Converses filològiques

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Abreviatures

AHCB = Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
art. = article
atrib. = atribució
B = Pompeu Fabra (1954-1956): *Converses filològiques*. Barcelona: Editorial Barcino. [A cura de S. Pey. 10 volums.]
BC = Biblioteca de Catalunya
BSAL = Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana
BUB = Biblioteca de la Universitat de Barcelona
cap. = capítol
CF = Conversa filològica / *Converses filològiques*
cf. = confronteu amb
cit. = citació / citacions
CODOINACA = Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón
coord. = coordinador
DAg = Marian Aguiló: *Diccionari Aguiló*
DCC = Antonio Bulbena y Tosell: *Diccionario Catalán-Castellano*
DCVB = Mn. Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll: *Diccionari Català-Valencià-Balear*
DECLC = Joan Coromines: *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*
DGLC = Diccionari general de la llengua catalana
DGLF = Darmesteter *et al.*: *Dictionnaire général de la langue française*

DOr = Pompeu Fabra (ed.): *Diccionari ortogràfic*
ED = *El Dia. Diari de Terrassa*
ECL = Pompeu Fabra (1932): *El català literari*. Barcelona: Barcino
ed. = edició
ed. del m. = edició del matí
ed. del v. = edició del vespre
EM = *El Matí*
ENC = Els Nostres Clàssics
ep. = epígraf
ex. = exemple / exemples
fasc. = fascicle
H = Pompeu Fabra (1946): *Converses filològiques*. París: E. Ragasol, editor. [Tria feta per l'autor. Edició d'Homenatge.]
ibíd. = ibídem
íd. = ídem
IEC = Institut d'Estudis Catalans
lit. = literal
LP = Text publicat al diari *La Publicitat* (*La Publicidad* per als anys 1919 1920)
LPE = *La Publicitat. Edició setmanal d'esports*
LRev = *La Revista*
LRW = Gustav Körting: *Lateinisches-Romanisches Wörterbuch (Etymologisches Wörterbuch der romanischen Hauptsprachen)*
LV = *La Vanguardia*
LVC = *La Veu de Catalunya*
MM = *Monografies Mèdiques*
ms. = manuscrit
n. = nota
NEORL = Nova Edició de les Obres de Ramon Llull
núm. = número
om. = omès a
ORL = Obres de Ramon Llull. Edició original
p. ex. = per exemple
pàg. = pàgina / pàgines
PAM = Publicacions de l'Abadia de Montserrat
PCILC = *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*
pseud. = pseudònim
QE = *Quaderns d'Estudi*. Barcelona: Publicacions del Consell de Pedagogia
QGC = Pompeu Fabra (1911): *Qüestions de gramatica catalana*. Barcelona, Biblioteca popular de «L'Avenç»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

R = Pompeu Fabra (s.a.): *Converses filològiques*. Primera sèrie, Barcelona, Editorial Regina
reed. = reedició
ref. = referència
respec. = respectivament
REW = Wilhelm Meyer-Lübke: *Romanisches etymologisches Wörterbuch*
s. d. = sense data
s. n. = sense nom
s. v. = *sub voce*
sec. = secció
trad. = traducció
v. = vers
v = verso
vg. = vegeu
vol. = volum

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1

18 XI 1919

PER LA PURESA DE LA LLENGUA
ELS CASTELLANISMES

L'obra de redreçament del català literari és sobretot una obra de descastellanització i en la majoria dels casos és la llengua antiga que ens dóna el mot o el gir amb què cal reemplaçar el mot o el gir castellà. D'aquí el nombre creixent d'arcaismes de la llengua escrita actual.

A molts poden semblar excessivament nombrosos els manlleus fets al català medieval. Però és sens dubte perquè no tenen una idea exacta del grau de castellanització a què era pervinguda la nostra llengua durant els segles que ha estat supeditada a la castellana. Els castellanismes del català modern són incalculablement més nombrosos que no permet d'albirar un examen superficial de la llengua.

N'hi ha que són ben fàcils de reconèixer, com és ara *puesto*, *cuento*, *ruedo*, mots que llur forma sola delata immediatament com a forasters. Però ja costen més de descobrir aquells que tenen una forma que pot ésser igualment catalana i castellana, com *tonelada* o bé aquells que han estat investits d'una forma catalana, com *estribació*.

En el cas dels mots *tonelada* i *estribació*, per titllar-los de castellanismes ens cal posar esment que són derivats de *tonel* i *estribo*, com, en el cas d'un mot com *hermós*, en el fet que la pèrdua de la *f* inicial llatina és una transformació fonètica estranya al català, en el qual per consegüent un mot com *formosus* podia donar *formós* o *fermós*, però mai *hermós*, que no és sinó una catalanització del mot castellà *hermoso*. Però després hi ha, encara, castellanismes, com *enterar*, que solament ens són revelats per llur absència en els textos antics i pel fet de trobar-hi les idees que avui denoten expressades

constantment per altres mots; castellanismes, doncs, la descoberta dels quals exigeix un estudi pregon de la llengua.

I, encara, sense sortir del lèxic, hi ha una classe de castellanismes més difícils de descobrir i que són potser els més humiliants. Són els que consisteixen, no en el manlleu d'un mot foraster, sinó en el canvi de significació d'un mot català sota la influència d'un mot castellà. Al verb *lliurar*, per exemple, li havem donat la significació de *deslliurar*, que té el verb castellà *librar*; al verb *remetre*, la significació de *trametre*, que té el verb castellà *remitir*.

En aquestes notes diàries tractarem de donar una idea de com és gran el nombre de castellanismes de la llengua actual i de demostrar així la necessitat de recórrer abundosament a l'arcaisme, posat que no vulguem acontentar-nos amb una depuració soma de la llengua, consistent en la sola extirpació dels castellanismes més aparents.

Ⓔ *R* 38 *B* 309 TÍTOL] om. *R B*

Ⓥ 1-2 *de descastellanització*] d'eliminació d'elements no catalans *B* ‖ 3 *castellà*] forasters *B* ‖ 12 *que ... sola*] la sola forma dels quals *B* ‖ 27 *humiliants*] perillosos *B* ‖ 33-37 *En ... aparents.*] om. *R B*

2

19 XI 1919

MOTS CATALANS

Tothom sap prou que el català modern abunda en noms terminats en *o*. Això sol ens dóna la mesura de la castellanització del català, puix que tots ells, amb excepcions relativament poc nombroses, no són sinó mots castellans.

Entre ells, però, hi ha un bon nombre de mots d'origen erudit, tals com *polo, cloro, telègrafo, cilindro, diàmetro, arquitecto*; i en aquests basta generalment que elidim llur *o* final o la canviem en *e* perquè esdevinguin mots perfectament catalans: *pol, clor, telègraf, cilindre, diàmetre, arquitecte.*

El català parlat, prenent per model els nombrosos casos en què els dos mots corresponents castellà i català no es diferencien sinó en la presència o en l'absència de la *o* final (per exemple, *oro* i *or*, *plomo* i *plom*), ha practicat espontàniament l'omissió de la terminació *o* en molts dels manlleus fets al castellà. Aquesta catalanització ha donat naixença a una multitud de mots híbrids, que solament tenen de català la terminació, tals com *hermós, ditxós, deshauci, acorassat.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Els escriptors catalans han practicat llargament el mateix procediment de catalanització i han format així un gran nombre de mots amb terminació catalana, els quals sovint són tan inacceptables com aquells híbrids de formació popular. Certament, suprimint la *o* de *cochero* tenim *cotxer*, que és un derivat ben fet de *cotxe*, així com eliminant la *o* de *veto*, retrobem el mot antic *vet*, caigut en desuetud; però la supressió de la *o* ja no és una descastellanització quan la practiquem en mots com *plazo*, *apoyo*, *embarcadero*; el *plaç*, l'*apoi* i l'*embarcader* de la llengua escrita són tan castellanismes com el *plaço*, l'*apoio* i l'*embarcadero* del català parlat.

Mai no es dirà prou que la supressió de la *o* final o el seu canvi en *e* en un mot castellà no dóna sinó excepcionalment el mot català que tradueix el castellanisme que tractem d'evitar. En la majoria dels casos el castellanisme subsisteix, i és potser un castellanisme més greu, perquè li havem llevat precisament allò que el delatava com a tal a primera vista, i pot més fàcilment arrelar-se en la llengua i escapar a la tasca depuradora.

Ⓔ *R* 1 *B* 325 TÍTOL] om. *R B*
Ⓥ 11 *en l'absència*] l'absència *R B*

3

20 XI 1919

La forma que revesteixen en català els mots presos del llatí o del grec no sempre difereix solament per la terminació, de la forma que aquests adopten en castellà. Els mots llatins *tractatus* i *sceptrum*, per exemple, apareixen en castellà sense la *c* i la *p*, que conserven en català: en castellà apareixen sota la forma de *tratado* i *cetro*; en català, sota la forma de *tractat* i *ceptre*.

A aquesta circumstància es deu que certs llatinismes i hel·lenismes apareguin alguns cops sota una forma incorrecta en treure'ls dels mots castellans corresponents per la sola catalanització de llur desinència. Així, de *olfato* s'ha tret *olfat* prenent per model *sulfat* en front de *sulfato*, *ingrat* en front de *ingrato*. Però si hom té en compte que el mot llatí és *olfactus*, hom veu que en català s'ha de dir *olfacte*, com es diu *contracte* de *contractus*, i *objecte* de *objectus* (en castellà *contrato* i *objeto*).

Així mateix, suprimint la *o* de *trapecio* no tenim encara la forma catalana del mot *trapezium*, puix que la *z* greco-llatina no es transcriu en català per *c*, sinó per *z* o *tz*: *trapezium* és, en català, *trapezi*.

Quan tractem, doncs, de donar forma catalana a un llatinisme o

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

hel·lenisme que ens ve del castellà, ens cal tenir sempre en compte el mot original: altrament ens exposem a adoptar formes errònies que traeixen un manlleu castellà.

Ⓔ *R* 2 *B* 326
Ⓥ 1 *grec*] grec, *B* ‖ 5 «*cetro*»] de «cetro» *R B* | «*ceptre*»] de «ceptre»*B* ‖ 10 *en front*] enfront *B*

4

21 XI 1919

En la catalanització dels mots castellans presos del llatí o del grec, l'oblit del mot originari o la ignorància de les transcripcions tradicionals, ha produït sovint formes més semblants a les castellanes que no són les formes verament catalanes. Tals són *trapeci*, amb la *c* de *trapecio* en lloc de la *z* de *trapezium*; *olfat*, amb la *t* de *olfato* en lloc del grup *ct* de *olfactus*; *intelecte*, amb la *l* simple de *intelecto* en lloc de la *l* doble de *intellectus*; *sintomàtic*, amb la *n* de *sintomático* en lloc de la *mp* de *symptomaticos*.

Però també s'ha produït el fet invers. N'és un exemple la forma *ambent*, molt en voga anys enrera en el llenguatge escrit i usada encara per molts en el llenguatge parlat. El fet que al diftong castellà *ié* correspon generalment la vocal catalana *é* i que a mots com *diente*, *siente*, *miente*, *reciente* corresponen en català *dent*, *sent*, *ment*, *recent*, féu creure que al mot castellà *ambiente* havia de correspondre en català *ambent*, i que *ambient* era un castellanisme, oblidant que el català té nombrosos noms en *ient* com *orient*, *pacient*, *furient*. La forma bona és *ambient*, de *ambiens*.

Un altre exemple és *malejable*, que alguns han usat per traduir *maleable*. L'existència de mots com *passejar*, *marejar*, *blanquejar*, etc., en front dels castellans *pasear*, *marear*, *blanquear*, etc., ha pogut fer creure que a l'adjectiu castellà *maleable* havia de correspondre en català el mot *malejable*. Ara bé: en el mot català corresponent al castellà *maleable* no hi ha d'haver cap *j*, puix que es tracta del mot llatí *malleabilis*. En canvi, ha d'ésser escrit amb *l* doble; a *maleable* castellà correspon, doncs, en català, *mal·leable*, no *malejable*.

Ⓔ *R* 3 *B* 327
Ⓥ 2 *tradicionals, ha*] tradicionals han *B* ‖ 11-12 *i que ... «recent»,*] (Ex.: siente sent, diente dent, reciente recent, etc.), *R B* ‖ 15 *ambiens*] ambientem *B* ‖ 17-18 *en front ... etc.,*] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

5

22 XI 1919

Entre els noms en *o* presos del castellà n'hi ha un bon nombre que són substantius verbals, com *abono* derivat de *abonar*, *cobro* de *cobrar*, *pago* de *pagar*, *anticipo* de *anticipar*, *recreo* de *recrear*, *dissimulo* de *dissimular*, *envio* de *enviar*, *ahorro* de *ahorrar*.

D'aquests substantius verbals n'hi ha que són trets de verbs comuns a les dues llengües; per exemple, *abono*, *cobro* i *pago*, trets de *abonar*, *cobrar* i *pagar*. En aquest cas el castellanisme hauria estat evitat recorrent a un altre mitjà de derivació, per exemple, a l'addició del sufix *ment*, posat que la derivació sense sufix no era practicable. Però la llengua preferí d'agafar tot fet el derivat castellà sense ni tan solament catalanitzar-ne la terminació. L'eliminació del castellanisme és, en aquest cas, fàcil: en lloc de *abono*, *cobro*, *pago*, cal dir *abonament*, *cobrament* i *pagament*. Altres vegades, com s'esdevé amb *recreo*, *dissimulo* i *anticipo* (abstracte), l'existència de mots com *recreació*, *dissimulació* i *anticipació* fa innecessari el derivat sense sufix, i l'eliminació del castellanisme en *o* és igualment fàcil.

En altres casos, com s'esdevé amb *envio* i *anticipo* significant *diner anticipat*, el castellanisme és evitat si es té en compte que els verbs primitius tenen com a sinònims (preferibles) *trametre*, i *bestreure*, i que les idees designades per aquells substantius verbals es troben ja perfectament expressades per derivats d'aquests verbs: *tramesa* i *bestreta*.

Ara, quan es tracta d'un substantiu verbal corresponent a un verb que ell és ja un castellanisme, llavors és el primitiu que s'ha de començar d'evitar i, un cop trobat el verb català reemplaçant, treure d'aquest el substantiu, sia mitjançant l'addició d'un sufix o bé recorrent a la derivació sense sufix, que en català és també abundosa, però que convé encara vivificar. La substitució de *ahorrar* per *estalviar* ens dóna immediatament el substitut de *ahorro*: *estalvi*.

Ⓔ *R* 32 *B* 340
Ⓥ 9 *d'agafar tot fet*] d'agafar, tot fet, *R B*

6

23 XI 1919

Un fet sorprenent, en la castellanització del català, és que posseint la nostra llengua un sufix tan vivaç com el sufix *er*, hagi admès, amb la mateixa valor

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que aquest, el sufix castellà *ero*. Tenint el català tants de noms de persona formats amb el sufix *er* –per ex., *fuster, ferrer, carboner, pastisser, forner, cabrer*–, ¿com, al davant d'un nom de persona com *bombero* o *cochero*, no sabé treure dels primitius *bomba* i *cotxe*, els derivats *bomber* i *cotxer*, i adoptà *bombero* i *cotxero*? I àdhuc en els derivats en *ero*, de radical estrany al català, es comprèn difícilment el manteniment de la *o*: ¿per què *xubasquero* i *cenicero*, i no *xubasquer* i *cenicer*?

Alguns d'aquests mots en *ero* –els que, com *bombero* i *cotxero*, denoten persona i tenen un radical català– esdevenen mots catalans elidint simplement llur *o* final: *bomber, cotxer*. Però seria un error de creure que la supressió de la *o* final condueix a un resultat acceptable en tots els casos en què el primitiu és comú a les dues llengües: *metxer*, per exemple, no és una bona traducció de *mechero*.

Notem, encara, que hi ha un cas en què la substitució de la terminació castellana *ero* per *er* no condueix mai a un resultat acceptable. És quan aquella terminació no és el sufix *ero* (*grano*: *granero*), sinó la terminació del sufix *dero* (*durar*: *duradero*), al qual sufix no correspon en català *der*, sinó *dor*. Mots com *duradero* (de *durar*), *arrimadero* (de *arrimar*), *embarcadero* (de *embarcar*) no han d'ésser catalanitzats ometent-hi simplement la *o*, com s'ha fet alguns cops, sinó canviant-hi *dero* en *dor*: *durador, arrimador, embarcador*.

Ⓔ *R* 30 *H* 35 *B* 344
Ⓥ 6 «*cotxe*»,] «cotxe» *B* ‖ 8 *¿per*] per *H*

7

24 XI 1919

Un dels mitjans que tenen les llengües per a enriquir llur lèxic és la derivació. Però quan una llengua viu supeditada a una altra, s'esdevé que renuncia sovint a aquest mitjà i, davant un mot derivat a traduir, el manlleva tot fet a la llengua dominadora. Per exemple, els castellans formaren, derivant-lo de *perro*, el mot *perrera*; els catalans podíem anàlogament treure del primitiu corresponent, *gos*, el derivat *gossera*, utilitzant el mateix sufix *era*, comú a ambdues llengües; però preferírem acceptar tot fet el mot *perrera*.

El català modern presenta un nombre considerable de castellanismes anàlegs a *perrera*. En el mateix cas que *gos* i *perrera*, es troben *ocell* i *pajarera, mànega* i *manguera, pit* i *petxera, galta* i *carrillera, nen* i *ninyera, collita* i *cossetxer, cendra* i *cenicero, taula* i *tablero, cadira* i *silleria, llet* i *letxeria, roba* i *ropatge, companyó* i *companyerisme, paper* i *papeleta, cullera* i *cut-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

xaron, cadira i *silló, cridar* i *llamament, eixamplar* i *ensanxe, tallar* i *corte, nom* i *nombrar, estiu* i *veranejar.*

Així mateix, quan havem de traduir un mot compost, sovint no el sabem analitzar i el prenem tot fet del castellà: diem certament *ocell* i no *ave,* i *paradís* i no *paraíso,* però diem *ave del paraíso.* Això explica l'existència de tants mots compostos com *cortaplumas, pararrayos, paracaídas, cumpleaños, rompeolas, pisapapeles, fiebre amarilla, paloma mensajera, nochebuena, tiro de pichón, ida y vuelta.*

Ⓔ *R* 37 *H* 59 *B* 337

Ⓥ 4 *la llengua dominadora*] aquella altra llengua *B* ‖ 7 *acceptar*] d'acceptar *H B* ‖ 18 *mots*] de mots *R H B* ‖ 19 *cumpleaños*] compleaños *H* | *febre*] fiebre *R B*

8

25 XI 1919

El fet de correspondre's la terminació catalana *èixer* i la castellana *ecer* en alguns verbs com *merèixer* i *comparèixer,* en castellà *merecer* i *comparecer,* ha permès, mitjançant la substitució de *ecer* per *èixer,* d'introduir en el català un gran nombre de verbs en *ecer* sota una forma que dissimula llur procedència castellana. *Prevalecer* és, en català, *prevaler*; *prevalèixer* no és sinó el *prevalecer* castellà amb el canvi de *ecer* en *èixer*; és tan català com *hermós* o *carinyós,* que no són sinó els mots castellans *hermoso* i *cariñoso* amb el canvi de la terminació castellana *oso* per la catalana *ós.*

En el català modern trobem abundosament usats els següents verbs en *èixer* manllevats al castellà: *adolèixer, carèixer, desvanèixer, favorèixer, florèixer, permanèixer, pertenèixer, prevalèixer.* També es troben usats, encara que menys freqüentment: *abastèixer* (però molt freqüentment els derivats *abasteixement* i *abasteixedor*), *acontèixer* (però molt freqüentment el derivat *aconteixement*), *apetèixer, desfallèixer, encarèixer, envanèixer, estremèixer, recrudèixer* i d'altres encara.

Tots aquests verbs i llurs derivats (*recrudeixement, desvaneixement, floreixent,* etc.), són manlleus innecessaris, que han d'ésser curosament evitats. Cadascun d'aquests mots híbrids té, en cada cas, el seu equivalent català: *prevalèixer,* prevaler; *adolèixer,* patir; *pertenèixer,* pertànyer; *envanèixer, estremèixer, florèixer,* envanir, estremir, florir; *floreixent,* flòrid, florent; *abastèixer,* abastar; *abasteixement,* abast, abastament; *abasteixedor,* abastador, proveïdor; *recrudèixer,* recruar; *recrudeixement,* recruada; *desfallèixer,* defallir; *acontèixer,* esdevenir-se, arribar; *aconteixement,* esdeveniment;

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

carèixer, mancar, freturar; *favorèixer* afavorir, favorejar; *apetèixer*, cobejar, apetir; *permanèixer*, romandre, sojornar; *encarèixer*, encarir, recomanar (instantment), preconitzar, exagerar; *desvanèixer*, esvanir, esvair, dissipar, esmortir.

Ⓔ *R* 20 *H* 17 *B* 320

Ⓥ 10 *favorèixer*] afavorèixer *R B* ‖ 19-20 envanir *i* estremir *posposats a* «envanèixer» *i* «estremèixer» *respectivament B* ‖ 20 *florent*] o florent *B* ‖ 21 *abastament*] o abastament *B* ‖ 22 *proveïdor*] o proveïdor *B* ‖ 23 *arribar*] o arribar *B* ‖ 24 *freturar*] o freturar *B* | *favorejar*] o favorejar *B* ‖ 25 *apetir*] o apetir *B* | *sojornar*] o sojornar *B* ‖ 26 *preconitzar*] om. *H* | *exagerar*] om. *H B* | *esvair*] om. *H* ‖ 27 *esmortir*] om. *H* o esmortir *B*

9

26 XI 1919

Als verbs castellans terminats en *currir*, *rumpir*, *batir* i *mitir* (de la tercera conjugació) oposa el català verbs terminats en *córrer*, *rompre*, *batre* i *metre* (de la segona conjugació); per exemple, a *incurrir*, *incórrer*; a *interrumpir*, *interrompre*; a *debatir*, *debatre*; a *emitir*, *emetre*. En tots aquests verbs, però, constatem una tendència a fer-los passar de la segona conjugació a la tercera; en el llenguatge parlat són freqüents les vacil·lacions entre les formes correctes, amb desinències de la segona conjugació, i formes en què aquestes desinències es troben substituïdes per les desinències pròpies dels verbs de la tercera conjugació. En alguns verbs les formes novelles són àdhuc més freqüents que les tradicionals. Així, a cada moment veiem usades formes com *incorreix*, *incorreixen*, *incorrim*, *incorriu*, *incorrís*, *incorrint*, i àdhuc *incorrir*, en lloc de *incorre*, *incorren*, *incorrem*, *incorreu*, *incorregués*, *incorrent* i *incórrer*; *interrompeix*, *interrompim*, etc., en lloc de *interromp*, *interrompem*, etc.; *debatim*, *debatiu*, etc., en lloc de *debatem*, *debateu*, etc.; *emiteix*, *emiteixen*, *emitim*, *emitís*, *emitit*, etc., en lloc de *emet*, *emeten*, *emetem*, *emetés*, *emès*, etc. Les úniques formes que oposen una forta resistència al canvi de conjugació són els participis en *-ut*: *incorregut*, *interromput*, *debatut*.

A la influència castellana es deu, així, una pertorbació pregona en la conjugació dels compostos *córrer*, *rompre*, *batre* i *metre*. Verbs de la segona conjugació, que seguien enterament la conjugació dels simples corresponents, els veiem adoptar la tercera conjugació, a què pertanyen llurs corresponents castellans. És un fet anàleg al pas d'alguns verbs de la tercera conjugació, tals com *envanir*, *estremir*, *florir*, a verbs de la segona en *èixer*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

(*envanèixer, estremèixer, florèixer*), sota la influència dels verbs *envanecer, estremecer, florecer.*

Ambues pertorbacions són avui sortosament combatudes per la majoria dels escriptors. Seguint-los, hom traduirà *concurrir, recurrir, incurrir, ocurrir*, per *concórrer, recórrer, incórrer, ocórrer*, que hom conjugarà com el simple *córrer*; *prorrumpir, interrumpir*, per *prorrompre, interrompre*, que hom conjugarà com el simple *rompre*; *combatir, debatir, abatir*, així com el simple *batir*, per *combatre, debatre, abatre, batre*, que hom conjugarà com *rompre* o *perdre*; *emitir, omitir, remitir, permitir, transmitir, admitir*, per *emetre, ometre, remetre* (quan no per *trametre*), *permetre, transmetre, admetre*, que hom conjugarà com *prometre* o *cometre.*

El verb *dimitir*, però, sembla ésser una adquisició definitiva.

Ⓔ *R* 21 *H* 19 *B* 319
Ⓥ 23-35 *És ... cometre.*] om. *H* ‖ 34 (quan no per trametre) *posposat a* «transmetre» *R B*

10

27 XI 1919

La influència castellana ha estat funesta per al verb *concebre*; no en resta altre vestigi sinó el participi passat *concebut.* En tots els altres temps ha estat reemplaçat per *concebir.* Avui tothom diu *concebir, concebint, concebeix, concebeixen, concebim, concebiu, concebís*; el llenguatge parlat desconeix les formes corresponents de *concebre*: *concebre, concebent, concep, conceben, concebem, concebeu, concebés.* I si sembla conservar l'antic imperfet *concebia* és perquè l'imperfet de *concebir* és també *concebia*, vist que la terminació *ia* és comuna als verbs de la segona conjugació i als de la tercera.

La llengua escrita tendeix ara al restabliment del verb *concebre.* La substitució de *concebre* a *concebir* sembla molt difícil; però no ha de deixar, per això, d'intentar-se, i és per aquest motiu que constatem amb goig aquella tendència.

En el mateix cas que *concebir* i *concebre*, es troben *percibir* i *percebre*, del qual no subsisteix sinó el participi passat *percebut.* Aquí convindria també que practiquéssim curosament, en la llengua escrita, la substitució de les formes usuals *percibir, percibint, percibeix, percibeixen, percibim, percibiu, percibís*, etc., per les formes corresponents del verb *percebre*: *percebre, percebent, percep, perceben, percebem, percebeu, percebés*, etc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

20 Al grup de verbs que segueixen en llur conjugació a *rebre*, caldria encara afegir el verb *decebre*, equivalent al francès *décevoir*.

Ⓔ *R* 22 *H* 21 *B* 444
Ⓥ 3 *tothom*] gairebé tothom *B*

11

28 XI 1919

Cal prendre esment que la majoria dels participis terminants en *scut* són erronis. Són bons *merescut*, *crescut*, *nascut*, *pascut* i l'arcaic *irascut*; però els altres, o bé són participis de verb en *èixer* deguts a la influència castellana –com *favorescut*, de *favorèixer*–, o bé participis de formació recent que tendeixen a reemplaçar antics participis en *gut*, sota la influència dels participis castellans corresponents, terminats en *cido* –com *complascut* per *complagut*, de *complaure*.

Els participis del verb en *èixer*, *merèixer* i de *créixer* i *néixer*, són *merescut*, *crescut* i *nascut*; els participis dels verbs castellans corresponents són *merecido*, *crecido* i *nacido*; la terminació catalana *scut* correspon, així, en aquells participis, a la terminació castellana *cido*. Però l'admissió de verbs com *favorèixer*, *prevalèixer*, formats per imitació de *favorecer*, *prevalecer*, etc., augmenta el nombre de participis en *scut* corresponents a participis castellans en *cido*: *favorescut*, *prevalescut*, etc. I això afavoreix la creació de participis com *complascut*, *aparescut*, *comparescut*, trets analògicament de *complacido*, *aparecido*, *comparecido*.

Tots aquests participis novells terminants en *scut* han d'ésser naturalment evitats. La substitució dels verbs *favorèixer*, *prevalèixer*, *pertenèixer*, *permanèixer*, etc., pels verbs *afavorir*, *prevaler*, *pertànyer*, *romandre*, etc., emmena l'eliminació dels participis *favorescut*, *prevalescut*, *pertenescut*, *permanescut*, etc., reemplaçats per *afavorit*, *prevalgut*, *pertangut*, *romàs*, etc. I en els restants cal simplement canviar *scut* en *gut*: *complagut*, *aparegut*, *comparegut*.

Ⓔ *R* 139 *H* 121 *B* 151
Ⓥ 13-14 A *LP* hi ha un error de composició amb línies parcialment repetides. Entre *augmenta* i *etc.*, hem reproduït el text recompost que apareix a *R* i també a *H* i a *B*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

12

29 XI 1919

Un dels sufixos que serveix per a formar noms abstractes derivats d'adjectius, és *esa*. Exemples: *tristesa* de *trist*, *cruesa* de *cru*, *raresa* de *rar*, *avinentesa* de *avinent*, *pregonesa* de *pregon*. El sufix castellà corresponent és *eza*. Però aquest sufix castellà presentant-se sota la forma *eza* i sota la forma *ez*, això ha originat en català un gran nombre de derivats en *ès* en lloc de *esa*; *avidès*, *escassès*, *senzillès*, *honradès*, etc., que responen als derivats castellans en *ez*: *avidez*, *escasez*, *sencillez*, *honradez*, etc. Sortosament hom s'ha adonat fa temps d'aquest castellanisme, i avui seria difícil de trobar-ne exemples en cap bon escriptor.

A part d'aquesta pertorbació d'ordre morfològic, el sufix *esa* n'ha sofert una altra, que notem en molts altres sufixos: una pertorbació en la seva extensió, en el sentit de conformar-la a la del sufix castellà *eza*. El català formant noms abstractes mitjançant els sufixos *esa*, *dat*, *ia*, *ança*, etc., corresponents als castellans *eza*, *dad*, *ía*, *anza*, etc., la llengua tendeix a fer correspondre un derivat en *esa* a un derivat en *eza*, un derivat en *dat* a un derivat en *dad*, etc. Així veiem recular *privadesa* davant *privança*, *saviesa* davant *sabiduria*, *solitud* davant *soledat*. Anàlogament, entre els derivats verbals, veiem *pronunciació* tendir a eliminar *pronúncia*, *duració durada*, *advertència advertiment*, i una munió de postverbals en *o* ocupar el lloc de derivats en *ment*.

Convé que els escriptors tinguin esment d'aquesta tendència per combatre-la, sense que això vulgui dir que en els casos en què els mots en concurrència siguin ambdós bons, com s'esdevé amb *pronunciació* i *pronúncia* o *vivor* i *vivesa*, calgui preferir sistemàticament el més allunyat del castellà.

Ⓔ *R* 33 *B* 347

Ⓥ 3 «*pregon*».] «pregon», «vellesa» de «vell» *R B* ‖ 4 *castellà ... forma «ez»*] presentant en castellà la variant «ez» *R B* ‖ 11 *molts*] om. *R B* ‖ 21 *per*] per a *B*

13

30 XI 1919

XIII

A l'adjectiu castellà *bajo* correspon en català el mot *baix*: *Un hombre bajo*, *Un home baix*. *Bajo*, en castellà, es pot usar també com a adverbi, precedit

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

generalment de *a* quan denota lloc: *Hablan bajo, Están abajo.* A *bajo* adverbi correspon també en català *baix*: *Parlar baix, Són a baix.*

Bajo, en castellà, pot encara ésser usat com a preposició, ço és, regint un nom: *Bajo la presidencia de, Bajo este aspecto.* En aquest cas *bajo* no ha d'ésser traduït pel mot *baix*, sinó pel mot *sota.* No direm, doncs, *Baix la presidència de, Baix aquest aspecte*, com fem habitualment induïts per l'equivalència dels mots *bajo* i *baix* adjectius o adverbis; sinó *Sota la presidència de, Sota aquest aspecte.*

Heu's aquí altres exemples de la preposició *sota* en els quals en lloc seu solem usar *baix* a imitació del castellà: *Sota l'imperi de, Sota el domini de, Sota l'obligació de, Sota les ordres de, Sota el comandament de, Sota la protecció de, Sota el pes dels anys, Sota un altre nom, Sota la influència de, Sota forma de, Sota pretext de, Sota promesa de, Sota amenaça de, Sota silenci, Sota jurament, Sota caució.*

Com no diem *Baix la pell* sinó *Sota la pell*, no havem de dir *Baix les ordres*, sinó *Sota les ordres.* El català en aquest punt és més acostat al francès i a l'italià que no pas al castellà. Comparem en francès: *Servir sous les ordres de, Tenir sous sa domination, Passer sous silence, Être sous la protection de, Être mis en liberté sous caution, Affirmer sous serment, Sous promesse de, Sous ce prétexte.* En italià: *Aver sotto il proprio dominio, Sotto questo aspetto, Sotto la protezione di, Sotto pretesto di, Sotto forma di, Sotto minaccia di, Ordiniamo sotto pena di morte.*

Ⓔ *R* 104 *H* 93 *B* 254
Ⓥ 8 *fem*] alguns fan *B* ‖ 11 *Heu's aquí*] Heus aquí *R H* Heus ací *B* ‖ 12 *solem*] se sol *B*

14

1 XII 1919

XIV

Per evitar el *pues* castellà, tan freqüent en el llenguatge parlat, certs escriptors es posaren a reemplaçar-lo per *doncs* en tots els casos. El *pues* castellà té dues valors: la de conjunció il·lativa o continuativa i la de conjunció causal. Quan té la primera valor correspon al mot català *doncs*: *¿No quieres hacerlo? Pues te arrepentirás algún día. No vols fer-ho? Doncs te'n penediràs algun dia.* Però quan és causal, ço és, quan serveix per a unir a una proposició anterior una proposició en què es dóna la raó de ço que la primera afirma, *pues* no pot traduir-se per *doncs.* Dir *Deu estar malalt doncs no ha vin-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gut (traducció de *Debe de estar enfermo pues no ha venido*) és encara, malgrat la subsitució de *pues* per *doncs*, incórrer en un castellanisme, puix que hom dóna al mot *doncs* una valor manllevada al *pues* castellà.

Ha estat dit i repetit mil vegades que una proposició en què s'explica o es justifica ço que acabem d'enunciar en una proposició anterior, no pot ésser introduïda amb la conjunció *doncs*, que denota la conseqüència, la conclusió. *Aquestes dues dretes no es troben, doncs són paral·leles*, no vol dir que no es troben perquè són paral·leles, sinó que són paral·leles perquè no es troben. Es comprèn com seria perjudicial per a la llengua que féssim significar a un mateix mot *perquè* i *per consegüent* (els castellans per a la segona d'aquestes significacions tenen *luego*).

Però, malgrat la campanya que s'ha fet contra el *doncs* causal, encara el trobem usat en moltes publicacions catalanes. Havem notat, per exemple, que el *Patufet* l'usa abundosament, i això és tant més lamentable que aquest periòdic va endreçat als infants, els quals trobant-lo usat un dia i altre dia, poden acabar per incorporar-lo a llur llenguatge. Una defectuositat de la llengua escrita, que, malgrat la seva difusió dins aquesta, no ha aconseguit encara passar a la llengua parlada, està ara en perill d'introduir-s'hi i d'arrelar-s'hi en donar-la com una construcció normal a lectors que es troben en una edat en què encara no està ben fixada en llur esperit la valor tradicional de moltes paraules.

¡Com seria, doncs, de desitjar que una publicació com el *Patufet*, tan difosa entre els nostres infants, evités curosament aquest *doncs*, amb l'ús del qual està fent un mal que pot ésser irreparable!

Ⓔ *R 66 H 67*
Ⓥ *23 va*| és *H*

15

2 XII 1919

XV

Sovint, davant un arcaisme, veiem gent protestar indignats contra les *invencions* dels escriptors actuals.

Un dia m'escometia un periodista català demanant-me d'on ens havíem tret el mot *assabentar*, que ell jutjava, d'altra part, absolutament superflu, puix que ja tenim el mot *enterar*, que li semblava perfecte. Un altre dia llegíem en un diari madrileny una correspondència barcelonina en què l'autor

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

feia saber als seus llegidors castellans que aquí ens dedicàvem a inventar paraules i posava com exemple el mot *acomiadar*, que no era, segons ell, sinó una imitació desgraciada del *congédier* francès...

Assabentar i *acomiadar* són, no cal dir-ho, dos mots ja usats pels nostres escriptors medievals:

«Oint dir la Viuda reposada que Tirant venia e era ja tan prop, tanta fou la temor que pres (prengué) que's pensava spasmar... Entrà-se'n en la sua cambra e aquí ella féu molt grans lamentacions, plorant, batent-se lo cap e la cara. Car en aquella hora ella se tingué per morta e cregué verdaderament que Tirant faria fer d'ella una cruel sentència per ço com sabia que era stat *assabentat* per Plaerdemavida...» Tirant lo Blanch, cap. CDI.

«Per què us dehim e manam expressament... que... *acomiadets* los dits tres frares preycadors, que dins huyt jorns aprés que açò lus haurets intimat, ells sien fora de tots nostres regnes e senyoria...» Lletra de Pere III al governador del Roselló, del 1384.

Ⓔ *R* 39 *B* 415
Ⓥ 3 *m'*] ens *R B* | *me*] nos *R B* ‖ 21 *del 1384*] de 1384 *B*
Ⓕ 12-17 Martorell (1873-1905: IV, 212; [2005: 1379]); cf. *DAg* I, *s. v. assabentat* (extracte) ‖ 18-20 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 323)
Ⓝ 17 Fabra ja té un *Tirant lo Blanc* a Bilbao el març de 1906 (Lamuela i Murgades 1984: 228); a *CF* 662,2 remet explícitament al vol. i pàg. de l'ed. d'Aguiló. ‖ 18-20 Primer extracte dels *Documents* de Rubió, el primer vol. del qual és una obra bàsica en la descripció de la llengua medieval segons Fabra: és, amb el *Tirant*, la font més utilitzada a les *CF* i proporciona els materials per a Fabra (1926 [2006b: 257-286]). Els exemplars de Fabra dels dos vol. de l'obra són actualment a la Universitat de Basilea (donació de Germà Colón).

16

3 XII 1919

XVI

Un resultat de la influència castellana és l'encongiment de certs mots, els quals, persistint en les accepcions més familiars, es troben reemplaçats pels mots castellans corresponents en les accepcions menys usuals, o als quals no havem sabut encomanar una accepció novella que els castellans han donat als mots corresponents. Així, diem *aquesta cendra farà un bon lleixiu*, però *una ampolla de legia*; *el sostre d'una cabana*, però *el techo d'una sala*; *pa sense llevat*, però *llevadura de cervesa*; *el rierol que va al molí*, però *l'arroyo d'un carrer*; *les arrels d'un arbre*, però *les raíces d'una equació*; *les arestes del*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

blat, però *les aristes d'un prisma*; *dos brancs bessons*, però *uns gemelos de teatre*; *una post guerxada*, però *una superfície alabeada*; *una guspira* o *una espurna de foc*, però *una xispa elèctrica*; *els esperons d'un gall*, però *posar-se les espueles*; *les finestretes d'una torratxa*, però *les ventanilles d'un vagó*; *la calor d'un dia d'istiu*, però *el calor que desprèn un vapor en condensar-se*. Hi ha gent que no saben dir *els costats d'un angle, el calze d'una flor, malalties de la gola*: han de dir *els lados d'un àngul, el càliç d'una flor, enfermedats de la garganta*.

Quan el mot castellà ha penetrat en el llenguatge corrent, la seva extirpació és dificilíssima. ¿Qui farà mai dir *lleixiu* de la *legia*? Per a una dona catalana *lleixiu* és únicament el lleixiu obtingut de la cendra, i difícilment podrà mai anomenar així el líquid descolorant que compra embotellat, el qual ha après d'anomenar *legia*. Igualment difícil seria la substitució de *arroyo* per *rierol*, de *gemelos* per *bessons* o de *vano* per *ventall*.

En canvi, quan el mot castellà no ha esdevingut un mot del llenguatge corrent, llavors la seva subsitució pel mot català no és gens difícil: expressions com *lados d'un polígon, aristes d'un prisma, càliç de cinc sèpals, calor específic, raiç quadrada*, etc., no hi ha cap dificultat a reemplaçar-les, i així ja ho practiquem, per *costats d'un polígon, arestes d'un prisma, calze de cinc sèpals, calor específica, arrel quadrada*, etc.

Ⓔ *R* 40 *H* 39 *B* 321

Ⓥ 1 *castellana*] forastera *B* ‖ 8 *raíces*] raïces *B* ‖ 13 *istiu*] estiu *H B* ‖ 18 *¿Qui*] Qui *R H B* | *legia*] lejía *B* ‖ 21 *legia*] lejía *B* ‖ 22 *o de vano per ventall*] om. *H* ‖ 26-27 *etc., ... per*] esdevindran *H*

17

4 XII 1919

XVII

Posseint el català, entre vocals, el so de *s* sorda, representat *ss*, com per exemple en *grossa*, i el so de *s* sonora, representat per *s*, com per exemple en *nosa*, això li permet, en els manlleus del llatí, de transcriure la *ss* i la *s* llatines respectivament per *ss* i *s*: les formes catalanes de *possibilis* i *fusibilis* són *possible* i *fusible*, el primer pronunciat amb *s* sorda com *grossa*, i el segon amb *s* sonora com *nosa*.

El castellà, que no posseeix sinó una *s* (sorda), transcriu igualment la *ss* i la *s* llatines: els dos mots damunt dits són, en castellà, *posible* i *fusible*.

Quan, gent que fem la nostra cultura en castellà, transportem al català

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

un llatinisme castellà que presenta una *s* situada entre dues vocals (a la qual el català pot fer correspondre una *ss* o una *s*), és natural que no sempre ensopeguem a donar-li la *s* que li pertany de portar segons la seva etimologia; i d'aquí prové el nombre considerable de mots d'origen erudit que pronunciem, i àdhuc escrivim sovint, amb *ss* en lloc de *s* i viceversa.

Adhessió, cohessió, explossió, explossiu, exclussió, corrossiu, centèssim, mil·lèssim, centessimal, infinitessimal, apoteossis, crissis, assil, bassílica, nassal, entussiasme, Eussebi, Cèssar, Àssia (les grafies correctes són: *adhesió, cohesió, explosió, explosiu, exclusió, corrosiu, centèsim, mil·lèsim, centesimal, infinitesimal, apoteosi, crisi, asil, basílica, nasal, entusiasme, Eusebi, Cèsar, Àsia*); *admisió, admisible, presió, impresió, agresió, agresiu, discusió, disolut, premisa, abscisa* (les grafies correctes són: *admissió, admissible, pressió, impressió, agressió, agressiu, discussió, dissolut, premissa, abscissa*).

En els mots d'origen erudit, per a la recta escriptura de *s* i *ss* entre vocals, no havem, doncs, d'atenir-nos a la pronunciació, sovint defectuosa, sinó a l'etimologia, i a l'ortografia etimològica subordinar llavors la pronunciació.

Ⓔ *QE* (XI, 1920 25-26) 1 *R* 191 *H* 131 *B* 24

Ⓥ 4 *per*] om. *R H B* | *possibilis* i *fusibilis*] possibilem i fusibilem *B* ‖ 9 *Quan ... transportem*] En transportar *B*

18

5 XII 1919

XVIII

Gairebé tots els mots d'origen erudit que presenten una *z*, els pronunciem amb *ç* en lloc de *z*. Això és degut al fet que al so de *z* castellana correspon normalment en català el so de *ç*: com a *zócalo, zafiro, azufre, plaza* corresponen *sòcol, safir, sofre, plaça*, així a mots com *zona, rizófago, ozono, topacio* creiem que han de correspondre *çona, riçòfag, oçono, topaci*.

Heu's aquí els principals mots en què la *z* és habitualment pronunciada ç: *zebra, zèfir, zelador, zenit, zigodàctil, zigomàtic, zimasa, zitzània, zodíac, zona, zoològic* (i tots els començats en *zoo*), *amazona, àzim, coriza, ozon, piezòmetre, rizòfag, sizígia, topazi, trapezi, trapezoide, azoic* (i tots els acabats en *zoic*), *protozoari* (i tots els acabats en *zoari*).

Molts d'aquests mots han estat sovint escrits amb *ç* o *c* en lloc de *z*: *çona, amaçona, cimasa*, etc. Avui, sortosament, ja s'han anat bandejant de la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llengua escrita totes aquestes grafies errònies. Però resten encara, en la llengua parlada, les pronúncies errònies: *zona*, *amazona*, *zimasa*, etc., rares vegades els sentim pronunciats correctament, ço és, amb *s* sonora i no pas amb *s* sorda. No cal dir que hauríem de posar a evitar aquestes pronúncies errònies la mateixa cura que posem a evitar, en la llengua escrita, les grafies corresponents.

Perquè no basta que combatem les grafies dolentes de la llengua escrita: ens cal combatre igualment les pronúncies errònies de la llengua parlada; no ens havem de contentar a escriure *zona* en lloc de *çona*, sinó que ens havem d'esforçar a pronunciar *zona* i no pas *çona*. Així mateix ens havem d'esforçar a pronunciar *m* i no pas *n* en mots com *redemptor*, *redempció*, *consumpció*, *sumptuós*, *peremptori*, i *l* doble i no pas *l* simple en mots com *al·legar*, *il·lustre*, *col·legi*, *expel·lir*, *anul·lar*.

Ⓔ *QE* (XI, 1920, 26-27) 2 *R* 192 *B* 60
Ⓥ 6 *Heu's*] Heus *R B* ‖ 7 «*zitzània*», «*zodíac*»] om. *R B* ‖ 8 «*zoològic*»] «zoologia» *R B* ‖ 9 «*sizígia*»] om. *B* | (*i* ... «*zoic*»)] om. *R B* ‖ 10 (*i* ... «*zoari*»)] om. *R B* ‖ 12 *etc.*] «trapeci» ... *R B*

19

6 XII 1919

XIX

És un fet freqüent que un mot català perdi alguna de les seves accepcions sota la influència castellana: *arrel*, en l'accepció de valor de la incògnita d'una equació, és reemplaçat per molts pel mot castellà *raíz*. Però el fet contrari s'esdevé també freqüentment: que un mot que tradueix un mot castellà en alguna de les accepcions d'aquest, n'agafi les altres accepcions. És el que passa quan traduïm per *doncs* el mot castellà *pues* conjunció causal: que una frase com *Pues no lo hagas* es tradueixi *Doncs no ho facis*, ha portat alguns a creure que una frase com *Debe de estar enfermo, pues no ha venido*, es podia traduir *Deu estar malalt, doncs no ha vingut*; *baix*, com havem fet notar en una de les converses anteriors, és usat avui com a preposició, en substitució de *sota* (*Baix aquest aspecte*, en lloc de *Sota aquest aspecte*), pel fet que en castellà *bajo*, al mateix temps que adjectiu (*Un hombre bajo*) i adverbi (*Hablar bajo*) com en català, pot ésser també preposició (*Bajo este aspecto*).

És així que, sota la influència del mot *nada*, que reuneix les dues valors de *res* i *gens*, ja alguns comencen d'usar *res* amb la valor de *gens*: que *No*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tinc res sigui la traducció de *No tengo nada*, els porta a traduir *No duerme nada* per *No dorm res*.

En el camí d'identificar el *res* català al *nada* castellà, al mateix temps que s'inicia aquesta tendència a reemplaçar *gens* per *res*, s'inicia també la tendència a abandonar l'ús de *res* en sentit positiu, ço és, traduint *algo*. Construccions com les següents, correctíssimes, són avui més aviat evitades pels nostres escriptors:

«Car si *res* me manats que'ls diga, diré'ls ho.» Crònica de Jaume I.

«No puch creure que l'esperit, si *res* és, puixa tenir altre camí sinó aquell que la carn té.» Bernat Metge.

«E si *res* volets, car frare, d'aquestes parts, yo u faré de bon cor.»

«E en açò no haja falla, si en *res* nos desijats servir e complaure» Lletra del rei Martí al bisbe d'Urgell (1405).

«Com consir que'l món sia creat de no res, he maravella com de no res pot ésser creat *res*.» Ramon Llull.

Ⓔ *R* 41 *B* 322

Ⓥ 8 *Debe de*] Debe *R* ‖ 9-10 *com ... anteriors*] om. *R B* ‖ 27 *«E ... cor»*] (la referència d'aquesta citació és parcialment il·legible a *LP*: *Lletra de ... Mata al comte d'Armanyach.*) om. *R B* ‖ 28 *desijats*] desitjats *R B*

Ⓕ 24 Jaume I (1873: 410; [1991: 297]) ‖ 25-26 Metge (1889: 4; [2006: 127]) ‖ 27 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 255) ‖ 28-29 Íd. (1908 [2000]: 435) ‖ 30-31 Llull (1873-1904: I, 41; [1931-1934: I, 69])

Ⓝ 9-10 Vegeu *CF* 13. ‖ 24 Fabra té un exemplar de la crònica de Jaume I a Bilbao el març de 1906 (Lamuela i Murgades 1984: 228). ‖ 26 La citació demostra que, per a *Lo somni* de Bernat Metge, s'utilitza l'ed. de Guàrdia («si res es») i no la d'Antoni Bulbena i Tosell, que transcriu «sia res, ne» (Metge 1891: 3; vg. també BC, ms. 3290, exemplar de l'ed. de Guàrdia amb correccions manuscrites de Bulbena i Tosell). Com que Fabra ja inclou Metge en el seu programa de lectura dels clàssics medievals de Bilbao, de 1906 (Lamuela i Murgades 1984: 228, 245), no pot haver tingut en compte l'ed. de Ramon Miquel i Planas, que aquí coincideix amb Bulbena i Tosell (Metge 1910: 85). Cf. també *CF* 64,18: «puig» (com a Metge 1889: 133) / «munt» (Metge 1891: 108); i *CF* 393,13: «per ço que fos pus baix dels angels» (com a Metge 1889: 7) / «per tal que fos pus baix quels angels» (Metge 1891: 6). ‖ 26 Fabra inclou un «Bernat [...] que en Casas me deixara» en el seu pla de lectures medievals de Bilbao (1906); una carta de 1910 indica que es tracta de Metge (Lamuela i Murgades 1984: 228, 245). ‖ 31 El març de 1906, Fabra demana a Massó i Torrents que li faci arribar el *Fèlix* de Ramon Llull editat per Aguiló (Lamuela i Murgades 1984: 228); de fet, és l'ed. de Jeroni Rosselló, començada el 1873 a Palma i enllestida a Barcelona el 1904, de la qual havia tingut cura Marià Aguiló, que la inclogué en la Biblioteca Catalana; el seu fill Àngel Aguiló n'explica els detalls al pròleg. El 1910, Fabra treballava amb un exemplar de Casas Carbó (Marquet [ed.] 2002: 86).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

20

7 XII 1919

XX

Creiem que convindria de restablir, en l'estil epistolar, l'antiga distinció entre els adverbis *ací* i *aquí*. Era emprat *ací* per a denotar la localitat on era el que escrivia la lletra, i *aquí*, per a designar la localitat on era aquell a qui aquesta anava adreçada:

«Com... micer Berenguer dez Pont, tornant de Barcelona *ací*, nos aportà traslat d'unes cobles...» Lletra de l'infant Joan a Bernat de So (1374)

«Com nós hajam ordenat que'n Garau de Fleça vaja *aquí* per legir libres gramaticals...» Lletra de Pere III (1357).

En dues lletres de Pere III (1359) datades totes dues a Cervera, llegim: «... per ço volem e us dehim e us manam que'l dit libre, com perfet sia, *ací* a Cervera o la on siam nos trametats sens tardança» i «Pregam-vos que aportets a preu al pus covinent e menor que porets aquella bíblia la qual l'altre dia veem mentre que érem *aquí* en Barchinona.»

La coexistència dels dos adverbis *ací* i *aquí* amb la valor amb què eren usats en l'estil epistolar medieval, permetia d'escriure paràgrafs com els següents, en què els dos adverbis es troben elegantment contraposats:

«Manam que vingats encontinent e aportets lo dit salteri així com és, car *ací* lo porets acabar, on haurets atzur e ço que mester hi faça, mils (millor) que no *aquí*» (1368).

«Nos vos farem donar los cent vint franchs o *aquí* o *ací*» (1370).

«A la qual vos responem que nos fem anar *aquí* lo dit micer Bernat Dezpont, lo qual ha *aquí* e no *ací* lo dit offici» (1388).

Ⓔ *R* 60 *H* 25 *B* 374

Ⓥ 11 *sens*] sense *R H B* ‖ 20 *Nos*] Nòs *R* Nós *H B* ‖ 21 *nos*] nòs *R* nós *H B*

Ⓕ 5-6 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 253) ‖ 7-8 Íd. (1908 [2000]: 181) ‖ 10-11 Íd. (1908 [2000]: 191) ‖ 11-13 Íd. (1908 [2000]: 189) ‖ 17-19 Íd. (1908 [2000]: 218) ‖ 20 Íd. (1908 [2000]: 229) ‖ 21-22 Íd. (1908 [2000]: 355)

Ⓥ₁ 17 *Manam*] manam espressament | *és*] s es

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

21

8 XII 1919

XXI

La diferent evolució que han sofert els sons llatins en català i en castellà ha estat la causa principal que un mateix mot llatí aparegui sovint en aquestes dues llengües sota dues formes diferents. El fet que la *f* inicial llatina caigui en castellà i es mantingui en català, que la *u* de la síl·laba final doni *o* en aquell i sigui suprimida en aquest, i que el grup *ly* del llatí vulgar hi esdevingui respectivament *j* i *ll*, és causa que el castellà oposi la forma *hijo* a la forma catalana *fill*, com a reflex de la forma llatina *filium*.

De les diferències que presenten els dos mots, català i castellà, prolongaments d'un mateix mot llatí, la més freqüent i per tant la més fàcilment remarcable és la presència de la *o* final en el mot castellà i la seva absència en el mot català corresponent: *oro or*, *peso pes*, *brazo braç*, *canto cant*. N'hi ha d'altres també fàcils de reconèixer, per exemple, el manteniment en castellà de les *n* finals, caigudes en català: *pan pa*. Però n'hi ha moltes que solament pot revelar la comparació detinguda de tots els mots catalans i castellans d'origen comú; i aquestes han d'ésser tingudes en compte com aquelles per concloure si una forma és genuïnament catalana o ens ha pervingut del llatí a través del castellà.

En català modern trobem usats, traduint *plazo*, el mot *plaço* i, novellament, *plaç*. El primer es revela tot seguit com a castellanisme a causa de la seva *o* final. *Plaç*, al contrari, té tot l'aire d'un mot català i sembla abonar-lo l'existència de mots com *braç* correponent a *brazo*, *llaç* corresponent a *lazo*, etc. Però aquest *plaç*, tret artificialment de *plazo* ¿és realment la forma que hauria revestit el prolongament català de *plàcitum*, d'on prové, a través d'una forma intermediària *plaç'tu*, el *plazo* castellà? El grup *c't*, que es redueix a *z* en castellà, no sembla pas donar *ç* en català: comparem *azor* (antigament *açtor*, de *acceptorem*) i *astor*. *Plaço* té, doncs, del castellà no solament la *o* sinó la *ç*, i encara que la llengua, en prendre el mot *plazo*, li hagués donat espontàniament la forma *plaç* (que li havem donat més tard artificialment), aquesta forma se'ns revelaria com a castellanisme a causa de la seva *ç*.

Anàlogament, la forma catalana corresponent a *apoyo* castellà i a *appui* francès, hauria estat *apuig*; doncs *apoi*, que havem format artificialment traient la *o* de *apoio*, traeix encara la seva procedència castellana malgrat l'omissió de la *o* final.

És clar que el fet que un mot ens vingui del castellà no vol dir que hagi

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

d'ésser sistemàticament rebutjat: no hi ha cap llengua que no presenti manlleus fets a les altres llengües. Però és indispensable que tinguem una coneixença exacta de tots els castellanismes existents, disposats tothora a eliminar-ne el nombre més gran possible.

Ⓔ *R* 4 *B* 328
Ⓥ 37 *és indispensable*] cal *B* ‖ 38 *castellanismes existents*] nostres manlleus a altres llengües *B*

22

9 XII 1919

XXII

Avui sol donar-se al verb *lliurar* el sentit de *deslliurar* o *alliberar*. *Lliurar* era emprat antigament per denotar ço que avui designem normalment amb el verb *entregar*, i en tal sentit cal usar-lo, bandejant del tot aquest verb, que devem a la influència castellana.

Heu's aquí alguns exemples de *lliurar*, trets de documents medievals:

«Manam-vos que a l'amat de la cambra nostra Nicholau López Dotença, lo qual trametem a vós per la rahó davall scrita, donets e *liurets* e donar e *liurar* façats cavalls, cofres, libres, vexella, moneda, robes, joyes... faent fer inventari per mà de notari públich de les dites coses que al dit Nicholau seran *liurades*.»

«Per què volem e us dehim e us manam que... tots los altres libres de la dita art d'astrologia los quals lo dit Dalmau vos demanarà un aprés l'altre successivament... *liurets* a ell... recobrant, en cascun *liurament* dels dits libres, albarà o àpocha dels libres que li *liurets*.»

«Diverses vegades vos havem escrit que un libre nostre lo qual se apella Suma coleccionum... *liuràssets* al batle general del regne de València; e resposta vostra no havem haüda, de què ns maravella molt. E com nos hajam mester lo dit libre, volem e us pregam que encontinent lo *liurets* al dit batle general, qui l deu *liurar* al fael secretari nostre En Bernat de Bonastre, qui aquell nos portarà.»

«Metets en compte de vostra data cinch liures e mija per aquells deu florins d'or los quals, de manament verbal nostre... *liuràs* a l'honrat e religiós mestre Francesch Eximèniç.»

«... quatre càrregues de robes, les quals, segons les letres que ls traginers aportaven, eren e són de l'abbat de Sant Feliu de Girona..., e les quals devien

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ésser *liurades* en Barchinona a casa de Macià Solzina, mercader de la dita ciutat.»

Ⓔ *R* 43 *B* 472
Ⓥ 5 *Heu's*] Heus *R B* ‖ 17 *nos*] nòs *R* nós *B*
Ⓕ 6-10 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 133) ‖ 11-14 Íd. (1908 [2000]: 190) ‖ 15-20 Íd. (1908 [2000]: 243) ‖ 21-23 Íd. (1908 [2000]: 367) ‖ 24-27 Íd. (1908 [2000]: 387)
Ⓥ1 12 *dit*] dit en ‖ 26 *de*] den

23

11 XII 1919

XXIII

Els dos mots català i castellà prolongaments d'un mateix mot llatí poden haver pres cadascun una significació diferent. Exemples: *dona* i *dueña*, provinents ambdós del mateix mot llatí *dómina*; *fillol* i *hijuelo*, de *filiolus*; *traure* i *traer*, de *trahere*. I, en aquest cas, no és rar de veure en la llengua moderna el mot català abandonar la seva significació per adoptar la del mot castellà corresponent.

La significació de *trametre* que té *remitir*, l'havem encomanada a *remetre*, i *trametre* ha caigut en desuetud.

Curar ha pres la significació de *curar* castellà; llavors havem abandonat *guarir*; i la significació que tenia *curar*, l'havem encomanada, sota la influència del verb castellà *cuidar*, al verb català *cuidar*, que significava *pensar* (ex.: *cuidava morir-se*).

Lliurar a penes s'usa en el sentit de *fer a mans*, i és comunament emprat en el sentit de *deslliurar* o *alliberar* que té el mot *librar*.

Els demés, que volia dir *la major part**, significa avui *els altres*; li havem donat, doncs, servilment la significació de la locució pronominal castellana *los demás*.

Tant com la introducció de mots castellans, aquests canvis de significació constitueixen un castellanisme. Si no treballàvem, doncs, a remeiar aquestes pertorbacions semàntiques del nostre lèxic, aquest restaria encara tot castellanitzat fins després que l'haguéssim netejat completament de tots els mots manllevats al castellà.

*«Mentre les romanes visqueren pobrament, servaren ab sobirana diligència castedat; tantost que foren riques, mudaren *les demés* llur propòsit» Bernat Metge; «E els servents, qui eren dins la vila, laxaren-se anar a aquells sexanta cavallers, e occiren *los demés*, e prengueren *los altres*» Desclot.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 42 *B* 323
Ⓥ 3 «*dómina*»] «dominam» *B* | «*filiolus*»] filiolum *B*
Ⓕ 23-24 Metge (1889: 182; [2006: 216]) ‖ 24-25 Desclot (1885: 356; [1949-1951: v, 131])
Ⓥ₁ 23 *servaren*] observaren ‖ 25 *occiren*] occiren ne (corregit a *CF* 457,13)
Ⓝ 25 El juny de 1910, Fabra demana un Desclot a Casas Carbó i ja hi treballa l'abril següent (Marquet [ed.] 2002: 85, 122). El novembre escriu a Massó i Torrents que té «les quatre grans cròniques» a Bilbao (Lamuela i Murgades 1984: 245).

24

12 XII 1919

XXIV

Per remeiar els castellanismes no cal recórrer exclusivament a l'arcaisme. Les aportacions dialectals ens forneixen materials preciosos per a refer el lèxic de la llengua literària. Després hom pot recórrer al manllevament de mots llatins, que els nostres escriptors medievals practicaren abundosament. Després hom pot, encara, recórrer a la derivació, procediment que té sobretot l'avantatge que un derivat ben fet és immediatament comprès per tothom. Cal, doncs, que, al mateix temps que escorcollem la llengua antiga i els parlars forans i no negligim els manlleus clàssics, cerquem de vivificar els nostres sufixos fent-los aptes a produir nous derivats.

En el dialecte central la majoria dels sufixos de derivació eren com petrificats, incapaços de donar naixença a noves formacions. Comptant, per exemple, amb un nombre reduïdíssim d'adjectius formats amb el sufix *ívol*, aquests difícilment podien servir de model per a la formació de nous adjectius en *ívol*; però Verdaguer introduí en la llengua literària una munió d'aquells adjectius, i *ívol* pogué així esdevenir un sufix productiu, i fou possible la creació de nous adjectius terminats en *ívol*.

En els parlars rurals i en la llengua antiga trobem un gran nombre de derivats que la llengua escrita moderna desconeix. Acollim-los curosament, i no sols enriquirem el lèxic amb els mots que hi aportarem, sinó amb aquells a què els sufixos vigoritzats puguin donar naixença.

Ⓔ *R* 35 *H* 57 *B* 348
Ⓥ 1 *Per*] Per a *H* ‖ 4 *practicaren*] practicaven *R H B* ‖ 17 *rurals*] forans *H* ‖ 19 *aportarem*] aportem *R H B* ‖ 20 *sufixos vigoritzats*] sufixos, vigoritzats, *R H B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

25

13 XII 1919

XXV

Així com, en el cas que un mot català i un mot castellà provinents d'un mateix mot llatí tenen una significació diferent, s'esdevé sovint que aquell abandona la seva significació per adoptar la del mot castellà, així mateix quan el mot català és masculí i el castellà femení o viceversa, arriba algun cop que el primer abandona el seu gènere per prendre el del segon.

Costum, senyal, corrent, són usats avui més aviat com a femenins que com a masculins: *una bona costum; fes-hi una senyal;* algú dirà encara *un corrent d'aire,* però tothom diu *una corrent elèctrica, una corrent d'opinió.* La distinció entre *el fi* i *la fi* tendeix a desaparèixer en profit de *el fi.* No és rar de sentir dir *el vall* traduint *el valle, les llegums* traduint *las legumbres,* i, amb alteració de la forma del substantiu, *una petita ventatja* en lloc de *un petit avantatge.*

Un altre castellanisme relacionat amb el gènere és de traduir *los incisivos* per *els incisius.* Ningú no diria, de primer antuvi, que aquesta expressió enclou un castellanisme: l'adjectiu *incisiu* és ben català; és, correctament catalanitzat, l'adjectiu llatí *incisivus,* que en castellà apareix sota la forma *incisivo,* i en francès, sota la forma *incisif.* Nosaltres mateixos potser havem escrit en algun lloc: «La *f* s'articula amb els llavis inferiors aplicats contra *els incisius* superiors.» Però en l'expressió castellana *los incisivos,* es sobreentén el substantiu masculí *dientes,* i per això l'adjectiu substantivat pren la forma masculina. El francès, en canvi, en què el substantiu *dents* és femení, no diu *les incisifs,* sinó *les incisives.* En català, doncs, en què *dents* és femení com en francès, ha de traduir-se *los incisivos* per *les incisives.* L'oració damunt citada ha de dir així: La *f* s'articula amb els llavis inferiors aplicats contra *les incisives* superiors.

Ⓔ *R* 28 *B* 318

Ⓥ 8 *tothom diu*] molts diuen *B* ‖ 18 *els ... aplicats*] el llavi inferior aplicat *R B* ‖ 19 *es*] se *B* ‖ 24 *els ... aplicats*] el llavi inferior aplicat *R B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

26

14 XII 1919

XXVI

El fet de dir-se:

Què t'han donat? –Res; *Quants en tens? –Cap*; *Tens pa? –Gens*; *Vindrà algun cop? –Mai*; i el fet de no usar-se mai els mots *res*, *cap*, *gens* i *mai* en les oracions expositives afirmatives, han portat a creure, ajudant-hi la comparació amb el castellà, que aquests mots són negatius i que és abusivament que el llenguatge parlat diu:

Si et demanen res, digues-m'ho; *Si en vol cap, dóna-l'hi*; *Si fa gens de vent, s'ho emportarà tot*; *Si mai el veies, saluda'l de part meva.*

És una error que cal combatre: els dits mots no són negatius, i si les respostes *res*, *cap*, *gens* i *mai* són negatives és perquè són oracions el·líptiques en què hom sobreentén la partícula negativa *no*. En les respostes damunt dites, *res* equival a *no m'han donat res*; *cap*, a *no en tinc cap*; *gens*, a *no en tinc gens*; *mai*, a *no vindrà mai.*

Lluny de defugir aquelles construccions del llenguatge parlat, blasmades equivocadament per alguns, havem, al contrari, de mantenir-les curosament. Són construccions que seria molt de doldre que es perdessin, les quals trobem usades a cada moment pels nostres millors escriptors antics:

«Qui és que *res* de bé sàpia e ignor los actes virtuosos de...?», Tirant lo Blanch.

«Nós scrivim a n'Huguet Cardona que si *res* hi fa a pagar per capletrar o illuminar, que ho pach», Lletra de Pere III a Eximeno de Mont-real.

«E si *neguna* (ço és, *cap*) nau ve atràs, com és presumidor, ab poch treball podeu ésser senyor d'ella», Tirant lo Blanch.

«E com *gens* de vent feia, tots se manejaven», Ídem.

Ⓔ *R* 131 *B* 259

Ⓥ 2 *Què*] ... Què *R B* | «*han*»] «ha» *R B* ‖ 21 *illuminar*] il·luminar *B* | *Eximeno*] Eximeno *B* ‖ 22 (*ço és, «cap»*)] [= cap] *B*

Ⓕ 18-19 Metge (1889: 223; [2006: 235]) ‖ 20-21 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 182) ‖ 22-23 Martorell (1873-1905: II, 300; [2005: 718]) ‖ 24 Íd. (1873-1905: I, 192; [2005: 278])

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

27

15 XII 1919

XXVII

El castellà, quan en una oració negativa com *No le vemos nunca* posa el *nunca* davant el verb, suprimeix la partícula *no* i diu *Nunca le vemos*. El català modern fa el mateix: diu *No el veiem mai*; però sense *no*, *Mai el veiem*. Seria, però, preferible de no ometre la partícula *no* i de dir *Mai no el veiem*.

En les oracions com les expositives o imperatives, en què el mot *mai* no és possible en el cas que siguin afirmatives, l'omissió del *no* és tolerable, perquè la sola presència del *mai* indica suficientment el caràcter negatiu de l'oració i el *no* es innecessari. Però en aquelles oracions com les interrogatives o les condicionals, en què és possible d'usar *mai* tant en el cas d'ésser afirmatives com en el cas d'ésser negatives, és evident que la supressió de la partícula *no* és del tot inadmissible.

Altrament, dues oracions com *Si no veníeu mai, què farien ells?* i *Si veníeu mai, què farien ells?* esdevindrien idèntiques en anteposar *mai* al verb: *Si mai veníeu, què farien ells?*

Si mai veníeu vol dir *Si veníeu mai*, ço és, *alguna vegada*. No pot, doncs, admetre's significant *Si no veníeu mai*. Llavors cal dir *Si mai no veníeu*.

Això que diem de *mai*, podem igualment aplicar-ho als mots *res*, *cap*, *gens*, *enlloc* i *ningú*. Però amb alguns d'aquests mots l'omissió del *no* pot donar lloc a frases equívoques, àdhuc en les oracions expositives. Per això és de recomanar que, en general, hom eviti l'omissió d'aquesta partícula darrera *mai*, *res*, etc., en tota classe d'oracions negatives. Així ho feien normalment els autors antics:

«e jamay no t puguí induhir a creure-ho fermament», Bernat Metge.

«e creent lo dit Cúrcius que l dit hiat o obertura jamés no s pogués cloure...», Lletra del rei Martí.

«e com ella veu (veié) que ell res *no* li deya...», Tirant lo Blanch.

«migençant la gràcia, ajuda e endreçament de nostre Senyor, sens lo qual res *no* pot aconseguir loable fi ne bona conclusió», Lletra del rei Joan.

«car yo pens que de negú (ningú) yo *no* dech ésser represa», Tirant lo Blanch.

«negun (cap) acte violent *no* pot ésser de longa durada», Íd.

«E així pensats de ordonar tot ço que yo us he dit, que res nul hom *no* sàpia», Muntaner.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 132 *B* 261

Ⓕ 23 Metge (1889: 116; [2006: 179]) ‖ 24-25 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 391) ‖ 26 Martorell (1873-1905: III, 137; [2005: 960]) ‖ 27-28 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 376) ‖ 29 Martorell (1873-1905: III, 49; [2005: 875]) ‖ 31 Íd. (1873-1905: II, 157; [2005: 604]) ‖ 32-33 Muntaner (1860: 166; [1927-1952: II, 65])

Ⓝ 33 Pel que fa a la crònica de Muntaner, és més probable que Fabra hagi utilitzat l'ed. d'Antoni de Bofarull (1860) i no la de Coroleu (1886). En els passatges extractats totes dues donen el mateix text, però en unes notes autògrafes de Fabra conservades en un full solt del vol. R-3569 de la BUB, hi ha un extracte de Muntaner amb remissió a la pàg. de l'ed. de Bofarull. El juny de 1910, Fabra treballava amb un exemplar de Casas Carbó (Marquet [ed.] 2002: 86).

28

16 XII 1919

XXVIII

Res no és un mot negatiu. Solament en una oració negativa en què la supressió del verb emmena la supressió de la partícula *no*, *res* tot sol expressa una negació: per exemple, quan responent a la pregunta *Què t'ha dit?*, diem *Res*, que equival a dir *No m'ha dit res*. En la resposta *Res* la negació rau en els mots sobreentesos.

En una oració afirmativa *res* vol dir *alguna cosa*. Ex.: *Vull saber si li han portat res*. No és el mot *res*, sinó la locució *no res*, que expressa una negació. Ex.: *Déu creà el món de no res*.

Així, *Res no el commou* és una oració negativa que vol dir *No hi ha res que el commogui*; *No res el commou* és una oració afirmativa que vol dir *El commou no res*, ço és, *la més petita cosa*. La supressió habitual del *no* en ambdós casos, dóna a dues oracions de significació tan distinta una mateixa forma: *Res el commou*. Aquest sol exemple demostra com és inadmissible la supressió del *no* en les oracions i en els termes negatius que contenen el mot *res*.

D'un home coratjós direm que *res no l'espanta*. Recordem l'exemple del Tirant lo Blanch: «Les folles donzelles que de *no res* temoregen.»

Comparem aquests dos passatges de Bernat Metge: «No puch creure que l'esperit, si *res* és, puixa tenir altre camí sinó aquell que la carn té», i «L'ànima racional és simple, car de *no res* la creà Déu».

I sobretot recordem aquell passatge de Ramon Llull, citat en una de les notes anteriors: «Com consir que'l món sia creat de *no res*, he maravella com de *no res* pot ésser creat *res*.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 133 *H* 103 *B* 260
Ⓥ 1 *un*] om. *R H B* ‖ 21 *aquell*] aquest *B* ‖ 21-22 *citat,... anteriors*:] om. *H B* ‖ 22 *notes*] converses *R*
Ⓕ 17 Martorell (1873-1905: III, 85; [2005: 906]) ‖ 18-19 Metge (1889: 4; [2006: 127]) ‖ 20 Íd. (1889: 29; [2006: 141]) ‖ 22-23 Llull (1873-1904: I, 41; [1931-1934: I, 69])
Ⓥ1 17 *folles*] folles de ‖ 20 *simple*] simple naturalment e sens compositio

29

17 XII 1919

XXIX

La llengua literària ha perdut el mot *davall. Davall* era, respecte a *avall*, ço que *damunt* és respecte a *amunt*. Així com a *Vés amunt* s'oposa *Vés avall*, a *Era damunt la taula* s'oposava *Era davall la taula*. Heu's aquí ara un cas en què era emprat *davall* i en què seria sens dubte convenient de ressuscitar el seu ús.

En un escrit, per designar una cosa citada anteriorment, era emprat l'adverbi *dessús*; per designar una cosa a explicar posteriorment, l'adverbi *dejús*:

«Item un sobrealtar de l'obratge de les *dessús* dites tres capes.»

«Complint nostre manament *dessús* dit.»

«Les coses *dessús* expressades.»

«Entenem que alguns manaments que ell men ab los *dessús* dits no poden ésser sinó contra nos.»

«Als feels nostres... e a tots altres en poder dels quals són les coses *dejús* scrites, salut e gràcia.»

Però en lloc de *dessús* i *dejús* hom emprava sovint respectivament *damunt* i *davall* (sobretot aquest):

«A la altea vostra, senyor, faç saber que'l *damunt* dit senyor rey...»

«... e de totes les coses *damunt* dites.»

«Nos aportà... les ymages dels reys *davall* scrits, és assaber...»

«Per la rahó *davall* escrita.»

«La dita letra, que dada fo en València, primer dia del mes e any *davall* escrits.»

Ⓔ *R* 63 *B* 448
Ⓥ 1 *La ... «davall».*] om. *R B* | *era*] és *R B* ‖ 3 *s'oposava*] s'oposa *R B* | *Heu's*] Heus *R B* ‖ 13 *nos*] nòs *R* nós *B*
Ⓕ 9 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 176) ‖ 10 Íd. (1908 [2000]: 371) ‖ 11 Íd. (1908 [2000]: 423) ‖ 12-13 Íd. (1908 [2000]: 230) ‖ 14-15 Íd. (1908 [2000]: 422) ‖ 18 Íd. (1908 [2000]: 96) ‖ 19 Íd. (1908 [2000]: 141) ‖ 20 Ibíd. ‖ 21 Íd. (1908 [2000]: 133) ‖ 22-23 Íd. (1908 [2000]: 250)
Ⓥ1 12 *manaments*] tractaments

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

30

18 XII 1919

XXX

Malgrat quant s'ha dit contra llur admissió en la llengua literària, encara hi trobem usats profusament els gerundis en *guent*: *prenguent*, *diguent*, *beguent*, *caiguent*, *coneguent*, *absolguent*, *tinguent*, *vinguent*, *sapiguent*, *capiguent*, *volguent*, *valguent*, *siguent*, etc. ¿És que, per incúria dels nostres escriptors, la llengua literària no s'ha de veure mai desembarassada d'aquests gerundis? Admetre *sapiguent* o *tinguent* és una cosa així com si els castellans escrivissin *supiendo* i *tuviendo*.

¿Cal repetir que el gerundi té sempre el mateix radical que les formes del present d'indicatiu terminades en *em* o *im*? Si diem, en l'indicatiu, *prenem*, havem de dir, en el gerundi, *prenent* i no pas *prenguent*; a *diem* correspon *dient* i no pas *diguent*; a *bevem* correspon *bevent*; a *caiem*, *caient*; a *coneixem*, *coneixent*; a *sabem*, *sabent*; a *cabem*, *cabent*; a *voler*, *volent*; a *valem*, *valent*; a *absolem* (no *absolvem*, com equivocadament diuen alguns), *absolent*; a *tenim*, *tenint*; a *venim*, *venint*; a *escrivim*, *escrivint*.

Així mateix direm *veient* (corresponent a *veiem*) i no pas *vegent*; *vivint* (corresponent a *vivim*) i no pas *visquent*. El gerundi de *ésser* és *essent* o *sent*, però no *siguent*.

I el mateix que els gerundis en *guent*, cal evitar els infinitius en *guer*. *Poguer*, *volguer*, *valguer*, *sapiguer*, *capiguer*, són dolents; cal dir *poder*, *voler*, *valer*, *saber* i *cabre* o *caber*.

Ⓔ *QE* (XII, 1920 47-48) 10 *R* 134 *H* 109
Ⓥ 12 «*voler*»| «volem» *H* ‖ 12-13 *a* «*valem*», «*valent*»| om. *H*

31

19 XII 1919

XXXI

Si en el gerundi es sent a vegades *prenguent* en lloc de *prenent*, en canvi en el subjuntiu es sent alguns cops *prenem* i *preneu* en lloc de *prenguem* i *prengueu*, per exemple, quan es diu *Vol que ho prenem* en lloc de *Vol que ho prenguem*.

Quan en l'indicatiu diem *prenc*, *venc*, *vinc*, *valc*, *bec*, *ric*, *caic*, *moc*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

conec, visc, etc., en el subjuntiu diem *prengui, vengui, vingui, valgui, begui, rigui, caigui, mogui, conegui, visqui,* etc., i el radical d'aquestes formes es manté en *totes* les formes del present de subjuntiu. Aquest temps, en el verb *prendre* és *prengui, prenguis, prengui, prenguem, prengueu, prenguin.* Cal dir, doncs, en el subjuntiu, *prenguem* i no pas *prenem, prengueu* i no pas *preneu. Prenguem* i *prengueu,* amb el mateix radical que *prengui,* són formes del subjuntiu; *prenem* i *preneu* són formes de l'indicatiu.

Dins el present de subjuntiu, a un singular *prengui* correspon un plural *prenguem*; a *vengui, venguem*; a *valgui, valguem*; a *begui, beguem*; a *caigui, caiguem*; a *conegui, coneguem*; a *vulgui, vulguem*; a *pugui, puguem*; a *sàpiga, sapiguem*; a *escrigui, escriguem*; a *visqui, visquem*; etc.: *prenem, venem, volem, bevem, caiem, coneixem, volem, podem, sabem, escrivim, vivim,* etc., són formes de l'indicatiu i no pas del subjuntiu.

Si diem *Volem que vinguis* (subjuntiu) havem de dir *Volem que vingueu* (subjuntiu); i, en canvi, direm *No saben si veniu* (indicatiu), com diem *No saben si véns* (indicatiu).

Ⓔ *QE* (XII, 1920 48-49) 11 *R* 135 *H* 111

32

20 XII 1919

XXXII

Suposem un verb com *beure,* que fa, en el present de subjuntiu, *begui, beguis, begui, beguem, begueu, beguin.* Ja sabem que sovint es sent, en el subjuntiu, *bevem* i *beveu* en lloc de *beguem* i *begueu,* com, per exemple, quan es diu equivocadament *Vol que us el beveu tot* en lloc de *Vol que us el begueu tot. Bevem* i *beveu* són formes de l'indicatiu, que en el present fa: *bec, beus, beu, bevem, beveu, beuen.* Com es diu, en el singular, *Sap que te'l beus tot* (indicatiu), però *Vol que te'l beguis tot* (subjuntiu), cal dir, en el plural, *Sap que us el beveu tot,* però no *Vol que us el beveu tot,* sinó *Vol que us el begueu tot.*

Suposem, doncs, un verb com *beure,* en què les dues primeres persones del plural del present de subjuntiu són *beguem* i *begueu,* diferents de les corresponents del present d'indicatiu, *bevem* i *beveu.*

Quan un verb així és el verb principal d'una oració imperativa, en la primera persona del plural cal dir sempre *beguem,* tan si l'oració és afirmativa com negativa: *Beguem-ne més. No en beguem tant.* Així mateix es dirà:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Prenguem-ne. No en prenguem. Resolguem-ho. No ho resolguem. Ajaguem-nos-hi. No ens hi ajaguem.

Però en la segona persona del plural, cal dir *begueu* si l'oració és negativa, però *beveu* si és afirmativa: *No begueu tant*, però *Beveu-ne més.* Anàlogament: *No en prengueu, Preneu-ne*; *No ho resolgueu, Resoleu-ho*; *No us hi ajagueu, Ajaieu-vos-hi*; *No hi vingueu, Veniu-hi*; *No li escrigueu, Escriviu-li*; *No encengueu el llum, Enceneu-lo.*

La causa d'això és que en les oracions imperatives negatives el verb no es posa en imperatiu, sinó en subjuntiu, el mateix que en castellà (*No bebas, No bebamos. No bebáis*), mentre que en les imperatives afirmatives el verb es posa en imperatiu i aquest és idèntic al present de subjuntiu, llevat de les segones persones. L'imperatiu de *beure* és *beu, begui, beguem, beveu, beguin.* Per això en la primera persona del plural cal dir sempre *beguem*, i, en la segona, uns cops *begueu* i altres *beveu*: *No aprenguem les nostres lliçons i vosaltres no aprengueu les vostres. Aprenguem les nostres lliçons i vosaltres apreneu les vostres.*

Cal fer una excepció per a aquells verbs com *dir, poder, voler, saber* i *ésser*, que fan, en la segona persona del singular de l'imperatiu, *digues, pugues, vulgues, sàpigues, sigues.* En aquests verbs la segona persona del plural de l'imperatiu és idèntica a la del subjuntiu: *digueu, pugueu, vulgueu, sapigueu* i *sigueu.* Doncs, de la mateixa manera que s'empra la forma *diguem* així en *No ho diguem* com en *Diguem-ho*, s'emprarà la forma *digueu* així en *No ho digueu com* en *Digueu-ho.*

En un verb com *beure, beveu* és una forma d'indicatiu i d'imperatiu, i *begueu*, una forma exclusivament de subjuntiu; en un verb com *dir, dieu* és una forma exclusivament d'indicatiu, *digueu*, una forma de subjuntiu i d'imperatiu.

Ⓔ *QE* (XII, 1920 49-50) 12 *R* 136 *H* 113 *B* 159
Ⓥ 2 *es*] se *B*

33

21 XII 1919

XXXIII

Quins és el plural de l'adjectiu *quin*, no el plural del pronom *qui*, el qual és invariable. El plural de *Quin voleu?* és *Quins voleu?* El plural de *Qui serà?* és *Qui seran? Quins* és la traducció de *cuáles*, no de *quienes*, que cal traduir per

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

qui: «... en son consell havia hòmens molt savis, justs, honrats e en *qui* era molt de bé», Ramon Llull.

En algun autor modern llegim *quins alegres, quins tristos* com a traducció de *quienes alegres, quienes tristes*. S'ha de dir *qui alegres, qui tristos*. Ex.: «... e així foren tuyt (tots) *qui* morts *qui* presos», Muntaner.

Modernament hom ha usat molt freqüentment l'adjectiu interrogatiu *quin* com a adjectiu relatiu fent-lo correspondre a *el cual* castellà i àdhuc a *cuyo*. Aquest ús erroni de *quin* encara no ha estat bandejat del tot de la llengua literària. Encara s'hi troben ça i lla construccions com les següents, que cal combatre a ultrança fins a llur completa extirpació:

«Hi assistiren els pares, *els quins* foren obsequiats...»; «... una gran gentada en *la quina* figurava...»; «... foren suprimides immediatament, *quina* supressió...; «... amb aquest medicament, *quina virtut* ja coneixes...» Els quals passatges cal refer així: «Hi assistiren els pares, *els quals* foren obsequiats... »; «... una gran gentada en *la qual* figurava...»; «... foren suprimides immediatament, *la qual* supressió...»; «... amb aquest medicament, *la* virtut *del qual* ja coneixes...»

Ex.: «Era un cavaller *lo qual* era molt vanagloriós», Ramon Llull; «E aprés partiren de aquí e faeren la via de Constantinoble, en *la qual* via encontraren», Pere III; «... ab aquest bastó, la virtut *del qual* no ignores», Bernat Metge.

Ⓔ *R* 71 (1a part) *H* 71 *B* 91 (1a part)
Ⓥ 23 *Pere III*] Crònica de Pere III *B*
Ⓕ 4-5 Llull (1873-1904: I, 111; [1931-1934: I, 154]) ‖ 8 Muntaner (1860: 221; [1927-1952: III, 52]) ‖ 21 Llull (1873-1904: II, 50; [1931-1934: III, 154]) ‖ 21-23 Pere III (1850: 299; 1885: 215; [1941: 296]) ‖ 23 Metge (1889: 245-246; [2006: 247])
Ⓝ 23 Quant a la crònica de Pere III, el text de Coroleu (1885) segueix el català de Bofarull (1850); Fabra pot haver utilitzat qualsevol de les dues edicions. El juny de 1910 demana a Casas Carbó que li enviï la crònica del rei Pere i ja hi treballa l'abril següent (Marquet [ed.] 2002: 85, 122).

34

22 XII 1919

XXXIV

Hi ha molts verbs catalans que tenen el present de subjuntiu terminat en *ga, gues*, etc., o *gui, guis*, etc., amb una *g* que no té el radical de l'infinitiu. Així, *beure* fa, en el present de subjuntiu, *begui, beguis, begui, beguem* (no *bevem*!), *begueu* (no *beveu*!), *beguin*; *moure* fa *mogui*; *riure, rigui*; *dir, digui*;

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dur, dugui; *caure, caigui*; *plaure, plagui*; *vendre, vengui*; *respondre, respongui*; *doldre, dolgui*; *valer, valgui*; *conèixer, conegui*; *venir, vingui*; *estar, estigui*; *ésser, sigui.*

Les formes de subjuntiu en *ga* (posteriorment *gui*) no són igualment antigues. Algunes d'elles són hereditàries, tals com *diga* i *duga* (del llatí *dicam* i *dúcam*, amb canvi de la *c* en *g*); d'altres són formes analògiques que durant l'edat mitjana anaren substituint-se a les primitives formes de subjuntiu sense *g*, tals com *moga* i *responga*, que vingueren a reemplaçar *mova* i *respona*; d'altres, en fi, no s'han produït o generalitzat fins a l'època moderna, tals com *siga, sàpiga, càpiga, vulga*, antigament *sia, sàpia, càpia, vulla.*

En els verbs en què el present de subjuntiu termina en *ga, gues*, etc., l'imperfet termina generalment en *gués, guessis*, etc., i el perfet d'indicatiu, en *guí, gueres*, etc. Així, a un present *begui, beguis*, etc., correspon un imperfet *begués, beguessis*, etc., i un perfet *beguí, begueres, begué*, etc.

Convé no oblidar que aquesta regla té les seves excepcions: el verb *ésser*, per exemple, fa *sigui, siguis*, etc., en el present, i *fos, fossis*, etc., en l'imperfet. Essent, però, en tan gran nombre els verbs en què a un present en *ga* o *gui* correspon un imperfet en *gués*, s'esdevé que en els pocs verbs que fan excepció a aquesta regla, la llengua tendeix a donar-los un imperfet en *gués*. Així, en el verb *ésser*, en què el present primitiu *sia* ha estat reemplaçat per *siga*, la llengua ha creat un imperfet *sigués*, que es troba actualment en concurrència amb l'imperfet primitiu. En casos de concurrència de dues formes com *fos* i *sigués*, la llengua literària no pot sinó donar la preferència a la primera.

Cal, doncs, mantenir l'imperfet *fos* evitant curosament l'imperfet *sigués*. Així mateix, en els verbs *saber, cabre, escriure*, cal dir *sabés, cabés, escrivís*, i no pas *sapigués, capigués, escrigués.*

Anàlogament, en el perfet, cal substituir *sigué, sapigué, capigué, escrigué*, per *fou, sabé, cabé, escriví*, i, en el participi passat, *sapigut, capigut*, per *sabut, cabut*. I en el verb *ésser*, és preferible *estat* a *sigut.*

Ⓔ *QE* (XII, 1920 82-84) 13 *R* 137 *B* 162
Ⓥ 11 *edat*] Edat *B* ‖ 33 *el*] om. *R B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

35

23 XII 1919

XXXV

En gramàtiques, conferències i articles han estat combatuts els múltiples defectes en què incorregueren els escriptors de la renaixença en les oracions dites de relatiu; però una gran part d'aquests defectes persisteixen encara actualment, ço que justifica que els denunciem una vegada més.

Les oracions subordinades dites de relatiu són, com tothom sap, les que es refereixen a un nom o pronom de l'oració principal, fent doncs d'atribut d'aquest nom o pronom. N'és un exemple l'oració subordinada *que volem vendre* en *Tenim un cavall que volem vendre*, la qual oració subordinada és un atribut del nom *cavall*, com ho és l'adjectiu *blanc* en *Tenim un cavall blanc.*

Convé distingir aquestes oracions de les subordinades interrogatives, les quals es refereixen al verb de l'oració principal completant-ne o determinant-ne la significació. L'oració *de què parlaven* és una oració de relatiu en la frase *La cosa de què parlaven...*, i és una subordinada interrogativa en la frase *No sé de què parlaven.*

Els mots *què, qui, on*, relatius i interrogatius alhora, serveixen per a introduir oracions de relatiu i oracions interrogatives. No així el mot *quin*, que en els bons autors antics apareix únicament usat com a interrogatiu.

Quin és correcte en frases com: *No sabem quin dia vindrà, Saps quina vol?, M'ha preguntat quins llibres demanes, Ignorem per quin motiu ho han fet.* Però seria incorrecte (com ja havem notat en una de les converses anteriors) de dir *La filla del meu amic, amb la quina havem parlat aquest matí*, o *El meu amic, amb la quina filla parlàvem ara mateix.* En la primera d'aquestes frases cal mudar *la quina* per *la qual*; en la segona cal mudar *quina* per *la del qual*: *La filla del meu amic amb la qual havem parlat aquest matí. El meu amic, amb la filla del qual parlàvem ara mateix.*

Ⓔ *R* 71 (2a part) *B* 91 (2a part)

Ⓥ 1 *combatuts*] combatudes *LP*, per error ‖ 1-4 *En ... més*] om. *R B* ‖ 6-7 *fent ... pronom*] om. *R B* ‖ 19 *han*] ha *R B* ‖ 20-21 (*com ... anteriors*)] om. *R B* ‖ 22 «*la quina*»] «quina» *R B*

Ⓝ 20-21 Vegeu *CF* 33.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

36

26 XII 1919

XXXVI

Paral·lelament a la substitució de les formes *sapigués* i *capigués*, jutjades impròpies de la llengua literària, per *sabés* i *cabés*, alguns fan la de *pogués* per *podés*, la de *hagués* per *havés*. Contràriament al que s'esdevé en *saber* i *cabre*, en els verbs *poder* i *saber* els imperfets en *gués* són els sols correctes. En *saber* i *cabre*, cal dir *sabés* i *cabés*, no *sapigués* i *capigués*; però en *poder* i *haver*, al contrari, cal dir *pogués* i *hagués*, no *podés* i *havés*. Així mateix, en el verb *estar*, cal dir *estigués* i no pas *estés* com fan molts.

La regla segons la qual el radical de l'imperfet de subjuntiu (*digués*, *diguessis*, etc.), i el de les dues primeres persones del plural del present de subjuntiu (*diguem*, *digueu*) són idèntics, no té altres excepcions sinó les següents:

Saber, que fa, en el present, *sapiguem*, *sapigueu*, fa, en l'imperfet, *sabés*, *sabessis*, etc. (perfet d'indicatiu: *sabí*, *saberes*, *sabé*, etc.; participi passat: *sabut*).

Cabre, que fa, en el present, *capiguem*, *capigueu*, fa, en l'imperfet, *cabés*, *cabessis*, etc. (perfet d'indicatiu: *cabí*, *caberes*, *cabé*, etcètera; participi passat: *cabut*).

Escriure, que fa, en el present, *escriguem*, *escrigueu*, fa, en l'imperfet, *escrivís*, *escrivissis*, etc. (perfet d'indicatiu: *escriví*, *escrivires*, etc.).

Veure, que fa, en el present, *vegem*, *vegeu*, fa, l'imperfet, *veiés*, *veiessis*, etc. (perfet d'indicatiu: *viu*, *veres* o *veieres*, *véu* o *veié*, *vérem* o *veiérem*, etc.).

Ésser, que fa, en el present, *siguem*, *sigueu*, fa, en l'imperfet, *fos*, *fossis*, etc. (perfet d'indicatiu: *fui*, *fores*, *fou*, *fórem*; etc.; participi passat; *estat*).

En *voler* i *poder*, les dues formes del present terminen en *guem* i *gueu* i l'imperfet en *gués*, *guessis*, etc., com en tants altres verbs, però aquelles tenen una *u* mentre que les formes de l'imperfet tenen una *o*: *vulguem*, *vulgueu* (amb *u*, com *vulgui*, *vulguis* i *vulguin*), però amb *o*, *volgués*, *volguessis*, etc. (perfet d'indicatiu: *volguí*, *volgueres*, *volgué*, etc.; participi passat: *volgut*); anàlogament, *puguem*, *pugueu*, però *pogués*, *poguessis*, etc. (perfet d'indicatiu: *poguí*, *pogueres*, *pogué*, etc.; participi passat: *pogut*).

Resta encara el verb *haver*, en què les formes *haguem* i *hagueu*, tretes analògicament (d'acord amb la regla damunt dita) de l'imperfet *hagués*, es troben en concurrència amb *hàgim*, *hàgiu* i *hagem*, *hageu*. Qualsevol d'aquestes formes és preferible a aquelles. La llengua literària dóna avui la preferència a *hàgim*, *hàgiu*, que (ensems amb llurs variants *hàgem*, *hàgeu*)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

frueixen d'una extensió geogràfica molt més gran que *hagem, hageu.* Però hom no pot deixar de reconèixer que aquestes són el prolongament regular de les formes antigues (*hajam, hajau*), amb el canvi habitual de les terminacions *am* i *au* en *em* i *eu*, que retrobem en *vegem* i *vegeu* (abans *vejam* i *vejau*).

Ⓔ *QE* (XII, 1920 84-85) 14 *R* 138
Ⓥ 3 *en*] amb *QE*

37

27 XII 1919

XXXVII

En *El libro que me diste y el de mi hermano son del mismo autor*, on l'oració de relatiu *que me diste* es refereix al nom *libro*, *que* és el relatiu i *libro* és l'antecedent d'aquest relatiu. En *El libro de mi hermano y el que me diste son del mismo autor*, el relatiu *que* té per antecedent l'article *el*: el fet de sobreentendre's en l'antecedent el nom *libro* fa que aquell es trobi reduït al sol article. Aquesta clàusula es tradueix: *El llibre del meu germà i el que em vas donar són del mateix autor.* Al grup castellà *el que* format per un *el* antecedent i el relatiu *que*, correspon en català el grup *el que.* (En francès, *celui que.*)

Però el grup *el que* pot tenir en castellà una altra valor, per exemple, en una frase com *Compramos un libro del que era autor N.* Aquí l'oració de relatiu és *del que era autor N.*, la qual es refereix al nom *libro*: el grup *el que* no hi és la combinació d'un antecedent (*el*) i d'un relatiu (*que*), sinó que és tot ell el terme relatiu, l'antecedent del qual és el nom *libro.* Hom podria dir, reemplaçant *el que* per *el cual*: *Compramos un libro del cual era autor N.* (Substitució impossible en *El libro de mi hermano y el que me diste son del mismo autor.*) Quan el grup *el que* equival a *el cual*, llavors no li correspon en català *el que* sinó *el qual* (En francès, *lequel*): *Vàrem comprar un llibre del qual era autor N.*

Hom podria dir, encara, *de què era autor N.*; però no *del que era autor N.* L'ús de *el que* en lloc de *el qual* constitueix un castellanisme. Convé, doncs, d'evitar *el que*, tan freqüent en el modern català literari.

Ⓔ *R* 72 *H* 73 *B* 93
Ⓥ 20-22 *Hom ... literari.*] om. *R H B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

38

28 XII 1919

XXXVIII

El català escrit, supeditat al castellà, calcant-ne servilment totes les construccions, necessitava un mot que traduís el *cuyo* castellà. Així, hom féu significar *cuyo* al relatiu *qual*, i una frase com *Una sala cuyas ventanas dan a la plaza...*, pogué ésser traduïda literalment: *Una sala quals finestres donen a la plaça...* Això era molt més còmode que recórrer a la construcció antiga, massa allunyada de la castellana: *Una sala les finestres de la qual donen a la plaça...*

Ja s'ha avançat molt en el restabliment de la construcció catalana *el... del qual*; però encara hi ha molts que prefereixen *qual*, si no prefereixen *quin*, que també ha estat molt en voga com a traducció del *cuyo* castellà. L'aversió que molts sentien i que alguns encara senten envers aquella perífrasi és perfectamente explicable donat que la gent nostra, llegint i escrivint quasi exclusivament el castellà, no pot sinó amb gran dificultat deseixir-se dels motlles castellans. Per això l'únic mitjà de combatre aquell sentiment provincià ha d'ésser la lectura assídua dels nostres autors medievals, on es troben tan bells exemples de la perífrasi *el... del qual.*

«La paciència e amor conjugal de Griselda, *la* història *de la qual* fo per mi del llatí en nostre vulgar transportada, callaré...», B. Metge.

«... la ofensa és stada feta al senyor capità, sots *la* fe *del qual* ma vida reposava», Tirant lo Blanch.

«... seria no ésser Déu, sens l'*ésser del qual* tot quant és seria debades», R. Llull.

«Mas nostre senyor Deu, volent girar aquest goig en dolor, presé (prengué) lo dit infant..., lo qual ja haguem fet batejar..., de *la* mort *del qual*, sens comparació, muntà més lo dol e la ira que hagueren les nostres gents que no lo goig que dabans havien haut (hagut) per lo seu neximent», Cròn. de Pere III.

Ⓔ *R* 74 *H* 81 *B* 95

Ⓥ 10 *aversió*] adversió *R H* ‖ 10-14 *L'aversió ... d'ésser*] Cal recomanar *B*

Ⓕ 16-17 Metge (1889: 232; [2006: 241]) ‖ 18-19 Martorell (1873-1905: IV, 102; [2005: 1280]) ‖ 20 Llull (1873-1904: I, 8; [1931-1934: I, 31]) ‖ 22-25 Pere III (1850: 249; 1885: 178; [1941: 243])

Ⓥ₁ 17 *del*] de ‖ 25 *dabans*] dabans ne

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

39

29 XII 1919

XXXIX

A vegades el pronom relatiu es refereix, no a un nom o pronom, sinó a tota l'oració anterior. En aquest cas, el castellà usa la forma neutra de *el cual*, que és *lo cual*, o bé del seu equivalent *el que*, que és *lo que*: «Pidió Cortés a sus capitanes que discurriesen sobre la materia, encomendando a Dios la resolución; *lo cual* encargó muy particularmente a fray Bartolomé de Olmedo»; «Los reos fueron condenados al último suplicio; *lo que* causó un sentimiento general».

El català modern, imitant servilment el castellà, s'ha creat un relatiu neutre que es distingeix del masculí per la forma de l'article, i tradueix *lo cual* per *lo qual*: «Molts dels invitats no comparegueren, per *lo qual* fou suspesa la festa». Però el català medieval, que no disposava per a l'article d'una forma neutra diferent de la masculina, expressava altrament el relatiu neutre, i una de les expressions a què recorria principalment era la combinació *la qual cosa*. Rebutjada la distinció entre un article neutre *lo* i un article masculí *el*, tot aconsella el restabliment d'aquesta combinació com a forma preferent del relatiu neutre.

Heu's aquí alguns exemples de la locució *la qual cosa*, tan abundosament usada pel autors medievals.

«... o hauries de atorgar que Deu és injust, *la qual cosa* és impossible», B. Metge.

«... guardats què fets, que vós venits contra nostre senyoriu, *la qual cosa* nós de vós no esperàvem», Crònica de Jaume I.

«... e robaren la mia galea e mataren-me quaranta persones, de *la qual cosa*, sènyer, yo he feta demanda al comú de Venècia», R. Muntaner (1325).

«... e vós no'ns havets respost a res d'açò ne havets cura de venir, *la qual cosa* nos és greu, per ço com desijam fort que l dit salteri fos acabat e que'ns en poguéssim servir», Lletra de Pere III (1368).

«En testimoni de *la qual cosa* manam que us sia feta la present carta», Id. (1366).

«Per raó de *la qual cosa*... són necessaris deu senyals reyals esmaltats», Id. (1370).

«En memòria de *la qual cosa* fo feta una gran estàtua», B. Metge.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 76 *H* 75 *B* 100
Ⓥ 17 *Heu's*] Heus *H B* | *aquí*] ací *R H B* ‖ 22 *nós*] nòs *R*
Ⓕ 3-5 Bello (1903: 189-190) ‖ 6-7 Íd. (1903: 178) ‖ 19 Metge (1889: 35; [2006: 144]) ‖ 21-22 Jaume I (1873: 43; [1991: 32]) ‖ 23-24 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 74) ‖ 26-28 Íd. (1908 [2000]: 217) ‖ 29 Íd. (1908 [2000]: 211) ‖ 31 Íd. (1908 [2000]: 226-227) ‖ 33 Metge (1889: 221; [2006: 234])
Ⓥt 19 *hauries de*] hauries

40

30 XII 1919

XL

«Sabut havem que vós havets dats o havets permès que sien partits los nostres esclaus que havíem e teníem a la Ziza... de la qual cosa, si així és, som molt meravellats...» Si aquest passatge d'una lletra del rei Martí al seu fill ofereix cap dificultat de comprensió al lector modern, no és certament a causa de la presència de la locució relativa *la qual cosa.*

Aquesta locució era caiguda en desuetud en la llengua moderna, que l'havia reemplaçada per *lo qual*; però, si tractant d'evitar aquest *lo qual,* que devem a la influència castellana, el substituïm per *la qual cosa,* és evident que no hi haurà ningú que deixi d'entendre el sentit d'una oració pel fet que aquesta sigui construïda amb la dita locució relativa.

No hi ha, doncs, cap inconvenient a reemplaçar *lo qual* per *la qual cosa.* Però convindria encara, en determinants casos, que la llengua disposés d'algun altre relatiu neutre més breu, i aquest podria ésser, darrera certes preposicions, el relatiu simple *què,* del qual trobem nombrosos exemples en la llengua antiga:

«I ara lo dit abat, qui és ací, ha'ns dit que no ha haut (hagut) lo dit llibre ne la lletra; de *què*'ns som molt maravellats» (1367).

«Per diverses letres nostres vos havem scrit e encarregat sobre algunes gràcies que havem necessàries del pare sant en favor del monestir que ab la gràcia de Déu havem fundat de l'ordre dels Celestins en lo palau nostre major de Barchinona, e resposta alguna no n'havem hauda (haguda); de *què* som fort meravellats» (1408).

«Entès havem l'accident de febre que havets haüt; de *què* havem haut gran despler» (1378).

«A vós, rey prudentíssim... s'esguarda d'haver pietat e compassió de les persones afligides; per *què* yo, adolorida comtessa, vinch a la vostra excellència a suplicar... que hajau pietat de mi», Tirant lo Blanch.

«Interpretant e creent lo dit Cúrcius que l dit hiat o obertura jamés no's

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pogués cloure si alcun de la dita ciutat no saltava dins aquella vestit de ornaments militars, preposant lo ben comú a son propi, saltà ab son cavall dins lo dit hiat o obertura; per *què* la terra se clohí e tornà a son acostumat stament; de *què* s seguí gran bé a la cosa pública» (1397).

Ⓔ *R* 78 *B* 102
Ⓕ 1-3 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 399) ‖ 16-17 Íd. (1908 [2000]: 214) ‖ 18-22 Íd. (1908 [2000]: 442) ‖ 23-24 Íd. (1908 [2000]: 276) ‖ 25-27 Martorell (1873-1905: I, 61; [2005: 127]) ‖ 28-32 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 391)
Ⓥ1 25 *d'haver*] hauer (cf. *CF* 52,30)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

41

31 XII 1919

XLI

El relatiu és un mot que, tot servint per a unir l'oració de relatiu amb l'oració principal, és al mateix temps un dels membres de l'oració de relatiu. En *Jo no tenia el llibre que em demanaven*, el terme conjuntiu *que* és completament directe dins l'oració *que em demanaven*. En *No havia estat encara mai al teatre on ahir ens vàrem trobar*, el terme conjuntiu *on* és una determinació de lloc dins l'oració *on ahir ens vàrem trobar*.

Quan el relatiu expressa un complement o una determinació circumstancial, s'esdevé a vegades que tornem a expressar aquest complement o aquesta determinació mitjançant un pronom feble adjuntat al verb. Ex.: *Era aquella una solució que ells, ja en articles, ja en conferències, l'havien combatuda moltes vegades*. En aquest exemple, el complement directe de *combatuda* és expressat dues vegades, primerament pel relatiu *que* i després pel pronom feble *la*.

Aquest pleonasme és sobretot freqüent amb els adverbis pronominals *hi* i *en*: *Un cafè de la Rambla on ens hi trobàvem sovint*; *Aquella font, d'on tot l'any en rajava una aigua abundosa...*

Aquesta repetició d'un dels membres de l'oració, expressat primerament pel relatiu i després per un pronom feble adjuntat al verb, constitueix una incorrecció sols tolerable en l'estil familiar. Certament trobem exemples d'una tal repetició en les altres llengües, però en totes elles (llevat del romanès, on ha passat a ésser la construcció normal) és considerada com una construcció defectuosa, i nosaltres, en l'obra de redreçament de la llengua literària, hauríem de tenir una gran cura a evitar-la.

En els tres exemples citats ens cal, doncs, suprimir el pronom feble adjuntat al verb i dir: *Era aquella un solució que ells, ja en articles, ja en conferències, havien combatut moltes vegades*; *Un cafè de la Rambla on ens trobàvem sovint*; *Aquella font, d'on tot l'any rajava una aigua abundosa...*

Ⓔ *R 79 B* 110
Ⓥ 20-21 *romanès*] rumanès *LP*

42

1 1 1920

XLII

En català antic era molt usat el mot *cosa* designant el contingut d'una oració anterior. Així, amb aquest mot era formada la locució conjuntiva equivalent al relatiu neutre castellà *lo cual*: «E los dits tres frares... han fets vedar e excomunicar los dits Pere Vidal e Berenguer Maresa...; *la qual cosa* és e torna en gran minva e desobediència de nostra senyoria e de nostres ordinacions e manaments», Lletra de Pere III (1384); «Alaçrat nos havia emblat lo castell de Penaguila; de *la qual cosa* havíem gran dolor e gran ira», Crònica de Jaume I.

Heu's aquí, ara, alguns exemples d'una altra construcció en què figura el mot *cosa*, la qual seria sens dubte molt convenient de reintroduir en la llengua literària, al mateix temps que la locució conjuntiva damunt dita:

«Per ço us pregam que de les dites istòries... ne donets de present (ara) còpia a l'abbat d'Arles, procurador nostre en cort de Roma, o a fra Jaume Domenge, de l'ordre de Preycadors, enquiridor de Mallorques. E en açò us pregam que no haja falla, car *cosa és de què* haurem gran pler, e us ho grahirem molt», Lletra de Pere III (1362).

«... volem que... parlets ab en Luis e de part nostra lo preguets que ell a nós vulla consentir la dita bíblia...; e no res menys hajats letra del dit Luis que s'endreç a la muller del dit Domingo, ab la qual li faça saber que li plau que la dita bíblia sia liurada a la persona que nós li trametrem...; e aquesta letra trametets a nós on que siam, que la trametrem a la muller del dit Domingo. E d'açò hajats sobirana cura, com *cosa serà de què* ns farets servey», Lletra de l'infant Joan (1382).

«... pregant-vos, car frare, que tota vegada que en avinent ho hajats, nos scrivats de vostra sanitat e bon stament, com *serà cosa de què* haurem sobiran plaer», Íd. (1383).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 77 *B* 101
Ⓥ 3 *fets*] fet *R B* ‖ 9 *Heu's aquí*] Heus ací *R B* ‖ 18, 20, 21 *nós*] nòs *R*
Ⓕ 3-6 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 323) ‖ 6-7 Jaume I (1873: 382; [1991: 276]) ‖ 12-16 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 202) ‖ 17-23 Íd. (1908 [2000]: 307) ‖ 24-26 Ibíd.
Ⓥ1 12 *pregam*] pregam affectuosament

43

2 I 1920

XLIII

En llatí vulgar tota *b* situada entre dues vocals esdevingué *v*, d'on resultà que mots com *caballus, faba, habere, proba, gubernare,* presenten *v* i no *b* en totes les llengües novillatines. El castellà, però, en què la *b* i la *v* es confongueren de bona hora i les vacil·lacions entre les lletres *b* i *v* són freqüents des d'antic, en fixar l'ortografia d'aquestes lletres la conformà a l'etimologia i restablí la *b* llatina en aquells mots escrivint *caballo, haba, haber, prueba, gobernar,* etcètera.

El català de la decadència, oblidant l'ortografia tradicional d'aquests mots i llur pronúncia en les varietats dialectals que no confonen els sons de *b* i de *v* (Mallorca, Camp de Tarragona, etc.), acabà introduint la *b* castellana en la majoria d'ells: Estorch, en la seva gramàtica, arribà a escriure amb *b* el verb *haver* i els imperfets en *ava* (*parlava, anava,* etc.). A poc a poc, però, havem anat restablint la *v*; i avui tothom escriu ja *cavall, fava, haver, prova, governar,* etc.

Més que el restabliment de la *v* en aquest mots, ha costat el de la *b* en aquells que escrivíem equivocadament amb *v* per imitació del castellà, tals com *biga, rebentar, embenar, buidar, debanar.*

Notem que la imitació del castellà ens portà fins a copiar-ne grafies evidentment errònies, com *mòvil*: en manllevar un mot al llatí, la *b* hi és conservada (Ex.: *abolir, prohibir, hàbil, dèbil*): *mobilis,* havia, doncs, d'ésser catalanitzat *mòbil* (Ex.: *mobile* en francès, *mobile* en italià); però bastà que el castellà escrivís equivocadament *móvil* perquè el català adoptés aquesta grafia.

Ⓔ *R* 182
Ⓥ 17 «*debanar*»] om. *R* ‖ 21 *Ex.*] Cp. *R*
Ⓕ 11 Estorch y Siqués (1857)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

44

3 I 1920

XLIV

El mot castellà *barón*, d'origen germànic, reunia les significacions que el castellà modern expressa amb els dos mots *barón* i *varón*. Solament que aquell mot apareixia escrit adés amb *b* adés amb *v*, vacil·lació freqüent en castellà a causa de la confusió antiga de la *b* i la *v* en aquesta llengua. Més tard, en fixar la seva ortografia, el castellà adoptà arbitràriament la *b* per aquell mot en una de les seves accepcions (títol nobiliari) i la *v* en les altres accepcions (persona del sexe masculí, home fet, home de consideració, etc.). Així, el castellà formà d'un sol mot dos mots: *barón* i *varón*.

El mot català *baró* reunia també les significacions del mot castellà *barón*; però, a diferència del castellà, aquell mot apareix escrit constantment amb *b*. Això vol dir que *baró* (amb b) tradueix no solament el mot *barón* del castellà modern, sinó el mot *varón*; així com *baronívol* i *baronívolment* tradueixen els mots castellans *varonil* i *varonilmente*.

«Són appellats *barons* o viri aquells qui han tot lur creximent havent arribat al quart grau de lur edat», Libre apellat Suma de collacions.

«Lo *baró* ecclesiàstic deu ésser...» Id.

«... los *barons*... qui són en la edat *baronívol*...», Id.

«... e per ço deus com a *baró* resistir al diable», Eximèniç.

«... sostengué *baronívolment* les coses contrarioses», Flos sanctorum.

«... segons que porets (podreu) entendre en lo libre que s féu de la presó de Maylorques. E encara vull que sapiats que la dita presó se féu pus vigorosament e pus *baronívol*...», Muntaner.

Convé, però, observar que *baró* (a part de la seva significació de *barón*) no té en català modern la mateixa extensió que el mot *varón*, que convé molts cops traduir per *home*, *noi* o *mascle*.

Ⓔ *QE* (XII, 1920 128-129) 15 *R* 44 *B* 424

Ⓥ 5 *per*] per a *B* ‖ 11 *el mot*] om. *R B* ‖ 18 «*... e ... Eximèniç*] om. *R B*

Ⓕ 14-15 *DAg* I, *s. v. baró* [Joan de Gal·les (189)] ‖ 16 Ibíd. [Joan de Gal·les (254)] ‖ 17 Íd., *s. v. baronívol* [Joan de Gal·les (189v)] ‖ 18 Íd., *s. v. baró*, completat amb *Art de be morir* (1905 [1951]: a6) ‖ 19 Íd., *s. v. baronívolment* [*Flos sanctorum* (1524: 109v)] ‖ 20-22 Muntaner (1860: 16; [1927-1952: I, 27]); cf. *DAg* I, *s. v. baronívolment*

Ⓝ 14-15 El *DAg* va constituir una eina molt útil per a la redacció de les *CF*, ja que estalviava a Fabra –director, amb Manuel de Montoliu, de l'edició del recull– la consulta de textos medievals dispersos. Fabra n'utilitza tant els fascicles i volums publicats com materials encara inèdits, i només el cita a *CF* 451. Aguiló adequa de vegades la transcripció dels textos a les necessitats de l'entrada; d'aquí les divergències entre les *CF* i les fonts quan aquestes també apareixen al dic-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cionari. Val a dir, però, que una part de la feina de l'equip editorial encapçalat per Fabra i Montoliu va consistir, a banda d'organitzar i ordenar les cèdules i redactar les entrades del recull, a completar les cit., tal com es pot observar a les capses de l'Arxiu de l'IEC on es custodien aquests materials (signatures LEX. 79-230 i sobres sense encapsar pendents d'inventari; vg. també els «Advertiments» al vol. I del *DAg*). Això explica que, en algun cas, Fabra completi Aguiló amb l'original (vg. aquesta *CF* 44,18 i *CF* 659,19). ‖ 18 L'*Art de bé morir* consta com a obra anònima en l'ed. que Àngel Aguiló datava a València cap al 1491 i que Pere Bohigas considera produïda a Saragossa per Paulus Hurus vers 1493 (*Art de be morir* 1905 i 1951). En l'ed. de 1507, de la qual a l'època només es coneixia un exemplar a Girona, consta erròniament com a obra de Francesc Eiximenis; vg. Massó i Torrents (1909-1910: 654-656; [1991: 125-126]).

45

4 I 1920

XLV

Per a l'ortografia de la *b* i la *v* en els mots hereditaris havem d'atenir-nos a les grafies antigues o a la pronúncia d'aquelles regions que no confonen la *b* i la *v*. Quan ens guiàrem per l'ortografia castellana, omplírem el català de grafies errònies; dotzenes de paraules foren escrites amb *b* en lloc de *v*: *avarca, avet, avorrir, avortar, alcova, arrova, bava, cascavell, cavall, covar, govern, prova, raval, savi, taverna, trèvol,* etc. Quan portats per la consideració que els mots *cavall, provar,* etc., no tenen *b* com en castellà, sinó *v* com en francès (*cheval, prouver,* etc.) o en italià (*cavallo, provare,* etc.), volguérem guiar-nos pel francès o per l'italià, també alteràrem la grafia tradicional de moltes paraules: *arribar, treball, sabó, trobar* foren escrits erròniament *arrivar, trevall, savó, trovar.* Tampoc no ens podem guiar per l'etimologia, ni àdhuc tenint en compte la transformació regular de la *b* llatina en *v* entre dues vocals (Ex.: *caballus* : *cavall*); i això perquè una paraula pot haver sofert en la seva evolució fonètica una pertorbació que hagi produït un canvi irregular de *b* en *v* o de *v* en *b*; i la llengua literària l'ha de recollir tal com és, en la forma mateixa en què apareix en la boca del poble. En els mots hereditaris (d'origen popular) l'única guia segura per a l'ortografia de la *b* i la *v* és la mateixa llengua, no el llatí, i menys el castellà o el francès.

El mot del llatí vulgar que donà en francès *vuide* (avui *vide*) i en italià *vuoto,* donà en català *buit.* Aquest adjectiu català, prolongament del llatí *vócitum,* apareix constantment escrit amb *b* en català antic i és pronunciat amb *b* i no amb *v* a Mallorca (on es conserva perfectament la distinció entre el so de *b* i el de *v*); doncs és un mot amb *b* i no pas *v,* malgrat de tenir *v* en el seu origen. Així mateix, malgrat d'ésser *b* el so que regularment correspon a una *p* llatina entre vocals (Ex.: *ripa* : *riba, lupa* : *lloba*), el mot català

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

corresponent a *sàpius* és *savi*, constantment escrit amb *v* en català antic i pronunciat amb *v* a Mallorca.

Ⓔ *QE* (XII, 1920 129-130) 16 *B* 18

Ⓥ 3 *castellana*] d'altres llengües *B* ‖ 4 *«v»*] «v», com les castellanes corresponents *B* ‖ 6 *etc.*] etc., aparegueren escrits «abarca», «abortar», «alcoba», «arroba»... *B* ‖ 9 *també*] i també *B* ‖ 13 *«caballus»*] «caballum» *B* ‖ 18 *el castellà o el francès.*] els altres idiomes. *B* ‖ 26 «sàpius»] «sapium» *B*

46

5 I 1920

XLVI

Per què la grafia *canvi* ha estat preferida a la grafia *cambi*?

Hom ha invocat en favor de *cambi* la pronunciació: *cambi*, amb la seva *m*, estaria més d'acord amb la pronunciació que no pas *canvi*. Això no té cap valor en una llengua que admet els dos signes *b* i *v* per a la representació del so de *b* (bilabial), i que, donant a la *v* una pronunciació bilabial, pronunciarà la nasal anterior també bilabial (*m*), qualsevol que sigui la seva grafia. La grafia *canvi* és, doncs, perfectament compatible amb la pronúncia barcelonina *cambi*, com ho són les grafies *minvar*, *enveja*, amb les pronúncies *mimbar*, *embeja*.

Hom ha invocat en favor de *cambi* l'etimologia: *canviar* ve de *cambiare*, que ha donat *cambiar* en castellà i *cambiare* en italià. Però això, en un mot hereditari, no és cap raó decisiva en favor de la *b*, puix que una *b* originària pot haver-se mudat en *v*, així com una *v* en *b* (Ex.: *corb*, de *corvus*).

Hom ha invocat, encara, en favor de *cambi* la llarga tradició d'aquesta grafia. I això sí que és una raó poderosa en favor de *cambi*; talment, que si el mot *canvi* aparegués constantment escrit amb *b* en la llengua antiga, potser no fóra una raó prou forta per a l'adopció de la grafia *canvi* el fet que el mot en qüestió fos pronunciat amb *v* i no amb *b* en els parlars que, com el mallorquí, no confonen els dos sons de *b* i de *v*. Una pronunciació dialectal que no hagués traspuat mai en la llengua literària no fóra potser un motiu prou poderós per a fer canviar la grafia tradicional d'un mot.

Però, en realitat, el català antic coneix, al costat de la grafia *cambi*, la grafia *canvi*; i llavors el fet de pronunciar-se *canvi* i no *cambi* en un dialecte tan important com el mallorquí, és una raó decisiva en favor de la grafia *canvi*; puix que ja no és qüestió d'introduir una grafia novella, sense cap tradició en la llengua escrita, sinó de triar, entre dues grafies antigues, la que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

està més d'acord amb la pronunciació actual, la que convé a un major nombre de dialectes, i aquesta és evidentment *canvi*:

En els casos en què la llengua antiga vacil·la entre dues grafies, és sempre preferible la que convé a un més gran nombre de dialectes. Retinguem això per al dia que parlarem de les grafies *gener* i *janer*.

Ⓔ *QE* (XII, 1920 130-131) 17 *R* 183 *B* 438
Ⓥ 1 *Per*| ¿Per *R B*

47

6 I 1920

XLVII

Els que troben artificiosa la construcció *el... de qual*, han de considerar que ho és igualment qualsevol construcció feta amb el relatiu *qual*, i que la llengua popular defuig en general l'ús, no solament de *qual*, sinó dels altres relatius en combinació amb una preposició.

A les oracions de relatiu de la llengua literària introduïdes amb les combinacions *al qual, en el qual, del qual*, etc. (així com amb *a qui, en qui*, etc.), la llengua popular oposa oracions introduïdes amb el terme conjuntiu *que* i en les quals el membre que en aquelles era expressat pels termes relatius *al qual, en el qual*, etc., és expressat per un pronom personal feble. El poble defuig construccions com: *Aquella dona de la qual parlava tothom*; *Un home al qual han dit tot això*; *Una fusta de la qual fan rosaris*; *Un riu en el qual s'han ofegat centenars de persones*. Diu més aviat: *Aquella dona que tothom en parlava*; *Un home que li han dit tot això*; *Una fusta que en fan rosaris*; *Un riu que s'hi ha ofegat centenars de persones*.

El poble no diu, certament, *Una sala les finestres de la qual donen a la plaça*; però tampoc no diu: *Una sala quals finestres donen a la plaça*. El poble diu: *Una sala que les finestres donen a la plaça*. La construcció *les finestres de la qual* no és popular, però tampoc no ho és la construcció *quals finestres*, amb què els escriptors de la renaixença traduïen literalment *cuyas ventanas*.

De les tres construccions *les finestres de la qual, quals finestres* i *que les finestres*, la sola correcta és la primera; la tercera, com a construcció popular, pot ésser tolerada en determinats casos (així com les altres construccions populars damunt citades); però la segona és del tot inadmissible, car és una construcció incorrecta tot essent tan artificiosa com la primera.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 75 *H* 105 *B* 96
Ⓥ 1 *que*] qui *B* ‖ 19 *renaixença*] Renaixença *B*

48

7 I 1920

XLVIII

Els escriptors moderns, en posar en ús un mot arcaic, no sempre li donen la significació que tenia en la llengua antiga, a vegades potser per ignorància d'aquesta significació, sovint, però, a gratcient, cercant de remeiar una defectuositat de la llengua moderna.

Quan un mot de la llengua antiga ha pervingut a la llengua actual havent sofert en el transcurs del temps un canvi de significació, la llengua literària moderna pot perfectament admetre aquest canvi en la majoria dels casos; l'admissió de la significació novella no és llavors sinó el reconeixement d'un fet acomplert.

Però quan reintroduïm en la llengua escrita un mot antic caigut en desuetud, no ens és permès de donar-li una significació o una valor diferent de la que tenia en la llengua antiga. Quan l'arcaisme admès haurà reesdevingut vivent, llavors l'evolució de la llengua el pot portar a adquirir una significació novella que ens caldrà en general admetre; però en el moment de manllevar-lo a la llengua antiga li havem evidentment de donar la mateixa significació que tenia en aquesta. Del contrari establiríem arbitràriament un divorci entre el lèxic antic i el modern.

Ⓔ *R* 49 *B* 301

49

8 I 1920

XLIX

En una frase com *La casa que has comprat era del meu germà*, en què l'antecedent del relatiu (*que*) és el nom *casa*, l'objecte denotat per aquest nom en l'oració principal, és designat pel pronom *que* en l'oració subordinada. Quan, dins el terme relatiu, volem designar l'objecte pel mateix nom, llavors

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

el mot relatiu, usat com a atribut d'aquest nom, esdevé un adjectiu, i com que no hi ha altre adjectiu relatiu sinó *qual*, la forma que ha de revestir el relatiu davant d'aquell nom (determinant) és *el qual* o *la qual*: *Havem rebut la carta en què ens encarregàveu...*; *la qual carta havem tramès a...*

Cal insistir molt que l'única forma correcta del relatiu emprat com a atribut d'un nom substantiu, és *el qual*, que avui trobem generalment reemplaçada per *qual* sense article o bé per *quin*, malgrat quant s'ha dit contra aquestes dues formes.

En els autors antics, que, alguns, fan un ús excessiu del relatiu com a atribut, no cal dir que aquest apareix constantment sota la forma *el qual*:

«... donant lo cor abundància de sanch per tots los membres, en *la qual* abundància són enfortits los membres», Llull.

«... car de la coneixença de sos defalliments naix en l'om humilitat e menyspreu de si mateix, *la qual* humilitat és fonament e porta per la qual tota virtut e tot bé ha entrar dins l'om», Eximèniç.

«... les obres de mur e dels valls del nostre monestir de Poblet, *les quals* obres són custòdia dels ossos dels pus glorioses reys.»

«... un drap de ras en lo qual és ystoriada la presó e setge de Cathània, e *lo qual* drap nos devia portar en Guillem Gavella.»

«... Ítem, un estoig de calze de cuyr sens calze, *lo qual* estoig ha una esquelleta petita de coure e tres capcetes poques de fust, en *les quals* capcetes no ha res.»

«... Per *la qual* rahó...»

Ⓔ *R* 80 *B* 97

Ⓥ 13 *que, alguns,*] alguns dels quals *B* ‖ 19 *Eximèniç*] Eiximenis *B* ‖ 23 *en*] En *B*

Ⓕ 15-16 Llull (1873-1904: II, 167; [1931-1934: IV, 115]) ‖ 17-19 Eiximenis (1904: 22-23; [2005: 21]) ‖ 20-21 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 300) ‖ 22-23 Íd. (1908 [2000]: 421) ‖ 24-26 Íd. (1908 [2000]: 176-177) ‖ 27 P. ex.: Martorell (1873-1905: IV, 161; [2005: 1330])

Ⓝ 19 El juny de 1910, Fabra demana a Casas Carbó que li enviï algun text de Francesc Eiximenis a Bilbao (Marquet [ed.] 2002: 85). El novembre escriu a Massó i Torrents que té «lo XIIen llibr. del crestià» (Lamuela i Murgades 1984: 245), que llegeix en l'antologia de Bulbena i Tosell –*CF* 445, 16-17: «entengues en studis» (Eiximenis 1904: 30); «entengués a studi» (Eiximenis 1484: b5v)– i a través del *DAg.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

50

9 I 1920

L

Encara hi ha molts que no gosen o no saben escriure *perquè* traduint *para que*. *Perquè*, segons ells, tradueix tan sols la conjunció causal *porque*, i quan és qüestió de traduir la conjunció final *para que*, escriuen *per a que*.

Ni el català parlat ni el català antic fan aquesta distinció. La conjunció catalana *perquè*, el mateix que la italiana *perchè*, reuneix les dues valors de les conjuncions castellanes *porque* i *para que*. El català antic usa *perquè* com a causal i com a final, i potser, dins l'ús poc freqüent que fa d'aquesta conjunció, hi trobaríem més exemples de *perquè* equivalent a *para que* que de *perquè* traduint *porque*:

«... e no l deixava reposar *perquè* s cansàs», Tirant lo Blanch.

«... foren triats hòmens forts e ab molta virtut, hòmens leyals e piadosos, *perquè* fossen scut e defensa de les gents simples», Id.

«Jo pensant que vosaltres fósseu leyals consellers vos havia appellat ací *perquè* regíssiu mon fill aprés ma mort», Eximèniç.

«... e us pregam que de continent nos trametats lo dit libre *perquè* nós lo vejam», Lletra de l'infant Joan (1385).

Perquè, doncs, pot usar-se, no solament traduint *porque*, sinó *para que*. I si, en determinats casos, ens pot convenir de distingir formalment la conjunció final de la causal, no ens cal recórrer a la combinació *per a que*, contrària al geni de la nostra llengua: podem perfectament recórrer a les dues locucions conjuntives de la llengua antiga *per tal que* i *per tal com*, final la primera i causal la segona.

Ⓔ *R* 67 *H* 69 *B* 276
Ⓥ 14 *Eximèniç*] Eiximenis *B*
Ⓕ 10 Martorell (1873-1905: I, 248; [2005: 331]) ‖ 11-12 Íd. (1873-1905: I, 97; [2005: 164]) ‖ 13-14 Eiximenis (1904: 121; [2005: 138]) ‖ 15-16 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 331)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

51

10 I 1920

LI

Havem dit en la conversa anterior que *para que* es pot traduir pel mot *perquè* i, si es vol, per la locució arcaica *per tal que*; però no per la combinació *per a que*, la qual és contrària al geni de la nostra llengua.

Davant la conjunció *que*, en efecte, repugna al català l'ús de la preposició *a* així com el de la preposició *de*. Les locucions conjuntives corresponents a les locucions prepositives *fins a, a fi de, en cas de, des de, d'ençà de, abans de*, etc., no són *fins a que, a fi de que*, etc., sinó *fins que, a fi que, en cas que, des que, d'ençà que, abans que*, etc.

Diem: *No tornis fins a veure'l.* Però: *No tornis fins que el vegis.* «Manam-vos... que la dita lectura continuets o per res no la lexets (deixeu) *fins que* en loch de vosaltres hi haja altres maestres.»

Anàlogament: *A fi de veure'l.* Però: *A fi que hi puguis anar.* «Sabent nòs que la dita reyna... desijava haver una bíblia en lenguatge català, li'n trametem una de les nostres *a fi que* y puxa (pugui) legir...»

Així mateix: *En el cas de mort.* Però: *En cas que no el trobessis.* «...e *en cas que* l dit sotsdispeser no hi volgués dar recapte...»

«... *des que* yo so mestre no he vist ne sabut que negú sia a tal hora fora del castell» (no *des de que*, com erradament escriuen alguns).

Així, la preposició composta *per a* havia de reduir-se a *per* davant la conjunció *que*, ço que explica que a les dues preposicions *per* i *per a* correspongui una sola conjunció *perquè*.

Ⓔ *R* 68 *B* 277
Ⓥ 12 *nòs*| nós *B* ‖ 13 *desijava*| desitjava *R B*
Ⓕ 9-11 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 420) ‖ 12-14 Íd. (1908 [2000]: 302) ‖ 15-16 Íd. (1908 [2000]: 286) ‖ 17-18 Martorell (1873-1905: I, 278; [2005: 366])
Ⓥ₁ 10 *o*] e

52

11 I 1920

LII

Si ha d'ésser d'alguna utilitat el restabliment de les locucions conjuntives *per tal que* i *per tal com*, és naturalment a condició de no usar-les indistin-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tament, com fan alguns. Cal emprar la primera com a conjunció final, traduint *para que*, i la segona com a conjunció causal, traduint *porque*.

«... us pregam que l dit libre prestets al dit mestre Salomó *per tal que* l puga acabar.»

«... comanam a n Matheu Adrià... tres libres... en lenguatge castellà... *per tal que* aquells fes trasladar en nostre lenguatge.»

«E *per tal que* creegats que l bé e la honor del dit monestir reputam per pròpia... havem ordenat e volem...»

«Trametem-vos dins la present translat d'una letra responsiva que havem haüda (haguda) de Bernat Colom... *per tal que* vejats clarament ço que conté.»

«... qui, com... fos tramès en la ciutat de Roma *per tal que* digués als regidors de la dita ciutat que...»

«... e trametets-nos lo libre en sa forma *per tal com* és ben corregit.»

«... e hajats scrivans que breument ho facen *per tal com* lo dit micer Bernat no pot aquí aturar.»

«*Per tal com* lo monastir de Ripoll és dels pus solemnes e antichs monestirs... volem que en lo dit monastir sia haüda (haguda) memòria dels reys d'Aragó...»

Les dues locucions conjuntives *per tal que* (final) i *per tal com* (causal) poden usar-se avantatjosament en lloc de *perquè* en aquells casos en què l'ús d'aquesta conjunció, final i causal alhora, podria donar lloc a una frase equívoca; i si es generalitzava la substitució de *perquè* per aquelles locucions conjuntives, això afavoriria sens dubte el restabliment de l'expressió relativa *per què*. Però, sense necessitat d'una reducció en l'ús de la conjunció *perquè*, creiem que podria intentar-se des d'ara el restabliment de l'expressió *per què*, equivalent al castellà *por lo cual*:

«A vós, rey prudentíssim... s'esguarda de haver pietat e compassió de les persones afligides; *per què* yo, adolorida comtessa, vinch a la vostra excel·lència a suplicar... que hajau pietat de mí.»

Ⓔ *R* 69 *B* 279

Ⓥ 30 *s'esguarda*] s'esguarda (= pertoca) *B*

Ⓕ 5-6 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 143) ‖ 7-8 Íd. (1908 [2000]: 208) ‖ 9-10 Íd. (1908 [2000]: 301) ‖ 11-13 Íd. (1908 [2000]: 324) ‖ 14-15 Íd. (1908 [2000]: 391) ‖ 16 Íd. (1908 [2000]: 205) ‖ 17-18 Íd. (1908 [2000]: 355) ‖ 19-21 Íd. (1908 [2000]: 212) ‖ 30-32 Martorell (1873-1905: I, 61; [2005: 127])

V_1 17 *hajats*] haiats hi

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

53

12 I 1920

LIII

Partint del fet que a l'adverbi castellà *más* correspon l'adverbi català *més*, havem fet correspondre als mots castellans *demás* i *además* els mots *demés* i *ademés*. Ni l'un ni l'altre d'aquests dos mots són admissibles, almenys com a traducció de *demás* i *además*.

L'indefinit *demés* és usat, com el seu corresponent castellà *demás*, amb l'article definit (*els demés*) i sense article (en l'expressió *i demés*). Les expressions que han de reemplaçar *els demés* ens són fornides per la mateixa llengua actual i han estat ja fa temps indicades (*els altres, tots els altres, l'altra gent*, etc.). Quant a l'expressió *i demés*, no és tampoc difícil d'evitar-la recorrent a diferents expressions que ens forneix la llengua antiga, tals com *tots altres, altres qualsevol*:

«Per tal que la obra del compendi ystorial començada per maestre Jaume Domènech... haja la conclusió que s pertany, havem dat càrrech al religiós e devot nostre frare Antoni Ginebreda de continuar e acabar aquella... E com en la dita obra no s puixa (puga) procehir sens la darrera part del Vincent ystorial, lo qual, segons havem entès, és en la libreria d'aqueix convent, pregam-vos affectuosament que la dita part e *totes altres obres* que lo dit frare Antoni haja d'aquí mester per la dita raó, li façats liurar tota vegada que per ell vos seran demanades, sabent que d'açò ns farets agradable servey que molt vos grahirem», Lletra de Pere III (1385).

«Als amats e feels tots e sengles governadors, veguers... e altres officials nostres e encara a tots e sengles guardes levadors d'imposicions... lochtinents e *altres qualsevol* als quals les presents pervendran o les coses dejús escrites se pertanguen, e a cascun d'ells, salut e dilecció», Lletra del rei Joan (1396).

És també recomanable la substitució, en les esqueles mortuòries, de l'expressió *i demés parents* per *i parents tots*: *fills, germans, cosins* i *parents tots*.

Quant a *ademés*, el català antic i l'actual posseeixen prou mots que permeten d'evitar-lo en tots els casos: *encara, encara més, més, endemés, ultra...*

Ⓔ *R* 62 *B* 451

Ⓥ 30 *«ultra»...*] «ultra això», «no res menys», *R* | *«endemés», «ultra»...*] «ultra això». «no res menys» *B* ‖ *R* i *B* afegeixen al final: «Manant per la present al maestre racional de la nostra cort ... E "encara" manam al dit maestre...»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«E pregam-vos que'ns trametats tot quant tenets e hajats fet, e "encara" us recort dels fets que nòs (*R*) nós (*B*) havem fets en Sicília.»

«... e de l'acord dessús dit vos fem moltes gràcies, e "més" vos regraciam vostres liberals e grans profertes.»

«E nòs (*R*) nós (*B*) aprés (després) havem conquestats e applicats a nostra corona lo regne de Mallorques e los comptats de Rosselló e Cerdanya ... E "més" havem cobrada Cerdenya, la qual era perduda...»

«De avarícia les has notades, de poca fermetat e presumpció ... Dit has, "encara més", que les dones són parladores ... "No res menys" has dit ...» *B.* Metge.

«... segueix-se que demanar "ultra açò" paga pecuniària és cosa fort injusta», Eximèniç (*R*) Eiximenis (*B*).

Ⓕ 12-20 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 333) ‖ 21-24 Íd. (1908 [2000]: 387) ‖ 34-35 Íd. (1908 [2000]: 194) ‖ 36-37 Íd. (1908 [2000]: 400) ‖ 38-39 Íd. (1908 [2000]: 357) ‖ 40-42 Íd. (1908 [2000]: 310) ‖ 43-44 Metge (1889: 263, 266, 270; [2006: 252, 253, 255]) ‖ 45 Eiximenis (1904: 114; [2005: 130])

Ⓥ 36 *quant*] quant vos ‖ 43 *e*] e de ‖ 44 *parladores*] parleres

54

13 I 1920

LIV

A propòsit de la locució conjuntiva *per a que* (que, com sabem, cal reemplaçar per la conjunció *perquè* o per les locucions *a fi que* o *per tal que*), dèiem que el català rebutja l'ús de la preposició *de*, i que això explicava que a les locucions prepositives *fins a, abans de, a fi de, en cas de*, etc., correspongessin les locucions conjuntives *fins que, abans que, a fi que, en cas que*, etc.

Per això, anàlogament, a *Estic content de fer-ho*, s'oposa *Estic content que ho facis*; a *Amb la condició d'anar-hi*, s'oposa *Amb la condició que hi vagis*; a *Acostumant-se a fer-ho*, s'oposa *Acostumant la teva llengua que no sàpiga mentir.*

No és que en el català modern, sobretot en la llengua escrita, no hagi penetrat la construcció castellana consistent a introduir les oracions completives amb la mateixa preposició amb què s'introduiria el complement en el cas que, en lloc d'ésser una oració (*que ho facis*), fos un infinitiu (*fer-ho*), ço que dóna lloc a les combinacions *a que, de que, en que*, a totes les quals el català antic oposa la simple conjunció *que*.

Però, la construcció amb el simple *que* (no precedit de preposició) essent la construcció normal en el català antic i essent encara ben viva en el llenguatge parlat, és indubtablement la construcció que ens cal adoptar amb exclusió de l'altra, sobretot si es té en compte que aquesta és una construcció característica del castellà estranya a les altres llengües llatines.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Aquesta recomanació ha estat feta prou vegades, però els nostres escriptors no semblen pas haver-hi parat esment. I, així, en llur prosa trobem a cada moment, amb molta més freqüència que en el llenguatge parlat, les preposicions *a*, *de* i *en* combinades amb la conjunció *que*. Davant la vacil·lació de la llengua parlada, en què existeixen l'una al costat de l'altra la construcció amb preposició i la construcció sense preposició, els veiem decantar-se més aviat cap a la construcció castellana, contribuint així a accelerar la desaparició d'una construcció catalana de què trobem tan bells exemples en els nostres autors antics.

Ⓔ *R* 101 *B* 286

Ⓥ 3 *la preposició «de»*] les preposicions «a», «en» i «de» davant la conjunció «que» *R B* ‖ 29 *tan bells*] tants d' *R B*

55

14 I 1920

LV

Heu's aquí alguns passatges d'autors medievals en què la majoria d'escriptors moderns farien precedir la conjunció *que* d'una de les preposicions *a* o *de*: (Citats, entre altres, en la nostra *Gramàtica de la Llengua Catalana*:)

«... tramès (trameté) la coloma, qui aportà per senyal un ram d'olivera en sa boca en significança *que* la mar era baxada...», Llull.

«... Fèlix recomptà al sanct hom com era cahut (caigut) en dubitació *que* Deus fos res», Ídem.

«... e donassen ocasió *que* fossen ben coneguts en lurs costums e maneres», Bernat Metge.

«No só digne *que* tu sies causa de la mia mort», Tirant lo Blanch.

«... só molt content *que* l metam (posem) en execució», Íd.

«... qui eren estats assabentats *que* en aquell dia algú d'ells devia pendre mort», Cròn. de Pere III.

«... e qui desija que hom lo crega, prenga en cascun parlar tostemps (sempre) veritat acostumant sa llengua *que* no sàpia mentir», Tirant lo Blanch.

«... ne (ni) mostrar a lurs fills sciència o art ab què puxen (puguin) viure; ans se gloriegen *que* aquells vagen ben arreats brodats e encavalcats», B. Metge.

(Trets de *Documents per l'Història de la Cultura catalana mig-eval*, publicats per A. Rubió i Lluch:)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«... jamés no... donam creença *que* vós semblants coses haguéssets dites ne divulgades.»

«Com en F. de M., scrivà nostre... nos haja feta fe, amb una àpoca, *que* ell ha pagades de ço del seu, quatuor libras.»

«... e nostre senyor Déus per sa inefable bonesa darà loch *que* les sagrades eucaristies seran en mans de sos feels.»

«Per què volem e us manam que de nostra part instets e supliquets lo papa *que* li plàcia atorgar-nos...»

Ⓔ *R* 102 *B* 287
Ⓥ 1 *Heu's*] Heus *R B* | *aquí*] ací *B* ‖ 3 (*Citats ... Catalana:*)] om. *R B* ‖ 20-21 (*Trets ... Lluch:*)] om. *R B*
Ⓕ 4-5 Llull (1906: 189; [2005: 271]) ‖ 6-7 Íd. (1873-1904: I, 7; [1931-1934: I, 30]) ‖ 8-9 Metge (1889: 85; [2006: 166]) ‖ 10 Martorell (1873-1905: II, 257; [2005: 684]) ‖ 11 Íd. (1873-1905: I, 287; [2005: 378]) ‖ 12-13 Pere III (1850: 358; 1885: 264; [1941: 367]) ‖ 14-15 Martorell (1873-1905: II, 162; [2005: 607]) ‖ 16-17 Metge (1889: 265-266; [2006: 253]) ‖ 21-22 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 372) ‖ 23-24 Íd. (1908 [2000]: 218) ‖ 25-26 Íd. (1908 [2000]: 390) ‖ 27-28 Íd. (1908 [2000]: 396)
Ⓝ 5 El novembre de 1910, Fabra té la *Doctrina pueril* a Bilbao (Lamuela i Murgades 1984: 245).

56

16 I 1920

LVII

La combinació *no res menys* ha estat usada pels escriptors moderns com a traducció de l'expressió castellana *nada menos* i com a traducció de l'adverbi francès *néanmoins* (cast. *sin embargo*).

En català antic, però, sembla haver-se usat exclusivament com a sinònim de *a més, encara, ultra açò, així mateix*:

«Yo primerament veig que la ànima dels bruts és substància espiritual... Aprés (després) veig que és substància pròpia... *No res menys* és racional...», B. Metge.

«E açò ab tota veritat ho provaré ab dits de la sancta scriptura e *no res menys* ab los quatre evangelistes, qui no poden mentir», Tirant lo Blanch.

«E lo dit maestre Jacme promès (prometé) al senyor rey... E promès (prometé) *encara* que dins lo temps... E per les dues coses féu sagrament e homenatge al dit senyor rey... E *no res menys* se obligà ab pena de altres .cc. liures...»

«... regonexem a vós... que... nos havets liurat... un llibre de pergamí... e altre així mateix de pergamí... E *no res menys* que de nostre manament liuràs (lliuràreu) aquell mateix dia un nostre arnès de júnyer al feel cambrer...»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«Ja sabets que nós havem fet assignació de... a n Dalmau Planes... *No res menys* li'n manam ara fer altra...»

«... *No res menys* vos pregam... E *així mateix*, molt car frare, vos pregam...»

«... dels fets que nós havem fet stants en Sicília... e *no res menys* de tot ço que s'hi és seguit despuys que nos ne partim (partírem)».

Ⓔ *R* 65 *B* 270

Ⓥ 1 *«no res menys» ha*] «no res menys», com hem indicat, ha *B* ‖ 5 *«així mateix»*:] «així mateix». Vegeu, ultra els adduïts en la *conversa* anterior, els exemples següents: *B* ‖ 6-10 *«Yo ... ... Blanch.*] om. *B*

Ⓕ 6-7 Metge (1889: 70-71; [2006: 160]) ‖ 9-10 Martorell (1873-1905: II, 332; [2005: 748]) ‖ 11-14 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 227) ‖ 15-17 Íd. (1908 [2000]: 293-294) ‖ 18-19 Íd. (1908 [2000]: 298) ‖ 20-21 Íd. (1908 [2000]: 381) ‖ 22-23 Íd. (1908 [2000]: 400)

Ⓥ1 10 *no poden mentir*] mentir no podien ‖ 12 *dues*] dites ‖ 18 *que*] com ‖ 22 *havem fet*] havem

57

18 I 1920

LVIII

Durant un temps hi hagué entre els escriptors catalans com una tendència a admetre, en els llatinismes, les transcripcions castellanes en substitució de les transcripcions catalanes. Hom donava ja escassa importància a la conservació de certs grups, com *mpt*; era ja acceptada per molts la simplificació de la *l* doble; és a dir, no es combatia, ans tendia a consagrar-se, la pèrdua de molts trets pels quals la forma catalana dels mots manllevats al llatí es diferencia de la forma castellana.

És clar que les diferències més fortes entre les formes catalanes i les castellanes, les trobem en els mots d'origen popular, on són degudes al diferent tractament que han sofert els sons llatins en les dues llengües catalana i castellana. La *é* i la *ó* breus del llatí, que han donat *ié* i *ué* en castellà (*tierra, rueda*), no s'han diftongat en català (*terra, roda*); la *o* i la *u* de les síl·labes finals, que han persistit en castellà en forma de *o* (*caballo, digo*), han caigut en català (*cavall, dic*); la *f* inicial, caiguda en castellà (*hormiga*), persisteix en català (*formiga*); la *l* inicial, que el castellà manté invariable (*luna*), és canviada en *ll* en català (*lluna*); els grups *ct, c'l, sc* donen *ch, j, z* en castellà (*pecho, ojo, pez*) i *t, ll, x* en català (*pit, ull, peix*), etc.

Però els mots manllevats al llatí no deixen de presentar també en ambdues llengües diferències a vegades considerables; i és precisament la dife-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

rent estructura dels mots hereditaris en l'una i l'altra llengua que és la causa principal que hi siguin tractats diferentment els mots presos al llatí clàssic. Tant en català com en castellà no són conservades, en els mots manvellats, les desinències exòtiques *us, um is*, etc.; però, mentre el castellà, per exemple, canvia les desinències *us* i *um* en *o* (*disco, cedro*), el català les omet o les canvia en *e* (*disc, cedre*). Però el català i el castellà no sols tracten diferentment les terminacions llatines: el castellà simplifica la *s* i la *l* dobles (*posible, colegio*), el català les conserva (*possible, col·legi*); aquell canvia el grup *mpt* en *nt* (*redentor*), aquest el manté (*redemptor*); el primer redueix sovint els grups *pt* i *ct* a *t* (*cetro, delito*), el segon no fa aquesta reducció (*ceptre, delicte*), etc.

Totes aquestes diferències mereixen d'ésser conservades. Abandonar els procediments tradicionals de tractar els llatinismes és una cosa que ens sembla inacceptable. Per nosaltres és tan inadmissible l'adopció de la terminació *o* en un llatinisme com la substitució del grup *mpt* per *nt* o la simplificació de la *l* doble.

Ⓔ *R* 5 *B* 329
Ⓥ 25-26 *Però ... llatines*:] om. *R B*

58

19 I 1920

LIX

Quina extensió cal donar a l'ús de la preposició *per a*? Heu's aquí una qüestió que encara no ha rebut una solució satisfactòria. Potser la solució definitiva que hom donarà a aquesta qüestió serà que, traduint *para*, en uns casos l'ús de *per a* serà obligatori, en altres casos facultatiu i en altres terminantment interdit.

En el català de la renaixença es manifestaren dues tendències contràries: l'una proscrivint l'ús de *per a*, l'altra donant a aquesta preposició la mateixa extensió de la preposició castellana *para*. Segons la primera, una sola preposició catalana, *per*, havia de correspondre a les dues preposicions castellanes *por* i *para*; segons la segona, aquestes dues preposicions castellanes havien de traduir-se respectivament per les preposicions catalanes *per* i *per a*.

Avui la majoria dels escriptors reconeixen la utilitat d'admetre la preposició *per a*, puix que el fet de posseir una sola preposició per a denotar les

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

múltiples relacions que el castellà expressa amb *por* i *para* i el francès amb *par* i *pour*, donaria lloc a una infinitat de frases equívoques difícils o impossibles d'evitar. Però, suposant que admetem *per a*, això no vol dir que hom l'hagi de fer correspondre exactament a *para*, ans cal indiscutiblement donar-li l'extensió que tenia en català antic, que no era pas tan gran com la que té *para* en el castellà actual. Ara que, com la llengua antiga presenta en certs casos vacil·lacions entre *per* i *per a*, d'aquí la dificultat d'establir regles justes sobre l'ús d'aquestes dues preposicions.

Una regla sembla, però, definitivament establerta, i és que davant un infinitiu que denota el fi o objecte de l'acció expressada per un verb anterior, cal usar *per* i no *per a* sempre que aquest fi o objecte pot considerar-se com el *motiu* d'aquella acció:

«... e nós serem al palau abans que vós *per* rebre la infanta tia nostra», Muntaner.

Així tindríem que els escriptors moderns haurien usat *per a* en dos casos en què cal escriure *per*: davant un infinitiu denotant el motiu de l'acció expressada per un verb anterior (*Hi anaren per a veure-la*, en lloc de *Hi anaren per veure-la*), i davant la conjunció *que* (*Ruixa-ho amb oli per a que cremi bé*, en lloc de *Ruixa-ho amb oli perquè cremi bé*).

Ⓔ *R* 97 *B* 248
Ⓥ 1 *Heu's*] Heus *R B* ‖ 6 *renaixença*] Renaixença *B* ‖ 20 *Ara*] Ara, *R B* | *com*] com que *B*
Ⓕ 27 Muntaner (1860: 222; [1927-1952: III, 55])

59

20 I 1920

LX

La regla segons la qual cal dir *Anar-hi per veure'l* i no pas *Anar-hi per a veure'l*, recolza en l'ús constant dels nostres autors antics.

Als nombrosos exemples d'aquesta regla citats en la nostra *Gramática de la lengua catalana* (pàg. 176), afegim els següents, trets, entre molts altres, de l'obra *Documents per l'història de la cultura mig-eval catalana*, publicats per A. Rubió i Lluch.

«Yo, senyor, *per* certificar-vos d'altres afers vostres fóra anat a vós.» XCVII.

«Ell ha pagades de ço del seu quatuor libras... *per* fer fer escriure, ligar e cobrir un libre.» CCXXV.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«... lo religiós e amat nostre frare Francesch Eximenis... lo qual és aquí *per* haver magisteri en la sacra Theologia...» CCLXX.

«... en cas que fóssets partit de Barchinona *per* venir a nós», CCCIV.

«... havem ordenat e volem *per* comportar les messions de les obres..., que tot lo deute qui us és degut... vos sia pagat», CCCXXVIII.

«Nòs trametem aquí frare Antoni Ages *per* comprar una bíblia», CCCXLII.

«... a nós personalment vingats *per* dar acabament a la dita obra.» CCCLXXXI.

«... *per* portar a bona fi e conclusió nostre benaventurat propòsit... nos apparellam així de galees e altres navilis com de moltes e notables gents d'armes», CDXXI.

«... que li prestets lo catholico... *per* fer-lo trasladar», CDLXXXVIII.

«... e molts vinguessen allí *per* haver responsions de lurs demandes... e a cap d'algun temps tornassen allí per haver les dites respostes», DIX.

Ⓔ *R* 98 *B* 249

Ⓥ 5 *altres*] d'altres *R B* ‖ 5-6 *l'obra ... publicats*] la col·lecció de documents per a l'estudi de la nostra cultura medieval, publicada *B* ‖ 23 «... *que ... CDLXXXVIII.*] om. *R B* ‖ *R B* suprimeixen les referències en xifres romanes al final de cada citació.

Ⓕ 3-4 Fabra (1912; [2005: 441-946]) ‖ 7 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 115) ‖ 9-10 Íd. (1908 [2000]: 218) ‖ 11-12 Íd. (1908 [2000]: 255) ‖ 13 Íd. (1908 [2000]: 281) ‖ 14-15 Íd. (1908 [2000]: 301) ‖ 16 Íd. (1908 [2000]: 312) ‖ 18 Íd. (1908 [2000]: 342) ‖ 20-22 Íd. (1908 [2000]: 376) ‖ 23 Íd. (1908 [2000]: 428) ‖ 24-25 Íd. (1908 [2000]: 442)

Ⓥ1 7 *altres*] alguns ‖ 9 *fer fer*] fer ‖ 16 *comprar*] comprar nos ‖ 23 *li*] ls

60

21 I 1920

LXI

En la llengua escrita moderna es troben usades, l'una al costat de l'altra, les dues construccions *anar-hi per veure'l* i *Anar-hi per a veure'l*. Si ens havem d'atenir a l'ús antic, ja sabem que ens cal donar la preferència a la primera d'aquestes dues construccions sobre la segona, nada o almenys estesa en l'època moderna sota la influència de la construcció castellana *Ir para verle*.

Que en frases com *Anar-hi per veure'l* (en castellà *Ir para verle*) calgui traduir *para* per la preposició simple *per*, ha portat a creure que calia usar sempre *per* en lloc de *per a* davant un infinitiu. Però això no estaria pas d'acord amb l'ús antic. Els mateixos textos on trobem constantment *per* davant

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

un infinitiu que denota alhora l'objecte i el motiu de l'acció expressada per un verb anterior, ens ofereixen nombrosos exemples de la preposició *per a* davant un infinitiu:

«la mia ànima no té prou temps *per a* pensar», Tirant lo Blanch.

«... que sia bo *per a* ésser ciutadà», Eximèniç.

«li fonc (fou) donat loch *per a* dormir», traducció catalana del Decamerone de Bocaci.

«goanyaren bestiar *per a* menjar», Crònica del rei Jaume.

«Ítem una capsa petita de vori *per a* tenir hòsties.»

«Ítem los evangelis *per a* legir en lo colloqui.»

En aquests exemples l'infinitiu està subordinat a un nom substantiu o adjectiu; però hi ha també casos en què fa de complement d'un altre verb, com en els exemples següents (en què és exclosa la idea de motiu).

«lo dia no m bastaria *per a* recitar-les», Tirant lo Blanch.

«O mare semblant a ovella fecunda qui has parit lo fill *per a* ésser mort e trocejat en la cruel batalla», Íd.

Ⓔ *R* 99 *B* 250

Ⓥ 14 *Eximèniç*] Eiximenis *B* ‖ 16 *Bocaci*] Boccaccio *B*

Ⓕ 13 Martorell (1873-1905: I, 308; [2005: 397]) ‖ 14 Eiximenis (1904: 88; [2005: 98]) ‖ 15 Boccaccio (1910: 190) ‖ 17 Jaume I (1873: 326; [1991: 235]) ‖ 18 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 176) ‖ 19 Íd. (1908 [2000]: 341) ‖ 23 Martorell (1873-1905: I, 112; [2005: 190]) ‖ 24-25 Íd. (1873-1905: I, 64; [2005: 132])

Ⓝ 16 El maig de 1910, Fabra escriu a Massó i Torrents: «Entusiasmat amb la traducció del Decameron, l'existència de la qual ignorava!» (Lamuela i Murgades 1984: 238). Un exemplar de la seva biblioteca ingressà a la BUB com a part del fons cedit per la delegació de Badalona d'ERC; actualment té la signatura R-5487, no porta ex-libris, però alguns passatges marcats coincideixen amb cit. extractades a les *CF*.

61

22 I 1920

LXII

En aquells casos en què el castellà diu *para* i el català parlat diu *per*, ¿quan havem d'escriure *per* i quan *per a*? El català antic sembla permetre'ns de respondre que cal usar *per* i no pas *per a* davant infinitiu en frases com *Anar-hi per veure'l* (en què *veure'l* expressa alhora l'objecte i el motiu de *anar-hi*) i davant la conjunció *que* formant la conjunció final *perquè*, equivalent a la locució castellana *para que*.

Però, i en els altres casos? En els altres casos la llengua antiga admet *per*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

a. Ara, que, al costat de *per a*, trobem també usat algunes vegades *per*, ço és, que així com en els dos casos damunt dits la llengua usa *per* amb raríssimes excepcions, en els altres casos presenta nombroses vacil·lacions entre *per* i *per a*.

En el mateix document on llegim «Ítem una altra peça de drap de seda... *per* a fer jupons...», trobem més avall: «Ítem una peça de drap de vellut laonat escur *per* fer jupons». En Eximèniç trobem: «que sia bo *per a* ésser ciutadà» i «car tot bon hom no és bo *per* ciutadà».

Això potser ens permetria de reduir encara més l'ús de la preposició composta *per a*. Potser en casos com els dels passatges citats podria tolerar-se *per* en lloc de *per a* (ús facultatiu de *per a*), i considerar solament obligatori l'ús d'aquesta preposició en aquells casos en què la traducció de *para* per la preposició simple *per* podria donar lloc a frases equívoques, com per exemple en la frase *El dinar havia estat preparat per a nosaltres* (idea de destinació), en què l'omissió de *a* darrera *per* produiria la seva confusió amb *El dinar havia estat preparat per nosaltres* (idea d'autor).

Ⓔ *R* 100 *B* 251
Ⓥ 1 *¿quan*] quan *R* ‖ 7 *admet*] presenta *R B* ‖ 14 *Eximèniç*] Eiximenis *B* ‖ 16 *permetria*] permetrà *R B*
Ⓕ 12-13 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 210) ‖ 13-14 Íd. (1908 [2000]: 211) ‖ 14-15 Eiximenis (1904: 88; [2005: 98]) ‖ 15 Íd. (1904: 85-86; [2005: 96])

62

23 I 1920

LXIII

El castellà, en els circumstancials de lloc, fa una distinció entre les dues preposicions *en* i *a* segons la qual la primera denota l'indret on és o s'esdevé una cosa, i la segona l'indret envers el qual té lloc un moviment, així, diu *Vivir en París, Le encontré en la calle*, però *Fuí a Paris, Bajamos a la calle.*

Aquesta distinció entre les dues preposicions locatives *en* i *a* és estranya al català, com ho és al francès i a l'italià. El català antic no fa aquesta distinció: hi trobem frases com aquestes: «Ha estudiat *en* Englaterra e *a* París»; «E passà *a* la noble illa de Anglaterra»; al costat de «Anam-nos-en *en* aquell loch on devíem albergar». El català actual tampoc no fa aquella distinció, puix que diem correntment: *Eren a la plaça* i *Eren en aquella casa. Pujarem a l'ermita* i *Pujarem en aquella ermita.*

En la llengua escrita, però, es manifestà modernament una tendència a conformar l'ús de les dues preposicions locatives *en* i *a* a la regla castellana.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Avui hom ha reaccionat parcialment contra aquella tendència: ja tothom admet *a* en frases com *Eren a la plaça, Viuen a París*; però encara són molts a qui repugna d'usar *en* en frases com *Pujarem en aquella ermita, Vingueren en aquesta casa.* Són encara molts els que, tot admetent que la preposició catalana *a* pot traduir la castellana *en*, no poden capir com la preposició *en* catalana pugui traduir la castellana *a*, ço és, que *en* pugui denotar el terme d'un moviment. I quan hom els retreu la construcció corrent *Pujar en aquell puig*, no hi volen veure la preposició *en*, sinó la preposició *a* proveïda d'una *n* eufònica, i escriuen *Pujar an aquell puig*, oblidant que els antics escrivien *Pujar en aquell puig.*

¿Per què aquesta repugnància a usar *en* per denotar l'indret envers el qual té lloc un moviment? Simplement perquè el castellà exigeix *a* en aquest cas, i això sol els fa semblar que *en* és impropi a denotar el terme en moviment. Però, ¿és que no els diu res que els antics usessin correntment *en* amb aquesta significació? ¿I que els francesos usin així mateix amb aquesta significació llur *en*, i els italians llur *in*? ¿I, sobretot, que aquesta significació sigui una de les significacions usuals de la preposició llatina *in*, d'on prové la nostra preposició *en*?

Ⓔ *R* 89 *B* 235
Ⓥ 17 *els que*] els qui *B* ‖ 28 *significació? ¿I*] significació? i *R* significació?, ¿i *B* ‖ 29 *«in»? ¿I,*] «in»? i, *R* «in»?, ¿i, *B*
Ⓕ 7 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 312) ‖ 8 Martorell (1873-1905: I, 22; [2005: 87]) ‖ 8-9 Jaume I (1873: 143; [1991: 104])

63

24 I 1920

LXIV

La distinció que fa el castellà entre les seves preposicions locatives *en* i *a*, provinents respectivament de les preposicions llatines *in* i *ad*, no és la que fa el llatí entre aquestes dues preposicions. En llatí *in* expressa la idea d'interioritat, i *ad* la de proximitat. De manera que aquesta llengua pot usar el seu *in*, posat que hom vulgui denotar interioritat, no solament per indicar el lloc on és o s'esdevé una cosa (cas en què el castellà usa *en*), sinó el punt de l'espai envers el qual té lloc un moviment (cas en què el castellà usa *a*).

Així, no solament diu, amb *in*, *Esse in Sicilia* (en castellà, *Estar en Sicilia*), sinó *Ire in Pirœum* (en castellà, *Ir al Pireo*).

En l'evolució del llatí vulgar, per diferents camins *ad* envaeix parcial-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ment el domini de *in*, i, afeblint-se o esborrant-se la distinció originària, cada llengua novillatina arriba a un nou repartiment de les dues preposicions obeint a criteris diferents.

En la indicació del terme d'un moviment, es comprèn que la preposició que denota proximitat (*ad*) pugui fàcilment substituir-se a la que denota interioritat (*in*), puix que, en indicar l'objecte envers el qual té lloc un moviment, no és esencial de precisar si es tracta d'un punt situat a l'interior o a la perifèria de l'objecte. D'aquí construccions com *Ir a París*, *Anar a París*, *Aller à Paris*, en oposició a la construcció llatina *Ire in urbem*.

En aquest camí el castellà va més lluny que les altres llengües novillatines i acaba per reemplaçar quasi totalment *en* per *a*. Les altres llengües conserven *en* al costat de *a*, i a poc a poc van fixant l'ús d'aquestes preposicions atenent principalment a la natura del mot que regeixen, no a la del verb, com fa el castellà. Davant els noms geogràfics, per exemple, el francès conserva *en* (Ex.: *Aller en France*), llevat amb els nom de ciutat (Ex.: *Aller à Paris*); el català modern usa *a* en tots els casos (Ex.: *Anar a França*, *Anar a París*). Davant l'article definit, el català admet les dues preposicions, amb preferència potser per la segona (*Pujar a l'ermita*); en canvi, davant els demostratius prefereix decididament *en* (*Pujar en aquella ermita*).

El castellà difereix encara de les altres llengües novillatines, per tal com aquestes (que, amb els verb *anar*, *venir*, *arribar*, *pujar*, etc., admeten *en* i *a*), en aquells casos en què, amb aquests verbs, han canviat *en* en *a* (*Aller à Paris*, *Anar a París*), canvien igualment *en* en *a* amb els verbs *ésser*, *estar*, *romandre*, etc. (*Être à Paris*, *Ésser a París*), mentre que el castellà (que, amb aquells verbs, ha reemplaçat totalment *en* per *a*) conserva *en* amb aquests verbs (*Ir a París*, però *Estar en París*), i estableix així una oposició entre les preposicions *a* i *en*, la primera denotant el terme d'un moviment i la segona el lloc on és o s'esdevé una cosa.

Aquesta distinció entre *a* i *en* és un fet castellà: la ineptitud per a denotar el terme final d'una anada, vinguda, pujada, etc., és peculiar de la preposició castellana *en*; ni la té la preposició llatina *in* ni la catalana *en* (català antic, català parlat). Aquesta pot, doncs, perfectament usar-se per a denotar el terme d'un moviment. Ni l'etimologia ni la història del nostre *en* no poden justificar-ne l'exclusió com a traducció de la preposició castellana *a* en casos com *Pujar en aquella ermita*, *Anar en una altra part*.

Ⓔ *R* 90 *B* 236

Ⓥ 12 *novillatina*] neollatina *B* | *preposicions*] preposicions, *B* ‖ 20, 30 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 39-45 *Aquesta... «part».*] om. *R B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

64

26 I 1920

LXV

Llegint ara el que dèiem en la nostra *Gramática de la lengua catalana* sobre les preposicions locatives *a* i *en*, ens adonem que, tot combatent la preocupació dels nostres escriptors de considerar la preposició *en* inadequada per a denotar el terme d'un moviment, nosaltres mateixos no estàvem encara completament alliberats d'aquella preocupació.

Allí patrocinàvem certament l'ús de *en* traduint la preposició castellana *a* davant *aquest, aqueix, aquell, un, algun*; però, tot notant que, davant l'article definit, la preposició castellana *en* podia traduir-se indiferentment per *a* o *en*, no reconeixíem que fos igualment lícit, davant l'article definit, de traduir indiferentment per *a* o *en* la preposició castellana *a*: ço és, que tot admetent *Posar-ho al calaix* i *Posar-ho en el calaix*, no semblava que admetéssim *Arribar en el castell*, al costat de *Arribar al castell*, quan totes dues construccions són perfectament admissibles. Serà en general preferible, si es vol, la segona (*al castell*) a la primera (*en el castell*), però en la mateixa mesura que *al calaix* pot ésser preferible a *en el calaix*.

Els exemples antics de *en* seguit de l'article definit i denotant el terme del moviment són abundantíssims.

«Pugí-me'n *en* lo puig», B. Metge.

«Abans que venguesses (vinguessis) *en* lo món», Íd.

«Jo me'n tornaré *en* la mia pròpia terra», Tirant.

«Tornant nós... *en* la ciutat de Barchinona.»

«... lo benaventurat passatge lo qual personalment entenem a fer *en* lo nostre regne de Cerdenya.»

«Davallà *en* los inferns.»

«... fos tramès *en* la ciutat de Roma.»

Exactament, doncs com davant *aquest, aquell, un, algun*, etc.:

«... anam-nos-en *en* aquell loch on devíem albergar», Cròn. de Jaume I.

«... sots (sou) vengut *en* esta presó», Bernat Metge.

«... e tramès-lo (el trameté) *en* un castell», Tirant.

«... l'anar al present *en* alguna part seria follia, car ací fa molt bell e fresch estar», traducció catalana del Decameron.

Ⓔ *R* 91 *B* 237

Ⓥ 1 *Llegint*] Llegit *R B* ‖ 13-15 *Serà ... «calaix».*] om. *R B* ‖ 20 *Tirant*] Tirant lo Blanc *R* Tirant lo Blanch *B* ‖ 27 *Cròn.*] Crònica *B* ‖ 31 *Decameron*] Decamerone *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓕ 18 Metge (1889: 133; [2006: 188]) ‖ 19 Íd. (1889: 10; [2006: 131]) ‖ 20 Martorell (1873-1905: I, 41; [2005: 107]) ‖ 21 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 300) ‖ 22-23 Íd. (1908 [2000]: 375) ‖ 24 Íd. (1908 [2000]: 389) ‖ 25 Íd. (1908 [2000]: 391) ‖ 27 Jaume I (1873: 143; [1991: 104]) ‖ 28 Metge (1889: 82; [2006: 165]) ‖ 29 Martorell (1873-1905: III, 287; [2005: 1104]) ‖ 30-31 Boccaccio (1910: 22)
Ⓝ 1-2 Vegeu Fabra (1912: 181-186; [2005: 647-652]).

65

27 I 1920

LXVI

Esborrada en els circumstancials de lloc la diferència originària entre *en* (interioritat) i *a* (proximitat), el català en una munió de casos pot usar indiferentment l'una o l'altra preposició. Així, trobem: «... ab un barret vermell *en* lo cap» (B. Metge), al costat de «E nós anàvem... nostre capell de ferro *al* cap» (Jaume I); «Poch temps ha passat que estant *en la* presó» (B. Metge), al costat de «... yo so estat *a la* cort de l'Emperador» (Tirant); «Yo me'n tornarè *en la* mia pròpia terra» (íd.), al costat de «E passà *a la* noble illa de Anglaterra» (íd.).

Des d'antic, però, s'inicia la preferència de l'una o l'altra de les dues preposicions davant determinats mots: els demostratius, per exemple, prefereixen decididament davant d'ells la preposició *en*; l'article definit més aviat la preposició *a*: «... vengueren (vingueren) *a* l'ermitatge» (Llull) i «... som vengut (vingut) *en* est ermitatge» (ídem); «... estat *al* Puig» (Jaume I), i «... estant *en* aquell puig» (íd.).

Aquesta oposició o inici d'oposició entre *al* (amb *a*) i *en aquell* (amb *en*) ha pogut ésser causa de la intromissió de *en* en els complements indirectes quan aquests comencen amb un demostratiu, de la qual trobem ja exemples en català antic: «... gràcies sien fetes *en* aquell qui és senyor de virtut» (Tirant). Però en casos com aquests, en què *en* ve a usurpar una funció encomanada exclusivament a la preposició *a*, aquesta havia d'oposar una forta resistència a la substitució. Del conflicte entre *en* i *a* sembla haver nascut la forma híbrida *an*: «perdonar *an* aquells qui l'hauran damnificat» (Tirant).

Aquesta forma *an* ha estat llargament usada en la llengua moderna, escrita *a n'* i àdhuc *a n'a* (*a n'aquell*, *a n'al pare*). ¿Convé admetre-la definitivament en la llengua literària? Avui la majoria dels escriptors, semblen, per sort, decantar-se a la seva eliminació completa. Però, àdhuc suposant que hi restés, és evident que caldria excloure-la dels circumstancials de lloc, puix que en casos com *Pujar en aquella ermita*, la preposició és *en*, provinent de *in* llatí (com en *Viure en aquesta casa*), i voler-hi veure *an*, ço és, *a*, és deixar-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

se anar a una imitació del castellà, el qual fa una distinció entre *a* i *en* que és, com sabem, completament estranya al català, com ho és a l'italià, al francès, i al mateix llatí.

Ⓔ *R* 92 *B* 238
Ⓥ 15 *oposició ... oposició*] oposició, ... oposició, *B*
Ⓕ 3-4 Metge (1889: 2; [2006: 126]) ‖ 4-5 Jaume I (1873: 208; [1991: 151]) ‖ 5 Metge (1889: 1; [2006: 125]) ‖ 6 Martorell (1873-1905: I, 94; [2005: 162]) ‖ 6-7 Íd. (1873-1905: I, 41; [2005: 107]) ‖ 7-8 Íd. (1873-1905: I, 22; [2005: 87]) ‖ 12 Llull (1873-1904: I, 52; [1931-1934: I, 83]) ‖ 12-13 Íd. (1873-1904: I, 13; [1931-1934: I, 37]) ‖ 13 Jaume I (1873: 202; [1991: 147]) ‖ 13-14 Íd. (1873: 263; [1991: 191]) ‖ 18 Martorell (1873-1905: II, 153; [2005: 600]) ‖ 22 Íd. (1873-1905: I, 98; [2005: 168])
Ⓥ₁ 22 *perdonar*] perdonar liberalment

66

28 I 1920

LXVII

La influència del castellà ha produït també pertorbacions en l'ús de la preposició *de*. Així, avui, en lloc de les expressions *davant la casa, darrera l'arbre, damunt la taula* i anàlogues, hom diu i escriu comunament *davant de la casa, darrera de l'arbre, damunt de la taula*, etc., més acostades que no pas aquelles a les castellanes corresponents (*delante de la casa, detrás del árbol, encima de la mesa*, etc.); i tendim, en canvi, a ometre *de* en aquells casos en què el castellà prescindeix d'aquesta preposició: el català escrit a penes usa, en efecte, expressions com *tant de treball, molt de vi*, etcètera, a les quals prefereix *tant treball, molt vi*, etc. (en castellà, *tanto trabajo, mucho vino*, etc.), i defuig així mateix d'usar *de* davant els infinitius emprats com a complements directes o com a subjectes, en frases com *Decidiren d'anar-hi, M'agradaria de veure-les*, que sol reemplaçar per *Decidiren anar-hi, M'agradaria veure-les* (en castellà, *Decidieron ir, Me gustaría verlas*).

La llengua parlada vacil·la entre les construccions *davant la casa* i *davant de la casa, tant de treball* i *tant treball, decidir d'anar-hi* i *decidir anar-hi*; però a Barcelona són molt més usades les segones que les primeres, i la llengua escrita havia arribat gairebé a l'eliminació d'aquestes. I es comprèn que la llengua escrita subordinés l'ús de la preposició *de* a les normes castellanes en aquests casos en què la llengua parlada vacil·la, si es té en compte que, àdhuc en els casos en què aquesta ha resistit victoriosa a la influència castellana, molts dubten de la bondat de la construcció catalana pel mer fet que difereix de la castellana corresponent: tan grossa ha estat i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

continua essent la influència del castellà sobre la sintaxi de la llengua escrita. Ens referim principalment a la construcció *En tinc quatre de blaves i tres de negres*, que molts catalans són inclinats a considerar incorrecta perquè... en castellà fóra incorrecta de dir *Tengo cuatro de azules y tres de negras*!

Ⓔ *R* 94 *B* 245
Ⓥ 16 *molt*] potser *B*

67

29 I 1920

LXVIII

Abellir, intransitiu, vol dir venir de grat, despertar un desig o un apetit, produir una temptació:

«... e com fou fora de la posada, essent en vista dels palaus de les donzelles, tornà-se'n. Los cavallers demanaren-li per què se'n tornava, e Alexandre respòs (respongué): Dubte tinch gran que no m'*abellís* la vista de alguna de aquestes donzelles... e no voldria la mia llibertat encativar en poder de una donzella stranya», Tirant lo Blanch.

«Converteix donchs la tua amor d'aquí avant en servey de Déu o continuat studi, e no t'*abellesca* negociejar ne servir senyor terrenal», Bernat Metge.

«Un dia la novella reyna, com se véu senyora de tot son regne de Tremicèn, volgué altra volta temptar de paciència a Tirant si li *abelliria* la corona del regne, per què deliberà de fer-li una semblant requesta: ...», Tirant lo Blanch.

Aquest darrer exemple mostra clarament que la designació de persona que fa de complement de *abellir* és un complement indirecte: no diu *l'abelliria*, sinó *li abelliria*... En aquest exemple, com en els anteriors, *abellir* és emprat intransitivament.

Una significació anàloga té el verb *abelir*, intransitiu, en francès antic:

«Car ma belle plaisant maistresse plus et plus toujours m'*abelli.*»

«Dames ainz tant ne m'*abeli* nul chevallier que je veisse.»

«Le cheval prent qui moult li *abeli.*»

Ⓔ *R* 50 *H* 61 *B* 367
Ⓥ 21 «*Dames ... veisse.*»] om. *H*
Ⓕ 3-7 Martorell (1873-1905: II, 327-328; [2005: 742]) ‖ 8-9 Metge (1889: 279; [2006: 259]) ‖ 10-12 Martorell (1873-1905: IV, 1; [2005: 1184]) ‖ 19-21 Godefroy (1881-1902: I, *s. v. abelir*)
Ⓥi 4 *demanaren-li*] li demanaren ‖ 8 *o*] e

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

68

30 I 1920

LXIX

El verb *abellir* es pot també usar com a transitiu, amb un complement directe; però la significació que té llavors no sembla pas ésser la que li han donat alguns autors moderns: la del verb castellà *embellecer* o del verb francès *embellir*, que tenia precisament *abelir*, transitiu, en francès antic: «Il nous aorne et abelist», «Il advironna la marchié adfin de le *abelir* et orner de tavernes et de maisons».

En les contrades on és viu, *abellir* acompanyat d'un complement directe de persona vol dir guanyar-li la benvolença, guanyar-li el cor envers una cosa (significació que també té en alguns parlars francesos, V. F. Godefroy, mot *abelir*).

«L'han pregat molt; però no l'han pogut *abellir* a fer-ho.» I, conjugat pronominalment: «Ai el bon home; no vaig fer sinó posar-li la qüestió, i tot seguit va *abellir-se* a tot allò que volen.»

Amb la mateixa significació *abellir* pot adjuntar-se com a complement directe el mot *cor*, i llavors la designació de persona fa de complement indirecte: «Ja podeu plorar i suplicar; amb res no li *abellireu* el cor.» I, conjugat pronominalment: «Mira, no et cansis, no sé què dir-t'hi; però el cor no se m'*abelleix* a fer-ho.»

(Els exemples citats ens han estats comunicats pel nostre col·lega J. Ruyra.)

Ⓔ *B* 368

Ⓥ 9 *francesos, V. F. Godefroy*] francesos, vegeu el diccionari de F. Godefroy *B* ‖ 16 *I, conjugat*] I conjugar-se *B*

Ⓕ 4-6 Godefroy (1881-1902: I, *s. v. abelir*) ‖ 9-10 Ibíd.

Ⓝ 19-20 El mot *abellir* és un dels que es troba en Ruyra (1919a: 197; 1949b: 378).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

69

31 I 1920

LXX

Abillar ha estat usat en la llengua escrita moderna amb la significació de «vestir». *Abillar*, contra el que creuen molts, no és un mot de recent introducció, sinó que es troba ja llargament usat en català antic. És el verb francès *abillier* o *habillier*, que trobem també adoptat per l'italià sota la forma de *abbigliare*.

Però en català antic *abillar*, com *abillier* i com *abbigliare* no significa «vestir», ço és, no té la significació que *abillier*, esdevingut *habillier*, rebé més tard en francès sota la influència del substantiu *habit*, significació que no creiem convenient de donar-li si li volem conservar una de les seves significacions antigues, per la qual és precisament útil la resurrecció d'aquest mot en la llengua literària.

En francès antic *abillier* tenia, entre altres significacions, la de «adornar» (ex.: «Marbres et autres aornaments per *abillier* la maison»); i la significació de *abillar* de què trobem més nombrosos exemples i a què al·ludíem adés, era justament aquesta: adornar, guarnir d'ornaments, i no solament la persona, sinó un animal o un objecte qualsevol:

«... e *abillaren* molt bé lo casal del pastor», Tirant lo Blanch.

«... havia moltes sales molt bé emparamentades e molts lits molt ricament *abillats*», Íd.

«... ab cavalls ben *abillats*.»

«Lo comte hermità féu molt bé *abillar* son fill... de joyes e robes», Tirant lo Blanch.

«O dona desventurada, tos pares vols afrontar sols per anar *abillada*», M. F. de la Càrcer.

Abillar una persona, doncs, no és vestir-la amb els seus vestits habituals (el darrer exemple ho prova a bastament), sinó adornar-la amb vestits luxosos i altres ornaments. (Com *abbigliare*: «adornare con riche vesti e altri ornamenti», Voc. de G. Cappucini; «adornare la persona di vesti o altro, ma con idea di lusso», Diz. de P. Petrocchi.) I en aquesta accepció, *abillar* i *abillament* són preciosos per a traduir els mots *ataviar* i *atavío*.

Ⓔ *R* 51 *H* 63 *B* 369

Ⓥ 28 *Voc.*] Vocabulari *B* ‖ 29 *Diz.*] Diccionari *B* ‖ 29-30 *I ... «atavío»*] om. *H*

Ⓕ 17 *DAg* I, *s. v. abillar* [Martorell (1873-1905: IV, 203; [2005: 1372])] ‖ 18-19 Ibíd. [Martorell (1873-1905: I, 137; [2005: 230])] ‖ 20 Ibíd. ‖ 21 Ibíd. [Martorell (1873-1905: I, 87; [2005: 150])] ‖ 23 Ibíd. [Ferrando de la Càrcel (1988: 295)] ‖ 27-28 Cappuccini [1916] ‖ 28-29 Petrocchi (1892)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

70

3 II 1920

LXXI

En converses anteriors havem vist com, en els mots manllevats al llatí escrit, el català conserva millor que el castellà certs grups llatins estranys a l'element hereditari, tals com *ct, pt, gz, l doble, mpt.*

En català i en castellà, per exemple, la *l* doble llatina havia esdevingut *l* palatal; formes com *gàllum* i *cabàllum* (pronunciades *gal·lu, caval·lu*) havien donat *gall, cavall* en català, i *gallo, cavallo* (escrit després *caballo*) en castellà; de manera que cap d'aquestes dues llengües hispàniques no posseïa, dins un mot, el so de *l* doble. Aquest grup (*l·l*) era, doncs, estrany a ambdues llengües, i en manllevar un mot llatí proveït d'una *l* doble, es trobaren amb un grup foraster que calia aclimatar. Ara bé: en l'aclimatació d'aquests grups exòtics, el català reeixí millor que el castellà: el català conserva perfectament *ct, cc, cs* (*respecte, accent, executar*), que el castellà simplifica sovint en *t, c, j* (*respeto, acento, ejecutar*); conserva molt bé fins gairebé a l'època actual (de forta influència castellana) el grup *mpt* (*redemptor*), que el castellà converteix en *nt* (*redentor*), etc.

Avui ens fixarem en un tractament especial que en castellà han sofert certs grups primaris (*bs* de *absentem*) o secundaris (*bd* de *recabdar*, de *recaptare*), els quals han estat evitats, no amb la supressió completa de llur primer element, sinó amb el seu canvi en *u*: *ausente, recaudar, caudal* (per *cabdal*, de *capitalem*). Aquest canvi és un fet característic del castellà, de manera que la presència de la *u* en mots com *ausent* i *ausència, recaudar* i *recaudació, caudal* i *acaudalat*, ens els denuncia com a castellanismes malgrat llur terminació catalana.

Ⓔ *R* 7 *B* 330

Ⓥ 1 *escrit*] om. *R B* ‖ 3 «*gz*»] «x» *R B* ‖ 10 *Ara*] Doncs *B* ‖ 12 «*cs*»] «x» *R B* ‖ 17-18 «*recabdar*», *de* «*recaptare*»] «cabdal» de «capitalem» *R B* ‖ 19 «*recaudar*»] om. *R B* ‖ 19-20 (*per* «*cabdal*», *de* «*capitalem*»).] om. *R B* ‖ 21-22 «recaudar» i «recaudació»] *posposats a* «*acaudalat*», *R B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

71

4 II 1920

LXXII

Amb el pronom *ço*, que novellament ha estat reintroduït en la llengua literària, passa una cosa anàloga al que passà amb el possessiu *llur*. Quan un mot arcaic pot reemplaçar un mot corrent en totes les seves accepcions, la substitució no ofereix cap dificultat, no pot donar lloc a construccions defectuoses. Tal s'esdevé amb la substitució de *menos* per *menys*: tots els *menos* de la llengua habitual són substituïbles per *menys*: sempre que ens ve a la ploma un *menos*, el podem reemplaçar per *menys*; i això fa que l'ús d'aquest arcaisme no ofereix cap dificultat.

Però no s'esdevè el mateix amb el possessiu *llur*. *Llur* pot reemplaçar *seu*, però no pas en tots els casos. Perquè la substitució sigui possible és precís que *seu* es refereixi a dos o més posseïdors. L'expressió *Els nois i els seus pares* pot ésser reemplaçada per *Els nois i llurs pares*; *El noi i els seus pares* no ho pot ésser per *El noi i llurs pares*, puix que en aquest cas, tractant-se d'*un* noi, no pot emprar-se un possessiu que significa *d'ells* (exactament com el *leur* francès i el *loro* italià). És prou sabut, però, que en la llengua escrita actual es troben nombrosos exemples de *llur* referint-se a un sol posseïdor. («Gay rossinyol deixa *llur* niu.»)

Amb el pronom *ço* passa ara una cosa anàloga. En adoptar-se l'expressió *ço que* per reemplaçar l'expressió *lo que*, *ço* s'ha trobat ésser un reemplaçant de l'article neutre. La subtitució de *Jo crec lo que veig* per *Jo crec ço que veig* és perfecta; però, partint d'aquesta substitució, molts han pensat que podien reemplaçar *lo* per *ço* en tots els casos i s'han posat a escriure *ço important*, *ço útil*, etcètera, en substitució de *lo important*, *lo útil*, etc. Aquest ús del mot *ço* és del tot inadmissible: la substitució de *lo* per *ço* és sols lícita davant el pronom relatiu (*que*, *qui*) o la preposició *de*.

Ⓔ *R* 108 *B* 195
Ⓥ 10-11 *és precís*] cal *B* || 17 *Gay*] Bell *R B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

72

5 II 1920

LXXIII

Avui usem la locució conjuntiva *tota vegada que*, amb el verb en indicatiu, denotant la causa: *Tota vegada que és ric, li podem demanar que vulgui contribuir-hi.* No és pas amb aquesta valor que trobem usada la dita locució en català antic, sinó, amb el verb en subjuntiu, denotant una condició, com a sinònima de *sempre que*:

«Sabent nòs que la dita reyna, cara sor nostra, desijava haver una bíblia en lenguatge català, li'n trametem una de les nostres per lo dit nostre escuder a fi que hi puxa (puga) legir *tota vegada que* hi trob (trobi) plaer», Lletra de l'infant Joan (1382).

«... pregant-vos que, *tota vegada que* trobets d'aytals coses estranyes com les dessús expressades, nos n'hajats...», Ídem (1378).

«Pregant-vos, car frare, que de vostre estat nos escriscats (escrigueu) sovén (sovint), car, *tota vegada que* n sapiam plasents noves, ne haurem plaer e consolació», Lletra del rei Joan (1393).

«Quant és del llibre del conestable que demanats, segons que n Francesc de Casa Sarge de part vostra de paraula nos ha dit, vos responem que, *tota vegada que* ns trametats les cròniques de Bretanya, les quals mossèn Guerau de Cervelló tenia, vos trametrem lo dit libre», Íd. (1392).

I amb el verb en futur d'indicatiu:

«E com en la dita obra no s puixa (puga) procehir sens la darrera part del Vincent ystorial, lo qual, segon havem entès, és en la libreria d'aqueix convent, pregam-vos affectuosament que la dita part e totes altres obres que lo dit frare Antoni haja d'aquí mester per la dita raó, li façats liurar, *tota vegada que* per ell vos seran demanades, sabents que d'acò ns farets agradable servey que molt vos grahirem», Lletra de Pere III (1385).

Heu's aquí una construcció que creiem que fóra convenient de restablir restituint a la locució *tota vegada que* la valor de conjunció condicional que presenta en els passatges transcrits.

Ⓔ *R* 64

Ⓥ 10-11 «... *pregant-vos* ... (*1378*).] om. *R* ‖ 24 *sabents*] sabent *R* ‖ 26 *Heu's*] Heus *R*

Ⓕ 6-8 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 302) ‖ 10-11 Íd. (1908 [2000]: 274) ‖ 12-14 Íd. (1908 [2000]: 381) ‖ 15-18 Íd. (1908 [2000]: 374) ‖ 20-25 Íd. (1908 [2000]: 333)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

73

6 II 1920

LXXIV

Havem vist en una altra conversa que les combinacions *el que* i *la que* són inadmissibles quan les emprem com a sinònimes de *el qual* i *la qual*. *La filla del nostre amic amb la que parlàveu aquest matí* és incorrecte; cal dir: *La filla del nostre amic amb la qual parlàveu aquest matí*. En canvi, *la que* és correcte en *Aquesta noia i la que ha vingut aquest matí*, on *la que* és la combinació de l'antecedent *la* i del relatiu *que*, i equival *a la noia que* i no a la combinació *la qual* (puix que no podem dir *Aquesta noia i la qual ha vingut aquest matí*).

Hi ha encara un altre cas en què les combinacions *el que* i *la que* són inadmissibles: és quan les emprem com a sinònimes dels interrogatius *quin* i *quina*, com, per exemple, quan diem *¿Quina voldran? No sé la que voldran.* Cal dir: *No sé quina voldran.*

Quan, doncs, ens vindrà a la ploma una de les combinacions *el que* i *la que*, ens cal examinar si en lloc d'elles són possibles *el qual* o *la qual* o bé *quin* o *quina*. En el primer cas, ens cal reemplaçar-les per *el qual* o *la qual* (o *qui*, o *què*); i en el segon, per *quin* o *quina*. I sols quan cap d'aquestes substitucions no és possible podem acceptar aquelles combinacions.

Està ben dit: *El llibre que tens i el que et deixarè*; *Quina vols? La que tu vulguis*; *He perdut els meus i els que m'havíeu deixats*; *Té aquestes i torna'm les que t'he deixat*. Però és incorrecte de dir: *La plaça de director a que ell i tu aspiràveu*, en lloc de *La plaça de director a la qual* (o bé *a què*) *ell i tu aspiràveu*; *Els germans de N., dels que us parlava l'altre dia*, en lloc de *Els germans de N., dels quals us parlava l'altre dia*. Com és igualment incorrecte de dir: *Pregunta'ls la que volen*, en lloc de *Pregunta'ls quina volen*; *Si sabíem les que demanaren*, en lloc de *Si sabíem quines demanaren.*

Notem: parlant d'*una cadira*, per exemple, *Demana la que tenen* no vol dir el mateix que *Demana quina tenen.* Amb la primera d'aquestes proposicions, demanem què?: *la cadira* (que tenen). Amb la segona, demanem què?: *quina cadira tenen.*

Ⓔ *R* 73 *B* 94
Ⓥ 1 *en ... conversa*] om. *B* ‖ 2, 10 *com a sinònimes*] en lloc *R B*
Ⓝ 1 Vegeu *CF* 37.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

74

7 II 1920

LXXV

Sabem que algú que no sap avenir-se a renunciar a l'article neutre, ha dit que ell demostraria algun dia que l'article definit posseïa ja en català antic una forma neutra diferent a la masculina. Quina podia ésser aquesta forma? *lo*? L'article masculí revestia també aquesta forma. Seria un *lo* invariable, no reductible a la *l* darrera de vocal? Però, darrera vocal, l'article neutre es podia reduir a *l*, exactament com l'article masculí; i si, darrera vocal, trobem casos de *lo* neutre, també trobem casos de *lo* masculí.

Si, doncs, darrera consonant, l'article neutre és *lo* i el masculí és *lo*, i, darrera vocal, ambdós poden revestir les formes *lo* i *l*, no sembla que pugui posar-se en dubte que el català antic no coneixia la distinció que la llengua actual fa entre l'article neutre i el masculí, la qual versemblantment devem a la influència castellana.

Els exemples antics de *l*, article neutre, són nombrosos: «... la excel·lència vostra està admirada e tots los altres *del* que Phelip ha fet»; «... açò és poch a present lo que yo faç en esguart *del* que tinch deliberat de fer»; «estava contínuament atenta *al* que deyen»; «... com no m responeu *al* que us demane?»; «Quant han darien *pel* que no tenen», etc.

(En canvi, molt sovint trobem *lo*, masculí, darrera vocal: «E si *lo* voler meu no volràs fer»; «De continent que *lo* rey de Túniç fon (fou) mort...»; «E mataren-li *lo* cavall»; «Dient que era *lo* millor crestià»; «E *lo* bisbe dix (digué) la missa...»; «... lançà's sobre *lo* cors (cos) de Tirant».)

Ⓔ *R* 107 *B* 194

Ⓥ 4 «*lo?*»] «Lo?» *R B* | *Seria*] ¿Seria *R B* ‖ 15 *tinch*] estich *R B* ‖ 16 *deyen*] us deyen *R B* ‖ 17 *han*] han (= tot el que tenen) *B* ‖ 19 *volràs*] voldràs *R B*

Ⓕ 13-14 Martorell (1873-1905: I, 306; [2005: 396]) ‖ 14-15 Íd. (1873-1905: III, 220; [2005: 1045]) ‖ 15-16 Íd. (1873-1905: I, 346; [2005: 427]) ‖ 16-17 Íd. (1873-1905: I, 147; [2005: 238]) ‖ 17 Roig (1905: 13) ‖ 18-19 Martorell (1873-1905: IV, 16; [2005: 1201]) ‖ 19 Íd. (1873-1905: IV, 45; [2005: 1225]) ‖ 19-20 Íd. (1873-1905: IV, 53; [2005: 1233]) ‖ 20 Íd. (1873-1905: IV, 57; [2005: 1235]) ‖ 20-21 Íd. (1873-1905: IV, 323; [2005: 1464]) ‖ 21 Íd. (1873-1905: IV, 359; [2005: 1496])

Ⓝ 17 El juny de 1910, Fabra té l'*Espill* de Jaume Roig a Bilbao (Lamuela i Murgades 1984: 245). La numeració de versos que es fa servir a les *CF* correspon a l'ed. de Chabàs, considerada de referència en l'«Advertiment» del *DAg* (I, pàg. VIII).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

75

10 II 1920

LXXVI

¿Com havem d'anomenar els animals pertanyents a la segona classe dels vertebrats, els animals que els castellans anomenen *aves* i els francesos *oiseaux*? Els podem anomenar indiferentment *aus* i *ocells*.

Alguns voldrien que *au* fos el nom que féssim correspondre al castellà *ave* i que reservéssim el nom *ocell* per designar les *aus* pertanyents a l'ordre dit dels *pájaros* en castellà i dels *passereaux* en francès. El rossinyol, el pinsà, la cadernera, l'oreneta, el corb serien ocells; però no serien ocells l'àguila, el falcó, l'esparver, l'òliba, la tórtora, el colom, la guatlla.

Això estaria en contradicció amb l'ús general així en la llengua actual com en la llengua antiga. En aquesta trobem constantment el mot *ocell* significant animal de ploma en general. Els passatges com els següents són innombrables en els nostres autors medievals: «Voltors e corps e altres *aucells* de rapina»; «Dels *ocels* qui són appelats falcons». Un llibre que tracta del nodriment i de la cura dels falcons, esmirles i esparvers, és titulat: «Libre del nudriment he de la cura dels *ocels* los quals se pertanyen ha cassa». I en la llengua actual no cal dir que *ocell* és usat com a sinònim de *oiseau*, ço és de *ave*. Frases com la següent, sentida a un guia pirinenc, són perfectament normals dins la llengua parlada: «Aquell negrall d'allà és un *ocell*: és una *àguila*».

Per establir una distinció entre *aves* o *oiseaux* (classe) i *pájaros* o *passereaux* (ordre) no ens cal canviar la significació del mot *ocell* limitant-ne enormement l'extensió. Deixem que *ocell* designi tota mena d'animals de ploma, com els mots, d'igual origen, francès i italià, *oiseau* i *uccello*, i recorreguem a un altre mot per designar els ocells que, en llenguatge científic, són anomenats *pájaros* en castellà i *passereaux* en francès. Aquest mot podria ésser *moixó*.

Ⓔ *R* 57 *H* 47 *B* 418
Ⓥ 1 *¿Com*] Com *H* ‖ 6 *dit*] om. *R B* ‖ 20 *Per*] Per a *H* ‖ 24 *per*] per a *R H B*
Ⓕ 12-13 *DAg* I, *s. v. aucell* ‖ 13 *Libre dell nudriment* (1910: 15) ‖ 15-16 Íd. (1910: títol)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

76

12 II 1920

LXXVII

Alguns, prescindint de la seva significació real, han cregut que el mot *ocell*, per tal com és originàriament un diminutiu, era el més apte per a designar els ocells de l'ordre al qual pertany el rossinyol, gairebé tots de petita grandària.

Ocell és en realitat originàriament un diminutiu, però un diminutiu pot haver deixat d'ésser-ho i esdevingut sinònim del primitiu corresponent o passat a reemplaçar-lo. Justament és aquest un fet freqüentíssim en l'evolució del llatí vulgar, i totes les llengües novillatines presenten nombrosos exemples de mots que, tot essent els prolongaments de diminutius llatins, tradueixen, no el diminutiu llatí, sinó el seu primitiu.

Ocell ve de *avicellum*, acusatiu del diminutiu (no clàssic) del mot llatí *avis*. *Avicellum*, esdevingut *aucellum*, donà *ocell* en català, llengua en què *au* esdevé *o* (Ex.: *audire*: *oir*; *aurícula*: *orella*), la *l* doble esdevé *ll* (Ex.: *illa*: *ella*; *vallem*: *vall*) i la terminació *um* és suprimida (Ex.: *multum*: *molt*; *clarum*: *clar*). Prolongaments del mateix mot *aucellum* són el francès *oisel* (després *oiseau*) i l'italià *uccello*. Però *aucellum* és un diminutiu que perdé la seva força diminutiva i esdevingué el sinònim del primitiu *avis*; d'aquí que *ocell*, el mateix que *oiseau* i *uccello*, no vulgui dir una *au petita*, sinó una *au qualsevol*.

Anàlogament, els mots catalans *orella*, *abella*, *genoll*, els castellans *oreja*, *abeja*, *hinojo*, els francesos *oreille*, *abeille*, *genou*, no són diminutius per bé que procedeixen dels diminutius llatins *aurícula*, *apícula*, *genúculus*. Formalment són els reflexos d'aquests diminutius, però semànticament són els equivalents de llurs primitius *auris*, *apis*, *genus*.

Ⓔ *R* 58 *B* 419
Ⓥ 7 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 20 *«aurícula»*, *«apícula»*, *«genúculus»*] «auríclam», «apículam», «genúculum» *B*

77

13 II 1920

LXXVIII

En un número de *Quaderns d'Estudi* trobem el mot *paradògica*. *Paradògic*, amb la seva *g*, és un castellanisme del mateix gènere que *trapeci* en lloc de *trapezi*, *olfat* en lloc de *olfacte*, o *apoplegia* en lloc de *apoplexia*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El castellà conserva generalment la *x* en els mots manllevats al llatí i al grec (Ex.: *màxima, axioma, convexo*), però en molts d'ells l'ha canviada en *j* (Ex.: *ejecutar, complejo, prolijo*). El català presenta *x* no solament en aquells mots, sinó en aquests, i diu *màxima, axioma*, etc., amb *x* com en castellà, però també *executar, complex*, etc. El mot d'on el castellà ha tret el nom *paradoja*, de què ha derivat l'adjectiu *paradójico*, és l'adjectiu llatí *paradoxus* (del grec *paradoxos*); el mot català corresponent a *paradoja* és, doncs, *paradoxa* amb *x* i no pas *j* (Cp. el francès *paradoxe*, l'anglès *paradox*, l'italià *paradossa*, amb el canvi, normal en aquesta llengua, de *x* en *ss*); i de *paradoxa* hom podia derivar en tot cas *paradòxic*, no *paradògic*.

Però, com que en la gran majoria de mots castellans d'origen erudit que presenten *g* o *j* (*marginal, majestad*), aquestes corresponen a *g* o *j llatines* (*marginalis, majestas*), que el català transcriu respectivament per *g* i *j* (*marginal, majestat*) i en tals mots aquestes lletres catalanes (pronunciades *j* catalana) es troben, així, correspondre gairebé sempre a les lletres castellanes *g* i *j* (pronunciades *j* castellana), el col·laborador de *Quaderns d'Estudi*, davant l'adjectiu castellà *paradójico*, ha cregut que, així com a *marginal, majestad*, etc., castellans corresponen en català *marginal, majestat*, etc., a *paradójico* havia de correspondre *paradòjic*, que, ortografiat a la catalana, esdevé *paradògic*. En l'oblit del mot originari, no ha pensat que a una *j* castellana podia correspondre una *x* catalana, i ha comès la mateixa errada dels que escriuen *apoplegia* en lloc d'*apoplexia*.

Sense la influència pertorbadora del castellà, evidentment no se'ns hauria ocorregut mai de donar una *g* a un derivat de *paradoxa*; però potser no se'ns hauria tampoc ocorregut de formar-lo amb el mateix sufix del castellà *paradójico*. *Paradòxic* és naturalment millor que *paradògic* (del tot inacceptable); però ens sembla encara millor *paradoxal*, que és el mot que figura, com a derivat de *paradoxa*, en el *Diccionari ortogràfic* de l'Institut.

Ⓔ *R* 9 *B* 523

Ⓥ 8 «*complex*»,] «complex», «prolix», *R B* ‖ 17-19 *i en ... castellana*)] om. *R B* ‖ 21 *castellans*] castellans amb «g» o amb «j», *R B* | «*majestat*», *etc.*,] «majestat», etc., amb «g» o «j», *R B* ‖ 26 *pertorbadora*] om. *B*

Ⓕ 1 Guirao (1919: 82)

Ⓝ 1 «Diu Schopenhauer que el còmic és la contradicció, la *contradicció lògica*, l'absurd: la percepció de quelcom que és i no és, que és i tendeix a no ésser, la percepció d'una finalitat absurda incoherent o la submenció paradògica i contradictòria d'una percepció en un concepte que no li correspon».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

78

14 II 1920

LXXIX

El llatí posseeix un nombre considerable d'adjectius terminats en *atórius*, derivats de verbs de la primera conjugació: de *accusare accusatórius*, de *laudare laudatórius*, de *amare amatórius*, etc. Molts d'aquests adjectius han estat manllevats pel català formant una categoria d'adjectius en *atori*, corresponent a la dels adjectius castellans en *atorio*, a la dels italians en *atorio*, a la dels francesos en *atoire*. I el català, el mateix que les altres llengües novillatines, ha engrossit aquesta categoria traient nous adjectius en *atori* d'alguns dels seus verbs de la primera conjugació: prenent per model *acusatori*, *amatori*, etc., ha tret un verb *difamar* un adjectiu *difamatori*, d'un verb *blasfemar* un adjectiu *blasfematori*, etc. Anàlogament el castellà ha tret *difamatorio* de *difamar*; l'italià, *diffamatorio* de *diffamare*; el francès, *diffamatorie* de *diffamer*.

Posseint, així, el català un nombre no escàs d'adjectius en *atori*, hom comprèn que un adjectiu com *aclaratori* pugui haver-se introduït en el seu lèxic com un mot perfectament acceptable. Però si parem esment en la inexistència d'un *acclaratórius* clàssic, del qual el català podia treure el seu *aclaratori* (com de *accusatórius*, *acusatori*), i posem d'altra part esment que el català diu *aclarir* però no *aclarar*, d'on podia treure un adjectiu *aclaratori* (com de *difamar*, *difamatori*), llavors el dit adjectiu ens apareix com un malleu fet al castellà, en què *aclaratorio* s'explica per l'existència en aquesta llengua d'un verb *aclarar*. Sense la presència en castellà de l'adjectiu *aclaratorio*, difícilment el català hauria conegut mai un adjectiu *aclaratori*, com el francès no coneix *acclaratoire*, ni l'italià *acclaratorio*. Jo crec, doncs, que hauríem d'excloure'l definitivament del nostre lèxic.

Ⓔ *R* 36 *B* 375
Ⓥ 7 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 14 *seu*] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

79

16 II 1920

LXXX

En l'imperatiu dels verbs pronominals, la primera persona del plural *rentem* s'adjunta el pronom *nos* (*rentem-nos*), i la segona persona del plural, el pronom *vos* (*renteu-vos*). En ambdues combinacions la llengua parlada sol reemplaçar el pronom (*nos* o *vos*) per la síl·laba *ze* dient *rentemze* en lloc de *rentem-nos* i *renteuze* en lloc de *renteu-vos*.

L'explicació d'aquest *ze* és la següent. Els pronoms *nos* i *vos* units respectivament a una primera o a una segona persona del plural de l'imperatiu, es redueixen a la seva última lletra (*s*) quan a la combinació d'ells amb l'imperatiu ve a adjuntar-se un segon pronom. En lloc de *rentem-nos-el* i *renteu-vos-el*, es diu *rentem's-el* i *renteu's-el*; la combinació és així escurçada d'una síl·laba i de sobreesdrúixola esdevé esdrúixola. L'element *'s* d'aquestes combinacions és naturalment pronunciat *z* com tota *s* final de mot en enllaçar-se amb la vocal inicial del mot següent. D'aquest *rentem's-el* i *renteu's-el* (pronunciats *rentèmzel* i *rentèuzel*) hom ha tret per subtracció del segon pronom (que hom ha cregut ésser *l*): *rentemze* i *renteuze*.

Aquests *rentemze* i *renteuze*, fills d'una falsa separació dels elements de *rentem's-el* i *renteu's-el* (*rentem-ze-l*, *renteu-ze-l*), han estat introduïts en la llengua escrita donant lloc a grafies com *rentem-se* i *renteu-se*!

Aquestes grafies són absurdes. ¿No s'adonen els que les adopten que, no essent *se* altra cosa que el pronom reflexiu de tercera persona, no pot adjuntar-se a una primera ni a una segona persona? És tan absurd d'escriure *renteu-se* per *renteu-vos*, com ho fóra de substituir *asseu-se* a *asseu-te*.

Ⓔ *QE* (XIII, 1921 74) 19 *R* 160 *B* 124

Ⓥ 11 *de sobreesdrúixola esdevé esdrúixola*] d'esdruíxola esdevé plana *R B* ‖ 14 *subtracció*] sostracció *QE* substracció *B* ‖ 19 *els que*] els qui *B*

80

17 II 1920

LXXXI

En l'afixació dels pronoms *nos* i *vos* al verb són comeses, avui encara, faltes imperdonables. Una d'elles és la que consisteix a reemplaçar *nos* i *vos* per *se*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

darrera la primera i la segona persones del plural de l'imperatiu: les combinacions del lleguatge vulgar *rentemze* (ço és *rentem-nos*) i *renteuze* (ço és *renteu-vos*) transportades al català escrit, han donat lloc a les grafies *rentem-se* i *renteu-se*; la síl·laba *ze* ha estat identificada amb el pronom reflexiu *se* sense considerar que la grafia *se* no correspon a la pronúncia *ze*!). Però aquesta substitució de *se* a *nos* o a *vos* és ben fàcil d'evitar si es pren esment que el pronom reflexiu *se* no pot ésser mai adjuntat a un verb que està en primera o en segona persona: darrera d'un *rentem* (primera persona) o d'un *renteu* (segona persona) no pot, doncs, afixar-se mai el pronom *se*. En un verb reflexiu com *rentar-se*, la forma d'imperatiu *rentem* ha d'anar acompanyada de *nos* (*rentem-nos*); la forma *renteu*, de *vos* (*renteu-vos*) *nos* i *vos* que poden reduir-se a *'s* (per exemple, en *rentem's-el*, *renteu's-el*), però mai canviar-se en *se*.

Els dos pronoms *nos* i *vos* es troben encara canviats en *se* darrera l'infinitiu (a la mateixa *Publicidad* de la nit en trobaríem exemples). Aquí les grafies errònies s'expliquen per l'existència, en el llenguatge vulgar, de combinacions com *mirauze* per *mirar-vos* i *miranze* per *mirar-nos*. Com en el cas de *rentem-se* i *renteu-se*, aquí també la síl·laba *ze* ha estat identificada amb el pronom reflexiu; però, encara més, la mateixa forma verbal ha estat afectada per la falsa interpretació d'aquell *ze*. *Mirauze* (ço és *mirar-vos*) ha estat escrit *mirau-se*: la *u* del pronom *us* ha estat atribuïda al verb i separada, per un guionet, de la *s*! *Miranze* ha estat escrit *mirant-se*; la *n* del pronom *ns* ha estat atribuïda al verb i l'infinitiu ha esta interpretat com un gerundi!

Ⓔ *QE* (XIII, 1921 75) 20 *R* 161 *B* 125
Ⓥ 17 (*a ... exemples*).] om. *QE R B* | *Aquí*] Ací *R B* || 22-23 (*ço és «mirar-vos»*)] om. *R B*

81

18 II 1920

LXXXII

Ha estat dit mil vegades que el plural del datiu *li* és *els* i no pas *els hi*; que si diem, amb el complement indirecte en singular, *li havem escrit una carta*, cal dir, amb el complement indirecte en plural, *els havem escrit una carta*, no pas *els hi havem escrit una carta*. Però estem lluny d'haver aconseguit el bandejament d'aquest *els hi*, del qual es troben encara abundosos exemples en les publicacions actuals.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La llengua parlada, amb el seu datiu *els hi*, distingeix, en el masculí, el datiu de l'acusatiu, que és *els*. Així, diu *els veiem*, però *els hi escrivim*; i a alguns dol potser de renunciar a fer aquesta distinció. Realment la llengua parlada estableix amb el seu *els-hi* una distinció entre el datiu i l'acusatiu que pot ésser en alguns casos avantatjosa; però ho fa a canvi de perdre d'altres distincions molt més importants. Per exemple, entre *els ha posat els guants* i *els hi ha posat els guants* existeix la mateixa diferència que entre *ens ha posat els guants* i *ens hi ha posat els guants*; però si en la primera d'aquelles proposicions substituïm el datiu correcte *els* pel datiu habitual *els-hi*, aquesta proposició es confon amb la segona. Amb l'admissió del datiu *els-hi*, perdríem, doncs, en la tercera persona, distincions tan importants com les que existeixen entre *ens* i *ens hi*, *us* i *us hi*, *em* i *m'hi*, etc.

No és, d'altra part, difícil d'evitar el datiu *els-hi*: cada vegada que ens vindrà a la ploma un *els-hi*, basta que ens demanem quina forma prendria el complement pronominal si en lloc d'estar en tercera persona, estava en primera persona; i si amb el pronom en la primera persona diríem *ens hi*, escriguem *els hi*, però si diríem *ens*, escriguem *els*. A *ens hi ha posat els guants*, correspon *els hi ha posat els guants*; però a *ens ha posat els guants*, correspon *els ha posat els guants*.

El plural de *el* (acusatiu masculí) és *els*; el plural de *la* (acusatiu femení) és *les*; el plural de *li* (datiu masculí i femení) és *els*: *el veig* i *els veig*; *la veig* i *les veig*; *li escric una carta* (a ell o a ella) i *els escric una carta* (a ells o a elles).

Ⓔ *R* 111 *H* 99 *B* 114

Ⓥ 4 *no ... «carta»*.] om. *H* ‖ 17-18 *distincions ... existeixen*] una distinció tan important com la que existeix *R H B*

82

19 II 1920

LXXXIII

La combinació *els hi* no sols és usada erròniament en lloc del datiu *els*, sinó encara en substitució d'altres combinacions pronominals, com *els ho*, *els el*, *els la*, etc.

En la llengua parlada són habituals construccions com les següents: *Els havem trobats i els hi havem donat la carta. M'ho han demanat, i els hi he donat*; *L'han demanat, però no els hi volem donar*; *Els han deixat els lli-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

bres, però tot seguit els hi han presos. En cap d'aquestes frases no és correcte d'emprar la combinació *els hi*, i per haver-ne esment no cal sinó posar el complement indirecte en primera o segona persona en lloc de tercera.

Diem, en efecte: *Us havem trobat i us havem donat la carta* (no pas *i us hi havem donat la carta*); *M'ho haveu demanat, i us ho he donat* (no pas *i us hi he donat*); *L'havem demanat, però no ens el volen donar* (no pas *però no ens hi volen donar*); *Us han deixat els llibres, però tot seguit us els han presos* (no pas *però tot seguit us hi han presos*). Doncs cal esmenar aquelles construccions dient, paral·lelament a aquestes: *Els havem trobats i els havem donat la carta*; *M'ho han demanat i els ho he donat*; *L'han demanat, però no els el volem donar*; *Els han deixat els llibres, però tot seguit els els han presos.*

Ens, us i *els*, datius, es corresponen: en aquelles proposicions en què si el complement indirecte fos *ens* o *us*, aquests no anirien seguits de cap altre pronom (*ens escriu, us escriu*), el complement indirecte *els* tampoc no ha d'anar seguit de cap altre pronom (*els escriu*); en aquelles proposicions en què si el complement indirecte fos *ens* o *us*, aquests anirien seguits de *ho, hi, el*, etc. (*ens ho dóna, ens hi posa, ens el pren...*), el complement indirecte *els* ha d'anar seguir de *ho, hi, el*, etc. (*els ho dóna, els hi posa, els el pren...*).

A *ens* o *us*, correspon *els*; a *ens ho* o *us ho*, correspon *els ho*; a *ens hi* o *us hi*, correspon *els hi*; a *ens el* o *us el*, correspon *els el*; a *ens la* o *us la*, correspon *els la*; a *ens els* o *us els*, correspon *els els*; a *ens les* o *us les*, correspon *els les*; a *ens en* o *us en* correspon *els en.*

Ⓔ *R* 112 *B* 115
Ⓥ 24 *indirecte*] directe *LP R B*, per error

83

20 II 1920

LXXXIV

En les proposicions en què concorren dos pronoms inaccentuats o febles adjuntats a un mateix verb, sovint la llengua parlada usa combinacions pronominals que no són les que el sentit de la proposició exigeix. Per exemple, quan per exposar que hom ha donat llibres a algú, diem *N'hi ha donats* en lloc de *Li n'ha donats*, o bé per exposar que direm això o allò a uns nostres amics, diem *Els hi direm* en lloc de *Els ho direm.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Hi ha un mitjà ben simple per a evitar aquestes incorreccions del llenguatge parlat. Cada pronom feble és l'equivalent d'un nom o d'un pronom accentuat: quan, parlant de *la Maria*, diem *No l'han vista*, el pronom feble *l'* és l'equivalent de *la Maria*; dir *No l'han vista* val tant com dir *No han vist la Maria*. Quan són dos els complements que acompanyen el verb, hi ha quatre maneres d'expressar-los: –expressar cadascun d'ells per un nom o un pronom accentuat: *Prestem llibres als nostres amics* (1); –expressar el primer per un nom o un pronom accentuat, i el segon per un pronom feble: *En prestem als nostres amics* (2), on *en* equival a *llibres*; –expressar el primer per un pronom feble, i el segon per un nom o un pronom accentuat: *Els prestem llibres* (3), on el datiu *els* (no *els hi*!) equival a *als nostres amics*; –o bé expressar cadascun d'ells per un pronom inaccentuat, i llavors la proposició presenta la combinació dels dos pronoms febles de les proposicions 2 i 3: *Els en prestem* (4). La manera, doncs, de trobar els dos pronoms que ens cal usar en el cas 4, és de veure quin és el pronom feble que usaríem per expressar cadascun dels dos complements en el cas que l'altre fos expressat per un nom o un pronom accentuat (casos 2 i 3).

Per a dir que donarem prunes a un nen ¿és correcte de dir *N'hi donarem*? No; perquè si fos únicament el complement *prunes* el que representéssim per un pronom feble, diríem *En donarem al nen* (1), i si fos únicament el complement *al nen* el que representéssim per un pronom feble, diríem *Li donarem prunes* (2); doncs, quan representem tots dos complements per pronoms febles, ens cal dir *Li'n donarem*, on *li'n* és la combinació dels dos pronoms *en* i *li* de les proposicions 1 i 2.

En aplicar aquesta regla cal, però, tenir en compte que el pronom *li* és canviat per *hi* quan concorre amb *el, la, els* o *les*.

Ⓔ *R* 113 *B* 111
Ⓥ 24 *nen ¿és*] nen, és *R* nen, ¿és *B*

84

21 II 1920

LXXXV

Sovint hom sent frases com aquesta: *Els forasters varen demanar cadires, i els en hi varen donar quatre.* ¿És aquí correcte d'emprar la combinació ternària *els en hi*, que en tot cas seria millor d'escriure *els n'hi*?

Quan diem *els en hi varen donar quatre* volem dir que *varen donar qua-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tre cadires als forasters. Si en aquesta proposició reemplacem el complement indirecte *als forasters* per un pronom feble, aquest ha d'ésser el datiu *els* (no *els hi*!): *els varen donar quatre cadires*. Si hi reemplacen el nom *cadires* per un pronom feble, aquest és *en*: *en varen donar quatre als forasters*. Doncs, en reemplaçar els dos complements per pronoms febles, cal dir *els en varen donar quatre* i no pas *els en hi varen donar quatre*.

La combinació *els n'hi* té una altra significació, que és la que mostra el següent exemple: *Volien que els poséssim peix als cistells, i no els n'hi hem volgut posar*, on *els* vol dir *a ells*, *n'* vol dir *peix* i *hi* vol dir *als cistells*. *Els n'hi* és la combinació d'un complement indirecte de persona (*els*), d'un complement directe partitiu (*n'*) i d'una determinació de lloc (*hi*). El mot *hi* darrera *els en* és l'expresió d'una determinació circumstancial, i no es pertany d'usar-la en la damunt dita proposició: *i els en varen donar quatre* (quatre cadires a ells).

Entre *els n'hi* i *els en* hi ha la mateixa diferència que entre *me n'hi* i *me'n*: *Li he demanat que m'omplís el cistell de préssecs i me n'hi ha posats una dotzena*; però: *Li he demanat préssecs, i me n'ha donats una dotzena*.

Ⓔ *R* 114 *B* 116

Ⓥ 3 *que ... «n'hi»?*] om. *R B* ‖ 11 *«n'»*] «en» *R B* ‖ 12 *«n'hi»*] «en hi» *R B* ‖ 13 *«n'» vol*] «en» vol *R B* |*«n'hi»*] «en hi» *R B* ‖ 15 *«n'»*] «en» *R B*

85

23 II 1920

LXXXVI

Sigui una proposició com *Feren llegir la carta a l'ambaixador*. Si en aquesta proposició reemplacem el complement directe *la carta* per un pronom feble, aquest és *la*: *La feren llegir a l'ambaixador*. Si hi reemplacem el complement indirecte *a l'ambaixador* per un pronom feble, aquest és *li*: *Li feren llegir la carta*. Doncs, quan hi reemplacem ambdós complements per pronoms febles, hauríem de dir *Li la feren llegir*; i, si col·locàvem el complement directe davant l'indirecte com feien els antics, *La li feren llegir*.

«... lo rey pres (prengué) un cordonet que tenia e féu-ne una creu, e dix (digué) al cardenal que *la li* cosís. E lo cardenal cosí-*la*-*li*», Desclot.

Però, ja en català antic, *li* darrera *la* (i qui diu *la*, diu *lo*, *l*, *los*, *ls* i *les*) pot perdre la seva *l* i esdevenir *i*, que hom escriu *hi* o *y* exactament com l'adverbi *hi*.

«... donà-li bé tretze colps, si que de la un lo ferí en la cara, que tota *la*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

hi guastà...», Muntaner. «E Tirant li mostrà la letra qui li era stada tramesa e féu-*la-y* legir», Tirant lo Blanch.

La combinació de l'acusatiu *la* amb el datiu *li* es confon, així, amb la combinació de l'acusatiu *la* amb l'adverbi *hi*: *–Poseu la capsa a l'armari. –Poseu-la a l'armari. –Poseu-hi la capsa. –Poseu-la-hi.*

De les dues combinacions *la li* i *la hi* (sinònim de *la li*), la segona és la que ha persistit en la llengua escrita, malgrat de tenir l'inconvenient de confondre's amb la combinació de l'acusatiu i l'adverbi *hi*. D'aquí la regla moderna segons la qual el datiu *li*, en combinació amb l'acusatiu del pronom de tercera persona (*el, els, la, les*), és canviat en *hi* i posposat a aquest: *l'hi* reemplaça, així, *li'l*; *la hi* reemplaça *li la*; *els hi* reeemplaça *li'ls*; *les hi* reemplaça *li les*.

Ⓔ *R* 115 *B* 112

Ⓥ 10 *i qui diu «la», diu*] així com darrera *R B* ‖ 21 *«hi».*] «hi». I el mateix ha ocorregut amb les altres combinacions de l'acusatiu i el datiu del pronom de tercera persona. *R B*

Ⓕ 8-9 Desclot (1885: 69; [1949-1951: II, 89-90]) ‖ 13-14 Muntaner (1860: 414; [1927-1952: VI, 58]) ‖ 14-15 Martorell (1873-1905: I, 162; [2005: 255])

86

24 II 1920

LXXXVII

En la llengua escrita ha estat usat llargament el verb *emplear* traduint el verb castellà *emplear* o el francès *employer*. Així, hom deia, per exemple: *Tal adjectiu en tal expressió és empleat atributivament*. Hom usava aquest verb tot sabent que era un mot castellà, com n'usem tants d'altres, com *apoiar, empenyar-se*, etc., mancats de verbs catalans que expressin exactament les idees que els castellans denoten amb els verbs *apoyar, empeñarse*, etc.

Novellament molts havien ja abandonat *emplear* reemplaçant-lo sistemàticament per *usar*; però aquesta solució no era pas del tot satisfactòria, puix que *usar* i *emplear* no són perfectament sinònims. Convenia, doncs, trobar un verb que reemplacés l'*emplear* castellà. Hom vacil·lava a adoptar el verb *emprar*, que hom troba usat amb significacions vàries en català antic. El sentit, però, que en moltes contrades dóna hom al verb *emprar*, autoritza a usar-lo com a traducció de l'*emplear* castellà.

A Blanes, per exemple, *emprar* vol dir clarament *fer servir*. Frases com les següents són habituals en el parlar blanenc (J. Ruyra):

Empra el meu ase per als teus afers.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Pots emprar totes les coses de casa.
Empreu més la cassola que la paella.
¿Quina escombra has emprat per a escombrar la cuina?

Ⓔ *R* 45 *B* 466

87

26 II 1920

LXXXVIII

El català pot formar noms abstractes derivats de verbs mitjançant l'addició de diferents sufixos al radical verbal (de *cansar cansament*, de *gaudir gaudiment*, de *venjar venjança*, de *prometre prometença*) o mitjançant la substantivació dels participis passats (de *pensar pensada*, de *rebre rebuda*, de *aclarir aclarida*, de *moldre mòlta*, de *bestreure bestreta*, de *fondre fosa*, de *coure cuita*); però té encara un altre mitjà de crear noms abstractes derivats de verbs, que és treure'ls d'aquests per la supressió de la terminació verbal, sense l'addició de cap sufix. Per exemple, de *aplegar aplec*, de *rosegar rosec*, de *batejar bateig*, de *guanyar guany*, de *escorcollar escorcoll*, de *renyar reny*, de *plànyer plany*. Aquests derivats verbals obtinguts sense l'addició d'un sufix són els anomenats postverbals o substantius verbals, els quals són generalment masculins; però poden també ésser femenins, i llavors porten la terminació *a*; per exemple, de *deixar deixa*, de *cridar crida*, de *netejar neteja*, de *replegar replega*, de *conversar conversa*.

La llengua literària moderna era fins ara més aviat pobra en derivats en *ment*, *ança*, *ada*, etc., que no corresponguessin exactament a derivats castellans en *miento*, *anza*, *ada*, etc. Molts dels que existien en la llengua antiga eren caiguts des de llarg temps en desuetud (*robament*, *esdeveniment*, *assegurança*, *acollença*, *traïda*, *oïda*), i, sota la influència castellana, érem incapaços de fer produir derivats novells als nostres sufixos (*abonament*, *pagament*, *aplaudiment*, etc., amb què hauríem evitat *abono*, *pago*, *aplauso*, etc.).

Però en la categoria dels postverbals és on, potser, la llengua escrita havia sinó sofert més pèrdues (*acost* de *acostar*, *acull* de *acollir*, *acapte* de *acaptar*, *triga* de *trigar*), aprofitat menys les aportacions dialectals (*aixec* de *aixecar*, *explic* de *explicar*, *equivoc* de *equivocar*), i perdut sobretot la facultat de crear derivats novells (*conte* de *contar*, amb què hauria evitat *cuento*).

Ⓔ *R* 34 *B* 341
Ⓥ 14 *«conversar conversa»*.] «conservar conserva». *R B* ‖ 23 *sinó*] om. *R B* ‖ 26 *hauria*] hauríem *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

88

27 II 1920

LXXXIX

Quan tractem d'afixar un pronom feble a una forma verbal terminada en consonant o en *u*, cal tenir present que l'afixació de la forma plena del pronom (*me, nos*, etc.) a la forma verbal inalterada (*digues, portar*), dóna en tots els casos la forma correcta de la combinació verb-pronom (*digues-me, portar-nos*).

La llengua parlada, sovint modifica el verb en afixar-li un pronom (canvia, per exemple, *digues* en *digue'*, *portar* en *portà'*; d'on *digue'm, portà'ns-el*, en lloc de *digues-me, portar-nos-el*), o reemplaça, àdhuc sense modificar el verb, la forma plena del pronom per una forma reduïda o reforçada (per exemple, *nos* per *'s* en *anem's-en*, en lloc de *anem-nos-en*, i *nos* per *ens* en *veient-ens* en lloc de *veient-nos*). Algunes de les combinacions resultants són admissibles, d'altres no; però sempre, amb ben comptades excepcions, són preferibles a elles les combinacions obtingudes per l'addició de les formes plenes al verb sense modificació de la terminació d'aquest.

L'infinitiu, per exemple, perd en dos casos habitualment la seva *r* final: quan se li adjunta algun dels pronoms *nos, vos* i *los* seguits d'un segon pronom, i quan termina en *er* inaccentuat, qualsevol que sigui el pronom afixat: *anà'ns-en, portà'us-el, di'ls-ho*; *coneixe'la, estrenye'l, vence'ns.* Aquestes combinacions són admissibles, sobretot les de la segona categoria; però això no vol dir que no siguin bones les combinacions obtingudes segons la regla damunt dita, ans al contrari aquestes són en general preferibles a aquelles: *anar-nos-en, portar-vos-el, dir-los-ho, conèixer-la, estrènyer-lo, vèncer-nos.*

La llengua parlada, així com evita les combinacions esdrúixoles *anar-nos-en, portar-vos-el*, etc., ometent la *r* de l'infinitiu –ço que li permet d'afixar a aquest les formes reduïdes *'ns, us, 'ls* en lloc de les plenes *nos, vos, los*–, així mateix evita les combinacions esdrúixoles *mirem-nos-el, anem-nos-en, mireu-vos-el, aneu-vos-en* i anàlogues, reduint *nos* i *vos* a *'s*. Les combinacions resultants (*mirem's-el, anem's-en, mireu's-el, aneu's-en*) són també admissibles, però sempre menys bones que les obtingudes per l'aplicació de la regla dessús dita.

Fora d'aquests dos casos, el mancament a aquesta regla dóna generalment combinacions inacceptables, com veurem en converses successives; de manera que la seva coneixença és d'una gran utilitat per evitar un bon nombre de combinacions defectuoses; i és una regla que té l'avantatge de poder-se aplicar en tots els casos sense excepció, puix que, àdhuc en aque-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

lles en què són admissibles les combinacions fetes no obeint a la regla, són bones i gairebé sempre preferibles les combinacions fetes d'acord amb ella.

Ⓔ *R* 162 *B* 126
Ⓥ 31 *d'aquests*] aquests *R B* ‖ 33 *per*] per a *R B*

89

28 II 1920

XC

Repetim la regla a seguir quan tractem d'afixar un pronom feble a un verb acabat en consonant o *u*: Sense introduir cap modificació al verb, unir-li, mitjançant un guionet, la forma plena del pronom. Ex.: *rentar-se, vestir-me, mirant-te, llevem-nos, alceu-vos, pren-la, ajeu-los, mengeu-ne.*

En la llengua parlada són freqüents les derogacions a aquesta regla. En una altra conversa n'havem assenyalades tres d'admissibles, almenys en l'estil familiar: *portà'ns-el* per *portar-nos-el*; *coneixe-la* per *conèixer-la*; *anem's-en* per *anem-nos-en.* Així com els anglesos escriuen, segons les ocasions, *you'll, 'tis, 'twas*, etc., o *you will, it is, it was*, etc., nosaltres podem molt bé admetre *portà'ns-el, anem's-en*, etc. (formes familiars) al costat de *portar-nos-el, anem-nos-en*, etc. (formes literàries).

Però, en la majoria dels casos, les combinacions que constitueixen una derogació a aquella regla no són en absolut admissibles, i això fa precisa la coneixença de la dita regla. Amb la seva aplicació rigorosa evitaríem, en efecte, multitud de combinacions defectuoses, malauradament freqüents encara en la llengua escrita actual.

Cal reconèixer, però, que en alguns casos, raríssims, l'aplicació de la nostra regla dóna combinacions que, encara que correctes, són de difícil adopció, almenys actualment, tals com *fuig-hi, rep-ho.* Però àdhuc en aquests casos, fóra potser preferible que en lloc de renunciar a les combinacions correctes, hi admetéssim una pronunciació anòmala de l'última consonant del verb que els fes compatibles amb llur pronúncia habitual (*fuig-hi* pron. *fugi* i no *futgi, rep-ho* pronunciat *rebo* i no *repo*).

Ⓔ *QE (XIII, 1921 75-76) 21 R 163 B 127*
Ⓝ 5-6 Vegeu *CF* 88.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

90

1 III 1920

XCI

En la llengua parlada són freqüents les combinacions de verb i pronom terminades en *ze*: *entenemze*, *vestimze*, *lleveuze*, *escoltanze*, *rentanze*, *portalze*, *havelze*, etc.

Aquestes combinacions, en què apareix el pronom *nos* canviat en *nze* o *ze*, el pronom *vos* canviat en *uze* o *ze* i el pronom *los* canviat en *lze*, les trobem admeses en la llengua escrita, on els presta una aparença de formes correctes el fet de representar-hi hom la síl·laba *ze* mitjançant la grafia *se*, ço que els dóna l'aspecte de combinacions del verb amb el pronom reflexiu.

Una cosa hauria de fer adonar tot seguit a qualsevol que tals combinacions no contenen el pronom reflexiu *-se*, i és que aquest no sona *ze* sinó *se* amb *s* sorda, i malament pot doncs ésser el pronom reflexiu i escriure's *-se*, la síl·laba final d'aquelles combinacions. Tota combinació acabada en *ze* amaga un *nos*, un *vos* o un *los*, mai un *se*.

No és difícil en cada cas de fer la substitució de la forma habitual en *ze* per la forma correcta en *nos*, *vos* o *los*. Cal només recordar les regles següents:

En les formes en *emze* i *imze*, cal canviar aquestes terminacions en *em-nos* i *im-nos*: *entenemze* és *entenem-nos*, *vestimze* és *vestim-nos*.

En les formes *anze*, *enze*, *inze* i *unze*, cal canviar aquestes terminacions per *ar-nos*, *er-nos*, *ir-nos* i *ur-nos*: *escoltanze* és *escoltar-nos*, *fenze* és *fer-nos*, *sentinze* és *sentir-nos*, *dunze* és *dur-nos*.

En les formes en *alze*, *elze*, *ilze* i *ulze*, cal reemplaçar aquestes terminacions per *ar-los*, *er-los*, *ir-los* i *ur-los*: *portalze* és *portar-los*, *havelze* és *haver-los*, *dilze* és *dir-los*, *dulze* és *dur-los*.

En les combinacions en *euze* i *iuze*, que expressen una ordre (ço és que contenen un imperatiu), cal reemplaçar aquestes terminacions per *eu-vos* i *iu-vos*: *lleveuze* és *lleveu-vos* (com *llevemze* és *llevem-nos*); *vestiuze* és *vestiu-vos* (com *vestimze* és *vestim-nos*). En altre cas, cal canviar *enze* i *iuze* per *er-vos* i *ir-vos* com en tot cas *auze* i *uuze* per *ar-vos* i *ur-vos*: *voleuze* és *voler-vos* (com *volenze* és *voler-nos* i *volelze* és *voler-los*); *vestiuze* és *vestir-vos* (com *vestinze* és *vestir-nos*, *vestilze* és *vestir-los*); *rentauze* és *rentar-vos*; *duuze* és *dur-vos*. *Vestiuze de pressa* és *Vestiu-vos de pressa*. *Per què no voleu vestiuze?* és *Per què no voleu vestir-vos?*

Ⓔ *R* 164 *B* 128

Ⓥ 30 «*voler-vos*»] «voler-los» *R B*, per error

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

91

4 III 1920

XCII

La llengua moderna ha tendit a l'eliminació de les formes plenes amb *o*: *nos, vos, los, lo.* Davant el verb fa ja temps que el llenguatge de la capital ha reemplaçat totalment aquestes formes per *ens, us, els* i *el.* Combinacions com *nos veu, vos dic, los porta, lo conec* han estat substituïdes fa llarg temps per *ens veu, us dic, els porta, el conec.* I, anàlogament, darrera una combinació de verb i pronom, tots diem *el, els,* així com *en* i no pas *lo, los, ne*: *porta'ns-el,* no *porta'ns-lo*; *envia'ls-en,* no *envia'ls-ne.*

En les combinacions en què aquells pronoms van immediatament darrera el verb, també s'ha manifestat la tendència a reemplaçar-ne les formes plenes per les reforçades o reduïdes: darrera un infinitiu en *r,* deixant caure aquesta *r,* ço que ha permès de dir *anà'ns-en* en lloc de *anar-nos-en, coneixe'ls* en lloc de *conèixer-los*; darrera una forma d'imperatiu en *m* o *u,* reduint respectivament *nos* i *vos* a *'s,* dient per exemple, *anem's-en* en lloc de *anem-nos-en, aneu's-en* en lloc de *aneu-vos-en.* Les nombroses combinacions en *ze* de la llengua parlada són igualment filles de la tendència a evitar les formes plenes d'aquells pronoms: *dinze* en lloc de *dir-nos, entenemze* en lloc de *entenem-nos.* Finalment, avui no és rar de sentir combinacions com *digueu-ens-ho* (i àdhuc *digueu'ns-ho*) en lloc de *digueu-nos-ho, digueu-els-hi* (i àdhuc *digueu'ls-hi*) en lloc de *digueu-los,* i així mateix *veient-els, veient-ens,* etc., en lloc de *veient-los, veient-nos,* etc.

Caldria evitar, darrera consonant o *u,* aquestes substitucions de les formes plenes per les reforçades. Per això basta tenir present que, immediatament darrera el verb, no poden emprar-se sinó les formes plenes (*lo, los, nos,* etc.) o les reduïdes (*'l, 'ls, 'ns,* etc.), les primeres darrera un verb terminat en consonant o *u,* les segones darrera un verb terminat en vocal altra que *u.* Així: *veient-lo, digueu-nos-ho, dir-nos,* etc.; *porta'l, mira'ls, digui'ns,* etc.; però mai *veient-el, digueu-ens-ho, veient-ens.*

Ⓔ *R* 165 *B* 129

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

92

5 III 1920

XCII

En la llengua parlada, la segona persona del singular de l'imperatiu d'un gran nombre de verbs de la segona i la tercera conjugació (*estrènyer, rompre, llegir, collir*, etc.) presenta dues formes distintes: l'una terminada en consonant (*estreny, romp, llegeix, cull*, etc.) i l'altra terminada en *e* (*estrenye, rompe, llegeixe, culle*, etc.), la qual no difereix de la tercera persona (*estrenyi, rompi, llegeixi, culli*, etc.), sinó per la substitució de la terminació *i* d'aquesta per la terminació *e*: així, en els verbs *fugir, rebre*, la forma en *e* és *fuge* (amb la *g* de *fugi*), *rebe* (amb la *b* de *rebi*), mentre que la forma de consonant és *fuig, rep*.

Quan el verb no porta cap pronom afixat, hom empra la forma en consonant; quan el verb porta un o més pronoms afixats, hom empra habitualment la forma en *e*: hom diu habitualment *culle'l, culle-la, culle'n*, al costat de *cull això*; *vence'l, vence-la*, al costat de *venç la tempació*; *fuge'n*, al costat de *fuig d'aquí*; *more't* al costat de *mor*. Davant els pronoms *hi* i *ho*, la *e* final del verb pot elidir-se dient-se, per exemple, *vençu* en lloc de *vènceu*; però és fàcil de veure que aquest *vènçu* no és la combinació correcta *venç-ho*, que sonaria *vènzu* (com *venç ell* sona *vènzéll*), sinó la combinació *vence-ho*, amb elisió de la *e* o vocal neutra davant la vocal de pronom afixat (elisió que retrobem en la pronúncia habitual *pòrtu* per *pòrtau*, ço és *porta-ho*).

La llengua parlada (a Barcelona almenys) tendeix a l'eliminació de les combinacions *cull-lo, llegeix-los, fuig-ne, venç-la* i anàlogues, les quals trobem ja comunament i en alguns casos completament reemplaçades per les combinacions amb *e*. Nosaltres creiem, però, que la llengua escrita hauria de donar decididament la preferència a les combinacions formades per l'afixació de les formes plenes (*lo, ne*, etc.) a les formes verbals en consonant (*estreny, romp*, etc.).

Però cal reconèixer que en alguns casos la substitució de les combinacions en *e* per les combinacions correctes ofereix serioses dificultats. Tal s'esdevé amb *more't, fuge-hi, rebe-ho* (o *reb'ho*), *vence-ho* (o *venç'ho*), que hauríem de reemplaçar per *mor-te, fuig-hi* (pronunciat *fútgi*), *rep-ho* (pron. *rèpu*), *venç-ho* (pron. *vènzu*). Llevat de *mor-te*, aquestes són aquelles combinacions en què dèiem que podria admetre's, almenys provisòriament, una pronunciació especial de *ig, p* i *c* finals davant *hi* i *ho*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 167 *B* 131
Ⓥ 2 *i la*] i de la *R B* ‖ 3 *«collir», etc.*] om. *R B* ‖ 4 *«cull», etc.*] om. *R B* ‖ 5 *«culle», etc.*] om. *R B* ‖ 6 *«culli», etc.*] om. *R B*

93

6 III 1920

XCIII

Havem constatat en la conversa anterior l'existència, en la llengua parlada, de combinacions en què darrera un verb terminat en consonant o *u* apareixen usades les formes reforçades *ens, els, el*, etc., en lloc de les formes plenes *nos, los, lo*, etc.: *digueu-ens-ho, veient-els*, etc., en lloc de *digueu-nos-ho, veient-los*, etc.

Aquest fet sembla sobretot freqüent darrera la segona persona del singular de l'imperatiu dels verbs regulars de la segona i tercera conjugacions. Ex.: *cúllel, llegèixels, rómpet el cap*, en lloc de *cull-lo, llegeix-los, romp-te el cap*. Però aquí la *e* de les terminacions *el, els, et*, etc., pertany al verb, com ho prova que apareix igualment davant els pronoms *la, les, li*. Ex.: *cúllela, llegèixeles, rómpeli el cap*, en lloc de *cull-la, llegeix-les, romp-li el cap*.

L'explicació d'aquesta *e* és la següent: En els verbs de la primera conjugació, que són de molt els més nombrosos, a les combinacions que contenen un imperatiu en tercera persona del singular, tals com *pòrtil, pòsils, méngila, comènciles*, corresponen, quan el verb està en segona persona del singular, les combinacions *pòrtal, pòsals, ménjala, comènçales*. El canvi de persona en el verb és expressat simplement pel canvi de la vocal *i* en la vocal *a*, ço és, en la vocal neutra, el pronom afixat revestint la mateixa forma en les unes combinacions que en les altres. Ara bé, a imitació dels verbs de la primera conjugació, en els verbs regulars de les altres conjugacions a combinacions que contenen un imperatiu en tercera persona del singular, tals com *cúllil, llegèixils, estrènyila, cúsiles*, es fan correspondre, quan el verb està en segona persona del singular, les combinacions *cúllel, llegèixels, estrènyela, cúseles*, tretes d'aquelles mitjançant el canvi de la vocal *i* en la vocal neutra (que en aquests verbs és escrita *e*).

Doncs, en les combinacions *cúllel, llegèixels, estrènyela, cúseles*, i anàlogues, la *e* pertany al verb; i, en el cas d'ésser admeses, caldria escriure-les *culle'l, llegeixe'ls, estrenye-la, cuse-les*.

Això es veu sobretot ben clar en els casos en què la darrera consonant del verb sona desigualment en la segona i en la tercera persones. En el verb

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

fugir, per exemple, la segona persona és *fuig*, la tercera *fugi*; si en *fuig-ne* reemplacéssim simplement la forma plena *ne* per la reforçada *en*, la combinació resultant fóra *fuig-en*, que sonaria *futgen* (com *boig i tot* sona *botgitot*, no *bogitot*); però no diem pas *futgen*, sinó *fugen*, ço és *fuge'n*, amb la substitució de la forma *fuig* per una forma *fuge*, treta de *fugi* mitjantçant el canvi de la vocal *i* per una *e* (o vocal neutra).

Ⓔ *R* 166 *B* 130
Ⓥ 19 *bé,*] bé: *R B* ‖ 20-21 *combinacions*] les combinacions *R B*

94

8 III 1920

XCIV

Hi ha, encara, un altre grup de verbs en què la segona persona del singular de l'imperatiu presenta formes distintes segons que vagi combinada o no amb un pronom feble. Són aquells verbs en què l'imperatiu té totes les seves formes tretes del present de subjuntiu, en els quals la segona i la tercera persones difereixen tan solament per la terminació, que és *es* en aquella i *i* en aquesta. Ex.: *dir*, que fa en l'imperatiu, *digues, digui*; *voler, vulgues, vulgui*; *poder, pugues, pugui*; *ésser, sigues, sigui.*

Aquestes segones persones en *es* perden habitualment la *s* final davant els pronoms afixats: diem *vulgues anar-hi*, però *vulgue'ho* (per *vulgues-ho*); *digues que vingui*, però *digue'li* (per *digues-li*). Aquí retrobem, doncs, entre la segona i la tercera persones la mateixa alternància vocàlica que en aquells verbs en què la segona persona de l'imperatiu adopta la terminació *e* davant els pronoms afixats: a *digui-li* (verb en tercera persona) correspon *digue'li* (verb en segona persona), com a *llegeixi-li* (verb en tercera persona), correspon *llegeixe-li* (verb en segona persona).

No cal dir que la llengua literària ha de donar la preferència a les combinacions formades amb l'imperatiu en *es*. Així com prefereix *cull-lo* a *culle'l*, *llegeix-li* a *llegeixe'l*, *fuig-ne* a *fuge'n*, etc., així mateix ha de preferir *digues-ho* a *digue'ho*, *sigues-hi a sigue'hi*, *vulgues-la* a *vulgue'la*, etc.

Ⓔ *R* 168 *B* 132
Ⓥ 9 *«vulgue'ho»*] «vulgue-ho» *B* ‖ 10 *«digue'li»*] «digue-li» *R B* ‖ 11 *alternància*] alternança *B* ‖ 13 *«digue'li»*] «digue-li» *B* ‖ 19 *«digue'ho»*] «digue-ho» *B* | *«sigue'hi»*] «sigue-hi» *B* | *«vulgue'la»*] «vulgue-la» *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

95

9 III 1920

XCV

En llatí vulgar *januárius* era esdevingut *jenuárius*. La *a* de la seva primera síl·laba s'havia canviat en *e* sota la influència de la *j* inicial, així com la *u* de *juníperus*, esdevingut *jeníperus*. Com, d'altra banda, la *g* llatina era esdevinguda *j* (ço és, *i* consonant) davant *e*, els dos mots esmentats es trobaven presentar en llatí vulgar el mateix grup inicial (*je*) que els mots *germanus*, *genúculus*, *genesta*, etc. I, com *germanus* (ço és *jermanus*) donà en italià *germano*, en castellà *hermano* i en català *germà*, *jenuárius* donà en italià *gennaio*, en castellà *enero* i en català *gener*.

En català antic apareix, al costat de *gener*, la forma *janer*. Aquest *janer* ¿era el prolongament d'un *januárius* del llatí vulgar, coexistent amb *jenuárius*? ¿Era sortit de *gener* per una dissimilació anàloga a la que trobem en la forma *mateix* per *meteix*, en la forma valenciana *sancer* per *sencer*, en *fael* per *feel*, etc.? ¿O bé no era sinó una grafia etimològica, filla d'un acostament ortogràfic al *januárius* clàssic, possible gràcies a l'antiga confusió dels sons de la *a* i de la *e* inaccentuades? El cert és que *janer* és una forma que trobem llargament usada en l'edat mitjana.

La llengua parlada, però, ha mantingut la forma *gener*, ja que les regions que no confonen la *a* i la *e* inaccentuada diuen *gener* (o *giner* sortit de *gener*). De manera que de les dues grafies antigues *gener* i *janer*, la primera convé a un major nombre de dialectes que no pas la segona, la qual no convé sinó als dialectes que confonen la *a* i la *e* inaccentuades per als quals és indiferent d'escriure *gener* o *janer*. I és per això que ha estat preferida la grafia *gener*, amb la *e* de *jenuárius*, la qual retrobem en l'italià *gennaio* i el castellà *enero*.

Ⓔ *QE* (XII, 1920 192-193) 18 *R* 187 *B* 494
Ⓥ 16 *edat*| Edat *B*

96

10 III 1920

XCVI

Sabut és que en francès els mots *qui*, *quoi*, *quel* i *où* es poden usar com a antecedents del relatiu *que*, d'on resulten construccions com les següents: *O*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vous, qui que vous soyez, mortelle ou déesse; *Quoi qu'il fasse tu le vaincras*; *Quelles que soient les circonstances...*; *Où que tu ailles...*

En català les construccions més semblants a aquestes són aquelles en què l'antecedent del relatiu *que* és un compost de *qui*, *qual* o *on*, el reflexiu *se* i *vulla* o *vol*: *quisvulla*, *qualsevulla* o *qualsevol*, *onsevulla* (corresponents als castellans *quienquiera*, *cualquiera*, *doquiera*). I encara aquests mots són arcaics, llevat de *qualsevol*.

Però en català medieval trobem àdhuc construccions anàlogues a les franceses, sobretot amb l'adverbi *on*:

«... e us manam que l dit Johan encontinent prengats *hon que* l trobets, e, pres, lo ns trametats *hon que* siam», Pere III (1356).

«... tots sos béns, *on que* los haja», Íd. (1370).

«Comte car cosí: Segons que'ns ha dit mossèn P. de P., nostre majordom, aquí ab vós, quan ell hi era, havia un frare menor qui ha estat molts anys ab Prestre Johan e compta d'aquelles parts moltes meravelles. E com nós lo desigem oir, pregam-vos, car cosí, que l nos trametats encontinent sens falla; e si per ventura era ja partit de vós, que y vullats trametre *on que* sia a fer per guisa que venga (vinga), car gran plaser nos en farets», Rei Joan (1391).

Heus aquí una construcció (*on que*) que creiem que convindria de restablir. ¿I, per què no assajaríem l'adopció de les construccions anàlogues *qui que*, *quan que*, etc.?

Ⓔ *R* 81 *B* 103
Ⓥ 23 *¿I*] I *R*
Ⓕ 12-13 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 179) ‖ 14 Íd. (1908 [2000]: 227) ‖ 15-20 Íd. (1908 [2000]: 365)
Ⓥ1 20 *a*] e

97

11 III 1920

XCVI

Encara són molts els que, per imitació del castellà, quan han d'escriure seguits dos o més adverbis en *ment*, suprimeixen aquesta terminació en tots els adverbis llevat de l'últim, dient, per exemple, *pobra i humilment* en lloc de *pobrament i humilment*.

Quan es segueixen dos o més adverbis en *ment*, en català és permissible també la supressió de la terminació en *ment* en tots els adverbis menys

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

un; però llavors l'adverbi que conserva la terminació *ment* no és l'últim com en castellà, sinó el primer!

«... e molt *humilment* e *devota* pregava», Llull.

«... viure *delicadament* e *reposada*», Bernat Metge.

«... per viure *alegrement* e *sana* e *profitosa*», Eximèniç.

«... respòs-li'n (li'n respongué) *graciosament* e *complida*», R. Muntaner.

«... per ço us pregam *affectuosament* e *curosa*», Lletra de Pere III (1351).

«... e no ns responets *sufficientment* ne *raonable*», Íd. (1383).

Al costat, però, de:

«... e remembrà en la pobresa de Christ e dels apòstols, com anaven *pobrement* e *humilment* per lo món», Llull.

«... per açò abasta lo pare a engendrar lo fill *infinidament*, *eternalment* e *perfectament* en tot bé», Íd.

Ⓔ *R* 29 *B* 257

Ⓥ 1 *que*] qui *B* ‖ 5 *es*] se *B* ‖ 9 «... *e* ... *Llull*»] om. *R B* ‖ 11 *Eximèniç*] Eximenis *B* ‖ 12 «... *respòs-li'n* ... *Muntaner*»] om. *R B* ‖ 18-19 «... *per* ... *Íd.*»] om. *R B*

Ⓕ 9 Llull (1873-1904: II, 143; [1931-1934: IV, 88]) ‖ 10 Metge (1889: 272; [2006: 255]) ‖ 11 Eximenis (1904: 67; [2005: 75]) ‖ 12 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 76) ‖ 13 Íd. (1908 [2000]: 154) ‖ 14 Íd. (1908 [2000]: 310) ‖ 16-17 Llull (1873-1904: I, 325; [1931-1934: III, 81]) ‖ 18-19 Íd. (1873-1904: I, 159; [1931-1934: II, 50])

98

12 III 1920

XCVII

El sufix català *dor* (que trobem precedit d'una *a*, d'una *e* o d'una *i* segons la conjugació a què pertany el verb al qual s'aplica) reuneix les dues valors dels sufixos castellans *dor* i *dero*. Així, els substantius *governador*, *batedor*, *teixidor*, signifiquen el qui governa, el qui bat, el que teixeix; els adjectius *abastador*, *escorredor*, *esdevenidor*, es diuen d'una cosa que hom pot abastar, que es pot escórrer, que pot esdevenir-se. *Segador*, dit d'un home, tradueix el castellà *segador*, dit d'un blat, tradueix el castellà *segadero*. *Llegidor*, dit d'una persona, vol dir *lector*; dit d'una lletra, vol dir *llegible*.

Els derivats en *dor*, en què aquest sufix correspon al sufix castellà *dero*, són d'un ús més aviat limitat en la llengua literària moderna. Els nostres escriptors farien bé de tornar a posar en voga aquests adjectius verbals, de què trobem tan bells exemples en la llengua antiga:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«Per tenor de la present carta fermament *valedora*, regonexem e atorgam a vós...»

«... interrogat... si semblant cambi era *faedor*...»

«... tots los graus dats per vosaltres e d'aquí avant *donadors*.»

«... obrar dues ymages...: una...; e altra... en l'altra part del dit vas *posadora*.»

«Aquesta és la missatgeria comanada a n Thomàs de Marzà... *deydora* al sant pare...»

Ⓔ *R* 31 *H* 37 *B* 345
Ⓥ 15 *cambi*] canvi *B* ‖ 20 *sant pare*] Sant Pare *R H*
Ⓕ 13-14 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 209) ‖ 15 Íd. (1908 [2000]: 391) ‖ 16 Íd. (1908 [2000]: 419) ‖ 17-18 Íd. (1908 [2000]: 226) ‖ 19-20 Íd. (1908 [2000]: 144)
Ⓥi 13 *carta*] carta nostra

99

13 III 1920

XCVIII

En totes les gramàtiques catalanes es constata l'existència d'un pretèrit perifràstic en el mode indicatiu: *vaig dir, vares dir, va dir*, etc. Actualment aquest pretèrit té les mateixes significacions que el perfet simple *diguí, digueres, digué*, etc. *Vaig dir* significa el mateix que *diguí*; *vares dir* significa el mateix que *digueres*; *va dir* significa el mateix que *digué*. I, a Barcelona i en moltes regions del domini català, aquest pretèrit ha reemplaçat totalment el perfet simple, que ha passat a ésser un temps literari. A Barcelona no es conserva el perfet simple sinó en alguns refranys i frases fetes (*Hostes vingueren que de casa ens tragueren*) i en el verb auxiliar *deure* (*Degué ploure tota la nit*).

Però, que nosaltres sapiguem, ningú no ha constatat encara l'existència d'un pretèrit perifràstic en el mode subjuntiu, el qual pretèrit és, no gens menys, d'un ús corrent en la llengua escrita. Aquest pretèrit perifràstic és *vagi dir, vagis dir, vagi dir*, etc., i apareix en frases com la següent: *Ell no diu que tu li vagis contar*; ço és, així com a un *Ell diu que tu li contes* correspon, quan la proposició principal és negativa, un *Ell no diu que tu li contis*, i a un *Ell diu que tu li has contat* correspon un *Ell no diu que tu li hagis contat*, així mateix a un *Ell diu que tu li vas contar* es fa correspondre un *Ell no diu que tu li vagis contar*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

No hi ha, naturalment, cap inconvenient a acceptar en la llengua literària aquest pretèrit perifràstic *vagi dir*, *vagis dir*, etc., que caldrà que les nostres gramàtiques registrin entre els temps de mode subjuntiu, al mateix temps que el pretèrit *vaig dir*, *vares dir*, etc., entre els temps de mode indicatiu.

Ⓔ *R* 123 *B* 179
Ⓥ 3 *té ... el*] és equivalent al *R B* ‖ 5 *«va dir»... «digué».*] etc. *R B*

100

16 III 1920

XCIX

En una d'aquestes converses recomanàvem de restablir, en l'estil epistolar, l'ús dels dos adverbis demostratius *ací* i *aquí* denotant respectivament el lloc on es troba aquell qui escriu i el lloc on es troba aquell a qui hom escriu. Una distinció anàloga feien els escrivans medievals entre els dos adjectius demostratius *aquest* i *aqueix*, la qual creiem que caldria així mateix restablir.

En els nostres documents antics, el segon d'aquests adjectius no apareix usat sinó denotant proximitat a aquell a qui va endreçat el document, amb exclusió llavors de l'adjectiu *aquest*.

«Manam-vos que a l'amat de la cambra nostra Nicholau López Dotença, lo qual trametem a vós per la raó davall scrita donets e liurets... cavalls, cofres, libres... e tots qualsevol béns que, l'alt En Jacme de Mallorcha o sa companya jaquiren (deixaren) a Puigcerdà o en *aqueixes* parts...» (1344).

«Dit nos han que *aquí* s ven un llibre de theologia, apellat diccionari, qui és estat d'*aqueix* mestre en theologia qui hi és mort» (1376).

«Nós hauríem gran plaer de haver *aqueix* mapamundi que ns havets fet fer... per què volem e us manam que... lo ns trametats» (1379).

«Nós sabents que l'Alcorà dels moros és en lo monestir dels frares menors d'*aquexa* ciutat, volem haver còpia d'aquell...» (1381).

«En cas, emperò, que l dit Guillem no us liuràs los dits quaranta florins, nòs ab la present manam a nostre portant-veus en *aqueys* (aqueixos) comdats que n faça encontinent e de fet execució en sos béns» (1382).

Ⓔ *R* 61 *H* 27 *B* 413
Ⓕ 9-12 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 133) ‖ 13-14 Íd. (1908 [2000]: 266-267) ‖ 15-16 Íd. (1908 [2000]: 279-280) ‖ 17-18 Íd. (1908 [2000]: 296) ‖ 19-21 Íd. (1908 [2000]: 299)
Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 20.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

101

17 III 1920

C

A alguns lectors d'aquestes converses ha sorprès l'ús que hi havem fet, algunes vegades, del mot *novellament* en el sentit de *recentment, ara de poc*. És el sentit en què el trobem emprat en documents antics i que nosaltres creiem escaient de retornar-li.

El següent passatge d'una lletra de Pere III endreçada als jurats i prohomes de València, ens ofereix un bell exemple del mot *novellament* amb la dita significació i no pas amb la de *una altra vegada*:

«Creem (creiem) que ja sabets com lo sant pare *novellament* ha promogut, a instància e supplicació nostra, a dignitat de cardenalat l'onrat e religiós frare Nicolau Rossell, maestre en theologia, prior provincial de l'orde dels preycadors; de la qual cosa és estada feta gran gràcia e fort assenyalada a nós e a tota nostra nació; car, ja sia que hi hagués cardenal d'Espanya, tota vegada era castellà, e de nostra nació jamés no n'i havia haut (hagut) tro (fins) ara.»

Nosaltres pensem que convindria de donar a l'adverbi en qüestió exclusivament la significació de *recentment*, que és la que té l'adverbi francès corresponent *nouvellement*, reservant la de *una altra vegada* a l'adverbi *novament*.

Ⓔ *R* 55 *B* 511
Ⓥ 5-6 *prohomes*] prohoms *B*
Ⓕ 8-13 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 180-181)

102

19 III 1920

C

Davant els pronoms *hi* i *ho* el verb pot sofrir dues modificacions ultra les que experimenta davant els altres pronoms, començats en consonant. Una d'elles és l'elisió de la vocal neutra davant la vocal del pronom, com, per exemple, quan pronunciem *vèuru* en lloc de *vèureu* (*veure-ho*) o *pòrti* en lloc de *pòrtai* (*porta-hi*). L'ortografia prescindeix d'aquesta elisió de la vocal final del verb.

L'altra modificació és l'addició d'una *t* a la *n* final de la tercera persona

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

del plural de l'imperatiu; així, diem, per exemple, *fàcintu* en lloc de *fàcinu* (*facin-ho*), *vàginti* en lloc de *vàgini* (*vagin-hi*). Mitjançant l'addició d'aquesta *t*, la llengua parlada fa una distinció entre *posi-n'hi* i *posin-hi*, que pronuncia respectivament *pòsini* i *pòsinti*. La llengua escrita prescindeix també d'aquesta addició, escrivint *facin-ho*, *vagin-hi*, *diguin-ho*, etc.

Aquesta intercalació d'una *t* entre una *n* final i una vocal inicial la retrobem en les expressions *on és*, *on ho fan*, *on anaves*, i anàlogues, pronunciades habitualment *ontés*, *ontofan*, *ontanaves*, etc. Aquestes pronúncies expliquen la *t* de la grafia *hont*, tan usada fins ara fa poc en la llengua moderna en lloc de *on*. Aquí també prescindim actualment de les pronúncies habituals i escrivim *on*.

És encertadament que la llengua escrita rebutja d'escriure la *t* en *on*, *facin-ho*, *vagin-hi* i combinacions anàlogues, àdhuc suposant que admetéssim les pronúncies habituals *ontés*, *fàcintu*, etc. Escrivim *on és*, *facin-ho*, *vagin-hi*, malgrat aquestes pronúncies, esperant que el divorci actual entre la pronunciació i l'ortografia es resolgui per una adaptació d'aquella a aquesta.

Ⓔ *R* 169 *B* 133
Ⓥ 1 *els pronoms*] el pronom *R B* ‖ 17 *Aquí*] Ací *R B*

103

20 III 1920

CI

Entre les moltes locucions de la llengua antiga que convé de tornar a posar en ús, assenyalem-ne avui dues formades amb el substantiu *esguard*: *en esguard de* i *per esguard de*, la significació de les quals ressurt clarament dels següents exemples:

«... pendre tot ço que poguem (poguérem), que fo fort poch (molt poc) *en esguard de* ço que lexam (deixàrem)», Trad. catalana del Decamerone.

«Per altra letra dada en Tortosa a xxi de febrer prop passat, vos havem pregats que *per esguard de* nostre honor, donets al religiós e amat nostre Nicholau Costa... cc lliures de Mallorques...», Lletra de Pere III (1383).

«Lo comte de Foix desija fort, per fer-ho transladar, lo vostre Avicena, que segons se diu, és en vulgar; on vos pregam que, *per esguard d'*aquests nostres prechs e per honor sua, lo y prestets», Íd. (1386).

També usaven els antics, formada amb el mot *esguard*, la locució verbal

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

haver esguard a, on podria hom admetre, en el cas d'adoptar-la, la substitució de *haver* per *tenir*.

«Vistes les allegacions per cascuna de les parts fetes e molt bé rahonades e defeses, havent Déu davant los nostres ulls e la pensa elevada en fer dret juhí...; no *havent sguart a* la molta amor que a cascuna de les parts portam, sinó sol *a* la recta justícia... declaram e sentenciam...», Tirant lo Blanch.

Locució que perd naturalment la seva *a* davant la conjunció *que*:

«... *havent* la reyna *esguart* que la hora era huy (avui) més tarda...», Trad. catalana del Decamerone.

Ⓔ *R* 105 *B* 282
Ⓥ 2 *formades*] de formades *B* ‖ 6 *lexam*] dexam *R B* ‖ 7 *letra*] om. *R B* | *desija*] desitja *R B* ‖ 14 *el*] om. *R B* ‖ 16 *allegacions*] al·legacions *B*
Ⓕ 5-6 Boccaccio (1910: 89) ‖ 7-9 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 311) ‖ 10-12 Íd. (1908 [2000]: 335) ‖ 16-19 Martorell (1873-1905: II, 361-362; [2005: 779]) ‖ 21 Boccaccio (1910: 151)
Ⓥ$_1$ 10 *fer-ho*] fer lo ‖ 11 *és*] es escrit

104

22 III 1920

CII

Dins el català modern estigué durant algun temps molt en voga el verb *devenir* traduint el francès *devenir*. Avui ja va essent reemplaçat per *esdevenir*. *Esdevenir*, en l'accepció de *tornar-se*, *fer-se* (ço és, sinònim de *devenir* francès), és corrent en català antic:

«... per lo qual mortificament hom *esdevé* vell», Llull.

«... s'acostumen los infants a ésser laminers e com són grans *esdevenen* glots», Íd.

«... *esdevé* la neu de blanca color», Íd.

Al costat del verb intransitiu *esdevenir*, que tan bé tradueix el francès *devenir*, el català antic posseeix el verb reflexiu *esdevenir-se*, que vol dir *succeir*, i que tradueix, ell i no pas *acontèixer*, el verb castellà *acontecer*.

Però encara trobem en català antic un *esdevenir* no reflexiu que no vol dir precisament *tornar-se*, *fer-se*, sinó *sobrevenir*, *venir a parar*, i, regint la preposició *en*, *convertir-se* (accepcions totes que podríem assajar de fer reviure):

«Si, però, en la operació de l'enteniment *esdevé* fatigació...», B. Metge.

«... de tan gran bonaventura com los seria *esdevinguda*», Cròn. de Jaume I.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«... e anà molt longament per una via... tro que *esdevench* (fins que *esdevingué*) en un camp», Llull.

«... lo cos *esdevé* en pols», Íd.

Ⓔ *R* 53 *B* 458

Ⓕ 5 Llull (1873-1904: I, 291; [1931-1934: III, 43]) ‖ 6-7 Íd. (1906: 105; [2005: 156]) ‖ 8 Íd. (1873-1904: I, 136; [1931-1934: II, 25]) ‖ 16 Metge (1889: 32; [2006: 142]) ‖ 17 Jaume I (1873: 288; [1991: 209]) ‖ 19-20 Llull (1873-1904: I, 257; [1931-1934: III, 5]) ‖ 21 Íd. (1873-1904: I, 280; [1931-1934: III, 31])

105

23 III 120

CIII

El català posseeix, relacionats amb els adjectius *breu* (de *brevis*), *lleu* (de *levis*) i *greu* (de *gravis*, amb un canvi de *a* en *e* provocat per *levis*), els tres verbs *abreujar*, *alleujar* i *agreujar*. Els dos primers provenen dels verbs llatins *abbreviare* i *alleviare*; el tercer, d'un *aggreviare* tret de *grevis* per analogia de *alleviare*, de *levis*. Els tres verbs presenten de comú la transformació del grup *vi* en *j* (com *pluja* de *plúvia*; *roja* de *rúvia*, ço és *rúbea*; *haja* de *háviat*, ço és *hábeat*, etc.) i la injunció d'una *u* manllevada als primitius *breu*, *lleu* i *greu*.

El català modern havia perdut aquests tres verbs, el primer reemplaçat per *abreviar*, que podríem considerar com un manlleu llatí (*abbreviare*); però els altres dos, per *aliviar*, i *agraviar*, que són segurament manllevats al castellà.

Sembla, doncs, fora de dubte que convé d'evitar aquests dos verbs, reemplaçant-los, com ja es fa, pels antics *alleujar* i *agreujar*. I, admesos aquests dos verbs, tot aconsella de restablir llur parió *abreujar*.

Quant al verb *agravar* del català modern, el podríem admetre com a llatinisme (de *aggravare*); però si tenim en compte que el verb *agreujar* reunia les dues significacions dels verbs castellans *agraviar* i *agravar*, hom es sent inclinat a reemplaçar per *agreujar* no solament *agraviar*, sinó *agravar*.

Llavors tindríem: *abreujar*, no *abreviar* (amb els derivats *abreujament*, *abreujable*; al costat, però, dels llatinismes *abreviació*, *abreviatiu*, *abreviatura*); *alleujar*, no *aliviar* (amb els derivats *alleujament*, *alleujador*); i *agreujar*, no *agraviar* ni *agravar* (amb els derivats *agreujament*, *agreujant*; al costat, però, dels llatinismes *agravant*, *agravació*).

Ⓔ *R* 10 *B* 371

Ⓥ 19 *es*] se *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

106

24 III 1920

CIV

Considerem, doncs, com a inadmissibles *aliviar* i *agraviar*, que reemplaçarem per *alleujar* i *agreujar*, i com a llatinismes innecessaris *abreviar* i *agravar*, als quals preferim *abreujar* i *agreujar*.

Els tres verbs *agreujar*, *alleujar* i *abreujar* són d'un ús corrent en la llengua antiga; *agreujar* en les dues accepcions de *agraviar* i *agravar*; *alleujar* en l'accepció de *aliviar* i també en la de *allotjar* (accepció, però que creiem supèrflua de restablir):

«... ab protestació que si diré alguna cosa qui *agreuge* la altesa vostra, que lo perdó no m sia denegat», Tirant lo Blanch.

«La majestat vostra, senyor, no *s'agreuge* si no he volgut acceptar...», Íd.

«... molt stich admirada que la celsitut vostra haja de creure que... Tirant hagués a dir cosa neguna qui *agreujàs* la magestat vostra, car si les orelles sues hoyen (oïen) dir res qui fos en offensa vostra, se mataria ab tot lo món», Íd.

«No calles nengun peccat ni circumstància qui l'*agreuge*», Eximèniç.

«No volria que la vostra cama per causa mia s'*agreujàs*», Tirant lo Blanch.

«... les circumstàncies *agreujants* del pecat», Eximèniç.

«... la qual és causa de *alleujar* part de ma atribulada pensa», Tirant lo Blanch.

«... la alegria... *alleuja* la tristor que de nostres adversitats tenim», Íd.

«... han molts pensaments qui són *alleujament* de lur congoixosa vida», Trad. catalana del Decamerone.

«... *alleujament* de pena», Curial i Güelfa.

«... e sa vida s'*abreuja*», Ausias March.

«... no m'*abreuge* lo viure», Íd.

Ⓔ *R* 11 *B* 372

Ⓥ 7 *supèrflua*] superflu *R B* ‖ 15 i 18 *Eximèniç*] Eiximenis *B* ‖ 24 *i*] e *B* ‖ 25 *Ausias*] Ausiàs *B*

Ⓕ 8-9 Martorell (1873-1905: II, 287; [2005: 705]) ‖ 10 Íd. (1873-1905: II, 9; [2005: 466]) ‖ 11-14 Íd. (1873-1905: III, 55; [2005: 879-880]) ‖ 15 *DAg* I, *s. v. agreujar* [Eiximenis (1507: a2v)] ‖ 16 Martorell (1873-1905: III, 175; [2005: 997]); també a *DAg* I, *s. v. agreujar* ‖ 18 *DAg* I, *s. v. agreujant* [Eiximenis (1507: a2v)] ‖ 19 Martorell (1873-1905: II, 325; [2005: 740]) ‖ 21 Íd. (1873-1905: IV, 90; [2005: 1267]) ‖ 22 Boccaccio (1910: 4) ‖ 24 *DAg* I, *s. v. alleujament* [*Curial e Güelfa* (1901: 84; [1930-1933: I, 133])] ‖ 25 Íd., *s. v. abreujar* [Marc (1912-1914 [1995]: II, 194)] ‖ 26 Ibíd. [Marc (1912-1914 [1995]: I, 350)]

Ⓥ$_1$ 19 *pensa*] pena ‖ 26 *abreuge*] abreujeu

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 15 El *Confessionari* o *Confessional* corre a nom d'Eiximenis en les edicions antigues, atrib. que Massó i Torrents ja posa en dubte (1909-1910: 652-654; [1991: 122-124]). És una refosa de textos eiximenians procedents del *Llibre de les dones* a través de la *Scala Dei*; vg. Ivars (1920) i Wittlin (1970). ‖ 25 Ausiàs Marc és citat a través del *DAg*, encara que Fabra tenia un exemplar de l'ed. de Pagès, cedit per la delegació de Badalona d'ERC a la BUB, que no hem pogut identificar amb cap dels conservats en aquest fons; l'ed. de Pagès és considerada de referència per a Marc en l'«Advertiment» del *DAg* (I, pàg. VIII).

107

25 III 1920

CV

El mot català corresponent al castellà *frívolo* és *frívol*. Es tracta, en ambdues llengües, d'un mot manllevat al llatí clàssic, que trobem així mateix en francès i en italià sota la forma de *frivole* i *frivolo*. L'adverbi corresponent és *frívolament* (en castellà i en italià *frívolamente*, en francès *frivolement*); el substantiu abstracte, *frivolitat* (en castellà *frivolidad*, en francès *frivolité*, en italià *frivolezza*).

Molts han usat a tort, com un sinònim de *frívol*, el mot antic *frèvol*. *Frèvol* vol dir *dèbil*, *fràgil*; tradueix *endeble*, no *frívolo*:

«Vós sots (sou) fort per vostre poder e jo són (só), senyor, *frèvol* e despoderat per peccat», Llull.

«... per lo qual mortificament hom esdevé vell, e és peresós, *frèvol* e greu», Íd.

«E si fort (molt) era malalt e de *frèvol* complexió, no ho parech (paregué) en lo anar, car començà de anar a peu», Desclot.

La mateixa idea de *debilitat*, *fragilitat* (*endeblez*), la retrobem en els derivats de *frèvol*: *afrevolir*, *frevolesa*, *frevoltat*:

«... més multiplicava son poder en peccar e més lo *afrevolia* en fer bé», Llull.

«... sa virtut se adormí o se *afrevolí*, e caech (caigué) de l'arbre», Íd.

«Sapiau que alguns vicis són... que per la *frevolesa* humana no s poden squivar», Íd.

«... la lebre, que és lo més paruch animal que sia en lo món o lo més vil per sa *frevoltat*», Flors de Virtut.

Ⓔ *R* 52 *B* 486

Ⓕ 9-10 *DAg* IV, *s. v. frèvol* [Llull (1901a: 228)] ‖ 11-12 Llull (1873-1904: I, 291; [1931-1934: III, 43]) ‖ 13-14 Desclot (1885: 252; [1949-1951: IV, 88]) ‖ 17 Llull (1873-1904: II, 39; [1931-1934: III, 141]) ‖ 19 *DAg* I, *s. v. afrevolir-se* [Llull (1873-1904: I, 145; [1931-1934: II, 36])] ‖ 20-21 Íd. IV, *s. v. fre-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

volesa [Eiximenis [atrib.] (1509: b3v-b4; [1929: 46])] ‖ 22-23 Íd., *s. v. frevoltat* [*Flors de virtut* (1490: d7v; [1975: 144])]

Ⓥ 19 o] e

Ⓝ Aquesta *CF*, datada el 1920, fa servir materials del vol. IV del *DAg*, que duu data de 1921, però el fasc. corresponent ja havia aparegut el 1919. ‖ 21 La cit. no prové de Llull, sinó de la *Doctrina compendiosa*, a través del *DAg*. L'obra s'ha atribuït a Francesc Eiximenis i, recentment, al jurista Ramon Soler (Riera 1984 i Soler 2006).

108

26 III 1920

CVI

És curiós d'observar, en aquells casos en què és possible d'usar el verb en dos temps diferents (*Si volíem...*, *Si volguéssim...*), com la llengua escrita tendeix molt més que la parlada a conformar l'ús dels seus temps a l'ús castellà.

En les proposicions condicionals començades amb la conjunció *si* en què el castellà usa l'imperfet de subjuntiu (*quisiese*), el català antic diu *volgués* o *volia*, més aviat però *volia* (com en francès) que no pas *volgués* (com en castellà). El català parlat, malgrat la influència castellana, conserva encara molt bé *volia* al costat de *volgués*. Però el català escrit a penes usa ja *volia*.

Un altre cas. En les proposicions introduïdes amb la conjunció *cuando* en què el castellà usa el present de subjuntiu (*cuando vengas...*) el català pot emprar el present de subjuntiu (*quan vinguis...*); però el temps de molt el més usat en tals proposicions ha estat sempre el futur d'indicatiu (*quan vindràs...*). Aquí també la influència castellana s'ha deixat sentir fort sobre la llengua escrita, talment que rares vegades hi trobarem un futur d'indicatiu traduint un present de subjuntiu castellà. Aquí també es presenta el cas curiós d'un acostament de la llengua escrita al castellà molt més fort que el que constatem en la llengua parlada.

Ⓔ *R* 124

Ⓥ 14-15 *un futur ... castellà*] usat el futur *R*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

109

27 III 1920

CVII

És sabut que en proposicions com *El que trabaje será recompensado* o com *Iré a verte cuando esté en París*, el francès oposa al present de subjuntiu castellà (*trabaje, esté*) el futur d'indicatiu, dient *Celui qui travaillera sera récompensé. J'irai te voir quand je serai à París.* En tals proposicions, el català antic prefereix en general el futur d'indicatiu al present de subjuntiu. El català actual, en canvi, versemblantment sota la influència del castellà, tendeix a generalitzar l'ús del present de subjuntiu; però en aquest abandonament del futur d'indicatiu la llengua escrita va molt més enllà que no pas el llenguatge parlat.

En els següents passatges, trets de documents antics, tots *escriuríem* avui el present de subjuntiu més aviat que el futur d'indicatiu:

«Man-me (mani'm), senyor, la vostra senyoria ço que li *plaurà.*»

«Per què ardidament lo dit sirventés mostrets a tots cells qui (els qui) veer-lo (veure'l) *volran* (voldran).»

«Paguets tot ço que les dites coses *costaran* de fer, car nòs vos pendrem en compte tot ço que *mostrarets* haver pagat per la dita raó.»

«... havem manat a n Ramon de Terrats... que dels diners de les nostres rendes pach (pagui) a vós o a qui vós *volrets* (voldreu) ço que *haureu* bestret en les dites coses.»

«... donant semblants joyes que l'any passat foren donades, als trobadors qui per lur saviesa e bon enginy les *merexeran.*»

«... e en cas que fóssets partit de Barchinona per venir a nós quan aquesta letra *reebrets* trametets-la a mossèn Galceran Vilarig.»

«... us pregam... que la dita bíblia per persona certa nos trametats com pus tost *porets* (com més aviat podreu).»

Ⓔ *R* 125 *B* 204

Ⓥ 12 *cells qui (els qui)*] cells (=aquells) qui *B*

Ⓕ 11 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 246-247) ‖ 12-13 Íd. (1908 [2000]: 168) ‖ 14-15 Íd. (1908 [2000]: 325) ‖ 16-18 Íd. (1908 [2000]: 148) ‖ 19-20 Íd. (1908 [2000]: 385) ‖ 21-22 Íd. (1908 [2000]: 281) ‖ 23-24 Íd. (1908 [2000]: 154)

Ⓥ₁ 20 *saviesa*] sciencia ‖ 21-22 *aquesta letra*] la letra aquesta

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

110

30 III 1920

CVIII

Diem *Els que treballin seran recompensats*, amb el verb de la proposició subordinada en present de subjuntiu (com en castellà: *Los que trabajen serán recompensados*), o bé *Els que treballaran seran recompensats*, amb el verb de la proposició subordinada en futur d'indicatiu (com en francès: *Ceux qui travailleron seront récompensés*). El català antic preferia l'indicatiu futur al subjuntiu present; els moderns preferim, al contrari, aquest a aquell. I això és de doldre, no solament perquè suposa l'abandó d'un tret sintàctic que ens separa del castellà, sinó perquè la construcció avui preferida pot donar lloc a frases equívoques que s'evitarien amb l'ús del futur d'indicatiu.

Comparem les dues frases castellanes *Los que trabajan serán recompensados* i *Los que trabajen serán recompensados*. Avui traduïm respectivament aquestes dues frases així: *Els que treballen seran recompensats* i *Els que treballin seran recompensats*. I la segona es distingeix netament de la primera: sense necessitat de recórrer al futur d'indicatiu (*treballaran*), distingim l'acció futura o possible (*treballin*) de l'acció present efectiva (*treballen*). Però suposem que en aquelles dues frases el verb està en la primera persona del plural, ço és, que es tracti de traduir les dues frases *Los que trabajamos seremos recompensados* i *Los que trabajemos seremos recompensados*. Llavors, si en la segona no recorrem al futur d'indicatiu (*treballarem*), les dues frases es troben revestir la mateixa forma pel fet que *trabajamos* i *trabajemos* es tradueixen l'un i l'altre per *treballem*. Si *Los que trabajamos...* es tradueix *Els que treballem...*, és evident que és preferible de traduir *Los que trabajemos..., Els que treballarem*.

Ⓔ *R* 126 *H* 101 *B* 205

Ⓥ 1, 3 «*que*»] «qui» *B* ‖ 6 *preferim*] preferim sovint *B* ‖ 7-8 *que ... castellà*] propi del català *B* ‖ 12, 13, 22, 23 «*que*»] «qui» *B*

111

31 III 1920

CIX

Hi hagué una època en què era molt comú d'escriure tots els infinitius amb *r* final; hom escrivia, no solament *témer, plànyer, créixer, córrer*, on la *r* és

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

correcta, sinó *crèurer, víurer, absòldrer, rèbrer*. Aquests infinitius en *rer* figuraven àdhuc en gramàtiques i diccionaris.

Ja som lluny d'aquells temps; tots els que es preocupen d'escriure bé el català ja saben que cal escriure, sense *r* final, *creure, viure, absoldre, rebre*; però –fa pena de constatar-ho–, encara hi ha gent que escriu –i les impremtes ho deixen passar!– *crèurer, víurer, absòldrer, rèbrer*.

És una falta d'ortografia grollera, que hom no s'explica si hom té en compte que la regla a seguir per escriure correctament els infinitius plans no pot ésser més fàcil del que és: No cal escriure cap *r* al final d'un infinitiu pla si aquest ja en porta una (una *r* suau!) davant la vocal final. Per exemple, pronunciem, igualment amb *e* final, *viure* i *planye*: *viure*, que deixa sentir una *r* davant la *e* final, s'escriu *viure*, sense *r* final; *planye*, que no deixa sentir cap *r* davant la *e* final, s'escriu *plànyer*, amb *r* final.

En la terminació de tot infinitiu hi ha d'haver una *r*, com en castellà, en italià, en francès. Si, en la pronunciació, un infinitiu termina en *re* (amb *r* suau), aquesta *r*, que precedeix la *e* final, és la *r* de la terminació, i no cal afegir-li'n cap altra. Però si, en la pronunciació, l'infinitiu termina en *e* no precedida d'una *r* suau, llavors, i solament llavors, cal escriure una *r* darrera la *e*. Doncs: *plànyer*, però *viure*. Seria una falta d'escriure *planye*, sense cap *r*; és així mateix una falta d'escriure *víurer*, amb dues *r*.

Ⓔ *QE* (XI, 1920 238-239) 7 *R* 140 *B* 143
Ⓥ 9-10 *És ... la*] La *R B* ‖ 10 *per*] per a *B* ‖ 11 *pot ... és*] és certament gens difícil *R B* ‖ 12 *en porta una*] porta una «*r*» *QE* | *final*] de la darrera síl·laba *QE*

112

2 IV 1920

CX

Així com, en l'infinitiu, hi ha encara qui no sap en quins verbs cal escriure *r* final i en quins no (d'on provenen les grafies errònies, encara freqüents, *absòldrer, víurer*, etcètera), en el futur, aquest temps format de l'infinitiu, són molts els que no saben exactament, en els verbs de la segona conjugació, quan la *r* de la terminació ha d'anar precedida i quan no d'una *e*, i això dóna naixença a grafies com *admeteré, romperé*, etc., molt més freqüents que hom no creuria.

Res, però, més fàcil d'evitar que aquestes grafies errònies: els sols futurs en *eré* són els dels verbs que tenen l'infinitiu en *er* inaccentuat: *créi-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

xer creixeré, plànyer planyeré, córrer correré, vèncer venceré (la mateixa causa que produí el manteniment de la *e* davant la *r* de l'infinitiu, el produí en el futur, derivat de l'infinitiu).

Tots els altres verbs de la segona conjugació fan el futur en *ré*: *rebre rebré, admetre admetré, rompre rompré, perdre perdré* (no *reberé, admeteré, romperé, perderé,* com diuen molts i alguns escriuen). Així mateix: *voler voldré, saber sabré,* etc.; és a dir, que, en el futur, no solament han perdut la *e* davant la *r* els verbs que l'han així mateix perduda en l'infinitiu (*pérdere*: *perdre*; *perder'há*: *perdrà*), sinó aquells que en l'infinitiu presenten davant la *r*, una *e* accentuada (*volére*: *voler*; *vóler'-há*: *volrà*: *voldrà*).

Ⓔ *QE* (XI, 1920 240-241) 9 *R* 142 *H* 117 *B* 142
Ⓥ 19 «*vóler'-há*»] «voler'-ha» *H* «voler'ha» *B*

113

5 IV 1920

CXI

La majoria dels castellanismes sintàctics del català modern són molt més freqüents en la llengua escrita que en la llengua parlada. N'és un bon exemple l'ús que aquella fa de la preposició *a* en els complements directes, dient normalment *Veure a la reina* en lloc de *Veure la reina.*

Prou ha estat combatut aquest castellanisme, prou ha estat dit vegades que el complement directe ha d'anar sense preposició (tret de casos excepcionalíssims); però, si jutgem per la majoria dels escrits que passen per les oficines de revisió de l'Institut, el complement directe de persona continua essent habitualment construït amb la preposició *a*, exactament com en castellà.

Convindria que els escriptors tinguessin sempre ben presents les construccions a evitar per tal que no les deixessin passar inadvertidament en llurs escrits. Si l'escriptor, assabentat que cal rebutjar l'ús de la preposició *a* en els complements directes, cada cop que li venia a la ploma aquesta preposició davant una designació de persona (*a la reina*), s'aturava un moment a considerar si aquesta designació és un complement directe o un complement altre que el directe, evitaria fàcilment d'incórrer en el castellanisme en qüestió, vist que no és pas gens difícil de conèixer si un complement és directe. Hi ha mitjans podríem dir mecànics de conèixer-ho, que no exigeixen pas grans coneixements gramaticals.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

114

7 IV 1920

CXIII

No és el castellà l'única llengua llatina que pot introduir amb la preposició *a* el complement directe quan aquest designa una persona (*Hemos visto a tu amigo*). El portuguès, el sard i diferents dialectes italians coneixen aquest ús de la preposició *a*: «Aquelle *a* quem amo», Gomes de Amorim; «Gesús hiat resuscitau *a* Làzzaru», Cat. magg. I així mateix el català antic: «... e era hom que nós amàvem molt e ell *a* nós», Cròn. de Jaume I; «... que si yo venç *a* tu», Tirant lo Blanch.

Però cap llengua no dóna a l'ús de la preposició *a* en el complement directe l'extensió que li dóna el castellà. El portuguès no l'empra gairebé sinó amb els pronoms (Meyer-Lübke, gramàt.): «*A* vos, *a* mim e o mundo todo doma», Lusiadas. I aquest ús més freqüent de *a* davant els pronoms que no pas davant els noms, el retrobem també en català antic: «perquè puga loar e beneir lo teu gloriós fill e *a* tu per tostemps», Tirant lo Blanch; «... lo pare naturalment ama sos fills e en special *a* vós», Íd.; «... car per savie-sa coneixia hom Déu e *a* si mateix», Íd.

La influència castellana ha estat causa d'una inversió en l'ús de les dues construccions antigues: el català antic construïa normalment el complement directe sense la preposició *a*; el català escrit actual el construeix habitualment amb aquesta preposició. Això és el que cal combatre, i per això és que convé d'usar sistemàticament la construcció sense *a*, fora d'aquells casos en què això no sembla ja possible, que és principalment davant els pronoms personals (*mi, tu...*) i en els encontres de subjecte i complement directe del tipus *l'un a l'altre* (*Es miraven l'un a l'altre*).

Ⓔ *R* 82 *B* 224

Ⓥ 5 *Cat. magg.*] Catecisme sard *B* ‖ 10 *Meyer-Lübke, gramàt.*](Cf. Meyer- Lübke, *Grammaire des langues romanes*) *B*

Ⓕ 4 Meyer-Lübke (1900: 387) ‖ 4-5 *Catechismu maggiori* (1910) ‖ 5-6 Jaume I (1873: 144; [1991: 105]) ‖ 6-7 Martorell (1873-1905: I, 40; [2005: 107]) ‖ 10-11 Meyer-Lübke (1900: 387) ‖ 12-13 Martorell (1873-1905: I, 250; [2005: 333]) ‖ 14 Íd. (1873-1905: I, 295; [2005: 383]) ‖ 14-15 Íd. (1873-1905: II, 350 i III, 372; [2005: 767, 1177])

Ⓥ₁ 14 *sos*] los

Ⓝ 4-5 No és clar tanmateix d'on deuria treure Fabra en aquest cas la referència al *Catechismu maggiori*, traducció sarda del *Catechismo maggiore* de Pius X, de la qual no ha estat possible consultar cap exemplar.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

115

8 IV 1920

CXIV

Comparem les dues proposicions:

Havem escrit una carta a la mestra.

Sovint trobem a la mestra al teatre.

En la primera proposició, *a la mestra* és un complement indirecte; en la segona és un complement directe.

En la primera proposició: havem escrit què? una carta. La cosa *escrita* és la carta. *La carta* és el complement directe, i *a la mestra* serà un complement altre que el directe.

En la segona proposició: trobem què? a la mestra. La cosa *trobada* és la mestra. *A la mestra* és el complement directe. I puix que havem convingut a ometre la preposició *a* en els complements directes, a *Sovint trobem a la mestra*, preferirem *Sovint trobem la mestra.*

Notem, en primer lloc, que aquesta omissió de *a*, possible en la segona proposició, no ho és en la primera. No hi ha cap català que no senti que *Havem escrit una carta la mestra* és una cosa que no es pot dir, i que, en canvi, pot dir-se perfectament *Sovint trobem la mestra.* Aquesta possibilitat d'omissió de la *a* davant un complement ens indica que aquest és directe; doncs, més correctament construït sense *a* que amb *a.*

Però hi ha encara un altre mitjà potser més segur i molt fàcil per a determinar la naturalesa d'un complement, i és expressar-lo per un pronom inaccentuat. Les dues proposicions damunt citades esdevenen, reemplaçant-hi *a la mestra* per un pronom inaccentuat:

Li havem escrit una carta.

Sovint la trobem al teatre.

La forma del pronom ens indica la naturalesa del complement: *la* i *el* representen sempre un complement directe; *li* o *hi*, complements altres que el directe.

Ⓔ *R* 83 *B* 225

Ⓥ 6, 9 *proposició*:] proposició, *B* ‖ 20, 25 *naturalesa*] natura *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

116

9 IV 1920

CXV

L'infinitiu llatí pot terminar en *áre* (*cantáre*), *ére* (*habére*), *ere* inaccentuat (*pérdere*), *íre* (*audíre*). Els pocs verbs que en llatí clàssic tenien l'infinitiu no terminat en *re*, se'n crearen un en *ére* o *ere* inaccentuat: *esse* fou reemplaçat per *éssere*; *posse* fou reemplaçat per *potére*.

Un fet separa pregonament el català del castellà en el tractament de l'infinitiu llatí, i és que, mentre que el castellà, com el portuguès, ha fet passar els verbs de la classe III a la II (i diu *perdér* amb l'accent sobre la terminació, com *habér*), el català, com l'italià i el francès, conserva les quatre classes, i posseeix així infinitius rizotònics, ço és, amb l'accent sobre el radical (*pèrdre*).

Pérdere esdevé en català (amb la caiguda habitual de la vocal de la penúltima síl·laba en els mots esdrúixols) *perdre*, exactament com en francès. Així mateix, *véndere*: *vendre*; *mólere*: *molre*: *moldre*; *míttere*: *metre* (en francès, *vendre*, *moudre*, *mettre*). D'aquí la presència en català, com en francès, d'infinitius no terminats en *r*. Els que escriuen *pèrdrer*, *vèndrer*, etc., desconeixen aquest fet notable de la morfologia del verb català.

Però el paral·lelisme entre els tractaments català i francès dels infinitius en *ere* inaccentuat no és perfecte: mentre en francès tot *ere* inaccentuat esdevé *re* qualsevol que sigui la darrera consonant del radical verbal, en català darrera certes consonants la primera *e* de la terminació no és omesa i llavors és suprimida la segona (com en els infinitius de les altres conjugacions). En un verb com *créscere*, el francès omet la *e* de la penúltima síl·laba (*creisre*: *creistre*: *croistre*: *croître*), el català la manté i perd, en canvi, la *e* final (*créixer*). D'aquí la divisió, en català, dels verbs de la classe III en dues subclasses: l'una caracteritzada per l'infinitiu en *re* (*perdre*, *vendre*, *fondre*, *rompre*, *moldre*, *absoldre*, *beure*, *caure*, *viure*, *rebre*), i l'altra, per l'infinitiu en *er* (*plànyer*, *créixer*, *conèixer*, *vèncer*, *empènyer*, *esprémer*, *córrer*). Tots els infinitius rizotònics francesos terminen en *re*; els catalans, els uns terminen en *re*, i els altres en *er*.

Emmudida la *r* final, és ben fàcil de conèixer quan un infinitiu pla (ço és, amb l'accent en la penúltima síl·laba) ha d'escriure's amb *r* final o sense. Ens ho diu, en cada cas, la presència o l'absència del so *r* davant la *e* de la terminació. Si aquesta té una *r* (una *r* suau!) al davant, no n'ha de portar cap al darrera (*perdre*); si no té cap *r* al davant, n'ha de portar una al darrera (*créixer*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *QE* (XI, 1920 239-240) 8 *R* 141 *B* 141
Ⓥ 14 *presència*] presència, *B* | *català*,] català *R* ‖ 15-16 *Els ... català*.] om. *R B* ‖ 23 *perd*] omet *R B* ‖ 25 *l'una*] la una *QE*

117

10 IV 1920

CXVI

Una proposició com *Havem escrit una carta a la mestra*, reemplaçant-hi el complement *a la mestra* per un pronom feble, esdevé *Li havem escrit una carta*. El fet de revestir el pronom la forma *li* ens indica que el complement en qüestió és un complement indirecte. La preposició *a* hi ha d'ésser mantiguda.

Una proposició com *Sovint trobem a la mestra al teatre*, reemplaçant-hi el complement *a la mestra* per un pronom feble, esdevé *Sovint la trobem al teatre*. El fet de revestir el pronom la forma *la* ens indica que el complement en qüestió és un complement directe. La preposició *a* hi ha d'ésser omesa: *Sovint trobem la mestra al teatre.*

L'aplicació d'aquesta regla exigeix, si el complement està en plural, de posar-lo en singular abans de fer la substitució del nom pel pronom.

Suposem, en efecte, les dues proposicions:

Havem pujat el dinar als convalescents.

Havem pujat als convalescents al segon pis.

Si en aquestes proposicions reemplaçàvem *als convalescents* per un pronom feble, farien:

Els havem pujat el dinar.

Els havem pujat al segon pis.

La forma del pronom no ens diu res tocant la naturalesa del complement, que és indirecte en la primera proposició i directe en la segona. Però si posem el complement en singular (*el convalescent*), llavors la substitució del complement per un pronom feble dóna:

Li havem pujat el dinar.

L'havem pujat al segon pis.

I la naturalesa del complement, indirecte en la primera proposició i directe en la segona, ens ve indicada per la forma que revesteix el pronom, *li* en la primera i *l'* en la segona. En la primera mantindrem la preposició *a*; en la segona, l'ometrem:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Havem pujat el dinar als convalescents; però *Havem pujat els convalescents al segon pis.*

Ⓔ *R* 84 *H* 85 *B* 226
Ⓥ 19 «*pujat*»] «pujats» *B* ‖ 20, 26 *naturalesa*] natura *B*

118

12 IV 1920

CXVIII

Diem habitualment *Pensar en tu, Pensar en tal cosa,* però *Pensar a fer tal cosa*; *Tardar en l'execució d'una cosa,* però *Tardar a fer una cosa*; *Entossudir-se en una cosa,* però *Entossudir-se a negar-ho.*

La tendència envers l'eliminació de la preposició *en* amb els infinitius complements ha estat tan forta que la influència castellana no ha abastat a aturar-la. Avui, en la llengua parlada, la construcció normal dels complements en qüestió és llur introducció mitjançant la preposició *a*. Hom diu correntment: *Pensar a dir-ho, Tardar a venir, Et complaus a fer mal, M'entretinc a desfer-ho, No et fiquis a descompartir-los...*

Els casos de *en* es troben sobretot amb verbs poc freqüents en la llengua familiar, i tot porta a creure que els nombrosos casos de *en* que trobem en la llengua escrita són deguts a la imitació de les construccions castellanes corresponents.

Nosaltres pensem que, davant una tendència tan forta envers l'eliminació de *en* com la que constatem en la llengua parlada, la llengua literària l'hauria de consagrar establint com a regla d'emprar exclusivament la preposició *a* amb els infinitius complements.

Ⓔ *R* 85 *H* 87
Ⓥ 4 *envers ... preposició*] a reemplaçar *R H* | *amb*] per «a» davant *R H* ‖ 16-17 *establint ... complements.*] no emprant la preposició «en» davant d'un infinitiu sinó en aquells complements circumstancials que el castellà introdueix amb un «al». Ex.: «En entrar jo, tots s'alçaren». *H*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

119

14 IV 1920

Considerem les dues proposicions:

No ha pensat en l'encàrrec.

No es pot acostumar a aquest clima.

En ambdues proposicions hi ha un complement representable pel pronom *hi*, puix que els dos complements *en l'encàrrec* i *a aquell clima* poden ésser expressats per aquest pronom:

No hi ha pensat.

No s'hi pot acostumar.

En el cas en què un complement representable per *hi* conté com a mot principal un nom (com *encàrrec, clima*) o un pronom accentuat (com *mi* en una proposició com *pensa en mi*), el complement porta la preposició *en* (*No ha pensat en l'encàrrec*) o la preposició *a* (*No es pot acostumar a aquest clima*); de manera que els verbs que admeten un complement representable per *hi* es poden dividir en dues categories: verbs que volen el complement introduït amb *en* i verbs que el volen introduït amb *a*. Són exemples de verbs de la primera categoria *pensar, tardar, vacil·lar, delitar-se, exercitar-se, complaure's, entretenir-se, afanyar-se.* Són exemples de verbs pertanyents a la segona categoria *acostumar-se, accedir, contribuir, excitar, exposar-se, dedicar-se.*

Ara bé: en el cas d'ésser el mot principal del complement, no un nom (*tal cosa*) o un pronom accentuat (*mi*), sinó un infinitiu (*fer tal cosa*), hi ha hagut evidentment en català una forta tendència, darrera els verbs de la primera categoria, a reemplaçar la preposició *en* per la preposició *a*, a dir, per exemple: *Pensar a fer tal cosa*, tot dient *Pensar en tal cosa* o *Pensar en mi*. En altres termes: hi ha hagut una forta tendència a reduir les dues categories a una sola en el cas d'ésser el complement un infinitiu en lloc d'un nom o d'un pronom accentuat: hom diu *Entretenir-se en tal cosa* i *Acostumar-se a tal cosa* (amb preposicions diferents); però *Entretenir-se a fer tal cosa* i *Acostumar-se a fer tal cosa* (amb la mateixa preposició).

Ⓔ *R* 86

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

120

16 IV 1920

CXXI

Per les raons exposades en converses anteriors, creiem perfectament justificades les tres regles següents sobre l'ús de la preposició *a*:

Regla I.– El complement directe (ço és, el mot o el grup de mots amb què designem la persona o cosa sobre la qual recau l'acció expressada pel verb) demana la preposició *a* quan és un pronom personal (*ens mira a nosaltres*) i en els encontres de subjecte i complement directe del tipus *l'un a l'altre* (*es miraven l'un a l'altre*). Fora d'aquests dos casos s'evitarà, en general, l'ús de la preposició *a* en el complement directe. No direm, doncs, *Els fills no obeïen al pare, A qui mires?, Havem vist a les teves amigues*, sinó *Els fills no obeïen el pare, Qui mires?, Havem vist les teves germanes.*

Regla II.– Davant un verb en infinitiu complement d'un altre verb, no s'usarà mai *en*, sinó *a*, ço és, s'usarà *a* tant si el primer verb és (com *acostumar-se*) dels que admeten un complement nominal introduït amb *a* (*acostumar-se a una cosa*), com si és (com *pensar*) dels que admeten un complement nominal introduït amb *en* (*pensar en una cosa*). Així, no direm *Pensar en fer una cosa, Insistir en negar-ho, Obstinar-se en dir-ho*, sinó *Pensar a fer una cosa, Insistir a negar-ho, Obstinar-se a dir-ho.*

Regla III.– En les determinacions de lloc, *a* pot denotar, no solament l'indret envers el qual té lloc un moviment, com en castellà (*Vaig a Barcelona*; en castellà, *Voy a Barcelona*), sinó encara l'indret on és o s'esdevé alguna cosa (*Visc a Barcelona*; en castellà, *Vivo en Barcelona*); però, en ambdós casos, pot també usar-se la preposició *en*, dient-se, no solament *Visc en aquella casa* (com en castellà, *Vivo en aquella casa*), sinó *Vaig en aquella casa*; ço és, que ço que determina en cada cas quina de les dues preposicions cal usar no és, com en castellà, la naturalesa del verb, sinó l'estructura del complement adverbial, el seu mot inicial.

Ⓔ *R* 93 *B* 239

Ⓥ 9 *amigues*] germanes *B* ‖ 25 *naturalesa*] natura *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

121

17 IV 1920

CXX

El mot àrab *al-cohl* es troba usat en català antic, sota la forma de *alcofoll*, designant unes pólvores d'antimoni o galena amb què les dones es pintaven les celles. Pintar-se els ulls amb *alcofoll* era *alcofollar-se*. El mot *alcofoll* fou després aplicat als esperits refinats i especialment a l'esperit de vi.

Amb aquesta significació, *al-cohl* ha passat, sota la forma *alcohol*, a totes les llengües europees. I avui hom designa amb aquest nom, no solament l'esperit de vi, sinó un gran nombre de substàncies orgàniques de composició anàloga a l'esperit de vi: *alcohol metílic*, *alcohol amílic*, etc. (l'esperit de vi és l'*alcohol etílic*).

El francès diu *alcool* (abans *alcohol*); l'italià *àlcool*; el portuguès, *alcohol*; l'anglès, *alcohol*; l'alemany, com el suec i el danès, *alkohol*, etc. Aquest mot ha donat en totes aquestes llengües infinitats de derivats: *alcoolique*, *alcoolat*, *alcooliser*, *alcoolisme*, *alcoomètre*, etc., la seva terminació *ol* és usada en la nomenclatura química per a denotar que la substància en el nom de la qual apareix pertany al grup dels alcohols o derivats hidroxílics: *metanol*, *carbinol*, *fenol*, etc.

En català diem avui *alcohol*; novellament, però, alguns prefereixen de dir *alcofoll*. No ho creiem encertat. Certament *al-cohl* prengué en català la forma *alcofoll*; però això no és obstacle perquè admetem el mot internacional *alcohol*. *Alcohol*, en català, no és un de tants castellanismes humiliants que traeixen la supeditació del català al castellà i són, per tant, indiscutiblement inadmissibles; *alcohol* és castellà, però també francès, anglès, alemany; el portuguès no ha dubtat tampoc a adoptar-lo. I, deixant de banda l'avantatge que representa de disposar dels dos mots *alcofoll* i *alcohol* amb significacions diferents (Cp. el portuguès *alquifol* i *alcohol*, l'anglès *alquifou* i *alcohol*, etc.), cal que considerin els que voldrien que es digués *alcofoll* en lloc de *alcohol*, que això ens duria a rebutjar els derivats d'aquest mot, ço és, que en lloc de dir *alcohòlic*, *alcoholitzat*, *alcoholisme*, *alcohòmetre*, etc., hauríem de dir *alcofòllic*, *alcofollitzat*, *alcofollisme*, *alcofòmetre*, etc.

Ⓔ *R* 19 *H* 51 *B* 382
Ⓥ 13 *etc., la*] etc. I la *R H B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

122

19 IV 1920

CXXII

Per tal com el català parlat, malgrat la influència castellana, manifesta una forta predilecció per l'ús exclusiu de la preposició *a* davant els infinitius complements, creiem que, davant un verb en infinitiu, hom hauria de traduir per *a*, no solament la preposició castellana *a*, sinó la preposició castellana *en*; que, així com el català parlat oposa *Tardar a fer una cosa* al castellà *Tardar en hacer una cosa*, o *Entretenir-se a llegir* a *Entretenerse en leer*, així mateix la llengua escrita hauria d'oposar a expressions com *Consistir en decir, Insistir en negar, Obstinarse en callar*, etc.: *Consistir a dir, Insistir a negar, Obstinar-se a callar*, etc.

Però hi ha encara una altra raó per a decantar-se a favor de l'ús exclusiu de la preposició *a* davant els infinitius complements, i és l'ús cada dia més estès que fem de l'infinitiu precedit de *en* com a traducció de l'infinitiu castellà precedit de *al*: *En entrar ell tots s'alçaren* (*Al entrar él...*). Si adoptem *en* en les determinacions circumstancials que els castellans introdueixen amb la preposició *a* seguida de l'article, és convenient llavors que excloguem aquella preposició dels complements que contenen un infinitiu. Si davant els infinitius adoptem *en* (*En entrar ell...*) com a traducció de *al* (*Al entrar él...*), llavors convé que traduïm sistemàticament *en* (*Persistir en negarlo*) per *a* (*Persistir a negar-ho*).

Ⓔ *R* 87

123

20 IV 1920

CXXIV

L'altre dia rebíem un ofici que començava així:

Me complasc en participar-li

Com, aquesta fórmula, traspua el castellà! L'autor de l'ofici és un home que ha escrit centenars de vegades *Me complazco en participarle*; posat a escriure un ofici en català, la fórmula castellana li ve tot naturalment a la ploma i en surt traduïda en un català deformat morfològicament i sintàcticament.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

S'explica perfectament que a l'autor de l'ofici, habituat a escriure *Me complazco en participarle*, no s'ocorregués de canviar de fórmula, dient, posem per exemple, *M'és plaent de participar-li*. La fórmula castellana no podia sinó ésser adoptada servilment. Calia tan sols traduir-la; però l'autor no coneix gramaticalment el català, i es troba que ha de posar en primera persona del present d'indicatiu el verb *complaure's*; la forma requerida, *complac*, no pertany al llenguatge corrent, l'autor la ignora o no la recorda; però té al davant *complazco*, i aquesta forma li suggereix *complasc*.

Es tracta després, d'introduir l'infinitiu complement *participar-li*. Quina preposició emprarà l'autor? Ell diu, segurament, en el seu català de cada dia, *Pensar a fer una cosa, Tardar a arribar, Entretenir-se a cosir-ho...* Però ¿qui es recorda d'aquestes construccions del llenguatge vivent en traduir la fórmula literaria *Me complazco en participarle*? L'autor adopta, llavors, *en* sense la menor vacil·lació.

Tot és castellà en aquest començament d'ofici: la fórmula, la sintaxi..., el tractament mateix de vostè, que ja seria hora que comencéssim a preocupar-nos de bandejar dels nostres documents oficials.

Ⓔ *R* 88 *H* 89
Ⓥ 16 *tracta*] tracta, *R H* ‖ 17 *Quina*] ¿Quina *R*

124

21 IV 1920

CXXIII

Una construcció va actualment generalitzant-se en la llengua parlada que caldria combatre per tots els mitjans, començant, naturalment, per evitar-la en absolut en la llengua escrita. És *tenir que*.

A cada moment sentim, en efecte, expressions com aquestes: *Tens que fer-ho, Tenir que treballar, Té que anar-hi*, en lloc de *Has de fer-ho, Haver de treballar, Ha d'anar-hi*. Tals expressions són del tot inadmissibles, i és inexplicable que la llengua escrita les aculli, afavorint així llur propagació.

Tampoc semblen acceptables les construccions, avui ja tan corrents, *Hi ha que callar, Hi havia que anar-hi, Hi ha que veure-ho* (traduint *Hay que callar*, etc.).

A mesura que aquestes expressions van generalitzant-se recula el verb *caldre*. La llengua escrita en fa un ús cada dia més limitat. Fa pena de constatar, en la majoria dels originals que passen per les Oficines de l'Institut,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

l'absència quasi completa del verb *caldre*, substituït sistemàticament per les perífrasis a què ha de recórrer el castellà per mancança d'un verb equivalent al nostre *caldre* o al francès *falloir*: *ésser precís que, ésser de necessitat que, fer falta que*, etc.

Ⓔ *R* 96 *H* 77 *B* 215
Ⓥ 8 *semblen*] són *B*

125

22 IV 1920

CXXV

Encara escriu hom sovint *l'hi* en lloc de *li*.

Per saber, però, si s'ha d'escriure *li* o *l'hi* no cal sinó considerar què volem denotar en dir *li*, ço és en adjuntar la síl·laba *li* a un verb. Si amb aquesta síl·laba denotem un sol complement, havem d'escriure *li*; si denotem amb ella dos complements, havem d'escriure *l'hi*.

En una frase com *Ell m'ha escrit i jo li he respost*, *li* designa un sol complement: *a ell*. *Jo li he respost* vol dir *Jo he respost a ell*. En aquest cas, hom escriurà *li*, no *l'hi*.

Però en una frase com *Si em presta el llibre, ja li tornaré*, *li* designa dos complements: *el llibre* i *a ell*. *Li tornaré* vol dir *Tornaré el llibre a ell*. En aquest cas hom escriurà *l'hi*, no *li*.

Quan diem *No havíeu de treure aquest objecte del calaix, torneu-li a posar, torneu-li* ha d'esser escrit *torneu-l'hi*, puix que en dir *torneu-li* volem dir *torneu l'objecte al calaix*; *l'hi* designa el complement directe *l'objecte* i la determinació circumstancial *al calaix*, dues coses, i és, per tant, la combinació de dos pronoms. Però si diem *Torneu-li el llibre que us va deixar*, llavors escriurem *torneu-li*, perquè aquí *li* vol dir simplement *a ell*, una sola cosa.

És ben fàcil, doncs, de conèixer quan cal escriure *li* en un sol mot.

Ⓔ *R* 116 *B* 117
Ⓥ 2 *Per*] Per a *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

126

24 IV 1920

CXXVI

L'hi, combinació de dos pronoms, pot tenir sis valors diferents. Pot ésser:

I. La combinació del pronom masculí *el* i l'adverbi *hi*. Ex.: *Aquest mot no figura a la llista*; *afegiu-l'hi* (ço és: *aquest mot, a la llista*).

II. La combinació del dit pronom *el* i el datiu *li*, reemplaçat per *hi*. Ex.: *M'ha dit que encara no ha rebut el llibre*; *trameteu-l'hi* (ço és: *el llibre, a ell*).

III. La combinació del pronom femení *la* i l'adverbi *hi*. Ex.: *Aquesta paraula no figura a la llista*; *afegiu-l'hi* (ço és: *aquesta paraula, a la llista*).

IV. La combinació del dit pronom *la* i el datiu *li*, reemplaçat per *hi*. Ex.: *M'ha dit que encara no ha rebut la llista*; *trameteu-l'hi* (ço és: *la llista, a ell*).

V. La combinació del pronom neutre *ho*, reemplaçat per *l'*, i l'adverbi *hi*. Ex.: *Agafeu això i poseu-ho a l'armari*; *poseu-l'hi de seguida* (ço és: *això, a l'armari*).

VI. La combinació del pronom neutre *ho*, reemplaçat per *l'*, i el datiu *li*, reemplaçat per *hi*. Ex.: *Si encara no li haveu dit allò digueu-l'hi ara mateix* (ço és: *allò, a ell*).

Els casos II i IV suposen la substitució de *li* per *hi*, ja practicada a l'edat mitjana; el cas V suposa la substitució de *ho* per *lo*, també practicada pels autors medievals; en el cas VI, s'esdevenen ambdues substitucions, la de *ho* per *l'* i la de *li* per *hi*. En tots sis casos *l'hi* és admissible; però, en els casos III i IV, sembla preferible *la hi* i, en el VI, *li ho*:

III. *Aquesta paraula no figura a la llista*; *afegiu-la-hi.*

IV. *M'ha dit que encara no ha rebut la llista*; *trameteu-la-hi.*

VI. *Si encara no li haveu dit allò, digueu-li-ho ara mateix.*

Ⓔ *R* 117 *B* 118
Ⓥ 16 *edat*] Edat *B*

127

27 IV 1920

CXXVII

Primitivament, *l'hi* (en l'antic, normalment, *loy* o *lo hi*) no era altra cosa sinó la combinació del pronom *lo* i l'adverbi *hi*: *Aquest calaix és buit*; *hi podeu posar el pa*; *poseu-l'hi* (ço és: *el pa, al calaix*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La combinació del pronom *lo* i el datiu *li* era *lo li*. Ex.: «... en aquell alberch entrà lo rey de la ciutat per veer-lo (veure'l), car molt *lo li* havia hom loat», Llull (on *lo li* vol dir *l'alberch al rey*: hom havia loat molt l'alberch al rey); «... donà-li un diner. Com *lo li* hac (hagué) donat...», Llull; «E ell dix (digué): Dats-me un companyó. E nós donam-*lo-li*», Cròn. de Jaume I: «E nòs responem-li (li responguérem) que si tort li havia fet negú (ningú), que *l li* faríem esmenar», Ídem.

Però, *li* perdent la seva *l* quan es troba en concurrència amb *lo*, la combinació *lo li* esdevé *loy*, confonent-se així amb la combinació del pronom *lo* amb l'adverbi *hi*. Aquesta confusió de les dues combinacions *lo hi* i *lo li* és antiga. En els autors medievals ja abunden els exemples de *loy* o *lo hi* equivalents a *lo li*:

«... lo cranch estrenyé tan fortament lo coll a l'agró que *lo hi* trencà», Llull.

«Molta de honor fon (fou) feta al rey d'armes... e lo ancià cavaller pres (prengué) del tinell un gran plat d'argent daurat... e donà-*lo-y*», Tirant lo Blanch.

«E pres-li (li prengué) lo guiatge de la mà e esquinçà-*lo-y*», Íd.

«Prech-vos... que m porteu... lo cos del senyor... E prestament *loy* portaren», Íd.

Aquests exemples antics justifiquen l'admissió de *l'hi* com a combinació de l'acusatiu *lo* i el datiu *li*.

Ⓔ *R* 118 *B* 119

Ⓕ 4-6 Llull (1873-1904: II, 280; [1931-1934: IV, 242]) ‖ 7 Íd. (1873-1904: II, 207; [1931-1934: IV, 160]) ‖ 7-8 Jaume I (1873: 268; [1991: 194]) ‖ 8-10 Íd. (1873: 348; [1991: 251]) ‖ 16 Llull (1873-1904: I, 214; [1931-1934: II, 113]) ‖ 18-19 Martorell (1873-1905: I, 193; [2005: 278]) ‖ 21 Íd. (1873-1905: II, 266; [2005: 692]) ‖ 22-23 Íd. (1873-1905: I, 179; [2005: 269])

128

29 IV 1920

CXXVIII

En català antic la combinació del pronom femení *la* i l'adverbi *hi* revestia la forma *lay* o *la hi*, ço és, *la* no elidia la seva *a* davant *hi*. Aquesta combinació es distingia, així, de la combinació del pronom masculí *lo* i el dit adverbi *hi*, que era *loy* o *lo hi*. Avui diem *li*, ço és, *l'hi*, no solament en lloc de *lo hi*, sinó en lloc de *la hi*; però creiem que convindria de restablir *la hi*, a fi d'evitar la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

confusió d'aquesta combinació amb *l'hi*, reducció de *lo hi*: *Posa-la a l'armari. Ja la hi posaré* (millor que *Ja l'hi posaré*).

Primitivament, *lay* o *la hi* era tan sols la combinació del pronom femení *la* amb l'adverbi *hi*; però aviat vingué a confondre's amb aquesta combinació la del dit pronom femení *la* amb el datiu *li*. En els autors medievals abunden ja, alternant amb *la li*, els exemples de *lay* o *la hi* equivalents a *la li*.

Exemples de *la li*:

«Déus li havia dada Múrcia, e nós, ab nostre senyor, *la li* havíem ajudada a pendre e a goanyar», Cròn. de Jaume I.

«Lo rey pres (prengué) un cordonet que tenia, e féu-ne una creu, e dix (digué) al cardenal que *la li* cosís. E lo cardenal cosí-*la-li*», Desclot.

«E stant ab aquesta ira, tingueren consell ab quina forma porien dar la mort a Tirant; per què fou deliberat que lo Rey de Egipte *la li* donàs...», Tirant lo Blanch.

Exemples de *la hi*, equivalent a *la li*:

«... e besà-li la mà, si bé lo Rey no *lay* volia dar», Tirant lo Blanch.

«E Tirant li mostrà la letra que li era stada tramesa e féu-*la-y* legir», Íd.

«... donà-li bé tretze colps, sí que de la un lo ferí en la cara, que tota *la hi* guastà», Muntaner.

En tots aquests exemples, el català modern diria *li*, ço és, *l'hi*; i el que nosaltres proposem és de reemplaçar aquest *l'hi* per *la hi*, a fi de posar de manifest que el primer element de la combinació no és el pronom masculí *lo*, sinó el femení *la*.

Ⓔ *R* 119 *B* 120

Ⓥ 11 *alternant amb «la li»*] om. *R B* ‖ 13 *nòs*] nós *B*

Ⓕ 13-14 Jaume I (1873: 487; [1991: 352]) ‖ 15-16 Desclot (1885: 69; [1949-1951: II, 89-90]) ‖ 17-18 Martorell (1873-1905: II, 194-195; [2005: 638]) ‖ 21 Íd. (1873-1905: I, 84; [2005: 148]) ‖ 22 Íd. (1873-1905: I, 162; [2005: 255]) ‖ 23-24 Muntaner (1860: 414; [1927-1952: VI, 58])

Ⓥi 17 *dar la*] dar

129

30 IV 1920

CXXIX

¿Com resolien els antics l'encontre dels complements *ho* i *li*? Una de les formes en què apareix la combinació d'aquests dos complements és *li ho* (o *liu*). Ex.: «... al Rey de Castella, a qui no volríem falir, pus (puix) promès *li ho* havem», Cròn. de Jaume I.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Però molt sovint el neutre apareix reemplaçat per *lo*. La combinació revesteix llavors la forma *lo li*; però més freqüentment, amb la substitució habitual de *li* per *hi* darrera *lo, la*, etc., la forma *lo hi* o *lo y*:

«... e que ell retés lo castell en tan poch, tenrien-*lo-li* los moros e los cristians en mal», Cròn. de Jaume I.

«La comtessa suplicà al Rey, son marit, e a tots quants allí eren, volguessen sopar amb ella aquella nit... e lo Rey e tots los altres *loy* atorgaren e foren contents», Tirant lo Blanch.

«E ans de lur partida trameteren un trompeta a la ciutat per demanar salconduyt. Com lo trompeta fon (fou) al portal de la ciutat, los guardes li digueren que s'esperàs un poch e tornarien-li la resposta. Una de les guardes anaren prestament al Rey per *dir-lo-y*...», Íd.

«Puix a vosaltres plau que yo sia vostre jutge, haveu a jurar, per l'ordre de cavalleria que haveu rebut, de estar a tota ordinació mia. E així *loy* prometeren e juraren», Íd.

Aquests darrers exemples justifiquen l'ús de *l'hi* com a combinació dels complements *ho* i *li*; però, atenent que *l'hi* és ja la combinació del masculí *lo* amb *li*, sembla preferible de donar a la combinació d'aquells dos complements la forma *li ho*: *Si no ho sap, l'hi podeu dir*. Millor, però: *Si no ho sap, li ho podeu dir.*

Amb l'admissió de *li ho* i el manteniment de *la* (sense elisió de la seva *a*) davant *hi*, les combinacions del masculí *lo*, del femení *la* i del neutre *ho* amb el datiu *li*, revestirien respectivament les formes *l'hi, la hi* i *li ho*, en lloc de confondre's totes tres en una sola forma, *l'hi.*

Ⓔ *R* 120 *B* 121

Ⓥ 10-16 «*La comtessa ... Íd.*] om. *R B* ‖ 20 *darrers*] om. *R B* ‖ 23 «*l'hi*»... «*sap*»,] om. *R B* ‖ 27 *respectivament*] om. *R B*

Ⓕ 3-4 Jaume I (1873: 413; [1991: 299]) ‖ 8-9 Íd. (1873: 361; [1991: 261]) ‖ 10-12 Martorell (1873-1905: I, 80-81; [2005: 144]) ‖ 13-16 Íd. (1873-1905: I, 41; [2005: 109]) ‖ 17-19 Íd. (1873-1905: I, 171; [2005: 262])

Ⓥ₁ 8 *en*] per ‖ 14 *los*] les

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

130

4 v 1920

CXXX

És conegut el fet que el datiu *li*, en contacte amb un dels pronoms *el, la, els* i *les*, s'és canviat en *hi*. Hom diu «*li* donem els llibres», però «els *hi* donem»; hom diu «*li* portaren la nova», però «la *hi* portaren». En tots temps, aquest *hi*, equivalent a *li*, s'ha confós, en l'escrit, amb l'adverbi *hi*. Així *la hi*, per exemple, és, al mateix temps que la combinació de *la* i del datiu *li*, la combinació de *la* i l'adverbi *hi*. (En català antic eren escrites ambdues combinacions indistintament *la hi* o *la y*).

En alguna ocasió ha estat proposat d'escriure diferentment la *i* datiu i la *i* adverbi; però actualment, com en l'antic, ambdós complements són escrits indistintament *hi*. *Hi*, doncs, té dues valors: pot ésser l'adverbi pronominal equivalent al francès *y* (Ex.: *Ara hi vaig*) o el datiu del singular del pronom de tercera persona, en substitució de *li* (Ex.: *Aquells llibres? Ja els hi havem donats*).

Darrera *els*, trobem sovint, en la llengua parlada, *hi* usat en substitució d'altres complements, com quan diem *explica'ls-hi* en lloc de *explica'ls-ho*, o *dóna'ls-hi* en lloc de *dóna'ls-el*. Cal, però, tenir ben present que cap altra substitució no és admissible sinó la de *li* per *hi*.

Darrera *els* cal, doncs, anar molt amb compte en l'ús del mot *hi*. *Els hi* és solament correcte com a combinació del pronom *els* (complement directe o indirecte) amb l'adverbi *hi* (determinació circumstancial) o amb el datiu *li*; però en tot altre cas cal reemplaçar l'*hi* del llenguatge parlat pel pronom que exigeix el sentit de la frase.

Està ben dit *Volen que posi els llibres a l'armari, i no els hi vull posar.* Està ben dit (amb la substitució admesa de *li* per *hi*): *Si et demana els llibres dóna'ls-hi.* Però és incorrecte una frase com *Si et demanen els llibres dóna'ls-hi.* Cal dir *Si et demanen els llibres dóna'ls-els.* Com és incorrecte *Si no ho entenen explica'ls-hi.* Cal dir *Si no ho entenen explica'ls-ho.*

Hi ha encara el cas en què, darrera *els* (complement indirecte), usem un *hi* que no denota cap nou complement, com quan diem *Ara mateix els hi enviaré això a casa seva.* En aquest cas cal suprimir l'*hi*: *Ara mateix els enviaré això a casa seva.*

Ⓔ *R* 121 *B* 113

Ⓥ 3 «*li*» *portaren*] «li» portaré *R B* | «*hi*» *portaren*] «hi» portaré *B* ‖ 5-6 *la combinació de «la» i l'adverbi «hi».*] om. *LP, per error* ‖ 8 *la «i»*] l'«i» *B* ‖ 9 *la «i»*] l'«i» *B* ‖ 25 *incorrecte*] incorrecta *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

131

5 V 1920

CXXXI

Aquests dies havem tornat a veure usat, a les planes de la *Veu de Catalunya*, el mot *estratega*. La forma *estratega* és defectuosa. Es tracta del mot grec *strategos*, que en català ha de revestir la forma *estrateg*. Però, com que els castellans en manllevar aquest mot li han donat equivocadament la forma *estratega*, nosaltres, prenent el mot del castellà, havem dit *estratega*. Els italians han donat al mot grec la forma que li correspon en llur llengua: *stratego*. Nosaltres, que no conservem la *o* en les síl·labes finals i anteposem una *e* a tota *s* inicial seguida de consonant, havem de dir *estrateg*.

El català actual abunda en mots d'origen erudit resvestits d'una forma defectuosa pel fet d'haver-los presos del castellà sense tenir en compte si aquesta llengua els ha sotmesos a canvis que el català no pot acceptar (per exemple, *trapeci*, *topaci*, amb el canvi castellà de *z* en *c* davant de *i*), i, el que és pitjor, sense recordar que el castellà els ha donat a vegades una forma, una accentuació o una grafia errònies. Els castellans, equivocadament, han tret del mot grec *strategos*, el mot *estratega*, han pronunciat *héroe* (esdrúixol) en lloc de *heróe* (pla), han escrit *móvil* en lloc de *móbil*; i això ha bastat perquè nosaltres, submisament, adoptéssim *estratega*, *hèroe*, *mòvil*.

Ⓔ *R* 12 *H* 49 *B* 480
Ⓥ 1-2 *Aquests ... «estratega»*] om. *R H B*

132

6 V 1920

CXXXII

Diem, per enunciar que havem posat un llibre en un armari, *N'hi havem posat un*. I diem, per enunciar que havem donat un llibre a un amic, *N'hi havem donat un*. En el primer cas *hi* és l'adverbi *hi*; *hi* és una determinació circumstancial: vol dir *a l'armari*. En el segon cas *hi* substitueix *li*; *hi* és el complement indirecte: vol dir *a l'amic*. La substitució de *li* per *hi*, que té lloc darrera *el*, *la*, *els* o *les*, pot doncs així mateix tenir lloc darrera *ne*.

Però la substitució de *li* per *hi* en la combinació *li'n* no és antiga com en les combinacions del datiu *li* amb els acusatius *el*, *la*, etc.; i *li'n* està lluny

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

d'haver reculat davant *n'hi* com *lo li, la li*, etc., davant *l'hi, la hi*, etc. *N'hi* per *li'n* pot acceptar-se en l'estil familiar; però en general hom deuria evitar-lo no emprant *n'hi* sinó com a combinació del pronom *ne* amb l'adverbi *hi*: *N'hi havem posat un*, però *Li n'havem donat un.*

Diem, referint-nos a un armari: *Hi havem posat un llibre.* Doncs, en reemplaçar *un llibre* pel pronom *ne*: *N'hi havem posat un.* Diem, referint-nos a un amic: *Li havem donat un llibre.* Doncs, en reemplaçar *un llibre* pel pronom *ne*: *Li n'havem donat un.*

Ⓔ *R* 122 *B* 122

Ⓥ 9 *davant ... «la li», etc.,*] om. *LP,* per error ‖ 10 *deuria*] hauria d' *B* ‖ 14, 15 «*un llibre*»] «llibre» *R B* ‖ 14-16 «*N'hi*» ... «ne»] om. *LP,* per error (Cf. *conversa.* 158)

133

8 v 1920

CXXXIII

El català posseeix, com el castellà, el verb *abrasar*, derivat del mot d'origen germànic *brasa*, al qual verb donem, però, una extensió excessiva en perjudici del verb *abrusar*.

Abrasar té en català la mateixa extensió que el verb francès *embraser*. En el sentit propi, significa, com a derivat que és de *brasa*, convertir una substància en brasa ardent. Així, es diu *Un munt de carbó abrasat* (compareu el francès *Des charbons embrasés*). *Abrasat* es diu d'una cosa que, sotmesa a l'acció d'una cosa ardent, ha esdevingut ella mateixa ardent. I, així, es pot dir *Una atmosfera abrasada* (pel sol), com en francès *Une atmosphère embrasée* (par le soleil).

Llavors, figuradament, *abrasat* pot significar, com el seu corresponent francès, lliurar el cor a les ardors d'una passió: *L'amor que l'abrasa* (en francès, *L'amour qui l'embrase*). Compareu, en l'antic: «Pareixia una brasa de foc que havia baxat del Cel perquè, corrent lo món, lo *abrasàs* en amor de Déu.»

Però quan a la idea de sotmetre una cosa a la acció del foc, del sol, etc., no s'afegeix la idea d'esdevenir aquella ardent (*brasa* o semblant a *brasa*), *abrasar* resta exclòs. Cremar l'ardor del sol les plantes és *abrusar-les*. Donar el sol, l'ambient excessivament calent, etcètera, una sensació de cremor, és *abrusar*: *Fa un sol que abrusa.* Cremar (transitiu), calar foc, destruir pel foc, és també *abrusar* (accepció antiga): «destroint e cremant e abrusant molts llochs», Boades.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Equivalent a *abrusar* (cremar el sol les plantes, donar una sensació de cremor), posseïm, encara, *brusir*, amb el seu derivat *brusent* (ço és, *abrusador*).

Ⓔ *R* 59 *B* 370

Ⓕ 13-14 *DAg* I, *s. v. abrasar* ‖ 20-21 Íd., *s. v. abrusar* [Boades (1873: 403; [1930-1948: IV, 172])]

Ⓝ 21 Bernat Boades era considerat una font genuïnament medieval; es llegia a través de l'ed. de la Biblioteca Catalana de Marià Aguiló (1873), que, com Riquer (1948) va advertir, n'ofereix un text arcaïtzant. La demostració que es tracta d'un fals, hipòtesi avançada per Giménez Soler (1930: 353), la farà Miquel Coll i Alentorn, que atribueix l'obra al seu *descobridor* i copista Joan Gaspar Roig i Jalpí (1624-1691); vg. Boades (1930-1948: IV, 11-89). Les escasses cit. de textos de l'Edat moderna de les *CF* provenen sempre del *DAg*; només en dos casos se'n dóna la ref.: Miquel Ferrando de la Càrcel i Bernat Boades, a *CF* 69 i 133, respectivament. Sense indicar-ne la procedència: Tomàs Ramon i Samenter (1728), a *CF* 133,13-14; *La fi del comte d'Urgell* (1889) i (1897), un text del final del segle XVI, aleshores considerat del XV, a *CF* 255,8-9; Jeroni Pujades (1609), a *CF* 362,18, i un document de 1692 a *CF* 693, 10-11. Sobre la poca confiança que mereixen els textos del XVII-XVIII per la presència de castellanismes, vg. *CF* 672.

134

11 V 1920

CXXXIV

Res no palesa tant la supeditació d'una llengua a una altra com el fet de trobar-se en aquella àdhuc les grafies i les pronúncies equivocades d'aquesta (*móvil* amb *v*; *héroe*, esdrúixol). Que el català digui *olfat*, *apoplètic*, en lloc de *olfacte*, *apoplèctic*, o *paradògic*, *apoplegia*, en lloc de *paradòxic*, *apoplexia*, o *trapeci*, *cèfir*, en lloc de *trapezi*, *zèfir*, tot això revela certament la supeditació del català al castellà, a aquell, però, qui coneix la història del català i sap que aquest, en els manlleus al llatí i al grec, no canvia mai el grup *ct* en *t*, ni la *x* en *g*, ni la *z* en *c* o *ç*. Però, ¿hi ha cap prova més evident d'aquella supeditació que el fet de retrobar en català totes les grafies equivocades o les accentuacions errònies del castellà?

Aquesta llengua presenta un nombre considerable de mots d'origen erudit amb l'accent desplaçat: *héroe*, *óvalo*, *imbécil*, *vértigo*, *médula*, *atmósfera*, *polígono*, *cíclope*, *Proserpina* (en alguns dels quals l'Acadèmia espanyola tracta ara ja de restablir l'accentuació correcta). Tots aquests mots presenten en català la pronunciació castellana, i segurament no hi corregirem l'accentuació equivocada sinó a mesura que el castellà corregeixi la dels mots castellans corresponents. Quan els castellans deien *telégrama*, *quilógramo*, nosaltres dèiem *telègrama*, *quilògram*; però mentre els castellans

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

diran *médula, atmósfera, imbécil,* no és pas fàcil que nosaltres accentuem correctament aquests mots dient *medul·la, atmosfera, imbecil.*

Ⓔ *QE* (XI, 1920 151) 5 *R* 25 *B* 334

Ⓥ 13 «*Proserpina*»] om. *R B* | *espanyola*] Espanyola *B* ‖ 16 *corregeixi*] corregirà *R B* ‖ 18 «*quilògram*»;] «quilògram»; avui, que diuen «telegráma», «quilográmo», nosaltres diem, correctament, «telegráma», quilográm»); *QE* «quilògram»: avui diem ja «telegrama», «quilogram» *R B*

135

12 V 1920

CXXXV

Havent esguard a l'existència d'alguns mots com *filosop,* en què l'accent ha estat transportat de la síl·laba antepenúltima (*philósophus*) a la penúltima (esdevinguda final per supressió de la desinència llatina *us*) –oblidant que el fet contrari també s'ha produït, per exemple, en *càstig* (en castellà, correctament, *castigo*)–, hom ha sostingut en diferents ocasions que el català tenia la tendència a tractar com a plans els esdrúixols llatins i grecs, i ha estat proposat de dir *baromètre* en lloc de *baròmetre,* o *telefó* en lloc de *telèfon.*

Una tal tendència no existeix pas, i difícilment podia produir-se en una llengua que, en el seu element popular, compta amb nombrosos mots com *llémena, càrrega, mànega, alfàbrega, càmfora, mànec, cànem, feréstec, sègol, núvol, hòmens,* etc. Posseint el català mots com *llémena* o *sègol,* ¿quina dificultat havia de tenir a acceptar mots com *màquina* o *fàcil*?

Altrament s'esdevé en francès, en què els esdrúixols llatins populars perderen sense excepció la vocal de la penúltima síl·laba i en què, per tant, tots els mots hereditaris són plans amb una *e* muda en llur darrera síl·laba (*chanvre,* cànem, *hommes*) o bé aguts (*œil, château*). El francès, en manllevar mots com *ángelus* o *fácilis,* es trobà amb mots que no es conformaven a les seves lleis d'accentuació, i la llengua hagué de salvar la dificultat, primer (en els manlleus més antics) sacrificant llur darrera síl·laba (*ángele* esdevingué *ange*), i més tard (en els manlleus posteriors) passant l'accent a la síl·laba següent (*fácile* esdevingué *facile*).

En el català, al contrari, res no s'oposa a la conservació de l'accent llatí. Els rars casos de dislocació de l'accent no obeeixen a cap tendència general de la llengua; n'hi ha de regressius (*càstig*) com n'hi ha de progressius (*filosop*), i llur existència no pot de cap manera justificar d'alterar arbitràriament l'accentuació clàssica, ans en la majoria d'ells havem d'esforçar-nos a resta-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

blir aquesta, preferint *filòsof* a *filosop*, *paràgraf* a *paragraf*, *Prosèrpina* a *Proserpina*, com així mateix *heroi* a *hèroe*, *atmosfera* a *atmòsfera*.

Ⓔ *QE* (XI, 1920 150-151) 4 *R* 26 *B* 335
Ⓥ 6-7 *proposat*] proposat, per exemple, *R B* ‖ 7 *o «telefó» en lloc de telèfon»*] om. *R B* ‖ 16 *cànem*] om. *R B* ‖ 25 *de cap*] en cap *R B* ‖ 27-28 *«Prosèrpina» a «Proserpina»*] om. *R B*

136

14 V 1920

CXXXIV

Un fet ben establert de l'evolució fonètica del llatí vulgar és la conservació de l'accent. Un mot pot sofrir canviaments que alteren pregonament la seva estructura, perdre fonemes, reduir el nombre de les seves síl·labes, però la seva vocal accentuada persisteix sempre, conservant el seu accent.

Les excepcions a aquesta regla són comptadíssimes i remunten al llatí vulgar. Els mots com *ténebras*, *cáthedra*, en què la vocal penúltima, breu, va seguida dels grups *br*, *dr* i anàlegs, porten en llatí vulgar l'accent sobre aquesta vocal: *tenébras*, *cathédra* (d'on, en català, *tenebres*, *cadira*). Els mots com *filíolum*, *mulíerem*, en què la vocal penúltima, breu, va precedida d'una *i* o *e*, porten també en llatí vulgar l'accent sobre aquesta vocal: *filiólu*, *muliére* (d'on, en català, *fillol*, *muller*).

Si les llengües novillatines presenten, en llur element popular, molts menys esdrúixols que el llatí, no és perquè l'accent d'aquest hagi estat transportat a la síl·laba següent, sinó a causa d'una reducció sil·làbica deguda a la supressió de la vocal de l'última o de la penúltima síl·laba. *Genúculum* (esdrúixol) esdevé *genúclu* (pla) en llatí vulgar, *genoll* (agut) en català.

Deixant de costat els mots en *a*, el català i el francès, que suprimeixen la vocal final en els mots plans (*diúrnum*: *jorn*, *jour*), suprimeixen en els esdrúixols la vocal de la penúltima síl·laba reduint a *e* la de l'última: *númerum* dóna *nombre*; *décimum*, *delme* i *dîme*; *dódecim*, *dotze* i *douze*.

Però, així com en francès la vocal de la penúltima síl·laba cau en tots els casos, en català sovint persisteix (caient llavors la vocal final), i així tenim mots com *mànec*, *plànyer*, *créixer*, en front del francès *manche*, *plaindre*, *croître*. Això fa que el català pugui rebre, sense alterar-ne l'accentuació, mots com *fácilis*, *frívolus* (*fàcil*, *frívol*), mentre que el francès es veu obligat a desplaçar-hi l'accent, dient *facile*, *frivole*. Així mateix: *física*, *fórmula* (accentuats com *llémena*, *càmfora*); però, en francès, *physique*, *formule*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *QE* (XI, 1920 149-150) 3 *R* 24 *B* 333
Ⓥ 12 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 13 *esdrúixols*] d'esdrúixols *R B* ‖ 23 *en front*] enfront *B*

137

15 V 1920

CXXXVII

S'esdevé sovint que dues pronúncies o dues construccions l'una catalana i l'altra castellana ens són igualment familiars i les usem indistintament en català i en castellà ignorant que l'una pertany a la primera llengua i l'altra a la segona. Parlem, així, un català castellanitzat i un castellà catalanitzat, pel desconeixement que sovint tenim de ço que és català i de ço que és castellà.

Tots els verbs catalans en *iar* en què la *i* va precedida d'una consonant, com *estudiar* i *canviar*, porten l'accent sobre la *i* en totes aquelles formes en què l'accent cau sobre el radical; així, *estudiar* fa *estudía*, *canviar* fa *canvía*. Però, com el castellà diu *estúdia* i *cámbia*, s'esdevé que tot sovint, parlant en català, diem *estúdia* i *cánvia*; però no és rar que el mateix individu a qui, parlant en català, esdevé de dir *estúdia* i *cánvia*, digui algun cop, parlant en castellà, *estudía* i *cambía*.

En castellà alguns verbs en *iar* accentuen la *i*, en el present, com en català (*espía, desvía, confía*), i els altres accentuen la vocal anterior a la *i*, contràriament al català (*estúdia, cámbia, aprécia*). No és ací el lloc de notar quins verbs castellans pertanyen a la primera categoria i quins pertanyen a la segona. El que ens interessa és de retenir que el català, en tots els verbs en qüestió, accentua la *i* en el present. Cal, doncs, que ens esforcem a no dir *estúdia* sinó *estudía*. I, així mateix, *canvía, aprecía, odía, associa, calumnía, injuría, irradía, inicía, oficía, acaricía, concilía, copía, apropía, refugía, vicía*, etc.

Ⓔ *QE* (XI, 1920 152) 6 *R* 143 *H* 119 *B* 66
Ⓥ 1 *pronúncies*] pronúncies, *B* ‖ 2 *castellana*] castellana, *B* ‖ 8 «*estudía*»] «estudia» (pron. «estudía») *B* | «*canvía*»] «canvia» (pron. «canvía») *B* ‖ 9 *com*] com que *B* | «*estúdia*»] «estudia» (pron. «estúdia») *B* | «*cámbia*»] «cambia» (pron. «cámbia») *B* ‖ 21 *etc.*] etc. (els quals, però, d'acord amb les normes ortogràfiques, no accentuarem gràficament: «canvia», etc.) *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

138

18 v 1920

CXXXIX

Un lector ens fa notar que els dos desplaçaments d'accent constatats en la conversa CXXXIV són tots dos progressius (*cátedra*: *catédra*: *cadira*; *filíolu*: *filiólu*: *fillol*); i es pregunta si això no provaria que, ja des del llatí vulgar, hi ha hagut una tendència general a transportar l'accent envers la darrera síl·laba del mot.

No: en l'evolució del llatí vulgar no constatem solament desplaçaments progressius, sinó també de regressius, ço és, contraris a aquesta suposada tendència. Si en *mulíerem* l'accent passa de la *i* a una *e* següent (d'on *muliére*: *muller*), en *reína* (de *regína*) l'accent passa de la *i* a una *e* anterior (d'on: *réina*). Si en *filíolum*, derivat de *fílium*, l'accent de la *i* passa a la *o*, ço que permet de marcar un accent secundari sobre la primera *i*, donant així al derivat un ritme més acostat al del mot primitiu, en la forma verbal *cantabámus* l'accent és transportat a l'antepenúltima síl·laba (en gran part del domini romànic) sota la influència de les altres formes de l'imperfet *amábam*, *amábas*, etc. L'italià diu, conservant l'accentuació primitiva, *catavámo*, però el català diu *cantàvem*, com el castellà diu *cantábamos*.

Notem, en català, l'accentuació moderna dels imperfets en *eia*: *vèia* era abans *veía* (de *vidébat*). Aquesta transposició de l'accent de la terminació al radical fa que la primera persona del plural presenti un doble desplaçament regressiu de l'accent: una forma com *videbámus* esdevé, no *veïám*, sinó *veíem*, i més tard *veíem* esdevé *vèiem* (al mateix temps que *veía* esdevenia *vèia*).

Ⓔ *R* 27 *B* 336

Ⓥ 1-6 *Un* ... *No*:] om. *R B* ‖ 7-8 *ço* ... *tendència*] om. *R B* ‖ 14-15 *altres* ... *etc.*] formes «amábam», «amábas», «abámat» *R B*

139

21 v 1920

CXL

Avui s'ha generalitzat ja en la llengua escrita l'ús del pronom *ço* reemplaçant l'article neutre *lo*, considerat com un castellanisme. Però el pronom *ço* no pot substituir-se a l'article neutre en tots els casos: hom pot emprar *ço* en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

lloc de *lo* davant *que* (ex.: «*Ço* que veig crec...», B. Metge), però no davant l'adjectiu qualificatiu, com fan actualment alguns autors (que diuen, per exemple, *ço vulgar* traduint *lo vulgar*).

La llengua antiga, que no posseïa un article neutre diferent del masculí, ens forneix una munió de construccions que ens permeten d'eliminar bona part de les construccions modernes fetes a base de l'article neutre, les quals devem a la influència castellana. Si alguna d'elles, per exemple *la qual cosa* traduint *lo cual*, són ja generalment admeses, n'hi ha, en canvi, que no han estat encara assajades. Una d'aquestes, molt interessant, és la que mostren els següents passatges d'autors medievals.

«... que s'aparellassen de venir *al pus tost* que poguessen.» Desclot.

«... lo qual nos trametats *al pus breu* que porets (podreu).»

«... pregam-vos que *al pus prestament* que porets (podreu), e tota dilació postposada, lo'ns trametats...»

«... hajats dos bons mariners qui del dit mapa-mundi enformen al demunt dit mossèn Guillem *al mils* (millor) que poran (podran).»

«... que s cobraria tota la terra a sanct Michael, o *al pus luny*, a Omnium Sanctorum», Pere III.

«... que dins quinze dies, o *al pus luny* tres setmanes, lo us farem tornar.»

«Jo't faré un lit *al pus quedament* que jo poré (podré).»

«... però que ho façats per menut al més que porets (podreu).»

Ⓔ *R* 109 *B* 196

Ⓥ 14 *Desclot*] om. *R B* ‖ 21 *Pere III*] om. *R B* ‖ 25 «... *però* ... (*podreu*).»] om. *R B*

Ⓕ 4 Metge (1889: 10; [2006: 130]) ‖ 14 Desclot (1885: 37; [1949-1951: II, 32]) ‖ 15 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 253) ‖ 16-17 Íd. (1908 [2000]: 434) ‖ 18-19 Íd. (1908 [2000]: 295) ‖ 20-21 Pere III (1850: 223; 1885: 159; [1941: 218]) ‖ 22-23 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 289) ‖ 24 Boccaccio (1910: 78) ‖ 25 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 263)

Ⓥt 15 *lo*] la

140

21 V 1920

CXLI

La llengua actual usa correntment l'article neutre en les expressions adverbials superlatives: *Vina lo més aviat possible*; *Fes-ho lo millor que sàpigues.* A aquestes combinacions *lo més*, *lo millor*, etc., la llengua antiga oposa *al més*, *al millor*, etc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«Per ço us pregam que translat del dit llibre *al pus* (ço és, *al més*) tost (aviat) que puixats (pugueu) liurets al feel secretari nostre...»

«E la dona conech (conegué) que l'infant havia malvolents e guardà-lo *al millor* que poch (pogué)», Desclot.

Notem, encara, una altra construcció antiga amb què poden igualment evitar-se aquelles expressions adverbials, construïdes amb l'article neutre:

«Us pregam que la dita bíblia per persona certa nos trametats *com pus tost* (com més aviat) porets (podreu).»

«... que sia fet e acabat *com pus breument* fer se puga.»

«... que l'acabets *com pus prestament* porets.»

«... e encara us recort dels fets que nós havem fets en Sicília *com pus estesament* porets.»

«... e fets-hi menció de... tot açò faent per jornades e per menut així *com mils* (millor) porets.»

Ⓔ *R* 110 *B* 197

Ⓥ 2 «*Vina*»| «Vine» *B* (Cf. *Diccionari ortogràfic* i *Gramàtica catalana*: vina) ‖ 8 *Desclot*| om. *R B*

Ⓕ 5-6 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 256) ‖ 7-8 Desclot (1885: 35; [1949-1951: II, 26]) ‖ 11-12 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 154) ‖ 13 Íd. (1908 [2000]: 216) ‖ 14 Íd. (1908 [2000]: 233) ‖ 15-16 Íd. (1908 [2000]: 400) ‖ 17-18 Íd. (1908 [2000]: 264)

Ⓥ$_1$ 11 *pregam*| pregam affectuosament e curosa

141

22 V 1920

CXLII

Els tipògrafs no es miren gens a alterar l'ortografia de certs grups i àdhuc a deformar paraules si això els facilita la composició.

Els elements del grup *d'or* són inseparables: quan, a l'acabament d'una ratlla, s'escau que hi cap *d'*, però no *or*, l'única solució bona és de posar *d'* a la ratlla següent espaiant la ratlla que acaba de compondre's; però per estalviar-se d'espaiar aquesta ratlla, alguns no tenen cap escrúpol a terminar-la amb la preposició apostrofada *d'* i començar la següent amb el mot *or*, i d'altres, els més, encara fan pitjor: per fugir d'escriure *d'* a l'acabament d'una ratlla, canvien *d'* en *de*, i així el grup *d'or* es troba canviat en *de or*.

Anàlogament, *a l'home* es troba sovint canviat en *al home*, *de l'Institut* en *del Institut*, *l'herba* en *la herba*, *se l'escolta* en *se'l escolta*, etc. Tots aquests canvis són inadmissibles: l'ortografia no ha de subordinar-se mai a una comoditat tipogràfica.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Però els nostres tipògrafs no es limiten a fer les modificacions esmentades, que podríem considerar com a merament ortogràfiques, sinó que arriben a deformar paraules. Molts tenen, en efecte, el costum següent: quan l'últim mot que cap en una ratlla és l'article masculí *l'*, el canvien en *el*: un grup com *l'home* es troba, així, canviat en *el home*!

Ⓔ *R* 199 *B* 50

142

25 V 1920

CXLIII

Els lectors habituals d'aquestes converses poden haver-se format una idea de l'estat de castellanització a què era pervinguda la nostra llengua, del qual tot just comença a deseixir-se. Si parem esment en el seu lèxic, hi constatem un nombre enorme de mots presos al castellà i de pertorbacions semàntiques produïdes per la influència castellana. També és gran el nombre de construccions que havem manllevat a la llengua oficial d'Espanya. Si estudiem el llenguatge dels poetes de la renaixença, hi constatem una pronunciació tota castellana de les combinacions vocàliques. L'ortografia de la decadència ens ofereix un bon nombre de regles i una infinitat de grafies preses a la llengua dominadora.

Però malgrat aquesta forta castellanització del català modern, aquest continua essent una cosa essencialment distinta del castellà. Cap aiençat no podria prendre'l mai com una variant del castellà, del qual difereix pregonament per una infinitat de trets fonètics i morfològics i àdhuc sintàctics i de lèxic. Naturalment que nosaltres no ens podem conformar amb les deformacions de tota llei que la nostra llengua ha sofert sota la influència castellana i les havem de combatre a ultrança; però, encara que aquelles persistissin, el català estaria lluny d'ésser respecte al castellà el que és l'andalús o el mateix bable. No és un de tants *dialectos españoles*, com alguns pretenen, sinó una llengua perfectament distinta de la castellana.

Nosaltres creiem que convindria que tots els catalans fossin assabentats dels principals trets pels quals la nostra llengua es separa de la castellana, per tal que poguessin contestar degudament a aquells que pretenen que català i castellà són més que germanes bessones dins la família de les llengües novillatines, quan en realitat, si agrupàvem aquestes tenint en compte llurs analogies i diferències, el català no entraria pas en el mateix grup que el castellà, del qual, per certs trets fonètics i morfològics importantíssims,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

difereix més que cap altra llengua romànica. Això farà que dediquem algunes d'aquestes converses a assenyalar algunes de les diferències essencials que separen la nostra llengua de la llengua espanyola.

Ⓔ *R* 201 *B* 576

Ⓥ 6-7 *estudiem*] posem esment en *R B* ‖ 7 *renaixença*] Renaixença *B* ‖ 10 *a la llengua dominadora*] al castellà *B* ‖ 16-17 *castellana*] forastera *B* ‖ 22 *es*] se *B* ‖ 23 *que*] qui *B* ‖ 25 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 30 *espanyola*] castellana *B*

143

27 V 1920

CXLIV

Entre els mots del llatí vulgar que s'han perpetuat en les llengües romàniques, n'hi ha un gran nombre de plans que presenten en llur darrera síl·laba una de les vocals *u* o *o* (tals *bónum, bonos*). El castellà i el francès difereixen en el tractament d'aquestes vocals: el primer les conserva sota la forma de *o* (*bueno, buenos*), el segon les suprimeix (*bon, bons*). Pel fet de la conservació o de l'omissió de la *u* o de la *o* de les síl·labes finals, les llengües romàniques es divideixen en dos grups: l'italià, el sard, el portuguès, el romanès antic les conserven (sota la forma de *o* o de *u*) com el castellà; el català les omet com el francès i el provençal. D'aquí un nombre immens de mots castellans terminats en *o* als quals corresponen mots catalans sense aquesta *o*, mots, per tant, que consten d'una síl·laba menys que aquells: *caballo cavall, gato gat, lobo llop, peso pes, cabo cap, brazo braç, santo sant, cuerno corn, lecho llit, año any, solo sol, claro clar, grueso gros, nuevo nou, bueno bo*, etc. I tenim així mateix (amb conservació o pèrdua de *e* o *i* finals): *diente dent, pierde perd, muere mor, siete set, triste trist, nueve nou*, etc.

Darrera certs grups de consonants el francès no omet la *u* o la *o* llatines, però llavors les canvia en *e* (*nóstrum* dóna *nôtre*). El català, en aquest cas també, va amb el francès i no pas amb el castellà: *nuestro nostre, Pedro Pere, cuatro quatre, templo temple, ancho ample*, etc.

En els mots esdrúixols que presenten en llur darrera síl·laba *u* o *o* (*génerum*), el castellà i el francès suprimeixen ambdós la vocal de la síl·laba penúltima i conserven la vocal de la darrera síl·laba, però aquesta és *o* en castellà (*yerno*), *e* en francès (*gendre*). Els mots catalans corresponents presenten *e*, com en francès: *gendre, tendre, delme, colze*, etc. (en castellà: *yerno, tierno, diezmo, codo*, etc.).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 202 *B* 577
Ⓥ 4 *de*] om. *R B* ‖ 18 *cas també,*] cas, també *B*

144

28 V 1920

CXLV

En els mots esdrúixols del llatí vulgar el francès suprimeix la vocal de la síl·laba penúltima: *génerum* dóna *gendre, lépore lièvre, úndecim onze.*

El castellà i el català també suprimeixen aquella vocal (*yerno gendre, liebre llebre, once onze*), però no en tots els casos, com el francès; i és de notar que, en general, els casos de conservació de la vocal medial no coincideixen en les dues llengües. Davant *n*, per exemple, el castellà suprimeix normalment la vocal llatina, com el francès, mentre que el català la conserva: *hóminem* es redueix a *homne* en castellà i en francès, d'on *hombre* castellà i *homme* francès; *hóminem* es redueix en català a *homen*, d'on, amb pèrdua de la *n* esdevinguda final, *home*. En *hombre* i *homme* la *e* final prové de la *e* de la darrera síl·laba de *hóminem*; en *home* la *e* final prové de la *i* de la síl·laba penúltima d'aquest acusatiu llatí. Així mateix: *fresno* i *freixe, asno* i *ase, liendre* i *llémena*, etc. Un cas anàleg ens ofereixen *mango* i *mànec, manga* i *mànega, carga* i *càrrega*, etc.

En un cas coincideixen el català i el castellà en la conservació de la vocal medial llatina, i és quan aquesta és una *a*; però el castellà la manté intacta, mentre que el català la canvia en *e*; i així, tenim *cuévano* i *cove, huérfano* i *orfe, rábano* i *rave, cáñamo* i *cànem*, etc.

Ⓔ *R* 203 *B* 578

145

1 VI 1920

Fora davant un curt nombre de fonemes palatals, el castellà diftonga en tots els casos les dues vocals *é* i *ó* obertes del llatí vulgar: un mot com *pétram* dóna *piedra*, un mot com *mórit* dóna *muere*.

L'italià i el francès també diftonguen aquelles dues vocals llatines: a *piedra* correspon *pietra* en italià, *pierre* en francès; a *muere* correspon *muore*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en italià, *muert* en francès antic (*muert* esdevingut més tard *meurt*). Però la diftongació de la *é* i de la *ó* obertes llatines no té en italià ni en francès la mateixa extensió que en castellà: si, per exemple, la síl·laba que conté la *é* o la *ó* és closa per una consonant, l'italià i el francès no diftonguen la vocal; així, a *hierba* l'italià oposa *erba*, el francès *herbe*; a *nuestro* l'italià oposa *nostro*, el francès *nostre* (més tard *nôtre*).

En el tractament de la *é* i la *ó* obertes del llatí vulgar, el català es separa encara més del castellà que no fan l'italià i el francès: als diftongs castellans *ié* i *ué* corresponen en italià i en francès adés les vocals simples *e* i *o*, adés els diftongs *ié* i *uó* o *ué*; als dits diftongs castellans el català oposa *e* i *o* en tots els casos. El català diu, sense diftongació, no solament *herba* i *nostre*, sinó *pedra* i *mor*.

Els tractaments castellà i català de la *é* i de la *ó* obertes són completament oposats, fins al punt que en aquells casos excepcionals en què el castellà conserva intactes les dites vocals (*espejo, ocho*), el català llavors les canvia respectivament en *i* i *u* (*espill, vuit*).

Ⓔ *R* 204

146

2 VI 1920

CXLVII

Com a resultat del diferent tractament que han sofert les dues vocals llatines *e* i *o* breus en català i en castellà, als dos diftongs castellans *ié* i *ué* oposa el català les dues vocals simples *e* i *o*. Aquesta diferència notable en la vocal de la síl·laba accentuada afecta, com és natural, un nombre considerable de mots: *miel mel, piedra pedra, pie peu, nieto nét, fiebre febre, liebre llebre, tierno tendre, yerno gendre, hiedra heura, yegua egua, hierro ferro, tierra terra, siete set, hierba herba, cierto cert, pierde perd, fiesta festa, siempre sempre, ciento cent, viento vent, diente dent, diez deu, tiene té, viene ve, bien bé, puede pot, bueno bo, nuevo nou, nueve nou, rueda roda, juego joc, cuece cou, prueba prova, muere mor, vuela vola, duele dol, suegro sogre, pueblo poble, cuello coll, grueso gros, hueso os, nuestro nostre, fuerte fort, muerto mort, cuerda corda, cuervo corb, cuerno corn*, etc.

En el tractament de les vocals *é* i *ó* obertes del llatí vulgar, el català es mostra, com sabem, més allunyat del castellà que cap altra llengua romànica: l'italià presenta en molts dels mots citats la vocal diftongada, com en cas-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tellà (*miele, pietra, piede*, etc.; *puó, buono, nuovo*, etc.); el francès ofereix en molts d'ells el diftong *ié* i la vocal *eu*, provinent d'un antic diftong *ué* (*miel, pierre, pied*, etc.; *peut, neuf*, etc.); el romanès dóna a la diftongació de la *e* la mateixa extensió que el castellà. Solament el portuguès presenta en tots aquells mots la vocal no diftongada, com el català (*mel, pedra, pe*, etc.; *pode, bom, novo*, etc.); però en els casos excepcionals en què el castellà manté la *e* i la *o* llatines i en què el portuguès presenta així mateix *e* i *o* (si bé no obertes sinó tancades), el català precisament llavors no conserva la *e* i la *o* llatines, sinó que les muda respectivament en *i* i *u*: *pecho* (portuguès, *peito*) *pit, lecho* (port. *leito*) *llit, espejo* (port. *espelho*) *espill, seis* (port. *seis*) *sis, hoja* (port. *folha*) *fulla, ojo* (port. *olho*) *ull, ocho* (port. *oito*) *vuit, noche* (port. *noite*) *nuit*, reduït més tard a *nit*.

Ⓔ *B* 579
Ⓥ 6 *egua*] euga *B* ‖ 9 «*nueve nou*»,] om. *B* ‖ 13 *el tractament*] els tractaments *B* ‖ 16 «*puó*»] però *B* | *el*] i el *B*

147

3 VI 1920

CXLVIII

El fet d'haver-se diftongat en castellà les dues vocals llatines *é* i *ó* breus (*piedra, muere*) i d'haver-se mantingut no diftongades en català (*pedra, mor*), no solament ha produït un allunyament considerable entre les formes castellana i catalana d'una infinitat de mots llatins, en què figurava una d'aquelles vocals, sinó que ha estat causa d'una diferència notable entre ambdues llengües en la manera de pronunciar les vocals contigües.

En els mots en què darrera una síl·laba acabada en *i* o *u* no accentuades s'ha trobat venir una síl·laba començada en vocal, el castellà, que posseeix tants de mots d'origen popular amb els diftongs creixents *ié* i *ué*, se'n va fàcilment a pronunciar les dues vocals contigües dins una mateixa síl·laba (*dia-man-te, es-tu-diar*), mentre que el català, que no diftonga les vocals llatines i no posseeix per tant diftongs creixents com el castellà, manté normalment la pronunciació disil·làbica de les vocals contigües (*di-a-mant, es-tu-di-ar*).

D'això prové, encara, una nova diferència prosòdica entre el castellà i el català. És sabut que aquestes dues llengües no admeten en el present d'indicatiu formes esdrúixoles (on l'italià diu, per exemple, *esámina, súpplica*, el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

castellà i el català diuen *examína, suplíca*); però el castellà, que diu *es-tu-diar* (ço és, que fa asil·làbica la *i*), podrà dir, en l'indicatiu, *es-tú-dia* (forma plana), mentre que el català, que pronuncia *es-tu-di-ar*, ha de dir *es-tu-dí-a* (amb l'accent sobre la *i*, i no sobre la *u*, com el castellà).

Ⓔ *R* 205 *B* 580

Ⓥ 19 (*forma plana*)] (escrit «estudia»), forma plana *B* ‖ 20 «*es-tu-dí-a*»] «es-tu-dí-a» (escrit també «estudia») *B* | (*amb*] amb *B* ‖ 21 *castellà*)] castellà *B*

148

4 VI 1920

CL

Un fet característic de l'evolució fonètica del català és la producció dels diftongs finals *au, eu, iu, ou, uu*, per la transformació en *u* d'una *c* palatal (*pácem*: *pau*), d'una *d* (*pédem*: *peu*), del grup *t* més *i* consonant (*prétium*: *prétyu*: *preu*), de la desinència verbal *tis* (*habétis*: *haveu*).

Al canvi de *c* palatal en *u* devem: *pau, deu* (*diez*), *nou* (*nuez*), *veu* (*voz*), *creu* (*cruz*), *plau, jau, diu, cou, duu, lluu*, etc.

Al canvi de *d* en *u* devem: *peu, niu, cruu* (reduït avui a *cru*), *nuu* (reduït avui a *nu*), *cau, veu* (del verb *veure*), *seu* (de *seure*), *creu* (de *creure*), *riu* (de *riure*), *clou, ou* (de *oir*), etc.

La *u* és el reflex del grup de *t* més *i* consonant en *preu, palau, pou.*

Pel canvi en *u* de la desinència verbal *tis*, *u* és la terminació de les segones persones del plural de tots els temps de tots els verbs catalans: *haveu, perdeu, dormiu, cantàveu, cantàreu, perdésseu* o *perdéssiu*, etc.

Si es té en compte, demés, que la *v* intervocàlica del llatí vulgar és canviada en *u* en fi de paraula, com en provençal –d'on *nau, clau, lleu, viu* (*vivo*), *lleixiu, sèu, neu, breu, nou* (*nuevo*), *nou* (*nueve*), *ou* (*huevo*), *beu* (*bebe*), *deu* (*debe*), *viu* (*vive*), *escriu, mou, plou*, etc.– i que la *u* de la desinència *um* és conservada darrera vocal passant a formar diftong amb aquesta –d'on *Déu, jueu*, etc.–, es comprèn com ha d'ésser gran el nombre de mots catalans terminats en els diftongs decreixents *au, eu*, etc.

Ara bé: cap mot no termina en un d'aquests diftongs en castellà, en què cap consonant llatina no ha esdevingut *u* en fi de paraula. I cal notar, encara, que, a l'interior dels mots, el castellà no admet sinó els diftongs *au* i *eu*, els grups decreixents *iu, ou* i *uu*, essent-li estranys en absolut.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 207 *B* 582

Ⓥ 2 *palatal*] om. *B* ‖ 5 *palatal*] om. *B* ‖ 21 *Ara*] Doncs *B* ‖ 24 *els grups ... absolut.*] essent-li estranys els grups decreixents «iu», «ou», «uu». *R B*

149

5 VI 1920

CXLIX

Com a resultat d'haver suprimit el català en les síl·labes finals totes les vocals llatines llevat de la *a*, presenta un nombre immens de mots que tenen una síl·laba menys que llurs corresponents castellans, i oposa a la gran majoria de mots castellans terminats en *e* i *o*, mots terminats en una consonant. El castellà no admet com a finals sinó un curt nombre de consonants; el català admet com a finals la major part dels seus sons consonàntics; en castellà cap mot no termina en un grup de consonants; en català són freqüents els mots terminats en un grup de dues i àdhuc de tres consonants (*erm, forn, agost, dorms, governs*).

El fet de la supressió de les vocals finals llatines en català i de llur conservació en castellà ha donat sovint com a conseqüència un tractament diferent de la consonant anterior, esdevinguda final en català i mantinguda interior en castellà. Comparem *dic* i *digo, amic* i *amigo, joc* i *juego, llac* i *lago, cap* i *cabo, sap* i *sabe, cap* i *cabe, llop* i *lobo, prat* i *prado, mut* i *mudo, cantat* i *cantado.*

La caiguda de les vocals finals en català ha anat acompanyada, en molts casos, de modificacions de la consonant anterior, que han contribuït a allunyar fortament les formes catalanes de les castellanes: caiguda de la *n*, transformació de certes consonants en *u*, etc. Als mots castellans *mano, llano, freno, vino, lino, bueno, viene*, etcètera, així com als mots *pan, carbón, bien*, etc., corresponen, en català, *mà, pla, fre, vi, lli, bo, ve*, etc., *pa, carbó, bé*, etc.; a *vivo, nieve, nuevo, huevo*, etc.: *viu, neu, nou, ou*, etc.; a *escribe, debe, nube*, etc.: *escriu, deu, nuu*, etc.; a *dice, yace, paz, diez, nuez*, etc.: *diu, jau, pau, deu, nou*, etc.; a *grado, nido, pie* (de *pédem*), *cree* (de *crédet*), etc.: *grau, niu, peu, creu*, etc.

Ⓔ *R* 206 *B* 581

Ⓥ 6 *consonàntics; en*] consonàntics. En *R B* ‖ 14 «mudo»] «muda» *R B*, per error

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

150

7 VI 1920

CLI

Al començament del mot les consonants llatines a penes sofreixen cap modificació. El català i el castellà les alteren en ben pocs casos, i és de notar que rarament coincideixen les modificacions a què excepcionalment les sotmeten.

El castellà suprimeix normalment la *f* i la *g* palatal, que el català conserva. Així, a *fum, fava, forn, farina, fulla,* etc., el castellà oposa *humo, haba, horno, harina, hoja,* etc.; a *gel, gendre, germà, genoll, gener,* etc., *hielo, yerno, hermano, hinojo, enero,* etc.

El català palatalitza la *l* inicial, el castellà la manté linguodental: *lluna, llop, llana, llebre, lli,* etc., són en castellà *luna, lobo, lana, liebre, lino,* etc.

Un fet notable de la història de la *l* llatina és la palatalització dels grups inicials *cl, pl* i *fl* (exemples *clávem, plánum, flámma*). El castellà els palatalitza convertint-los en *ll* (*llave, llano, llama*); el portuguès, convertint-los en *ch* (*chave, chão, chama*); l'italià convertint-los respectivament en *chi, pi* i *fi* (*chiave, piano, fiamma*); el romanès palatalitza *ci,* que canvia en *chi* com l'italià (*chieie*): el català manté intactes aquells grups (*clau, pla, flama*). La llengua, doncs, que presenta palatalitzada la *l* inicial (*lluna*), contràriament al castellà (*luna*), la conserva intacta darrera *c, p* i *f* inicial (*plou*), posició en què precisament el castellà la palatalitza amb pèrdua de la consonant inicial (*llueve*).

(Es curiós, però, de notar que en una petita regió del domini català trobem palatalitzada la *l* dels grups *cl,* etc., així com, en una petita regió del domini castellà, la *l* inicial esdevinguda *ll,* com en català.)

Ⓔ *R* 208 *B* 583
Ⓥ 10 «*lli*»] «lli», «llaç» *R B* | «*lino*»] «lino», «lazo» *R B*

151

10 VI 1920

CLII

Examinem els reflexos catalans i castellans de la *c* llatina seguida d'una *e* o d'una *i.* En cap cas no coincideixen.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Segons la seva posició dins el mot, aquella consonant esdevé en ambdues llengües *ç* (ex.: *ciento, cent*) o *z* (ex.: *sauze, salze*); però, mentre que el castellà dóna a la *ç* el so de *th* sord anglès, el català la confon amb la *s* sorda (*cent* és homòfon de *sent*), i mentre que el castellà ensordeix la *z* confonent-la amb la *ç* (*sauze* esdevé *sauce*), el català la manté sonora confonent-la amb la *s* sonora (la *z* de *salze* té el mateix so que la *s* de *dóna'ls-en*). El castellà, doncs, acaba confonent la seva *ç* i la seva *z* donant-los un so sord, estrany al català (so anàleg al de *th* anglès del mot *think*), el qual so representa per *z* en general (*brazo*, abans *braço*) i per *c* davant *e* o *i* (*ciento, sauce*, abans *sauze*), mentre que el català manté la distinció entre la *ç* i *z*, confonent-les, però, respectivament amb la *s* sorda i la *s* sonora.

Però l'evolució de la *c* intervocàlica, que en castellà dóna constantment *z* (més tard esdevinguda *ç*), no es detura en català, sinó excepcionalment en l'etapa *z*: quan, per haver estat suprimida la vocal anterior a la *c* llatina, la *z* es troba en contacte amb una consonant. Ex.: *salicem*: *salze, quatuórdecim*: *catorze*. Solament en aquest cas persisteix, donant llavors naixença, si és que esdevé en contacte amb una *d* intervocàlica, al so africat *tz*: *duódecim* dóna *dotze*. (En castellà la *d* desapareix, i tenim *doce*, amb la mateixa *c* de *catorce*.)

Però si la vocal anterior persisteix, llavors la *z* és suprimida, fenomen completament estrany al castellà. Així, a *placer, vecina, racimo, diciendo, recibiendo, haciendo*, etc. (abans, *plazer, vezina*, etc.), el català oposa *plaer, veïna, raïm, dient, rebent* (abans *reebent*), *fent* (abans *faent*), etc. I, fenomen també estrany al castellà, si persistint la vocal anterior la següent és omesa, llavors la *z* no és suprimida sinó mudada en *u*: a *paz, nuez, diez, dice*, etcètera, el català oposa *pau, nou, deu, diu*, etc.

Finalment, quan la *c* llatina va precedida d'una *s*, el grup *sc* dóna *c* en castellà; en català dóna *ix*: a *pez, crece, florece*, etc., oposa el català *peix, creix, floreix*, etc.

A la sola consonant castellana *z* (*c* davant *e* o *i*) reflex d'una *c* llatina, oposa doncs el català *ç* (*cent*), *z* (*salze*), *tz* (*dotze*), *u* (*deu*), *ix* (*peix*), o la supressió completa de la consonant originària (*plaer*).

Ⓔ *R* 209 *B* 584
Ⓥ 25 (*abans «faent»*)] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

152

11 VI 1920

CLIII

En els canvis que el català ha operat en les consonants llatines, rares vegades coincideix exclusivament amb el castellà. El català muda com el castellà, el grup llatí *gn* en *ny* o *ñ*, el grup *pt* en *t*; però aquests canvis són comuns a un gran nombre de parlars romànics. Com a canvis en què el català i el castellà coincideixen, separant-se de les altres llengües novillatines, potser només podríem citar el de la *l* doble en *ll* (*cavall, caballo*) i el de la *n* doble en *ny* o *ñ* (*any, año*).

Els canvis operats en català estranys al castellà i viceversa són, al contrari, nombrosíssims. Assenyalem ací, entre altres:

La caiguda de la *c* palatal intervocàlica en català. Ex.: *plaer, dient,* en castellà *placer, diciendo.*

La caiguda de la *f* inicial en castellà. Ex.: *horno, hormiga,* en català *forn, formiga.*

La caiguda de la *g* palatal inicial en castellà. Ex.: *hermano, hielo,* en català *germà, gel.*

La caiguda de la *n* esdevinguda final en català. Ex.: *mà, pa, bé,* en castellà *mano, pan, bien.*

La reducció del grup *nd* a *n* en català. Ex.: *ven, manar, rodona,* en castellà *vende, mandar, redonda.*

La reducció castellana a *c* del grup *sc,* esdevingut *ix* en català. Ex.: *crece creix, florece floreix.*

El canvi castellà de *lt* darrera *u* en *ch.* Ex.: *mucho, escucha, cuchillo,* en català *molt, escolta, coltell.*

El canvi castellà en *ch* del grup *ct,* convertit en *it* o *t* en català. Ex.: *hecho, dicho, ocho, noche,* en català *fet* (abans *feyt*), *dit, vuit, nit* (abans *nuyt*).

Els canvis castellans en *j* dels grups *cl* i *li,* esdevinguts *ll* en català. Ex.: *oreja, ojo, hoja, consejo, paja,* en català *orella, ull, fulla, consell, palla.*

I el canvi importantíssim, de què havem parlat ja en converses anteriors, consistent en la vocalització de diferents consonants llatines en català, amb producció dels diftongs *au, eu,* etc. Ex.: *niu, pau, diu, pou, beu, mou,* en castellà *nido, paz, dice, pozo, bebe, mueve.*

Ⓔ *R* 210 *B* 585

Ⓥ 5 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 26 *Els canvis castellans*] El canvi castellà *R B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

153

12 VI 1920

CLIV

Al començament de la renaixença tothom deia i la llengua escrita acceptava *profundo, fecundo, vagabundo*, etc. Per evitar aquestes formes castellanes, hom proposà de substituir-les per *profon, fecon*, etc., imitant en la catalanització dels adjectius llatins en *úndus* el tractament que aquesta terminació havia sofert en els mots d'origen popular *segon, món, pregon*, etc. En el femení, però, fou conservada la *d* llatina, suprimida en el masculí, i foren adoptades les formes *profonda, feconda*, etc., al costat de les formes masculines, *profon, fecon*, etc.

Res no justificava l'omissió de la *d* en el masculí, sobretot conservant-la en el femení, com tampoc el canvi en *o* de la *u* accentuada, que és de regla conservar en els llatinismes. Els antics, en mallevar al llatí un adjectiu en *undus*, hi havien conservat la *u* i la *d*. Es comprèn, doncs, que a la fi es pensés a abandonar les formes en *on* i *onda*, reemplaçant-les per formes més en consonància amb els procediments tradicionals de catalanització.

Sobre quina havia d'ésser la forma femenina dels adjectius en qüestió, cap dubte: calia dir *profunda, fecunda, vagabunda*, etc.

Però, en el masculí, tot conservant naturalment la *u* i la *d* com en el femení, calia reemplaçar la desinència llatina *us* per una *e* o suprimir-la?, calia dir *profunde* o *profund*? En l'antic trobem *profunde*, però també *vagabunt* (ço és, *vagabund*).

Havent En Bulbena adoptat la terminació *unde* en el seu diccionari, no vacil·làrem a acceptar-la. Però, després que alguns literats ens han fet notar els avantatges que presenta *und* sobre *unde*, terminació homòfona de *unda*, creiem que ha d'anar-se decididament a l'adopció de la terminació *und*, que estableix una distinció perfecta entre el masculí (*profund*) i el femení (*profunda*).

Ⓔ *R* 13 *H* 29 *B* 351

Ⓥ 1 *renaixença*] Renaixença *B* ‖ 16 *cap*] no hi havia *R H B* ‖ 18 *calia*] ¿calia *R H B* ‖ 21 *En Bulbena*] en Bulbena *H*

Ⓕ 21 *DCC*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

154

15 VI 1920

CLIV

En l'establiment de les seves formes verbals el català ha seguit camins tots altres que el castellà. Les diferències entre les formes catalanes i les castellanes no són solament filles de la diferent evolució fonètica de les dues llengües: a les diferències d'ordre fonètic que presenten cal afegir un gran nombre de diferències d'ordre morfològic.

Bastarà, per a convèncer-nos-en, que ens fixem tan solament en els temps dits impersonals: el present d'infinitiu, el gerundi i el participi passat.

El llatí té quatre conjugacions caracteritzades per les terminacions del present d'infinitiu: *cantáre, habére, pérdere, sentíre.* El castellà no presenta en el present d'infinitiu sinó les terminacions *ár, ér* i *ír*, ço és, ha identificat la segona i la tercera conjugacions llatines canviant sistemàticament la terminació feble *ere* per la terminació accentuada *ére*; diu, no solament *habér*, sinó *perdér.* El portuguès marxa, en aquest punt, amb el castellà; però no el català, que conserva l'accentuació llatina en els infinitius de la tercera conjugació, com fan el francès, l'italià i el romanès: al castellà *perdér* el català oposa *pérdre.* Però hi ha més: en totes les llengües que, contràriament al castellà, conserven el tipus tercer, hi ha hagut una tendència a fer passar els verbs de la segona conjugació a la tercera (a *ridére* llatí, responen l'italià *ridere*, el català *riure*, el francès *rire*), i, en aquesta substitució de *ére* per *ere*, el català és la llengua que va més enllà, fins al punt que és el parlar novillatí que presenta un nombre més reduït d'infinitius terminats en *ér.*

En el gerundi, el castellà conserva les dues terminacions llatines *ando* i *endo* (que hi apareix, naturalment, transformada en *iendo*): *cantando, habiendo, perdiendo, sintiendo.* El català, que ha transformat aquelles dues terminacions en *ant* i *ent*, s'ha creat una tercera terminació *int* per als verbs de la quarta conjugació, i diu *cantant, havent, perdent*, però *sentint.*

El castellà, com el portuguès, ha donat als verbs de la segona i tercera conjugacions un participi en *ido*: *haber* i *perder* fan *habido* i *perdido* com *sentir* fa *sentido.* El català, com el francès i l'italià, ha adoptat per a aquells verbs la terminació *útus*: a *habido, perdido*, oposa *hagut, perdut* (en italià *avuto, perduto*; en francès *eu, perdu*).

Ⓔ *R* 212 *B* 587
Ⓥ 21 *novillatí*] neollatí *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

155

16 VI 1920

CLV

Un altre temps en què apareix també ben clarament que en l'establiment de llurs formes verbals el català i el castellà han seguit camins tots diferents, és el perfet d'indicatiu.

Comparem el perfet castellà *–canté, cantaste, cantó, cantamos, cantastes* (després: *cantasteis*), *cantaron–* amb el perfet català medieval *–cantí, cantist, cantà, cantam, cantàs, cantaren.*

En les terceres persones: *cantó* suposa la reducció de la terminació llatina *ávit* (*cantávit*) a *áut, áut* que, amb la pèrdua de la *t*, dóna *o* en castellà, *ou* en portuguès, *ó* en italià; mentre que *cantà* suposa la reducció d'aquella terminació llatina a *àt*, com el francès *chanta*: *cantaron* és el prolongament, fonèticament regular, de *cantárunt*, mentre que *cantaren* presenta *unt* canviat en *en*, com la forma de present *perden* (de *pérdunt*).

En *cantamos* la *s* final llatina és mantiguda, la qual és omesa en català (fet que retrobem en tots els altres temps); a *cantastes* (avui *cantasteis*) el català oposa *cantàs* amb reducció del grup *sts* a *s*.

En català, aviat, les formes regulars *canté, cantast* són reemplaçades per *cantí, cantist*, de manera que les terminacions *í, ist* hi esdevenen comunes a totes tres conjugacions: el castellà manté la distinció originària entre els verbs de la primera conjugació (*canté, cantaste*) i els de la segona i tercera (*perdí, perdiste*); però confon, en totes les persones, la segona i la tercera conjugacions (ex.: *perdió, perdieron, sintió, sintieron*), cosa que no fa el català (ex.: *perdé, perderen, sentí, sentiren*).

En el català modern, el perfet sofreix una renovació que el separa encara més del perfet castellà: *cantist, cantam, cantàs*, hi són reemplaçats per *cantares, cantàrem, cantàreu*, formes tretes de la tercera del plural *cantaren.*

Finalment, el castellà manté ben viu aquest temps simple, mentre que el català tendeix fortament a reemplaçar-lo per la perífrasi *vaig cantar, vares cantar*, etc. En el català central, *cantí, cantares*, etcètera, és un temps literari, que el llenguatge parlat ha reemplaçat completament per *vaig cantar, vares cantar*, etc.

Ⓔ *R* 213 *B* 588

Ⓥ 17 «*í*», «*ist*»| «*í ist*» *R* «í» i «ist» *B* ‖ 27 «*vares*»| «vas» o «vares» *B* ‖ 30 «*vares*»| «vas» o «vares» *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

156

18 VI 1920

CLVI

En l'establiment de les formes del perfet d'indicatiu, podem constatar encara una grossa divergència entre el català i el castellà: la diferent manera amb què aquestes dues llengües han tractat la *u* dels perfets llatins en *ui* (com *habui*) i la diferent extensió que cadascuna d'elles ha donat a aquests perfets.

En castellà la *u* ha estat atreta per la vocal del radical combinant-se amb ella: *habuisti* ha donat *hubiste*; *potuisti, pudiste*; *sapuisti, supiste*. En català la *u* ha estat tractada com la *w* germànica en un mot com *werra*, esdevingut *guerra*, la consonant anterior desapareixent en general davant *gu* i persistint si és *l, n* o *r*, amb intercalació d'una *e* entre ella i *gu* si és *r*: *habuisti* ha donat *haguist*; *potuisti, poguist*; *valuisti, valguist*; *paruisti, pareguist*.

En el tractament de la *u* el català coincideix amb el provençal. Se'n separa únicament en aquells casos en què el provençal ha adoptat excepcionalment el tractament castellà de la *u*: a *saubist* provençal el català oposa *sabist*, amb pèrdua de la *u*.

Però el català i el castellà no difereixen tan solament pel tractament tan divers que han donat a la *u* dels pretèrits llatins en *ui*, sinó en el nombre de pretèrits que posseeixen pertanyents a aquest tipus. El castellà en posseeix un curt nombre; el català, al contrari, en posseeix més que cap altra llengua llatina. En castellà a penes podem citar més que *hubo, tuvo, estuvo, pudo, plugo, supo, cupo*; en català tenim *hagué, estigué, pogué, valgué, volgué, dolgué, absolgué, molgué, ofengué, entengué, estengué, encengué, prengué, fongué, respongué, corregué, plagué, jagué, tragué, cregué, begué, degué, digué, rigué, clogué, mogué, dugué, conegué*, etc.

Ⓔ *R* 214 *B* 589

157

19 VI 1920

CLVII

En el pronom de tercera persona el català estableix una distinció entre el datiu i l'acusatiu, la qual perdura fins a l'època actual: el datiu és *li*, l'acusa-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tiu és *lo* en el masculí i *la* en el femení. Ex.: *doneu-li el llibre, seguiu-lo, seguiu-la.* El castellà posseeix *le, lo* i *la*; però *le* datiu és usat també com a acusatiu (*le veremos hoy*); i *la*, acusatiu, pot ésser també usat com a datiu (*la escribí una carta*).

Quan el datiu concorre amb l'acusatiu, tant el castellà com el català eviten la successió de les dues formes amb *l*; però mentre que el castellà l'evita canviant *le* en *se*, el català ho fa deixant caure la *l* del datiu, que es confon, així, amb l'adverbi *hi*. El castellà reemplaça *le la dio* per *se la dio*; el català reemplaça *la li donà* per *la hi donà*. Aquell diu *dárselos* en lloc de *dárlelos*; aquest diu *donar-los-hi* en lloc de *donar-los-li*.

Una altra diferència notable entre el català i el castellà en ço que es refereix a les formes febles del pronom de tercera persona (diferència que retrobem en els altres pronoms personals i en l'article): quan un mateix pronom llatí dóna dues formes romàniques segons la seva situació dins la frase, l'una plena (*lo, me, te*, etc.) i l'altra reduïda (*l, m, t*, etc.), el castellà abandona aviat aquesta i acaba emprant la primera en tots els casos (ex.: *lo ve, no lo ve*); el català manté les dues formes (ex.: *lo veu, no l veu, pren-lo, porta l*), i si modernament tendeix, davant el verb, a la uniformització del pronom, és a favor de la forma reduïda, contràriament al castellà, que generalitza la forma plena. El català, no solament conserva *no l veu*, sinó que tracta de substituir *lo veu* per *l veu*, donant així naixença a la forma *el* (avui diem *el veu* en lloc de *lo veu*).

A les dues sèries de formes primitives, *lo, me, te*, etc., i *l, m, t*, etc., afegeix, així, una una tercera sèrie de formes dites reforçades, *el, em, et*, etc. A aquestes tres sèries de formes, oposa el castellà una sèrie única: *lo, me, te*, etc.

Ⓔ *R* 220 *B* 595

158

21 VI 1920

CLVIII

Algunes d'aquestes converses, de què no ens ha estat possible de revisar les proves, han aparegut amb faltes d'impremta, que en general, però, no hauran impedit la comprensió del text, la majoria d'elles essent molt visibles i de fàcil correcció. Però en la conversa CXXXII, l'omissió de dues ratlles en fa del tot incomprensibles l'últim paràgraf i el començament del segon; per

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

què creiem oportú de reproduir-la. Heu's aquí com deia el text original d'aquesta conversa:*

*A continuació hi ha el text correcte de la *conversa LP* CXXXII (núm. 132 de la nostra edició), que hem reproduit en el lloc que li correspon segons la data de la seva primera publicació.

159

22 VI 1920

CLIX

El llatí vulgar presenta, al costat d'un gran nombre de verbs de la quarta conjugació, com *florire* (treure flor), verbs de la tercera, com *floríscere* (començar a treure flor), derivats d'aquells mitjançant el sufix *isc*. Havent-se perdut la diferència de significació entre els verb derivats i llurs primitius, podent-se dir indiferentment *florire* i *floríscere*, s'esdevé que unes llengües, com el castellà i el portuguès, eliminen l'un dels dos verbs (*florire*) i perpetuen tan sols l'altre (*floríscere*), mentre que altres llengües, com el català i l'italià, es formen un verb amb veus preses les unes al verb primitiu i les altres al verb derivat. El castellà diu *florezco, floreces, florece, florecen*, com el català diu *floresc, floreixes, floreix, floreixen* (veus, totes, provinents del verb derivat *floríscere*); però mentre que el castellà diu *florecer, florecemos, florecéis, florecía*, etc. (veus també provinents de *floríscere*), el català diu *florir, florim, floriu, floria*, etcètera (veus provinents del verb primitiu *florire*).

En castellà el sufix *isc* (esdevingut *ec* o *ezc*) ha passat a formar part del radical verbal: el castellà té un verb *florecer*, el radical del qual és *florec*, que retrobem en tots els seus temps i persones. En català el sufix *isc* (esdevingut *eix* o *esc*) és un element flexional: el català té un verb *florir*, el radical del qual (*flor*) és allargat d'un *eix* o *esc* totes les vegades que no li segueix una terminació accentuada. El català posseeix, així, una conjugació especial (dita incoativa), com l'italià, el francès i el romanès; les altres dues llengües hispàniques –el castellà i el portuguès– ignoren aquesta conjugació.

Ⓔ *R* 215 *B* 590
Ⓥ 3, 14, 16 *el sufix*] l'infix *B* ‖ 18 *li*] el *B* ‖ 20 *romanès*] rumanès *LP R*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

160

24 VI 1920

CLX

Als verbs castellans en *ecer* derivats d'adjectius o de substantius (ex.: *ennegrecer, florecer*) corresponen verbs catalans en *ir* (*ennegrir, florir*), el radical dels quals pren l'increment *eix* o *esc* en les formes rizotòniques del present (*ennegreix, floreix*). En els uns i en els altres constatem la presència del sufix llatí *isc*, esdevingut respectivament *ec* i *eix*, o bé *ezc* o *esc*; però, mentre que els verbs castellans tenen *ec* o *ezc* en totes llurs formes, els catalans no tenen *eix* o *esc* sinó en les persones del singular i en les terceres del plural del present d'indicatiu, de subjuntiu i d'imperatiu.

Els verbs catalans en *ir* que pertanyen a la conjugació dita incoativa, ço és, que prenen en les dites persones l'increment *eix* o *esc*, no són únicament els que corresponen a verbs castellans en *ecer*: per exemple, *servir, seguir, presumir, aplaudir* (corresponents als verbs castellans *servir, seguir, presumir, aplaudir*), així com *exercir, cedir, protegir, absorbir* (corresponents als verbs castellans *ejercer, ceder, proteger, absorber*), fan, en el present d'indicatiu, *serveix, segueix, presumeix, aplaudeix, exerceix, cedeix, protegeix, absorbeix.*

El català, com les altres llengües que posseeixen la conjugació dita incoativa, aplica aquesta conjugació a la quasi totalitat de verbs en *ir*, havent-hi fet passar molts verbs primitivament purs, ço és, que eren conjugats sense l'auxili de l'increment *eix* o *esc*. I és de notar que, en el pas de verbs purs a la conjugació incoativa, és precisament la nostra llengua la que va més enllà, sense que modernament la influència castellana hagi estat un obstacle al dit canvi de conjugació: *cobrir, llegir, oir, teixir, complir*, fan avui, en el català central, *cobreix, llegeix, oeix, teixeix, compleix*, els quals feien, en l'edat mitjana, *cobre, llig, ou, tix, cumple.*

Comparem el francès amb el català, i notarem que en aquell els verbs en *ir* que s'han mantingut purs són en major nombre que en català: el francès diu, per exemple, *acquiert, part, sert, vêt*, a les quals formes pures oposa el català les formes incoatives *adquireix, parteix, serveix, vesteix.*

Ⓔ *R* 216 *B* 591

Ⓥ 4-5 *del sufix llatí*] del sufix *R* de l'infix *B* ‖ 24 *edat*] Edat *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

161

26 VI 1920

CLXI

En els temps compostos dels verbs transitius (*he comprat, havia comprat,* etc.) el participi concorda primitivament amb el complement directe en totes les llengües novillatines (*he comprat un llibre, he comprada una casa*); però en totes elles es manifesta una tendència més o menys forta a fer-lo invariable, ço és, a usar la seva forma masculina del singular qualsevol que sigui el gènere i el nombre del complement directe (*he comprat un llibre, he comprat una casa*). Unes llengües han pervingut, d'altres no, a la invariabilitat completa del participi: el castellà és de les primeres, el català és de les segones. El castellà diu *he comprado* en tots els casos; el català, al costat de *he comprat*, admet encara les combinacions *he comprada, he comprats, he comprades*. Dels dos grups en què es divideixen les llengües novillatines respecte a la variabilitat del participi en els temps compostos dels verbs transitius, el castellà, amb el portuguès i el romanès, pertany a l'un; el català, amb el francès i l'italià, pertany a l'altre.

Tocant la variabilitat del participi, el català és més acostat a l'italià que no pas al francès. La regla francesa segons la qual el participi concorda amb el complement directe quan aquest precedeix aquell (*la maison que j'ai achetée*) i resta invariable en el cas contrari (*j'ai acheté une maison*), és estranya al català. El català pot fer concordar el participi amb el complement directe en tots els casos, exactament com l'italià. En realitat, però, la llengua moderna ja no fa concordar el participi amb el complement directe sinó quan aquest és un pronom personal de tercera persona. Tothom diu avui *he comprat una casa, la casa que he comprat*; en canvi, diem encara, referint-nos a una casa, *l'he comprada.*

Com, àdhuc en aquest cas, algú comença a dir *l'he comprat* en lloc de *l'he comprada*, i, més sovint encara, *els he comprat* en lloc de *els he comprats*, convindria molt que combatéssim aquesta tendència moderna envers la invariabilitat absoluta del participi, considerant obligatòria la concordança d'aquest amb els complements *la, los, les* i *ne*, tot deixant-la facultativa en els altres casos.

Ⓔ *R* 217 *B* 593

Ⓥ 1 *compostos*] composts *R B* ‖ 3, 11 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 12 *compostos*] composts *R B* ‖ 13 *romanès*] rumanès *LP R* ‖ 14 *el francès i l'italià*] l'italià i el francès *R B* ‖ 25 *Com*] (Com *R B* ‖ 30 *casos.*] casos.) *R B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

162

29 VI 1920

CLXI

Alguns han volgut aplicar al participi català la regla de concordança del participi francès segons la qual, en els temps compostos, el participi concorda amb el complement directe quan aquest precedeix aquell i es deixa invariable en el cas contrari. En català el participi pot fer-se concordar sempre amb el complement directe; però si en cada cas volem donar la preferència a la construcció més en consonància amb l'ús actual, la regla de concordança que en resulta no és pas la francesa: en francès el participi concorda amb qualsevol complement directe que el precedeixi; en català el participi concorda sols amb el complement directe quan aquest és un pronom personal de tercera persona.

En francès el participi concorda, doncs, amb el complement directe en molts casos en què el català actual el fa invariable. Comparem *Les maisons que j'ai achetées* i *Les cases que he comprat*. Però el contrari esdevé moltes vegades. El francès, per exemple, tracta el pronom *en* com a complement indirecte, i el participi que s'hi refereix no es fa, per tant, concordar amb ell (ex.: *J'ai trouvé des prunes et j'en ai mangé*); el català, al contrari, tracta el pronom *en* com a complement directe i fa concordar amb ell el participi (*He trobat prunes i n'he menjades*).

Així mateix, quan certs participis, com els dels verbs *poder, voler, saber, fer*, van seguits d'un verb en infinitiu, poden concordar en català amb el complement directe d'aquest verb; en francès la concordança és interdita en aquest cas. En català pot dir-se *l'he feta fer, l'hem volguda veure, no l'ha poguda alçar*, etc., frases en què el francès deixaria invariable el participi.

Ⓔ *R* 127 *B* 232
Ⓥ 2 *compostos*] composts *R B*

163

30 VI 1920

CLXII

En francès quan un participi va seguit d'un infinitiu (per exemple, *pu voir, pogut veure*; *vu danser, vist ballar*) i hi ha en la proposició un complement

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

directe, en aplicar la regla de concordança del participi cal tenir en compte si el complement directe és complement del verb que està en participi o del verb que està en infinitiu. En el primer cas, el participi concorda amb el complement (posat, naturalment, que aquest precedeixi aquell); en el segon cas no hi ha concordança. Així hom escriu *La femme que nous avons entendue chanter*, però *Le chanson que nous avons entendu chanter*.

El català parlat manca a aquesta regla, podent fer concordar el participi amb el complement tant si aquest és complement del participi com si és complement del verb en infinitiu. Així diem *L'hem sentida cantar* el mateix si ens referim a una dona que si ens referim a una cançó. Convindria, però, en el cas d'ésser els dos verbs transitius, que adoptéssim la regla francesa, no fent concordar el participi amb el complement sinó en el cas en què aquest és complement del verb que està en participi. Així: *Aquesta dona, l'hem sentida cantar*, però *Aquesta cançó, l'hem sentit cantar*; *Aquestes noies, no les hem vistes ballar*, però *Aquelles danses, no les hem vist ballar*.

En canvi, es pot molt bé dir, amb els participis dels verbs auxiliars de mode, *voler, poder, saber*, etc.: *l'ha volguda veure, l'ha poguda sentir, no l'hem sabuda fer*.

Ⓔ *B* 233

Ⓥ 9 *podent*] i pot *B* ‖ 10 *com*] com, en alguns casos, *B* ‖ 11 *verb*] verb que està *B* | *diem*] diem, com el francès: *B* ‖ 11-15 «*L'hem*» ... *Així:*] om. *B*

164

3 VII 1920

CLXIII

És curiós de constatar com en l'època moderna, en què, supeditat el català al castellà, s'ha produït un acostament d'aquell a aquest, sobretot en el lèxic i en la sintaxi, certes diferències, lluny d'atenuar-se, s'han anat accentuant més i més.

Si comparem la conjugació del català central amb la conjugació medieval, notem que tots els canvis llevat d'un s'han operat en el sentit d'allunyar la conjugació catalana de la castellana. A *cantamos, perdemos, sentimos* feia correspondre el català antic *cantam, perdem, sentim*; el català central diu, confonent la primera conjugació amb la segona, *cantem, perdem, sentim*. En el subjuntiu, a *cantemos, perdamos*, corresponien, en el català antic, *cantem, perdam*; avui diem *cantem, perdem. Cantàs, cantasses*, etc., ha estat reem-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

plaçat per *cantés, cantessis*, etc., formes més allunyades que no aquelles de les castellanes *cantase, cantases*, etc. En el català han fet llur aparició i s'han estès ràpidament els subjuntius en *i* (*canti, perdi*), completament estranys al castellà. La conjugació incoativa i els perfets en *gué*, estranys al castellà, han fet noves adquisicions.

En el pronom, la igualació de formes, que en l'edat mitjana semblava més aviat tendir a fer-se en profit de les formes plenes (*me, te*, etc.), com en castellà, s'opera en l'època moderna en profit de les formes reduïdes (*m, t*, etc.), que donen naixença a les formes dites reforçades (*em, et*, etc.), desconegudes en castellà.

Aquesta llengua, per la seva part, ha fet sofrir al seu consonantisme una sèrie de canvis importants que han allunyat considerablement la pronunciació castellana de la catalana.

Ⓔ *R* 218 *B* 594

Ⓥ 6 *canvis ... un*] canvis, ... un, *B* ‖ 8 *el català central*] avui el català central *B* ‖ 15 *els perfets*] el perfet *R B* ‖ 17 *edat*] Edat *B* ‖ 22-24 *Aquesta ... catalana.*] om. *R B*

165

6 VII 1920

CLXIV

La llengua moderna presenta un nombre considerable de formes verbals amb l'increment *eix* les quals convé evitar.

El fet que alguns verbs de la segona conjugació, com *emetre*, siguin habitualment reemplaçats per verbs de la tercera (*emitir*), fa que sovint es trobin usades formes com *emiteix* en lloc de *emet*. Aquestes formes suposen un canvi de conjugació del verb sota la influència del verb castellà corresponent: reemplaçat el verb de la segona (*emetre*) per un verb de la tercera (*emitir*), aquest adopta, naturalment, la conjugació incoativa, que és la regular dels verbs de la tercera. Així s'expliquen *emiteix, omiteix, interrompeix, transcorreix, difondeix, excloeix, concibeix, percibeix*, etc., en lloc de *emet, omet, interromp, transcorre, difon, exclou, concep, percep*, etcètera, les soles correctes.

Un altre cas en què convé evitar l'increment *eix* és el de *menteix* o *escolleix*. Aquí es tracta de verbs de la tercera conjugació (*mentir, escollir*) els quals hom tendeix a fer passar de purs a incoatius. La mateixa tendència que un dia féu caure en desuetud *cobre* i *ou*, reemplaçats per *cobreix* i *oeix*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

porta avui a reemplaçar *ment* i *escull* per *menteix* i *escolleix*. *Cobrir* i *oir* són verbs en què el canvi de la conjugació pura per la conjugació incoativa és un fet acomplert; *mentir* i *escollir* són verbs en què aquest canvi tendeix tot just a produir-se. I en aquest segon cas, són indubtablement preferibles les formes pures.

Ⓔ *R* 144 *B* 149

166

9 VII 1920

CLXIV

Un fet d'ordre fonètic del castellà modern, que l'ha allunyat considerablement del català i del portuguès, és el pas de certes consonants sonores a sordes. El castellà medieval posseïa una *s* sonora i una *s* sorda, com el català (en el mot castellà *rosa* la *s* era pronunciada com la *s* del mot català *rosa*); posseïa una *z* sonora, per exemple en *doze*, al costat d'una *ç* sorda, per exemple en *braço*; la *j* (*joven*) i la *x* (*dixo*) hi eren pronunciades com en català, palatals sonora i sorda respectivament. En l'època moderna, la *s* sonora es canvià en *s* sorda, la *z* esdevingué *ç*, i la *j* es confongué amb la *x*, esdevenint després totes dues *j* velar (sorda).

Aquest ensordiment de les fricatives sonores és un fet que trobem també dins el domini català; però en aquesta llengua no és un fet general com en castellà, sinó dialectal. En el català de la ciutat de València i sa comarca, trobem els sons de la *s* sonora, *tz* i *tj* (so valencià de la *j*) reemplaçats respectivament per *s* sorda, *ts* i *tx*; *casa, dotze, jove*, hi són pronunciats com si fossin escrits *cassa, dotse, txove*. A Barcelona, *tj* és pronunciat correntment *tx* (així, *corretxa*, en lloc de *corretja*), encara que existeix ja una forta reacció contra aquesta pronúncia barcelonina dels dígrafs *tj* i *tg*.

Ara, el pas dels sons palatals *j* i *x* a *j* velar és un fet completament estrany al català. Perquè, si és cert que aquest so velar existeix en català modern, és com a resultat de l'admissió d'un cert nombre de mots castellans que tenen *j*: *eje, traje, refajo, despejar*, etc. La presència d'aquest so velar en un mot el denuncia immediatament com a mot pres del castellà.

Ⓔ *R* 211 *B* 586

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

167

10 VII 1920

CLXV

Hi ha un cert nombre de faltes d'ortografia que ja no cometen mai els que escriuen habitualment en català. Tots ells saben prou, per exemple, que cal escriure *creure*, *vendre*, *batre*, etc., i no *crèurer*, *vèndrer*, *bàtrer*, etc. Ja Milà i Fontanals féu notar que en els infinitius plans «s'ha d'escriure una *r*, no dues» i que «tant mal és escriure *pareixe* com *crèurer*». Després s'ha dit i repetit mil vegades que calia escriure *creure*, no *crèurer*. I, no gens menys, la falta d'ortografia consistent a escriure amb dues *r* les terminacions dels infinitius plans, i qui diu aquesta falta diu moltes d'altres d'anàlogues, no ha desaparegut pas de les nostres publicacions.

Els que tenen de temps l'habitud d'escriure en català, ja no cometen aquestes faltes; però a cada moment es posen a escriure el català nova gent, que no es preocupen d'estudiar-ne l'ortografia, i aquests són els que perpetuen aquelles faltes, caient en les mateixes errors en què incorregueren els principiants d'altres temps.

L'aparició, en llibres i periòdics, de faltes d'ortografia com *crèurer* per *creure* seria, però, evitada amb que totes les impremtes tinguessin correctors que coneguessin a la perfecció l'ortografia catalana. Desgraciadament n'estem lluny, i les nostres publicacions apareixen, així, veritablement farcides de faltes d'ortografia. I la mesura de la insuficiència dels nostres correctors de proves la dóna precisament el fet que a hores d'ara encara sigui possible l'aparició de grafies com *crèurer*, *vèndrer*, *bàtrer*, etc.

Ⓕ 3-5 Milà (1874: 6)
Ⓝ 3-5 La reproducció més propera al moment en què escriu Fabra és a Milà (1908: 160-168).

168

13 VII 1920

CLXVI

El participi passat dels verbs de la primera i de la quarta conjugacions llatines presenten respectivament les terminacions *átus* i *ítus* (ex.: *cantatus*, *auditus*), que trobem perpetuades en totes les llengües novillatines: en castellà i portuguès han donat *ado* i *ido*, en italià *ato* i *ito*, en català i en roma-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nès *at* i *it*, en francès *é* i *i*. Una terminació accentuada que tingui l'extensió de les dues terminacions *átus* i *ítus* manca en llatí per als verbs de les altres dues conjugacions. Les llengües novillatines se n'han creat una: les unes han generalitzat la terminació *útus*, les altres han adoptat la terminació *ítus*. El castellà és entre aquestes; el català és entre aquelles: a *perdido, vencido, vendido, temido*, etc., oposa el català, *perdut, vençut, venut, temut*, etc.

Però a aquesta diferència de terminació en els participis dels verbs provinents dels de la segona i tercera conjugacions llatines, ve encara a unir-se una altra diferència, i és que, mentre que els participis en *ido* adopten en castellà el radical de l'infinitiu (*haber*: *habido*) qualsevol que sigui el radical del perfet (*hubo*), els participis en *ut* adopten en català el radical del perfet (*hagué*: *hagut*) sempre que aquest presenta un radical diferent del de l'infinitiu (*haver*). Els verbs castellans *haber, caber, saber, poder, querer, tener*, etc., que fan, en el perfet, *hubo, cupo, supo, pudo, quiso, tuvo*, etc., fan, en el participi, *habido, cabido, sabido, podido, querido, tenido*, etc.; la irregularitat del perfet d'indicatiu, que retrobem en els imperfets de subjuntiu (*hubiera* i *hubiese, cupiera* i *cupiese*, etc.) no s'estén als participis en *ido*. Els verbs catalans *haver, poder, voler, conèixer, moure, valer*, etc., que fan, en el perfet, *hagué, pogué, volgué, conegué, mogué, valgué*, etc., fan, en el participi, *hagut, pogut, volgut, conegut, mogut, valgut*, etc.; la irregularitat del perfet d'indicatiu, que retrobem, com en castellà, en els imperfets de subjuntiu (*haguera* i *hagués*), etc., s'és introduïda també en el participi en *ut*.

Ⓔ *R* 219 *B* 592
Ⓥ 3, 7 *novillatines*] neollatines *B*

169

14 VII 1920

CLXVII

En el lèxic el català i el castellà presenten també diferències importantíssimes. Sovint una mateixa idea és expressada en les dues llengües per mots diferents, i els prolongaments d'un mateix mot llatí expressen sovint idees diferents i poques vegades coincideixen en totes llurs significacions.

Un mot tan important com *velle* (*voler*) ha desaparegut en castellà, reemplaçat per *querer* (de *quaerere*): a *voler* català (en italià, *volere*; en francès, *vouloir*, etc.) oposa el castellà *querer*. Els mots com *velle* perduts en una llengua i conservats en l'altra són en nombre considerable. Són llargues les

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llistes de mots de cadascuna d'aquestes llengües completament estranys a l'altra.

D'un mateix mot llatí vénen *traure* i *traer*, d'un mateix mot llatí *dona* i *dueña*, parells de mots que tenen una significació ben diferent en ambdues llengües. Si comparem *muller* i *mujer*, veiem que el mot castellà té una extensió més gran que el mot català; *venir*, al contrari, té una extensió més gran en català que no en castellà. *Collir* i *coger*, *fer* i *hacer*, *cap* i *cabo*, *raig* i *rayo*, estan lluny de coincidir en totes llurs significacions.

Aquestes diferències lèxiques, que persisteixen malgrat la forta influència del castellà sobre el català en l'època moderna, provarien a bastament, si no hi hagués ja les morfològiques i les fonètiques, que el català i el castellà constitueixen dues llengües novillatines perfectament distintes.

En morfologia, en lèxic, en sintaxi, el català és molt més allunyat del castellà que no el portuguès, i molt més acostat al provençal antic que no a les altres dues llengües hispàniques.

Ⓔ *B* 221 *B* 596

Ⓥ 1 *lèxic*] lèxic, *B* | *el català i el castellà*] català i castellà *B* ‖ 8-10 *Són ... l'altra.*] om. *R B* ‖ 20 *novillatines*] neollatines *B*

170

15 VII 1920

CLXVIII

Quan un català parlant en castellà usa *venir* en lloc de *ir*, el seu interlocutor castellà té raó d'advertir-lo que usa malament el verb *venir*; però generalment aquest no es limita a fer-li aquest advertiment, sinó que vol donar-li entenent que emprar *venir* en aquells casos en què els castellans diuen *ir* en lloc de *venir*, és una error àdhuc en català. I sovint el català acaba creient que el castellà té raó, i convé que els catalans parlem molt malament el català.

Perquè el castellà diu: ¿Com pot ésser que un verb que vol dir «*caminar de allá para acá*» pugui significar «*caminar de acá para allá*»? I és tal el prestigi que la llengua castellana té entre nosaltres, que allò que és una falta en castellà, donada la significació que en aquesta llengua han adoptat els verbs *ir* i *venir*, acaba per semblar-nos que també deu ésser una falta en català. I si no fos que *venir*, en el sentit de dirigir-se envers l'indret on es troba aquell a qui es parla, està tan fortament arrelat en la nostra llengua, és pro-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

bable que l'hauríem reemplaçat per *anar*, conformant així l'ús dels dos verbs *anar* i *venir* a l'ús castellà de llurs corresponents *ir* i *venir*.

Però aquest sentit de *venir*, que els castellans ens blasmen, no és pas, com ells creuen i ens volen fer creure, un sentit que els catalans li hagem donat per un oblit absurd de la significació primitiva d'aquell verb: aquest sentit és, al contrari, clàssic (ja el tenia el *venire* llatí), i el català no ha fet sinó conservar-lo fidelment, com l'italià i altres llengües. No és, doncs, el català que en determinats casos hagi canviat *anar* en *venir*, sinó el castellà que, restringint la significació de *venir*, ha reemplaçat en aquells casos *venir* per *ir*.

Ⓔ *R* 46 *H* 41 *B* 567
Ⓥ 12 *envers*] vers *H* ‖ 17 *hagem*] hàgim *H B*

171

16 VII 1920

CLXIX

El verb castellà *estar* acompanyat d'una designació de lloc, tradueix el verb català *ésser*. *A las siete estábamos en la plaza* és, en català, *A les set érem a la plaça*. *¿Dónde está tu padre?* tradueix *On és el teu pare?*

Estar amb una designació de lloc significa en català residir, habitar, fer estada. *El meu cosí està al carrer Nou* vol dir que hi viu. No vol dir el mateix *Mon pare és a Girona* que *Mon pare està a Girona*.

Avui, però, és freqüent, entre la gent jove de Barcelona, d'emprar, amb les designacions de lloc, *estar* en lloc d'*ésser*. Així, no és rar de sentir *A les nou estarem al teatre* en lloc de *A les nou serem al teatre*.

Cal, doncs, anar molt en compte en l'ús del verb *estar* acompanyat d'una determinació circumstancial de lloc, a fi d'evitar que prosperi la tendència actual a emprar *estar* com a sinònim de *ésser*.

Ⓔ *R* 47 *B* 475

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

172

19 VII 1920

CLXX

Els mots en *eus* inaccentuat *–idóneus, spontáneus*, etc., que en castellà han pres la forma *idóneo, espontáneo*, etc.– havien estat admesos en el català modern sota llur forma castellana. Obrim el Labèrnia i hi trobarem *idóneo, espontáneo, aéreo, ígneo, cetáceo*, etc. Aquestes formes en *eo*, evidentment dolentes, han estat després substituïdes per formes en *i –idoni, espontani, igni*, etc.–, prenent per model un mot com *oli*, corresponent al castellà *óleo* (de *óleum*).

Aquesta catalanització de la terminació llatina *eus* no és pas la que practicaren els autors antics, els quals, en manllevar un mot com *idóneus*, en feien *idòneu*. Si volíem seguir els antics, no hauríem, doncs, d'escriure *idoni, espontani, igni*, etc., sinó *idòneu, espontàneu, ígneu*, etc.

Idoni, espontani, etc., són, però, avui unànimement admesos; i, per bé que els antics diguessin *idòneu* i no *idoni*, no aconsellaríem de ressuscitar les antigues formes en *eu*, sobretot si tenim en compte que la llengua ja féu espontàniament el canvi de *eu* en *i* en mots populars con *tèbeu*, esdevingut *tebi*.

L'admissió de *idoni, espontani*, etc., porta a la de *idònia, espontània*, etc. (en lloc de *idònea, espontànea*, etc.), i llavors, per analogia, a la de *línia, miscel·lània*, etc., en lloc de *línea, miscel·lànea*, etc.).

Ⓔ *R* 14 *B* 352
Ⓥ 15 *esdevingut*] que esdevingué *B*
Ⓕ 3 Labernia (1839)

173

22 VII 1920

CLXXI

La catalanització de la terminació inaccentuada *eus* que consisteix a canviar-la en *i* (*idóneus*: *idoni*) és discutible: els antics la canviaven en *eu* (*idòneu*). Però, si hi ha raons per a preferir *i* a *eu* i *i* és avui unànimement acceptada, això no vol dir que el canvi de la *e* llatina en *i* que suposa l'admissió de formes com *idoni, espontani, cetaci*, etc., s'hagi de fer igualment en els derivats d'aquests mots.

Hom comprèn perfectament que si la terminació *eus* és canviada en *i*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la terminació *ea* sigui canviada en *ia*, que si en el masculí diem *idoni, espontani, homogeni*, etc., en el femení diguem *idònia, espontània, homogènia*, i per analogia amb aquests femenins preferim *línia, miscel·lània*, etc., a *línea, miscel·lànea*, etc. Hom comprèn així mateix que d'un adjectiu com *espontani - espontània* traguem l'adverbi *espontàniament*.

Però ja no ens cal donar una major extensió a la forta deformació que suposa, en un mot manllevat, el canvi d'una *e* en *i*. És tolerable que, per raons d'eufonia, preferim *espontani* a *espontàneu*, i *espontània* a *espontànea*, a condició, però, que respectem la *e* de *espontaneïtat*. Podem admetre *línia* per *línea*, però a condició que això no ens porti a reemplaçar *lineal* i *delinear*, per *linial* i *deliniar*.

Si no fos així i creguéssim que el fet de dir *línia* obliga a dir *linial*, llavors seria preferible de rectificar la transcripció del primitiu i de dir *línea* en lloc de *línia*, i així mateix *espontàneu, aèreu, cetàceu*, etc., en lloc de *espontani, aeri, cetaci*, etc.

Ⓔ *R* 15 *B* 353

174

23 VII 1920

CLXXII

Si de *contrárius* fem *contrari* i de *idóneus* (amb canvi de la *e* en *i*) fem *idoni*, no és desenraonat de convertir *continuus* en *continu*. La *u* de la desinència llatina situada immediatament darrera una vocal inaccentuada rep, així, el mateix tractament en tots els casos.

En català antic la *u* de la desinència és normalment mantinguda darrera *u* (*contínuu*); però també és mantinguda darrera *e* (*idòneu*). La substitució de *idóneu* per *idoni*, unànimement acceptada, justifica la de *contínuu* per *continu*.

Continu és tant més preferible a *contínuu*, que la llengua ha tendit evidentment a reduir *uu* a *u* àdhuc en el cas d'ésser la primera *u* accentuada: *cruu* i *nuu* han estat, en efecte, reduïts a *cru* i *nu*, i si conservem *duu* i *lluu* és per analogia amb les altres formes verbals en *u* (*diu, cou, plau*, etc.). En català antic, d'altra part, no deixen de trobar-se formes com *estrenu*, de *strenuus*.

Ⓔ *R* 16 *B* 446

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

175

24 VII 1920

CLXX

Per a la recta escriptura dels mots hereditaris que ofereixen sons d'ortografia dubtosa, la coneixença de llur etimologia no té pas la importància que hom sol atribuir-li.

En una llengua que ha transformat la terminació nominal *as* en *es* (*dominas*: *dones*) i les terminacions verbals *as* i *ant* en *es* i *en* (*càntas*: *cantes*; *cantant*: *canten*), que abunda en mots com *escoltar*, *orfe*, *rave*, *cànem*, *monestir*, etc., en els quals una *e* correspon a una *a* llatina, i que posseeix, al mateix temps, un bon nombre de mots com *almoina*, *alzina*, *aram*, *mateix*, *balança*, etc., en què, al contrari, una *a* catalana correspon a *e*, *i* o *æ* del llatí, hom no pot pas invocar com a argument decisiu a favor o en contra de la *a* com a signe representatiu de la vocal neutra en un mot determinat, el fet que el mot llatí del qual prové el mot català tingui o no tingui *a*.

Per això un hom és sorprès de veure com encara avui un acadèmic de la llengua, tot acceptant *monestir*, *orfe*, etc., declari inadmissible una grafia com *enyorar*, perquè, segons ell, aquest mot vindria de *angor*. És el mateix cas dels que, en la primera època de la renaixença, protestaven contra la grafia *treball*, defensada per M. Aguiló, perquè, segons ells, *treball* provenia de *trabáculus* (i havia, per tant, d'escriure's *travall*!).

M. Aguiló objectava, amb raó, als seus adversaris que cap valor podia tenir per a la recta escriptura de *treball* que aquest provingués de *trabáculus*, si en català antic apareix constantment escrit *treball*, i així, i no pas *travall*, és com sona en tal i tal regió on no són confosos els sons *a* i *e* i els sons *b* i *v*. Però després resultà, encara, que *treball* no provenia de *trabáculus*!

Àdhuc admetent que *angor* sigui l'ètimon de *enyorar*, això no exigiria pas d'escriure *anyorar* (com no escrivim pas *ascoltar* pel fet que l'ètimon d'aquest mot és *auscultare*). Però, ¿i si ni tan solament *enyorar* provingués de *angor*? Perquè no és pas una cosa evident que *angor* sigui l'ètimon de *enyorar*.

Ⓔ *R* 184 *H* 127 *B* 11

Ⓥ 10 *a favor*] en favor *H* ‖ 11 *determinat*] donat *R H B* ‖ 13 *un hom*] hom *R H B* ‖ 15 *angor*] *angorem B* ‖ 16 *que*] qui *B* | *renaixença*] Renaixença *B* ‖ 17 *M.*] Marià *B* | *«treball» provenia*] provenia *B* ‖ 18 *trabáculus*] trabaculum *B* ‖ 19 *M.*] Marià *B* | *podia*] no podia *B* ‖ 23 *trabáculus*] trabaculum *B* ‖ 24-28 *Àdhuc ... «enyorar».*] om. *B*

Ⓕ 13-15 *DCC* (VI)

Ⓝ 13-15 «para conservar el carácter de nuestra lengua, es preciso a veces supeditar la etimología a la fonética [...]. Véase, si no, entre varios casos, las grafías *enyor*, *gener* y *fesol*, por *anyor* (lat.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

angor), *janer* (lat. *januarius*), y *fasol* (lat. *faseolus*), con todo y la modificación tradicional de la *a* ante *n* o *s* en palabras como *menjar* (de *manducare*) y *monestir* (de *monasterium*)» (*DCC*, VI). En qualsevol cas, qui primer havia apuntat ja una tal etimologia era Balari Jovany (1885: 5-6): «*Anyor, anyorar, anyorarse, anyora, anyorament, anyorança.* Estas palabras, objeto de predilección de los poetas catalanes, los líricos en especial, derivan de la forma fundamental *anyor*, modificación fónica de la palabra latina *angor*, debida al cambio de *g* en *y*, que se realiza también en otras palabras como en *planyer* de *plangere* y en *estrenyer* de *stringere*». Anys després Tomàs Forteza raonaria semblantment: «*Anyoradiç* (angor-at-stius)» (1915: 443).

176

30 VII 1920

CLXXI

Les preocupacions etimològiques han estat causa d'innombrables grafies errònies.

En català, en rigor, no existeix la qüestió ortogràfica de la *b* i la *v*, com existeix, per exemple, en castellà. En català antic, cap vacil·lació en l'ús d'aquestes dues lletres; en el català parlat, un bon nombre de parlars distingeixen perfectament la *b* i la *v*. Doncs, ¿per què, prenent peu que el català central confon la *b* i la *v*, anar a cercar en el llatí com ens cal escriure *cavall* o *treball*?

Si en lloc de recórrer a l'etimologia, haguéssim tingut en compte la pronúncia d'aquells parlars que no confonen la *b* i la *v*, mai no ens hauria esdevingut d'escriure erròniament amb *b* els mots *cavall*, *governar*, *provar*, etc. (en llatí, *caballus*, *gubernare*, *probare*, etc.).

Recórrer a l'etimologia per fixar l'ortografia de la *b* i la *v*, és com si hi recorreguéssim per fixar l'ortografia de la *s* i la *ss* intervocàliques prenent peu que el valencià central confon la *s* i la *ss*. *Buit* és *buit* encara que vingui de *vócitus*; *corba* és *corba* encara que vingui de *curva*; com el plural de *nas* és *nassos*, per bé que *nas* vingui de *nasus*; i el femení del participi *mes* és *mesa*, per bé que *mes* correspongui a *missus*.

És en els mots manllevats que cal tenir en compte si el llatí té *b* o *v*, *s* o *ss*.

Ⓔ *R* 185 *B* 20

Ⓥ 12 «*caballus*»] «caballum» *B* ‖ 16 «*vócitus*»] «vocitum» *B* | «*curva*»] «curvam» *B* ‖ 17 «*nasus*»] «nasum» *B* ‖ 18 «*missus*»] «missum» *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

177

31 VII 1920

CLXXII

En el *Diccionari ortogràfic* de l'Institut, en la llista de mots catalans que presenten una *b* corresponent a una *v* castellana, figura el mot *berbena*, en castellà *verbena*. Això no vol dir, naturalment, que *berbena* tingui totes les accepcions del mot castellà *verbena*; i precisament per evitar que el lector pogués creure que aquests dos mots són exactament equivalents, el mot *berbena* porta, dins el vocabulari, aquesta indicació semàntica: «nom de planta».

Berbena és, en català, el nom de la planta anomenada en castellà *verbena*. *Berbena* i *verbena* són prolongaments del mateix mot llatí *verbena*, que en francès ha donat *verveine*. Tant en francès com en català hi ha hagut una assimilació de les dues labials, en francès a favor de la *v* i en català a favor de la *b* (ex.: *E si a ell penjen les ales, unta ab suc de «barbena» les ales..., Cura e nodriment dels ocells etc.*). El castellà diu *berbena*, però escriu *verbena*, de conformitat amb la seva regla etimològica sobre l'ús de la *b* i la *v*. Així, doncs, corresponent-se etimològicament els dos mots català i castellà *berbena* i *verbena*, figuren amb raó en la llista damunt esmentada, al costat de *beina* i *vaina*, *baró* i *varón*, *biga* i *viga*, *berruga* i *verruga*, etc. ¿Ha pogut, però, això fer creure a algú que els dos mots eren exactament equivalents, i que *berbena* podia traduir en tots els casos el mot castellà *verbena*?

Perquè, fins fa poc (en què hom escrivia ordinàriament *verbena*), hom evitava més aviat d'emprar aquest mot com a traducció del castellà *verbena* en l'accepció que aquest té en les expressions *verbena de San Juan* i anàlogues; mentre que avui, escrit *berbena*, apareix molt sovint usat en aquesta accepció: *berbena de Sant Joan*, etc. Convé, doncs, fer constar que l'Institut no autoritza aquest ús del mot *berbena*, que dóna únicament com a nom de planta. I afegim que, en cas d'admetre el mot castellà *verbena* en l'accepció de festa celebrada la nit de la vigília de certes festivitats (cosa que no aconsellaríem pas), nosaltres preferiríem d'escriure, llavors, *verbena*, ço és, de conservar al manlleu la seva grafia originària.

Ⓔ *B* 431
Ⓥ 4 *per*] per a *B*
Ⓕ 1 *DOr* (33) ‖ 12-13 *Libre dell nudriment* (1910: 13)
Ⓝ 1 Reproduït, en la seva segona ed., de 1923, dins Fabra (1923: 35; [2008: 265]).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

178

2 VIII 1920

CLXXIII

Hi ha gent que, sentint la necessitat d'un mot exactament equivalent a *ajeno*, no tenen escrúpol a adoptar aquest mot, d'on creuen haver tret un mot correctament català catalanitzant-ne la terminació i, si això no bastava, catalanitzant-ne l'ortografia. Així ha pres naixença l'absurd mot híbrid *agè*.

Ajeno prové de *alienus*, com el portuguès *alheio*. Si aquest mot hagués subsistit en català, hauria pres la forma *allè*. El romanç de Catalunya havent perdut *alienus*, hauríem pogut manllevar-lo al llatí clàssic com havem fet amb tants d'altres mots (dits d'origen erudit o savi); el mot hauria pres llavors la forma *aliè*. Així, doncs, i no pas *agè*, és com hauríem de dir si volíem tenir un mot que correspongués exactament al mot castellà *ajeno*.

Però, àdhuc admetent *aliè*, no creiem pas que fos la traducció que caldria donar a *ajeno* en la majoria dels casos en què els castellans empren aquest mot. Quant *ajeno* vol dir pertanyent a altri, la seva traducció catalana és *d'altri*. Ex.: *el bé d'altri, el mal d'altri*. I per a traduir *ajeno* en els altres sentits tenim *estrany, impropi, lliure, exempt, dejú, alienat*...

Ⓔ *R* 8 *B* 384
Ⓥ 2 *haver*] haver-ne *R B* || 7 «*allè*»] «allí» *LP, per error*, restablert a *R* i *B* || 16 «*alienat*»] om. *R B*

179

3 VIII 1920

CLXIV

Hi ha una regla morfològica generalment admesa que diu que immediatament davant un verb començat en vocal o *h*, no han d'usar-se mai les formes plenes *lo* i *ne*, ni les reduïdes *'l* i *'n*, ni les reforçades *el* i *en*, sinó les elidides *l'* i *n'*.

Aquesta regla és sovint infringida en el cas en què el segon d'aquests pronoms va precedit de *ens, us* o *els*; així, és freqüent d'escriure *ens en ha portat, us en aneu, els en ha trets*, etc., quan l'aplicació d'aquella regla exigiria *ens n'ha portat, us n'aneu, els n'ha trets*, etc.

De fet, en aquestes combinacions la llengua parlada fa sentir una *e*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

entre la consonant final del primer pronom i la consonant del segon; no diem, en efecte, *us n'aneu* sinó *us en aneu*; i com que la llengua escrita admet la forma *en*, això ens permet de conformar l'escriptura a la pronunciació emprant excepcionalment aquesta forma en lloc de la forma *n'*.

Així mateix, admetent excepcionalment la forma *el* davant vocal o *h*, podríem escriure, per exemple, *ens el ha portat*, i d'aquesta manera conformaríem l'escriptura a la pronunciació habitual, que no és pas *ens l'ha portat* sinó *ens-e l'ha portat*. Però la intercalació de la *e* entre el primer pronom i el segon tenint igualment lloc en combinacions com *ens l'ha portada*, *ens la pren*, etc. (pronunciades habitualment *ens-e l'ha portada*, *ens-e la pren*, etc.), i no disposant la llengua escrita, per al pronom femení, de cap forma que permeti de transcriure la *e* intercalada, tothom escriu, amb omissió d'aquesta *e*, *ens l'ha portada*, *ens la porta*, etc.; i si hom admet la combinació *ens l'* en *ens l'ha portada*, no hi ha cap raó de no admetre-la en *ens l'ha portat*.

Creiem, doncs, que hom fa bé a rebutjar *ens el ha portat*, àdhuc admetent *us en aneu*.

Ⓔ *R* 170 *B* 134
Ⓥ 24 *a*] de *B*

180

4 VIII 1920

CLXXV

El verb català corresponent al castellà *pretender* no és *pretenir*, sinó *pretendre*. No es tracta, doncs, d'un compost de *tenir*, que es conjugaria com *retenir*, *contenir* i els altres compostos de *tenir*, sinó d'un verb en *endre* que segueix, en la seva conjugació, a *ofendre*, *entendre*, etc.

En el present d'indicatiu, no direm *pretinc*, *preté*, *pretenim*, *preteniu*, sinó *pretenc*, *pretén*, *pretenem*, *preteneu*; en el present de subjuntiu, no direm *pretingui*, etc., sinó *pretengui*, etc. El gerundi és *pretenent*, no *pretenint*.

En el pretèrit, no direm *pretinguí*, *pretingueres*, etc., sinó *pretenguí*, *pretengueres*, etc.; no direm *pretingués*, *pretinguessis*, etc., sinó *pretengués*, *pretenguessis*, etc. El participi passat no és *pretingut*, sinó *pretès*.

Anàlogament, en els futurs, direm *pretendré*, etc., i *pretendria*, etc., no *pretindré*, etc., i *pretindria*, etc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 23 *H* 23 *B* 530

Al final d'aquesta conversa hi ha una nota que corregeix les errades tipogràfiques observades en una d'anterior (P CLXX, núm. 175 de la nostra edició); aquestes correccions han estat ja incorporades al text de la conversa corresponent, salvat del número, que no és un error ocasional, sinó que es correspon amb la numeració de les que segueixen. La nota diu així:

Errata:

A corregir, en la conversa publicada dissabte, dia 24 (ultra el número de la conversa, que havia d'ésser el 173 i és el 170):

On diu: «En una llengua que ha transformat la terminació nominal *as* en *es* (*dóminas*: *dones*) (*cantas*: *cantes*; *cantant*: *canten*)», cal afegir entre el primer i el segon parèntesi: «i les terminacions verbals *as* i *ant* en *es* i *en*».

On diu, al final del penúltim paràgraf: «Però ¿i si ni tan solament *enyorar*...», ha de dir: «Però després resultà, encara, que *treball* no provenia de *trabáculus*!».

181

5 VIII 1920

CLXXVI

Hi ha encara molts que, en l'escriptura dels pronoms inaccentuats, obliden sovint dues regles fonamentals sobre les quals tots els gramàtics i els escriptors han estat sempre d'acord.

Prescriu l'una d'aquestes regles que quan un pronom susceptible de revestir una forma terminada en *e* (*me*, *te*, *se*) precedeix un pronom susceptible de prendre una forma començada en *e* (*en*, *el*, etc.), és el segon pronom i no el primer el que elideix la seva *e*, recolzant sobre aquest, del qual es separa mitjançant un apòstrof. Segons aquesta regla, no s'escriu *m'en*, *t'el*, *s'els*, etc., sinó *me'n*, *te'ls*, *se'ls*, etc., Ex.: *Me'n vaig. No te'l portaran. Se'ns emporta.*

L'altra regla prescriu que quan un pronom dels que (com *ne*) són susceptibles de revestir una forma reduïda (*'n*) i una forma elidida (*n'*), es troba entre un pronom acabat en *e* i un verb o pronom començat en vocal o *h*, pren la segona d'aquestes formes, no la primera: *se n'hi va*, no *se'n hi va.* Hom escriu *me'l dóna*, però no *me'l ha donat*, sinó *me l'ha donat.* Anàlogament: *se t'emporta* (no *se't emporta*), *se m'ho posa* (no *se'm ho posa*), *vés-te-n'hi* (no *vés-te'n-hi*).

Ⓔ *R* 197

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

182

7 VIII 1920

CLXXVII

Les regles generals que regulen l'ús de les formes dels pronoms febles sofreixen una excepció en la combinació del pronom *lo* i el pronom-adverbi *en* tal com avui és ortografiada: *l'en.*

Ja havem fet notar, en una d'aquestes converses, que habitualment hom dóna al dit pronom-adverbi la forma *en* en lloc de la forma *n'* quan, seguint-lo un mot començat en vocal o *h*, va precedit del pronom *els*; així, hom escriu ordinàriament *els en han trets* en lloc de *els n'han trets.* El mateix ocorre darrera *les*: *les en han tretes* en lloc de *les n'han tretes.* Tenim, doncs, que darrera *els* i *les* (com darrera *ens* i *us*) la llengua escrita, conformant-se a la parlada, admet de fet la invariabilitat del pronom-adverbi *en.*

Darrera *lo*, la forma *en* és ja no solament tolerada, sinó que l'única manera admesa d'escriure la combinació d'aquests dos pronoms febles és *l'en*, almenys davant consonant (en oposició a *me'n*, *la'n*, etc.; ex.: *l'en treu*). Els antics deien *lo'n* (de conformitat amb *me'n*, *la'n*, etc.). Davant vocal, per conformar la combinació a les regles generals, hom proposa *el n'*, però de fet es diu i hom escriu *l'en.* Ex.: *l'en ha tret*, en lloc de *el n'ha tret.* Àdhuc suposant que en aquest cas preferim *el n'ha tret*, resta la irregularitat *l'en trec.*

Podríem evitar-la admetent *lo'n trec*? No creiem, actualment almenys, viable la combinació antiga *lo'n.* I si, davant consonant, admetem *le'n*, llavors, ¿no podríem igualment admetre *l'en* davant vocal (*l'en hem tret*)? I, posat que ja usem habitualment *els en* i *les en* avui davant vocal com davant consonant, ¿no podríem exigir en regla la invariabilitat del pronom-adverbi *en* darrera l'acusatiu del pronom de tercera persona i escriure també *l'en* en lloc de *la'n* i *la n'*?

Ⓔ *B* 136

Ⓥ 7 «*trets*» ... «*trets*»] «trets», «les en han tretes» en lloc de «els n'han trets», «les en han tretes». *B* ‖ 7-8 *El* ... «*tretes*».] om. *B* ‖ 15 *hom proposa*] creiem preferible *B* ‖ 16 *i hom escriu*] om. *B* ‖ 16-17 *Àdhuc* ... «*tret*»,] De tota manera, *B* ‖ 19-24 *I* ... «*la n'*»?] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

183

10 VIII 1920

CLXXVIII

La gent vol que els digueu: tal mot, tal gir, cal reemplaçar-lo per tal altre «en tots els casos»: on dieu «menos», per exemple, cal dir «menys». La substitució és llavors cosa relativament fàcil: «menys» s'ha generalitzat ràpidament en la llengua escrita i àdhuc ha penetrat ja en la llengua parlada.

Però, acostumats a fer correspondre a cada mot o gir castellà un mot o gir català, el mateix en tots els casos, si els dieu que en lloc de «pues» cal dir «doncs», llevat del cas en què és conjunció causal, la gent tendirà a reemplaçar «pues» per «doncs» en tots els casos i escriurà frases com aquesta: «No va venir, doncs està malalt». En un pròleg signat per un «acadèmic» havem constatat recentment un «doncs» causal!

Novellament fou aconsellat de dir «reial» en lloc de «real» significant «relatiu o pertanyent al rei» (en francès, «royal») i doncs no ha tardat a veure's escrit «reial» en lloc de «real» significant «existent efectivament» (en francès, «réel»). Fa pocs dies en trobàvem exemples en un diari local.

Ⓕ 9-10 Bulbena (1919a)

Ⓝ 9-10 Tenint en compte altres al·lusions inequívoques sota el mateix epítet d'«acadèmic» (veg. *CF* 175, 13-15 i *CF* 200, 26-27), no costa gaire convenir que es deu tractar també de Bulbena. Sembla llavors evident que deu fer referència al títol aquí indicat a Ⓕ, per bé que cal reconèixer igualment que el *doncs* aquí impugnat tant pot revestir valor causal com consecutiu: «Segónament, havèm usat de la tradicional s líquida davant alguns móts d'origen llatí, encara no ben catalanizats per lo poble, sens anar precehida d'una e, com en castellà, lo qual, no-res-menys de falsejar lo sò de la espresió catalana, dóna-li molts colps una significació del tot diferent. Donchs, tenint en compte que los antichs ja substituïen la *x* (*xéix*) de la partícula *ex* en es –com en *espremer*, *estremir*, *esténdre*–, resulta que *spiar*, *spirar* e molts d'altres, ab la dita e anteposada, se confondríen ab *espiar* (*expiare*) e *espirar* (*exspirare*)», *op. cit.*, pàg. 8.

184

11 VIII 1920

CLXXIX

En una notícia sobre la suposada abdicació del xa de Pèrsia, trobem el mot *xa* escrit *sha*. Si el persa emprés l'alfabet llatí i el mot *xa* hi fos escrit *sha*, llavors seria potser passador d'escriure'l *sha* conservant-hi el grup *sh*, estrany al català, com en certs mots presos de l'anglès i de l'alemany conservem les *k* i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

les *w* originàries (*whisky, water, kaiser*). Però no usant el persa l'alfabet llatí, ¿per què transcriuríem la lletra persa que sona *x* palatal, altrament que per la lletra *x*? ¿Escriurem *sh* perquè els anglesos escriuen *shah*? Els anglesos escriuen *sh* en aquest mot perquè el so de *x* palatal és representat en anglès pel dígraf *sh*, com els alemanys hi empren el trígraf *sch* (*schah*) perquè és amb aquest grup *sch* que representen aquell so palatal. Nosaltres, que el representem per *x*, havem d'escriure evidentment *xa*, com els portuguesos.

En les llengües que no usen l'alfabet llatí no existeixen naturalment els grups *sh* (anglès), *sch* (alemany), *ch* (francès, anglès o castellà), etc., com no existeixen les lletres *k*, *w*; és, doncs, absurd que emprem cap d'aquests símbols no catalans en la transcripció de mots perses, àrabs, turcs, grecs, russos, etc., escrivint, per exemple, *sha*, o *shah, kiosk, Larache, Marrakesch, kilogram, bolxevik.*

Ⓔ *R* 200 *B* 555
Ⓥ 13 «*sch*» *alemany*] om. *R B*
Ⓕ 1-2 *LVC* (10 VIII 1920), ed. del m., 7e
Ⓝ 1-2 «Notícies breus»: «la delegació de Pèrsia a París ha remès un comunicat a la premsa desmentint rodonament la notícia procedent de Constantinoble, segons la qual <,> havia abdicat el sha».

185

13 VIII 1920

CLXXX

Si judiquem per la freqüència amb què en les publicacions catalanes apareixen certs mots escrits amb *ç* en lloc de *s* o *ss*, havem de creure que la majoria dels escriptors i dels correctors de proves continuen prenent per guia el castellà per a la recta escriptura d'aquelles lletres. A cada moment, en efecte, trobem grafies com *arroç, açot, piçarra, dança*, en lloc de *arròs, assot, pissarra, dansa.* En principi de paraula i davant consonant la *ç* sembla ja bandejada: tothom escriu *sofre, safrà, mesclar, esquerre*, etc., malgrat el castellà *azufre, azafrán, mezclar, izquierdo*, etc.; però fora d'aquests dos casos, el fet de dir-se en castellà *arroz, azote, pizarra, danza*, etc., porta encara a molts a creure que cal escriure *arroç, açot, piçarra, dança*, etc.

No: els mots que s'escriuen amb *ç* no són aquells en què el so de *s* forta correspon a una *z* castellana. Quasi sempre la *ç* catalana correspon a una *z* castellana; però són innombrables els casos en què a una *z* castellana correspon en català *s* o *ss*. El castellà no ens pot, doncs, servir de guia per a l'ortografia de les lletres *ç* i *s*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Si volem saber els mots que s'escriuen amb *ç* ens cal aprendre'n la llista *de memòria*. Segons les Normes Ortogràfiques de l'Institut, per exemple, el mot català corresponent al castellà *alzar*, s'escriu amb *ç*: *alçar*. Aquest mot figurarà, per tant, en aquella llista; i és per això (que ens caldrà recordar) que escriurem *alçar* amb *ç*, i no per la consideració que el mot castellà corresponent té *z*, puix que el mot *dansar* i tants d'altres són escrits amb *s* malgrat de correspondre a mots castellans amb *z*.

Ⓔ *R* 171
Ⓥ 12 *Quasi*] Gairebé *R* ‖ 17 *Normes Ortogràfiques*] normes ortogràfiques *R*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

186

16 VIII 1920

CLXXXI

Consultem el *Diccionari ortogràfic* de l'Institut: cap regla que digui que un mot s'ha d'escriure amb *ç* quan el mot castellà corresponent té una *z*. Molts mots, però, apareixen escrits amb *ç* pel fet de correspondre'ls mots castellans amb *z*. Que s'escriguin amb *ç* un gran nombre de mots com *alçar, avançar, balança, esperança, braç, caça, calçar, peça,* als quals corresponen els castellans *alzar, avanzar, balanza, esperanza, brazo, caza, calzar, pieza,* això és la causa que molts pensin que cal escriure igualment amb *ç* mots com *arròs, assot, arcabús, dansa, hissar, tassa, pissarra, cassola, tros,* corresponents als castellans *arroz, azote, arcabuz, danza, izar, taza, pizarra, cazuela, trozo.*

Anàlogament, un dia, pel fet que en general a *b* castellana correspon *b* catalana, sorgiren les grafies *caball, gobernar, probar, taberna, faba,* etc.; i, més tard, en reintroduir-se la *v* en aquests mots, pel fet de correspondre-hi la *v* a una *v* francesa, sorgiren les grafies *trovar, arrivar, savó, travall,* etc.

L'Institut no dóna per a l'ortografia de la *ç* cap regla fundada en l'analogia amb el castellà; el que fa, en canvi, és donar la llista (a aprendre de memòria) dels mots que segons ell cal escriure amb *ç*; i, encara, per tal que els lectors no puguin caure en l'error de prendre el castellà per guia per a la recta escriptura de la *ç*, assenyala l'existència de nombrosos mots que s'escriuen amb *s* o *ss*, en els quals aquests símbols corresponen a una *z* castellana, i dóna, àdhuc, la llista d'aquests mots ensems amb aquells en què *s* o *ss* catalanes corresponen a una *c* castellana. En aquesta llista figuren els mots damunt dits *arròs, assot, arcabús,* etc., així com *sèquia, corser, carnis-*

ser, sentinella, Còrsega, etc., que tan sovint trobem escrits amb *c*, per analogia amb *acequia, corcel*, etc.

Ⓔ *R* 172

187

17 VIII 1920

CLXXXII

En les dues converses anteriors sobre l'ús de la *ç*, en parlar dels que escriuen equivocadament *ç* per *s* o *ss* en mots com *dansa*, etc., no ens referíem, naturalment, als qui opinen, contra l'Institut, que s'ha d'escriure *dança* i no *dansa*, sinó als qui, acceptant les normes ortogràfiques de l'Institut, creuen seguir-les escrivint *dança*.

A aquests advertíem que, en l'ortografia de l'Institut, no hi ha cap regla que digui que el so de *s* sorda s'ha d'escriure *ç* quan correspon a una *z*, i que pot per tant escriure's *dansa*, amb *s*, encara que en castellà es digui *danza*, amb *z*.

L'ús de la *ç*, segons l'Institut, és molt més restret que no pensen, i per saber quins mots s'han d'escriure amb *ç* no han d'aprendre cap regla, sinó una llista de mots, certament no pas gaire llarga.

Després d'una època en què la *ç* era caiguda en desuetud, fou introduïda pels partidaris del seu restabliment, no solament en els mots d'origen llatí com *dolç, braç, calçar*, etc., sinó en els mots d'origen àrab, germànic, etc., com *arròs, dansa, safrà*, etc. (en castellà *arroz, danza, azafrán*, etc.); en d'altres encara, com *bressol, nissaga* (mots sense corresponent etimològic castellà). Més tard, l'Institut ha reduït l'ús de la *ç* limitant-lo als mots d'origen llatí en els quals hi ha per a mantenir la *ç* raons anàlogues a les que hi ha per a conservar la *c* en *cent, cel, cinc*, etc. Com a conseqüència d'aquesta reducció es troben haver-se d'escriure amb *s* o *ss* un bon nombre de mots que hom era habituat de veure escrits amb *ç*, i són aquests mots (als quals corresponen generalment mots castellans amb *z*) que molts continuen escrivint amb *ç* creient que és amb *ç* que els escriu l'Institut. Tals són els mots *dansa, arròs, bressol, tros, tassa*, etc.

Per evitar grafies errònies com *dança, arroç, breçol*, etc., cal tenir ben present que, segons l'ortografia de l'Institut, tenen *s* o *ss* molts mots que els primitius partidaris de la *ç* escrivien amb aquesta lletra, i molts dels mots en què el so de *s* sorda correspon a una *z* castellana, i llavors consultar en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cada cas dubtós el *Diccionari ortogràfic* de l'Institut després d'haver llegit i procurat d'aprendre la llista de mots amb ç que figura en les pàgines 34 i 35 d'aquesta obra.

Ⓔ *R* 173 *B* 22

Ⓥ 1 *les dues*] altres *B* | *anteriors*] om. *B* | *que*] qui *B* ‖ 16-18 *en d'altres ... castellà).*] om. *R B* ‖ 26 *Per*] Per a *B* ‖ 27 *mots*] de mots *B* ‖ 28 *dels*] de *B* ‖ 31-32 *les ... d'*] om. *B*

188

19 VIII 1920

CLXXXIII

El plural de l'adjectiu *qualsevol* (ço és *qual-se-vol*) no és *qualsevols*, que llegíem ahir en la *Veu de Catalunya*, sinó *qualssevol* (ço és *quals-se-vol*), que trobem des d'antic habitualment escrit *qualsevol.*

En català antic apareix algun cop la grafia *qualssevol*: «... en *qualssevol* tractaments que s sien menats...», Doc. Hist. Cult. Cat. CCXXXVII. Anàlogament: «No res menys vos pregam que ns notiffiquets tots novells que de *quals se vulla* partides hajats», Íd. CCCXXX.

Però la grafia habitual era ja *qualsevol*: «... així ab los marmessors del dit en Matheu com encara la muller que fou sua e altres *qualsevol* persones...», Íd. CCXIV; «Encara us pregam que de *qualsevol* diners nostres o vostres manets encontinent adobar e reparar la sala de l'alberch d'En Johan Merquet», Íd. CCXIV; «... dels dits officials lochtinents e altres *qualsevol* als quals les presents pervendran», Íd. CDXXXIV; «cavalls, cofres, llibres, vexella, monedes, e tots *qualsevol* béns...», Íd. CXXIII.

El plural del mot compost *qualsevol* es forma, com és lògic, afegint la desinència del plural, no al seu darrer element *vol*, sinó al seu primer element *qual. Qualsevols* és erroni. Però, l'absorció de la *s* del plural *quals* per la *s* de *se* fent el plural *qualssevol* homòfon del singular *qualsevol*, una qüestió ortogràfica es posa: ¿Quina adoptarem de les dues grafies, *qualssevol* o *qualsevol*? ¿No fóra preferible a la grafia habitual *qualsevol* la grafia *qualssevol*, que té l'avantatge de distingir gràficament el plural del singular?

Ⓔ *R* 159 *B* 81

Ⓥ 1-2 *que ... «Catalunya»*] om. *R B* ‖ 12 *Merquet*] Marquet *B*

Ⓕ 1-2 *LVC* (17 VIII 1920), ed. del m., 7c ‖ 4-5 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 229-230) ‖ 6-7 Íd. (1908 [2000]: 302) ‖ 8-10 Íd. (1908 [2000]: 208) ‖ 10-12 Ibíd. ‖ 12-13 Íd. (1908 [2000]: 387) ‖ 13-14 Íd. (1908 [2000]: 133)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓥ 9 *sua*] d aquell ‖ 14 *monedes*] moneda, robes, joyes, cappella
Ⓝ 1-2 «Anglaterra i el conflicte russo-polonès»: «D'arribar-se a concretar entre el Govern de Polònia i el Govern dels Soviets <,> els termes d'una pau, i qualsevols que sien aquests termes».

189

20 VIII 1920

CLXXXIV

I.– Ha aparegut fa alguns dies a la *Veu de Catalunya* un article en què era proposat de traduir *bando* per *crida* i *multa* per *ban.*

Multa és un mot llatí. Aquest mot, que trobem adoptat per l'italià igualment que pel castellà, havent estat introduït i popularitzat de temps en català, no veiem cap inconvenient a mantenir-l'hi. El català, com les altres llengües novillatines, abunda en mots manllevats del llatí: *multa* hi és un llatinisme més, perfectament acceptable baldament fos un mot que degués-sim exclusivament a la influència castellana.

Disposant del mot *multa* per a traduir el mot castellà *multa* (*multa* en llatí, *multa* en italià), creiem que, donat l'origen del mot *ban*, pot aquest molt bé emprar-se com a sinònim de *bando*, àdhuc posat cas que en català antic el trobéssim exclusivament usat amb la significació de *multa. Crida*, ço és, un derivat de *cridar*, no és en veritat un mot al qual sigui gaire escaient de fer denotar un *bando* escrit o imprès; i, d'altra part, l'adopció de *crida* per a traduir *bando* (escrit o imprès) no deixaria d'oferir inconvenients, vist que, *cridar* significant *gritar* i *llamar*, *crida* ens serveix ja com a traducció de *llamamiento.*

Ⓔ *B* 504
Ⓥ 1 *I.–*] om. *B* ‖ 4 *havent*] i ha *B* ‖ 6 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 11 *cas*] el cas *B*
Ⓕ 1-2 *LVC* (4 VIII 1920), ed. del v., 2a-b
Ⓝ 1-2 «Bàndol, ban o crida». L'art. apareixia signat «P.» (Ramon Domènec Perés?; dels autors que se serveixen d'aquest pseud. segons Rodergas i Calmell [1951], aquest fóra el més versemblant de suposar).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

190

21 VIII 1920

CLXXXV

II.– El mot *ban*, corresponent al francès *ban*, al castellà i a l'italià *bando*, prové d'un verb germànic que significa publicar, proclamar. *Ban* és primitivament la proclamació o anunci d'una ordre de l'autoritat, i també la mateixa ordre proclamada, comunament sota la menaça d'un càstig. La condemnació a una multa (per mancament a l'ordre proclamada) i la mateixa multa reben també el nom de *ban*. Ex.: «Le comte et les envoyés du roi pouvaient faire payer aux vassaux le *ban*, c'est à dire une amende (una multa)». L'ús de *ban* com a sinònim de multa no és, com se veu, exclusivament català.

Els *bans* o edictes essent comunicats al públic de viva veu, llur publicació constituïa una *crida*. *Crida*, com l'italià *grida*, passa a ésser sinònim de *ban*, edicte, i llavors, en català, el mot *ban*, reemplaçat en aquesta accepció pel mot *crida*, apareix emprat, sembla exclusivament, com a sinònim de *multa*.

Posteriorment el mot *ban*, sinònim de *multa*, recula, davant el llatinisme *multa*. Dos mots, l'un de formació catalana (un derivat de *cridar*) i l'altre manllevat al llatí (versemblantment a través del castellà), es troben, així, substituir l'antic mot *ban*, d'origen germànic.

Quan, en l'època moderna, els edictes són comunicats al públic per escrit i llur anunci deixa per tant de constituir una *crida*, el català, mancat d'un mot vivent adequat per a designar l'edicte escrit o imprès, manlleva al castellà el mot *bando*. Per remeiar aquest castellanisme havia estat proposat el mot *ban*, l'origen del qual justifica d'emprar-lo amb aquesta significació. Però és clar que si jutjàvem inacceptable el mot *multa* i, invocant l'ús antic, tractàvem de reemplaçar-lo per *ban*, llavors ens caldria cercar un altre mot per traduir el castellà *bando*.

Ⓔ *B* 505

Ⓥ 1 *II.–*] om. *B* ‖ 8 *se*] es *B* ‖ 24 *per*] per a *B*

Ⓕ 6-7 *DGLF* I, *s. v. ban.*

Ⓝ 6-7 «Condamnation à une amende. Le comte et les envoyés du roi pouvaient leur faire payer (aux vassaux) le [ban]».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

191

23 VIII 1920

CLXXXVI

III.– Si *multa* fos un mot castellà de formació popular o un manlleu llatí afectat d'algun canviament fonètic estrany al català, bo que tractéssim d'eliminar-lo per molt arrelat que fos en català. Llavors, si escorcollant la llengua antiga trobàvem que *ban* era el mot més adequat per a reemplaçar el castellanisme *multa*, faríem bé de proposar la substitució de multa per *ban*. Però havem de convenir que aquesta substitució no fóra gens fàcil.

Sortosament el mot *multa* és perfectament admissible. *Multa* és llatí, i fins suposant que el deguem a la sola influència castellana, com a mot llatí que és podem indubtablement acollir-lo, com han fet no solament el castellà sinó l'italià i altres llengües novillatines.

Ban, sinònim de *multa*, seria encara viu en tal o tal contrada, que, essent *multa* d'un ús molt més general que *ban*, no hi hauria cap inconvenient a usar *ban* amb la seva significació originària de *bando*. La reintroducció (en el català central) del mot *ban*, significant *bando* és, d'altra part, molt més viable, evidentment, que la substitució sistemàtica de *multa* per *ban*. I si *multa* és bo, *crida* inadequat per a denotar un *bando* escrit, i *ban* sinònim de *bando* és acceptable, sembla millor de traduir els mots castellans *multa* i *bando* respectivament per *multa* i *ban*, que no pas per *ban* i *crida*.

Ⓔ *B* 506

Ⓥ 1 *III.–*] om. *B* ‖ 8 *deguem*] deguéssim *B* ‖ 10 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 11-13 «*Ban*»... «*bando*».] om. *B*

192

24 VIII 1920

CLXXXVII

Havem demostrat en diferents ocasions com les preocupacions etimològiques han estat causa d'innombrables grafies errònies en el català de la renaixença. Encara, entre els que no accepten les normes ortogràfiques de l'Institut, es parla a cada moment d'etimologia, i en nom seu són combatudes un bon nombre de grafies correctes, com un dia ho fou la grafia *treball*, defensada per Aguiló, a la qual els etimologistes oposaven *travall* perquè el seu ètimon era, segons ells, *trabáculus*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El senyor Bulbena, de l'Acadèmia, s'indigna recentment contra les grafies *fesol, gener* i *enyor*. Segons ell les grafies correctes serien *fasol, janer* i *anyor*, perquè aquests mots provenen de *faseolus, januarius* i *angor*. Però el senyor Bulbena no ignora segurament que una *a* llatina pot haver donat una *e* catalana; i ell mateix admet *monestir, escoltar*, etc., per bé que aquests mots provenen de *monasterium, auscultare*, etc.

Quan, en mots hereditaris, s'invoca l'etimologia, s'ha de tenir en compte l'evolució que els sons llatins han sofert en català. Dir que cal escriure *fasol* i no *fesol* perquè aquest mot prové de *faseolus*, és com si diguéssim que cal escriure *caball* i no *cavall* perquè aquest mot prové de *caballus*. *Faseolum*, esdevingut en llatí vulgar *fasyólu*, ha precisament de donar en català *fesol*, com *basiáre*, ço és *basyáre*, ha donat *besar* i no pas *basar*.

Quant a *gener*, ja en llatí vulgar *januarius*, havia canviat la seva primera *a* en *e*, i és de *jenuarius* que provenen l'italià *gennaio*, el castellà *enero* i el català *gener*.

Quant a *enyor*, ¿ja està ben segur el senyor Bulbena que ve de *angor*? ¿No veu les dificultats fonètiques que ofereix la seva etimologia? Per a demostrar-ne l'exactitud li caldria explicar, entre altres coses, com el grup *ng* s'ha canviat en *ny*, puix que *ng* no esdevé en català *ny* sinó davant *e* o *i* (*plangit* dóna *plany*; però *plango* dóna *planc*). Meyer-Lübke admet que *enyorar* prové de *ignorare*, en el qual cas la *e* seria etimològicament correcta. Però no és precisament en nom d'aquesta etimologia probable que l'Institut ha preferit *enyorar* a *anyorar*: ha estat per les mateixes raons per les quals el senyor Bulbena prefereix *monestir* a *monastir* malgrat *monasterium*.

Ⓔ *R* 186 *H* 129 *B* 12

Ⓥ 2-3 *renaixença*] Renaixença *B* ‖ 3 *que*] qui *B* ‖ 5-7 *com ... «trabáculus»*] om. *B* ‖ 10 *faseolus, januarius, angor*] faseolum, januarium, angorem *B* ‖ 16 *faseolus*] faseolum *B* ‖ 17 *caballus*] caballum *B* ‖ 20 *januarius*] januarium *B* ‖ 21 *jenuarius*] jenuarium *B* ‖ 23 *angor*] angorem *B*

Ⓕ 8-10 *DCC* (VI) ‖ 27-28 *REW* 4258, *s. v. ignorare*

Ⓝ 5-7 Vegeu *CF* 175. ‖ 27-28 «ignorare 'nicht wissen' [...] 1. Katal[anisch] *enyorar* 'sich nach etwas sehnen'».

193

26 VIII 1920

CLXXXVIII

Una grafia tradicional, una grafia que recolza sobre un fet de la llengua, mai no hauria d'ésser modificada per consideracions de caràcter etimològic. No

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

caiguem encara avui en l'error de creure que un mot sortit de *januarius* ha d'escriure's necessàriament amb *a* (*janer*) o que un mot sortit de *vócitus* ha d'escriure's necessàriament amb *v* (*vuit*). I sobretot guardem-nos de recolzar cap grafia sobre una etimologia incerta.

Heu's aquí un parell d'exemples de grafies evidentment errònies degudes a la mania etimològica. I no citarem exemples catalans, perquè a Catalunya difícilment podríem qualificar d'evidentment errònia cap grafia que no trobés qui la defensés com a correctíssima. Citarem exemples francesos.

Del mot *pénsum*, esdevingut *pesu* en llatí vulgar (d'on provenen l'italià *peso*, el castellà *peso*, el català *pes*), prové el mot francès *peis*, esdevingut més tard *pois*. En el francès medieval trobem aquest mot escrit constantment *peis* o *pois*; però quan, a causa de l'emmudiment de les consonants finals, és possible d'escriure *nid*, *pied*, tot pronunciant *ni*, *pié*, hom escriu *poids* en lloc de *pois* relacionant aquest mot amb *pondus*, i aquesta grafia s'ha perpetuat fins avui, absurda al costat de *peser* (*pesar*).

De *secare* (que ha donat, en català, *segar*) sortí el francès *sier*, com de *precari* (en català, *pregar*) sortí *prier*; però, en l'època moderna, veient en *sier* un terme relacionat amb *scindere*, hom escriví *scier*. Anàlogament *savoir* (de *sapere*) fou escrit *sçavoir* a causa del *scio*. *Sçavoir* ha estat esmenat, però no *scier*.

Ⓔ *R* 188 *B* 13
Ⓥ 3 *januarius*] januarium *B* ‖ 7 *Heu's*] Heus *R B* ‖ 19 «*precari*»] «precare» (per «precari») *B*

194

30 VIII 1920

CLXXXIX

Sovint rebem cartes de lectors que ens demanen un esclariment, ens donen un suggeriment o ens fan una objecció, als quals no podem respondre particularment ignorant llur adreça. Quan creurem que la resposta a alguna d'aquestes cartes pugui oferir algun interès a la majoria dels llegidors d'aquestes converses, la donarem des d'aquestes columnes, establint, així, una correspondència amb els nostres lectors, els dubtes dels quals ens serà plaent d'esclarir en tant que ens serà possible d'abastar-hi.

Ens escrivia, fa alguns dies, un nostre lector que, segons ell, els mots *memòria*, *tèbia*, *essència*, etc., no eren esdrúixols, sinó plans, i que si en realitat són plans, com ell creu, caldria escriure'ls sense accent gràfic.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Suposem que, en efecte, tots aquests mots, abans esdrúixols, fossin avui indiscutiblement plans, i suposem, encara, que aquesta pronúncia fos l'acceptada com a bona per tothom; no per això ens caldria suprimir l'accent gràfic en els dits mots. Pensem en l'existència dels mots *argentería, regracía, estudía*, etc., al costat dels mots *memòria, tèbia, essència*, etc., i, com aquests, plans acabats en vocal. Si volem indicar gràficament la diferent accentuació prosòdica dels uns i dels altres, ens cal, com en castellà, accentuar els uns o els altres. Si, com no accentuem *dia, fia*, etc., no accentuem *estudia, refia*, etc., llavors accentuarem *memòria, essència*, etc. I heu's aquí com *memòria, essència*, etc., poden accentuar-se àdhuc admetent que són mots plans.

Ⓔ *R* 196 *H* 133
Ⓥ 1-7 *Sovint ... d'abastar-hi.*] om. *R H* ‖ 19 *heu's*] heus *R H*

195

31 VIII 1920

CXC

Quan les combinacions *me'n, te'n* i *se'n* recolzen sobre un mot següent començat en vocal o *h*, són mudades en *me n', te n'* i *se n'*. Això és elemental, i no recordem que ningú, des de Bofarull fins a l'Institut, hagi proposat d'escriure altrament les combinacions dels pronom *me, te* i *se* amb el pronom-adverbi *ne*.

Quan, fa alguns dies, recordàvem aquella regla, algú ens en feia retret suposant que un tal advertiment sobre l'ús de l'apòstrof era ja esdevingut innecessari.

Doncs bé: en el darrer número del *Patufet* (aquesta revista que seria tan útil que sortís escrita correctament), en un bell article signat per Josep Folch i Torres, trobàvem sistemàticament infringida la regla damunt dita:

«–... en Manic *se'n* anà a trobar l'amo.»
«... en Manic *se'n* entornà.»
«Ni la seva filleta *se'n* escapava...»
«... li havia aconsellat que *se'n* anés.»
«... li aconsellava que *se'n* anés del mas.»
«... et deia que *te'n* anessis.»

La correcció a fer en tots aquests exemples és de canviar *'n* en *n'*, llevat en el segon, en què caldria dir: «... en Manic *se'n* tornà.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 198 *H* 135 *B* 135
Ⓥ 10 *Josep*] Josep Maria *H B* ‖ 16 «*... li ... mas.*»] om. *H*
Ⓕ 9-19 Folch i Torres (1920)
Ⓝ 3 Sobre la vida i l'obra d'Antoni de Bofarull, vg. Ginebra (1988).

196

1 IX 1920

CXCI

És un fet prou conegut que els verbs de la tercera conjugació es divideixen en dues categories segons que prenen o no l'increment *eix* en les formes de terminació inaccentuada. *Aplaudir, florir, aclarir*, etc., pertanyen a l'una d'aquestes categories (*aplaudeix, floreix, aclareix*, etc.); *dormir, sentir, collir*, etc., pertanyent a l'altra (*dorm, sent, cull*, etc.). La primera és nombrosíssima; la segona no conté sinó una vintena de verbs. I és sabut que en català hi ha hagut una forta tendència a fer passar els verbs de la segona categoria a la primera. Verbs abans pertanyents a la segona (*llegir*: *llig*; *cobrir*: *cobre*; *oir*: *ou*) prenen avui l'increment *eix* (*llegeix, cobreix, oeix*).

Hi ha alguns verbs en què la llengua actual vacil·la entre les dues conjugacions, pura i incoativa. Així com el francès vacil·la entre *vêt* i *vêtis*, i l'italià admet *mente* i *mentisce*, *applaude* i *applaudisce*, el català actual diu *ment* i *menteix*, *recull* i *recolleix*, *presum* i *presumeix*, etc.

Si examinem aquest verbs en què l'ús actual vacil·la entre les dues conjugacions, podrem veure que es divideixen en dos grups. La majoria d'ells són verbs que en català antic no prenien l'increment *eix* i en què s'inicia el mateix pas de la categoria segona a la primera que un dia tingué lloc en els verbs *llegir, cobrir, oir*, etc. En tals verbs, com són ara *mentir, recollir, escollir*, etc., són preferibles, en general, les formes *ment*, etc., a les formes *menteix*, etc. Però hi ha un altre grup de verbs, que en català antic trobem conjugats amb l'increment *eix*, com *presumir*, que feia antigament *presumeix*, i en què la forma *presum* pot ésser atribuïda a la influència de la castellana *presume*. Això fa que no pugui dir-se d'una manera general que en els casos en què la llengua actual vacil·la entre les dues conjugacions pura i incoativa, calgui donar sempre la preferència a la primera. *Ment* és millor que *menteix*; però *presumeix* és millor que *presum*.

Ⓔ *R* 145 *B* 145
Ⓥ 9 «*oeix*»).] «oeix»). Aquesta tendència s'explica fàcilment si es té en compte que la primera categoria és incomparablement la més nombrosa i que els seus verbs es conjuguen tots segons un model únic. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

197

2 IX 1920

CXCI

Els verbs en *ere* inaccentuat del llatí vulgar donen en català verbs en *re* o *er* inaccentuat. Així, *rúmpere* dóna *rompre*; *fúndere, fondre*; *cúrrere, córrer*; *plàngere, plànyer*. Però, en manllevar el català al llatí clàssic verbs en *ere*, els dóna per regla general la terminació *ir*; de *exigere, praesúmere, cédere, attribúere, discútere*, etc., fa *exigir, presumir, cedir, atribuir, discutir*, etc.

Quan el verb llatí a introduir és (com per exemple, *interrúmpere* o *occúrrere*) un compost d'un verb en *ere* (*rúmpere, occúrrere*) que ha donat en català un verb de formació popular en *re* o *er* (*rompre, córrer*), la regla general voldria que fos catalanitzat canviant la seva terminació *ere* en *ir* (*interrumpir, ocurrir*, com de *exigere, exigir*); però, tenint en compte que el primer verb és un compost del segon, un altre procediment de catalanització és llavors possible, i és de donar al segon element del verb compost la mateixa forma que el verb simple ha revestit en català (*rompre, córrer*), i així tenim que el verb compost (*interrompre, ocórrer*) s'adapta a la conjugació del simple corresponent.

El català prefereix en general el segon procediment de romanització; i, així, oposa *interrompre, ocórrer, admetre, difondre*, etc., als castellans *interrumpir* (malgrat *romper*), *ocurrir* (malgrat *correr*), *admitir* (malgrat *meter*), *difundir*, etc.

I és per això que ens semblen preferibles *incloure* i *excloure* a *incluir* i *excluir*, per bé que en català antic trobem usats *incloir* i *excloir*.

Ⓔ *B* 178
Ⓥ 17 *de romanització*] om. *B* ‖ 22 *per ... «excloir»*] om. *B*

198

3 IX 1920

CXCII

I.– En un article publicat a la *Veu de Catalunya* era combatut *ban* com a traducció del mot castellà *bando*: *ban* no significava altra cosa que *multa*, i per traduir *bando* podríem recórrer perfectament a *crida*. Nosaltres, des d'a-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

questes columnes, férem notar que el mot *multa*, com a llatí que és, és perfectament admissible, que el mot *crida* no és apte per a traduir *bando*, i que el mot *ban*, donat el seu origen, podia emprar-se per a traduir *bando*, per bé que en català antic hagués estat usat quasi exclusivament en el sentit de *multa* i conservés encara aquesta accepció en algunes contrades catalanes. A la solució *ban* i *crida* com a traducció respectivament de *multa* i *bando*, oposàvem nosaltres la solució *multa* i *ban* (sense, però, rebutjar *ban* com a sinònim de *multa*).

Posteriorment, en una lletra oberta, ben interessant, el senyor Ricard Piqué (de Tàrrega) proposa una solució que en el fons és la mateixa de l'articulista de *La Veu de Catalunya*: *ban* i *pregó*, ço és, *ban* com a traducció de *multa*, i *pregó* com a traducció de *bando*.

El senyor R. P. ens fa saber que en moltes comarques lleidatanes és encara ben viu el mot *ban* en l'accepció de *multa*. No ignoràvem pas que *ban* (multa) és un mot viu, solament que no crèiem que fos tan estès com afirma el senyor R. P. És clar que essent *ban* en l'accepció de *multa* un mot d'un ús general en la llengua antiga i usat encara en alguns indrets de Catalunya, la llengua escrita l'ha d'acollir indubtablement, a la qual cosa nosaltres no ens havem mai oposat. Però això no vol dir que ens calgui rebutjar *multa*, d'un ús molt més estès que no pas *ban*. Pensem que *multa* no és un mot llatí que tractem ara d'introduir en el català –en el qual cas hom podria combatre'n l'adopció al·legant que la llengua ja posseeix *ban*, encara que arcaic i dialectal–, sinó un mot llatí ja introduït en la llengua, en la qual frueix d'una extensió molt més gran que no pas *ban*. Tractant-se d'un mot llatí ja incorporat en el nostre lèxic, hi ha d'haver per foragitar-l'en raons altrament poderoses que les que hom pot al·legar en el cas de *multa*; i, d'altra part, la llengua escrita ja ha de separar-se massa sovint de la llengua parlada perquè ara ens posem a reemplaçar sistemàticament per un mot inconegut per a la majoria dels catalans (*ban* en l'accepció de *multa*) un mot vivíssim que, com a llatí que és, és perfectament acceptable.

Emprem, si volem, *ban* com a sinònim de *multa*, però no excloent *multa*, sinó al costat de *multa*. I si *ban*, en concurrència amb *multa*, triomfava, llavors *multa* hauria esdevingut un llatinisme superflu i la llengua podria molt bé prescindir-ne. Però no ara.

Ⓔ *B* 507
Ⓥ 1. *I.*–] om. *B*
Ⓕ 12-17 *LVC* (31 VIII 1920), ed. del v., 6c
Ⓝ 1-3 «Bàndol, ban o crida». Vegeu *CF* 189. ‖ 12-17 L'autor d'aquesta «lletra oberta» a Fabra la signava a Tàrrega el 27 d'aquell mes d'agost.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

199

4 IX 1920

CXCIII

II.– ¿Hauríem d'abandonar *multa* perquè en alguns indrets de Catalunya hom diu *ban* en lloc de *multa*? Ja sabem que *multa* no és un mot teòricament inacceptable. La llengua literària pot acollir perfectament els dos mots *multa* i *ban*, sinònim de *multa*. Posats en concurrència aquests dos mots, ¿*ban* s'emportaria la victòria sobre *multa*? (hipòtesi que fèiem en la conversa anterior). No és probable: per als catalans que actualment diuen *multa*, *ban* és un mot inconegut, un mot a aprendre, mentre que els catalans que diuen *ban* segurament no ignoren el mot *multa*; i en el cas que, posats en concurrència, un dels dos mots hagués d'excloure l'altre, és molt més probable que fossin aquests que abandonarien *ban* per *multa*, que no pas aquells, *multa* per *ban*. És, doncs, de creure que *multa*, avui imprescindible, no esdevindrà mai un llatinisme superflu. La dificultat de reemplaçar el verb *multar* per un verb derivat de *ban* seria un altre obstacle a la desaparició del substantiu *multa*.

¿I hauríem necessàriament de renunciar a usar *ban* en l'accepció de *bando* pel fet que *ban* sigui ja usat en l'accepció de *multa*? El mot francès *ban* té, entre altres accepcions, la de *bando* i la de *multa*; vol dir, encara, «amonestació (publicació de matrimoni), sentència de bandejament», etc. Si per a dir *multa* no teníem sinó *ban*, seria potser perillós d'emprar *ban* com a traducció de *bando*. Però nosaltres disposem de *multa*, com els francesos disposen de *amende*. D'altra part, la substitució de *ban* a *bando* (castellanisme absolutament inacceptable) és altrament fàcil que la substitució de *ban* a *multa* (llatinisme perfectament admissible).

No oblidem una cosa: que mentre el català estarà mancat d'un mot adequat per a traduir *bando* (*pregó* com *crida*, no és sinó el *bando* cridat pel pregoner), la gent, quan es trobarà en la necessitat de traduir aquest mot, recorrerà al castellanisme *bando*. És per això que creiem en la conveniència d'adoptar *ban* com a traducció de *bando*; perquè el creiem l'únic mot capaç de bandejar aquell castellanisme.

Ⓔ *B* 508

Ⓥ 1 *II.–*] om. *B* ‖ 4 «*ban*», *sinònim de «multa»*.] «ban» (sinònim de «multa»). *B* ‖ 5-6 *?* posposat a *anterior*) *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

200

9 IX 1920

CXCIV

El senyor R. Piqué entenent que nosaltres condemnàvem l'ús de *ban* en l'accepció de *multa*, després de fer constar que en moltes comarques lleidatanes és encara ben viu el mot *ban* per *multa*, ens venia a exigir una rectificació o una ratificació de l'article en què proposàvem la solució *ban* i *multa* com a traducció, respectivament, dels mots castellans *bando* i *multa*. Tot seguit, però, ens advertia que allò no era pas una provocació, sinó purament un prec.

El to general en què són escrites aquestes converses no justifica la temença que unes observacions fetes a qualsevol d'elles, –amb perfecta correcció, naturalment–, puguin ésser mal acollides i menys encara considerades com una provocació. El senyor R. P. haurà notat que en les qüestions semàntiques, així com en les sintàctiques, mai no prescrivim autoritàriament cap regla ni cap significació: l'aconsellem, tractem de demostrar-ne la bondat, la seva superioritat sobre d'altres. Gairebé mai no haurà trobat que diguem: això ha d'ésser així, sinó: això, per tal i tal raó, ens sembla que hauria d'ésser així. I no pot fer-se pas altrament. Car ningú no pot considerar-se amb prou autoritat per a imposar una construcció o una paraula. La persona més autoritzada, després d'haver donat la seva opinió sobre una qüestió semàntica o sintàctica, ha d'acollir sempre amb goig i reconeixença qualsevol observació que porti llum a la qüestió a resoldre, sigui o no favorable a la seva opinió.

La temença del senyor R. P. no s'explica si no és suposant que no està encara completament alliberat de l'esperit amb què solen tractar-se les qüestions lingüístiques en la nostra terra. Nosaltres havem cregut descobrir en la seva carta una certa agressivitat simptomàtica. Ens hi ha desplagut especialment allò d'atribuir al contrincant la ignorància de coses que no pot ignorar, l'existència de *pregó*, per exemple, ço que ens recorda un cert acadèmic que ens feia saber que *gener* prové de *januarius*.

Això sigui dit pel desig que tindríem que les qüestions lingüístiques fossin discutides talment que a cap dels contrincants pogués mai ni tan sols ocórrer-se-li que allò que diu pot ésser pres com una provocació.

El que no podem perdonar al senyor R. P., qui sembla interessar-se tant pel recte ús dels mots catalans, és que designi encara la nostra llengua amb la denominació de «dialecte català».

Ⓝ 1-6 Vegeu *CF* 198. En un moment de la seva lletra oberta, Ricard Piqué Batlle interpel·lava Fabra en aquests termes: «Això no és cap provocació: és senzillament i purament un prec per a eixir

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de dubtes i que espero no em negarà». || 26-27 Al·lusió a Antoni Bulbena i Tosell. Vegeu el pròleg al seu *DCC*, i *CF* 175. || 31-33 En un altre passatge del mateix text, el seu autor es pronunciava de la manera següent: «Tenim, doncs, que el mot *ban* és, contràriament a ço que creu vostè, vivíssim en molts indrets de Catalunya; i aquesta –em sembla– és una raó de prou pes per acceptar sense titubejar l'admissió al dialecte català d'aquest mot. Vostè donarà les seves raons i procurarà la ratificació o rectificació del seu al·ludit article».

201

4 X 1920

CXCIX

Un defecte molt comú, quan s'ha discutit sobre la bondat relativa de dues formes en concurrència, ha estat de limitar la discussió a aquestes dues formes sense generalitzar-la a les altres formes que es troben en el mateix cas que elles. Talment passà amb la discussió sobre les dues formes *homes* i *hòmens*. Els partidaris de la forma *hòmens*, tot rebutjant com un vulgarisme intolerable el plural *homes*, no tenien cap escrúpol a admetre els plurals *termes*, *joves*, *ases*, *freixes*, *verges*, *coves*, etc. I, no gens menys, tots aquests plurals es troben en el mateix cas que *homes*; són, com aquests plurals analògics que reemplacen els antics plurals fonèticament regulars *tèrmens*, *jóvens*, *àsens*, *fréixens*, *vèrgens*, *còvens*, etc.

Com és sabut, una *n* intervocàlica llatina, esdevinguda final per supressió de la vocal següent, ha caigut en català: *panem*, esdevingut *pane* en llatí vulgar, ha donat el català *pan* i finalment *pa*; però el plural *panes* ha donat *pans*, amb manteniment de la *n*. Així mateix *hominem* ha donat *home*, mentre el seu plural *homines* ha donat *hòmens*. En *home*, com en *pa*, la *n* caiguda en el singular, s'ha mantingut en el plural, i apareix així mateix en els derivats: com de *pa* formem *panet*, *panàs*, etc., de *home* formem *homenet*, *homenatge*, etc.

El mateix que passa amb la *n* de *hominem*, passa amb la de *terminum*, *juvenem*, *asinum*, *fraxinum*, *virginem*, etc. I, així, tenim que als singulars *terme*, *jove*, *ase*, etc., corresponen els plurals *tèrmens*, *jóvens*, *àsens*, etc. (amb la *n* originària, caiguda en el singular, la qual retrobem en els derivats *termenar*, *jovenalla*, *asenada*, etc.).

El que ha passat amb tots aquests mots plans en què el radical del plural es diferencia del del singular per la presència d'una *n*, absent en el singular, és que al costat d'ells han aparegut plurals analògics trets del singular per la sola addició de la desinència *s*, prenent per model els plurals dels innombrables noms en *e* com *pare*, *roure*, *temple*, etc., que es diferencien

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dels singulars respectius per la sola addició d'una *s*: *pares, roures, temples,* etc.; i els nous plurals analògics (*homes, termes,* etc.), en concurrència amb els antics plurals en *ns* (*hòmens, térmens,* etc.), han tendit a eliminar-los, i ho han aconseguit completament en el dialecte central.

Pot discutir-se l'admissió d'aquest plurals analògics en la llengua literària (per nosaltres són perfectament acceptables); però si admetem *termes, joves, ases,* etc., no veiem cap raó especial per a rebutjar *homes.*

Ⓔ *B* 72
Ⓥ 8 *aquests*] aquest, *B* ‖ 33-35 *Pot ... «homes».*] om. *B*

202

5 X 1920

CC

Pertànyer és un verb que, almenys en català central i en la llengua literària, havia anat reculant davant *pertenèixer,* un dels nombrosos verbs en *èixer* del català modern trets dels verbs castellans en *ecer* mitjançant el canvi d'aquesta terminació castellana per la terminació catalana *èixer.* Actualment *pertenèixer* és evitat en la llengua literària, i hom hi torna a usar llargament el verb *pertànyer.*

Assenyalem ara un ús antic de *pertànyer-se* que creiem que fóra convenient de reprendre. És el que mostren els següents exemples:

«Com nostre car fill lo rey de Castella nos haja escrit... que li trametam translat del libre de..., e nos li vullam trametre lo dit libre notablement escrit e en bons pergamins així com *se pertany...*», 1384.

«Per tal que la obra del compendi ystorial començada per maestre Jacme Domènech haja la conclusió que *s pertany,* havem dat càrrec al religiós e devot nostre frare Antoni Ginebreda de continuar e acabar aquella», 1385.

«... no ho comanàvem a l'altre sinó en cas que l dit fra Anthoni no hi pogués entendre o no hi donàs aquell bon recapte que *s pertany*», 1385.

«... per raó de la qual cosa, ultra les obres les quals ja són aquí fetes... són necessaris deu senyals reyals esmaltats e daurats e altres obres segons que a la dita obra *se pertany*», 1370.

Ⓔ *R* 54 *B* 526
Ⓥ 7 *creiem*] crèiem *R*
Ⓕ 9-11 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 318) ‖ 12-14 Íd. (1908 [2000]: 333) ‖ 15-16 Íd. (1908 [2000]: 328) ‖ 17-19 Íd. (1908 [2000]: 226-227)
Ⓥ$_1$ 13 *Domènech*] Domenech quondam ‖ 15 *l'altre*] altre

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

203

8 x 1920

CCI

Hom ens pregunta si no es pot dir *gràcies* com a traducció de *gracias* castellà, equivalent a *merci* francès, i ha de dir-se forçosament *mercès*.

En cap manera. *Gràcies* és ben català, no és un castellanisme. En el català medieval trobem usada normalment l'expressió *fer gràcies* en el sentit de *donar gràcies*. (El que potser és degut a la influència castellana és la substitució de *fer* per *donar* en la dita expressió):

«... de l'acord dessús dit vos *fem* moltes *gràcies*.»

«... anaren a besar lo peu e la mà de l'Emperador, *fent-li* infinides *gràcies* de la molta mercè que ls havia feta en donar sa bella neboda per muller a Diafebus.»

«E yo, senyor, a la altíssima magestat vostra bese les mans e *faç* infinides *gràcies* del benefici que la altesa vostra ha fet a...»

La llengua antiga posseeix àdhuc un derivat de *gràcies*: el verb *regraciar*, del qual heus aquí alguns exemples:

«E *regraciam-vos* molt, car frare, la tramesa de la bíblia...»

«E *regraciant-vos* molt lo plaer que ns havets fet...»

«Lo Duch li *regracià* molt la sua bona voluntat.»

«... vos bese les mans e *regracie-us* molt que així com a cavaller virtuós me consellau...»

Com pot veure's pels exemples anteriors, la construcció antiga és *regraciar a algú alguna cosa*, mentre que els escriptors moderns que han reprès el verb *regraciar* semblen inclinats a dir *regraciar algú per alguna cosa o d'alguna cosa*.

Gràcies és bo; però també ho és, contra el que alguns sostenen, *mercès*. En català antic trobem *mercès*, *grans mercès*, i àdhuc, substantivat, *gran mercès*: «Ab un *gran mercès* pagàveu...», Procés de les Olives.

Mercès traduint *merci* és, doncs, admissible. No així el verb *remerciar*, que no és pas un derivat de *mercès*, sino una imitació del *remercier* francès (derivat de *merci*).

Ⓔ *R* 56 *B* 493

Ⓥ 27 *traduint «merci»*] om. *R B*

Ⓕ 7 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 357) ‖ 8-10 Martorell (1873-1905: III, 45; [2005: 870]) ‖ 11-12 Íd. (1873-1905: III, 48; [2005: 874]) ‖ 15 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 308) ‖ 16 Íd. (1908 [2000]: 360) ‖ 17 Martorell (1873-1905: I, 188; [2005: 276]) ‖ 18-19 Íd. (1873-1905: III, 291; [2005: 1107]) ‖ 26 *Cançoner satírich valenciá* (1911: 16)

Ⓥ₁ 8 *de l'Emperador*] al Emperador ‖ 16 *regraciant-vos*] regraciam vos ‖ 26 *pagàveu*] pagauen

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

204

9 X 1920

CCII

Impossible d'aconseguir que la gent escrigui correctament el català mentre la generalitat de les publicacions catalanes abundin en faltes d'ortografia. La gent escriuran segurament bé un mot d'ortografia difícil si, en llurs lectures, l'han trobat constantment escrit amb la seva grafia correcta. Altrament, el record d'una grafia errònia fàcilment els pot induir a escriure'l incorrectament.

Per això és tant de doldre que el personal de les nostres impremtes, amb comptades excepcions, no tingui una coneixença perfecta de l'ortografia catalana. Si un autor no dóna ja a la impremta originals ortogràficament correctes, poc pot esperar, en la majoria dels casos, que els seus escrits surtin nets de faltes d'ortografia; ans s'esdevé alguns cops que a les faltes de l'original no corregides a la impremta, se'n vénen a afegir de noves, cosa que nosaltres havem pogut constatar més d'una vegada.

Per la lectura és únicament com hom arribaria a dominar l'ortografia catalana, a condició, naturalment, que les publicacions catalanes estiguessin ortogràficament ben escrites. Avui, al contrari, qui l'ha estudiada i ha arribat a saber-la, perilla de desapendre-la amb la lectura de les nostres publicacions, on abunden tota mena de faltes d'ortografia.

205

12 X 1920

CCIII

Una mostra de com es practica generalment la correcció ortogràfica en les nostres impremtes.

En una quarantena de pàgines d'una revista barcelonina havem notat unes dues-centes faltes d'ortografia.

Entre elles hi ha les següents faltes d'accentuació, tant més imperdonables que l'ortografia dels accents no exigeix sinó la coneixença d'unes quantes regles generals simplíssimes i d'una curta llista de paraules. (V. *Dic. Ortogr.* de l'I. d'E. C., pàgs. 23, 24 i 25.)

quí qui, *plé* ple, *són* son (possessiu), *respón* respon, *clós* clos, *exàmen* examen, *fí* fi, *més* mes (conj. adversativa), *près* pres, *fós* fos, *heróica* heroica,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tó to, *còs* cos, *qué esplèndit!* que esplèndid!, *què Déu ens dó bona nit!* que Déu ens do bona nit!;

varem vàrem, *vareig* vàreig, *volguessim* volguéssim, *voliem* volíem, *anavem* anàvem, *saberem* sabérem, *podriem* podríem, *haviem* havíem, *haguerem* haguérem, *hauriem* hauríem, *deiem* dèiem, *radium* ràdium, *primissim* primíssim, *enten* entén, *sino* sinó, *ma dreta* mà dreta, *te* té (del verb *tenir*);

disminuia disminuïa, *assiduitat* assiduïtat, *influits* influïts, *empedreits* empedreïts, *Lluisa* Lluïsa; en canvi, *antiqüari* antiquari i *posseïs* posseís.

Les dues formes verbals *és* i *són*, així com el relatiu fort *què*, hi apareixen a cada pas sense accent: *s'es convertida, es el record, es impossible, la cosa es tractada, son enviats, son possibles, son inapreciables, allí prop son els óssos, hora en que..., dies en que..., els elements amb que...*

Sovint, en fi, trobem l'accent agut en lloc de l'accent greu: *peró, metódicament, férvida, alé, café*, etc.

Ⓕ 3-4 *D'Ací D'Allà* (agost de 1920) ‖ 7-8 *DOr*

Ⓝ 3-4 Les incorreccions denunciades aquí –i al llarg de les cinc *CF* següents– per Fabra apareixen repartides entre la pràctica totalitat de les col·laboracions, per bé que on abunden més és en els textos d'Enric Monjo, Antoni Armangué, J. Martí i Massull, Gonçal de Reparaz i F. Ribera i Font.

206

13 X 1920

CCIV

Continuant l'enumeració de les faltes d'ortografia (dues-centes cinquanta!) existents en sols una quarantena de pàgines d'una bona revista barcelonina, notem avui les concernents a l'ús de l'apòstrof:

s'en per *se'n*: *–s'en dedueix*; *–segons s'en desprèn*;

m'el per *me'l*: *–m'el pot donar vostè*;

s'els per *se'ls*: *–s'els fa l'acció–*; *–s'els emportaran a París*;

sens per *se'ns*: *–sens ofereixen als ulls*; *–sens van movent*;

del per *de l'*: *–del Hospici.*

al per *a l'*: *–al unissó.*

li en per *l'in*: *–li en dongué* (?) *mercès.*

vegis per *vegi's*, *díguim* per *digui'm* (ex.: *estamparse* per *estampar-se*)

Hi ha, encara, alguns casos dels *'ls*, *'m*, etc., en lloc de *els*, *em*, etc., i freqüents casos de *la* en lloc de *l'* davant *a* i *e* (ex.: *la amplíssima*).

Notem, en fi, *a n'aquest* (!).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

207

14 x 1920

CCV

Tocant l'ortografia de lletres, havem trobat, entre altres faltes, les següents (ens referim a la mateixa revista de la qual, en les dues converses anteriors, notàvem les faltes d'accentuació i d'apostrofació):

etzar atzar, *trovàrem* trobàrem;

trovalla troballa;

rescents recents, *impresions* impressions, *cabalcaven* cavalcaven, *devallada* davallada;

trovar trobar, *envolcallar* embolcallar;

troveu trobeu, *apuncellada* aponcellada;

mitgeien mig jeien, *trovàrem* trobàrem, *trovat* trobat, *vert* verd, *destrosses* destroces, *devant* davant, *vacilacions* vacil·lacions;

aprobats aprovats, *pasarien* passarien;

probant provant, *bujies* bugies, *tarde* tarda, *instalin* instal·lin;

meteoròlec metereòleg, *desitjem* desitgem;

per els per als;

probaren provaren, *debem* devem, *comensen* comencen, *aventatge* avantatge;

trovar trobar, *i* hi (adverbi), *expontània* espontània, *esplèndit* esplèndid, *viatje* viatge, *s'esforsava* s'esforçava;

trovà trobà, *convensut* convençut;

trovar-la trobar-la, *trovar-nos* trobar-nos, *devallaren* davallaren, *demunt* damunt;

disimular dissimular, *trovaren* trobaren, *copçaven* copsaven;

tessis tesi, *taça* tassa;

groixuda gruixuda, *recomenava* recomanava, *mars* març, *excelent* excel·lent, *tom* tomb, *dressava* dreçava, *alsava* alçava;

tan tant, *covert* cobert, *quant* quan, *brana* barana, *expresió* expressió, *concirosa* consirosa, *arbossars* arboçars, *sab* sap, *alsada* alçada, *solicitant* sol·licitant, *ajassat* ajaçat;

excèptics escèptics, *tant* tan;

escribia escrivia, *emisferi* hemisferi, *satélit* satèl·lit, *sòlit* sòlid, *vert* verd;

ridícola ridícula, *tentativa* temptativa;

bèlic bèl·lic;

explossiu explosiu, *automòvil* automòbil, *extenen* estenen, *solicitat* sol·licitat;

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

escasament escassament, *atançant-se* atansant-se;
arrivàrem arribàrem;
ting tinc, *arrocegar-se* arrossegar-se;
trobariem trobaríem, *horfa* orfa;
encorvades encorbades, *trovaba* (!) trobava, *arrivar* arribar, *arrivàrem* arribàrem, *plujes* puges, *extribacions*, estribacions;
groixudes gruixudes, *betes* vetes, *arrivaba* (!) arribava, *obsesionen* obsessionen;
acelerat accelerat, *horfa* orfa, *arrel·lar* arrelar, *sab* sap, *arrocegava* arrossegava, *remats* ramats;
etzar atzar, *conmou* commou, *expontània* espontània, *entuvi* antuvi, *racer* recer, *mimvava* minvava;
polceguera polseguera, *exprement* esprement, *ompla* omple, *recullir* recollir;
recullint-hi recollint-hi, *instalant* instal·lant, *reb* rep;
endrassat endreçat;
trevall treball, *convensud* convençut;
trassat traça, *pàl·lit* pàl·lid;
esquinsat esquinçat;
evaquar evacuar.

208

16 x 1920

CCVI

Hi ha faltes d'ortografia que fins a un cert punt tenen excusa. Així, haventse durant llarg temps escrit amb *l* simple la majoria dels mots d'origen erudit que en llatí presenten una *l* doble, es comprèn que, tot just restablerta aquesta lletra en els llatinismes que ens havíem acostumat a veure escrits amb una sola *l*, hom vacil·li en l'ús de la *l* doble, i s'escapin als escriptors grafies com *excelent, instalar*, d'un costat, i com *cel·lebrar, el·legir*, d'un altre. (Els correctors de proves, però, haurien de saber la llista completa dels mots que cal escriure amb *l* doble i no deixar passar aquestes grafies defectuoses.)

També es comprenen les vacil·lacions en l'ús de la *ç* després d'una època en què centenars de mots es troben escrits tan sovint amb *ç* com amb *s*. (És clar, però, que en les impremtes no s'haurien de deixar passar tampoc grafies com *alsada, esforsarse, comensem, concirós, polceguera.*)

Però, en les nostres publicacions, ja no solament trobem faltes com *ins-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

talar per *instal·lar* o com *alsada* per *alçada*, sinó faltes com les següents, les quals ho han estat tot temps, i faltes greus –així ara com abans de l'establiment de les normes ortogràfiques de l'Institut–, i en excusació de les quals no pot pas invocar-se el fet d'una fixació recent de les grafies correctes, faltes com *debem* (de *deure*), *escribim* (de *escriure*), com *escasament*, *pasar*, amb *s* en lloc de *ss*, com *groixut* (derivat de *gruix*) amb *o*, com *covert* (participi de *cobrir*) amb *v*, com *horfe* (amb la *h* de *huérfano*!), faltes en fi com *rescents*, *expontani*, *excèptic*, que donen una idea de fins a quin punt és desatesa la correcció ortogràfica en les nostres impremtes quan es tracta del català, puix que no podem pas creure que els nostres correctors de proves deixessin d'esmenar, en un text castellà, grafies com *rescientes*, *expontáneo*, *excéptico*.

Que siguin encara possibles aquestes faltes d'ortografia en una publicació catalana, en una revista important de Barcelona, és una cosa vergonyosa. És inconcebible que les nostres empreses editorials puguin negligir fins a tal punt la correcció ortogràfica.

Ⓥ 10 *tan sovint amb ç com* s'ha afegit al text original seguint una nota de correcció que hi ha a la *conversa* del dia 27 (núm. 213 d'aquesta edició).

209

18 x 1920

CCVII

En la mateixa publicació on havem pogut notar més de dues-centes faltes d'ortografia en unes quaranta pàgines, hi ha també un gran nombre de formes i de construccions defectuoses que, avui, el corrector d'una bona impremta ja hauria d'esmenar, a l'igual de les grafies errònies.

En les quaranta pàgines examinades trobem les formes *desaparescut*, *volguer*, *poguer*, *sapigué*, *dongué*, *vegé*, *vegérem*, *vui*, *plavia*, etc. El corrector havia d'esmenar-les; però si ha deixat passar grafies com *horfa*, *arrel·lar*, *facil·litat*, *mitgeien*, *escasament*, *arrivaben*, no podem estranyar que hagi deixat passar igualment aquelles formes que havia de substituir per *desaparegut*, *voler*, *poder*, *sabé*, *donà*, *veié* o *véu*, *veiérem* o *vérem*, *vull*, *plaïa*, etc.

El corrector hauria hagut igualment d'evitar faltes com *els demés* en lloc de *els altres* (*els demés països*, *els demés camps*, *les demés construccions*), *els hi* en lloc de *els* (*els visitants que'ls hi tiren pa*), *li* en lloc de *l'hi* (*el*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nom meu, digué, no puc negar-li), *per lo que toca...* en lloc de *pel que toca...*, *tenir que* en lloc de *haver de*, *sóc llegit* en lloc de *he llegit*, *per a que* en lloc de *perquè* (*per a que alternés sa vida*), *qual* en lloc de *el qual* (*a quals preguntes...*), *qual* en lloc de *el del qual* (*una ullera de llarga vista qual objectiu tenia set metres de diàmetre*), *el que* en lloc de *el qual* (*d'aquell ambient... del que començava a desenganyar-se*; *una escena en la que* ella *li...*; *un altre carrer en el que hi havia l'hotel*; *la plana en la que s'hi aixequen alguns arbres*).

Ⓝ 1 Vegeu *CF* 205 i la n. corresponent.

210

20 X 1920

CCVIII

És una vergonya, dèiem, que la correcció ortogràfica sigui tan negligida en les nostres impremtes; però el català de la majoria de les publicacions catalanes seria encara una cosa deplorable àdhuc després d'una acuradíssima correcció ortogràfica i morfològica. Això vol dir que, mentre les nostres publicacions acceptin la col·laboració de persones no habituades a escriure en català o que no coneixen gramaticalment la nostra llengua, llurs directors o llurs editors haurien de sotmetre els originals a una revisió minuciosa abans de donar-los a la publicitat.

En la revista a què ens referíem en les converses anteriors, els castellanismes, per exemple, són tan abundosos com les faltes d'ortografia: –mots com *alambrades*, *envio*, *empar*, *tonteries*, *extribacions* (amb *x*!), *hermosa*, *sèrio*, *inquebrantable*, *ensimismat*, *lograr*, *entregar-se*, *enterar-se*; –expressions com *al poc rato*, *tal i qual*, *lo costosos que són*, *lo molt subjectes al erro que són*; –casos de *en ell* i *d'ell* en lloc de *hi* i *en* (*si tenen hangars i si es pot aterrisar en ells*; *avisats de la proximitat de les tempestats, aterritzaven abans de veure's presoners d'elles*); –ús freqüent de *el que* en lloc de *el qual* (*calça curta de vellut negre, per la que li sortien uns calçotets blancs*; *al seu poble nadiu* (?), *del que feia temps n'* (!) *era fora*, i anàlogament, un cop *per lo que* com a sinònim de *per la qual cosa*; –ús sistemàtic de la preposició *de* davant la conjunció *que* (*un i altre es planyien de que aquell inici... s'hagués estroncat*; *i quan es convencé de que ningú podia testimoniar els seus actes*; *si volguéssim estar certs de que el coet ha realment arribat*; *em féu signe amb el cap de que no l'acompanyés*) fins al punt d'escriure *abans de que*, *a fi de*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que (en lloc de *abans que, a fi que*) i àdhuc transformat la conjunció arcaica *per tal que* en *per tal de que*!

Ⓝ 9 Vegeu *CF* 205-209.

211

22 X 1920

CCIX

Quan el membre d'una proposició el qual és representable per *hi* o *en* s'anteposa al verb, és permissible d'expressar-lo una segona vegada adjuntant al verb l'adverbi feble *hi* o *en*: «Jamai *en llur llit* no *s'hi* dorm», B. Metge; «*D'aquest pecat* amb aigua beneita *ne* deuen ésser absoltes», Íd.

Però aquest pleonasme, que no hauríem de tolerar sinó excepcionalment (en vista de tal o tal efecte estilístic), perilla esdevenir una construcció normal del català modern, on, contra el que fóra d'esperar, és molt més freqüent que en català medieval. La majoria dels escriptors actuals, en efecte, quan anteposen al verb una determinació circumstancial o un complement representable per *hi* o *en* (i aquesta anteposició és practicada amb una freqüència lamentable), rares vegades deixen d'adjuntar al verb *hi* o *en*, talment que fa l'efecte que aquesta adjunció, que en el fons és una incorrecció gramatical, sigui considerada per molts com a obligatòria.

Heus aquí alguns exemples d'aquesta construcció, trets del número d'agost del *D'ací i d'allà*:

«En aquest llibre s'hi descrivien...»

«En els llocs més pintorescs s'hi veien pregones cavernes.»

«A n'aquest procediment... el doctor E. hi fa el següent comentari.»

«Cap a llevant, al límit d'una planúria... hi apareixen les primeres fulguracions.»

«Avui en el casal de la representació popular hi flameja.»

«En aquest gènere de literatura s'hi va dedicar.» (Notem, en aquest exemple, l'ús de la preposició *en* en lloc de la preposició *a*!)

«D'això en tenim un exemple.»

«I de tot això se'n dedueix.»

«D'aquesta concreció en pervé la valor de...»

En tots aquests passatges sobra l'adverbi feble adjuntat al verb (*hi* o *en*), i en la majoria d'ells fóra indubtablement preferible de desfer la inversió.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 128 *B* 295

Ⓥ 3 *l'adverbi feble*] els adverbis febles *B* ‖ 6 *estilístic*] estilístics *B* | *esdevenir*] d'esdevenir *R B* ‖ 14 *aquí*] ací *R B* | *del número d'agost*] d'un número *B*

Ⓕ 3 Metge (1889: 186; [2006: 218]) ‖ 4 Íd. (1889: 252; [2006: 249])

212

23 x 1920

CCX

Quan un membre de proposició com *en el jardí* o com *de la font* s'anteposa al verb (anteposició que avui practiquem amb excessiva freqüència), pot adjuntar-se respectivament al verb l'adverbi *hi* o l'adverbi *en*, encara que, en un estil acurat, caldria evitar aquesta adjunció supèrflua.

Però quan el membre de proposició anteposat al verb és un terme relatiu (*en el qual jardí, on, de la qual, d'on*, etc.), llavors és absolutament inadmissible l'adjunció al verb de *hi* o *en* representant aquell membre. Dir *el jardí on hi havem vist*, o *la font d'on en raja*, és tan dolent com dir *la noia que aquest matí l'havem vista*.

Així, en els passatges següents, la presència de *hi* i de *en* constitueix una falta de sintaxi que cal evitar en absolut:

«... on res *hi* mancava.»

«... del qual no *en* fan esment.»

«... i en les quals ara *hi* descobrien un cert encís.»

«... era un ideal en el que *hi* consagrava» (notem encara, en aquest exemple, *en el* en lloc de *al* i *que* en lloc de *qual*!).

«... la plana en la que *s'hi* aixecava» (com en l'exemple anterior, on diu *que* hauria de dir *qual*!).

«... una obra col·lectiva a la qual tots els estaments *hi* han ajudat i constantment *hi* col·laboren.»

Ⓔ *R* 129 *H* 79 *B* 296

Ⓥ 3 *respectivament al verb*] al verb respectivament *R H B* ‖ 7 *al verb*] om. *R H B* | *aquell*] aquest *R H B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

213

27 x 1920

Una construcció que trobem amb alguna freqüència en el català escrit i que creiem que caldria evitar és l'adjunció de l'article definit a l'infinitiu, que ofereixen els següents passatges:

«... la cosa més difícil, sens cap dubte, és *l'escollir* el terreny.»

«Una de les coses que més criden l'atenció en aquests mapes es *el veure* els punts...»

«És d'una absoluta necessitat *el crear* un personal...»

«Aquests mapes tenen per fi *el produir* sobre el paper... i *l'indicar*...»

«Avui veiem matemàtics i tècnics no desdenyar *el preocupar-se* de...»

«Evitar *el causar* danys.»

En tots aquests passatges seria millor de suprimir l'article que precedeix l'infinitiu, i encara millor de reemplaçar-lo per la preposició *de*. En el cas en què un infinitiu que fa de subjecte del verb principal va al darrera d'aquest, així com en el cas en què un infinitiu fa de complement directe del verb principal, el català antic, a l'infinitu precedit de l'article que ofereixen els passatges transcrits, oposa normalment l'infinitiu precedit de la preposició *de*:

«Molt me tarda *de saber-ho.*»

«Era cosa de molt gran delit *de veure-les.*»

«E si a mi era lícit *de* yo *recitar* les perfeccions...»

«Haguessen votat *de star* deu anys en...»

«Jurar *de servar*...»

«Sperava *de veure*...»

(Exemples trets de Tirant lo Blanch.)

Ⓔ *R* 95 *B* 228

Ⓥ 14-15 *del verb principal*] de determinats verbs *R B* ‖ 23 *Sperava*] Sperar *R B* ‖ Al final d'aquesta *conversa* hi ha una nota de correcció que diu: *En la conversa CCVI, on diu: «També es comprenen les vacil·lacions en l'ús de la ç en una època en què centenars de mots es troben escrits amb s», en lloc de «escrits amb s» ha de dir: «escrits tan sovint amb ç com amb s».* (Cf. *conversa* 208 d'aquesta edició.)

Ⓕ 18 Martorell (1873-1905: II, 58 i III, 137; [2005: 526 i 962]) ‖ 19 Íd. (1873-1905: I, 342; [2005: 424]) ‖ 20 Íd. (1873-1905: II, 343; [2005: 760]) ‖ 21 Íd. (1873-1905: II, 209; [2005: 650]) ‖ 22 Íd. (1873-1905: I, 258, i II, 394; [2005: 342 i 813]) ‖ 23 Íd. (1873-1905: II, 27; [2005: 486])

Ⓥ1 21 *haguessen*] haguesses

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

214

28 x 1920

CCXII

En el darrer número de *La Revista* en l'article titulat *De la sensibilitat*, apareix usat *reial* en lloc de *real*: «la sensibilitat artística no té existència *reial*». *Real* és, transportat al català, el mot llatí *realis*. ¿Per què, en manllevar aquest mot al llatí, intercalaríem una *i* entre la *e* i la *a*?

Hi hagué, tanmateix, un temps en què hom sostingué que les formes *ideia, teiatre, recreia*, etc., eren millors, *més catalanes*, que les formes *idea, teatre, recrea*, etc. Però avui la interposició de la *i* en el grup *ea* no sembla ja tenir partidaris; i, en tot cas, no és pas obeint a aquella preocupació que el col·laborador de *La Revista* ha escrit *reial* en lloc de *real*, del moment que en el mateix article trobem *idees* i no *ideies*.

El *reial* que figura en l'article de *La Revista* és degut a un malentès produït pel fet que, en castellà, *real* reuneix les dues significacions de *realis* (en francès, *réel*) i de *regalis* (en francès, *royal*). Havent-se convingut, darrerament, d'usar *reial* en lloc de *real* en l'accepció de «relatiu al rei», alguns han pogut creure que sempre que el castellà diu *real* calia dir, en català, *reial*. Però no és així: quan *real* vol dir que la cosa designada pel substantiu a què *real* es refereix, «té una existència efectiva», llavors a aquell mot castellà correspon, en català, *real*, no *reial*. *Reial* no tradueix el castellà *real* sinó en l'accepció de «relatiu al rei».

Ⓔ *R* 17 *H* 31 *B* 535
Ⓥ 3 *¿Per*] Per *R H* ‖ 6 *millors, «més»*] millor i «més» *R H B*
Ⓕ 1 Mira (1920: 282, 283)
Ⓝ 1 «Ja sento mil veus dir-me: Com?... és possible que vostè negui l'existència *reial* [els subratllats són de l'autor] de sensibilitat artística en tal escriptor, músic, pintor, etc.?». «Vostès –diria jo als meus amables interlocutors– que creuen en l'existència reial de la sensibilitat artística dels tals subjectes», «*la sensibilitat artística* no té existència reial».

215

29 x 1920

CCXIII

El prolongament català de l'adjectiu llatí *regalis* (derivat de *rex*, el rei) fou *real*. Aquest *real*, lligat per la seva significació amb *rei*, agafant la *i* d'aquest,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

engendrà la forma *reial*. Una altra forma sortida de *real*, per reducció del grup *ea*, a *a*, és *ral*. *Ral* té un ús limitat (*camí ral*, i, substantivat, *ral* moneda); i de les altres dues formes s'ha acabat donant la preferència a *reial*, usada llargament en l'edat mitjana i que permet diferenciar aquest adjectiu de l'adjectiu *real* catalanització del llatí *realis*. (En manllevar el català el mot llatí *realis*, n'havia de fer *real*, res no oposant-se a l'admissió del grup *ea*, que el català ja posseïa en diferents mots hereditaris, com és ara *menysprear*.)

El català literari posseeix, així, els dos adjectius *reial* i *real*, perfectament distints per llur forma i per llur significació, corresponents respectivament als dos adjectius francesos *royal* i *réel*, mentre que, en castellà, els adjectius corresponents tenen una forma idèntica: *real*.

Fóra tolerable (encara que no plausible) que hom escrivís *real* per *reial*; però és en absolut inadmissible d'escriure *reial* per *real* (*réel*).

Ⓔ *R* 18 *B* 536 (numerada erròniament 356)
Ⓥ 6 *edat*] Edat *B*

216

3 XI 1920

CCXIV

Quan hi ha un mot català al qual no correspon exactament cap mot castellà, sovint constatem, en la llengua escrita, tan pregonament castellanitzada, com una tendència a prescindir-ne; així perillen de caure en desuetud alguns bells mots catalans, reemplaçats per les locucions que tradueixen literalment les locucions emprades en lloc d'ells en el castellà, mancat de mots que tradueixin exactament els dits mots catalans.

Tal s'esdevé, com ja havem fet notar en una altra conversa, amb el verb *caldre*, que trobem quasi sistemàticament reemplaçat per *ésser precís*, *ésser necessari*, *fer falta*, *haver-hi que*. El mateix ocorre amb l'adverbi *sovint*, al qual hom sol preferir *moltes vegades*, *amb freqüència* i àdhuc *a menut*.

Un altre mot cada dia més rarament usat és el pronom *altri* (corresponent al francès *autrui*). Avui a penes escriu ningú frases com *els béns d'altri* (francès: *les biens d'autrui*), *la dona d'altri* (francès: *la femme d'autrui*), *comptar amb el treball d'altri* (francès: *compter sur le travail d'autrui*), *no facis mal a altri* (francès: *ne fais pas de mal à autrui*).

Tocant aquest pronom, notem que en català antic era àdhuc usat com a subjecte:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«... mas que *altri* no la hi puixa donar, sinó que ell mateix haja a cobrar-la», Tirant lo Blanch.

«*Altri* fóra, que li haguera feta alguna obra», Ídem.

Ⓔ *R* 48 *H* 43 *B* 437
Ⓥ 2 *tan pregonament castellanitzada,*] om. *B* ‖ 7 *com ... conversa*] om. *R H B* ‖ 9 *fer falta*] per falta *LP* faltar *R H B*
Ⓕ 18-19 Martorell (1873-1905: I, 199; [2005: 285]) ‖ 20 Íd. (1873-1905: II, 298; [2005: 713])
Ⓥ1 20 *alguna*] alguna mala
Ⓝ 7-8 Vegeu *CF* 124.

217

8 XI 1920

CCXV

A tot moment, en periòdics i llibres, topem amb errades que proven fins a quin punt és negligida la correcció d'originals en les nostres impremtes. Bé s'ha dit vegades, per exemple, que en els mots presos al llatí, la terminació *o* ha d'ésser evitada; tot sovint, no gens menys, trobem substantius en *o* en les nostres publicacions: en una notícia publicada en un dels darrers números de la *Veu de Catalunya* apareix usat dos cops el mot *absurdo*.

No cal dir que la forma catalana del mot llatí *absurdus* és *absurd*, no *absurdo* (ex.: *un projecte absurd, un costum absurd*); però, a propòsit d'aquest mot convé notar que en la majoria dels casos en què, a imitació del castellà, l'usem com a substantiu (ex.: *un discurs ple d'absurds, això és un absurd*), fóra millor de dir *absurditat* en lloc de *absurd*. Significant, però, «judici absurd», *absurdo* castellà és ben traduït per *absurd*, així com en *demostrar una proposició per l'absurd* o *reducció a l'absurd*.

Ⓔ *B* 373

218

9 XI 1920

CCXVI

Un lector d'aquestes converses ens escriu preguntant-nos si no seria millor, com a traducció de la construcció castellana *cuanto más... tanto más*, la cons-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

trucció *quant més... tant més*, que no la construcció generalment admesa *com més... més* (ex.: *Com més treballa, més ric és*), on ell creu veure una de tantes construccions defectuoses, vulgars, «il·literàries», del català modern.

Certament, en català antic, trobem la construcció *quant més... tant més*: «... car *quant* de *major* pobresa l'hom és exit e entra en rica vida, *tant* àquella li és *més* graciosa». Però amb molta més de freqüència hi trobem la construcció *com més... més*.

«... *com més* aygua hi lançaven, *més* s'encenien.»
«... e la galera, *com més* anava, *més* s'omplia d'aygua.»
«... *com més* mal los pot fer, ne resta *més* content.»
«... e *com més* ne direu, *més* en va les despendreu.»
«... *com més* hi pens, *pus* (= més) clar ho veig.»

I amb els dos termes reforçats mitjançant l'anteposició del mot *tant*: «... *tant com* lo home és *més* savi, *tant* deu *més* ab discreció cobrir los naturals moviments».

Ⓔ *R* 70 *B* 290
Ⓥ 13 «... *e ... despendreu.*»] om. *R B*
Ⓕ 7-8 Martorell (1873-1905: III, 2; [2005: 832]) ‖ 10 Íd. (1873-1905: I, 39; [2005: 104]) ‖ 11 Íd. (1873-1905: III, 276; [2005: 1095]) ‖ 12 Íd. (1873-1905: II, 353; [2005: 770]) ‖ 13 Íd. (1873-1905: I, 244; [2005: 325]) ‖ 14 Metge (1889: 12; [2006: 131]) ‖ 15-17 Martorell (1873-1905: I, 15-16; [2005: 479])
Ⓥ1 10 *s'encenien*] sencenia

219

10 XI 1920

CCXVII

«Serà un goig per nosaltres poder-los acollir amb tot honor, *tant més quan* l'alcalde de Palamós acompanyarà la caravana.»

Heus aquí un exemple d'una construcció bastant freqüent en el català actual, la bondat de la qual és almenys dubtosa: *tant més quant* (perquè suposem que el *tant més quan* del paràgraf transcrit vol ésser un *tant més quant*). Nosaltres preferim decididament *tant més que* a *tant més quant*, que considerem com una traducció servil del *tanto más cuanto* del castellà.

El paràgraf transcrit és traduït del francès, i, naturalment, allí on el traductor ha escrit *tant més quan* diu l'original d'*autant plus que*: «Nous serons heureux de leur réserver bon accueil, d'*autant plus que* l'alcalde de Palamós accompagnera la caravane.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Que, en haver de traduir un d'*autant plus que*, s'esdevingui d'emprar un *tant més quant*, és una prova de fins a quin punt ens havem fet nostres les construccions del castellà.

Ⓔ *B* 615
Ⓥ 1 *per*] per a *B*

220

13 XI 1920

CCXVIII

Són molts actualment els escriptors a qui desplauen les formes verbals en *o* (*canto, temo*, etc.), i alguns fins semblen inclinats a substituir-les per les corresponents formes sense desinència (*cant, tem*, etcètera). No és rar avui de trobar en els nostres poetes i àdhuc en els nostres prosistes formes com *pens, estim, implor*, etc. Certament, aquestes formes arcaiques no han estat mai completament bandejades de la llengua literària; els poetes de la renaixença hi recorrien mantes vegades; però mai segurament no havien estat usades amb la freqüència d'ara, i sobretot mai fins ara ningú no havia gosat a pensar que pogués intentar-se de fer-ne altre cop les formes normals del català literari.

Nosaltres trobem justificada l'aversió envers les formes en *o*; però tant com ens plauria de veure alliberada la nostra llengua d'aquestes formes, tan contràries al seu geni, havem de reconèixer que el restabliment de les formes antigues, desproveïdes d'aquella desinència, ofereix dificultats grosses, potser insuperables.

Ⓔ *R* 146 *B* 163
Ⓥ 6 *renaixença*] Renaixença *B*

221

15 XI 1920

CCXIX

En català, com en castellà, la forma de la primera persona del singular del present d'indicatiu és a la forma de la tercera persona com la forma del mas-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

culí és a la forma del femení. Com als femenins *cara, dura, santa, alta, muda, amiga, nova,* corresponen els masculins *car, dur, sant, alt, mut, amic, nou,* a les terceres persones *plora, canta, salta, ajuda, prega, lleva,* corresponen les primeres persones *plor, cant, salt, ajut, prec, lleu.*

Però, darrera certs grups de consonants i en els esdrúixols, la *o* i la *u* de les síl·labes finals llatines no caient sinó mudant-se en *e* (*nigrum*: *negre*), això fa que, en certs noms, al femení en *a* correspon un masculí en *e*; i així mateix, en certs verbs, a la tercera persona en *a* correspondrà una primera persona en *e*. Com als femenins *negra, pobra, sogra,* corresponen els masculins *negre, pobre, sogre,* a les terceres persones *obra, lliura, empra,* corresponen les primeres persones *obre, lliure, empre.*

La primera persona del singular del present d'indicatiu presenta, així, la desinència *e* en uns verbs (en petit nombre) i cap desinència en els altres (la gran majoria). Així mateix el francès antic, en què *chanter* fa *chant,* però un verb com *trembler* fa *tremble.*

Ⓔ *R* 147
Ⓥ 2 *com*] com, en el nom, *R* ‖ 16 *el*] en el *R* | *però*] om. *R*

222

16 XI 1920

CCXX

El català és una llengua en la qual han estat suprimides les vocals *o* i *u* de les síl·labes finals del mots llatins plans, les quals vocals són conservades en castellà sota la forma de *o*. Així, els prolongaments catalans de les formes llatines *carum* i *caros* són *car* i *cars,* mentre que els prolongaments castellans d'aquelles formes són *caro* i *caros*. La primera persona del singular del present d'indicatiu terminant en *o* en llatí (*canto*), terminarà en *o* en castellà (*canto*), però mancarà de desinència en català (*cant*).

Com a conseqüència de la supressió de la *o* i de la *u* llatines en les síl·labes finals dels mots plans, als femenins *cara, clara, santa,* etc. (desinència *a*), als quals corresponen en castellà els masculins *caro, claro, santo,* etc. (desinència *o*), corresponen en català els masculins *car, clar, sant,* etc. (sense desinència). I, així mateix, en els verbs de la primera conjugació, a les terceres persones *canta, ama, pesa,* etcètera (desinència *a*), a les quals corresponen en castellà les primeres persones *canto, amo, peso,* etc. (desinència *o*), corresponen en català les primeres persones *cant, am, pes,* etc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

(sense desinència). El castellà passa del femení al masculí i així mateix de la tercera persona a la primera canviant la *a* final en *o* (*cara*: *caro*; *canta*: *canto*); el català passa del femení al masculí i així mateix de la tercera persona a la primera suprimint la *a* final (*cara*: *car*; *canta*: *cant*).

En els verbs de la segona i de la tercera conjugacions, la *o* final llatina de la primera persona del present és igualment suprimida, sense que sigui obstacle a la seva omissió que aquesta produeixi en molts verbs la confusió de la dita persona amb la tercera, la qual omet també la desinència llatina (conservada en castellà sota la forma de *e*): *tem*, *dorm*, *met*, etc., són en català les primeres i terceres persones (mentre que en castellà tenim *teme*, *duerme*, *mete*, etc., terceres persones, al costat de *temo*, *duermo*, *meto*, etc., primeres persones).

Ⓔ *R* 148 *B* 164
Ⓥ 10-11 *als* ... «*o*»),| om. *R B*

223

18 XI 1920

CCXXII

Primitivament en el francès, com en el català medieval, els verbs de la primera conjugació (*chanter*, *trembler*) es divideixen en dues categories, atenent a la terminació de la primera persona del singular del present d'indicatiu: aquesta persona presenta la desinència llatina *o* canviada en *e* en els uns (*trembler*: *tremble*), suprimida en els altres (*chanter*: *chant*). Però en aquella llengua no tarda a manifestar-se una tendència a reduir les dues categories a una sola; la *e* dels verbs de la primera categoria van introduint-se en els de la segona; *chante*, *prie*, etc., reemplacen *chant*, *pri*, etc.; i la *e* es troba ésser finalment la terminació de la primera persona del singular del present d'indicatiu en tots els verbs francesos pertanyents a la primera conjugació.

Dins el català medieval no es manifesta una tendència anàloga sinó tardanament, però en els autors valencians del xvè segle són ja corrents *cante*, *ame*, etc., en lloc de *cant*, *am*, etc. Avui, com és sabut, en el dialecte valencià tots els verbs de la primera conjugació fan la primera persona del present d'indicatiu en *e*.

També els altres dialectes catalans han fet la reducció de les dues categories a una sola; però no l'han feta com el francès i el valencià, mitjançant

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la generalització de la *e* de *obre, parle, lliure*, etc. a tots els verbs de la primera conjugació; allí on no ha aparegut i s'ha generalitzat la desinència *o* (que ha envaït àdhuc els verbs de les altres conjugacions), la reducció de les dues categories a una sola s'ha operat, no portant la *e* de *obre, parle*, etc., a *cant, am*, etc. (d'on: *cante, ame*, etc.), sinó suprimint la *e* final d'aquelles formes àdhuc en els verbs en què això condueix a terminacions estranyes al català antic: el mallorquí, per exemple, diu, no solament *cant, plor, ajut*, sinó *obr, conserv, ferr*.

Ⓔ *R* 149 *B* 165
Ⓥ 5 «*tremble*»),] «tremble») i *R B* | *els*] om. *R B* ‖ 13 *xvè segle*] segle xv *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

224

20 XI 1920

CCXXIII

Els reflexos catalans de

Cánto, plóro; – ópero

són: I. *cant, plor; –obre.*
II. *cante, plore; –obre.*
III. *cant, plor; –obr.*
IV. *canto, ploro; –obro.*

Les formes I són les del català antic. Totes elles presenten el tractament regular de la *o* final llatina, la qual és omesa en general i canviada en *e* darrera certs grups de consonants i en els esdrúixols.

Les formes II són les del dialecte valencià. La *e* de *obre, parle*, etc., ha estat transportada als restants verbs de la primera conjugació, d'on resulta que la primera persona del present d'indicatiu presenta en tots ells la desinència *e*. Les formes valencianes *cante, plore*, etc., són formes ja usades en el català literari medieval (corrents en els autors valencians del xv).

Les formes III són les del dialecte balear. Aquí la unificació s'ha operat al revés del valencià: per imitació de *cant, plor*, etc., s'han format *obr, dobl, parl*, etc.

Les formes IV són les del català de Catalunya (al costat de *canti, plori, obri* i *càntoc, plòroc, òbroc*). Una terminació d'origen fosc, la *o*, ha estat adoptada com a desinència de la primera persona del present d'indicatiu en tots els verbs de la primera conjugació (i àdhuc en la major part dels verbs de les altres conjugacions). La circumstància d'ésser les formes preponde-

rants en el català de Catalunya i sobretot les pròpies del dialecte central, ha fet que aquestes formes en *o*, tan contràries a les lleis generals que regeixen l'evolució catalana de les finals llatines i completament estranyes al català literari medieval, hagin estat les adoptades com a normals en la llengua literària de Catalunya.

Són aquestes formes en *o* que alguns autors actuals voldrien evitar; i cal reconèixer, amb ells, que el català de Catalunya, en ço que es refereix a la forma de la primera persona del present d'indicatiu, està en un estat d'inferioritat respecte al balear i sobretot respecte al valencià, les formes del qual remunten totes al català literari medieval.

Ⓔ *R* 150 *B* 166

Ⓥ 1 *de*] de les formes llatines *B* ‖ 14 *del xv*] del segle xv *B* ‖ 19 «*obri*»] «obri» –emprades al Rosselló i en altres contrades properes al Pirineu Oriental– *B* | «*òbroc*»] «òbroc» –emprades a l'Empordà i en altres contrades del bisbat de Girona *B*

225

22 XI 1920

CCXXIV

A Catalunya en els casos, àdhuc avui encara rars, en què apareix una forma verbal en *o* substituïda per una forma medieval, aquesta és una forma sense desinència, no una forma en *e*: *penso, cerco, suplico, imploro*, etc., es troben reemplaçades per *pens, cerc, suplic, implor*, etc., no per *pense, cerque, suplique, implore*, etc.

Hom comprèn perfectament la preferència donada a aquelles formes sobre aquestes. El nostre català, en el present d'indicatiu (dels verbs de la primera conjugació), distingeix la primera persona de la tercera persona donant la desinència *o* a aquella i la desinència *a* a aquesta: *jo penso, ell pensa*. Essent la *e* i la *a* febles homòfones en el parlar de Barcelona, la substitució de *penso* per *pense* produiria la confusió de la primera persona amb la tercera; *pense*, pronunciat com *pensa*, seria indefectiblement interpretat com una tercera persona. En la primera persona del present d'indicatiu, cap verb no termina en el so *a*. En canvi, la forma *pens* és perfectament distinta de la forma *pensa* i no pot donar lloc a cap confusió.

D'altra part, habituats a practicar en el nom la supressió de la *o* final, a canviar *grupo, disco*, etc., en *grup, disc*, etc., la substitució de *penso* o *invoco* per *pens* i *invoc*, encara que més difícil, no ens apareix com una cosa irrea-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

litzable. Es tracta d'aplicar al verb una operació que estem acostumats de fer en el nom; el pas de *penso* a *pens* és paral·lel al de *grupo* a *grup*. Ço que el fa més difícil és que la *o* en el verb és un so significatiu, una desinència personal. Però en català ja tenim un gran nombre de verbs en què la primera persona prescindeix d'aquella desinència: *crec, veig, visc*, etc.

¿No seria, doncs, enraonat d'intentar, si no avui més endavant, la substitució sistemàtica de les formes *penso, invoco* i anàlogues, per *pens, invoc*, etc.?

Ⓔ *R* 151 *B* 167
Ⓥ 1 *els casos*] les publicacions *B* | *rars*] rares *B* || 13-14 *En ... «a»*] om. *R B* || 24 *si ... endavant*] om. *R B*

226

24 XI 1920

CCXXV

Suposant que, com havem sabut ometre la *o* final en innombrables substantius manllevats al castellà, sabéssim així mateix prescindir de la desinència *o* en el verb –suposant que, així com havem aconseguit de dir *grup, pol, disc*, etc., en lloc de *grupo, polo, disco*, etc., pervinguéssim un dia a dir *cerc, anhel, acostum*, etc., en lloc de *cerco, anhelo, acostumo*, etc.–, tota mena de dificultats sorgirien encara en establir la forma que caldria donar al radical en un gran nombre de verbs.

Perquè, si en molts verbs la supressió de la *o* final no arrossegaria cap modificació del radical verbal (*cercar*: *cerc*; *anhelar*: *anhel*; *acostumar*: *acostum*) o no seria causa sinó de lleus canvis fònics (*posar*: *pos*; *ajudar*: *ajut*; *pregar*: *prec*), en d'altres al contrari, com és ara *envejar* o *llevar*, l'omissió de la *o* exigiria una forta modificació en la terminació del radical verbal, que allunyaria excessivament la primera persona del present d'indicatiu de totes les altres formes del verb. Com el masculí corresponent al femení *boja* és *boig* i el masculí corresponent al femení *nova* és *nou*, la primera persona del present d'indicatiu del verb *envejar* hauria d'ésser *enveig* i la del verb *llevar*, *lleu*. Però si no sembla impossible de reemplaçar *cerco* per *cerc* o àdhuc *ajudo* per *ajut*, ¿no considera hom almenys dificilíssim de reemplaçar *envejo* per *enveig* i *llevar* per *lleu*? O és que, trobant *enveig* i *lleu* massa allunyats de *enveja* i *lleva*, ¿trauríem d'aquestes terceres persones unes primeres persones *envej* i *llev*, admetent llavors lletres finals completament estranyes al nostre català i àdhuc al català medieval?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

I hi ha encara els verbs com *celebrar, inflar, honrar*, etc., on l'omissió de la *o* ocasionaria formes com *celebr, infl, honr*, que hauria de costar molt de veure adoptades a Catalunya.

I, amb tot, fóra tant de desitjar que poguéssim alliberar el català modern de les seves formes verbals en *o*!

Ⓔ *R* 152 *B* 168
Ⓥ 11 *d'altres*] altres *R B* ‖ 12 *que*] la qual modificació *R B* ‖ 17 *Però*] I *R B* ‖ 19 *O*] ¿O *R B* ‖ 20 *¿trauríem*] trauríem *R B* ‖ 26-27 *I ... «o»*!] om. *R B*

227

25 XI 1920

CCXXVI

Els verbs en què la supressió de la desinència *o* no produeix cap alteració en el radical són:

Els verbs en *car*: *abdicar*: *abdic*; *aclucar*: *acluc*; *cavalcar*: *cavalc*; *tancar*: *tanc*; *cercar*: *cerc*; *arriscar*: *arrisc.*

Els verbs en *çar*: *abraçar*: *abraç*; *destroçar*: *destroç*; *calçar*: *calç*; *començar*: *començ*; *escurçar*: *escurç*; *escapçar*: *escapç.*

Els verbs en *far*: *agafar*: *agaf*; *triomfar*: *triomf.*

Els verbs en *lar* precedit de vocal: *exhalar*: *exhal*; *tremolar*: *tremol.*

Els verbs en *llar* precedit de vocal: *aconsellar*: *aconsell*; *mullar*: *mull.*

Els verbs en *mar* precedit de vocal, *r* o *l*: *clamar*: *clam*; *acostumar*: *acostum*; *confirmar*: *confirm*; *calmar*: *calm.*

Els verbs en *nyar*: *guanyar*: *guany*; *allunyar*: *alluny.*

Els verbs en *par* precedit de vocal, *r, l* o *s*: *escapar*: *escap*; *extirpar*: *extirp*; *disculpar*: *disculp*; *raspar*: *rasp.*

Els verbs en *rar* precedit de vocal: *declarar*: *declar*; *admirar*: *admir*; *plorar*: *plor*; *jurar*: *jur.*

Els verbs en *sar* precedit de consonant: *dansar*: *dans*; *pensar*: *pens*; *expulsar*: *expuls*; *conversar*: *convers*; *premsar*: *prems.*

Els verbs en *tar* precedit de vocal, *r, s* o *x*: *imitar*: *imit*; *heretar*: *heret*; *portar*: *port*; *tastar*: *tast*; *protestar*: *protest*; *pretextar*: *pretext.*

Els verbs en *xar* precedit de vocal: *abaixar*: *abaix*; *afluixar*: *afluix.*

Els verbs en *txar*: *despatxar*: *despatx.*

Ⓔ *R* 153 *B* 169
Ⓥ 9 *Els ... «mull».*] om. *R B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

228

27 XI 1920

CCXXVI

Hi ha verbs en què la supressió de la desinència *o* donaria lloc a un canvi en la pronunciació de la darrera lletra del radical o a un canvi en l'ortografia del darrer so del radical. En *pesar, posar, refusar*, etc., la *s* sonora esdevindria *s* sorda en *pes, pos, refús*, etc. En *passar, bressar, progressar*, etc., la *s* doble esdevindria *s* simple en *pas, bres, progrés*, etc. De la mateixa manera que, en el nom, la forma masculina termina en una *s* simple tant si la forma femenina termina en *sa* com en *ssa* (*gris grisa, gros grossa*), la primera persona del present d'indicatiu terminaria en una *s* simple així en els verbs en *sar* com en els vers en *ssar*.

En certs verbs l'omissió de la desinència *o* suscitaria una qüestió ortoèpica o ortogràfica.

En formes com *escamp, tomb, escald, escolt, abund, cant* (dels verbs *escampar, tombar, escaldar, escoltar, abundar, cantar*), ¿faríem muda la consonant final d'acord amb les regles generals de pronunciació (segons les quals *camp, malalt, dent*, etc., són pronunciats *cam, malalt, den*), o bé, per no allunyar massa en la pronunciació les dites formes de les restants del verb, ¿ens esforçaríem a fer-hi sentir la consonant final?

En els verbs en *gar, dar* i *bar* en què la *g*, la *d* i la *b* provenen de *c, t* i *p*, ¿escriuríem la primera persona del present d'indicatiu amb *c, t* i *p*, o bé amb *g, d* i *b*? ¿Escriuríem *pac, plec, sec, juc, ajut, agrat, enfat, crit, acap, arrip*, etc., o bé *pag, pleg, seg, jug, ajud, agrad, enfad, crid, acab, arrib*, etcètera?

Ⓔ *R* 154 *B* 170
Ⓥ 17 *¿ens*] ens *R B* ‖ 20 *¿Escriuríem*] escriuríem R

229

30 XI 1920

CCXXVIII

De la mateixa manera que als femenins *bona, plena, fina* corresponen els masculins *bo, ple, fi* i la tercera persona del present d'indicatiu dels verbs *tenir* i *venir* fa *té* i *ve*, la primera persona del present d'indicatiu dels verbs

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en *nar* precedit de vocal (ex.: *perdonar, inclinar*) hauria regularment de perdre la *n* en ometre la desinència *o*. En català antic apareixen, en efecte, formes com *perdó* (de *perdonar*), *do* (de *donar*); però la grossa diferència que la caiguda de la *n* estableix entre el radical de la primera persona del present d'indicatiu i el de les restants formes del verb, és ja des d'antic evitada mantenint la *n* en aquella forma, dient, per exemple, *inclín, obstín*, etc.

En els verbs com *passejar* o com *llevar*, en què, segons les lleis fonètiques del català, la forma sense desinència hauria de fer *passeig* i *lleu* (com el masculí corresponent a *boja* és *boig*, i el corresponent a *nova* és *nou*), ¿evitaríem anàlogament aquesta grossa divergència entre el radical de la primera persona del present d'indicatiu (*passeig, lleu*) i el de les restants formes del verb (*passeja*, etc., *lleva*, etc.), admetent en aquella la *j* i la *v* d'aquesta? Aquí, però, la uniformització del radical ens conduiria a admetre la *j* i la *v* finals.

Passeig i *lleu* ofereixen l'inconvenient que llurs radicals difereixen massa dels de *passeja* i *lleva*; *passej* i *llev* tenen, en canvi, el gros defecte de presentar en fi de paraula dues consonants insòlites en català com a finals.

Ⓔ *R* 155 *B* 171
Ⓥ 15 *aquella*] aquell *R B* | *aquesta*] aquest *R B*

230

2 XII 1920

CCXXIX

Si no admetíem en absolut la desinència *e* en la primera persona (i és perfectament explicable en els catalans orientals l'aversió envers una desinència que per a ells és homòfona amb la desinència *a* de la tercera persona), si volíem, doncs, reemplaçar en tots els verbs les formes en *o* per formes desproveïdes de desinència, hauríem forçosament d'admetre, com ha fet el balear, una sèrie de terminacions estranyes al català antic, terminacions que aquest evità conservant la vocal llatina en forma de *e*, com en el nom (*jo sembre* al costat de *jo plor*, com, en el nom, *pobre* al costat de *car*).

En un verb com *envejar* podríem evitar *envej* (amb *j* final) recorrent a *enveig*, que és precisament la forma antiga; però en els verbs *menjar, arranjar, penjar, venjar, forjar*, ¿com evitaríem la *j* final, en suprimir la *o* de *menjo, arranjo*, etc.? Anàlogament, en *llevar* podríem evitar la forma *llev* (amb *v* final) recorrent a la forma antiga *lleu*; però en els verbs *salvar, conservar,*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

observar, preservar, ¿com evitaríem la *v* final, en ometre la *o* de *salvo, conservo,* etc.?

En aquestes formes en *j* i *v*, la terminació seria anòmala, no estaria d'acord amb les lleis que presideixen l'evolució dels sons i formes llatines en català, però les finals serien perfectament pronunciables, la *j* sonaria *x*, la *v* sonaria *p* o *f* (segons que la *v* fos pronunciada bilabial o labiodental).

Així mateix no oferiria dificultat la pronunciació de *ultratj* (de *ultratjar*), i podríem pronunciar sense un gran esforç *gronx* (de *gronxar*), *burx* (de *burxar*) i àdhuc *enfurism* (de *enfurismar*), *parl* (de *parlar*). Però ja ens fóra més difícil de pronunciar *dict* (de *dictar*), *accept* (de *acceptar*); i més encara *sembr* (de *sembrar*), *registr* (de *registrar*), *filtr* (de *filtrar*), *contempl* (de *contemplar*), *sembl* (de *semblar*). I ¿com farien, sense desinència, les primeres persones del present d'indicatiu en verbs com *esborrar, martiritzar, vacil·lar* i *vetllar*?

Ⓔ *R* 156 *B* 172
Ⓥ 12-13 (*amb ... «lleu»;*] om. *R B*

231

4 XII 1920

CCXXX

Si tots els verbs es trobaven en el cas de *començar* o *abdicar*, on la supressió de la desinència *o* (*començ, abdic*) no arrossega cap alteració del radical verbal i la forma resultant de l'omissió de la *o* no ofereix res d'anormal en la seva terminació ni es confon amb cap altre mot de la llengua, el problema de l'eliminació de les actuals formes en *o* seria relativament de fàcil resoldre; es tractaria únicament de transportar al verb la supressió de la *o* final que estem acostumats de practicar en el nom, de fer en el verb el pas de *començo* a *començ* paral·lel al de *disco* a *disc*.

Però si parem esment que un verb com *pujar* hauria de fer *puig* o *puj*, un verb com *penjar, penj*; un verb com *semblar, sembl*, etc., ja no ens apareix tan viable la solució mallorquina, consistent a suprimir la desinència *o* en tots els verbs.

La solució valenciana, ço és, la substitució de la desinència *o* per la desinència *e*, evitaria totes les dificultats de la solució mallorquina; però, ¿com pervindríem els catalans orientals a distingir en la pronunciació les primeres persones en *e* de les terceres persones en *a* evitant que aquelles fossin interpretades com a terceres persones?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La solució arcaica, amb les seves primeres persones les unes sense desinència i les altres amb la desinència *e*, sense evitar sinó parcialment els inconvenients de les solucions mallorquina i valenciana, tindria el de donar lloc a una complicació morfològica enutjosa, en uns verbs la primera persona trobant-se denotada per l'absència de desinència, i en altres per la presència de la desinència *e*.

Ⓔ *R* 157 *B* 173

232

7 XII 1920

CCXXXI

En els verbs de la segona i de la tercera conjugacions, llevat dels que fan la tercera persona del present d'indicatiu en *e* (*córrer, obrir, omplir*), les formes en *o* no podrien sinó ésser reemplaçades per formes sense desinència, la primera persona del present d'indicatiu esdevenint, així, en molts verbs, idèntica a la tercera: *temo, espremo, bato, combato, admeto, trameto, venço, rebo*, etc., serien reemplaçades per *tem, esprem, bat, combat, admet, tramet, venç, rep*, etc. (idèntiques a les terceres persones *ell tem, ell esprem*, etc.); així mateix *estrenyo, empenyo, planyo, atenyo*, haurien d'ésser reemplaçades per *estreny, empeny, plany, ateny* (idèntiques a les terceres persones *ell estreny*, etc.), a menys que no recorreguéssim a les formes antigues *estrenc, empenc, planc, atenc.*

La ressurrecció d'aquestes formes en *c* seria, però, difícil, puix que aquests verbs fa llarg temps que han perdut totes llurs formes amb *ng*, reemplaçades per formes amb *ny* (en *plànyer*, àdhuc el participi passat és avui *planyut* en lloc de *plangut*). Notem, encara, que la primera persona de *atènyer* es confondria amb la de *atendre.*

En els verbs en *xer* ja no sembla que seria tan difícil el restabliment de les formes antigues en *sc* (*merèixer, meresc*), i encara menys en els verbs de la tercera conjugació que fan la tercera persona en *eix* (*patir*: *patesc*). No deixaria, però, de constituir una incongruència, en aquests verbs, com en aquells, la coexistència de les formes d'indicatiu *meresc, patesc*, etc., i de les de subjuntiu *mereixi, pateixi*, etc. O és que, en reemplaçar *mereixo, pateixo*, etc., per *meresc, patesc*, etc., ¿tractaríem al mateix temps de reemplaçar *mereixi, pateixi*, etc., per *meresca, patesca*, etc.?

Ⓔ *R* 158 *B* 174
Ⓥ 1 *conjugacions*] conjugació *B* ‖ 22 *O*| ¿O *B* ‖ 23 *¿tractaríem*] tractaríem *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

233

10 XII 1920

CCXXXII

Alguna vegada havem vist fer la següent objecció a les grafies *història, gràcia* i anàlogues: segons el sistema actual d'accentuació dels mots com *història, gràcia,* etc., són considerats com a esdrúixols i per tant s'accentuen; però si convenim que aquests mots són en realitat plans, cal evidentment escriure'ls sense accent: *historia, gracia,* etc.

No: encara que tots els mots en qüestió fossin realment plans, això no exigiria d'escriure'ls sense accent; podríem encara accentuar-los, si no com a mots esdrúixols, per indicar que l'accent hi cau sobre la vocal antepenúltima i no sobre la vocal penúltima com en *vaqueria, sagnia,* etc., Dels dos mots igualment plans *història* i *vaqueria,* havem d'accentuar l'un o l'altre; els castellans accentuen el segon i escriuen sense accent el primer; nosaltres podem accentuar el primer i deixar sense accent el segon.

Els castellans han adoptat la solució que s'avé millor amb el geni de llur llengua.

En català, al contrari, la solució més d'acord amb la seva prosòdia, és la segona, i per això entre accentuar *història* o *vaqueria,* havem de preferir d'accentuar *història.* Això fins prescindint del fet que els mots com *història* són tots antigament esdrúixols i que la pronunciació actual vacil·la encara en molts d'ells entre la pronunciació esdrúixola i la plana; mentre que els mots com *vaqueria* han estat tot temps plans, i mai ningú no pensarà de tractar-los altrament que com a plans.

Ⓔ *B* 38
Ⓥ 2 *d'accentuació dels*] d'accentuació, els *B* ‖ 20 *tot*] tots *B*

234

11 XII 1920

CCXXXIII

Assenyalem un ús notable de la preposició *vers* en català antic:

«Com nos aquell *Saltiri* que fo de la alta reyna dona Maria, de bona memòria, lo qual romàs (romangué) *vers* vós, hajam mester, per ço volem e us pregam e encara us manam que lo dit libre nos trametats per lo portador de la present» (1351).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«Com nos vullam e desigem haver *vers* nos un *Flos sanctorum* en pergamí... lo qual vós tenits..., vos pregam affectuosament que'l dit *Flos sanctorum* trametats a nos per lo portador de les presents...» (1384).

«... ab letra signada de nostra pròpia mà havíem manat al feel procurador reyal nostre en los comdats de Rosselló e de Cerdanya, En Berenguer de Maguerola, que ell occupàs e prengués a ses mans tots libres e scriptures que trobàs que fossen estades de maestre Jacme Domènech... los quals libres e scriptures tingués *vers* si, tro (fins que) altre manament hagués nostre» (1384).

«Nos havem vist a ull que l nostre monestir és flach de la part de les cambres vostres *vers* lo verger major» (1381).

Ⓔ *B* 256
Ⓥ 2 *nos*] nós *B* | *aquell ... alta*] manca a *LP* per error tipogràfic ‖ 4 *us manam*] manam *B* ‖ 6 *nos*] nós *B* ‖ 6-8 *en ... «sanctorum»*] om. *B* ‖ 6, 8 *nos*] nós *B* ‖ 15 *Nos*] Nós *B*
Ⓕ 2-5 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 154-155) ‖ 6-8 Íd. (1908 [2000]: 317) ‖ 9-13 Íd. (1908 [2000]: 322) ‖ 15-16 Íd. (1908 [2000]: 291)
Ⓥ1 15 *nostre*] vostre

235

14 XII 1920

CCXXXIV

La Veu de Catalunya tradueix «la enérgica actitud del primer ministro inglés *en lo referente a* la represión de los crímenes en Irlanda» per «l'enèrgica actitud del primer ministre anglès *en el referent* a la repressió dels crims a Irlanda».

El traductor de *La Veu* sap que l'admissió d'un article neutre *lo* diferent del masculí *el* constitueix un castellanisme, i llavors creu que per a evitar aquest castellanisme basta reemplaçar en cada cas *lo* per *el*.

Traduir d'una llengua a una altra seria realment una cosa ben fàcil si tot es reduïa a substituir cada mot de la primera per un mot, sempre el mateix, de la segona. El fet de no admetre el català un article neutre diferent del masculí, fa que a l'article castellà *lo* pugui correspondre (com de fet correspon en molts casos) l'article català *el*; però, en cap manera, que sempre que el castellà diu *lo* el català hagi de dir *el*. El castellà fa del seu article neutre (*lo*, diferent del masculí *el*) un ús molt més extens que no fan el català i el francès de llurs articles neutres *el* i *le* (idèntics en llur forma als masculins *el* i *le*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En la locució del llenguatge corrent *en lo referent a*, no és solament la forma *lo* que constitueix un castellanisme, sinó tota la locució, i no la tornarem una locució catalana perquè hi canviem *lo* per *el*. El que aconseguirem potser és de fer-la inintel·ligible.

Ⓔ *R* 106 *H* 95 *B* 193
Ⓥ 7 *reemplaçar*] de reemplaçar *B* ‖ 15 *neutres*] om. *R H B*
Ⓕ 1-4 *LVC* (12 XII 1920), ed. del m., 10e
Ⓝ 1-4 «Aprovant a Lloyd George».

236

15 XII 1920

CCXXXV

Als pocs dies d'haver-se publicat les converses dedicades a cridar l'atenció sobre l'ús excessiu que actualment hom sol fer de la *ç*, escrivint amb *ç* un gran nombre de mots que segons l'Institut han d'ésser escrits amb *s* o *ss*, rebérem una carta en què l'autor revelava no tenir una idea exacta del que és una ortografia fixada i de com cal *saber* una ortografia fixada.

Nosaltres aconsellàvem, en aquelles converses, d'apendre's de memòria la llista de mots que cal escriure amb *ç*. No es tractava en elles de justificar el sistema de l'Institut. Si aquest hagués estat el nostre propòsit, hauríem exposat i raonat el criteri seguit per l'Institut per fixar l'ortografia de la *ç*. (Això ha estat ja fet, per exemple, en el pròleg del *Diccionari ortogràfic*.) Però no es tractava d'això, sinó d'advertir que en l'escriptura de la *ç* calia prescindir en absolut del castellà, que el fet d'escriure's en castellà *danza*, *arroz*, etcètera (amb *z*), no voliar dir que en català calgués escriure *dança*, *arroç*, etc. (amb *ç*). I, en l'absència d'una regla pràctica sobre l'ús de la *ç*, aconsellàvem d'apendre de memòria la llista dels mots que cal escriure amb *ç*.

L'autor de la carta no podia acontentar-se a apendre de memòria una llista de paraules. Ell volia saber quin havia estat el criteri de l'Institut en fixar l'ortografia de la *ç* (que potser, insinuava, podia àdhuc haver estat fixada arbitràriament!), i volia sobretot que hom li donés, per saber en quins casos li calia escriure *ç* i en quins *s*, no una simple llista (trist recurs!), sinó una *regla*.

Un castellà, quan ha d'escriure un mot començat per un so vocàlic, ¿creu l'autor de la carta que segueix cap regla per saber si l'ha d'escriure amb *h* inicial o sense? Cap. Escriu, per exemple, *hombre* amb *h*, perquè ha après, perquè sap, i en el moment d'escriure ho recorda, que *hombre* s'escriu

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

amb *h*. És clar que el castellà escriu el mot *hombre* amb *h* perquè prové del mot llatí *homo* (amb *h*); però, en el moment d'escriure, cap castellà no pensa en la regla etimològica per la qual *hombre* és escrit amb *h* inicial.

Així mateix, *dolç* s'escriu amb *ç* perquè prové de *dúlcem*; però en el moment d'escriure, és molt més pràctic (més simple i sobretot més segur!) de recordar simplement que *dolç* s'escriu amb *ç* que no de recordar o encercar una etimologia i de recordar i aplicar una regla etimològica. I és per això que, en les nostres converses, ja fixada l'ortografia de la *ç*, en lloc de dir als que fan un ús excessiu d'aquesta lletra: escriviu *ç* quan el mot llatí corresponent té *c*, o *ci*, o *ti*, etc.; els aconsellàvem, com els aconsellem ara novament, d'apendre's de memòria la llista dels mots que cal escriure amb *ç*.

Ⓔ *R* 174 *B* 23

Ⓥ 6 *apendre's*] aprendre's *R B* ‖ 9 *per fixar*] per a fixar *B* ‖ 10-15 *Però ... amb «ç»*] om. *B* ‖ 16 *a apendre*] amb aprendre *R B* ‖ 27 *homo*] hominem *B* ‖ 36 *d'apendre's*] d'aprendre's *R B*

237

21 XII 1920

CXXXVI

En la fixació de l'ortografia d'una lletra, la *ç* per exemple, no basta d'establir el criteri a seguir per regular-ne l'ús. Després cal encara dreçar la llista completa dels mots que, d'acord amb el criteri adoptat, han d'escriure's amb la dita lletra. Fixat, així, l'ús d'aquesta, toca a la gent d'apendre'l, i el sol mitjà d'aconseguir-ho (o almenys el més pràctic, fàcil i segur) és d'apendre's de memòria aquella llista, tasca que algunes vegades pot solament ésser alleugerida mitjançant la coneixença d'algunes regles mecàniques.

Adoptat un criteri, l'aplicació de les regles que se'n deriven exigeix sovint coneixences lingüístiques que pocs posseeixen, suscita no poques vegades problemes de dificilíssima resolució. I és evident que aquesta tasca l'han de fer els fixadors del sistema ortogràfic. Donar, en una ortografia pràctica, una regla etimològica perquè la gent proveïda d'aquesta regla, trobi en cada cas si un mot s'ha d'escriure amb tal o tal lletra, seria voler que la gent es prengués un treball per al qual no està preparada i exposar-la a cada moment a errades lamentables. És molt més fàcil i segur per a la generalitat de saber de memòria que *dolç* s'escriu amb *ç*, que no pas de trobar que *dolç* s'ha d'escriure amb *ç* perquè prové de *dulcis*. Això exigeix saber una regla

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

etimològica i una etimologia: la gent ha de fer per determinar la grafia *dolç* el treball que ja ha fet el fixador del sistema; i desgraciada d'ella si l'ha de fer en el moment d'haver d'usar la paraula.

Això no vol dir que no s'hagin de donar (en un tractat superior d'ortografia) les regles etimològiques que es deriven del criteri adoptat, per a aquells, però, que volen tenir un coneixement científic de l'ortografia; però per a l'objecte pràctic d'ensenyar d'escriure correctament, la sola cosa a fer és de donar les llistes a apendre de memòria i, si s'escau, aquelles regles mecàniques que puguin facilitar l'estudi d'aquestes llistes.

238

23 XII 1920

CXXXVIII

La confusió de la *b* i la *v* essent en català un fet dialectal, la llengua mateixa ens diu en cada cas quan s'ha d'escriure *b* o *v*. *Bo, acabar, saber, treball*, etc., que en català antic apareixen constantment escrits amb *b*, i són pronunciats amb *b* en mallorquí, tarragoní, etc., han d'ésser escrits amb *b*; *vi, provar, haver, cavall*, etc., que en català antic trobem constantment escrits amb *v*, i són pronunciats amb *v* en mallorquí, tarragoní, etc., han d'ésser escrits amb *v*. Fora d'un reduït nombre de mots que en català antic apareixen escrits amb una grafia que no correspon a la pronúncia actual mallorquina o tarragonina, la fixació de l'ortografia de la *b* i la *v* no ofereix cap dificultat.

I, no gens menys, una ortografia pràctica no pot pas donar al català que en el seu dialecte confon la *b* i la *v*, cap regla general que li pugui servir de guia per al recte ús d'aquestes lletres. El català que en el seu dialecte confon la *b* i la *v*, en el moment d'escriure un mot pronunciat per ell amb *b* bilabial ha de saber de memòria si aquest so hi ha d'ésser representat per *b* o per *v*.

Perquè, àdhuc suposant que sap llatí i és un bon etimòleg, ¿quina regla li podríem donar per a la recta escriptura d'aquestes dues lletres? No pas, evidentment, la regla etimològica dels gramàtics vuitcentistes, que a més d'ésser insuficient, puix que no comprèn els mots d'origen no llatí, el conduiria sovint a resultats erronis. Certament escrivim amb *b* els mots provinents de *bonus, balneus, herba*, etc., i amb *v* els mots provinents de *vinum, viridis, invidia*, etc.; però *haver, cavall, cantava* tenen *v* malgrat provenir de *habere, caballus, cantabat*, i *corba, buit, beina* tenen *b* malgrat provenir de *curva, vocitus, vagina*.

Podríem millorar aquella regla afegint que, entre vocals, la *v* catalana

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

correspon no solament a la *v* llatina sinó a la *b* llatina, i que la *b* correspon a la *p* llatina. Però, àdhuc, amb aquest afegit, la regla no seria bona, perquè aquesta excepció referent a les labials intervocàliques no comprèn els mots manllevats, tals com *prohibir*, *abominar*, *abolir*, etc., els quals no participen del canvi de la *b* intervocàlica llatina en *v* catalana, que té lloc en els mots hereditaris.

Caldria, doncs, en aplicar la regla, saber si el mot d'ortografia dubtosa és d'origen erudit o d'origen popular. I encara la regla no ens donaria amb seguretat l'ortografia de la bilabial en els mots hereditaris, vist que l'evolució regular de les labials llatines pot haver sofert pertorbacions, com per exemple en *savi*, on la *v* correspon a una *p* llatina, o en *buit*, on la *b* correspon a una *v* llatina.

La complicada regla etimològica, per altra part, no ens diu res dels mots d'origen àrab, germànic, cèltic...

Ⓔ *R* 181 *B* 19

Ⓥ 4 *en mallorquí, tarragoní,*] a Mallorca, al Camp de Tarragona, *B* ‖ 6 *en mallorquí, tarragoní, etc.*] a les comarques suara esmentades *B* ‖ 20 «*bonus*», «*balneus*», «*herba*»] «bonum», «balneum», «herbam» *B* ‖ 21 «*viridis*», «*invidia*»] «viridem», «invidiam» *B* ‖ 22 «*caballus*»] «caballum» *B* ‖ 22-23 «*curva*», «*vocitus*», «*vagina*»] «curvam», «vocitum», «vaginam» *B*

239

27 XII 1920

CXXXVIII

Unes són les regles que serveixen per a fixar la grafia dels sons susceptibles d'ésser representats per dues o més lletres distintes, i altres les regles que puguin donar-se en una ortografia pràctica per ajudar a la coneixença de l'ortografia fixada.

Avui l'ortografia de la *v* està fixada; però tot allò que ens ha servit per a fixar-la en cada mot (la coneixença de la seva grafia medieval, la coneixença de la seva pronunciació actual en els dialectes que no confonen la *v* i la *b*, la coneixença de la seva etimologia i de les lleis que han presidit l'evolució de les consonants labials en català, l'estudi de les pertorbacions que aquelles puguin haver sofert, etc.), tot això no pot traduir-se en una regla pràctica mitjançant la qual els catalans que confonem la *v* i la *b* puguem venir en coneixement de quins mots cal escriure amb *v* i quins amb *b*, una regla que ens estalviï d'haver d'aprendre de memòria quins mots tenen *v* i quins *b*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Una ortografia pràctica es limitarà a donar sobre l'ús de la *v* i de la *b*, regles com aquella que ens adverteix que, davant *l* o *r*, cal escriure *b*, o aquella altra que ens ensenya que, dins les formes d'un mateix mot i dins els mots d'una mateixa família, la *v* alterna amb la *u* (*blau*, doncs *blava*, *blavor*) i la *b* amb la *p* o la *b* pronunciada *p* (*llop*, doncs *lloba*; *corb*, doncs *corbera*).

Però que les regles, els criteris que s'han tingut en compte en la fixació de l'ortografia d'una lletra no puguin traduir-se en una regla pràctica que ens estalviï d'haver d'aprendre de memòria la llista dels mots que cal escriure amb aquella lletra, això no vol dir, naturalment, que l'ús d'aquesta hagi estat fixat arbitràriament, com algú insinuava que l'Institut podia haver fet en tractar de reduir l'ús de la *ç*.

Ⓔ *R* 176 *B* 3
Ⓥ 3 *per*] per a *B*

240

29 XII 1920

CXXXIX

¿Per què, si escrivim *col·legi*, *intel·ligència*, amb dues *l* perquè provenen de *collegium*, *intelligentia*, no escrivim amb dues *l* *vila*, *argila*, que provenen de *villa*, *argilla*?

Al que ens fa aquesta pregunta, li direm que és com si ens demanés per què *acte*, *conflicte*, provinents de *actus*, *conflictus*, conserven el grup llatí *ct*, que trobem canviat en *t* en *fet*, *dit*, provinents de *factus*, *dictus*.

En els mots hereditaris, en els mots del llatí vulgar que ens han estat transmesos oralment de generació en generació, el grup *ct*, per una sèrie de canviaments successius, esdevingué *it* i sovint –amb pèrdua de la *i*– *t*. Cap mot hereditari no presenta el grup *ct*. Quan el català és elevat a llengua escrita, els escriptors, coneixedors del llatí, cada vegada que han d'expressar un concepte per al qual la llengua vulgar no té un mot adequat, manlleven el mot que els manca al llatí escrit. Aquest mot és alehores lleument catalanitzat, però en cap manera sotmès a tots els canviaments que hauria sofert en boca del poble en el cas que, no desaparegut mai de la llengua parlada, ens hagués pervingut per transmissió oral. Quan un mot manllevat presenta el grup *ct*, aquest hi és conservat: dels mots llatins *actus*, *delictus*, són trets, així, els mots catalans *acte*, *delicte*. Així mateix, el castellà, en què *factus* dóna *hecho*, diu *acto*, i el francès, en què *factus* dóna *fait*, diu *acte*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Com el grup *ct*, el nexe *ll* tampoc no havia persistit en català: així com aquell dóna *it* o *t*, aquest dóna *ll* (*l* palatal) o *l*: *caballus, gallus*, donen *cavall, gall*; *villa, argilla*, donen *vila, argila*. Cap mot hereditari no presenta *l·l* responent a una *l* doble llatina. És en els manlleus al llatí que el nexe *ll* és transcrit per *l·l*, com el grup *ct* per *ct*. I d'aquí ve que, així com tenim *acte* (de *actus*) al costat de *fet* (de *factus*), tinguem *col·legi* (de *collegium*) al costat de *argila* (de *argilla*).

Ⓔ *R 6 B 27*

Ⓥ 1 *escrivim*] adoptem *R B* ‖ 2 «*intelligentia*»] «intelligentiam» *B* ‖ 3 «*villa*», «*argilla*»] «villam», «argillam» *B* ‖ 4 *que*] qui *B* ‖ 5 «*actus*», «*conflictus*»] «actum», «conflictum» *B* ‖ 6 «*factus*», «*dictus*»] «factum», «dictum» *B* ‖ 17 «*actus*», «*delictus*»] «actum», «delictum» *B* ‖ 18, 19 «*factus*»] «factum» *B* ‖ 21 «*caballus*», «*gallus*»] «caballum», «gallum» *B* ‖ 22 «*villa*», «*argilla*»] «villam», «argillam» *B* ‖ 25 «*actus*»] «actum» *B* | «*factus*»] «factum» *B* ‖ 26 «*argilla*»] «argillam» *B*

241

31 XII 1920

CXL

Els mots catalans d'origen llatí es divideixen en dues categories: els mots hereditaris (*Erbworte*) i els mots manllevats (*Lehnworte*). *Fill* és un mot hereditari, *acte* és un mot manllevat.

Què és *fill*? El prolongament català de l'acusatiu llatí *fílium*. Aquest mot llatí, mai no desaparegut de la llengua parlada, transmès oralment de generació en generació, primer perdent la seva *m* final, després convertint-se d'esdrúixol en pla per consonantificació de la segona *i*, després fusionant la *l* i la *i* en un fonema palatal, i finalment, deixant caure la *u* de la seva darrera síl·laba, ha esdevingut el mot català *fill*.

Què és *acte*? Quan per al català, sortit evolutivament del llatí vulgar, el llatí clàssic és com una llengua estrangera, aquell pren d'aquest el mot *actum*, l'introdueix artificialment en el seu lèxic, i, en manllevar-lo, li lleva simplement la terminació exòtica *um*, que reemplaça per la terminació catalana *e*; d'on surt el mot català *acte*. Si *actum* ens hagués pervingut per la mateixa via que *fílium*, no diríem pas *acte*, sinó *et*, com diem *fet* (de *factum*).

D'aquí que un mateix fonema o grup de fonemes llatins, en una mateixa situació dins el mot, presenten en català adés un reflex adés un altre, segons que el mot ens hagi pervingut per transmissió oral ininterrompuda, o bé sigui un mot transportat artificialment del llatí escrit a la nostra llengua. Una *u* oberta era tornada *o* en boca dels catalans (*gutta*: *gota*); una *i*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

oberta, *e* (*siccum*: *sec*); una *b* intervocàlica, *v* (*gubernum*: *govern*); *c*, *t* i *p* intervocàliques, respectivament *g*, *d*, *b* (*secare*: *segar*; *seta*: *seda*; *ripa*: *riba*) el grup *ct*, *t* (*strictum*: *estret*); el grup *gn*, *ny* (*agnellum*: *anyell*); el grup *x* (*cs*), *x* palatal *(buxum*: *boix*), etc.; canvis tots que constatem en els mots hereditaris, dels quals no participen els mots manllevats, on trobem conservats tots aquells fonemes.

Ara bé: quan dos fonemes catalans vénen a confondre's –com, dialectalment, la *b* i la *v*–, i volem recolzar llur ortografia en una regla etimològica, es comprèn com ens és indispensable de saber en cada cas si es tracta d'un mot hereditari o d'un mot manllevat; car a una *b* intervocàlica llatina correspondrà una *v* o una *b* segons que el mot sigui hereditari (*haver*, de *habere*), o manllevat (*prohibir*, de *prohibere*).

I no cal dir que els nostres *aficionats* a les regles etimològiques ignoren, la majoria, aquesta distinció (per altra part, ben difícil d'establir en molts casos); però, això sí, ells no es resignen a apendre's de memòria les grafies fixades: ells volen conèixer les regles etimològiques que han presidit la fixació de l'ortografia de l'Institut, disposats tothora a esmenar-li la plana.

Ⓔ *R* 175 *B* 6

Ⓥ 12 *«actum», l'introdueix artificialment en el seu lèxic, i,*] «actum i *R* «actum» i, *B* | *manllevar-lo,*] manllevar-lo *R* ‖ 35 *apendre's*] aprendre's *R B*

Ⓝ 2 El plural que, en el present context, cal esperar d'aquests dos mots alemanys, és en realitat *Wörter*; cal llegir, per tant, *Erbwörter* i *Lehnwörter.*

242

Realment, la construcció *Estic segur de què vindran* pot haver-se produït en català enfora de tota influència castellana. *Estic segur* reclamant la introducció del seu complement mitjançant *de* en el cas d'ésser aquest complement un substantiu o pronom, dient-se *Estic segur de l'èxit* o *Estic segur d'això*, es comprèn la possibilitat d'introduir la preposició *de* en una frase com *Estic segur que vindran*, transformant-la en *Estic segur de què vindran.* En francès (segles XVI i XVII) trobem anàlogament exemples de proposicions-complements introduïdes amb la preposició *de.*

Notem que l'anteposició de la preposició *de* a la conjunció *que* provoca el canvi de *que* en *què*. Aquest canvi s'explica per analogia amb el pronom relatiu, que, com sabem, té una forma feble (*que*) quan no va precedit de preposició i una forma accentuada (*què*) quan va precedit d'una preposició. El francès, en què el pronom relatiu té les dues formes *que* feble i *quoi* accen-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tuada, canvia anàlogament la conjunció *que* en *quoi* darrera de: *Je me sens bien heureux de quoi mon petit Loir est si près de ta Sarthe* (Ronsard).

Però, de fet, el català, abans de sofrir la influència del castellà, no coneix altra construcció sinó *Estic segur que vindran*; i, vista la repartició actual de les dues construccions, tot porta a creure que la difusió de la construcció *Estic segur de què vindran* en la llengua escrita moderna, és deguda a la influència castellana. Per això, àdhuc admetent que aquesta construcció s'hagi pogut produir espontàniament en català, cal indubtablement donar la preferència a l'altra, de què es troben innombrables exemples en la nostra llengua medieval i que encara perdura, ben vivent, en la llengua parlada.

Ⓔ *R* 103 *B* 288
Ⓕ 14-15 Meyer-Lübke (1900: 655-656)

243

En manllevar el català un mot al llatí escrit, pot ocórrer que es tracti d'un mot que ja havia donat evolutivament un mot català; d'on resulta que un sol mot llatí es troba haver originat dos mots catalans, hereditari l'un i manllevat l'altre.

Així, per exemple, els dos adjectius catalans *estret* i *estricte* provenen ambdós de *strictus*. *Estret* és el prolongament català de l'acusatiu d'aquest mot, ço és de *strictum*, el qual, perdent la *m* final ja des de l'època llatina, anteposant més tard una *e* a la seva *s* inicial, transformant en *e* la *i* breu de la seva síl·laba accentuada, modificant el grup *ct* en *yt* i finalment en *t*, i deixant caure la vocal de la seva darrera síl·laba, acaba revestint la forma *estret*. Però el fet de posseir el català el mot *estret*, prolongament de *strictum*, no li ha impedit de manllevar al llatí escrit el mot *strictus*, al qual dóna, catalanitzant-lo lleument, la forma *estricte*.

El cas de *estret* i *estricte* és freqüentíssim en català com en totes les altres llengües novillatines. (En castellà tenim *estrecho* i *estricto*; en francès, *étroit* i *strict*.) Els mots com *estret* i *estricte*, *eixam* i *examen*, *full* i *foli*, són els que els francesos anomenen *doublets*, i nosaltres podem anomenar al·lòtrops o formes divergents.

El fet de contenir l'element llatí del nostre lèxic, al costat dels mots hereditaris, mots manllevats al llatí escrit, explica l'existència dels mots al·lòtrops o formes divergents; i així mateix és causa de l'existència dels pseudoderivats, que motiven tantes excepcions aparents a algunes de les regles més importants de l'ortografia catalana.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *R* 177 *B* 5
Ⓥ 15 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 16 «*strict*»] «stricte» *B* ‖ 21-22 *pseudoderivats*] pseudo-derivats *B*

244

Així com el català pot manllevar al llatí escrit un mot del qual era ja sortit evolutivament un mot català (és el cas dels al·lòtrops o formes divergents: per ex. *estret* i *estricte*), pot així mateix manllevar-li un mot (per exemple: *filialis*) que és un derivat d'un altre mot (*filius*) el qual havia ja donat evolutivament un mot català (*fill*).

Dels mots llatins *filius* i *filialis*, el segon és un derivat del primer: *filialis* és un adjectiu tret del substantiu *filius* mitjançant l'addició del sufix *alis* al radical d'aquest. Del primitiu *filius* prové el substantiu català *fill*; del derivat *filialis* prové l'adjectiu català *filial*; però *fill* ha sortit evolutivament de *filius*, és un mot hereditari, mentre que *filial* és el resultat d'un manlleu. *Filial*, malgrat la seva significació, no pot considerar-se com un derivat del *fill*. Són derivats de *fill*: *fillada*, *fillet*, *fillol*, *fillastre*, *afillar*, però no *filial*: *filial* n'és ço que anomenem un pseudoderivat, un fals derivat. Així mateix, *lacti* és un pseudoderivat de *llet* (del qual són veritables derivats *lleter*, *alletar*); *fructuós*, de *fruit* (del qual són veritables derivats *fruiter*, *fruitar*); *mil·lèsim*, de *mil* (del qual són veritables derivats *milè*, *miler*).

Totes les regles ortogràfiques que recolzen la grafia dels derivats en la de llurs primitius, no concerneixen els pseudoderivats: *boqueta*, *bocada*, *abocar* s'escriuen amb *o* com a derivats que són de *boca*; però no l'adjectiu *bucal*, que no és sinó un pseudoderivat de *boca*, un adjectiu la relació del qual amb el substantiu *boca* és la mateixa que la de l'adjectiu *filial* amb el substantiu *fill*.

Ⓔ *R* 178 *B* 8
Ⓥ 13 *n'és*] és *B* | *pseudoderivat*] pseudo-derivat *B* ‖ 14 *pseudoderivat*] pseudo-derivat *B* ‖ 18 *pseudoderivats*] pseudo-derivats *B* ‖ 20 *pseudoderivat*] pseudo-derivat *B*

245

Quan ens trobem amb una regla ortogràfica que diu que la bilabial sonora d'un derivat és representada per *b* o *v* segons que correspongui a una *p* (escrita *p* o *b*) o a una *u* del primitiu (*estrebada* de *estrep*, *corbera* de *corb*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

blavor de *blau*), o amb una regla que estableix que a una *o* oberta o tancada del primitiu correspon, en el derivat, una *u* escrita *o* (*porta*: *porter*; *gota*: *gotera*), convé tenir molt en compte que tals regles no concerneixen els pseudoderivats. Així, tenim *còrvid* malgrat *corb*, *sebaci* malgrat *sèu*, *dulcificar* malgrat *dolç*. (Comparem, en francès, *corvide*, *sébacé*, *dulcifier*, malgrat *corbeau*, *suif*, *doux*.)

En l'aplicació d'aquelles regles cal, doncs, esbrinar en cada cas si el mot a escriure és un veritable derivat o tan sols és un pseudoderivat. Però aquesta distinció no és sempre fàcil de fer. En un mot com *filial*, el grup *li* (en lloc de *ll*) ens indica ben clarament que es tracta d'un pseudoderivat, que *filial* no és un veritable derivat de *fill* (com ho són, per ex.: *fillet*, *fillada*, *afillar*); però, en un mot com l'adjectiu *bucal* (homòfon de *bocal*), res en la seva estructura no ens indica que no sigui un veritable derivat de *boca* (com ho és *boqueta*, pronunciat *buqueta*); i és solament per analogia amb el castellà *bucal* (al costat de *boca*) o amb el francès *buccal* (al costat de *bouche*), que podem induir que es tracta d'un pseudoderivat, en el qual, doncs, és possible d'escriure *u* (la *u* del llatí *buccalis*), malgrat la *o* de *boca*.

Mentre que, en un veritable derivat, escriurem *o* o *u* segons que el primitiu tingui *o* o *u* (*bocada*, de *boca*; *bruguera*, de *bruc*), en un pseudoderivat escriurem *o* o *u* segons que el mot llatí corresponent tingui *o* o *u* (*folíol*, tret de *foliolum*; *bucal*, tret de *buccalis*). Cal, però, notar que aquesta segona regla no deixa de tenir excepcions, perquè un mot manllevat pot haver sofert la influència del seu pseudoprimitiu i dels derivats d'aquest. En manllevar *gubernativus*, per exemple, en lloc de conservar la *u* i la *b* llatines, les havem mudades respectivament en *o* i *v* (*governatiu*) acostant-lo a *govern*, *governar*, *governació*, etc.

Ⓔ *R* 179 *B* 9

Ⓥ 7 *pseudoderivats*] pseudo-derivats *B* ‖ 11, 13, 18, 22-23 *pseudoderivat*] pseudo-derivat *B* ‖ 24 «*buccalis*»] «buccalem» *B* ‖ 26 *pseudoprimitiu*] pseudo-primitiu *B* ‖ 27 «*gubernativus*»] «gubernativum» *B*

Ⓝ 28-29 Vegeu el *DOr*, *s. v. governar*.

246

Així com les lleis que presideixen l'evolució dels sons llatins en català es troben, per diverses causes, incomplides en determinats mots, així les regles generals d'adaptació al català dels mots manllevats al llatí escrit poden sofrir excepcions, les quals són sobretot degudes a una influència exercida sobre aquests mots pels hereditaris emparentats amb ells.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Per exemple, el català té el verb *rompre* sortit evolutivament de *rumpere* pel canvi regular de la *u* breu en *o* tancada i per la caiguda també regular de la *e* medial posttònica entre la plosiva i una *r*. En ésser manllevat al llatí escrit el verb *interrumpere*, aquest hauria hagut de revestir la forma *interrumpir*, puix que la catalanització dels verbs llatins en *ere* es fa normalment reemplaçant aquesta terminació per la terminació *ir* (així havem tret *prohibir* de *prohibere*, *exercir* de *exercere*, *excel·lir* de *excellere*, etc.); però, essent *interrumpere* un compost de *rumpere* i havent pres aquest verb la forma catalana *rompre*, en catalanitzar aquell verb ha estat donada al seu segon element aquesta forma, i de *interrumpere* havem fet *interrompre*.

En els verbs composts com *interrompre*, *transmetre*, *excloure*, *infondre*, malgrat ésser llatinismes (i llur primer element, el prefix, els delata immediatament com a tals), llur segon element revesteix la mateixa forma que si els dits verbs fossin hereditaris.

A vegades, en un pseudoderivat, és el primer element el que revesteix la forma popular (sota la influència del pseudoprimitiu, hereditari), i és solament pel seu segon element, el sufix, que coneixem que es tracta d'un llatinisme. És el cas de *governatiu*, en què el sufix erudit *atiu* apareix unit al radical del verb hereditari *governar*.

Per aquest exemple es comprèn com, en la fixació de l'ortografia d'un llatinisme, pot presentar-se una qüestió molt delicada, i és de decidir si ha de preferir-se la lletra etimològica a la que, en substitució d'ella, presenten els mots hereditaris emparentats amb aquell llatinisme. ¿Escriurem *gubernatiu*, amb la *u* i la *b* de *gubernativus*, o bé *governatiu* amb la *o* i la *v* de *governar*? (En el cas present, com és sabut, hom ha donat la preferència a la segona grafia.)

Ⓔ *R* 180 *B* 10
Ⓥ 20 *pseudoderivat*] pseudo-derivat *B* ‖ 21 *pseudoprimitiu*] pseudo-primitiu *B* ‖ 30 «*gubernativus*»] «gubernativum» *B*
Ⓝ 30-31 Vegeu el *DOr*, *s. v. governar*.

247

No: la *h* intervocàlica, signe rememoratiu d'una consonant llatina caiguda, no és «una convenció ortogràfica tradicional en la nostra llengua», com volen donar entenent els seus escassos partidaris. La llengua medieval usa abundosament la *h* entre dues vocals, però sense obeir a un criteri *etimològic*. Si escriu habitualment amb *h vehina*, de *vicina*, escriu habitualment

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sense *h* *reebre*, de *recípere*; i escriu, en canvi, sovint amb *h* mots com *lleó*, de *leonem* (*lehó*). Els antics usaven ben capriciosament la *h*: una mateixa paraula apareix escrita, àdhuc en un mateix document, adés amb *h*, adés sense (*juhi* i *juy*, *rahó* i *raó*, *atribuhir* i *atribuyr*). Amb el temps aquestes vacil·lacions de l'ortografia medieval van desapareixent, en uns mots preferint-se la grafia amb *h* i en els altres al contrari; però sense que en la repartició de la *h* pugui endevinar-se l'aplicació d'una regla etimològica. Obrim el Labèrnia i hi trobem *fiar*, *tió*, etcètera, sense *h* (malgrat provenir de *fidare*, *titionem*, etc.), i *atribuhir*, *instituhir*, etc., amb *h* (malgrat el llatí *attribuere*, *instituere*, etc.). No és fins tot recentment que hom ha pretès donar a la *h* intervocàlica una valor etimològica. Doncs aquesta convenció ortogràfica segons la qual la *h* representaria entre vocals una consonant llatina caiguda, és una cosa dels nostres dies, i és certament còmic el clam dels que, en nom de la tradició, protesten del seu abandonament.

És veritat, però, que per marcar el diftong, suprimeixen la *h* en mots com *cuina* (de *coquina*), *reina* (de *regina*), etc.; i l'ometen igualment davant una *i* en funció de consonant (*duia*, de *ducebat*, etcètera); i l'ometen, encara, segurament per oblit de llur etimologia, en mots com *Joan*, *patia*, *riera*, etc.

Ⓔ *R* 193 *B* 14
Ⓥ 5 «*vicina*»] «vicinam» *B* ‖ 15 *donar*] de donar *B* ‖ 18 *que*] qui *B* ‖ 21 «*coquina*»] «coquinam» *B* | «*regina*»] «reginam» *B*

248

Així com la intercalació d'una *h* entre dues vocals contigües per a indicar la caiguda d'una consonant llatina (*vicina*: *vehina*) no és «una convenció ortogràfica tradicional en la nostra llengua», així mateix l'ús de la lletra *y* com a signe indicador d'una *i* asil·làbica no és «un tret característic de la nostra ortografia». En primer lloc, els antics, darrera vocal, representaven per *y*, no solament la *i* subjuntiva dels diftongs (*ayre*), sinó la *i* sil·làbica àdhuc accentuada (*hoyr*). I, d'altra part, la convenció ortogràfica relativament moderna segons la qual, en els grups de vocals, s'escrivia *i* o *y* segons que es tractés d'una *i* sil·làbica o asil·làbica, no és una convenció exclusivament catalana, sinó ben al contrari, comuna a totes les ortografies coetànies; en castellà modern la grafia *ayre* ha precedit la grafia *aire*; en portuguès, *peyto* a *peito*; en francès, *roy* a *roi*; en alemany *Kleyder* a *Kleider*.

Els qui, en els nostres dies, han reemplaçat sistemàticament les grafies

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ay, ey, etc., per *ai, ei*, etc., no han fet altra cosa sinó introduir en el català una simplificació operada ja, totalment o parcialment, en les altres llengües.

¿Avantatges pràctics de conservar en els diftongs la *y* bandejada del portuguès, italià, francès, alemany, etc.? Absolutament cap. I, en canvi, donada la pronunciació actual, l'ús de la *y* en els diftongs ens portava a desfigurar grollerament un gran nombre de mots presos del llatí i del grec: *heroic, fluid, cicloide, arcaic*, etc.

Ⓔ *R* 194 *B* 16
Ⓥ 2 «*vicina*»] «vicinam» *B*

249

Quan començà a usar-se el mot *fil·loxera*, adquirí una gran difusió la pronúncia de *filoixera*; i no faltà llavors algun aciençat qui digué que el poble, donant a aquell mot aquella pronúncia, repetia el que ja havia fet, en l'origen del català, en convertir *examen* en *eixam, coxa* en *cuixa, fraxinum* en *freixe*, etc.

Res d'això. En aquests mots, hereditaris, el grup llatí *cs*, per una sèrie de modificacions successives, acabà convertint-se en el so de *x* palatal; el pas de *cs* en *x* palatal s'hi operà evolutivament. En *fil·loxera*, mot nou en la llengua, el qual presenta una lletra que el mateix pot representar el grup *cs* (o *gz*) que el so de *x* palatal, s'ha esdevingut que ha estat llegit per alguns *filoixera* en lloc de *filocsera*; la *x* palatal de *filoixera* no és deguda a una alteració fonètica del grup llatí *cs*, i ni tan sols a una repugnància de la part del poble envers el so *cs*, que ja pronuncia en *màxima, ecce homo* i altres. *Filoixera* és un cas aïllat de *x* palatal en un mot manllevat, degut a una falta de lectura de la *x* llatina, mentre que *eixam* és un de tants exemples d'una evolució fonètica de la *x* llatina, que es produeix en tots els mots hereditaris.

Identificar el cas de *filoixera* amb el cas de *eixam* suposa no tenir una idea exacta del que són les alteracions fonètiques que lentament van modificant el vocalisme i el consonantisme de les llengües. El fet d'anomenar-se els mots hereditaris *mots populars* pot donar lloc a confusions com la que suposa que, en el fet de convertir el poble un *fil·loxera* en *filoixera*, hom vegi una repetició del procés que féu sortir d'un *examen* un *eixam*.

Ⓔ *R* 189 *B* 58
Ⓝ 22 «Aquesta [la lletra *x*] si que és ben nostra, volem dir que és ben catalana; e com a tal, s'escriurà sempre *x* (ab lo seu valor de *xeix*) davant, al mig o darrera qualsevol paraula catalana. Tot lo més, pot un hom preposar-li una *i* eufònica (la matexa que havem donada a la *g* al final de dicció, emperò may al principi ni al mig, per més que la Academia e lo Sr. Fabra ho sostinguen.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Tant llegirà lo poble així escrit *axada*, com si li escriuen *aixada* ni *exada*, lo mateix que *filoxera* (*fi-lo-xe-ra*) e totes les que a aquell li ha convingut apropriar-se, com: *axam, axut, axelebrat, exir, xaloch, xàvega, xorca,* &», Antoni Tallander (Bulbena i Tosell 1898: 101-102). Anys després, Bulbena hi tornaria: «Y siempre será más tradicional la solución *exam, eczamen* (ital. *esame*), que la de *ei-xam, e-xa-men* (Fabra), que de modo tan chapucero viene a desnaturalizar el genuino catalán» (*DCC*, VII).

250

Dir que *filoixera* és un exemple de la transformació de la *x* grecollatina en *x* palatal, és com si hom digués que el mot francès *magnifique* (pronunciat *manyific*) és un exemple del canvi evolutiu en *ny* o *n* palatal del grup llatí *gn* en francès.

En francès, com en català, els grups llatins *gn* i *ni* esdevenen *n* palatal; i mancant a l'alfabet llatí una lletra per a representar aquest so, el francès adopta el dígraf *gn* així en un mot com *agneau* (de *agnellus*) com en un mot com *vigne* (de *vínea*, esdevingut *vínia* en llatí vulgar), mentre que el català adopta el dígraf *ny* així en *vinya* com en *anyell*.

En manllevar el francès un mot com *magnificus*, en fa *magnifique*, conservant-hi el grup llatí *gn*, com el català, que en fa *magnífic*; però, servint en francès el dígraf *gn* per a la representació de la *n* palatal en els mots hereditaris (*agneau, vigne, baigner*, etc.), aquesta llengua atribueix el mateix so al grup *gn* d'un mot com *magnifique*, llegeix *magnifique manyific*. En *agneau*, un *gn* llatí havia produït evolutivament el so *ny*; en *magnifique*, hom ha donat arbitràriament al grup *gn* el so *ny*. No és sinó en els manlleus recents que hom ha conservat, no solament el grup llatí *gn*, sinó la pronunciació llatina d'aquest grup. Ex.: *ignition*, pron. *ig-ni-tion*.

De manera que en francès hi ha tres classes de mots amb *gn*: mots hereditaris, en què aquest dígraf és pronunciat *ny*, el so en què evolutivament es modificà el grup llatí *gn*; mots manllevats en què aquell dígraf és així mateix pronunciat *ny*, resultat de llegir-hi el grup *gn* com en els mots hereditaris; i mots manllevats en què el dit dígraf és llegit *gn*, com en llatí.

Per cert que el fet de pronunciar-se en francès *gn*, adés *ny*, adés *g-n*, dóna lloc a vacil·lacions en la pronunciació, a faltes de lectura, anàlogues a les que constatem en català en *fil·loxera, lerrouxista* i alguns altres mots amb *x*. Hom sent, per exemple, pronúncies com *manyolià* en lloc de *mag-no-lià*, i inversament *in-cog-ni-tó* (mot pres de l'italià) en lloc de *inconyitó*.

Ⓔ *R* 190 *B* 59

Ⓥ 1 *grecollatina*] greco-llatina *B* ‖ 7 «*agnellus*»] «agnellum» *B* ‖ 8 «*vínea*»] «vineam» *B* ‖ 14 llegeix «*magnifique*»] i llegeix *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

251

A l'amic J. A.

La construcció *Un gran nombre d'escriptors cometen aquesta falta*, amb el verb en plural, la qual vós blasmeu, no és solament correcta, sinó la sola correcta. Quan el subjecte del verb és un col·lectiu acompanyat d'un complement en plural, el verb concorda, segons els casos, amb el col·lectiu (singular) o amb el seu complement (plural). ¿Voleu exemples francesos de concordança del verb amb el complement d'un col·lectiu?

«Une troupe de nymphes *étaient assises* autour d'elle», Fénélon.

«Une foule de solliciteurs *venaient* m'assassiner de leurs suppliques», Le Sage.

«Une infinité d'abus se *glissent* dans ce qui passe par la main des hommes», Montesquieu.

«Un nombre infini d'oiseaux *faisaient* résonner ces bocages des leurs chants», Fénélon.

«Ce long amas d'aïeux que vous diffamez tous *sont* autant de témoins qui parlent contre vous», Boileau.

Vós no creieu que es pugui posar en plural el verb d'una proposició el subjecte de la qual és *la gent*. En totes les llengües trobareu exemples de faltes de concordança com aquesta que blasmeu, les quals són faltes de concordança atenent a la forma dels mots, però són justificades pel sentit, com quan diem *Vós sou encara jove* (en francès, *Vous êtes encore jeune*). *Vós* és un pronom en plural, i en plural es posa el verb que l'acompanya; però, com que *vós* designa una sola persona, l'adjectiu predicatiu es posa en singular.

En català, *la gent*, un singular, però que desvetlla la idea de pluralitat, pot adjuntar-se a un verb en plural, i és perfectament lícit, no en dubteu, de dir: *La gent no sabien per on havien d'entrar.* (Cp., en francès: *La plupart écrivent ce mot de telle manière.* En anglés: *A people who, say what they may, hate us as a nation. My family are early risers.*)

En alemany *Weib* (dona) és un nom del gènere neutre; però això no és obstacle perquè, en usar en lloc d'ell un pronom personal, aquest pugui ésser un pronom femení (*sie*, ella): *Das Weib verschwand, und man hat sie nicht wieder gesehen.*

Ⓔ *R* 130 *B* 221 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 2 *vós blasmeu*] blasma el senyor J. A. *B* ‖ 16 *Vós no creieu*] El senyor J. A. no creu *B* ‖ 17 *trobareu*] es troben *B* ‖ 18 *blasmeu*] ell blasma *B* ‖ 25 *no en dubteu*] sens dubte *B*

Ⓕ 7-15 Larousse ([27]1880: 470)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 7-15 Fabra extreu tots els exemples dels autors aquí adduïts de la cit. que en fa, en un ordre enumeratiu pràcticament idèntic, Larousse ([27]1880: 470, § 1077 «Accord du verbe après un collectif»).

252

Ens pregunta ara un: Si en *viatge* l'etimologia no exigeix *g*, ¿per què escrivim aquest mot amb *g* i no amb *j*?

Decididament, ens costa de desprendre'ns dels caminadors del castellà. Les innovacions que han topat amb una major resistència són generalment les que combaten un castellanisme. No havem sinó de recordar la repugnància que senten molts a usar la preposició *en* en frases com *pujar en aquella muntanya*; o bé, dins l'ortografia mateix, l'estranyesa d'alguns davant la norma ortogràfica segons la qual l'ús de la nostra *ç* no s'acorda exactament amb el de la *z* castellana.

Qui es pregunta com és que, venint *viatge* de *viáticus*, ço és no tenint una *g* en el seu origen, hom l'escrigui amb *g* i no amb *j*, és que fa valer per al català la regla castellana, segons la qual, davant *e* o *i*, s'escriu en general *j*, i solament *g* en aquells mots en què el so de *j* correspon a una *g* llatina o grega.

Donada aquesta regla (justificada en castellà per la història del seu so *j*), és clar que perquè un mot s'escrigui amb *g* cal que aquesta sigui etimològica. Doncs: *viatje*, de *viáticus*, no *viatge*. Però si en català convenim que, davant *e* o *i*, escriurem en general *g*, i solament *j* quan ho exigeix l'etimologia, llavors són els casos de *j* (com *majestat*) que cal justificar per una raó etimològica, i no els casos de *g* (com *viatge*). I no creiem pas que, si la història de les lletres *g* i *j* en català ens aconsella d'adoptar aquella convenció ortogràfica, sigui cap raó per a rebutjar-la el fet que ella contradigui una regla castellana, llengua en què la història de la *j* és tota altra que la de la *j* catalana.

Segons la regla catalana, la *g* de *viatge* no és excepcional, i ho és, al contrari, la *j* de *majestat*: no és, doncs, per a aquella *g* que havem d'invocar l'etimologia, sinó per a aquesta *j*.

Ⓔ *R* 195 *B* 573

Ⓥ 10, 17 «*viáticus*»] «viaticum» *B* ‖ 26 «*majestat*»: *no*] «majestat». No *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

253

22 x 1922

Continuar una cosa que havia estat interrompuda es diu, en català, *reprendre-la*. *Reprendre* tradueix, així, el mot castellà *reanudar*. Els nostres publicistes, però, en traduir *reanudar*, han cregut haver d'inventar un mot, i l'han creat estrafent el mot castellà. Imitació de *reanudar*, tenim avui, *reanusar*. Imitació, però, mal feta: *reanudar* és un compost de *re* i *anudar*; *anudar* és, en català, *nuar*; per què, doncs, *reanusar* i no *renuar*? *Reanusar* s'ha propagat ràpidament en la llengua escrita i ha donat i tot un derivat: *reanusació!* (La Publicitat, 10 d'octubre.) D'aquest mot lamentable en té la culpa aquell superflu i desgraciat *reanusar*. Deixem-nos d'una vegada de *reanusar sessions, tasques, etc.*: diguem *reprendre-les*. I llavores no se'ns ocorrerà mai de dir *reanusació* en lloc de *represa*!

Ⓔ *B* 546

Ⓥ 1, 2 «*reprendre*»] «rependre» *LP* ‖ 4 *avui,*] avui *B* ‖ 8 (*La Publicitat, 10 d'octubre*)] om. *B* ‖ 10 *llavores*] llavors *B*

Ⓕ 2-4 *LP* (10 x 1922), 4f

Ⓝ 2-4 «Itàlia. Declaracions del cap del Govern Sr. Facta. Roma, 8»: «El senyor Facta ha declarat que no s'ha assenyalat encara data per a la reanusació de les tasques parlamentàries».

254

24 x 1922

Punt d'obir. Heu's aquí una expressió actualment ben en voga en la llengua escrita. No ens sembla, però, que sigui digna d'ésser definitivament acceptada.

Obir és un substantiu verbal de *obirar*. Ara bé, l'admissió d'aquest verb en la llengua literària és ja molt discutible, essent com és una mera variant dialectal del verb *albirar*. Per una tendència dels parlants nord-orientals a canviar la *l* en *u* davant una labial, *albirar* és esdevingut *aubirar*, i de *aubirar* és sortit *obirar*. *Aubirar* reemplaçant *albirar* és com *auba, aubercoc, aubergínia, aufals*, etc., reemplaçant *alba, albercoc, albergínia, alfals*, etc. Si la llengua literària, rebutjant amb raó el canvi de *l* en *u*, prefereix *alba*, etc., a *auba*, etc., ha de preferir així mateix *albirar* a *aubirar* o a *obirar*.

Però, àdhuc suposant que admetéssim *obirar*, ¿per què inventar un *obir* per substituir *punt d'obir* a *punt de vista*? ¿És que *punt de vista* no és perfectament admissible? És una expressió que retrobem en totes les altres

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llengües llatines. No és solament l'espanyol que diu *punto de vista*: el francès diu *point de vue*; l'italià *punto di vista.*

Ⓔ *B* 532
Ⓥ 1 *obir. Heu's*] obir: heus *B* ‖ 15 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 16 *l'italià*] l'italià, *B*
Ⓝ 1-2 Alguns ex.: «El senyor Royo [Villanova] és aragonès. Per tant, un dialectal. Per tant, un "parvenu" des del punt d'obir de l'idioma castellà» (Carner 1915: 1); «tots dos tenen raó jatsia desde un punt d'obir diferent» (Armenter 1917: 9); «Punts d'obir del que va darrera», «Des d'aquest punt d'obir» (Jerome 1921: 18 i 78, respec.).

255

27 X 1922

Aterrar, aterrir, aterrissar. L'espanyol ha produït en el català un gran nombre de pertorbacions semàntiques; sovint un mot català ha canviat de significació o ha admès una nova accepció sota la influència del mot etimològicament corresponent de la llengua dominadora. *Aterrar*, transitiu, vol dir en català *tirar a terra*, significació que retrobem en el mot espanyol *aterrar*; però com que aquest mot espanyol vol dir també *causar terror*, nosaltres usem ara el nostre *aterrar* amb aquesta significació, per a la qual tenim el verb *aterrir*: «Lo Bernat de Cabrera, oyda la deliberació e voluntat del Rey, de continent mostrant-se molt tribulat e atterrit...»

No hem, doncs, d'admetre la substitució de *aterrir* per *aterrar*; en canvi, hauríem de dir *aterrar* on diem *aterrissar*. ¿Quina necessitat tenim, en efecte, d'admetre aquest neologisme? *Aterrar*, intransitiu, vol dir *pendre terra* una nau, però també *pendre terra un ocell*; doncs podem perfectament ferli significar *pendre terra* una màquina voladora. ¿Per què ens cal allargassar el nostre *aterrar* mitjançant un infix que és específicament francès? Aquest «iss» és l'infix que, en formar un derivat d'un verb en «ir», els francesos intercalen entre el radical verbal i el sufix de derivació; és l'infix que trobem en *établissement* derivat de *établir*. De *aterrir* (aterrar) els francesos han fet *aterrissement, atterrissage*, i aquests mots són els que tenen la culpa del nostre *aterrissar.*

Ⓔ *B* 417
Ⓥ 1 *Aterrar, aterrir, aterrissar.*] om. *B* | *L'espanyol*] El castellà *B* ‖ 2 *català*] *LP*, per error, diu *castellà*; B també esmena aquest error ‖ 4 *dominadora*] veïna *B* ‖ 5 *espanyol*] castellà *B* ‖ 12, 13, 14 *«pendre»*] «prendre» *B* ‖ 18 *«établissement»*] «établissement», *B*
Ⓕ 8-9 *DAg* 1, *s. v. aterrit*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

256

28 x 1922

En un excel·lent article escrit en un català acuradíssim, trobem, però, una falta de construcció que volem assenyalar al seu autor, segurs que la reconeixerà i ens agrairà que la hi advertim. Diu així el paràgraf on figura la construcció defectuosa: «Però, si podem fer aquest retret als nostres editors en ço que es refereix a la nostra literatura medieval, no podem fer-los-hi... en ço que es refereix a la nostra literatura renaixent». Si l'autor rellegeix atentament aquest paràgraf, no deixarà segurament de notar que *fer-los-hi* és incorrecte. En *fer-los-hi* el pronom *los* significa *als nostres editors* i el pronom *hi* vol significar *aquest retret*; *los* és correcte, però no ho és *hi*, que mai no pot fer de complement directe. És *fer-los-el* que calia escriure. ¿No diríem: *Aquest retret, no el podem fer als nostres editors*? Doncs, reemplaçant *als nostres editors* per *els*: *Aquest retret, no els el podem fer*; o, si volem adjuntar els complements a l'infinitiu, *no podem fer-los-el*.

257

4 XI 1922

Repetim la *Conversa filològica V* publicada a l'edició d'ahir, perquè, degut a una imperfecció del tiratge, aparegueren alguns exemplars amb el primer paràgraf inintel·ligible. Així els lectors que col·leccionin aquestes *Converses*, podran substituir la defectuosa per la que donem novament avui.

V

«Segons comunica des de Tetuán l'Alt comissari acaba d'arribar a dit punt i no ocurreix novetat en tot el territori.»

Deixant a un costat que aquest passatge, extret d'un diari català, es delataria com una traducció servil del castellà encara que *Tetuan* no hi aparegués accentuat a la castellana, i en lloc de dir «a dit punt» digués «al dit punt», i «ocórrer» no es trobés suplantat per «ocurrir», volem ara fixar-nos exclusivament en la forma *ocurreix*, perquè és realment greu i descoratjador que hi hagi avui encara qui pugui escriure *ocurreix* en lloc de *ocorre*.

Tots els que escriuen en un diari català, tots els tipògrafs que componen un diari català, haurien de conèixer bé la gramàtica catalana, i faltes com *ocurreix* revelen una desconeixença tan gran de la nostra gramàtica!

¿Qui que hagi fullejat una gramàtica catalana no coneix l'existència

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dels verbs *ocórrer*, *discórrer*, etc., compostos de *córrer*, i que tots es conjuguen com el verb simple *córrer*? En català no hi ha verbs en *-currir*; a tots els verbs castellans en *-currir* corresponen verbs catalans en *-córrer*. *Ocurrir*, *discurrir*, *transcurrir* són, en català, *ocórrer*, *discórrer*, *transcórrer*, i per tant no cal dir *ocurreix*, *discorreix*, *transcurreix*, sinó *ocorre*, *discorre*, *transcorre*!

Ⓔ *B* 177
Ⓥ 1-4 *Repetim ... avui.*] om. *B* ‖ 13-15 *Tots ... gramàtica!*] om. *B*
Ⓕ 5-6 *LP* (13 x 1922), 5d
Ⓥ₁ 5-6 *Tetuán*] Tetuàn
Ⓝ 5-6 «La qüestió del Marroc. Calma absoluta en el territori»

258

4 XI 1922

VI

Llegim en La Publicitat de l'11 d'octubre: «Sabem desgraciadament l'interès pèrfid de certes agències *en* deformar les realitats portugueses». Nosaltres diríem: «*a* deformar les realitats portugueses». Quan preferim *a* a *en* davant els infinitius complements, no ens fundem naturalment en l'ús medieval, que, davant els infinitius complements, admet les dues preposicions *a* i *en*, exactament com el castellà; ens fundem en l'existència, en el català modern, d'una tendència evident a generalitzar la preposició *a* davant els infinitius complements. La producció, en el català modern, de construccions com *entretenir-se a fer-ho*, *pensar a dir-ho*, en ple període d'influència castellana, prova a bastament l'existència d'aquella tendència i la seva fortitud. Talment que, quan al costat de les construccions amb *a* de la llengua parlada, trobem en el català literari construccions amb *en*, nosaltres no hi sabem veure la perpetuació d'una construcció catalana antiga, sinó una imitació del castellà. Nosaltres creiem fermament que, sense la influència castellana, avui el català, davant els infinitius complements, diria sempre *a*, com fa el francès modern.

Ⓕ 1-2 Pelagio (1922: 1)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

259

8 XI 1922

En el prolongament català del mot llatí *prehéndere*, que ha donat *prendere* en italià, *prendre* en francès i *prender* en espanyol, havem suprimit la primera *r* evitant, així, la successió dels dos grups *pr* i *dr*: diem *pendre* en lloc de *prendre*. La caiguda d'aquella *r* és condicionada per la segona *r*: en totes les formes del verb que no tenen *r* en la terminació, apareix intacte el grup inicial *pr*: *prenc*, *pren*, *prenia*, *prenent*, etc. Això ha posat una qüestió: en la llengua escrita, tenint en compte la constància de la pronunciació *pendre* i el fet que la grafia *pendre* apareix ja en català antic ¿havem de preferir aquesta grafia a la grafia *prendre*, reflex regular de *prehéndere*? o bé, considerant que l'elisió de la *r* en *pendre* és un fet comparable a la supressió de la *r* en *abre* per *arbre* o a la de la *s* en *aquets* per *aquests*, fets de què prescindeix l'ortografia, ¿havem de preferir la grafia *prendre*, que ofereix l'aventatge, tot conservant la *r* etimològica, de no allunyar excessivament les formes de l'infinitiu i del futur de les restants formes del verb, evitant d'altra banda confusions com la dels dos verbs *desprendre* (indicatiu, *desprèn*) i *despendre* (indicatiu, *despèn*)? Nosaltres creiem que si escrivim *arbre* i *aquests* tot pronunciant *abre* i *aquets*, podem així mateix acceptar *prendre*, tant més si es té en compte que en alguns dialectes la successió dels dos grups *pr* i *dr* és evitada, no amb la caiguda de la primera *r*, sinó amb la supressió de la segona. Escriuríem, llavors, *prendre* sense que això volgués dir que calgués pronunciar *prendre*, com escrivim *aquest llibre* malgrat de pronunciar *aquet llibre*. Però, ¿i si un dia, reaccionant l'ortografia sobre la pronunciació, arribés que pronunciéssim *prendre*? I bé, diríem *prendre*, i no hi hauríem pas perdut res.

Ⓔ *B* 524

Ⓥ 2 *espanyol*] castellà *B* ‖ 12-13 *aventatge*] avantatge *B* (cf. *Diccionari ortogràfic*: aventatge; cf. també núm. 267, 10-14)

260

9 XI 1922

El nostre mot *orgue* (nom d'un instrument de música) ve del mot llatí *órganum*, que ha donat *órgano* en espanyol (com de *órphanus*, en espanyol *huérfano*, prové *orfe*; de *ràphanus*, en espanyol *rábano*, prové *rave*). *Órgano*, en espanyol, té altres accepcions, per exemple en *órgano de la vista*, *el diario X*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

órgano del partido Y, etc. El català parlat diu en aquests casos *órgano*, i ens repugna evidentment de reemplaçar aquest *órgano* per *orgue*, de dir per exemple, *l'orgue de la vista, un diari orgue de tal partit*. El francès, que diu *orgue* significant l'instrument de música, empra *organe* per a les altres significacions del mot espanyol *órgano*; ço és, per a aquestes significacions, en lloc de recórrer al seu antic mot *orgue*, ha preferit d'adoptar el llatí *órganum* sota una forma menys fortament francesitzada. Ara bé ¿no seria convenient que imitéssim el francès en aquest punt i que en lloc d'esforçar-nos a donar al mot *orgue* totes les accepcions del mot espanyol *órgano* ens decidíssim a adoptar al costat de *orgue* i corresponent al francès *organe* un nou mot *òrgan* tret de *órganum* mitjançant la simple elisió de la desinència llatina com *diàfan* de *diaphanus*? Nosaltres som de temps partidaris de l'adopció del mot *òrgan* i ens plau de poder consignar ací que la Secció filològica de l'Institut ha recentment acordat d'incloure'l en el «Diccionari de la Llengua literària».

Ⓔ *B* 522

Ⓥ 2, 3, 4, 9 *espanyol*] castellà *B* ‖ 11 *Ara*] Doncs *B* ‖ 13 *espanyol*] castellà *B* ‖ 15 *elisió*] el·lisió *LP*; hem fet l'esmena d'acord amb el *Diccionari ortogràfic* i amb la correcció del mateix Fabra (Cf. núm. 267, 15-17). *B* manté, però, *el·lisió*.

Ⓝ 18 Diccionari mai no pervingut a port. A Fabra (2007: 77-145) se'n reprodueixen els dos únics plecs que en van veure la llum; vg. Veny (2007: 48-49).

261

10 XI 1922

Alguna vegada havem vist escrit *aute* en lloc de *auto* en l'accepció de *automòbil*. Mudar *auto* en *aute* és, en veritat, anar massa enllà en la tasca de l'eliminació de la *o* final. *Metre, faune, producte, cilindre, sexe*, en lloc de *metro, fauno, producto, cilindro, sexo*, són perfectes. Cap mot d'origen erudit no ha d'acabar en *o* en català; la *o* final ha d'ésser, en aquests mots, inexorablement suprimida o reemplaçada per *e*. Però en *auto* la *o* no és una desinència castellana que correspongui a tal o tal desinència llatina o grega: *auto* és una forma abreujada de *automòbil*, com *quilo* ho és de *quilogram*. Com diem *quilo* i no *quil*, hem de dir *auto* i no *aute*.

Una altra cosa és *auto* en expressions com *auto de fe* i *el día de autos*. Però aquest *auto* no s'adoba mudant la *o* en *e*; en aquest mot no és la *o* solament que és castellana, sinó la *u*; *aute* no és més català que *auto*. Per *auto de fe*, els antics deien *acte de fe*. Quant a la traducció de *auto* en llenguatge jurídic, els tècnics ens en podrien dir alguna cosa.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 421
Ⓥ 12 *sinó*] sinó també *B*

262

15 XI 1922

Ja iniciada la nostra decadència literària, s'ajuntaven formant un sol mot els dos elements de la preposició composta *per a*, i la novella preposició simple (*pera*) anà adquirint la mateixa extensió que l'espanyol modern dóna a la seva preposició *para*. En el català provincial dels segles de decadència, *pera* esdevingué l'equivalent exacte de *para*. Llavors nasqué la conjunció *pera que*, responent a la conjunció final *para que*.

Adés havem tornat a escriure *per a*, i els gramàtics han advertit que no cal pas emprar aquesta preposició composta en tots els casos en què l'espanyol usa *para*. Però la majoria de la gent continua traduint constantment per *per a* aquesta preposició espanyola ; i així explica que aquella conjunció catalana, nada d'una imitació de l'espanyola *para que*, perduri encara en el català d'avui, escrita en tres mots: *per a que*.

La conjunció que tradueix *para que* no és *pera que* ni *per a que*, sinó *perquè* (en una sola paraula!), i també tradueix aquella conjunció la locució conjuntiva *per tal que*. Perquè, com la conjunció italiana *perchè*, és causal i final, tradueix *porque* i *para que*; i per als casos en què l'ús de *perquè* podria produir un equívoc, tenim per a la significació final, *per tal que*, i per a la causal, *per tal com*.

263

16 XI 1922

Si se'ns hagués ocorregut d'advertir, en alguna d'aquestes converses, que *combatir* (que es diu algun cop en lloc de *combatre*) és una forma dolenta, segurament hauríem desistit de fer-ho pensant que molts trobarien inoportú que ens entretinguéssim encara a combatre una forma que tothom que escriu en català (així almenys ho pensàvem), sap prou bé que és inacceptable. I, no gens menys, en un dels números darrers d'una important publicació catalana, on hauria de dir «no és prou lícit de combatre-la», llegim «no és prou lícit combatir-la»! És, fins a cert punt, excusable que un home de ciència que ha fet segurament la seva cultura en espanyol i que continua probablement llegint molt més en espanyol que en la nostra llengua, incor-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ri, novell escriptor català, en un castellanisme com *combatir*; però no és perdonable que els que confeccionen una revista seriosa deixin passar una falta tan greu. Quan es publiquen articles de col·laboradors que no saben prou el català, caldria revisar-los curosament abans de donar-los a la impremta (revisió que tots sabem bé prou que no es pot confiar als nostres actuals correctors de proves!). Certes publicacions tenen l'obligació de sortir en un català correcte, i és vergonyós de constatar-hi disbarats com *combatir* i d'altres, si possible, més grans encara.

Ⓝ 6-8 No localitzat; però vg. un ex. anàleg, d'aquell mateix mes i any, de l'assimilació errònia per castellanisme d'aquest verb a la tercera conjugació: «Un *feix* [= *fascio*] que combateixi desapiadadament [sic] el burocratisme» (Ribera i Font 1922).

264

17 XI 1922

Solament els verbs en *ir* prenen l'increment *eix* (*florir*: *floreix*), i si trobem formes com *ocurreix*, *emiteix*, *prescribeix*, és perquè, al costat dels verbs *ocórrer*, *emetre*, *prescriure*, existeixen, presos de l'espanyol, els verbs *ocurrir*, *emitir*, *prescribir*. Però hi ha d'altres formes amb *eix* que són considerades defectuoses bo i corresponent a verbs catalans en *ir*, tals com *menteix*, *escolleix*, *bulleix*, que, més o menys fortament, tendeixen a substituir-se a les formes pures *ment*, *escull*, *bull*.

És sabut que els verbs catalans en *ir* es divideixen en dues categories: verbs que prenen l'increment *eix* (*florir*: *floreix*; *patir*: *pateix*; *amagrir*: *amagreix*) i verbs que no prenen aquest increment (*dormir*: *dorm*; *collir*: *cull*; *eixir*: *ix*). Com en totes les altres llengües (francès, italià, romanès) que posseeixen, en la tercera conjugació, les dues categories de verbs amb increment i sense increment, una tendència pot constatar-se en tot temps a fer passar els verbs de la segona categoria a la primera, cosa que s'explica fàcilment si es té en compte que aquesta categoria és incomparablement la més nombrosa i que els seus verbs es conjuguen tots segons un model únic. A aquella tendència devem un bon nombre de formes en *eix* de la llengua moderna, tals com *cobreix*, *condueix*, *llegeix*, *fereix* (abans *cobre*, *conduu*, etc.). A la mateixa tendència devem les formes *menteix* i *escolleix*, que amenacen substituir-se a les formes pures *ment* i *escull*. No hi ha altra diferència entre *escolleix* i *cobreix*, sinó que la substitució de *cobreix* a *cobre* és un fet acomplert, mentre que *escolleix* no ha aconseguit encara bandejar la forma *escull*. I, llavors, naturalment, la llengua literària, de les dues formes

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

actualment en concurrència, prefereix la forma tradicional *escull*, i en conseqüència la forma *escolleix* és considerada com a defectuosa.

Ara bé, el fet que en un verb com *escollir* calgui preferir *escull* o *escolleix*, ha portat a creure que, en tots els verbs en què es presenta una vacil·lació anàloga, cal donar la preferida a la forma pura; i, així, en un verb com *presumir*, és preferida per molts la forma *presum* a la forma *presumeix*. En aquest verb, però, *presumeix* és la forma literària antiga i el modern *presum* és segurament degut a la influència de l'espanyol *presume*. Doncs, en *presumir*, contràriament al que s'esdevé en *escollir*, la forma amb *eix* és indubtablement preferible a la forma pura.

265

18 XI 1922

El *combatir* constatat recentment en una important publicació catalana i l'*ocurreix* de la secció telegràfica de LA PUBLICITAT, són exemples d'un castellanisme freqüent en el català de la renaixença: la substitució d'un verb de la segona conjugació (en *re* o *er*) per un verb en *ir* quan el verb espanyol corresponent és un verb de la tercera. Així, *combatre* i *ocórrer* (en espanyol, *combatir* i *ocurrir*) han vist sorgir els dos verbs *combatir* i *ocurrir* i han patit llarg temps (i pateixen encara!) llur concurrència.

En autors moderns hem pogut constatar, entre altres, els següents verbs en *ir* deguts a la influència castellana: *abatir* per *abatre*, *combatir* per *combatre*, *debatir* per *debatre*, *interrumpir* per *interrompre*, *concurrir* per *concórrer*, *discurrir* per *discórrer*, *recurrir* per *recórrer*, *ocurrir* per *ocórrer*, *incurrir* per *incórrer*, *admitir* per *admetre*, *emitir* per *emetre*, *omitir* per *ometre*, *remitir* per *remetre*, *concebir* per *concebre*, *percibir* per *percebre*, *apercibir* per *apercebre*, *circunscribir* per *cinscumscriure*, *prescribir* per *prescriure*, *proscribir* per *proscriure*, *incluir* per *incloure*, *excluir* per *excloure*.

Tots aquests verbs en *ir* (no cal dir-ho), són inadmissibles. Però convé notar que no és solament aquests infinitius en *ir* que cal evitar, sinó totes les formes tretes d'ells per analogia amb els altres verbs regulars de la tercera. *Omitir*, per exemple, conjugat com *florir*, ha donat naixença a formes com *omiteix*, *omiteixi*, *omitim*, *omitia*, *omitiré*, *omitit*, que cal naturalment rebutjar al mateix temps que l'infinitiu *omitir*. Les formes correctes són *omet*, *ometi*, *ometem*, *ometia*, *ometré*, *omès*; *ometre*, com *admetre*, com *emetre*, com *remetre*, es conjuguen exactament com *cometre* o *escometre*. Anàlogament, *abatre*, *combatre* i *debatre* es conjuguen com *batre*; *interrompre* i *prorrompre*, com *rompre*; *concórrer*, *discórrer*, etc., com *córrer*; *concebre* i *per-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cebre, com *rebre*; *circumscriure*, *prescriure* i *proscriure*, com *escriure*; *incloure* i *excloure*, com *cloure*. Són, per tant, incorrectes formes com *combatim*, *combatirem* (en lloc de *combatem*, *combatrem*); *interrumpeix*, *interrumpim* (en lloc de *interromp*, *interrompem*); *ocurreix*, *ocurrirà* (en lloc de *ocorre*, *ocorrerà*); *concebeix*, *concebim*, *concebirà* (en lloc de *concep*, *concebem*, *concebrà*); *prescribeix*, *prescribeixi* (en lloc de *prescriu*, *prescrigui*).

Ⓔ *B* 144
Ⓥ 3 *renaixença*] Renaixença *B* ‖ 4, 5 *espanyol*] castellà *B* ‖ 16 *dir-ho*),] dir-ho) *B*

266

22 XI 1922

XIV

Dels verbs populars en *ir*, tots els de significació incoativa derivats d'adjectius (*ennegrir*) i de substantius (*florir*) presenten en les formes de terminació feble l'increment *eix*; solament uns quants verbs primitius es conjuguen sense l'ajut d'aquest infix, i amb el temps llur nombre disminueix encara pel pas d'alguns d'ells a la conjugació dita incoativa. En un verb com *cobrir*, per exemple, sorgeix un dia, al costat de *cobre* (que subsisteix en un compost com *cobrellit*), la forma *cobreix* (imitant *floreix*, *ennegreix*, etc.); la llengua vacil·la llavors, durant cert temps, entre la forma tradicional i la forma analògica, i finalment *cobre* acaba caient en desuetud, i *cobreix* pren definitivament el seu lloc. Això mateix passa en altres verbs; i, així, la llengua moderna presenta un nombre considerable de verbs incoatius que eren purs en la llengua medieval. Però la mateixa tendència que un dia canvià la conjugació de *cobrir*, *llegir*, *ferir*, etc., continua deixant-se sentir en els nostres dies: així sorgeixen *menteix*, *escolleix*, que fan una forta concurrència a *ment*, *escull*; més tard, *bulleix* al costat de *bull*, *consenteix* al costat de *consent*. En aquests verbs que encara vacil·len o comencen a vacil·lar entre la forma pura i la forma incoativa, és que els gramàtics recomanaven d'emprar exclusivament la forma pura.

Però hi ha altres verbs, en la llengua moderna, en els quals la vacil·lació entre les formes pures i les incoatives no obeeix a la mateixa causa que en *mentir*, *escollir*, *bullir*, *consentir*: és en els verbs savis com *presumir* o *assentir*. El català, en manllevar del llatí verbs en *ere* o *ire*, els dóna un infinitiu en *ir* i els fa entrar en la conjugació incoativa, ço és, els conjuga com els verbs incoatius *florir*, *ennegrir*, etc.; *exigir*, *reverir*, *aplaudir*, *excel·lir*, *fruir*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

etcètera, fan *exigeix, revereix, aplaudeix, excel·leix, frueix*, etc. Doncs *presumir* i *assumir*, verbs savis, han de fer *presumeix* i *assumeix*, i formes com *presum* i *assum* són segurament degudes a la influència de *presume* i *asume*. Per això en aquests verbs és la forma incoativa la bona, contràriament al que s'esdevé en *bullir* i *escollir*.

Ⓔ *B* 146

267

22 XI 1922

XV

Contava un acadèmic francès, per fer veure fins a quin punt els correctors de proves del seu país no deixaven passar el menor mancament ortogràfic, que, una vegada, havent ell intentat que en un seu article sortís escrit amb *s* simple un mot que en l'ortografia oficial s'escriu amb *s* doble, no ho pogué aconseguir àdhuc després d'haver restablert en les primeres proves la *s* simple, que el corrector havia reemplaçat per una *s* doble, i d'haver, en les segones proves, on el mot apareixia encara amb *s* doble, advertit expressament al corrector que era la seva voluntat que el mot sortís escrit amb *s* simple.

Em recordà aquesta anècdota, causant-me una grossa satisfacció, el fet de trobar l'altre dia, en una d'aquestes converses, el mot *avantatge*, que jo havia escrit amb una *a* en la segona síl·laba (pels motius que explicaré en una altra conversa), convertit pel corrector en *aventatge*, que és com apareix grafiat aquell mot en el Vocabulari Ortogràfic de l'Institut.

Però el goig que em produí aquesta correcció desaparegué aviat en adonar-me l'endemà que, en una altra conversa, el mot *elisió* apareixia escrit amb *l* doble!

Ⓝ 11-15 Vegeu *CF* 259, 12-13 | 16 Es refereix a la *CF* 260.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

268

23 XI 1922

Quan a la fi d'una ratlla cal dividir un mot i la divisió afecta un grup format per dues vocals separades per una *s* doble, fem anar la primera *s* amb la vocal precedent i la segona *s* amb la vocal següent; un mot com *passar* és dividit així, *pas-sar*. ¿Per què això que fem amb la *ss* no ho fem amb la *rr*? Abans ho fèiem: un mot com *corrent* era dividit així: *cor-rent*. Però això era quan l'espanyol, en fi de ratlla, desfeia el dígraf *rr* fent passar solament la segona *r* a la ratlla següent (*cor-rer*). Ha bastat que l'espanyol decidís de practicar la divisió *-rr* en lloc de la divisió *r-r*, perquè els nostres tipògrafs adoptessin, àdhuc per al català, la primera divisió en lloc de la segona.

Així, inconscientment, des de la tipografia fins a la sintaxi i a l'estil, en els pobles condemnats al bilingüisme va operant-se l'acostament de les dues llengües, sempre en perjudici de la llengua materna. Els tipògrafs adopten la divisió *-rr*; els versificadors fan monosíl·lab *suau*, disíl·lab *orient*; els lexicògrafs consagren grafies com *varó*, *vuidar*, *reventar*; *prevaler*, *favorir* reculen davant *prevalèixer*, *favorèixer*; es generalitzen les pronúncies *estúdia*, *cànvia*, construccions com *tenir que anar-hi*, frases fetes com *no hi ha dret*; són atribuïdes als mots catalans *gosar*, *aterrar*, *curar*, *cuidar*, *atropellar*, *remetre*, les significacions dels mots espanyols *gozar*, *aterrar*, *curar*, *cuidar*, *atropellar*, *remitir*, i, de la llengua dominadora, fins en copiem les errades, *mòvil* en lloc de *mòbil*, *azarar* (*atzarar*!) en lloc de *azorar* (*astorar*).

Ⓥ 3-4 «*passar*» ... «*pas-sar*».] per un error de composició, a *LP* apareix «*corrent*» era dividit així: «*cor-sar*»; hem fet l'esmena d'acord amb la correcció del mateix Fabra en una nota al peu de la *conversa* següent.

269

24 XI 1922

XVII

Aclaració, aclaratori. Ja advertírem en una conversa de la primera sèrie que *aclaració* és un castellanisme. Ho és igualment *aclaratori*. Tenim tants de mots en *-ació* presos del llatí, que es comprèn que *aclaració*, que no és sinó una imitació de l'espanyol *aclaración* (i el mateix podríem dir de *aclaratori*, imitació de *aclaratorio*), hagi pogut ésser considerat com un llatinisme i, com a tal, usat sense cap malfiança per la majoria dels nostres escriptors.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ordinàriament els mots espanyols en *-ación* (*admiración, proclamación,* etc.) són mots llatins en *-atio* (*admiratio, proclamatio,* etc.), en els quals la terminació llatina *-atio* ha estat transformada en *-ación.* A tals mots espanyols corresponen naturalment mots catalans en *-ació* (aquesta essent la forma que el català dóna a la terminació llatina *-atio,* com el francès li dóna la forma *-ation* i l'italià la forma *-azione*). I com *aclaración* té tot l'aire d'ésser un mot pres del llatí (com *admiración* i *proclamación*) llavors nosaltres adoptem *aclaració* i creiem que *aclaració* és tan legítim com *admiració* i *proclamació.*

Però *aclaración* no ve d'un *acclaratio* llatí. Notem que ni el francès diu *acclaration,* ni l'italià *acclarazione,* ni l'anglès *aclaration.* D'on ha tret, llavors, l'espanyol el seu *aclaración*? Del seu verb *aclarar.* En espanyol el verb corresponent a l'adjectiu *claro* és *aclarar,* i d'aquest *aclarar* ha tret el substantiu *aclaración* mitjançant el sufix savi *-ación.*

En català el verb corresponent a l'adjectiu *clar* no és *aclarar* sinó *aclarir,* i de *aclarir* no podia mai treure *aclaració. Aclaració* no és sinó una imitació de *aclaración*: com a *admiración, proclamación,* correspon *admiració, proclamació,* etcètera, a *aclaración* hem fet correspondre *aclaració.* Així mateix *aclaratori* és una imitació de *aclaratorio.*

Ⓔ *B* 376

Ⓥ 1 «*Aclaració, aclaratori*».] om. *B* | *de ... sèrie*] anterior *B* ‖ 4 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 7 *espanyols*] castellans *B* ‖ 8 «*atio*» (*«admiratio», «proclamatio», etc.*)] «ationem» («admirationem», «proclamationem», etc.) *B* ‖ 9 «*-atio*»] «-ationem» *B* ‖ 9-10 *espanyols*] castellans *B* ‖ 11 «*-atio*»] «-ationem» *B* ‖ 16 «*acclaratio*»] «acclarationem» *B* ‖ 18 *l'espanyol*] el castellà *B* | *espanyol*] castellà *B*

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 78.

270

25 XI 1922

XVIII

Autobús, diu ja tothom; en plural, *autobusos* o *autobussos.* Els cotxes mateixos porten escrit aquest nom (en espanyol, naturalment). Però, en espanyol i en català ¿què pot significar un mot com *autobús*? No altra cosa sinó un bus automòbil. Però *bus,* en espanyol i en català, no vol pas dir *òmnibus,* i un *òmnibus* és el cotxe que havem batejat amb el nom de *autobús.*

Extret del mot *automòbil,* tenen les llengües modernes un prefix *auto* que serveix per a denotar que un vehicle porta en ell mateix el seu propulsor. Així, l'anglès, anteposant *auto* als seus mots *boat, car, carriage,* ha for-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mat els mots *autoboat, autocar, autocarriage*. I, com que té el mot *bus*, abreviatura de *omnibus*, d'un òmnibus automòbil ha pogut dir-ne autobús.

Bé, que adoptem, tots fets, noms com *beef-steak, foot-ball, stock-fish*, noms compostos en què els elements (mots completament estranys al català) són copsats com altres tantes síl·labes d'un mot simple a les quals no associem cap significació. Però *auto* vol dir alguna cosa, en català, i un cotxe que és a la vegada un *auto* (ço és, un *automòbil*) i un *òmnibus*, és un *auto-òmnibus*, no un *autobús*.

271

26 XI 1922

XIX

«Com sembla continua pensant encara.» Heu's aquí un exemple de l'omissió de la conjunció *que*, avui bastant freqüent en el català literari.

Una oració, ço és, un grup de mots en què figura un verb en un temps personal, pot fer, com sabem, de membre d'una altra oració, dita principal; en pot ésser el subjecte, el predicatiu, un complement; en «És cert que demà arriba?», l'oració *demà arriba* és el subjecte del verb *és*, com en «És cert això?» el subjecte del verb *és* és el mot *això*; en les dues oracions «Sé la resposta» i «Sé que no vindrà», el verb *sé* porta un complement directe, que en la primera és *la resposta* i en la segona l'oració *no vindrà*. Ara bé, en català, una oració que fa de membre d'una altra oració, s'enllaça sempre amb aquesta mitjançant una conjunció; no diem «És cert demà arriba», sinó «És cert *que* demà arriba»; no diem «Sé no vindrà» sinó «Sé *que* no vindrà». Així, el passatge transcrit més amunt ens sona poc català (encara que, en català medieval trobem exemples d'omissió de la conjunció *que*). El català actual vol que es digui: «...com sembla *que* continua pensant encara». Ometent *que* no fem sinó imitar una construcció espanyola, en espanyol mateix (creiem) no gaire recomanable.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

272

28 XI 1922

XX

Si un professor de català donava de tant en tant a llegir als seus deixebles fragments de diaris, de revistes i àdhuc de llibres catalans fent-los anotar les faltes de català que hi trobessin, i després comentava degudament a classe aquestes faltes, la correcció d'uns quants fragments li donaria segurament ocasió de repassar tota la gramàtica. Recomanem aquest exercici als professors de català.

Una alumna nostra s'ha deturat a anotar les faltes contingudes en una mitja plana d'un diari barceloní i n'ha registrades seixanta-quatre, una vintena d'elles ortogràfiques: *extrany* per *estrany*, *aludeix* per *al·ludeix*, *excelent* per *excel·lent*, *ocassió* per *ocasió*, *asegurar* per *assegurar*, *disolució* per *dissolució*, *ràpit* per *ràpid*, *mitjans* per *mitjans* [sic], *s'entorni* per *se'n torni*, *se els exigís* per *se'ls exigís*, *m'en vaig* per *me'n vaig*, *troban* per *troben*, *altre causa* per *altra causa*, *entendrer* per *entendre*, *es evident* per *és evident*, *que hi ha?* per *què hi ha?* i quatre casos de *que* en lloc de *què* darrera una preposició (per exemple: *la correcció amb que es desenrotllen...*).

És deplorable que les nostres publicacions surtin plenes així de grafies errònies. Mentre això ocorri, no és pas possible que la nostra gent aprengui d'escriure amb bona ortografia. I això ocorrerà mentre no tinguem un bon nombre de correctors que coneguin perfectament l'ortografia catalana.

Ⓔ 7 *nostra*] nostre *LP*

Ⓝ 18-19 Bulbena (1922) arremetia virulentament contra la reforma fabriana a còpia de denunciar sis suposades faltes que, segons ell, hi hauria en l'enunciat d'aquesta afirmació amb què es clou la present *CF*.

273

30 XI 1922

XXI

(Continuació)

Entre les faltes de morfologia, n'hi ha una de greu *inícia*. És una regla prou coneguda (no pas, naturalment, dels que no s'han deturat mai a llegir un tractat de gramàtica catalana) que, en tots els verbs en *iar* precedit de con-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sonant (com *estudiar, canviar*), quan l'accent cau sobre el radical verbal la vocal que rep l'accent és la *i* final del radical. Doncs: *estudiar* fa *estudia*, no *estúdia*; *canviar* fa *canvia*, no *cànvia*; i així mateix *iniciar* fa *inicia*, no *ínicia*.

Les altres faltes de morfologia són encara més greus: consisteixen en l'ús de la forma *el* davant mots començats en vocal: *el ex-ministre, el assumpte*. Un diria, davant faltes com aquestes, que el diari en qüestió és compost per tipògrafs estrangers. Costa, en efecte, de compendre com un tipògraf català, encara que sigui traduint i component alhora, pugui oblidar de canviar l'article *el* en *l'* davant un mot començat per vocal!

Recordem, però, que hi ha hagut tipògrafs catalans pels quals aquesta enormitat gramatical d'usar *el* davant un mot començat en vocal, ha estat prescrita com una regla a seguir sempre que a la fi d'una ratlla s'escau l'article *l'*. Segons ells, *l'assumpte*, per exemple, quan no podia dividir-se en *l'as* (final de ratlla) i *sumpte* (començament de la ratlla següent), havia de dividir-se en *el* (final de ratlla) i *assumpte* (començament de la ratlla següent). La morfologia era supeditada, així, a les conveniències tipogràfiques!

274

1 XII 1922

XXII

Sabut és que en bon català el complement directe és introduït normalment sense l'auxili de la preposició *a*. Els escriptors moderns, influïts per l'espanyol, manquen sovint a aquesta regla, però els nostres caixistes-traductors semblen ignorar-la en absolut, almenys si he de jutjar la secció telegràfica dels nostres diaris, on apareix la preposició *a* just en tots els casos en què, d'acord amb l'ús espanyol, l'original espanyol deu portar la preposició *a*.

«... el retorn del general B., que porta *a* la seva família i tot l'equipatge.»

«... processar *a* l'ex-Alt Comissari...»

«... l'assumpte afecta *a* la sobirania de la Cambra...»

«... veien amagats *a* molts de moros...»

«... immediatament *als* individus encartats se'ls declara en situació de disponibles.»

En tots aquests passatges calia haver suprimit la *a*, i en l'últim, si no fos ja massa demanar, hauria convingut de canviar l'ordre dels mots: «... immediatament es declara en situació de disponibles els individus encartats».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

275

2 XII 1922

XXIII

(Continuació)

La nostra alumna ha anotat com a faltes de sintaxi els casos d'ús de la preposició *de* davant la conjunció *que*:

«S'ha d'afegir la notícia... *de* què el Govern està baix l'amenaça...»

«M. A.... es dol *de* què s'hagi dit que...»

«... i bona prova *de* què està al costat de...»

En aquests passatges –indica la nostra alumna– cal suprimir la preposició *de* i esborrar l'accent del mot *què*, ço és reemplaçar el grup *de què* per la simple conjunció *que*.

Però heus ací una construcció –*de què* en lloc de *que*– que no sabem ja fins a quin punt podem considerar com a defectuosa i inacceptable, donat que la majoria dels escriptors actuals l'usen habitualment, i no certament per incúria, sinó perquè no s'avenen a renunciar al grup *de què*.

Llavors, tenint en compte l'ús d'aquests escriptors (en oposició, val a dir-ho, amb l'ús constant dels nostres autors antics), caldria esborrar de la llista de la nostra alumna, els tres passatges citats... llevat, però, del primer, en el qual hi ha una altra falta sintàctica, aquesta indiscutible: *baix* en lloc de *sota*!

Baix no és mai preposició en català. *Bajo*, espanyol, es tradueix per *baix* quan és substantiu, adjectiu, adverbi; però quan es preposició es tradueix per *sota*: *bajo la dirección, bajo la presidencia, bajo la amenaza*, es tradueixen, en català, *sota la direcció, sota la presidència, sota l'amenaça*.

276

3 XII 1922

XXXIV

(Continuació)

Els castellanismes són abundosos en la mitja plana examinada per la nostra alumna. Hi figuren bastants de mots espanyols, com *otorgar, enterar, entregar, plumada, xiste, excluir*; però hi són encara molt més nombrosos els tombs de frase espanyols, i arriba a haver-hi faltes de sintaxi en què, gràcies

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

a Déu, no incorre encara ningú ni escrivint ni parlant, i que són degudes al fet de traduir-se el text espanyol dels telegrames mecànicament, paraula per paraula, sense penetrar el sentit del que es tradueix.

Entre les faltes de sintaxi registrades, notem ací: *Tenir que assistir*, per *haver d'assistir*; *en la que* per *en la qual*; quatre casos de *para* traduït per *per a* en lloc de *per*; dos casos de *por lo cual* traduït per *pel qual*; *que es diu han fixat* en lloc de *que es diu que han fixat*; *ha pregat facin constar* en lloc de *ha pregat que facin constar*.

Construccions completament estranyes al pitjor català i degudes al fet de traduir-se mecànicament els textos espanyols, són:

Es portà, resultat, en traduir *se llevó*, de traduir separadament *se* per *es* i *llevó* per *portà*. En el cas del text calia traduir *s'emportà*.

Reunió, a la que (calia dir *qual*)... *se l'ha atribuït extraordinària importància*. Ací *le* ha estat traduït per *l'*, on tot català diria *li*.

277

6 XII 1922

XXIV

«Qui riurà, una bufetada haurà.»

Fixem-nos bé: *qui riurà*. ¿Quin català, en traduir «El socio que deje de satisfacer...», pensarà a canviar el present subjuntiu pel futur d'indicatiu i traduirà *deje*, no per *deixi*, sinó per *deixarà*? O el que és pitjor: ¿Quin català no escriu ja més aviat *deixi* que *deixarà* en una frase com aquesta?

Quan, revisant la traducció catalana d'alguns estatuts, havem fet correccions com la de substituir *deixarà* a un *deixi*, traducció d'un *deje*, ens ha estat objectat més d'un cop: *Deixarà* no està bé perquè no es tracta d'un fet segur sinó tan solament problemàtic. Però ¿és que quan diem *qui riurà* ens referim a un fet que s'esdevindrà segurament?

Heus ací, d'altra banda, un inconvenient de l'ús sistemàtic del subjuntiu en lloc del futur en frases com les citades. «Els que treballarem serem recompensats» substituint *treballarem* (futur d'indicatiu) per *treballem* (present de subjuntiu), es converteix en «Els que treballem serem recompensats». Però aquesta frase té ja una altra significació (puix que *treballem* és també una forma de present d'indicatiu): «Els que treballem ara» (fet present), ben distinta de «Els que treballarem...» (fet futur, segur o problemàtic).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ 15 «*treballem*»| *LP* diu, per error, «treballarem»; hem fet l'esmena d'acord amb la correcció del mateix Fabra en una nota al peu de la conversa del dia 8 (núm. 278 de la nostra edició).

Ⓝ 1 Recoble del joc infantil «Pessic!... Catoc!».

278

8 XII 1922

XXV

(Continuació)

«... celebrar una festa en honor dels legionaris per a entregar-los-hi una bandera.»

Entregar és dolent; *per a* és dolent; *hi* és dolent.

És aquell *hi* que afegim habitualment al datiu *els* i que porta com a conseqüència la confusió d'un gran nombre de combinacions pronominals; addició, doncs, del tot inacceptable en la llengua literària.

Tothom sent bé la diferència que hi ha entre *Ens va posar els abrics* i *Ens hi va posar els abrics*. La mateixa diferència hi ha entre *Els va posar els abrics* i *Els hi va posar els abrics*, distinció que desapareix si en la primera frase reemplacem el datiu *els* per la combinació *els hi*.

279

9 XII 1922

XXVI

No concebem –no és possible de concebre-ho– que cap català, responent a una pregunta com *¿Donaràs les flors a ta germana?*, digués *Se les donaré*. Dirà potser *Els hi donaré* (incorrecte) en lloc de *Les hi donaré*; però no dirà mai *Se les donaré*.

I, no gens menys, aquesta construcció inconcebible no és rara en les planes dels nostres diaris, traducció mecànica d'un *Se las daré* espanyol. No fa gaires dies llegíem a *La Veu de Catalunya*: «El capità L. demanà ordres a Drius, dient que si en cinc minuts no se les donaven...»

¿Fins a quan els nostres diaris posaran tan poc compte en la correcció del català? Evidentment el fet de llegir cada dia en espanyol, malmet el nostre català.

Però ¿quin bé pot fer-li la lectura dels nostres diaris, on són possibles faltes inversemblants com *se les donaven* per *les hi donaven*?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

280

12 XII 1922

XXVII

Sovint en les publicacions catalanes, algun cop en articles signats per bons escriptors, apareix el verb *pretendre* convertit en un compost del verb *tenir*: *pretenir*. No és, doncs, inoportú advertir que el verb català corresponent a *pretender* espanyol, *preténdere* italià i *prétendre* francès, no és *pretenir*, sinó *pretendre*, que es conjuga exactament com *entendre*; i que per tant cal evitar de dir *pretinc, preté, pretenim, preteniu, pretinguí*, etc., *pretindré*, etc., *pretindria*, etc., *pretingui*, etc., *pretingués*, etc., *pretenint* i *pretingut*; les formes correctes essent: *pretenc, pretén, pretenem, preteneu, pretengué*, etc., *pretendré*, etc., *pretendria*, etc., *pretengui*, etc., *pretengués*, etc., *pretenent* i *pretès*.

Ⓔ *B* 176
Ⓥ 3 *advertir*] d'advertir *B*

281

13 XII 1922

XXVIII

Un altre cas d'acostament del català a l'espanyol és l'ús de l'article davant els noms dels dies de la setmana. A cada moment trobem en escrits catalans frases com «el dilluns tindrà lloc», o «això s'esdevingué el dimarts passat».

Algú pensarà potser que no val la pena de preocupar-se d'un fet com aquest, aparentment insignificant. Però és en gran part per la suma d'una sèrie de petits fets, en apariència insignificants, que la sintaxi d'una llengua es diferencia de la d'una altra llengua de la mateixa família. Avui deixem generalitzar-se *el dilluns* per *dilluns*, demà veurem estendre's igualment *pel matí* en lloc de *al matí*, més enllà *ahir tarda* en lloc de *ahir a la tarda*, i a poc a poc arribarem a la identificació de les expressions adverbials de temps en les dues llengües, en perjudici, naturalment, de la catalana. De fet, ja havem tingut ocasió de constatar darrerament expressions tan poc catalanes com *demà per la tarda* i com *ahir tarda*!

Ⓔ *B* 191
Ⓥ 1 *altre ... espanyol*] cas de descatalanització *B* ‖ 6 *apariència*] aparença *B* (cf. *Diccionari ortogràfic*: apariència; cf. també núm. 541, 21-24) ‖ 10 *expressions*] nostres expressions *B* ‖ 10-11 *en les ... catalana.*] amb les corresponents castellanes. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

282

14 XII 1922

XXX

Escriure, donant compte d'un partit de tennis o un fet divers qualsevol, llargs paràgrafs a la base de gerundis i relatius, és, en veritat, poc escaient; però, encara més, donat el general desconeixement de la gramàtica catalana, és perillosíssim. El reporter que ens ha donat compte del *match* Gomar-Froitzheim, podia haver començat així la seva ressenya: «A la tarda lluitaren Gomar i Froitzheim. La contesa fou realment estupenda. Els dos primers "sets" foren guanyats per...» Tot això volgut enquibir en un sol període, ha donat el següent resultat: «A la tarda la lluita fou entre Gomar i Froitzheim, desenrotllant-se una estupenda lluita, quins dos primers "sets" foren guanyats per...»

I així va continuar la ressenya. Però ja, traducció d'un còmode «cuyos» espanyol, ha sorgit un esgarrifós «quins».

¿No s'ha dit i repetit prou encara, que el català no té cap mot que correspongui exactament a «cuyo» i que «quin» és un mot exclusivament interrogatiu o ponderatiu?

Ⓕ 8-10 *LVC* (27 XI 1922) ed. del v., 9a.
Ⓝ 8-10 «Els Esports. Lawn-Tennis»

283

16 XII 1922

XXXI

«Lloc d'escena. El vestíbul de l'Hotel Ritz, en el que...» No és *en el que* que s'ha de dir, sinó *en el qual*.

«En tal libro *y en el que* me has dado» és, en català, «En tal llibre i *en el que* m'has donat» (ço és, *en el llibre que*). Però «En tal libro *en el que* hemos leído» és «En tal llibre, *en el qual* havem llegit» (ço és, *en el qual llibre*).

Prosseguint: «El vestíbul de l'Hotel Ritz, en el que s'hi troben el ministre del Treball, el capità general...» Solament la ignorància de la força pronominal que té tot mot relatiu, explica la presència de l'adverbi *hi* en una proposició com la transcrita. El ministre, el general, etc., ¿on es troben? En el vestíbul. En l'oració de relatiu, *en el que* (ço és, *en el qual*) val tant com dir

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en el vestíbul ¿per què, doncs, expressar una segona vegada aquesta determinació de lloc mitjançant l'adverbi *hi*?

La construcció defectuosa, grollera, que constatem ací és desgraciadament freqüent. En el mateix diari on l'havem trobada, llegim: «Una revista mensual en la qual hi col·laboraran els més intel·ligents...» Un pas més, i admetrem en la llengua literària construccions com *Hi vaig anar-hi*!

284

16 XII 1922

XXXII

«Tot això s'hagués encarrilat... ordenant, legalitzant aquesta profunda transformació.»

Heu's ací, en un autor bilingüe, un exemple d'un ús que comença d'estendre's i és el de reemplaçar l'indicatiu (*hauria encarrilat*) pel subjuntiu (*hagués encarrilat*) en les proposicions en què s'expressa un fet dependent d'una condició.

En català s'ha dit fins ara: «Si hagués plogut, no hauríem sortit.» Actualment, «Si hagués plogut, no haguéssim sortit» és potser ja la construcció normal dels catalans que parlen habitualment en espanyol (volem dir en castellà de Barcelona); però no creiem que calgui imitar-los.

La nostra opinió és que el paràgraf transcrit hauria d'haver dit així: «Tot això s'hauria encarrilat... ordenant, legalitzant aquesta profunda transformació.»

Ⓔ *B* 208

Ⓥ 3 *Heu's*] Heus *B* ‖ 4 *l'indicatiu*] el condicional compost *B* | *subjuntiu*] plusquamperfet de subjuntiu *B* ‖ 9 *dels*] d'alguns *B* | *espanyol*] castellà *B*

285

17 XII 1922

XXXIII

«Altrament jo... *sóc sofert* molts desenganys.» Absolutament inadmissible. I és lamentable la insistència d'un prosista notabilíssim com l'autor del passatge transcrit, a usar la construcció dialectal *sóc sofert, sóc menjat*, etc.

El català literari no pot renunciar a les oracions dites per passiva, en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

què el subjecte denota la persona o cosa sobre la qual recau l'acció del verb (Exemple: *El senyal ha estat vist per tothom*), oracions que ocorren, per altra banda, abundosament en la nostra llengua medieval i que trobem igualment en espanyol, portuguès, francès i italià. I, mentre no renunciem a aquesta mena d'oracions (cosa que posaria el català en un grau d'inferioritat respecte a les altres llegües literàries), ens està vedat de formar els temps compostos dels verbs transitius mitjançant l'auxiliar *ésser*. En una llengua on *sóc vist* vol dir *je suis vu*, no pot fer-se-li significar *j'ai vu*.

El fet que en una contrada la gent digui *sóc vist una guineu, sóc menjat pa*, etc., no justifica que els escriptors adoptin una construcció que produiria, en una infinitat de verbs, la confusió de la veu activa amb la passiva, i en últim terme la desaparició d'aquesta.

Ⓔ *B* 216
Ⓥ 4 *per*] de *B* ‖ 8 *espanyol*] castellà *B* ‖ 13 «*sóc vist*»] «sóc» (o «som vist») *B*
Ⓝ 1-3 Josep M. Folch i Torres? Prudenci Bertrana? Sobre la tendència d'aquests dos escriptors a servir-se del verb *ésser* com a auxiliar per formar el temps compost, vg. Joan Ferrer (2008: 79-108; les ref. són a les pàg. 94 i 100).

286

21 XII 1922

XXXIV

Un vici arrelat en el català escrit, que devem a la imitació d'un vici igualment arrelat en el castellà oficinesc i periodístic, és el d'usar *el mateix* per evitar la repetició d'un substantiu mencionat anteriorment.

Exemple: «En aquest indret hi haurà al costat de la via nova una plaça triangular que contribuirà a embellir la visualitat de *la mateixa*, que no resulta un carrer recte...»

És un vici que cal combatre inexorablement. La seva extirpació, però, serà difícil, perquè aquest *el mateix* ajuda a la confecció d'aquestes llargues tirallongues d'oracions subordinades que ara s'estilen i ens estalvien la feina de distribuir els pensaments que tractem d'expressar, en una sèrie ben ordenada d'oracions independents.

Si en lloc de dir «que contribuirà a embellir la visualitat de *la mateixa*», diguéssim «que contribuirà a embellir-ne la visualitat», llavors, en efecte ¿com ho faríem per a afegir al període una nova oració referent a *la via nova*?

Es comprèn la utilitat de *la mateixa*: ens estalvia de repetir *la via nova* i ens serveix d'antecedent de l'oració «que no resulta un carrer recte».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Notem, però, que el mateix servei ens farien, en el cas de no voler renunciar a la tirallonga, un *aquella* o un *la dita via*.

Ⓔ *B* 85

287

22 XII 1922

XXXV

Encara apareix abundosament en les nostres publicacions *demés* com a traducció de *demás*.

El mot espanyol *demás* no s'ha de traduir mai per *demés*.

Quan el precedeix l'article, la traducció que cal donar a *demás* és prou sabuda de fa llarg temps: és *altre*. *A, B y los demás* és *A, B i tots els altres*.

No precedit de l'article, *demás* és *tot altre, qualsevol altre*. *Cal, yeso y demás materiales de construcción* és *Calç, guix i tots altres materials de construcció*.

Deien els antics: «Manam als batlles, veguers... e tots altres oficials nostres», o bé «e qualssevol altres oficials nostres». Aquestes fórmules ens ensenyen a usar *tots* sense article i *qualsevol* com a plural (potser millor escrit llavors *qualssevol*, ço és *quals se vol*).

Ⓔ *B* 452
Ⓥ 3 *espanyol*] castellà *B*
Ⓕ 9-10 Cf. Rubió i Lluch (1908 [2000]: 387)

288

28 XII 1922

XXXVI

Seria ja hora que, en el llenguatge escrit, no uséssim com a sinònims els dos demostratius *aquest* i *aqueix*.

El llenguatge parlat no té necessitat sinó de dos demostratius. Dos que conversen, per a indicar qualsevol cosa que és a la vista d'ambdós, no necessiten sinó un demostratiu: un sol demostratiu de proximitat, acompanyat si convé d'un gest, basta per a designar qualsevol objecte que es troba prop

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dels que conversen. D'ací prové que el català parlat hagi perdut, en unes contrades, el demostratiu *aqueix*, i en altres el demostratiu *aquest*. Parlant, amb qualsevol d'aquests dos demostratius i *aquell*, ens entenem perfectament.

Però, quan la primera persona i la segona persona estan l'una en una localitat i l'altra en una altra localitat, llavors disposar de dos demostratius diferents de *aquell*, és indubtablement avantatjós. Doncs bé, el català antic recorria, en aquest cas, al demostratiu *aquest*: *aquest* designava la localitat on es trobava l'autor de l'escrit i les coses situades en aquesta localitat, i *aqueix* designava la localitat on es trobava aquell a qui anava adreçat l'escrit així com les coses situades en aquesta localitat.

Els escriptors que actualment empren llur *aqueix* dialectal com a sinònim del *aquest* barceloní, haurien de renunciar a aquell demostratiu, substituint-lo per *aquest*, i reservar *aqueix* per als casos en què els antics l'usaven, ço és, com a demostratiu de segona persona, en contraposició a *aquest*.

Ⓔ *B* 86
Ⓥ 7 *dels que*] dels qui *B* ‖ 13 *al demostratiu «aquest»*] als demostratius «aquest» i «aqueix» *B*

289

30 XII 1922

XXXVII

Les defectuositats que les generacions esdevenidores constataran en el català actual són de tres menes.

N'hi ha segurament que són encara insospitades. Així com, a mesura que avança l'obra de depuració de la llengua, havem anat descobrint defectes en què tots incorríem en els primers temps de la renaixença, així és de creure que, prosseguint aquella obra, formes i construccions que avui tenim per bones seran temps a venir considerades com a defectuoses i bandejades de la llengua.

Una altra mena de defectuositats són aquelles de què tenim ja coneixença, però que esperen encara la solució que ha de venir a remeiar-les. D'aquestes pensàvem tractar exclusivament en les nostres converses, sia donant compte de les solucions tot just trobades, sia suscitant la col·laboració dels escriptors posant-los les qüestions a resoldre.

Però, desgraciadament, hi ha encara una altra mena de defectuositats: aquelles contra les quals és trobat fa llarg temps el remei i que continuen, però, infestant el nostre llenguatge escrit: grafies com *reventar* i *varó* (per

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

rebentar i *baró*), formes com *mantinguent* i *diguent* (per *mantenint* i *dient*), o *complascut* i *aparescut* (per *complagut* i *aparegut*), *quin* usat com a pronom relatiu (en lloc de *qual*), *doncs* com a conjunció causal (en lloc de *puix* o *car*), *els hi* com a datiu del pronom *ells* (en lloc de *els*), *baix* com a preposició (en lloc de *sota*), construccions com *tenir que*, *a no ser que*, *per lo demés*, i tants de mots castellans o híbrids, com *entregar*, *enterar*, *averiguar*, *lograr*, *alentar*, *recaudar*, *plaç*, *aclaració*, *estribació*.

I mentre aquestes faltes vergonyoses siguin tan comunes, no pot pas deixar-se de combatre-les, fins a riscs de fer-se enutjós a aquells, cada dia afortunadament més nombrosos, per a qui certs advertiments són ja innecessaris.

Ⓔ *B* 601
Ⓥ 5 *renaixença*] Renaixença *B* ‖ 25 *riscs*] risc *B*

290

2 I 1923

XXXVIII

«Sembla com si en la seva vida empordanesa quotidiana, En Pep Ventura hi recollís tresors inexhauribles de sentiment i de gràcia.»

Llegint aquest paràgraf, exemple d'un tomb sintàctic freqüentíssim en el català actual, hom es pregunta per què l'autor haurà anteposat al verb (*recollís*) el complement adverbial *en la seva vida empordanesa quotidiana*, cosa que l'emmena a repetir aquest complement mitjançant l'adverbi *hi*. No endevinant cap motiu estilístic que justifiqui l'anticipació del complement adverbial, hom no s'explica, de la part d'un bon escriptor, per què no ha redactat el dit paràgraf així: «Sembla com si En Pep Ventura recollís, en la seva vida empordanesa quotidiana, tresors inexhauribles de sentiment i de gràcia».

Hi ha en cada llengua un ordre gramatical que presideix la successió dels mots dins la proposició. Quan l'ordre amb què ens acudeixen les idees no coincideix amb aquest ordre gramatical, l'escriptor el modifica, de tal manera, per exemple, que el subjecte d'una proposició expositiva, encara que potser hagi estat el darrer a acudir a la nostra pensa, no per això deixa d'aparèixer al cap de la proposició, davant el seu verb.

És clar que ens és permès d'alterar l'ordre gramatical dels mots; tal membre que l'ordre gramatical exigeix darrera el verb, pot anteposar-s'hi,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

però això és sols escaient de fer-ho quan amb la inversió es cerca de produir un determinat efecte estilístic. Avui, a Catalunya, aquesta inversió perilla esdevenir una construcció normal, el complement adverbial s'anteposa massa sovint al verb sense cap raó d'ordre estilístic, i així perdem un mitjà preciós d'emfasitzar-lo, com és la seva anteposició excepcional.

És de doldre realment de trobar tan sovint, en el català d'avui, proposicions començades amb complements adverbials, els quals són allí, al començament de la proposició, no intencionadament, complements que l'autor no ha pretès, evidentment, emfasitzar. I després, encara, els nostres escriptors solen repetir el complement per mitjà d'algun dels adverbis *hi* o *en*.

¿Qui, trobant dislocat un complement adverbial i encara després expressat una segona vegada, no creurà que ha estat la intenció de l'autor d'emfasitzar-lo? Perquè si aquesta hagués estat realment la intenció de l'autor ¿quina altra cosa hauria pogut fer?

Ⓕ 1-2 Garcés (1922)

291

9 I 1923

XXXIX

«Sembla com si en la seva vida empordanesa quotidiana, En Pep Ventura hi recollís tresors inexhauribles de sentiment i de gràcia.»

¿L'autor ha volgut, en aquest cas concret, emfasitzar la frase «en la seva vida empordanesa quotidiana»? Creiem que no. Però, àdhuc suposant el contrari, no per això deixa d'ésser exacte el que dèiem en la conversa anterior: que en la prosa actual és massa sovint que s'altera l'ordre gramatical dels mots, amb la conseqüència greu, quan s'anteposa al verb algun complement, d'expressar-lo una segona vegada mitjançant un pronom feble adjuntat al verb. Encara més que la inversió injustificada d'un membre secundari de la proposició, és enutjosa l'addició del pronom pleonàstic. Faci's la inversió si tant costa d'ordenar gramaticalment els membres d'una clàusula; però que no es cregui que la inversió exigeix l'adjunció d'un pronom feble al verb! Perquè aquesta creença porta a usar un pronom feble àdhuc en les oracions de relatiu quan el relatiu és un complement adverbial, cosa que constitueix una veritable falta de gramàtica.

El pronom feble és ja un enfarfec enutjós en casos com «a tota aquesta falaguera collita de simpaties i relacions... *s'hi* ha d'afegir...» o «a l'oficina

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de... *s'hi* pot comprovar»; però és una veritable falta de gramàtica en casos com «en la qual *hi* excel·lí el llibre d'art», «les ciutats on l'art *hi* era exhibit», «on per a sempre *hi* restaran», «del qual no se'*n* sabia res».

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 290.

292

10 I 1923

XL

«L'actuació del senyor S. a aquest partit fou...»

¿Per què *a aquest partit* i no *en aquest partit*? Precisament els demostratius són mots que volen de preferència davant d'ells la preposició *en* en aquells casos en què les preposicions *a* i *en* són equivalents. En el català medieval i en el català parlat modern, els mateixos complements adverbials que normalment es construeixen amb la preposició *a*, apareixen constantment introduïts amb la preposició *en* quan llur mot inicial és un demostratiu. En els autors antics trobem, l'una al costat de l'altra, expressions com *pujar a l'ermitatge* i *pujar en aquest ermitatge*.

La llengua parlada, de conformitat amb l'antiga, diu *és en aquest armari*, de preferència a *és a aquest armari*. Ja sabem que molts, en casos com aquest, i encara més en casos com el de l'expressió antiga damunt citada, han volgut veure en la combinació *en aquest*, no la preposició *en*, sinó la preposició *a* amb una *n* eufònica, i han escrit *an aquest* o *a n'aquest* (d'on, segurament, amb l'omissió de la *n* de *an* preconitzada per l'Institut: *a aquest*). Però una tal interpretació és errònia: quan, en una determinació circumstancial diem *an*, aquest *an* no és altra cosa que la preposició *en*, no una forma secundària de la preposició *a*, i per tant no l'afecta la substitució proposada per l'Institut de la forma *an* (*ho dic en aquell*) per la forma *a* (*ho dic a aquell*).

No estaria bé que escrivíssim *an aquest partit*. Però no havem de corregir aquesta grafia escrivint *a aquest partit*, sinó *en aquest partit*.

Ⓔ *B* 240
Ⓥ 2 *¿Per*| Per *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

293

11 I 1923

XLI

La terminació *-èixer* és ben catalana. I, no gens menys, gairebé tots els verbs en *-èixer* són castellanismes. El fet d'existir una mitja dotzena de verbs catalans en *-èixer* corresponents a verbs espanyols en *-ecer*, ha fornit al català el mitjà de treure un verb en *-èixer* de qualsevol verb espanyol en *-ecer*: l'espanyol posseeix el verb *pertenecer*; el català agafa aquest verb, li canvia la terminació *-ecer* en *-èixer*, i en treu el verb *pertenèixer*, que té tota l'aparença d'un mot català. Així són nats els verbs *favorèixer*, *prevalèixer*, etc., i, anàlogament, els derivats *aconteixement*, *floreixent*, etc. I com a *-cido* (*merecido*) correspon *-scut* (*merescut*), d'ací *complascut*, *aparescut*, etc., avui usats per molts en lloc de *complagut*, *aparegut*, etc.

Nosaltres teníem dreçada una llarga llista d'aquesta mena d'híbrids, que ens figuràvem que era completa. Però ¿qui pot preveure a on s'aturarà un procediment tan còmode de catalanització? Recentment, a LA PUBLICITAT, n'hem descobert encara un de nou: *acreixentar*. Evidentment, l'únic mètode a seguir per fer la llista completa d'aquells híbrids fóra d'agafar tots els verbs espanyols en *-ecer* amb tots llurs derivats, i mudar-hi la *c* en *ix*, en la seguretat que qualsevol dels mots així creats un dia o l'altre l'havíem de trobar usat per algun escriptor català!

Ⓔ *B* 150

Ⓥ 3 *espanyols*] castellans *B* ‖ 4 *espanyol*] castellà *B* ‖ 4-5 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 12 *a on*] on *B* ‖ 15 *per*] per a *B* ‖ 16 *espanyols*] castellans *B*

294

12 I 1923

XLII

Al senyor P. R.

¿Per què dient *llum*, *llumeneta*, etcètera, adoptem *il·luminar* i no *illuminar*?

Per la mateixa raó que adoptem *metal·lúrgia* (al costat de *metall*), *cristal·litzar* (al costat de *cristall*), *lingual* (al costat de *llengua*).

Sovint, de dos mots llatins l'un derivat de l'altre, ens ha pervingut el pri-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mitiu per tradició oral, i el derivat, per un manlleu fet al llatí escrit. Tals *filius* i *filialis*. La llengua vulgar perdé *filialis*; *filius*, al contrari, persistí, i prolongament del seu acusatiu *filium*, és el mot català *fill*. Quan el català, mancat de l'adjectiu corresponent a *fill*, manlleva al llatí escrit l'adjectiu *filialis*, es limita a llevar-li la desinència llatina, i en fa *filial*. Així tenim, al costat de *fill*, *filial*, que no és un veritable derivat de *fill* com ho són *fillet*, *fillol*, *afillar*, etc. Tots aquests mots, veritables derivats de *fill*, tenen la *ll* del primitiu; *filial*, pseudo-derivat de *fill*, conserva intacte el grup *li* de *filialis*.

Il·luminar és, com *filial*, un mot manllevat al llatí escrit; no és un derivat de *llum*. En prendre *illuminare*, li ha estat llevada la *e* final, però la doble *ll* hi ha estat conservada, com en els altres llatinismes *col·legi*, *intel·ligent*, *expel·lir*, *paral·lel*, etc.

És clar que, per un acostament al pseudo-primitiu *llum*, pot haver-se produït una forma *illuminar*; però no havent aquesta forma esdevingut general, és indubtable que ens cal donar la preferència a la forma *il·luminar*.

Ⓔ *B* 26 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *què*] què, *B* ‖ 7 «*filium*»,] «filium» *B*

295

13 I 1923

Al Sr. R. S. S.

Nosaltres creiem que el mot català amb què havem de substituir l'híbrid *desahuci* (que pronunciem *desauci*), és *comiat*, prolongament, com el francès *congé*, del llatí *comeatum*.

Avui ens limitarem a sortir al pas d'una objecció que pot fer-se a *comiat* com a substitut de *desahuci*, i és que *comiat* té la significació més general d'acció i efecte d'*acomiadar*, ço és de *despedir*. En abandonar una companyia, es *pren comiat* d'ella; en dir adéu a una persona que se'n va, se li *dóna comiat*; però això no s'oposa que es doni al mot *comiat* la significació de *desahuci*. Més fort és haver donat, com han fet els naturalistes, al nom *peix*, que significa qualsevol animal que viu en l'aigua, la significació restringida que té en Zoologia. Això sí que té inconvenients greus, puix que animals que en la llengua corrent són anomenats peixos, tals com el pop o la balena, no són peixos per als naturalistes. Però el cas de *comiat* és tot altre, vist que un *desahuci* és realment un comiat que es dóna al llogater; amb totes les formalitats que la llei estableixi, etc., però un comiat a la fi. *Congé*, amb les mateixes accepcions que *comiat*, té també la de «significació feta per un pro-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pietari a un llogater que, a l'expiració del terme fixat o per qualsevol altra raó, ha d'abandonar la casa, etc., que li ha estat llogada».

Ara, que acceptat *comiat* en l'accepció de *desahuci*, convindria potser, com a traducció de *desahuciar*, d'adoptar, no *acomiadar* o l'expressió *donar comiat*, sinó *significar comiat* o *intimar comiat*, expressions en què el verb indicaria suficientment que no es tracta d'un comiat qualsevol sinó d'un comiat-desahuci.

Ⓔ *B* 454 ENDREÇA] om. *B*

296

14 I 1923

Que un castellà ens adverteixi que usem malament el verb *venir* en espanyol, ho trobem bé. Ara, com ha succeït algun cop, que pretengui donar-nos entenent que no usem bé el verb *venir* en català mateix, això ja és una altra cosa, i encara és pitjor quan els catalans, davant l'advertència del castellà, ens inclinem a creure que potser té raó. Si no fos tan arrelat en nosaltres l'ús de *venir* significant «anar al lloc on és la persona a qui hom adreça la paraula», potser ja usaríem avui els nostres verbs *venir* i *anar* donant-los la mateixa extensió que als verbs espanyols *venir* i *ir*.

El que no ha passat amb *venir* (de restringir la seva extensió sota la influència del castellà) ha passat amb el mot *senyor*. Abans els catalans dèiem *senyor* indistintament davant els noms de font i els cognoms; però els castellans ens han fet creure que l'ús de *senyor* davant els noms de font és erroni, i que davant d'ells ens cal emprar *don*. D'ací les expressions com *Don Joan* i *Senyor don Joan Serra*, calcades en les castellanes *Don Juan* i *Señor don Juan Serra*. No: en català, *Senyor Joan* és tan correcte com *Senyor Serra*; i creiem que ja seria hora que ens deslliuréssim del mot *don*.

Bandejat *don*, ens restaria *senyor*, que podríem usar davant qualsevol nom propi de persona, com el *monsieur* francès; i, com a títol menys cerimoniós, tindríem encara *En* (*N'* davant vocal, i *Na* femení).

Quant a la intercalació, practicada per alguns, del mot *En* entre *senyor* i el nom propi (*Senyor En Joan Serra*), ens sembla una imitació servil del *señor don* espanyol, que caldria rebutjar.

Ⓔ *B* 551
Ⓥ 1-2 *espanyol*] castellà *B* ‖ 8 *espanyols*] castellans *B* ‖ 22 *espanyol*] castellà *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

297

16 I 1923

Cal combatre enèrgicament, i per això insistim a assenyalar-la, la falta greu de gramàtica que consisteix a tractar el terme relatiu (pronom o adverbi) com un mot merament conjuntiu; la falta que es comet, per exemple, quan en una oració com *on viu*, s'expressa el complement adverbial del verb *viu* mitjançant l'adverbi *hi* (*on hi viu*) com si ja no estigués expressat per l'adverbi relatiu *on*; o quan en una oració com *d'on prové* s'expressa la determinació circumstancial de *prové* per l'adverbi *en* (*d'on en prové*) com si ja no estigués expressada pel terme relatiu *d'on*; o, encara, quan en una subordinada com *que... considerem inexacte*, s'expressa el complement directe de *considerem* pel pronom feble *el* (*que...el considerem inexacte*) com si ja no estigués representat pel pronom relatiu *que...*

Que es tracta d'una falta arrelada a la prosa actual, ho proven fets com el de trobar-la sis vegades en un article de mitja columna signat per un escriptor que, per la seva carrera, havem de suposar que té una forta cultura gramatical:

«I no és natural que allí *on s'hi* parla una llengua, es tingui la pretensió de parlar-n'*hi* una altra.»

«... niu de borrissol i molsa *on s'hi* trobarien bé els que *hi* sojornessin.»

«... una tortura... *que* la naturalesa cuidarà al seu temps de venjar-*la* implacablement.»

«Car no és ben bé llar nostra aquella *en què*, en esperit, *hi* som estranys.»

«... al mitjà natural *on* aquella parla, per nosaltres exòtica, *hi* és parlada...»

Ⓕ 12-23 Escop (1923)

Ⓝ 12-23 L'art. forma part d'una sèrie que Ivon l'Escop, fundador de la Lliga del Bon Mot, publicava a *LVC* d'un temps ençà sota l'ep. genèric de «Problemes de la llar. Causes que minven l'encís de la llar». Sobre Mn. Ricard Aragó, «Ivan l'Escop», vg. Mas i Solench (1992).

298

17 I 1923

Un bell exemple de les absurditats a què condueix la traducció mecànica en els nostres diaris: fa poc trobàrem en un despatx telegràfic *fueron engrosando*, traduït per *foren engrossant*!

Prescindint que el verb corresponent a l'adjectiu *gros* és *engrossir* i no pas *engrossar*, farem esment en l'enormitat de traduir *fueron* per *foren*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

És clar, que *fueron* del verb *ser*, és *foren*! Però el *fueron* del despatx no és del verb *ser* sinó del verb *ir*, i li correspon per tant *anaren*.

Cap català, gràcies a Déu, no dirà ni escriurà mai *foren engrossint* en lloc de *anaren engrossint*; i el *foren engrossant* del nostre diari és sols possible en una traducció feta paraula per paraula sense penetrar el sentit de la frase.

Aquest disbarat que ara constatem és un digne parió del que notàvem en una altra conversa: *se les enviaven* per *les hi trametien.*

Caldria que les empreses periodístiques es preocupessin seriosament del treball de traducció dels despatxos castellans, per tal que no fossin possibles els disbarats vergonyosos que tots els dies apareixen en llur secció telegràfica.

Ⓕ 2-3 *LP* (27 XII 1922), 5d

Ⓝ 2-3 «... seguits de petits grups d'homes, que foren engrossant al seu pas...», ep. «Conferències. La qüestió del Marroc» ‖ 11-12 Vegeu *CF* 279.

299

19 I 1923

Ens sorprengué de trobar en un escrit de Mossèn Riber un *hi* incorrecte: «Les *ànimes*, em contava ell, no li feien por... car heu de creure que les *hi* furtava els diners del caixonet introduint pel badall una candela llarga i prima...»

L'explicació no podia ésser altra sinó que es tractava d'un *hi* afegit pel corrector [amb la qual cosa havia incor]regut en una falta tan greu. Però, d'altra banda, semblava estrany que, després de la campanya que s'ha fet contra els *hi* abusius, un corrector avisat, que més aviat hom creuria disposat a suprimir-ne, s'entretingués a posar-ne. Creiem, però, que hem trobat l'explicació satisfactòria de l'addició que el corrector es permeté en l'escrit de Mossèn Riber.

L'autor, mallorquí, referint-se a *les ànimes*, devia haver emprat *les* en lloc de *els*. És sabut que els mallorquins fan en el datiu del pronom de tercera persona la mateixa distinció de gèneres que nosaltres (i, amb nosaltres, els antics) fem únicament en l'acusatiu. El corrector, en trobar *les*, que ell sent exclusivament com un acusatiu, volgué fer-ne un datiu i no se li ocorregué sinó d'afegir-hi un *hi*.

Però si *les* no és, en català literari, un datiu, tampoc no ho és *les hi*, com no ho és tampoc *els hi*. Si a nosaltres ens hagués escaigut de revisar l'escrit de Mossèn Riber, li hauríem fet notar el mallorquinisme en què havia incor-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

regut (en opinió nostra, inacceptable) i li hauríem proposat de reemplaçar *les* per *els*. Però el corrector, menys respectuós envers l'autor, sense consultar-lo, féu la seva correcció; i hem de convenir que no estigué gens afortunat, puix que, indubtablement, *les hi* és pitjor que *les*.

Ⓔ 6 Per un error de composició, trobem aquí en l'original la mateixa línia que hi ha més avall, en el lloc que li pertoca (*corrector es permeté fer en l'escrit de*); a fi de salvar el sentit del text, hem introduït entre claudàtors els mots que més o menys es poden correspondre amb els que falten.
Ⓕ 1-4 Riber (1923)
Ⓥ1 2 *Les* ànimes] Les «Ànimes»

300

20 I 1923

Agafàvem l'altre dia un diari català i, a penes començada la lectura, hi trobàvem el mot *aconteixement*; tot seguit hi trobàvem el mot *afició*; més enllà, el mot *atropell*. És en veritat enutjós de trobar a cada pas, en les nostres publicacions, mots híbrids o purament espanyols, com és ara *lograr* o *acémila*. Però, més endavant, en un article en què es donava compte d'una estrena, trobàvem una cosa, en opinió nostra, encara pitjor que aquells castellanismes: unes ratlles que deien: «De la traducció n'és autor En P. S...»

Aquesta construcció barroera, que ocorre profusament en la prosa actual, és pitjor que aquells castellanismes de lèxic; perquè aquests un hom els veu fàcils de remeiar repetint un cop i altre cop, en cada cas, que tal mot és dolent i ha d'ésser reemplaçat per tal altre, per exemple, *aconteixement* per *esdeveniment*; mentre que l'extirpació de construccions com la mencionada no pot aconseguir-se amb simples receptes, ans poden solament evitar-se mitjançant una formació gramatical que la nostra gent està, en general, lluny de posseir.

I, d'altra banda, tan natural que sembla que hauria d'ésser que hom escrivís «És autor de la traducció En P. S.», i no pas «De la traducció n'és autor En P. S.»!

301

21 I 1923

Al Dr. P. V.

El dígraf *ch*, que en espanyol representa un so anàleg al nostre *tx*, té en francès un so anàleg a la *x* catalana de *xai, guixaire*, etc. Però en francès antic no

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tenia aquest so fricatiu, sinó aquell so africat; un mot com *flèche*, que ara sona *fleix*, es pronunciava antigament *fletxe*.

Quan la nostra llengua medieval manlleva al francès un mot com *flèche* o *reproche*, hi transcriu, com és natural, *ch* per *tx*: *fletxa*, *reprotxe*. En canvi, quan el català modern manlleva al francès un mot com *cliché*, en fa *clixé*, no *clitxé*.

És el mateix cas de l'anglès, que en els mots francesos d'introducció antiga, com *approach*, dóna a *ch* la pronúncia *tx* (*aproutx*), però en els d'introducció moderna, com *machine*, dóna a *ch* la pronúncia *x* (*maixin*).

Quan en un manlleu recent trobem *tx* en substitució d'un *ch* francès, com per exemple en *catxet*, això és degut indubtablement a la influència de l'espanyol, sia que el mot ens ha pervingut per mediació d'aquesta llengua (l'espanyol l'ha pres del francès, i el català, de l'espanyol), sia que, agafant el mot del francès escrit, hem donat al dígraf *ch* la valor que té en espanyol.

Quan avui, prenem al francès un mot amb *ch*, cal que donem a aquest dígraf la valor de *x*; doncs, *caixet*, no *catxet*. *Fletxa*, *reprotxe*, com hem vist, no abonen *catxet*, vist que foren introduïts en català en una època en què *ch* francès no sonava *x* sinó *tx*.

302

23 I 1923

Al doctor Ll. S.

Combatíem en una d'aquestes converses, l'ús del mot *don* davant els noms de pila, proposant d'emprar el títol *senyor* el mateix davant aquests noms que davant els cognoms o noms de família; i acabàvem la nostra conversa declarant-nos contraris a l'ús de la fórmula *senyor En*, que consideràvem una imitació del *señor don* de l'espanyol.

Ens fa notar un distingit col·lega que *senyor En* és una fórmula que es troba en català antic. Certament. Però nosaltres, no deixem per això de creure que el *senyor En* actual és una imitació del *señor don* espanyol. El fet que en l'antic hagi estat usat *senyor En* justificaria, naturalment, el seu ús actual. Creiem, però, totes coses tingudes en compte, que de les dues fórmules *senyor En* i *Senyor* és millor la segona, que és, de les dues, l'única realment vivent i és evidentment més planera, menys enfarfegada que la primera, tot essent igualment respectuosa.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 552 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *converses,*] converses *B* ‖ 5 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 7 *nosaltres,*] nosaltres *B* ‖ 8 *espanyol*] castellà *B*
Ⓝ ENDREÇA Possiblement, Lluís Segalà ‖ 1 Vegeu *CF* 296.

303

24 I 1923

Ha vingut a les nostres mans una fulla d'inscripció al campionat mundial de lawn-tennis que tindrà lloc a Barcelona. La fulla està redactada en francès. No hi ha, naturalment, res a dir-hi, tractant-se com es tracta d'un campionat internacional. Al contrari, donat el frèvol catalanisme dels elements directors de l'esport català i donat que entre els premis oferts figuren copes regalades per membres de la família reial, és d'alegrar-se que no s'hagi ocorregut als organitzadors del campionat d'escriure aquella fulla en espanyol.

Entre els premis n'hi ha un d'ofert per l'Associació de Lawn-tennis de Catalunya, i en la fulla, escrita en francès, figura el nom d'aquesta entitat en espanyol: «Asociación de Lawn-tennis de Cataluña». I a això sí que hi ha alguna cosa a dir. No, naturalment, als redactors de la fulla, que no han fet sinó respectar el nom oficial de la dita Associació; però sí als membres d'aquesta, puix que és lamentable que ostenti un títol castellà una associació catalana, la gran majoria dels membres de la qual són segurament catalans i alguns, versemblantment, àdhuc nacionalistes.

Siga com siga, no es pot dir que hagin fet mal fet els redactors de la fulla en respectar el nom oficial de l'Associació. El que hom no comprèn tan fàcilment és que no hagin seguit el mateix criteri amb el nom de la Mancomunitat de Catalunya. Aquest, lògicament, l'havien de deixar en català, i ells l'han traduït, però no precisament en francès, que és la llengua en què està redactada la fulla, sinó en espanyol.

Justament tenim sobre la taula, en escriure aquestes ratlles, una edició anglesa dels poemes de Manuel de Cabanyes, on llegim: «and of the library of the Institut d'Estudis Catalans, from all of whom...» Els redactors de la fulla, potser catalans, no haurien segurament gosat a deixar en català el nom del nostre Institut.

És una regla a seguir que els títols oficials no deuen traduir-se. Però si hi ha un cas en què els catalans fem potser bé de traduir-los, és precisament quan en un escrit català cal citar una entitat catalana de títol castellà. Confessem que si algun cop ens escaigués de parlar de l'entitat titulada «Asociación de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

lawn-tennis de Cataluña» no tindríem cap escrúpol d'anomenar-la Associació de lawn-tennis de Catalunya, i pensaríem que amb això li fem un favor.

Ⓕ 23-24 Cabanyes (1923: v)
Ⓝ 23-24 «My warmest thanks are due to [...] the Library of the Institut d'Estudis Catalans, from all of whom I have received welcome assistance on minor points».

304

25 I 1923

Són curioses les vicissituds per les quals ha passat el mot *qual* en el català escrit.

Qual era en català antic, no solament un mot relatiu, sinó interrogatiu (*Qual de les dues escolliré?*): Si *qual* interrogatiu hagués persistit, llavors, en possessió de dos adjectius interrogatius, *qual* i *quin*, podríem potser intentar d'establir entre ells una diferència anàloga a la que existeix en anglès entre els seus dos adjectius interrogatius *which* i *what*. Però *qual* interrogatiu ha desaparegut del tot, reemplaçat per *quin*; *qual* ha restat sols com a relatiu. I és aquest *qual* que ha estat fortament batzegat, uns cops per la influència castellana, d'altres per les pensades poc felices de certs descastellanitzants.

El fet d'existir en espanyol un *el que* equivalent a *el qual* (Ex.: *aquel libro, del que hemos hablado...*) ha provocat la introducció en català d'un *el que* amb la valor de *el qual* (*...aquell llibre, del que hem parlat...*), *el que* del qual trobem innombrables exemples en el català escrit dels nostres dies.

Mentre que aquest *el que* erroni s'estenia en el català literari, *qual* era utilitzat per a traduir *cuyo* (Ex.: *l'arbre, quals arrels s'estenen...*). Per un costat restringíem l'ús del mot *qual* reemplaçant *el qual* per *el que*, i per l'altre li donàvem un valor que mai no havia tingut, fent-li significar *cuyo*, oblidada la perífrasi antiga *el... del qual*.

Després vingué la persecució del mot *qual*. Sens dubte perquè ens semblà un mot poc català (a causa de la seva identitat amb el mot espanyol *cual*), tractàrem de reemplaçar-lo per *quin*. I llavors sorgí en català la combinació *el quin*, que encara trobem abundosament en la premsa forana i, ai! també, en obres destinades als infants. I amb *quin* fou reemplaçat *el qual* traducció de *cuyo* (Ex.: *l'arbre quines arrels s'estenien...*), *quin* tant o més usat encara que el *quin* substitut de *el qual*.

(Seguirà)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

305

26 I 1923

(Continuació)

Això motivà una forta campanya a favor de *el qual* i de la perífrasi *el... del qual*: mai no havíem d'usar *el quin* en lloc de *el qual*, mai no havíem d'usar *el que* amb la valor d'un relatiu equivalent a *el qual*, sinó solament amb la valor d'un antecedent (*el*) més un relatiu (*que*): en *El llibre del que parlàvem*, el *que* és incorrecte; en *El meu llibre i el que tu tens*, el *que* és correcte.

Però tot treballant per al restabliment del mot *qual*, cal assenyalar dos casos en què el llenguatge actual usa indegudament el mot *qual*. *Cada qual* és inadmissible, és *cadascú* o *cadascun*. A *tal i qual* i a *tal o qual* cal oposar *tal i tal* i *tal o tal* (en francès *tel et tel, tel ou tel*). I cal així mateix advertir que encara que *lo qual* és *la qual cosa*, convindria que no deixéssim d'usar també com a relatiu neutre, el mot *què* (Ex.: *S'esdevingué això i allò; de què hem d'alegrar-nos*, ço és *de la qual cosa hem d'alegrar-nos*), *què* que en certs casos és preferible a *la qual cosa*.

306

28 I 1923

El manteniment o la supressió de la *n* final no estan ben fixats en un cert nombre de mots savis. Per exemple:

S'ha de dir *metan* o *metà*? És lícit *poligon* o *gramofon* al costat de *colofó* o de *oceà*?

I, encara, el fet que el prolongament català d'un mateix mot llatí, com *unum, bene*, aparegui uns cops amb *n* (*un, ben*) i altres cops sense *n* (*u, bé*) origina vacil·lacions entre les formes amb *n* i les formes desproveïdes de *n*. En el cas de *un* i *u* la gent indubtablement vacil·len entre ambdues formes quan volen denominar el nombre abstracte 1 (es sent *dos i un fan tres* i *dos i u fan tres*); també es noten vacil·lacions en l'ús de *ben* i *bé*; certs escriptors admeten, al costat del *sisè, setè*, etc., les formes *sisèn, setèn*, etc., que d'altres no accepten.

Examinem, avui, el cas de *un* i *u*. Un *numeral* qualsevol, per exemple, *quatre*, és un mot que té diferents accepcions: A. Numeral cardinal. Ex.: *Quatre quilòmetres*. – B. Numeral ordinal. Ex.: *El quilòmetre quatre. El quatre de gener*. – C. Nom (d'una xifra, d'una carta, d'un número, etc.). Ex.: *Vint-i-quatre s'escriu amb un dos i un quatre. El quatre de copes. El número qua-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tre. Ara bé, el numeral prolongament de *unum*, és *un* en el cas A i *u* en els B i C: *Un quilòmetre. Ells han fet dos quilòmetres i nosaltres un. El quilòmetre u. L'u de gener. Dotze s'escriu amb un u i un dos. El número u.*

Donada aquesta diferència entre *un* i *u* (el primer un adjectiu numeral que designa un nombre i el segon un adjectiu ordinal o un substantiu, ço és el nom d'una cosa), 1 nombre abstracte ha d'ésser *un*. Si diem *un pam i dos pams fan tres pams*, és lògic que diguem *un i dos fan tres*, i no pas *u i dos fan tres*.

La mateixa diferència que entre *un* i *u* hi ha entre *vint-i-un* i *vint-i-u*, *trenta-un* i *trenta-u*, etc.

Ⓔ *B* 566

Ⓥ 3 *S'ha*| hom ha dubtat un temps si s'havia *B* | «*metà*»?| «metà»; *B* | *És*| hom es pregunta si és *B* ‖ 4 «*oceà*»?| «oceà». *B* ‖ 9 *es*| se *B* ‖ 18 *Ara*| Doncs *B* | A| A, *B* ‖ 22 *nombre*| nombre, *B* | *és*| és, *B*

307

30 I 1923

Prolongaments de *bonum* són *bo* i *bon*.

Bon és una forma anterior a *bo*. En tenir lloc la caiguda de les *n* finals, que mudà *vin* (de *vinum*) en *vi*, *pan* (de *panem*) en *pa*, *plan* (de *planum*) en *pla*, etc., *bon* anteposat al substantiu en combinacions com *bon home*, formant amb el substantiu com una espècie de mot compost, equiparada la seva *n* final a una *n* interior, subsisteix, com *vin* en *vinagre* (*vin agre*). *Bon*, posposat al substantiu o usat predicativament, esdevé *bo* (*home bo*, *l'home és bo*); però, anteposat al substantiu, conserva la seva *n* (*bon home*).

El català, a diferència de l'espanyol, té un sufix que li serveix per a treure de qualsevol numeral cardinal l'ordinal corresponent: el sufix *è*, que trobem en *sisè*, *dotzè*, *trenta-dosè*, etc. A aquests numerals ordinals donen alguns escriptors la mateixa flexió que a *bo*, ço és admeten per a llur masculí una forma en *è* i una altra en *èn* emprant aquesta o aquella segons vagin anteposats o posposats al substantiu que determinen: *Carles setè*, però *El setzèn segle*. És un ús que ens sembla perfectament admissible, però que no creiem que degui fer-se obligatori, vist que la llengua parlada no coneix sinó les formes en *è* (*el sisè pecat capital*, *el sisè pis*) i amb això no fa sinó arrenglar els ordinals en qüestió dins la categoria dels altres adjectius terminats primitivament en *n* (*pla*, *ple*, *fi*, etc.), dels quals solament *bo* ha conservat la seva forma en *n*.

Notem, tot passant, la tendència, que cal combatre, a reemplaçar els

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

numerals en *è*, de formació catalana, per numerals presos del llatí (en rigor, els prenem de l'espanyol: *quint, sext, sèptim*, etcètera), i, quan fan de fraccionaris, per numerals en *au* imitant els espanyols en *avo* (per exemple, quan diem *sis quinzaus*, en lloc de *sis quinzens*).

Ⓔ *B* 79
Ⓥ 1-8 *Prolongaments* ... (*«bon home»*).] om. *B* ‖ 9 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 12 *és*] és, *B* ‖ 16 *degui*] hagi de *B* ‖ 21-25 *Notem* ... *«quinzens»*).] om. *B*

308

31 I 1923

En els compostos del numeral *unum*, la forma amb *n* és un adjectiu i la forma sense *n* és un pronom: *Algun, cada un, cadascun* són adjectius; *algú, cada u, cadascú, ningú* són pronoms (així com *u* en *tot és u*).

Algun és un adjectiu i fa, en el femení, *alguna*. (No parlem ací de les formes de plural, en què la distinció entre l'adjectiu i el pronom no és la mateixa que en el singular i l'ús de les quals no dóna lloc a cap dubte.) Ex.: *Algun dia. Alguna nit. Llibres? en tinc algun. Plomes? en tinc alguna. Algú* és un pronom i és invariable. Ex.: *Ha vingut algú? Algú ha dit que això no és veritat.* Fixem-nos bé: *algú* és l'equivalent de *alguna persona*, mentre que *algun* és un mot atributiu, que qualifica un nom expressat o sobreentès. *Algú* tradueix *alguien, algun* tradueix *algún* o *alguno*. Algun cop hem sentit a dir, referint-se a un grup d'homes, *algú d'ells*. Aquest *algú* té, naturalment, la seva explicació, però és indubtablement preferible *algun*. Referint-nos a un grup de dones, diríem *alguna d'elles*, i el masculí de *alguna* no és *algú*, sinó *algun*.

La mateixa diferència que hi ha entre *algú* i *algun* (femení *alguna*), hi ha entre *cadascú* i *cadascun* (femení *cadascuna*); i així, en un passatge com el següent, trobaríem més just *cadascun* que no *cadascú*: «El moliner acompanyà els dos captaires a l'hostal. Tot fent camí, els dos captaires observaven el tarannà del moliner i *cadascú* creia endevinar...» És cert que en algun cas sembla lícita la substitució de l'adjectiu *cadascun* pel pronom *cadascú*, però en la mateixa mesura que és practicada la substitució de *tots* per *tothom*. *Quan partiren eren una quarentena, i tothom caminava amb delit.* Paral·lelament: *quan partiren eren una quarentena, i cadascú duia el seu gos.*

Ⓔ *B* 82
Ⓥ 22 *«delit»*. *Paral·lelament*] «delit»; paral·lelament *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

309

1 II 1923

En català tenim el substantiu *pla*, corresponent a l'espanyol *llano*. *Pla* ve de *planum*, i la forma anterior a *pla* fou *plan*.

Al costat de *pla*, tenim en el català corrent el mot *plan*; però fóra un error de creure que aquest *plan* és aquella forma primitiva de *pla*: no és sinó el mot espanyol *plan*. Mitjançant els dos mots *pla* i *plan*, fem en català la mateixa distinció que fa l'espanyol entre els seus *llano* i *plan*. La llengua no perd, però, gran cosa renunciant a fer aquesta distinció, que ja no feia en el plural, on *plans* volia dir *llanos* i *planes*; per què creiem que no hem de vacil·lar gens a acceptar la substitució sistemàtica de *plan* per *pla*, ja practicada per molts.

Però no és solament *plan* que cal rebutjar, sinó *plano*, i el substitut natural de *plano* és també *pla*. Substituïts *plan* i *plano* per *pla*, aquest mot es troba reunir les significacions dels tres mots espanyols *llano*, *plan* i *plano*; és el mateix cas del mot francès *plan*. Això té un inconvenient, que el nostre estat de supeditació a l'espanyol ens fa semblar greu, i és que, essent *pla* un mot que ocorre en la toponímia catalana donant denominacions com *Pla de Barcelona*, *Pla d'Urgell*, etc., la traducció de *plano de Barcelona*, per exemple, coincideix amb la denominació de la regió anomenada *Pla de Barcelona*. Però, en realitat, aquest inconvenient no és de tal magnitud, que justifiqui en cap manera la conservació del castellanisme *plano* ni tan sols, potser, la invenció del mot *plànol*, amb què alguns han cercat de substituir-lo.

Ⓔ *B* 528

Ⓥ 1 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 5 *espanyol*] castellà *B* ‖ 6 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 13 *espanyols*] castellans *B* ‖ 15 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 19 *magnitud,*] magnitud *B*

310

3 II 1923

Com *bo* i *bon*, i com *bé* i *ben*: *té* i *ten*.

En l'indicatiu no es diu sinó *té*. En l'imperatiu es diu *té* i *ten*, però no indistintament. *Té* no s'usa sinó (sempre sense pronoms afixats) en donar una cosa invitant a prendre-la: *Té el llibre que m'havies demanat*. En els altres casos, l'imperatiu no fa *té*, sinó *ten*: *Ten la corda ben fort. Té això i tenho ben agafat. Ten paciència*. En concurrència amb *ten*, existeix avui, tendint a eliminar-lo, un *tingues* creat a imitació de *digues*, *sigues*, *vulgues*, etc. (Ex.:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Tingues paciència, home.) El dia que aquest *tingues* (que creiem perfectament admissible) suplantés *ten*, tindríem en el plural, perfectament diferenciats, *teniu* i *tingueu* (corresponents morfològicament i semànticament a *té* i *tingues*).

En els compostos de *tenir* (entre els quals no es compta *pretenir*, que no és *pretenir*, sinó *pretendre*!), notem vacil·lacions entre les formes en *é* (*sosté*) i les formes en *én* (*sostén*) amb una preponderància, però, d'aquestes (que són les preferides en la llengua literària i les soles possibles en afixar un pronom (*sostén-les*, no *sosté-les*); però aquestes formes en *én* es troben ja estalonades per formes en *ingues* (*sostingues*), les quals indubtablement rebrien una forta impulsió, potser irresistible, el dia que *tingues* aconseguís suplantar definitivament la forma *ten*.

Ⓔ *B* 175

Ⓥ 14 («*sostén*»)] («sostén»), *B* ‖ 15-16 *pronom* («*sostén-les*»] pronom: «sostén-les» *B* ‖ 18-19 *suplantar*] de suplantar *B*

311

4 II 1923

En els mots hereditaris tota *n* intervocàlica (*vinum*) esdevinguda final per la caiguda de la desinència llatina (*vin*), acaba per desaparèixer sense deixar el menor rastre (*vi*), no com en francès, en què la *n* ha desaparegut després de nasalitzar la vocal precedent.

Però això no és un obstacle que el català posseeixi nombrosos mots hereditaris terminats en *n* precedida de vocal, tals com *gran, món, pregon, pren, ven*, en què la *n* prové d'un *nd* llatí, i les formes verbals en *n* provinent de *nt* llatí, com *van, han, són, estan*, etc.

Posseint el català tants de mots populars en *n* precedida de vocal, no essent aquesta estranya al català, és clar que, en agafar un mot llatí o grec que presenta una *n* intervocàlica, podem perfectament conservar aquesta *n* en el cas que esdevingui final per la supressió de la desinència llatina o grega.

En manllevar un mot al llatí o al grec, no l'havem pas de sotmetre a tots els canvis fònics que el mot hauria sofert si hagués passat evolutivament d'aquelles llengües al català, i, si llevant a un mot com *diaphanes* la desinència exòtica, es troba acabar en *n* precedida de vocal, no perquè *Stephanus* s'ha convertit evolutivament en *Esteve*, i *orphanus* en *orfe*, i *organum* en *orgue*, estem obligats a llevar-li aquella *n*, sobretot si tenim en compte que el català posseeix una infinitat de mots populars terminats en *n* pre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cedida de vocal. No: podem perfectament adoptar *diàfan* al costat de *Esteve* com el francès ha adoptat *diaphane* al costat de *Étienne* (*Stephanus*: *Estiefne*: *Étienne*).

¿Per què no podríem conservar la *n* de *diaphanes*? No certament perquè el català no tingui mots en *n* (*gran, món*, etcètera). ¿Perquè la *n* intervocàlica esdevinguda final cau en català? Si això exigís *diafe*, llavors, tenint en compte que *ph* intervocàlica esdevé *v* (Cp. *Stephanus*: *Esteve*), de *diaphanes* hauríem de fer *diave*; i, més encara: mudant el català, en els mots populars, *di* seguit de vocal en *j* (Cp. *Diurnus*: *jorn*), caldria transformar *diaphanes* en *jave*!

Ⓔ *B* 459
Ⓥ 15 «*diaphanes*»] «diaphanés» *B* ‖ 23 *¿Per*] Per *B* | «*diaphanes*»] «diaphanés» *B* ‖ 26-27, 28-29 «*diaphanes*»] «diaphanés» *B*

312

7 II 1923

En manllevar, doncs, un mot llatí o grec, ens és permès de conservar-hi una *n* intervocàlica esdevinguda final. Això no vol dir que calgui conservar-la sempre.

Quan la *n* és una de les lletres radicals del mot manllevat, com la *n* de *conus* o la de *polygonos* (compost de *poly* i *gonos*), ha d'ésser per regla general conservada: *con, polígon*. Però quan la *n* forma part d'un sufix de derivació o d'una terminació equiparable a un d'aquests sufixos, llavors és en general preferible la seva supressió: *anserinus anserí*.

Aquesta regla comporta, però, un cert nombre d'excepcions. Tal mot, evidentment d'origen erudit, el trobem ja transformat en desacord amb aquesta regla i tot porta a respectar el fet consumat: tal és el cas de *océanos*, que, canviat d'esdrúixol en pla, ha estat assimilat als nombrosos mots terminats en *ànus* i transformat per tant en *oceà*. Tal altre mot, tot pertanyent a una categoria de mots en què la *n* és suprimida, ha de conservar-la si no volem que vingui a confondre's amb un mot del qual convé diferenciar-lo: tal és el cas de *carbonem*, adoptat per a significar un element químic, el qual mot desproveït de la *n*, es confondria amb *carbó*.

Com es veu, el problema del tractament de la *n* intervocàlica en els manlleus llatins i grecs, no està exempt de dificultats. No anem ací a enumerar els mots que constitueixen una excepció de la regla damunt citada, ni a examinar els casos no encara definitivament resolts; el nostre objecte, en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

aquestes converses, no ha estat sinó fer veure que la conservació de la *n* final en els mots d'origen erudit és perfectament lícita per bé que en els mots hereditaris hagi estat suprimida tota *n* intervocàlica esdevinguda final per la caiguda de la desinència llatina (*vinum*: *vinu*: *vin*: *vi*).

Ⓔ *B* 308
Ⓥ 1 *doncs*] om. *B* ‖ 13-17 *Tal ... «carbó».*] om. *B* ‖ 18 *Com es veu, el*] El *B* ‖ 22 *aquestes*] aquesta i en altres *B* | *fer*] de fer *B*

313

8 II 1923

Una conseqüència de la supeditació d'una llengua a una altra és que hom cregui que cada mot d'aquesta ha de tenir en aquella un mot que li correspongui exactament. L'espanyol, derivat de l'adjectiu *simultáneo*, té un verb *simultanear*; l'italià, el francès, l'anglès prescindeixen molt bé d'aquest verb; però el català no pot prescindir-ne. Llavors manlleva aquest verb a l'espanyol, i en fa *simultanejar*.

Simultanejar és una formació defectuosa. Hom ha cregut veure-hi el sufix de derivació que hi ha en *pasear*, *marear*, etc.; i, com al sufix espanyol *ear*, correspon el sufix català *ejar*, *simultanear* ha estat catalanitzat en *simultanejar*. Però en *simultanear* no hi ha el sufix *ear*; *simultanear* és tret de *simultáneo*, canviant simplement la terminació nominal *o* en la terminació verbal *ar*, com *cantar* de *canto*.

Si de *simultani* volíem formar un verb en *ar*, aquest hauria d'ésser *simultanear* (com de *línia*, *alinear*), o bé, en el cas d'utilitzar el nostre sufix *ejar*, *simultaniejar* (com de *desvari*, *desvariejar*), o bé encara, emprant el sufix *itzar*, *simultanitzar* (com de *homogeni*, *homogenitzar*).

Ⓔ *B* 558
Ⓥ 3 *L'espanyol*] El castellà *B* ‖ 5 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 8 *espanyol*] castellà *B*

314

9 II 1923

No és rar el fet de suposar la presència d'un sufix en un mot que realment no el conté.

En alguns mots espanyols que presenten el grup *ea* havem cregut veure

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

els catalans el sufix de *pasear, marear*, etcètera; llavors havem catalanitzat aquells mots intercalant una *j* entre la *e* i la *a*, vist que al sufix *ear* espanyol correspon el sufix *ejar*. Així, a *simultanear* havem fet correspondre *simultanejar*, a *espontanearse espontanejar-se*, a *maleable malejable*, a *marea mareja*.

Dins mateix del català, verbs derivats de mots en *ís* mitjançant la terminació verbal *ar*, han estat identificats als verbs formats amb el sufix *itzar*. Així han nascut les formes errònies *improvitzar, matitzar*, etc., que tan sovint trobem usades en substitució de *improvisar* (de *improvís*), *matisar* (de *matís*), etc.

Anàlogament, algú ha volgut veure en *saló* (del francès *salon*, de l'italià *salone*) un derivat de *sala* mitjançant el sufix català *o*, i com que aquest sufix serveix per a formar diminutius, ha pretès que *saló* no pot significar *saló* (ço és *salón*) sinó *sala petita*!

Ⓔ *B* 349
Ⓥ 3 *espanyols*] castellans *B* ‖ 5 *espanyol*] castellà *B*

315

10 II 1923

Des que havem reprès en La Publicitat catalana les nostres converses filològiques, havem rebut nombroses cartes, adés demanant-nos aclariments sobre algunes de les qüestions tractades per nosaltres, adés denunciant-nos faltes de gramàtica o de lèxic en què ha incorregut aquest o aquell escriptor, adés demanant-nos o suggerint-nos la solució d'algun dels múltiples problemes a resoldre en l'obra de depuració i fixació del català literari. Una gran part d'aquestes cartes han estat contestades en converses anteriors, i si d'altres no ho han estat encara, això és (i aquesta explicació, la devíem a llurs autors), per tal com, denunciat en elles un mot dolent (*lograr*) o mal usat (*brostar* per *brotar*) o demanat el substitut de tal o tal castellanisme (*permanèixer, floreixent*), la resposta a cadascuna d'elles no dóna matèria suficient per a una conversa, i llavors esperem, per a contestar-les, a tenir plegades una sèrie de faltes o de castellanismes anàlegs.

Una mena de qüestions no seran, però, sinó excepcionalment contestades: les qüestions ortogràfiques. Per exemple, un senyor ens pregunta quina de les tres grafies *janer, jener* i *gener* és la bona i per què. La contestació a la primera pregunta la trobarà en el Diccionari Ortogràfic de l'Institut, i nosaltres no li'n podem pas donar cap altra. Quant a la segona pregunta, podem atraçar-lo a una nostra conversa de dos o tres anys endarrera, i allà

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

veurà les raons que hi ha per a preferir *gener* a *janer* (no hi trobarà certament *January* anglès, que ell, que sembla partidari de *janer*, invoca; però hi trobarà l'italià *gennaio* i l'espanyol *enero*, prolongaments, com el català *gener*, d'un *genuarium* del llatí vulgar). Els lectors habituals de les nostres converses ens agrairan sens dubte que no ens entretinguem ací a respondre preguntes, com aquestes, sobre qüestions ja resoltes, quan n'hi ha tantes de sintàctiques i de lexicogràfiques que esperen encara una solució satisfactòria.

Ⓝ 18-20 Vegeu *CF* 46, *CF* 95, *CF* 192 i *CF* 193.

316

11 II 1923

Diferents vegades havem fet esment en aquestes converses d'algunes de les faltes de gramàtica que tan sovint es troben en la majoria de les publicacions catalanes. L'existència d'aquestes faltes és sempre lamentable, però ho és sobretot si figuren en un llibre destinat als infants. Per això ens ha apesarat vivament la lectura d'una carta oberta que ens ha estat adreçada per un mestre de Barcelona, en la qual ens assabenta de les nombroses incorreccions de llenguatge d'una obreta de publicació recent, *Els viatges de Gulliver*, de la Biblioteca *Virolet*.

Copiem de la carta del dit mestre, el senyor A. Martorell: «l'edició és molt acurada; les il·lustracions, de Junceda, delicioses..., però les errades gramaticals empedren l'obra de dalt a baix. Només en els dos primers capítols (cinc planes i mitja) i en una primera llegida, n'havem registrades trentacinc!»

Segueix la llista de les faltes notades, entre les quals hi ha un *qual* amb la valor de *cuyo*, un *per a que* en lloc de *perquè*, un *tan* en lloc de *tant*, diferents casos de *per a* en lloc de *per*, diferents casos de complement directe introduït amb la preposició *a*, dos exemples de *hi* abusiu (*un camió on hi anava*), un cas de *varis* emprat com a adjectiu determinatiu (equivalent a *plusieurs*), castellanismes com *lograr*, *quefe*, formes errònies com *poguer*, *volguent*, *treguent*.

I transcriu el senyor Martorell a continuació alguns passatges «talment construïts –diu ell–, que els nois difícilment en poden treure l'entrellat». Un d'aquests passatges fa així: «Inútil dir que en veure al, per a ells, extraordinari gegant que prenia sovint tan convenient adminícol i se'l posava tranquilament al cap, els concurrents canviaren els comentaris llurs d'admiració i d'estranyesa.» (Pàg. 12).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓕ 7-8 Swift (1922)

Ⓝ 9 ¿Es tracta d'una «carta oberta» (vg. lín. 5-6) feta pública? Si és així, on? No en consta cap ref. a les relacions bibliogràfiques de l'autor adduïdes a *Centenari Artur Martorell* (1994) ni a Defis i Peix (1995); la recerca hemerogràfica sobre el particular ha estat altrament infructuosa. El que sí que hi ha documentat en el sentit que aquí s'apunta és que, en la segona part d'un art. d'Artur Martorell (1923) aparegut poc abans d'aquesta *CF*, aquest es plany de com «els nostres literats, en general, escriuen a la babalà, sense respecte a les lleis gramaticals» i de com no volen «seguir el camí precís i dreturer que els han marcat els tècnics –el tècnic, l'escorcollador del nostre idioma» (Fabra, de qui recomana la lectura de Fabra 1915).

317

13 II 1923

La constatació d'una trentena de faltes greus de sintaxi i morfologia en solament cinc planes d'una obra destinada als infants, es presta certament a comentaris dolorosos. Heu's ací els que fa el senyor Martorell en la seva carta, els quals ens sembla interessant de copiar.

«Les errades que havem indicat són gairebé totes de sintaxi, que pel fet d'ésser poc visibles, fan més mal a la llengua i costen més de desarrelar. Són les que cal més combatre, puix la seva fixació pot arribar fins a pertorbar la llengua parlada del demà.

Ja ens fem càrrec del difícil que és apendre gramàtica quan la manca de tradició gramatical, la manca de temps, la mala preparació primària i secundària, s'interposen en el nostre camí. És amb molta pena que fem retret a l'autor de les faltes esmentades; però l'interès del català i dels nostres nois ens hi obliga.

Que no s'esforcin, si volen, a apendre gramàtica, els escriptors; però que almenys sàpiguen fer-se corregir les seves obres pels que en saben... I que els editors no deixin sortir dels seus tallers cap obra (especialment si va dirigida als nois) que no sigui d'una correcció absoluta.»

El senyor Martorell acaba la seva obra fent vots perquè els nous volums de la Biblioteca *Virolet* uneixin a la perfecció ortogràfica (ja assolida en els *Viatges de Gulliver*), la deguda correcció de lèxic i de sintaxi.

Ⓝ Vegeu *CF* 316.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

318

14 II 1923

No havent-hi una tradició tipogràfica catalana, és freqüent de trobar-se amb tota mena de vacil·lacions en aquells casos en què l'espanyol no ens pot servir de guia. Una cosa sembla particularment difícil de fer comprendre als nostres tipògrafs, i és que un mot en què la vocal final es troba reemplaçada per un apòstrof forma amb la síl·laba inicial del mot següent un tot inseparable: en *l'home*, els quatre signes *l*, apòstrof, *h* i *o* formen un tot inseparable exactament com els quatre signes *b*, *l*, *a* i *n*, de la primera síl·laba del mot *blancor*. Doncs, en passar d'una ratlla a l'altra, *l'home* ha d'anar tot ell al final de la primera, o tot ell al començament de la segona, o bé, si no és possible ni una cosa ni l'altra, la primera ratlla ha d'acabar en *l'ho-* i la segona començar en *me*.

La regla damunt establerta fa que un títol com *Escola Municipal d'Arts i Oficis* no pugui distribuir-se en tres ratlles com el corresponent castellà

Escuela Municipal
de
Artes y Oficios

No escriurem pas:

Escola Municipal
d'
Arts i Oficis

Però encara menys, com fan molts:

Escola Municipal
de
Arts i Oficis

El castellà, en casos com aquest, pot distribuir el títol en tres ratlles: el català (com el francès) l'ha de distribuir en dues:

Escola Municipal
d'Arts i Oficis

Ⓔ *B* 51
Ⓥ 2 *l'espanyol*] el castellà *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

319

15 II 1923

«El bloc anglo-saxó, és cert, funciona encara més negativa que positivament.»

Quan dos adverbis en *ment* es succeeixen com en el passatge transcrit, suprimir en l'un d'ells la terminació *ment* és una cosa evidentment artificiosa. Nosaltres havem estat sempre partidaris de conservar aquesta terminació en tots els adverbis (*més negativament que positivament*).

Al costat d'aquesta fórmula, que és l'adoptada pels francesos i els italians, trobem usades en la llengua actual dues altres fórmules, que consisteixen, l'una a suprimir la terminació *ment* en el primer adverbi (*més negativa que positivament*), l'altra a suprimir aquesta terminació en el segon adverbi (*més negativament que positiva*). Ambdues són, com havem dit, altament artificioses; però mentre la primera és estranya al català antic i segurament deguda a una imitació de la fórmula espanyola, la segona es troba abundosament usada pels nostres escriptors medievals. Si, doncs, per evitar la proximitat de dos mots acabats en *ment* volem suprimir aquesta terminació en l'un dels dos adverbis l'ús antic ens autoritza per a suprimir el segon *ment*, però no el primer com fan els espanyols. Ara, que a qualsevol de les dues fórmules, creiem superior la fórmula francesa, de què per altra part trobem també nombrosos exemples en els nostres autors medievals.

Segons nosaltres, la fórmula que caldria adoptar com a normal és la francesa (*més negativament que positivament*), podent-se, però, admetre, com a artifici estilístic, la supressió del segon *ment*, però rebutjant-se en absolut la fórmula espanyola (*més negativa que positivament*).

Ⓔ *B* 258

Ⓥ 3 *es*] se *B* ‖ 13 *espanyola*] castellana *B* ‖ 16 *adverbis*] adverbis, *B* ‖ 17 *espanyols*] castellans *B* ‖ 18 *fórmules,*] fórmules *B* ‖ 23 *espanyola*] castellana *B*

320

16 II 1923

Quan, en un mot escrit, dues lletres vocals es troben separades per una lletra consonant duplicada, és de regla, en partir el mot (per exemple, al final d'una ratlla), d'adjuntar la primera de les dues consonants iguals a la primera vocal i la segona de les dues consonants a la segona vocal. Així, un mot com *innat* es divideix *in-nat*; un mot com *dosser* es divideix *dos-ser*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En el cas en què la lletra duplicada representa una consonant geminada, ço és dos sons consonàntics, la divisió gràfica correspon a la divisió sil·làbica del mot: *innat* és un disíl·lab que conté les dues síl·labes *in* i *nat*. Però en el cas en què la lletra duplicada representa una consonant simple, ço és un so únic, llavors la divisió gràfica no correspon a la divisió sil·làbica del mot: *dosser* és un disíl·lab que conté les dues síl·labes *do* i *sser*. Anomenant síl·labes gràfiques els grups de lletres inseparables en què es pot dividir un mot escrit, podem dir que *dosser* es compon de les dues síl·labes gràfiques *dos* i *ser*, i com el mot *dosser*, pronunciat, és la successió de les dues síl·labes fòniques *do* i *sser*, tenim que les síl·labes gràfiques no s'hi corresponen exactament amb les síl·labes fòniques.

Però això no és cap argument decisiu (com creu el Sr. N. R.) a favor de la divisió gràfica *do-sser*, puix que, tant en català com en les altres llengües, hi ha molts casos en què la divisió gràfica i la divisió fònica no solament no coincideixen sinó que ni és possible de fer-les coincidir.

Ⓔ *B* 48
Ⓥ 5 «*innat*»] «innat», *B* ‖ 7, 10 *és*] és, *B* ‖ 14 *com*] com que *B* ‖ 17 *Sr.*] senyor *B*

321

18 II 1923

Una cosa són les síl·labes de què es compon un mot, i una altra, els grups de lletres inseparables en què es pot dividir el mateix mot escrit. Generalment es corresponen, però no sempre; i àdhuc hi ha casos (dèiem en la conversa d'ahir) en què no hi hauria pas manera de fer-les correspondre.

Per exemple, un mot com *noble*, tant si el descomponem en *no* i *ble*, com si el descomponem en *nob* i *le*, en cap dels dos casos les seves síl·labes gràfiques no es corresponen amb les síl·labes fòniques de què consta, les quals són *nob* i *ble*. *Fixar*, que sona *ficsà*, no pot ésser dividit de manera que les seves síl·labes gràfiques es corresponguin exactament amb les fòniques. Així mateix *dotze*, en què el trànsit de la primera síl·laba fònica a la segona té lloc dins la *t*, no darrera la *t* (*dot-tze*).

Davant casos com aquests en què havem necessàriament de renunciar a fer coincidir la divisió gràfica amb la divisió fònica, res no ens obliga, en casos com *dosser* o *terra*, a rompre amb el bon costum antic de separar les consonants duplicades, que evita de començar una síl·laba gràfica (i qui diu una síl·laba diu una ratlla) amb un grup de lletres (*ss*, *rr*) desusat en posició inicial. Podem, així, no solament conservar l'habitud de partir un mot com

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dosser en *dos* i *ser*, sinó reprendre la de partir un mot com *terra* en *ter* i *ra*, com ho havíem fet fins a l'hora en què els espanyols tingueren la pensada, poc feliç certament, de partir *tierra* en *tie* i *rra*.

Ⓔ *B* 49
Ⓥ 3-4 (*dèiem ... d'ahir*)] om. *B* ‖ 8 «*Fixar*» ... «*ficsà*»,] «Fixar» (que sona «fic-sà») *B* ‖ 10-11 *Així* ... («*dot-tze*»).] om. *B* ‖ 12 *aquests*] aquests, *B* ‖ 18-20 «*ra*», *com* ... «*rra*».] «*ra*». *B*

322

20 II 1923

Se n'ha parlat vegades, del *doncs* causal! En llibres, revistes, diaris, conferències... Però encara hi ha molta gent (i, entre ells, col·laboradors de diaris, redactors de revistes catalanistes i àdhuc autors de llibres per a infants!) que semblen no haver-se adonat de la campanya contra el *doncs* causal, i continuen usant-lo tranquilament en llurs escrits.

El *doncs* causal és un castellanisme. Al mot *pues* espanyol correspon en català *doncs*, llevat d'un cas: quan el *pues* és causal. Traduir per *doncs* àdhuc aquest *pues* és el que ha originat el *doncs* causal que combatem.

«Llueve; *pues* no salgamos» és, en català, «Plou, *doncs* no sortim». «*Pues* ¿qué han dicho?» és, en català, «*Doncs*, què han dit?». Llavors un «Debe estar enfermo, *pues* no ha venido» és traduït erròniament per «Deu estar malalt, *doncs* no ha vingut». Heu's aquí un cas de *doncs* causal.

Però si és lamentable de trobar tants de casos de *doncs* causal, encara és potser més desconsolador de constatar casos de *puix* per *doncs*. Perquè el que escriu *puix* en lloc d'un *doncs* bo, és que ja s'ha adonat que hi ha un *doncs* que cal combatre –el famós *doncs* causal, que cal reemplaçar per *puix*–, però llavors, creient anar pel bon camí, reemplaça tot *doncs* per *puix*, àdhuc el que no és causal, i comet així el mateix castellanisme que tracta de combatre i que consisteix a traduir el mot *pues* per un mateix mot català en tots els casos: els que fan ús del *doncs* causal tradueixen constantment *pues* per *doncs*; ell tradueix constantment *pues* per *puix*. I no cal dir que traduir el *pues* no causal per *puix* és un disbarat tan gros com el de traduir el *pues* causal per *doncs*.

Llegíem l'altre dia en un diari català: «És necessari, *puix*, que les Cambres de Comerç, les d'Indústria i les Agrícoles... ho facin entendre així al Govern...». No; no és *puix* que calia usar aquí, sinó *doncs*. El *doncs* que cal rebutjar és el que hom usa malauradament tan sovint per a introduir proposicions en què s'explica o justifica el contingut d'una altra proposi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ció, el *doncs* usat com a sinònim de *perquè* o *ja que* o *vist que*, el *doncs* causal!

Ⓔ *B* 266

Ⓥ 5 *tranquilament*] tranquil·lament *B* (cf. *Diccionari ortogràfic*: tranquilament [o tranquil·lament]) ‖ 6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 21 *per ...* «*pues*»] per un error de composició, no apareix a *LP*; ho hem restituït d'acord amb l'advertiment del mateix Fabra en una nota al peu de la conversa següent; *B* també ho restitueix

323

21 II 1923

Mentre un mot com *grossa* es descompon en les síl·labes gràfiques *gros* i *sa*, un mot com *sella* es descompon en les síl·labes gràfiques *se* i *lla*; i això és perquè en català el símbol *ll* és considerat com una lletra (que, en l'alfabet, va darrera la *l* i davant la *m*).

El mateix símbol *ll* servia en català antic per a representar la *l* doble (*intelligent*). Evidentment, una *l* duplicada era el símbol més adequat per a la representació de *l* geminada; però com que malauradament el català representa la *l* palatal per *ll* (*sella*), la llengua moderna, a fi d'evitar possibles faltes de lectura, intercalà un guionet entre les dues *l* representatives d'una *l* geminada (*intel-ligent*). Aquest guionet intercalat donava al mot l'aspecte d'un mot compost; dividit en dos fragments pel guionet, el mot semblava ésser la suma de dos mots ; i al mal efecte que això produïa es degué en gran part que s'estengués el costum de reemplaçar la *l* duplicada per la *l* simple (*inteligent*).

Quan l'Institut es decidí a restablir la *l* doble en tots els mots erudits que la tenen en llur origen, hagué de pensar a reemplaçar el guionet per un altre signe que no desacostés excessivament les dues *l*. Aquest signe no podia ésser altre sinó un punt, que permetria d'escriure les dues *l* tan acostades l'una de l'altra com les del símbol *ll*, en què res no hi ha interposat entre ambdues. S'adoptà, així, per a la *l* doble el símbol *l·l*; però es topà amb una dificultat tipogràfica: agafant, en la impremta, dues *l* i interposant entre elles un punt volat, el símbol obtingut amb la juxtaposició d'aquestes tres peces no responia evidentment a l'objecte que hom s'havia proposat en reemplaçar el guionet pel punt, puix que la distància entre les dues *l* resultava encara potser més gran amb el punt que amb el guionet. Llavors es veié la necessitat de fabricar una matriu amb el dibuix *l·l*, de manera que els tres signes que constitueixen el nou símbol anessin tots tres en una sola peça.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ja hi ha algunes impremtes que tenen aquesta unitat tipogràfica (*l·l*) i seria hora que no manqués a les caixes de cap bona impremta catalana, com tampoc la *ç*, ni les vocals amb accent greu... ni l'apòstrof. (Encara hi ha impremtes que en lloc de l'apòstrof usen una coma invertida!). Però, tot recomanant l'adquisició d'aquella unitat tipogràfica a les impremtes que no la tenen, ja ens cal recomanar a les que la tenen que no incorrin en un disbarat que havem pogut constatar recentment en un imprès català. És evident que un mot com *il·lús* s'ha de descompondre en *il-* i *lús*, com *innat* en *in-* i *nat*, com *immens* en *im-* i *mens*, com *adduir* en *ad-* i *duir*; doncs bé, en el primer imprès havem trobat *intel·ligent* descompost en *inte-* i *l·ligent*. És clar: com que les dues *l* i el punt són d'una peça!...

No: quan un mot com *intel·ligent* s'ha de partir entre la segona i la tercera síl·labes, el primer fragment ha d'ésser *intel-* i el segon *ligent*; i, naturalment, si aquell mot estava ja compost amb la unitat tipogràfica *l·l*, aquesta ha de reemplaçar-se amb les tres unitats *l*, - i *l*, que aniran, les dues primeres a la fi d'una ratlla i la tercera al començament de la ratlla següent.

Ll (en dues peces), símbol de la *l* palatal, és una lletra i la divisió sil·làbica no l'afecta (*sella* es descompon en *se-* i *lla*); en canvi *l·l* (una sola peça), símbol de *l* geminada, és una lletra duplicada i com a tal no pot començar ni acabar ratlla (*il·lús* es descompon en *il-* i *lús*).

Ⓔ *B* 47

Ⓥ 3-4 *una* ... «*m*»).] un dígraf. *B* ‖ 29 algunes] *moltes B* ‖ 30 *bona*] om. *B* ‖ 31-32 (*Encara* ... *inverti-da!*)] om. *B* ‖ 45 *una lletra*] un dígraf *B*

324

22 II 1923

«El redactor diplomàtic de l'Agència Havas està autoritzat per a oposar a aquestes notícies el mentís més categòric i formal.»

Ben inadvertidament deu haver passat al traductor el mot espanyol *mentís*. En una traducció feta volant, pot fàcilment passar com a bo un mot que cap tret exterior delata immediatament com a espanyol. I, no gens menys, l'*ís* de *mentís* és una terminació verbal de segona persona absolutament estranya al català, que li oposa *iu*. *Mentís* és *mentiu*. És clar que cap català no usarà mai per influència espanyola una forma verbal en *ís* en lloc de *iu*; però, els espanyols havent fet de *mentís* un nom, el traductor català, que ja no veu en aquest una forma del verb *mentir*, el deixa passar inadvertidament.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Sense necessitat de refer el passatge, el traductor podia evitar el mot *mentís* reemplaçant-lo per *desmentida*, que és l'acció de desmentir, ço és, de dir a algú que ha mentit, que ha faltat a la veritat.

Ⓔ *B* 497

Ⓥ 1 *oposar*] posar *LP*; hem fet l'esmena d'acord amb la correcció del mateix Fabra en una nota al peu de la *conversa* del dia 24 (núm. 325 de la nostra edició); esmenat també a *B* ‖ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 5 *delata*] no delata *B* | *espanyol*] castellà *B* ‖ 6 *de segona persona*] om. *LP*; ho hem restituït d'acord amb l'advertiment del mateix Fabra en una nota al peu de la *conversa* del dia 24; restituït també a *B* ‖ 8 *espanyola*] castellana *B* ‖ 9 *espanyols*] castellans *B* ‖ 13 «*desmentida*»] «desmentiment» o «desmentida» *B*

325

24 II 1923

Dèiem que en la llista de les faltes de català trobades per A. Martorell en un llibre destinat als infants, figuraven alguns casos de *per a* en lloc de *per*. Algú ens ha preguntat, aleshores, quin és aquest *per a* defectuós que, segons nosaltres, cal reemplaçar per la preposició simple *per*. És el *per a* que molts usen davant un verb en infinitiu que depèn d'un altre verb que expressa una acció voluntària, cas en què els escriptors antics empraven sistemàticament *per*. Exemples d'aquest ús indegut de *per a*? Agafem un número qualsevol d'un diari català, i en la seva secció telegràfica en trobarem segurament a balquena:

«Aquesta tarda s'ha presentat al jutjat... *per a* fer diligències.»
«On ha comparegut *per a* declarar.»
«... recorri tots els campaments *per a* explorar la voluntat de...»
«... formar els reclutes *per a* pujar als vagons.»
(*Veu de Catalunya*, del 20.)

En tots aquests exemples els antics haurien usat *per* i no pas *per a*.
«Nós trametem aquí frare Antoni Ages *per* comprar una Bíblia.»
«Que de continent vingats a Nós *per* servir-nos de vostre ofici.»
«En cas que fóssets partit de Barchinona *per* venir a Nós.»

Ⓕ 8-10 *LVC* (21 II 1923), ed. del v., 3b ‖ 11 Ibíd. ‖ 12 Íd., 3c ‖ 13 Íd., 3d ‖ 16 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 312) ‖ 17 Íd. (1908 [2000]: 325) ‖ 18 Íd. (1908 [2000]: 281)

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 316. ‖ 8-10 «Notícies de la Península. Diligències judicials»: «Aquesta tarda s'ha presentat el jutge militar a les redaccions dels diaris que han publicat el document dels artillers per a fer diligències relacionades amb la dita informació». ‖ 11 «El general Navarro davant del Suprem» ‖ 12 «El telegrama de l'ex-comandant de Melilla»: «hi ha el propòsit de què una comissió recorri tots els campaments, per a explorar la voluntat dels caps de les unitats expedicionàries». ‖ 13 «Soldats a l'Àfrica»: «en formar els reclutes per a pujar ordenadament als vagons».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

326

28 II 1923

Una altra falta denunciada per A. Martorell: *de què* en lloc de *que*. Això ha motivat també una pregunta: Què vol dir que, en lloc de *que*, no s'ha d'usar *de què*? Vol dir que, davant una proposició subordinada introduïda amb la conjunció *que* no és correcte d'emprar la preposició *de*. *De què* és solament correcte quan és la combinació de la preposició *de* amb un *què* interrogatiu o relatiu. Exemples de *de què* en lloc de *que*? En el mateix número de la «Veu» trobem:

«Hi ha el propòsit *de què* una comissió recorri...»

«... respondre *de què* escoltaran la veu...»

«... segur *de què* sabrà posar-hi remei...»

On els antics haurien usat *que* i no pas *de què*:

«... la coloma, qui aportà per senyal un ram d'olivera en sa boca en significança *que* la mar era baixada.» (R. Llull.)

«qui eren estat assabentats *que* en aquell dia algú d'ells devia prendre mort.» (Cròn. De Pere III.)

«se gloriegen *que* aquells vagen ben arreats, brodats e encavalcats.» (*B.* Metge.)

Ⓕ 8 *LVC* (21 II 1923), ed. del v., 3c ‖ 9 Ibíd. ‖ 10 Ibíd. ‖ 12-13 Llull (1906: 189; [2005: 271]) ‖ 14-15 Pere III (1850: 358; 1885: 264; [1941: 367]) ‖ 16 Metge (1889: 266; [2006: 253])

Ⓝ 1 Vegeu *CF* 316 i *CF* 325. ‖ 8 «El telegrama de l'ex-comandant de Melilla» ‖ 9 «Crec poder respondre a V. E. de què, sempre disciplinats, escoltaran la veu del deure». ‖ 10 Vegeu la n. a la *CF* anterior i, més concretament, el darrer ep.: «segur de què[,] en els alts dots que l'adornen i el seu amor a les institucions armades, sabrà posar-hi remei».

327

1 III 1923

El diari que, en la sola secció telegràfica, ens ha fornit quatre exemples de *per a* en lloc de *per* i tres exemples de *de què* en lloc de *que*, ens forneix també d'exemples de *el que* en lloc de *el qual*, d'addició indeguda de *hi*, etc. (I és trist de pensar que el mateix ocorreria amb qualsevol altre número del mateix diari o de qualsevol altre diari català.)

Exemple de *el que* per *el qual*: «El principal assumpte sobre *el que* havien de deliberar.»

Exemple d'omissió indeguda de la conjunció *que*: «Pregaria a V. E. faci saber» (en lloc de «*que* faci saber»).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Exemple de *hi* abusiu: «Audiència militar en la qual *hi* figuraven...»

Hi trobem també un exemple de supressió de la terminació *ment* en el primer de dos adverbis en *ment* consecutius (i quin exemple!):

«Artera i solapadament.»

Ⓕ 6-7 *LVC* (21 II 1923), ed. del v., 10d ‖ 8-9 Íd., 4d ‖ 10 Íd., 10b ‖ 13 *LVC* (21 II 1923), ed. del m., 4c
Ⓝ 6-7 «Notícies de la Península. A l'entrada del Consell»: «El principal assumpte sobre el que havien de deliberar els ministres». ‖ 8-9 «Notícies de la Península. Salutació»: «i pregaria a V. E. faci saber als generals, caps i oficials». ‖ 10 «Al Palau»: «Després el sobirà ha rebut audiència militar, en la qual hi figuraven el tinent coronel d'artilleria». ‖ 11-13 «El telegrama de l'excomandant de Melilla»: «per a insinuar artera i solapadament que per imperícia dels que comanden».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

328

2 III 1923

Suposem que, en la secció telegràfica d'un diari català, corregim els *el que, per a* i *de què* incorrectes, reemplaçant-los per *el qual, per* i *que* (*el que, per a* i *de què*, deguts a la influència espanyola);

Suposem que restablim la terminació *ment* en el primer de dos adverbis en *ment* consecutius (en el qual el *ment* ha estat omès imitant l'espanyol);

Suposem que restablim la conjunció *que* allà on, per imitació de l'espanyol, ha estat indegudament omesa;

Suposem que on trobem *vislumbrar, alentar, remitir, entregar, sentar, descuidar, alcanzar*, etc., traduïts per *vesllumar, alentar, remetre, entregar, sentar, descuidar, alcançar*, etc., corregim *afigurar* o *albirar, encoratjar* o *alenar, trametre, lliurar, fer seure, negligir* o *desatendre, atènyer* o *aconseguir*, etc.;

Imaginem la secció telegràfica del nostre diari alliberada de tots aquests castellanismes, fàcils d'evitar perquè és prou coneguda de temps la manera de remeiar-los;

Llavors encara trairia que és una traducció servil de l'espanyol:

Sota «la irritabilitat cada dia *més crescuda*» hi ha l'espanyol «la irritabilidad cada día *más crecida*». En català diríem simplement *més gran.*

Sota «Vénen fa temps pretenent» (El diari diu pretenint!) hi ha l'espanyol «Vienen hace tiempo pretendiendo». En català diríem «Pretenen des de fa temps».

Així mateix, *l'ocorregut, el següent, amb destí a Àfrica, ha quedat aprovada*, etcètera, es traeixen com a traduccions servils de *lo ocurrido, lo siguiente, con destino a África, ha quedado aprobada*, etcètera.

Ⓕ 16-17 *LVC* (21 II 1923), ed. del v., 3c ‖ 18 *LVC* (21 II 1923), ed. del m., 4b ‖ 21-22 Íd., 4a

Ⓝ 16-17 «El telegrama de l'excomandant de Melilla». Vegeu la n. a la *CF* anterior i, més concretament, el seu darrer ep.: «el millor sedatiu per a calmar l'irritabilitat [sic] actual que, continguda pels sentiments del deure, honor, i disciplina, és, no obstant, cada dia més crescuda». ‖ 18 «Sobre els recàrrecs tributaris»: «Amb respecte i amb raons, en instàncies i peticions, tots els organismes oficials, vénen, fa temps, pretenint que se'ls atengui». ‖ 21-22 «A la presó de València»: «No és cert que hagi estat tallada l'aigua a la presó. L'ocorregut és que». «Sobre els recàrrecs tributaris»: «un art. del president de la Unió Mercantil [...] en el qual [...] diu el següent». «Soldats a l'Àfrica»: «A dos quarts de dotze del matí d'avui han sortit de la caserna de San Fernando 200 soldats del Regiment de Ceriñola del cupo de 1922, amb destí a l'Africa [sic]». «Els advocats i l'impost d'utilitats»: «Després s'ha discutit la proposta del síndic senyor Goménez Madrid, i ha quedat aprovada».

329

6 III 1923

Solament fent una revisió completa del nostre vocabulari, comparant-lo amb els de les altres llengües d'element savi greco-llatí, podem descobrir certs castellanismes que, a primera vista, tenen tot l'aire d'ésser mots manllevats al llatí clàssic. Tal és, per exemple, *aclaració*, que ja fa temps denunciàrem, el qual mot, tenint tot l'aire de respondre a un *acclaratio* llatí i essent per tant acceptat per tothom sense cap repugnància, no és sinó, catalanitzat en la forma, el mot espanyol *aclaración*, derivat del verb espanyol *aclarar* (el verb català corresponent és *aclarir*).

Un altre pseudo-llatinisme és *alimentici*, amb què traduïm l'adjectiu espanyol *alimenticio*. *Alimentici* ens ha semblat respondre a un llatí *alimentitius* i ésser, per tant, bo en el mateix grau que *adventici* (de *adventitius*) o *propici* (de *propitius*), quan, en realitat, no és altra cosa que la catalanització de l'adjectiu espanyol *alimenticio*, creat pels espanyols amb l'ajut del sufix savi *icio* i no pas tret d'un *alimentitius*, que no existeix. Així no és d'estranyar l'absència d'un mot corresponent en les altres llengües d'element savi greco-llatí: l'italià té *avventizio* i *propizio* però no *alimentizio*, el francès té *adventice* i *propice* però no *alimentice*, l'anglès té *adventitious* i *propitious* però no *alimentitious*. Solament nosaltres, els catalans, que modernament, en lloc de prendre els mots clàssics directament del llatí, els prenem de l'espanyol, tenim, al mateix temps que *adventici* i *propici*, corresponents a *adventicio* i *propicio*, un *alimentici* corresponent a *alimenticio*. No cal dir que, posseint el català, ultra l'adjectiu savi *alimentari*, l'adjectiu de formació popular *alimentós*, cap falta no li fa l'adjectiu *alimentici*, que faríem bé de rebutjar, com un manlleu innecessari a l'espanyol.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 386

Ⓥ 4 *exemple,*] exemple *B* ‖ 5 «*acclaratio*»] «acclarationem» *B* ‖ 7, 10, 13 *espanyol*] castellà *B* ‖ 13 *espanyols*] castellans *B* ‖ 19-20 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 24 *a l'espanyol*] om. *B*

Ⓝ 4-5 Vegeu *CF* 269.

330

7 III 1923

A València és anomenat parlar apitxat el parlar de la capital i sa contrada, on certs fonemes sonors es troben reemplaçats pels fonemes sords corresponents; on, per exemple, *casa, dotze, gent,* són pronunciats, no *caza, dodze, tjent* com en alacantí o castellonès sinó *cassa, dotse, txent.*

A Barcelona hi ha un cas de pronunciació apitxada ben conegut: els dígrafs *tg* i *tj* hi són comunament pronunciats *tx*; un mot com *paratge* és pronunciat com si fos escrit *paratxe.* Potser tan generals com la pronúncia *tx* en lloc de *tj*, són les pronúncies *pp* i *cc* en lloc de *b* i *g* geminades: *poble* i *regle* són molt sovint pronunciats *popple* i *reccle*, en lloc de *pobble* i *reggle*; pronúncies que ens hauríem d'esforçar a substituir a les pronúncies *popple* i *reccle,* com la pronúncia *paratge* a la pronúncia apitxada de *paratxe.*

Ara sembla que perillem de veure introduir-se en la pronunciació de Barcelona un nou cas d'apitxament: havem observat que alguns joves pronuncien sordes les fricatives finals que es pronuncien enllaçades amb la vocal inicial del mot següent: Ex.: *bons* sona *bons*, però *bons homes* sona *bonzomes*; ells pronuncien *bonsomes.* No cal dir com és convenient que combatem aquesta tendència a ensordir les fricatives en els enllaços, no vacil·lant a corregir als individus a qui sentim pronunciar *llussirrap* (*lluç i rap*), *peixicarn* (*peix i carn*), *mitxany* (*mig any*), *tressanys* (*tres anys*), etc., en lloc de *lluzirrap, pejicarn, mitjany, trezanys.*

Ⓔ *B* 61

Ⓥ 4 *castellonès*] castellonenc *B* ‖ 8 «*regle*»] «regla» *B* ‖ 9 «*reccle*»] «reccla» *B* | «*reggle*»] «reggla» *B* ‖ 11 «*reccle*»] «reccla» *B* ‖ 14, 17 *fricatives*] picatives *LP* (cf. *núm. 331, 3-4*) ‖ 18 *als*] els *B* ‖ 20 «*pejicarn*»] «pegicarn» *B*

331

8 III 1923

El defecte de pronunciació que denunciàvem en la conversa anterior i sobre el qual creiem convenient d'insistir, és el següent, i en enunciar-lo per sego-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

na vegada ho farem defugint de tot mot tècnic (en la conversa d'ahir el mot *fricativa* apareixia transformat en *picativa*!).

En un mot isolat, *s* i *ç* finals sonen sempre *s*, *x* final sona *x*, *ts* i *ds* finals sonen *ts*, *tx* i *ig* finals sonen *tx*; però quan el mot al qual aquestes lletres pertanyen es pronuncia íntimament lligat amb el mot següent, i aquest comença en vocal, han de pronunciar-se, respectivament, *z*, *j*, *dz*, i *dj*. El defecte de pronunciació observat en el parlar d'alguns joves consisteix a pronunciar en aquest cas *s* i no *z*, *x* i no *j*, *ts* i no *dz*, *tx* i no *dj*. Exemples:

Homes alts

Pron. correcta – O-me-zals.
» defectuosa – O-me-ssals.

Mans obertes

Pron. correcta – Man-zo-ber-tes.
» defectuosa – Man-so-ber-tes.

Calç i guix

Pron. correcta –Cal-zi-guix.
» defectuosa – Cal-si-guix.

El braç alt

Pron. correcta – El-bra-zal.
» defectuosa – El-bra-sal.

Guix i calç

Pron. correcta – Gui-ji-cals.
» defectuosa – Gui-xi-cals.

Tots ells

Pron. correcta – Tod-dzells.
» defectuosa – Tot-tsells.

Maig i juny

Pron. Correcta – Mad-dji-juny.
» defectuosa – Mat-txi-juny.

Ço és, així com la *b* i la *p* finals, la *d* i la *t* finals, la *g* i la *c* finals, que sonen constantment *p*, *t* i *c* quan el mot està isolat, conserven aquestes pronúncies en enllaçar-se amb una vocal següent (*adob antic*, a-do-pan-tic, etc.), tota lletra que, final, sona *s* o *x* o *ts* o *tx*, canvia aquestes pronúncies respectivament en *z*, *j*, *dz* i *dj* en pronunciar-se enllaçada amb una vocal següent. Conservar llurs pronúncies fortes en aquest cas és un defecte avui, afortunadament encara poc estès, però que cal combatre enèrgicament, a fi d'evitar-ne la propagació.

Ⓔ *B* 62

Ⓥ 3-4 (*en ... «picativa»!*] om. *B* ‖ 12 *O-me-zals.*] «ho-me-zals»; *B* ‖ 13 *O-me-ssals*] «ho-me-ssals» *B* ‖ 21 *El-bra-zal.*] «el bra-zal»; *B* ‖ 22 *El-bra-sal*] «el bra-ssal» *B* ‖ 24 *Gui-ji-cals*] «gui-gi-cals» *B* ‖ 27

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Tod-dzells] «tod-zells» *B* ‖ 28 *Tot-tsells*] «tot-sells» *B* ‖ 30 *Mad-dji-juny*] «mad-gi-juny» *B* ‖ 31 *Mat-txi-juny*] «mat-xi-juny» *B* ‖ 36 «*j*»] «j» («g») *B* | «*dj*»] «dj» («dg»), *B* ‖ 37-38 *afortunadament*] afortunadament, *B*

332

9 III 1923

Ara ja escrivim correctament i a la catalana els nombrosos mots savis que la influència espanyola ens havia acostumat a escriure en desacord amb la tradició o amb l'etimologia; però ja seria hora que procuréssim de pronunciar-los també correctament, d'acord amb les grafies restablertes.

No basta que ja no escriguem, com fèiem, *adhesió* i *entusiasme* amb *ss* o *impressió* i *dissolució* amb *s*; cal que al mateix temps que evitem les grafies errònies *adhessió*, *entussiasme*, *impresió*, *disolució*, evitem les pronúncies defectuoses que motivaren un dia aquestes grafies; ens cal, doncs, esforçar-nos a pronunciar *adhesió*, *entusiasme* amb *s* sonora o *z*; *impressió*, *dissolució*, amb *s* sorda o *ç*.

Així mateix no hauríem acabat gran cosa de restablir l'ús de *l* duplicada i de mantenir els grups *mpt* i *mpc*, si no ens esforçàvem a conformar la pronunciació a l'escriptura pronunciant *l* duplicada, i *m* i no *n* en mots com *redemptor* i *redempció*.

Ⓔ *B* 57
Ⓥ 1-2 *la influència ... escriure*] ens havíem acostumat a escriure darrerament *B*

333

11 III 1923

Sembla que el defecte de pronunciació, consistent a reemplaçar, en els enllaços, els sons suaus *z i* j pels forts *s* i *x* –el qual fa que una combinació com *els astres* soni igual que *els sastres*– és molt més estès que no pensàvem; almenys si havem de jutjar pel que ens diuen de paraula i per escrit alguns dels lectors habituals d'aquestes converses. Raó de més per combatre'l a tota ultrança.

Tot comunicant-nos exemples remarcables d'aquest defecte (com l'esmentat més amunt de *els sastres* per *els astres*, o *els sabres* per *els arbres*!), alguns dels nostres lectors ens recorden altres faltes freqüentment comeses en enllaçar certs mots amb un mot següent començat en vocal.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Una d'elles consisteix a pronunciar *sanilari* (Sant Hilari), *sanandreu* (Sant Andreu), etc., en lloc de *santilari, santandreu,* etc. (Ací ens mengem, en efecte, una *t,* i en canvi l'afegim en les combinacions *quan és, facin-ho,* etc., que molts, i entre ells potser alguns dels que blasmen les pronúncies *sanilari, santandreu,* pronuncien *quantés, fàcinto,* etc.) Pitjor encara que *sanilari* és sens dubte la pronúncia *am* per *amb* davant un mot començat per vocal. Ex.: *amb el meu germà,* pronunciat *amelméugermà.*

Una altra és la de pronunciar *aquetamic* en lloc de *aquestamic* (aquest amic).

Una altra la de pronunciar *sanquespessa* en lloc de *sanguespessa* (sang espessa)...

Ⓔ *B* 64

Ⓥ 1 *pronunciació,*] pronunciació *B* ‖ 2 *suaus*] sonors *B* | *forts*] sords *B* ‖ 3 «*sastres*»–] «sastres»–, *B* ‖ 5 *per*] per a *B* ‖ 15 «*fàcinto*»] «fàcintu» *B* ‖ 18 «*aquetamic*»] «aquetamic», *B*

334

13 III 1923

En el català modern es generalitzà el costum de dir *an* en lloc de *a* (preposició) davant un cert nombre de mots començats en vocal tals com el pronom *ell,* els demostratius i l'article *el.* En lloc de *a ell* es digué *a-n-ell,* en lloc de *a aquell home* es digué *a-n-aquell home,* al costat de *al meu pare* es digué *a-n-el meu pare.* La llengua escrita consagrà aquell costum; admeté, així, una segona forma de la preposició *a,* batejant els gramàtics la *n* intercalada amb el nom de *n* eufònica, denominació que venia com a dignificar-la. Aquesta *n* fou escrita de primer *n'*, després s'escriví ajuntada a la *a*: *a n'ell*; després *an ell.* Quant a la combinació *a-n-el,* fou escrita *a n'al* (!); després *an el.*

Però encara havia de produir-se una nova forma de la preposició *an*: dient-se, en el masculí *a-n-e-l,* es digué, en el femení *a-n-e-la*; dient-se *a-n-a-quell* al costat de *per-quell* (per aquell); d'aquestes combinacions s'extragué, per una falsa divisió dels mots, la preposició *ana,* i llavors pogué dir-se *anaquí* en lloc de *a qui.* Aquesta forma *ana* arribà a ésser admesa en la llengua escrita, de primer grafiada *a n'a,* després *ane.*

Vingué per fi una reacció contra aquestes formes secundàries de *a.* Hom començà bandejant *ane.* Després s'hagué de reconèixer que, per molt arrelada que fos la forma *an,* convenia de renunciar-hi i d'adoptar com a forma única de la preposició provinent de la llatina *ad,* la forma pura *a.* La *n* de *an* havia ja estat explicada: era una *n* manllevada a la preposició *en*; i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

l'únic mitjà d'aconseguir que el català parlat pogués un dia alliberar-se d'una confusió tan perjudicial per a la llengua com la de les dues preposicions *a* i *en*, era de bandejar en absolut de la llengua escrita la forma *an*, homòfona de *en*. Solament no admetent-se grafies en *an ell*, *an aquell*, etc., podríem esperar que un dia, reaccionant l'ortografia sobre la pronunciació, el llenguatge parlat anés substituint per *a ell*, *a aquell*, etc., les combinacions *an ell*, *an aquell*, etc., homòfones de *en ell en aquell*, etc.

Cal que posin esment en això els que pretenen parlar bé el català: la llengua escrita ha renunciat a la forma *an*, però això ho ha fet principalment en vistes a la llengua parlada. Convé, doncs, que s'esforcin a no intercalar cap *n* entre la preposició *a* i el mot següent.

Ⓔ *B* 611

Ⓥ 8 «*n'*»,] «n'»: «a n'ell»; *B* | «*a n'ell*»; *després*] om. *B* ‖ 9 *Quan*] Quant *B* ‖ 11 «a-n-e-l» ... «*a-n-e-la*»;] «a-n-e-l» (que creà un femení «a-n-e-la»), i *B* ‖ 12 (*per aquell*)] («per aquell»), *B* ‖ 24 *grafies en*] grafies com *B* ‖ 28 *els que*] els qui *B* | *parlar*] de parlar *B*

335

14 III 1923

En la llengua parlada, un temps, es generalitzà el costum de dir *an* en lloc de *a* davant certs mots començats en vocal; més tard s'esdevingué una cosa encara pitjor: la substitució d'aquest *an* i de la preposició *en* per *amb*. Aquesta substitució, per sort, no aconseguí sinó excepcionalment introduir-se en la llengua escrita (L'únic cas que recordem de *amb* o *ab* per *en* és *pensar ab* en lloc de *pensar en*: *pensava ab ella*); però és molt freqüent en la llengua parlada: a cada moment sentim a dir *Va entrar amb una barraca*, *Estava amb una casa molt gran*, *Digueu-li amb ella*, etc.

No cal dir com convé de combatre aquest ús de *amb* per *en* o *a*.

Quan es tracta de designar el lloc on és o esdevé alguna cosa o el terme d'un moviment mai no s'ha d'usar *amb*: *Entrar amb una barraca*: és erroni; ací *amb* està per *en*; cal dir *Entrar en una barraca*.

Quan es tracta de designar la persona a la qual va endreçada una acció (complement indirecte) mai no ha d'usar-se tampoc *amb*; però en aquest cas no diguem *an* (ço que equivaldria en el fons a usar la preposició *en*) sinó *a*. *Digueu-li amb ella* és dolent; però *Digueu-li an ella* és també dolent; *Digueu-li a ella* és, sols, correcte. Tant com ens havem d'esforçar a no dir *amb* per *a* o *en* així havem d'evitar de dir *an* en lloc de *a*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 241

Ⓥ 1 *temps,*] temps *B* ‖ 4 *introduir-se*] d'introduir-se *B* ‖ 6 *és molt freqüent*] no és rar *B* ‖ 7 *a cada moment*] de vegades *B* ‖ 11 *moviment*] moviment, *B* | «*barraca*»:] «barraca» *B* ‖ 14 *indirecte*)] indirecte), *B* ‖ 15 «*en*»)] «en»), *B* ‖ 18 «*en*»] «en», *B*

336

15 III 1923

La pronunciació tradicional de la *j* (*g* davant *e*, *i*) i de la *x* palatal dins el parlar de Barcelona, era la que encara tothom els dóna en els mots *rajar* i *deixar*. Des de fa temps, però, molts les pronuncien més aviat *tj* i *tx* darrera una pausa o determinades consonants, dient, per exemple, *tjove*!, *un tjove* (al costat de *una jove*), i un *txai* (al costat de *dos xais*). Ara sembla que comença a estendre's entre la gent jove el costum de pronunciar constantment *tx* per *x* en començament de paraula, de dir *txocolata*, *txampany*, etc., en lloc [de] *xocolata*, *xampany*, etc.

Nosaltres creiem que caldria combatre les pronúncies *tj* i *tx* per *j* i *x* en tots els casos, però sobretot el canvi constant de *x* inicial en *tx* en mots com *xocolata*, *xampany*, etc. La pronunciació de Barcelona no guanyaria res, evidentment, amb l'adopció d'aquestes pronúncies dialectals; una llengua en què abunden més aviat amb excés els grups consonàntics, no ha pas de desitjar de veure reemplaçats els sons *j* i *x* pels africats corresponents *tj* i *tx*.

Però, més encara que aquestes pronúncies, cal combatre tota tendència a l'apitxament, ço és, a la substitució dels sons suaus de *j*, *tj*, *z*, etc., pels forts corresponents *x*, *tx*, *s*, etc., amb la qual la nostra llengua perdria un dels seus trets fonètics més preats, la seva gran riquesa en consonants sonores.

Bo és que ens esforcem a no pronunciar *txocolata* en lloc de *xocolata* o *un tjove* en lloc de *un jove*, però encara hem de posar més cura a no incórrer en pronúncies com *el-sas-tres* en lloc de *el-zas-tres* (els astres) o *fet-txe* en lloc de *fed-dge* (fetge).

Ⓔ *B* 63

Ⓥ 16 *suaus*] sonors *B* | *forts*] sords *B* ‖ 21 «*fet-txe*»] «fet-xe» *B* ‖ 22 «*fed-dge*»] «fed-ge» *B*

337

16 III 1923

Establerta la valor de les diferents lletres i dígrafs, ha estat sempre costum de partir de la pronúncia dels mots per a determinar-ne l'ortografia. Per

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

exemple, és sabut que, entre vocals, la *s* simple representa el so de *s* suau (*z*) i la *s* duplicada representa el so de *s* forta (*ç*); llavors, si pronunciem *noza* escrivim *nosa*, i si pronunciem *pa-ça* escrivim *passa*. Però, com que en els mots d'origen erudit constatem nombrosos casos de pronunciació defectuosa de la *s* intervocàlica, heu's aquí que la pronúncia no ens pot servir de guia segura per a la recta escriptura de la *s* i la *ss*. En els mots d'origen erudit, és el mot llatí o grec originari que ens ha de dir si havem d'escriure *s* o *ss*, i llavors és a l'ortografia etimològica del mot que havem d'acomodar la pronúncia. *Adhesió* s'ha d'escriure amb *s* i no *ss*, perquè ve d'un mot llatí amb *s* simple; i com que s'escriu amb *s* i no *ss* ha d'ésser pronunciat amb *s* suau i no amb *s* forta. En ell, és l'ortografia que serveix de guia per a la recta pronunciació, no la pronunciació que serveix de guia per a l'ortografia.

Un cas anàleg ens ofereix l'ús de la *q* i de la *c* davant *u* seguida de vocal. La combinació *qua* és monosil·làbica, la combinació *cua* és disil·làbica. En un mot d'origen popular, la pronunciació ens indica si havem d'escriure *q* o *c*; *cua-tre* disíl·lab s'escriurà *quatre*; *cu-a-ssa*, trisíl·lab, s'escriurà *cuassa*. Però en els mots d'origen erudit és l'etimologia que ens ha de dir si cal escriure *q* o *c*; i llavors havem d'acomodar la pronunciació a les grafies etimològiques. Doncs: *obliquar*, però *evacuar*, el primer trisíl·lab (*o-bli-quar*), el segon tetrasíl·lab (*e-va-cu-ar*).

Parem esment en aquesta regla ortoèpica: *qua, qüe, qüi, quo* són monosil·làbics; *cua, cue, cui, cuo* són disil·làbics.

Ⓔ *B* 53
Ⓥ 3 *suau*] sonora *B* ‖ 4 *forta*] sorda *B* ‖ 7 *heu's*] heus *B* ‖ 13 *suau*] sonora *B* | *forta*] sorda *B*

338

20 III 1923

Llegim en una traducció de l'espanyol: «Alguns viatgers desarmaren l'agressor, remetent-lo als agents de l'autoritat». Ací *remetent-lo* tradueix *entregándolo*. Però ¿per què *remetent-lo* i no *lliurant-lo*? Perquè el traductor, havent vist en determinats casos *entregar* traduït per *remetre*, ha cregut que amb aquest mot podia traduir-se *entregar* en tots els casos, i ja no sap evitar el castellanisme *entregar* altrament que reemplaçant-lo per *remetre*.

Entregar, si en alguns casos pot traduir-se per *remetre*, és en general millor traduït per *lliurar*, sobretot quan significa «posar a la discreció d'algú», o bé «sotmetre a l'acció d'alguna cosa», o bé, pronominal, «donar-se

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

enterament a una cosa». Ex.: *Lliurar el criminal a la justícia. Lliurar algú al suplici. Lliurar-se a una passió.*

En el passatge transcrit, *entregar* era usat amb la primera d'aquestes significacions, i podia, doncs, perfectament, traduir-se per *lliurar.*

Compareu, en català antic: «E don G. no era en la tenda... e faem-lo *lliurar* als porters que'l tinguessen.» (Crònica del rei Jaume.)

Ⓔ *B* 495
Ⓥ 1 *de l'espanyol*] del castellà *B*
Ⓕ 14-15 Jaume I (1873: 351; [1991: 254])

339

21 III 1923

Al S. J. de M.

No; no és millor *mig-eval* que *medieval.* Fixeu-vos que no és solament l'espanyol que diu *medieval* (on podríeu veure un primer component tret de l'adjectiu espanyol *medio*): el francès diu *médiéval*; l'anglès *medieval.* El primer element d'aquests compostos és l'adjectiu llatí *medius*, reduït a *medi.* En tractar de formar un compost amb el mot llatí *œvalis*, era natural que es recorregués, per al primer component, a un altre mot llatí, i d'ací *medieval* (no, en català, *mig-eval*, ni, en francès, *mi-eval*). ¿Trobaríeu potser millor *migcircular* que *semicircular*, o *migesfèric* que *hemisfèric*?

D'acord amb vós que cal preferir *avantpassat* a *antepassat. Antepassat* seria dolent en el mateix grau que *anteport*, *antebraç*, etc., per *avantport*, *avantbraç*, etc. però no cregueu ara, vós, partidari de *migeval*, que *avantpenúltim* és millor que *antepenúltim.* Amb això aniríeu errat.

Però ¿per què aquests dubtes i aquestes preguntes? ¿Us creieu que fou a la babalà que en el Diccionari Ortogràfic s'inclogué *medieval* i no *migeval*, o es preferí *avantpassat* a *antepassat*?

Ⓔ *B* 501 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1-2 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 9 *vós*] el senyor J. de M. *B* ‖ 11 *cregueu ara vós,*] cregui, ara, el senyor J. de M. *B* ‖ 12 *aniríeu*] aniria *B* ‖ 13 *Us creieu*] Creu hom *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

340

22 III 1923

Hi ha en català alguns mots com *mai* que, sense ésser negatius, no ocorren mai en una proposició principal afirmativa. Això ha fet que quan, en una proposició principal algun d'aquests mots precedeix el verb, la presència d'un tal mot indicant a bastament que la proposició és negativa, hom no hagi sentit la necessitat, en dir el verb, de fer-lo precedir de la partícula *no*; i, en efecte, des d'antic *no* es troba sovint omès darrera *mai* i anàlegs, la qual omissió és avui de regla en el català de Barcelona: *mai ve* val tant com *mai no ve*.

Aquesta omissió seria perfectament admissible si la llengua s'hagués limitat a fer-la en les soles proposicions, com les principals, que en el cas d'ésser afirmatives no admeten el mot *mai* i anàlegs. Però la llengua ha anat més enllà en l'omissió de la partícula *no*, i la fa àdhuc en aquelles proposicions com les condicionals i les interrogatives, que admeten *mai*, *gens*, etc., fins en el cas d'ésser afirmatives. *Si mai ve* vol dir *si ve mai*, ço és: *Si ve alguna vegada*; i és clar que això impedeix d'acceptar l'omissió de *no* en una proposició negativa com *Si mai no ve*, que sense el *no* es confondria amb aquella proposició afirmativa.

L'omissió de *no* darrera *mai*, *gens*, etc., és, doncs, perillosa, perquè no pot fer-se en tots els casos; i és per això, i per altres raons encara, que els gramàtics aconsellen de no practicar-la mai. *Mai no ve* és sempre preferible a *Mai ve*.

El lector que ens insinua que caldria preferir *Mai ve* a *Mai no ve*, per allò que dues negacions equivalen a una afirmació, pensi que ell, com tothom, no diu pas *Ve mai*, sinó *No ve mai*, i sense que sigui cap obstacle a aquesta expressió allò de les dues negacions; però pensi sobretot que *mai* no és cap mot negatiu, com ressurt clarament d'expressions com les següents, que són absolutament correctes: *Si mai el trobes digues-li que ens vingui a veure. ¿Has vist mai una cosa igual? Dubto que t'hagin dit mai semblant cosa.*

341

23 III 1923

Mai, *res*, *gens*, *enlloc*, no són, contra el que creuen molts, mots de significació negativa. Així, és perfectament lícit d'escriure *Si mai el trobéssiu...*, o *Saps res d'En X?* En el Tirant es parla d'unes cortines que *si gens de vent feia*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

totes es manejaven. I és de doldre que els nostres escriptors més aviat defugin aquestes expressions.

Quan algun dels dits mots figura en una proposició negativa, la llengua actual sol ometre la partícula *no* en el cas que aquell precedeixi el verb. Diem *No el veiem mai*; però, amb supressió del *no*, *Mai el veiem*. Això ha plantejat, en la llengua literària, una qüestió sintàctica: si convé d'acceptar l'omissió de la partícula *no* o d'oposar-s'hi. La qüestió sembla avui resolta a favor de la no supressió de la partícula negativa; de manera que, contradient l'ús corrent, es prefereix *Mai no el veiem* a *Mai el veiem*.

Però els que estan d'acord amb el manteniment de la partícula *no* han d'anar en compte a col·locar-la en el lloc que li pertany, ço és, immediatament davant el verb. En tota proposició negativa el *no* afecta directament el verb, no cap altre mot. És, doncs, incorrecta una construcció com la següent: (que havem trobat en un article d'una publicació catalana): *No mai ho havem dit*. Una tal construcció és pitjor que *Mai ho havem dit*, que, si més no, respon a una realitat. La sola construcció, però, que caldria usar en la llengua literària és *Mai no ho havem dit*.

Ⓕ 3-4 Martorell (1873-1905: I, 192; [2005: 278])

342

24 III 1923

S'ha de posar esment no solament en els mots isolats, sinó en les frases o combinacions de mots. Una frase pot estar composta de mots tots ells ben catalans i ésser una frase tan inadmissible com ho és el mot *apoio* o *seguro*.

El català actual abunda en frases totes espanyoles. Expressions com *venir actuando*, *seguir registrándose*, *ha quedado restablecido*, són ordinàriament traduïdes, mot per mot, *venir actuant*, *seguir registrant-se*, *ha quedat restablert*.

I, així mateix, no hi ha frase feta de l'espanyol que no sigui acceptada pel català, produint l'arreconament de la frase catalana corresponent. Així veiem, un dia, *no s'ho val* recular davant *no hi ha de què*, i ara, tot recentment, *no s'hi val* davant *no hi ha dret*.

I, encara, si de la frase passem a la proposició i de la proposició a la clàusula, tot ho trobem profundament espanyolitzat: l'ordre dels mots, el temps del verb, la il·lació de les proposicions. Talment, que s'esdevé molt sovint que un escrit, net de mots espanyols, i fins correcte quant a l'ús de les preposicions i altres mots gramaticals, és encara tot espanyol per l'estructu-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ració i ordenació de les clàusules. I no fa pas més català l'escrit d'enfarfegar-lo amb *hi* i *en* pleonàstics ni de recórrer a mots arcaics o dialectals, que ja ens donem bona ànsia que cadascun sigui la traducció exacta d'un mot espanyol.

Ⓔ *B* 604
Ⓥ 4 *espanyoles*] castellanes *B* ‖ 8 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 13 *espanyolitzat*] castellanitzat *B* ‖ 15 *espanyols*] forasters *B* ‖ 16, 20 *espanyol*] foraster *B*

343

25 III 1923

Quan dos mots, un d'espanyol i l'altre de català, tenen una significació comuna, llavors tendim a donar al mot català totes les altres significacions del mot espanyol, i això ocorre fins amb els mots d'ús més freqüent. *Res* tradueix *nada* significant *cap cosa*; però, com *nada* té també la significació de *cap mica*, ço és de *gens*, llavors tendim a donar aquesta significació al mot *res*. Ja no és rar de sentir, entre barcelonins, expressions com *No ha plogut res*, en lloc de *No ha plogut gens*.

S'ha dit que l'article neutre de l'espanyol podia traduir-se per *ço* davant el relatiu *que*, que *lo que* podia traduir-se per *ço que*. Això ha bastat perquè molts, fent del mot *ço* l'equivalent exacte de l'article espanyol *lo*, es posin a traduir *lo correcto, lo principal, lo frecuente*, etc., per *ço correcte, ço principal, ço freqüent*, etc.

Aquesta conseqüència del restabliment del pronom *ço* és tan horrible que n'hi ha per penedir-se d'haver-ho proposat, sobretot si es té en compte que, àdhuc davant un relatiu, és en la majoria dels casos preferible *el* a *ço*: *El que jo et dic és que no vindran. No sé del que parlen. Ens referíem al que tu has dit.*

344

27 III 1923

En el català escrit constatem alguns casos d'adversió injustificada envers mots perfectament lícits.

Un d'aquests mots és *elevar*. Hi ha qui el substitueix sistemàticament per *enlairar*. La substitució és certament poc feliç; però, més que altra cosa, absolutament immotivada. ¿És que s'ha cregut que *elevar* era un castellanis-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

me? *Elevar* és un llatinisme, que retrobem en totes les altres llengües d'element erudit greco-llatí (italià *elevare*, francès *élever*, anglès *to elevate*). ¿És que s'ha volgut evitar *elevar* a causa de la seva homofonia amb *alabar*? En tal cas, és *alabar* que calia proscriure; que aquest sí que és un mot suspecte.

Un altre mot que molts semblen evitar és *prestar*. Així tal escriptor que, per altra banda no vacil·larà a usar un mot com *lograr* o *averiguar*, no gosa a traduir l'espanyol *prestar* pel mot *prestar*, que creu poc català. L'altre dia, en una ressenya esportiva, trobàvem *prestar* traduït per *emprar*!

Ⓔ *B* 463
Ⓥ 12 *l'espanyol*] el castellà *B*

345

29 III 1923

Cal evitar algunes incongruències morfològiques que constatem sovint en escrits catalans. Per exemple: el plural d'un nom masculí es forma afegint al singular *s* o *os*, mai *es*; un mot com *text* pot fer, en el plural, *texts* o *textos*, però no *textes*; usar *textes* en el plural suposa admetre un singular *texte*. Pot discutir-se si convé adoptar *text* o *texte*; però si s'adopta *text* (que creiem preferible), el fet de no admetre's *texte* emmena al bandejament de la forma *textes*. Hi ha, però, qui escriu *text* en el singular i *textes* en el plural.

En un escrit on figura *textes* com plural de *text*, havem trobat *los restos* traduït per *els restes*. Ací el plural *restes* és bo amb la condició, però, que no se'l faci masculí, sinó femení: *restes* és el plural de *resta*.*

* La resta d'aquesta *conversa* –té divuit línies més en la columna del diari– va sortir amb diverses errades que en dificultaven la comprensió; no la reproduïm aquí ni és reproduïda a *B*. El mateix Fabra va publicar-la novament, corregida, el dia 4 IV 1923 (núm. 348 de la nostra edició).

Ⓔ *B* 73

346

1 IV 1923

Amb poc temps de diferència havem rebut dues cartes, l'una d'un escriptor català i l'altra d'un seu fill, en les quals es revelen dos criteris ben distints tocant la depuració del català. El primer veu amb recança l'abandó d'una construcció espanyola aconsellat fa temps per mi i practicat avui per la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

majoria dels escriptors joves. El segon, en canvi, es manifesta impacient perquè no ens decidim encara a adoptar una innovació que ofereix dificultats gairebé insuperables.

Heu's ací la posició del primer davant el problema de la deshispanització del català. Ell aprova segurament que no acceptem un mot com *apoio*, però ja s'acontentaria que el substituíssim per *apoi*; i en cas que *apoi* no fos encara admès, ell arribaria potser a renunciar-hi, però amb la condició que trobéssim un mot perfectament sinònim de *apoyo*. Ell ja aprova que substituïm els mots espanyols per mots catalans, però a condició que aquests tinguin exactament la mateixa significació que aquells. Altrament, ell, que en molts ordres de coses empra un vocabulari tot espanyol hauria de fer un treball enutjós de traducció en escriure en català i àdhuc sovint es trobaria que no pot expressar prou fidelment el seu pensament, talment com si escrivia en una llengua estrangera. I de la mateixa manera que no pot acceptar de bon cor un lèxic semànticament massa allunyat de l'espanyol també li ha de repugnar l'adopció d'una sintaxi netament catalana, que l'obligaria a renunciar a una infinitat de construccions espanyoles que li semblen imprescindibles, arrelades com són, en el nostre pobre català provincià.

Però, mentre ell, en realitat voldria un català semànticament i sintàcticament estergit de l'espanyol, el seu fill frisa per veure la nostra llengua completament alliberada de tota traça de la influència espanyola. A l'un el satisfà una llengua provinciana, un idioma que vindria a ésser, amb mots i formes catalans, una variant dialectal de la llengua espanyola; l'altre aspira que Catalunya posseeixi una veritable llengua nacional, la llengua moderna que hauria sortit de la nostra gloriosa llengua medieval sense l'acció pertorbadora de l'espanyol.

Escriure en el català que preconitzen els partidaris de la seva depuració total és realment una tasca difícil, exigeix a tothom, qui més qui menys, de fer a cada moment un treball de traducció. ¡Com seria més còmode que ens acontentéssim amb un català lleument depurat, però semànticament i sintàcticament idèntic a l'espanyol!

Molts són, però, i cada dia seran més, els que pensen que, per molt que ens costi d'escriure en una llengua que ens obliga a renunciar a una infinitat de mots i construccions habituals, bé val la pena que fem aquest esforç per tal de posseir una llengua que dignament pugui anomenar-se nacional, i que no pugui dir-se, com ha dit algun escriptor espanyol, que el nostre català no és sinó un castellà amb paraules catalanes!

Ⓔ *B* 597

Ⓥ 4 *espanyola*] forastera *B* ‖ 8 *Heu's*] Heus *B* ‖ 8-9 *deshispanització*] depuració *B* ‖ 13 *espanyols*] forasters *B* ‖ 15 *espanyol*] foraster, *B* ‖ 19 *de l'espanyol*] del castellà, *B* ‖ 21 *espanyoles*] castella-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nes *B* ‖ 23 *realitat*] realitat, *B* ‖ 24 *estergit*] estargit *LP B* (Cf. *Diccionari ortogràfic*: *estergir*) | *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 25 *espanyola*] forastera *B* ‖ 27 *espanyola*] castellana *B* ‖ 28 *nacional*] pròpia *B* ‖ 30 *l'espanyol*] les llengües veïnes *B* ‖ 35 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 36 *que pensen*] qui pensen *B* ‖ 39 *nacional*] pròpia *B* ‖ 40 *espanyol*] castellà *B*

Ⓝ 40-41 Opinió ja avançada d'antuvi per Francisco María Tubino (1880: 708): «Trabajo cuesta, leyendo un periódico catalanista, el resistirse á pensar que en cuanto al lenguaje, se trata simplemente de un castellano disfrazado ortográficamente á la catalana». Altrament, a mitjan any 1886, en una correspondència dirigida a *La Prensa* de Buenos Aires, Benito Pérez Galdós proferia, entre d'altres afirmacions, que «el catalán no tiene construcción propia. La sintaxis es la castellana y sólo varían las voces», reportat d'antuvi per Mn. Alcover (1908: 350), i també posteriorment per Narcís Oller (1962: 62). I encara, en un polèmic art., Ramón Menéndez Pidal (1902), tot apropiant-se d'unes paraules que, amb voluntat provocativa, hauria possiblement pronunciat Fabra en la seva conferència a l'Ateneu Barcelonès de 18 III 1897, sentenciava que: «Si se trata de traducir un párrafo del catalán al castellano, cambiaremos palabras; todas las construcciones del catalán serán seguramente ya castellanas de suyo».

347

3 IV 1923

En l'època en què s'inicià la renaixença literària, el català presentava un nombre considerable de mots savis amb forma castellana, tals com *olfato*, *ángulo*, *círculo*. Encara no fa gaire sentíem un mestre oficial parlar als examinands de la *suma dels ángulos d'un triángulo* i de la *fórmula de l'àrea del círculo*. En aquests mots savis no calia sinó una catalanització purament morfològica.

En alguns d'ells aquesta s'ha operat per graus. En un mot com *átomo*, la supressió de la *o* final dóna *àtom*, que és ja la forma catalana bona. El mateix procediment de catalanització, aplicat a *olfato*, dóna *olfat*, que ha estat usat com a bo fins que hom s'adonà que el mot català corresponent a un *olfactus* llatí no havia pas d'ésser *olfat* sinó *olfacte*.

I es dóna el cas, naturalment, que un mot que ha passat per diferents graus de catalanització, continuï un bon temps essent usat per molts en un dels graus intermediaris. Això s'esdevé amb *ángulo* i *círculo*, que en bon català són *angle* i *cercle*, però que molts encara usen, catalanitzats a mitges, sota la forma de *àngul* i *círcol*.

Ⓔ *B* 331

Ⓥ 1 *renaixença*] Renaixença *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

348

4 IV 1923

La segona part de la conversa del dia 29 de març sortia amb errades que la feien inintel·ligible. Havia de dir així:

Recentment havem trobat, en un escrit, *unànim* masculí al costat de *unànime* femení. Si l'autor volia, en aquest adjectiu, diferenciar el femení del masculí, havia d'escriure *unànima* en femení, puix que en tots els adjectius de dues terminacions el femení acaba en *a* i no en *e*. En realitat, però, l'adjectiu en qüestió és d'una terminació, com *doble*, *insigne* i tants d'altres: si el masculí és *unànim*, el femení ha d'ésser *unànim*; si aquell és *unànime*, aquest ha d'ésser *unànime*. Ara, d'aquestes dues formes *unànim* i *unànime*, ¿quina és preferible? La preferència ha estat donada a la segona, venint *unànime* a arrenglar-se en la categoria de *uniforme*, *inerme*, *exsangüe*, etc. Tenim llavors: masculí *unànime*; femení *unànime*; adverbi *unànimement*.

Ⓔ *B* 77
Ⓥ 1-2 *La ... així:*] om. *B*

349

5 IV 1923

Sovint trobem usats impròpiament aquells mots que no pertanyen al llenguatge corrent de Barcelona. Ja és bo, àdhuc imprescindible, d'anar introduint en la llengua literària mots dialectals o arcaics, que vénen a remeiar l'empobriment que, sense ells, sofriria el seu lèxic per l'eliminació cada dia més forta dels mots espanyols que l'infesten. Però cal, quan és usat un mot nou per un escriptor, que aquest conegui la seva significació exacta. Ara és un escriptor que usa *brostar* com a sinònim de *brollar*; adés un altre que usa *emprar* com a substitut de *prestar* (escrivint, per exemple, *emprar-se a consideracions*, en lloc de *prestar-se a consideracions*, expressió, d'altra part, perfectament correcta); adés un tercer que empra el mot *fretura* en el sentit de *ànsia* o *daler*, i fins s'ha arribat a escriure *quiscuns* amb la valor de *uns quants*.

Ⓔ *B* 324
Ⓥ 5 *espanyols*] no catalans *B* ‖ 7 «*brollar*»] «brotar» *LP*; hem fet l'esmena d'acord amb la correcció del mateix Fabra (cf. núm. 351, 22-23). *B* també fa aquesta esmena

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

350

6 IV 1923

El mot espanyol *oído* ha produït una pertorbació en l'ús dels dos mots catalans *orella* i *oïda*, restrenyent la significació del primer i eixamplant la del segon.

Orella (com el francès *oreille*) té dues significacions concretes: la de «part exterior de l'òrgan de l'oïda» i la de «òrgan de l'oïda»; en *tenir les orelles llargues*, té la primera significació; en *xiular les orelles*, té la segona. *Oïda* (com el francès *ouïe*) és un nom abstracte que vol dir l'«acció d'oir» o el «sentit amb què copsem els sons»: *Això ha arribat a oïda nostra, Tenir l'oïda fina.* I en català (com el francès) orella pot usar-se per *oïda* (*Tenir l'orella fina*), però no *oïda* en lloc d'*orella* (*oïda interna*).

Nosaltres, ara, no solament tendim a no usar mai *orella* en el sentit de *oïda*, sinó que tendim a limitar l'extensió del mot *orella* fent-li significar únicament la «part externa de l'òrgan de l'oïda». I així admetem expressions com *oïda interna* per *orella interna*, i *Arribar a oïdes nostres* per *Arribar a les nostres orelles.* (Pot dir-se *Arribar a oïda nostra*, no a *oïdes nostres.*)

Oïda, derivat de *oir* (com *sentida* de *sentir*, *fugida* de *fugir*, *traïda* de *trair*), és un nom abstracte que no devem usar mai com a sinònim de *oído* significant l'òrgan d'audició.

Ⓔ *B* 514

Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* ‖ 18 *devem usar*] hem d'usar *B* ‖ Quant als mots «oïda», «ouïe», «oïdes» i «traïda», cf. núm. 351, 19-21

351

7 IV 1923

Ens demanava l'altre dia un lector de LA PUBLICITAT que donéssim en aquesta secció les regles que presideixen l'ús de la dièresi. No cal donar-les ací, puix que es troben en qualsevol gramàtica o tractat d'ortografia posteriors a la publicació de les normes ortogràfiques de l'Institut. No són, certament, gens difícils, la dièresi essent el signe amb què es marca la *i* quan, essent el so culminant d'una síl·laba (ço és, ni consonant com en *noia*, ni vocal subjuntiva d'un diftong com en *noi*), es troba anar immediatament precedida d'una vocal, sempre però que la *i* no hagi ja d'anar accentuada gràficament per qualsevol de les tres regles d'accentuació dels polisíl·labs (en el qual cas

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la seva qualitat de so culminant d'una síl·laba és ja indicada per l'accent agut). Així, són escrits amb dièresi *veïna, suïssa, cloïa*, però no *veí, suís, cloíem*. Tot es redueix a saber aquesta regla general i a aprendre un curt nombre d'excepcions que consisteixen a no usar la dièresi en certes terminacions (*isme, ista*, etc.) i darrera determinats prefixos (*re, co*, etc.).

No sabem, però, si és perquè les regles de la dièresi són mal sabudes pels nostres tipògrafs, o perquè moltes impremtes manquen de *ii* amb dièresi (com manquen d'apòstrofs i de vocals amb accent greu), però el cert és que els impresos on apareix la dièresi usada correctament són raríssims. En la conversa d'ahir, els mots *oïda, traïda* i el francès *ouïe*, que no cal dir que en l'original eren escrits amb dièresi, apareixen amb aquest signe reemplaçat per un accent agut: *oída, traída, ouíe*.

Per un lapsus de ploma en la conversa d'abans d'ahir deia *brotar* on havia de dir *brollar*.

Ⓥ 22-23 En la *conversa* corresponent de la nostra edició (núm. 349, 7) hem esmenat aquest error.

352

8 IV 1923

Ens demanen quan s'ha d'escriure *fins* i quan *fins a* en les determinacions de lloc i de temps. Segons nosaltres hauria de servir de guia per decidir si, darrera *fins*, cal o no usar *a* (i qui diu *a*, diu qualsevol altra preposició) la regla següent:

El *fins* local o temporal precedeix sempre una designació de lloc o de temps; ara bé, aquesta designació ha de tenir, darrera *fins*, la mateixa forma que tindria en absència d'aquesta preposició. Si diem *Són allà* (designació de lloc: *allà*, sense preposició), direm *Van arribar fins allà*. Si diem *Són a la barraca* (designació de lloc: *a la barraca*, amb la preposició *a*), direm *Van arribar fins a la barraca*. Anàlogament: si diem *Vindrà demà*, direm *No vindrà fins demà*, i si diem *Vindrà a la nit*, direm *No vindrà fins a la nit*.

Així mateix, creiem nosaltres, si hom diu *Érem en aquella muntanya, Pujàrem en aquella muntanya*, etc., hauria de dir *Arribàrem fins en aquella muntanya*.

Ⓔ *B* 246

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

353

9 IV 1923

Com havem de dir en català *amateur*? No creiem pas que, per ara, pugui dir-se ni àdhuc convingui de dir-se altrament.

És un fet universal que, amb la cosa importada, tendeix a introduir-se la seva designació originària. El català, com totes les altres llengües modernes, abunda de mots manllevats a altres llengües, tals com *jardí*, *fletxa*, *xemeneia*, etc., que ningú no pensaria, ara, a bandejar del seu vocabulari.

Això no vol dir que no s'hagi de combatre la introducció innecessària de mots estrangers, avui tan abundosament practicada. Si és inútil de pretendre rebutjar-los en absolut, s'ha de procurar, però, de reduir-los al menor nombre possible. S'ha d'intentar sempre de trobar-los un equivalent català i de no emprar un mot estranger sinó quan realment no hi hagi cap mot català que el substitueixi satisfactòriament. El mot estranger, llavors, ha d'ésser escrit en la seva ortografia originària i solament ha de pensar-se a ortografiar-lo a la catalana en el cas que esdevingui d'ús general i pugui considerar-se com una adquisició definitiva de la llengua.

Amateur no ha trobat un mot que el tradueixi exactament: usem, doncs, *amateur*, però sense intentar per ara de modificar-ne l'ortografia. ¿Restarà aquest mot en la llengua? Probablement. ¿I com serà pronunciat quan surti del cercle dels que poc o molt saben el francès? Probablement *amater*. (Recordem *chauffeur* transformat en *xofer*.) Llavors serà hora que escriguem *amater*, com avui escrivim ja *xofer* per *chauffeur*.

Ⓔ *B* 388
Ⓥ 1 *per ara*] ara per ara *B* ‖ 4 *altres*] om. *B*

354

11 IV 1923

La designació de l'indret on és o s'esdevé alguna cosa o envers el qual té lloc un moviment, pot anar sense preposició (*allà*), pot anar amb la preposició *a* (*a la riera*), pot anar amb la preposició *en* (*en aquella riera*); i –dèiem nosaltres– quan volem designar aquell mateix indret darrera *fins*, la determinació de lloc sembla que hauria d'introduir-se respectivament amb *fins* (*fins allà*), *fins a* (*fins a la riera*) i *fins en* (*fins en aquella riera*). Ja sabem que aquesta regla es troba sovint infringida per l'omissió habitual de *en* darrera *fins*: en lloc de *fins en aquella riera*, que la regla exigiria, diem ordinària-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ment *fins aquella riera*, que sembla haver d'interpretar-se com un *fins a aquella riera* (*a* essent també possible davant *aquella*), en què la preposició *a* ha estat absorbida per la *a* inicial del demostratiu. L'omissió de qualsevol de les dues preposicions *a* i *en* darrera *fins* en els circumstancials de lloc ens sembla, però, poc recomanable, i així mateix en els circumstancials de temps.

En tot altre cas, ço és, quan *fins* introdueix un membre de la proposició que no és una determinació de lloc o de temps, la presència o l'absència de *a* dóna a la frase una significació diferent: *fins*, sense *a*, és l'equivalent de *àdhuc*: *fins ell va venir*, ço és: *Àdhuc ell va venir*. En canvi: *Te'n donaran fins a catorze*. I, però, fins en aquest cas, la *a* de *fins a* és ordinàriament suprimida davant els demostratius i tots els mots començats amb *a*. *Fins a quina quantitat? Fins aquella que tu diràs. S'hi va acostar fins a tocar-lo. S'hi va acostar fins abraçar-lo.*

Anàlogament trobem sovint *com a* i, en l'antic, *per a* reduïts a *com* i a *per* davant els demostratius i altres mots començats en *a*. Però ¿fins a quin punt és admissible en la llengua escrita aquesta absorció de la preposició *a* per la vocal inicial del mot següent? ¿Admetríem, per ventura, la de l'auxiliar *ha* davant els participis *acabat*, *anat*, *arribat*, etc., tan freqüent en el parlar de Barcelona i que algun cop apareix, per inadvertència, en el llenguatge escrit?

Ⓔ *B* 247

355

12 IV 1923

En un número recent d'un diari barceloní trobem *pretingut* en lloc de *pretès*.

En fa de temps que ha estat advertit que *pretenir* és erroni! Però no es veu pas cap indici d'esmena de la part dels escriptors afectats a aquest mot. Volem creure que és que no han hagut encara esment d'aquella advertència, o els ha caigut d'esment. Sols així s'explica que insisteixin a transformar en un compost de *tenir* el reflex català del llatí *prae tendere*, que és, naturalment, *pretendre*, corresponent a l'espanyol *pretender*, a l'italià *pretendere*, al francès *prétendre*, a l'anglès *to pretend*... Tant se valdria que es posessin a reemplaçar *estendre*, per *estenir* o *atendre* per *atenir*!

No volem creure, doncs, que els que avui usen *pretenir* per *pretendre* ho facin per altra raó que la que havem assenyalat. Però la negligència que això suposa és ja una cosa lamentable.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 3 Vegeu *CF* 180, *CF* 280 i *CF* 310.

356

13 IV 1923

Quan un mot anglès que no ha trobat la seva traducció catalana, és ja d'ús general i pot considerar-se com una adquisició definitiva de la llengua, és qüestió d'escriure'l a la catalana, sempre però que la seva pronunciació no sigui massa allunyada de la que té el mot en la llengua originària. Així, el mot *football*, que sona *futbol*, és avui admès per tothom, escrit *futbol*, grafia que té l'avantatge de no afavorir (com feia la grafia anglesa) la pronúncia *fotball*.

Però un mot com *hands* que pels que l'han après d'oïda ha rebut una pronúncia extravagant com *jems* (amb *j* castellana) no pot pas grafiar-se d'acord amb aquesta pronúncia, com havem vist que fan certes revistes esportives. Sense comptar que la *g* té en català una pronunciació tota diferent que la que li donem a *gems*.

Quan un mot es troba en el cas de *hands* és evidentment millor no tractar de modificar-ne la grafia. Si és que no ens decidim a traduir-la, com espontàniament fa algun cop la gent en cridar *mans*! quan un jugador comet un *hands*.

Ⓔ *B* 489
Ⓥ 8 «*hands*»] «hands», *B* ‖ 9 «*jems*»] «gems» *B* |)]), *B* ‖ 13 *no*] de no *B*

357

14 IV 1923

¿Què n'acabem que es vagin àrduament remeiant els castellanismes i les altres defectuositats del català modern, si la majoria dels que escriuen en català no són amatents a aprofitar-se dels resultats d'aquella tasca depuradora? El nombre de castellanismes i construccions defectuoses que esperen encara una solució satisfactòria és cada dia més petit, gràcies als esforços de literats i filòlegs; però ningú no ho sospitaria si havia de jutjar el català habitual de les nostres publicacions, plenes de faltes de gramàtica i de castellanismes vergonyosos.

El català de les nostres publicacions més aviat empitjora. Això té una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

explicació en el fet que molts dels que avui hi col·laboren són gent que s'han posat adés a escriure en català sense conèixer gaire o gens la gramàtica catalana i ignorant gairebé en absolut l'obra de depuració realitzada en aquests darrers anys. I, com que no és d'esperar que aprenguin de cop i volta a escriure correctament el català, es fa imprescindible que les empreses editores es preocupin seriosament de la correcció dels originals. No hauria ja d'ésser possible que en un diari barceloní apareguessin a cada pas construccions com «Hi ha que haver vist», «Trobarse front a un públic», «Amb dir que...», «Ignorar el paradero», «Alentar a prosseguir»...

És innegable que una de les causes principals de la castellanització del llenguatge corrent és la lectura dels diaris escrits en espanyol. ¿Però és que la lectura dels diaris catalans és gaire menys nociva mentre surtin escrits en un català on es troben consagrats els pitjors castellanismes?

358

15 IV 1923

En el català actual és molt freqüent de trobar mots arcaics usats amb una desconeixença completa de llur veritable significació.

Un d'ells, que assenyalàvem en una de les darreres converses, és *fretura*, sovint usat avui com a sinònim de «daler», «desig», quan la seva veritable significació és «falta», «mancança», «carestia»:

«E perdent a ell, se perdran passats deu mília combatents, qui faran gran *fretura* per dar compliment a la conquista» (Tirant lo Blanch).

«E no era ningú qui... no ploràs, tant per lo merèxer seu, quant per la molta *fretura* que faria a tots...» (Id.)

«Si algun confrare o confraressa vindrà a pobresa e *fretura* per malalties o pèrdues...»

«E no tems gens pobretat ne *fretura.*» (Jordi de Sant Jordi.)

«Sia donada per amor de Déu a algun confrare o a muller o a fills d'aquell vingut a *fretura* sens la culpa sua.»

«No consentiré que passes *fretura* de res, que com ho hages mester no't sia donat.» (J. Esteve.)

Així mateix, *freturar* no vol dir «desitjar», «anhelar», sinó «ésser necessari»:

«En la casa del senyor rey hi ha prou cavallers que'l serviran, e no *fretura* ésser-hi vós.» (Tirant lo Blanch.)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 483
Ⓥ 3 *de les darreres converses*] altra conversa *B* ‖ 4 *daler*] deler *B* (cf. *Diccionari ortogràfic*: daler)
Ⓕ 6-7 Martorell (1873-1905: III, 132; [2005: 955]) ‖ 8-9 Íd. (1873-1905: III, 248; [2005: 1070]) ‖ 10-11 *DAg* IV, *s. v. fretura* ‖ 12 Ibíd. [Sant Jordi (1902: 38; [2005: 99])] ‖ 13-14 Ibíd. ‖ 15-16 Ibíd. [Esteve (1489 [1998]: m7v)] ‖ 19-20 Martorell (1873-1905: I, 304; [2005: 393])
Ⓥ1 13-14 *d'aquell*] d'aquell que sia ‖ 19 *rey*] Rey mon pare
Ⓝ 12 Jordi de Sant Jordi és citat via *DAg* a partir de l'ed. de Massó i Torrents (1902). Més endavant, a la biblioteca de Fabra constarà un exemplar de l'ed. de Martí de Riquer (1935), l'actual BUB, R-2427.

359

16 IV 1923

És clar que hi ha un perill a trigar a posar en ortografia catalana un mot francès o anglès; i és que la gent que l'aprengui, no oralment, sinó per la lectura, li doni una pronunciació errònia, excessivament allunyada de la que té en la llengua originària. Mentre no ens decidírem a escriure *futbol*, foren molts els qui, trobant aquest mot escrit *foot ball*, el pronunciaven *fut-ball*. Els mots d'esport, gràcies a la difusió de les revistes esportives, perillen més que altres de rebre una pronunciació errònia. Recordem que els mots *referee*, *linesman*, *penalty* (les pronúncies correctes dels quals són *riferí*, *láinsman*, *pénlty*) són correntment pronunciats *réferi*, *linésman*, *penálti*.

Però ¿vol dir això que ens havem d'apressar a escriure aquests mots amb ortografia catalana, com havem fet amb *foot ball* o *goal*? Essent, com creiem, mots que havem de procurar de reemplaçar per denominacions catalanes, és sens dubte preferible, mentre els usem provisòriament, de conservar-los llur aparença exòtica i no pas de vestir-los a la catalana, cosa que més aviat dificultaria llur bandejament.

Des d'ara, ens sembla, podríem ja prescindir de *referee* i *linesman*, reemplaçats per *àrbitre* i *jutge de línia* (com *goal-keeper* ha estat ja reemplaçat molt bé per *porter*). Quant a *penalty* ¿no sabrem trobar un substitut d'aquest curiós *penal*, en què apareix accentuada una vocal que en el mot originari és precisament... muda?

Ⓔ *B* 490
Ⓥ 5 «*foot ball*»] «football» *B* | «*fut-ball*»] «fotball» *B* ‖ 11 «*foot ball*»] «football» *B* ‖ 18 «*penalty*»] «penalty», *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

360

18 IV 1923

Un altre mot de la llengua antiga que sovint trobem usat erròniament en el català actual és *captenir-se*. Molts l'usen, en efecte, com a sinònim de «adonar-se», quan de fet significa «comportar-se», «conduir-se».

«*Se captenia* com a home fora de seny.»

«Quan lo leó hagué adoctrinats sos missatgers com deguessen parlar ab lo rey ne com *se* deguessen *captenir*.»

«No creent que vers la duquessa tan cruelment *se* volgués *captenir*.»

«L'abadessa li aconsellà que no'*s captingués* tan cruament vers Curial.»

Captenir-se podia regir la preposició *de*, però *captenir-se de* no volia dir «adonar-se de» sinó «conduir-se envers algú de tal o tal manera», com mostren els següents exemples:

«No s'hi gosaven aturar per paor que'ls sarrains no'*s captinguessen* mal d'ells...» «... que s'aparellassen d'eixir de nostra terra... car no volíem que hi romanguessen, puix ells així *s*'eren *captinguts* de Nós.»

Captenir-se, així com els seus derivats *capteniment* i *captinença*, són mots que, encara que no indispensables, mereixen segurament un bon acull, però a condició, naturalment, que no canviem arbitràriament llur significació.

Ⓔ *B* 440
Ⓥ 1 *altre*] om. *B* ‖ 2 *actual*] actual, *B*
Ⓕ 4 *DAg* II, *s. v. captenir-se* ‖ 5-6 Ibíd. ‖ 7 Ibíd. ‖ 8 Ibíd. ‖ 12-13 Ibíd. ‖ 13-14 Ibíd.
Ⓥt 8 *aconsellà*] consellás

361

19 IV 1923

Un dels sentits del verb espanyol *emplear* és «hacer servir una cosa para algo». En aquesta accepció és lícit de traduir *emplear* pel verb català *emprar*, alliberant-nos així, en aquest cas almenys, del castellanisme *emplear*, tan arrelat en el català actual.

El català antic posseeix un verb que apareix sota les tres formes *aemprar*, *amprar*, *emprar*, el qual té, entre altres significacions, la de «fer servir una cosa a un objecte». Ex.:

«Que negun tintorer (cap tintorer)... no gos (gosi)... *emprar* en negunes coses (en res) que tinyen... altres tintes...»

«Donchs, ciutat valerosa, *ampre* la força de la tua mà dreta en dissipar la host depravada de aquests vicis.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El verb en qüestió ha subsistit en diferents regions, adés sota la forma *emprar*, adés sota la forma *amprar*; i, en les regions que diuen *emprar*, aquest posseeix la dita significació, com ho proven nombrosos exemples que ens han estat comunicats per J. Ruyra, alguns dels quals foren ja publicats en una d'aquestes converses.

Doncs, almenys en aquesta accepció, podem perfectament substituir *emprar* per *emplear*, dient, per exemple: *Emprar* tots els mitjans per obtenir tal o tal cosa. *Emprar* tal o tal expressió. *Emprar* un mot en tal o tal sentit. *Emprar* el terme propi.

Ⓔ *B* 467
Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B*
Ⓕ 8-9 *DAg* III, *s. v. emprar* ‖ 10-11 Ibíd.
Ⓝ 15-16 Vegeu *CF* 86.

362

20 IV 1923

Sabem que *emplear* en l'accepció de «fer servir una cosa a un objecte o destinació» pot traduir-se per *emprar*. Però això no vol dir que *emprar* sigui l'equivalent català del mot espanyol *emplear* i que puguem, per tant, reemplaçar *emplear* per *emprar* en tots els casos.

Per exemple, quan *emplear* és usat en el sentit de «despendre o invertir diners en alguna cosa» (així com en el sentit de «invertir temps»), és segurament millor de traduir-lo pel verb *esmerçar*, del qual heu's aquí un exemple antic:

«Los teus bens no podies mills *esmerçar* (esmerçar millor).»

Direm, doncs, *Esmerçar* tantes pessetes en una compra, *Esmerçar* bé les seves rendes, etc. (al costat de *Emprar* tal o tal mot, tal o tal expressió).

Esmerçar és, així, un mot que pot substituir en determinats casos el mot *emplear*; però, com *emprar*, no pot tampoc considerar-se com l'equivalent exacte del mot espanyol *emplear*.

Notem que *esmerçar* té, un derivat, *esmerç*, que pot emprar-se en substitució de *empleu*, però tan sols, naturalment, quan aquest mot s'usa com a sinònim de «inversió» (de diners, de temps):

«Passar els comptes i donar rahó de l'esmerç dels talents.»

Ⓔ *B* 468
Ⓥ 1 *a un*] o un *LP*; *B* corregeix també aquesta errata ‖ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 7 *heu's*] heus *B* ‖ 14 *espanyol*] castellà *B* ‖ 15 *té,*] té *B* ‖ 18 *rahó*] raó *B*
Ⓕ 9 *DAg* III, *s. v. esmerçar* ‖ 18 Íd., *s. v. esmerç*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

363

21 IV 1923

Cada vegada que es proposa l'adopció d'un mot arcaic o dialectal com a substitut d'un castellanisme, es corre el risc que aquell mot sigui pres com l'equivalent exacte del mot espanyol que es tracta de bandejar, i sigui, per tant, usat en substitució d'aquest, no sols en el cas indicat, sinó en qualsevol altre. Recordem el que ha passat amb el pronom arcaic *ço*: Bastà que s'indiqués que *ço* podia reemplaçar *lo*, neutre, davant *que*, perquè sorgissin tot seguit expressions com *ço útil* substituint *lo útil*, filles de la creença que *ço* era l'equivalent exacte del mot espanyol *lo*.

El fet que *emprar* pugui reemplaçar *emplear* en una expressió com «*emplear* tal o tal mot», no vol dir que sempre que, en el llenguatge corrent, diem *emplear*, aquest mot pugui ésser remeiat substituint-lo per *emprar*.

Emplear espanyol es correspon etimològicament i semànticament amb *employer* francès i amb *impiegare* italià, però no amb *emprar* català. Hi ha accepcions de *emplear* estranyes al mot català *emprar* o *amprar*, i aquest mot té significacions que no té el mot espanyol *emplear*, entre altres, la de «pedir prestado», que ha perdurat en tarragoní i valencià.

Ⓔ *B* 469
Ⓥ 3, 8, 12, 15 *espanyol*] castellà *B*

364

24 IV 1923

Ja sabem com és perillosa la introducció en la llengua literària d'un mot que no sigui l'equivalent exacte del mot usual que tracteu de combatre: prou advertireu una i cent vegades que aquell mot pot reemplaçar aquest solament en l'accepció A; però si aquest posseeix, ultra l'accepció A, les accepcions B, C, etc., no tardareu a trobar exemples del nou mot usat en alguna d'aquestes accepcions. Quan es posà en voga *llur*, sorgiren tot seguit expressions com *l'home i llur fill*; quan, més recentment, s'ha posat en ús el mot *ço*, han aparegut tot seguit expressions com *ço útil, ço indispensable*.

Anàlogament: advertiu que no és convenient de suprimir la partícula *no* davant el verb d'una proposició negativa quan el precedeix algun dels mots *ningú, cap, mai*, etc.; i podeu estar segurs que molts interpretaran el vostre advertiment en el sentit que, darrera *ningú, cap, mai*, etc., el verb ha d'anar acompanyat constantment de l'adverbi *no*, i usaran *no* sense parar esment si la proposició és o no negativa.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Heu's aquí un exemple d'addició indeguda de la partícula *no*: «Sense que ningú *no* notés que a Barcelona hi ha autoritats.» El *no* sobrer és ací el resultat d'una correcció feta per l'escriptor paral·lelament a la proposada pels gramàtics segons la qual un *ningú ha vingut* del llenguatge corrent ha d'ésser reemplaçat per *ningú no ha vingut*; l'escriptor ha pensat que un *sense que ningú notés* havia d'ésser reemplaçat per *sense que ningú no notés*.

La regla proposada pels gramàtics no diu que darrera *ningú* hagi d'usar-se constantment *no*, sinó que un verb que es construiria amb *no* si el mot *ningú* li anés al darrera, ha de construir-se així mateix amb *no* quan el precedeix el dit pronom.

Diem *No ha vingut ningú*; doncs direm, anteposant *ningú* al verb, *Ningú no ha vingut*.

Però si diem *Sense que ho notés ningú...*, direm, en el cas d'anteposar *ningú* al verb, *Sense que ningú ho notés*, i no pas *Sense que ningú no ho notés*.

365

25 IV 1923

Verificar no hauria mai d'emprar-se en el sentit de «realitzar», «efectuar». Hauríem solament d'usar-lo significant «assegurar-se que una cosa és certa, feta exactament», «demostrar ésser una cosa vera, exacta», que són els mateixos sentits que té el verb francès *vérifier*. Una frase com *Ahir es verificà la inauguració* és, segons nosaltres, inadmissible. En canvi, és correcte l'ús de *verificar* en expressions com *Verificar una teoria, Verificar-se una profecia*.

Emparentat amb *verificar*, té l'espanyol el verb *averiguar*, que els catalans li havem manllevat usant-lo, adés en el sentit de «assegurar-se de la veritat d'una cosa», adés en el de «fer les recerques conduents a la coneixença d'una cosa que volem saber», manlleu, doncs, que fan innecessari els nostres verbs *verificar, indagar, inquirir, escatir*... Això no és, però, obstacle que *averiguar* es trobi abundosament usat en el català actual.

Assenyalem ací un verb antic, que convindria potser de reintroduir en el llenguatge escrit: *encercar*, del qual heu's ací un parell d'exemples.

«Lo dit senyor rey ha fet *encercar* diligentment en theologia.»

«Aquest llibre dóna doctrina a *encercar* veritat de les natures de les coses.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 569
Ⓥ 8 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 14 *antic,*] antic *B* ‖ 15 *heu's*] heus *B*
Ⓕ 16 *DAg* III, *s. v. encercar* ‖ 17-18 Ibíd.

366

26 IV 1923

Llegim: «extremismes que no mai no hem sentit».

D'ometre la negació *no* en les proposicions negatives en què figura algun dels mots *ningú, cap, res, mai, enlloc, gens,* davant el verb (d'acord amb el parlar de Barcelona), passen alguns –pensant així seguir els ensenyaments dels qui combaten aquella omissió–, a no escriure cap d'aquells mots sense fer-lo anar acompanyat de la partícula *no,* sia col·locant-la davant d'ell, sia anteposant-la al verb següent encara que aquest no pertanyi a una proposició negativa.

Diem, en el llenguatge parlat, *Mai sortim* amb la mateixa valor que *No sortim mai. Mai sortim* és una proposició negativa en què el *no* és omès per efecte de l'anteposició del *mai* al verb; si el *mai* anava darrera el verb, diríem *No sortim mai.* La correcció proposada pels gramàtics és de reemplaçar, en aquest cas, *mai* per *mai no*: *Mai no sortim.* Ací l'addició de la partícula negativa és correcta; però el *no* ha d'anar precisament adjuntat al verb: *No mai sortim* (com alguns escriuen ara) i *No mai no sortim* (com escriuria l'autor del passatge transcrit), són igualment incorrectes: el *no* que cal afegir a la frase del llenguatge corrent *Mai sortim* és el *no* de *No sortim mai,* que ometem habitualment en anteposar *mai* al verb, *no* que afecta al verb i no pas al mot *mai.*

Ara –com fèiem notar en la conversa d'abans d'ahir–, en *Sense mai sortir,* no seria solament dolent *no mai* o *no mai no* (com en l'exemple anterior), sinó àdhuc *mai no* (*Sense mai no sortir*), perquè ací no es tracta d'una proposició negativa en què l'anteposició de *mai* al verb hagi provocat l'omissió d'un *no.* Amb el *mai* posposat al verb, diríem *Sense sortir mai*; doncs, ¿per què, en anteposar el *mai* al verb, adjuntaríem un *no* a aquest?

367

5 V 1923

Els mots catalans que no tenen en espanyol un mot exactament equivalent, solen presentar, en el nostre català castellanitzat, una vida més aviat migra-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

da, essent generalment reemplaçats per les locucions o perífrasis amb què apareixen traduïts en espanyol.

Un d'aquests mots és *sovint*, que alguns escriptors a penes usen, reemplaçant-lo gairebé sistemàticament per *amb freqüència, moltes vegades* i àdhuc *a menut*.

Però amb *sovint* ha passat una cosa encara més curiosa: algun escriptor, com si aquest mot li hagués desaparegut de la memòria, quan vol usar un adverbi que indiqui la freqüència d'una acció, escriu, en lloc de *sovint*, *sovintment*. I encara ha trobat *sovint* un altre substitut (verament enrevessat aquest): *sovintejadament*.

No veiem la utilitat d'inventar mots com *sovintment* i *sovintejadament* tenint com tenim *sovint*.

Ⓔ *B* 560
Ⓥ 1,4 *espanyol*] castellà *B*

368

10 V 1923

«Hi ha que haver vist en qualque ocasió...» «I quan hom es troba front a un públic...»

Heu's ací dues mostres típiques del català dels nostres dies: al costat d'un arcaisme degut al desig d'escriure en un català acurat, hi apareix un castellanisme que sembla impossible que hagi pogut passar inapercebut a l'autor.

Malaguanyat, realment, el treball de cercar mots arcaics per reemplaçar els corrents, si el mot arcaic ha de venir a figurar al costat d'una frase o locució tota castellana, produint així un efecte encara més lamentable. I sovint, com s'esdevé en el primer dels dos passatges transcrits, l'arcaisme és completament innecessari, puix que el mot corrent és ben català. *Alguna ocasió* estaria tan bé com *qualque ocasió*; millor potser. En el passatge en qüestió el que calia era, no cercar un mot per substituir el mot corrent *alguna*, que és perfecte, sinó evitar el castellanisme formidable que és la construcció *hi ha que haver*.

Aquesta construcció és, certament, un dels pitjors castellanismes del català actual. L'ultrapassa, però, com a dolent, el *front a* del segon passatge.

Ⓔ *B* 83
Ⓥ 3 *Heu's*] Heus *B* ‖ 4 *d'un arcaisme degut*] d'arcaismes deguts *B* ‖ 4-6 *acurat ... l'autor.*] acurat («qualque», «hom»), apareixen castellanismes que sembla impossible que hagin pogut passar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

inapercebuts a l'autor («hi ha que», «front a»). *B* ‖ 17 *L'ultrapassa ... dolent,*] No és menys dolent, però, *B*

369

13 V 1923

S'ha d'anar en compte a no farcir inútilment el llenguatge de mots arcaics. Quan el mot corrent és bo, a ell convé en general donar la preferència. Massa sovint, en l'obra de depuració del lèxic, havem de recórrer a l'arcaisme, perquè ens complaguem a emprar arcaismes innecessaris. Malauradament hi ha avui una grossa tendència a fugir del mot corrent quan aquest té o sembla tenir un sinònim arcaic. Molts, preferint sistemàticament aquest a aquell, es fan la il·lusió d'escriure en un català millor sense pensar que una construcció castellana no esdevé menys castellana o una construcció defectuosa no esdevé pas correcta perquè s'hi hagin encabit uns quants mots estranys al llenguatge corrent. I, amb aquests, el llenguatge perd en naturalitat sense guanyar en puresa i potser perd en correcció vist que els mots arcaics perillen d'ésser usats impròpiament molt més que no els mots que ens són familiars.

A cada moment trobem en la prosa actual mots arcaics usats amb una significació que no és la llur o donant lloc a construccions errònies. Abans d'usar un mot que no pertany al nostre llenguatge habitual, cal conèixer la seva significació exacta, cal saber exactament quina és la seva categoria gramatical. I fins quan estem ja segurs de saber-lo usar pròpiament, llavors encara havem d'examinar si realment el seu ús ofereix algun avantatge.

Ⓔ *B* 302

Ⓥ 1 *en*] amb *B* ‖ 2 *donar*] de donar *B* ‖ 7 *millor*] millor, *B* ‖ 8 *castellana o*] castellana, o *B* ‖ 9 *correcta*] correcta, *B* ‖ 11 *puresa*] puresa, *B* | *correcció*] correcció, *B* ‖ 19 *realment*] reialment *LP*; hem fet l'esmena d'acord amb la correcció del mateix Fabra (cf. núm. 371, 1-2 i 13-16)

370

15 V 1923

Al Sr. T. G.

La tercera persona del present d'indicatiu del verb *dur* és *du* o *duu*. Aquestes dues grafies corresponen a dues pronúncies distintes: *du* presenta una *u* homogènia idèntica a la dels mots *tu, comú, dur*; *duu* presenta un diftong constituït per una *u* laxa seguida d'una *u* tensa, i, així, es comporta, quan se

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

li adjunta un pronom feble, de la mateixa manera que qualsevol altra forma verbal terminada en una *u* subjuntiva: el barceloní, que diu *duu* i no *du*, diu *duu-lo*, *duu-ne*, etcètera, paral·lelament a *cou-lo*, *cou-ne*, etc. (Amb *du*, les combinacions serien *du'l*, *du'n*, etc.)

En poesia, doncs, no és indiferent d'usar *du* o *duu*. *Du* rima amb *tu*, *comú*, *oportú* i, si es vol, amb *dur*, *madur*, *segur*; *duu* no rima sinó amb *lluu*. Però encara han d'anar els poetes amb més compte en l'ús d'aquestes dues formes dins el vers: *du el cap baix* té tres síl·labes (*dul-cap-baix*) mentre que *duu el cap baix* en té quatre (*du-uel-cap-baix*), exactament com *diu el mateix*.

En prosa pot escriure's sempre *duu*, preferible a *du*; però en poesia cal escriure *duu* o *du* segons exigeixin la rima i la mida del vers: com a consonant de *tu* no escriurem *duu*, sinó *du*, i així mateix escriurem *du* i no *duu* quan el mot en qüestió i la síl·laba inicial del mot següent han de comptar com una síl·laba.

Ⓔ *B* 55 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 4 *constituït ... tensa*] om. *B* ‖ 6 *subjuntiva*] semivocal *B* ‖ 15 *vers*] verb *LP*; *B* també esmena aquest error.
Ⓝ ENDREÇA Possiblement, Tomàs Garcés.

371

16 V 1923

En una de les converses darreres el tipògraf ens feia dir *reialment* en lloc de *realment*. A què obeïa l'errada?

Temps endarrera hauria pogut atribuir-se al fet que molts creien que el grup *ea* era poc català i calia canviar-lo en *eia*; llavors era freqüent d'escriure *teiatre*, *ideia*, etc. en lloc de *teatre*, *idea*, etc.; *real* havia de convertir-se, per tant, en *reial*.

Avui, que afortunadament tothom accepta com a perfectament català el grup *ea*, *reial* en lloc de *real*, és degut a una confusió entre *reial* i *real*, originada pel fet de correspondre aquests adjectius a dos adjectius espanyols que revesteixen la mateixa forma. *Real* en espanyol significa *reial* (en francès, *royal*) i *real* (en francès, *réel*). El català corrent diu també *real* en les dues accepcions, i el fet que la llengua literària canviï *real* en *reial* en l'accepció de «pertanyent o referent al rei», ha fet creure a algú que calia reemplaçar *real* per *reial* en tots els casos. No d'altra manera s'explica que el *realment* de la nostra conversa s'hagi vist transformat en *reialment*. És certament una cosa difícil per nosaltres de fer una distinció que l'espanyol no faci.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 537

Ⓥ 1-2 Es refereix a la *conversa* publicada el 13 v 1923 (núm. 369, 19 d'aquesta edició) en la qual hem esmenat aquesta errada ‖ 5 *etc. en*] etc. en, *B* ‖ 8 «*real, és*»] «real es» *B* ‖ 9 *espanyols*] castellans *B* ‖ 10 *espanyol*] castellà *B* ‖ 15-16 *És ... faci.*] ¿És certament tan difícil per a nosaltres de fer una distinció que el castellà no faci? *B*

372

17 v 1923

Els lectors d'aquestes Converses ens han de perdonar que tornem a parlar-hi del ja famós *doncs* causal. Des del Congrés de la Llengua Catalana, en què Casas-Carbó combaté en una comunicació aquesta invenció malaurada dels nostres descastellanitzants, s'ha parlat munió de vegades del *doncs* causal, demostrant que cal evitar-lo en absolut; però ell no deixa per això d'aparèixer encara abundosament en les nostres publicacions.

En la darrera *Publicitat d'Esports* n'hem trobat, en un parell d'articles, almenys una mitja dotzena. Evidentment els seus col·laboradors no s'han adonat encara que hi ha un *doncs* causal que cal evitar. Hom desespera gairebé d'aconseguir-ne l'extirpació, perquè quan hom creu que la seva presència en una revista esportiva és deguda al fet d'ésser la col·laboració d'una tal revista composta per gent poc habituada a escriure en català, hom agafa *La Veu*, per exemple, i constata que un dels seus redactors, ço és, un individu que escriu habitualment en català, escriu paràgrafs com els següents:

«... la responsabilitat del fet recau únicament sobre ell, *doncs* procedí espontàniament i sense cap còmplice.»

«He obrat, afegí, mogut pel desig de venjança, *doncs* alguns individus de la meva família han estat empresonats i executats pels soviets.»

Ⓕ 7-8 *LPE* (30.IV.1923), núm. 4, 5d,f,g i 6b ‖ 15-16 *LVC* (12-V-1923), ed. del m., 6b ‖ 17-18 Íd., 6c

Ⓥ 16 *espontàniament*] expontàniament

Ⓝ 7-8 «Un empat a zero entre el Badalona i la Unió esportiva de Sans [sic]»: «El partit satisfé a tothom, doncs no va perdre un moment l'interès» (5d); «C. E. de Sabadell, 6 – Vilassar F. C., 4»: «resultant la lluita força interessant, doncs al primer complet del Sabadell hi oposaren els locals tot l'entusiasme» (5f); «C. E. de Sabadell, 6 – Vilassar F. C., 4»: «l'equip del Vilassar podem jutjar-lo individualment, doncs mancà el conjunt necessari» (5g); «El Polo Jockey Club Campió de Catalunya»: «el joc no es mou de mig camp, doncs tant els defenses i mitjos d'una com de l'altra banda juguen amb una gran fe» (5f); «Polo-Jockey-Club»: «Ahir es repartiren els premis, que eren d'una riquesa superior a la importància de moltes de les proves, doncs amb tot i no haver-hi més que una prova de Campionat» (6b). Vegeu *CF* 14 i *CF* 322. ‖ 15-16 «Notícies de l'estranger. L'assassinat de Vorowski».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

373

19 V 1923

S'ha avançat molt en l'obra de fixació de la llengua literària. Tenim l'ortografia fixada, la qual, malgrat les propagandes del curt nombre dels seus adversaris, és acceptada per la immensa majoria dels que escriuen en català. Tenim també la morfologia ben a prop d'assolir una fixació completa. Cada dia fa nous avançaments la fixació del lèxic. Resta més endarrerida la de la sintaxi. Però fins dins aquesta part tan delicada de la gramàtica, en què l'obra de depuració topa amb resistències dificilíssimes de vèncer, s'ha avançat molt, i avui poden donar-se ja una sèrie de regles ben fonamentades, que cap bon escriptor hauria de deixar d'acceptar i seguir rigorosament.

Fins ara, però, en la majoria de les qüestions sintàctiques, els gramàtics es limiten a assenyalar la solució bona sense imposar-la; deixen a l'albir de l'escriptor d'emprar aquesta solució o la corrent, jutjada defectuosa, però que no gosen proscriure. Però en molts casos ja seria potser hora de convertir les innovacions facultatives en obligatòries. No seria ja hora, per exemple, de declarar del tot inadmissible l'ús de les preposicions febles davant la conjunció *que*, o bé de prescriure l'ús obligatori de la preposició *de* davant un infinitiu usat com a subjecte d'un verb en el cas de precedir aquest a aquell?

Ⓔ *B* 602
Ⓥ 3 *que*] qui *B* ‖ 14 *No*] ¿No *B*

374

20 V 1923

Una de les construccions de què fèiem esment en la conversa d'ahir era la que consisteix a anteposar la preposició *de* a un infinitiu que fa de subjecte d'un verb en el cas de precedir aquest a aquell. Ex.: *Ens plagué de fer-ho. El lloc on més li convenia de refugiar-se. Em sap greu d'anar-me'n sense veure'l.*

Aquesta construcció és avui tan poc usada en la llengua literària, que realment, contra el que insinuàvem ahir, no és pas encara arribada l'hora de poder declarar-la obligatòria. L'omissió de la preposició *de* davant l'infinitiu-subjecte no constituint una falta intolerable i els escriptors actuals practicant-la molt més que no la construcció amb *de*, els gramàtics s'han, avui, evidentment d'acontentar d'aconsellar-los de decantar-se per aquesta construcció, que és realment la preferible. Als escriptors pertany de fer-ne de nou una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

construcció habitual preparant el dia en què, constituint ella un tret sintàctic característic del català envers el castellà, puguem declarar-la obligatòria.

375

22 V 1923

En els tramvies de Barcelona hi ha un avís que diu, si fa o no fa: «Se prohibe subir y bajar del coche sin estar éste completamente parado.» És fàcil de veure la incorrecció gramatical continguda en aquest avís: un *subir al coche* i un *bajar del coche* no poden fondre's en un *subir y bajar del coche*. Una fusió semblant sols és possible quan els dos verbs regeixen una mateixa preposició.

Doncs bé; si convenim que el complement directe ha d'ésser construït sense la preposició *a*, una construcció defectuosa com l'esmentada és comesa per aquells que escriuen frases com la següent: «Vencé i donà mort als enemics.» En efecte, *els enemics*, essent complement directe de *vencé* i complement indirecte de *donà*, ha de construir-se sense preposició amb *vencé* (*vencé els enemics*) i amb la preposició *a* amb *donà* (*donà mort als enemics*); fondre *vencé els enemics* i *donà mort als enemics* en *vencé i donà mort als enemics* és una cosa semblant a fondre, com es fa en l'avís dels tramvies, un *subir al coche* i un *bajar del coche*, en un *subir y bajar del coche*.

Pot al·legar-se, en defensa de *vencé i donà mort als enemics*, que el català admet també la construcció *vencé als enemics*; però aquesta construcció és precisament una construcció que havem convingut de bandejar. I no és realment la millor manera de combatre-la de transigir-hi per un motiu de comoditat en tractar de fondre una expressió com *vencé els enemics* amb una expressió com *donà mort als enemics*.

Ⓔ *B* 227

Ⓥ *B afegeix al final*: Aconsellem doncs de construir la frase esmentada així: «Vencé els enemics i els donà mort».

376

23 V 1923

Trobem en un escrit català «Res no pot haver més agradós...», volent dir *res no hi pot haver més agradós*. El qui ha escrit això té el sentiment de la llengua catalana malmès per la influència espanyola. *Res no pot haver més agra-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dós és la traducció, mal feta, d'un *Nada puede haber más agradable*. Aquesta construcció espanyola té la culpa de la falta de català, continguda en el passatge transcrit. Ella ha acudit, en lloc de la catalana, a la ploma de l'autor bilingüe, que no ha encertat a traduir-la bé. Sense la interposició de la construcció espanyola, l'autor no hauria deixat d'acompanyar d'un *hi* el verb *haver*.

L'autor ha traduït de l'espanyol; i, en fer la traducció, coneixedor de la gramàtica catalana, no s'ha oblidat d'adjuntar un *no* al verb; però el seu sentiment del català no ha estat prou fort per fer-lo adonar que calia encara afegir un *hi*. Sense el *no*, la frase no hauria estat tan bé, però hauria estat encara catalana; sense l'*hi* no és ni tan sols catalana. Millor dit, és catalana, però no vol dir el que l'autor volia dir: *res no pot haver* vol dir *res no pot obtenir*.

Quan escrivim fem de no perdre mai de vista el nostre català parlat; que ell, carregat de defectes com és, ens pot encara estalviar de cometre molts de castellanismes!

377

24 v 1923

Que el català de les nostres publicacions abundi en faltes de sintaxi i en castellanismes de lèxic és fins a cert punt explicable. Però no es comprèn que hi apareguin tantes faltes d'ortografia i encara menys tantes formes verbals errònies. És vergonyós de constatar que una gran part dels que avui escriuen el català no s'han pres la pena d'apendre la conjugació dels verbs catalans. No es tracta ací d'apendre un munt de regles sintàctiques més o menys complicades, ni llistes interminables de mots a reemplaçar per d'altres; es tracta, simplement, d'aprendre de memòria uns quants paradigmes, allò que en altres terres fan els nois a l'edat de vuit a nou anys.

En un parell de números d'una publicació catalana havem registrat les següents formes errònies: *poguer* per *poder*, *vegent* per *veient*, *vinguent* per *vinent*, *prengueu* (imperatiu) per *preneu*, *ocorreguent* per *ocorrent*, i, en canvi, *podérem* per *poguérem*, *mantení* per *mantingué*, *havés* per *hagués*, *estés* per *estigués*, *contradeix* per *contradiu*. Un català mitjanament instruït s'avergonyiria que li poguessin retreure d'haver escrit, en espanyol, *estaron* per *estuvieron* o *cabiese* per *cupiese*; i, en canvi, en català, en la seva pròpia llengua, comet faltes tan enormes com aquestes!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

378

25 v 1923

«Ventatja», «aventatge», «avantatge»

Durant molt de temps, s'escriví comunament *ventatja*; després es generalitzà *aventatge*, i aquesta grafia és la que fou adoptada per l'Institut en el seu Diccionari ortogràfic (1917). Millor, però, que aquesta grafia, llavors la més generalitzada, és segurament la grafia *avantatge*.

El mot *avantatge* és un derivat de *avant*. Tant si el català el prengué tot fet del francès com si el formà ell paral·lelament al francès (que del seu *avant* tragué *avantage*), la *a* hi sembla més escaient que la *e*, sia responent a una *a* del primitiu, sia responent a la *a* francesa de *avantage*. Però si es té, encara i sobretot, en compte que *avantatge* és una grafia que es troba amplament usada en el català medieval, hom no veu cap raó perquè insistírem a preferir-li *aventatge*.

La *e* de la grafia *aventatge* s'explica per una influència del mot espanyol *ventaja*, que, catalanitzat en *ventatja*, arribà a suplantar el mot català *avantatge*, dient-se en plural les *ventatges* en lloc de *els avantatges*.

El mot en qüestió apareixerà, doncs, grafiat *avantatge* en el futur Diccionari general de la llengua catalana, així com en la segona edició del Diccionari ortogràfic (en premsa).

Ⓔ *B* 423 títol] «Aventatge» o «avantatge»? *B*
Ⓥ 10 *insistírem*] insistim *B* ‖ 12 *espanyol*] castellà *B* ‖ 15-17 *El* ... (*en premsa*).] om. *B*
Ⓝ 1-4 Vegeu *CF* 259 i *CF* 267.

379

26 v 1923

Avantatge és, com dèiem ahir, un mot que apareixerà en la segona edició del Diccionari Ortogràfic amb una grafia diferent que en la primera. Hom deia en el pròleg d'aquesta: «Probablement algunes de les grafies aquí admeses, noves recerques demostraran que són errònies; per a llur correcció l'Institut es refia, no solament dels resultats de les seves enquestes dialectals i escorcolls de manuscrits, sinó també dels suggeriments que voldran fer-li tots aquells que s'adonaran de qualsevol error de l'edició present.» *Aventatge* és una d'aquestes grafies que ha calgut esmenar, les quals des d'ara podem dir que són en nombre reduïdíssim.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

D'altres grafies errònies que figuren en la primera edició, degudes a una falta d'impremta o a un lapsus de ploma, es trobaran també, naturalment, reemplaçades per les correctes; però, tot plegat, els mots que figuraran en la segona edició grafiats altrament que en la primera potser no arribaran a una vintena entre quaranta mil mots que formen el Diccionari. Sigui això dit per sortir al pas d'aquells qui voldrien fer creure que l'Institut va incessantment introduint modificacions en la seva ortografia. La segona edició del Diccionari Ortogràfic serà, salvant una vintena de mots i l'omissió d'alguns castellanismes, una còpia exacta de la primera.

380

27 V 1923

Llegim en un document publicat per una entitat barcelonina: «Li agrairem tingui l'amabilitat de trametre'ns qualsevol publicació que cregui pugui esdevenir útil al nostre objecte.»

Deixant de banda la impropietat amb què sembla usat el verb *esdevenir*, constatem en aquest paràgraf dos casos d'omissió indeguda de la conjunció *que*.

La supressió de la conjunció en una proposició que fa de complement és inacceptable en català, és contrària al geni de la nostra llengua. Parlant, quin català diria mai *li agrairé vingui* en lloc de *li agrairé que vingui*?

Doncs, essent, en el paràgraf transcrit, *tingui* complement de *agrairem*, i *pugui* complement de *cregui*, on diu *agrairem tingui* hauria de dir *agrairem que tingui*, i on diu *cregui pugui* hauria de dir *cregui que pugui*.

El català antic presenta, certament, alguns casos d'omissió de *que*. Aquesta, però, en el català actual és la imitació d'una construcció espanyola, ja en espanyol poc recomanable; no la continuació d'aquella construcció medieval, que, d'altra banda, repugna evidentment al geni de la nostra llengua, per què creiem que ha d'ésser proscrita en absolut de la llengua literària.

Ⓔ *B* 284

Ⓥ 9 *quin*] ¿quin *B* ‖ 14-15 *espanyola*] castellana *B* ‖ 15 *espanyol*] castellà *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

381

29 v 1923

«Perquè» i «per què»

Ja pocs escriuen avui *per a que* traduint *para que*; però encara són molts els que distingeixen el *perquè* final, corresponent a *para que*, del *perquè* causal, corresponent a *porque*, escrivint aquell en dos mots (*per que*) i aquest en un sol mot (*perquè*). Així, mentre escriuen *He obert la finestra perquè fa calor*, escriuran *Obriu la finestra per que passi una mica d'aire*. Aquesta distinció és injustificada: en ambdós casos cal escriure *perquè*.

Quan, doncs, cal escriure *per què*, en dos mots? Quan el *què* és un mot interrogatiu o relatiu.

Exemples de *per què* interrogatiu: *Per què fas això? No sé per què no ve mai. No m'ha volgut dir per què se n'havia anat.*

Exemples de *per què* relatiu: *La raó per què ho feia* (ço és: *per la qual ho feia*). *No li admeteren cap de les excuses que donà; per què fou acomiadat immediatament* (ço és: *per la qual cosa fou*, etc.).

Tenim, doncs, les següents correspondències entre l'espanyol i el català:

porque (conj. causal) ..... *perquè*
para que (conj. final) ..... *perquè*
por qué ..... *per què*
por lo cual ..... *per què*

Ⓔ *B* 278

Ⓥ 9 *interrogatiu:*] per un error de composició trobem a *LP relatiu*: «La raó»; *B* també esmena aquest error ‖ 14 *l'espanyol*] el castellà *B*

382

31 v 1923

Una altra grafia errònia del Diccionari Ortogràfic és *perifèrie*. Es tracta del mot llatí *peripheria*, en què el català, en manllevar-lo, no pot sinó conservar la seva *a* final.

El *perifèrie* del Diccionari Ortogràfic és degut a un lapsus de ploma comès en redactar la papereta corresponent i inadvertit en fer l'ordenació de paperetes i la correcció de proves. I no cal dir que aquesta grafia s'ha de trobar substituïda per la grafia *perifèria* en la nova edició del Diccionari.

La persona que ens féu adonar d'aquesta errada de la primera edició,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ens assenyalava també com a grafia, en la seva opinió, errònia, la grafia *temptar*. *Temptar*, però, és una grafia bona, que podem perfectament conservar. *Temptar* té el mateix origen que *to tempt* anglès: un *temptare* que es troba en llatí al costat de *tentare*. Aquest *temptar*, un cop adoptat de preferència a *tentar*, havia de perpetuar-se en català, com *tempt* en anglès, pel fet que aquestes llengües distingien perfectament en la pronunciació els dos grups *mpt* i *nt*, que altres llengües, com l'espanyol i el francès, no trigaren a confondre.

Ⓔ *B* 563
Ⓥ 1-7 *Una ... Diccionari.*] om. *B* ‖ 8 *La ... edició,*] Un lector *B* ‖ 9 *també*] om. *B* | *errònia*] errònia, de la primera edició del *Diccionari ortogràfic* de l'Institut, *B* ‖ 15 *l'espanyol*] el castellà *B*

383

2 VI 1923

Hi ha defectuositats tan arrelades en la llengua escrita que hom arriba a dubtar si se'n podrà mai veure alliberada. I és de notar que les més arrelades són potser les degudes a pensades poc afortunades d'aquest o d'aquell escriptor o gramàtic en el desig de combatre un castellanisme real o imaginari.

Quin exemple podríem citar millor que el *doncs* causal, inventat per remeiar el *pues* causal de la llengua parlada? Bé ha estat combatut aquest *doncs*, però té una vida tenacíssima.

Solament l'oblit del *doncs* bo semblaria poder explicar el *doncs* causal; però aquell, amb la seva significació deductiva, continua essent usat pels qui empren *doncs* com a conjunció causal, fins a l'extrem de trobar-se algun cop usats l'un i l'altre dins un mateix paràgraf, sense que la proximitat del *doncs* bo tingui la virtut de fer adonar de l'absurditat del *doncs* dolent.

Ens suggereix aquestes ratlles, en què encara una vegada més parlem del *doncs* causal, el paràgraf següent que llegíem en un diari d'ahir:

«És inútil parlar de centenars de baixes enemigues, *doncs* n'hi han hagut 127 d'espanyoles, que s'haurien estalviat amb l'abandó de la posició. Cal, *doncs*, abandonar-la i portar les nostres tropes a una línia de defensa més garantida...»

Llegint aquest paràgraf, ens refermem en la creença que hi ha molts que comencen a fer una distinció entre un *doncs* inicial de proposició (que seria el *doncs* causal) i un *doncs* situat al mig de la proposició (que seria el *doncs* deductiu). Tindríem, llavors, dos *doncs*, com tenim dos *però*, que es distingirien per llur posició dins la proposició. Però els partidaris del *doncs* causal,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que tendeixen a establir aquesta distinció, obliden que la conjunció catalana amb què era i és introduïda la conclusió en tot sil·logisme, la conjunció que tradueix l'*ergo* llatí i el *luego* espanyol, és precisament un *doncs* inicial.

Ⓕ 14-18 *LP* (31 v 1923), 6d
Ⓝ 14-18 «De Madrid».

384

3 VI 1923

Ahir copiàvem un fragment en què figuraven, l'un a prop de l'altre, un *doncs* bo i un *doncs* dolent, sense que la proximitat dels dos *doncs*, amb llurs significacions tan oposades, hagués estat apta a fer adonar el seu autor de l'absurditat del segon *doncs*, causal. El paràgraf de què formava part el fragment transcrit contenia encara altres faltes de gramàtica; era un bell exemple a retreure per demostrar la impenetrabilitat de molts en qüestions gramaticals, o, el que és pitjor, la poca atenció que molts presten a aquestes qüestions.

Aquest paràgraf, que traïa tot ell ésser una traducció literal de l'espanyol, contenia, en soles dotze ratlles curtes, un *els hi* en lloc del datiu *els*, un *n'hi han hagut* en lloc d'un *n'hi ha hagut*, un complement directe construït amb la preposició *a*, el *doncs* causal, tres faltes d'ortografia...

Deia així: «... als socialistes *els hi* sembla bé el camí *emprès* pel Govern en el problema del Marroc: però no és prou. La *decissió* s'imposa. Ha esdevingut ço de Tizzi-Azza. És inútil parlar de centenars de baixes enemigues, *doncs* n'hi *han* hagut 127 d'espanyoles, que s'haurien estalviat amb l'abandó de la posició. Cal, doncs, abandonar-la i portar *a* les nostres tropes a una línia de defensa més garantida. Si es persisteix en l'actual estat de les coses *aumentaran* les despeses i els perills...»

Ⓝ 1-2 Vegeu la n. a la *CF* anterior.

385

6 VI 1923

Al Sr. A. B. i S.

El *servitud* que figura en el Diccionari Ortogràfic no prové del mot llatí *servitus-servitutis*, en el qual cas, en efecte, la seva *d* final fóra errònia: com a

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

virtus, senectus, etc., responen, en català, *virtut, senectut*, etc., a *servitus* hauria de respondre evidentment *servitut*. *Servitud* respon a *servitudo-servitudinis*, i pertany a la mateixa categoria que *solitud, fortitud, altitud*, etc. (provinents de *solitudo, fortitudo, altitudo*, etc.).

Posseint el llatí, com a derivats del mot *servus*, els dos mots *servitus* i *servitudo*, el català pot triar entre *servitut* i *servitud*. Mentre no admeté la *d* final, la sola grafia possible era *servitut*, que el mateix podia respondre a l'un que a l'altre d'aquells dos mots llatins (com s'esdevé amb el mot espanyol *servitud*). Però del moment que el català restableix en fi de mot la *d* etimològica, l'existència en llatí dels dos mots *servitus* i *servitudo* fa possibles en català les dues grafies *servitut* i *servitud*. Cap avantatge no hi hauria a adoptar-les totes dues, que per altra banda serien perfectament homòfones; i, posats a escollir entre les dues, es donà la preferència a la segona per la consideració que la categoria dels derivats en *tud* és incomparablement més nombrosa que la dels derivats en *tut*, *servitud* no resultant, d'altra part, sense parió en les llengües modernes, puix que, si l'italià diu *servitù* (de *servitus*), el francès i l'anglès diuen *servitude* (de *servitudo*).

La grafia *servitud* és, doncs, perfectament legítima, i encara que *servitut* seria també admissible, no hi ha cap raó per què, un cop adoptada aquella, la canviéssim ara per aquesta.

Ⓔ *B* 554 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 2 *cas, en efecte,*] cas *B* ‖ 3 «*virtus*», «*senectus*»] «virtutem», «senectutem» *B* | «*servitus*»] «servitutem» *B* ‖ 10 *espanyol*] castellà *B*

386

7 VI 1923

«SAFARETX», «SAFAREIG»

Pronunciant-se idènticament els dos dígrafs *tx* i *ig*, es comprèn que alguns mots terminats en el so *tx* presentin, en el català de la renaixença, una ortografia vacil·lant. Així, hi trobem *despatx* i *despaig*, *safaretx* i *safareig*, etc.

En el moment de fixar l'ortografia d'aquells dígrafs, a l'hora de redactar el Diccionari Ortogràfic, fou per error preferida la grafia *safaretx* a la grafia *safareig*. L'existència, en espanyol, del mot *zafareche* i el fet que a *ch* espanyol correspon normalment *tx* (ex.: *despacho despatx, reproche reprotxe, flecha fletxa*, etc.), expliquen l'error comès.

Havent-se, però, després pogut constatar que el mot en qüestió apareix

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ordinàriament grafiat *çafareig* en l'antic i que els seus derivats tenen *tj* i no *tx* en alguns parlars que no confonen *tj* i *tx* (com fa el barceloní), és evident que convé reemplaçar *safaretx* per *safareig*.

La grafia *safaretx* és un exemple de com és sempre perillós de deixar-se portar per l'analogia amb una llengua estrangera en l'ús de les lletres d'ortografia dubtosa. Una munió de grafies errònies del català modern són degudes a aquesta causa: *caball* (esp. *caballo*), *taberna* (esp. *taberna*), *abet* (esp. *abeto*), *gobern* (esp. *gobierno*), *mòvil* (esp. *móvil*), *varó* (esp. *varón*), *viga* (esp. *viga*), *savó* (fr. *savon*), *trovar* (fr. *trouver*), *arrivar* (fr. *arriver*), etc., etc.

Ⓔ *B* 548 TÍTOL] «Safaretx» o «safareig»? *B*
Ⓥ 2 *renaixença*] Renaixença *B* ‖ 6, 6-7 *espanyol*] castellà *B* ‖ 14 *una llengua estrangera*] una altra llengua *B* ‖ 16, 17, 18 *esp.*] castellà *B* ‖ 18 *fr.*] francès *B*

387

8 VI 1923

Els mots terminats en el so *tx* (Ex.: *despatx, lleig, roig*) es divideixen en tres categories segons que, en les altres formes del mateix mot o en els altres mots de la seva família, davant vocal, aquell so persisteixi (*despatxar*), es trobi canviat en *tj* (*lletja, lletjor*) o es trobi canviat en *j* (*roja, rojor*). Els mots de la primera categoria s'escriuen amb *tx* i els de les altres dues amb *ig* o *g*. D'ací que es digui, en tractar de l'ortografia del so *tx* en fi de paraula: s'escriurà *despatx, escabetx*, etc., perquè es diu *despatxar, escabetxar*, etc., però s'escriurà *lleig, enuig*, etc., perquè es diu *lletja, enutjar*, etc., i s'escriurà *roig, fuig*, etc., perquè es diu *roja, fugir*, etcètera.

Aquesta regla, però, de poc serveix als barcelonins, qui comunament confonen *tj* i *tx*, donant a ambdós dígrafs la pronúncia *tx*. De manera que no podríem pas fixar l'ortografia d'un mot terminat en el so *tx*, si no teníem altre mitjà que la pronúncia barcelonina dels seus derivats. El que en barceloní es digui *safaretxet* no és, doncs, cap raó perquè no puguem escriure *safareig*, i llavors, derivat d'aquest, *safaretget*.

El problema de *safareig* ens ha portat a assenyalar un fet de la pronúncia barcelonina, un cas d'*apitxament* del barceloní. I no cal dir que caldria combatre'l esforçant-nos a donar als dígrafs *tj* i *tg* el so sonor que tenen en altres parlars, ben distint del so sord que respresenten els dígrafs *tx* i *ig* final.

Ⓔ *B* 25
Ⓥ 10 *qui*] que *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

388

9 VI 1923

Alguns dies havem trobat diferents exemples de *agombolar* en el sentit de *acumular, amuntegar*. No creiem que aquest verb tingui en cap parlar català aquesta significació. Segurament es tracta d'un sentit que escriptors moderns hi han donat erròniament potser per la seva semblança fònica amb *acumular*. Aquesta era ja l'opinió de Marian Aguiló, nadiu de Mallorca, on el verb és ben viu.

Una significació del verb *agombolar*, certament ben diversa de la que li donen aquells escriptors, és la que ressurt clarament dels següents exemples recollits per Marian Aguiló:

«Una dona així vos apedaça i *agombola* com ningú», Narcís Oller.

«Ni temps tenia (una dona que tot lo dia havia de treballar) d'*agombolar* la família.»

«Les germanetes dels pobres los *agombolen* i mantenen.»

Agombolar significa, doncs, *tenir sol·lícitament cura de*, i en aquesta accepció és sinònim de *gombolar*.

Compareu, en les *Contarelles* de Mossèn Alcover:

«Déu, que si d'una banda los atabuixa, de s'altra los *agombola* i los conforta.»

«Alegria, conhort i *agombol* de tota la humanitat.»

«Alenar aquell aire *agombolador* d'una cuina patriarcal.»

Agombolar, segons J. Amengual, significaria també: *ajuntar, acomodar, adondar* (Cp. *Bo d'agombolar*: que a tot s'acomoda).

Ni en l'Aguiló i en l'Amengual trobem, doncs, la significació de *acumular* o *amuntegar* que molts donen avui al verb *agombolar*.

Ⓔ *B* 380

Ⓥ 5, 9 *Marian*] Marià *B* ‖ 13 *germanetes dels pobres*] Germanetes dels Pobres *B* ‖ 16 *Mossèn*] mossèn *B* ‖ 21 *també*:] també *B* ‖ 23 *i*] ni *B* | *l'Amengual*] l'Armengol *LP*; *B* també esmena aquest error.

Ⓕ 5-13 *DAg* 1, *s. v. agombolar* ‖ 16-18 Alcover (1915: 40) ‖ 19 Íd. (1915: 508) ‖ 20 Íd. (1915: 565) ‖ 23 Amengual (1858-1878: 1, *s. v. agombolar*)

Ⓥ$_1$ 11 *tot lo dia havia de treballar*] tot lo dia havia treballat

Ⓝ 16-18 «Ploren sí a les totes perquè no hi poren fer demés, pero ploren resignats i beneïnt sa má de Deu, que, si d'una banda los atabuixa, de s'altra los agombola i los conforta», de la contarella «¡Quina Pobila!». ‖ 19 «es naixement d'aquell Minyonet, alegría conort i agombol de tota l'humanidat», de la contarella «Ses festes de Nadal». ‖ 20 «alenar aquell aire agombolador d'una cuina patriarcal», de la contarella «Ses festes de Nadal».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

389

10 VI 1923

Tots sabem com, durant la renaixença literària, ens han preocupat les qüestions ortogràfiques. En canvi, poca ha estat l'atenció que havem prestat a les qüestions ortoèpiques. I ha estat, potser, una sort, puix que, sense una ortografia fixada, no hauríem fet sinó provocar la naixença d'una munió de pronúncies errònies. Ara podríem intentar, si es cregués convenient i faedor, el restabliment del so *v*; i àdhuc deu anys endarrera, el restabliment d'aquest so hauria originat un gran nombre de pronúncies errònies, puix que l'hauríem vist introduir-se en mots com *rebentar, biga, buidar, bolcar*, que per influència espanyola escrivíem erradament amb *v*.

Avui, gràcies a tenir fixada l'ortografia, podem començar ja a ocuparnos d'ortoèpia. No és, potser, encara l'hora, mentre no disposem de l'escola, d'intentar el restabliment de la *v*, però hauríem ja de preocupar-nos resoludament de restablir els sons *tj, bbl, ggl, mt* (en mots com *viatjar, poble, regla, redemptor*), de corregir la pronunciació dels mots que pronunciem amb *s* en lloc de *z* o viceversa, de combatre l'ensordiment de certes consonants en els enllaços (*els astres*: pron. *el-zas-tres*, no *el-sas-tres*), de corregir la pronunciació defectuosa de moltes combinacions vocàliques. No ens atrevim, però, a dir de restablir la *l* doble mentre hi hagi qui escriu *cel·lebrar, el·lecció, rel·ligió*...

Ⓔ *B* 56

Ⓥ 8-9 *per influència espanyola*] om. *B* ‖ 11-12 *l'hora, mentre ... l'escola, d'intentar*] l'hora d'intentar *B* ‖ 17 *vocàliques.*] vocàliques... *B* ‖ 17-19 *No ... «rel·ligió» ...*] om. *B*

390

12 VI 1923

Dues observacions cal fer tocant al verb *haver* impersonal (Ex.: *hi ha molta gent*), que ha d'anar sempre acompanyat de l'adverbi *hi* i que no té, dins cada temps, sinó la tercera persona del singular.

El llenguatge parlat sol posar el verb *haver* en plural quan l'acompanya un nom o un pronom en plural; així, hom diu comunament *hi han quatre homes, hi han hagut molts morts, hi hauran molts convidats*, etc., en lloc de *hi ha quatre homes, hi ha hagut molts morts, hi haurà molts convidats*, etcètera. Convé d'evitar aquesta concordança del verb *haver* amb el nom o pronom que l'acompanya, defecte que retrobem sovint en el llenguatge escrit.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Al costat d'aquest defecte, d'origen popular, no és rar constatar-ne encara un altre, del qual parlàvem fa pocs dies. Aquest és degut a una imitació de l'espanyol i es troba en frases no provinents del llenguatge corrent. Consisteix en la supressió de l'adverbi *hi*. Exemple: «Cap qüestió pot haver que l'interessi tant com aquesta». Ací, ultra l'adverbi *no*, manca l'adverbi *hi*. De les dues omissions, la primera és passadora, però la segona és completament inacceptable. El sol cas de *haver* impersonal sense *hi* és el de les frases fetes *temps ha, cinc anys ha* i anàlogues.

Ⓔ *B* 217
Ⓥ 2),]): *B* | «*hi*»] «hi», *B* ‖ 13 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 17 «*hi*»] «hi», *B*

391

13 VI 1923

Encara una vegada més parlem de la *l* doble.

En primer lloc per recomanar als escriptors que es prenguin la pena d'aprendre la llista dels mots que cal escriure amb *l* doble. Els mots corrents que tenen *l* doble són en molt curt nombre, i no és pas gens difícil d'aprendre'n la llista. Trobar a cada moment grafies com *rel·ligió* o *cel·lebrar* o *el·legir*, és una cosa verament vergonyosa.

En segon lloc per recordar que les dues *l* que representen una *l* doble han d'anar ben juntes, gairebé tant com les dues *l* que componen la *ll*. Hem notat que molts, en escriure un mot amb *l* doble, acostumen a deixar entre les dues *l* un espai capaç almenys de contenir una *m*. Intercalar un llarg guió entre les dues *l* sembla haver-se erigit avui en regla cal·ligràfica, quan tanmateix el mot seccionat així és d'un efecte deplorable.

I els impressors espaien també les dues *l* continuant a realitzar la doble *l* amb dues *l* separades per un punt volat. ¿Quan es decidiran, almenys els que imprimeixen molt en català, a adquirir el signe *l·l*?

Ⓔ *B* 28
Ⓥ 1 *doble.*] doble («l·l»). *B* ‖ 2, 7 *lloc*] lloc, *B* ‖ 14-15 *¿Quan ... català, a*] Quan es decidiran a *B*

392

14 VI 1923

Els que s'interessen per les qüestions gramaticals saben prou les campanyes que havem fet a favor de *el qual*, que sovint es trobava substituït per *el que* i més sovint encara per *el quin*. *El qual* relatiu, després d'haver estat, a tort,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

usat llargament com a traducció de *cuyo*, perillava de desaparèixer del català literari suplantat, adés per un *el que*, imitació del relatiu compost espanyol *el que* (Ex.: *El segundo capítulo, del que copiamos...*: *El segon capítol, del que copiem...*, quan en bon català cal dir *del qual copiem*), adés per un *el quin*, creació dels descastellanitzants a ultrança, que, no sabem per què, consideraven *qual* com a mot suspecte (*El segon capítol, del quin copiem...*).

Hi ha, en canvi, dos casos en què combatem l'ús del mot *qual*. Molts diuen i hi ha qui escriu encara *cada qual* en lloc de *cadascú*, i és general de traduir les frases espanyoles *tal y cual, tal o cual*, per *tal i qual, tal o qual*. *Cada qual* és del tot inacceptable, i en opinió nostra caldria també evitar aquestes frases, a les quals creiem preferibles, com havem dit altres vegades, *tal i tal, tal o tal*. (Ex.: *Això ho trobareu en tal i tal banda.*)

Ⓔ *B* 104
Ⓥ 1 *que*] qui *B* ‖ 5 *literari*] literari, *B* ‖ 5-6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 12 *espanyoles*] castellanes *B*

393

16 VI 1923

Havem notat que alguns escriptors tracten ara de reintroduir en la llengua literària l'antiga locució conjuntiva *per ço que*. Ja són avui bastant generalitzades les locucions *per tal com* i *per tal que*, la primera causal i la segona final, que en certs casos ofereixen indubtablement avantatges sobre la conjunció usual *perquè* alhora causal i final. Adoptades *per tal com* i *per tal que*, no veiem la utilitat de portar a la llengua moderna les altres locucions conjuntives antigues *per ço que, per ço car*, etc., sobretot si, com es fa amb algunes d'elles, hom les empra, adés com a causals, adés com a finals.

És cert que, a jutjar pels exemples moderns que havem pogut registrar, avui es tendeix a donar a la locució *per ço que* una significació causal, potser per influència del *parce que* francès. Però precisament en català antic aquesta locució és preferentment usada com a conjunció final:

«L'home és estat creat en lo mig *per ço que* fos pus baix dels àngels e pus alt que les bèsties», Bernat Metge.

«No volíem exir defora *per ço que* la gent no conegués lo pesar que n'havíem», Crònica del rei Jaume.

«E, al dinar, menja bé e dóna't plaer, e mostra molt més alegria de la que acostumat havies, *per ço que* tots aquells qui tenen l'esperança perduda, la puguen recobrar», Tirant lo Blanch.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 280
Ⓥ 16 *del rei Jaume*] de Jaume I *B*
Ⓕ 13-14 Metge (1889: 7-8; [2006: 129]) ‖ 15-16 Jaume I (1873: 276; [1991: 200]) ‖ 17-19 Martorell (1873-1905: I, 33; [2005: 98])

394

17 VI 1923

Avui hi ha, desgraciadament, molts qui, davant dos mots sinònims o que creuen sinònims, prefereixen sistemàticament el que és estrany a la llengua parlada. Hi ha en molts com una aversió als mots habituals. El català els sembla millor entacat d'un cert nombre de mots insòlits.

Aquesta predilecció pels mots no habituals, que ja és blasmable en el cas d'ésser equivalents els dos mots (l'habitual i el seu substitut), és causa d'un gran nombre de les imperfeccions que presenta el català escrit, puix que són freqüents els casos en què el mot amb què se substitueix el mot habitual no té la mateixa significació que aquest.

Llegim en un diari d'ahir: «El sistema monàrquic, que ha proporcionat dies de glòria a la història de França, *adés* està fora del temps...»

Per què *adés* en lloc de *ara*? No és bo *ara*? Per què, doncs, defugir-lo? L'aversió al mot corrent ens ha portat, ací, a emprar *adés* amb una significació que no és la seva. *Adés* denota un temps passat o futur molt pròxim al moment present, però no aquest moment mateix. *Ara* no és sinó excepcionalment substituïble per *adés*.

Ⓔ *B* 377
Ⓕ 10-11 *LP* (16 VI 1923), 3a
Ⓝ 10-11 «De França. Comença a la cambra el debat sobre política interior. Discurs de M. Poincaré»: «Massarik a Algèria».

395

19 VI 1923

El verb *blasmar* és ja d'un ús corrent en la llengua literària. La seva significació és «desaprovar o censurar (algú) per haver obrat malament». És l'oposat a *lloar*: «De l'aturar seré *loat* e de l'anar seré *blasmat*» (Tirant lo Blanch). I, per extensió, pot dir-se també *blasmar la conducta d'algú, blasmar els seus actes, blasmar les seves paraules*.

Aquesta és la significació que tenia *blasmar* en català antic (la mateixa que té el verb francès corresponent *blâmer*), i amb aquesta significació l'u-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sen els escriptors moderns; però hi ha avui –havem notat– algun escriptor que el construeix malament dient *blasmar d'algú* o *d'alguna cosa* en lloc de *blasmar algú* o *alguna cosa.*

El verb *blasmar* és, com el seu corresponent francès *blâmer*, un verb transitiu, i cal per tant construir-lo amb un complement directe; el qual complement, en posar el verb en la veu passiva, passa a ésser el subjecte de la proposició:

«per que *blasmes* los homens qui no són cavallers»

«los reprenia e los *blasmava*» (R. Llull)

«més stimà morir que no viure avergonyit, per no ésser *blasmat* dels bons cavallers» (Tirant lo Blanch).

El verb *blasmar* admet un complement introduït amb *de*, però, figurant ja en la proposició un complement directe que denota la persona o la cosa blasmada: *Blasmar algú d'alguna cosa.* (Compareu, en francès: *Blâmer quelqu'un de quelque chose.*)

Ⓔ *B* 433

Ⓕ 3 *DAg* I, *s. v. blasmar* [Martorell (1873-1905: II, 326; [2005: 740])] ‖ 15 Ibíd. ‖ 16 Llull (1914 [2003]: 273; [2009: 334]) ‖ 17-18 *DAg* I, *s. v. blasmar* [Martorell (1873-1905: I, 157; [2005: 248])]

396

20 VI 1923

Al Sr. J. Puig Esteve

El senyor P. E. està d'acord amb nosaltres que *adés* no vol dir «en el moment present»; però, segons ell, no significaria sinó «fa poc». La raó que dóna és que en la contrada de Catalunya d'on ell és oriünd, en la qual *adés* és d'un ús corrent, aquest mot és emprat exclusivament amb la significació de «fa poc». Però és un fet que, dins el català, trobem *adés* adjuntat a un verb futur, i llavors vol dir evidentment «dins poc», com adjuntat a un verb en pretèrit vol dir «fa poc»:

«E dixem-los: Esperats-nos aquí que adés serem ab vos» (Crònica del rei Jaume.)

«No sabem què volran adés ne què faran» (Eximenis.)

I és evident que el fet que una construcció hagi esdevingut insòlita en determinades contrades, no és una raó suficient per condemnar-la, sobretot quan en trobem exemples nombrosíssims en els millors temps de la llengua.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Adés, amb les seves dues significacions distintes, segons que vagi amb un verb en futur o en pretèrit, és comparable a l'adverbi *anit*, que amb un verb futur vol dir «la nit d'avui», i amb un verb en pretèrit vol dir «la nit d'ahir», per bé que amb aquesta significació és preferible de dir *anit passada.*

Ⓔ *B* 378 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 10 *Eximenis*] Eximenis *B* ‖ 12 *per*] per a *B* ‖ 13-14 *llengua*] nostra llengua *B*
Ⓕ 8 *DAg* I, *s. v. adés* [Jaume I (1873: 295; [1991: 214])] ‖ 10 Ibíd. [Eximenis (1484: t5)]
Ⓝ 1 Possiblement es tracta de Josep Puig i Esteve, un dels fundadors del CADCI, natural d'Agramunt, a l'Urgell.

397

21 VI 1923

Al Sr. J. P. E.

Adés, adverbi, designa un moment que no és ben bé el present però que no està gaire allunyat; llavors, amb un verb en pretèrit, equival a «fa poc», i amb un verb en futur, equival a «d'ací a un moment». *Adés ho farem* és, doncs, compatible amb *Adés ho hem fet*; i, davant dels exemples antics que l'abonen, no creiem que el senyor P. E. insisteixi a considerar-la com una construcció arbitrària i absurda.

També considerava absurd el senyor P. E. que traduíssim la conjunció espanyola *ora* per *adés* (*ora llorando, ora riendo*: *adés plorant, adés rient*). Però la copulació que l'espanyol fa mitjançant la repetició del mot *ora* no exigeix pas que el mot copulatiu signifiqui precisament *ara* (el francès empra en aquest cas *tantôt*, que no significa pas *ara*), i justament l'adverbi de temps a què recorria normalment el català en aquest cas era aquest *adés*, al qual el senyor P. E. voldria fer significar exclusivament «fa poc».

«*Adés* riu, *adés* plora.»
«*Adés* era un loch, *adés* era en altre.»
«*Adés* ab uns, *adés* ab altres.»
«La victòria *adés* era dels nostres, *adés* dels enemichs.»

Ⓔ *B* 264 (*líns. 1-6*) *B* 291 (*líns. 8-17*) ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 4 *dels*] els *B* ‖ 7 *També ... P. E.*] El senyor P. E. considerava absurd *B* ‖ 8 *espanyola*] castellana *B* ‖ 9 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 12 *en*] entre *LP*; esmenat també així a *B*
Ⓝ ENDREÇA Vegeu la *CF* 396.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

398

22 VI 1923

Llegim en la *Gaseta Municipal*: «Sessió... Fou celebrada el dia... En ella assistiren...»

En ella assistiren és dolent. No perquè hi manqui un *hi*. *En ella hi assistiren* fóra encara pitjor. El castellanisme evident que és ací *en ella* no desapareix amb l'addició d'un *hi*, sinó reemplaçant *en ella* per *hi*: *Hi assistiren...*

Quan escrivim, oblidem massa sovint que el català, que posseeix els dos pronoms *hi* i *en*, no usa sinó excepcionalment les combinacions *en ell, d'ell*, etcètera, amb referència a cosa, exactament com el francès. Parlant no diríem mai *Havem estat al teatre i en ell havem vist ta germana*, sinó *i hi havem vist* (et nous y avons vu) *ta germana*, ni *Havem estat al museu i havem sortit d'ell a les quatre*, sinó *i n'havem sortit* (et nous en sommes sortis) *a les quatre*.

¿Per què, escrivint, ens oblidem tan sovint d'aquests dos mots *hi* i *en* usant en lloc d'ells les combinacions *en ell, d'ell*, etc., i en canvi els prodiguem com acompanyants de qualsevol verb posposat a una determinació circumstancial? Pocs, com sabem, escriuran *En el capítol primer l'autor explica...* (que és perfecte), sinó *En el capítol primer l'autor hi explica...*

Cada dia menys usats com a traducció de *en él, de él*, etc., els dos mots *hi* i *en* perillen d'esdevenir exclusivament mots-falques.

Ⓕ 1-2 *Gaseta Municipal de Barcelona*, any X (31 V 1923), núm. 22, 261

Ⓝ 1-2 «Sessió de l'Ajuntament. [...] Fou celebrada ahir, dia 30 de maig [...]. En ella assistiren els Il·lustres». En núm. anteriors, la *Gaseta Municipal* alterna la forma igualment incorrecta: «en ella concorregueren» (17: 26 VI 1923; 21: 24 V 1923), amb la correcta aquí preconitzada per Fabra: «Hi assistiren» (23: 7 VI 1923; 25: 21 VI 1923), i amb altres d'igualment acceptables: «varen concórrer-hi» (18: 3 V 1923), «assistint-hi» (27: 5 VII 1923; 28: 12 VII 1923). Aquesta última és la que s'acabà imposant, fins al núm. 38 (20 IX 1923), en què, arran del cop d'Estat de Primo de Rivera, la *Gaseta* va tornar a ser publicada íntegrament en castellà.

399

24 VI 1923

«Bescanviar els presoners.»

El català posseeix, al costat de *bescanviar* i *bescanvi*, amb igual significació, *descanviar* i *descanvi*. En el parlar meu, i creiem que en el de la majoria dels barcelonins, viu però solament un d'aquests verbs i un d'aquests noms (el verb *descanviar* i el nom *bescanvi*, cada dia, però, menys en ús,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

reemplaçat per *canvi*); sense que això vulgui dir, naturalment, que no siguin tots quatre mots perfectament admissibles. Ara, que no els usem actualment sinó referint-nos a diners. I a això es deu que ens faci estrany una frase com la transcrita.

Realment és de doldre que, en frases com aquesta, hàgim reemplaçat *bescanviar* o *descanviar* per *canviar*, que té altres sentits; i per això no sabríem condemnar la frase *bescanviar els presoners*, tot i que ens fa estrany. Però donat que *descanviar* i *bescanviar* han pres el sentit restret que havem assenyalat més amunt, potser fóra millor que de recórrer a aquests verbs, de restablir en aquest cas l'antic verb *escanviar* amb el seu postverbal *escanvi*:

«Metre una cosa en *escambi* de altra.»

«... la terça part de la dita alqueria *escambiada*.»

Ⓔ *B* 473
Ⓥ 4 *viu però*] viu, però, *B*
Ⓕ 16 *DAg* III, *s. v. escambi* ‖ 17 Íd., *s. v. escambiera*

400

26 VI 1923

Trobàvem l'altre dia com a traducció de l'adjectiu espanyol *disolvente*, el mot *dissolent*. Segurament el fet que a *disolviendo, disolvemos, disuelven, disolvía*, etc., corresponen, en català, *dissolent, dissolem, dissolen, dissolia*, etc. (sense la *v* etimològica, que l'espanyol ha conservat i el català ha perdut), féu creure que al mot espanyol *disolvente* havia de correspondre en català el mot *dissolent*. En realitat, el mot català corresponent a l'espanyol *disolvente* no és *dissolent*, sinó *dissolvent*.

Dissolvent, encara que provinent del participi present *dissolvere*, és avui un pur adjectiu, no una forma de *dissoldre*; i la supressió de la *v* que ha sofert aquest verb, no l'afecta. *Dissolent* és el gerundi de *dissoldre*, desproveït de la *v* etimològica com totes les altres formes d'aquest verb; *dissolvent* és un adjectiu que no té altre parentiu amb *dissoldre*, sinó que prové d'un mot que en llatí era una forma del mateix verb d'on prové *dissoldre*.

Entre *dissolent* i *dissolvent* hi ha la mateixa diferència que entre *convenient* i *convenint*, *absorbent* i *absorbint*, *concernent* i *concernint*, *obedient* i *obeint*.

Ⓔ *B* 460
Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* ‖ 4 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 5 *espanyol*] castellà *B* ‖ 6 *a l'espanyol*] al castellà *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

401

27 VI 1923

«Renunciar, *jatsia* al principi de la relativitat, *jatsia* a la llei simple de propagació de la llum en el buid.»

Per què *jatsia*? Avui diem *sia*, i antigament... deien *sia*, també. *Jatsia* és un mot antic; però el *jatsia* del passatge transcrit no és pas la imitació d'una construcció antiga, sinó indubtablement la catalanització poc feliç, d'un *ya sea* espanyol. *Jatsia* és en català antic una conjunció concessiva, vol dir *encara que, si bé*. Àdhuc amb aquesta significació és ja discutible si convé de reintroduir-la en la llengua literària; però, ¿quina solta tindria de reprendre-la per fer-li exercir arbitràriament la funció sintàctica que ja exerceix i ha exercit en tot temps el mot *sia*?

Hi ha avui per part de molts com un afany d'usar paraules i construccions insòlites. Ben vingut l'arcaisme que ve a remeiar un castellanisme, que ve a enriquir realment el nostre lèxic. Però, si un mot corrent és bo, ¿per què cercar de reemplaçar-lo per un mot antic? ¿És que perseguim que el català literari esdevingui inintel·ligible?

I pensem que sovint ocorre, com per exemple en el passatge transcrit, que el mot arcaic és emprat impròpiament, amb una valor tota altra que la que tenia en català antic.

Ⓔ *B* 275

Ⓥ 2 *buid*] buit *B* ‖ 6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 12 *Ben vingut*] Benvingut *B (benvingut* no apareix al *Diccionari ortogràfic)*

Ⓕ 1-2 Vial (1923: 182)

Ⓝ 1-2 Einstein havia visitat Barcelona el febrer d'aquell any. La frase aquí comentada per Fabra apareix en la versió catalana (sense indicació del nom del traductor) d'un text de François Vial aparegut d'antuvi a la *Revue des Sciences Philosophiques* de París, i reproduït a Vial (1923).

402

29 VI 1923

Cal anar molt en compte en l'ús dels mots arcaics. En diferents ocasions havem fet notar els perills que corre la llengua en mans dels arcaïtzants poc experts. Si no es posa un aturador al gust immoderat pels mots antics, els arcaïtzants esdevindran un flagell comparable als descastellanitzants a ultrança que patírem anys endarrera, aquells que preferien *valdre* a *valer*, *mal·lejable* a *mal·leable*, *ambent* a *ambient*, perquè en la terminació *er* de *valer*, en l'absència de la *j* en *mal·leable*, en el diftong de *ambient* creien veure l'empremta de la influència espanyola.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Un col·lega nostre ens fa notar que no és ja solament en la significació dels mots arcaics que són comeses errades, sinó encara en llur forma mateixa. En aquestes converses havem constatat algunes de les deformacions semàntiques que els mots antics han sofert en ésser usats pels escriptors moderns: *quiscun* ha estat algun cop emprat com a equivalent de *algun*; *abellir* fou llarg temps usat com a sinònim de *embellir*; *freturar*, que vol dir *necessitar*, *mancar de*, és avui generalment usat com a sinònim de *ansiar*, *anhelar*. El cas que el nostre col·lega ens comunica és tot altre: és qüestió del mot antic *tèbeu*, el qual, l'escriptor modern, en reintroduir-lo en la llengua literària, fa agut (*tebèu*), oblidant que es tracta d'una forma intermediària entre *tépidum* i *tebi*, amb l'accent per tant en la primera síl·laba (*tèbeu*).

Ⓔ *B* 305
Ⓥ 8 *espanyola*] castellana *B*

403

30 VI 1923

«Ha estat morta una sentinella francesa.»

És just que ens resistim a fer masculí el mot *sentinella*? Referint-se al soldat que fa sentinella, no diu ja tothom *un sentinella*?

És clar que *sentinella* és originàriament femení. L'italià diu: *Alla porta della caserna c'è la sentinella*. I totes les llengües que han manllevat aquest mot a l'italià l'han adoptat amb el seu gènere originari. *Sentinelle*, francès, és femení; *centinela*, espanyol, és femení. *Sentinella*, escrit *centinella*, figura com a femení en el Labèrnia i els altres diccionaris catalans; i com a femení és donat en el Diccionari Ortogràfic de l'Institut.

Però el gènere femení, que s'acorda molt bé amb la forma del mot *sentinella*, està en desacord amb la significació d'aquest mot en tant que designa un individu masculí; i és natural que ça i lla s'hagin manifestat amb una tendència a fer-lo masculí. En francès es troben exemples de *sentinelle* masculí: *Le bon sentinelle se comporta en vrai héros*. L'Acadèmia espanyola accepta per a *centinela* el gènere masculí al costat del femení.

Si, com creiem, ja tothom diu *el sentinella*, no trobaríem desenraonat que la llengua literària admetés aquest mot en la categoria dels substantius masculins, al costat de *corneta*, *trompa*, etc., designant els individus que toquen aquests instruments.

Ⓔ *B* 553
Ⓥ 2 *És*] ¿És *B* ‖ 3 *no*] ¿no *B* ‖ 6 *italià*] italià, *B* ‖ 7 *espanyol*] castellà *B* ‖ 18 «*trompa*»] «trompeta» *B*
Ⓕ 8 Labernia (1839)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

404

3 VII 1923

«*Tota vegada que* ens ha estat permès..., nosaltres havem procedit a...»

No recordem d'haver trobat en català antic cap exemple de *tota vegada que* causal, com en el passatge transcrit. En canvi, tenim aplegats un gran nombre d'exemples de *tota vegada que* seguit d'un subjuntiu, amb el sentit de *sempre que*. Si aquell sentit causal és, com creiem, estrany al català antic, el devem probablement a la influència de *toda vez que* espanyol. *Tota vegada que* causal, seria llavors un exemple més d'una paraula o locució catalana que ha perdut la seva significació primitiva per adoptar la significació de la paraula o locució espanyola corresponent.

El fenomen és freqüentíssim. N'és un exemple l'adjectiu determinatiu *demés*, usat avui amb la significació de *altres* o *tots altres*, que té l'adjectiu espanyol *demás*. I potser n'és un altre exemple la conjunció *més*, usada, no amb el sentit de *així mateix*, *encara*, etcètera, que té en català antic, sinó amb el sentit adversatiu que té la conjunció espanyola *mas*, ço és, com a equivalent de *però*.

Ⓔ *B* 281

Ⓥ 6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 9 *espanyola*] castellana *B* ‖ 11-12 *l'adjectiu espanyol*] l'adverbi castellà *B* ‖ 12 «*demás*»] *LP* diu «*además*»; creiem que és un error, per «*demás*», i així l'hem substituït per aquest; contràriament, *B* deixa l'«*además*» originari i canvia *adjectiu* per *adverbi* ‖ 14 *espanyola*] castellana *B*

405

4 VII 1923

Al Sr. P. H.

Que *adés*, pugui designar un moment pretèrit o futur segons que el verb estigui en pretèrit o futur, no implica cap pobresa, com opina el senyor P. H., fill d'una contrada on *adés* no és usat sinó en el sentit de «fa poc». *Adés* indica «un moment molt pròxim a l'actual», i és el verb que determina si aquell moment és anterior o posterior al moment present. Li passa al mot *adés*, demostratiu, una cosa anàloga a la que passa al mot *anit* o a la locució *aquesta nit*, que amb un verb en futur designa «la nit d'avui» i amb un verb en pretèrit designa «la nit d'ahir».

La llengua té prou adverbis i expressions adverbials que designen inequívocament el futur o el passat perquè constitueixi un defecte que un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

determinat adverbi pugui designar adés el futur adés el passat. I sobretot la llengua no guanyaria res que, perquè *adés* designa un moment pretèrit, el rebutgéssim per a la designació d'un temps futur substituint-lo per l'horrible *alego*, que el senyor P. H. sembla preferir.

Ⓔ *B* 265 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 «*adés*»,] «adés» *B* ‖ 11 *sobretot*] sobretot, *B*

406

5 VII 1923

Quina ha estat la causa de l'èxit del mot *menys* dins el català corrent, al costat de l'èxit escàs o millor dit nul del mot *llur*? A la llengua literària l'adopció del *llur* és molt anterior a la del *menys*; i, amb tot, *llur* ha penetrat molt menys en el llenguatge parlat que aquest adverbi; en realitat, no hi ha penetrat gens. La causa de l'èxit relatiu del *menys* és que tot *menos* pot ésser reemplaçat per *menys*, mentre que tot *seu* no pot ésser reemplaçat per *llur*, sinó tan solament el *seu* que es refereix a dos o més posseïdors.

Anàlogament, un castellanisme és relativament fàcil de bandejar quan hi ha un mot català que el pot reemplaçar en tots els casos; però serà dificilíssim d'extirpar si cal reemplaçar-lo adés per un mot adés per un altre. *Apoiar*, per exemple, costarà molt de bandejar, perquè mancat el català d'un verb que pugui traduir l'espanyol *apoyar* en tots els casos, cal reemplaçar-lo per un mot diferent en cada cas, ço que no permet una substitució purament mecànica d'aquell mot.

Però, a part de la dificultat que suposa no disposar d'un mot que ell tot sol serveixi per remeiar un determinat castellanisme, cal constatar que hi ha molts a qui fins desplau (i se n'haurien més aviat d'alegrar) que el català no posseeixi un mot que correspongui exactament al mot foraster, i ho consideren gairebé com un defecte de la llengua catalana.

En converses successives tractarem d'*apoiar* i d'altres castellanismes que es troben en el mateix cas que *apoiar*.

Ⓔ *B* 394
Ⓥ 1 *Quina*] ¿Quina *B* ‖ 12 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 16 *per*] per a *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

407

15 VII 1923

Alguns lectors d'aquestes converses ens han parlat de la conveniència de publicar una llista d'aquells punts de gramàtica en què sol incórrer-se en errades per tal que, tenint-los hom presents en escriure i sobretot en repassar els seus escrits, no fos tan fàcil que passessin inadvertides certes faltes de gramàtica avui freqüentíssimes.

Realment aquesta llista pot servir per evitar moltes errades: l'escriptor que repassi un escrit seu fixant-se, per exemple, en els complements directes, que sap que cal introduir sense preposició, no deixarà d'adonar-se de la falta comesa, si és que li ha ocorregut d'introduir inadvertidament un complement directe amb la preposició *a*.

Una altra causa d'errors és, sobretot en qüestions ortogràfiques, l'existència d'una sèrie de regles falses que molts s'han conjuminat, com la de fer servir de guia l'analogia amb l'espanyol per a l'escriptura de la *ç*.

Atenent, doncs, als precs d'aquells lectors, donarem ací una llista dels punts de gramàtica en què més freqüentment s'incorre en errades, recordant en cada cas la regla a seguir o indicant els perills de certes regles avui en voga.

408

17 VII 1923

I. Ortografia de les vocals inaccentuades. En aquest cas, com en tots els casos en què dues lletres són homòfones, no hi ha *cap regla general* que ens pugui servir de guia per a la recta escriptura de les lletres d'ortografia dubtosa.

Dues regles es donen referents, l'una a la vocal dels derivats que correspon a la vocal accentuada del primitiu, i l'altra a la vocal de les formes verbals de radical inaccentuat. Segons aquestes regles, escriurem amb *a clavet* derivat de *clau*; amb *e peuet*, derivat de *peu*; i amb *a dansar* i amb *e pensar*, perquè en el present d'indicatiu diem *dansa* i *pensa*. Però havem d'anar molt en compte en l'aplicació d'aquestes regles; la primera, en efecte, és sols aplicable als veritables derivats i la segona no és absolutament segura sinó per als verbs de la primera conjugació. Així, l'adjectiu savi *bucal*, del llatí *buccalis* s'escriu amb *u* malgrat *boca*; i *cosir* s'escriu amb *o* malgrat fer *cus* amb *u* en el present d'indicatiu.

Recordem ací que la coneixença dels paradigmes nominals i verbals ens dóna l'ortografia de la vocal de la síl·laba final de moltes formes nominals i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

verbals. Així sabem que davant la *s* del plural s'escriu sempre *e* (Ex.: *dones, taules*, etc.), així com davant les desinències personals *s, m, u* i *n* (Ex.: *donaves, donàvem, donàveu, donaven*).

Ⓔ *B* 15
Ⓥ 1 I. *Ortografia ... cas,*] En el cas de les vocals inaccentuades, *B* ‖ 4 *donen*] donen, *B* | *l'una*] l'una, *B* ‖ 5 *l'altra*] l'altra, *B* ‖ 6 «*clavet*»] «clauet» *B* ‖ 10 *derivats*] derivats, *B* ‖ 12 «*buccalis*»] «buccalis», *B*

409

18 VII 1923

II. Ortografia de la *b* i la *v*.

No hi ha tampoc *cap regla general* per al recte ús de les dues lletres *b* i *v*, solament regles parcials, l'una d'elles, sense excepcions, que diu que davant *l* o *r* s'escriu sempre *b* (Exemple: *oblit, pobre*).

Una regla ben coneguda sobre l'ús de la *b* i la *v* és la que diu que, dins les formes d'un mateix mot i dins els mots d'una mateixa família, la consonant sonora labial que alterna amb una *u* és la *v*, i la que alterna amb una *p* o una *b* pronunciada *p* és la *b*. Segons aquesta regla, s'escriurà amb *v blava* (femení de *blau*), *bevent* (gerundi de *beure*), *blavor, blavejar, emblavir* (derivats de *blau*), però amb *b lloba* (femení de *llop*), *saber* (que fa, en el present d'indicatiu, *sap*), *corbera, corbató* (derivats de *corb*, pronunciat *corp*).

L'aplicació d'aquesta regla no deixa, però, d'oferir dificultats, puix que no és aplicable als pseudo-derivats. Erraria, per exemple, el que escrivís *còrvid* amb *b* creient-lo un derivat de *corb*, o *sebaci* amb *v* creient-lo un derivat de *sèu*.

Però sobretot s'ha d'anar en compte a no prendre per guia l'espanyol o el francès, com han fet i fan encara molts. Anys endarrera era comú d'escriure amb *b* mots com *cavall, taverna, governar, avet, arrova*, als quals corresponen mots espanyols amb *b*, i, en canvi, amb *v*, mots com *bena, rebentar, berruga*, als quals corresponen mots espanyols amb *v*. Més tard, prenent per guia el francès, s'han escrit erròniament amb *v* un bon nombre de mots que en català tenen *b*, tals com *arribar, sabó, trobar, treball*, etc.

Ⓔ *B* 17
Ⓥ 1 *II. Ortografia de la «b» i la «v».*] om. *B* ‖ 3 «*v*»,] «v»: *B* ‖ 13 *que*] qui *B* ‖ 16-22 *Però ... «treball», etc.*] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

410

19 VII 1923

III. Ortografia de la *ç*.

Hi ha encara molts que pensen que sempre que el so de *s* sorda correspon a una *z* o *c* espanyola cal representar-lo per *ç* o *c*. Això els porta a escriure amb *ç* un gran nombre de mots que, en l'ortografia de l'Institut, són escrits amb *s* o *ss*. En aquest cas, com en el de la *b* i la *v* i tants d'altres, la mania de fer servir de guia l'espanyol o una altra llengua estrangera per a la recta escriptura de les lletres catalanes, dóna lloc a innombrables grafies errònies. Molts cops havem dit, i ens cal encara repetir-ho ací, que per usar correctament la *ç* no hi ha altre mitjà que aprendre de memòria la llista dels mots que s'escriuen amb aquesta lletra, llista ben curta, si hom en treu els mots que obeeixen a les dues regles que diuen que s'escriu *ç* en els derivats en *ança* i *ença* (com *enyorança* de *enyorar*, *creixença* de *créixer*) i en els adjectius d'una terminació com *audaç*, *feliç*, *atroç*.

En la majoria dels mots que s'escriuen amb *ç* (*braç*, *llaç*, *plaça*, *força*, *caçar*, *endreçar*, etc.), aquesta lletra correspon a una *z* o *c* espanyola, però són a centenars els mots en què a una *z* o *c* espanyola correspon *s* o *ss*: *dansa*, *tros*, *safrà*, *sucre*, *sofre*, *sabata*, *esquerre*, *mesquí*, *mescla*, etc., etc.

Ⓔ *B* 21

Ⓥ 1 *III. Ortografia de la «ç».*] om. *B* ‖ 3 *espanyola*] castellana *B* ‖ 5 *«ss».*] «ss»... *B* ‖ 5-8 *En ... errònies.*] om. *B* ‖ 8 *per*] per a *B*

411

21 VII 1923

IV. Ortografia de les plosives finals.

En fi de mot són homòfones la *b* i la *p*, la *d* i la *t*, la *g* i la *c*. La pronunciació no ens pot, doncs, servir de guia per a l'ortografia d'aquestes lletres en fi de paraula. Si els catalans aprenguéssim de petits, amb lectures, dictats, etc., la llengua escrita, o bé, encara, si les nostres publicacions apareguessin amb una ortografia uniforme i no presentessin tantes de grafies errònies, l'escriptura de les plosives finals no constituiria, com ara, una grossa dificultat de l'ortografia catalana, puix que tindríem ben fixades en la memòria les grafies correctes dels mots més usuals terminats en una consonant plosiva. Però avui ens cal aprendre de memòria les llistes dels mots terminats en *b*, en *d* i en *g*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Per facilitar aquesta tasca els tractats d'ortografia porten una sèrie de regles que ens donen cadascuna les grafies d'un nombre més o menys gran de mots, les quals no cal així aprendre de memòria. Però aquestes regles són sovint mal aplicades. Segons una d'elles, el femení *sorda*, per exemple, ens dóna l'ortografia del masculí *sord*; llavors molts, que no han entès o no recorden bé aquesta regla, del fet que *sord* s'escriu amb *d* perquè el seu femení és *sorda*, treuen la conseqüència que cal també escriure amb *d buit*, puix que el seu femení és *buida*. En realitat, la regla que ells apliquen a *buit* no es refereix sinó als mots en què el so de *t* va precedit d'una consonant, i no té per tant res a veure amb aquest mot, que s'escriu amb *t*.

Cal tenir ben present que el fet que el femení o els derivats d'un mot tinguin *b*, *d* o *g*, no vol dir que aquest mot hagi d'escriure's forçosament amb *b*, *d* o *g* finals; centenars de mots que es troben en aquest cas s'escriuen amb *p*, *t* i *c* finals, per exemple: *llop, cup, buit, mut, paret, fat, prat, set, foc, amic, manyac, pessic, feixuc, rònec.*

Ⓔ *B* 31
Ⓥ 1 *IV. Ortografia de les plosives finals.*] om. *B* ‖ 12 *Per*] Per a *B* ‖ 24 *finals*; *centenars*] finals. Centenars *B* ‖ 25 *finals, per exemple*:] finals; per exemple, *B*

412

22 VII 1923

Després del que havem dit a propòsit de l'ortografia de les vocals inaccentuades, de la *b* i la *v*, i de la *c* i de les plosives finals, no ens cal examinar els altres casos en què l'ortografia d'una lletra no pot fer-se recolzar en la sola pronunciació. En tots aquests casos és qüestió d'aprendre de memòria les grafies correctes com, amb continuats exercicis de lectura i redacció, hauríem fet des de petits si haguéssim après el català com un francès o un anglès aprenen llurs llengües, d'una ortografia certament molt més difícil que la nostra.

Un català, en escriure, ha de posar *braç*, amb *ç*, com un espanyol posa *hombre* amb *h* o un francès *taon* amb *ao* en lloc de *a*; perquè sap, i en el moment d'escriure ho recorda, que així és com s'escriu el mot que ell pronuncia *bras*. Les regles i llistes de mots que figuren en els tractats d'ortografia no serveixen sinó per facilitar el treball de fixar a la memòria les grafies correctes; però, en el moment d'escriure, és aquestes que convé recordar directament i no pas les regles ortogràfiques, sovint insuficients i difícils de manejar. De memòria, doncs, convé de saber els mots que s'escriuen amb *j* davant *e* (Ex.: *majestat*), amb *l·l* (Ex.: *intel·ligent*), amb *mpt* i *mpc* (Ex.:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Redemptor, redempció), amb *cu* davant vocal (Ex.: *evacuar*), amb *z* intervocàlica (Ex.: *rizòfag*), etc., etc.

Aprendre de memòria milers de grafies és cosa certament difícil havent-ho de fer com ho fem avui els catalans; però això no ens hauria estat gens difícil si haguéssim après la llengua escrita com l'aprèn la gent dels països en què la llengua escolar no és una llengua estrangera sinó llur llengua nacional. Els qui, davant l'esforç considerable que requereix avui d'aprendre l'ortografia catalana, són portats a creure que aquesta és realment molt difícil, que pensin en les dificultats enormes amb què es trobaria un francès o un anglès que de gran tractés d'aprendre l'ortografia de la seva llengua partint de la pronunciació, com havem de fer avui nosaltres. Moltes coses que avui ens semblen d'una dificultat gairebé insuperable, les hauríem apreses sense adonar-nos-en si a l'escola ens haguessin ensenyat el català i no pas, com ara, una llengua estrangera.

413

24 VII 1923

V. Accentuació gràfica.

Tant com és difícil l'ortografia de lletres, donades les circumstàncies en què havem d'aprendre, és fàcil l'accentuació gràfica, que obeeix a regles fixes no gens complicades. Per a usar correctament l'accent gràfic en els polisíl·labs basta, en efecte, d'aprendre de memòria les dotze terminacions *a, e, i, o, u* (les cinc vocals), *as, es, is, os, us* (les cinc vocals seguides de *s*), *en* i *in* (la *i* i la *u* de les terminacions *i, u, is, us* i *in* no formant part d'un diftong); i llavors saber que si l'accent d'intensitat cau en la darrera síl·laba, ço és, si el mot és agut, cal accentuar-lo en el cas que acabi en alguna d'aquestes dotze terminacions (Ex.: *dirà, diràs, digué, digués, aprèn*; però, sense accent, *diran, direm, aprenent*); si l'accent d'intensitat cau sobre la penúltima síl·laba, ço és, si el mot és pla, cal accentuar-lo en el cas que acabi en una qualsevol terminació que no sigui cap d'aquelles dotze terminacions (Ex.: *dèiem, diguéssim, fàcil, plànyer*; però sense accent, *deia, digues, planyen*); i si l'accent d'intensitat cau en l'antepenúltima síl·laba, ço és, si el mot és esdrúixol, cal accentuar-lo sempre (Ex.: *fórmula, àvida, brúixola*), recordant que per als efectes de l'accentuació, els mots com *història* o *contínua* (però no els mots com *aigua* o *iniqua*) han d'ésser considerats com esdrúixols.

Però, malgrat la simplicitat d'aquestes regles, no és rar de trobar faltes d'accentuació en les nostres publicacions. Una falta freqüent és d'accentuar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

els mots aguts en *an*: *diran, seran*, etc. (que, com que són aguts en *an*, que no és cap d'aquelles dotze terminacions, han d'anar sense accent; en canvi, han d'accentuar-se els mots *diàfan, òrgan*, etc.).

Quant als monosíl·labs, o sia mots d'una sola síl·laba, la regla és que s'escriuen *sense* accent gràfic. Són doncs errònies les grafies freqüents *plà, plè*, etc. Uns quants monosíl·labs s'accentuen per diferenciar-los gràficament d'altres, com, per exemple, *mà* substantiu femení, diferenciat així de *ma* adjectiu possessiu (*mà ferida* no és el mateix que *ma ferida*); però aquests monosíl·labs, que cal aprendre de memòria, són en nombre limitadíssim, i si es cometen moltes errades en l'accentuació dels monosíl·labs, és perquè molts, ignorant que avui ja hi ha dreçada la llista completa dels monosíl·labs que s'han d'accentuar gràficament, creuen encara que cal accentuar tots els monosíl·labs que, escrits amb les mateixes lletres, es diferencien tan solament per la pronunciació de llur vocal, i, proveïts d'aquesta regla ja abandonada, prodiguen els accents en els monosíl·labs, accentuant no solament *bé, té, sí*, etc., sinó *bè, tè, sò*, etc. Aquests tals, cal remetre'ls a la llista de monosíl·labs accentuats que figura en qualsevol tractat d'ortografia.

Ⓔ *B* 34

Ⓥ 1 *V. Accentuació gràfica.*] om. *B* ‖ 3 *havem*] l'havem *B* ‖ 6 *(les cinc vocals)*] om. *B* | *(les cinc vocals seguides de «s»)*] om. *B* ‖ 7-8 *(la «i»... diftong)*] om. *B* ‖ 17 *que*] que, *B*

414

25 VII 1923

VI. Dièresi.

Una *i* o una *u* que van, dins un mot, immediatament darrera una altra vocal, per regla general o formen un diftong amb aquesta vocal (*flaire, rauxa*) o són consonants formant síl·laba amb una vocal següent (*noia, cauen*).

Quan això no succeeix, ço és quan una *i* o una *u* precedida de vocal és el so culminant d'una síl·laba (per exemple, en *ve-i-na, clo-i-a*), pot ocórrer: –o bé que la *i* o la *u* hagi de portar accent gràfic per una de les tres regles d'accentuació dels polisíl·labs (Ex.: *veí, cloíem, teúrgia*), en el qual cas l'accent gràfic ja indica la seva qualitat de so culminant –o bé que la *i* o la *u* no hagi de portar accent per cap d'aquelles regles, i en aquest cas i solament en aquest cas és que cal marcar-la amb una dièresi (Ex.: *veïna, cloïa, taüt*). La dièresi és, però, omesa excepcionalment en determinats casos, principalment en les terminacions *ista* (*egoista*), *isme* (*altruisme*), *ir* d'infinitiu (*oir*), i *int* de gerundi (*oint*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Les faltes que es comenten més freqüentment en l'ús de la dièresi són degudes a l'oblit d'aquesta excepció o a la substitució de l'accent gràfic (en mots com *veí, país*, etc.) per la dièresi. Així, són avui freqüents grafies com *oïr, oïnt*, i, encara que no tant, *veï, païs*!

Convé, doncs, tenir ben present:

I. Que els infinitius com *oir, trair, succeir, traduir*, amb els gerundis, futurs i condicionals corresponents (*oint*, etcètera; *oiré*, etc.; *oiria*, etc.), s'escriuen sense dièresi; II. Que abans d'usar la dièresi sobre una *i* o una *u* convé de veure si li pertoca d'anar accentuada, i en cas afirmatiu es posa sobre ella l'accent gràfic, i això exclou naturalment la dièresi; doncs *veí* no *veï, país* no *païs*; en canvi, *veïna, Lluïsa.*

Ⓔ *B* 41

Ⓥ 1 *VI Dièresi*] om. *B* ‖ 3 *general*] general, *B* |)]), *B* ‖ 5 *ço és*] ço és, *B* ‖ 7, 10 *hagi*] hagin *B* ‖ 8, 10 *cas*] cas, *B* ‖ 24 *dièresi;*] dièresi, *B*

415

26 VII 1923

VII. Apòstrof.

Llegint les publicacions catalanes encara trobem sovint faltes en l'ús de l'apòstrof. Quines són les més freqüents?

Una de les faltes més sovint comeses és, en les combinacions de dos pronoms febles dels quals el primer admet l'apòstrof pospositiu i el segon admet l'apòstrof prepositiu, d'apostrofar el primer en lloc del segon, ço és d'escriure *s'en, m'el, t'em*, etc. En lloc de *se'n, me'l, te'm*, etc. Aquesta falta l'havem trobada comesa sistemàticament en unes proves d'impremta que revisàvem aquests dies. En quin tractat d'ortografia haurà après el corrector de proves que cal escriure *s'en, m'el, t'em*, etc.? L'única combinació d'aquestes en què és el primer pronom que s'apostrofa és *l'en.*

Una altra falta freqüent és quan un pronom feble com *me*, que és susceptible de revestir les dues formes *m'* i *'m*, es troba entre dues vocals, d'escriure la forma dita reduïda (*'m*) en lloc de la forma dita elidida (*m'*), per exemple, d'escriure *se'n ha anat* en lloc de *se n'ha anat.* Això és, a vegades, degut a un truc que s'han empescat els tipògrafs: quan a la fi d'una ratlla hi cap *se n'* però no *se n'ha*, llavors, en lloc d'espaiar la ratlla i passar el pronom *n'* a la ratlla següent, el deixen a la primera ratlla canviant tranquil·lament el lloc de l'apòstrof.

Una altra falta és la d'usar com a articles *'l* i *'ls* en lloc de *el* i *els* o d'usar, en el pronom, les formes *'m, 't, 'l*, etcètera, en més casos que els dos en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

què únicament deuen usar-se aquelles formes, ço és, darrera un verb acabat en vocal (*escolta'm*) i darrera un altre pronom (*me'n dóna*). Ex.: *Tu o'l teu germà, Sobre'l pont, No'm diguis res, Ara'l veig.* Les grafies correctes són, com és sabut: *Tu o el teu germà, Sobre el pont, No em diguis res, Ara el veig.*

Ⓔ *B* 44

Ⓥ 1 *VII. Apòstrof*] om. *B* ‖ 2 *catalanes*] catalanes, *B* ‖ 6 *és*] és, *B* ‖ 7 *etc. En*] etc., en *B* ‖ 7-10 *Aquesta ... «t'em», etc.?*] om. *B* ‖ 11 *és el ... s'apostrofa*] s'apostrofa el primer pronom, *B* ‖ 14 *(«m'»),*] («m'»); *B* ‖ 15 *Això*] (Això *B* ‖ 19 *l'apòstrof.*] l'apòstrof.) *B* ‖ 20 *«els»*] «els», *B* ‖ 22 *deuen usar-se*] han d'usar-se *B*

416

27 VII 1923

VIII. Hi ha en català, com és sabut, un nombre considerable de verbs que en la primera persona del singular del present d'indicatiu acaben en *c* (*bec, visc*). Aquests verbs presenten en unes formes el radical pur (*bevent, vivint*) i en altres presenten, amb la *c* canviada en *g* o conservada sorda, el radical d'aquella primera persona (*begui, begut, visqui, viscut*).

La regla que presideix la distribució dels dos radicals en els dits verbs no és pas gens complicada, i els verbs que no segueixen la regla no són pas gaire nombrosos; i, no gens menys, en les publicacions catalanes, trobem a cada pas formes verbals errònies com, per exemple, gerundis en *guent* (*beguent, creguent, responguent*) o perfectes amb el radical pur (*podé, creié*). És que hi ha gent que es posen a escriure en català sense haver obert mai una gramàtica catalana?

La regla en qüestió diu: Quan la primera persona del singular del present d'indicatiu termina en *c* (*bec, visc*), adopten el radical d'aquesta persona, canviada la seva *c* en *gu* o *qu*:

I. Totes les formes del perfet d'indicatiu (*beguí, begueres, begué, beguérem, beguéreu, begueren*; *visquí, visqueres, visqué, visquérem, visquéreu, visqueren*).

II. Totes les formes del mode subjuntiu (*begui, beguis, begui, beguem, begueu, beguin*; *visqui, visquis, visqui, visquem, visqueu, visquin*; *begués, beguessis, begués, beguéssim, beguéssiu, beguessin*; *visqués, visquessis, visqués, visquéssim, visquéssiu, visquessin*).

III. Les formes 3, 4 i 6 de l'imperatiu (*beu, begui, beguem, beveu, beguin*; *viu, visqui, visquem, viviu, visquin*).

IV. El participi passat en *ut* (amb *g* o *c* en lloc de *gu* o *qu*: *begut, viscut*).

Apresa aquesta regla, sols manca l'aprendre uns quants verbs anòmals

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en què àdhuc algunes d'aquestes veus presenten el radical pur o en què totes les formes de l'imperatiu presenten el radical en *gu*.

Ⓔ *B* 161

Ⓥ 1 *VIII.*] om. *B* ‖ 11 *És*] ¿És *B* ‖ 16 *perfet*] perfecte *LP*; hem fet aquesta esmena perquè en altres *converses* apareix així en l'original; *B* també fa la mateixa esmena | «*beguí*»... «*beguérem*»] per un error de composició, a *LP* apareix «*begui*», «*beguis*», «*begui*», «*beguem*», «*rem*»; *B* també esmena aquest error ‖ 21 «*beguéssim*»] om. *LP*, per error; *B* també ho restitueix ‖ 23 *3, 4 i 6*] de la tercera persona del singular i de la primera i tercera del plural *B* ‖ 26 *l'aprendre*] d'aprendre *B*

417

28 VII 1923

VII. Quan un verb, en les seves diferents formes, posseeix al costat del radical pur, un radical terminat en una consonant velar (*c, gu* o *qu*), les formes que presenten aquest radical són, amb comptades excepcions: en l'indicatiu, la primera persona del singular del present (*prenc*) i totes les del perfet (*prenguí, prengueres*, etc.); en el subjuntiu, totes les formes, així les del present (*prengui, prenguis*, etc.) com les de l'imperfet (*prengués, prenguessis*, etc.); en l'imperatiu, les persones 3, 4 i 6 (*pren, prengui, prenguem, preneu, prenguin*) i, en alguns verbs, totes cinc (*digues, digui, diguem, digueu, diguin*). Presenta també aquest radical el participi passat quan termina en *u* (*begut*).

Fixem-nos bé: ni l'infinitiu ni el gerundi no figuren entre les formes verbals que presenten o poden presentar un radical altre que el pur (o sia, sense *c, gu* o *qu*). Això, doncs, vol dir que tota forma d'infinitiu en *guer* sense excepció, deu ésser rebutjada, així com tota forma de gerundi en *guent* o *squent*.

Són dolents *poguer, volguer, valguer, sapiguer*, etc. (Les formes correctes són: *poder, voler, valer, saber*, etc.)

Són dolents *poguent, volguent, creguent, diguent, riguent, cloguent, responguent, visquent*, etc. (Les formes correctes són: *podent, volent, creient, dient, rient, cloent, responent, vivint*, etcètera.)

Els nostres lectors habituals saben prou que no combatem errades imaginàries, i que aquestes formes que ací condemnem abunden en el català actual. En els diaris catalans és fàcil de trobar-ne algunes tots els dies!

Ⓔ *B* 152

Ⓥ 1 *VII*] om. *B* ‖ 7 *les persones 3, 4 i 6*] la tercera persona del singular i la primera i la segona (*sic*) del plural *B* ‖ 14 *deu ésser*] ha d'ésser *B* ‖ 17 «*poguent*», «*volguent*», «*creguent*»] *LP* diu, per error, «poguem», «volguem», «creguem»; *B* també esmena aquest error ‖ 20-22 *Els ... dies!*] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

418

29 VII 1923

VIII. Tothom escriu correctament les formes rizotòniques del subjuntiu: no hi ha por que ningú escrigui *preni* en lloc de *prengui* o *cloi* en lloc de *clogui*. Però, en el present mateix, no és rar de trobar *prenem* o *cloem* usats en lloc de *prenguem* i *cloguem*. Això prové del fet que les dues primeres persones del plural del present de subjuntiu són idèntiques a les corresponents del present d'indicatiu en la immensa majoria dels verbs: (*Volen que hi aneu. Quan hi aneu?*); llavors, en aquells verbs en què aquelles difereixen d'aquestes a causa d'una diferència en els radicals (velaritzat en aquelles: *prengueu*; pur en aquestes: *preneu*), la gent tendeix a usar les formes de l'indicatiu en lloc de les del subjuntiu (*prenem* en lloc de *prenguem*).

Quan anem a usar una primera o segona persona del plural, si ens parem a veure quina forma revestiria el verb si en lloc d'estar en plural estigués en singular, ens serà fàcil de determinar en cada cas la forma del plural que ens cal emprar.

En *Vosaltres apreneu el francès*, la forma *apreneu* és correcta, puix que si canviéssim *Vosaltres* (plural) per *Tu* (singular), diríem *Tu aprens el francès*. En ambdues proposicions el verb està en indicatiu.

En *Volen que vosaltres apreneu el francès*, la forma *apreneu* és incorrecta, puix que si canviéssim *Vosaltres* (plural) per *Tu* (singular), diríem *Volen que tu aprenguis el francès*. Si el verb està en subjuntiu en aquesta proposició, ha d'estar també en subjuntiu en aquella, en la qual, per tant, cal canviar la forma *apreneu* (d'indicatiu) per la forma *aprengueu* (de subjuntiu): *Volen que vosaltres aprengueu el francès*.

Ⓔ *B* 153

Ⓥ 1 *VIII.*] om. *B* ‖ 6 *verbs*:] verbs *B* ‖ 15 *correcta*] *LP* diu, per error, *correcte*; *B* també esmena aquest error

419

2 VIII 1923

VIII. Si un verb com *entendre*, que per a les dues primeres persones del plural posseeix les quatre formes *entenem, enteneu, entenguem* i *entengueu*, les dues primeres, d'indicatiu, i les altres dues, de subjuntiu, ja, en el subjuntiu, notem nombroses vacil·lacions entre aquestes i aquelles (Exemple: *Vol que ho entenem*, en lloc de *Vol que ho entenguem*), no ens ha de fer estrany de trobar usades incorrectament les dites formes en l'imperatiu, que, en la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

majoria dels verbs dits irregulars, té la primera persona del plural igual a la de subjuntiu (*entenguem*) i la segona igual a la d'indicatiu (*enteneu*), oferint així una complicació que no té el subjuntiu.

El present de subjuntiu fa *entengui, entenguis, entengui, entenguem, entengueu, entenguin*, ço és totes les formes tenen *gu*: si en el singular, doncs, diem *entengui* (amb *gu*), això vol dir que en el plural cal dir *entenguem, entengueu* (amb *gu*).

Però l'imperatiu fa *entén, entengui, entenguem, enteneu, entenguin*, ço és, les dues segones persones (del singular i del plural) no tenen *gu*, presenten el radical pur.

En el llenguatge parlat tan aviat diem *entenguem* com *entenem* en la primera persona del plural de l'imperatiu, així com, en la segona, tan aviat *entengueu*, com *enteneu*. Ara bé, en la primera persona és *entenguem*, que és la forma correcta, mentre que en la segona persona la forma correcta és *enteneu*.

Recordem bé això:

En l'indicatiu tenim: *entenem, enteneu, bevem, beveu, creiem, creieu, duem, dueu, venim, veniu*, etc.

En el subjuntiu tenim: *entenguem, entengueu, beguem, begueu, creguem, cregueu, duguem, dugueu, vinguem, vingueu*, etc.

En l'imperatiu tenim: *entenguem, enteneu, beguem, beveu, creguem, creieu, duguem, dueu, vinguem, veniu*, etc.

Però cal, encara, recordar que en alguns verbs, l'imperatiu és tot ell igual al subjuntiu, per exemple, *dir*, que fa *diem, dieu* en l'indicatiu i *diguem, digueu* en el subjuntiu i en l'imperatiu.

Aquests verbs són molt pocs i hi ha un mitjà fàcil de recordar-los: són aquells en què la segona persona del singular termina en *gues*: si diem en el singular *digues*, això indica que en el plural cal dir *digueu* i no *dieu*.

Reproduïm aquesta «Conversa» perquè en l'edició d'abans d'ahir aparegué incompleta.

Ⓔ *B* 154

Ⓥ 1 *VIII.*] om. *B* | *un*] en un *B* ‖ 2 «*entengueu*», *les*] «entengueu» –les *B* ‖ 3 *de subjuntiu*] de subjuntiu– *B* ‖ 4 *entre aquestes i aquelles*] om. *B* ‖ 8)]), *B* ‖ 11 *és*] és, *B* ‖ 19 «*entengueu*»,] «entengueu» *B* | *Ara*] Doncs *B* ‖ 29 *verbs*,] verbs *B*

Tal com es diu en la nota final, aquesta *conversa* ja havia estat publicada el dia 31 *VII* 1923; en aquella ocasió s'hi havia omès el paràgraf que ocupa les líns. 27 i 28 d'aquesta edició. Ultra aquesta omissió i la del número d'ordre inicial, el paràgraf de les líns. 10-13 era redactat de manera diferent en la primera versió: «*El present de subjuntiu fa "entengui", "enteguis", "entengui", "entenguem", "entengueu", "enteguin"; fent en el singular "entengui", etc., sabem que en el plural cal dir "entenguem", "entengueu"*».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

420

3 VIII 1923

VIII. Havem vist com, en el present de subjuntiu, a un singular en *-gui* correspon en el plural una primera persona en *-guem* i una segona persona en *-gueu*. Si diem *Vol que ho prengui*, direm, amb el verb en plural, *Vol que ho prenguem*, i no pas *Vol que ho prenem*. Si diem *Vull que ho prenguis*, direm, amb el verb en plural, *Vull que ho prengueu*, i no pas *Vull que ho preneu*.

En l'imperatiu, la primera persona del plural és sempre igual a la primera persona del plural del subjuntiu; si diem *prenguem* en el subjuntiu, direm *prenguem*, en l'imperatiu. En canvi, la segona persona del plural és, en la gran majoria dels verbs, idèntica a la segona persona del plural de l'indicatiu i presenta, per tant, el radical pur, sense *-gu*. La forma *prengueu* és exclusivament del subjuntiu i en l'imperatiu cal dir *preneu*.

Per a saber quina és la forma correcta de la segona persona del plural d'un imperatiu, basta mirar com fa aquest imperatiu en la segona persona del singular. Si en el singular diem *pren, ven, respon, absol, seu, riu, beu, cau, vina*, etcètera, no direm, en el plural, *prengueu, vengueu, respongueu, absolgueu, segueu, rigueu, begueu, caigueu, vingueu*, etc., sinó *preneu, veneu, responeu, absoleu, seieu, rieu, beveu, caieu, veniu*, etc. Però si en el singular diem *vulgues, pugues, sigues, digues, sàpigues, estigues*, llavors direm, en el plural, *vulgueu, pugueu, sigueu, digueu, sapigueu, estigueu*.

Ⓔ *B* 155

Ⓥ 1 *VIII.*] om. *B* ‖ 8 «*prenguem*»,] «prenguem» *B* ‖ 11 *subjuntiu*] subjuntiu, *B* ‖ 13 *mirar*] de mirar *B* ‖ 15 «*vina*»] «vine» *B* (cf. *Diccionari ortogràfic* i *Gramàtica catalana*: vina) ‖ 16-17 «*responeu*»,... «*beveu*»,] om. *B*, per error

421

4 VIII 1923

VIII. Quan en el present de subjuntiu diem *prengui* (cosa que ens indica que en el plural havem de dir *prenguem, prengueu*, i no *prenem, preneu*, com erròniament diem algunes vegades), ço és, quan el present de subjuntiu presenta un radical en *-gu*, l'imperfet corresponent termina, per regla general, en *-gués*: a un present *prengui, prenguis*, etc., correspon un imperfet *prengués, prenguessis*, etc.

No és rar de trobar avui en la llengua escrita formes com *creiés, diés, podés, estés*, etc., en lloc de *cregués, digués, pogués, estigués*, etc. Aplicant la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Converses filològiques

VIII. Havem vist com, en el present de subjuntiu, a un singular en *-gui* correspon en el plural una primera persona en *-guem* i una segona persona en *-gueu*. Si diem *Vol que ho prengui*, direm, amb el ver en plural, *Vol que ho prenguem*, i no pas *Vol que ho prenem*. Si diem *Vull que ho prenguis*, direm, amb el verb en plural, *Vull que ho prengueu*, i no pas *Vull que ho preneu*.

En l'imperatiu, la primera persona del plural és sempre igual a la primera persona del plural del subjuntiu: si diem *prenguem* en el subjuntiu, direm *prenguem*, en l'imperatiu. En canvi, la segona persona del plural és, en la gran majoria dels verbs, idèntica a la segona persona del plural de l'indicatiu i presenta, per tant, el radical pur, sense *-gu*. La forma *prengueu* és exclusivament de subjuntiu i en l'imperatiu cal dir *preneu*.

Per a saber quina és la forma correcta de la segona persona del plural d'un imperatiu, basta mirar com fa aquest imperatiu en la segona persona del singular. Si en el singular diem *pren, ven, respon, absol, scu, riu, beu, cau, vina*, etcètera, no direm, en el plural, *prengueu, vengueu, respongueu, absolgueu, segueu, rigueu, begueu, caigueu, vingueu*, etc., sinó *preneu, veneu, responeu, absoleu, seieu, rieu, veneu, caieu, veniu*, etc. Però si en el singular diem *vulgues, pugues, sigues, digues, sàpigues, estigues*, llavors direm, en el plural, *vulgueu, pugueu, sigueu, digueu, sapigueu, estigueu*.

P. Fabra

Converses filològiques

VIII. Quan en el present de subjuntiu diem *prengui* (cosa que ens indica que en el plural havem de dir *prenguem, prengueu*, i no *prenem, preneu*, com erròniament diem algunes vegades), ço és, quan el present de subjuntiu presenta un radical en *-gu*, l'imperfet corresponent termina, per regla general, en *-gués*: a un present *prengui, prenguis*, etc., correspon un imperfet *prengués, prenguessis*, etc.

No és rar de trobar avui en la llengua escrita formes com *creiés, diés, podés, estés*, etc,. en lloc de *cregués, digués, pogués, estigués*, etc. Aplicant la regla esmentada, evitaríem aquelles formes errònies: dient-se, en el present, *cregui, digui, pugui*, etc., això ens indica que l'imperfet és *cregués, digués, pogués*, etc.

Solament alguns verbs no segueixen aquella regla: són *escriure, saber, cabre, ésser*, que fan *escrigui, sàpiga, càpiga, sigui*, en el present, però *escrivís, sabés, cabés, fos*, en l'imperfet. Per contra, als presents *hagi* i *corri* corresponen els imperfets *hagués* i *corregués*.

El perfet d'indicatiu presenta sempre el mateix radical de l'imperfet de subjuntiu. Donc: *prengui, cregui, digui, pogui, estigui, hagui, correguí;* però *escrivi, sabí, fui* (no siguí).

P. Fabra

Reproducció en facsímil de les *converses* 420 i 421.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

regla esmentada, evitaríem aquelles formes errònies: dient-se, en el present, *cregui, digui, pugui*, etc., això ens indica que l'imperfet és *cregués, digués, pogués*, etc.

Solament alguns verbs no segueixen aquella regla: són *escriure, saber, cabre, ésser*, que fan *escrigui, sàpiga, càpiga, sigui*, en el present, però *escrivís, sabés, fos*, en l'imperfet. Per contra, als presents *hagi* i *corri* corresponen els imperfets *hagués* i *corregués*.

El perfet d'indicatiu presenta sempre el mateix radical de l'imperfet de subjuntiu. Doncs: *prenguí, creguí, diguí, poguí, estiguí, haguí, correguí*; però *escriví, sabí, fui* (no *siguí*).

Ⓔ *B* 160
Ⓥ 1 *VIII.*] om. *B*

422

5 VIII 1923

VIII. Havem parlat aquests dies de les formes errònies que resulten de donar a certes veus un radical en *gu* en lloc del radical pur (*creguent*, en lloc de *creient*) o viceversa (*creiés*, en lloc de *cregués*). En el verb *veure*, anàlogament, no és rar de trobar *vegent, vegés*, en lloc de *veient, veiés*, i, al contrari, en el present de subjuntiu, *veiem, veieu*, en lloc de *vegem, vegeu*.

Altres formes errònies freqüents són formes amb *sc* en lloc de *c* o *g* (en què *sc* respon a *zc* o *c* espanyols); per exemple, *complasc* en lloc de *complac*; *complascut, aparescut* en lloc de *complagut, aparegut*.

Altres són futurs en *eré* en lloc de *ré*, com *permeteré, trameteré, perderé*, etc., en lloc de *permetré, trametré, perdré*, etcètera.

Altres són degudes a un canvi de conjugació en certs verbs sota la influència dels verbs espanyols corresponents; així *combatim, omitim, incorrim, concebim, percibim*, o *combatiré, omitiré, incorriré, concebiré, percibiré*, en lloc de *combatem, ometem, incorrem, concebem, percebem, combatré, ometré, incorreré, concebré, percebré*; *ocorreix, omiteix, concebeix*, en lloc de *ocorre, omet, concep*; *remitit* en lloc de *remès*.

423

7 VIII 1923

IX. Quan s'ha d'escriure *li*? I quan *l'hi*? Un exemple farà veure clarament la diferència entre *li* i *l'hi*: *Si encara no li haveu tramès el llibre, doneu-me'l i jo*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

l'hi trametré. En *Si encara no li haveu tramès el llibre, li* vol dir simplement *a ell*; en *jo l'hi trametré, l'hi* vol dir *el llibre a ell*. En *li* hi ha un sol complement (un complement indirecte; el directe és *el llibre*); en *l'hi* hi ha dos complements: l'un directe (*l'*, ço és *el llibre*) i l'altre indirecte (*hi*, ço és *a ell*).

L'hi pot ésser també la combinació del complement directe *l'* amb un *hi* adverbial. Ex.: *Posa aquest llibre a l'armari; l'hi posaràs?*, on *l'hi* vol dir *el llibre a l'armari*.

Quan, en dir *li*, designem un *sol* objecte o persona, quan *li* representa un *sol* complement, *li* és un *sol* mot, i cal escriure'l *li*. Però, quan en dir *li*, designem dues coses (una persona i un objecte, un objecte i un lloc, etc.), quan *li*, doncs, representa *dos* complements verbals, *li* són *dos* mots i cal escriure'l *l'hi* (potser millor, en certs casos, *la hi, li ho*), però mai *li* en un sol mot.

Ⓥ 3 «*l'hi*»| «*li*» *LP*, per error

424

8 VIII 1923

No es difícil de determinar en cada cas si un *li* del llenguatge parlat és un sol mot o són dos mots. Quan és un sol mot (ço és un sol complement: un complement indirecte), cal escriure'l *li*; quan és la combinació de dos pronoms pot escriure's sempre *l'hi*; però en certs casos –dèiem– són preferibles *la hi* o *li ho*.

La hi és preferible a *l'hi* quan el complement directe, representat pel primer pronom, es femení. *Li ho* és preferible a *l'hi* quan el complement directe és neutre, ço és un complement que si anés tot sol seria representat per *ho*.

Si parlant d'un *llibre* diem *El posaré a l'armari* i reemplaçant *a l'armari* per *hi*, *L'hi posaré*; parlant d'una *llibreta*, en el qual cas diem, *La posaré a l'armari*, direm, reemplaçant *a l'armari* per *hi*: *La hi posaré* (millor que *L'hi posaré*).

Anàlogament, referint-nos a un amic, direm, parlant d'un *llibre*, *Demà l'hi trametré*, però, parlant d'una *llibreta*, *Demà la hi trametré* (millor que *Demà l'hi trametré*).

Finalment, quan diem, *Demà li diré* significant *Demà diré això al meu amic*, podem escriure *Demà l'hi diré* (mai, naturalment, *Demà li diré*), però és molt millor d'escriure *Demà li ho diré*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

425

9 VIII 1923

Quan, en el llenguatge parlat, diem *els hi*, de nou casos, solament en tres és correcta la combinació *els hi*: quan amb *els* designem dues o més persones o coses sobre les quals recau l'acció del verb i amb *hi* designem una circumstància de lloc (*hi* adverbial); quan amb *els* designem dues o més persones o coses sobre les quals recau l'acció del verb i *hi* significa *a ell* o *a ella* (*hi* equivalent a *li*, complement indirecte), i quan *els* significa *a ells* o *a elles* i amb *hi* designem una circumstància de *lloc* (*hi* adverbial). Exemples: *Els llibres, t'han dit que els posessis a l'armari i encara no els hi has posats. Els llibres, t'han dit que els donessis al conserge i encara no els hi has donats. Tenien una caixa, i els hi havem posat els llibres.* (En el primer exemple, *els* vol dir *els llibres* i *hi* vol dir *a l'armari*. En el segon exemple, *els* vol dir *els llibres* i *hi* vol dir *al conserge*. En el tercer exemple, *els* vol dir *a ells* i *hi* vol dir *a la caixa*).

Fora d'aquests tres casos, cal reemplaçar *els hi*, o bé per *els* sol, o bé per alguna de les combinacions *els el, els els, els la, els les* o *els ho*. Allò que volem designar amb l'*els hi* del llenguatge vulgar, ens diu en cada cas el pronom o pronoms amb què cal reemplaçar aquest *els hi*. No escriurem, per exemple, *Cada dia els hi escric una carta*, sinó, *Cada dia els escric una carta*. (Com diem *Cada dia ens escriu una carta*, i no *Cada dia ens hi escriu una carta*). No escriurem, parlant d'un llibre que havem tramès a uns nostres amics, *Ja els hi havem tramès*, sinó, *Ja els l'havem tramès*. No escriurem, volent dir ho havem dit als nostres amics, *Els hi havem dit*, sinó *Els ho havem dit*.

426

11 VIII 1923

IX. El llenguatge corrent no és, com havem vist, una guia segura per escriure correctament les combinacions de pronoms febles: quan diem *li*, uns cops havem d'escriure *li*, altres *l'hi*, altres *li ho*; quan diem *els hi*, adés és correcte, adés l'havem de reemplaçar per *els* o per algunes de les combinacions *els el, els la, els els, els les* i *els ho*; quan diem *n'hi* o *els en hi*, en uns casos poden admetre's aquestes combinacions, en altres cal reemplaçar-les per *li'n* i *els en*.

Hi ha una regla fàcil per obtenir en cada cas la combinació correcta, i és de determinar quina forma prendria cadascun dels complements si l'altre fos expressat per un nom o pronom accentuat, i de combinar els dos pro-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

noms febles així obtinguts. ¿És correcte, per exemple, de dir, referint-nos a uns préssecs i a un cistell, *Posar-n'hi una dotzena*? Aquesta proposició, figurant-hi el mot *préssec*, revestirà la forma *posa-hi una dotzena de préssecs*; figurant-hi el mot *cistell*, revestiria la forma *posa'n una dotzena al cistell*. Els dos pronoms que cal combinar en aquella proposició són, doncs, *ne* i *hi*: *Posa-n'hi una dotzena* és correcte. Però no és correcte de dir, referint-nos a un afer i a un nostre amic, *parleu-n'hi*, puix que aquesta proposició, figurant-hi el mot *amic*, revestiria la forma *parleu-ne al nostre amic*, i, figurant el mot *afer*, revestiria la forma *parleu-li de l'afer*. Cal, doncs, reemplaçar *parleu-n'hi* per *parleu-li'n*.

L'única substitució que la llengua literària admet és la del pronom *li* per *hi*, quan l'altre complement és *el*, *la*, *els* o *les*. Ex.: *Ell ha donat el llibre al seu amic. Ell li ha donat el llibre. Ell l'ha donat al seu amic. Ell l'hi ha donat.* (On *hi* val per *li*.)

427

14 VIII 1923

X. *Que* i *què*.

Que és un adjectiu o un adverbi quantitatiu, un pronom relatiu o una conjunció. *Què* és un pronom interrogatiu o un pronom relatiu.

Exemples de *que*, quantitatiu: *Que gent! Que flors! Que corre!* I no *Què gent, Què flors, Què corre*, com escriuen molts aplicant al català una regla espanyola d'accentuació, que els fa així mateix escriure sovint, en les interrogacions i exclamacions, *còm*, *ón*, etc., en lloc de *com*, *on*, etc.

Exemples de *que*, pronom relatiu: *L'home que ens ha dit això... La noia que havem vist aquest matí.*

Exemples de *que*, conjunció: *M'ha dit que hi anés. És segur que ell vindrà. Veig que no vénen. Estic molt content que hagis vingut.*

Exemples de *què*, pronom interrogatiu: *Què vols? De què parlàveu? Per què plores?* I, en oracions subordinades: *No sé què vols. Digueu-me de què parlàveu.*

Exemples de *què*, pronom relatiu: *La casa de què* (= de la qual) *parlàvem... El martell amb què* (= amb el qual) *havem clavat les posts...*

Cal notar que el mot *què*, pronom relatiu, no ocorre sinó immediatament darrera una preposició (a diferència del mot *què*, pronom interrogatiu): *El martell amb què havem clavat les posts...*, però *El martell que és damunt la taula...* Molts s'obliden d'accentuar el *què* relatiu, escrivint, per exemple, *El martell amb que havem clavat...* Alguns, en canvi, accentuen el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

relatiu feble *que* quan el seu antecedent és l'article precedit d'una preposició: *Parlaven del què ens has contat ara mateix*, en lloc de *Parlaven del que ens has contat ara mateix*.

Sovint trobem *què* usat com a conjunció: el costum blasmable d'anteposar les preposicions *a*, *de* i *en* en la conjunció *que*, fa mudar-la en *què*. Exemple: *Estem contents de què ho hagis fet* (millor, però: *Estem contents que ho hagis fet*).

Ⓔ *B* 88
Ⓥ 1 *X.*] om. *B* ‖ 6 *espanyola*] castellana *B*

428

15 VIII 1923

XI. *Qui, quin.*

El pronom *qui*, relatiu o interrogatiu, és un mot invariable. *Qui és? Qui són? Demaneu qui és. No sap qui són. L'home o els homes de qui parlàveu... Tots eren al voltant de la taula, qui drets qui asseguts.* Alguna vegada li ha estat donat erròniament un plural *quins*, traduint, per exemple, *quienes* per *quins*: *quins* no és el plural del pronom *qui*, que és invariable, sinó de l'adjectiu interrogatiu *quin*; no tradueix, doncs, *quiénes* sinó *cuáles*.

El català literari té al costat d'un *qui*, invariable, un *quin*, que fa el femení *quina*, el plural masculí *quins* i el plural femení *quines*, i així com *qui* pot ésser relatiu i interrogatiu, *quin* és exclusivament interrogatiu (o ponderatiu), mai relatiu.

Quin llibre llegeix? Quina ploma ha pres? Per quins carrers passareu? Amb quines raquetes jugareu?

No m'han dit quin llibre els calia; demana'ls quin volen. Una d'elles, no sé quina de les tres... Ignorem per quins motius ho han fet. No saben per quines raons...

Quin home més alt! Quin un de més gros!

Però al costat d'aquests exemples de *quin* interrogatiu (o ponderatiu), la llengua actual presenta nombrosos exemples de *quin* emprat erròniament com a mot relatiu.

Ⓔ *B* 89
Ⓥ 1 *XI.*] om. *B* ‖ 8 «*quin*»,] «quin?» *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

429

16 VIII 1923

XII. *Quin, qual.*

Quin és un interrogatiu, *qual* és un relatiu. *Quin vols? No sé quin vol*; però *La filla de l'home amb el qual parlaves aquest matí.*

El mot relatiu *qual* ha d'anar sempre precedit de l'article formant la combinació *el qual* equivalent a *que, què* o *qui.* Però en la llengua moderna trobem *qual* no precedit de l'article qualificant un nom, unes vegades amb la valor de *el qual,* altres vegades amb la valor de *el del qual.* Exemple: *presentaren una proposició, qual proposició fou aprovada per... Una proposició qual importància fou reconeguda per tothom.* Ambdues construccions són inadmissibles. Cal dir: *presentaren una proposició, la qual proposició fou aprovada per... Una proposició la importància de la qual fou reconeguda per tothom.*

Anys endarrera era molt freqüent i avui encara no és rar de trobar usat l'interrogatiu *quin* en lloc del relatiu *qual.* Aquest *quin* és inadmissible. Són, doncs, construccions defectuoses que cal evitar curosament. *La filla de l'home amb el quin parlaves aquest matí. Presentaren una proposició, quina proposició fou aprovada per... Una proposició quina importància fou reconeguda per tothom.* En el primer exemple cal substituir *el quin* per *el qual*; en el segon, *quina* per *la qual*; i en el tercer, *quina importància* per *la importància de la qual.*

Ⓔ *B* 90

Ⓥ 1 *XII.*] om. *B* ‖ 4 *l'article*] l'article, *B* ‖ 13 *freqüent*] freqüent, *B* | *rar*] rar, *B*

430

18 VIII 1923

XIII. *El que, el qual.*

Quan anem a escriure un *el que,* ens cal recordar que sovint usem erròniament aquesta combinació, i havem d'encercar en cada cas si és lícit d'emprar-la o si cal reemplaçar-la per *el qual.* Hi ha un mitjà molt còmode de saber si *el que* és correcte o erroni: tot *el que* reemplaçable per *el qual* és erroni i ha d'ésser reemplaçat per *el qual*; sols és correcte un *el que* que no sigui reemplaçable per un *el qual.*

Dóna'm tots dos llibres: *aquest i el que llegies ahir.* Ací *el que* és correcte, puix que no podem reemplaçar-lo per *el qual,* dient *aquest i el qual llegies ahir.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Aquest llibre, del que ell féu una crítica severa. Ací *el que* és erroni, puix que pot reemplaçar-se per *el qual.* Cal, doncs, reemplaçant *el que* per *el qual,* dir: *Aquest llibre, del qual ell féu una crítica severa.*

El que és correcte quan és la combinació d'un *el* antecedent i un *que* relatiu; *el que* és erroni quan és usat amb la valor d'un relatiu, ço és, com a equivalent del relatiu compost *el qual.*

Ⓔ *B* 92
Ⓥ 1 *XIII]* om. *B*

431

19 VIII 1923

XIV. En les oracions de relatiu, allò que ja és expressat pel mot relatiu (*que, el qual, on,* etc.), havem d'evitar d'expressar-ho una segona vegada mitjançant un pronom feble adjuntat al verb.

«Aquella proposició, *que,* tenint en compte la competència del seu autor, tots *la* varen acollir...» Aquest *la* hi és de massa: el complement directe de *acollir* ja es troba expressat, dins la mateixa oració del relatiu, pel mot *que.*

El defecte que assenyalem ací, és sobretot freqüent en el català actual quan el complement expressat pel relatiu és d'aquells que, quan són expressats per un pronom feble, revesteixen la forma *hi* o *en*:

«Aquella pregunta, *en la qual* tots *hi* veiérem la intenció de...»
«Aquella proposició, *de la qual* tothom *en* parlava favorablement...»
«Aquest palau, *on* feia cent anys *hi* havia nascut...»
«L'antic casal, *d'on n'*havien eixit tants de...»
Tant com aquell *la* són inadmissibles aquests *hi* i *en.*

Ⓔ *B* 109
Ⓥ 1 *XIV.]* om. *B*

432

21 VIII 1923

«... e pren speriència de aquell tan famós cavaller, *lo* nom *del qual* era Q.» – Tirant.

«... una gran caverna *la* porta *de la qual* guarda Cerberus.» – B. Metge.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«... e ab altres escolans, en *la* companyia *dels quals* jo Fèlix.» – R. Llull.

«... gran multitut de dones *la* ira... *de les quals* encorreguí.»

Com mostren aquests exemples, quan el terme relatiu, en lloc d'ésser el subjecte, un complement o una determinació circumstancial de l'oració de relatiu, és l'atribut o adjunt d'un nom d'aquesta oració, aquest nom va precedit de l'article i darrera seu ve la locució atributiva *del qual, de la qual, dels quals* o *de les quals*, segons el gènere i el nombre de l'antecedent.

Oblidada aquesta construcció, la llengua moderna tradueix el *cuyo* espanyol per *qual, quin* o *que*.

... un arbre *quals* arrels s'entenen fins a la font.

... un arbre *quines* arrels s'entenen fins a la font.

... un arbre *que* les arrels s'entenen fins a la font.

D'aquestes tres construccions, les dues primeres són absolutament inadmissibles. La tercera, d'origen popular, l'única vivent de les tres, és potser tolerable com a expressió col·loquial sempre, però, que no doni lloc a confusions; no gens menys, en un estil acurat ha d'evitar-se tant com les altres dues.

Ⓕ 1 Martorell (1873-1905: I, 99; [2005: 168]) ‖ 3 Metge (1889: 142; [2006: 193]) ‖ 4 Llull (1873-1904: I, 143; [1931-1934: II, 34]) ‖ 5 Metge (1889: 134; [2006: 188])

Ⓥ 1 *cavaller*] caualler, quis sabe percassar molta honor en aquest mon e gloria en laltre ‖ 3 *una*] una molt ‖ 4 *jo*] fo

Ⓝ 4 *jo*] fo (correcte a Fabra 1912: 201; [2005: 667]).

433

23 VIII 1923

XIV. Diem en les proposicions condicionals: *Si queia es faria mal* i *Si caigués es faria mal*; *Si li ho deien no s'ho creuria* i *Si li ho diguessin no s'ho creuria*; *Si era més alt no hi passaria* i *Si fos més alt no hi passaria.* Heu's aquí un cas en què el català, des d'antic, pot usar indistintament l'imperfet d'indicatiu (*queia, deien, era*) i l'imperfet de subjuntiu (*caigués, diguessin, fos*). En el català medieval la construcció amb l'imperfet d'indicatiu era la predominant; en el català escrit és avui la predominant la construcció amb l'imperfet de subjuntiu.

Valdria la pena que els escriptors paressin esment en la preponderància que, indubtablement sota la influència de l'espanyol, ha anat adquirint la segona construcció sobre la primera, i no contribuïssin, amb l'oblit d'aquesta, al triomf definitiu d'aquella. Seria, en efecte, de doldre que desapa-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

regués de la llengua una construcció tan catalana, que es manté encara en la llengua parlada malgrat la doble influència de l'espanyol i del mateix català escrit. No demanem pas que en les proposicions condicionals en qüestió es proscrigui en absolut l'ús de l'imperfet de subjuntiu; però voldríem veure-hi usat l'imperfet d'indicatiu amb més freqüència que no s'hi veu avui, o, millor, que se li donés la preferència sobre l'imperfet de subjuntiu, contràriament al que se sol fer avui.

Ⓔ *B* 207
Ⓥ 1 *XIV.*] om. *B* ‖ 3 *Heu's*] Heus *B* ‖ 10, 14 *de l'espanyol*] del castellà *B*

434

24 VIII 1923

XV. En certes proposicions subordinades, principalment les introduïdes amb la conjunció *quan* o amb un relatiu, la futuritat pot ésser expressada pel verb en futur d'indicatiu (*vindrà, pagaran*, etc.) o en present de subjuntiu (*vingui, paguin*, etc.): *Quan vindrà li diràs que se'n torni* i *Quan vingui li diràs que se'n torni*; *Els que no pagaran seran expulsats* i *Els que no paguin seran expulsats.*

D'aquestes dues construccions, l'una amb el futur d'indicatiu i l'altra amb el present de subjuntiu, els antics usaven preferentment la primera. Modernament, al contrari, és la segona la que és usada gairebé exclusivament.

No és aquesta la primera vegada que havem cercat d'atreure l'atenció dels escriptors sobre la conveniència de donar a la primera d'aquelles construccions l'extensió que tenia en català antic. Un dels avantatges de la construcció amb el futur és que en molts casos evita equívocs a què donaria lloc la construcció amb el present de subjuntiu. Si tractant-se de traduir, per exemple, *Los que no paguemos...*, ens valem del present de subjuntiu (*paguem*), l'oració es confon amb la traducció de *Los que no pagamos*, puix que *paguem* és també una forma del present d'indicatiu. En canvi, l'equívoc no es produeix si traduïm el subjuntiu espanyol (*paguemos*) pel futur català (*pagarem*): *Els que no pagarem...*

Ⓥ 8 *de subjuntiu*] d'indicatiu *LP*, per error
Ⓝ 11-13 Vegeu *CF* 277.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

435

29 VIII 1923

XVI. Addició de *no*.

Bastà que hom aconsellés de no ometre la partícula *no* darrera *res*, *cap*, *mai* i mots anàlegs quan algun d'aquests mots va anteposat al verb d'una proposició negativa, perquè fessin llur aparició en la llengua escrita construccions com les següents, on figura un *no* afegit indegudament o mal posat:

Va passar sense que cap d'ells no se n'adonés.

No mai havia vist una cosa semblant.

No mai no l'havia vist tan content.

En el primer exemple, el *no* hi és de més: la construcció correcta és: *Va passar sense que cap d'ells se n'adonés* (com, posant *cap* darrera el verb, es diria *Va passar sense que se n'adonés cap d'ells*, i no pas *Va passar sense que no se n'adonés cap d'ells*).

En el segon exemple, el *no* no s'havia d'adjuntar a l'adverbi *mai* sinó al verb: *Mai no havia vist una cosa semblant*. En una proposició negativa, el *no* afecta directament el verb i és al verb que s'ha d'adjuntar i no a cap altre mot; el *no* ha de col·locar-se immediatament davant el verb o solament separat d'ell pel pronom o pronoms febles complements d'aquest verb.

En el tercer exemple, està bé el segon *no*, però cal suprimir el primer: *Mai no l'havia vist tan content.*

El millor mitjà per saber si l'addició de *no* a un verb precedit d'alguns dels mots *res*, *cap*, *mai*, etc., és o no correcta, és de posposar aquest mot al verb i de veure si llavors aquest va amb *no* o sense; en el primer cas l'addició de *no* al verb precedit de *res*, *cap*, *mai*, etc., és correcta; en el segon cas és errònia.

Mai no ve és correcte perquè, amb *mai* posposat al verb, diríem *No ve mai.*

Sense que cap d'ells no se n'adonés és erroni perquè, amb *cap* posposat al verb, no diríem *Sense que no se n'adonés cap d'ells*, sinó *Sense que se n'adonés cap d'ells.*

Ⓔ *B* 263 (numerada erròniament 272)

Ⓥ 1 *XVI. Addició de «no».*] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

436

30 VIII 1923

XV. *No mai, no cap, no gens*, etc.

En una proposició negativa el *no*, com sabem, ha d'adjuntar-se al verb; per tant, si no acceptem l'omissió de *no* que té lloc en una proposició del llenguatge parlat com *Mai ve*, el *no* que afegim l'havem d'adjuntar al verb i no pas a l'adverbi *mai*; havem de dir *Mai no ve* i no pas *No mai ve* (com, amb el *mai* posposat al verb, diem *No ve mai* i no pas *Ve no mai*). Anàlogament *No l'espanta res, No n'he vist cap, No ha vingut ningú*, etc., anteposant *res, cap, ningú*, etc., al verb, esdevenen, en el cas de no acceptar l'omissió de *no* que fa el llenguatge parlat: *Res no l'espanta, Cap no n'he vist, Ningú no ha vingut*, etc., i no pas *No res l'espanta, No cap n'he vist, No ningú ha vingut*, etc.

Encara més freqüentment trobem avui usades les combinacions *no mai, no cap*, etc., en les respostes el·líptiques en què el verb és sobreentès. Exemple: *Quan vindrà? No mai* (ço és, *No vindrà mai*). L'omissió del verb hauria posat en contacte *no* i *mai*; en aquest *no mai*, doncs, el *no* no modificaria el *mai*, sinó el verb sobreentès. *No mai, no cap*, etc., són potser tolerables en aquest cas; però en cap manera preferibles, com alguns creuen, als simples *mai, cap*, etc. És perfectament lícit de dir *Quan vindrà? –Mai*, resposta el·líptica, en què l'omissió del verb ha emmenat la de l'adverbi *no* (com passa en francès en casos anàlegs: *Quand viendra-t-il? –Jamais*).

Cal, doncs, en general, evitar les combinacions *no mai, no cap*, etc. si en la proposició hi ha el verb expressat, adjuntant el *no* al verb (*Mai no ve*; i no pas *No mai ve*), i si el verb és sobreentès (respostes el·líptiques), deixant també sobreentès l'adverbi *no* (*Quan vindrà? –Mai* millor que *Quan vindrà? –No mai*).

Ara, que cal tenir en compte que en les proposicions *afirmatives* són possibles les dues combinacions *no res* i *no gens*, de què parlarem en la conversa vinent.

Ⓔ *B* 262

Ⓥ 1 *XV ... etc.*] om. *B* ‖ 6 *Anàlogament*] Anàlogament, *B* ‖ 24 «*Mai*» *millor*] «Mai», millor *B* ‖ 27-28 «*gens*», *de ... vinent.*] «gens». *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

437

31 VIII 1923

El parlar de Barcelona, al mateix temps que suprimeix el *no* de les proposicions negatives en què figura algun dels mots *res*, *gens*, *mai*, etc., anteposats al verb, redueix o tendeix a reduir, en proposicions afirmatives, les locucions negatives *no res* i *no gens* a *res* i a *gens*, respectivament. Això emmena la confusió de dues proposicions de significació tan oposada com *Res no l'espanta* (negativa) i *No res l'espanta* (afirmativa). La primera es diu d'un coratjós: *Res no l'espanta*, ço és, *No l'espanta res*, no hi ha cosa que l'espanti. La segona es diu d'un home pusil·lànime: *No res l'espanta*, ço és, la menor cosa l'espanta. La supressió habitual del *no* en ambdues proposicions engendra la proposició de doble significació *Res l'espanta*.

Quan diem *Mai ve*, s'ha de corregir dient *Mai no ve* i no pas *No mai ve*. Aquesta regla la podem aplicar igualment a *Res l'espanta* en tant que sigui una proposició negativa com *Mai ve*: cal corregir-la dient *Res no l'espanta* i no pas *No res l'espanta*, però ací tant més que, així com *No mai ve* no vol dir res (o no diu, mal dit, sinó el mateix que vol dir *Mai no ve*). *No res l'espanta* té, al contrari, una significació, però no precisament la mateixa que *Res no l'espanta*, ço és, *No l'espanta res* (proposició negativa), sinó la de *L'espanta no res, la més petita cosa* (proposició afirmativa).

Veiem, doncs, en una proposició en què figuri el mot *res*, com és inadmissible la supressió del *no* que practica la llengua parlada, i com s'ha d'anar amb compte en la col·locació del *no*. Amb *mai*, *cap*, etc., el *no* s'ha d'adjuntar sempre al verb (*Mai no ve*); amb *res*, el *no* s'ha d'adjuntar al verb o a *res* atenent a la significació de la proposició, negativa en el primer cas i afirmativa en el segon. I el mateix que passa amb *res*, passa amb *gens*.

438

2 IX 1923

XVI. Un mot o grup de mots que designa una persona és un complement directe quan l'acció del verb recau sobre aquesta persona: si el verb és *veure*, *mirar*, *estimar*, *abraçar*, etc., el mot o grup de mots amb què denotem la persona, *vista*, *mirada*, *estimada*, *abraçada*, etc., és el complement directe dels dits verbs. En *Jo he vist el teu germà*, els mots *el teu germà* (que denoten la persona *vista* per mi) són el complement directe del verb *he vist*. En *Jo he tramès el llibre al teu germà*, hi ha també un complement directe, però aquest no és *al teu germà*, sinó *el llibre* (mots amb què designem la cosa tra-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mesa): *al teu germà* és, certament, un complement de *trametre*, però no un complement directe.

Ara bé, així com en espanyol el complement directe és normalment introduït amb la preposició *a* quan designa una persona (*Yo he visto a tu hermano*), en català el complement directe ha d'anar sense preposició tant quan designa una persona com quan denota una cosa (*Jo he vist el teu germà*): solament certs pronoms, principalment els personals, admeten o exigeixen l'anteposició de la preposició *a* (*M'han vist a mi*, no *M'han vist mi*).

Parlant, i sobretot escrivint, hom infringeix sovint la regla segons la qual el complement directe, àdhuc referint-se a persona, ha de construir-se sense preposició. Això vol dir que sempre que ens vingui a la ploma un complement amb *a* havem de deturar-nos a examinar si aquest complement és directe, i si ho és, llavors suprimir la preposició *a*.

Pot fàcilment, per exemple, haver-nos escapat d'escriure *Això afecta a tots els socis*; si, però, en fixar-nos que el complement que havem introduït amb la preposició *a* designa una persona, ens deturem a examinar quina classe de complement és, veurem que és un complement directe (puix que *tots els socis* designa les persones afectades), i que, per tant, havem de suprimir la preposició *a* amb què erròniament l'havíem construït.

Ⓔ *B* 222
Ⓥ 1 *XVI.*] om. *B* ‖ 11 *Ara*] Doncs *B* | *espanyol*] castellà *B*

439

4 IX 1923

La regla segons la qual el complement directe ha d'ésser introduït sense la preposició *a* és de les que més sovint trobem infringides en el català escrit actual. Per això convé tant de recomanar als escriptors que repassin sempre llurs escrits fixant-se en tots els complements que puguin haver construït amb aquella preposició, per veure si són complements directes o complements altres que el directe. En el segon cas la preposició *a* és correcta; en el primer cas convé, llevat comptades excepcions, de suprimir aquella preposició.

I veure si un complement és directe o indirecte, no és cosa difícil si es recorda el que diguérem en la conversa anterior. Altrament, un mitjà ben fàcil de conèixer si un complement és directe o indirecte consisteix a suposar-lo en singular si ja no hi és i reemplaçar-lo per un pronom feble: si aquest es troba ésser *el*, *la* o *l'*, el complement és directe; si es troba ésser *li*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

o *hi* el complement és indirecte. Així, en *Hem escrit a la Maria*, si reemplacem el complement *a la Maria* per un pronom feble, aquest es troba ésser *li* (*Li hem escrit*); doncs, el dit complement és indirecte (i *Hem escrit a la Maria* és correcte). En *Hem vist a la Maria*, en canvi, si reemplacem el complement *a la Maria* per un pronom feble, aquest es troba ésser *l'* (*L'hem vista*); doncs, el dit complement és directe (i convé, per tant, d'ometre-hi la preposició *a*: *Hem vist la Maria*).

Ⓔ *B* 223

440

5 IX 1923

XVI. «...la coloma, qui aportà per senyal un ram d'olivera en sa boca en significança *que* la mar era baxada.» – Llull.

«E lo Emperador mostrava tenir gran desig *que* lo seu capità fos en lo camp.» – Tirant lo Blanch.

«...ni mostrar a lurs fills sciència o art ab que puxen viure; ans se gloriegen *que* aquells vagen ben arreats, brodats e encavalcats.» – Bernat Metge.

«...e que desija que hom lo crega, prenga en cascun parlar tos temps veritat, acostumant sa lengua *que* no sàpia mentir.» – Tirant lo Blanch.

En aquests exemples, els autors moderns usarien més aviat *de què*, *a què*, adoptant la construcció espanyola que consisteix a introduir el complement, quan és una oració subordinada que comença amb la conjunció *que*, amb la mateixa preposició amb què fóra introduït si fos un nom, un pronom o un infinitiu (*Alegrarse de ello. Alegrarse de que vengas*). Notem, de passada, que el fet d'anteposar les preposicions *de*, *a* o *en* a la conjunció *que*, emmena el canvi de *que* (feble) en *què* (accentuat), paral·lelament al pronom relatiu, que és *que* o *què* segons que no vagi o vagi precedit d'una preposició.

És possible que en català antic es trobi algun exemple de *de què*, etc., en lloc de la simple conjunció *que* (com en francès antic i àdhuc fins al segle XVI, es troben exemples de *de quoi*, amb *quoi* conjunció). Nosaltres no en recordem ara cap. Però en tot cas és evident que la construcció normal en català, construcció que subsisteix encara en el llenguatge parlat malgrat la influència espanyola, era la introducció de les oracions completives amb la simple conjunció *que*.

Els escriptors actuals haurien, doncs, d'esforçar-se, si no a usar-la exclusivament (com voldríem nosaltres), almenys a emprar-la en general de pre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ferència a l'altra, la preponderància de la qual en la llengua literària hodierna és indubtablement deguda a la influència de l'espanyol.

Ⓥ 14 *a la*] en la *LP*

Ⓕ 1-2 Llull (1906: 189; [2005: 271]) ‖ 3-4 Martorell (1873-1905: III, 1; [2005: 832]) ‖ 5-6 Metge (1889: 265-266; [2006: 253]) ‖ 7-8 Martorell (1873-1905: II, 162; [2005: 607])

441

6 IX 1923

XVIII. Un defecte molt estès en el català actual és de donar a la preposició composta *per a* la mateixa extensió que té en espanyol la preposició *para*. És costum, en efecte, de fer correspondre les dues preposicions *per* i *per a* exactament a les dues preposicions espanyoles *por* i *para*.

Heu's ací un cas en què l'espanyol usa ordinàriament *para* i en català havem d'emprar *per* si, en ressuscitar la preposició *per a*, no volem arbitràriament donar-li una extensió més gran que la que tenia en català antic: davant un infinitiu que expressa el fi o objecte de l'acció expressada per un verb anterior essent aquest fi o objecte el motiu d'aquesta acció. Exemple: *Havia anat a Manresa per* (no *per a*) *veure son pare.*

Altres exemples (trets de la Gramàtica de l'Institut): *S'ajagué al sofà per dormir. Jo vaig allargar els braços per agafar-lo. M'hi vaig acostar per sentir-ho millor. Havia vingut per saludar-la. A les sis serem tots a casa per rebre els forasters.*

Exemples antics: «... solament ho faré *per* satisfer a la honor de mon companyó». – B. Metge. «... volguí-m'hi acostar *per* besar-li los peus e les mans». – B. Metge. «Aquella dona entrava sovén en aquell jardí *per* odorar les flors.» – Llull. «... anam a Burriana *per* veer la reyna». – Crònica de Jaume I. «... e les donzelles, qui ja se speraven *per* rebre'l». – Tirant lo Blanch. «... aprés se posà en lo lit *per* dormir». – Tirant lo Blanch. «... e nós serem al palau abans que vós *per* rebre la infanta tia nostra». – Muntaner.

Ⓔ *B* 252

Ⓥ 1 *XVII.*] om. *B* ‖ 2 *espanyol*] castellà *B* ‖ 4 *espanyoles*] castellanes *B* ‖ 5 *Heu's*] Heus *B* | *l'espanyol*] el castellà *B*

Ⓕ 15-16 Metge (1889: 128; [2006: 183]) ‖ 16-17 Íd. (1889: 13; [2006: 132]) ‖ 17-18 Llull (1873-1904: I, 322; [1931-1934: III, 77]) ‖ 18 Jaume I (1873: 288; [1991: 209]) ‖ 19 Martorell (1873-1905: I, 213; [2005: 296]) ‖ 20 Íd. (1873-1905: III, 75; [2005: 897]) ‖ 20-21 Muntaner (1860: 222; [1927-1952: III, 55])

Ⓥ$_1$ 19 *ja se*] ja

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

442

8 IX 1923

XVIII. La regla sintàctica espanyola segons la qual els verbs que signifiquen *ésser, estar, esdevenir-se, romandre*, etc., regeixen la preposició *en*, mentre els verbs que signifiquen *anar, venir, pujar, baixar*, etc., regeixen la preposició *a* (*Vive en París*, però *Va a París*), arrelà fortament en el català modern, no pas en el llenguatge parlat, sinó en la llengua escrita, en la qual durant algun temps les dues preposicions *a* i *en* foren comunament usades d'acord amb aquella regla.

Després es reaccionà en el sentit d'ésser admesa per tothom *a* traduint *en*, en casos com *Viu a París, L'hem vista a la plaça.* Però encara són molts els que creuen incorrecte d'emprar *en* traduint *a*, per exemple, en casos com *Anirem en aquella ermita.*

Les dues preposicions *a* i *en* mai no han obeït a aquella regla, ni en català antic, ni en la llengua parlada; ambdues preposicions poden anar indiferentment amb els verbs de repòs i amb els verbs de moviment: *Visc a París* i *Vaig a París, Viu en aquella casa* i *Anà en aquella casa.*

En diferents ocasions havem donat exemples antics d'aquesta última construcció, que tant sembla repugnar encara a alguns dels nostres escriptors:

«... perquè era vinguda *en* aquella muntanya.» Llull.

«... hagué voluntat que anàs *en* aquella terra.» Llull.

«... anam-nos-en *en* aquell loch on devíem albergar.» Crònica del rei Jaume.

«... e com sou *en* aquest desert vingut?» Tirant lo Blanch.

Ⓔ *B* 242
Ⓥ 1 *XVIII.*] om. *B* | *espanyola*] castellana *B* ‖ 10 *que*] qui *B*
Ⓕ 18 Llull (1873-1904: I, 53; [1931-1934: I, 83]) ‖ 19 Íd. (1873-1904: I, 13; [1931-1934: I, 36]) | 20 Jaume I (1873: 143; [1991: 104]) ‖ 22 Martorell (1873-1905: I, 91; [2005: 154])

443

9 IX 1923

XIX. Hi ha verbs que admeten un complement amb *a* (*Acostumar-se a la foscor*) i d'altres que admeten un complement amb *en* (*Entretenir-se en una tasca*), però en la llengua moderna existeix evidentment una forta tendència a reduir les dues categories a una sola quan el complement és un infinitiu, en el sentit d'usar-se en aquest cas *a* tant amb els verbs de la primera

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

categoria com amb els verbs de la segona: *Acostumar-se a estudiar una estona cada dia* i *Entretenir-se a desfer-ho.*

Nosaltres creiem que la llengua literària hauria de consagrar aquesta tendència de la llengua parlada, tan forta que no ha estat suficient a contrarestar-la la influència espanyola. Per això havem establert com a regla que tot infinitiu en funció de complement no ha d'ésser introduït mai amb la preposició *en*, l'infinitiu precedit de la preposició *en* servint llavors exclusivament per denotar, no un complement, sinó una determinació de temps: *En entrar jo tots s'alçaren.*

Així, *a hacerlo* i *en hacerlo* es traduirien indistintament per *a fer-ho* (*Acostumar-se a fer-ho. Entretenir-se a fer-ho*), i *en fer-ho* traduiria *al hacerlo.*

444

12 IX 1923

XX. Una construcció freqüent en la llengua antiga i que s'ha anat perdent, sobretot en el català escrit, és la introducció de l'infinitiu amb la preposició *de* quan fa de subjecte d'un verb expressat anteriorment: *No m'era permès d'anar-hi. Donava goig de veure-les. És una temeritat de sortir amb aquest temps.*

Avui generalment és preferida la simple juxtaposició de l'infinitiu subjecte (*És una temeritat sortir amb aquest temps*); i, ço que és pitjor, sovint es fa precedir l'infinitiu de l'article en lloc de la preposició *de* (*És una temeritat el sortir amb aquest temps*). Notem ací, de passada, que en general convé de defugir en tots el casos l'anteposició de l'article a l'infinitiu, posat que aquest no sigui esdevingut un veritable substantiu com en *El dinar ha estat esplèndid.*

Quant a l'infinitiu subjecte en el cas d'anar posposat al verb principal de la proposició, creiem que caldria construir-lo normalment amb la preposició *de*, o almenys no preferir sistemàticament la seva juxtaposició com solen fer avui la majoria dels nostres escriptors.

Ⓔ *B* 229

Ⓥ 1 *XX.*] om. *B* ‖ 11 *sigui*] hagi *B* ‖ 13 *posposat*] preposat *B*, per error

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

445

15 IX 1923

XX. Insistint: el cas del *doncs* causal, tantes vegades combatut sense aconseguir bandejar-lo definitivament de la llengua literària, és el d'un mot vivent al qual s'ha atribuït arbitràriament una valor que mai no ha tingut: la de conjunció causal. El cas de *puix* conjunció de coordinació, és el d'un mot arcaic que, en reintroduir-lo en la llengua literària, canviem de categoria gramatical, fent servir per enllaçar proposicions independents un mot que era exclusivament subordinant.

Es poden citar un gran nombre de passatges d'autors medievals dels quals ressurt el caràcter de mot subordinant de *puix* contrastant, dins una mateixa proposició, amb un *car* coordinant; passatges en què una proposició començada amb *puix* forma part integrant d'una proposició independent començada amb *car*:

«... altra cosa no vull de vostra senyoria ni demane sinó la vida... *Car* béns de fortuna no en desig *puix* són transitoris e sense neguna fermetat.» Tirant lo Blanch.

«... per açò en especial ascientà Cató son fill... que tostemps entengués en estudis de bons llibres; *car*, digué ell, *puix* que la vida corporal te leix (deixi) bastant a ton estament, no et vulles tacar per hòrrea avarícia.» Eximenis.

«... regraciant a la vostra senyoria com m'haveu així consolat; *car*, *puix* me veig en llibertat, tots los passats mals tinc per oblidats.» Tirant lo Blanch.

Ⓕ 13-14 Martorell (1873-1905: III, 295; [2005: 1111]) ‖ 16-18 Eiximenis (1904: 30; [2005: 30]) ‖ 20-21 Martorell (1873-1905: III, 294; [2005: 1111])

Ⓥ 20 *vostra senyoria*] senyoria vostra

446

16 IX 1923

XX. *Doncs, puix, car.*

Suposem una proposició en què s'explica o justifica ço que acaba de dir-se en una proposició precedent; aquella proposició no pot ésser introduïda amb *doncs*, que és una conjunció deductiva (això ha estat ja dit i repetit a centes vegades); però tampoc no pot ésser introduïda amb *puix*, que és una conjunció de subordinació.

Una proposició introduïda amb *puix* és una proposició subordinada,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

una proposició que forma part d'una altra proposició; amb *puix*, ço que diem en una proposició és explicat o justificat dins la mateixa proposició; la proposició justificativa o explicativa forma part integrant d'aquesta: *Ara t'ho diré, puix m'ho demanes amb tanta d'insistència* (que podria ordenar-se així: *Puix m'ho demanes amb tanta d'insistència, ara t'ho diré*; i, encara, d'aquesta altra manera: *Ara, puix m'ho demanes amb tan d'insistència, t'ho diré*).

En aquest exemple *puix* és correcte (nosaltres preferim *puix que*); però fóra erroni en: *Sí, ja els ho hem dit; puix realment de res no hauria valgut d'amagar-los-ho.* Ací cal usar, en lloc de *puix*, *car* o una altra conjunció de coordinació.

Ⓔ *B* 268
Ⓥ 1 *XX «Doncs», «puix», «car»*] om. *B* ‖ 13 *«tan»*] «tanta» *B*

447

18 IX 1923

XXI. *No res menys.*

Aquesta locució es troba avui usada en la llengua literària amb tres valors diferents.

I. Com a traducció de *además*. És la valor que tenia en català antic: «E açò ab tota veritat ho provaré ab dits de la sancta scriptura e *no res menys* ab los quatre evangelistes, qui no poden mentir.» Tirant lo Blanch. «Yo primerament veig que l'ànima dels bruts és substància espiritual... Aprés veig que és substància pròpia... *No res menys* és racional.» Bernat Metge.

II. Com a traducció de *no obstante*. És una valor que li ha estat donada manllevant-la segurament a la conjunció francesa *néanmoins*, composta de *néant* (no res) i *moins* (menys).

III. Com a traducció de *nada menos*. Aquest *no res menys* modern és tret del *nada menos* espanyol traduint separadament els seus dos elements: *nada* per *no res* i *menos* per *menys*.

No cal dir que d'aquestes tres valors solament la primera és admissible. Com a conjunció adversativa corresponent a *no obstante*, tenim *però* no inicial, *no gens menys*, *tanmateix*, etc., no pas *no res menys*. I quant al *nada menos*, malauradament força arrelat en la llengua parlada, podem evitar-lo, millor que donant arbitràriament aquesta valor al *no res menys* (que en el fons seria encara un castellanisme), recorrent a locucions com *no altre, no altra cosa, no altrament.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 269

Ⓥ 1 *XXI. «No res menys»*] om. *B* ‖ 7 *Aprés*] aprés (= després) *B* ‖ 13 *espanyol*] castellà *B* ‖ 15 *valors*] valors, *B*

Ⓕ 4-6 Martorell (1873-1905: II, 332; [2005: 748]) ‖ 6-8 Metge (1889: 70-71; [2006: 160])

Ⓥi 6 *no poden mentir*] mentir no podien

448

19 IX 1923

A imitació de l'espanyol, que té *más*, adverbi, i *mas*, conjunció adversativa, el català literari admet *més*, adverbi, i *mes*, conjunció, amb la mateixa valor que *però*, ço és, dóna al mot prolongament de *magis* les mateixes valors que l'espanyol, i estableix entre el mot en funció d'adverbi i el mot en funció de conjunció la mateixa distinció gràfica que aquella llengua: *Ell és més alt que tu. Obraren malament*; *mes ara se'n penedeixen.*

Nosaltres havem aconsellat sempre d'evitar el *mes* com a conjunció adversativa. Els antics usaven, certament, *mes* com a conjunció, però amb el sentit d'*encara* o *demés* (Exemple: «... havem conquests e applicats a nostra corona lo regne de Mallorques... E, *mes*, havem cobrada Cerdenya, la qual era perduda...»). Com a conjunció adversativa tenien, no *mes*, sinó *mas*, que reunia les dues valors de *però* i de *sinó*, com el *mais* francès (Exemple: «Totes aquestes coses eren mal fetes; *mas* yo'm confessava e conbregava sovint e penedia-me'n», «... no deman yo, senyor, açò, *mas* per què tan sobtadament pagàs (pagàreu) lo deute a natura»).

Segons nosaltres, el *mas* adversatiu espanyol hauria de traduir-se sempre per *però*, com el seu sinònim *pero*.

Ⓔ *B* 272

Ⓥ 1 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 4 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 10 *Cerdenya*] Sardenya *B* ‖ 16 *espanyol*] castellà *B*

Ⓕ 9-11 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 310) ‖ 13-14 Metge (1889: 97; [2006: 172]) ‖ 14-15 Íd. (1889: 84; [2006: 165])

Ⓥi 14-15 *sobtadament*] soptosament

449

21 IX 1923

Fa pocs dies apareixien, en dos títols de La Publicitat, els mots *celebració* i *elaboració* escrits *cel·lebració* i *el·laboració*.

Essent tan reduït el nombre de mots de la llengua usual habitualment

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pronunciats amb *l* simple que cal escriure amb *l* doble, hom s'admira que siguin encara comeses tantes de faltes en l'ús d'aquest símbol.

El millor mitjà d'evitar-les fóra naturalment d'aprendre de memòria la llista dels mots més usuals que cal escriure amb *l* doble, llista certament no gens nombrosa.

Altrament, quan un hom va a escriure un mot amb *l·l* i no està ben segur que aquesta és la grafia correcta, no hauria de deixar mai de comprovar-la.

I no seria de més que hom es fes una llista d'aquells mots en què sol indegudament doblar-se la *l*. Perquè havem observat que sempre solen ésser els mateixos els mots en què apareix *l·l* en lloc de *l*: *celebrar, elaborar, elecció, religió...*

Ⓔ *B* 29
Ⓥ 9 *un hom*] hom *B*
Ⓕ 1 *LP* (19 IX 1923), 3e-f
Ⓝ 1 «Avui se cel·lebrarà a Falero la cerimònia d'honors a l'esquadra italiana».

450

22 IX 1923

En la premsa catalana trobem encara exemples de *ço* traduint *lo* davant un adjectiu: ahir mateix *ço normal* traduint *lo normal*.

Cal anar molt en compte en l'ús del mot *ço*: que l'article neutre espanyol pugui molt bé traduir-se per *ço* en determinats casos (per exemple, davant els relatius), això no vol dir que a tot *lo* espanyol pugui fer-se correspondre un *ço català*; i multitud de vegades ha estat advertit que en cap cas no és correcta l'anteposició de *ço* a un adjectiu. *Lo que* és, en català, *ço que* o *el que*; però *lo bueno* és *el bo, allò bo, com... de bo*, etc., però no és mai *ço bo*.

Cal també observar que *ço* no és equivalent a *açò*; *açò* és un veritable demostratiu, que tradueix *esto* o *eso*; *ço* és un mot que ha perdut la seva força demostrativa, com el *lo* espanyol, o el *ce* neutre francès.

Llevat en alguna frase feta o en algunes locucions prepositives, *ço* correspon sempre a l'article neutre *lo*, al qual, però, no correspon sempre *ço*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

451

23 IX 1923

En el Diccionari ortogràfic, en registrar el mot *davassall*, li fou conservada aquesta grafia, amb què figura en el Diccionari de Labèrnia. És correcta aquesta grafia?

Obrim l'Aguiló i trobem aquest mot i d'altres que presenten el seu mateix radical però amb terminacions diferents, escrits tots ells amb *de* inicial en lloc de *da*: *devassall, devassell, devasseri, devasseig*. Això sembla aconsellar de canviar la grafia de la primera síl·laba de *davassall*, d'escriure-la amb *e* en lloc de *a*.

Però, i la vocal de la segona síl·laba és una *a* o una *e*? El mot *davassall* és fosc, però hom se sent empès a relacionar-lo amb *vessar*. Si realment fos un derivat de *vessar*, llavors caldria també escriure la segona síl·laba amb *e* en lloc de *a*. Però dels set exemples registrats per Aguiló, un de sol porta *e* en la segona síl·laba: *devessey* (en uns Pastorets antics).

Seria bo de saber si algun dels mots en qüestió és viu en alguna de les regions de llengua catalana que distingeixen en la pronunciació la *a* i la *e* febles. Llavors sabríem amb seguretat com cal escriure les dues vocals neutres que figuren en els mots *davassall, davassell*.

Interinament, però, sembla que les grafies preferides haurien d'ésser *devessall, devessell*, etc.

Ⓔ *B* 449
Ⓥ 2 *És*] ¿És *B* ‖ 9 *és*] ¿és *B* ‖ 10 *fos*] era *B*
Ⓕ 12-13 *DAg* III, *s. v. devassell*

452

26 IX 1923

Una de les qüestions discutides per l'Institut quan procedí a l'establiment de les Normes ortogràfiques, fou la de la transcripció de la lletra grega que els romans transcriviren per *ch*; acordant-se llavors de transcriure-la per *c* o *qu* i no pas per *ch* com fan, per exemple, els francesos. Així, no s'escriuria *charàcter, chòlera, chirúrgic, architecte, Christ*, etc., sinó *caràcter, còlera, quirúrgic, arquitecte, Crist*, etc., com ja era costum de fer-ho. En un sol mot, però, s'admeté el dígraf *ch*: en el mot *cor* provinent de *choros*. La justificació d'aquesta excepció única era que així es dintingia, gràficament almenys, aquest mot del mot *cor* provinent de *cor cordis*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Vist, però, que la llengua posseeix ja molts parells de mots que es troben en el cas de *cor=corazón* i *cor=coro* sense que mai s'hagi pensat a distingir-los gràficament i sense que llur identitat de forma ofereixi cap inconvenient, no pot deixar de reconèixer-se que la raó invocada per conservar el dígraf greco-llatí *ch* en el mot *cor=coro* és ben feble i no basta evidentment a justificar l'adopció, en un sol mot, d'una transcripció en pugna amb les convencions ortogràfiques del català. Però és més –i això sol hauria de decidir l'Institut a la substitució de la grafia *chor* per la grafia *cor*–, i és que aquella grafia, degut per una banda al seu aïllament i per altra banda al fet d'ocórrer en un mot que, en tant que reemplaça el vulgar *coro*, és un mot artificial, ha provocat ja entre molta gent la pronúncia *txor*. El bandejament de la grafia *chor* alliberaria, així, la llengua d'una grafia que, a canvi d'un avantatge més imaginari que real, ofereix un inconvenient altrament més greu que el que es tracta d'evitar.

Ⓔ *B* 441
Ⓥ 3 *acordant-se llavors*] llavors s'acordà *B* ‖ 13 *per*] per a *B*

453

27 IX 1923

En espanyol no són rars els mots presos del llatí o del grec (o formats amb elements llatins o grecs), els quals han rebut una accentuació errònia. L'Acadèmia espanyola ha corregit, en les darreres edicions del seu diccionari, l'accentuació d'alguns d'aquests mots, però no ha volgut o no ha gosat alterar-la en altres, tals com *atmósfera, hexágono, héroe.*

No cal dir que el català donava als mots corresponents l'accentuació espanyola. No ha estat sinó recentment que havem tractat de combatre aquesta supeditació a l'espanyol adoptant l'accentuació correcta en tots aquests mots, àdhuc en aquells en què l'espanyol conserva l'accentuació errònia.

Però encara trobem alguns mots que s'han escapat a aquesta tasca, alhora de correcció prosòdica i de descastellanització: en la primera edició del Diccionari ortogràfic, *hèroe* es troba ja reemplaçat per *heroi*, es dóna ja com a preferible la pronúncia *atmosfera* a la pronúncia *atmòsfera*, però hi figuren encara *hexàgon, heptàgon*, etc., accentuats a l'espanyola.

En una nova revisió del Diccionari ¿no convindria de fer desaparèixer aquestes inconseqüències i, quan no s'hi oposés alguna raó poderosa, d'adoptar en tots els mots erudits l'accentuació originària?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 65

Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* ‖ 3 *espanyola*] Espanyola *B* ‖ 6-7 *espanyola*] castellana *B* ‖ 7-8 *aquesta ... espanyol*] aquest costum, *B* ‖ 9 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 11 *descastellanització*] depuració *B* ‖ 12 *es*] i es *B* ‖ 14 *etc., accentuats a l'espanyola*] etc. *B*

454

29 IX 1923

«Exigir-els-hi la resposta.»

Aquest *exigir-els-hi* respon a un *exigí'ls-hi* de la llengua parlada.

Exigí'ls-hi és el resultat de dos fets freqüentíssims en el llenguatge vulgar de Barcelona: és, l'un d'ells, la substitució habitual del datiu *els* per la combinació *els hi* (Ex.: *els hi han dit que no*, per *els han dit que no*); i l'altre, la reducció de combinacions com *dir-nos*, *donar-los*, etc., a *di'ns*, *donà'ls*, etcètera, quan segueix un altre pronom (Ex.: *di'ns-ho* per *dir-nos-ho*, *donà'ls-ho* per *donar-los-ho*). En *exigí'ls-hi*, l'addició indeguda de *hi* és la que ha provocat la reducció de *exigir-los* a *exigí'ls*.

L'autor de la frase transcrita ha comès dues faltes greus, l'una sintàctica i l'altra morfològica: la primera és d'usar la combinació *els hi* com a datiu de *ells*; la segona és d'emprar, darrera una forma verbal en *r*, la forma *els* en lloc de la forma plena *los*.

Exigí'ls-hi es diu; també es diu *exigir-los-hi*; però no *exigir-els-hi*. Ara, que l'única combinació correcta, en el present cas, és *exigir-los*.

És trist de constatar en alguns dels nostres escriptors una tal ignorància de les regles més elementals de la gramàtica catalana!

455

3 X 1923

És sabut que l'espanyol accentua gràficament els mots *quien*, *cual*, *como*, *donde*, etcètera, quan són usats com a mots interrogatius. Ex.: *Hazlo como te digo*, però *¿Cómo está el enfermo? La casa donde nació*, però *¿Dónde estamos?*

Els tipògrafs catalans, que coneixen perfectament aquesta regla ortogràfica, han tingut sempre una tendència a aplicar-la al català. Un cop vàrem constatar amb estupefacció que, en les proves compaginades d'una obra d'un membre de l'Institut, *qui*, *com*, *on*, etc., interrogatius, es trobaven sistemàticament reemplaçats per *quí*, *còm*, *ón*, etcètera; el corrector de la impremta havent segurament cregut que era per un oblit, que calia esme-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nar, que les oficines de l'Institut havien deixat d'accentuar els dits mots interrogatius.

Amb la difusió del Diccionari Ortogràfic, on, no cal dir-ho, aquests mots interrogatius figuren sense accent, ens crèiem que els nostres tipògrafs ja havien renunciat definitivament a aplicar al català aquella regla espanyola. Però l'altre dia encara trobàvem en una revista, en general correctament ortografiada, *quina* accentuat gràficament (*quína*).

Aquest confusionisme ortogràfic ens recorda el cas d'aquell autor d'un diccionari de catalanismes, que, provincià perfecte, sostenia anys endarrera que cal accentuar *Dalmau*, mot agut terminat en vocal, per exigir-ho així una regla ben coneguda de l'Acadèmia de la llengua castellana!

Ⓔ *B* 37

Ⓥ 1 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 10 *segurament*] om. *B* ‖ 15 *espanyola*] om. *B* ‖ 18-21 *Aquest... castellana!*] om. *B*

Ⓝ 18-21 Un autor que demostra una mentalitat no pas altra (si és que no es tracta del mateix aquí al·ludit per Fabra) és José Nebot y Pérez (1894), del qual llegim, entre altres manifestacions anàlogues: «desde el momento en que todos los valencianos que saben leer han estudiado ya en la escuela la [gramàtica] de la lengua castellana, lo único que cabe hacer es intentar una especie de calco, delineando un boceto de gramática valenciana sobre la castellana publicada por la Academia Española» (pàg. VII); «no hay más remedio que bajar la cabeza ante la gramática de la Academia, única autoridad legítima» (pàg. VIII); «Y es fácil reglamentar su uso? [de la lletra *h*] Facilísimo, al menos en la escritura valenciana moderna; basta con atenerse á las reglas de la Academia Española» (pàg. 145).

456

4 X 1923

Un fet freqüent, quan es reintrodueix en la llengua una conjunció antiga, és que molts li donen una valor diferent de la que realment tenia. Això ha passat, com ja havem notat en altres converses, amb la locució *no res menys* (= *asimismo*), de la qual han fet molts una conjunció adversativa (= *no obstante*), així com la locució *tota vegada que* (condicional) que havem fet l'equivalent de *toda vez que*. El mateix fet observem amb la locució *posat que*, que molts usen significant *puesto que* (causal), quan en català antic la trobem constantment usada com a conjunció condicional (= *si és cas que*):

«En la primera estan les ànimes dels infants, e generalment de tota persona que no haja rebut baptisme, *posat que* haja ben viscut en lo món.»

«No és meravella si aquelles fan errades, *posat que* algunes ne facen, ço que no crech.»

Ⓔ *B* 283

Ⓕ 9-10 Metge (1889: 143; [2006: 193-194]) ‖ 11-12 Íd. (1889: 217; [2006: 232])

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

457

6 x 1923

A l'adverbi *más* correspon, en català, *més*. Modernament el català, partint d'aquesta correspondència, havia format el mot *demés* corresponent a *demás*, el mot *ademés* corresponent a *además*, i havia fet de *més* una conjunció adversativa, equivalent al *mas* espanyol. Recentment, però, haventnos adonat que aquests *demés*, *ademés i mes* són castellanismes, procurarem ja d'evitar-los reemplaçant *demés* per *altres* o *tots altres*, *ademés* per *encara*, *endemés*, etc., *ademés de* per *ultra*, etcètera, *mes* adversatiu per *però*.

El cas de *demés* traduint *demás* equivalent a *otros*, era el més greu, puix que *demés* tenia en català antic una significació tota altra (*els demés*: *los más*), i acceptant aquell *demés* establíem un divorci enutjós entre la llengua actual i l'antiga, dificultant la intel·ligència de nombrosos passatges dels nostres bons escriptors, com el següent, de Desclot: «E els servents, qui eren dins la vila, lexaren-se anar a aquells seixanta cavallers, e occiren-ne *los demés*, e prengueren *los altres*.»

En *demés*, doncs, hi havia encara per rebutjar-lo una raó de més que en els altres mots en qüestió. Es tracta, però, d'un mot fàcil de reemplaçar; i, en efecte, són ja molts els escriptors que no l'usen mai, emprant en lloc de *els demés*: *els altres* o *tots els altres*, i en lloc de *demés* sense article: *tots altres* o *tots qualssevol*.

Avui constatem, en un bon escriptor, un pas més enllà en l'obra d'acostament de la llengua moderna a la llengua antiga: el dit escriptor no s'acontenta bandejant *demés* sinònim de *altres* o *tots altres*, sinó que usa aquest mot amb la significació amb què figura en el passatge de Desclot damunt transcrit. És una provatura plausible.

Ⓔ *B* 453
Ⓥ 4 *espanyol*] castellà *B* ‖ 10 «*demés*» *establíem*] «demés», establíem *B*
Ⓕ 12-14 Desclot (1885: 356; [1949-1951: v, 131])

458

7 x 1923

La llengua literària accepta avui el mot dialectal *faisó*, sinònim de *manera* (forma d'un acte acomplert per algú).

Aquest mot apareix en català antic sota la forma de *faysó* i sota la forma *fayçó*, més freqüentment, però, sota aquesta segona forma, que és el prolon-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gament regular de *factionem* (com *lliçó*, de *lectionem*). De les dues formes antigues, sembla no haver subsistit sinó la primera, i amb aquesta forma el mot ha estat adoptat en la llengua literària com a sinònim de *manera*.

Però el mot *fayçó* o *faysó*, com el seu corresponent francès *façon*, significa també «l'acció de donar una certa forma a una matèria», ço que en espanyol es designa amb el mot *hechura*. I, en aquesta accepció, té un derivat *afayçonar* o *afaisonar*, que correspon al verb francès *façonner*: «Jaquetes totes de una color e de una *fayçó*»; «Tota obra de coure com cànters, alambins... e totes altres coses *afaysonades* del dit metall fetes».

Nosaltres creiem que convindria [...] aquest verb, així com, en el mot primitiu, la significació de *hechura*, ço que ens permetria de bandejar el mot habitual *hetxura*. (On l'espanyol diu *Pagar la hechura de un vestido*, el francès diu *Payer la façon d'un habit*). Però, en aquesta accepció, ¿no seria preferible d'adoptar la forma *faiçó* (d'on, llavors, en el verb, *afaiçonar*), deixant *faisó* per a la significació de *manera* o *guisa*?

Ⓔ *B* 481

Ⓥ 4 «*fayçó*»,] «fayçó»; *B* ‖ 10 *espanyol*] castellà *B* ‖ 14 En el lloc indicat per [...] manca un fragment, possiblement una línia del text compost; a *B* hi trobem: *reintroduir en la llengua literària*; frase presa de la *conversa* següent (cf. núm. 459) ‖ 16 *l'espanyol*] el castellà *B*

Ⓕ 11-12 Martorell (1873-1905: I, 131; [2005: 222]) ‖ 12-13 *DAg* I, *s. v. afayçonar*

459

10 X 1923

L'altre dia parlàvem de la conveniència de reintroduir en la llengua literària el mot *faiçó* en l'accepció de *hechura*, acció de donar una certa forma a una matèria, i el seu derivat *afaiçonar* en les accepcions de donar una certa forma a una matèria (*afaiçonar el coure*) i de fer una obra treballant la matèria (*afaiçonar un càntir*), accepcions que trobem en el mot francès corresponent *façonner*. *Afaiçonar* el trobem, encara, usat en una altra de les accepcions del verb francès *façonner*: «Bondat en grandesa embelleix e *afayçona* grandesa en quant la vest de si mateixa» i «Car en axí com lo pintor qui a la figura fa aytants d'ornaments e d'*afaiçonament* com pot per tal que sia bellament vista a les gents».

Però el que volem avui principalment notar és l'ús que es feia del mot *afaiçonar* en el sentit figurat: «E dix que'l feyt atorgaven tots los moros de Biar e que son companyó era romàs per ço que'ls amenàs tots denant Nós e

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que vinguessen a nostra mercè quan nos acostàssem al castell... E aquest sarray *afayçonà'ns-ho* tan bé e tan fort, que hi haguem (haguérem) a anar.»

Ⓔ *B* 482
Ⓕ 7-8 Llull (1915: 108) ‖ 8-10 Íd. (1906-1914 [1987-2000]: VI, 88) ‖ 12-15 *DAg* I, *s. v. afayçonar*
Ⓥ₁ 9 *afaiçonament*] afaisonaments ‖ 12 *E*] e el
Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 458 ‖ 8-10 Entre els llibres de la biblioteca personal de Fabra donats a la Universitat de Barcelona per la delegació d'ERC de Badalona hi ha un *Llibre de contemplació en Déu*, de 1914, que correspon a l'últim vol. de l'obra dins la col·lecció ORL, de Palma, i actualment duu la signatura R-2443. Hi ha una llista d'aquells llibres, amb una n. prèvia signada per Coloma Lleal, degana de la facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona (2002).

460

12 X 1923

Per què, pronunciant *circuít*, escrivim *circuit* i no *circuït*?

Circuit és un mot d'origen savi; és el mot llatí *circuitus*, que havem catalanitzat llevant-li la terminació *us*. En *circuitus*, la *i* de la penúltima síl·laba essent breu, l'accent cau sobre la *u* de l'antepenúltima síl·laba (*cir-cú-i-tus*). En manllevar aquest mot, no havent-hi cap raó per transportar l'accent a la *i*, aquest deu mantenir-se sobre la *u*. És el cas de *heroic*, *prosaic*, etc. I mantingut l'accent sobre la *u*, la *i* feble passa a formar amb la *u* el diftong decreixen *úi*, com en *heroic* es forma el diftong *ói* i en *prosaic* el diftong *ài*. Doncs *circuit*.

D'on prové la pronúncia *circuít*? Segurament és deguda a la influència de l'espanyol *circuito*. En espanyol, en esdevenir monosil·làbica la combinació *ui*, com que el diftong espanyol *ui* és sempre creixent la *i* pren l'accent; *circuito* rima amb els mots *ito*. I nosaltres d'aquest *circuito* n'havem fet *circuít*, ço és, *circu-ít*, puix que en català la combinació *uí* és disil·làbica.

Cir-cuít és evidentment una pronúncia errònia, que havem de reemplaçar per *cir-cúit*; i a aquesta pronúncia correcta respon la grafia *circuit*.

461

14 X 1923

Sovint trobem *valeder* com a traducció de *valedero*. El mot català corresponent a *valedero* és *valedor*.

És sabut que al sufix espanyol *dero* correspon en català el sufix *dor*. Així, a *segadero* correspon *segador*: *blat segador* és el blat que està en saó

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

per ésser segat. Això fa que d'un mateix verb hi ha sovint dos derivats en *dor*, l'un amb significació activa (*segador*: el qui sega) i l'altre amb significació passiva (*segador*: segable). Aquesta segona significació és la que presenten els mots *prenedor, faedor* en expressions com *una cosa prenedora, això no és faedor* (*faedor*: *hacedero*).

És un procediment sovint bo de catalanització de llevar la *o* d'un mot espanyol; així ha bastat de treure la *o* de *cotxero, bombero, guerrero* per obtenir els mots perfectament catalans *cotxer, bomber, guerrer*. Però a vegades aquell procediment és insuficient, i això és el que ocorre amb els derivats en *dero*: *embarcadero, secadero, valedero*, etc., reduïts a *embarcader, secader, valeder*, etcètera, no són encara mots catalans; els mots catalans corresponents a aquells mots espanyols són *embarcador, assecador* (puix que el primitiu és *assecar*), *valedor*, etc.

«Per tenor de la present carta fermament *valedora*, regonexem e atorgam...»

Ⓔ *B* 346
Ⓥ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 5 *per*] per a *B* ‖ 11 *espanyol*;] castellà: *B* ‖ 16 *espanyols*] castellans *B*
Ⓕ 18-19 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 209)
Ⓥ₁ 18 *carta*] carta nostra

462

16 x 1923

És un fet freqüent que quan un mot català que no pertany al llenguatge corrent (un mot arcaic o dialectal) té alguna semblança amb un mot espanyol, hom acabi donant-li la mateixa significació que aquest mot, i ja no es pensi a recórrer sinó a ell totes les vegades que es tracta de traduir el dit mot espanyol.

Ara *besllumar* perilla d'esdevenir l'equivalent de *vislumbrar*. Per expressar les idees que designa aquest verb espanyol tenim en català diferents mots (*albirar, conjecturar*, etc.); però avui constatem ja casos de *besllumar* traduint *vislumbrar*.

No creiem enraonat fer significar *vislumbrar* al mot *besllumar*, del qual no coneixem altre sentit que el de «deixar passar un cos translúcid la claror a través seu». Heu's ací un exemple de *besllumar* recollit per J. Ruyra: «Les mans se m'havien tornat tan primes, que quan les estenia al sol *besllumaven* com aquest pàmpol» (el pàmpol d'un llum que hi havia damunt la taula).

Llavors *besllum* no és *vislumbre*, sinó «la llum o claror que deixa passar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

un cos translúcid»; i, sols en sentit figurat, «la coneixença imperfecta, dubtosa d'alguna cosa». *De besllum* és «contra claror».

Ⓔ *B* 429

Ⓥ 2-3, 5 *espanyol*] castellà *B* ‖ 6 *Per*] Per a *B* ‖ 7 *espanyol*] castellà *B* ‖ 10 *fer*] de fer *B* ‖ 12 *Heu's*] Heus *B* ‖ 17 «*De*» ... *claror*».] om. *B*

Ⓝ 12-14 De la formulació feta servir aquí per Fabra («recollit per Ruyra»), sembla poder inferir-se que el text adduït no sigui obra de Ruyra, el qual només s'hauria limitat segons això a prendre'n nota. En qualsevol cas, Ruyra fa ús del mot en qüestió –*besllumar*– en la seva forma adjectiva a *La parada* (1919b: 66) –«ombres besllumades»–, i així mateix l'inclou en Ruyra (1919a: 198; 1949b: 378), *s. v. besllumat*. A la seva trad. de les *Rondalles de poble* d'Erckmann-Chatrian (1924: 88), se'n serveix en la seva forma substantiva –«Algunes lluïssors pampalluguejaven pels vidres a tall de besllums d'un foc que s'extingeix».

463

17 X 1923

En català els numerals ordinals són mots d'origen popular formats per l'addició del sufix *è* als cardinals corresponents; així, als cardinals *set, vuit, quinze*, corresponen els ordinals *setè, vuitè, quinzè*. El castellà, al contrari, no posseint cap sufix equivalent al sufix català *è* o al sufix francès *ième*, ha hagut de manllevar els seus ordinals al llatí; així, els ordinals corresponents a *siete, ocho, quince*, són *séptimo, octavo, décimoquinto*.

Malgrat no tenir el català cap necessitat de recórrer al manlleu dels ordinals llatins, avui, per imitació de l'espanyol, hi trobem abundosament usats *quint* en lloc de *cinquè*, *sext* en lloc de *sisè*, *sèptim* en lloc de *setè*, etc. No cal dir que els tals ordinals savis haurien d'evitar-se, posseint com posseïm els ordinals populars en *è*. Solament els quatre primers cardinals manquen d'un derivat en *è*, els ordinals corresponents a *un, dos, tres* i *quatre*, essent respectivament *primer, segon, terç* i *quart*, i encara els ordinals corresponents als cardinals *vint-i-un, trenta-dos, quaranta-tres, cinquanta-quatre* i anàlegs, són *vint-i-unè, trenta-dosè, quaranta-tresè, cinquanta-quatrè*, etc.

A propòsit d'aquests numerals en *è*, convé recordar que, no solament són ordinals, sinó fraccionaris, cosa que semblen ignorar els que tradueixen sistemàticament els fraccionaris espanyols en *avo* per derivats en *au*: *un octavo* és *un vuitè, tres veintavos* és *tres vintens*, etc.

Ⓔ *B* 80

Ⓥ 8 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 12 «*quatre*»,] «quatre» *B* ‖ 14 «*cinquanta-quatre*»] «cinquanta-quatre», *B* ‖ 16 *recordar*] de recordar *B* ‖ 17 *els que*] els qui *B* ‖ 18 *espanyols*] castellans *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

464

20 X 1923

«Se'l donaré.»

Algun cop havem denunciat castellanismes de la llengua escrita estranys a la llengua parlada. Aquesta mena de castellanismes són sobretot freqüents en traduccions de l'espanyol. Avui havem de parlar de nou d'un castellanisme (*se'l donaré*) que cap català no comet segurament parlant, i que, no gens menys, trobem de tant en tant en la secció telegràfica dels nostres diaris.

Sabut és que l'espanyol reemplaça els datius *le* i *les* per *se* quan el complement directe és *lo*, *la*, *los* o *las*. Diu, per exemple, *le dí el libro*, però no *le lo dí*; diu *les dí el libro*, però no *les lo dí*, sinó *se lo dí*. A aquest *se* espanyol correspon en català, no cal dir-ho, *hi* o *els*: *se lo dí* es tradueix, en el primer cas, per *l'hi vaig donar*, i en el segon cas, per *els el vaig donar*.

Ara, quan el *se* espanyol és reflexiu, ço és, quan es refereix al subjecte, com en *se lo puso*, significant que un es va posar el capell, per exemple, llavors i solament llavors es tradueix per *se*: *se'l va posar*.

Que el *se* espanyol es tradueix algunes vegades per *se* i altres per *hi* o *els*, és un fet que sembla que no caldria en absolut haver de recordar als nostres escriptors, puix que certament no hi ha cap català capaç, parlant, de dir *se'l donaré* en lloc de *l'hi donaré*. Doncs bé, no és rar de trobar, en la secció telegràfica dels nostres diaris i en altres traduccions encara, casos de *se'l* per *l'hi* o *els el*. Estranya manera, en veritat, d'ajudar a l'obra de depuració de la llengua, per la qual tant podria fer la premsa diària!

Ⓔ *B* 123

Ⓥ 1 *«Se'l donaré»*] «SE'L» INCORRECTE *B* ‖ 4 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 8 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 10, 13, 16 *espanyol*] castellà *B* ‖ 13 *és, quan*] és quan *B* ‖ 21-22 *Estranya ... diària!*] om. *B*

465

23 X 1923

Entre la gent jove s'estén d'una manera alarmant l'ús de *estar* en lloc de *ésser* quan aquest verb va acompanyat d'una determinació de lloc.

Acompanyats d'una determinació de lloc, *ésser* i *estar* tenen dues significacions perfectament distintes. Si dic que quan succeí tal cosa mes germanes *eren* a casa X., això vol dir que llavors s'hi trobaven; però si dic que mes germanes *estaven* a casa X., això vol dir que llavors hi vivien. No és el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mateix preguntar «on *és* ara en Joan» que preguntar «on *està* en Joan». A la primera pregunta em respondran: al despatx, al passeig, a casa del seu pare, etc. A la segona pregunta em respondran donant-me la seva adreça o el nom de la ciutat on resideix. En català és possible el següent diàleg: «El senyor X.? –No hi *és*. –No *està* aquí? –Sí, *està* aquí; però ara no hi *és*.»

Doncs bé, avui comença a estendre's el costum de dir *estaven a casa X.*, en lloc de *eren a casa X.*; *on està ara en Joan?*, en lloc de *on és ara en Joan?* Aquests dies havem recollit els següents exemples de *estar* en lloc de *ésser*: «Quan vaig arribar ella no *estava* a casa». «Digueu-li que *estic* fora». «Ahir van sortir de Puigcerdà; avui ja deuen *estar* a Vich». «Ara mateix *estaven* al costat meu; no sé pas on deuen haver anat».

En expressions tècniques que havem après de l'espanyol, és també freqüent d'usar *estar* en lloc de *ésser*: «En el moment en què el mòbil *està* en el punt A.»

Ⓔ *B* 476
Ⓥ 16 *Vich*] Vic *B* ‖ 18 *de l'espanyol*] del castellà *B*

466

25 X 1923

Així com hi ha un bon nombre de mots que tothom usa avui com a bons, sense sospitar que són castellanismes, hi ha, al contrari, mots que ara i adés trobem evitats com a castellanismes tot i essent mots que gens no devem a la influència espanyola.

Fa poc constatàvem, en un diari català, *lucidez* traduït per *lluïdesa*. Sens dubte el traductor cregué que *lucidesa* era poc català; i, com que a *lucido* el català oposa *lluït*, a *lucidez* ell oposà *lluïdesa*.

Però *lucidez*, en espanyol, no és pas el nom abstracte corresponent a l'adjectiu *lucido* (en català, *lluït*), sinó a l'adjectiu *lúcido*, i *lúcido* no és, en català, *lluït*, sinó *lúcid*. Ara, no cal dir que el nom abstracte corresponent a un adjectiu *lúcid* és *lucidesa* o *luciditat*, no *lluïdesa*.

I d'on ens ve *lúcid*? No pas de l'espanyol: *lúcid* és un mot manllevat al llatí: és el mot *lúcidus*, que, així com, manllevat pels espanyols, revesteix la forma *lúcido*, i manllevat pels francesos, la forma *lucide*, manllevat pels catalans pren la forma *lúcid*, com *àcidus*, *lívidus*, *sólidus*, etc., prenen les formes *àcid*, *lívid*, *sòlid*, etc.

Ⓔ *B* 496

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓥ 4 *espanyola*] castellana *B* ‖ 5 «*lucidez*»] «lucidez», *B* ‖ 8 *espanyol*] castellà *B* ‖ 12 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 13 *espanyols*] castellans *B* ‖ 15 «*àcidus*», «*lívidus*», «*sólidus*»] «acidus», «lividus», «solidus» *B*

467

27 x 1923

«El que *treballarà* serà recompensat.»

«El que *treballi* serà recompensat.»

¿Quina d'aquestes dues construccions mereix, en general, d'ésser usada preferentment? Heu's ací una qüestió sintàctica en la qual, malgrat d'haver-se parlat moltes vegades, no havem aconseguit que els escriptors parin esment, almenys a jutjar per llur insistència a emprar exclusivament, de les dues construccions possibles, la que nosaltres voldríem que no fos usada sinó excepcionalment; ço és: la segona.

«Actualment han sol·licitat reprendre el treball cent mil ferroviaris alemanys, que són admesos a raó de tres mil per dia fins a completar la xifra que l'administració aliada *jutgi* suficient.»

Aquest *jutgi* és la traducció d'un *juzgue* espanyol; no hi ha por que ni una sola vegada trobem *juzgue* traduït per *jutjarà*. Així mateix, un *juzguemos* hauria estat traduït per *jutgem*, i llavors no sabríem si hom vol dir *juzguemos* (acció futura) o *juzgamos* (acció present): «... fins a completar la xifra que nosaltres *jutgem* suficient».

Si quan l'acció de *jutjar* té lloc ara, en el temps present, havem de dir forçosament *jutgem*, és evident que, quan té lloc en un temps futur, és preferible de dir *jutjarem* i no pas *jutgem*.

468

28 x 1923

Al S. C. V.

Sense gosar condemnar en absolut la construcció *Des de tal indret estant*, nosaltres creiem que cal donar la preferència a *De tal indret estant*, en la mateixa mesura, però, que preferim *De tal indret a tal altre* a *Des de tal indret a tal altre*. Per indicar el punt d'origen tenim les dues preposicions *de* i *des de*; però la primera és sens dubte preferible a la segona sempre que una segona determinació (*a tal altre indret*) o un mot qualsevol (*estant*) indica suficientment la valor amb què és pres el *de* inicial.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Creiem que C. Soldevila és de la mateixa opinió nostra, i ja, en el títol d'un dels darrers fulls de dietari, li havem vist usar *de... estant* en lloc de *des de... estant*. Però en *de ... estant*, qualsevol que sigui l'origen d'aquesta construcció, avui sentim el *de* com a equivalent al *de* d'una expressió com *de tal indret a tal altre*; i si, al costat de *de tal indret a tal altre* diem també *des de tal indret a tal altre*, es comprèn que pugui esdevenir, àdhuc a un escriptor com C. Soldevila, d'usar *des de... estant* en lloc de *de... estant*. Ara, que, coincidint amb C. V., considerem *des de... estant* una construcció, ara com ara, poc recomanable.

Quant a *d'estant de*, té ja indubtablement un parió en la llengua: *d'ençà de*. Però construccions com aquestes, que podem acceptar quan les trobem ja fetes pel poble, no sembla enraonat que un escriptor les creï deliberadament. *D'estant de*, tanmateix, no sembla haver conquerit cap adepte.

Ⓔ *B* 613 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 9 *fulls de dietari*] «Fulls de dietari» *B* ‖ 15 *C. V.*] el senyor C.V. *B*
Ⓕ 8-10 Soldevila (1923)

469

30 x 1923

Encara que l'ortografia moderna permet de diferenciar els postverbals dels dos verbs *embarcar* i *embargar*, escrivint el primer *embarc* i el segon *embarg*, no deixa d'ésser un inconvenient que la llengua expressi dues idees tan diferents com la «acció d'embarcar» i la de «acció i efecte d'embargar» mitjançant dos mots que són completament homòfons.

És evident que posseint la llengua els dos mots *embarcament* i *embargament*, que fan innecessaris aquells dos postverbals, faríem bé de prescindir-ne, i evitaríem així les confusions a què llur ús pot donar lloc.

Existint, però, en català antic *embarch* derivat de *embargar*, és clar que, en el cas de no voler prescindir d'ambdós postverbals podríem acceptar *embarg* tot rebutjant *embarc*. No res menys (algunes expressions exceptuades, com és ara *sens embarg*, sens impediment) creiem que hauria d'emprar-se *embargament* de preferència a *embarg* que, sonant exactament com *embarc*, sempre corre el perill d'ésser interpretat com a derivat de *embarcar* en lloc de derivat de *embargar*.

Ⓔ *B* 464
Ⓥ 12 «*sens embarg*»] a *LP* trobem simplement «*embarg*»; hem rectificat com *B*, allò que sembla una errata evident |)]), *B* ‖ 13 «*embarg*»] «embarg», *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

470

31 x 1923

Que no es cregui que els dos mots que proposàvem per a reemplaçar *embarc* i *embarg*, són dos derivats en *ment* de creació recent o inventats per nosaltres per evitar aquells postverbals: *embarcament* i *embargament* són mots antics. Com a substantius derivats de *embarcar* trobem des d'antic *embarcament* i *embarcada*, i com a substantius derivats de *embargar*, *embargament* i *embarch* (*embarg*).

Aquests dos mots ocorren indistintament significant «impediment», «obstacle».

«Aquelles rayls poden arrencar e taylar que no facen *embarc* a aquells fonaments.»

«Per lo qual *embarc* hom no pot pervenir a conexença de veritat.»

«Qui cogitàs, senyor en vós de totes les forces de la sua ànima sens *embarc* e sens empatxament de les coses sensuals...»

Però també:

«Aitant són grans los *embargaments* que l'embarguen a vos amar e servir.»

«Car molt més son los *embargaments* que les coses sensuals fan a l'enteniment humà com no se'n sap guardar.»

«... la potència racional, que no pot oyr entegrament ço que entendria si aquells *embargaments* no havia.»

Ⓔ *B* 465

Ⓥ 3 *postverbals*] post-verbals *LP* (cf. *Diccionari ortogràfic*: postverbal) ‖ 5 *substantius*] a *LP* trobem *substitutius*, mantingut per *B*; hem rectificat allò que era evidentment una errata.

Ⓕ 9-10 Oliver (1881: 137) ‖ 11 Llull (1906-1914 [1987-2000]: IV, 171) ‖ 12-13 Íd. (1906-1914 [1987-2000]: III, 296) ‖ 15-16 Íd. (1906-1914 [1987-2000]: III, 204) ‖ 17-18 Íd. (1906-1914 [1987-2000]: IV, 101) ‖ 19-20 Íd. (1906-1914 [1987-2000]: III, 146)

Ⓥ₁ 12 *cogitàs*] cogita ‖ 15 *aitant*] aitant con | *vos*] vos a | *e*] e a

471

1 XI 1923

No hi ha mot usual de l'espanyol al qual els catalans no sentim la necessitat de trobar un mot català que el tradueixi exactament. Els catalans, per exemple, no sabem prescindir de posseir un mot que tradueixi en tots els casos *apoyar*. Tenim, certament, *descansar*, *recolzar*, *prestar suport*, etcètera, amb què podem traduir, segons el cas, el mot espanyol *apoyar*; però això no ens

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

satisfà; i per això serà tan difícil d'alliberar-nos del *apoiar* actual, que és un pur castellanisme.

Inversament, quan el català posseeix un mot al qual no correspon exactament cap mot espanyol, el mot català perilla de caure en desús. Això ocorre, per exemple, amb el mot *caldre* o amb el mot *sovint*. Ens havem adonat fa temps de l'ús cada vegada més restringit que hom fa d'aquests dos mots, que es troben ja habitualment reemplaçats per les perífrasis amb què l'espanyol expressa les idees corresponents: *ésser precís, haver-hi que* (aquesta completament inadmissible), *amb freqüència*, etc.

Els dos fets notats proven l'estat de supeditació en què encara es troba la nostra llengua escrita amb relació a l'espanyol.

Ⓥ 2 *trobar*] *LP* diu *tenir*, però en una nota posada al peu de la *conversa* del dia 3 (núm. 472 de la nostra edició) hi ha aquesta correcció.

472

3 XI 1923

En una conversa recent explicàvem per què *circuit* ha de portar l'accent sobre la *u* i a què es devia que la pronúncia habitual d'aquest mot fos *circuít* i no *circúit*. El mot llatí *circuitus* tenint breu la *i* de la terminació *itus*, era esdrúixol, l'accent hi queia sobre la *u* de la síl·laba *cu*; el seu reflex català ha d'ésser, llavors, *circúit*, com el de *fluidus* és *flúid*. Si la *i* de la terminació *itus* hagués estat llarga, llavors el mot *circuitus* hauria estat pla, ço és l'accent hi hauria caigut sobre la dita *i*; i solament llavors el reflex català de *circuitus* hauria pogut ésser *circuít*, que escriuríem *circuït*.

Quant a *circuitus*, és indubtable que el seu reflex català ha d'ésser *circuit*, que cal pronunciar *circúit*. Ara, quins han d'ésser els reflexos de *gratuitus* i *fortuitus*? En el Diccionari Ortogràfic, trobem *gratuit*, però *fortuït*. Aquesta diferència d'accentuació és deguda al fet que en els diccionaris consultats en dreçar la primera edició del Diccionari Ortogràfic –entre ells, el Diccionari de l'Acadèmia Espanyola–, figura *gratuitus* amb *i* breu, però *fortuitus* amb *i* llarga. Però, com és indubtable l'existència, en llatí, d'un *fortuitus* amb *i* breu (V. Dicc. Freund, el Tesaurus, etc.), no hi ha raó de mantenir un *fortuït* en front d'un *gratuit* i un *circuit*. Podem perfectament equiparar l'accentuació de *fortuit* a la de *gratuit* i *circuit*, com fa l'italià, que, al costat de *gratúito* i *circúito*, diu *fortúito*. És per això que *fortuit* apareixerà en la segona edició del Diccionari Ortogràfic, escrit *fortuit* i no *fortuït*. I, així, no

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

serà solament en *gratuit* i *circuit* que haurem d'esmenar la pronunciació habitual, sinó en *fortuit*, que caldrà pronunciar *fortúit*, no *fortuít*.

Ⓕ 16 Freund (1855-1870: I, *s. v. fortuitus*) | *Thesaurus* (1900-: VI, *s. v. fortuitus, -a, -um*)
Ⓝ 1-3 Vegeu *CF* 460.

473

7 XI 1923

Un lector ens escriu que, segons ell, quan *estar* és usat amb la significació de «habitar», és sempre pronominal; així no es diria *Està al quart pis*, sinó *S'està al quart pis*; i que, en canvi, es diu estar en expressions com *X. està de caixer a la Diputació*. Heu's ací un cas de *estar* acompanyat d'una determinació de lloc, que no havíem esmentat en la nostra conversa sobre els verbs *estar* i *ésser*; però que *estar* s'usa també significant «habitar» és indubtable: «No és aquí que viu el senyor X.? –Un senyor alt, ros, etc.? *Està* al quart pis; però ara no l'hi trobarà...»

Potser *estar* recula davant *estar-se*, i podria ésser molt bé que fos causa d'aquesta reculada de *estar* l'ús creixent de *estar* per *ésser* en el sentit de «trobar-se (en un lloc)»: el qui diu o està habituat a sentir a dir *Estan al teatre* en lloc de *Són al teatre*, fàcilment renunciarà a dir *Està al quart pis* en el sentit de *Viu al quart pis*, i, si no diu *Viu*, dirà més aviat *S'està* que no pas *està*.

Però que es digui, significant «habitar», *estar* o *estar-se*, això té escassa importància en compensació del fet que denunciàvem, i que, segons nosaltres, caldria que combatéssim a ultrança: el fet d'emprar *estar* en lloc de *ésser* significant «trobar-se (en un lloc)». Cal que vigilem atentament el nostre català i procurem d'esmenar-nos sempre que ens adonem que anem a dir *Estar al teatre, No estava a casa, Estaran darrera aquell banc*, etc., en lloc de *Són al teatre, No era a casa, Seran darrera aquell banc*, etc.

Ⓔ *B* 477
Ⓥ 4 *Heu's*] Heus *B* ‖ 8 *trobarà*] trobareu *B* ‖ 16 *compensació*] comparació *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

474

9 XI 1923

«AMESURAT»

Tals com *consolar* i *aconsolar*, *conhortar* i *aconhortar*, *delitar-se* i *adelitar-se*, *lliberar* i *alliberar*, hi ha en català molts parells de verbs que solament es diferencien l'un verb de l'altre per la presència del prefix *a* en l'un i l'absència d'aquest prefix en l'altre, sense que entre els dos verbs hi hagi cap diferència de significació. Però n'hi ha d'altres en què el verb començat per *a* i el verb desproveït de prefix no són pas sinònims: *abaixar*, *apujar*, per exemple, no volen dir el mateix que *baixar*, *pujar*. En tot cas, no és rar de trobar en català antic els dos verbs usats indistintament en cadascuna de les significacions que més tard tendeixen a expressar-se, l'una mitjançant l'un dels dos verbs i l'altra mitjançant l'altre: en català antic trobem casos de *baixar* en lloc de *abaixar* i vice-versa.

Reintroduint en la llengua el mot *amesurat*, podríem establir una distinció entre *amesurat* i *mesurat*: aquest podríem usar-lo exclusivament com a participi passiu del verb *mesurar* (Ex.: *l'oli ja és mesurat*), i el primer, com un adjectiu derivat directament de *mesura*, per denotar el qui fa les coses amb mesura, el qui defuig tot excés, el qui sap retenir-se; sentits amb què ja el trobem usat ordinàriament en català antic: «Una malaltia fa sovint estar temprat e *amesurat*, aquell qui en sanitat era tot embriach de pecat».

Ⓔ *B* 499
Ⓥ 11 *vice-versa*] Cf. *Diccionari ortogràfic*: viceversa; a *B* aquest mot resta partit en dues línies: *vice-/versa*
Ⓕ 17-18 *DAg* v, *s. v. mesurat*
Ⓝ 17-18 La *CF* és de 1923; el vol. v del *DAg* aparegué el 1924.

475

13 XI 1923

«Li encareixem l'assistència...»

Encarèixer és un cas més d'aquests mots híbrids tan freqüents en el català actual, i que, pel sot fet de revestir una forma catalana, molts accepten com a perfectament catalans. Hi ha diferents fórmules de catalanització morfològica dels mots castellans. La més generalment utilitzada és la supressió de la *o* final; és la que, aplicada a *plaço*, *apoio*, *atropello*, ha donat *plaç*, *apoi*, *atropell*. Una altra fórmula és el canvi de la terminació *ecer* en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

èixer: *carèixer*, *prevalèixer*, *permanèixer*, *favorèixer*, no són més que els mots espanyols *carecer*, *prevalecer*, *permanecer*, *favorecer*, amb el canvi de *ecer* en *èixer*, prenent per model *merèixer* i *créixer*, corresponents a *merecer* i *crecer*. *Encarèixer* és un nou exemple d'aquests verbs en *èixer*.

No cal dir que els mots obtinguts per aquests procediments còmodes de catalanització són tan inacceptables com els mateixos mots castellans; tan dolent és de dir *encarèixer* l'assistència com si diguéssim *encarecer* l'assistència. L'assistència és *pregada*, *demanada*, etc., però no *encarescuda*!

Ⓔ *B* 470
Ⓥ 9 *espanyols*] castellans *B*

476

15 XI 1923

En dues converses recents havem denunciat l'ús, cada dia més freqüent entre la gent jove, del verb *estar* en lloc de *ésser*, amb la significació de «trobar-se (en un lloc)». Avui no és rar de sentir, entre la gent jove principalment, expressions com *On estàvem a les quatre?* en lloc de *On érem a les quatre?* Ús de *estar* que nosaltres insistim a considerar completament inadmissible.

Però no és solament amb les determinacions de lloc que *estar* invadeix l'esfera de *ésser*: *ésser* copulatiu quan el predicatiu és un adjectiu que denota una qualitat accidental del subjecte, va essent també, i segons nosaltres erròniament, substituït per *estar*. En bon català es diu *Encara no m'he begut la llet perquè és massa calenta* o *El dia era esplèndid*, on molts diuen ja *Encara no m'he begut la llet perquè està massa calenta* o *El dia estava esplèndid*. Havem, doncs, d'anar molt amb compte en l'ús de *estar* amb els adjectius: la regla castellana que delimita l'ús dels dos verbs copulatius *estar* i *ésser* no és aplicable al català.

El català diu *estar bo* (diferent de *ésser bo*) i, llavors, *estar malalt*, *estar refredat*, etc. Exemple: «Una malaltia fa sovent *estar* temprat e amesurat...» Però així com diem, referint-nos a l'estat d'una persona, que *està fred*, no direm que una beguda *està freda*, sinó que *és freda*, com no direm que una sopa *està* salada o un líquid *està bullent*, sinó que *és salada* i *és bullent*.

Ⓔ *B* 479
Ⓥ 7 *invadeix*] mantingut a *B*; *invadir* no consta al *Diccionari ortogràfic*.
Ⓕ 17 *DAg* v, *s. v. mesurat*
Ⓝ 1-3 Vegeu *CF* 465 i *CF* 473.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

477

16 XI 1923

La influència castellana ha estat favorable al verb *estar*. A ella devem la tendència actual a reemplaçar *ésser* per *estar* en frases com *En aquell moment no érem a casa*, i en frases com *L'aigua ja és calenta*, substituïdes avui freqüentment per *En aquell moment no estàvem a casa* i *L'aigua ja està calenta*. També devem probablement a ella l'extensió que donem avui a l'ús de la perífrasi *estar fent* en lloc de *fer*.

Avui diem molt *estem jugant*, *estàvem dinant*, etc., on les generacions anteriors deien ordinàriament *juguem*, *dinàvem*, etc. Són aquelles perífrasis d'importació espanyola? No n'estem pas segurs; però indubtablement l'ús que en fem avui és excessiu.

Qui ens féu notar que aquelles perífrasis sonen sovint com a poc catalanes fou Mn. Clascar, i de llavors ençà havem procurat restringir-ne l'ús, pràctica que ens atrevim a recomanar als nostres escriptors, tot, però, no pretenent condemnar-les en absolut.

Ⓔ *B* 478
Ⓥ 8 *Són*] ¿Són *B* ‖ 9 *espanyola*] castellana *B* ‖ 12 *Mn.*] mossèn *B*
Ⓝ 12 Sobre Mn. Clascar, vg. Mas i Solench (2005) i Massot i Muntaner (2007).

478

17 XI 1923

Realment és avui freqüent el que ens denuncia un nostre lector: la substitució de *tornar* per *retornar*. El català escrit, en efecte, abunda en casos de *retornar* i *retorn* usats com a sinònims de *tornar* i de *tornada*. No sabem veure quins avantatges té aquesta substitució de *tornar* per *retornar*, que perilla d'esdevenir sistemàtica.

Servint el verb *retornar* per significar recobrar els sentits a una persona que ha sofert un desmai, etc., no ens sembla enraonat de reprendre aquest verb per significar allò mateix que ja denotem amb el verb *tornar*. L'ús de *retornar* com a sinònim de *tornar* pot àdhuc donar lloc a frases equívoques.

No serà de massa que recordem que *retornar*, amb la seva significació actual, es troba ja en la llengua antiga:

«Lançaren-li aygua en la cara e fregaren-li los braços fins que fou retornada.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 564
Ⓥ 6 *recobrar*] de fer recobrar *B*
Ⓕ 12-13 Martorell (1873-1905: IV, 119; [2005: 1294])

479

20 XI 1923

Al Sr. A. B.

Cobertes, en efecte, és preferible a *escobertes* (V. el *Diccionari Ortogràfic*, on figura cobertes, però no *escobertes*).

Però en el mateix cas que *escobertes* es troben un nombre considerable de mots, com ell, plurals femenins, que s'han incorporat la terminació de l'article plural femení: *estisores*, *estenalles*, *estovalles*, *esclofolles*, *esclòvies*, etc., en lloc de *tisores*, *tenalles*, *tovalles*, *clofolles*, *clòvies*, etc. Cal en tots els casos condemnar igualment les formes començades en *es*?

Un cas anàleg d'aglutinació ofereixen els mots *aglà*, *anou*, *afrau*, *agram*, *arrel*, *arrova*, etc., per *gla*, *nou*, *frau*, *gram*, *rel*, *rova*, etc. I no és, naturalment, la nostra llengua tan sols que presenta mots nats d'una falsa divisió entre dos mots: és prou conegut el cas del mot francès *lierre*, abans *ierre* (eura).

En tals casos cal, en general, donar la preferència a les formes primitives, sempre, però, que no hi hagi alguna raó poderosa per admetre o àdhuc preferir la deguda a la incorporació de la final de l'article. *Nou*, *gla* són indubtablement preferibles a *anou*, *aglà*. Però, pot dir-se el mateix de *rel* i *frau* respecte a *arrel* i *afrau*? Certament, en alguns casos el lexicògraf es veu obligat a admetre com a bones les dues formes (V., encara, el Diccionari Ortogràfic).

Ⓔ **B* 350 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 «*Cobertes*», *en efecte*,] Cobertes *B* ‖ 4 *ell*,] ell *B* ‖ 6 *Cal*] ¿Cal *B* ‖ 12 *eura*] heura *B* (cf. *Diccionari ortogràfic*: eura) ‖ 14 *per*] per a *B* ‖ 16 *pot*] ¿pot *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

480

22 XI 1923

Al S. J. M.

Mensual és bo; no cal reemplaçar-lo per *mesal*; l'adjectiu corresponent al substantiu *mes* no ha pas d'ésser obligatòriament *mesal*. Com havem pres del llatí una munió d'adjectius en *al*, i tenim, així, *filial* corresponent a *fill*, *paternal* corresponent a *pare*, *lingual* corresponent a *llengua*, *bucal* corresponent a *boca*, etc., així mateix havem pres *mensual* corresponent a *mes*, i així mateix, *anual* corresponent a *any*. Això mateix ho retrobem en espanyol, francès, italià, etc.: el francès diu *bouche* i *buccal*, *nez* i *nasal*, *langue* i *lingual*, *mois* i *mensuel*, *an* i *annuel*.

El cas de *anyal* és el d'un adjectiu en *al* (prolongament de *annualis*) que no va tenir imitadors, la terminació *al* deixant, així, d'ésser un sufix productiu. I *anyal* el trobem tan sols en unes quantes expressions estereotipades (ex.: *festa anyal*), però l'adjectiu català que tradueix normalment l'espanyol *anual* és *anual* (corresponent al mot francès *annuel*, a l'italià *annuale*) i del qual deriven *anualitat*, com l'adjectiu corresponent a *mes* és *mensual* (en espanyol *mensual*, en francès *mensuel*, en italià *mensuale*) i del qual derivem *mensualitat*.

Ⓔ *B* 498 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 6-7 *espanyol*] castellà *B* ‖ 9 *prolongament de «annualis»*] format damunt «any» *B* ‖ 12-13 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 15 *espanyol*] castellà *B*

481

23 XI 1923

Actualment sol evitar-se el castellanisme *bono* reemplaçant-lo per *bon*, admès en el Diccionari Ortogràfic (Primera edició).

El francès diu *bon*, que no és altra cosa sinó l'adjectiu *bon* substantivat. De la fórmula *bon pour*, emprada en els bitllets, amb la qual s'indica que una suma ha d'ésser pagada al portador, s'han tret, substantivant l'adjectiu *bon*, les expressions *Un bon de mille francs*, *Les bons du Trésor* i anàlogues, i, per analogia, *Un bon de pain*, *Un bon de viande*, etc.

En català, doncs, en què l'adjectiu *bo* no revesteix la forma *bon* sinó en el cas d'anar anteposat a un substantiu (*Un bon home*, però *Un home bo*, *Això és bo*, *Bo per a llençar*), sembla indubtable que la millor manera de traduir

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

el substantiu *bon* francès fóra de traduir-lo, no pas per *bon*, sinó per *bo*: *Un bo de mil pessetes, Un bo de pa, Un bo de carn.*

Ⓔ *B* 435

482

24 XI 1923

Cada dia han anat essent menys nombroses, en el femení dels adjectius, les vacil·lacions entre una forma idèntica a la masculina (*prudent, feliç*) i una forma proveïda de la desinència *a* (*prudenta, feliça*). En la immensa majoria dels casos, la forma idèntica a la masculina és la correcta, i ella ha acabat per adoptar-se amb exclusió de la forma en *a*. Avui ja gairebé ningú no usa les formes *prudenta, feliça*, etc., tan en voga vint anys endarrera. No ha estat sinó en alguns adjectius que devia, al contrari, preferir-se la forma en *a*, com, per exemple, *comú, cortès, covard.*

Recentment sembla estendre's l'ús de *violent* com a forma femenina i, com a conseqüència, l'ús de l'adverbi *violentment* en lloc de *violentament. Violent* és un adjectiu de dues terminacions, com *lent, fraudulent, suculent*, etcètera, i com els seus corresponents espanyol i italià (*violento, violenta*). Essent la gran majoria dels adjectius en *ent* adjectius d'una terminació, no és estrany que s'esdevingui de fer passar un adjectiu com *violent* de la categoria de *lent* (femení *lenta*) a la de *freqüent* (femení *freqüent*). Però no hi ha res que justifiqui de consagrar aquest canvi de categoria. Precisament quan la llengua ha passat un adjectiu d'una categoria a l'altra, ha estat sempre de la segona (*freqüent*) a la primera (*lent, lenta*). En són exemples: *dolent, calent, dolç, fort, trist, verd.*

Recordem, doncs, així: no cal, en femení, dir *violent* (per ex.: *paraules violents*) sinó *violenta* (*paraules violentes*), ni cal dir *violentment* sinó *violentament.*

Ⓔ *B* 74

Ⓥ 7 *que devia, al contrari,*] que, al contrari, havia de *B* | *com,*] com *B* ‖ 12 *espanyol*] castellà *B* ‖ 20 *així*] això *B* ‖ 21 *)*]), *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

483

29 XI 1923

En català ocorre sovint que, al costat d'un verb format amb el prefix *a* (*alliberar*), existeix un verb (*lliberar*) que solament en difereix per l'absència d'aquest prefix, sense que entre ambdós hi hagi una diferència de significació.

A vegades ocorre que el verb predominant en l'antic no és el predominant actualment (*aconsolar*, avui més comunament *consolar*) o és completament arcaic (*llunyar*, avui *allunyar*). I en alguns casos és ben difícil de decidir a quin dels dos verbs convé de donar la preferència.

Però un fet més important encara és que altres vegades, de dues accepcions primitivament comunes als dos verbs, l'una ha acabat per atribuir-se exclusivament al verb començat per *a* i l'altra al verb desproveït de prefix (*baixar* i *abaixar* no són avui sinònims).

Quan això s'és esdevingut la llengua hi ha guanyat, indubtablement; i no fóra pas de desitjar que, per un respecte exagerat a la llengua antiga, tractéssim de restablir en cadascun dels dos verbs les accepcions antigues. És més, àdhuc en aquells casos en què allò que ha passat en alguns verbs constatem que està en camí d'acomplir-se en altres, hauríem més aviat de mirar d'afavorir que no pas contrariar aquesta tendència que porta la llengua a treure un avantatge d'una riquesa abans supèrflua.

Ⓔ *B* 354
Ⓥ 15 *verbs*] verbs, *B*

484

1 XII 1923

Els dos verbs *bastar* i *abastar* ofereixen un exemple notable del fet que constatàvem en la conversa anterior. En català antic ambdós eren usats indistintament amb la significació de «proveir» (esp. *abastecer*) i amb la significació de «ésser suficient» (espanyol *bastar*).

Amb la primera significació: «L'abat trameté missatge al granger que'l *bastàs* de blat», i «*Abastat* de moltes riqueses».

Amb la segona significació: «E aquell no és pobre a qui *basta* poca cosa», i «Que hom haja tanta de riquesa que *abastaria* a cent o a mil hòmens qui serien rics».

La llengua moderna, donant a cadascun dels dos verbs una sola d'aquestes significacions, és indubtablement, en aquest punt, superior a l'anti-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ga. És evident, com dèiem ahir, que la llengua no guanyaria res que, per un respecte exagerat a la llengua antiga, ressuscitéssim en cadascun dels dos verbs la significació que ha perdut, ço és, en *abastar* la significació que avui expressem exclusivament per *bastar* (esp. *bastar*) i en *bastar* la significació que avui expressem exclusivament per *abastar* (esp. *abastecer*).

Ⓔ *B* 425

Ⓥ 1 *del*] d'un *B* ‖ 2 *constatàvem ..., anterior.*] hem constatat altres vegades. *B* ‖ 3 *esp.*] cast. *B* ‖ 4 *espanyol*] cast. *B* ‖ 12 *evident, com dèiem ahir,*] evident *B* ‖ 13 *ressuscitéssim*] *resuscitessim LP*, mantingut a *B*; cf. *Diccionari ortogràfic*: ressuscitar ‖ 15, 16 *esp.*] cast. *B*

Ⓕ 5-6 Llull (1914 [2003]: 215; [2009: 284]) ‖ 6 *DAg* I, *s. v. abastar* ‖ 8-9 Llull (1915: 201)

485

4 XII 1923

Una de les significacions de *bastar* i del seu sinònim *abastar*, era la de «ésser suficient»: «Sufficit, qui vol dir *abastar*», «E aquell no és pobre a qui *basta* poca cosa». Avui, en aquest sentit, diem exclusivament *bastar*.

En molts casos antics, de la idea de «ésser suficient» es desprèn la de «arribar», «atènyer» (esp. *alcanzar*): «Mon saber a més no ha *abastat*», «Nostre enteniment no *abasta* a entendre», «Paraula ni escriptura no poden a tant *bastar* com enteniment». En tots aquests exemples podríem dir *bastar* (ço és, «ésser suficient», espanyol *bastar*), i, com en català antic, de la idea de «bastar» es desprendria la de «arribar».

Però hi ha casos antics, en què la idea de «bastar» (ésser suficient) desapareix per donar lloc a la sola idea de «arribar», o més exactament que ja no ens seria donat de substituir el verb o verbs en qüestió per *ésser suficient*. Ex.: «A vostre parer, quanta gent poden ésser de peu o de cavall? Jo pens que los de peu no *basten* a quaranta cinc milia», «Car en així com hom pot en pus alt loc atènyer o *bastar* ab la mà que ab lo peu», «Que la obra sia tan alta que *abast* tro sus en la clau de la capella».

Una qüestió es posa ara: en aquest darrer sentit, quin dels dos verbs és preferible? Nosaltres creiem que *abastar*, el postverbal del qual (*abast*) trobem en l'expressió *ésser a l'abast de tothom* i anàlogues, i d'on prové probablement l'*abastar* transitiu significant «haver, allargant la mà o servint-se d'un instrument, una cosa que és en un lloc alt o distant» (Exemple: *Abastar la fruita d'un arbre*).

Ⓔ *B* 426

Ⓥ 5 *esp.*] cast. *B* ‖ 8 *espanyol*] cast. *B* ‖ 10 *antics,*] antics *B* ‖ 11 *o*] o, *B* | *exactament que*] exactament, en què *B* ‖ 17 *quin*] ¿quin *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓕ 2 Eiximenis (1495: 242; [1981: II, 516]) ‖ 5 *DAg* I, *s. v. abastar* ‖ 6 Llull (1914 [2003]: 103; [2009: 176]) ‖ 6-7 Íd. (1906-1914 [1987-2000]: V, 353) ‖ 13-14 *DAg* I, *s. v. bastar* ‖ 14-15 Llull (1906-1914 [1987-2000]: IV, 391)

Ⓥ 2 *abastar*] basta ‖ 6 *poden*] pusca

486

6 XII 1923

Perquè es vegi que les nostres lamentacions són fundades. Es tracta d'una publicació recent de la Junta de l'Exposició de Barcelona. El seu autor sap molt bé que a l'Institut hi ha unes oficines de correcció d'originals; l'establiment on ha estat estampada l'obra en qüestió és una impremta important de Barcelona; i, no obstant això, les quatre pàgines de text que precedeixen la col·lecció de gravats que formen el cos de l'obra, són un teixit de faltes d'ortografia, algunes d'elles verament inconcebibles.

Exibició per *exhibició, del art* per *de l'art, vissió* per *visió, comisaria* per *comissaria, trevall* per *treball, reproduhit* per *reproduït, arqueòlec* per *arqueòleg, constituheixen* per *constitueixen, divulgarne* per *divulgar-ne, gaudirne* per *gaudir-ne, coneixém* per *coneixem, avans* per *abans, encare* per *encara, mosàics* per *mosaics, reconstituirse* per *reconstituir-se, Empuries* per *Empúries, extendre* per *estendre, alçen* per *alcen, tapia* per *tàpia, us* per *ús, bronse* per *bronze, brassos* per *braços, antigües* per *antigues, escasos* per *escassos, arrivar* per *arribar, mediterràneas* per *mediterrànies, imposaba* per *imposava, fanc* per *fang, noticia* per *notícia, mitg* per *mig, venen* per *vénen, grahons* per *graons, genuina* per *genuïna, asiris* per *assiris, publiquém* per *publiquem, quant* per *quan, produheix* per *produeix, comensà* per *començà, construheixen* per *construeixen, ornamentan* per *ornamenten, sensers* per *sencers, començat* per *començat, coffres* per *cofres, nobiliaries* per *nobiliàries, comensaments* per *començaments, mitat* per *meitat, ximeneya* per *xemeneia, Valencia* per *València, suare* per *suara, Fransa* per *França, estàn* per *estan, capsaleres* per *capçaleres, magnifics* per *magnífics, endevant* per *endavant, ultims* per *últims, accentúa* per *accentua, ters* per *terç, desitg* per *desig, puressa* per *puresa, vert* per *verd, continua* per *contínua, cambis* per *canvis, casi* per *quasi, altre* per *altra, aquets* per *aquests, son* per *són,* deu o dotze cops *es* per *és,* i en canvi, un cop, *és* per *es, que* per *què...*

Ⓕ 1-2 Jeroni Martorell (1923)

Ⓝ 1-2 Obra apareguda sota els auspicis de l'Exposició de Barcelona, en la sèrie dedicada a Publicacions del Repertori Iconogràfic, amb text i selecció de fotografies de Jeroni Martorell. En les efectivament només quatre pàg. comptades que ocupa l'anomenat «Prefaci», hi ha la gran quantitat de faltes denunciades aquí per Fabra.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

487

9 XII 1923

II

I, encara, *socol* per *sòcol*, *cuatre* per *quatre*, *edad* per *edat*, *penjen* per *pengen*, *mes* per *més*, *enmotllat* per *emmotllat*, *be* per *bé*, *clàsica* per *clàssica*, *apart* per *apar*, *nacionalisat* per *nacionalitzat*, *mudeixar* per *mudèixar*.

És fantàstic aquest seguit de faltes d'ortografia en un llibre publicat per la Junta de l'Exposició de Barcelona!

Aquest prefaci, així grafiat, no cal dir que està escrit en un català deplorable, on abunden les construccions incorrectes, els castellanismes de sintaxi i de lèxic, les inversions més injustificades amb llur acompanyament de complements-falques: *qual* equivalent a *cuyo*, *el demés* traduint *lo demás*, *resabis*, «el sostre *el* formava un envigat...», «De les cases de l'edad (sic) mitja res *en* coneixèm...», «Conjunts complets d'habitació no *els* coneixèm...», «Ha sigut causa *de que*...»

Ⓝ 4-5 Vegeu *CF* 486.

488

11 XII 1923

Algú ha suggerit que el mot *andana* podia ésser utilitzat per reemplaçar el mot *andén*.

Andana té, en el llenguatge rural, significacions que permetrien, per analogia, de fer-li significar *andén*. Recordem una de les seves significacions més estesa: «Cadascuna de les llenques de terra que, en fer la llaurada d'una peça, resten sense llaurar a l'un cap i a l'altre d'aquesta, i que després es llauren transversalment o es deixen sense llaurar». Una altra significació és la de «llenca de terra entre rem i rem d'una dallada, entre dues rengleres de ceps, etc.». En italià retrobem una significació anàloga: «Sentiero tra due file di botti, casse, etc.»

Andana significaria, així, dins una àrea, una llenca que es diferencia, en alguna cosa, de l'espai restant, amb la idea secundària, sovint, de lloc per on es pot transitar. Doncs, en les estacions de ferrocarrils, «llenca de terreny que voreja la via i serveix per facilitar l'accés dels viatgers als trens, la càrrega i descàrrega dels equipatges, etc.».

Ⓔ *B* 390
Ⓥ 1 *per*] per a *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

489

12 XII 1923

En un llibre recentment publicat havem constatat una falta d'ortografia verament inconcebible. Es tracta d'un ús absurd de la dièresi.

Són freqüents avui grafies com *atribuïr* o *atribuïnt*. Els que empren aquestes grafies coneixen indubtablement la regla de la dièresi, però n'ignoren les excepcions. (La regla diu: Una *i* o una *u* precedides de vocal que no formen síl·laba amb aquesta vocal ni amb una vocal següent, deuen marcar-se amb una dièresi si ja no han de portar accent gràfic per alguna de les tres regles d'accentuació dels polisíl·labs: *veïna, atribuïa*, etc.; però *veí, atribuíem*, etc. Però aquesta regla té, entre altres excepcions, aquesta: no s'usa la dièresi sobre la *i* de les terminacions verbals *ir* i *int*; doncs *atribuir, atribuint*.)

També trobem a vegades grafies com *veï, païs*. Ací es tracta ja d'una falta més greu: el que empra aquestes grafies no sap les regles d'accentuació: *veí* i *país*, com a mots aguts acabats en *i* i *is*, han d'escriure's amb accent sobre la *i*, la qual, per tant, no admet la dièresi.

Però la falta a què al·ludíem és encara més greu que aquesta: consisteix a usar la dièresi, ço és, el signe que serveix per denotar que una *i* no forma diftong amb la vocal anterior, precisament sobre la *i* d'un diftong! És verament desconcertador de trobar *servei* escrit... *serveï*!

Ⓔ *B* 42
Ⓥ 3 *que*] qui *B* ‖ 6 *deuen*] han de *B* ‖ 12 *que*] qui *B* ‖ 16 *per*] per a *B*

490

13 XII 1923

A vegades, quan un mot ha sofert dues evolucions divergents, la llengua s'empara de les dues formes resultants i, donant a cadascuna d'elles una significació diferent, en fa en realitat dos mots distints. La llengua hi surt guanyant, puix que, en lloc d'un sol mot amb dues accepcions distintes, posseeix dos mots, un per a cadascuna d'aquestes accepcions. És el cas dels dos verbs francesos *ployer* i *plier*, sortits tots dos de *plicare*. L'espanyol ha fet un mot nou de *varón*, que no era sinó una variant gràfica de *barón*.

En català central ens trobem amb un cert nombre de casos en què un mateix mot antic apareix actualment sota dues formes diferents, i és un fet que, en molts d'aquests casos, les dues formes no són pas usades indistintament. Això passa, per exemple, amb *jau* i *jeu, llança* i *llença, avança* i *aven-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ça. En tals casos creiem que, millor que rebutjar una de les dues formes com a menys bona que l'altra, o que acceptar les dues formes amb idèntica significació, fóra, com ha fet el francès amb *ployer* i *plier*, d'acceptar totes dues formes, però donant exclusivament o almenys preferentment a cadascuna d'elles una sola de les dues significacions del mot primitiu.

491

15 XII 1923

El català actual té els dos mots *abastar* i *bastar*, que no són pas sinònims. Diem *abastar una ciutat de farina*, però *No basta que ell ho digui*. Perquè en català antic podia dir-se, en el primer exemple, *bastar* i, en el segon, *abastar*, hauríem de tornar a fer sinònims els dos verbs *abastar* i *bastar*? Què hi guanyaríem? Segons nosaltres, seria, doncs, condemnable una expressió com *Abasta que ho cregueu*, encara que a favor seu podria invocar-se una munió d'exemples antics, com ho seria igualment una expressió com *Bastar de blat el monestir*. Si la llengua ha acabat fent una distinció de significació entre dos verbs primitivament sinònims, creiem que seria fer obra pertorbadora tractar d'esborrar aquesta distinció fundant-se en l'ús antic.

Igualment condemnable seria que no conservéssim la distinció actual entre *adreçar* i *endreçar* o entre *anomenar* i *nomenar*.

Així mateix, quan al costat d'un mot popular apareix en la llengua moderna el mot savi corresponent amb una de les significacions d'aquell, creiem també que és avantatjós de conservar-lo deixant per al mot popular les altres significacions. No és cap cosa que hàgim de voler evitar d'usar un *terminar* en front d'un *termenar* o un *afirmar* en front d'un *afermar*, distribuint en dos mots les significacions que abans tenia un sol mot.

Ⓔ *B* 427
Ⓥ 4 *hauríem*] ¿hauríem *B* ‖ 17 *en front*] enfront *B* | «*termenar*»] «termenar», *B* | *en front*] enfront *B*

492

18 XII 1923

És curiós com certes formes errònies persisteixen insistentment àdhuc després d'haver estat denunciades.

Quan començà a estendre's el costum de dir i escriure *agrícol* en lloc de *agrícola*, es féu notar encertadament que *agrícol* era una forma errònia, que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

l'adjectiu en qüestió no posseïa sinó una forma per a ambdós gèneres, com *celta, belga, hipòcrita* i tants d'altres, i que calia dir *agrícola* tant en el masculí com en el femení. No havia, doncs, de dir-se *congrés agrícol, Institut agrícol, interessos agrícols*, etc., sinó *congrés agrícola, Institut agrícola, interessos agrícoles*, etc. La forma *agrícol* no ha desaparegut per això de la llengua escrita i el trobem usat un dia i un altre dia; i, naturalment, per semblança amb *agrícol*, trobem *vinícol, vitícol*, etc. L'altre dia llegíem *Valls vinícul*, forma que representaria ja un canvi de sufix!

Creiem que, en la majoria almenys, aquests masculins en *col* són deguts a inadvertència. Recordem, però, que algú sostingué un dia que eren preferibles als masculins en *cola* perquè així es feia una distinció que el poble ama de fer, com ho proven formes populars com *hipòcrit, víctim.* Però els mots savis, com són els adjectius en *cola*, han precisament de defensar-se contra aquestes possibles deformacions del poble...

Ⓔ *B* 75
Ⓥ 10 *el*] la *B* | *usat*] usada *B*

493

20 XII 1923

No és rar de trobar, àdhuc en impressions acurades, *perquè* en lloc de *per què*: «Ells no s'explicaven *perquè* se n'havia anat tan enutjada».

Perquè (en un sol mot) és exclusivament una conjunció: *perquè* serveix o per a introduir una proposició causal, i llavors correspon a l'espanyola *porque*, o per a introduir una proposició final, i llavors correspon a l'espanyola *para que*:

«No hi puc anar *perquè* no tinc temps». Exemple antic: «E nos sofrimho *perquè* ells nos en pregaven». (Causal.)

«Li vaig deixar el llibre *perquè* el llegís». Exemple antic: «E no'l dexava reposar *perquè*'s cansàs». (Final.)

Fora d'aquests dos casos, en què *perquè* equival a *per tal com* (causal) o a *per tal que* (final), cal escriure *per què* (en dos mots).

Generalment *per què* és la combinació de la preposició *per* i un *què* interrogatiu: «*Per què* te'n vas?», «No sé *per què* te'n vas». Però també pot ésser la combinació de *per* i un *què* relatiu: «Les raons *per què* ells han fet això». En aquest cas, *què* equival a *pel qual* o *per la qual* («Les raons *per les quals* ells han fet això»), i, però llavors constitueix un arcaisme, la com-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

binació de *per* i un *què* neutre, equivalent a *la qual cosa*: «A vós, rey prudentíssim s'esguarda de haver pietat e compassió de les persones afligides; *per què* yo, adolorida comtessa, vinch a la vostra excel·lència a suplicar...»

Ⓕ 7-8 Jaume I (1873: 430; [1991: 312]) ‖ 9-10 Martorell (1873-1905: I, 248; [2005: 331]) ‖ 18-21 Íd. (1873-1905: I, 61; [2005: 127])
Ⓥ 18-19 *prudentíssim*] prudentissim, antich en benauenturada vida, a la vostra sanctedat meritament

494

21 XII 1923

Trobem també algun cop *sinó* en lloc de *si no*: «Demana'ls-ho; *sinó* se n'aniran sense tornar-t'ho.» Quan la conjunció *si* està en contacte amb la partícula negativa *no*, no és rar, en efecte –sobretot si, com en l'exemple citat, hi ha elisió del verb afectat per la negació–, de trobar els dos mots *si* i *no* escrits en un sol mot, confonent-se així, amb el *sinó* adversatiu, del qual són exemples: «No té *sinó* un fill» o «No és culpa d'ell, *sinó* del seu amic».

En l'exemple citat més amunt no es tracta de cap *sinó* adversatiu; el *sinó* que hi figura deu descompondre's, doncs, en *si* i *no*: «Demana'ls-ho; *si no* se n'aniran sense tornar-t'ho.» *Si no* hi equival a una proposició condicional (*si no els ho demanes*), i *si* hi és, doncs, la conjunció *si* amb què solen ésser introduïdes les proposicions condicionals.

El mateix confegiment defectuós de *si* i *no* trobem en: «Ella introduí la galania, *sinó* realment en els costums, en les aparences socials.» Ací també, on diu *sinó* (en un sol mot), ha de dir *si no* (en dos mots).

Ⓔ *B* 273
Ⓥ 1 *també*] om. *B* | *en*] usat en *B* ‖ 5 *així,*] així *B* ‖ 8 *deu*] ha de ‖ 9 «*no» se*] «no», se *B*

495

23 XII 1923

Hi ha noms de font en què la forma popular és fortament allunyada de l'originària, als quals és indubtablement lícit de donar una segona forma més acostada a aquella. Aquest acostament a la forma originària el trobem un xic a tot arreu. Si *Christophorus* s'ha convertit en *Cristòfol*, això no és obs-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tacle per admetre *Cristòfor*, nova catalanització del mot grecollatí. Així mateix, al costat de *Bernat* i *Jeroni*, poden admetre's, creiem nosaltres, *Bernard* i *Jerònim*.

Ja molts no es posen *Manel* ni *Rafel*, sinó *Manuel* i *Rafael*, que són sens dubte perfectament acceptables. Com *Eulàlia*, al costat de *Eulària*. Com *Josefa*, preferible a *Josepa*.

Cal dir, en català, *Anfós* o *Alfons*? –ens preguntava fa dies un lector d'aquestes converses. És clar que pot dir-se *Anfós* sobretot referint-se als monarques catalano-aragonesos, però la majoria preferiran avui, amb raó, *Alfons*, més acostat a la forma originària. Compareu el francès *Alphonse*, l'italià *Alfonso*.

Ⓔ *B* 357

496

25 XII 1923

El que per una banda adobem, s'espatlla per una altra. Moltes defectuositats del català modern han estat esmenades; però a cada moment en sorgeixen de noves. Ara ens adonem que ha fet la seva aparició en la llengua escrita un *què* relatiu en substitució del relatiu feble *que* darrera un *el* neutre. Ex.: «Explicaren el *què* farien.»

Què (accentuat) és interrogatiu o relatiu. Interrogatiu, equival a *quina cosa* i el seu ús no ofereix cap dificultat: *Què vols? No sé què vol.* Relatiu, equival a *el qual* i va sempre precedit d'una preposició. Exemple: *El martell amb què havem clavat els claus.* No precedit d'una preposició, el pronom relatiu pot ésser *que* o *qui*, però mai *què*. *Lo que* espanyol (*lo* antecedent, *que* relatiu) és, en català, *el que* o *ço que*, però mai el *què*.

No ens estranyaria, però, de veure propagar-se aquest *el què* erroni, puix que tots sabem com ha estat d'usat el *què* ponderatiu, encara més absurd que el *què* que ara assenyalem, *què* ponderatiu del qual, encara avui, trobem casos de tant en tant. (Ex.: *Què gent que hi ha!* en lloc de *Que gent que hi ha!*)

497

28 XII 1923

Es persisteix, a tort, segons nosaltres, a escriure *obirar* en lloc de *albirar*.

Obirar era un verb estrany al parlar de la capital quan fou introduït en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la llengua literària amb la forma que té en les contrades on és viu. Sabuda és l'extensió que té el canvi de *l* en *u* davant les labials; *al* davant les labials esdevé *au*, que fàcilment passa a *o*; a aquests canvis es deuen les formes *aubada*, *aubergínia*, *aubercoc*, *aufàbrega* o *ofàbrega*, *aufals* o *ofals*, etcètera. Així, *albirar* passà a *aubirar* (constatat en autors antics nordorientals) i a *obirar*, la forma dialectal avui admesa en la llengua literària.

Identificats que han estat el mot dialectal *obirar* i el mot antic *albirar*, ¿per què, donada la repugnància del català ciutadà i del català literari pel canvi de *l* en *u*, preferiríem la forma *obirar* a la forma *albirar*? ¿No preferim *albercoc* a *aubercoc*, *albada* a *aubada*, etc.? Ja, avui, va abandonant-se el costum d'escriure *auba* per *alba*; seria igualment de desitjar que ens decidíssim a bandejar *obirar*, adoptant en lloc seu la forma més pura: *albirar*.

Ⓔ *B* 513
Ⓥ 7 *nordorientals*] nord-orientals *B*

498

29 XII 1923

És indubtable, i ho constatem amb veritable satisfacció, que els diaris catalans han millorat molt tocant la correcció ortogràfica. Sabem prou l'esforç que això significa de part dels redactors i del personal d'impremta, donat que la majoria dels treballs de col·laboració són escrits amb una ortografia defectuosíssima i molt d'original ha d'ésser traduït ràpidament pels tipògrafs mateixos. Però cal reconèixer que encara estem lluny de la perfecció.

És molt demanar; però és del tot indispensable de no deixar passar en les redaccions cap treball de col·laboració sense una revisió gramatical acurada. La correcció gramatical, àdhuc la merament ortogràfica, no s'ha de deixar mai a la mà d'un tipògraf, sovint ple de presses. Pensem que l'única manera d'aconseguir que la nostra gent sàpiga d'ortografia és que les publicacions surtin correctament escrites. Si un troba escrit avui *dansa* i demà *dança*, un dia *mòbil* i l'altre *mòvil*, ara *trair* i adés *traïr*, és impossible que aprengui o recordi amb seguretat la grafia correcta d'aquests mots.

Ens ha suggerit aquestes ratlles el fet de trobar avui, en un article, de col·laboració, naturalment, faltes com *acavar* i *saver*!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

499

30 XII 1923

És lamentable que apareguin encara en el català escrit tantes de formes verbals defectuoses. Algunes d'aquestes formes, tals *complasc* i *complascut*, ja són segurament molt més usades que les formes correctes *complac* i *complagut*.

Hi ha gramàtiques catalanes, on pot naturalment aprendre's la conjugació dels verbs irregulars; però la majoria dels que escriuen en català semblen poc afectats a l'estudi de la gramàtica.

En aquestes converses havem combatut moltes vegades les formes incorrectes del català actual; però no basta segurament de donar regles generals per evitar tal o tal categoria de formacions defectuoses: la gent oblida fàcilment aquestes regles, i tal hi ha que si veu condemnat *poguent* (com a gerundi en *guent*) creu que també és defectuós l'imperfet *pogués* i escriu *podés*.

Tenim dreçada una llarga llista de formes verbals defectuoses trobades en llibres i periòdics actuals: potser la millor manera de combatre aquestes formes fóra de publicar aquella llista, posant al costat de cada forma dolenta la forma correcta amb què cal substituir-la.

Fent-ho així, potser aconseguiríem el que no havem pogut aconseguir donant regles generals o recomanant l'estudi, en una gramàtica, del capítol referent als verbs irregulars.

Ⓔ *B* 137
Ⓥ 6 *que*| qui *B* ‖ 10 *per*| per a *B*

500

3 I 1924

Ens decidim, doncs, a publicar la llista de formes verbals defectuoses de la qual parlàvem en la nostra conversa anterior. De totes les formes que hi figuren havem pogut constatar, en publicacions recents, un bon nombre d'exemples, cosa que no és d'estranyar si es té en compte que la majoria d'elles són desgraciadament freqüentíssimes.

Les donem per ordre alfabètic, entre cometes, acompanyant-les de les formes correctes corresponents, impreses de *cursiva*:

Verb *absoldre*
«absolguent» *absolent*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«absolvem» *absolem*
«absolveu» *absoleu*
«absolvia» *absolia*
«absolvés» «absolés» *absolgués*

Verb *aparèixer*

«apareguent» *apareixent*
«apareixo» *aparec*
«apareixé» «aparesqué» *aparegué*
«apareixi» *aparegui*
«apareixés» «aparesqués» *aparegués*
«aparescut» *aparegut*

Verb *beure*

«beguent» *bevent*

Verb *cabre*

«capiguer» *cabre*
«capiguent» *cabent*
«cab» *cap*
«capigué» *cabé*
«capigués» *cabés*
«capigut» *cabut*

Ⓔ *B* 138

501

4 I 1924

Continuació de la llista de les formes verbals defectuoses que apareixen, més o menys freqüentment usades, en el català literari d'avui.

Verb *caldre*

«calguer» *caldre* o *caler*
«calguent» *calent*

Verb *caure*

«caiguent» *caient*
«caiés» *caigués*

Verb *cloure*

«cloguent» *cloent*

Verb *comparèixer*

«compareguent» «comparesquent» *compareixent*
«compareixo» *comparec*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«comparesqué» «compareixé» *compareguè*
«compareixí» *compareguí*
«compareixés» «comparesqués» *compareguès*
«comparescut» *comparegut*

Verb *complaure*

«complaguent» «complavent» *complaent*
«complasc» *complac*
«complavem» *complaem*
«complaveu» *complaeu*
«complavia» *complaïa*
«complasqué» *complagué*
«complasqués» *complagués*
«complascut» *complagut*

Verb *conèixer*

«coneguent» *coneixent*
«coneixo» *conec*
«coneixé» *conegué*
«coneixi» *conegui*
«coneixés» *conegués*

Ⓔ *B* 138
Ⓥ 1-2 *Continuació ... d'avui.*] om. *B*

502

5 I 1924

Continuació de la llista de les formes verbals defectuoses que apareixen, més o menys freqüentment usades, en el català literari d'avui.

Verb *córrer*

«correguent» *corrent*
«corrés» *corregués*

Verb *coure*

«coguent» *coent*

Verb *creure*

«creguent» *creient*
«creié» *cregué*
«creiés» *cregués*

Verb *desdir*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Molts conjuguen aquest verb com *patir*, en lloc de conjugar-lo com *dir*: «desdint» *desdient*; «desdeix» *desdiu*; «desdís» *desdigués*, etc.

Verb *deure*

«deguent» *devent*

Verb *dir*

«diguent» *dient*

Verb *doldre*

«dolguer» *doler* o *doldre*

«dolguent» *dolent*

Verb *donar*

«donc» *dono*

«dons» *dónes*

«dongué» *donà*

«dongui» *doni*

«dongués» *donés*

Verb *dur*

«duguent» *duent*

Ⓔ *B* 138

Ⓥ 1-2 *Continuació ... avui.*] om. *B*

503

6 I 1924

Verb *encendre*

«encenguent» *encenent*

Verb *entendre*

«entenguent» *entenent*

Verb *escriure*

«escriguent» *escrivint*

«escrigué» *escrivís*

«escrigués» *escrivís*

Verb *ésser*

«siguent» *essent*

«sigué» *fou*

«sigués» *fos*

Verb *estar*

«estés» *estigués*

Verb *estendre*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«estenguent» *estenent*

Verb *fondre*

«fonguent» *fonent*

Verb *jeure*

«jaguent» *jaient*

Verb *merèixer*

«meresquent» *mereixent*

Verb *moldre*

«molguent» *molent*

«molgut» *mòlt*

Verb *moure*

«moguent» *movent*

Verb *ofendre*

«ofenguent» *ofenent*

Verb *ploure*

«ploguent» *plovent*

Verb *poder*

«poguer» *poder*

«poguent» *podent*

«podé» *pogué*

«poguem» *puguem*

«pogueu» *pugueu*

«podés» *pogués*

Verb *prendre*

«prenguent» *prenent*

Verb *pretendre*

«pretenir» *pretendre*

«pretenint» «pretinguent» «pretenguent» *pretenent*

«pretinc» *pretenc*

«preté» *pretén*

«pretenim» *pretenem*

«preteniu» *preteneu*

«pretingué» *pretengué*

«pretindrà» *pretendrà*

«pretingui» *pretengui*

«pretingués» *pretengués*

«pretingut» *pretès*

Ⓔ *B* 138

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

504

9 I 1924

Verb *respondre*
«responguent» *responent*
Verb *riure*
«riguent» *rient*
Verb *saber*
«sapiguer» «sebre» *saber*
«sapiguent» *sabent*
«sapigué» *sabé*
«sapigués» *sabés*
«sapigut» *sabut*
Verb *seure*
«seguent» *seient*
Verb *soler*
«solguent» *solent*
Verb *tenir*
«tindre» tenir
«tinguent» *tenint*
Verb *treure*
«traguent» *traient*
«traiés» *tragués*
Verb *valer*
«valguer» «valdre» *valer*
«valguent» *valent*
Verb *vendre*
«venguent» *venent*
Verb *venir*
«vindre» *venir*
«vinguent» *venint*
Verb *veure*
«vegent» *veient*
«vegí» *viu*
«vegé» *véu* o *veié*
«vegés» *veiés*
Verb *viure*
«visquent» *vivint*
Verb *voler*
«volguer» *voler*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«volguent» *volent*
«vui» *vull*
«volguem» *vulguem*
«volgueu» *vulgueu*

Ⓔ *B* 138

505

10 I 1924

La llista de formes verbals defectuoses que havem donat no comprèn, ni de molt, totes les formes que tenim registrades. En un temps com el perfet d'indicatiu, per exemple, allí on tenim registrades formes com *siguí, sigueres, sigué, siguérem*, etc., no havem donat sinó la tercera persona del singular; així, quan posem «sigué» *fou*, s'ha d'entendre que ocorren i són igualment defectuoses les formes *siguí, sigueres*, etc., que cal reemplaçar per *fui, fores*, etc. Anàlogament, en l'imperfet de subjuntiu, allí on diu «podés» *pogués*, vol dir que existeixen també les formes *podessis, podéssim*, etc., defectuoses com *podés* i que cal reemplaçar per *poguessis, poguéssim*, etc.

Tampoc figuren en la llista publicada les formes defectuoses dels verbs compostos anàlogues a les dels verbs simples corresponents; així, on posem «fonguent» *fonent*, cal sobreentendre formes com *difonguent, confonguent*, etcètera, que són usades amb la mateixa freqüència que *fonguent* i que, com *fonguent* ha d'ésser substituït per *fonent*, han elles d'ésser substituïdes per *difonent, confonent*, etc.

Completeu els perfets d'indicatiu i els presents i imperfets de subjuntiu que figuren en la llista, afegiu-hi les formes dels verbs compostos, i tindreu una idea de com són de nombroses les formes verbals errònies que ocorren en el català actual.

Ⓔ *B* 139

506

12 I 1924

Però encara hi ha una altra categoria de formes verbals errònies no incloses en la llista que havem donat en les darreres converses: formes exclusiva-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ment d'indicatiu usades com a subjuntius o imperatius i formes exclusivament de subjuntiu usades com a imperatius.

No és rar, en efecte, de trobar, en les dues primeres persones del plural, formes d'indicatiu, com *escrivim* i *escrivia*, usades en lloc de les corresponents del subjuntiu, que, en el verb *escriure*, són *escriguem* i *escrigueu*. *Nosaltres escrivim cada dia* és correcte; però no ho és *Vol que escrivim cada dia*, sinó *Vol que escriguem cada dia*. És aquesta una falta de la qual havem parlat ací mateix moltes vegades, així com d'una altra encara potser més freqüent, que consisteix a usar, en la segona persona del plural, el subjuntiu en lloc de l'imperatiu: *escrigueu-ho*, en lloc de *escriviu-ho*.

En un verb com *escriure*, que fa, en el subjuntiu, *escrigui*, s'ha d'anar molt amb compte a no dir, en el plural, *escrivim*, *escriviu*, en lloc de *escriguem*, *escrigueu*. Però, així com en el subjuntiu es diu *escriguem* i *escrigueu* (en front de l'indicatiu *escrivim* i *escriviu*), en l'imperatiu cal dir *escriguem* en la primera persona i *escriviu* en la segona. En l'imperatiu, així com la primera persona del plural és sempre idèntica a la del present de subjuntiu (i en un verb com *escriure* ha d'ésser, per tant, *escriguem* i no *escrivim*), la segona del plural és generalment idèntica a la del present d'indicatiu (i en *escriure* ha d'ésser, per tant, *escriviu* i no *escrigueu*). Solament en aquells verbs que fan la segona del singular en *-gues* (com *dir*, que fa *digues*), la segona persona del plural és en *-gueu*, com la corresponent del present de subjuntiu (en *dir*, *digueu*, no *dieu*).

Ⓔ *B* 140
Ⓥ 3 *imperatius*] imperatius, *B* ‖ 16 *en front*] enfront *B*

507

13 I 1924

«Aquest matí ha ocurrit un abordatge en la riera (?) de Vigo, entre el vaixell *Dolores* i la barca motora *San Francisco 4*. No van haver desgràcies personals.»

En aquestes poques ratlles, copiades d'un diari de Barcelona, hi ha dues faltes greus de català: L'una és morfològica: *ocurrit*. És realment enorme que, davant un *ocurrido* de l'original espanyol, el traductor s'hagi acontentat llevant la *o* del mot castellà, quan *ocorregut*, la forma correcta, és tan viva. Dubtem que cap català pugui, parlant, dir espontàniament *ocurrit*, en lloc de *ocorregut*; i, no gens menys, ha estat possible, en una traducció, l'oblit de *ocorregut* suplantat per un *ocurrit*, suggerit per l'*ocurrido* castellà.

L'altra falta és potser més greu i sobretot més perillosa. És una falta sin-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tàctica i, com totes les faltes sintàctiques, repetint-se inconscientment una i altra vegada, pot arribar a ésser assimilada inadvertidament i esdevenir una construcció normal. Quina és aquesta falta? L'omissió de l'adverbi *hi* amb un *haver* impersonal; en la darrera proposició del passatge transcrit manca un *hi*; havia de dir: «No *hi* van haver desgràcies personals», o bé: «No van haver-hi desgràcies personals.»

Ⓕ 1-2 *LP* (6 1 1924), 8b
Ⓝ 1-2 «Abordatge».

508

16 1 1924

És curiós com certes formes que un dia estigueren en voga i que foren després abandonades com a incorrectes o poc recomanables, les veiem reviscolar cada vegada que gent nova ve a engrossir al nombre dels que escriuen en català.

Recordem, els primers dies de La Publicitat catalana, el ressorgiment dels infinitius en *rer* (*vèurer*, *pèrdrer*, etc.), i notem, en prospectes, programes, etc., de gent que fins ara els feien en altra llengua, l'aparició de grafies llarg temps abandonades, com el nexe *nm* en mots com *immens*, *commutador* (escrits *inmens*, *conmutador*, etcètera).

És sabut que la forma *an* es troba avui bandejada de la llengua literària reemplaçant-la adés *a*, adés *en*. Doncs bé, un d'aquests dies, havem constatat aquella forma en un article de col·laboració d'un diari barceloní, i no precisament ortografiada *an*, que era la seva grafia usual en els seus darrers temps, sinó amb la grafia amb què apareix en la primera època de la renaixença, la grafia des de llarg temps abandonada *a n'*: «... han contribuït a n'aquest resultat.»

Repassar curosament els originals és l'únic mitjà d'evitar el reviscolament o la persistència de certes defectuositats, puix que la gent triga tant ací a assabentar-se de tot allò que concerneix la correcció gramatical. No cal sinó pensar en els *doncs* causals i en els *quins* relatius que encara es troben amb tanta de freqüència àdhuc en periòdics de la capital.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

509

20 I 1924

Amb pocs dies de diferència havem vist usats els dos mots *quilats* i *reens* traduint els dos mots espanyols d'origen àrab *quilates* i *rehenes*. Els dos mots àrabs que han donat aquests dos mots espanyols, foren certament manllevats també pel català, però prenent-hi una altra forma.

El primer conservà la *r* originària, que el castellà canvià en *l*: el mot català corresponent a l'espanyol *quilate* no és *quilat* sinó *quirat*, amb la *r* que retrobem en l'italià *carato* i en el francès *carat*.

Quant al segon, la seva forma catalana no es *reen*, plural *reens*, sinó *reena*, plural *reenes*. Però per designar la «persona lliurada a l'enemic qui hom tracta, com a garantia de compliment», el català posseïa un altre mot que creiem preferible: *ostatge*, d'origen llatí, corresponent al francès antic *ostage* (avui *otage*) i a l'italià *ostaggio*.

Ⓔ *B* 533
Ⓥ 2,3 *espanyols*] castellans *B* ‖ 6 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 8 «*reen*»] «reèn» *B* ‖ 9 *per*] per a *B*

510

24 I 1924

En el català actual trobem usat el mot *perfídia* traduint els dos mots espanyols *perfidia* i *porfía*. L'adjectiu corresponent a *perfídia* en la seva primera accepció és *pèrfid*, i l'adjectiu corresponent a *perfídia* en la segona accepció és *perfidiós*. Essent realment un inconvenient que un mateix mot reuneixi dues significacions tan diverses i essent en la llengua parlada tan usat *perfídia* en el sentit de *porfía*, s'havia indicat per a substituir *perfídia* en l'accepció de *perfidia* espanyol, el mot *perfidesa* tret de *pèrfid* mitjançant l'addició d'un dels sufixos que serveixen per a formar noms abstractes derivats d'adjectius (Ex.: *acidesa*, *solidesa*, etcètera).

Aquesta solució té, però, l'inconvenient de refusar al mot *perfídia*, paraula sàvia, el seu sentit etimològic, que retrobem, no solament en l'espanyol *perfidia*, sinó en l'italià *perfidia* i el francès *perfidie*. Tenint en compte que el mot en qüestió apareix també en català antic sota la forma *porfídia* (corresponent a l'espanyol *porfía*), potser la solució més encertada fóra l'adopció de *perfídia* i *porfídia* com a dos mots diferents: el primer, que conserva la forma originària, amb el sentit originari (substantiu corresponent a *pèrfid*); i el segon traduint *porfía*, ço que suposaria d'escriure *porfidiós* i *por-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

fidiejar, com ja feien els antics, en lloc de *perfidiós* i *perfidiejar*, com sol escriure's ara atenent a la pronúncia habitual d'aquests dos mots.

Ⓔ *B* 525
Ⓥ 1-2 *espanyols*] castellans *B* ‖ 7 *espanyol*] castellà *B* ‖ 11-12 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 14 *a l'espanyol*] al castellà *B*

511

26 I 1924

És un fet notable com són fàcilment acceptats certs mots derivats els primitius dels quals ens sonarien, al contrari, com a mots completament estranys al català. La presència en ells d'un sufix català, els dóna una aparença de catalans que fa oblidar llur provinença castellana; hom no cau que el sufix català hi va afixat a un mot no català. Podrien citar-se nombrosos exemples. L'altre dia llegíem en un diari barceloní el mot *hondonada*!

Són ben coneguts, entre tants d'altres: *adelantar* (avançar), de l'espanyol *adelantar*, derivat de *delante*; *arrodillar-se* (agenollar-se), de l'espanyol *arrodillarse*, derivat de *rodilla*; *encaussar* (endegar), de l'esp. *encauzar*, derivat de *cauce*; *aquilatar* (apreuar), de l'esp. *aquilatar*, derivat de *quilate*; *borrador* (esborrany), de l'esp. *borrador*, derivat de *borrar*; *enarbolar* (arborar), de l'esp. *enarbolar*, derivat de *árbol*; *tonelada* (tona), de l'esp. *tonelada*, derivat de *tonel*; *estribació* (contrafort), de l'esp. *estribación*, derivat de *estribo* (estrep).

Ⓔ *B* 338
Ⓥ 7-8, 8 *de l'espanyol*] del cast. *B* ‖ 9, 10, 11, 12, 13 *de l'esp.*] del cast. *B*

512

27 I 1924

En reintroduir un mot antic en la llengua literària, no solament s'esdevé sovint de donar-li una significació equivocada (és el cas de *fretura* emprat com a sinònim de «desig vehement», o de *frèvol* emprat com a sinònim de «*frívol*»), sinó també, quan es tracta d'un verb, d'adjuntar-li defectuosament els seus complements.

N'és un exemple la construcció *blasmar d'alguna cosa*, que havem constatat en algun bon escriptor qui, malgrat els nostres advertiments, reincideix

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

a fer intransitiu el verb *blasmar*, transitiu com el verb corresponent francès *blâmer* (*blâmer quelque chose*: *blasmar alguna cosa*, no *blasmar d'alguna cosa*).

Un altre exemple: quan el verb *regraciar* porta un complement de persona i un altre de cosa, els escriptors moderns acostumen de tractar aquell com a complement directe i introduir aquest amb la preposició *per* o *de* (Ex.: *El regraciaren per la seva bona voluntat*), mentre que la construcció normal antiga era de tractar el primer com a complement indirecte i el segon com a complement directe (Ex.: *Li regraciaren la seva bona voluntat*):

«Lo duch *li* regracià molt la seva bona voluntat» Tirant.

«*Li* regracià la sua molta amor» Íd.

«E ara ab major afecció tinch causa de regraciar *a* Déu que de mi indigna vol hoir les justes pregàries» Ídem.

«Regraciam-vos molt, car frare, la tramesa de la bíblia...» S. XIV.

«A la qual vos responem regraciant-vos lo treball que havets haüt.» S. XV.

Ⓔ *B* 543
Ⓥ 7 *qui*] que *B* ‖ 9 *(«blâmer»*] om. *B*, per error
Ⓕ 17 Martorell (1873-1905: I, 188; [2005: 276]) ‖ 18 Íd. (1873-1905: IV, 318; [2005: 1461]) ‖ 19-20 Íd. (1873-1905: IV, 257; [2005: 1413]) ‖ 21 Rubió i Lluch (1908 [2000]: 308) ‖ 22 Sanchis Sivera (1912: 455)
Ⓥ₁ 17 *seva*] sua

513

30 I 1924

Davant l'obra de depuració lèxica del català literari, s'ha dit molt, fora d'aquí, segurament de bona fe, que el català actual és ple de gal·licismes, que el seu vocabulari és descastellanitzat gràcies a la substitució dels mots castellans per mots no hispànics, especialment francesos. I això mateix s'ha dit aquí, però aquí evidentment de mala fe, pels que cerquen de desacreditar l'obra de depuració realitzada.

Certament trobem usats en aquest i en aquell escriptor alguns mots presos del francès o de l'italià. Però la major part dels mots titllats de gal·licismes són mots perfectament catalans; no són gal·licismes sinó arcaismes: *blasmar* (fr. *blâmer*), *arrestar* (fr. *arreter*), *agençar* (fr. *agencer*), *afranquir* (fr. *affranchir*), *forest* (fr. *forêt*), *bruna* (fr. *brune*), *templa* (fr. *temple*), *ahurtar* (fr. *aheurter*), *ostatge* (fr. *otage*), etc., etc. Tots aquests mots són perfectament admissibles; de tots ells podríem citar nombrosos exemples trets dels nostres autors medievals.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El que ocorre amb alguns d'ells, quan llur significació en català no era la mateixa que té el mot francès corresponent, és que els trobem usats sovint amb la significació francesa actual. Això ocorre, per exemple, amb *abillar* (= *ataviar*), que molts usen com a sinònim de *habiller*, ço és *vestir*. I això sí que és condemnable; però no la resurrecció de *abillar*.

Ⓔ *B* 303
Ⓥ 5 *que*] qui *B* ‖ 12 «*ahurtar*»] «aürtar» *B* (cf. *Diccionari ortogràfic*: aürtar)

514

31 I 1924

«La Direcció general de Correus té interès *en* fer públic un fet plausible...»

Nosaltres hauríem escrit: «*a* fer públic un fet plausible...»

Ha estat demostrada l'existència en el català modern d'una forta tendència a reemplaçar *en* per *a* davant un verb en infinitiu quan aquest fa de complement d'un altre verb o d'un adjectiu: «pensar *en* una cosa», però «pensar *a* fer una cosa»; «entretenir-se *en* alguna cosa», però «entretenir-se *a* desfer alguna cosa». Aquesta tendència és tan forta, que els casos en què la llengua usa *en* poden atribuir-se a una imitació de les construccions castellanes corresponents. Això aconsellaria ja l'adopció sistemàtica de la preposició *a* davant els infinitius complements.

Però hi ha encara una altra circumstància que ens ha de decidir a rebutjar *en* davant els infinitius complements: és el fet d'haver estat adoptat per tothom l'infinitiu precedit de *en* amb la valor d'un circumstancial de temps (Ex.: «*en entrar* jo, tots s'alçaren»). Adoptada aquesta construcció, és evidentment perillós d'admetre *en* davant un infinitiu quan aquest fa de complement, puix que dues coses tan diferents com un complement i una determinació circumstancial es troben llavors ésser expressades de la mateixa manera. Això és tant d'evitar, que si es persistia a introduir l'infinitiu complement amb la preposició *en*, seria qüestió de condemnar la combinació *en* i infinitiu en els circumstancials de temps, tornant a la combinació *al* i infinitiu (Ex.: «*a l'entrar* jo, tots s'alçaren»), ço que representaria certament un pas endarrera en l'obra de depuració de la nostra sintaxi.

Ⓔ *B* 243
Ⓥ 1 *general*] General *B* ‖ 20 *i*] + *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

515

2 II 1924

Molts castellanismes han anat bandejant-se de la llengua; però, en canvi, és indubtable que cada dia n'hi van penetrant de nous. Construccions catalanes des de llarg temps abandonades han estat preses per la llengua literària i àdhuc les veiem introduir-se en la llengua parlada; però al mateix temps veiem recular un gran nombre de construccions catalanes davant construccions castellanes novellament introduïdes. Des de LA PUBLICITAT havem assenyalat molts d'aquests girs forasters que amenacen d'implantar-se definitivament en la llengua: el verb *estar* envaint l'esfera del verb *ésser* (Ex.: *estan al teatre, l'aigua ja està calenta*); la perífrasi *haver-hi que* amenaçant de mort el verb *caldre*; *tenir que* estenent-se en perjudici de *haver de*, etc.

Assenyalem avui un ús del condicional, l'extensió creixent del qual devem indubtablement a la influència castellana: «Has anat al teatre? hi *hauria* molta gent?» substituint: «Has anat al teatre? hi *devia haver* molta gent?», o bé: «Quan éreu a Girona, hi *veuríeu* el meu germà» substituint: «Quan éreu a Girona, hi *devíeu veure* el meu germà».

Ⓔ *B* 314
Ⓥ 13 *hi*] Hi *B* ‖ 14 *gent?»*] gent?», *B* | *hi*] Hi *B* ‖ 15 *germà»*] germà», *B*

516

5 II 1924

Sembla impossible, però encara és l'hora que els nostres diaris apareixen amb innombrables faltes d'ortografia. Agafeu qualsevol diari català i, al costat dels articles i treballs de certs redactors o col·laboradors, trobareu la secció telegràfica, ja menys correcta, i certs escrits de col·laboradors, i sobretot anuncis, plens de faltes d'ortografia de les més grolleres. I és que, mentre en un diari no hi hagi sinó uns quants redactors i uns quants impressors que sàpiguen d'ortografia, com que aquests no poden revisar tots els originals ni totes les proves d'impremta, sempre hi haurà seccions del diari que apareixeran entacades de faltes d'ortografia. En un diari, són tots els que intervenen en la seva confecció que haurien de saber d'ortografia, almenys d'ortografia.

Llavors no seria possible, en un diari important, la publicació d'un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

anunci com el que m'ha suggerit aquesta conversa d'avui, el qual, en una setantena de mots, presenta vuit faltes d'ortografia:

«Si respireu amb una pastilla V. a la boca, *os* preservareu...» No és *os*: és *us* o *vos*. Més avall trobem el plural de *antisèptica* escrit *antisepticas* sense accent i amb *a* davant la *s* de plural. Més enllà, *impregnaven* accentuat i l'adverbi *més* sense accentuar, així com el substantiu *mà*. Més enllà, encara, *qu'es* en lloc de *que es* i *solsament* en lloc de *solament*!

Ⓕ 15-19 *LP* (2 II 1924), 3
Ⓥ1 17 impregnaven *accentuat*] impregnaràn
Ⓝ 15-19 Anunci de les pastilles (contra la tos) Valda.

517

7 II 1924

En un altre anunci: catorze ratlles, catorze faltes.

D'ortografia solament, onze: *disolt* per *dissolt*, *te* per *té* (del verb tenir), *absorveix* per *absorbeix*, *no més* per *només*, *pel·lícoles* per *pel·lícules*, *excelent* per *excel·lent*, *sava* per *saba*, *desapareixer* per *desaparèixer*, *son* per *són* (del verb ésser), *si'l bulb* per *si el bulb*, *saneja'ls cabells* per *saneja els cabells*.

Totes aquestes faltes són avui imperdonables, sobretot en un anunci, que dóna temps de sobres per a una revisió ortogràfica acurada. Foren potser excusables en un telegrama, que cal traduir i imprimir molt sovint a corre-cuita; però és inconcebible que puguin passar en un treball que res no impedeix d'ésser revisat pel corrector de proves, com és ara l'anunci en qüestió, destinat segurament a figurar dies seguits en el diari.

De les faltes de sintaxi, no en diguem res, puix que les dues que conté l'anunci són faltes que cometen a bastament la majoria dels nostres escriptors: un *en* en lloc de *a* davant un infinitiu complement i un *que* conjunció precedit de la preposició *a*.

Ⓕ 1-5 *LP* (5 II 1924), 8
Ⓝ 1-5 Anunci de Sanibel (comprimits al *bay-rhum* per regenerar els cabells).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

518

13 II 1924

Al Sr. E. C.

El substantiu abstracte corresponent a un adjectiu pot derivar-se d'aquest mitjançant l'addició de diferents sufixos: *esa, or, dat* o *tat*, etc. (Exemples: *riquesa*, de *ric*; *blancor*, de *blanc*; *crueltat*, de *cruel*). En les llengües romàniques els sufixos que serveixen per a formar substantius derivats d'adjectius són (amb les variants fòniques degudes a llur evolució fonètica divergent) aproximadament els mateixos; així, l'espanyol posseeix *eza* o *ez* corresponent a *esa, or* corresponent a *or, dad* corresponent a *dat* o *tat*, etc. El mateix s'esdevé amb els sufixos que serveixen per formar noms abstractes derivats de verbs: tenim *ment, ció, ada*, etc., als quals corresponen els espanyols *miento, ción, ada*, etc.; el català i l'espanyol posseeixen, l'un i l'altre, noms trets de verbs sense l'auxili de cap sufix.

Però entre els substantius abstractes de dues llengües germanes, com el català i l'espanyol, o el català i el francès, no solament constatem les diferències fòniques degudes a l'evolució diferent que en cadascuna d'elles han sofert els sons llatins: les llengües romàniques no coincideixen en l'ús de llurs sufixos de derivació; així, per exemple, mentre l'espanyol de *ligero* treu *ligereza*, el francès de *léger* treu *légèreté* (on trobem, no el sufix *esse*, corresponent a *eza*, sinó el sufix *té* corresponent a *dad*). Doncs bé, en l'ús dels seus mitjans de derivació, el català ha sofert també una pertorbació deguda a la influència castellana. Els derivats catalans que no tenen llurs corresponents exactes en espanyol, han anat caient en desuetud o, com *durada*, reculen evidentment davant el derivat més acostat per sa forma al derivat espanyol; i, en canvi, el català presenta avui mots derivats que no són deguts sinó a una imitació de l'espanyol, arribant fins a admetre postverbals en *o*, tal com *abono, pago, cobro*, etc. I ocorre el cas curiós que els derivats en *ment* amb què cal reemplaçar aquests postverbals en *o*, evidentment inadmissibles, són acceptats per alguns no sense certa repugnància.

Anàlogament, molts prefereixen a un *assegurança*, derivat ben fet d'*assegurar*, un *segur* (que pronuncien amb *r* final), que no és sinó, treta la *o* final, el *seguro* de la llengua parlada, manllevat per aquesta a l'espanyol. El fet que l'espanyol prefereixi en aquest cas l'adjectiu substantivat a un derivat del verb corresponent, fa que el català senti repugnàcia a fer ús d'un derivat verbal, *assegurança*, com fan el francès, l'italià o l'anglès (*assurance, assicurazione*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 342 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 4 *adjectius*] adjectius, *B* ‖ 6 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 8 *per*] per a *B* ‖ 9 *espanyols*] castellans *B* ‖ 10, 13, 16 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 21, 22 *espanyol*] castellà *B* ‖ 24 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 30 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 31 *l'espanyol*] el castellà *B*

519

15 II 1924

Com diu molt bé un dels meus lectors en assenyalar-me algunes faltes en què incorren freqüentment alguns escriptors actuals, res no hi ha tan perillós com el maneig de mots dels quals no havem hagut coneixença sinó per les nostres lectures. Tothom, abans d'emprar un mot estrany al seu parlar familiar, hauria d'informar-se ben bé de la seva significació real, no acontentant-se amb la idea que se n'hagi pogut formar per la lectura d'un parell de passatges en què ha trobat usat aquell mot. Sense comptar que, si aquests passatges són d'un autor modern, el mot pot ja trobar-s'hi emprat amb una significació falsa.

La interpretació equivocada d'un passatge en què figura el mot *fretura*, pot haver fet creure a algú que aquest mot vol dir *afany*, i això ha bastat perquè, sense cercar de comprovar si realment vol dir *afany*, s'hagi posat a usar-lo amb aquesta significació. *Abellir*, aparentment un derivat de *bell*, serà usat per un altre com a sinònim de *embellir*. La semblança de *encalç* i *alcance*, farà que un tercer tradueixi *alcance* per *encalç*, oblidant la veritable significació de *encalçar* (empaitar), d'on aquell nom és derivat.

I l'ús de mots que no ens són prou coneguts dóna lloc també a construccions errònies, i avui no és rar de trobar construccions com *blasmar d'alguna cosa* (*blasmar-ne*) en lloc de *blasmar alguna cosa* (*blasmar-la*), o *tal cosa l'abelleix* en lloc de *tal cosa li abelleix*.

Ⓔ *B* 304

520

19 II 1924

Un altre exemple dels efectes deplorables de fer correspondre exactament un mot català a cada mot espanyol.

Amb arranjament a la llei..., traduint *Con arreglo a la ley...*

Certament, el mot català que, en general, correspon a *arreglo* és *arran-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

jament; però això no vol dir, naturalment, que cada vegada que trobem usat en espanyol el mot *arreglo*, el puguem traduir per *arranjament*.

No creiem que a ningú, espontàniament, se li ocorregués d'expressar la idea que enclouen els mots *con arreglo a* mitjançant la locució *amb arranjament a*. Però un individu posat a traduir a corre-cuita de l'espanyol si li diuen que a *arreglo* correspon *arranjament*, acostumat a emprar aquest mot cada cop que en un original espanyol troba *arreglo*, traduirà fatalment la locució *con arreglo a* per la locució *amb arranjament a*. I això fent en aquest cas i en tots els casos anàlegs, s'arribarà a una identificació de lèxic entre el català i l'espanyol, els mots d'ambdues llengües no diferenciant-se sinó en llur part material, cada mot espanyol tenint el seu corresponent exacte en la nostra llengua.

Quant a la locució en qüestió, podia molt bé traduir-se sense necessitat de recórrer al mot *arranjament* per la locució *conformement a*: «Això ha estat decidit *conformement a* la llei...» (Cp., en francès: «Cela a été décidé *conformément à* la loi...»)

Ⓔ *B* 616

Ⓥ 2, 6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 9 *de l'espanyol*] del castellà, *B* ‖ 11 *espanyol*] om. *B* ‖ 14 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 15 *espanyol*] castellà *B*

521

20 II 1924

D'ara endavant és una locució ben viva, que diem a cada moment, que cap català no ignora. Són igualment usuals les locucions emparentades amb aquesta, que en difereixen tan solament per la indicació del moment inicial (*avui*, *aquell dia*, etc., en lloc de *ara*): *d'avui endavant*, *d'aquell dia endavant*, etc. Però tot passa, quan un dels nostres traductors es troba davant un *en lo sucesivo*, com si totes aquelles locucions no existissin, i no se li ocorre altra cosa sinó de canviar l'article neutre *lo* en l'article masculí *el*, convertint aquella locució castellana en un horrible *en el successiu*.

¿Quan comprendran els nostres traductors que no és mot a mot que cal traduir una llengua estrangera? ¿Quan comprendran que un mateix mot ha de traduir-se sovint diferentment no sols segons les diferents accepcions en què es troba usat, sinó segons les diferents frases de què forma part? Les frases fetes d'una llengua rares vegades coincideixen amb les d'una altra llengua; i un escrit que no conté sinó mots perfectament catalans, pot estar encara, si és traducció literal del castellà, escrit en un català detestable.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 614
Ⓥ 10 *llengua estrangera*] altra llengua *B*

522

21 II 1924

«... he guanyat la convicció *de que per a que* el progrés posés arrels...»

Heu's ací un exemple de com el nostre bilingüisme ens porta a una identificació sintàctica amb el castellà; *la* és *la, convicción* és *convicció, de* és *de, que* és *que, para* és *per a, que* és *que, el* és *el, progreso* és *progrés*; doncs, *la convicción de que para que el progreso* serà *la convicció de que per a que el progrés*. L'únic avançament ací operat des dels primers temps de la renaixença és d'escriure *per a* en lloc de *pera*, ço és, d'atrevir-nos a descompondre en dos mots (*per a*) allò que l'espanyol expressa en un sol mot (*para*).

En un català alliberat de la influència castellana, la frase en qüestió faria: *la convicció que perquè el progrés*. Però l'escriptor bilingüe, emportat per la construcció castellana, ha oblidat (potser ho ignora, encara) que en català la conjunció *que* no admet l'anteposició de la preposició *de* i que la conjunció *perquè* és no solament causal (equivalent a *porque*), sinó final (equivalent a *para que*).

523

24 II 1924

Al senyor A. Ll., que ens tramet un anunci on, entre altres faltes greus, hi ha un *n'os* que vol dir *no us*.

Des que, no fa gaire, assenyalàvem les faltes d'ortografia d'un parell d'anuncis d'un diari barceloní, rebem tots els dies cartes on, tretes d'anuncis, es registren tota mena de grafies errònies, algunes d'elles, com el *n'os* citat, realment inconcebibles.

Però, què s'hi farà? El mal, sembla, és, ara com ara, irremeiable. Us queixeu del català de la secció telegràfica? Us diran que el personal que tradueix els telegrames ho ha de fer en condicions que no permeten tenir gaire cura de la secció gramatical i lèxica. Us queixeu de les faltes d'ortografia de la secció d'anuncis? Llavors us diran que una gran part dels anuncis són lliurats compostos i estereotipats pels mateixos anunciants. I afegiran: no ens queixem; encara gràcies que no ens els portin intraduïts...

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Es veu, doncs, que certes seccions dels nostres diaris estan condemnades per llarg temps a sortir com surten actualment, plenes de faltes, esperant que la gent que a la fi es decideix a escriure en català, es decideixi a estudiar-lo, o almenys a acceptar la correcció gramatical de llurs escrits. Així esperant, ens havem de resignar a trobar faltes com *n'os* en els escrits dels nostres anunciants.

Ⓝ 3-4 Vegeu *CF* 516.

524

26 II 1924

Ahir topàrem amb una expressió que, a la primera lectura, no entenguérem pas. No l'entenguérem fins que vàrem caure que un *del* que hi figurava era la catalanització d'un *de lo* castellà. Es tractava d'un cas de *lo* darrera el qual l'adjectiu pot revestir la forma masculina o la femenina, puix que es refereix a un substantiu: «a pesar de habérsele avisado de lo crítica que era la situación». El traductor d'aquesta frase havia traduït *de lo crítica* per *del crítica*, i era aquest *del crítica* que no podíem capir mentre no caiguérem que *del* era una traducció d'un *de lo*.

I precisament aquest cas, en què *lo* afecta, no exclusivament l'adjectiu següent, sinó tota una frase, la traducció del *lo* no ofereix cap grossa dificultat. *De lo crítica que era...* és, en català, *de com era crítica*.

Aquest *del crítica* és un nou exemple de com és perillós de traduir aplicant les receptes simplíssimes tan cares als nostres escriptors bilingües. *Lo* pot traduir-se en la majoria dels casos per *el* o per *ço*, però no sempre: hi ha casos en què *ço* no és possible i sí *el* (*lo bueno*); hi ha casos en què no són possibles ni *ço* ni *el* (*de lo crítica que*).

Ⓔ *B* 198

525

27 II 1924

És sabut que el català posseeix, com el francès, numerals ordinals de formació popular; ço és, posseeix un sufix, que és el sufix *è*, mitjançant el qual deriva de cada cardinal l'ordinal corresponent, com fa el francès mitjançant el seu sufix *ième*. L'espanyol, al contrari, mancat de sufix corresponent, per

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

expressar els ordinals ha hagut de manllevar-los al llatí: a *cinquè, sisè, setè, onzè, vintè,* etc. (derivats de *cinc, sis, set, onze, vint,* etc.), oposa *quinto, sexto, séptimo, undécimo, vigésimo,* etc. (que no són sinó, castellanitzats en llur desinència, els mots llatins *quintus, sextus,* etc.). Com que, de fet, el català modern, tot posseint els ordinals populars *cinquè, sisè, setè,* etc., havia costum, per imitació del castellà, de reemplaçar-los per *quint, sext, sèptim,* etc., ha estat amb raó proposat de renunciar a aquests llatinismes, dels quals no tenim cap necessitat, i de preferir-los *cinquè, sisè, setè,* etc.

Però això no vol dir que el mot espanyol *quinto* s'hagi de traduir constantment per *cinquè.* Avui havem trobat en un diari barceloní *quinta esencia* traduït per *cinquena essència.* No: aquella expressió castellana és l'expressió *quinta essentia* del baix llatí; aquesta expressió, manllevada en bloc, dóna en espanyol *quinta esencia,* en francès (escrita en un sol mot) *quintessence,* i en català *quinta essència.* Com el francès, que tradueix *quinto* per *cinquième,* no diu pas *cinquième essence,* sinó *quintessence,* el català, tot emprant de preferència *cinquè* a *quint* com a traducció de l'ordinal *quinto,* no ha de dir per això *cinquena essència,* sinó *quinta essència.*

Ⓔ *B* 442
Ⓥ 4 *L'espanyol*] El castellà *B* | *per*] per a *B* ‖ 9 *havia*] tenia *B* ‖ 13, 17 *espanyol*] castellà *B*

526

29 II 1924

Cortèsment no ens sembla bé, si el femení de l'adjectiu corresponent és *cortesa.* Ara, sembla indiscutible que *cortès* ha d'ésser considerat com un adjectiu de dues terminacions, així com *comú.* Doncs, l'adverbi corresponent a *cortès* ha de revestir la forma *cortesament,* com el corresponent a *comú,* la forma *comunament.*

A poc a poc la llengua literària ha arribat a fixar la forma femenina en aquells adjectius que, en el femení, vacil·laven entre una forma idèntica a la masculina i una forma terminada en *a* distinta d'aquesta. La tendència a convertir els adjectius d'una terminació en adjectius de dues terminacions, a la qual deu el català modern les formes femenines *dolça, forta, trista,* etc., produí així mateix, més ençà, formes com *feliça, prudenta, iguala,* etc., que no arribaren, però, a suplantar les formes *feliç, prudent, igual,* etc. Després d'una època en què els escriptors eren afectats a diferenciar el femení del masculí i escrivien habitualment *eleganta, escumejanta,* etc., vingué una reacció, i en aquells adjectius que, en el femení presentaven una vacil·lació,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

acabà adoptant-se per al femení la forma idèntica a la masculina: *feliça, eleganta, evidenta*, etc., foren definitivament reemplaçats per *feliç, elegant, evident*, etc. En alguns adjectius, però, era la forma en *a* la que havia d'ésser preferida; tals eren *cortès* i *comú*. I d'ací que els adverbis corresponents a aquests adjectius hagin d'ésser *cortesament* i *comunament*.

Ⓔ *B* 76
Ⓥ 8 *en «a»*] «en a», *B*

527

1 III 1924

Qualsevol mot espanyol, amb què la seva forma no el denunciï clarament com a no català, té avui totes les probabilitats d'esmunyir-se en el nostre lèxic, de passar sense dificultat com a perfectament català. Acabem de trobar en un text català el mot *traïcionar*. Morfològicament res no el denuncia com un mot no català, i té, encara, l'aparença d'ésser un derivat del substantiu *traïció*; però el català, que posseeix el verb *trair*, cap necessitat no tenia de formar un verb derivat de *traïció*; *traïcionar* és, de fet, un manlleu a l'espanyol. Aquesta llengua, que no té el verb corresponent al nostre *trair*, prolongament del llatí vulgar *tradire*, per dir *trair* ha hagut de recórrer a formar un derivat del seu substantiu *traición*; d'aquí el verb espanyol *traicionar*. Ni el francès, que posseeix *trahir*, ni l'italià, que posseeix *tradire* presenten un verb derivat que correspongui a l'espanyol *traicionar*. És el català tan sols que, tot posseint *trair*, li esqueia d'adoptar un *traïcionar* absolutament superflu; no per cap altra raó sinó perquè l'espanyol diu *traicionar*.

Ⓔ *B* 565
Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* | *què*] que *B* ‖ 8 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 9 *per*] per a *B* ‖ 10 *espanyol*] castellà *B* ‖ 11 *«tradire»*] «tradire», *B* ‖ 12 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 14 *l'espanyol*] el castellà *B*

528

4 III 1924

«Als seus pares, germans i demés parents, els donem el nostre més sentit condol...»

No és per assenyalar el mot *demés* que transcrivim aquest passatge, tret d'un diari barceloní. En veritat, després del que s'ha dit sobre aquest mot, és

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vergonyós que encara aparegui amb tanta freqüència en les nostres publicacions, sobretot si es té en compte que la seva substitució no presenta cap dificultat. Però nosaltres havem transcrit aquell passatge com un exemple més de la construcció tan freqüent en el català actual, la qual consisteix a anteposar els complements al verb i a expressar-los després una segona vegada mitjançant un pronom feble adjuntat al verb, sense que la inversió i el pleonasme obeeixin a cap intenció d'emfasitzar la idea expressada per aquells complements. Per què no dir, planerament, *Donem el nostre condol als seus pares, germans i tots altres parents*?

La freqüència amb què ocorre aquella construcció en la prosa actual és un dels defectes més greus d'aquesta; i per això insistim tant a combatre tota inversió i tot pleonasme injustificats. Caldria que la gent s'adonés que si la inversió i el pleonasme esdevenen normals, perden precisament tota llur força artística, deixen d'ésser un mitjà d'emfasització, i les possibilitats d'expressió de la llengua esdevenen enormement minvades.

529

5 III 1924

Deia l'original espanyol: «Cuando se acepte la dimisión, les diré lo satisfecho y lo reconocido que estoy a mis compañeros de Consejo...» Hauria estat molt demanar de pretendre que el traductor s'adonés de la falta de construcció que enclou aquest passatge (*estar satisfecho a mis compañeros*) i hagués tractat d'esmenar-la. Però hom tindria dret a esperar que no caigués en l'error de traduir *lo satisfecho y lo reconocido que estoy* per *el satisfet i el reconegut que estic*. Sens dubte que, si, essent el subjecte femení, l'espanyol hagués dit *lo satisfecha y lo reconocida que estoy*, el traductor hauria dit, en català, *el satisfeta i el reconeguda que estic*, adjunció absurda de l'article *el* a un adjectiu femení de què no manquen exemples en les publicacions catalanes. Ja diguérem, en assenyalar fa poc un cas d'aquesta construcció, que quan darrera l'article *lo* l'espanyol usa un adjectiu que es refereix a un substantiu o pronom i és susceptible per tant de revestir la forma femenina, el *lo* s'ha de traduir per *com*, posposant-se l'adjectiu al verb: *com estic de satisfet*, etc.

Va sense dir que *cuando se acepte la dimisión* és traduït mot a mot per *quan s'accepti la dimissió*. I ací seria també demanar massa de pretendre que el traductor girés el subjuntiu espanyol (*acepte*) pel futur català (*acceptarà*), que en aquest cas és indubtablement preferible al present de subjuntiu (*accepti*): *quan s'acceptarà la dimissió*. O, encara millor: *quan la dimissió serà acceptada...*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓕ 5-7 *LP* (2 III 1924), 3a

Ⓝ 5-7 «Quan s'accepti la dimissió els diré el satisfet i el reconegut que estic als meus companys de Consell», ep. «Madrid. Dimisión del general Aguilera».

530

7 III 1924

Llegim en la secció telegràfica d'un diari, en un telegrama en què es parla d'una assemblea d'estudiants: «En ella hi prendran part...», traducció de «En ella tomarán parte...».

En ella prendran part seria ja dolent; però fóra explicable en una traducció mot a mot feta, com tothom sap, al mateix moment de compondre la secció telegràfica. *En ella hi prendran part* és pitjor, i és imperdonable. Pitjor, perquè, tot conservant-se el *en ella* defectuós, el circumstancial ja expressat per *en ella*, és expressat innecessàriament una segona vegada per *hi*; imperdonable, perquè havent-se pretès millorar la traducció literal recorrent al mot *hi*, no s'ha caigut que amb aquest *hi* calia, no reforçar, sinó reemplaçar aquell *en ella*.

La traducció correcta de *En ella tomarán parte*, no és *En ella prendran part*, ni, encara menys, *En ella hi prendran part*, sinó, simplement, *Hi prendran part*.

Ⓕ 1-3 *LVC* (5 III 1924), ed. del m., 6a-b

Ⓝ 1-3 «La festa de l'estudiant»: «A Madrid, a les onze del matí, tindrà lloc l'Assemblea general al Teatre Reial. En ell[a] hi pendran [sic] part estudiants de totes les Facultats».

531

12 III 1924

En el català escrit dels nostres dies constatem una greu pertorbació en l'ús dels dos adverbis *hi* i *ne*. Podríem, en efecte, citar innombrables exemples en què en lloc de l'un o l'altre dels dos adverbis, trobem les perífrasis a què l'espanyol, mancat de dos adverbis que corresponguin a *hi* i a *ne*, ha de recórrer per traduir aquests dos adverbis catalans. Però també podríem citar nombrosos exemples en què, al contrari, apareixen usats indegudament *hi* i *ne*, sense altra valor que la de mots falques. De manera que en l'ús d'aquests dos adverbis, hom peca uns cops per defecte i altres cops per excés.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La possessió dels dos adverbis *hi* i *ne* ens permet d'expressar, mitjançant un curt pronom feble adjuntat al verb, una determinació de lloc, com fa el francès mitjançant els seus adverbis *y* i *en*. L'espanyol, en canvi, en les frases corresponents, o bé deixa d'expressar la determinació (que resta sobre-entesa), o bé recorre a les perífrasis *en él, en ella*, etc., *de él, de ella*, etc. Doncs bé, no és rar que els catalans, en traduir de l'espanyol i trobar-nos amb una d'aquestes perífrasis, les traduïm mot a mot, talment com si estiguéssim mancats d'aquells dos adverbis, i, el que és encara pitjor, sense que sigui obstacle a l'emprament d'aquelles perífrasis la repugnància evident del català per l'ús del pronom *ell* amb referència a una cosa i sobretot a un indret. Cap català, parlant, no diria, referint-se a un castell *Quantes persones viuen en ell?* Però fàcilment traduirà *Se observan en él* per *S'observen en ell*, quan fóra tant millor i més català de traduir *S'hi observen*. Heu's ací un dels defectes que constatem avui en l'ús dels adverbis *hi* i *ne*: llur substitució per *en ell* i *d'ell*, ço és, la traducció mot a mot de les perífrasis a què ha de recórrer l'espanyol precisament perquè no posseeix els dos adverbis corresponents als nostres *hi* i *ne* o als francesos *y* i *en*.

L'altre defecte té per causa el costum tan estès i tan lamentable de posar les determinacions circumstancials al començament de la proposició, i llavors, quan ve el verb, adjuntar-hi *hi* o *ne*, com emfasitzant la determinació circumstancial. En lloc de dir *Els lectors trobaran en el capítol següent...*, hom diu de preferència, no precisament *En el capítol següent els lectors trobaran...*, amb una inversió sovint injustificada, sinó *En el capítol següent els lectors hi trobaran...*, en què una mateixa determinació circumstancial es troba expressada dues vegades, primer per la frase *en el capítol següent* i després per l'adverbi *hi*. Addició de *hi* o *ne* que es practica també, i hi és encara menys tolerable, en les proposicions de relatiu, com quan escrivim: *La platja, on no hi veureu cap barca...*

Els dos defectes es troben acumulats, quan, començant la proposició espanyola a traduir, per un *en él* o un *de él*, aquestes perífrasis, que deurien ésser traduïdes per *hi* o *ne*, són traduïdes per *en ell* o *d'ell*, i després ens deixem portar del costum d'adjuntar al verb un *hi* o un *ne* sempre que el verb va precedit d'una determinació circumstancial: *En él tomaron parte* és, en bon català, *Hi prengueren part*; però poques vegades el trobarem traduït així, sinó: *En ell hi prengueren part*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

532

15 III 1924

Hi ha en català, tocant la grafia de l'article, un cas que no ha rebut encara una solució satisfactòria. Ens referim al cas en què l'article masculí va seguit d'un nom estranger, no catalanitzat, que comença en *s* seguida d'una consonant, per exemple *sleeping-car* o *spoliarium*.

En el llenguatge parlat, aquests mots són pronunciats amb *es* –inicial en lloc de *s*–, i, naturalment, davant d'ells l'article pren la mateixa forma que pren davant qualsevol mot començat en vocal. Com diem *unesclat, lesclat*, diem així mateix *uneslíping, leslíping*.

Quan el llenguatge escrit adopta per al mot estranger una grafia d'acord amb aquella pronúncia, com ho ha fet, per exemple, amb el mot anglès *sport*, l'escriptura de les combinacions del dit mot amb l'article precedent no ofereix cap dificultat: hom escriu *un esport, l'esport*. Però quan el mot estranger no és modificat en la seva grafia, perquè no és considerat encara com un mot català, sinó com un mot completament estrany al nostre lèxic, llavors sorgeix una dificultat tocant la grafia de l'article masculí. És clar que si escrivim *un sleeping* tot pronunciant *uneslíping* (en quatre síl·labes), sembla que, paral·lelament, hauríem d'escriure *l'sleeping*, tot pronunciant *leslíping* (en tres síl·labes). Però la gent defuig aquesta solució que implica l'ús de la forma *l'* davant consonant; i llavors recorre a una de les dues solucions següents, a nostre judici, evidentment menys bones que la solució *l'sleeping*: *el sleeping*, en què es dóna a l'article la mateixa forma que davant un mot començat en consonant (prescindint de la pronúncia *eslíping*); i *lo sleeping*, en què es resol la representació del so vocàlic intercalat recorrent arbitràriament a la forma dialectal *lo*.

533

16 III 1924

Si un mot com *sleeping* convinguéssim a pronunciar-lo *slíping*, llavors no hi hauria dubte que l'article masculí, davant aquest mot començat en consonant, hauria de revestir la forma *el*: *el sleeping*. Aquesta grafia suposaria una pronúncia *elslíping* que concordaria amb les pronúncies *unslíping, dosslípings*, etc. Però no creiem que ningú cregui en la bondat i àdhuc en la possibilitat d'aquestes pronúncies.

Ara bé si pronunciem (i sembla que no podem pronunciar d'altra manera) *eslíping, leslíping, uneslíping, doseslípings*, etc., i no volem canviar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la grafia del mot anglès *sleeping*, com escriurem les combinacions *leslíping*, *uneslíping*, etc.? Tothom convé a escriure *un sleeping*, *dos spleeping*, etc., on la *e* intercalada resta inexpressada. Per què, doncs, quan es tracta d'escriure la combinació de l'article definit i el mot *sleeping*, no adoptaríem la mateixa solució? Aquesta ens repugna perquè implica la grafia *l'sleeping*, i ens sembla absurd d'escriure l'article elidit no seguint una vocal o una *h*.

La cosa anòmala en *l'sleeping* és la mateixa que en *un sleeping*, ço és, d'escriure amb *s* inicial un mot que en rigor comença en *és* (*eslíping*), i no pas d'escriure *l'*, que és la forma que pertoca donar a l'article davant un mot que comença en vocal.

Tots convenim a emprar lletres mudes, que no representen so (per exemple, la *r* de *flor*), però no a deixar un so inexpressat gràficament. Ho fem sense potser adonar-nos-en quan escrivim *un sleeping*; però ens repugna de fer-ho en *l'sleeping*, en què el fet d'escriure *l'* ens fa adonar del desacord entre la pronúncia *eslíping* i la grafia *sleeping*. La nostra opinió, però, és que si acceptem per a *sleeping* la pronúncia *eslíping*, la millor manera, la més racional, d'escriure la combinació de l'article i *sleeping* és *l'sleeping*.

Voleu un cas semblant, en una altra llengua, d'una grafia que deixa d'expressar una vocal intercalada? En anglès, quan la desinència del cas possessiu (que és *'s*) s'adjunta a un mot acabat en *s*, una *i* apareix en la pronunciació entre les dues *s*; però l'anglès no per això modifica la grafia de la desinència *'s*: l'anglès escriu *duchess's* tot pronunciant *dúchessis* (en tres síl·labes).

534

18 III 1924

La solució que sembla tenir avui més partidaris és *lo sleeping*. Aquesta grafia resol en certa manera la representació de la vocal que pronunciem davant la *s*; però solament en el cas d'ésser el mot precedent l'article masculí singular. La vocal intercalada no resta sense representació en *lo sleeping* (si bé, tot essent una *é*, és representada per una *o*); però resta inexpressada en *un sleeping*, *dos sleepings*, *els* o *los sleepings*, etc. *Lo sleeping* resol imperfectament i incompletament el conflicte entre la pronúncia *eslíping* i la grafia *sleeping*; i és una solució completament artificiosa, suggerida per l'italià, on *lo sleeping* obeeix a una regla morfològica italiana, del tot estranya a la nostra llengua.

En canvi, *l'sleeping* és la solució més natural mentre no convinguem a mudar *sleeping* en *eslíping*, però admetem com a única possible la pronún-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cia *eslíping*. La grafia *l'sleeping* és equiparable llavors a la grafia *l'11*. Ací no és cap obstacle per a emprar *l'* el fet de no escriure's la *o* de *onze*, sobre la qual recolza l'article elidit. *11* és llegit *onze*, i això basta per a justificar la grafia *l'*. Així mateix, si convenim que *sleeping* ha de llegir-se *eslíping*, l'article davant seu ha d'ésser *l'*.

535

21 III 1924

Antiqüela és un cas curiós de corrupció d'un mot manllevat a una altra llengua, si, com sembla, prové de *lentejuela* espanyol: aquest mot hauria sofert el canvi del so exòtic *j* velar en *k* (Ex.: *jefe*: *quefe*; *majo*: *maco*), la segregació de la *l* inicial considerada com l'article i el canvi del grup *ente* pel grup més freqüent *anti*. *Lentejuela* fóra, així, esdevingut *l'antiqüela*.

En tot cas, *antiqüela* és un mot de què hom prescindiria volenterosament. I el mot que millor podria reemplaçar-lo sembla ésser *llustrí*, corresponent a l'italià *lustrino*.

Ⓔ *B* 392
Ⓥ 2 *espanyol*] castellà *B*

536

25 III 1924

D'una traducció d'un discurs castellà:

«Afegeix que mai aniran contra un funcionari per tal que tingui idees determinades.»

Sembla impossible que una persona que té per professió d'escriure, no es preocupi de conèixer exactament la valor dels mots, ni tan solament dels mots gramaticals, com és ara una conjunció!

La traducció espanyola de la traducció catalana damunt transcrita, és: «Añade que nunca irán contra un funcionario para que tenga ideas determinadas.» Però és evident que l'original espanyol no devia dir *para que*, sinó *porque*. *Porque* ha estat, doncs, traduït per una conjunció catalana que significa *para que*.

Això vol dir que el traductor català desconeix la valor de la locució conjuntiva *per tal que*. Però llavors, per què l'usa? Si no s'hagués embolicat a emprar una locució arcaica, la valor de la qual desconeix, i s'hagués acon-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tentat amb el *perquè* del llenguatge corrent, la traducció no hauria estat certament perfecta encara, però sempre millor que usant una locució exclusivament final, com és *per tal que*.

(Vegeu, en qualsevol gramàtica, la diferència entre *per tal que* i *per tal com*.)

537

26 III 1924

Acaba d'aparèixer la segona edició del Diccionari ortogràfic de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta segona edició conté un cert nombre de modificacions, que en llur majoria no són precisament de caràcter ortogràfic. Com es fa constar en el pròleg, en un vocabulari que conté prop de quaranta mil mots, són solament una vintena els que apareixen modificats en llur ortografia, i encara en alguns d'ells el canvi de grafia no és sinó l'esmena d'un lapsus evident (com el de *perifèrie* en *perifèria*), o d'una mera errada d'impremta (com el de *conseqüencia* en *conseqüència*). Hom veu, doncs, com són infundats els retrets dels qui acusen l'Institut d'introduir incessantment modificacions en la seva ortografia.

Cert és que alguns fan com un que, adonant-se, no hi ha encara mig any, que l'Institut escrivia *dansa* i no *dança*, s'exclamava: *Ara* cal escriure *dansa*? Digueu que l'Institut ens sortirà cada dia amb noves grafies! Ell no sabia que el mot en qüestió figurava ja escrit *dansa* en la primera edició del Diccionari (apareguda el 1917) i que una de les normes ortogràfiques promulgades el 1912, proscrivint la *ç* en els mots d'origen altre que llatí, ja establia implícitament la grafia *dansa*. No era, doncs, que l'Institut acabés de promulgar el canvi de *dança* en *dansa*: era que ell aprenia en aquell moment que el mot que ell escrivia *dança* i que creia que tothom, inclús l'Institut, escrivia *dança*, s'havia d'escriure *dansa*!

Els canvis ortogràfics són tan pocs, que si prescindim de canvis com el de *perifèrie* en *perifèria* (esmena d'un lapsus) o com el de *conseqüencia* en *conseqüència* (esmena d'una errada d'impremta) i prescindim dels derivats, els quals, naturalment, han d'acordar llur ortografia a la nova ortografia del primitiu, els dits canvis poden comptar-se amb els dits d'una mà: *assud* és canviat en *assut*, *aventatge* en *avantatge*, *chor* en *cor*, *fortuït* en *fortuit*, *safaretx* en *safareig*.

Totes les altres modificacions són més aviat morfològiques, i són certament en nombre molt petit. L'Institut n'ha dreçat una llista que, segons diu en el pròleg, serà lliurada gratuïtament als posseïdors de la primera edició,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

els quals podran així continuar utilitzant-la, la dita llista permetent-los d'incorporar-hi fàcilment totes les modificacions fetes en la segona edició.

Potser no serà inoportú que dediquem algunes d'aquestes converses a donar a conèixer i comentar les més importants d'aquests modificacions.

538

28 III 1924

En un llibre de poesies recentment publicat trobem el mot *arenetes*. En una crítica d'aquest llibre, trobem el mateix mot sota la forma *aurenetes*.

Nosaltres preguntem a l'autor del llibre i a l'autor de la crítica, que saben que la forma d'aquest mot generalment acceptada és *oreneta*: què hi guanya la llengua escrita que un mateix mot hi sigui acceptat sota tres formes distintes, que no representen sinó variants de pronúncia com les que retrobem en centenars de mots catalans? Escriuríem, per les mateixes raons, adés *genoll*, adés *ginoll*, adés *jonoll*? O bé, adés *albercocs*, adés *aubercorcs*, adés *abercocs*?

Bé que s'accepti *oronell* al costat d'*oreneta*; es tracta, en aquest cas, de dos mots diferents, acceptables tots dos, i cadascun dels quals pot oferir en cada cas avantatges sobre l'altre. Però altra cosa és que la llengua literària aculli totes les variants dialectals d'un mateix mot.

No sabem de cap altra llengua literària que s'entretingui a enriquir el seu vocabulari donant-hi acolliment a les diferents formes que pugui revestir un mateix mot en els seus diferents dialectes.

Ⓔ *B* 420
Ⓥ 4 *què*| ¿què *B* ‖ 7 *Escriuríem*| ¿Escriuríem *B* ‖ 12 *altra*] una altra *B*
Ⓕ 1-2 Garcés (1924) i Sagarra (1924)
Ⓝ 1 Al poema «Cançó de comiat» (Garcés 1924: 13-14), es llegeix el vers «el crit de les arenetes». A la ressenya de Sagarra, es llegeix «i cada herba, cada estrella, cada gavina, cada vela i cada aureneta del llibre d'En Garcés parlen al lector amb un llenguatge efusiu de confidència». En la segona ed. de Garcés (1924), apareguda pocs mesos després aquell mateix any, el títol era escrit ja amb la grafia correcta (*lledoner*), però hi subsistia la forma dialectal aquí impugnada per Fabra: *arenetes*.

539

29 III 1924

De la llista de les modificacions que cal fer en la primera edició *del Diccionari ortogràfic* de l'Institut, perquè pugui prestar exactament els

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mateixos serveis que la segona, que ara acaba de publicar-se (llista que, com diguérem, serà lliurada gratuïtament als posseïdors de la primera edició que la demanaran a la Secció filològica o a qualsevol llibreria on el Diccionari està de venda).

Suprimiu *abadenc* i afegiu *abadal* (pàgina 77). – Els diccionaris catalans donen *abadenc* (que figura en la primera edició) com a traducció del mot espanyol *abadengo*. Com el català posseeix des d'antic, amb la significació d'*abadengo*, el mot *abadal* (per exemple, en *terres abadals, camp abadal*) havem cregut que era convenient que, en el *Diccionari*, figurés aquest mot de preferència a *abadenc*, que perillava d'eliminar-lo.

Suprimiu *abatanar* (pàg. 77) i afegiu *batanar* (pàg. 117). – El *Diccionari ortogràfic* acollia *abatanar*, que figura en els diccionaris catalans com a traducció de *abatanar* espanyol. Però constatat el fet que, en català, els que usen aquest mot li donen la forma *batanar*, no hi havia dubte que calia preferir *batanar* a *abatanar*, i per això ha estat suprimit aquell i afegit aquest en la segona edició del *Diccionari*.

540

30 III 1924

(Continuació)

Afegiu *abriüll, abriüllar*, preferibles a *abrull, abrullar* (pàg. 78).

Afegiu *acrobatisme*, preferible a *acrobàcia*, suprimit en la segona edició (pàg. 82). – Com a abstracte de formació catalana corresponent a *acròbata* és preferible *acrobatisme* (en anglès *acrobatism*, en italià *acrobatismo*) a *acrobàcia*, que més que un derivat català de *acròbata* sembla ésser una imitació del francès *acrobatie* (tret de *acrobate* com *idiotie* de *idiot, idiote*).

Afegiu *adelitament, adelitar-se* (pàgina 82), ambdós usats amplament en català antic.

Reemplaceu *alberger* i *alcalitzar* per *albergener* i *alcalinitzar* (pàg. 89). – *Alberge* és un mot que pertany a la mateixa categoria que els mots *marge, freixe, ase, terme, home*, etc., ço és, un mot els derivats del qual presenten una *n* davant el sufix de derivació: com de *freixe, freixeneda*, de *ase, asenada*, etc., de *alberge, albergener*. I, com a derivat de l'adjectiu *alcalí*, és indubtablement més correcte *alcalinitzar* que *alcalitzar*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

541

2 IV 1924

(Continuació)

Algoritme és reemplaçat per *algorisme* (pàg. 90). – El mot és originàriament *algorisme*, tret de *al-kouaresmi*, sobrenom d'un matemàtic àrab del segle IX. Una suposada connexió d'aquest mot amb el mot grec *arithmos* donà lloc a la formació *algorithme* o *algoritme*. En concurrència els dos mots *algorisme* i *algoritme*, sembla indiscutible que cal donar la preferència al primer sobre el segon, i, per tant, a *algorísmic* sobre *algorítmic*.

A la tendència plausible a evitar tant com es pugui les desinències exòtiques obeeix el canvi de *amnios* en *amni* (pàgina 94) i el de *nodus* en *node* (pàgina 320). Un canvi anàleg és el de *ascià* en *asci* (pàg. 106). Notem ací l'abús que alguns fan del sufix *à*, per imitació dels derivats francesos en *-ien* i *-an*: *egipcià*, *persà*, etc., en lloc de *egipci*, *persa*, etc.

On diu *anissar*, *anissat*, *anisset* (pàgina 96), ha de dir *anisar* (o *anissar*), *anisat* (o *anissat*), *aniset* (o *anisset*); ço és, així com en la primera edició figuraven solament les formes amb *ss*, en la segona s'admeten, al costat d'aquestes i com a preferibles a elles, les formes amb *s* (més d'acord amb les pronúncies originàries).

On diu *antiapoplètic*, ha de dir *antiapoplèctic* (pàg. 97). – *Antiapoplètic* era un lapsus, essent el primitiu *apoplèctic* (pàgina 100).

Suprimiu *apariència* (pàg. 99). – El diptong *ie* en aquest mot el delata com un manlleu fet a l'espanyol: en llatí, el mot és *apparentia*, que podria acceptar-se sota la forma *aparència* (però no *apariència*) si ja no existia el mot sota la forma popular *aparença*.

542

4 IV 1924

(Continuació)

On diu *assud*, ha de dir *assut* (pàgina 107). – *Assud* és l'àrab *açud*, d'on prové igualment *azud* espanyol. Però l'existència d'un derivat *assuter* ens ha de fer decantar a favor de la grafia *assut*.

Suprimiu *aterrissar*, *aterrissatge* (pàgina 108). L'existència, en català, del verb *aterrar*, sinònim del francès *atterrir*, fa innecessària l'admissió de *aterrissar*. (Ací convé notar que a *aterrar* espanyol significant «causar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

terror» correspon, en català, el verb *aterrir*). Ara, admès *aterrar* en el sentit de «tocar a terra un aparell volador», el mot corresponent en francès *atterrissage* (derivat regular de *atterrir*, com *remplissage* de *remplir*, etc.) ha d'ésser, naturalment, *aterratge*, no *aterrissatge*.

És suprimit *atribular* (pàg. 109) sinònim de *atribular* espanyol (causar tribulació, turment moral), mot suspecte; i, en canvi, és afegit *atribolar* (Ex.: *No li diguis res més, no l'atribolis*), i el seu derivat *atribolament*.

Reemplaceu *aventatge, aventatjar, aventatjós, aventatjosament* per *avantatge, avantatjar, avantatjós, avantatjosament* (pàg. 111). Les raons que mostren aquestes substitucions són ja conegudes.

A la forma *branilla*, que figura en la primera edició (pàg. 125), ha estat preferida, en la segona edició, la forma *barnilla* (que cal, doncs, afegir a la pàg. 116). Aquesta és, en efecte, la forma usual del català central, i és, d'altra banda, una contracció més regular que no pas *branilla*, de *barenilla*, sortit per dissimilació de *balenilla*, que és, segurament, la forma originària (de *balena*).

543

5 IV 1924

(Continuació)

Suprimiu *bon* m. (pàg. 123). – L'origen, en francès, del substantiu corresponent *bon* és la fórmula *bon pour* (ço és, *bo per a*). El document que conté aquesta fórmula és, llavors, anomenat *un bon*: *un bon de mille francs, les bons du Trésor*, i, per analogia, *un bon de pain, un bon de viande*. La millor manera de traduir aquest *bon* sembla, doncs, ésser *bo* i no *bon*. Per això s'aconsella de suprimir el mot *bon* que figura en la primera edició com a traducció de *bono* espanyol.

544

6 IV 1924

(Pàg. 137.) Afegiu *carbon* (o *carboni*). – Per designar l'element químic predominant en el carbó, hom vacil·la entre *carboni* i *carbon*. El Diccionari Ortogràfic, en la primera edició, no admet sinó *carboni*; en la segona, admet ambdues formes. El mot català *carbó* era sortit evolutivament de *carbonem*; si per fer-ne el nom d'un element químic, catalanitzàvem ara *carbonem* suprimint, al mateix temps que la desinència llatina *em*, la *n* precedent, el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mot prendria la forma *carbó*, que no ens convé, puix que *carbó* ja designa tota altra cosa que l'element químic en qüestió. Llavors, o bé, recorrent a la terminació *ium*, catalanitzada, creem la forma *carboni* (anàlogament al que ha fet l'italià amb el seu *carbonio*); o bé, conservant la *n* final, cosa que ja fem en altres mots savis, creem la forma *carbon*. A quina d'aquestes dues formes cal donar la preferència? L'Institut no es decideix a favor de cap d'elles amb exclusió de l'altra. Nosaltres, però, creiem preferible o, si més no, menys artificiosa *carbon*.

545

8 IV 1924

(Continuació)

(Pàgs. 138 i 139.) En la segona edició del Diccionari figura *cartó* com a preferible a *cartró*, i *cartrolina* es troba reemplaçat per *cartolina*. Es tracta de dos mots de procedència italiana, derivats, respectivament, de *carta* i *càrtola*. Dient-se en la llengua parlada *cartró* i *cartó*, és indubtable, com ens ha fet remarcar algú, que la segona forma és preferible a la primera, que si no havem encara gosat a bandejar en la segona edició és per la gran extensió que tenen en la llengua parlada ella i els seus derivats (*encartronar*, etc.). Quant a *cartrolina*, amb la *r* de *cartró*, no té aguant del moment que s'admet *cartó*.

(Pàgs. 143, 161 i 162.) Al costat de les grafies *chor*, *choral*, *chorejar* i *chorista* són admeses, com a preferibles *cor*, *coral*, *corejar* i *corista*. La conservació, en *chor*, del dígraf grecollatí *ch* no tenia altre objecte que establir una distinció gràfica entre aquest mot, traducció de *coro*, i el mot *cor*, traducció de *corazón*. Vist, però, que la llengua posseeix molts parells de mots que es troben en el cas de *cor* (= *corazón*) i *cor* (= *coro*) sense que mai s'hagi pensat a distingir-los gràficament i sense que llur identitat de forma ofereixi cap gros inconvenient, no podia deixar-se de reconèixer que la raó invocada per conservar el dígraf grecollatí *ch* en el mot *cor* (= *coro*) era ben feble per justificar l'adopció, en un sol mot, d'una transcripció que pugna amb les convencions ortogràfiques del català. Però és més –i això féu decidir la Secció filològica a proposar la substitució de la grafia *chor* per la grafia *cor*–, i és que aquella grafia, degut d'una banda al seu aïllament en la llengua (*chor* en front de *còlera*, *caràcter*, *quirúrgic*, *arquitecte*, etc.) i d'altra banda al fet d'ocórrer en un mot que, en tant que reemplaça el vulgar *coro*, és un neologisme, ha provocat ja entre molta gent la pronúncia *txor*. El bandejament de la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

grafia *chor* allibera, així, la llengua d'una grafia que, a canvi d'un avantatge més imaginari que real, ofereix un inconvenient altrament més greu que el que es tractava d'evitar.

546

11 IV 1924

(Continuació)

En la segona edició figura com a forma única per al femení de *comú*, la forma *comuna*, mentre que en la primera edició s'admetia *comú* al costat de *comuna* (pàg. 153).

On diu *conclau, conclavi*, ha de dir *conclave* (pàg. 153).

Afegiu *conhortar, conhortament* (pàg. 115) i *consolar, consolable, consolador* (pàg. 175), preferibles a *aconhortar, aconhortament, aconsolar, aconsolable, aconsolador.*

En alguns mots en *n*, en què aquests darrers anys s'ha manifestat una tendència a ometre la *n* final, s'han acceptat, al costat de les formes amb *n*, que són les que figuraven exclusivament en la primera edició, les formes sense *n*, deixant que l'ús es decideixi per l'una o per l'altra d'ambdues formes. Tals són *edredon* (pàg. 194), *epicèn* (pàg. 210), *escalèn* (pàg. 213), *estragon* (pàg. 226), *faeton* (pàg. 233), *gibon* (pàg. 253), *pantan* (pàg. 331), *talisman* (pàg. 406). Doncs: on diu *edredon*, ha de dir *edredó* o *edredon*; on diu *epicèn*, ha de dir *epicè* o *epicèn*, etc. Com ja notàrem en una conversa anterior, *bon* substantiu ha d'ésser reemplaçat per *bo*; en canvi *orgue* és reemplaçat per *òrgan*, llevat en l'accepció d'instrument músic: *l'orgue de la catedral, tocar l'orgue*, però *l'òrgan de l'oïda, òrgan del partit radical.*

On diu *espessejar* (pàg. 220), ha de dir *especejar*: el mot és un derivat de *peça.*

Ⓝ 15-17 Per *bon / bo*, vg. *CF* 307; per *orgue / òrgan*, vg. *CF* 260.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

547

12 IV 1924

(Continuació)

Altres canvis a fer són:

On diu *fortuït, fortuïtament* (pàgina 243), ha de dir *fortuit, fortuitament. Fortuit* rima, així, amb *circuit, gratuit, fruit*, etc.

On diu *parenquima* (pàg. 333), ha de dir *parènquima.*

On diu *perifèrie* (pàg. 339), ha de dir *perifèria* (és el mot llatí *peripheria*).

On diu *octògon* i *octogonal* (pàg. 323), ha de dir *octagon* i *octagonal.* Així mateix *tetràgon* (pàg. 412), *pentàgon* (pàg. 338), *hexàgon* (pàg. 216), *heptàgon* (pàg. 260), etc., han d'ésser reemplaçats per *tetragon, pentagon, hexagon, heptagon*, etc.

Al costat de *farinx* (pàg. 234) i *larinx* (pàg. 287), s'admeten *faringe* i *laringe.*

La grafia *safaretx* (pàg. 386), recolzada en l'espanyol *zafareche*, ha d'ésser reemplaçada per *safareig*, ja que aquest mot apareix constantment, en l'antic, escrit amb *ig* final (ordinàriament, *çaffareig*).

Finalment, va sense dir que si preferim *cor* a *chor*, havem de reemplaçar *avantchor* (pàg. 111) per *avantcor*, i *entrechor* (pàg. 208) per *entrecor.* Així mateix, reemplaçat *aventatge* per *avantatge*, reemplaçarem, en la pàg. 175, *desaventatge, desaventatjós*, per *desavantatge, desavantatjós*; reemplaçat *branilla* per *barnilla*, afegirem en la pàgina 197 *embarnillar* i suprimirem *embranillar* en la pàgina 198; i, admès *cartó*, on diu, en la pàgina 201, *encartronar*, posarem *encartonar* (o *encartronar*).

548

16 IV 1924

(Continuació)

Hi ha, en fi, en la llista completa de les esmenes a fer a la primera edició del Diccionari –ultra algunes correccions de meres errades d'impremta (com *conseqüencia*, reemplaçat per *conseqüència*, amb accent gràfic sobre la *e* forta, com els restants mots en *ència*) i d'alguns lapsus evidents, dels quals no cal fer esment ací–, una esmena important que consisteix en l'admissió del mot *porfídia*, equivalent al mot espanyol *porfía*, al costat de *perfídia* corresponent a l'espanyol *perfidia* i al francès *perfidie.*

L'admissió de *porfídia* emmena el canvi de *perfidiejar* i *perfidiós* en *porfidiejar* i *porfidiós.* És, com férem notar en una conversa anterior, avantatjós

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de reprendre el mot antic *porfídia*, que ens permet d'expressar mitjançant dos mots diferents les dues significacions que modernament donàvem al sol mot *perfídia*.

Creiem haver esmentat en aquestes darreres converses totes les modificacions importants a fer a la primera edició del Diccionari. Els posseïdors d'aquesta a qui interessarà de tenir-ne la llista completa, saben, altrament, que l'Institut ha publicat un full que conté aquesta llista, el qual és lliurat gratuïtament a tothom que el demana.

Ⓝ 9 Vegeu *CF* 510.

549

20 IV 1924

En un «El lector diu» era oposat al mot *llustrí*, que nosaltres proposàvem com a substitut de *antiqüela*, el mot *lluentina*, el qual, segons els comunicants, tenia l'avantatge d'ésser un mot en ús i no un manlleu a l'italià. *Llustrí* no és, però, un mot inventat per nosaltres imitant l'italià *lustrino*: quan dèiem que *llustrí* correspon a *lustrino*, no volíem dir això, sinó que els dos mots, català l'un i italià l'altre, es corresponen, com es corresponen, per exemple, *mancament* i *mancamento*. *Llustrí* fou sentit per nosaltres a un català no barceloní, que, a la nostra pregunta sobre la significació d'aquest mot, ens respongué que ell deia *llustrins* del que nosaltres, barcelonins, diem *antiqüeles*.

Tenim, així, dos mots en ús que tradueixen el mot espanyol *lentejuela*: *llustrí*, derivat de *llustre*, i *lluentina*, derivat de *lluent*. Més tard, ens ha estat, encara, comunicat per un mallorquí un altre mot equivalent a *llustrí* i *lluentina*: un derivat, com aquest, de *lluent*: *lluentó*.

¿Quin dels dos mots cal proposar als que encara diuen *antiqüela*? Potser convindria, primer que tot, saber l'extensió actual de cadascun d'aquests mots (confessem que ignorem la de *llustrí*, proposat per nosaltres). La cosa interessant, però, és que podem prescindir de *antiqüela*. Tots tres mots semblen admissibles: a mesura que es vagi abandonant *antiqüela* ¿per quin dels tres es decantarà la majoria? Nosaltres, ara, potser ens decantaríem a favor de *lluentó*.

Ⓔ *B* 393
Ⓥ 1 *B afegeix* de «La Publicitat» *després de* «El lector diu» ‖ 10 *espanyol*] castellà *B* ‖ 14 *que*] qui *B*
Ⓕ 1-3 *LP* (28 III 1924), 5.
Ⓝ 1-3 «El lector diu». Adreçat nominalment «A Pompeu Fabra» per «uns mercers» en resposta a *CF* 535.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

550

24 IV 1924

Diferents vegades havem tingut ocasió de parlar del fenomen curiós que consisteix en la producció, sota la influència espanyola, de formes més dissemblants de les espanyoles que les formes genuïnament catalanes. Paral·lelament a *dent* en front de *diente*, *pierde* en front de *perd*, etc., ha estat possible de crear un *ambent* en front de *ambiente* (la forma correcta és *ambient*). A un paral·lelisme semblant devem la *ll* de *llingüístic* i la *j* de *mal·lejable*; de manera que pot afirmar-se que la *ll* de *llingüístic* i la *j* de *mal·lejable*, formes més allunyades de les espanyoles corresponents que no pas *lingüístic* i *mal·leable*, són precisament degudes a la influència espanyola.

Una cosa anàloga ocorre amb la supressió de la *n* final: el fet de correspondre's *pan* i *pa*, *camino* i *camí*, etcètera, ens empeny a suprimir la *n* final en tots els mots savis corresponents a mots espanyols acabats en *n* o *no*. La supressió de la *n* condueix generalment a les formes bones. Però, sempre? Indubtablement hi ha casos en què la supressió de la *n* ens portaria a l'admissió de formes menys bones que les formes amb *n*, com *ambent* és menys bo que *ambient*, *mal·lejable* menys bo que *mal·leable*, *llingüístic* menys bo que *lingüístic*.

Ⓔ *B* 312

Ⓥ 2 *espanyola*] forastera *B* ‖ 3 *espanyoles*] forasteres *B* ‖ 4, 4, 5 *en front*] enfront *B* ‖ 8 *espanyoles*] castellanes *B* ‖ 9 *espanyola*] castellana *B* ‖ 12 *espanyols*] castellans *B*

551

25 IV 1924

La repugnància que alguns senten per una forma com *carbon* té la seva explicació en llur bilingüisme: si no coneixien l'espanyol, no trobarien res a objectar a un mot que rima amb *món*, *segon*, *pregon*, etc. Però ells saben que a un mot espanyol acabat en *no* precedit d'un vocal forta (*pino*, *camino*, *sereno*, *oportuno*, etc., etc.), correspon en català un mot agut acabat en vocal (*pi*, *comú*, *serè*, *oportú*, etcètera), i llavors *carbon*, en front de l'espanyol *carbono*, els sembla poc català, un mot evidentment influenciat per *carbono*. Una forma com *carbon* perilla llavors d'ésser reemplaçada per *carbó*, i la substitució es troba precisament facilitada pel fet d'ésser-nos familiars ambdues llengües: habituats a oposar a la terminació espanyola *ono* la terminació catalana *ó*, i havent ja fet, per analogia amb *pino*, *pi*, etc., substitucions com

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la del castellanisme *abandono* per *abandó*, no ens ha de costar gaire d'oposar a un *carbono* espanyol una forma *carbó*. És, així, al nostre bilingüisme que devem, no solament la repugnància que ens pugui causar la *n* de *carbon*, sinó encara la possibilitat de suprimir-la fàcilment. Traguem l'espanyol de per mig, i desapareix tot motiu de repugnància per la *n* de *carbon*, com esdevé molt més difícil la supressió de qualsevol *n* final.

552

29 IV 1924

En la primera edició del Diccionari Ortogràfic eren admesos els mots *batan* i *abatanar*. Havent-se, després, pogut constatar que la forma habitual del verb derivat de *batan* és *batanar* i no *abatanar*, aquesta forma ha estat reemplaçada per aquella en la segona edició del Diccionari. Ara, a propòsit d'aquesta esmena, ens escriu un lector de LA PUBLICITAT, denunciant el mot *batan* com un castellanisme, que, segons ell, pot evitar-se dient *noc*, així com el derivat *batanar* dient *ennocar*.

Diguem nosaltres que, ja a l'hora de redactar-se el Diccionari Ortogràfic, havíem tingut els nostres dubtes sobre la bondat del mot *batan*, idèntic a l'espanyol *batán*. Més tard, però, en redactar-se la lletra B del Diccionari General, ens decidí a acceptar-lo, no solament el fet de l'extensió del seu ús actual, sinó el fet de la seva antiguitat dins la llengua, provada per una cita antiga que ens havia estat comunicada per un col·lega. No gens menys, ens semblaria bé la substitució de *batan* per *noc* si ambdós mots volen realment dir el mateix. Són, doncs, els tècnics els que han de decidir la qüestió. Notem tan sols ací, en oposició al que diu el nostre comunicant, que, en el *Vocabulari Català de les Indústries tèxtils* de R. Pons, trobem *batan* com a nom d'una màquina, d'un mecanisme i d'una part de la màquina jacquard, i *noc* com a nom del lloc o molí on, aprofitant la força hidràulica, es dóna moviment a un o més batans.

Ⓔ *B* 428
Ⓥ 15 *que*] qui *B*
Ⓕ 16-17 Vegeu Pons (no Pous, com apareixia per error a la *CF*) (1917).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

553

1 v 1924

No creiem que hagi passat encara, però podria prou ben ésser que, emparant-se en l'autoritat del senyor Par, s'ocorregués a algú de reemplaçar el nostre verb *derrotar* per *desconfitar*. Segons el senyor Par, *derrotar* no seria català; caldria, llavors, naturalment, trobar-li un substitut; i aquest, sempre segons el senyor Par, no seria altre sinó *desconfitar*.

Aviat és dit que un mot no és català. Nosaltres, però, no gosaríem pas a dir que no és català un mot com *derrotar*, que tot essent avui d'un ús general en català, es troba ja usat a l'edat mitjana, així com el substantiu corresponent *derrota*: «E lo dit jorn vench nova com los enemichs eren estats *derrotats* per los nostres, e fou gran *derrota* en la qual foren presos lo fill del comte de Prades... e molts d'altres barons, cavallers e gentils hòmens.» (Doc. de l'any 1467.)

No coneixíem, en canvi, *desconfitar* en el sentit de *derrotar*. En català antic trobem *desconfir*, no *desconfitar*: «los crestians venceren e *desconfiren* los turchs». Relacionat amb aquest verb, trobem així mateix el substantiu *desconfita*: «Veurem si els podem posar en *desconfita*, e si ho fem serem senyors del camp». És que d'aquest *desconfita* es deriva un verb *desconfitar*, sinònim de *desconfir* com de *defensa defensar*, sinònim de *defendre*? En aquest moment no recordem pas cap exemple d'un tal verb.

En tot cas, *desconfitar* tindria l'inconvenient que un català modern no podria menys que relacionar-lo amb *confitar*; i de fet, la sola vegada que nosaltres havem sentit a dir *desconfitar*, era referint-se a unes confitures malmeses per la mullena (havien estat submergides una llarga estona en l'aigua del mar).

Ⓔ *B* 612
Ⓥ 8 *edat*] Edat *B* ‖ 17 *És*] ¿És *B* ‖ 18 «*desconfir*»] «desconfir», *B*
Ⓕ 9-11 *Manual de novells ardits* (1893: 483); cf. *DAg* III, *s. v. derrota* ‖ 14-15 *DAg* III, *s. v. desconfir* ‖ 16-17 Íd., *s. v. desconfita*
Ⓥ1 16 *podem*] porem
Ⓝ 1-5 Sobre la vida i l'obra d'Alfons Par, vg. Ribes i Amorós (2003 i 2004).

554

4 v 1924

És plaent de constatar com és cada dia més general entre els catalans l'interès per l'obra de depuració de la nostra llengua. A cada moment sorgeixen

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nous col·laboradors; i és, encara, una causa de satisfacció el to de llurs comunicacions quan han d'expressar llur disconformitat amb alguna de les solucions proposades per nosaltres o per aquest o aquell escriptor: cap dels que ens escriuen fent-nos una objecció, no empra ja aquell to agressiu tan en voga fins ara en les nostres discussions sobre qüestions lingüístiques. Agafeu qualsevol de llurs comunicacions: hi trobareu modestament exposada la creença que tal o tal mot no és català i la insinuació del seu substitut; hi trobareu serenament exposada l'opinió que tal o tal solució suara proposada no és la millor, sinó tal altra; no hi constatareu mai cap petulància, cap desig de molestar als propugnadors de la solució que ells combaten. Llurs observacions, llurs suggeriments, no poden sinó ésser ben acollits pels qui treballen assíduament en l'obra de depuració de la nostra llengua. Sempre disposats a rectificar les nostres opinions, res ens pot plaure més que la col·laboració dels més entesos en cadascuna de les qüestions que van contínuament suscitant-se.

Dos bells exemples d'aquesta col·laboració tan desitjable són les comunicacions que havem rebut aquests dies sobre els mots *llustrí* i *batan*. Tot just proposat per nosaltres el mot *llustrí* per substituir el mot *antiqüela*, som assabentats de l'existència dels mots *lluentina* i *lluentó*, que potser són, l'un o l'altre, una millor solució que la proposada per nosaltres; una esmena feta en la segona edició del Diccionari Ortogràfic, motiva una comunicació en què es suggereix la substitució del mot suspecte *batan* pel mot ben català *noc*, suggeriment que ve potser a remeiar un castellanisme que no sospitàvem. Heu's ací dues qüestions que ara poden ésser revisades comptant amb nous elements de judici; a llur solució definitiva hauran prestat una col·laboració preciosa aquests comunicants no moguts per altra cosa sinó llur amor a la llengua catalana.

Ⓝ 19-22 Sobre el mot *llustrí*, com a possible substitut del mot *antiqüela*, vg. *CF* 535. En relació amb aquesta, a la sec. «El lector diu», de *LP* (28 III 1924), pàg. 5, hi havia aparegut una carta adreçada al «Sr. Pompeu Fabra» signada per «Uns mercers». ‖ 23-26 Pel que fa al mot *batan* vg. *CF* 552.

555

9 V 1924

Fa temps que els dos mots *apoiar* i *apoi* han estat assenyalats com a castellanismes que cal evitar. *Apoi* ja és el resultat d'un intent de descastellanització: *apoio*, que era la forma que donàvem abans al postverbal de *apoiar*, era evidentment un castellanisme; però traient-ne la *o* final, li era llevat l'as-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pecte foraster, i per a molts això ja era suficient perquè hom l'acceptés com a bo, com realment bo fóra si ho era *apoiar*.

Durant algun temps molts creien que un mot manllevat era acceptable amb que li fossin llevats els trets morfològics que el delataven com a no català. *Apoiar* i *apoio* podien ésser ambdós manllevats a l'espanyol; però, així com *apoiar*, per la seva forma, podia passar com un mot català (ja que el català posseeix nombrosos verbs acabats en *iar* precedit de vocal: *acomboiar*, *esglaiar*, *remeiar*, etc.), *apoio* al contrari era un mot manifestament castellà, al qual calia evidentment catalanitzar llevant-li la *o* final. Així nasqué *apoi*, indubtablement millor que *apoio*, en tant que acceptàvem el primitiu *apoiar*.

Però ¿és que un mot deixa d'ésser un castellanisme pel fet de donar-li una forma catalana? Avui ja no ens acontentem d'una simple catalanització de forma: *apoi*, *plaç*, *empleu*, són considerats tan inacceptables com *apoio*, *plaço*, *empleo*. Es tracta, doncs, avui de trobar la manera d'evitar, no ja *apoio*, sinó *apoi* i *apoiar*. Però ¿quins són els mots amb què ens cal substituir aquests dos mots, que devem a la influència de l'espanyol? La dificultat està que no hi ha en català dos mots que equivalguin exactament a *apoiar* i *apoi*, i que aquests han d'ésser per tant traduïts diferentment segons els casos.

Ⓔ *B* 395

Ⓥ 3 *postverbal*] post-verbal *LP* (cf. *Diccionari ortogràfic:* postverbal) ‖ 9 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 13 *al*] el *B* ‖ 18 *de*] de la *B* ‖ 21 *de l'espanyol*] del castellà *B*

556

10 v 1924

Apoyar, *appuyer* i *appoggiare* són els prolongaments espanyol, francès i italià del mot llatí popular *appodiare*. El prolongament català d'aquest mot hauria hagut d'ésser *apujar*, i llavors el postverbal d'aquest verb, ço és el mot corresponent a l'espanyol *apoyo*, al francès *appui* i a l'italià *appoggio*, hauria estat *apuig*. Però *apujar* i *apuig*, cas d'haver-se produït, semblen haver desaparegut aviat de la llengua, cosa que, en veritat, no deixa de sorprendre i que potser s'explica per la concurrència de *pujar*. Com a conseqüència de la pèrdua de *apujar*, el català manca d'un mot que correspongui exactament a *apoyar* espanyol, *appuyer* francès i *appoggiare* italià.

La llengua moderna coneix els dos mots *apoiar* i *apoio*, segurament presos de l'espanyol, com sembla sobretot provar-ho la forma del postverbal. (Si *apoiar* fos antic, el seu postverbal hauria pres la forma *apoi*, com de *esglaiar*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

esglai, etc., i hom comprendria difícilment que, sota la influència castellana, tot conservant-se *desmai* i anàlegs, *apoi* s'hagués canviat en *apoio*.) *Apoio* ha estat bandejat, reemplaçat per *apoi*; i avui traduïm correntment *apoyar* i *apoyo* per *apoiar* i *apoi*.

Hi ha encara partidaris de conservar aquests dos mots: els uns els admetrien sense tractar de dissimular llur procedència castellana, totes les llengües presentant nombrosos mots manllevats a d'altres llengües contemporànies; d'altres els admetrien com a possibles formes migsàvies de *appodiare* i de *appodium*, com *remeiar* i *remei* ho són de *remediare* i de *remedium*.

I també hi ha qui, dins de no voler renunciar a posseir un verb que correspongui exactament a *apoyar*, s'inclinaria a adoptar *apujar* i *apuig*, ço és, les formes que revestirien els prolongaments catalans de *appodiare* i *appodium* si aquests mots haguessin persistit en català com ho han fet en espanyol, en francès i en italià.

Ⓔ *B* 396
Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* ‖ 4 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 9 *espanyol*] castellà *B* ‖ 11 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 20 *migsàvies*] mig sàvies *B* ‖ 26 *català*] català, *B* ‖ 27 *espanyol*] castellà *B*

557

15 V 1924

Apujar per *apoiar* no és acceptable mentre no es comprovi la seva existència en el català antic o en algun dels parlars actuals. No és, en efecte, lícit d'agafar un mot llatí i de sotmetre'l artificiosament a totes les modificacions que hauria experimentat si hagués persistit en la llengua transmès oralment de generació a generació. D'altra banda, *apujar* oferiria l'inconvenient de confondre's amb *apujar* compost de *pujar* (oposat a *abaixar*).

Però –diuen alguns dels partidaris del manteniment de *apoiar* (que ja té sobre *apujar* l'avantatge d'ésser un mot existent)– és una cosa permissible i que s'ha practicat en gran escala de manllevar un mot llatí catalanitzant-lo lleugerament. Cal, però, tenir en compte de *appodiare* no és un mot del llatí clàssic i que, àdhuc suposant que ho fos, l'omissió de la *d* seria una cosa molt discutible, encara que es pogués invocar l'analogia amb *remeiar* (de *remediare*).

Resta d'acceptar *apoiar* com un manlleu fet a l'espanyol. Totes les llengües modernes presenten nombrosos mots manllevats a d'altres llengües. És cert; però *apoiar* pertany a un ordre de castellanismes que havem convin-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gut a rebutjar. No és el mateix d'acceptar un mot com és ara *xutar*, que un mot com *apoiar*.

Avui la solució del problema que planteja *apoiar* es cerca per un altre costat: renunciant a tenir (reflex de *appodiare*) un mot que correspongui exactament a *apoyar*, es tracta de trobar els mots catalans que, cadascun en cada cas, expressen exactament o molt aproximadament la idea que solem avui expressar amb el mot *apoiar*. El senyor Ruyra, en una comunicació presentada a l'Institut, ha reunit un gran nombre de frases espanyoles on figura el mot *apoyar* i n'ha donat la traducció catalana sense recórrer a *apoiar*. Llegint el notable treball del senyor Ruyra, hom es convenç que, en la gran majoria dels casos, podem perfectament prescindir del mot *apoiar*. Entre els mots que tradueixen *apoyar*, hi ha *descansar*, *estontolar*, *recolzar*, *recalcar*, *emparar*, *ajudar*...

Ens resta, ara, de veure en quins casos cadascun d'aquests mots pot traduir el mot espanyol *apoyar*, o, millor, pot reemplaçar el castellanisme *apoiar*.

Ⓔ *B* 397
Ⓥ 8-9 *permissible*] permissible, *B* ‖ 9 *escala*] escala, *B* ‖ 14 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 19 *es*] se *B* ‖ 24 *espanyoles*] castellanes *B* ‖ 31 *espanyol*] castellà *B*
Ⓕ 23-25 Ruyra (1949a)
Ⓝ 23-25 Treball presentat davant la Secció Filològica el 15 de febrer de 1923 (Segarra 2004: 258), restat inèdit fins a la seva publicació a Ruyra (1949a).

558

17 V 1924

En l'ús del mot *apoiar* podem distingir tres casos principals:

I. *Apoiar*, transitiu, significant per sostenir una cosa sobre una altra, en una altra, contra una altra: *Apoiar el colze a la taula* (espanyol, *Apoyar el codo en la mesa*; francès, *Appuyer son coude sur la table*).

II. *Apoiar-se*, reflexiu, significant sostenir-se, una cosa, sobre una altra, en una altra, contra una altra: *Apoiar-se en el bastó* (espanyol, *Apoyarse en el bastón*; francès, *S'appuyer sur sa canne*).

III. *Apoiar*, transitiu, sostenir una cosa i, en sentit figurat, patrocinar, ajudar, prestar suport: *Apoiar una pretensió raonable* (espanyol, *Apoyar una pretensión razonable*; francès, *Appuyer une prétention raisonnable*).

Ⓔ *B* 398
Ⓥ 2 *per*] om. *B* ‖ 3, 6, 9 *espanyol*] castellà *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

559

20 V 1924

Descansar. En la comunicació del Sr. Ruyra el verb espanyol *apoyar* es troba traduït en la majoria dels casos pel verb *descansar*.

Descansar és un compost de *cansar*, verb que el fet de mancar en italià i en francès podria fer creure que el català modern deu a la influència castellana si no fos la seva presència en el català medieval: «No só tan *cansat* per la vellesa que a sostenir lo *cansament* haja mester bastó.» J. Esteve. «...que les gents, pus moguessen corrent..., que serien *cansats* en tal manera que quan fossen a Múrcia... hi podrien pendre gran mal.» Crònica del rei Jaume. *Cansar* pot, així, acceptar-se sense cap dificultat, i així mateix el seu compost *descansar*. Ambdós verbs, d'altra banda, són d'un ús general.

Descansar té dues significacions capitals, dins cadascuna de les quals pot ésser usat transitivament i intransitivament.

I. Intr. Ésser posat quelcom en un estat en què cessa de moure's per fer desaparèixer la fatiga, reposar. Usat transitivament agafa el sentit figurat d'alleujar a algú en el treball, etc.

II. Tr. Fer sostenir quelcom sobre una cosa, en una cosa, etc. (Esp. *descansar=apoyar*; fr. *appuyer*.) Usat intransitivament, significa sostenir-se quelcom sobre una cosa, en una cosa, etcètera. (Esp. *descansar=apoyarse*, fr. *s'appuyer*.) Com es veu, aquest *descansar*, transitiu, és sinònim de *apoiar* I, i, intransitiu, és sinònim de *apoiar-se*. Però així com descansar pot substituir sempre *apoiar* I, la substitució de *apoiar-se* per *descansar* no pot practicar-se sempre, puix que en el cas de denotar el subjecte un ésser animat, susceptible de fatiga, *descansar* és ja emprat en l'accepció de *reposar* i el seu ús en el sentit de *apoiar-se* donaria evidentment lloc a frases equívoques.

Ⓔ *B* 399

Ⓥ 1 «*Descansar*»] om. *B* | *Sr.*] senyor *B* | *Ruyra*] *LP* diu, per error, *Reyna* | *espanyol*] castellà *B* ‖ 13 *Intr.*] Intransitiu *B* ‖ 16 *Tr.*] Transitiu *B* | *Esp.*] cast. *B* ‖ 18 *Esp.*] cast. *B*

Ⓕ 5-6 *DAg* II, *s. v. cansament* [Esteve (1489 [1998]: n3v)] ‖ 7-8 Jaume I (1873: 438-439; [1991: 317-318])

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 557 i *CF* 558.

560

21 V 1924

Dèiem en la conversa anterior que quan usem *apoiar* transitivament en el sentit de fer sostenir una cosa sobre una altra, aquest *apoiar* pot ésser reem-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

plaçat per *descansar*. Així, *Apoieu l'escala a la paret*, pot reemplaçar-se per *Descanseu l'escala a la paret*, que vol dir exactament el mateix. Un barceloní, acostumat a emprar, en aquest cas, el verb *apoiar* i que potser no usa *descansar* sinó com a sinònim de *reposar*, pot trobar estrany i àdhuc creure artificiós l'ús de *descansar* en el lloc de *apoiar*. Però no dubti que *descansar* en el sentit esmentat és ben viu encara. Nosaltres ho hem pogut constatar en un gran nombre de contrades i àdhuc a Barcelona entre els treballadors que precisament han d'expressar sovint la idea que molts ens havem acostumat a denotar amb el mot advenedís *apoiar*.

Dos verbs, però, poden usar-se encara en el cas en qüestió, *recolzar i estontolar*, per bé que ambdós tenen una extensió més restreta que *descansar*, ço és no sempre el poden reemplaçar, el primer implicant la idea d'un *apoi* secundari, el segon (segons el testimoniatge del senyor Ruyra), la d'un *apoi* interí, poc estable.

Ⓔ *B* 400

Ⓥ 6 *pot*] per *LP*; *B* també fa aquesta correcció per donar sentit a la frase ‖ 11 *advenedís*] intrús *B*; *advenedís* no consta al *Diccionari ortogràfic* ‖ 14 *és*] és, *B*

Ⓝ 15-16 Vegeu les tres *CF* anteriors.

561

22 V 1924

Recolzar. Aquest verb és un derivat de *colze*. La significació primitiva de *recolzar-se* era indubtablement *apoiar-se* amb els colzes (Cp. el francès *s'accouder*): la persona, ultra el suport que la priva de caure verticalment (la terra, el sòl...), descansa els colzes en un segon suport que li permet de mantenir-se en una inclinació determinada sense caure. Però, per analogia, s'usa *recolzar* encara que no siguin precisament els colzes la part del cos que descansa en el segon suport, i per això *recolzar* pot referir-se àdhuc a objectes, com una escala, unes bigues, etcètera: *Recolzeu l'escala a la paret. Em vaig recolzar a la paret. Assegut al llit, recolzava el cap a la capçalera.*

Amb *apoiar*, fer sostenir és *apoiar*, transitiu (*Apoieu l'escala a la paret*), i sostenir-se és *apoiar-se*, reflexiu (*L'escala s'apoiava contra la paret*). Amb *descansar*, a *apoiar* correspon *descansar* transitiu (*Descanseu l'escala a la paret*), a *apoiar-se* correspon *descansar* intransitiu, no reflexiu (*L'escala descansava contra la paret*). Amb *recolzar*, a *apoiar* i a *apoiar-se* corresponen *recolzar* i *recolzar-se*; però quan es tracta d'un objecte, els corresponen *recolzar* transititu i *recolzar* intransitiu, no reflexiu. Exemple: *La Maria es recolza a la paret. L'escala recolzava contra la paret.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 401
Ⓥ 1 «*Recolzar*». *Aquest verb*] El verb recolzar *B*

562

24 V 1924

Recolzar denota *descansar* (fer sostenir o sostenir-se) dins determinades condicions; però quan és emprat en sentit figurat, expressa la idea de sosteniment d'una manera general, sense cap restricció, i és llavors potser el millor substitut de *apoiar*. Exemple: *Aquesta teoria recolza en les experiències realitzades per X.*

En català antic trobem ja nombrosos exemples d'aquest *recolzar*, que, d'acord amb la regla que donàvem en la conversa anterior, apareix conjugat pronominalment (*recolzar-se*) quan el sostingut és un ésser animat.

«Huy es lo jorn que's pert lo nostre ceptre, e del meu cap la triumphant corona prostrada veig en terra; del nostre cor lo braç dret nos desfall, e lo pilar en lo qual lo nostre stat segurament *recolzava* és derrocat per tu, fortuna adversa.» Tirant lo Blanch.

«...Lo carrech de nostres vassalls sobre la tua discreció vull que *recolze*; los quals com a fills te acomane...» Roiç de Corella.

«...la persona qui ha gran sperança que així mateix haja grans mèrits e molts béns en què's puxa *recolzar*.» Eximenis.

Ⓔ *B* 402
Ⓥ 14 *Roiç*] Rois *B*
Ⓕ 9-12 Martorell (1873-1905: IV, 356; [2005: 1495]) ‖ 13-14 Roís de Corella (1913: 60) ‖ 15-16 Eximenis (1495: 75v; [1981: I, 160])
Ⓥ₁ 10 *desfall*] defall ‖ 13 *nostres*] mos
Ⓝ 13-14 Extret del cap. XXI de *La història de Josef* de Roís de Corella.

563

27 V 1924

Des que publicàrem la primera de les converses referents al mot *apoiar*, diferents empordanesos ens han escrit fent-nos esment del verb *estintolar* com un possible substitut d'aquell mot. Coneixíem aquest verb, encara que no pertany al *nostre parlar*, i sempre ens havia semblat que és un mot que no pot pas substituir en tots els casos el nostre *apoiar*. Ens refermen en aquesta creença els exemples mateixos adduïts pels nostres comunicants

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i sobretot el testimoniatge del senyor Ruyra, segons el qual *estintolar* implicaria sempre la idea d'interinitat o feblesa en el sosteniment. Entre els exemples de *estintolar* que figuren en el treball del senyor Ruyra, assenyalem: «Les bigues estan només *estintolades* a la paret: podem mudar-les de lloc sempre que vulguem.» «Aquell cairat té el cap podrit i no *s'estintola* a la paret més que per un estellicó.» «L'han *estintolat* amb quatre canyes.»

Aquest darrer exemple ens dóna el sentit primitiu de *estintolar* (fer sostenir amb *estintols* o puntals: Les branques baixaven massa i hi han posat *estintols*).

Estintol i *estintolar*, en aquesta accepció, equivalen als mots *estaló i estalonar*, que trobem ja en català antic: «Ab tant lo comte féu cavar lo mur... e puix féu-lo *estalonar* e féu-hi metre foch per los *estalons* a cremar.» Desclot.

En català antic aquests mots apareixen també sota la forma *estoló* i *estolonar*, que, el verb, té l'avantatge de no confondre's amb *estalonar* derivat de *taló*. (Duia les sabates *estalonades*. El segon corredor arribà *estalonant* el primer.): «E en les carreres de la ciutat pot cascú en la frontera de son alberch posar taules, *estolons* o pilars...» Costums de Tortosa.

De la significació «posar puntals o *estintols*», *estintolar* passa a significar *apoiar* amb les restriccions de què havem fet esment.

Notem que, així com la llengua antiga vacil·la entre *estalonar* i *estolonar*, la llengua actual vacil·la entre *estintolar* i *estontolar*. El primer sembla tenir una major àrea geogràfica que el segon; però és curiós de constatar que aquells a qui aquests mots no són familiars, es decanten més aviat a favor de *estontolar*, que els sona millor i els sembla més viable que *estintolar*.

Ⓔ *B* 403

Ⓕ 18-19 *DAg* III, *s. v. estalonar* [Desclot (1885: 88; [1949-1951: II, 124])] ‖ 24-25 Íd., *s. v. estoló* [Oliver (1881: 10)]

Ⓥ1 18 *comte*] comte de Ampuries

Ⓝ 7-9 Vegeu *CF* 557. *Estintolar* és altrament un dels mots inclosos per Ruyra a íd. (1919a: 201) i (1949b: 379).

564

29 V 1924

En tots els casos en què, dins el treball del senyor Ruyra, *apoyar* es troba traduït per *descansar, recolzar o estintolar*, la traducció ens sembla perfecta: el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mot que substitueix *apoiar* vol dir exactament el mateix que aquest mot: fer sostenir o sostenir-se en una cosa, sobre una cosa, contra una cosa. Però la traducció de *apoyar* no pot satisfer-nos quan aquest mot apareix traduït per *emparar*: a nosaltres aquest verb ens desperta la idea de protecció, no la de suport o *appui*.

Emparar és un mot prou freqüent en català antic; però no sabem que hi aparegui mai com a equivalent o sinònim de *apoiar* (acc. I i II: fer sostenir o sostenir-se). Una significació de *emparar* freqüent en català antic és la mateixa que té el verb francès *s'emparer*: prendre violentament possessió d'alguna cosa, apoderar-se'n. (L'ennemi *s'empara* de la ville.) Exemple: «Si mester serà, *vos empareu* dels passos...» Emparentada amb aquesta significació, posseeix també la d'*embargar*: «E més avant lo dit governador secrestà e *emparà* tots e sengles béns.»

Però, al costat d'aquest *emparar*, el català antic posseeix un *emparar* (escrit també *amparar*) amb la significació de protegir (equivalent per tant a l'espanyol *amparar*. Cp. el francès *remparer*). Ex.: «E vós... nos *emparats* e'ns ajudats.» «Ja no serien los juglars ni'ls trobadors tan bé acullits ni tan *emparats* com són». Cp. «Açò que deuen fer per a guarda e *emparança* dels castells». *Emparar* que ha perdurat fins als nostres dies: Déu *l'empari*. Aquell turonet ens *emparava* del vent. Cp. Aquell mur ens servia d'*empara*. Cp., encara, el compost *desemparar*: Estic *desemparat* de tothom. (Ant. «dexam-lo la nuyt així *desemperat*, et tota la nuyt no hi faeren sinó tirar algarrades».)

Tenint avui *emparar* aquesta significació, en una proposició com «Havia caigut si no m'hagués *emparat* de la taula», *emparat de* no ens pot despertar, ens sembla, la mateixa idea exactament que *apoiat a*, encara que la protecció que ens forneixi la taula sigui servint-nos aquesta de suport o *appui*.

Ⓔ *B* 404

Ⓥ 18 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 27 *Havia*] Hauria *B*

Ⓕ 12-13 *DAg* III, *s. v. emparar* ‖ 14-15 Fajarnés (1900: 56) ‖ 18-19 Llull (1906-1914 [1987-2000]: II, 49) ‖ 19-20 Íd. (1906-1914 [1987-2000]: III, 98) ‖ 20-21 *DAg* III, *s. v. emparança* ‖ 24-25 Jaume I (1873: 210; [1991: 152])

Ⓥ$_1$ 20-21 *dels castells*] d'ells ... (Castells, I) ‖ 24 *tirar*] tirar les

Ⓝ 1 Vegeu *CF* 557. ‖ 14-15 Aquest extracte de Fajarnés, del *BSAL*, i el de *CF* 568,4, també són al *DCVB*. A *BSAL* 9 hi ha l'art. «Diccionari de la llengua catalana. Lletra de convit» d'Antoni M. Alcover, base del *DCVB* i que esmenta Fabra entre els qui donen suport al projecte (1901: 114). ‖ 20-21 En el sintagma «dels castells» (on el *DAg* diu «d'ells ... [Castells, I]»), s'ha assimilat la cit. i la seva font, que ja havia estat editada per Ramon d'Abadal (1912-1913: 128).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

565

5 VI 1924

Havem estudiat fins ara dos dels tres casos principals en què usem el verb *apoiar*. Havem vist la manera de substituir aquest mot en les frases del tipus *A apoia B sobre o contra C* i les frases del tipus *B s'apoia sobre o contra C*.

A apoia B sobre C, ço és A (una persona) fa que B se sostingui sobre C. En aquest cas, *apoiar* pot sempre ésser reemplaçat per *descansar*; solament, però, en el cas particular, freqüentíssim, en què, descansant B sobre el sòl i al mateix temps lateralment sobre C diem que A *apoia* B sobre o contra C, *apoiar* és reemplaçat per *recolzar* millor encara que per *descansar*.

B s'apoia sobre C, ço és B se sosté en C. En aquest cas, els reemplaçants de *apoiar-se* són també *descansar* i *recolzar*, aquest amb el mateix sentit restringit que en el cas anterior i prenent sols la forma reflexiva (*recolzar-se*) quan B designa un ésser animat. Però, en sentit figurat, *recolzar* pot reemplaçar sempre *descansar* significant *apoiar* o *apoiar-se*. (*Recolzar una teoria en tals o tals experiències*).

Resta ara examinar el cas indubtablement més difícil: *A apoia B* (amb indicació o sense indicació del mitjà).

Ⓔ *B* 405
Ⓥ 16 *examinar*] a examinar *B*

566

12 VI 1924

Quan diem que B descansa, recolza o es recolza (o s'estontola, s'estalona, etc.) en C, el subjecte de la proposició és el mot o grup de mots que designa la cosa sostinguda (B). Quan A (una persona) fa que B descansi, recolzi, etc., en C, llavors diem que A descansa, recolza, etc., B en C: la designació de la cosa sostinguda (B), que en el primer cas era el subjecte de la proposició, passa en el segon cas a ésser el complement directe, i el subjecte és la designació de la persona (A) que fa que aquella cosa (B) sigui sostinguda. Però si, en enunciar el sosteniment de B en C, agafem com a subjecte la designació de la cosa (C) en la qual descansa o recolza la cosa sostinguda (B), llavors direm que C suporta B: *La volta* (B) *recolza en quatre pilars* (C): *Quatre pilars* (C) *suporten la volta* (B). Si B descansa o recol-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

za en C, C suporta B: C és un *suport* de B. Heu's ací un *suport* equivalent a *appui* o *apoyo.*

Ara bé, sembla que aquest *suport* podria ésser utilitzat per a eliminar *apoiar* quan equival a *donar un apoi a* (*donner un appui à*). El francès empra *appuyer* en frases com *A appuie B* (no *à, sur, contra,* sinó *par*). Ex.: *Appuyer une muraille (par des poutres).* En aquest cas el català no usa gaire *apoiar,* sinó *aguantar* o *fer aguantar* (amb bigues, puntals, etc.) o *estontolar, estalonar, apuntalar,* etc. Però en els sentits figurats d'aquest *appuyer,* sí que usem ordinàriament *apoiar,* i precisament aquest *apoiar* és potser el més difícil de desarrelar: *Apoiar una sentència. Apoiar una pretensió. Apoiar una proposició. Apoiar algú amb tota la nostra influència.* Gairebé sempre podem expressar el mateix pensament que expressem amb aquestes sentències, recorrent a altres verbs com *confirmar, corroborar, sostenir, basar, protegir, ajudar, patrocinar, secundar,* etc.; però quan volem que la frase tingui exactament la mateixa força que amb *apoiar,* potser la millor solució fóra de recórrer a una locució verbal a base del substantiu *apoi* (*donar apoi a, prestar apoi a, parlar en apoi de,* etcètera), en la qual, però, reemplacéssim *apoi* per *suport* (ja que no ens és possible de reemplaçar *apoiar* per *suportar,* que voldria dir *sofrir, tolerar*); faríem, així, de *suport* el mateix ús que fan els anglesos de *support* en frases com *to give support to, to speak in support of,* etc.

Ⓔ *B* 406
Ⓥ 12 *Heu's*] Heus *B* ‖ 14 *Ara*] Doncs *B*

567

15 VI 1924

Des que hom torna a emprar els mots *cura* i *curar* com a traducció dels mots castellans *cuidado* i *cuidar,* havem pogut constatar alguns casos de *descurar* reemplaçant *descuidar.* Com ha nascut aquest *descurar*? Hom s'ha dit: tenim en la llengua corrent *cuidar* i *descuidar*; si *cuidar* ha de canviar-se en *curar, descuidar* deurà haver de canviar-se en *descurar.* (*Descurar* no sembla haver existit en català antic; almenys no en coneixem cap exemple. Hom hi troba, en canvi, un adjectiu *descurat,* derivat de *cura,* que no sembla, però, equivaler exactament al *descuidat* actual: «Era desobedient e maldient... e desmembrant e *descurat*...»)

S'ha d'anar molt amb compte, quan restablim un mot arcaic, de no treure'n derivats per analogia amb els derivats del mot castellà que aquell ve a

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

remeiar: que l'espanyol hagi tret de *cuidar* un *descuidar*, això no vol dir que el català tingui o hagi de tenir, tret de *curar* (equivalent a *cuidar*), un *descurar* (equivalent a *descuidar*). Tenim altres mots que tradueixen *descuidar*: *negligir*, *oblidar* i àdhuc *descuidar*, amb el seu postverbal *descuit*.

Notem, d'altra banda, que no sempre convé de traduir *cuidar* per *curar*; sovint són preferibles les perífrasis *tenir cura de*, *tenir compte de*, *tenir càrrec de*, etc.

Ⓔ *B* 455
Ⓥ 12 *l'espanyol*] el castellà *B*
Ⓕ 8-9 Boccaccio (1910: 372)

568

21 VI 1924

Creiem que hauria d'assajar-se el restabliment, en la llengua literària, del mot *destret*. Molts cops, llegint textos antics, havíem pensat en aquest mot com a apte a substituir, en molts casos, els mots *apuro* i *aprieto*. Deien els antics: «En temps de fam e de *destret*», «Com siau ja en gran *destret*...», «Se reté la vila sense alguna força o *destret*, sinó voluntàriament...»

Destret és el prolongament de *districtus*, participi passat de *distringere*. D'un *districtia*, derivat de *districtus* prové el *détresse* francès, que tradueix en molts casos, com el nostre *destret* antic, els mots espanyols *apuro*, *aprieto* (angustia, miseria, peligro extremo, etcètera).

El català no solament posseïa *destret* sinó el verb *destrènyer* (*distringere*); *destret* substantiu podia, doncs, considerar-se com el participi, substantivat, d'aquest verb. Pertanyia aquest verb a una família de verbs alguns dels quals han desaparegut i d'altres han vist restret l'ús llur, reemplaçats totalment o parcialment per verbs savis o forasters. El restabliment d'ells ens serviria per evitar, en molts casos, castellanismes com *apretar* i *apremiar*. Els verbs a què al·ludim són *estrènyer*, *restrènyer*, *constrènyer*, *destrènyer*.

Destrènyer, en català antic, té sovint el mateix sentit que el *constrènyer* actual (d'un ús més aviat escàs): «La cort *destrengué* lo pagès a pagar los diners», «De necessitat só *destret* d'escriure-les». Però, restablert *destret*, potser no fóra superflu de restablir també *destrènyer* en aquells casos en què no significava precisament forçar, obligar (ço és constrènyer), sinó produir un estat d'estretor, apuro, détresse...: «Al terç jorn ell fou molt fortament *destret* per fam.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 457
Ⓥ 7 «*districtus*»] «districtus», *B* ‖ 8 *espanyols*] castellans *B* ‖ 10-11 «*distringere*»] de «distringere» *B* ‖ 15 *per*] per a *B*
Ⓕ 4 *DAg* III, *s. v. destret* ‖ 4 Damians (1901: 167) ‖ 4-5 Carreras i Candi (1892 [1987]: 108-109) ‖ 18-19 Llull (1914 [2003]: 263; [2009: 325]) ‖ 19 Boccaccio (1910: 9) ‖ 22-23 Llull (1914 [2003]: 172; [2009: 242])
Ⓥ 4 *de*[1]] de gran | *siau*] siam (cf. *DCVB* 4, *s. v. destret*) ‖ 19 *só*] són estat

569

24 VI 1924

D'acord amb el nostre amic J. V.: no comprenem l'afecció que molts escriptors senten pel mot *quelcom*. Infinitament superior a *quelcom* és, sempre que la naturalesa de la proposició no impedeix el seu ús, el mot *res*, i en tot altre cas és gairebé sempre preferible a *quelcom* la locució pronominal *alguna cosa*, i àdhuc *qualque cosa*. En l'edat mitjana trobem *quelcom* usat rares vegades; alguns escriptors, dels més importants, semblen no haver-lo usat mai.

La forma en què apareix aquest mot en català antic no és *quelcom* sinó *queucom*. *Quelcom* sembla, així, ésser un de tants mots en què ha tingut lloc una falsa regressió de la *u* a *l*, com *malalt*, *galta*, *colze*, etc. Recordem haver trobat exemples de *queucom* en Eximenis i Jaume Roig, però no pas abundants.

Ara, que *queucom*, contra el que creu el Sr. J. V., es troba també usat com adverbi. Recordem els versos de Jaume Roig (*Spill o libre de les dones*, V. 6649):

be's trobarà
en qualque part,
mas luny e tart,
muller tal qual,
e cominal,
toleradora,
ordenadora,
queucom curosa,
en abundosa
casa fornida
... ...

Ⓔ *B* 84
Ⓥ 5 *edat*] Edat *B* ‖ 11 *Eximenis*] Eiximenis *B* ‖ 13 *Sr.*] senyor *B* ‖ 14 «*libre*»] «Libre» *B*
Ⓕ 16-25 Roig (1905: 114-115)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

570

27 VI 1924

Al Sr. M. M.

Quin és el mot català corresponent a l'espanyol *contienda*? En català antic trobem *contenda*, però el mot de molt el més usat és *contesa* («... si algú mourà baralla o haurà *contesa* ab altre...»).

Contesa és la forma femenina del participi del verb *contendre* («lo segon vici és de guardar-se de contrastar e *contendre* ab altri»). Aquest verb caigué en desuetud, contribuint-hi segurament el fet que algunes de les seves formes es confonen amb les corresponents del verb *contenir* («Mentre que'ls dos se *contenien*, vengué lo canonge»). *Contendre* es troba actualment substituït per *contendir*. *Contendre* figura certament en tots els diccionaris encara, però el verb que avui emprem per a traduir *contender* no és *contendre* sinó *contendir*. Posseint el català modern *tendir*, com a corresponent de l'espanyol *tender*, a *contender* ha pogut fàcilment fer correspondre un *contendir*; *contendir*, que té l'avantatge, sobre *contendre*, de no confondre cap de les seves formes amb les corresponents del verb *contenir*.

Si no renunciem a tenir un verb que correspongui exactament a *contender* (el francès no el té; l'italià té *contendere*), ¿a quin dels dos verbs *contendre* o *contendir*, donarem la preferència? A menys que no els acceptéssim tots (i llavors tindríem *contendre* i *contendir*, com tenim *defendre* i *defensar*, *tòrcer* i *torçar*, etc.), nosaltres ens inclinaríem potser a favor de *contendre*, malgrat els seus inconvenients, el qual aconsellaríem, però, d'usar moderadament.

Ⓔ *B* 445 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *Quin*] ¿Quin *B* | *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 11-12 *de l'espanyol*] del castellà *B*
Ⓕ 2-3 *DAg* II, *s. v. contesa* ‖ 4-5 Íd., *s. v. contendre* i *contrastar* ‖ 7-8 Íd., *s. v. contendre*

571

28 VI 1924

Als correctors de proves

En el *Diccionari ortogràfic* de l'Institut, per un oblit inexplicable, no figura el mot *pertot*. Això ha fet creure a molts que l'adverbi de lloc corresponent al francès *partout* havia d'escriure's en dos mots (*per tot*); i l'escriptor que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vol que el dit adverbi surti escrit *pertot*, en un mot, ha sovint de sostenir una forta discussió amb el corrector de la impremta, el qual, amb el *Diccionari ortogràfic* a la mà, sosté que el tal mot no existeix i que cal per tant escriure *per tot*, en dos mots. Que consultin els correctors la Gramàtica de l'Institut i veuran que, entre els adverbis de lloc, hi ha l'adverbi pronominal *pertot*. Seria, doncs, bo que en prenguessin nota i que, per no recaure en llur error, l'anotessin en llur exemplar del *Diccionari ortogràfic*.

Pertot és un mot més del grup de *sinó, perquè, enlloc, alhora*, etc., que cal no confondre amb *si no, per què, en lloc, a l'hora*, etc. Quan *per* i *tot* se succeeixen, cal escriure'ls generalment separats (*Per tot el que m'has dit, comprenc... Té per tot ajut, el que li presta son germà*); però quan valen per l'adverbi de lloc corresponent al francès *partout* o a l'anglès *everywhere*, ço és quan signifiquen *en totes bandes*, llavors cal escriure'ls formant un sol mot: *He buscat pertot i no l'he trobat.*

Cp.: *Si no ve, no l'hi podrem donar*, però *No vermell, sinó blau. Per què plora?*, però *He obert les finestres perquè entrés un xic l'aire. Posa-ho en lloc visible*, però *no l'he vist enlloc. Aquest rellotge no va a l'hora*, però *Trist i alegre alhora.*

Ⓔ *B* 527 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *el*] la primera edició del *B* ‖ 16 *és*] és, *B* | «*en*»] «a» *B*
Ⓕ 7-9 Vegeu Fabra (1918: 102; [2009: 234])

572

1 VII 1924

Al senyor M. Q.

El verb *assentir* fa *assent* o *assenteix*?

Havem parlat en diferents ocasions dels verbs en *ir* que, com *mentir* i *presumir*, vacil·len entre la conjugació dita pura (*ment, presum*) i la conjugació dita incoativa (*menteix, presumeix*). En general, són verbs abans purs en què tendeix a introduir-se l'infix *eix*, com un dia s'esdevingué amb *cobrir, llegir, oir, teixir, ferir*, etc. (avui, a Barcelona, exclusivament *cobreix, llegeix, oeix*, etc.; abans *cobre, llig, tix*, etc.): la mateixa tendència a generalitzar l'ús de *eix* que un dia féu desaparèixer *cobre, llig, ou*, etc., davant *cobreix, llegeix*, etc., fa dir avui més o menys freqüentment *menteix* en lloc de *ment, escolleix* en lloc de *escull*, etc. Però, al costat d'aquests verbs, n'hi ha alguns, com *presumir*, abans incoatius (*presumeix*), en què la forma pura (*presum*) pot

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

considerar-se com a deguda a la influència castellana (*presume*); i si en els verbs com *mentir*, *escollir*, sembla haver-se de donar la preferència a la forma pura (*ment*, *escull*), en els verbs com *presumir* cal indubtablement donar la preferència a la forma incoactiva (*presumeix*). De manera que no és certa la regla, algun cop formulada, segons la qual, en cas de vacil·lació, ens caldria donar sempre la preferència a la forma pura sobre la forma incoativa.

Quant a *assentir*, nosaltres creiem *assenteix* preferible a *assent*. I no és cap raó decisiva a favor de *assent*, el fet que *assentir* és un compost de *sentir*, que fa *sent* i no *senteix*. Un verb compost no ha de seguir necessàriament la conjugació del verb simple corresponent. En totes les llengües trobaríem exemples de verbs compostos que no es conjuguen exactament com els simples corresponents: en francès tenim *maudire*, que fa *maudissant*, per bé que *dire* fa *disant*; *médire* que fa *médisez*, per bé que *dire* fa *dites*.

Ⓔ *B* 147 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 1 *fa*] ¿fa *B* ‖ 3, 3-4 *conjugació*] conjunció *LP*, per error; aquest error es reprodueix a *B* ‖ 10-18 *Però ... incoativa.*] om. *B* ‖ 22 *conjugació*] conjunció *LP*, per error; corregit també a *B* ‖ 25 «*médisez*»], «*dites*»] a *LP* trobem, respectivament, «*médissez*» i «*disez*»; el primer d'aquests errors és esmenat en una nota al peu de la conversa següent, però el segon no; *B* restableix, com nosaltres, la forma adient també en aquest darrer cas

Ⓝ 2-4 Vegeu *CF* 165, *CF* 196 i *CF* 266.

573

3 VII 1924

Sentir és un verb pur: *sent*. Així mateix són purs els seus composts *consentir*, *ressentir*, *pressentir*: *consent*, *ressent*, *pressent*. Però *assentir* i *dissentir* fan *assenteix* i *dissenteix*.

De fet, en la llengua parlada (parlar de Barcelona), *sentir* fa exclusivament *sent* i els seus composts vacil·len entre les formes pures i les formes amb *eix*, com fan *mentir* o *escollir*. Però mentre que, en *consentir*, *ressentir* i *pressentir*, les formes amb *eix* són potser encara menys freqüents que en aquests dos verbs, en *assentir* i *dissentir* són indubtablement de molt les més usades –en el parlar de la majoria les úniques usades–, talment, que l'ús, en el llenguatge parlat, de les formes pures en lloc de les habituals, formades amb l'infix *eix*, àdhuc podria en certs casos retre inintel·ligible la frase.

Així justifica que la llengua literària, que adopta la conjugació de *sentir* per a *consentir*, *ressentir* i *pressentir*, en què encara són ben vivents les for-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mes més acostades a les del verb simple, estableixi, en canvi, per a *assentir* i *dissentir*, la conjugació incoativa, incloent aquests dos verbs en la categoria dels nombrosos verbs erudits en *ir* (*aplaudir, reverir, excel·lir, reflectir, fruir*, etc.), els quals adopten tots l'increment *eix* en les formes de desinència inaccentuada.

I, repetim-ho, no és cap argument decisiu a favor de *assent* i *dissent* la consideració que els verbs *assentir* i *dissentir* són composts de *sentir*: quan l'associació entre simple i compost s'és debilitada o extingida, no és rar de veure en totes les llengües com la conjugació del simple deixa de tenir una influència decisiva en la conjugació del compost.

Ⓔ *B* 148
Ⓥ 4 «*sentir*»] mentre «sentir» *B* ‖ 5 «*sent*» *i*] «sent», *B composts*] compostos *B* ‖ 6 *mentre que,*] així com *B* ‖ 13 *Així*] Això *B* ‖ 21 *composts*] compostos *B*

574

6 VII 1924

Es podria fer una llarga llista amb els mots que, malgrat haver estat denunciats com a castellanismes, continuen essent usats normalment en el català de les nostres publicacions: *entregar, enterar, apoiar, alentar, averiguar, desempenyar, empenyar-se, carèixer, favorèixer, emplear, aquilatar, aclaració, abasteixedor, aconteixement, plaç*, etc., etc.

Quan hom agafa una publicació qualsevol (llibre, revista, diari, etc.), ja no es sorprèn de trobar-hi alguns d'aquests mots, dels quals hom pot témer amb raó que no aconseguirem mai veure alliberada la nostra llengua, si tenim esguard que la majoria d'ells fa ja llargs anys que han estat denunciats com a castellanismes.

Però si hom es resigna a ensopegar de tant en tant amb algun d'aquests mots àdhuc en treballs d'escriptors notables, hom no pot menys que indignar-se quan troba en la nostra premsa mots i formes que revelen un desconeixement absolut del català com, per no citar sinó un parell d'exemples, *alemà* traduint *alemán* i *relloc* traduint *repuesto*!

Això és, certament, intolerable.

Ⓔ *B* 310
Ⓥ 7 *es*] se *B* ‖ 8 *veure*] de veure *B* ‖ 12 *mots*] mots, *B*
Ⓕ 15 *LP* (4 VII 1924), 1e
Ⓝ 15 «L'aterratge d'aviadors en territori alemany»: «Contestant les recents representacions [possiblement es tracta d'un error per *reclamacions*] fetes per Alemanya respecte al cas d'aterratge d'aeroplans en territori alemà».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

575

10 VII 1924

De tant en tant és bo d'aturar-se a examinar en quin grau són aprofitades les millores que incessantment van introduint-se en el català literari. A jutjar per les gasetilles i sobretot pels telegrames dels diaris catalans, ningú no sospitaria que s'hagués realitzat en els últims anys cap obra seriosa de depuració i fixació de la llengua.

Ara mateix, en una ressenya de les darreres operacions de l'exèrcit espanyol al Marroc, constatàvem una munió de faltes de català formidables. Entre altres, citem (deixant de banda innombrables girs i expressions que traeixen tot seguit una traducció mot a mot de l'espanyol, com «proveïda la posició de Tazza, resten *en ella* tres companyies», «a l'empar d'aquests focs», «la qual portava set dies assetjada»):

«S'ordena als soldats ataquin a la baioneta» (aquí, com en l'exemple següent, manca un *que*).

«Ha visitat l'alt comissari *per a* demanar es concedeixi la llorejada a...»

«N'hi ha prou amb observar en *qual* escala han estat la major part de les baixes.»

«Romput el *cèrcol* de les posicions.»

«Les últimes notícies del sector de Uad Lau acusen confiança en l'èxit, *doncs* l'enemic sofrí un càstig duríssim.»

«Han estat ara objecte d'*asetge*.»

«15 quilòmetres de *desfiladers* plens d'herbam.»

Ⓕ 9-10 *LVC* (8 VII 1924), ed. del v., 4e ‖ 10 Íd., 4f ‖ 11 *LVC* (8 VII 1924), ed. del m., 4a ‖ 12 Íd., 6c ‖ 14 Ibíd. ‖ 15-16 *LVC* (8 VII 1924), ed. del v., 4d ‖ 17 Íd., 4f ‖ 18-19 *LVC* (8 VII 1924), ed. del m., 6c ‖ 20 Íd., 4a ‖ 21 Ibíd.

Ⓥ 18 *notícies del sector*] notícies rebudes del sector ‖ 21 *desfiladers plens d'herbam*] desfiladers coberts d'herbam

Ⓝ 9-10 «Detalls de les operacions». ‖ 11 «Una nota oficiosa». ‖ 12 «Detalls de l'anada a Koba-Darsa»: «Per a resoldre definitivament la situació, s'ordena als soldats ataquin a la baioneta». ‖ 14 «La presidenta de la Creu Roja ha visitat l'Alt Comissari per a demanar-li es concedeixi la llorejada de Sant Ferran als defensors de Koba-Darsa». ‖ 15-16 «Les operacions al Marroc. Una nota oficiosa. Episodis dels setges de Koba-Darsa i Hoja»: «per a comprovar-ho, n'hi ha prou amb observar en qual escala i empleu han estat la major part de les baixes». ‖ 17 «Els combats del Marroc. Detalls de les operacions»: «restant romput el cercol de les posicions». ‖ 18-19 «Els combats del Marroc. El que se sap a Ceuta»: «confiança en l'èxit, doncs l'enemic sofrí». ‖ 20-21 «Els combats del Marroc. Una nota oficiosa»: «un camí de muntanyes de 15 quilòmetres de desfiladers [...] objecte d'asetge i atac».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

576

13 VII 1924

Va a emprendre's, dirigida per un grup d'estudiosos, la publicació dels nostres clàssics en condicions que els posaran a l'abast d'un públic molt més nombrós que no permetien les edicions fins ara aparegudes. Nosaltres no havem de ponderar ací la utilitat de la coneixença dels nostres clàssics sota d'altres punts de vista: ens interessa solament fer remarcar com la lectura dels nostres autors medievals ha de contribuir a la difusió dels innombrables guanys que la llengua literària moderna deu al seu acostament a la llengua antiga. És sobretot al recobrament de mots, de girs i d'expressions del català medieval, que el català d'avui deu la seva superioritat incontestable sobre el parlar encongit i provincià que era el català en iniciar-se la renaixença literària. La coneixença del català antic ens ha permès de retrobar una gran part del nostre lèxic que havíem perdut durant els llargs segles de decadència literària, i sobretot ens ha fornit els mitjans de redreçar la nostra sintaxi permetent-nos de reemplaçar per construccions catalanes les innombrables construccions que la nostra llengua havia anat manllevant a la llengua espanyola. Avui l'estudiós pot aprendre en gramàtiques i en altres obres didàctiques gran part dels milloraments introduïts en la llengua literària; però és evident que la millor manera que aquests arribin a la coneixença d'un major nombre de catalans és mitjançant la lectura dels autors antics d'on els gramàtics i els escriptors han poat aquells milloraments. Per això ens havem de felicitar que un grup de persones competents hagi emprès una edició popular dels nostres clàssics.

I ens en havem de felicitar d'una manera especial els que ens dediquem a l'ensenyament del català, els quals ens trobem avui amb grans dificultats cada vegada que assenyalem als nostres alumnes l'estudi de qualsevol autor medieval. Trobar en un moment donat una vintena o una trentena d'exemplars d'un text antic, és avui una cosa ben difícil si no impossible. I aquest greu inconvenient vindrà a desaparèixer amb la publicació de «Els nostres clàssics».

Ⓔ *B* 609 *ECL* 81-82

Ⓥ 8 *al*] el *LP; B* i *ECL* també fan aquesta esmena ‖ 16 *espanyola*] castellana *B* ‖ 19 *catalans*] catalans, *ECL* ‖ 20 *antics*] antics, *ECL* ‖ 22 *popular*] general *B* ‖ 23 *en havem*] n'havem *B* | *que*] qui *B ECL* ‖ 28 *de «Els*] d'Els *ECL* ‖ 28-29 *nostres clàssics*] Nostres Clàssics *B*

Ⓝ 1-3 Fa ref. a l'Editorial Barcino, fundada per Josep Maria de Casacuberta a primers d'estiu d'aquell any, i més en concret al·ludeix a la col·lecció ENC, la comissió editora de la qual era integrada per Ramon d'Alòs, Pere Bohigas, Lluís Nicolau d'Olwer, Marçal Olivar i el mateix Josep Maria de Casacuberta. Vegeu Santanach i Suñol (2005).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

577

15 VII 1924

Els editors de «Els nostres clàssics», tot respectant fidelment el català dels textos, hi adoptaran, però, l'ortografia moderna. Seria alterar el llenguatge, que precisament es tracta de donar a conèixer tal com era, que hom en modernitzés el lèxic, la morfologia o la sintaxi amb intenció de facilitar-ne la lectura: els mots, les formes, els girs difícils, cal explicar-los, però mai substituir-los, un dels objectes de la publicació essent justament de difondre la coneixença del català medieval. Però el canvi d'una lletra, l'addició d'un accent o d'un apòstrof, qualsevol modificació merament ortogràfica, això sí que pot fer-se, ja que, tot facilitant-se la lectura dels textos, el llenguatge resta essencialment el mateix, i cap importància no té per a la generalitat dels lectors moderns la coneixença de l'ortografia vacil·lant dels textos antics.

És més: la lectura de textos en què els mots apareguessin sota grafies vàries i sovint diferents de les modernes, entrebancaria l'acció benefactora de la lectura en la difusió de l'ortografia: si és mitjançant la lectura del català que la gent va fixant en la seva memòria les grafies correctes, no convé en cap manera posar a les seves mans textos en què els mots no apareguin escrits amb l'ortografia moderna.

Ⓝ 1 Vegeu la n. a la *CF* anterior.

578

18 VII 1924

Davant l'anunci d'una edició popular dels nostres clàssics, hi haurà molts que dubtaran del seu èxit en la creença que un text medieval ha d'ésser ininteL·ligible per a tots els qui no han fet un estudi especial del català antic, que són la gran majoria dels lectors actuals. Això fóra, en efecte, si les diferències que separen el català antic del català d'ara fossin comparables, per exemple, a les que hi ha entre el francès medieval i el francès modern. Aquestes són tan grosses, que el francès medieval és per als francesos d'avui com una llengua estrangera, talment que cap francès no és capaç d'entendre un text medieval sense haver fet un estudi seriós del francès antic. Però en català, les diferències que separen la llengua antiga de la moderna són incomparablement menys nombroses i menys fortes; i basta que hom aprengui unes quantes formes verbals i mots gramaticals caiguts en desue-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tud perquè, amb l'auxili d'un curt vocabulari, pugui entendre fàcilment qualsevol text medieval.

Qui per primera vegada agafa un text antic, potser, en trobar una grafia medieval com *hoyt* per *oït*, *hans* per *ha'ns*, *noy* per *no hi*, o una forma verbal estranya al català modern, com *poch* per *pogué*, *hagra* per *haguera*, o un mot o expressió desapareguts de la llengua, com *aontar*, *hanc*, *entró*, *hauer ops*, el deixarà, descoratjat, creient que és incapaç d'entendre'l. Però, si el text és ortografiat a la moderna, com ho seran els de la col·lecció «Els nostres clàssics», i, abans d'emprendre'n la lectura, hom pot consultar, en una fulla que acompanyarà cada volum, la llista de les principals formes verbals i mots gramaticals propis de la llengua antiga, el text se li farà tot seguit entenedor, puix que la sola dificultat amb què toparà, molt de tant en tant, serà la presència d'algun mot desconegut. I per sortir al pas d'aquesta dificultat, cada volum de «Els nostres clàssics» portarà adjunt un glossari dels mots difícils que figurin en el text.

Ⓔ *B* 610 *ECL* 83-84

Ⓥ 1 *d'una ... clàssics*] de la iniciació de la biblioteca «Els Nostres Clàssics» *B* | *popular*] completa *ECL* ‖ 15-27 *Qui ... text.*] om. *B* ‖ 18 *«hauer» «ops»*] «haver», «ops» *ECL* ‖ 20 *ortografiat a la moderna*] ben transcrit *ECL* ‖ 20-21, 26 *nostres clàssics*] Nostres Clàssics *ECL* ‖ 21-22 *una ... volum*] uns fulls acompanyaran els primers volums *ECL* ‖ 26 *volum*] text *ECL* | difícils] om. *ECL* ‖ 27 *figurin en el text*] hi figurin *ECL*

Ⓝ 1 Vegeu la n. a la *CF* 576.

579

24 VII 1924

Per a provar el que dèiem en la conversa anterior ens bastarà copiar un tros del text del XIV, no certament dels més fàcils, un fragment de la crònica de Jaume I.

El lector ha de tenir present (ho trobarà en la fulla que acompanyarà el volum corresponent, si no ho sap ja per lectures anteriors) que la terminació verbal *ts* equival a la terminació *u* (doncs: *cuidats* és *cuidau*, *fets* és *féu*, *féssets* és *fésseu*); que, en el perfet d'indicatiu, a les terminacions modernes *àrem*, *érem* corresponen les terminacions antigues *am*, *em* (doncs: *manam* és *manàrem*; *haguem* és *haguérem*; i, essent *dix* el pretèrit de *dir*, *dixem* és *diguérem*); que a les formes modernes *hagué*, *vengué* (*vingué*), etc., corresponen les antigues *hac*, *venc*, etc.; que *dix* és *digué*, *pres* és *prengué*, *deja* és *dega*...

Heu's ací ara el fragment en qüestió:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«E sobre açó manam ensellar e trossar les atzembles; e la Regina presse a plorar, e dix que en mal punt era nada, que ella era vinguda aquí per adobar a nòs e a son genre, e ara veés que així es partia tan mal. E ells anaren-se'n e dixeren a l'Infant que nòs nos en volíem anar e que manàvem ensellar. E quan nòs haguem ensellat, venc-nos lo Maestre Ducles e don Diego de Viscaia, e dixeren-nos: «Rei ¿és açò per vós que vós vos arravatets tan tost e tan fort?» E nòs dixem: «No ha hom al món que vosaltres no fésets eixir de mesura per ço car fets totes les coses ab ergull, e cuidat-vos que tot ço que vós volets deja hom fer». E dixeren-ho a la Regina: «Senyora, parlats ab vostre marit, e digats-li que no s'ireixe ni s'arravate, que nòs irem a don Alfonso, e la cosa no es partirà així com ara se parteix». E la Regina pregà'ns plorant que no ens cuitàssem ni volguéssem cavalgar, que ells irien llà a don Alfonso, e que endreçarien la cosa ab amor de nòs e d'ell. E nòs dixem que, pus (puix) ella e ells nos en pregaven, que ho faríem...»

Ⓥ 4 *la fulla*] la full *LP*; com que en la *conversa* 578, 21 diu clarament *una fulla*, i en la 600, 20, *les fulles*, hem optat per corregir en aquest sentit
Ⓕ 14-27 Jaume I (1873: 370; [1991: 267-268])
Ⓥ₁ 16 *ara*] ara que

580

25 VII 1924

És elemental que l'acusatiu plural del pronom de tercera persona és *les*, no *els*. Parlant d'unes cadires, no direm pas *Els han comprades*, sinó *Les han comprades*, com no direm pas *Me'ls han comprades*, sinó *Me les han comprades*. Que el complement indirecte sigui, però, un *hi* reemplaçant un *li*, i llavors ja no és impossible que algú, poc fort en gramàtica, no se li escapi d'emprar *els* en lloc de *les*. Si diem *Les han comprades* i *Me les han comprades*, és clar que cal dir *Les hi ha comprades* i no pas *Els hi han comprades*; però el fet és que sovint trobem usat, en combinació amb *hi*, *els* en lloc de *les*. Solament que una tal incorrecció no hauria d'aparèixer mai en l'escrit. Però hi apareix encara; i hi apareix amb certa freqüència. Cosa que prova fins a quin punt es desentenen de la gramàtica àdhuc els que tenen per professió d'escriure per al públic.

Exemples: «... ha hagut de sofrir moltes molèsties, contrarietats i agrors (Veus: Qui són els qui els hi han ocasionat?)»

Les molèsties, les contrarietats, les agrors, no *els* hi ha ocasionat; *les* hi ha ocasionades!

Ⓥ 1 És evident que després de *pronom* manca *femení*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

581

27 VII 1924

Ben conegut és –perquè ha estat combatut mantes vegades, per cert no gaire eficaçment– el fet de trobar-se sovint reemplaçada la conjunció *que* per un *què* accentuat en anteposar-se-li indegudament alguna de les preposicions *de*, *a* o *en*. Ex.: *Estava contenta de què no l'haguessin vista entrar al teatre*, en lloc de *Estava contenta que no l'haguessin vista entrar al teatre.*

Però ara comença a donar-se amb certa freqüència un altre cas de substitució de *que* per *què*, degut a l'anteposició, també indeguda, de l'article a aquella conjunció «...motivant *el què* molts amics es traslladessin al domicili...» Ací hi ha un verb transitiu (*motivant*), acompanyat del seu complement directe (*molts amics es traslladessin al domicili...*) i basta a enllaçar aquest complement amb el verb la simple conjunció *que*: *...motivant que molts amics*, etc.

Tota construcció feta a base de canviar *que* en *què* és, per aquest sol fet, inadmissible. Ni, fent de subjecte, una proposició conjuntiva hauria, segons nosaltres, de construir-se amb l'article: *El que vós li diguéssiu això l'ha molestat en gran manera.* Sense article i començant amb un *que* inaccentuat, aquesta proposició resultaria indubtablement més correcta.

Però, àdhuc admetent-se l'anteposició de l'article a la conjunció *que*, caldria, ens sembla, no accentuar mai aquesta conjunció, no donant, així, al mot *què* altres valors que el de pronom relatiu o el de pronom interrogatiu.

Ⓔ *B* 289

582

30 VII 1924

L'altre dia, llegint un diari barceloní escrit en català, després d'un *averiguar*, d'un *alentar* i d'un *aquilatar*, trobàvem un *maxacar*, que suposàrem que era, amb una lleu falta d'impremta, un *matxacar* traducció d'un *machacar* espanyol. Realment és més gran del que ens pensàvem el nombre de mots espanyols dels quals els nostres periodistes semblen ignorar la traducció. Que, en una traducció de l'espanyol, passin sense traduir mots com *averiguar*, *alentar* i *aquilatar* és una cosa lamentable certament, però a la qual estem ja acostumats: es tracta de mots habituals en la llengua parlada que hom comprèn que s'esmunyin fàcilment a la llengua escrita. Però el cas de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

matxacar és més greu: suposa l'admissió, sense examen, de qualsevol mot espanyol del qual no se'ns acudi instantàniament l'equivalent català. A aquest pas, un dia trobarem *desmenuçar*, un altre *arrodillar-se*, un altre *assemejar*... I el català esdevindrà, quan menys quant al seu lèxic, un mer dialecte espanyol!

Ⓔ *B* 311

Ⓥ 4 *espanyol*] castellà *B* ‖ 5 *espanyols*] castellans *B* ‖ 6 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 11 *espanyol*] foraster *B* ‖ 13 *quan menys*] almenys *B* ‖ 14 *espanyol*] castellà *B*

583

31 VII 1924

Mostres del català que la majoria dels nostres periòdics serveixen al públic català a honor i glòria de la nostra estimada llengua:

«...de la Comissió de l'Atlàntic, de la qual *n'és* president.»

«...una munió d'obrers als quals *els hi* prometia crescuts sous...»

«...un àpat, al qual han estat autoritzats perquè *hi* assisteixin els caps i oficials de l'Exèrcit...»

«...al seu contrari, al qual *li* féu una ferida en la regió mamar.»

«...produïren gran impressió en aquesta ciutat... en *la qual* província posseeix mines...»

«...en tot *el* referent a la venda d'alcohols...»

«Reial ordre *aclarant l'*establert al Reial Decret de...»

«A la mateixa hora que ocorria *l'*anteriorment relatat...»

«...s'uniren per *a* derrotar el candidat ciervista, *el qual* valgué el triomf al candidat C.»

«*Pel* matí d'avui...fou agredida...»

«Alguns altres *pormenors* que obren en poder del Jutjat...»

«...el *gaban* i el capell...»

«L'ex-diputat... don J. C.... sortirà un d'aquest dies cap a França... on es proposa residir una curta temporada dedicat a *llurs* estudis.»

Ⓕ 3 *LVC* (30 VII 1924), ed. del m., 2a ‖ 4 Íd., 4a ‖ 5-6 Íd., 4c ‖ 7 Íd., 4d ‖ 8-9 Íd., 4a ‖ 10 Íd., 2a ‖ 11 Ibíd. ‖ 12 Íd., 2b ‖ 13-14 Íd., 4a ‖ 15 Íd., 4b ‖ 16 Íd., 4e ‖ 17 Íd., 4a ‖ 18-19 Íd., 3b

Ⓥ1 8-9 *província*] «provincia»

Ⓝ 3 «El contingut de la Gaseta. N'Ot de Buen»: «Una altra R[eial] O[rdre] disposant que ces[s]i N'Ot de Buen en la representació de l'Institut Espanyol de Geografia en el Comitè Nacional de Geodèsia i Geofísica, i formi part d'aquest com a vocal representant de la Comissió de l'Atlàntic, de la qual n'és president». ‖ 4 «L'ex-diputat Eduard Casanova. La seva actuació a Terol»: «En Casanovas mai es dedicà a explotar-les; solament féu els treballs preliminars, col·locant-hi una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

munió d'obrers, als quals els hi prometia crescuts sous, que després no els pagava». ‖ 5-6 «En Primo de Rivera a Galícia. Al Ferrol». ‖ 7 «De Màlaga. Baralla a un Hospital». ‖ 8-9 «L'ex-diputat Eduard Casanova. La seva actuació a Terol»: «les esquerres s'uniren per a derrotar el candidat ciervista, el qual valgué el triomf al candidat Casanova». ‖ 10 «El contingut de la Gaseta. Els oficials de carrabiners»: «Pel matí d'avui, en fer el servei d'aiguada del blocau Amedris núm. 2, fou agredida la seva protecció». ‖ 11 «El contingut de la Gaseta. Vacants i excedències». ‖ 12 «Robatoris a Granada. Detinguts i sospitosos». ‖ 13-14 «L'ex-diputat Eduard Casanova. La seva actuació a Terol». ‖ 15 «La campanya del Marroc. Comunicat oficial». ‖ 16 «El robatori de nens a Sando de Santa María. Un degenerat». ‖ 17 «L'ex-diputat Eduard Casanova. La seva actuació a Terol»: «En entrar en el Casino donava cinc duros al que li recollia el gaban i el capell». ‖ 18-19 «Notes polítiques. El senyor Joan Casanovas».

584

5 VIII 1924

És una cosa de no dir el bé que farien els nostres diaris si apareguessin escrits correctament, en un català lliure de castellanismes, i de faltes de gramàtica, i d'inversions i pleonasmes inelegants. La difusió del bon català està a la mà dels que confeccionen els nostres diaris. Per això és tant de doldre que certes seccions d'aquests apareguin constantment entacades de tota mena de faltes: d'ortografia, de sintaxi, de lèxic. La gran majoria dels seus lectors, que no han après el català a l'escola, que no han tingut ocasió d'estudiar a fons la gramàtica catalana i que solament per la lectura proden anar depurant i enriquint llur lèxic, ¿quin profit trauran d'empassar-se cada dia unes quantes planes d'un català pitjor que el parlat, on els castellanismes més inversemblants alternen amb arcaismes mal usats, on són acceptades les incorreccions més grolleres de la llengua vulgar, on a cada moment apareixen faltes de construcció com les notades en la conversa anterior, on ni tan solament els mots apareixen sempre correctament ortografiats? Quan un dia i un altre dia fem notar, en aquestes converses, com és deplorable el català d'algunes seccions dels nostres diaris, és perquè ens dol que la premsa diària, que tant de bé podria fer per a la difusió del bon català, contribueixi més aviat a la perpetuació i àdhuc a la introducció d'una munió de grafies, formes, paraules i construccions defectuoses.

¿Per què no es decideixen les nostres empreses editorials a tenir un nombre suficient de *bons* revisadors d'originals? Ja sabem que en tenen; però no en nombre suficient per a revisar *tots* els originals. I això és indispensable; no basta que una gran part d'un diari estigui correctament escrita: és tot el diari que ho ha d'estar! I tots sabem com es confeccionen certes seccions dels nostres diaris. I tots sabem per què no es confeccionen millor. Però, davant el bé que deixa de fer-se i el mal que positivament es fa donant

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

a llegir al públic el català deplorable en què habitualment apareixen escrites certes seccions dels nostres diaris, ¿no hauríem d'esperar de les empreses editorials que es decidissin a fer qualsevol sacrifici per tal que no sortís una sola ratlla que no hagués estat curosament revisada per un bon revisador d'originals?

Ⓔ *B* 607
Ⓥ 2 *castellanismes*] forasterismes *B* ‖ 3 *està*] és *B* ‖ 4 *que*] qui *B* ‖ 6 *dels seus*] de llurs *B* ‖ 10 *planes*] pàgines *B* ‖ 13 *com ... anterior*] om. *B*

585

8 VIII 1924

Abans de posar-nos a comentar els passatges transcrits en la nostra penúltima conversa –trets d'un sol número d'un diari barceloní–, copiarem un petit fragment de la secció telegràfica d'un altre diari, per tal que els nostres lectors es convencin que no són pas injustes les apreciacions que, sobre el català dels nostres diaris, fèiem en la nostra darrera conversa:

«Astúries no pot sentir aquest temor: província o regió, sempre tindrà personalitat pròpia. No *n'hi ha* veí que, en realitat, pugui *acomodàr-se-li* (sic).

Algunes regions *confundiren* el regionalisme amb altre ideal més perillós, *pel qual* s'ha *soslajat* (!) un tant la qüestió regional, *abansposant* (!) a aquesta...

...*compolsant* l'opinió...

...per fer front a les seves *perentòries* necessitats...

Al sortir de Galícia haig de consignar la meva gratitud immensa a quants, en *nombre* d'aquesta terra...

...un individu que se'l va condemnar... i del qual es dubtava de la capacitat mental...»

Ⓕ 6-17 *LP* (5 VIII 1924), 5 e-f
Ⓝ 6-17 Les cit. són extretes de la informació sobre «El govern del directori militar», amb motiu del viatge que el general Primo de Rivera havia fet per aquells dies a Galícia i a Astúries, la darrera de les quals té a veure amb el report sobre el recent consell de ministres del directori.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

586

9 VIII 1924

«...de la Comissió de l'Atlàntic, de la qual n'és president.»
«...una munió d'obrers als quals els hi prometia crescuts sous...
«...al seu contrari, al qual li féu una ferida...»

Aquests passatges presenten tots tres la mateixa falta: l'adjunció d'un pronom feble (*n'*, *els hi*, *li*) al verb de l'oració de relatiu, pronom feble innecessari, puix que l'objecte que designem amb ell ja és expressat pel pronom relatiu. Ben construïdes, les oracions de relatiu que figuren en els passatges transcrits, haurien de fer:

Del qual és president
als quals prometia crescuts sous
al qual féu una ferida

Suposem una oració com *El mot català A prové del mot llatí B.* Si, havent-se anteriorment esmentat *el mot llatí B*, volem expressar el mateix pensament que expressa aquella oració, podem dir *En prové el mot català A* (1), on la frase nominal *del mot llatí B* es troba reemplaçada per un pronom: *en.*

Ara, si havent esmentat *el mot llatí B*, volem enunciar que d'aquest mot B prové el mot català A i això ho volem fer, no mitjançant una oració independent, sinó mitjançant una oració subordinada que faci d'atribut de *el mot llatí B*, llavors direm *El mot llatí B, del qual prové el mot català A...* (2), on la frase pronominal *del qual* fa el mateix ofici que el pronom *en* en l'oració 1.

En 1, la frase nominal *del mot llatí B* es troba reemplaçada pel pronom *en*; en 2, es troba reemplaçada per la frase pronominal *del qual*; i és erroni d'expressar una altra vegada, mitjançant el pronom *en*, la idea que ja és expressada pel pronom relatiu *del qual*: *El mot llatí B, del qual en prové el mot català A.*

587

13 VIII 1924

«...una munió d'obrers als quals els hi prometia crescuts sous...»

Ací, sobre la falta d'expressar dues vegades el complement indirecte –una vegada mitjançant *als quals* i l'altra vegada mitjançant *els hi*–, hi ha encara la falta d'emprar la combinació *els hi* com a datiu del pronom *ell*: el datiu de *ell* no és *els hi*, sinó *els*. Als obrers, *els eren promesos* sous, no *els hi*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

eren promesos sous. Però, havent designat *els obrers* mitjançant *els quals*, és clar que, en el passatge transcrit, àdhuc *els* fóra incorrecte.

Un altre exemple d'una oració de relatiu mal construïda és: «...un àpat, al qual han estat autoritzats perquè hi assisteixin els caps i oficials de l'Exèrcit...»

Els caps i oficials de l'Exèrcit han estat autoritzats a assistir *a un àpat* és expressada dues vegades en l'oració de relatiu: una vegada per *al qual* i l'altra per *hi*. Aquest adverbi hi sobra. Bastaria, perquè l'oració de relatiu esdevingués correcta, mudar *perquè hi assisteixin* en *a assistir*.

588

14 VIII 1924

«...s'uniren per a derrotar el candidat ciervista, el qual valgué el triomf al candidat C.»

Com ço que valgué el triomf al candidat C no fou segurament el cadidat ciervista sinó el fet d'unir-se per derrotar el candidat ciervista, el pronom relatiu no es refereix al substantiu *candidat*, sinó a tota l'oració anterior; doncs el relatiu adequat no ha d'ésser *el qual* (al qual pronom no pot menys que atribuir-se com a antecedent el substantiu masculí, *el candidat*), sinó *la qual cosa*. *El qual* s'explica com a traducció d'un *lo cual*, en què al traductor no se li ha acudit sinó de canviar *lo* en *el*, sense advertir que revestint *el qual* la mateixa forma que el relatiu masculí i havent-hi en l'oració anterior un substantiu masculí, *el qual*, gramaticalment, havia forçosament d'atribuir-se a aquest substantiu.

El qui tradueix *lo cual* per *el qual*, és natural que tradueixi *para* per *per a*. Així, en el paràgraf transcrit, trobem un *per a* on hauria d'haver-hi un *per*: *s'uniren per derrotar...* Cp.: «Anam a Xàtiva *per* veure la reyna.»

Però això són menuderies comparat amb allò d'un «ex-diputat... dedicat a *llurs estudis*». Si sempre on *llur* és correcte ho és igualment *seu*, però, on *seu* és correcte no sempre ho és *llur*, el qui no coneix la valor de *llur* faria bé de prescindir d'aquest possessiu, i així no s'exposaria a usar, amb la significació de *pertanyent a ell*, un mot que significa exclusivament *pertanyent a ells o a elles*. (Cp.: el francès *leur*.)

Ⓕ 15 Jaume I (1873: 288; [1991: 209])

Ⓝ 15 *Xàtiva*, segurament per *Burriana*, com a *CF* 441,18 i a Fabra (1912: 157, 176; [2005: 623, 642]).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

589

20 VIII 1924

«...a la mateixa hora que ocorria l'anteriorment relatat...»
«...en tot el referent a la venda d'alcohols...»
«Reial ordre aclarint l'establert en el Reial Decret...»

Heu's ací tres exemples d'una construcció, avui freqüent en el català escrit, filla d'una traducció mot a mot d'una construcció espanyola feta a base de l'article neutre. Una frase com *lo anteriormente relatado* ha donat, en català, *lo anteriorment relatat*, i, amb el canvi de *lo* en *l'*, *l'anteriorment relatat*, que no és pas més catalana pel canvi de l'article neutre espanyol per l'article masculí-neutre català. No és solament la forma de l'article el que és dolent en *lo anteriorment relatat*, sinó tota la frase. Ho hem dit moltes vegades: l'eliminació de l'article *lo* exigeix sovint alguna cosa més que mudar *lo* en *el* o en *l'*. Quan, en fer una traducció de l'espanyol, ens trobem amb una frase com l'esmentada, no ens havem de limitar a canviar *lo* en *el* o *l'*: havem de refer tota la construcció: *todo lo referente a* és *tot el que es refereix a*, o *tot ço que...*, o *tot allò que...*; *lo anteriormente relatado* és *el que*, o *ço que*, o *això que acabem de relatar*. Quant al tercer exemple, no recordem al que es referia el mot espanyol *lo*, però segurament podia ésser reemplaçat avantatjosament per un substantiu, com en molts altres casos en què l'espanyol empra el seu article neutre.

Ⓔ *B* 199
Ⓥ 4 *Heu's*] Heus *B* ‖ 5 *espanyola*] castellana *B* ‖ 8 *espanyol*] castellà *B* ‖ 12 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 17 *espanyol*] castellà *B* ‖ 18 *l'espanyol*] el castellà *B*

590

23 VIII 1924

Un dels contradictors del senyor Bulbena (que pretén que el relatiu *que* no ha d'ésser mai usat en funció de subjecte) sembla, amb tot, reconèixer que, en efecte, *qui* és *més gramatical* que no pas *que*. ¿Per què *qui* seria *més gramatical* que no pas *que*? La gramàtica no té res a veure amb la qüestió suscitada ara pel senyor Bulbena, mentre aquesta no sigui resolta a favor de *qui* o a favor de *que*.

El fet és que la llengua, en un estat anterior a l'actual, posseïa, al costat del relatiu *que*, que podia fer de subjecte i de complement directe, un *qui* exclusivament usat com a subjecte i el qual els escriptors solien preferir a la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

forma *que* quan el relatiu feia de subjecte. Ara que –així com el francès d'un estat anàleg passà, reduint l'ús de *que*, a l'estat actual, en què aquesta forma no s'usa sinó com a complement directe i, com a subjecte, no s'usa sinó la forma *qui*– el català, al contrari, anà reduint l'ús de la forma *qui*, i avui, en el parlar central almenys, un sol relatiu feble, *que*, és usat com a subjecte i com a complement directe, exactament com en espanyol i com... en italià. Els millors escriptors actuals usen, com a subjecte, *que*; ningú, parlant, no pensa a substituir el *que* subjecte per *qui*. I davant aquest estat de coses, ¿quin sentit té de dir que aquesta forma és *més gramatical* que no pas aquella?

Ara, si la totalitat o la gran majoria dels escriptors actuals, creient avantatjós per a la llengua que aquesta posseís, com el francès, les dues formes *qui* i *que*, es posessin arbitràriament a usar rigorosament *qui* com a subjecte i *que* exclusivament com a complement directe, i aquesta innovació del llenguatge escrit aconseguís penetrar en el parlar d'un nombre considerable de catalans, llavors i solament llavors podria venir el gramàtic i establir una regla gramatical que proscrivís l'ús de *que* com a subjecte, i llavors i solament llavors tindria un sentit això de dir que *qui* és més gramatical que no pas *que*, o millor dit que, en funció de subjecte, *qui* és sols gramatical, i l'ús de *que* constitueix una falta de gramàtica.

Ⓔ *B* 105

Ⓥ 3 *¿Per*] Per *B* ‖ 10 *que –així*] que, així *B* | *francès*] francès, ‖ 11 *actual, en*] actual –en *B* ‖ 12 *directe i,*] directe, i *B* | *subjecte,*] subjecte *B* ‖ 13 «*qui*»–] «qui»–, *B* ‖ 24 *penetrar*] de penetrar *B*

Ⓕ 1-6 Bulbena-Tosell (1924a); Vallès (1924); Bulbena-Tosell (1924b); [Rovira i Virgili] (1924a)

Ⓝ 1-6 Antoni Bulbena-Tosell (1924a) es manifestava a favor de l'ús del *qui* i en contra del *que*, tot adduint l'autoritat d'un ex. de Bernat Metge i el paral·lelisme de solucions amb l'italià i amb el francès. E[milí] Vallès li replicava amb altres ex., igualment de Bernat Metge, però també d'escriptors mallorquins coetanis (Costa i Llobera, Miquel Ferrà, Antoni M. Alcover, Llorenç Riber). Bulbena s'hi giraria encara en una contrarèplica. El contradictor de Bulbena aquí al·ludit per Fabra és tanmateix l'editorialista de *LP*, Rovira i Virgili, que a 1924a, tot i considerar que «teòricament, és millor distingir entre els dos relatius, usant sempre el "qui" quan el relatiu està en funció de subjecte, tal com fa la llengua francesa», creia també tanmateix que «entre les diverses solucions admissibles d'un problema gramatical, no s'ha d'escollir sempre la millor científicament, sinó la més fàcil de retenir i d'assimilar per part de la gent senzilla».

591

26 VIII 1924

I, entrant en el fons de la qüestió, direm que, donat l'estat actual de la llengua, si els escriptors catalans es decidien a establir una distinció rigorosa

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

entre un *qui* subjecte i un *que* complement directe, difícilment aquesta innovació penetraria en la llengua parlada, si mai aconseguia penetrar-hi, puix que no es tracta, com en el cas de *llur*, de reintroduir un mot arcaic, sinó de canviar la significació d'un mot viu.

Si un desig d'acostar la llengua moderna a la llengua dels nostres escriptors medievals, si un desig d'establir una distinció que fóra realment avantatjosa per a la llengua, porta els nostres escriptors a admetre un *qui* feble que el mateix es refereix a coses que a persones (com el *qui* feble medieval o el *qui* francès), el més que pot fer el *gramàtic* és d'admetre l'ús facultatiu d'aquest *qui*, ço és, d'admetre com a bons, com a *gramaticals*, els dos pronoms *qui* i *que* en funció de subjecte.

Als escriptors pertany de decidir-se a favor de l'un o l'altre d'aquests dos pronoms. Si es decidien a favor del primer, i l'ús sistemàtic o almenys freqüent d'aquest pronom portava com a conseqüència d'esmorteir l'associació actual entre la forma *qui* i la idea de referència a persona, talment que un *qui* amb referència a cosa (*la paret qui ha caigut*) no ens xoqués com fa ara i fos per tant possible que àdhuc penetrés en el llenguatge parlat, llavors podria el *gramàtic* intentar de proscriure *que* declarant-lo *antigramatical*. Però ens sembla lluny aquest dia; i, ara com ara, ens atrevirem a aconsellar que, tot admetent-se *qui* i *que*, es fes de *qui* un ús més aviat moderat; perquè cal tenir en compte com aquest *qui* feble, que el mateix pot referir-se a coses que a persones, repugna al nostre sentiment lingüístic actual.

Ⓔ *B* 106
Ⓥ 4 *penetrar-hi*] de penetrar-hi *B*
Ⓝ 1-3 Vegeu la n. a la *CF* anterior.

592

28 VIII 1924

Al S. B. A.

Sigui quin es vulgui l'origen del *vet* de la locució *vet aquí* (nosaltres creiem que és una forma arcaica d'imperatiu), avui el poble veu en la *t* final, no una desinència verbal, sinó el pronom de segona persona, i això ha donat naixença a les expressions *ve-li aquí* i *ve-us aquí* exigides pels tractaments de *vostè* i de *vós*; no, però, que, àdhuc en el cas d'emprar-se aquests tractaments, no sigui també usada la locució *vet aquí*.

Nosaltres que, no essent en el llenguatge col·loquial, creiem preferible

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

d'usar *vet aquí* en tots els casos (si no *heus aquí*), havem estat sempre afectats a escriure *vet aquí* en dos mots, així com l'expressió equivalent *heus aquí*.

Però si s'accepten (i no ens sembla que pugui interdir-se, almenys com a col·loquials) les expressions *ve-us aquí* i *ve-li aquí*, on *us* i *li* són evidentment els pronoms *us* i *li*, llavors sembla natural d'escriure *ve-us aquí i ve-li aquí*, i per tant *ve't aquí*. I encara abona aquesta grafia el fet que *vet* pot adjuntar-se un pronom feble i llavors la *t* és tractada com el pronom feble *te*: *ve-te'l aquí* (no *vet-lo aquí*), *ve-te-la aquí* (no *vet-la aquí*), etc. Dins un llenguatge que accepta, d'un costat *ve-li* i *ve-us* i d'altre costat *ve-te'l*, *ve-te-la*, etc., sembla fora de dubte que ha d'escriure's *ve't*.

Ⓔ *B* 570 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 15 *adjuntar-se*] adjuntar-se a *B* ‖ 18 *sembla*] semblaria *B*

593

30 VIII 1924

En LA PUBLICITAT d'ahir constatàvem una conseqüència curiosa del procediment adoptat en les nostres redaccions per traduir els telegrames i telefonemes, del qual ens havem lamentat prou vegades en aquestes converses: un *llevándose* (= *emportant-se*) traduït per *portant-se*.

La traducció feta a corre-cuita, que és causa de l'admissió d'innombrables castellanismes, en no ocórrer-se immediatament el mot o el gir catalans requerits (*alentar*, *entregar*, *aquilatar*, etc., traduïts per *alentar*, *entregar*, *aquilatar*, etc., en lloc de *encoratjar*, *lliurar*, *apreuar*, etc.), arriba a vegades a donar naixença a mots i girs que no volen dir res o volen dir tota una altra cosa que el mot o el gir originals. Recordem un *se les posà*, usat amb la significació de *les hi posà*. I, ara, trobem aquest *portant-se* en lloc de *emportant-se*, que no vol dir pas el mateix (se'n falta prou):

«...atacava també un poblat situat sobre el campament de la harca en les laderes (sic) de Tumesal, cremant una casa i *portant-se* el bestiar.»

Cp. *Hi van anar portant-se el menjar* amb *Van fugir emportant-se el menjar*.

Ⓕ 13-14 *LP* (29 VIII 1924), 4g
Ⓝ 13-14 «Segueixen les operacions: Comunicat oficial».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

594

5 IX 1924

En un català que, al costat de *vet aquí*, admet *veli aquí* i *veus aquí*, ço és, que considera la *t* de *vet* com el pronom de segona persona, i com a tal la tracta en afixar-se a *vet* un pronom, dient *vètel aquí* (ço és *ve-te'l aquí*), *vètela aquí* (ço és *ve-te-la aquí*), etc., és natural –dèiem– que *vet* sigui escrit *ve't*.

Però, és que expressions com *veli* o *vètel* o *vètela* mereixen d'ésser admeses en la llengua literària, si no és en el mateix grau que s'hi admeten *ens en-nem*, *el'guessis vist* i altres expressions pròpies del llenguatge col·loquial?

Nosaltres, partint del fet que encara *vet* s'usa llargament sense sentir-s'hi cap incompatibilitat amb els tractaments altres que *tu*, i tenint en compte que *vètel*, *vètela*, etc., poden molt bé substituir-se per *vet-lo*, *vet-la*, etc. (o encara potser millor per *heus-lo*, *heus-la*, etc.), no creiem que, en la llengua literària, calgui analitzar *vet* escrivint-lo *ve't*, tant més que és molt dubtós que originàriament *vet* sigui la combinació *ve* i *t*.

La nostra oponió és que la llengua literària deu preferir *vet* a *ve't*, el qual, però, pot admetre's, en un estil col·loquial, en tant que contraposat a un *ve-li* i a un *ve-us*, i servint de base a les expressions vulgars *ve-te'ls*, *ve-te-la*, etc. (posat, encara, que no es cregués preferible de no analitzar cap d'aquestes expressions).

Ⓔ *B* 571
Ⓥ 3 *és*] és, *B* ‖ 4 *és*] és, *B* ‖ 5 *és*] ¿és *B* ‖ 15 *deu*] ha de *B* ‖ 18 *analitzar*] utilitzar *B*

595

10 IX 1924

Diu el nostre amic Ferran i Mayoral: «Però és evident que, en gramàtica com en tota cosa, el costum –qui pot ésser a voltes la perpetuació d'un vici o simplement d'una negligència– no basta a justificar una regla. Si és just i necessari atendre aristotèlicament als fets, no cal oblidar la valoració platònica, l'eventual *esmena dels fets* segons un ideal de perfecció. Vora les raons de costum convindria també en gramàtica pensar en les raons de la raó, del gust, de la bellesa, de la cultura».

D'acord. Però els mitjans d'esmenar els fets –i Ferran i Mayoral ho reconeix així sens dubte– ens els ha de donar la llengua mateixa. Si Ferran i Mayoral pensa que la implantació d'una regla gramatical segons la qual el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

relatiu seria *qui* o *que* segons que fos subjecte o complement directe, és perquè el català ha posseït i conserva encara, bé o malament, un *qui* feble en funció de subjecte. Però, s'atreviria Ferran i Mayoral a introduir en el seu català un relatiu possessiu, corresponent al *cuyo* espanyol, al *dont* francès o al *whose* anglès? La llengua hi guanyaria segurament; però el català no li forneix cap mot amb aquesta significació, susceptible d'adoptar-la; i ha de renunciar per això al relatiu possessiu, a menys que no caigui en l'error d'emprar arbitràriament, com a equivalents de *cuyo*, el relatiu *qual* o l'interrogatiu *quin*.

El català té dos possessius de tercera persona: *seu* i *llur*. *Llur* ha caigut gairebé en desuetud en la llengua parlada; hom, però, l'usa encara molt en la llengua literària; i ens pensem que Ferran i Mayoral –com fem nosaltres mateixos en els nostres escrits– deu establir entre *llur* i *seu* la mateixa distinció rigorosa que el francès estableix entre *leur* i *sien*. Això és una cosa artificial, però recolza en el fet de l'existència, en català, del mot *llur*, més o menys arcaic: *llur* no és una invenció. Ara, és evident que l'anglès, amb els seus quatre possessius de tercera persona (*his, her, its, their*) té en aquest punt una superioritat sobre la nostra llengua; i, si fos possible, tots voldríem per al català literari la riquesa anglesa; però per assolir aquesta riquesa, ens caldria *inventar* els mots, i això ¿ho faria Ferran i Mayoral?

I després, encara, cal tenir en compte la viabilitat de la innovació proposada. Nosaltres no som pas enemics sistemàtics de les innovacions, sempre, però, que creguem que han d'ésser tard o d'hora assimilades per la llengua vivent. Un escriptor, a risc seu, pot adoptar rigorosament aquesta o aquella regla si creu que amb ella s'introdueix un perfeccionament en la llengua literària; però el gramàtic ha d'ésser més circumspecte, i tot el més que pot fer, en casos com el de *que* i *qui* o de *seu* i *llur*, és de recomanar l'ús de *qui* o de *llur*, sense condemnar, però, *que* i *seu*. No pot fer altra cosa.

Ⓔ *B* 107

Ⓥ 1, 8, 9 *Ferran*] Farran *B* ‖ 13 *s'atreviria*] ¿s'atreviria *B* | *Ferran*] Farran *B* ‖ 14 *espanyol*] castellà *B* ‖ 22 *Ferran*] Farran *B* ‖ 30 *i això ¿ho*] ¿i això ho *B* | *Ferran*] Farran *B*

Ⓕ 1-7 Farran i Mayoral (1924)

Ⓝ 1-7 Farran i Mayoral intervenia també en la polèmica sobre l'ús del *qui* i del *que*. I, des de la més estricta ortodòxia noucentista, es manifestava favorable com a escriptor al manteniment de la distinció gramatical entre l'un i l'altre. La transcripció que aquí dóna Fabra d'un dels paràgrafs centrals del seu text és lit., tret dels mots en cursiva, que a l'original de Farran i Mayoral apareixien en rodona com la resta de l'art.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

596

13 IX 1924

Un redactor de LA PUBLICITAT, que volem creure que és Rovira i Virgili, tot declarant-se partidari com nosaltres del *qui* facultatiu contra el *qui* obligatori que voldria Bulbena, concedeix, però, que la solució *que-qui* és *teòricament* superior a la solució *que*. Si amb aquest *teòricament* vol dir que una llengua que posseeix un *qui* subjecte i un *que* complement directe (francès), és superior, en aquest punt, a una llengua que no posseeix sinó un *que* subjecte i complement directe (espanyol), té raó. Però suposem que, en català, aquella solució es demostra, per aquesta o aquella raó, no ésser viable; llavors, com que no és bona teoria la que no té en compte totes les circumstàncies que concorren en una qüestió, no podem pas dir que aquella solució sigui *teòricament* superior a la segona. Suposem un gramàtic que agafés arbitràriament l'interrogatiu *quin* i li fes significar *cuyo* (cosa que en realitat no és una hipòtesi, puix que, com és sabut, *quin* ha estat llargament emprat com a relatiu possessiu). ¿Podríem mai dir que aquest *quin* és *teòricament* superior a la perífrasi *el... del qual*, a què havem de recórrer, mancats d'un mot equivalent a *cuyo*?

Menys pot encara dir-se, com ha insinuat algú, que l'ús de dues formes per al subjecte i el complement directe (*qui-que*) sigui *més gramatical* que l'ús d'un sol pronom (*que*). Si conveníem tots que el català ha d'adoptar la regla francesa i a aquesta regla s'atenguessin els bons escriptors i un gran nombre de catalans aconseguissin bandejar de llur llenguatge el *que* subjecte, llavors podria dir-se, no ja que *que* subjecte és *menys gramatical* que *qui*, sinó que és *antigramatical. Antigramatical* en català, com ho és en francès. Però el *que* subjecte seria sempre perfectament *gramatical* en espanyol, com el *che* subjecte en italià.

Per això dèiem que en la resolució de la qüestió ara novament suscitada per Bulbena, la gramàtica no hi té res a veure. És clar que és una qüestió gramatical; ho és en tant que la solució que li donarem afectarà la gramàtica, es traduirà en una regla gramatical. Però en l'establiment d'aquesta regla podem invocar l'ús antic, la conveniència, en les oracions de relatiu, de diferenciar formalment el subjecte del complement directe, el desig d'alliberarnos d'una confusió que potser devem a la influència espanyola; però no la gramàtica. Un cop establerta la regla, llavors, solament, podria ésser invocada la gramàtica per sortir al pas de qualsevol infracció a la regla convinguda.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 108

Ⓥ 7 *espanyol*] castellà *B* ‖ 14 *possessiu). ¿Podríem*] possessiu): ¿podríem *B* ‖ 17-34 *Menys ... convinguda*] om. *B*

Ⓝ 1-7 Vegeu *CF* 590 ‖ 26-27 Vegeu *CF* 590.

597

17 IX 1924

En la nostra conversa de diumenge* assenyalàvem un ús del gerundi molt generalitzat avui en la llengua escrita, i que creiem que caldria evitar en absolut; és l'ús del gerundi en casos com «Ahir vaig anar a casa del meu cosí, *informant-me* llavors que feia vuit dies que era a París». Indubtablement estaria més ben dit: *Ahir vaig anar a casa del meu cosí i llavors em vaig informar que feia vuit dies que era a París.* I, si es volia fondre aquestes dues proposicions en una sola: *Anant ahir a casa del meu cosí, em vaig informar que feia vuit dies que era a París.*

El gerundi, en efecte, és una forma verbal que té la força d'un adverbi: una frase adverbial és una determinació circumstancial: Ahir vaig informar-me que el meu cosí feia vuit dies que era a París: Com vaig informar-me'n?: Anant a casa seva. Però si dic que ahir vaig anar a casa del meu cosí, és evident que el fet d'informar-me llavors que feia vuit dies que el meu cosí era a París no és cap circumstància que acompanyi l'acció d'haver anat jo a casa seva. Ahir vaig anar a casa del meu cosí. Com hi vaig anar? *Corrent, emprant* un cotxe, *deixant* les meves ocupacions, *sospitant* que potser no hi era..., però no *informant-me* que feia vuit dies que era a París.

* Es refereix a la conversa del dia 14, que en el diari apareix completament esborrada per la censura; se'n llegeix solament la signatura i, encara que no tan clar, el títol genèric *Converses filològiques.*

598

19 IX 1924

L'un, veient en *veus* (de l'expressió *veus aquí*) un *vet* en què la *t*, interpretada com el datiu del pronom *tu*, ha estat reemplaçada per *us* en adaptar-la al tractament de *vós*, creu que s'ha d'escriure *ve-us*; l'altre, considerant aquell *veus* com la combinació d'un *veu*, reducció de *veeu*, i el pronom *us* reduït a *'s*, vol que s'escrigui *veu's*. Menys difícils d'analitzar que *veus aquí*, els francesos no tenen inconvenient a escriure en un sol mot les dues expressions

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

voici i *voilà*. I, d'altra part, tractant-se d'una expressió vulgar, que sols excepcionalment ha d'admetre's en el llenguatge escrit, la fixació de la seva grafia no té cap importància així com tampoc la de *veli*.

La de *vet* i *heus*, té solament importància; i, certament, les grafies *vet* i *heus* són preferibles a les grafies *ve't* i *heu's*, a què ara semblen inclinats els nostres tipògrafs. (En veritat, no és gaire agradable de veure com en La Publicitat mateixa va prenent increment l'ús de la grafia *ve't* arran d'haver-la nosaltres combatuda.)

Ⓔ *B* 572
Ⓥ 9 *cap importància*] gens d'importància *B* ‖ 12-14 *(En ... combatuda.)*] om. *B*

599

21 IX 1924

Moltes vegades havem parlat, en aquestes converses, de l'abundància que presenta el català escrit en mots trets de mots espanyols mitjançant la simple catalanització de la desinència o, si són derivats, del sufix de derivació. És prou conegut el mitjà, tan emprat anys endarrera i no encara completament abandonat de donar l'aparença de mot català a un mot espanyol en *o*, el qual mitjà consisteix a llevar a aquest la seva *o* final. Sovint havem tingut ocasió de parlar dels verbs en *èixer* que no són sinó verbs espanyols en *ecer* amb el canvi d'aquesta terminació en aquella prenent per model *merèixer* = *merecer*.

De qualsevol derivat espanyol traiem un derivat que té l'aparença de català canviant simplement el sufix espanyol pel català corresponent, i els mots creats així els fan a molts l'efecte de mots perfectament catalans, irreprotxables. D'aquests derivats, que no tenen de català sinó la terminació, n'havem assenyalats molts, però cada dia en sorgeixen de nous. Avui trobem, en un diari, *correatge*, ço és *correaje* (derivat de *correa*) amb el canvi del sufix *aje* pel seu corresponent català *atge*. Certament, si el traductor no sap formar un col·lectiu de *corretja* que li serveixi per a traduir *correaje*, valdria més que, en la seva traducció, deixés el mot en espanyol: un *correaje* de cursiva o entre cometes és indubtablement preferible a un mot arlequí com és *correatge*.

Ⓔ *B* 339
Ⓥ 2 *espanyols*] castellans *B* ‖ 5 *espanyol*] castellà *B* ‖ 7 *espanyols*] castellans *B* ‖ 10, 11, 18 *espanyol*] castellà *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

600

26 IX 1924

Les dificultats que presenta el català antic per a un lector modern no són grosses; però, si encara són en gran nombre els catalans que llegeixen amb alguna dificultat el català actual, havem de témer que n'hi hauria molts que desistirien de llegir els nostres autors medievals si no se'ls donava la significació dels mots avui en desús i no se'ls explicaven les principals diferències d'ordre gramatical que separen el català antic del modern. És per això que els editors de *Els Nostres Clàssics* han pensat d'adjuntar a cada volum de la col·lecció suara iniciada un glossari dels mots difícils i una llista de les formes i construccions avui inusitades.

Però si aquest mitjà és excel·lent pel que concerneix a les dificultats que pugui oferir el lèxic antic, fóra millor, quant a les dificultats gramaticals, que els lectors de *Els Nostres Clàssics* disposessin d'una gramàtica de la llengua antiga, on, d'un cop, poguessin aprendre totes les particularitats morfològiques i sintàctiques del català medieval. Ja s'ha pensat a publicar aquesta gramàtica; però, mentre la seva publicació no sigui un fet, convindria evidentment que es donés als lectors alguna cosa més que les lleus observacions gramaticals que acompanyen els glossaris. Per remeiar aquesta deficiència és que els editors de *Els nostres Clàssics* ens han demanat que dediquéssim algunes converses a exposar (més extensament que ells no poden fer en les fulles que acompanyen cada volum) la morfologia i la sintaxi antigues en tot allò que difereixen notablement de les actuals. Així ho farem, ben de grat certament, en l'esperança de contribuir a la major difusió de la coneixença dels nostres autors medievals.

Ⓔ *B* 181
Ⓥ 2 *són ... catalans*] existeixen catalans *B*

601

27 IX 1924

El present d'indicatiu feia en català antic:

I. *Cant, cantes, canta, cantam, cantats, canten.*

II. *Perd, perds, perd, perdem, perdets, perden.*

III. *Dorm, dorms, dorm, dormim, dormits, dormen.*

Cal retenir, d'aquests paradigmes: –I. L'absència de desinència en la primera persona del singular: on el català central fa *canto, perdo, dormo,* el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

català antic feia *cant, perd, dorm*, confonent-se així la primera persona amb la tercera en els verbs de la segona i de la tercera conjugacions; –II. En la segona persona del plural, la desinència *ts* responent a la desinència actual *u*: *cantats, perdets, dormits*, en lloc de *cantau, perdeu, dormiu* (formes, però, que es troben ja també en català antic). Notem la substitució de *cantam* i *cantau* per *cantem* i *canteu* en la gran majoria de parlars catalans (*cantem* i *canteu* són les formes normals del català literari actual).

Certs verbs com *lliurar, obrar*, presenten, en la primera persona del singular, la desinència *e* (*lliure, obre*, etc.), que més tard el valencià introdueix en tots els verbs de la primera conjugació: *cante, ame, suplique*, etc. (ja en el *Tirant lo Blanch*).

Cal notar que l'absència de desinència en la primera persona del singular, emmena modificacions del radical verbal, anàlogues a les que, en l'adjectiu, presenta la forma del masculí comparada amb la del femení: com a les formes femenines *muda, groga, boja, nova*, corresponen les formes masculines *mut, groc, boig, nou*, a les terceres persones *ajuda, paga, enveja, lleva*, corresponen les primeres persones *ajut, pac, enveig, lleu*. Anàlogament, *donar* i *perdonar*, fan, en la primera persona del singular, *do* i *perdó*.

Ⓔ *B* 182
Ⓥ 24 «*do*»] dó *B*

602

1 X 1924

El present de subjuntiu (avui: *canti, cantis*, etc., *perdi, perdis*, etc.) feia en català antic:

I. *Cant, cants, cant, cantem, cantets o canteu, canten.*

II-III. *Perda, perdes, perda, perdam, perdats o perdau, perden.*

Així com, en l'indicatiu, al costat de *cant* (canto), *record* (recordo), etc., desproveïts de desinència, existien, terminats en *e, lliure* (lliuro), *semble* (semblo), etc., i també, més tard, *cante* (canto), *recorde* (recordo), etc., així en el subjuntiu, al costat de *cant* (canti), *cants* (cantis), *record* (recordi), *records* (recordis), etc., existien *lliure* (lliuri), *lliures* (lliuris), *semble* (sembli), *sembles* (semblis), etc., i també, més tard, *cante* (canti), *cantes* (cantis), *recorde* (recordi), *recordes* (recordis), etcètera.

Quan en un text antic trobarem una forma verbal desproveïda de desinència, recordem, si es tracta d'una forma pertanyent a un verb de la primera conjugació (com és ara *recordar*), que la dita forma pot ésser la primera persona del singular del present d'indicatiu o la primera o la tercera del

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

singular del present de subjuntiu: *record* pot significar *recordo* i *recordi*. Anàlogament, *lliure* pot significar *lliuro* i *lliuri*, *cante* pot significar *canto* i *canti*. Així mateix són formes d'indicatiu i de subjuntiu *recordes* i *recorden*, i, en els verbs de la segona i tercera, *perden* i *dormen*: *recordes* pot significar *recordes* i *recordis*; *recorden*, *perden* i *dormen* poden significar no sols *recorden*, *perden* i *dormen*, sinó també *recordin*, *perdin* i *dormin*.

No cal dir que, en el subjuntiu, trobem les mateixes modificacions del radical verbal que en l'indicatiu: *ajudar* fa *ajut* (ajudi), *ajuts* (ajudis); *pregar*, *prec* (pregui), *precs* (preguis); *envejar*, *enveig* (envegi), *enveigs* (envegis); *llevar*, *lleu* (llevi), *lleus* (llevis), etc.

603

2 X 1924

En català, com és sabut, hi ha un nombre considerable de verbs en què la primera persona del singular del present d'indicatiu, desproveïda de desinència, es diferencia de la tercera, també desproveïda de desinència, pel fet de presentar més o menys modificat el radical verbal. La modificació més freqüent és l'addició d'una *c* al radical de la tercera persona o la substitució del darrer so d'aquest per una *c*. Exemple: *valer*: tercera persona *val*, primera persona *valc*; *creure*: tercera persona *creu*, primera persona *crec*; *conèixer*, tercera persona *coneix*, primera persona *conec*. Quan això ocorre, totes les formes del present de subjuntiu presenten el radical de la primera persona del present d'indicatiu, amb la *c* generalment canviada en *g*: *valgui* o *valga*, *valguis* o *valgues*, etc.; *conegui* o *conega*, *coneguis* o *conegues*, etc.

En el català antic constatem el mateix fet; però no exactament en els mateixos verbs que en el català actual. Així, els verbs en *nyer*, que avui presenten *ny* en totes les formes del present (*planyo*, *planyi*), feien la primera persona del present d'indicatiu en *nc* i el present del subjuntiu en *nga*, etc. Ex.: *planc*, *planys*, *plany*, etc., *planga*, *plangues*, *planga*, etc. Anàlogament, els verbs en *xer* que avui presenten *x* en totes les formes del present (*creixo*, *creixi*), feien la primera persona del present d'indicatiu en *sc* i el present de subjuntiu en *sca*, etc. Ex.: *cresc*, *creis*, *creix*, etc.; *cresca*, *cresques*, *cresca*, *crescam*, etc. En canvi, molts verbs en *nre*, *ndre*, etc., que avui tenen la primera persona del present d'indicatiu en *c*, presenten sovint encara una primera persona igual a la tercera: així, trobem sovint, en autors antics, *mou*, *beu*, *respon*, *entén*, etc, significant, no *mou*, *beu*, *respon*, *entén*, etc. (terceres persones), sinó *moc*, *bec*, *responc*, *entenc*, etc. (primeres persones).

Ⓔ *B* 183

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

604

5 x 1924

En català la majoria dels verbs de la tercera conjugació prenen en un cert nombre de veus l'increment *eix*. Antigament aquest increment revestia la forma *eix* en unes veus i la forma *esc* en altres; i, encara, en la segona persona del singular del present d'indicatiu, que no prenia la desinència *es* com en català modern (*floreixes*), sinó simplement *s*, *eix* es trobava reduït a *ei* davant la *s* desinencial: *floreis*. El present d'indicatiu feia: *floresc, floreis, floreix, florim, florits o floriu, floreixen*. En el present de subjuntiu l'increment era *esc* i el prenien àdhuc la primera i la segona persones del plural, avui desproveïdes d'increment: *floresca, floresques, floresca, florescam, florescats o florescau, floresquen*.

Cal notar que un cert nombre de verbs que avui prenen l'increment *eix*, apareixen en català antic conjugats sense l'ajut d'aquest element flexional. Així, *llegir, afegir, teixir, ferir, sofrir (soferir), vestir, cobrir, oir, induir*, que avui fan *llegeix, afegeix, teixeix, fereix, sofreix, vesteix, cobreix, oeix, indueix*, feien antigament *llig, afig, tix, fir, sofer, vest, cobre, ou, induu*.

Ⓔ *B* 184

605

8 x 1924

Les terminacions dels perfets regulars eren en català antic:

I. *í* o *é, ist* o *est, à, am, às, aren*.

II. *í, ist, é, em, és, eren*.

III. *í, ist, í, im, ís, iren*.

Ex.: *cantí* o *canté, cantist* o *cantest, cantà, cantam, cantàs, cantaren*; *perdí, perdist, perdé, perdem, perdés, perderen*; *dormí, dormist, dormí, dormim, dormís, dormiren*.

Les formes 2, 4 i 5 han desaparegut completament de la llengua, reemplaçades per formes tretes de la 6: *cantist* ha estat reemplaçat per *cantares*; *cantam*, per *cantàrem*; *cantàs*, per *cantàreu*, etc. Els paradigmes actuals són, com és sabut: I. *cantí, cantares, cantà, cantàrem, cantàreu, cantaren*; II. *perdí, perderes, perdé, perdérem, perdéreu, perderen*; III. *dormí, dormires, dormí, dormírem, dormíreu, dormiren*.

En els perfets que presenten un radical diferent del de l'infinitiu (perfets irregulars), la tercera persona del singular apareix antigament despro-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

veïda de desinència, i en la tercera del plural, en lloc de la terminació *gueren*, trobem la terminació *gren*; així, *poder* feia, en les terceres persones del perfet, *poc* (pogué) i *pogren* (pogueren); *haver, hac* (hagué) i *hagren* (hagueren), etc. Cal tenir ben present, quan llegim autors antics, que moltes formes verbals que avui són formes exclusivament del present (primeres persones), eren antigament formes del pretèrit (terceres persones, i àdhuc primeres); així *moc, bec, aparec, valc*, que volien dir *mogué, begué, aparegué, valgué.*

Ⓔ *B* 186
Ⓥ 8 *2, 4 i 5*] de la segona persona del singular i de la primera i la segona persona del plural *B* | *completament*] om. *B* ‖ 9 *6*] tercera del plural *B*

606

10 x 1924

El català antic posseïa una classe de perfets que ha desaparegut completament de la llengua: els perfets en *s*. En el català modern un cert nombre de verbs fan, com és sabut, el participi en *s*: *prendre pres, permetre permès, cloure clos*, etc. Doncs bé, una gran part d'aquests verbs i d'altres encara feien, en català antic, el perfet en *s*: *pres* (va prendre), *mes* (va metre), *romàs* (va romandre), *respòs* (va respondre)...

Un verb com *prendre* feia, en el perfet d'indicatiu, *presí, presist, pres, presem, presés, preseren.* I, llavors, en l'imperfet de subjuntiu, *presés, presesses, presés, preséssem, presessets, presessen.*

Emparentats amb aquests pretèrits en *s*, hi havia els pretèrits en *x*: *dix* (va dir), *duix* (va dur).

Tots aquests pretèrits en *s* i *x* han desaparegut reemplaçats generalment per pretèrits en *gué*. On els antics deien *pres, preseren, romàs, romaseren, dix, dixeren*, diem avui *prengué, prengueren, romangué, romangueren, digué, digueren.* I, en el subjuntiu *presés, romasés, dixés*, etc., han estat anàlogament substituïts per *prengués, romangués, digués*, etc. En *metre* i els seus composts, les formes de pretèrit antigues han estat reemplaçades per formes regulars (ço és, amb el radical de l'infinitiu): *meté, metés* han reemplaçat *mes, mesés.*

Ⓔ *B* 187
Ⓥ 15 *subjuntiu*] subjuntiu, *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

607

12 x 1924

L'imperfet de subjuntiu feia: I. *Cantàs, cantasses, cantàs, cantàssem, cantàssets o cantàsseu, cantassen*; II. *Perdés, perdesses*, etc.; III. *Dormís, dormisses*, etc. Ultra aquest pretèrit en *s*, posseïa el català antic un pretèrit en *ra*, que en el català central no han conservat sinó els verbs *haver* i *ésser* (*haguera, fóra*) i que feia: I. *Cantara, cantares, cantara, cantàrem, cantàrest o cantàreu, cantaren*; II. *Perdera, perderes*, etc.; III. *Dormira, dormires*, etc.

Aquests dos verbs presenten en tots els verbs el mateix radical que el perfet d'indicatiu: *saber* (perfet, 3 *sabé*, 6 *saberen*), *sabés, sabesses*, etc., i *sabera, saberes*, etc.; *haver* (perfet, 3 *hac*, 6 *hagren*; (més tard, *hagué, hagueren*), *hagués, haguesses*, etc., i *hagra, hagres*, etc. (més tard, *haguera, hagueres*, etc.); *voler* (perfet, 3 *volc*, 6 *volgren*; més tard, *volgué, volgueren*), *volgués, volguesses*, etc., i *volgra, volgres*, etc. (més tard, *volguera, volgueres*, etc.); *dir* (perfet, 3 *dix*, 6 *dixeren*), *dixés, dixesses*, etc., i *dixera, dixeres*, etc.; *ésser* (perfet, 3 *fo*, 6 *foren*), *fos, fosses*, etc., i *fóra, fores*, etc.

Ⓔ *B* 188

Ⓥ 7 *Aquests dos verbs*] En comptes de *verbs* hauria de dir *imperfets*, o *pretèrits*; *B* el reemplaça per *imperfets*

608

15 x 1924

Cap temps personal no ha conservat millor les seves formes medievals que l'imperfet d'indicatiu. Els paradigmes medievals d'aquest temps coincideixen amb els actuals, si hom fa abstracció del canvi de la desinència *ts* en *u*: I. *Cantava, cantaves, cantava, cantàvem, cantàvets, cantaven.* II. *Perdia, perdies, perdia, perdíem, perdíets, perdien.*

Un fet, però, es produí en la major part dels imperfets en què les desinències *ia, ies*, etc., es trobaven immediatament precedides d'una vocal: *dir*, per exemple, feia primitivament *deía, deíes*, etc. (amb l'accent sobre la *i*, com *perdia, perdies*, etc.), però la successió vocal feble + *i* accentuada (disíl·laba) mudant-se sovint, en català, en la successió vocal accentuada + *i* feble (monosíl·laba) *de-í-a, de-í-es*, etc., es canviaren en *dè-ia, dè-ies*, etc. Així tenim en català un cert nombre d'imperfets amb l'accent sobre el radical: *deia, reia, creia, seia, jeia, feia, queia*... Abans aquests imperfets feien *deïa, reïa, creïa, seïa, jaïa, faïa, caïa.* (Encara avui, *plaïa, cloïa, coïa.*)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Aquest canvi d'accentuació (primer *deía*, després *dèia*) és antic, i una de les dificultats amb què es trobaran els editors de *Els Nostres Clàssics* en grafiar aquest imperfets serà d'esbrinar en cada si els imperfets en *eia* que figuren en el text cal tractar-los com imperfets en *ía* o com imperfets en *èia*, ço és si cal escriure *deïa*, *reïa*, etc., o *deia*, *reia*, etc.

És el mateix cas de *deïm* i *deim*, *deïts* i *deits*, en el present d'indicatiu.

Ⓔ *B* 185
Ⓥ 17 *cada*] cada cas *B*; es tracta d'una omissió de *LP* ‖ 19 *és*] és, *B*

609

18 x 1924

Tocant la formació del plural en el nom, poques diferències constatem entre el català medieval i el modern.

La terminació *os* no s'aplicava sinó als noms en *s* i *ç*: *cossos*, *braços*, però no *peixos*, *desitjos*, *boscos*, *tristos*, sinó *peixs*, *desigs*, *boscs*, *trists*. Així com l'encontre de *ig* (que sona *tx*) i *s* es resol encara avui canviant el so *tx* en *it* (*puig* pronunciat *putx*, però *puigs* pronunciat *puits*), l'encontre de *ix* i *s* es resolia reemplaçant el so *x* per *i*, ço que donava lloc a grafies com *peys* en lloc de *peixs*. Els plurals de *peix*, *mateix*, *aqueix*, etc., eren, doncs, *peys*, *mateys*, *aqueys*, en lloc de *peixos*, *mateixos*, *aqueixos*. (Anàlogament, en el verb, trobem, en lloc de *creixes*, *coneixes*, *floreixes*, etc., *creys*, *coneys*, *floreys*, etc.). Quant a la vocal disjuntiva que apareix entre la *s* o la *ç* radical i la *s* de plural, cal recordar que en un principi era *e* i no *o*; així, en molts textos antics, trobem *braçes*, *meses*, *franceses*, etc., en lloc de *braços*, *mesos*, *francesos*, etc.

Una altra diferència notable entre les formes de plural antigues i les modernes és que els mots acabats en *e* per pèrdua d'una *n* final (tals, *ase*, *verge*, *marge*, *freixe*, etc.) formaven el plural afegint *ns* al singular: *àsens*, *vèrgens*, *màrgens*, *frèixens*, etc. (Encara avui en molts indrets, com és sabut, diuen *hòmens* en el plural de *home*).

Ⓔ *B* 189

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

610

23 x 1924

Els pronoms febles susceptibles de revestir una forma reduïda (*me*: *'m*; *nos*: *'ns*; *lo*: *'l*, etc.) ocorren en català antic adés sota la forma plena, adés sota la forma reduïda. Darrera el verb l'ús d'aquestes dues formes és el mateix que en el català modern (*manar-me*, però *trametre'm*; *lliureu-lo*, però *lliura'l*). Davant el verb, en canvi, el català antic se separa del modern en el fet d'usar normalment les formes plenes, admetent, però, les formes reduïdes darrera un mot acabat en vocal (*ell me dix*, *lo trametè*, *no'l prengues*): el català modern, com és sabut, ha reemplaçat, en aquesta posició, les formes plenes per les reforçades (*ell em digué*, *el trameté*); i, admeses aquestes formes en la llengua literària, hom prefereix, darrera un mot acabat en vocal, d'escriure *em*, *ens*, etc., a escriure *'m*, *'ns*, etc. evitant així d'escriure íntimament units mots entre els quals existeix una íntima unió fònica però no una íntima unió gramatical (*no el prenguis*, pronunciat *nolprènguis*, com *carbó encès*, pronunciat *carbóncès*).

Ara bé, quan en un text antic trobem contraccions com *nom*, *sil*, *quens*, ¿com escriurem el pronom feble en desfer la construcció? ¿Escriurem *no'm*, *si'l*, *que'ns*, o bé *no em*, *si el*, *que ens*? La segona solució ens porta a admetre unes formes (les reforçades) estranyes al català antic i aparentment introduïm en el text una modificació morfològica. Però la primera solució està en desacord amb l'ortografia usual dels pronoms febles davant el verb. Sembla, doncs, preferible la segona solució convenint que un *em* darrera un *no*, per exemple, no vol dir altra cosa que la forma reduïda *m*, escrita *em* i no *'m* en separar-la del mot anterior. Aquesta és la solució adoptada pels editors de *Els Nostres Clàssics*: els *no em*, *si el*, *que ens*, etc., que hi figuren no volen, doncs, dir altra cosa que el *nom*, *sil*, *quens*, etc., del text medieval.

Ⓔ *B* 190
Ⓥ 11 *etc.*] etc., *B*

611

26 x 1924

Havem notat que va estenent-se l'ús del verb *aïrar-se* en el sentit de «esdevenir irat», «enutjar-se fortament». No sabríem oposar-nos a aquest ús del verb *aïrar-se*, usat ja en aquest sentit en català antic: «...com vós no feu a llur guisa... són fellons e s'*aïren* contra vós...» Llull.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Però no ens sembla bé de treure d'aquest verb pronominal un *aïrar* transitiu amb la significació de «excitar la ira» (Ex.: «Tu, amb els teus insults, el vas *aïrar*»), vist que el sentit en què trobem usat aquest verb en català antic és el de «tenir desafecte o aversió», «avorrir».

«Los mals hòmens *ayren* peccat per paor de pena, e los bons lo *ayren* per dreta virtut.» (s. xv.)

«Los espanyols amen llibertat e *ahiren* senyoria.» Eximenis.

«...te farà *aïrar* golositat per ço que pusques mils (millor) usar de temprança». Llull.

«En què't sents major volentat, en amar o en *aïrar*?» Llull.

«En quant a rey, vós deveu *ahirar* tot ço que Deus *ahira*» Llull.»

«...si a tu amant o aïrant.» Eximenis.

«...que totes les coses que *aïrava*, per sa amor li eren plaents.» Llull.

Ⓔ *B* 381

Ⓥ 11, 16 *Eximenis*] Eiximenis *B*

Ⓕ 3-4 Llull (1906-1914 [1987-2000]: III, 120) ‖ 9-10 *Sentencias morales* (1857: 207) ‖ 11 *DAg* I, *s. v. airar* [Eiximenis (1484: m5v)] ‖ 12-13 Llull (1901b: 336; [1935: 27]) ‖ 14 Íd. (1914 [2003]: 402; [2009: 467]) ‖ 15 Íd. (1873-1904: I, 215; [1931-1934: II, 114]) ‖ 16 Eiximenis (1495: 25v; [1981: I, 56]) ‖ 17 Llull (1914 [2003]: 405; [2009: 472])

Ⓥ₁ 12 *golositat*] golositat esser en primera intencio, e prudencia te fara amar la libertat que has de golositat | *que*] que en

Ⓝ 12-13 Entre els llibres de la biblioteca de Fabra donats a la BUB per la delegació badalonina d'ERC hi ha unes *Obras de Ramón Llull*, de 1901, que no s'ha pogut identificar amb cap exemplar d'aquest fons. ‖ 14 i 17 Extractes procedents del *Llibre d'amic e Amat*. Fabra ja en té un exemplar a Bilbao el 1910 (Lamuela i Murgades 1984: 245), que podria ser el de Mateu Obrador (Llull 1904). La «Selecta» de la *Gramática* de 1912 conté extractes de l'obra (Fabra 1912: 333-337; [2005: 799-803]). Es conserva una carta de Fabra a Massó i Torrents, de 1911, sobre la tria de textos lul·lians per a la «Selecta» (Fabra 1990: 75-79).

612

19 XI 1924

Els versificadors catalans fan rimar *pastor*, *llavor*, etc., amb *plançó*, *carbó*, etc. Admeten, així, en la rima, dues pronúncies en cadascun dels mots *pastor*, *llavor*, etc., i això els porta a suprimir-hi la *r* final i marcar la vocal anterior amb un accent circumflex quan aquests mots han de rimar amb *plançó*, *carbó*, etc.

Essent tan nombrosos els mots en *ó*, els mots en *or* pronunciat *ó* i els mots en *or* pronunciat *ór*, potser és d'una comoditat excessiva d'augmentar la primera i la tercera categories amb els mots pertanyents a la segona (hi

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ha qui redueix les tres categories a una de sola, admetent, quan li convé, *candó, amó*, etc.). Si no es feien rimar entre ells sinó els mots d'una mateixa categoria, s'evitaria d'admetre dues pronúncies per als mots de la segona categoria i al mateix temps s'evitarien rimes dialectals, ço és, que no ho són per a un gran nombre de catalans; *plançó* rima amb *carbó*, *pastor* rima amb *llavor*, i *candor* rima amb *amor* a tot arreu; en canvi *pastor*, no rima amb *plançó* sinó allí on sona *pastó* (amb *r* muda), i no rima amb *candor* sinó allí on sona *pastor* (amb *r* sonora). És clar que seria demanar massa de no fer rimar entre ells sinó mots que són realment consonants així en català com en valencià, però potser no fóra desenraonat d'aconsellar que, si fem rimar *pastor* amb *plançó*, evitem de prodigar o d'acceptar com a corrents les rimes *pastor-candor*.

Llavors s'esdevindria superflu l'ús de l'accent circumflex indicant la supressió d'una *r*; perquè, si, com una llicència poètica, es feia rimar excepcionalment *pastor* amb *candor*, seria més natural d'indicar amb una grafia especial la pronúncia excepcional *pastor*, que no de marcar la mudesa de la *r* en un mot en què la pronunciació corrent no fa sentir aquesta *r*, en què a la grafia *pastor* correspon normalment la pronúncia *pastó*. Els poetes anglesos, que al costat d'un *loved* monosíl·lab (pronúncia habitual), admeten un *loved* disíl·lab, no escriuen pas el primer *lov'd*, sinó el segon *lovéd*.

Ⓔ *B* 67
Ⓥ 2 *etc.*| etc., i amb «candor», «amor», etc. *B* ‖ 17-18 *així ... valencià*| en uns dialectes i altres *B*

613

21 XI 1924

Hi ha un altre cas en què els poetes fan ús de l'accent circumflex: quan la vocal que precedeix una *r* final muda ha de formar síl·laba amb la vocal inicial del mot següent; quan, per exemple, un grup com *pastor i ramat* ha d'ésser pronunciat en quatre síl·labes (*pas-tói-rra-màt*).

Sabut és que un grup com *pastor i ramat* és tractat, adés com a tetrasíl·lab (*pas-tói-rra-màt*), adés com a pentasíl·lab (*pas-tó-i-rra-màt*): la supressió de la *r* en l'escriptura indica la primera pronúncia, i el seu manteniment, la pronúncia pentasil·làbica.

Però si, en el cas en què un mot acabat en vocal (*carbó*) va seguit d'un mot començat en vocal (*encès*), els poetes, adés formen amb les dues vocals una sola síl·laba (*car-bóen-cès* o *car-bón-cès*), adés en fan dues síl·labes (*carbó-en-cès*), sense que aquesta diferència prosòdica es tradueixi en una dife-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

rència gràfica, és evident que el mateix podria fer-se en el cas en què el primer mot acaba en una *r* muda; i si quan no fan la sinalefa volien, a fi d'evitar el hiatus, que en el primer mot sonés la *r* (*pas-tó-ri-rra-màt*), llavors farien indubtablement millor d'indicar d'alguna manera aquesta pronúncia insòlita del primer mot, que no pas d'adoptar una grafia especial per a aquest mot quan precisament ha de rebre la seva pronunciació habitual (*pastó*).

Ⓔ *B* 39
Ⓥ 1 *altre*] om. *B*

614

23 XI 1924

Al senyor P. V.

Sobre la qüestió de si és lícit de fer rimar dos mots com *ressò* i *cançó* no s'ha arribat mai a un acord unànime entre els poetes catalans. La *o* oberta i la *o* tancada són dues vocals perfectament distintes (és prou sabut que hi ha un nombre considerable de mots que solament es diferencien d'altres pel so obert o tancat d'una *o*, tals com *os*, *sort* en front de *ós*, *sord*); doncs, no hi ha dubte que *ressò* i *cançó* no constitueixen una rima perfecta.

Molts són avui els que ja no fan rimar dos mots com *ressò* i *cançó*; però d'altres continuen fent-los rimar sense el més petit escrúpol. I havem sentit invocar a favor de les rimes com *ressò-cançó*, la consideració que dos mots que ambdós presenten a Barcelona una *o* oberta o una *o* tancada i constitueixen per tant una rima perfecta per als barcelonins, tenen sovint l'un una *o* oberta i l'altre una *o* tancada en una altra regió, per exemple, a Girona, i ja no constitueixen una rima perfecta per als gironins; la qual cosa justifica d'admetre rimes com *ressò-cançó*, de fet inevitables: per què un barceloní no faria rimar *ressò*, *allò*, etc., amb *cançó*, *claror*, etcètera, i sí amb *flor*, si, en fer rimar *ressò* amb *flor* cau, per a un gironí, que pronuncia *fló*, en la mateixa falta que pretén evitar? Però pensem que el que defuig rimes imperfectes dins el seu parlar, almenys les evita en aquest parlar, encara que en un curt nombre de casos les seves rimes siguin imperfectes dins la pronunciació d'un altre parlar; mentre que el que admet correntment rimes com *ressò-cançó*, prodiga rimes arreu defectuoses: és imperfecte per a tothom i a cada moment. L'altre, al contrari, és sempre perfecte per a molts i solament clares vegades no ho és per a tothom.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 68 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 5 *en front*] enfront *B* ‖ 7 *que*] qui *B* ‖ 9 «*cançó*»,] «cançó» *B* ‖ 14 *inevitables: per què*] inevitables. ¿Per què *B* ‖ 16 «*flor*» *cau*] «flor», cau *B* ‖ 17 *evitar*] d'evitar *B* ‖ 17, 20 *el que*] el qui *B*

615

27 XI 1924

Al senyor P. V.

En el cas en què els mots finals de vers presenten una *e* en llur síl·laba forta, no ocorre exactament el mateix que en el cas en què hi presenten una *o*; i això és degut al diferent tractament que la *e* tancada del llatí vulgar ha sofert en el català oriental i en el català occidental. Mentre que, en aquest, s'ha mantingut tancada, en aquell s'ha canviat en *e* oberta, la qual cosa ha donat com a conseqüència que un gran nombre de mots que en els parlars orientals presenten una *e* oberta, presenten en el català occidental una *e* tancada.

El diccionari de la rima, tot distribuint els mots amb *o* forta en dues columnes (I, mots amb *ò*; II, mots amb *ó*), hauria de distribuir els mots amb *e* forta en tres columnes; en la una figurarien els mots que tenen *e* tancada en el català oriental i en l'occidental; en l'altra, els mots que tenen *e* oberta en ambdós dialectes; i en la tercera, els mots que tenen *e* oberta en el català oriental, però *e* tancada en el català occidental. Amb aquest diccionari al davant, el poeta, no fent rimar entre ells sinó els mots d'una mateixa columna, evitaria de fer rimar mots que, constituint una rima perfecta per a ell, donen una rima defectuosa per a altres; i això en la mateixa mesura que quan no fa rimar entre ells sinó els mots amb *ò* o els mots amb *ó*, en què solament en un curt nombre de casos farà rimar mots que no rimen per a tothom d'una manera perfecta, com, per exemple, quan fa rimar *això* i *flo*.

Ⓔ *B* 69 ENDREÇA] om. *B*

616

28 XI 1924

Havem assenyalat dos casos en què l'accent circumflex és d'un ús general: per indicar la mudesa de la *r* final en els mots terminats en *r* muda quan hom els fa rimar amb mots acabats en vocal (per exemple, en *pastor* rimant amb *cançó*); i per indicar, en els dits mots, la mudesa de llur *r* final quan el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

poeta vol que la vocal que precedeix la *r* sigui pronunciada dins una mateixa síl·laba amb la vocal inicial del mot següent (per exemple, en *pastor* i *ramat*, pron. *pas-tói-rra-màt*, en quatre síl·labes).

Hi ha un altre cas en què de tant en tant trobem usat l'accent circumflex: per indicar, dins un mot, la supressió d'una lletra o una contracció. Així, s'escriu sovint amb circumflex *can* contracció de *casa en*; i, quan al costat de *aquest* era admesa la forma vulgar *aquet*, solia escriure's aquesta forma amb un circumflex sobre la *e*.

L'ús del circumflex en aquest cas ens sembla més injustificat encara que en els dos altres casos; però, àdhuc admetent aquest ús del circumflex, no escauria pas d'emprar-lo en un mot com *gasós*, que no és contracció de *gaseós*, sinó un derivat de *gas* mitjançant l'addició del sufix *ós* (com *vaporós*, de *vapor*). El que escriu *gasós* amb circumflex és que admet que aquest mot és tret de *gaseós* mitjançant la contracció de les dues síl·labes *seós* en la síl·laba *sós*, la qual cosa justificaria d'escriure la seva *o* amb un accent circumflex. Així escrit, *gasós* seria com una forma secundària de *gaseós*, essent com és, al contrari, un derivat correcte de *gas* amb què tractem precisament de bandejar el derivat mal fet *gaseós*.

Ⓔ *B* 40

Ⓥ 1 *Havem ... general*:] L'accent circumflex és d'un ús general en aquests dos casos: *B* ‖ 2, 4, 9 *per*] per a *B* ‖ 17 *el que*] el qui *B*

617

30 XI 1924

Diferents vegades havem assenyalat la poca cura que hom posa en la revisió d'originals i en la correcció de proves, negligència que és tant més de doldre que avui la lectura és per a molts l'únic mitjà d'aprendre el català, de millorar llur lèxic i llur sintaxi, d'anar fixant en la memòria les grafies correctes. Ara trobem en un article de fons la grafia *incommobible*, adés en un altre article el substantiu *descontent*, adés en un altre la construcció *tenir que...*

Potser més eficaç que adreçar-nos als editors demanant-los que posin una major cura en la correcció gramatical dels treballs que publiquen –cosa que tants de cops havem fet i tan endebades–, fóra d'adreçar-nos als autors d'aquests treballs, un per un, fent-los notar les errors en què puguin haver incorregut. Així, avui, podríem assenyalar al col·laborador que redacta la nota quotidiana sobre la situació atmosfèrica general i l'estat del temps a Catalunya, que tot sovint incorre en l'error sintàctica, tan greu, d'emprar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

doncs com a conjunció causal: «A la península ibèrica el temps ha millorat notablement, *doncs* les pluges han cessat...» Construcció tan horrible com ho fóra en espanyol: «En la península ibèrica el tiempo ha mejorado notablemente, *luego* las lluvias han cesado...», volent dir «*pues* las lluvias han cesado».

La persona que tramet al nostre diari la dita nota ¿farà cas del nostre advertiment? Esperem que sí. Perquè altrament, si no s'esmena, no creiem pas que, per obra dels nostres correctors, desapareguin mai de les seves notes els *doncs* causals que ara de tant en tant hi apareixen.

Ⓕ 5 [Rovira i Virgili] (1924b) ‖ 6 Rovira i Virgili (1924c) ‖ 14-15 *LP* (29 XI 1924), 4
Ⓥ 14 *península ibèrica*] Península Ibèrica
Ⓝ 5 «La cosa que sabem perfectament, després dels últims articles del "Brusi", és que el vell diari i els seus amics són d'un dinastisme incommobible». ‖ 6 «El Govern de Moscou rebutja tota responsabilitat sobre el descontent que pugui produir a ambdós països l'actitud de Mr. Baldwin». ‖ 14-15 «A la Península Ibèrica el temps ha millorat notablement, doncs les pluges han cessat i domina al centre el cel serè»; la tal col·laboració, anònima, apareixia signada pel Servei Meteorològic de Catalunya, fundat un any i mig abans per la Mancomunitat i sota la direcció d'Eduard Fontserè i Riba.

618

4 XII 1924

Fa molt temps que hom assenyalà com a defectuós el *doncs* causal, i encara a cada moment trobem *doncs* causals en les nostres publicacions. No estranyem, doncs, de trobar-hi usats abundosament els gerundis no adverbials, que han estat denunciats tot just ara. La prosa dels nostres diaris n'està materialment cosida, i, a jutjar pel que passa amb el *doncs* causal, havem de creure que tardarem llarg temps a veure-la'n alliberada si és que mai ho aconseguim.

¿Què és un gerundi no adverbial? Un gerundi com el que figura en el següent passatge: «L'acte de l'enterrament fou molt concorregut, *havent-lo* presidit el seu fill X, al qual...». O en aquest altre: «S'ha declarat un gran incendi als boscos de B, *calculant-se* que els perjudicis passen ja d'alguns milions de dòlars». Ço és, un gerundi usat en una frase que no és una frase adverbial, que no expressa cap circumstància de l'acció designada pel verb de l'oració principal. Un incendi pot haver-se produït *havent* uns caçadors fet foc al bosc i *oblidant-se* d'apagar-lo, però no *calculant-se* els perjudicis causats pel foc.

Aquests gerundis no adverbials permeten de conjuminar proposicions

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

interminables, ajudant-hi altres formes participals com és ara el *degut*, que alternant amb els gerundis *havent* i *obtenint*, figura en el següent paràgraf, on es parla del campionat de futbol: «Aquesta tarda s'han de disputar els últims partits corresponents a la primera volta d'aquest campionat, *havent-n'hi* alguns de veritable importància, com són, per exemple, els que s'han de celebrar entre els clubs del grup A, *degut* a la igualtat de les forces contendents i que perdre o guanyar pot molt ben influir en la classificació definitiva, *obtenint* veritable importància tots aquests encontres» (!)

Ⓔ *B* 210
Ⓥ 1-7 *Fa ... aconseguim.*] om. *B* ‖ 8 *¿Què*] Què *B*
Ⓕ 20-25 *LVC* (30 XI 1924), ed. del m., 3f
Ⓝ 20-25 «L'actualitat esportiva. Futbol. Campionat de Catalunya».

619

6 XII 1924

Les conseqüències deplorables de traduir mot per mot d'una llengua ja ella generalment mal escrita:

«El Sr. P. insisteix *en què* les conclusions aprovades pels propietaris, *de sorgir ara un debat sobre elles*, significaria una desautorització de la comissió que *ha vingut treballant* fins la reunió de l'Assemblea per l'obra de tots.»

Les conclusions aprovades pels propietaris, què? Quin és el verb que es refereix a aquestes conclusions aprovades pels propietaris? De quin verb són el subjecte? I quin és el subjecte de *significaria*?

Indubtablement: el fet de suscitar-se un debat sobre les dites qüestions; però això ho havem d'endevinar, puix el grup *de sorgir ara un debat sobre elles*, que és una frase adverbial, no pot pas fer de subjecte: manca un *això* o qualsevol altre mot que, tot designant el contingut d'aquella frase adverbial, faci de subjecte del verb *significaria*.

Assenyalem, entre altres castellanismes, el *en què*, el *venir treballant*, el *de sorgir ara un debat*...

Assenyalem, d'altra banda, un *fins* en lloc d'un *fins a*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

620

9 XII 1924

Ens cal fugir de la frase feta, no solament perquè l'abús de frases fetes ja sabem, per l'exemple d'un idioma veí, com encarcara i malmena una llengua, sinó perquè, en la nostra, gairebé totes són de procedència forastera. Nosaltres, però, no solament adoptem servilment totes les frases fetes que ens serveixen el periòdic i el llibre espanyols, sinó que àdhuc anem reemplaçant per expressions forasteres la major part de les nostres locucions adverbials i conjuntives. Des del *sin embargo* i del *nada menos*, castellanismes massa visibles per ésser admesos pels nostres escriptors, fins al *no obstant* prepositiu i al *a arrel de*, que la generalitat accepten sense cap malfiança, una quantitat enorme d'expressions castellanes han estat introduïdes en el nostre llenguatge, i, cosa pitjor, s'hi van introduint cada dia, gràcies sobretot a les traduccions fetes a corre-cuita i a vegades potser per gent no catalana, amb les quals es confecciona una gran part dels nostres diaris. Talment que en ple període de depuració fan llur aparició en la llengua castellanismes inconeguts fins ara. L'altre dia llegíem: «...adoptarà la mateixa mesura de gràcia *amb respecte a* un francès...» i «...*amb tal de què* s'hi avingui...». Per haver-ho de fer així, no seria potser preferible de no traduir-los, els textos espanyols?

Ⓔ *B* 605

Ⓥ 5 *espanyols*] castellans *B* ‖ 8 *per*] per a *B* ‖ 10 *castellanes*] forasteres *B* ‖ 17 *no*] ¿no *B* ‖ 18 *espanyols*] castellans *B*

621

12 XII 1924

Al senyor M. G.

Com devem traduir *achatar* en una expressió com *achatada por los polos*? Creiem que aquest *achatar* pot molt bé traduir-se pel verb català *aplatar*, que té el mateix origen que l'*achatar* espanyol.

Achatar és un derivat de *chato*, que prové del llatí vulgar *plattus*, amb el canvi del grup *pl* en *ch* que trobem en *chopo* (de *ploppus* per *pop'lus*) o en *ancho* (de *amplus*). Aquest *plattus* és el que ha donat el francès *plat* amb el seu derivat *aplatir*: on l'espanyol diu *achatada por los polos*, el francès diu *aplatie aux poles*. En català tenim, derivats de *plattus*, el substantiu *plat* i el verb *aplatar*, el qual, pel seu origen, pot molt bé traduir *achatar* en expres-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sions com l'esmentada: *aplatada en els pols. Aplatar* és deformar un cos disminuint una de les seves dimensions, i es diu que és *aplatat* l'objecte que té una dimensió més petita que no tenen regularment els objectes de la mateixa espècie.

Un sentit de *aplatar* emparentat amb aquell és el de aplanar o posar tot pla que trobem en l'antic:

...pels mudaments
e consells varis
tan voluntaris,
ella el matà
e l'*aplatà*
dejús la terra. (J. Roig.)

I, conjugat pronominalment: E gint e suau s'acacha e s'aplata. (Canç. Sat. Val.)

Ⓔ *B* 410 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *Com devem*] ¿Com hem de *B* ‖ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 7 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 21 *J.*] Jaume *B* ‖ 22-23 *Canç. Sat. Val.*] Cançoner Satíric Valencià *B*
Ⓕ 16-21 Roig (1905: 91) ‖ 22 *Cançoner satírich valenciá* (1911: 232)

622

30 XII 1924

Més que un mot, una construcció forastera, pot penetrar en la llengua sense que ens n'adonem. Havem constatat recentment l'ús, en la llengua parlada, d'una construcció que, notada per nosaltres en la llengua escrita, no hauríem dit mai que pogués donar-se en català si no era en una traducció feta mot a mot sense penetrar el sentit de la frase. Ens referim a l'ús del mot *se* com a datiu del pronom de tercera persona.

I és que, llegint tots els dies i gairebé exclusivament en una llengua en què és usat *se* significant *a ell* sempre que el complement directe és *lo*, *la los* o *las*, l'associació entre el mot *se* i aquella significació s'estableix talment en la nostra pensa, que en traduir d'aquella llengua pot no semblar-nos estrangera i esmunyir-se inadvertidament en la nostra traducció, i pot així mateix no sobtar-nos quan la trobem acceptada en un text català. Des d'aquest moment, el *se* amb la valor de *li* o *hi*, perilla de produir-se espontàniament.

Diguem, però, que una frase com «demà se l'enviarem», que acabem de sentir de llavis d'un català, no fóra potser possible si en el català escrit no

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

apareguessin sovint frases com: «El nostre país vol la pau, i nosaltres se la garantitzem».

Ⓕ 16-18 *LVC* (21 XII 1924), ed. del m., 7a

623

1 I 1925

Trucant a totes les cases, vàrem en fi trobar el subjecte que cercàvem. Amb aquesta proposició s'enuncien el fet de *trucar a totes les cases* i el fet de *trobar en fi el subjecte que cercàvem*, presentant al mateix temps el primer com el mitjà amb què havem aconseguit la realització del segon; i això és obtingut posant el verb *trucar* en gerundi, que és una forma verbal que té la força d'un adverbi, apta per tant a formar frases que expressen una circumstància (el lloc, la causa, el mitjà, etc.).

Suposem ara que l'individu que, al mateix temps que enuncia aquells dos fets, vol expressar la relació de causa i efecte que hi ha entre ells, s'oblida de posar el verb *trucar* en gerundi i comença dient *Vàrem trucar a totes les cases.* Llavors el que hauria de fer si no vol renunciar a emfasitzar la relació de causa i efecte entre els dos fets, seria d'expressar el segon fet mitjançant una proposició coordinada (*i vàrem en fi trobar el subjecte que cercàvem*) en la qual, un adverbi demostratiu o relatiu, per ex., *així*, presentés el contingut de la proposició anterior com una circumstància de l'acció expressada en la segona proposició.

Però, en lloc d'això, el que es fa avui molt sovint és posar el segon verb en gerundi, que és l'única manera de conservar la subordinació *Vàrem trucar a totes les cases, trobant en fi el subjecte que cercàvem*; solament que així es presenta el segon fet com una circumstància del primer quan és aquest que és una circumstància del segon.

En aquesta inversió en els temps dels dos verbs està l'origen del gerundi no adverbial, que avui s'usa llargament per a enganxar proposicions els continguts de les quals no tenen sovint cap relació entre ells.

Ⓔ *B* 211

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

624

9 I 1925

A propòsit d'un pròleg d'En Ruyra, En Rovira i Virgili torna a parlar de l'ús de la partícula *en* davant els noms propis de persona. Sabut és que en la llengua parlada *en* no té cap força de tractament, és una mera marca de nom propi personal, i s'usa davant tot nom propi de persona, sia de fonts o de família, sia nacional o estranger, si ja no s'usa l'article, com succeeix en barceloní davant els noms femenins i els masculins començats en vocal.

En Ruyra, en el dit pròleg, es declara partidari de suprimir *en* davant els noms no catalans. En Rovira i Virgili es decanta a la seva supressió completa, almenys en l'estil elevat. Nosaltres som de la mateixa opinió que En Rovira i Virgili, no essent que, en usar-lo amb els noms catalans de persones vivents, li vulguem donar la força d'un tractament, en el qual cas diríem *En Ruyra* (amb *En* amb majúscula!), però *Verdaguer*, *Maragall*, *Guimerà*, com en francès diuen *Morel-Fatio*, però *M. Meillet*.

La supressió de *en* en l'estil elevat enfortiria *En* com a mot de la categoria de *don*, *senyor*, etc.: *En* masculí tindria llavors, sense dubte possible, la mateixa força que té *Na* femení i *N'* comú als dos gèneres.

Ⓔ *B* 192
Ⓕ 1 Erckmann-Chatrian (1924) ‖ 2 [Rovira i Virgili] (1925b)
Ⓝ 1 «Un pròleg de Joaquim Ruyra». L'art. apareix com a editorial i, doncs, sense signar; el pròleg al·ludit de Ruyra és el que aquest posa a la seva trad. de les *Rondalles de poble* d'Erckmann-Chatrian (1924: 7-13); el pròleg a la primera ed., publicada a la Biblioteca Popular de «L'Avenç» el 1908, era substancialment diferent del d'aquesta.

625

13 I 1925

Ot Jespersen, en la seva excel·lent obreta *Growth and structure of the English language*, comparant l'anglès amb el francès, diu que la llengua francesa recorda un jardí francès de Lluís XIV, mentre l'anglesa és semblant a un parc anglès, que sembla fet sense un pla definit, en el qual podeu anar per on us plagui sense por de topar amb un guàrdia sever que us en privi.

El català de la decadència podria, llavors, ésser comparat a un bosc ple de maleses, el qual els gramàtics i bons escriptors tracten simplement de desbrossar i fer transitable. Per això fa certa gràcia que quan tot just havem aconseguit de posar un poc d'ordre en la llengua literària, es parli que intentem d'ofegar l'espontaneïtat de la llengua sotmetent-la a un conjunt de regles rígides!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

No cal alarmar-se: estem encara ben lluny del jardí francès, no som encara al parc anglès; allò que els gramàtics condemnen i els bons escriptors eviten són, en general, incorreccions gramaticals inconcebibles, no en francès precisament, sinó en qualsevol llengua literària. ¿És que és encongir una llengua de privar que sigui usada com a causal una conjunció consecutiva, o usat com a relatiu un mot exclusivament interrogatiu, o expressat dues vegades un mateix complement sense cap motiu estilístic que justifiqui el pleonasme, o expressat mitjançant una frase de gerundi, allò que forçosament hauria d'ésser expressat per una proposició coordinada?

Ⓔ *B* 600
Ⓥ 1 *Ot*] O.*B.*
Ⓕ 1-2 Jespersen (1905)
Ⓝ 2-5 Fabra possiblement llegeix la reed. de 1923. El passatge a què remet és a «Preliminary Sketch», i fa el següent: «The French language is like the stiff French garden of Louis XIV, while the English is like an English Park, which is laid out seemingly without any definitive plan, and in which you are allowed to walk everywhere according to your own fancy without having to fear a stern keeper enforcing rigorous regulations» (Jespersen ⁹1956: 14).

626

17 I 1925

Considerant el poc èxit que, en general, tenen els advertiments fets en aquestes converses sobre les faltes de gramàtica que solen constatar-se en les publicacions catalanes, creiem que potser una manera més eficaç de combatre-les fóra de citar sobre cadascuna una sèrie d'exemples trets d'aquest o d'aquell escriptor, tot posant al costat els mateixos passatges convenientment corregits. Això és el que havíem començat a fer tocant la construcció [...] combat en l'editorial d'ahir.

Un dels avantatges del procediment que indiquem és que mitjançant exemples ben triats es dóna millor idea de quina és la construcció combatuda. Una dotzena d'exemples escollits són millors per a fer comprendre quin és el gerundi que combatem que una llarga explicació de quina ha d'ésser la funció d'un gerundi, sobretot, si al costat dels exemples del gerundi incorrecte, donem exemples de gerundis bons, ço és, amb força adverbial.

Confrontant dotze, vint vegades, passatges com «Celebraren la festa *fent* un dinar esplèndid» i «Arribaren a casa seva *trobant* el pare fora», potser la gent arribaria a comprendre la diferència que hi ha entre el gerundi *fent* del primer exemple i el gerundi *trobant* del segon exemple, aquell indicant la *manera* de celebrar la festa (doncs, amb força adverbial; doncs, bo) i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

aquest, al contrari, no indicant cap circumstància de l'acció expressada pel verb *arribar*, sinó simplement un fet que segueix immediatament al fet expressat per la proposició anterior (*Arribaren a casa seva i trobaren el pare fora*).

Ⓥ 7 [...]] hi ha mitja línia en blanc i dues de ratllades a *LP*
Ⓕ 6-7 [Rovira i Virgili] (1925c)

627

24 I 1925

Una frase formada amb un gerundi *bo*, constituint una determinació circumstancial, pot anar davant o darrera del verb principal: *El trobaràs anant-hi a les nou* o *Anant-hi a les nou, el trobaràs*. Però una frase formada amb un gerundi *dolent*, enunciant un fet que segueix a l'expressat pel verb principal (no una circumstància d'aquest fet), va necessàriament darrera el verb principal: *Vàrem anar a casa seva, trobant-lo al llit*; però no *Trobant-lo al llit, vàrem anar a casa seva.*

Quan al final d'una proposició se'ns ocorre d'escriure una frase de gerundi, potser el millor mitjà de conèixer si el gerundi és bo o dolent, és de veure si podem anteposar-la al verb principal: si això és possible, el gerundi és bo; si no és possible, el gerundi és dolent, i cal reemplaçar la frase de gerundi per una proposició coordinada amb la primera o donar qualsevol altre tomb al període: *L'hauries trobat anant-hi més aviat* està bé, perquè podríem dir, començant per la prova de gerundi: *Anant-hi més aviat, l'hauries trobat. Vàrem anar a casa seva, trobant-lo al llit* és dolent, perquè no és possible la inversió: *Trobant-lo al llit, vàrem anar a casa seva.*

Ⓔ *B* 212

628

28 I 1925

Al senyor N. B.

Sempre que fundem una distinció gràfica en la pronunciació, havem de comptar que en el català existeixen moltes pronúncies errònies. Això es veu clar en l'ortografia de la *s* i la *ss* entre dues vocals: la *s* hi és el signe repre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sentatiu de la *s* sonora (i, així, escrivim *desar, nosa, roser*), i la *ss*, de la *s* sorda (i, així, escrivim *massa, bressar, ossera*); però havent ocorregut que, en mots presos al llatí, pronunciem sovint *s* sonora on el mot llatí i per conseqüent el català tenen *ss*, i *s* sorda on el mot llatí i per conseqüent el català tenen *s* simple, heus ací com la pronunciació no és una guia segura per a l'ortografia de la *s* i la *ss* entre dues vocals: no havem d'escriure *presió* i *adhessió*, d'acord amb la pronunciació habitual d'aquests mots, sinó *pressió* i *adhesió*, d'acord amb llur etimologia (essent com són mots d'origen erudit), i llavors conformar llur pronunciació a aquestes grafies.

En el cas que ens consulteu ocorre una cosa anàloga. En les síl·labes que precedeixen la síl·laba accentuada, sovint pronunciem un diftong on l'etimologia o la derivació exigeixen dues vocals pronunciades en síl·labes distintes; doncs, la pronunciació habitual no ens pot servir de guia segura per a l'ús de la dièresi en aquelles síl·labes: *homogeneïtat* és sovint pronunciat en cinc síl·labes (*ho-mo-ge-nei-tat*), a la qual pronunciació correspondria la grafia *homogeneitat* (sense dièresi); és freqüent de pronunciar *a-moi-nar* en lloc de *a-mo-ï-nar*, malgrat *a-mo-ï-na*, i *veinat* en lloc de *ve-ï-nat*, malgrat *veí, veïna.*

En les síl·labes febles, doncs, no cal fiar-se de la pronunciació habitual per decidir si un mot s'ha d'escriure o no amb dièresi, com no cal fiar-se'n tampoc per decidir si entre vocals s'ha de doblar o no la *s*, o en principi de paraula s'ha d'escriure *s* o *z*, o davant *t* s'ha d'escriure *n* o *mp*.

Ⓔ *B* 54 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 3 *vocals*: la] vocals. La *B* ‖ 13 *ens consulteu*] el senyor N. B. ens consulta *B* ‖ 24 *o en*] o si en *B*

629

31 I 1925

Al senyor N. B.

Continuïtat, vacuïtat, al costat de *ambigüitat, obliqüitat*, s'expliquen pel fet que, en català, la dièresi és usada amb dos valors diferents.

La dièresi serveix, en efecte, per indicar que una *u* situada entre una *g* o una *q* i una *e* o una *i*, no és muda com ho és en *guerra, quitrà*. Així, escrivim *següent, freqüent*. I cal notar que aquesta *ü* és precisament asil·làbica (*se-güent*), cosa que no és la *u* en mots com *influent* (*in-flu-ent*), *congruent* (*con-gru-ent*).

Però la dièresi serveix també per a indicar que una *i* precedida d'una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vocal no forma diftong amb aquesta vocal: *cuinar* té dues síl·labes (*cui-nar*), *ruïnós* té tres síl·labes (*ru-ï-nós*).

Tenim, així:

üi (darrera *g* o *q*): una síl·laba de la qual és el so culminant la *i*. Exemple: *ambigüitat* (*am-bi-güi-tat*);

ui: una síl·laba de la qual és el so culminant la *u*. Ex.: *cuinar* (*cui-nar*);

uï: dues síl·labes. Ex.: *continuïtat* (*con-ti-nu-ï-tat*).

La *i* del sufix *itat* ha d'ésser sempre el so culminant d'una síl·laba: darrera *vocal* caldrà, doncs, escriure-la *ï*, però no darrera *gü* o *qü*, grups essencialment explosius, com qualsevol consonant.

Ⓔ *B* 43 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 3 *per*] per a *B* ‖ 17-18 *grups ... consonant.*] om. *B*

630

3 II 1925

En Casas-Carbó ens fa saber que una vella de Sarrià que li havia demanat quina hora era i a qui ell havia respost que eren *les dotze i cinc minuts*, li havia preguntat, no acabant d'entendre'l, si volia dir que eren *cinc minuts d'una*. Molt interessant: les expressions habituals *un quart d'una, dos quarts d'una, tres quarts d'una*, emmenaven la velleta a dir, paral·lelament, *cinc minuts d'una*. Ara, prendre la correcció suggerida per la vella com una lliçó de bon català, això sí que no sabríem fer-ho: és clar que és lícit de dir *cinc minuts d'una*; però ens guardaríem prou d'afirmar que és així com s'ha de dir i no pas *les dotze i cinc minuts*, com diem habitualment.

La manera popular de designar l'hora és una cosa de què pot vantar-se el català; ella ens permet de precisar molt l'hora sense necessitat de recórrer a una unitat fraccionària més petita que el quart, puix que tenim, al costat de les expressions *un quart, dos quarts* i *tres quarts d'una*, les expressions *mig quart, un quart i mig, dos quarts i mig* i *tres quarts i mig d'una*. Per això creiem que havem de rebutjar, com a supèrflues, les expressions *les dotze i mitja* o *la una menys quart*.

Però quan emprem com a unitat fraccionària el minut –i ja no diem el minut i el segon–, llavors indubtablement la manera més simple i més racional de designar el temps és d'enunciar primer l'hora, després els minuts. Pensem, només, en com escrivim les indicacions de temps quan hi figuren minuts: no ho fem, certament, amb mots sinó amb xifres, i l'ordre universalment adoptat és, naturalment, hora, minuts (segons, etc.). Ima-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ginem-nos llegint un horari de trens on figuren les indicacions 3'25, 7'10, 12'05, i les expressions *les tres i vint-i-cinc* minuts (o, més curt, *les tres i vint-i-cinc*), *les set i deu*, *les dotze i cinc*, ens vindran tot naturalment als llavis, i hauríem de violentar-nos per a emprar les expressions, segurament menys pràctiques, *vint-i-cinc minuts de quatre*, *deu minuts de vuit*, *cinc minuts d'una*.

Imaginem-nos, encara, davant una indicació com 4 h. 32 m. 12'30 s. Hauríem de llegir-la *trenta-dos minuts, dotze segons i trenta centèsims de segon de cinc?*

Ⓔ *B* 617
Ⓥ 30 *Hauríem*] ¿Hauríem *B*
Ⓕ 1-4 *LP* (28 I 1925), 4
Ⓝ 1-4 Sec. «El lector diu».

631

4 II 1925

Contraris com som de donar una forma catalana als castellanismes terminats en *o* llevant-los aquesta *o*, tinguérem l'altre dia un surt en trobar un anunci encapçalat amb el mot *panys*. Per un moment creguérem que aquest *panys* substituïa un *panyos*. Però tot seguit ens tranquil·litzà d'adonar-nos que es tractava realment d'un veritable *panys*: panys per a portes de pis.

Bo és que no se'ns hagi ocorregut encara de reemplaçar *panyo* per *pany* a semblança del que s'ha fet amb *apoio*, *apoi*, *plaço*, *plaç*, etc.; probablement ho ha impedit el fet que en català existeix ja el mot *pany* amb una altra significació. Però, amb quin mot reemplaçar *panyo*? Justament, sobre mateix de l'anunci dels panys, n'hi havia un altre que començava amb el mot *panyeries*, l'admissió del qual implica la de *panyo*, com a equivalent de l'espanyol *paño*.

En català teníem, amb aquesta significació, el mot *drap*; però *drap* ha restret modernament la seva significació fent-se l'equivalent de *trapo*. Li ha passat al mot *drap*, com al mot *ventall* i a d'altres, de sofrir una lliscada semàntica en sentit pejoratiu. Però, no serà mai possible d'ennoblir-lo de nou, fent-li significar *paño*?

Ⓔ *B* 462
Ⓥ 9 *amb*] ¿amb *B* ‖ 11-12 *espanyol*] castellà *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

632

6 II 1925

El periodista que un cop emprava *bazo* i un altre el mot *acémila* escrivint-los entre cometes, s'adonava almenys que eren mots no catalans i com a no catalans els escrivia. És clar que n'hauria pogut cercar la traducció en qualsevol diccionari; però la pressa amb què li calia segurament fer la traducció l'en privava: les cometes eren una confessió de la seva ignorància, i el lector era almenys previngut que els dos mots eren forasters.

Creiem que és pitjor el que es fa ordinàriament en casos semblants que és d'admetre tot simplement els mots forasters sense indicar gràficament llur qualitat de no catalans. L'altre dia constatàvem amb estupor en un diari català el mot *orilla* («l'altra orilla del riu»).

Però, encara pitjor: en el mateix telegrama on constava el mot *orilla*, figurava el mot *adelant*, que, amb l'omissió de la *o* final, prenia tot l'aire d'un mot perfectament català...

Pensem en el que representa que en una publicació catalana siguin possibles un *orilla* i un *adelant*!

Ⓔ *B* 316
Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 300.

633

10 II 1925

La *besllum* és «la claror que deixa passar un cos translúcid». D'aquí la locució adverbial *de besllum*, que vol dir el mateix que *a contraclaror*, i el verb intransitiu *besllumar*, que vol dir «deixar passar la claror un cos translúcid». Ex.: «Les mans se m'havien tornat tan primes que, quan les estenia al sol, *besllumaven* com aquest pàmpol (d'un quinquer)», J. Ruyra. Llavors *besllum* en sentit figurat vol dir «coneixença imperfecta o dubtosa d'una cosa».

Així, quan *besllum* es troba usat com en un títol de La Publicitat que diu «Les negociacions amb Alemanya. Sembla que hi ha *vesllums* d'intel·ligència», es tracta evidentment d'un cas d'acostament d'un mot català a un mot espanyol, que afecta no solament la seva grafia (com és el cas de *mòbil* escrit *mòvil*) sinó encara la seva significació: el *vesllum* del títol transcrit és *beslllum* que ha pres, no solament la *v* de *vislumbre*, sinó la significa-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ció figurada d'aquest mot, la qual és, segons l'Acadèmia espanyola, la de «conjetura, sospecha e indicio». (I potser també el gènere gramatical?)

Calia traduir, doncs, *indicis*, *senyals*, etc., però no *vesllums*.

Ⓔ *B* 430
Ⓥ 4-5 *Ex.*: ... *J. Ruyra*] om. *B* ‖ 11 *espanyol*] castellà *B* ‖ 14 *espanyola*] Espanyola *B*
Ⓕ 8-10 *LP* (7 II 1925), 1e
Ⓝ 4-5 Vegeu *CF* 462. ‖ 8-10 «Les negociacions amb Alemanya. Sembla que hi ha vesllums d'intel·ligència».

634

12 II 1925

Si realment existeix entre els escriptors actuals una certa aversió per al mot *omplir*, aquesta és, com diu molt bé En Cases Carbó, completament injustificada. *Omplir* és un verb llargament usat en totes èpoques. És el prolongament català de *emplire* (en llatí clàssic *implere*), que ha persistit així mateix en totes les altres llengües novillatines (francès *emplir*, italià *empire*, espanyol *henchir*), i és un dels pocs verbs de la tercera conjugació que ha resistit victoriosament la tendència general a substituir les veus rizotòniques per veus formades amb l'infix *eix*: mentre *cobre*, *ou*, *llig* han estat reemplaçats per *cobreix*, *oeix*, *llegeix*, i *ment*, *escull*, *recull* comencen a recular davant *menteix*, *escolleix*, *recolleix*, *omple* persisteix sense la concurrència de *ompleix*. Precisament l'existència d'aquest *omple*, tan persistent, és una prova de l'antiguitat del verb *omplir*.

Però, al costat d'aquest verb *omplir*, el català posseeix *emplenar* i *omplenar*. *Emplenar* ens apareix com un derivat de l'adjectiu *ple* (Cp. *embrutar* de *brut*, *empitjorar* de *pitjor*, *encegar* de *cec*); *omplenar*, com un creuament de *emplenar* i *omplir*. Dels dos verbs, sembla preferible *emplenar*, en què el parentiu amb *ple* apareix ben clar, no enterbolit per cap contaminació. I ell és, en efecte, i no *omplenar*, el que avui apareix en la llengua escrita com un concurrent del verb *omplir*.

No veiem per què rebutjaríem en absolut aquest *emplenar*. Seria certament absurd que els escriptors es posessin deliberadament a substituir *omplir* per *emplenar*. Què guanyaria la llengua amb aquesta substitució? Però és evident que guanyaria si, tot acceptant *emplenar*, en limitava l'ús a determinats casos, talment que els dos verbs *omplir* i *emplenar* no fossin perfectament sinònims. I qui sap si en el parlar d'alguns ja comença a establir-se una diferenciació de sentits entre el dos verbs. Hem d'anar en comp-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

te a condemnar un mot que és un derivat ben fet de *ple*. És la substitució arbitrària i sistemàtica de *emplenar* a *omplir* que cal evitar.

Ⓔ *B* 518
Ⓥ 2 *Cases Carbó*] Casas-Carbó *B* ‖ 5 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 5-6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 22 *Què*] ¿Què *B*
Ⓕ 2-3 Casas-Carbó (1925b)

635

15 II 1925

Ha estat des de fa molt temps assenyalada com a dolenta la grafia *sha*. En català el títol del sobirà de Pèrsia ha d'ésser escrit *xa*, com en portuguès. Els anglesos escriuen *shah*: perfectament; però és que en anglès el so que els catalans escrivim *x*, ells l'escriuen *sh*. Els alemanys, que representen aquest so per *sch*, escriuen *schah*. Si el persa emprava l'alfabet llatí i el mot en qüestió hi fos escrit *sha*, encara comprendríem que algú es deixés anar a escriure *sha*, per bé que, tractant-se d'un nom comú, *x* seria sempre preferible a un dígraf *sh* complentament estrany a la nostra llengua; però escrivint-se el persa amb l'alfabet àrab, no sabem per què la lletra que en àrab representa el so *x*, la transcriuríem per una lletra altra que *x*.

Ens suggereix aquesta nota, el fet de trobar encara *xa* escrit *sha* en la nostra premsa, que ja ha adoptat la *x* i la *tx* en els mots russos, per exemple.

En canvi, quan es tracta de noms propis d'una llengua que empra l'alfabet llatí, llavors en cap manera no havem de canviar *sh* o *ch* en *x* ni *ch* o *tch* en *tx*. L'altre dia, en el mateix diari on constatàvem el nom comú *xa* escrit *sha*, trobàvem el nom propi *Nietzsche* escrit *Nietxe*! No: ni *Nietxe* ni *sha*, sinó *Nietzsche* i *xa*.

Ⓔ *B* 556
Ⓥ 11 *nota*,] nota *B*

636

20 II 1925

En el mateix número de La Publicitat on combatíem per segona o tercera vegada la grafia *sha*, apareixia el mot àrab *xerif* escrit *sherif*! Repetim una vegada més que és absurd d'emprar per a la transcripció d'una lletra àrab que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

sona *x*, qualsevol símbol que no sigui la lletra catalana *x*. Si escrivim *xerif*, tothom llegirà correctament aquest mot; si escrivim *sherif* solament encertaran a pronunciar-lo correctament els que saben que *sh* val per *x* en anglès, i encara no n'estaran ben segurs, puix que no es tracta de cap mot anglès.

És clar que ens cal escriure en català *Shaw*, *Shelley*, *Cavendish*, etc.; però si la gent no sap quina pronunciació cal donar a aquests mots, això té en realitat ben poca importància, vist que es tracta de noms propis estrangers. Ja seria més enutjós que conservéssim el dígraf *sh*, en un mot com *shoot* en el cas que aquest nom comú fos incorporat definitivament al lèxic català: seria llavors indubtablement preferible d'escriure'l, com ja fan molts, *xut*. Però en un mot com *sherif* i *sha*, què hi ve a fer el dígraf *sh*? Ni és en el mot originari (escrit amb lletres àrabs), ni pot admetre's com a transcripció d'un so que és el mateix de la lletra catalana *x*.

Ⓔ *B* 557
Ⓥ 6 *que*] qui *B* ‖ 11 *sh,*] sh *B* | «*shoot*»] «shoot», *B* ‖ 14 *què*] ¿què *B*

637

22 II 1925

Es dóna compte, en un «El lector diu», que una vella de Sarrià diu *cinc minuts d'una* en lloc de *les dotze i cinc minuts*, i s'insinua que aquella expressió és millor, més catalana, que aquesta; nosaltres, en una conversa, tot trobant perfectament explicable l'expressió emprada per la vella (imitació de les expressions *un quart d'una* i anàlogues), ens declarem però partidaris de l'expressió habitual *les dotze i cinc minuts*; i tot seguit es reben a La Publicitat dos, tres, quatre comunicacions de lectors que també «hi volen dir la seva».

La més interessant d'aquestes comunicacions és una del senyor P. N. (Una altra és la d'un partidari de les expressions habituals, que trobaria absurd que haguéssim d'emprar expressions com *a dotze minuts, trenta quatre segons i cinquanta nou centèsims de quatre*, per *a les 3 h. 12 m. 34'59 s.*; una altra és la d'un sarrianenc que arriba a posar en dubte l'autenticitat d'una expressió com *cinc minuts d'una* en boca d'una vella de Sarrià, al qual però cal advertir, per tranquil·litzar-lo, que no es deia pas que la vella fos *nada* a Sarrià!) El senyor P. N. troba que cal dir *cinc minuts d'una*, ja que, si ens decidíem a favor de *les dotze i cinc minuts*, llavors no tindríem altre remei, lògicament, que abandonar una expressió tan catalana com *un quart d'una* i adoptar *les dotze i quart*. Ell no concep que dient-se *un quart d'una*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pugui dir-se *les dotze i cinc*. I, no gens menys, és així; i no és pas que deguem aquesta expressió a la influència del castellà.

Quan indiquem l'hora emprant com a unitat única el quart i comencem, naturalment, dient *és un quart* o *són dos quarts*, ens cal llavors expressar, a continuació, de quina hora són aquests quarts, i així ho fem mitjançant les expressions adjectivals *de tres, de quatre*, etc. (com podríem haver-ho fet amb expressions com *passat les dues, passat les tres*, etc. Cp., en anglès, *a quarter past two*). Però ¿això és cap obstacle perquè, en indicar l'hora emprant com a unitats l'hora, el minut i potser el segon –això és cap obstacle perquè, en llegir indicacions com 12'12, 4'38 o 5 h. 28 m. 40 s.– no puguem enunciar primer les hores, després els minuts i després els segons, com quan lleguim qualsevol altre nombre complex? (Notem que això d'enunciar els minuts en segon lloc, ho fem àdhuc quan emprem com a unitat major el quart: *són dos quarts de quatre i cinc minuts*.)

El senyor P. N. pot usar sense cap escrúpol les expressions habituals: són bén catalanes; i sobretot són molt més pràctiques que les altres, talment que, àdhuc si les teníem per imitació a una altra llengua, caldria indubtablement preferir-les. Segons llegim en Karl Wied, el danès, tenint per a les desenes designacions no gens pràctiques, els danesos que han de manejar freqüentment nombres, prefereixen usar en lloc d'elles les designacions noruegues.

Ⓔ *B* 618

Ⓥ 3 *conversa*] altra conversa *B* ‖ 5 *declarem*] declaràrem *B* ‖ 6 *reben*] reberen *B* ‖ 27 *Però*] Però, *B* ‖ 28-29 *–això ... perquè*,] –o *B* ‖ 37 *danès*,] danès *B*

Ⓕ 37 Wied (1898)

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 630. ‖ 37-40 El passatge està dedicat als núm. ordinals, en la n. explicativa que acompanya el qual es llegeix (en transcripció a l'alfabet llatí de l'alfabet gòtic en què està imprès el llibre) el següent: «Da die dänischen Zahlenbenennungen zum Teil schwerfällig sind, so werden statt derselben oft in der Geschäftssprache, so besonders im Postverkehr, die norwegischen (bzw. norwegisch-schwedischen) Zahlausdrücke für 20-90 gebraucht, welche durch Zusammensetzung mit *ti* gebildet sind: *toti*: (20) *treti, treti een* (31), *firti, femti, seksti, syvti, otti, niti*» (Wied ^{5}1924: 194).

638

24 II 1925

«Arribar a les meves oïdes»

No aprovem aquesta expressió, que hem vist usada fa pocs dies per un bon escriptor català. On diu *oïdes*, creiem que havia de dir *orelles*: arribar a les meves orelles (Cp. en francès, *venir à més oreilles*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Oída no vol dir *orella*, ço és òrgan de l'oïda. *Oïda*, derivat de *oir* (com *traïda* de *trair*, *fugida* de *fugir*, etc.) és un nom abstracte, que vol dir l'acció d'oir, com el seu corresponent francès *ouïe*. Així, direm *òrgan de l'oïda*, *a l'oïda d'aquesta notícia*, i àdhuc *arribar a oïda meva*, però no *arribar a les meves oïdes*.

És un error, sembla molt estès, de creure que el substitut del castellanisme *oïdo* és *oïda*. En espanyol *oído* vol dir al mateix temps «sentido del oír» i «aparato de la audición», i així es diu *tener buen oído* i *el oído interno*; i generalment es reserva el mot *oreja* per designar la part externa d'aquest aparell. D'ací que en català modern s'hagi tendit a limitar l'ús del mot *orella*, considerant impropi d'usar-lo si no és amb la significació de la part externa de l'òrgan de l'oïda, quan no solament posseeix, també, la significació d'òrgan de l'oïda, sinó àdhuc la d'acció d'oir (ex.: *Té bona orella, té l'orella molt fina*).

El substitut de *oído* és *orella*; i, solament en l'accepció d'acció d'oir, pot reemplaçar-se per *oïda*.

Ⓕ 1-2 Soldevila (1925a)
Ⓝ 1-2 «són frases que sonen a les meves oïdes pitjor que una blasfèmia».

639

3 III 1925

Té raó En Casas-Carbó (en un article excel·lent, que per la seva llargària no ha pogut ésser publicat oportunament en la secció «El lector diu...»): si hem d'adoptar un derivat de *finestra* per a substituir el mot *taquilla*, dels tres mots proposats *–finestrell, finestró, finestreta–* el primer és indubtablement preferible als altres dos. *Finestreta* té l'inconvenient, pel fet d'ésser format mitjançant el sufix *et*, d'ésser ja la denominació amb què designem una finestra petita qualsevol, mentre que *finestró* i *finestrell*, pel fet d'ésser formats amb els sufixos *ó* i *ell* i, encara, pel fet d'ésser masculins essent el primitiu femení, ja es revelen per llur sola estructura com a designacions d'un objecte que serà més o menys semblant a una finestra o que tindrà alguna cosa a veure amb una finestra, però que no és una simple finestra (una finestra petita), doncs termes més adequats per a designar un objecte com és ara una taquilla, que no pas el mot *finestreta*. Però d'aquests dos derivats masculins de *finestra*, *finestró* ja té una significació tal altra que la taquilla, i per això sol, com diu molt bé En Casas, és indubtablement preferible *finestrell* a *finestró*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ara que *finestrell* no és un mot que ens aparegui de bell antuvi com una solució ensopegada de la qüestió suscitada per En Casas; no és evidentment d'aquelles solucions que ens satisfan tot seguit. En primer lloc, el substitut de *taquilla* o *ventanilla*, per què hauria d'ésser precisament un derivat de *finestra*? I, àdhuc un cop haguéssim convingut a adoptar un derivat de *finestra*, i, rebutjats els sufixos *et* i *ó*, a adoptar precisament el sufix *ell*, per què *finestrell* i no *finestrella*? I, encara, hem de considerar que, una vegada admès un d'aquests dos termes, ço és, solucionada així arbitràriament la substitució de *taquilla*, restaria a resoldre la dels derivats d'aquest mot: *taquiller*, *taquillatge*, etc.

No creiem, doncs, que puguem donar per resolta la qüestió suscitada per En Casas; ens cal cercar algun mot o almenys justificar millor el terme proposat.

Ⓔ *B* 561
Ⓥ 15, 18, 28 *Casas*] Casas-Carbó *B* ‖ 20, 22 *per*] ¿per *B*
Ⓕ 1-2 Casas-Carbó (1925a)
Ⓝ 1-2 Casas-Carbó proposava *finestrell* com a substitut tant de *taquilla* com de *ventanilla*.

640

6 III 1925

Al senyor P. R.

Salvetatge per *salvament* és, en efecte, un francesisme innecessari. Potser ha influït en l'acceptació d'aquell mot per algun escriptor l'existència, en italià, del mot *salvataggio*: el fet de trobar-se en dues llengües llatines un derivat de *salvar* format amb el sufix *-àticus* (*-age* en francès, *-aggio* en italià) ha fet creure que era lícit de formar en català un *salvetatge*, corresponent al francès *sauvetage* i a l'italià *salvataggio*. Però, en italià, *salvataggio* no és un derivat de *salvare*, sinó un pur francesisme.

¿Per què, posseint el mot *salvament* i quan tothom diu *salvament* i ningú no diu *salvetatge*, introduiríem arbitràriament aquest mot en la llengua escrita? ¿I més si es té en compte que, com a derivat de *salvar*, fóra una formació sense parió dins la llengua?

No som pas enemics a ultrança de l'admissió de mots forasters; però en el cas de *salvetatge* es tracta d'un manlleu evidentment superflu, i la seva admissió no tindria ni tan solament l'excusa d'ésser *salvetatge* un mot ja introduït en el llenguatge corrent, com ho és, en italià, *salvataggio*, o, en català, *amateur* o *chauffeur*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 549 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *és, en efecte,*] és *B* ‖ 2 *aquell*] aquest *B* ‖ 10 *¿I*] I *B* ‖ 11 *llengua?*] llengua. *B*

641

8 III 1925

Coincideixen en tants de casos el català i l'espanyol en l'ús de certes lletres (per exemple, la *b* i la *v*, la *a* i la *e*, la *c* i la s), que no és estrany que en certs mots es constatin encara grafies errònies degudes a la influència castellana. A cada moment trobem grafies com *varó, viga, vesllum, reventar, sava*, en lloc de *baró, biga, besllum, rebentar, saba*; o com *dança, carnicer, carroça*, en lloc de *dansa, carnisser, carrossa*; o com *averia, aventatge*, en lloc de *avaria, avantatge*. Això és perfectament explicable donat que llegim i escrivim correntment en les dues llengües: si a *vano, valiente, vasallo, vida, vender, viento, viejo, previo, ávido*, etc., corresponen, en català, *va, valent, vassall, vida, vendre, vent, vell, previ, àvid*, etc., és natural que a un *varón*, o un *móvil*, o a un *savia*, creguem que els correspon un *varó*, un *mòvil* i un *sava* (les grafies correctes, no cal dir-ho, són *baró, mòbil* i *saba*).

L'única manera d'evitar aquelles grafies errònies és que cadascú s'aprengui bé els casos en què les dues llengües no coincideixen que no són certament molt nombrosos. Precisament per prevenir aquesta mena d'errors tan explicables en un poble bilingüe, el *Vocabulari Ortogràfic* conté les llistes dels mots que es troben en el cas de *rebentar* (en espanyol, *reventar*), *avaria* (en espanyol, *avería*) o *dansa* (en espanyol, *danza*). Repassant de tant en tant aquestes llistes, hom evitaria indubtablement aquelles grafies. Per això ens atrevim a recomanar-les als publicistes i d'una manera especial als tipògrafs.

Ⓔ *B* 4
Ⓥ 1 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 14 *coincideixen*] coincideixen, *B* ‖ 15 *per*] per a *B* ‖ 16 «*Vocabulari*»] «Diccionari» *B* | «*Ortogràfic*»] «ortogràfic» *B*

642

11 III 1925

Quan hom proposa un mot *nou*, ha d'esperar-se que no sempre aquest mot mereixerà l'aprovació general, i un perill que es corre, si el mot és una pura

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

creació del proposant, és que tothom comenci a proposar, amb igual dret, un mot de la seva invenció, i després, potser, vulgui mantenir-lo per punt. El mot *finestrell*, proposat per En Casas Carbó per a substituir *taquilla*, no ha tingut la sort de plaure a gaires, i a hores d'ara ja han estat proposats, com a reemplaçants de *taquilla*, els mots *finestró*, *finestreta*, *taquella*, *bitlletell*, etc. Tots ens semblen inacceptables.

Ens ho sembla així mateix *finestrell*: quan nosaltres dèiem que no compreníem per què el mot amb què hauríem de reemplaçar *taquilla* havia d'ésser un diminutiu de *finestra*, no ho dèiem volent dir que una obertura més o menys semblant a una finestra ordinària no havia d'ésser anomenada *necessàriament* mitjançant un derivat de *finestra* (perquè, si no necessàriament, ho seria molt escaientment), sinó perquè *taquilla* no vol dir l'obertura o finestreta per on es despatxen els bitllets, sinó el «casillero para los billetes de teatro, ferrocarril, etc.», i, per extensió, el «despacho de billetes», *finestrell*, doncs, no sembla un mot adequat per a traduir *taquilla*.

Quant a *ventanilla* (que potser quan és la d'una *taquilla* alguns anomenen *taquilla*), no hi hauria inconvenient a adoptar *finestrell* (o potser millor *finestrella*, com darrerament sembla preferir el mateix Casas Carbó), si no fos ja d'ús corrent el mot *finestreta*. Podrà objectar-se que *finestreta* és el mot amb què designem ja una finestra qualsevol amb que sigui petita; però això no és cap obstacle perquè el mot pugui designar, com de fet designa, la *ventanilla* d'un vagó, cotxe, etc.; com el fet de tenir *maneta* la significació de *mà petita* no és cap obstacle perquè el mot s'usi amb la significació de *manubrio* (*piano de maneta*).

Ⓔ *B* 562

Ⓥ 5 *Casas Carbó*] Casas-Carbó *B* ‖ 16-17 *billetes»*, *«finestrell»*] billetes». «Finestrell» *B* ‖ 20 *Casas Carbó*] Casas-Carbó *B* ‖ 22 *que*] què *LP*; *B* també fa aquesta esmena

Ⓝ 4-5 Vegeu *CF* 639.

643

13 III 1925

Rebent-se cada dia a La Publicitat, amb destinació a la secció «El lector diu...», comunicacions sobre qüestions lingüístiques (sobre quin hauria d'ésser el substitut de *taquilla*, se n'han rebut deu o dotze), la direcció ha decidit no donar acolliment en la dita secció a aquesta classe de comunicacions, en què sovint són tractades qüestions delicadíssimes sobre les quals és certament perillós que cadascú hi vulgui dir *la seva*, sense cap control ni comentari. Imagineu-vos un lector a qui s'ocorre, per exemple, que el mot

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

anticipar no és català o és poc català, i que el condemna en un «El lector diu....»: un cert nombre de lectors de LA PUBLICITAT se'l poden creure, i heus-
10 los aquí prenent-se la feina, ben malaguanyada, de trobar un mot amb el qual remeiar aquell castellanisme imaginari. Digueu, en un «El lector diu...», que de *taquilla* se n'ha de dir *taquella*, i estigueu segurs que no tardareu a trobar usat per algú el mot *taquella*. Les comunicacions sobre qüestions lingüístiques no apareixeran, doncs, d'ací endavant, dins la secció «El lector
15 diu...», sinó que, quan tindran algun interès, seran extractades i comentades en les «Converses filològiques».

Així, amb el sistema antic, un dia d'aquests hauria aparegut un «El lector diu...» del senyor Ll. S. (de l'Escala), condemnant el mot *nuca*, usat recentment per Carles Soldevila, i proposant de reemplaçar-lo per *bescoll*.
20 Ara, amb el nou sistema, la comunicació del senyor Ll. S. ha donat lloc a aquesta conversa, on li direm que els seus temors són infundats, puix que el mot que li sembla suspecte és un mot d'origen àrab que trobem en totes les llengües romàniques (en provençal, en italià, etc.: *nuca;* en francès: *nuque*). Quant a *bescoll*, és traducció de *pescuezo*; però, àdhuc suposant que fos l'e-
25 quivalent de *nuca*, no convindria bandejar aquest mot, puix que *nuca* i *bescoll* són dos mots que estan lluny de tenir la mateixa valor estilística.

(Quant al mot dansa, consulti el senyor Ll. S. el Vocabulari ortogràfic de l'Institut, i veurà com hi figura escrit *dansa* i no *dança*.)

Ⓔ *B* 432
Ⓥ 1-18 *Rebent-se ... diu»* ...] om. *B* ‖ 18 *del*] El *B* | *condemnant*] condemna *B* ‖ 19 *proposant*] proposa *B* ‖ 20-21 *Ara ... que*] om. *B* ‖ 21 *els*] Els *B* ‖ 27-28 *(quant ... «dança.»)*] om. *B*
Ⓕ 19 Soldevila (1925b)
Ⓝ 19 «Davant meu –a menys de quaranta centímetres– hi havia dues nuques femenines que mereixien una llarga contemplació».

644

17 III 1925

«...compliquen les situacions i *acosen* el govern...»

«Segurament l'obra és immensa i difícil, *car* hem de tenir valor per *arrostrar* els obstacles i oposar-nos *a ells*.»

«*Què* esdevenidor ens espera si ens adormim?»

5 «No hem de deixar-ho passar sense aprofitar-nos, *sinó* semblaria que *traïcionaríem* la Providència...»

Heus ací una bella mostra del català que s'estila en la majoria de les nostres publicacions periòdiques.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Faltes de lèxic: *acosar*, *arrostrar*, *traïcionar*. Quant aquest darrer, tenint el català un verb primitiu (*trair*) com a verb corresponent al nom *traïció*, per què hem de recórrer a un verb derivat de *traïció* (*traïcionar*) com ho fa l'espanyol, que no disposa d'un verb exactament corresponent a *trair*?

Faltes de gramàtica (deixant de banda *oposar-nos a ells*, menys bo evidentment que *oposar-nos-hi*): *traïcionaríem* en lloc de *traïcionàvem* (o, no admetent-se *traïcionar*, *traíem*); *sinó* en lloc de *si no*; *aprofitar-nos* no acompanyat del complement que designi *de què*...

Però, per damunt de totes aquestes faltes, més o menys breus, hi ha el *car* i el *què* subratllats, que constitueixen dues monstruositats inexplicables. El qui ha escrit aquest *car* i aquest *què* ignora la valor d'aquests dos mots (una conjunció causal i un pronom, no un adjectiu!). Bé és cert que en un altre paràgraf, que no hem transcrit, usa *averany* amb la significació de *viarany*.

¿No és un deure ineludible de demanar insistentment que es vagi amb més compte en la revisió d'originals?

Ⓕ 1-6 *LP* (13 III 1925), 1b ‖ 20-21 Íd., 1a

Ⓝ 1-6 «Important declaració dels cardenals francesos contra les lleis laiques» ‖ 20-21 «... i condueixen, en l'ordre individual i en el social per mals averanys».

645

24 III 1925

Vejam si, amb alguns exemples antics del mot *fretura* i dels seus derivats, aconseguim que els nostres escriptors s'adonin que sovint els usen impròpiament. Aquests mots no enclouen, com molts creuen, la idea de *desig*, expressen simplement la de *mancança* o *necessitat*. No fa gaire, vèiem un bon escriptor lloar, en un personatge, la seva *fretura de coneixements*; evidentment ell no entenia lloar, en el seu personatge, que aquest estigués mancat de coneixements, sinó que estigués frisós de coneixements. Es dirà que un mot que expressa la mancança d'allò que hom necessita i per tant deu desitjar, pot venir, amb un esllenegament semàntic ben comprensible, a significar el desig (exemple, el mot anglès *want*); però és el cas que *fretura*, mentre era fora d'ús, no podia sofrir aquell esllenegament semàntic, i no és enraonat, en reprendre'l, de donar-li arbitràriament una significació que, en vida, no havia tingut mai, i l'admissió de la qual donaria lloc a expressions equívoques com *fretura de coneixements*, que significaria a la vegada *mancança* i *daler* de coneixements.

Fretura: falta, mancança i, llavors, necessitat.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«E perdent a ell se perdran passats deu mil combatents qui faran gran *fretura* per dar compliment a la conquista.»

«En los dies d'abril hi hagué molt gran *fretura* de pluja.»

«E acordaren-se que li digués que prengués muller per ço que el regne no romangués a gents estranyes per *fretura* de rei.»

«...en alguna terra on hi ha gran abundància d'alguna cosa de què altra terra té gran *fretura*.»

«...sia donada per amor de Déu a algun confrare... que sia vingut a *fretura* sens la sua culpa.»

Freturar o *freturejar*: mancar (no desitjar!). Intransitius, amb complement introduït amb la preposició *de*.

«e la dita gabella de Xàtiva, la qual contínuament *fretureja* de sal»;

«Haver mester o *freturejar*»;

«Com la cort reial *freturàs* de saigs que exercissen l'ofici de saigs».

No fretura: no cal:

«No *fretura* a mi pregar l'altesa vostra.»

Freturós: mancat, necessitat.

«Car és dissipador de tota civiltat, enemic de tota veritat, *freturós* de tota vergonya...»

«En una ciutat hi havia un canviador molt ric de béns temporals, mas de les virtuts espirituals era molt *freturós*.»

Ⓔ *B* 484

Ⓥ 1 *antics*] antics més *B* ‖ 15 *daler*] deler *B* (cf. *Diccionari ortogràfic*: daler) ‖ 16 *i, llavors*] om. *B* ‖ 17-18 *«E ... conquista»*] om. *B* ‖ 24-25 *«... sia ... culpa»*] om. *B*

Ⓕ 17-18 *DAg* IV, *s. v. fretura* ‖ 19 Llull (1914 [2003]: 276; [2009: 336]) ‖ 20-21 *Història del rei d'Hongria* (1857: 53; [1934: 29]) ‖ 22-23 Llull (1917-1926: I, 213) ‖ 24-25 *DAg* IV, *s. v. fretura* ‖ 28 Íd., *s. v. freturejar* ‖ 29 Ibíd. ‖ 30 Rotger i Capllonch (1897-1898: I, 71) ‖ 32 *DAg* IV, *s. v. freturar* ‖ 34-35 Íd., *s. v. freturós* ‖ 36-37 Llull (1873-1904: I, 157; [1931-1934: II, 48-49])

Ⓥ$_1$ 20 *digués*] diguesen ‖ 30 *reial*] reyal de Pollensa ‖ 34 *civiltat*] civiltat e | *veritat*] veritat, falsador de tota amistat, ‖ 36 *de*] dels

646

26 III 1925

No ens oposem pas a l'admissió del mot *aliè*. Fins creiem que hem estat nosaltres, qui, els primers, hem proposat l'adopció d'aquest mot, no per altre motiu, però, sinó per veure d'eliminar totalment l'horrible *agè* que començava d'estendre's com a traducció de *ajeno*. Però, quan férem veure que el mot corresponent al llatí *alienus* (d'on prové l'espanyol *ajeno*) no havia d'és-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ser *agè*, sinó *aliè*, ja advertíem que, en el cas d'adoptar-se aquest mot, no hauríem pas de donar-li la mateixa extensió que els castellans donen a llur *ajeno*. El nostre advertiment ha estat oblidat; i si, amb la substitució de *agè* per *aliè*, hi hem guanyat, puix que hem aconseguit eliminar *agè*, per un altre costat hi hem perdut, vist que *aliè*, que hom sap ben català, contràriament a *agè*, evidentment manllevat a l'espanyol, ha adquirit per això mateix una extensió més gran que no tingué mai el mot *agè*: disposant d'un *aliè* irreprotxable, avui traduïm còmodament tot *ajeno* per *aliè*.

Aliè serà irreprotxable; però ja no és irreprotxable d'usar-lo sistemàticament com a traducció de *ajeno*. Arreconem, així, una munió d'expressions tals com *els béns d'altri*, *un gir estrany al català*, *dejú de saber-ho*. Bo que acceptem *aliè*, però a condició que amb ell no matem aquelles expressions catalanes que ja ens permetien de no sentir la falta d'un mot exactament equivalent a *ajeno*. Si sempre que els espanyols dieun *ajeno*, diem nosaltres *aliè*, en el fons cometem encara un castellanisme. L'ús actual de *aliè* constitueix un cas de mimetisme lamentable.

Ⓔ *B* 385
Ⓥ 5 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 9 *eliminar*] d'eliminar *B* ‖ 11 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 19 *espanyols*] castellans *B*

647

1 IV 1925

De tant en tant, en llibres, en diaris –pensada d'algun corrector de proves–, apareix *el que*, combinació de l'article neutre usat com a antecedent i del relatiu *que*, canviat en *el què*. L'altre dia, en un article de La Publicitat, aquest *el què* hi era usat sistemàticament.

En el llenguatge parlat havem pogut constatar, darrera l'article, casos de *què* (amb *e* oberta) en lloc de *que* (amb *e* neutra). No havem verificat, però, l'extensió d'aquest canvi de *que* en *què*. Es tracta sens dubte d'un creuament entre dues expressions com *no sé què vol* i *no sé el que vol*. Però, sigui la que es vulgui l'extensió que pugui tenir l'ús de *el què* en lloc de *el que*, no creiem que sigui convenient de consagrar la primera d'aquestes combinacions acceptant *el què* en la llengua escrita.

El mot *què* sols ha d'escriure's així, amb accent sobre la *e*, en dos casos:

1. Quan és interrogatiu: *Què vols? No sé què vol.*

2. Quan, essent relatiu, va precedit d'una preposició: *La casa de què parlàveu. L'eina amb què ho han fet.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Doncs, no hem d'accentuar mai un *que* precedit de l'article: *fa el que vol*, no *fa el què vol. Demana el que vulguis*, no *Demana el què vulguis.*

És, naturalment, exclòs el cas en què el dit mot és usat com a substantiu: *Li ha explicat el com i el què.*

648

4 IV 1925

Ens escriu el senyor Ll. R. M., d'Igualada: «També seria bo d'escatir el valor del mot *nostrat.* Hem llegit dotzenes de vegades *la raça nostrada, els costums nostrats.* Per què no *nostra* i *nostres*?»

Perquè hi ha gent sempre disposada a agafar el primer mot vingut i usar-lo en substitució d'un mot habitual quan es pensen que els dos mots són sinònims; i al mot *nostrat* li ha escaigut d'ésser pres per molts com a sinònim de *nostre.* Però, àdhuc suposant que *nostrat* volgués dir *nostre*, ja seria una poca-solta de reemplaçar un mot com *nostre* per *nostrat* encara que no fos sinó una sola vegada. Fixeu-vos bé: es tracta d'un adjectiu possessiu, de *nostre*, el prolongament regular de *nostrum*, el parió de *vostre.* ¿És que, qualsevol dia, se'ns ocorrerà de posar-nos a reemplaçar *vostre* per *vostrat?*

Ⓔ *B* 87

649

8 IV 1925

En Cases-Carbó, en un article publicat a *La Veu de Catalunya* de dissabte darrer, proposa l'adopció de la construcció *Un home d'on la pèrdua és fàcil de reparar.* Allí on, el vuit-cents, dèiem *Un home qual pèrdua és fàcil de reparar*, fent arbitràriament de *qual* l'equivalent del *cuyo* espanyol, i avui diem, imitant els nostres clàssics, *Un home la pèrdua del qual és fàcil de reparar*, en Cases-Carbó proposa que diguem, fent arbitràriament de *d'on* l'equivalent del *dont* francès, *Un home d'on la pèrdua és fàcil de reparar.*

Així, a la construcció *Un home la pèrdua del qual és fàcil de reparar*, a la qual ha costat tant d'alliberar-se de la concurrència de la construcció vuitcentista *Un home qual pèrdua és fàcil de reparar*, imitació servil de la construcció espanyola *Un hombre cuya pérdida es fácil de reparar*, li sortiria ara, quan a dures penes pot començar a cantar victòria, una nova concurrent,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

imitació, aquesta, d'una construcció francesa: *Un home d'on la pèrdua és fàcil de reparar* (*Un homme dont la perte est aisée de réparer*).

En Cases-Carbó recolza aquesta construcció en set exemples trets d'autors antics. Diu Llull, per no citar sinó un dels exemples adduïts per En Cases-Carbó: «...algun exercici e treball *d'on* puga ésser lloat». El que aquesta construcció lul·liana ofereix de remarcable, no és precisament l'ús de *on* com a mot relatiu (*on* ha estat sempre i és avui un mot relatiu), sinó l'ús de *on* com a pronom, equivalent a *el qual*, ço és d'un *on* que ha passat d'adverbi de lloc a pronom, com ocorre a l'adverbi francès *où* en una frase com *L'arret d'où dépend son sort*. En l'exemple de Llull, *on*, originàriament i habitualment adverbi, es troba usat amb la valor d'un veritable pronom. Amb aquest *on* pronom, En Cases-Carbó ha confeccionat la seva construcció: *Un home d'on la pèrdua és fàcil de reparar*.

Diem confeccionat, perquè aquesta construcció i l'antiga sobre la qual en Cases-Carbó vol recolzar-la, són dues construccions diferents: el *d'on* lul·lià té la valor de l'ablatiu llatí (depèn directament del verb de l'oració de relatiu: *lloar*); el *d'on* d'en Cases-Carbó té la valor del genitiu llatí (depèn d'un substantiu: *la pèrdua*). En francès, *dont* té les dues valors; en els exemples adduïts per en Cases-Carbó, *d'on* té únicament la primera. Aquests exemples no justifiquen, doncs, la construcció d'en Cases-Carbó, en la qual *d'on* figura amb la valor del genitiu llatí. Si en Cases-Carbó no té altres exemples a adduir que els que ha citat en el seu article, si no té un sol exemple de *d'on* amb la valor del genitiu llatí, és evident que la seva construcció és filla d'una imitació de la construcció francesa *un homme dont la perte*, on el *dont* genitiu ha estat traduït pel mateix *d'on* que tradueix el *dont* ablatiu en casos com el de l'exemple de Llull: «algun exercici e treball *d'on* puga ésser lloat».

Ⓔ *B* 98
Ⓥ 6 *en*] En *B* ‖ 10-11 *imitació ... «reparar»*,] om. *B* ‖ 27, 29, 31, 32, 33 *en*] En *B*
Ⓕ 1-2 Casas-Carbó (1925c) ‖ 17 Llull (1914 [2003]: 39; [2009: 669])
Ⓥ₁ 17 *exercici*] exercici gran

650

14 IV 1925

En Cases-Carbó, en el seu article de dissabte, 4 d'abril, donava quatre exemple de la perífrasi *el ... del qual*. Heus-los ací:

«En vaig veure començar dos (de vapors) *la* carcassa de ferro *dels quals* donava ja idea del que havien d'ésser.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«...segueix un curs *l'*esquema elemental *del qual* es pot fixar...»

«Exposa Seipel algunes teories, *l'*aplicació concreta *de les quals* és molt discutida.»

«...si realment es pot donar el nom de poeta al versificador *la* pobresa de pensament i de vocabulari *del qual* traspassa verament els límits...»

I afegia: «En aquestes frases i d'altres d'anàlogues ¿no valdria més, potser, fer ús del relatiu *d'on* emprat en els textos antics citats abans? Llavors restarien redigides tal com segueix:

En vaig veure començar dos (de vapors) *d'on* la carcassa de ferro donava ja idea del que havien d'ésser.

...segueix un curs *d'on* l'esquema elemental... es pot fixar.

Exposa Seipel algunes teories *d'on* l'aplicació concreta és molt discutida.

...si realment es pot donar el nom de poeta al versificador *d'on* la pobresa de sentiment i de vocabulari traspassa els límits...»

Si, davant d'això, un diu que en Cases-Carbó proposa de reemplaçar una construcció com «Un home *la* pèrdua *del qual* és fàcil de reparar» per la construcció «Un home *d'on* la pèrdua és fàcil de reparar», certament, encara que negligeixi de dir que la substitució proposada o suggerida no ho és amb caràcter d'*obligatòria*, sinó de *facultativa*, aquesta inexactitud no és per fer rodar el cap a l'autor de la suggestió ni fer-li dir que els ulls ens havien fet pampallugues tot llegint-lo.

És evident que en Cases-Carbó proposava d'evitar l'enfarfegament que en certs casos produeix l'ús de la perifrasi *el... del qual* recorrent a un *d'on* relatiu, que deia haver trobat en els nostres autors antics. No altra cosa volia dir en preguntar-se si no valdria més, en tal i tal frase, «fer ús del relatiu *d'on*» en substitució de la perífrasi *el... del qual.*

I és evident també que en confeccionar les seves frases, en què *el... del qual* és substituït per *d'on*, creia fer ús del *d'on* emprat en els textos antics citats en el seu article. Ara bé, com dèiem en la nostra conversa de dimecres: el seu *d'on* i el *d'on* dels exemples antics no són equivalents: aquest té la valor de l'ablatiu llatí, aquell té la valor del genitiu llatí. Compareu: «algun exercici o treball *d'on* puga ésser lloat» (Llull) i «En vaig veure començar dos (de vapors), *d'on* la carcassa donava ja idea del que havien d'ésser» (Cases-Carbó), i la diferència entre els dos *d'on* salta la vista.

Ⓕ 35-36 Llull (1914 [2003]: 39; [2009: 669])
Ⓥ 36 *exercici*] exercici gran
Ⓝ 1 Vegeu Ⓕ 1-2 de la *CF* anterior.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

651

17 IV 1925

Acabem de llegir un llibre que presenta un nombre insignificant de faltes d'ortografia. Els llibres catalans que poden vanar-se d'una major correcció ortogràfica, no són sinó ben clares vegades completament nets de grafies errònies; i havem notat que aquestes són principalment degudes al fet que els correctors de proves, en lloc de tenir ben gravades en llur memòria les imatges visuals de tots els mots usuals de la llengua, es plauen encara a recórrer a regles que no sempre són exactes ni d'una aplicació fàcil. No altra explicació té la grafia *estel·lada* que figura en el llibre damunt esmentat.

De *estel* es deriva *estelat*, com de *mel emmelat*, com de *arrel arrelat*. Per què, doncs *estel·lat*, amb dues *l*? Perquè al corrector o a l'autor li ballava pel cap que hi ha una regla que diu que s'escriuen amb *l* doble els mots que en llatí tenen *ll*, i llavors, com en llatí e*stel* és *stella*, creu que la grafia correcta del seu derivat ha d'ésser *estel·lat* i no *estelat*. Solament que la regla que ell aplica a *estelat* no és aplicable sinó als mots d'origen erudit, als mots manllevats al llatí (ço que explica que s'escrigui *constel·lació*, en llatí *constellatio*); però no als derivats catalans d'un mot popular com *estel*, que té una *l* encara que el seu ètim tingui una *l* doble, com *passa* a *vila*, *argila*, *anguila* i altres. Si no li hagués ballat pel cap aquella regla mal formulada, indubtablement no se li hauria ocorregut, en formar un derivat d'un mot en *l*, de doblar aquesta *l* davant el sufix de derivació.

Ⓔ *B* 30
Ⓥ 12 «*stella*»] «stellam» *B* ‖ 15-16 «*constellatio*»]. «constellationem» *B*

652

18 IV 1925

El català de la secció telegràfica dels nostres diaris empitjora indubtablement de dia en dia. Ja havíem perdut tota esperança de millorament: sembla que, en la traducció dels telegrames de Madrid, es topa amb dificultats insuperables que no permeten esperançar que mai arribin a sortir en un català passador. Però, que, lluny de millorar, empitjori! Ara ja s'arriba a traduir (si d'això se'n pot dir traduir) *asiento* per *asient*, *agrado* per *agrad*, *torpe* per *torp*, i *ahí* (l'adverbi *ahí*) per *ahí*.

Qui sap, però, si l'excés del mal és un bé; perquè fins ara encara hi havia qui, pel fet de trobar, en un diari català, una paraula, una forma o una cons-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

trucció, creia que era legítima i que podia per tant usar-la sense mancar a la gramàtica i a la puresa de la llengua; però, davant de faltes tan grolleres com *asient* o *ahí*, qui no s'adonarà que el català de la nostra premsa diària no és ni de molt un català exemplar i no aprendrà a malfiar-se'n?

Un pas més enllà, en l'empitjorament, i arribarem a limitar la traducció a la supressió de les *oo* i de les *ee* finals (*asiento*: *asient; torpe*: *torp*). I, no valdria ja més, llavors, de deixar els telegrames en espanyol?

Heus-nos, encara, una vegada més, parlant del deplorable català de la secció telegràfica dels nostres diaris. No hi tornarem mai més. Ja ens havíem, abans, proposat no tornar-hi. Però, davant faltes com *asient* i *agrad* i *ahí*, no hem sabut estar-nos de fer-hi parar esment, una vegada més, als que potser podrien fer alguna cosa per evitar-les.

Ⓔ *B* 317
Ⓥ 12 *qui*] ¿qui *B* ‖ 15 *no*] ¿no *B* ‖ 16 *espanyol*] castellà *B* ‖ 19 *no tornar-hi*] de no tornar-hi *B* ‖ 20 *que*] qui *B*

653

21 IV 1925

Riure's és un de tants verbs que exigeixen un complement introduït amb la preposició *de*; diem *em ric d'ell, em ric d'això*. El complement de *riure's* pot revestir, però, una forma feble, i llavors és, naturalment, *en*: *me'n ric. Me'n ric* equival, segons els casos, a *em ric d'ell, em ric d'això*, etc.

Ara, així com podem dir *no l'he vist, al teu germà*, podem, emfasitzant el complement de *riure's*, dir anàlogament *me'n ric, d'ell.* Però d'aquesta expressió s'ha passat a un *me'n ric d'ell*, en què el subjecte parlant no té consciència del pleonasme, ço és un *me'n ric d'ell* que té la mateixa força que *em ric d'ell.* En aquest *me'n ric d'ell, en* no té ja la força d'un complement, sinó d'un prefix: no és *me'n ric d'ell* sinó *m'enric d'ell*; i així diem *vaig enriure'm d'ell* (i no *vaig riure-me'n d'ell*, com diríem si *en* continués essent copsat com un complement pronominal). Al costat d'un *riure's de*, tenim, amb el mateix valor, un *enriure's de.*

Llavors, així com, en el cas de reemplaçar *d'ell* per *en*, en una frase com *em ric d'ell*, diem *me'n ric;* en una frase com *m'enric d'ell*, direm *me n'enric.* I aquest *me n'enric* pot donar naixença a un *me n'enric d'ell* (de la mateixa manera que *me'n ric* havia donat naixença a un *me'n ric d'ell*): «Ells *se n'enriuen de* l'esforç que nosaltres posem en nostre esguard.»

Ara bé, ¿hi guanya res la llengua tenint l'un al costat de l'altre, amb

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

igual valor, *riure's* i *enriure's*, *burlar-se* i *emburlar-se*, *recordar-se* i *enrecordar-se*? Nosaltres creiem, al contrari, que no és cap avantatge per a la llengua de presentar expressions com *menric*, que pot significar *me'n ric* i *m'enric*; i aconsellaríem, en conseqüència, de defugir l'ús de *enriure's*, *emburlar-se*, etc., si, doncs, no era potser en l'estil familiar.

Ⓔ *B* 547

Ⓥ 5 *al*] el *B* ‖ 15 «*d'ell*»,] «d'ell» *B* | «ric»;] «ric», *B* | «*d'ell*»,] «d'ell» *B* ‖ 19 *Ara*] I *B* | *hi*] i *LP*, per error; també restablert a *B* ‖ 24 *si, doncs,*] si doncs *B*

654

23 IV 1925

Una remarca a la conversa anterior.

Com, morfològicament, són *enriure's*, *emburlar-se*, etc., respecte a *riure's*, *burlar-se*, etc., és *emportar-se* respecte a *portar-se*: el seu *em* és originàriament l'adverbi pronominal *en*, com en aquells: *s'emporta* era abans *se'n porta.*

Però, així com *riure's* i *enriure's* són equivalents (el mateix vol dir *tu et rius de tothom* que *tu t'enrius de tothom*), *portar-se* i *emportar-se*, transitius, tenen dues significacions distintes (*ell es portava el dinar* no és el mateix que *ell s'emportava el dinar*). De manera que el que dèiem, en la conversa anterior, sobre *enriure's*, *emburlar-se*, *enrecordar-se*, etc., no és qüestió d'aplicar-ho a *emportar-se*, com tampoc al seu sinònim *endur-se. Emportar-se* és indiscutiblement un mot bo. I en els casos en què la llengua parlada presenta vacil·lacions com *se n'ho porta* al costat de *s'ho emporta*, cal evitar de tractar la síl·laba inicial de *emportar-se* com si, en lloc d'un prefix, fos un pronom feble, entre el qual i el verb pogués interposar-se un altre pronom feble, i cal, doncs, preferir *s'ho emporta.*

De *emportar-se* es deriva *emportament*, mot avui a penes usat, però que ens podria servir admirablement, per exemple, en certes expressions de mecànica per traduir *entrainement*: *moviment d'emportament*, *desplaçament d'emportament*, etc.

Ⓔ *B* 529

Ⓥ 1 *Una ... anterior*] om. *B* ‖ 8-9 *la conversa anterior*] una altra conversa *B* ‖ 18 *traduir*] traduir el francès *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

655

25 IV 1925

«...informant-los de l'accident en termes iguals als que *hem deixat exposats.*»

¿Per què no, simplement, *hem exposat*?

L'espanyol posseeix una sèrie de frases verbals com *dejar expuesto, quedar acordado, venir anunciando, estar diciendo*, que els catalans traduïm literalment, sense témer-nos de res, per *deixar exposat, quedar acordat, venir anunciant, estar dient*. Però ¿ja s'ha fixat hom que moltes d'aquestes frases verbals són característiques de l'espanyol i que podria, per tant, ésser molt bé que fos per influència castellana que les uséssim tan abundosament en el llenguatge escrit?

Hem deixat exposat, en el passatge transcrit, és un allargament innecessari de *hem exposat; quedar acordat* equival generalment a *ésser acordat*; *venir* seguit d'un gerundi és una frase en què, quan la trobem en el llenguatge vivent, *venir* conserva el seu sentit propi (ço és, de moure's d'allà ací o aquí), que ha perdut en espanyol en la majoria dels casos; i àdhuc *estar* seguit d'un gerundi no té en el català parlat l'extensió que té en espanyol.

Tot això vol dir que havem d'anar molt amb compte en la traducció d'aquestes frases verbals a les quals és tan afectada la llengua castellana actual.

Totes elles, recordem, desplaïen a Mn. Clascar, que les considerava com a poc catalanes. Indubtablement si no ho són totes, és almenys poc català d'usar-les amb la mateixa profusió que l'espanyol.

Ⓝ 18-20 Vegeu *CF* 477.

656

29 IV 1925

Al senyor M. C. R.

En espanyol *fundición* (derivat de *fundir*) és l'acció o efecte de fondre i la fàbrica on es fonen metalls. Reuneix, així, les significacions dels dos mots francesos *fonte* i *fonderie*. En català tenim el mot *fosa*, que tradueix *fundición* en el sentit de *fonte*; per traduir *fundición* en el sentit de *fonderie*, emprem actualment *fundició*, que és segurament un castellanisme, puix que de *fondre*, el radical del qual és *fon* (que trobem en els derivats *fonedís, fonedor* i l'antic *foniment*) no podíem pas treure un derivat *fundició*. Però, si no acceptem aquest mot com direm, llavors, de la fàbrica o taller on es fonen metalls? Ha estat suggerit el mot *foneria*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Foneria és un derivat ben fet de *fondre*, parió de *fonderie* francès i de *fonderia* italià (l'espanyol posseeix també *fundería*), i té els seus anàlegs en la llengua, per exemple, a*dobaria* (ço és *adoberia*, amb la *a* de *adobar*), *albergueria* (escrit també *albergaria*, de *albergar*), etc. Acceptat *foneria*, tindríem dos mots per a traduir *fundición*: *fosa* i *foneria* corresponents respectivament a *fonte* i *fonderie* i a *fonditura* i *fonderia*.

No recordem que es digui enlloc *foneria*; però, en tot cas, ens sembla preferible a *fundició*.

Ⓔ *B* 487 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* ‖ 7 *«foniment»*] «foniment»), *B* ‖ 8 *mot com*] mot, ¿com *B* ‖ 11 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 12 *«adobaria»* (ço és *«adoberia» amb la «a»* de *«adobar»*] «adoberia» derivat de «adobar» *B* ‖ 13 (*escrit també «albergaria»*,] derivat *B* ‖ 15 *a «fonte»*] als francesos «fonte» *B* | *a «fonditura»*] als italians «fonditura» *B*

657

2 v 1925

La presència de la *l* inicial en *lent* el delata com a mot no hereditari, puix que si *lentus* ens hagués pervingut per via popular, hauria pres la forma *llent*. *Lent*, però, és perfectament admissible com a forma sàvia del mot llatí *lentus*, sia que realment sigui manllevat a la llengua mare, sia que el deguem a la doble influència de l'espanyol *lento* i del francès *lent*. *Lent*, d'altra banda, és un mot admès per tothom, ensems amb l'abstracte corresponent *lentitud* i, no cal dir-ho, amb l'adverbi derivat *lentament*.

Quin ha d'ésser, ara, el verb corresponent a l'adjectiu *lent*? Hem sentit mecànics, xofers, etc., emprar *relentir*, imitació del francès *ralentir*, i hem sentit músics usar *relentar*, imitació de l'italià *ralentare*. Potser restaran aquests dos verbs com a mots tècnics, l'un de mecànica, l'altre de música; però cap d'ells no ens sembla el mot més adequat per a significar d'una manera general «fer més lent» i, conjugat pronominalment, «esdevenir més lent».

Donats els procediments emprats pel català per a formar verbs de significació incoativa derivats d'adjectius, el verb derivat de *lent* podria ésser *alentir*, *alentar*, *enlentir*. Quant al prefix sembla indiscutible que *a* és millor que *en*, donada la inicial del primitiu. I entre *alentir* i *alentar* (tots dos constatats en provençal) és indubtablement preferible el primer, no sols a causa del castellanisme *alentar* no encara extirpat de la llengua, sinó perquè la terminació *ir* és molt més freqüent que no pas la terminació *ar* en la formació de verbs incoatius, la llengua moderna havent reemplaçat per verbs en *ir*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

molts dels antics verbs en *ar* (*amansar*, *alleugerar*, etc.). *Alentir*, d'altra banda, és un derivat perfectament clar i intel·ligible donada l'abundor de derivats anàlegs: *amansir*, *alleugerir*, *aflaquir*, *amagrir*, *aclarir*, *ablanir*, etc.

Ⓔ *B* 545
Ⓥ 5 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 8 *Quin*] ¿Quin *B* ‖ 17 *prefix*] prefix, *B*

658

5 V 1925

No notat durant llarg temps i per tant no consignat en les gramàtiques, el fet és que el català modern posseeix, en el mode subjuntiu, un pretèrit perifràstic corresponent al pretèrit d'indicatiu, tan conegut, format amb l'auxiliar *vaig* i l'infinitiu del verb que es conjuga. El pretèrit de subjuntiu corresponent al d'indicatiu *vaig cantar*, és *vagi cantar*: «Encara que no *vagi assistir-hi*, el seu pensament era entre nosaltres.»

El senyor R. M. (d'Igualada) ens escriu condemnant aquest pretèrit perifràstic, que tendeix a reemplaçar, en certs casos, l'imperfet de subjuntiu. En l'exemple anterior, *vagi assistir* substitueix un *assistís* (Encara que no *hi assistís*, el seu pensament era entre nosaltres), i aquesta substitució és la que condemna el senyor R. M.

Es tracta, però, d'una substitució ben explicable: si diem *Diu que hi assisteix*, *Diu que hi ha assistit*, *Diu que hi assistia*, *Diu que hi va assistir*, es comprèn que, en substituir *diu* per *no diu* i canviar, per consegüent, l'indicatiu pel subjuntiu en la proposició subordinada, així com a *Diu que hi assisteix* correspon un *No diu que hi assisteixi*, i a *Diu que hi ha assistit* correspon un *No diu que hi hagi assistit*, i a *Diu que hi assistia* correspon un *No diu que hi assistís*, a *Diu que hi va assistir* es faci correspondre un *No diu que hi vagi assistir* (en lloc de *No diu que hi assistís*), establint-se, així, en el subjuntiu una distinció de pretèrits anàloga a la que fem en l'indicatiu.

Sense aconsellar, ni de lluny, de practicar, en casos com el citat, sistemàticament aquesta substitució de l'imperfet pel pretèrit perifràstic, nosaltres no sabríem condemnar-la d'una manera absoluta: la creiem perfectament tolerable.

Ⓔ *B* 180
Ⓥ 1-6 *No ... nosaltres*».] om. *B* ‖ 7 *aquest*] el *B* ‖ 8 *perifràstic*] perifràstic de subjuntiu *B* | *de subjuntiu*] del mateix mode *B* ‖ 9 *anterior*] «"Encara que no vagi assistir-hi", el seu pensament era entre nosaltres» *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

659

6 v 1925

Al senyor D. M. M.

Realment, la grafia antiga *assetiar* representa unes vegades el mot *assetjar* i altres el mot *assetiar*. El primer té una significació precisa: significa «posar setge a una plaça fortificada», i, per analogia, «envoltar un indret impedint de sortir-ne o tractant d'entrar-hi». El segon té també aquesta significació, però més freqüentment significa «posar alguna cosa en el seu lloc o *seti*» (el seu primitiu *seti* reunint les significacions de «setge» i de «seient» o «*puesto*»). És clar que posseint *assetjar* i *setge* com a traduccions de *sitiar* i *sitio* = *asedio*, és preferible de reservar *assetiar* i *seti* per a les altres significacions, que són ja les més freqüents en l'antic i són encara vivents en diferents indrets de Catalunya.

Tindríem, així:

Setge, esp. *sitio* o *asedio*: «Quan se'n tornava del *setge* de Troya.» Boeci de Ginebreda.

Assetjar, esp. *sitiar* o *asediar*, francès *assiéger*: «Lo rey té la ciutat *assetjada*.» J. Esteve.

Seti, esp. *sitio*, *puesto*. Primitivament *seient* («...pujam-nos-en per uns escalarons e trobam los *setis* adobats en una clastreta», Cròn. Jaume), d'on, per extensió, *lloc* o *puesto*, significació confirmada pel seu derivat *assetiar*: «*Assetiar* bombardes: machinas collocare» J. Esteve.

Ⓔ *B* 416 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 1 *Realment*] om. *B* | *la*] La *B* ‖ 12 *esp.*] cast. *B* ‖ 14, 16 *esp.*] castellà *B* ‖ 19 *collocare*] col·locare

Ⓕ 12-13 *DAg* VII, *s. v. setge* [Boeci (86v; 1873: 186)] ‖ 14-15 Íd. I, *s. v. assetjar* [Esteve (1489 [1998]: k5v)] ‖ 16-17 Íd. VII, *s. v. seti* [Jaume I (1873: 186; [1991: 138])] ‖ 19 Esteve (1489 [1998]: b8)

Ⓝ 11-19 Fabra utilitza materials aleshores inèdits del *DAg*; la *CF* és de 1925 i el vol. VII no es publicarà fins al 1931. ‖ 19 Consulta directa de l'incunable de Joan Esteve, probablement en l'exemplar que es conserva a la BC, del fons Aguiló, amb la signatura 11-VII-4. La cit. no consta al *DAg*, que és la font habitual a través de la qual es llegeix el *Liber elegantiarum*, ni a les cèdules corresponents de l'Arxiu de l'IEC.

660

10 v 1925

Al senyor G. C.

En català, el numeral *dos* ofereix la particularitat de posseir una forma especial per al femení: *dues* (en espanyol, en francès i en l'italià, com sabem, el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

numeral 2 no posseeix sinó una sola forma per a ambdós gèneres). I gosaríem dir que la gran majoria dels escriptors catalans escriuen *dues* i no *dos* en el femení, malgrat dir-se avui, en el llenguatge parlat, indiferentment, *dos* i *dues*.

Recentment, però, ha estat publicat un llibre que porta com a títol *Dos ànimes*. Algú ha blasmat l'acoblament dels dos mots *dos* i *ànimes*, l'un masculí i l'altre femení. Però cal advertir que de *dos* femení, indubtablement existent en la llengua parlada (on podria, però, atribuir-se a la influència espanyola) no manquen exemples en català antic; doncs, l'escriptor que ha emprat l'expressió *dos ànimes*, no manca de raons per a sostenir que no ha comès cap «falta de sintaxi». En rigor, tanmateix, existint de tots temps en català per al femení les dues formes concurrents *dos* i *dues*, solament podríem qualificar de «falta de sintaxi» la combinació *dos ànimes*, si *tots* conveníem a considerar *dos* com a exclusivament masculí.

Ara, que nosaltres no vacil·lem a considerar *dues ànimes* preferible a *dos ànimes*; i ens plauria de veure erigit en norma l'ús exclusiu de *dues* en el femení. Llavors podríem condemnar d'una manera categòrica *dos ànimes*, com una falta de concordança, mentre que avui no podem sinó lamentar que un bon escriptor vagi tan poc amb compte a conservar les característiques sintàctiques de la nostra llengua en front de l'espanyola.

Ⓔ *B* 78 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 2 *espanyol*] castellà *B* ‖ 3-6 *I ... «dues».*] om. *B* ‖ 11 *espanyola*] castellana *B* ‖ 22 *en ... espanyola.*] om. *B*
Ⓕ 7-8 Heyse (1925)

661

15 V 1925

Al senyor M. A.

La construcció antiga que millor tradueix la construcció *a no ser que* seguit d'un verb en subjuntiu, sembla, en efecte, ésser *si doncs no* seguit del verb en indicatiu; i creiem que seria convenient de reprendre-la en la llengua literària, amb la condició, però, que la proposició condicional, que conté el mot *doncs*, no precedeixi ans segueixi la resta de la proposició principal.

La construcció en qüestió és prou freqüent en català antic, i té, sens dubte, l'avantatge, sobre altres construccions antigues, d'ésser perfectament entenedora per al lector modern.

«Qui estudiar vol llegint, deu haver informador prop de si, la qual cosa

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

no pot hom haver tan bé en solitud com en comunitat, *si doncs no* dius que Déu ho supleix tot en la solitud.»

«L'hom ignorant no és sinó bèstia comparat al scient, e és tenebra comparada a llum, e terra comparada al cel, *si doncs* noblesa de vida virtuosa e de costumes excel·lents *no* mereixien girar l'orde, així que lo virtuós anàs davant lo scient.»

Ⓔ *B* 274 (numerada erròniament 283) ENDREÇA] om. *B*
Ⓕ 9-11 Eiximenis (1904: 24; [2005: 22]) ‖ 12-15 Íd. (1904: 37; [2005: 37])
Ⓥ 10 *en*] en la | *en*²] en la

662

22 V 1925

Al senyor N. O.

Andarec ens sembla perfectament acceptable. En recordem ara un exemple en Tirant (III, 38): «Ara vull dir un poch de les donzelles... que són molt parleres e *andaregues...*» Però *andarec*, amb el seu grup *nd*, ¿no té tot l'aire d'ésser un manlleu a l'espanyol quan el català diu *anar* i no pas *andar*?

El fet d'haver conservat l'espanyol i l'italià el grup llatí *nd*, que el català redueix a *n*, i oposar per tant el català *manar*, *rodona*, etc., als mots espanyols *mandar*, *redonda*, etc., i als mots italians *mandare*, *rotonda*, etc., fa que hom trobi tot natural que a l'espanyol *andar* i a l'italià *andare*, oposi el català la forma *anar*. Però si es té en compte que el grup *nd* de *andar* i *andare* (segurament prolongaments de *ambitare*) no és primari sinó secundari, i que *nd* secundari persisteix en català, com veiem en *senda* (de *sémita*), *adondar* (de *domitare*), etc., es veu que no és pas *anar* sinó *andar* la forma que havia d'adoptar en català el mot llatí de què són prolongaments l'espanyol *andar* i l'italià *andare*.

Ara bé, deixant de banda les dificultats que ofereix l'etimologia del verb *anar*, és convenient de fer notar que, al costat de *anar*, el català presenta des d'antic un *andar* del qual subsisteixen diferents derivats, tals com *andador* i *andarejar*, en el radical dels quals cal veure el prolongament regular de *ámbitus*, que retrobem en un mot com *andana* (**ambitana*). I convé fer notar això, puix que, oposant el català *anar* a l'espanyol *andar*, un mot com *andador* pot semblar-nos (i de fet ens ha semblat a molts durant temps) un manlleu a l'espanyol, quan és un mot segurament ben català que trobem ja usat amplament en el català medieval, al costat de *ander*, *andami* i altres.

I *andarec* es troba indubtablement en el mateix cas que *andador*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 391 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 4 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 5 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 6-7 *espanyols*] castellans *B* ‖ 8 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 13 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 15 *Ara*] Doncs *B* ‖ 16 *és convenient de*] cal *B* ‖ 20, 22 *a l'espanyol*] al castellà *B*

Ⓕ 2-3 Martorell (1873-1905: III, 37-38; [2005: 865])

663

23 V 1925

En Ruyra ens fa notar la conveniència d'adoptar per al mot que correspon a l'espanyol *músculo*, la forma *múscul* en lloc de la forma *muscle*, que és l'admesa ordinàriament en el llenguatge escrit. La raó per què En Ruyra proposa l'adopció de la forma *múscul*, és que el català ja posseeix el mot *muscle* amb la significació de *hombro*.

Aquest mot és poc usat a Barcelona, però no així en altres indrets, i es tracta certament d'un mot que es troba llargament usat en català antic i ha donat naixença a derivats importants: *musclera*, *musclejar*, etc. I del moment que existeix *muscle* significant *hombro*, és, sens dubte, preferible, per a la designació d'uns òrgans que formen part del cos humà, un mot que no coincideixi exactament amb aquell: catalanitzant *músculus* amb la sola omissió de la terminació llatina *us*, tindríem *múscul* (músculo), distint de *muscle* (hombro). Entre *múscul* i *muscle* tindríem una diferència anàloga a la que recentment s'ha establert entre *òrgan* i *orgue*.

És clar que *muscle*, músculo, obeeix a una regla general de catalanització dels mots llatins en *-culus* (*espectacle*, *miracle*, *article*, *fascicle*, *vehicle*, *etc.*); però la raó invocada per En Ruyra sembla prou forta per a fer una excepció per a *músculus*. Ara, que, naturalment, aquesta excepció no justificaria en cap manera l'adopció de *ul* en lloc de *le* en aquells casos en què cap raó no s'oposa a l'adopció de la forma regular en *le*: per exemple, el cas de *vehículum*.

Notem, d'altra banda, que *múscul* és ja la forma usual en el llenguatge parlat.

Ⓔ *B* 509

Ⓥ 1-2 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 20 *el*] en el *B*

Ⓝ 1-3 Possiblement en una comunicació personal. Ruyra, en qualsevol cas, se servia ja a la seva obra d'aquesta paraula des de molt abans: «Els meus músculs se relaixen [sic] en suau repòs. Veig, sento y goso», «Jacobé» (Ruyra 1903: 333). També a la reed. d'aquesta mateixa narració dins *Pinya de rosa* (Ruyra 1920: 175): «Els meus músculs se relaxen en suau repòs. Veig, sento i frueixo».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

664

27 V 1925

Avui ja s'ha generalitzat molt l'ús de *recolzar* en lloc de *apoiar*. Res no hi ha a objectar a aquesta substitució, posat que no es faci (i no creiem que es faci pas) en el cas en què *apoiar* vol dir *prestar suport*. Però havem notat que sovint s'usa indegudament *recolzar-se* (pronominal) en lloc de *recolzar* (intransitiu), com a substitut de *apoiar-se*.

Siguin A i B dos noms de cosa: «Ell *apoia* A en B» és «Ell *recolza* A en B»; però «A *s'apoia* en B» no és «A *es recolza* en B» sinó «A *recolza* en B». Exemple: «Aquesta teoria *recolza* en tal i tal fet»; no: «Aquesta teoria *es recolza* en tal i tal fet.»

Cal anar, doncs, amb compte, en subtituir *apoiar* per *recolzar*, vist que, si és cert que en algun cas pot reemplaçar-se *apoiar-se* per *recolzar-se*, en el cas en qüestió (subjecte inanimat) cal substituir-lo per *recolzar* (no pronominal).

Recolzar es construeix com el seu sinònim *descansar*: «*Recolzàrem* l'escala a la paret», com «*Descansàrem* l'escala a la paret» i «L'escala *recolzava* a la paret», no «L'escala *es recolzava* a la paret», com es diu, en aquest cas, *descansava* i no *es descansava*.

Ⓔ *B* 407

665

31 V 1925

Al senyor J. V.

En efecte, és de doldre que, tot just proposat en *El lector diu*, LA PUBLICITAT s'apressés a fer el canvi de *Tetuan* en *Tetuà*, i «*La Veu*» la imités tot seguit.

A part que és cosa sabuda que avui es tendeix més aviat a respectar els noms geogràfics estrangers que no pas a traduir-los o introduir-hi qualsevol modificació, hi ha el fet que el català admet perfectament la *n* final, de manera que un mot com *Tetuan* no és pas menys català que *Tetuà*, i res no ens induiria a considerar aquest com a més català que aquell si no fos que, en comparar-lo, pensem en l'espanyol.

No havent-hi cap raó especial per a la supressió de la *n* originària de *Tetuan*, mai segurament no se'ns hauria ocorregut de suprimir-la si no fos que als mots espanyols en *án* el català sol oposar mots en *à*. Però si és sola-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ment si *Tetuà* és fill d'una proporció que diu *volcán*: *volcà* o *capitán*: *capità*: : *Tetuán*: *Tetuà*, llavors és evident que aquesta forma *Tetuà* és un castellanisme, ço és una forma a la qual hem pervingut per la intervenció de l'espanyol.

Tenint el català noms ben catalans terminats en *n* (*son, Ramon, pregon, gran*, etc.), és clar que pot perfectament admetre un mot com *Tetuan* o *Xexuan*, com admet *Berlín, Dublín, Ceilan*, etc.

¿És –pregunta el senyor J. V.– que hem d'escriure Berlí, Dublí, Ceilà, etc? I dient-se *Joan*, signa la seva carta *Joà*.

Ⓔ *B* 361 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *En efecte,*] om. *B* | *és*] És *B* | «*El*»] un «El» *B* ‖ 2 «*Veu*»] «Veu de Catalunya» *B* ‖ 8 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 11 *espanyols*] castellans *B* ‖ 12 *si*] perquè *B* ‖ 14-15 *de l'espanyol*] del castellà *B*
Ⓕ 1-2 Casas-Carbó (1924)
Ⓝ 1-2 L'endemà [Rovira i Virgili] (1925a) s'afanyava a coincidir-hi en aquest aspecte.

666

4 VI 1925

En català antic es troben a vegades mots que un pensa que, si no haguessin desaparegut, haurien pogut servir per a designar objectes moderns als quals donem avui noms forasters. I un està llavors temptat de proposar-ne l'admissió canviant-ne adequadament el significat per tal d'emprar-los com a substituts d'aquells mots forasters.

Per exemple: En català antic existeix el mot *bústia*, que és segurament emparentat amb el francès *boîte*. *Boîte*, abans *boiste*, té en provençal el seu corresponent *boista*; però en provençal, al costat de *boista*, existeix *bóstia*, del qual és una variant *bústia*. I el mot *bústia* significa en català antic *boîte*: els exemples que en tenim aplegats no donen lloc a dubte sobre aquesta significació del mot *bústia*. Ara bé, la *boîte* en què els correus duien les lletres, documents, etc., era designada pel mot *bústia*, i àdhuc és amb aquesta significació que trobem més freqüentment usat aquest mot en català antic. («E com lo correu hagué meses les letres en la *bústia*...»; «E com lo correu fo adormit, ella li feu traure la letra de la *bústia* e féu-la legir...»). I un no es pot, llavors, estar de demanar-se si el mot que servia per a designar la *boîte* on els antics correus portaven les cartes, no podria servir per a designar la *boîte* fixa on depositem avui les cartes a correus (la *boîte aux lettres*).

No és que proposem l'admissió immediata de *bústia* amb aquesta significació. Ens en guardarem prou: s'ha d'anar molt amb compte a proposar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mots antics o nous donant-los arbitràriament una significació determinada. Però *bústia* és indubtablement un d'aquells mots antics que convé tenir presents, perquè, un dia, ens poden servir per a designar objectes moderns que tinguin una semblança de forma o d'aplicació amb els objectes que eren antigament designats pels dits mots avui en desús.

Ⓔ *B* 436
Ⓥ 11 *Ara*] *Doncs B* ‖ 18 *depositem*] mantingut també a *B*
Ⓕ 13-14 *DAg* I, *s. v. bústia* ‖ 14-15 Ibíd.
Ⓥ1 14 *com*[1]] cant

667

7 VI 1925

No fa gaire proposàvem com a substitut de *fundició* (taller) el mot *foneria*, derivat de *fondre* que té els seus parions en les altres llengües novillatines: *fonderie* en francès, *fonderia* en italià, *fundería* en espanyol. El radical del verb *fondre* essent *fon* (sempre que la terminació no comença amb *r*), els derivats de *fondre* no tenen *d*, com es veu en *fonedor*, *fonedís*, i així el mot català corresponent a *fonderie*, *fonderia* i *fundería* (tots amb *d*) és *foneria* (sense *d*).

Havem rebut, però, una carta d'un «fonedor» que no està conforme amb *foneria*, perquè, segons ell, aquest mot podria donar lloc a confusions. En efecte, diu, existint en català el mot *fona*, el taller on es fabriquessin *fones* hauria, evidentment, d'ésser anomenat *foneria*, i llavors aquest mot significaria dues coses: el taller de fosa de metalls i el taller de fabricació de fones. Però, és que existeixen tallers destinats exclusivament a la fabricació de fones? Essent *foneria* un derivat ben fet de *fondre*, ens estarem d'adoptar-lo per a designar els tallers de fosa perquè, si mai les fones adquirien tal importància que fossin instal·lats tallers destinats a llur fabricació, aquests tallers no podrien llavors ésser designats amb el nom de *foneries*? Dificultat ben remota, certament. Però, àdhuc admetent que un dia existissin aquests tallers, és que necessàriament haurien de designar-se amb un mot especial? Existeixen tallers de fabricar *bombes*, i no creiem que se'n digui *bomberies*. I, encara, si a totes passades volíem disposar d'un mot especial per a designar el taller de fabricació de fones, sempre podríem recórrer a un derivat de qualsevol dels altres mots que té la fona en català: *mandró*, *bassetja*...

Ⓔ *B* 488
Ⓥ 2 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 13 *és*] ¿és *B* ‖ 14 *ens*] ¿ens *B* ‖ 19 *és*] ¿és *B*
Ⓝ 1 Vegeu *CF* 656.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

668

13 VI 1925

Ja és una cosa acceptada per tothom que el complement directe, fora de casos comptadíssims, ha d'anar sense preposició: *Hem vist el teu amic*, i no pas *Hem vist al teu amic*. Però això no vol dir que, quan ens trobem davant un complement directe introduït amb la preposició *a* (sia en una traducció de l'espanyol, sia que, escrivint, se'ns ocorri la construcció espanyola), la correcció s'hagi de reduir sempre a la simple omissió de la preposició. El fet d'introduir l'espanyol el complement directe de persona amb la preposició *a* permet a aquesta llengua una llibertat en l'ordre dels membres de la proposició, que llengües com el català o el francès no tenen evidentment del moment que no fan cap distinció formal entre el complement directe i el subjecte. Això fa que, en molts casos, en traduir de l'espanyol, calgui, no solament ometre la preposició *a*, sinó alterar l'ordre dels mots o recórrer a una altra construcció. Per no fer això, veiem sovint haver-se hagut de conservar la preposició *a*, contra la regla general de construcció del complement directe. Així, trobem traduït: «También visitó *al* barón de Viver una nutrida representación de la Unión Gremial...», per «També visità *al* baró de Viver una nodrida representació de la Unió gremial...» En aquesta traducció mot a mot, el traductor no gosa, naturalment, suprimir la preposició *a*, vist que llavors el complement directe (el baró de Viver) apareixeria com a subjecte de la proposició. Però això és fàcil d'evitar sense recórrer a la conservació de la preposició: no cal sinó posposar el complement al subjecte, i si això no ens sembla escaient o faedor, com ocorre en el cas present, donar un altre tomb a la frase, per exemple: «També fou visitat el baró de Viver per una nodrida representació de...»

Ⓕ 15-16 *La Vanguardia* (31 III 1925), 12a ‖ 16-17 *LVC* (31 III 1925), ed. del m., 3g
Ⓝ 16-17 «Municipi»: «Visites».

669

14 VI 1925

Tenim prou experiència de les marrades que s'han comès en l'obra de depuració de la llengua, perquè no ens precipitem a adoptar qualsevol innovació que un senyor sense cap autoritat proposi en «El lector diu» de LA PUBLICITAT o en un setmanari comarcal. El qui proposà d'emprar *quin* en lloc de *qual* féu un gran mal a la llengua gràcies precisament a la pressa amb què

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

fou acollida la seva innovació. No trigà a demostrar-se que *quin* amb la valor de *qual* era absolutament inacceptable; però el mal estava ja fet, i avui, després de tants d'anys, encara hi ha qui empra *quin* en lloc de *qual* convençut que aquell és millor que aquest, i sobretot més català!

Un cas recent és el que ha passat amb el nom propi *Tetuan*. En un *El lector diu*, és proposat de reemplaçar *Tetuan* per *Tetuà* [i tot seguit els dos diaris catalans de Barcelona adopten la forma Tetuà]. Vénen les protestes; nosaltres, en una conversa, desaprovem la supressió de la *n* de *Tetuan*; i els dos diaris abandonen *Tetuà*: l'error és esmenat. Però *Tetuà* no és, per això, mort; llarg temps persistirà: en el mateix diari que, en el text, ja ha tornat a la forma *Tetuan*, apareix un mapa on figura la forma *Tetuà*; i és que el dibuixant que, en el seu dia, s'assabentà del canvi de *Tetuan* en *Tetuà*, no s'ha assabentat encara del canvi posterior de *Tetuà* en *Tetuan*, si no és que s'hagi enamorat de *Tetuà* i, entossudit, ja no l'abandoni mai més!

Ⓔ *B* 362

Ⓥ 11 «*diu*»,] «diu» *B* ‖ 11-12 *i ... Tetuà*] aquest fragment fou omès per error a *LP*, cosa que motivà la repetició d'una bona part d'aquesta *conversa* en el diari de l'endemà passat (cf. *conversa* següent) ‖ 19 *més!*] més. *B*

Ⓝ 13 Vegeu *CF* 665.

670

16 VI 1925

En la conversa de diumenge, en què fèiem veure com era perillós de precipitar-se a adoptar certes innovacions, posàvem com a exemple el que ha ocorregut recentment amb el mot *Tetuan*. Però el paràgraf on fèiem referència a aquest mot, aparegué amb una omissió important, que ens obliga a publicar-lo de nou.

Dèiem, en aquest paràgraf: En un *El lector diu* és proposat de reemplaçar *Tetuan* per *Tetuà*, i tot seguit els dos diaris catalans de Barcelona adopten la forma *Tetuà*. Vénen les protestes; nosaltres, en una conversa, desaprovem la supressió de la *n* de *Tetuan;* i els dos diaris abandonen *Tetuà*: l'error és esmenat. Però *Tetuà* no és, per això, mort; llarg temps persistirà: en el mateix diari que, en el text, ja ha tornat a la forma *Tetuan*, apareix un mapa on figura la forma *Tetuà*; i és que el dibuixant que, en el seu dia, s'assabentà del canvi de *Tetuan* en *Tetuà*, no s'ha assabentat encara del canvi posterior de *Tetuà* en *Tetuan*, si no és que s'hagi enamorat de *Tetuà* i, entossudit, ja no l'abandoni mai més.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

671

18 VI 1925

«No *pretenim*...»

No és *pretenim*: és *pretenem*. El verb no és *pretenir*, sinó *pretendre*, que es conjuga com *entendre*. Fa ja molts d'anys que hom féu notar que *pretenir* és dolent; segurament ja no l'usa cap bon escriptor; però encara, de tant en tant, apareix en les planes de les nostres publicacions; costen d'esmenar, les errades!

No sabem com ni quan s'esdevingué la substitució de *pretenir* a *pretendre*; el cert és que durant algun temps àdhuc alguns dels millors escriptors emprava sistemàticament *pretenir* en lloc de *pretendre*; denunciat com a dolent, no per això ha deixat d'usar-se, i probablement seguirà usant-se per molt llarg temps encara, com la forma *ambent*, com el relatiu *quin*, com el *doncs* causal...

A qui ens hem d'adreçar per evitar que continuïn apareixent en les nostres publicacions els mots i els girs condemnats com a dolents? Creiem que els correctors hi podrien fer alguna cosa. No sembla pas tan difícil, cada cop que, en un original o en unes proves, es troba *pretenir*, de reemplaçar-lo per *pretendre*! I, no gens menys, a cada moment trobem encara formes com *pretenim* o *pretinc* o *preté* (en lloc de *pretenem*, *pretenc*, *pretén*).

Ⓝ 3-4 Vegeu *CF* 180, *CF* 280, *CF* 310 i *CF* 355.

672

23 VI 1925

Al senyor R. S. T.

Colgadures seria, segons algú, perfectament català, i no caldria, doncs, penedir-se d'haver-lo usat traduint *colgaduras*. Nosaltres hauríem dit que era un castellanisme: un derivat del verb espanyol *colgar*, que, com tots sabem, significa «suspender, poner una cosa pendiente de otra», ço és «penjar», significació que no té pas el *colgar* català.

Voldria justificar-se *colgadures* en el sentit de *colgaduras*, amb una etimologia i una cita:

El català posseeix el mot *colgar*, i aquest mot prové de *collocare*. Exacte. Doncs, de *colgar* col·locar: *colgadures*, ço és «tapissos, teles, etc., que es col·loquen, penjats, en els balcons, parets, etc.». Però que *colgar* vingui de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

collocare no vol dir pas que signifiqui col·locar; *colgar*, com l'espanyol *colgar* i el francès *coucher*, tots prolongaments del mateix mot llatí *collocare*, expressa la idea d'aquest verb considerablement restringida; significa «ficar al llit» (com el francès *coucher*) o bé «fer que quelcom resti completament tapat sota una capa de terra, sorra, cendra, etc.», però no «penjar», que és el sentit que ha pres en espanyol el mot *colgar*. Es comprèn, doncs, que per denotar una cosa que es penja (als balcons, parets, etc.) l'espanyol recorri a un derivat del seu *colgar*, però no el català, on *colgar* no té la significació de «penjar».

Resta la cita... Però la cita és un text de les darreries del segle XVIII. I, amb textos del XVII i del XVIII, no se'n podrien justificar pas pocs, de castellanismes!

Ⓔ *B* 443 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 2 *traduint*] traduint el castellà *B* ‖ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 9 «*colgar*»] «colgar», *B* ‖ 11 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 16 *espanyol*] castellà *B* ‖ 17 *l'espanyol*] el castellà *B*

Ⓝ 7 i 20 La «cita» esmentada, però no copiada, és de 1789: «Nou colgadures de tafetá que contenen quaranta tres talles entremesclades, la una groga y l'altra vermella» (*DAg* II, *s. v. colgadura*).

673

26 VI 1925

Quan reintroduïm un verb en el llenguatge literari, cal no sols conèixer exactament la seva significació, sinó saber quins complements demana, quina construcció exigeix.

Sovint constatem en el llenguatge actual verbs arcaics usats amb una significació que no és la llur, com per exemple *freturar* (mancar, necessitar) emprat com a sinònim de *anhelar, desitjar*. Però també és molt freqüent de trobar verbs arcaics acompanyats de complements que no són els que es pertany d'adjuntar-los; cada dia trobem construccions defectuoses amb verbs com *blasmar, abellir, regraciar, recolzar...*

Blasmar és un verb transitiu: *Han blasmat la nostra actitud.* Avui és freqüent d'adjuntar-li un complement introduït amb la preposició *de*: *Han blasmat de la nostra actitud.*

Abellir, en el sentit de «venir de grat», «apetir», és, al contrari, intransitiu. Cal dir *Això no li abelleix*. Hom escriu, però, freqüentment avui *Això no l'abelleix.*

Regraciar, com el seu sinònim *agrair*, vol el complement de persona indirecte i el de cosa directe: *Li regraciem les seves paraules.* En substitució

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

d'aquesta construcció, trobem avui gairebé exclusivament: *El regraciem per les seves paraules.*

Recolzar quan tradueix *apoyar* en una proposició com *Esta teoria se apoya en los hechos que...*, no és pronominal com l'*apoyar* espanyol. Però des que els escriptors s'han donat a reemplaçar, en frases com aquestes, *apoiar* per *recolzar*, són freqüents els casos de *recolzar-se* traduint *apoyar-se*: *Aquesta teoria es recolza en els fets que...* La construcció correcta és: *Aquesta teoria recolza en els fets que...*

Ⓔ *B* 234
Ⓥ 7 *es*] els *B* ‖ 21 *espanyol*] castellà *B*

674

27 VI 1925

El Sr. S. G. ens fa retret que, en donar compte, en una conversa, que era estat proposada l'adopció del gir *d'on el* amb la valor de *el del qual* (*la sala d'on el paviment és de marbre*), ens limitàvem a fer notar que el exemples antics en els quals hom pretenia recolzar aquest *d'on* genitiu, no eren exemples de *d'on* genitiu, sinó de *d'on* ablatiu: sí, teníem raó quan dèiem que els exemples antics invocats no justificaven la construcció proposada; però el nostre deure era, segons el senyor S. G., de no deixar en l'aire la resposta a dues preguntes que forçosament havia de fer-se qualsevol que llegís la nostra conversa: Hi havia o no hi havia exemples antics de *d'on* genitiu? I nosaltres, en definitiva, érem o no érem partidaris de l'ús de l'adverbi *on* com a pronom relatiu?

Satisfarem immediatament la curiositat del senyor S. G.: Hi ha, en l'antic, algun exemple de *d'on* genitiu; i no gens menys, nosaltres no aprovaríem que, en el moment actual, s'intentés l'adopció d'un *d'on* genitiu, i en general d'un *on* pronom relatiu, fora naturalment d'aquells casos en què la llengua moderna usa ja *on* amb aquesta valor.

El francès, que feia un ús freqüent de l'adverbi *où*, en lloc de *lequel* referint-se a un substantiu, ha restringit considerablement aquest ús. Ara, considerem com repugnaria al nostre sentiment lingüístic de traduir *où* per *on* en girar al català una expressió com *c'est une chose où je suis déterminé* (Molière). *On*, com *où*, és un adverbi susceptible de perdre la seva força adverbial i convertir-se en un veritable pronom relatiu; el català, però, en aquesta *desadverbialització* de l'adverbi de lloc relatiu, no ha anat mai tan enllà com el francès, i modernament ha reculat, com ha reculat el mateix francès.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

D'on, que no és sinó la combinació de la preposició *de* i l'adverbi *on*, pot, com *on*, desadverbialitzar-se; però, naturalment, en els mateixos casos que *on*: *d'on* pronom és, doncs, menys freqüent que *d'où* pronom. Ara bé, si admetíem *d'on* com a traducció del pronom relatiu *dont*, llavors aniríem, en la desadverbialització de l'adverbi de lloc relatiu, molt més enllà que el francès, puix que en francès *d'où* sols excepcionalment pot reemplaçar el pronom relatiu *dont*. *D'on*, llavors, reuniria les valors de *d'où* adverbi, de *d'où* pronom i de *dont* ablatiu i genitiu.

Als qui voldrien veure en *d'on* el corresponent català de *dont*, hem de fer notar que, quant a la seva valor semàntica, *d'on* no correspon a *dont*, sinó a *d'où*. És solament quant a la forma que *d'on* es correspon amb *dont*: ambdós són, en efecte, prolongaments de la mateixa combinació llatina *de unde*. Però, mentre el francès sent *dont* com un mot simple (puix que el seu component *ont* no existeix com a mot independent), el català sent *d'on* com dos mots un dels quals és el seu adverbi de lloc *on*. *Dont*, no sentit com a compost, oblidat el seu origen adverbial, és un veritable pronom relatiu; però *d'on* no és sinó l'adverbi *on* precedit d'una preposició; i per a usar-lo com a equivalent del *dont* francès, cal llevar-li la seva valor locativa, cosa que, en l'estat actual de la llengua, jutgem dificilíssim d'aconseguir, i que, per altra part, no implicaria pas un guany per a la llengua.

Ⓔ *B* 99
Ⓥ 1 *Sr*] senyor *B* ‖ 9 *Hi*] ¿Hi *B* ‖ 10 *érem*] ¿érem *B*
Ⓝ 1-3 Vegeu *CF* 649.

675

2 VII 1925

Al senyor M. M.

El substitut de *paño* creiem que hauria d'ésser *drap*. Veiem perfectament la dificultat de la substitució; però ens sembla que hauríem d'intentar-la i que potser reeixiríem. Es tracta d'ennoblir un mot, el qual, empès per la introducció d'un mot foraster i per la seva semblança amb el mot *trapo*, ha evolucionat en un sentit pejoratiu acabant per fer-se l'equivalent d'aquest mot espanyol. Que, en l'antic, *drap* no tenia aquesta significació, és evident si un pensa en els *draps de ras, de seda, d'or*, etc., que a cada pas es troben citats en els textos medievals.

En català, per efecte de la seva supeditació a l'espanyol, certs mots han

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

perdut llurs accepcions més nobles i d'altres han pres un sentit netament pejoratiu, tals *esperó*, conservat per indicar els esperons d'un gall, però reemplaçat per *espuela* significant els esperons de muntar, i *ventall*, que en cap manera podríem avui usar com a traducció de *abanico* o *éventail*. Avui ja ens havem tret *espuela*; però el que havem fet amb *esperó*, difícilment ho aconseguiríem amb *ventall*, i si volem prescindir de *vano* haurem segurament de pensar en algun altre mot que no sigui *ventall*. Ara, l'ennobliment de *drap*, encara que difícil, el creiem indispensable.

Ⓔ *B* 461 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 9 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 12-13 *en ... usar*] a molts sembla difícil d'usar avui *B* ‖ 14-15 *difícilment ho aconseguiríem*] és més difícil d'aconseguir *B* ‖ 15 *i*] i, *B* | «*vano*»] «vano», *B* ‖ 15-16 *haurem segurament*] potser haurem *B*

676

4 VII 1925

Tradüit, al peu de la lletra, de l'espanyol:

«Des de l'estació i acompanyat de l'ambaixador de França, s'ha traslladat el senyor Malvy al Palace Hotel, *ocupant* en el segon pis les habitacions que fan xamfrà amb..., *conferenciant* en les seves habitacions amb el seu secretari...»

Si un nen francès presentava un *devoir* redactat així, es guanyaria certament un reny del mestre, que li tornaria el seu treball completament refet. La correcció del mestre faria, si fa no fa, així:

«El senyor Malvy, acompanyat de l'ambaixador de França, es traslladà de l'estació al Palace Hotel, on ocupa les habitacions que fan xamfrà amb...»

Al paràgraf transcrit segueix aquest:

«Alguns periodistes francesos i espanyols havien sol·licitat ésser rebuts per l'ex-ministre francès, *figurant-hi* entre ells un redactor...»

I així va descabdellant-se el telegrama redactat a llargs períodes construïts a base del famós gerundi copulatiu, com anomena Rovira i Virgili el gerundi desadverbialitzat que jo anomenava *gerundi-ganxo* o *gerundi-croc*!

Ⓕ 2-5 *LP* (2 VII 1925), 5e

Ⓝ 2-5 «El Govern del Directori Militar. Malvy porta una missió diplomàtica» ‖ 15-16 Vegeu Ginebra (2006: 92-93).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

677

8 VII 1925

És molt possible que en català s'hagi produït *ampli* per imitació del *amplio* espanyol.

Ampli, en català, no és el prolongament de *amplus*, ni aquest mot, manllevat, podia donar *ampli*; *ampli* ens apareix, llavors, com una catalanització del mot espanyol *amplio*. Però és que *amplio*, en espanyol, es troba en el mateix cas que, en català, *ampli*, per tal com el prolongament espanyol de *amplus* és *ancho*, i la forma sàvia de *amplus* seria *amplo*.

Com s'ha produït *amplio*? L'explicació d'aquest mot és probablement aquesta: El llatí posseeix, en la relació de primitiu i derivat, l'adjectiu *amplus* i el verb *ampliare*; *amplus*, transmès oralment de generació a generació, ha donat *ancho* (mot hereditari), i el manllevament de *ampliare* ha donat *ampliar* (mot savi), però, entre l'adjectiu i el verb, s'ha produït un allunyament semàntic: mentre *ampliar* conserva la significació de *ampliare*, *ancho* pren la significació d'extens de costat a costat, extens en una sola dimensió, l'amplària. A la diferència formal entre l'adjectiu (hereditari) i el verb (savi) s'adjunta una diferència de significació: *ancho* i *ampliar* no es corresponen, com es corresponen en llatí *amplus* i *ampliare*. A *ancho* es fa correspondre el verb *ensanchar*, i llavors la llengua cerca de tenir un adjectiu que correspongui a *ampliar*. Dos camins tenia la llengua per a formar aquest adjectiu: l'un, recórrer a *amplus*, que, espanyolitzat, hauria donat *amplo*, diferent del *ancho* hereditari; l'altre, treure un adjectiu de *ampliare*, crear un adjectiu postverbal: *amplio*. La llengua hauria preferit seguir el segon camí, i això explicaria *amplio*.

Ara bé: el català, que es troba exactament en les mateixes circumstàncies que l'espanyol, puix que el seu *ample*, prolongament de *amplus*, no correspon per la seva significació al seu verb savi *ampliar*, i que, encara, dels dos camins que tenia l'espanyol per a crear un adjectiu corresponent al verb *ampliar*, solament pot seguir el segon, puix que la catalanització de *amplus* (*ample*) coincidiria amb la forma popular d'aquest mot, que és *ample*, no podia haver-se creat *ampli* com l'espanyol s'ha creat *amplio*? Tan anòmal és *ampli* com *amplio*; i, dins el desig de posseir un adjectiu corresponent a *ampliar*, el català, més encara que l'espanyol, s'havia de trobar empès a recórrer a la creació d'un postverbal: podem deure, de fet, *ampli* a una imitació de l'espanyol; però podíem evidentment haver arribat a *ampli* sense la influència espanyola.

D'altra banda, no és sols l'espanyol que posseeix *amplio*: *amplio* és igualment italià. I l'italià té *amplio*, malgrat que el seu *ampio*, prolongament

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

regular de *amplus*, no s'ha allunyat semànticament del *amplus* llatí i, per consegüent, de *ampliare*: en italià, com és sabut, *ampio* vol dir encara «ample i llarg» (*un'ampia sala*) i per dir «ample» diu *largo* (*amplio* hi deu ésser *ampio* influenciat per *ampliare*).

Donat que, prescindint de les accepcions figurades, tenim avui un *ample* que vol dir extens en una sola dimensió (l'amplària) i un *ampli* que vol dir extens en dues dimensions (l'amplària i la llargària), no sabríem aconsellar l'eliminació de *ampli* pel sol fet que pugui ésser degut a la influència castellana, si tenim en compte que, com hem dit, és un mot que podia haver-se format en català enfora d'aquesta influència, i encara essent *amplio* una forma no exclusiva de l'espanyol, puix que l'italià la posseeix tot i tenint *largo*, *ampio* i *amplo*.

Heus ací, breument exposades, les raons que han induït l'Institut a incloure en el seu Diccionari el mot *ampli*, suara condemnat com un castellanisme inacceptable. *Ampli* serà potser, de fet, un manlleu a l'espanyol, però la seva acceptació no implica una infracció dels nostres procediments normals de formació de mots, vist que el català podia perfectament haver tret del seu verb *ampliar* un adjectiu *ampli*, com de *amargar*, *baixar*, *delliurar*, etc., tragué *amarg*, *baix*, *delliure*, etc.

Ⓔ *B* 389

Ⓥ 2, 5, 5, 6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 20 *espanyolitzat*] castellanitzat *B* ‖ 22 *postverbal*] post-verbal *LP* (cf. *Diccionari ortogràfic:* postverbal) ‖ 24 *Ara*] doncs *B* ‖ 25, 27 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 29 *no*] ¿no *B* ‖ 30 *l'espanyol*] el castellà *B* | «*amplio*»?] «amplio» *LP*, esmenat en una nota al peu de la *conversa* següent ‖ 32 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 34 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 35 *espanyola*] castellana *B* ‖ 36 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 39 «*ampio*»] «amplio» *LP*, per error, mantingut a *B* ‖ 40 «*ampia*»] «amplia» *B* ‖ 48 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 52 *a l'espanyol*] al castellà *B*

678

9 VII 1925

A la Sta. C. E. (de Tortosa)

No és solament a Tortosa, sinó a Mallorca, Menorca i altres pobles de llengua catalana, que l'*abanico* o *éventail* és anomenat *ventall*, i tant de bo així fos anomenat a Barcelona i als altres punts on diem *vano*. Nosaltres no condemnaríem *ventall*, ni recomanaríem als que diuen *ventall* altra cosa sinó que continuïn dient *ventall*, almenys mentre no els puguem proposar altre substitut que *vano*. El que dèiem és que creiem molt difícil («impossible» era potser una exageració) que a Barcelona, on *ventall* vol dir ventafocs o el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ventall de ventar mosques, la gent es decideixi a anomenar així els ventadors sovint luxosos que actualment anomena *vanos*. Ara, si hi havia algú que intentava l'ennobliment d'aquell mot i reïxia, nosaltres en seríem encantats.

Ⓔ *B* 568 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *Tortosa,*] Tortosa, com ens recorda la senyoreta C. E. *B* ‖ 6-7 (*«impossible»* ... exageració)] om. *B* ‖ 10 *reïxia*] reeixia *B*

679

11 VII 1925

Al senyor S. F. P.

En ajuntar-se *Sant* i *Boi* per formar el derivat en *à* amb què es designen els habitants de *Sant Boi*, és millor no alterar la grafia dels dos components i escriure *santboià*.

La pronúncia *samboià* no exigeix la grafia *samboià*: *Sant Boi* pot així mateix pronunciar-se *samboi*, i ningú no pensarà per això a deformar la grafia de *sant* escrivint *Sam Boi*. La grafia *samboià* obeiria, doncs, no a una exigència de la pronunciació, sinó a la regla ortogràfica segons la qual, dins un mot, la *b* demana davant seu una *m*. Però, tractant-se d'un mot compost, no hi ha cap inconvenient a conservar la grafia que té *sant*, quan constitueix un mot independent.

Recordem, només, els nombrosos noms de lloc formats amb el mot *mont*, en els quals aquest conserva la grafia *mont*, qualsevol que sigui la inicial del segon component: *Montserrat*, *Montseny*, *Montblanc*, *Montbui*, etc.

La conservació del grup implosiu *nt* en l'interior d'un mot, la trobem igualment en els nombrosos adverbis en *ment* derivats d'adjectius en *ant* i *ent*: el català escriu *constantment*, *freqüentment*, etc., on el francès escriu *constamment*, *fréquemment*, etc.

Ⓔ *B* 550 ENDREÇA] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

680

12 VII 1925

Li sobra la raó, a l'editorialista de LA PUBLICITAT, quan diu: «Si de les nostres tipografies sortissin habitualment ben escrits els impresos en llengua catalana, la difusió de la bona ortografia i de la bona sintaxi seria molt més ràpida. Els textos catalans mal escrits, no solament són en si mateixos una lletgesa, ans encara tenen la trista influència dels exemples dolents. Com és possible que la generalitat dels lectors catalans escriguin bé la llengua materna, si a cada moment els vénen sota els ulls textos d'un català incorrecte i matusser? Els autors i impressors que publiquen aquests textos fan una mala obra: sabotegen els progressos populars del llenguatge.»

Pensem, només, en el bé que hauria pogut fer, si sortia escrit correctament, un periòdic com *En Patufet*, al qual, per altra part, mai no sabríem agrair prou com ha contribuït a augmentar el nombre de lectors catalans: avui serien ja molts i molts els qui escriurien amb la deguda correcció ortogràfica. Mentre que, sortint com surt, entacat de grafies errònies, ell com les altres publicacions similars, són un ver obstacle a la difusió de la bona ortografia.

Quan llegíem l'editorial de LA PUBLICITAT, teníem sobre la taula un llibret excel·lent, de la col·lecció *Els homes d'En Patufet*, del qual la primera edició, segurament nombrosa, era ja exhaurida. En rellegírem una dotzena de planes i hi constatàrem les següents faltes d'ortografia.

Pàg. 12: *salud* salut, *encàrregs* (2 cops) encàrrecs, *ja ho te tot* ja ho té tot, *sino* sinó, *malhauradament* (2 cops) malauradament, *que'l seu* que el seu, *no'l llença* no el llença, *que'l que* que el que, *se'n aprofita* se n'aprofita, *quí?* qui?, *renuncii* renunciï, *posseïr* posseir, *cúa* cua, *tranvies* tramvies, *bè* bé, *es observat* és observat, *al escenari* a l'escenari.

Pàg. 13: *tramòia* tramoia, *no més* només, *pocs son* pocs són, *i encara sòn més* i encara són més, *prèu* preu, *persuassiva* persuasiva, *al espectacle* a l'espectacle, *minço* minso, *dezenes* desenes, *devant* davant, *escarraça* escarrassa, *maravelles* meravelles, *al abast* a l'abast, *la ma* la mà, *es feliç* és feliç, *es optimista* és optimista, *rès* res, *que tan esfereeix* que tant esfereeix, *als* els, *incontables* incomptables, *trovar* (dos cops) trobar, *mossén* mossèn, *jo soc* jo sóc, *del art* de l'art, *al apassionament* a l'apassionament.

Pàg. 14: *que hem senti* que em senti, *juhi* juí, *que'm fa* que em fa, *cristallisació* cristal·lització, *éxtassi* èxtasi, *copcen* copsen, *matiços* matisos, *obirar* (2 cops) albirar, *del esperit* de l'esperit, *es un punt* és un punt, *tant simple* tan simple, *fàssi* faci, *de impossibilitat* d'impossibilitat, *que'l tema* que el tema, *llàpiç* llapis, *sino* sinó, *trascendència* transcendència.

Pàg. 15: *persuassió* persuasió, *esboçat* (2 cops) esbossat, *llàpiç* llapis, *ja*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

es una obra ja és una obra, *que'l dibuix* que el dibuix, *al artista* a l'artista, *fassi* faci, *perque* (2 cops) perquè, *síntessi* (2 cops) síntesi, *el dibuix es tintat* el dibuix és tintat, *solsament* solament, *al enteniment* a l'enteniment, *linial* lineal, *magnitut* magnitud, *copça* copsa, *polen* pol·len.

Pàg. 16: *es tan barroera* és tan barroera, *solsament* solament, *capdal* cabdal, *sino* sinó, *intelectiva* intel·lectiva, *la expressió* l'expressió, *corpórea* corpòrea, *ingènu* ingenu, *súbtils* subtils, *es la vida* és la vida, *es prou bella* és prou bella, *llàpiç* llapis, *emprò* emperò, *del Empireu* de l'Empiri, *llàpiços* llàpissos (millor: llapis), *tranvies* tramvies.

Pàg. 17: *entussiastes* entusiastes, *hauriem* hauríem, *recorre* recórrer, *perque* perquè, *a les hores* aleshores, *entendriem* entendríem, *de essencial* d'essencial.

Pàg. 19: *psicol·lògiques* psicològiques, *bens* béns, *que'ls que* que els que, *que'l noi* que el noi, *algún* algun, *devant* davant.

Pàg. 20: *mès* més, *per a que* perquè, *psicol·lògica* psicològica, *surtian* sortien, *llàpis* llapis, *arrivar* arribar, *aptituts* aptituds, *tractan-se* tractant-se, *fí* fi, *te* té, *martir* màrtir, *caceroles* casseroles.

Pàg. 21: *densà* d'ençà, *anyorat* enyorat, *al amo* a l'amo, *jo que soc* jo que sóc, *ironía* ironia, *gloria* glòria, *desseguida* de seguida, *çò que* ço que, *ço es* ço és, *cumpliment* compliment, *es una* és una.

Pàg. 22: *desseguida* de seguida, *feu* (forma del pretèrit) féu, *independéncia* independència, *rés* res, *tot-hom* tothom, *de aquest* d'aquest, *capsaleres* capçaleres, *al escalf* a l'escalf.

Pàg. 23: *escriptòri* escriptori, *ho es* ho és, *troç* tros, *a n'ell* a ell, *fòra* fora, *diluit* diluït, *tant sol·licitada* tan sol·licitada, *que és va fer cèlebre* que es va fer cèlebre.

Pàg. 24: *es el literari* és el literari, *es tan bon literat* és tan bon literat, *no gents corrent* no gens corrent.

Ⓥ 44 *corpòrea*] el *Diccionari ortogràfic*, en les seves dues primeres edicions (1917 i 1923), dóna com a femení dels adjectius en *i*, tant *ia* com *ea* (model 9)

Ⓕ 1-9 [Rovira i Virgili] (1925b) ‖ 16-18 Junceda *et al.* (1925)

Ⓝ 16-18 Es tracta del vol. II de la col·lecció esmentada, dedicat al dibuixant *Joan G. Junceda*, llibret miscel·lani compost de breus col·laboracions de diferents autors, amb un «Self-interview» a càrrec del mateix Junceda, i amb la reproducció d'il·lustracions i de fotos de l'àlbum familiar d'aquest. Els textos amb els errors denunciats per Fabra corresponen a Joan Sacs (pàg. 12-17) i a Ll. Folch (pàg. 19-24).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

681

15 VII 1925

Difícilment trobaríem avui un llibre exempt de faltes d'ortografia. I és que, amb comptades excepcions, no es fa fer mai una revisió acurada del llibre per persona que domini en absolut l'ortografia. Això és actualment indispensable i, d'altra part, és cosa que està a la mà de tothom i suposa una despesa insignificant i una pèrdua de temps ben petita: hi ha unes oficines on gent experta no deixaria passar cap falta d'ortografia, com tampoc cap falta de morfologia, ni cap falta greu de sintaxi. Per no voler sotmetre els originals o les darreres proves a aquesta revisió, que tantes de vegades havem preconitzat, és encara avui possible de trobar un nombre no petit de faltes d'ortografia àdhuc en llibres de bons autors sortits de cases editorials dedicades exclusivament a la publicació de llibres catalans.

Fins a la seva pàgina 64, un dels millors llibres que han sortit d'un mes ençà presenta, entre altres, les següents faltes d'ortografia:

Volguéssis volguessis, *devalla* davalla, *emmirallar-se-hi* emmirallar-s'hi, *li en* li'n, *en que* en què, *atapaït* atapeït, *oiren* oïren, *esquinsar* esquinçar, *per a que* perquè, *si no* sinó, *s'en* se'n, *terenyina* teranyina, *ajeute* ajeu-te, *enlaire* en l'aire, *aixuguen* eixugen, *escorsa* escorça, *trèmola* trèmula, *engúnia* angúnia, *redòs* redós, *masquer* mesquer, *nèixer* néixer, *bolva* volva, *minvaba* minvava, *cruïx* cruix, *groixut* gruixut, *tións* tions, *tormell* turmell, *reblincada* revinclada, *gromolls* grumolls, *arrebassada* arrabassada, *sàlzer* salze, *de tan dir-lo* de tant dir-lo, *aprés* après, *poguem* puguem, *adelerava* adalerava, *mes* més, *engunieja* angunieja, *racés* recés, *embestir* envestir.

Ⓕ 12-13 Plana (1925)

682

21 VII 1925

Que les publicacions catalanes, amb poques excepcions, surtin actualment entacades d'innombrables faltes d'ortografia, és un fet deplorable sobretot per tal com, mentre subsistirà, no cal pensar que la nostra gent pugui arribar mai a saber d'ortografia, ja que l'únic mitjà d'evitar les grafies errònies és que els lectors no trobin absolutament mai, en llurs lectures, els mots de la llengua escrits d'altra manera que la correcta, la qual es fixa així en llur memòria. Hom troba *hora* constantment escrit *hora*: no hi ha perill que li esdevingui mai d'escriure *ora*. Hom troba, al contrari, *dansa* adés escrit

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dansa adés *dança*: en el moment d'haver d'escriure aquest mot, no serà difícil que li esdevingui d'escriure *dança* àdhuc després d'haver après, un dia, en un tractat d'ortografia, que la grafia correcta d'aquest mot és *dansa*. Si un troba un dia *perquè*, l'altre *per que*, l'altre *per a que*, com no vacil·larà en haver d'escriure la conjunció final *perquè?*

Cal, doncs, urgentment que les nostres publicacions surtin netes de faltes d'ortografia. Com aconseguir-ho? Algú ha proposat en un *El lector diu*, la creació d'una classe d'ortografia per a tipògrafs. Això no resol pas la qüestió, que és que des d'ara mateix les publicacions catalanes surtin totes ben ortografiades. El remei és el que havem indicat altres vegades: avui hi ha unes poques persones que saben *perfectament* l'ortografia catalana: sotmetre a alguna d'aquestes persones la revisió dels originals o de les darreres proves. Les impremtes que imprimeixen seguidament en català i les empreses editorials catalanes podrien ajuntar-se i, amb una quantitat insignificant cadascuna, subvencionar una oficina de revisió d'originals i d'última revisió de proves.

Que ho pensin bé: amb una petita despesa i una pèrdua insignificant de temps, aconseguirien que els llibres i revistes apareguessin escrits correctament, sense una sola falta d'ortografia. El català escrit es trauria, així, de sobre una tara vergonyosa (figureu-vos que, en llibres espanyols trobéssim ara *caballo* adés *cavallo*, ara *anzuelo* adés *hanzuelo*), i la difusió de la bona ortografia seria un fet: per la lectura la gent aprendria l'ortografia i arribaria a saber-la a la perfecció, com s'esdevé a tot arreu. No d'altra manera que per la lectura arriba a posseir l'ortografia de la seva llengua un francès, un anglès, un espanyol.

Ⓔ *B* 608
Ⓥ 12 *com*] ¿com *B* ‖ 15 *proposat*] proposat, *B* ‖ 28 *espanyols*] castellans *B* ‖ 33 *espanyol*] castellà *B*
Ⓕ 15-16 Riera (1925)
Ⓝ 15-16 A la sec. esmentada, Riera proposava que l'Institut Català de les Arts del Llibre s'encarregués de fer classes d'ortografia catalana.

683

23 VII 1925

Sovint rebem cartes on se'ns demana ajut per a contestar a tal o tal foraster detractor d'un mot o d'un gir català. Adés és un que, davant l'escomesa d'un castellà, dubta de la bondat d'una frase com *Demà vindré a Manresa* escrita per un de Barcelona a un de Manresa, i ens consulta sobre la bondat d'a-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

questa frase o ens demana que li donem les raons que la justifiquen; adés és un altre que, preocupat perquè li han retret que un sol mot català (*set*) tradueix els dos mots espanyols *siete* i *sed*, ens pregunta si realment no hi ha cap diferència entre *set* numeral i *set* substantiu, i segurament restaria desolat si li dèiem que no n'hi ha cap (almenys dins la pronunciació de Barcelona).

A tots aquests bons catalans, els donaríem més aviat un consell molt més profitós que allò que, en cada cas concret, els podríem dir en defensa de la nostra llengua, i és que defugin aquestes discussions ocioses. Que un foraster troba que usem malament el nostre verb *venir*? Bé, que s'ho pensi així: no hem pas d'usar aquest verb a gust seu. Que troba pobre el català perquè, en tal cas, a dos mots espanyols correspon un sol mot català? Val la pena que ens escarrassem a fer-li comprendre que això no té cap importància i que a vegades, inversament, és l'espanyol que té un sol mot per a traduir dos o tres mots catalans? Quin mot espanyol tradueix *el son*? *El sueño.* Quin, *la son*? *El sueño.* Quin, *el somni*? *El sueño.* Cosa que no té cap importància, com no en té cap que els dos mots *sed* i *siete* es tradueixen ambdós per *set*, o *nuevo*, *nueve* i *nuez* es tradueixin tots tres per *nou.*

Ⓔ *B* 599
Ⓥ 7 *espanyols*] castellans *B* ‖ 13, 15 *que*] ¿Que *B* ‖ 16 *espanyols*] castelllans *B* | *Val*] ¿Val *B* ‖ 18 *l'espanyol*] el castellà *B* | 19 *Quin*] ¿Quin *B* | *espanyol*] castellà *B* ‖ 20, 20 *Quin*] ¿Quin *B*

684

28 VII 1925

Un amic ens ha denunciat un castellanisme del qual no ens havíem adonat encara i que ningú no podia sospitar que pogués esdevenir-se, si no fos que tot és possible en aquesta mena de traduccions mot a mot que ens serveixen quotidianament els nostres diaris: l'ús del perfet compost (*ha cantat*) on el català exigeix el perfet simple (*cantà*) o el perifràstic (*va cantar*): «*Han arribat* dissabte i se n'*han anat* dilluns» (data: dimecres).

En totes les llengües novillatines constatem, més o menys antigues, vacil·lacions en l'ús dels dos pretèrits (*ha cantat, cantà*); solament el català, tot reemplaçant *cantà* per *va cantar*, manté una delimitació rigorosa entre aquest pretèrit i el perfet compost *ha cantat.* El francès parlat, com és sabut, ha reemplaçat completament *il chanta* per *il a chanté*, de manera que tradueix igualment *va cantar* i *ha cantat.* El francès diu: «Il y a deux ans j'*ai diné* avec mon père.» L'espanyol pot dir: «Ayer *hemos estado* en su casa»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i, inversament, «Esta mañana les *di* el desayuno». Aquella frase francesa i aquestes dues frases espanyoles, traduïdes mot a mot, ens sonarien com a no-catalanes: en l'última, cap català no usaria sinó el perfet compost (*he donat*), i en la primera i segona, el perfet perifràstic (*vaig dinar, vam ésser*).

Això no és, però, un obstacle perquè, en un telegrama traduït a correcuita, aparegui un *han arribat* en lloc d'un *van arribar* o un *arribaren.*

Anem amb compte! Avui encara és fàcil d'evitar aquest castellanisme: basta consultar el nostre sentiment lingüístic. Però aquest, si es multiplicaven els casos denunciats pel nostre amic, podia debilitar-se. També sembla repugnar el nostre sentiment lingüístic el *doncs* causal i no gens menys el trobem usat profusament en el català literari.

Ⓔ *B* 203

Ⓥ 7 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 13 *L'espanyol*] El castellà *B* ‖ 15 *espanyoles*] castellanes *B* ‖ 16 *no-catalanes*] no catalanes *B* ‖ 22 *podia*] podria *B* ‖ 23-24 *el trobem*] ha estat *B*

685

31 VII 1925

En llegir, en un diari d'avui, «l'arquebisbe de *Sant Domènec*», no hem caigut que es tractava de la república de *Santo Domingo* fins que, més endavant, el context ens ha assabentat que, amb aquella denominació, es designava aquesta república antillana. Per què aquesta mania de traduir els noms geogràfics? Hem notat, però, que aquesta mania es limita als noms espanyols. A ningú no se li ocorrerà, per exemple, d'anomenar *Sant Esteve* la ciutat francesa de *Saint Étienne o Riu Gener* a la ciutat de *Rio Janeiro*; però, en canvi, ens sembla bé de traduir *Santo Domingo* per *Sant Domènec* o *Buenos Aires* per *Bons Aires.*

En el fons, això revela que la meitat del temps no fem altra cosa, quan escrivim, que traduir de l'espanyol; i, així, quan trobem un nom propi espanyol, som emportats a traduir-lo, no ens sabem estar de traduir-lo. No ens prenguem, doncs, aquest treball, que més aviat és una manifestació de provincianisme: el català no patirà gens perquè, en designar ciutats de nom espanyol, els deixem llur denominació espanyola, i acceptem *Santo Domingo*, *San Francisco*, etc., com acceptem *Saint-Étienne*, *Annobom*, *Zuyder Zee*, etc., etc.

Ⓔ *B* 363

Ⓥ 5 *espanyols*] castellans *B* ‖ 7 *Riu Gener*] Riu de Gener *B* | *Rio Janeiro*] Rio de Janeiro *B* ‖ 11 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 12, 15 *espanyol*] castellà *B* ‖ 15 *espanyola*] castellana *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

686

2 VIII 1925

Trobem sovint *Xicago, Manxester*, en lloc de *Chicago, Manchester*. Nosaltres no sabríem aprovar el canvi de *ch* en *x* en mots com *Chicago, Manchester, Charleston*, etc.

Molts cops havem sostingut que no devem acceptar en cap manera els dígrafs estranys al català (tals *ch, sh*) que figuren en les transcripcions angleses, franceses, alemanyes, etc., de mots geogràfics de llengües que empren un alfabet diferent del llatí. Així, les grafies *Pechora, Kamchatka, Manchúria*, ens semblen, en català, absurdes, puix que, ací, el dígraf *ch*, estrany al català, no és tampoc originari, no figura en el mot rus, etc., sinó únicament en la seva transcripció anglesa o francesa. Està molt ben fet, doncs, de reemplaçar-hi *ch* per *tx* o *x*, escrivint *Petxora, Camxatca, Manxúria*. Però el cas de *Chicago* i *Manchester* és tot altre, puix que ací el dígraf *ch* figura en la grafia originària, i si perquè *ch* és un dígraf no català hi substituïm *ch* per *x*, llavors escriurem, per igual raó *Xerburg* (per *Cherburg*), *Xató-Tierrí* (per *Château-Tierry*), *Xampinyí* (per *Champigny*), i ens posarem a reemplaçar per símbols catalans els dígrafs *sh, th*, les lletres *w, k*, etc. Com escriurem, llavors, *Sheffield, Plymouth, Glasgow, York?*

La catalanització de la grafia d'un nom propi estranger creiem que és solament tolerable quan es tracta del nom d'un estat (*Xile*) o d'un nom esdevingut comú (*xampany, xerès*). No creiem que ningú estigui disposat a escriure *Xató-Tierry* o *Xarenton*; però llavors, per què *Xicago* o *Manxester*?

Ⓔ *B* 364
Ⓥ 16 *Com*] ¿Com *B* ‖ 21 *per*] ¿per *B*

687

4 VIII 1925

Als Srs. A. R. i M. H.

Que una ciutat estrangera ja té d'antic una denominació catalana: és molt enraonat de conservar-li aquesta denominació. Tals *Londres, Nàpols, Milà*. Que en una ciutat estrangera hi ha una colònia catalana i aquesta espontàniament n'ha catalanitzat el nom: també sembla enraonat que, assabentats del fet, adoptem per a aquella ciutat la denominació adaptada pels catalans

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que hi resideixen. Tal és el cas, segons els Srs. A. R. i M. H., de *Rio Janeiro, Cienfuegos* i *Sao Paolo.* Però, quan això no s'ha esdevingut, quan no hi ha raons especials que aconsellin de modificar el nom estranger, el millor és d'adoptar-lo en la seva forma originària sense preocupar-nos si té una terminació no catalana (*Toledo, Burgos, Logroño*) o si ell o un seu element admet una traducció catalana (*San Lucas, Saint-Étienne, Ciudad Real, Newcastle*).

Que els castellans tradueixen el major nombre possible de noms catalans i, en justa correspondència, nosaltres hauríem de traduir el major nombre possible de noms castellans? Això ja surt dels límits de la lingüística: ni la llengua espanyola guanya res perquè tradueixi *Vilanova* per *Villanueva,* ni la llengua catalana guanya res perquè tradueixi *Ciudad Real* per *Ciutat Reial.* No oblidem que l'espanyol és l'única llengua oficial de l'Estat espanyol; i, així, en substituir l'Estat una denominació catalana, gallega, etc., per una d'espanyola, no ho fa pas amb el mateix objecte que hom espanyolitza una denominació anglesa o francesa (objecte purament lingüístic), sinó amb l'objecte que els noms oficials de les poblacions espanyoles estiguin, en tant que sigui possible, en espanyol, que el nomenclàtor oficial de les poblacions espanyoles esdevingui tot el més uniformat possible: així, tot *Sant Joan, Sant Pere, Vila, Nova,* etc., ha d'ésser canviat, dins la denominació oficial espanyola, en *San Juan, San Pedro, Villa, Nueva.*

Però nosaltres, per què hauríem de desitjar d'uniformar-lo en el sentit de fer-lo el més català possible?

Ⓔ *B* 366 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 6 *Srs.*] senyors *B* | *Rio Janeiro*] Rio de Janeiro *B* ‖ 13 *Que*] ¿Que *B* ‖ 16 *espanyola*] castellana *B* ‖ 18 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 20 *d'espanyola*] de castellana *B* | *espanyolitza*] castellanitza *B* ‖ 23 *espanyol*] castellà *B* ‖ 25 «*Vila*»,] «Vila» *B* ‖ 26 «Villa»,] «Villa» *B* ‖ 27 *per*] ¿per *B*

688

9 VIII 1925

Encara no s'ha bandejat completament, entre els nostres versificadors, el costum de comptar com una síl·laba qualsevol de les combinacions *ia, ie,* etc., *ua, ue,* etc., àdhuc en aquells mots en què la llengua mai no les ha pronunciades monosil·làbiques.

En català antic, aquelles combinacions són constantment disil·làbiques. La llengua moderna, però, ha tendit a fer monosil·làbiques algunes d'aquelles combinacions, per exemple, la combinació *ió* final i algunes combinacions

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

febles o inaccentuades. Actualment, com a resultat d'aquesta tendència, hi ha mots en què la combinació de les dues vocals compta com una síl·laba (*gràcia, aprovació*), d'altres en què la pronúncia vacil·la (*oració, història*); però en la majoria dels mots en què la segona de les dues vocals en contacte és forta o accentuada, aquestes són pronunciades encara, exclusivament, en síl·labes distintes (*riera, diada, suara*). En aquests mots, doncs, mai la pronunciació de les dues vocals en contacte no ha estat monosil·làbica.

Avui, els poetes semblen inclinats a preferir la pronunciació disil·làbica en els mots com *oració, aprovació* i àdhuc *gràcia.* Admetent, però, la llengua parlada les pronúncies *o-ra-ció* (en tres síl·labes), *grà-cia* (en dues síl·labes), etc., es comprèn que el poeta pugui optar per l'una o per l'altra de les dues pronúncies, la moderna (monosil·làbica) o l'antiga (disil·làbica) que ara alguns intenten de restablir. Però el que no pot admetre's, ens sembla a nosaltres, ni com a llibertat poètica, és de fer monosil·làbiques combinacions que mai no ho han estat: fer, per exemple, disíl·labs mots com *riera, diada, suara,* és, segons nosaltres, absolutament inacceptable.

Ens ha mogut a tornar a parlar d'aquesta qüestió, la lectura d'un llibre de poesies en què l'autor tracta gairebé sistemàticament com a monosil·làbiques les combinacions vocàliques en mots com *riera, diada, suara,* els casos en què la pronunciació disil·làbica hi és respectada no passant d'un quinze per cent.

Així, en el dit llibre són tractats com a monosíl·labs *triomf, suau*; com a disíl·labs *canviant, somniar, radiant, filial, nupcial, comiat, sensual, orient, nuesa, diluït, triomfal, diamant, quietud, lluïssor,* etc.; com a trisíl·labs *extasiar, diluvial, suavitat*; com a tetrasíl·labs *espiritual, insaciable, cariàtide.*

I, encara, s'hi troba tractada com a monosil·làbica la combinació *eo* en mots com *meteòric* (tres síl·labes), *teològic* (tres síl·labes).

Ⓔ *B* 70
Ⓥ 24 *qüestió,*] qüestió *B*
Ⓕ 24-34 Tharrats (1924)
Ⓝ 24-34 Heu-ne aquí com a mostra uns pocs versos, amb alguns dels mots indicats per Fabra: «el campaneig polífon té vibracions triomfals» (*Melodia*); «es desclou, rutilant, la teva nuesa» (*Stasia Napierkowska*); «caient els sons teològics i aurissons a una vall» (*Epistolar*); «sensual com una hel·lena cortisana» (*La Maja nua*); «lluïssor l'hespèric fruit veu abastar» (*Meridional*); «meteòric com l'estel·la d'una nau» (*El Déu cigne*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

689

11 VIII 1925

El Sr. F. Gironella, en *El Diluvio*, reconeix que el que cal per escriure una llengua amb correcció ortogràfica, és de saber de memòria l'ortografia de cadascun dels seus mots. Solament que, això, ho considera impossible.

«Las reglas ortográficas –diu–, más o menos numerosas y seguidas o no de pocas o muchas excepciones, pueden, con la capacidad y buena voluntad debidas, retenerse; lo que no puede ser retenido... es todo el léxico de un idioma para saber como ha de escribirse cada una de sus palabras...»

Allí on diu *todo el léxico*, que digués *el lèxic corrent* (per als mots rars d'ortografia dubtosa, aquí, com pertot arreu, sempre convé consultar el diccionari), i, en efecte, això és el que cal: saber de memòria la grafia correcta de cadascun dels mots corrents de la llengua, i no pas, com encara creuen molts, posar-se a escriure amb el cap ple de regles, sempre insuficients o de difícil aplicació. Ara, que el senyor Gironella creu impossible això de saber de memòria la grafia correcta de tots els mots corrents d'una llengua. Però ¿és que saben altrament llurs ortografies els anglesos o els francesos, i, a la nostra terra, els correctors de castellà l'ortografia castellana? I allò que és possible en les altres llengües ¿no ho fóra en català?

En català no ho fóra, segons el senyor Gironella, a causa «de los mil tumbos –y lo que te rondaré, morena– que ha dado el catalán».

Cal recordar al Sr. Gironella que des de 1917, en què fou publicat el Diccionari ortogràfic de l'Institut, l'ortografia catalana no ha donat cap «tumbo»; i probablement no en donarà cap en molts anys. I vuit anys cal reconèixer que són temps suficient per aprendre una ortografia, àdhuc posat que fos tan enrevessada com la francesa o l'anglesa. El corrector que, en l'estudi de l'ortografia catalana, hagués posat només que un xic de bona voluntat, podria avui saber-la tan bé com sap l'espanyola. Allò que ell no ha fet en vuit anys, hi ha alumnes nostres que ho han fet en vuit mesos. Els quals no es troben, naturalment, en la necessitat, per excusar llur ignorància, de bescantar la nostra ortografia i parlar dels «tumbos» que hagi donat o pugui donar el català. Hi ha una ortografia fixada, i ells l'han apresa posant-hi llur esforç, puix que res no s'aprèn sense esforç. Si un, avui, no sap l'ortografia catalana, és senzillament perquè no ha volgut estudiar-la.

Ⓔ *B* 598

Ⓥ 1 *Sr.*] senyor *B* ‖ 14 *Però*] Però, *B* ‖ 17 *llengües*] llengües, *B* ‖ 23 *per*] per a *B* ‖ 26 *l'espanyola*] la castellana *B*

Ⓕ 1-7 Gironella (1925)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

690

15 VIII 1925

Les regles d'accentuació gràfica, en tant que ens diuen en quins mots cal escriure l'accent i en quins no, són ben fàcils, així en català com en espanyol. No gens menys, veiem que són molts, en l'una i en l'altra llengua, que no saben aplicar justament aquelles regles. No és, doncs, d'estranyar que quan, en català, es tracta, no de saber quan cal emprar l'accent, sinó de saber quin dels dos accents (agut i greu) cal emprar, es constatin nombroses incorreccions en aquells casos en què s'ha d'accentuar gràficament una *e* o una *o*.

Per això creiem que, en una ortografia pràctica, convindria de substituir la regla dels dos accents que figura en tots els tractats d'ortografia, per regles que ens donessin l'accent que en cada cas hem d'emprar sense necessitat d'atendre'ns a la pronunciació barcelonina de la vocal a accentuar.

Si ens donen una regla que digui que s'usa l'accent agut sobre la *e* i la *o* tancades i l'accent greu sobre la *e* i la *o* obertes, pocs seran els que no es trobin amb grans dificultats en aplicar aquesta regla, puix que àdhuc els que pronuncien les *ee* i les *oo* d'acord amb el sistema d'accentuació establert, dubtaran en molts casos, en el moment d'escriure un mot, sobre la pronunciació de la seva vocal forta, i no sabran per tant quin accent posar.

Però si us diuen que la *e* i la *o* porten l'accent agut en totes les terminacions verbals, llavors, sense necessitat de consultar en cada cas la pronúncia de la vocal forta, escriureu sense vacil·lació *digué*, *diguérem*, *digués*, *diguéssim*, *diré*, etc.

I si, deixades a un costat aquestes terminacions verbals, us diuen que, en general, cal emprar l'accent greu sobre la *e* en tota classe de mots (aguts, plans i esdrúixols) i sobre la *o* en tots els mots llevat en els aguts, llavors, amb que aprengueu de memòria les excepcions, que són en nombre molt petit, podeu fàcilment accentuar qualsevol mot sense haver de recórrer a la pronunciació, que és el que cal evitar, sobretot si es té en compte que molts catalans no pronuncien les *ee* i les *oo* d'acord amb l'ortografia establerta.

Ⓔ *B* 35
Ⓥ 2 *espanyol*] castellà *B*

691

23 VIII 1925

No és estrany que la llengua escrita hagi perdut, durant els llargs segles de decadència literària, una sèrie de mots abstractes, i que les idees que aquests

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

designaven es trobin avui designades per mots manllevats a l'espanyol. Així, a mesura que va essent més conegut el lèxic antic, es troben mots catalans amb els quals podem substituir castellanismes que podien creure's irremeiables o per als quals podia semblar que calia crear arbitràriament el substitut català.

Un d'aquells mots antics és *amàs*, substantiu verbal de *amassar*. La idea designada per *amàs*, és la que avui designem amb el mot *acopi*, catalanització de *acopio*. *Amàs* no figura en el Diccionari Ortogràfic, i és per això que ens ha plagut de trobar-lo suara usat, substituint *acopi*, per un autor modern. És, en aquest autor, una imitació del francès? Tant se val: *amàs* es troba en l'antic amb la significació de *acopio*, i és per tant legítim el seu ús traduint aquest mot. I cal advertir que *amàs*, com el francès *amas*, pot referir-se, per extensió, no solament a coses (provisions, riqueses, etc.), sinó també a persones: «No's fa *amàs* de gent per entrar ni damnificar lo regne» (segle XV), Cp., en francès, *Cet amas confus d'aventuriers* (Rollin).

Ⓔ *B* 387
Ⓥ 3 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 12 *És*] ¿És *B*
Ⓕ 16 *DAg* 1, *s. v. amàs* ‖ 17 *DGLF* 1, *s. v. amas*

692

27 VIII 1925

Els catalans traduïm *registro* i *registrar* respectivament per *registre* i *registrar*. Són dos mots, aquest nom i aquest verb, que trobem en totes les altres llengües novillatines: en portuguès *registro* i *registrar*, en italià *registro* i *registrare*, en francès *registre* i *registrer* o *enregistrer*.

La majoria de les accepcions d'aquests mots són comunes a totes les llengües novillatines: *registre*, libro, a manera de índice, donde se apuntan noticias o datos, où l'on note régulièrement les faits dont on veut garder le souvenir, in cui si nota una cosa di cui occorre, tener memoria: *els registres d'un orgue*, *el registre d'un rellotge*, etc.; *registrar*, notar un fet, una partida, etc., en un registre, en el deure o haver, etc.; *registrar* la història un fet gloriós, un nom il·lustre, etc.; *registrar* un aparell distàncies recorregudes, oscil·lacions, moviments diversos.

Però l'espanyol usa *registrar* en un sentit que no retrobem en les altres llengües, el de «mirar o examinar con cuidado y diligencia alguna cosa», fer una perquisició, escorcollar; i, llavors, *registro*, en el sentit d'acció o efecte de *registrar*, perquisició, escorcoll. En aquest sentit no sabem que el català

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

hagués usat, en l'antic, *registrar* i *registre*. Quan, doncs, emprem *registre* i *registrar* en aquestes accepcions, ¿no cometem un castellanisme, i no seria millor de traduir, en aquest cas, *registro* per *perquisició*, i *registrar* per *fer una perquisició* o *perquirir*, quan no per *escorcoll* i *fer un escorcoll* o *escorcollar*?

Ⓔ *B* 541
Ⓥ 3 *novillatines*] neollatines *B* | *portuguès*] castellà i en portuguès *B* ‖ 6 *novillatines*] neollatines *B* ‖ 13 *l'espanyol*] el castellà *B* | *usa*] usa també *B*

693

28 VIII 1925

Escorcollar és un mot ben viu en el parlar de Barcelona; no així el seu substantiu postverbal *escorcoll*. Això potser fa encara més apte *escorcoll* per a reemplaçar el mot *registre* en el sentit de *perquisició*. Els dos mots *escorcoll* i *perquisició* fan, doncs, innecessari *registre* en aquest sentit, que trobem en *registro* espanyol, però no en *registro* italià ni en *registre* francès.

En l'antic trobem nombrosos exemples de *escorcoll* equivalent a *registro* «acción y efecto de registrar». *Fer un escorcoll* era *hacer un registro*. I, en el sentit de *fer un escorcoll*, es troba usat el verb *escorcollar*, i hi havia els *escorcolladors* «l'ocupació dels quals consistia a *registrar* i inventariar les preses que feien les naus de guerra» (E. Toda). «Tenint poder ab assistència del qual se puga entrar dins lo castell o fer lo *escorcoll* necessari», «Null hom no gos entrar en nau o en leny o en vaxell negun per *escorcoylar*...»

Perquisició és un mot savi que també podem usar perfectament en lloc de *registre*, seguint l'exemple del francès i de l'italià: faire une *perquisition* au domicile de quelqu'un, fare una *perquisizione*, ordinare una *perquisizione*, *perquisizione* trobant-se definit en els diccionaris l'acte de *perquisire*, ço és, ricercare con gran diligenza, frugando, rovistando, per trovare cose nascoste, armi, ecc. (usatissimo parlando della polizia), verb al qual podríem fer correspondre *perquirir* (de *perquírere* llatí, com *inquirir* de *inquírere*, *adquirir* de *acquírere*).

Ⓔ *B* 542
Ⓥ 5 *espanyol*] castellà *B* ‖ 11 *necessari»*,] necessari»; *B*
Ⓕ 9-10 *DAg* III, *s. v. escorcollador* ‖ 10-11 Coy Cotonat (1912: 87) ‖ 11-12 *DAg* III, *s. v. escorcollar*
Ⓥt 11 *lo*] dit | *o*] y | *hom*] hom ...
Ⓝ 9-10 Reproducció quasi lit. de la cit. igualment atribuïda a Toda, sense més ref.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

694

1 IX 1925

És innegable que hi ha avui un bon nombre d'escriptors amatents a acollir les millores que van suggerint-se en l'obra de depuració del català. Així, hom constata com ràpidament són adoptades la majoria de les reformes que van preparant-se: no és debades que hom denuncia, ara una grafia equivocada (*aventatge*), adés una forma dolenta (*sapigués*), adés un mot foraster (*apoiar*) i proposa per a reemplaçar-los tal grafia, tal forma o tal paraula. Però hem de reconèixer que no tenen la mateixa sort les correccions que afecten la sintaxi. En general no s'hi para esment o són fàcilment oblidades. S'ha dit mil cops que en certes proposicions (per exemple, les introduïdes amb la conjunció *quan*) és en general preferible el futur (*quan sortirem*) al present de subjuntiu (*quan sortim*), que cal evitar l'ús de la preposició *de* davant la conjunció *que*, que és incorrecte l'ús del gerundi denotant una conseqüència o un fet posterior al denotat pel verb principal (*anàrem a casa seva, trobant-lo malalt*), que són del tot inacceptables els girs *tenir que, haver-hi que*; però tots aquests advertiments no han tingut cap eficàcia: tothom continua usant *exclusivament* el present de subjuntiu en aquelles proposicions; tothom empra encara sistemàticament *de que* en lloc del simple *que* (*satisfet de què ho hagin entès*), el gerundi desadverbialitzat és cada dia més freqüent, i a tota hora sentim i llegim frases com *té que anar-hi, hi ha que fer-ho*, etc. (en lloc de *ha d'anar-hi, cal fer-ho*, etc.). És clar que les defectuositats sintàctiques poden passar inadvertides més fàcilment que les altres; però per això mateix els escriptors hi haurien de posar més esment, i no deixar mai de sotmetre llurs escrits a una revisió sintàctica acurada; llavors no deixarien segurament d'advertir les faltes en què han incorregut, i no contribuirien amb llurs escrits a perpetuar defectuositats que són tan greus, si més no, que les de morfologia i de lèxic.

695

5 IX 1925

Molts són els que, tot mirant-s'hi quan escriuen en català, parlant no s'esforcen gens a llevar de llur llenguatge les defectuositats més grolleres. No pensen que pel fet de tolerar-se en el llenguatge parlat un mot o un gir dolent, correm el perill que aquest sigui près per la llengua escrita. Si milloren la llengua escrita, cal fer-ho amb la pretensió que els milloraments d'aquesta transcendeixin a la llengua parlada, sempre amb la temença que, mentre

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

aquesta perduri plena de defectuositats i castellanismes, ha d'entrebancar fatalment la marxa ascendent de la llengua escrita: allò que diem a cada moment forçosament traspuarà, un dia o altre, en la nostra llengua escrita.

Segurament cap bon escriptor no empra, quan escriu, el gir *tenir que ferho*; però en coneixem algun que, parlant, no en diu d'altre, exactament com qualsevol jove *bien* de Barcelona. Per què el tal literat no s'esforça a corregir-se d'aquest vici? Evidentment el seu parlar no hi guanya res; però, el que és pitjor: està segur que, emportat pel costum de dir aquell gir, no li esdevindrà d'emprar-lo alguna vegada en els seus escrits? Els defectes, cal extirpar-los no solament de la llengua escrita, sinó encara de la llengua parlada.

Ⓔ *B* 606
Ⓥ 9 *moment*] moment, *B* ‖ 12 *Per*] ¿Per *B* ‖ 14 *està*] ¿està *B*

696

8 IX 1925

El gerundi que hem combatut darrerament i que algú, per distingir-lo del gerundi correcte (nucli d'una frase adverbial), ha proposat encertadament d'anomenar gerundi espanyol, sembla estendre's cada dia més dins la nostra llengua escrita: l'usem potser ja amb la mateixa freqüència que els castellans.

Avui, en una notícia que fa unes trenta ratlles, n'hem trobat uns deu exemples:

«... es féu un viratge per no caure a l'aigua, i bolcà el cotxe, *donant* la volta de campana.

A. S. fou llançat a gran distància, *rebent* un cop al cap contra una pedra, *fracturant-li* la base del crani, *morint* a l'acte. El xofer J. A. quedà dessota el cotxe...

Alguns veïns acudiren i recolliren la ferida i els cadàvers, *traslladant-los* al poble proper...

...l'automòbil va patinar, *aixecant-se* la part de darrera del cotxe...

A. S. fou llançat a gran distància, *tenint* la desgràcia de caure al mig d'un rec, *donant-se* un cop terrible amb una pedra que hi havia al fons, *fracturant-se* la base del crani i *quedant* cobert per l'aigua.»

Ⓕ 8-18 *LVC* (5 XI 1925), ed. del m., 4d
Ⓥ 13 *recolliren la ferida*] recolliren a la ferida
Ⓝ 1 Vegeu *CF* 597, *CF* 618, *CF* 623, *CF* 626, *CF* 627 i *CF* 676. ‖ 8-18 «Notícies de la Península. Notes de Madrid»: «En un accident d'automòbil, mor l'empresari Artur Serrano, i resulta greument ferida la senyoreta Romero».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

697

12 IX 1925

Al nostre amic Rovira i Virgili:

Vós, que us interesseu tant per totes les qüestions que afecten la llengua literària, us deveu haver fixat que una gran part de les nostres converses destinades a combatre defectuositats sintàctiques semblen no haver exercit la menor influència en la manera d'escriure dels redactors i col·laboradors dels nostres diaris i revistes. ¿No creieu que seria hora que repassésssim totes aquelles qüestions en què no es veu per ara cap inici d'esmena, i ens dediquéssim a combatre cadascuna de les defectuositats assenyalades, insistentment, l'una darrera l'altra? En lloc de combatre-les totes alhora, fóra segurament millor que poséssim tot el nostre esforç a combatre'n primer una, tot el temps que fos necessari i per tots els mitjans possibles, i no passéssim a combatre una segona defectuositat fins a veure remeiada o en camí d'esmena la primera.

Podríem, per exemple, començar pel gerundi anomenat espanyol. Noves converses parlant d'aquest gerundi, explicant els mitjans més fàcils de destriar-lo del gerundi bo, enumerant les maneres més avinents de reemplaçar-lo, una o més editorials fent-hi parar esment, articles denunciant el mal i indicant els remeis, que no deixarien d'acollir els altres periòdics catalans, recomanacions i amonestacions als redactors i col·laboradors i sobretot als encarregats del treball de traducció, tot això tindria indubtablement una major eficàcia que un advertiment fet de tant en tant en aquesta secció, on tantes altres qüestions han d'ésser tractades.

Si us sembla bona la idea, ¿per què no començaríem tot seguit una campanya per l'extirpació d'aquest gerundi que és avui una de les tares més vergonyoses de les nostres publicacions periòdiques?

Ⓝ 25 A partir d'aquest suggeriment de Fabra, Rovira i Virgili va escriure, també com a editorials de *LP* i, per tant, sense signar, 1925e i 1925f.

698

15 IX 1925

Què és el gerundi? Una forma verbal que termina en *ant*, *ent*, i *int* i que, dins una proposició, serveix per a formar frases adverbials.

Forma del gerundi. El gerundi termina, tal com hem dit, en *ant*, *ent* o

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

int: el gerundi de *començar* és *començant*; el de *beure* és *bevent*; el de *dormir* és *dormint*. A propòsit de la forma del gerundi, és bo de recordar que en els verbs que admeten un radical en *g* (com *beure*, que posseeix formes com *begui, begués, begut*) el gerundi no presenta mai aquest radical; el gerundi de *beure* no és *beguent*, sinó *bevent*. Cal, doncs, anar amb compte a no escriure *creguent, riguent, diguent, poguent, sapiguent, volguent, valguent, prenguent, vinguent*, etc., sinó *creient, rient, dient, podent, sabent, volent, valent, prenent, venint*, etc.

Funció del gerundi. Un exemple la farà comprendre: «Ahir, *passant* per la Rambla, vaig trobar el nostre amic Jaume.» La frase *passant per la Rambla* enuncia una circumstància del fet de trobar-hi l'amic Jaume: el vaig trobar en un moment en què jo passava per la Rambla; d'aquest fet se seguí el fet de trobar-lo. El gerundi expressa una circumstància de la qual se segueix el fet expressat pel verb principal; expressa a vegades la simultaneïtat, l'oposició: una frase de gerundi és una frase adverbial.

Però un gerundi no serveix per a enunciar quelcom que és una conseqüència del fet expressat pel verb principal. Així, és incorrecte de dir: «Vam anar a casa seva, *trobant* que ja era a fora.» Realitzada ja l'anada, cap circumstància d'aquesta anada és el fet posterior de trobar-lo ja a fora. Calia dir: «Vam anar a casa seva i vam trobar que ja era fora» (o bé «però vam trobar que ja era a fora»).

Ⓔ *B* 209

699

22 IX 1925

Vam anar a casa seva, *trobant* que ja era a fora.

Quan hom ha fet notar que aquesta construcció, avui tan estesa en el català escrit, és dolenta, perquè el gerundi, essent una forma verbal l'ofici de la qual, dins la proposició, és de formar frases adverbials (ço és, que fan l'ofici de determinació circumstancial), no ha d'emprar-se formant un grup de mots (*trobant que ja era a fora*) que denota quelcom que no constitueix cap determinació circumstancial d'allò que ha estat enunciat anteriorment (*vam anar a casa seva*), sabem que hi ha algun escriptor que tracta de llevar valor a aquesta condemnació objectant:

Bé, i què hi fa que, darrera l'enunciació d'un fet, allò que és simplement una conseqüència d'aquest i que ordinàriament és expressat mitjançant una proposició independent, ho expressem ara, valent-nos del gerundi espanyol,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mitjançant una frase de gerundi, que ens estalvia de «tallar el període i obrir-ne un de nou»?

Molt bé per a aquestes frases que ens permeten de dir en una sola proposició el mateix que, no acceptant el gerundi espanyol, ens caldria dir en dues proposicions: molt bé, si no fos que l'ús del gerundi, adés amb la força d'un adverbi, adés desproveït d'aquesta força, pot donar lloc, en molts casos, a fer la frase de gerundi equívoca, susceptible de dues interpretacions.

Suposem que hem anat de A a B, i això ho hem fet atacant un enemic que era entre A i B, el qual s'ha vist obligat a recular.

Direm:

1. Hem anat de A a B, atacant l'enemic, que s'ha vist obligat a recular.

Suposem, ara, que hem anat de A a B i, en essent a B, hem atacat un enemic, que era en B o prop de B, el qual s'ha vist obligat a recular. Direm:

2. Hem anat de A a B i hem atacat l'enemic, que s'ha vist obligat a recular.

Però els que accepten el gerundi que nosaltres combatem, diuen, àdhuc en aquest cas:

3. Hem anat de A a B, atacant l'enemic, que s'ha vist obligat a recular.

És evident, doncs, que en una llengua en què aquest ús del gerundi esdevingués habitual, el lector, davant una proposició com la 3 (que és igual a la 2) no trauria pas en clar si l'atac a l'enemic ha tingut lloc durant l'anada de A a B o després de l'arribada a B.

Ⓔ *B* 213
Ⓥ 10 *i*] ¿i *B* ‖ 12, 16 *espanyol*] castellà *B* ‖ 26 *en*] a *B* ‖ 29 *els que*] els qui *B*

700

26 IX 1925

Des que ha estat donat el crit d'alarma sobre l'abús del gerundi en les publicacions catalanes, sembla que s'observa una minva en el mal, però amb lamentables recaigudes. Això vol dir que no s'ha de desistir d'emprendre la campanya anunciada contra el gerundi abusiu, que amenaça d'arrelar-se en la nostra llengua d'una manera definitiva.

En la mateixa secció d'un diari, on amb gran satisfacció havíem constatat una disminució progressiva de gerundis defectuosos, els tornem ara a trobar en una proporció de *deu* de dolents per *cinc* de bons i *tres* de dubtosos.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Els dolents són:

«Ahir una bomba enemiga caigué damunt la barcassa "K-14" perforant-la i *resultant* ferits quatre mariners.»

«Un aparell... sofrí un impacte *caient* al mar...»

«S'entaulà un combat, *essent* rebutjat l'enemic...»

«Iniciada la retirada, començà el tiroteig, *perdent* intensitat...»

«... esclatà una granada, *tocant* un dels seus cascos el capità...»

«... fou transportat a aquesta plaça en un avió sanitari..., *essent* hospitalitzat a...»

«... va rebre una gravíssima ferida..., *morint* poc després.»

«... aconseguiren assaltar la posició, *traient* de la casa els que hi havia.»

«... resultà greument ferit, *morint* poc després.»

«... han arribat un centenar d'indígenes, *expressant* el desig d'entrar...»

Ⓕ 11-12 *LVC* (23 IX 1925), ed. del m., 6ab ‖ 13 Íd., 6b ‖ 14-21 Íd., 6c ‖ 22 Íd., 6a

Ⓝ 11-13 «La campanya del Marroc. Zona espanyola» «Catorze aparells Breguet». ‖ 14-19 «Crònica tractant d'un atac a Morro Nuevo». ‖ 20-21 «L'acció en que morí el tinent Huelin». ‖ 22 «Els rifenys fan foc a Alhucemas i els és contestat».

701

27 IX 1925

L'altre dia topàvem, en un diari català, amb un paràgraf inintel·ligible. Era un exemple magnífic de fins on es pot arribar en aqueixes traduccions fetes mecànicament, mot a mot, les quals tantes vegades hem denunciat en aquestes converses.

Deia així l'original espanyol: «Se cita especialmente el caso de un granjero de C. que ha reunido por este procedimiento más de cinco mil dólares, *lo cual* no le impide *además* reclamar 500 dólares al Gobierno americano por pretendidos daños y perjuicios ocasionados en sus tierras por la caída del dirigible.»

Diu així la traducció catalana: «Es cita especialment el cas d'un granger de C., que ha reunit per aquest procediment més de cinc mil dòlars, *el qual* no l'impideix *ultra* de reclamar 500 dòlars al Govern americà per pretinguts danys i perjudicis ocasionats en les seves terres per la caiguda del dirigible.»

D'aquesta traducció ¿qui entendria, sense l'original espanyol al davant, allò de «el qual no l'impideix ultra de reclamar 500 dòlars»? El traductor creu que per a evitar *lo* basta mudar tot *lo* en *el*, així com per evitar *además*, mudar tot *además* en *ultra*, llavors *lo cual* resulta traduït per *el qual*, i ade-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

más, adverbi, per un mot que és exclusivament una preposició! Poseu, en el paràgraf transcrit, *la qual cosa* on diu *el qual*, i *a més* o *encara* posposat a *reclamar* en lloc de *ultra* anteposat, i resulta perfectament intel·ligible, encara que no perfecte a causa d'un *l'* en lloc de *li* i d'un *pretinguts*, que en tot cas hauria d'ésser *pretesos*.

Ⓕ 5-9 *LV* (25 IX 1925), 14c ‖ 10-13 *LP* (25 IX 1925), 5g
Ⓥ1 11 *C.*] Cambridge (Ohio) | *dòlars*] dólares | *el qual*] el que ‖ 12 *l'impideix*] impideix
Ⓝ 10-13 «La post-guerra»: «Amèrica. Els que s'aprofitaren de la catàstrofe del *Shenandoah*».

702

1 X 1925

Al Sr. F. V.

Cancerós és bo: és un derivat de *càncer*. Però, diuen alguns, és que *càncer* és català? I donant per descomptat que no ho és, llavors troben absurd que a un substantiu *cranc* fem correspondre un adjectiu *cancerós*.

Aquesta creença que si el substantiu és *cranc* l'adjectiu corresponent no pot ésser *cancerós*, és el que interessa sobretot de fer desaparèixer. ¿No veuen els que impugnen *cancerós* perquè el substantiu corresponent fóra *cranc*, que la llengua abunda en casos anàlegs? El català té nombrosos adjectius terminats en *os* que no són derivats dels substantius corresponents, sinó dels substantius llatins de què aquests són prolongament. A *aigua* (en llatí *aqua*) correspon *aquós*; a *poble* (en llatí *populus*), *populós*; a *fruit* (en llatí *fructus*), *fructuós*, etc. Doncs, a *cranc* (en llatí *cancer*) podem fer correspondre, sense cap dificultat, *cancerós*. L'italià diu *cancro*, i això no és cap obstacle perquè admeti l'adjectiu *canceroso*. *Cancerós* no és un castellanisme, és un llatinisme, com el *canceroso* italià, el *cancéreux* francès, i com el mateix *canceroso* espanyol.

Quant a *càncer*, el fet que el català posseeixi, prolongament del mot llatí *cancer*, el mot *cranc*, no vol dir que no pugui acceptar aquell mot sota la seva forma llatina: *càncer* hi és un al·lòtrop de *cranc* (com *estricte*, *foli*, *medi*, ho són de *estret*, *full*, *mig*). El francès, tot posseint *chancre*, prolongament de *cancer*, admet *cancer*, i això que el francès per a designar el *cranc*, animal, té un mot diferent, *crabe*, d'origen germànic.

El que ens ha de decidir en favor o en contra de l'admissió de *càncer*, són simplement raons de conveniència, i aquestes ens indueixen més aviat a acceptar *càncer* sense, naturalment, prescindir de *cranc*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 439 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1 *és*] ¿és *B* ‖ 6 *que*] qui *B* ‖ 13-14 *castellanisme,*] castellanisme; *B* ‖ 15 *espanyol*] castellà *B*

703

9 X 1925

Com hem dit en altres ocasions, el gerundi abusiu és estrany al català parlat i és propi exclusivament del llenguatge escrit, on avui és usat profusament. No cal dir que els gramàtics i els bons escriptors combaten aquest gerundi com una tara greu del castellà actual. Bo és que ho sàpiguen els que se senten temptats a defensar-lo dins el català, on afortunadament no és usat encara amb la profusió que en castellà.

I no ens sembla inoportú, ací, de copiar unes paraules de J. Casares sobre el gerundi abusiu, sobretot perquè hi dóna un bon mitjà de reconèixer aquest gerundi.

«Hemos de tener por cosa averiguada que la acción que expresa el gerundio se efectúa juntamente con el verbo principal a que se refiere, o la precede. Parece que no cabe discusión sobre esta regla, que Cejador formula, terminantemente, como sigue: "Hay que añadir que el tiempo indicado por el gerundio coexiste con el verbo al cual se refiere, o es inmediatamente anterior a él; nunca posterior." Però he aquí que este gramático nos sorprende, algunas páginas más adelante, con una afirmación que contradice la buena doctrina: "También sirve el gerundio –dice Cejador– para expresar la consecuencia o conclusión que se deduce de la proposición principal." Resultaría según esto que el gerundio puede expresar, indistintamente, el antecedente y el consecuente, la causa y el efecto de la acción principal; y que ante dos proposiciones relacionadas por un gerundio no habría manera de averiguar cuál de ellas es la consecuencia de la otra.»

Pel que toca el català almenys, no cal dir que convé atendre'ns al criteri de J. Casares, rebutjant en absolut el gerundi quan tractem d'expressar la conseqüència de l'acció expressada pel verb principal.

Ⓔ *B* 214
Ⓥ 4 *els que*] els qui *B* ‖ 7 *de J.*] del gramàtic castellà J. *B*
Ⓕ 7-23 Casares (1916: 281-282) ‖ 13-15 Íd. (1906: 449) ‖ 17-22 Íd. (1906: 467)
Ⓥ1 19-20 *el antecedente y el consecuente, la causa y el efecto*] el antecedente o el consecuente, la causa o el efecto
Ⓝ 7-23 La cit. feta per Fabra forma part del cap. IV, sobre Ricardo León, dedicat a la denúncia de «Gerundios incorrectos. La pasiva con *se*».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

704

22 x 1925

En la conversa anterior constatàvem que el gerundi abusiu no existeix sinó en la llengua escrita, on és degut a una imitació del castellà, i llavors notàvem com aquest gerundi ha estat també combatut pels gramàtics i els bons escriptors castellans. Però el passatge on dèiem que el gerundi abusiu és degut a una imitació del castellà, fou [...] després sobre el gerundi en espanyol restà, així, sense cap enllaç amb el començament de la conversa. No val, però, la pena de reproduir ací la conversa afegint-hi el passatge suprimit, puix que l'essencial d'ella eren les paraules justíssimes amb què el senyor J. Casares combat, en un seu llibre, el gerundi abusiu, tan profusament emprat en espanyol.

Ara sí, que aprofitarem aquesta avinentesa per a citar un nou exemple de gerundi abusiu que hem trobat a La Publicitat, on encara –ai las!– aquest gerundi no ha pogut, es veu, ésser bandejat del tot. És un exemple notable perquè, volent-se dir que uns treballs de salvament s'han suspès després de no haver-se trobat cap nàufrag ni el més petit vestigi del vaixell perdut, es diu, de fet, que no s'ha trobat cap nàufrag ni el més petit vestigi del vaixell com a conseqüència d'haver-se suspès els treballs de salvament, cosa que, si així hagués estat, hauria estat molt natural:

«... no s'ha trobat cap nàufrag ni el més petit vestigi del M., *havent-se* suspès els treballs de salvament.»

Ⓥ 5 Falta un fragment, probablement una línia, en l'original; es podria restituir com *suprimit, de manera que el que dèiem*
Ⓕ 19-20 *LP* (11 x 1925), 5d
Ⓥ1 19 *nàufrag*] nàufreg
Ⓝ 19-20 «La post-guerra. De França»: «El naufragi del "Margarita": no es troba un sol rastre».

705

29 x 1925

Ja fa anys que diem –i fixeu-vos que no diem *venim dient*, defugint aquests allargaments de mal gust que tant s'estilen avui dia: *venir dient, estan governant molt bé, ara anem a reunir-nos els dijous*–, ja fa anys que diem que el català escrit presenta un gran nombre de defectuositats que li són pròpies; de manera que llur abandó ens acosta precisament al català que ara es parla, del qual tant se'ns ha dit que pretenem allunyar-nos. Tals són el gerundi abusiu, el *doncs* causal, el *qual* o el *quin* traducció de *cuyo*, defectuositats com-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pletament estranyes a la llengua parlada, on no han pogut penetrar malgrat la doble influència de l'espanyol i del mal català que ara s'escriu.

Heus ací un exemple notable de fins a quin punt, quan escrivim, ens deixem influir per la llengua en la qual fem habitualment les nostres lectures. Hi ha en català una regla que la llengua parlada aplica rigorosament i és que l'adjectiu que qualifica un nom pres en sentit partitiu, vol *de* davant seu del moment que aquell nom és sobreentès: diem, per exemple, *tres cintes blaves*, però no diem *tres blaves*, sinó *tres de blaves*. I aquesta regla és tant dins la nostra manera de construir les frases de sentit partitiu, que sovint l'apliquem àdhuc quan parlem l'espanyol: a cada moment se senten a Barcelona frases com *tenemos tres de azules*, i a molts els costa segurament un esforç de corregir-se i de dir *tres azules*. Doncs bé, no és rar de trobar en el català escrit construccions com aquesta: *en aquest polinomi hi ha dos termes positius i tres negatius*. Que és com si diguéssim *En aquest calaix hi ha dos botons negres i tres blaus*. Ací, no hi ha perill que diguem *tres blaus*, diem *tres de blaus*. Però, allí, posats a escriure, escrivim *tres negatius* en lloc de *tres de negatius*.

706

3 XI 1925

Al Sr. D.M.

No és una «incorrecció absurda» de fer precedir de la preposició *de* l'infinitiu quan fa de subjecte d'una proposició. Penseu en el francès, on abunden els infinitius subjectes precedits de la preposició *de*. És més, en general, quan l'infinitiu-subjecte va al darrera del verb principal, creiem preferible construir-lo amb *de* que no pas sense preposició. *M'agradaria molt de veure-les*, per exemple, no sols no és incorrecte, sinó, segons nosaltres, preferible a *M'agradaria molt veure-les*.

Suposem que el lector sap bé què és un infinitiu-subjecte. En la proposició *Anar-hi no ens era permès*, el subjecte, *allò* que no ens era permès, és la frase *anar-hi*; aquesta frase conté un infinitiu: *anar*; aquest infinitiu és un infinitiu-subjecte. Ara bé, quan una frase d'infinitiu com aquesta, en lloc d'anar al davant del verb de la proposició (*era*), li és posposada, llavors la seva adjunció al verb mitjançant la preposició *de* és millor que la simple juxtaposició: preferible a *No ens era permès anar-hi*, és *No ens era permès d'anar-hi*.

Ⓔ *B* 230 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 5 *construir-lo*] de construir-lo *B* ‖ 11 *Ara bé,*] Doncs bé: *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

707

5 XI 1925

I no és solament l'infinitiu-subjecte que, quan va posposat al verb principal, admet davant seu la preposició *de* (ex.: Molt em tarda *de* saber-ho. No m'era permès *d'*anar-hi. Donava goig *de* veure-les); l'admet igualment l'infinitiu quan ocupa el lloc d'un complement directe: amb certs verbs transitius (*acordar, cercar, decidir*, etc.) el complement que, quan és un nom va, naturalment, sense preposició (*acordar una cosa*), admet la preposició *de* quan és un infinitiu (*acordar de fer-ho*).

En català antic trobem molts exemples d'infinitius-subjectes i infinitius-complements introduïts amb la preposició *de*, els quals avui, en la llengua escrita, trobem més aviat simplement juxtaposats al verb (*acordar fer-ho)*. És un cas més d'acostament a l'espanyol, i és per comparació amb l'espanyol que alguns consideren incorrecte l'ús de la preposició *de* allí on aquesta llengua recorre a la simple juxtaposició. Per això convé d'insistir que allí on el català parlat oposa l'infinitiu precedit de la preposició, no hi hem de veure una construcció defectuosa, sinó, al contrari, ben acceptable i digna d'ésser més aviat generalitzada a altres casos on la influència espanyola ha decantat la balança a favor de la simple juxtaposició.

Ⓔ *B* 231

Ⓥ 11 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 12 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 14 *oposa*] fa ús de *B* ‖ 16-17 *espanyola*] castellana *B*

708

10 XI 1925

Hem assenyalat tres casos en què el català escrit tendeix a reemplaçar la subordinació mitjançant *de* per la simple juxtaposició o almenys a donar a aquesta la preferència sobre aquella. Així, *tres termes positius i dos negatius*, apareix algun cop reemplaçant *tres termes positius i dos de negatius*; i molt freqüentment *no m'era permès anar-hi* és preferit a *no m'era permès d'anar-hi*; i, potser encara més freqüentment, *hem decidit anar-hi* a *hem decidit d'anar-hi.*

Encara podem assenyalar un altre cas en què la juxtaposició tendeix a eliminar l'adjunció mitjançant *de*: és en les locucions quantitatives *molt de, tant de*, etc. (ex.: *molt de vi, tanta d'aigua*), que a Barcelona trobem ja gairebé del tot reemplaçades per *molt, tant*, etc. (ex.: *molt vi, tanta aigua*). Una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

reacció s'ha iniciat a favor d'aquelles locucions així com a favor de l'ús de l'infinitiu-subjecte i dels infinitius-complements precedits de la preposició *de*. Ara, els partidaris del reviscolament d'aquestes construccions que tendien a perdre's faran bé de recórrer-hi amb més freqüència que no es feia fins ara i, si volen, àdhuc sistemàticament, sense, però, que això vulgui dir que la juxtaposició degui ésser considerada, des d'ara, com a absolutament dolenta, com una falta de sintaxi.

Allí on creiem que la juxtaposició ha d'ésser, ja des d'ara, condemnada en absolut és davant els adjectius que es troben en el cas de *negre* en una expressió com *dos vestits blancs i un de negre*. Nosaltres no escriuríem mai *dos termes positius i un negatiu*, sinó *dos termes positius i un de negatiu*.

709

13 XI 1925

Quan el català presenta, amb la mateixa valor, dues construccions *A* i *B*, l'una comuna al català i a l'espanyol (*A*) i l'altra estranya a aquesta llengua (*B*), no és pel mer desig d'allunyar la nostra llengua de l'espanyola que generalment proposem de donar la preferència a la construcció *B*: és que si, de les dues construccions catalanes, la *B*, estranya a l'espanyol, ha subsistit fins als nostres dies malgrat la influència espanyola, és indubtablement perquè tenia arrels pregones en la llengua, i val per tant la pena d'envigorir-la en front de la *A*, que si no féssim res en favor de la *B*, perillaria de triomfar definitivament sobre aquesta. Totes dues, *A* i *B*, poden ésser bones; però, ara com ara, la nostra preferència ha d'ésser per la *B*. Es dirà que per aquest camí podríem arribar a la pèrdua de la *A*, també catalana. No és probable; però encara que així fos, sempre seria millor haver conservat la *B* que la *A*.

710

15 XI 1925

Bilingües, s'esdevé sovint que ens són igualment familiars dues construccions, dues formes o dues paraules, l'una catalana i l'altra espanyola; i, quan això s'esdevé, no és rar que les usem indistintament dins la pròpia llengua i dins la llengua forastera; de vegades usarem la catalana en espanyol, sobretot parlant; però, més freqüentment encara, usarem l'espanyola en català, sobretot escrivint. I si la concurrència de les dues construccions, de les dues formes o de les dues paraules ha d'acabar amb el triomf de l'una d'elles,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

generalment serà aquesta la manllevada a la llengua forastera. Per això convé tant de destriar ben bé ço que és català de ço que és castellà: de moment, millorarà, així, el nostre català, i de retop el nostre castellà, i evitarem la pèrdua de la construcció, forma o paraula catalana, que, altrament, a la llarga tindria lloc fatalment.

Avui ens són igualment familiars a molts barcelonins la pronuncia *estudía* i *estúdia*, la primera catalana i la segona espanyola; això fa que de vegades emprem la primera parlant espanyol, i altres vegades, ja molt més freqüents, emprem la segona parlant català. Ara bé, si no paràvem esment que la primera és catalana i la segona espanyola, i, llavors, no ens esforçàvem, quan parlem català, a emprar exclusivament la primera, és segur que acabaríem dient exclusivament *estúdia* tant en català com en espanyol.

El que passa amb les pronúncies *estudía* i *estúdia*, comença de passar amb les construccions *dos de negatius* i *dos negatius*. Ací, encara, la construcció espanyola no ha fet tant de camí dins el català, com la pronúncia *estúdia*; però, si parlant espanyol diem encara sovint *dos de negativos*, ja comencen de trobar-se en el català escrit exemples de la construcció *dos negatius*. I ací, també, si no combatíem enèrgicament la construcció espanyola, arribaríem, més o menys tard, a la pèrdua de la construcció catalana.

711

18 XI 1925

Els guanys que en el català modern ha fet la construcció *m'agradarà veure'ls* en perjudici de la construcció *m'agradarà de veure'ls*, i l'aparició en el llenguatge escrit de la construcció *un negatiu* en substitució de la construcció tan catalana *un de negatiu*, són un bell exemple de com les construccions característiques del català poden anar desapareixent si no posem aturador a l'acció pertorbadora del castellà; i l'única manera de posar-hi aturador és de tenir una coneixença exacta de les construccions amenaçades de mort, o de recórrer-hi preferentment si no sistemàticament.

L'omissió de la preposició *de* en aquelles construccions i en d'altres no és deguda a una tendència de la llengua envers la simple juxtaposició en substitució de l'adjunció mitjançant *de*, puix que allí on el castellà recorre a l'adjunció mitjançant *de*, veiem, inversament, el català tendir a abandonar la juxtaposició en favor de l'adjunció mitjançant *de*. La juxtaposició allí és, com ací l'ajunció mitjançant *de*, un cas d'acostament al castellà: així com *m'agradarà de veure'ls* recula davant *m'agradarà veure'ls*, sota la influència

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de *me gustará verles, damunt la taula* recula davant *damunt de la taula,* sota la influència de *encima de la mesa.*

712

21 XI 1925

Un altre cas d'acostament al castellà és l'extensió que, en el català ciutadà i sobretot en la llengua escrita, havia pres l'ús de la preposició *a* en el complement directe: *això no afecta al resultat,* en lloc de *això no afecta el resultat.* Ací, també, no es tracta d'una construcció completament estranya al català i que el català modern degués a la sola influència castellana. Però aquesta havia fet indubtablement que una construcció d'un ús molt limitat hagués anat agafant cada dia una major extensió fins a esdevenir la construcció normal del complement directe quan aquest designa una persona o un objecte personificat.

Avui aquesta construcció no és de molt tan freqüent en el català escrit com alguns anys endarrera. Però costarà de desarrelar: encara sovint ens ve a la ploma, i és segur que molts, en repassar llurs escrits, es trobaran encara algun cop haver d'esborrar *aa* que, en escriure, els hauran passat inadvertides: tan endins ens havia entrat aquesta manera castellana de tractar els complements directes personals.

Ací també és d'una gran utilitat d'establir bé els límits que separen allò que és català d'allò que és castellà. Altrament, després d'un temps en què hauríem usat les dues construccions indistintament (més l'espanyola en català que la catalana en espanyol), hauríem acabat per usar exclusivament la castellana en ambdues llengües. Ara, en canvi, tot escrivint millor el català, evitarem més segurament de caure, escrivint el castellà, en el defecte en què a vegades incorríem, ço és, de construir-hi el complement directe personal sense preposició.

713

8 XII 1925

És explicable que, escrivint en espanyol, donem a certs mots una significació que no tenen, per exemple, quan usem *sendos* significant *forts* o *azarado* en lloc de *azorado,* sobretot si tenim en compte que els castellans també cometen sovint aquestes faltes. Però el que és vergonyós és que cometem faltes anàlogues escrivint el català. Avui se'ns queixa un lector de La

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Publicitat de l'ús que àdhuc algun bon escriptor fa del mot *fretura* significant *desig*; ahir era un altre que ens denunciava un *captenir-se* significant *amoïnar-se*!

Fretura vol dir *necessitat, mancança,* no *desig*; *captenir-se* vol dir *portar-se, comportar-se,* no *amoïnar-se.* Però qui ens fa usar un mot si no sabem ben bé el que significa? Quan, en les nostres lectures, trobem un mot que no pertany al *nostre* parlar, que no ens és familiar, no ens hem d'acontentar amb la idea que ens fem de la seva valor pel que ens sembla que vol dir el passatge on figura, i llavors posar-nos a usar-lo com si en coneguéssim perfectament la significació. Sovint, fent això, errarem atribuint a un mot una significació tota altra de la que realment té. Abans d'emprar un mot que no ens és familiar, cal que ens assabentem bé de la seva valor. Més val prescindir d'un mot que no pas usar-lo impròpiament. Deixem-nos de *fretures* i *capteniments*; es pot escriure en un bon català sense recórrer a aquests mots; en canvi, emprant-los sense saber el que volen dir, és segur que escriurem en un mal català.

Ⓔ *B* 306

Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* ‖ 10 *qui*] ¿qui *B*

Ⓝ 5-7 Com en altres casos anàlegs, possiblement deuria tractar-se d'una comunicació personal, ja que ni a *LP* d'aquell dia ni en la de dies anteriors no apareix cap observació en un tal sentit.

714

13 xii 1925

Fa algun temps que Cases-Carbó es lamentava de la preferència que es dóna avui, en la llengua escrita, al verb *emplenar* sobre el verb *omplir.* La tendència a eliminar-ne *omplir* és realment forta; *omplir* perilla de desaparèixer de la llengua literària, i hom es pregunta què hi guanyaria aquesta amb la pèrdua de *omplir,* reemplaçat totalment per *emplenar.* Si es tractava d'una tendència de la llengua parlada, comparable a la que féu recular *defendre* davant de *defensar* o *tòrcer* davant de *torçar,* la cosa seria més comportable; però, que l'eliminació de *omplir* fos deguda a un caprici dels escriptors, això fóra una cosa de doldre, sobretot si un té en compte que, amb l'ús exclusiu de *emplenar,* no sols abandonaríem sense solta un verb catalaníssim, sinó que passaríem, de tenir dos verbs, a tenir-ne un de sol, ço que vol dir que renunciaríem a una matisació possible dins la idea general que desperten els dos verbs en qüestió. Per evitar això, nosaltres no ens posàvem decididament al costat de Cases-Carbó, que proposava de renunciar en absolut al

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

verb *emplenar*. Però si aquest ha d'emprar-se com a sinònim perfecte de *omplir* i si, dels dos verbs perfectament sinònims, *emplenar* ha de produir la pèrdua de *omplir*, llavors sí que seria qüestió de condemnar en absolut l'ús de *emplenar*, puix que, en el cas d'haver-nos de quedar amb un sol dels dos verbs, no hi ha dubte que és preferible *omplir* a *emplenar*.

Ⓔ *B* 519
Ⓥ 1 *Cases-Carbó*] En Casas-Carbó *B* ‖ 14 *de Cases-Carbó*] d'En Casas Carbó *B*
Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 634.

715

19 XII 1925

Rovira i Virgili ha atacat recentment el mot *rau* en l'accepció en què actualment és emprat en la llengua literària. No n'hem estat mai gaire entusiastes, i el que anem a dir no és pas en defensa seva. Però ens sembla que aquest *rau*, combatut ara per Rovira i Virgili, no és pas, com ell creu, exclusivament fill d'una pensada poc feliç d'aquest o d'aquell escriptor: hem sentit exemples de *rau* molt acostat al *rau* combatut per Rovira i Virgili, en persones no gens influenciades pel llenguatge literari. I és que, havent el verb *raure* caigut en desuetud en el català central, però restant en un parell de frases fetes com *anar a raure* o *no saber on rau*, ha estat possible, oblidada la significació etimològica de *raure*, que, del sentit que tenen aquestes frases, nasqués l'associació del mot *raure* amb la idea de «estar en fi definitivament en un lloc», d'on «posar-hi arrels», d'on «radicar-hi». (El darrer pas potser ja exclusivament obra d'un escriptor; però tan natural, que no hi ha ningú que no entengui perfectament el que volen dir les frases en què figura aquest *rau* avui en voga.)

Totes les llengües ofereixen exemples d'esllavissaments semàntics anàlegs. Recordem, en francès, *grève*, provinent de *grava* i significant «ribera de sorra», que, emprat a París com a nom d'una plaça a la vora del Sena, on solien un temps reunir-se els obrers en vaga, dóna lloc a frases con *être en grève* (ço és *sense treball, en vaga*), i llavors, partint d'aquestes frases, passa a significar «vaga», per exemple en *la grève des forgerons*.

La principal objecció que es pot fer al *rau* en qüestió, és que *raure* viu encara amb la seva significació etimològica en diferents contrades catalanes. Ara bé, a aquells catalans que conserven el *raure* i diuen frases com *raure el pèl, raure un camp, raure una mesura curulla*, no ha de repugnar-los l'admissió del *rau* novell? I l'admissió i generalització d'aquest *rau*, no consti-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tuiria un obstacle a l'adopció de *raure* en la seva accepció primitiva, si mai aquest *raure* es volia reintroduir en la llengua literària?

Ⓔ *B* 534
Ⓥ 12 *pas*] pas, *B* ‖ 25, 26 *no*] ¿no *B*
Ⓕ 1-2 [Rovira i Virgili] (1925g)

716

23 XII 1925

Aplaudim de tot cor la campanya que es fa a favor de la correció ortogràfica dels cognoms catalans. Res més desplaent que veure tan freqüentment mal escrits els noms *Vinyes*, *Soler*, *Brossa*, etc. Però és cadascú que ha de corregir la grafia del seu cognom en el cas que aquesta sigui errònia: no han d'ésser els altres. Fem en bona hora la llista dels cognoms que apareixen més o menys sovint amb grafies dolentes fent conèixer, al costat d'aquestes, les grafies bones (tasca certament no exempta de dificultats), i procurem convèncer als que escriuen *Viñas*, *Sulé*, *Brosa*, que han d'escriure *Vinyes*, *Soler*, *Brossa*; però si un *Vinyes* o un *Soler* o un *Brossa*, malgrat els nostres advertiments, persisteix a escriure el seu cognom malament, quan els citem en un escrit nostre no ens queda més remei, creiem nosaltres, que escriure el seu cognom tal com ell l'escriu: *Viñas*, *Sulé*, *Brosa*. Potser l'única cosa que podríem permetre'ns és de mudar la *ñ* en *ny* i doblar la *ss* en noms com *Brossa* o *Rossinyol*...

I no oblidem, en la nostra campanya, en la qual creiem que hem d'insistir, que la correcció ortogràfica no vol dir, en aquest cas, que les grafies hagin d'estar precisament d'acord amb l'ortografia moderna: *Antich*, *Lluch*, *Ubach*, *Casacuberta*, per exemple, són correctes encara que no estiguin d'acord amb l'ortografia actual.

Ⓔ *B* 359
Ⓥ 6 *dolentes*] dolentes, *B* ‖ 8 *als que*] als qui *B*
Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 725 amb l'anotació corresponent.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

717

30 XII 1925

En Ruyra, com en Cases-Carbó i com nosaltres, desaprova en absolut la substitució sistemàtica del verb *omplir* pel verb *emplenar* practicada per la majoria dels escriptors actuals. No és, però, del parer d'En Cases-Carbó, que, per evitar la pèrdua de *omplir*, proposa la proscripció absoluta de *emplenar*. Àdhuc admetent que els dos verbs fossin perfectament sinònims, creu ell que «no hi ha raó que obligui a proscriure un verb que és de bona formació catalana i és viu».

I afegeix: «El verb *omplir*, fora de les desinències degudes purament a la mecànica de la conjugació, no té desinències que rimin amb cap altra veu catalana. Així, *omplo*, *omples*, *omple*, *omplen*, són veus que no tenen rima possible. En canvi, el verb *emplenar* ofereix als versificadors unes deus abundoses en rimes... Com, tractant-se d'un verb ben català i viu, baldament que poc estès, un poeta ha de renunciar a aquestes rimes?»

Però tot seguit combat l'ús sistemàtic de *emplenar* en substitució de *omplir*, i diu, tot combatent-lo, aquestes assenyades paraules: «Un motiu il·legítim de preferir *emplenar* a *omplir* tot trast és l'afany que senten els escriptors d'usar paraules que siguin poc conegudes o poc usades, afany que moltes vegades els porta a emprar, quasi sempre malament, paraules de les quals no capeixen el sentit. És certament un mèrit de tenir un lèxic abundós quan aquest lèxic és ben posseït i emprat assenyadament; però usar les paraules sense ver coneixement ni ponderació és fer malbé la llengua tant més com més un hom n'empri.»

Ⓔ *B* 520
Ⓥ 1 *en*] En *B* ‖ 1, 3 *Cases-Carbó*] Casas-Carbó *B* ‖ 12 *Com*] ¿Com *B* ‖ 16 *tot*] a tot *B*
Ⓝ 1-3 Vegeu *CF* 634.

718

6 I 1926

Dels dos verbs *omplir* i *emplenar*, la llengua literària no hauria d'admetre, segons en Cases-Carbó, sinó el verb *omplir*. Segons la pràctica de molts escriptors actuals, la llengua literària, arreconat completament *omplir*, no faria ús sinó del verb *emplenar*. Ja hem dit que en el cas d'haver-nos de decidir a favor de l'un o l'altre d'aquests dos verbs, nosaltres donaríem sempre la preferència al verb *omplir*. Però, si és absurd d'arreconar un verb com

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

omplir, tan viu en la majoria dels parlars catalans i d'una tradició literària ininterrompuda, ens sembla, com a En Ruyra, que no hi ha cap raó prou poderosa per a decidir-nos a bandejar un verb com *emplenar*, viu en certes contrades i de bona formació catalana. Llavors tindríem dos verbs d'igual significació –*omplir* i *emplenar*–, cosa que, donada l'estructura (la sonoritat, que diria en Ruyra) tan diferent dels dos mots, té ja els seus avantatges dins una llengua literària. (Recordem les rimes en *ena*, *eni*, etc., de què parla en Ruyra.)

Però és clar que encara seria millor que entre els dos mots s'establís una diferenciació, si no de significació, almenys estilística. En Ruyra assaja d'establir-ne una: segons ell, donat que tenim els dos verbs, *emplenar* podria usar-se especialment quan a la idea d'ompliment acompanya la d'abundància. Però aquesta diferenciació, que ell recolza en la «suggestió d'un major ompliment» que li dóna *emplenar*, ell mateix reconeix que no respon als fets, puix que, on és viu *emplenar* és emprat com a equivalent del nostre *omplir*, i d'altra part, ell accepta en poesia un *emplenar* perfectament sinònim de *omplir*, ço és, preferit a *omplir* no perquè es tracti d'un *emplenar* en què a la idea d'ompliment vingui a afegir-se la d'abundància, sinó solament perquè *emplenar* forneix consonàncies en *ena* (*emplena*: *serena*, *emplena*: *trena*).

De totes maneres els suggeriments d'en Ruyra són molt dignes d'ésser tinguts en compte: nosaltres volem creure que, si mai ha d'establir-se una diferenciació entre els dos verbs *omplir* i *emplenar*, no és improbable que aquesta es faci en la direcció suggerida per l'il·lustre prosista.

Ara com ara, però, ens hem de limitar a fer notar als escriptors que no és gens justificada la predilecció que semblen sentir pel verb *emplenar*, a intercedir a favor d'aquest *omplir*, que fóra absurd de voler eliminar de la llengua literària.

Ⓔ *B* 521
Ⓥ 2 *en Cases-Carbó*] En Casas-Carbó *B* ‖ 12 *en*] En *B* ‖ 13-14 *en Ruyra*] En Ruyra *B* ‖ 22 *en*] En *B*
Ⓝ 2 Vegeu *CF* anterior.

719

15 I 1926

En català antic trobem els dos verbs *defendre* i *defensar* usats indiferentment sia en l'accepció de posar a cobert d'un atac rebutjant la força amb la força i accepcions anàlogues, sia en l'accepció de prohibir o imposar de no fer alguna cosa.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Dels dos verbs, la llengua usual ha conservat sols *defensar* en la primera d'aquestes accepcions. En la segona accepció, diem exclusivament *prohibir*, i no sembla pas que fos fàcil de ressuscitar *defensar* en aquesta accepció, cosa que d'altra banda no oferiria cap avantatge. Però, en reintroduir *defendre*, arcaic, ja no seria evidentment tan difícil d'atribuir-li aquesta accepció. És més: sense llevar-li l'altra, convindria d'usar-lo principalment en l'accepció de *prohibir*: *defendre*, equivalent a *defensar* no ofereix cap avantatge, fóra segurament superflu; en canvi, com a equivalent de *prohibir*, ens permet d'expressar la idea d'aquest verb amb un mot d'una força estilística tota altra. I ja avui són corrents, en la llengua literària, expressions com *el fruit defès*, *un goig defès*, etc.

Ⓔ *B* 450
Ⓥ 1-2 *indiferentment*] indiferentment, *B*

720

17 I 1926

L'altre dia llegíem: «No censurem X; més aviat hauríem de blasmar de Z.»

És curiós que tan freqüentment aparegui el verb *blasmar* construït amb un complement precedit de la preposició *de* en lloc d'un complement directe (sense preposició). No hem dit *blasmar de Z*, sinó *blasmar Z*: *blasmar* és un verb transitiu com *censurar*: com diem *censurar algú* o *alguna cosa*, cal dir *blasmar algú* o *alguna cosa*. (És clar que *blasmar* admet un complement amb *de*, però aquest no denota llavors la cosa censurada, sinó la cosa de què la censurem.)

Blasmar de s'explica segurament perquè amb *blasmar* hom substitueix un *parlar malament* (amb censura), i, en fer la substitució, conserva la preposició *de* de l'expressió *parlar malament de X* (d'on: *blasmar de X*). És un error anàleg al que cometen els que, en substituir un *apoiar* per un *recolzar*, no pensen mai a canviar la construcció reflexiva (*apoiar-se*) per la intransitiva (*recolzar*) com cal fer quan el subjecte és una designació de cosa: el fet de dir-se *aquesta teoria s'apoia en tals i tals fets*, fa que s'escrigui sovint *aquesta teoria es recolza en tals i tals fets*, quan caldria escriure *aquesta teoria recolza en tals i tals fets.*

Ⓔ *B* 434
Ⓥ 12 *els que*] els qui *B* ‖ 14 («*recolzar*»)] («recolzar»), *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

721

19 I 1926

Els individus bilingües, per escriure correctament la llengua pròpia, cal sobretot que es fixin en les divergències d'ortografia, de sintaxi i de lèxic que presenten aquella i la llengua forastera. En el català de la decadència són freqüents les grafies, els girs i els mots deguts a la influència castellana. Ara mateix els mots que apareixen més freqüentment mal escrits o mal usats són aquells en què la grafia correcta o la significació veritable difereix de la grafia o de la significació castellanes. Ahir, en un article signat, constatàvem la grafia *desenveinar*: la grafia correcta és *desembeinar*, i aquella era simplement deguda al fet d'escriure's en espanyol *desenvainar*.

Per evitar aquestes grafies influenciades per les castellanes corresponents, és que l'Institut donà les llistes dels mots d'ambdues llengües que divergeixen per l'ús de la *b* i la *v*, de la *c* i de la *s*, de la *a* i de la *e*, etc. I seria indubtablement d'una gran utilitat que la gent s'aprengués bé aquestes llistes.

Tothom escriu correctament *valer, venir, virtut, veritat, vi, àvid,* o bé *bondat, bandera, bala, bé, dèbil,* que coincideixen per l'ús de la *v* i de la *b* amb els castellans *valer, venir, virtud, verdad, vino, ávido, bondad, bandera, bala, bien, débil*; però a cada moment, el fet d'escriure's en espanyol *vaina, viga, vacío, venda, varón, reventar, móvil,* provoca grafies com *veina, viga, vuit, vena, varó, reventar, mòvil.* (Les grafies correctes són: *beina, biga, buit, bena, baró, rebentar, mòbil.*)

A *vaina* correspon *beina*, i per tant a *envainar, embeinar*, i a *desenvainar, desembeinar.*

Ⓕ 7-8 Soldevila (1926)
Ⓝ 7-8 «Li porten al davant la dona, desenveina el sabre i la mig parteix d'un cop».

722

28 I 1926

El fet que Lluís Nicolau d'Olwer empra, com a abreviació de *Lluís*, *L* i no *Ll*, motivava, fa alguns dies, un *El lector diu* on es demanava quina havia d'ésser l'abreviatura d'aquell nom.

Això depèn de si considerem el grup *ll* com una sola lletra, com fan els castellans, o com dues lletres, com fan els francesos: en el primer cas, la inicial de *Lluís* és evidentment *Ll*; en el segon cas, és *L*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La qüestió de si *ll* ha de considerar-se com una sola lletra o com dues lletres, no manca d'importància, puix que afecta l'ordre alfabètic dels mots dins el diccionari. Si, com fem avui, considerem *ll* com una sola lletra (que, a l'alfabet, va darrera la *l* i davant la *m*), un mot com *colla* es trobarà, en un diccionari, després d'un mot com *colom*; en canvi, si *ll* es considerava com dues lletres, *colla* es trobaria abans que *colom*.

El que es fa generalment en totes les llengües, per als efectes de l'ordre alfabètic, és atenir-se a les lletres de l'alfabet llatí amb les quals s'escriu el mot, sense tenir per res en compte si un grup de lletres representa un grup de sons o un sol so. Els grups *ca, ce, ch, ci, cl, co, cr, cu,* és així com es succeeixen per ordre alfabètic en francès o en anglès, prescindint-se que el grup *ch* representa en aquestes llengües un sol so. És solament l'espanyol que, considerant *ch* com una nova lletra, canvia aquell ordre i ordena aquells grups així: *ca, ce, ci, cl, co, cr, cu, ch.*

El català es inconseqüent perquè, representant la *l* i la *n* palatals mitjançant dígrafs, considera el dígraf amb què representa la *l* palatal (*ll*) com una sola lletra (com fa l'espanyol amb els seus dígrafs *ll* i *ch*) i, en canvi, considera el dígraf amb què representa la *n* palatal (*ny*) com dues lletres (com fa el francès amb els seus dígrafs *ll, ch, gn,* o l'anglès amb els seus dígrafs *ch, sh, th*).

Però, és això una raó suficient perquè trenquem ara amb el costum establert? Segurament Nicolau d'Olwer creu que sí del moment que considera com a lletra inicial de *Lluís* no *Ll* sinó simplement *L*.

Ⓕ 1-3 Vidal (1926)

Ⓝ 1-3 El lector Rogeli Vidal es demanava «per què l'abreviatura de Lluís, en lloc d'ésser amb Ll., és amb L.? Si és així, per què el senyor Nicolau d'Olwer s'hi signa?».

723

2 II 1926

El fet que l'espanyol consideri com a lletres els grups *ll* i *ch* és degut segurament a la confusió que es feia abans entre lletres i sons. Encara diem avui sovint que tal lletra *és* una vocal, en lloc de dir que *representa* una vocal, o bé que el francès té *sis vocals* perquè disposa de *sis lletres* per a representar els seus sons vocàlics, o bé que *ai* és una *vocal composta*, etc. Representant el símbol *ll una* consonant, és, així, tingut per *una* consonant, ço és *una* lletra; però és tan desenraonat d'anomenar *ll* una lletra com ho fóra en francès de considerar *eu* com una lletra perquè representa una vocal simple. El

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

castellà mateix que considera com a lletres els grups *ll* i *ch*, per què no considera com a lletres els grups *gu* i *rr* en un mot com *guerra*?

Com dèiem l'altre dia, un nom com *Lluís* té com a lletra inicial *ll*, si convenim a considerar el grup *ll* com una lletra. Però és enraonat de considerar la successió de dues lletres (dues *l*) com una sola lletra? Més natural fóra de considerar, com un nova lletra, una lletra modificada per un diacrític, com fa l'espanyol amb la *ñ*; i no gens menys el català no considera pas la *ç* com un nova lletra, que aniria, en l'alfabet, darrera la *c* no modificada. (En el diccionari, *deçà* precedeix *decés*; no *decés*, *deçà*.) I si cap altre dígraf (*ny*, *ig*, etc.), és considerat com una nova lletra, i ni tan solament ho és una lletra modificada, no és realment absurd que considerem com una lletra el dígraf *ll*? Així raonen els partidaris de separar-nos del castellà suprimint del nostre alfabet la lletra *ll*, ço que emmenaria la reordenació alfabètica dels mots que posseeixen el so de *l* palatal. Ens decidiríem a fer-ho?

724

9 II 1926

El català dels nostres diaris ha millorat indubtablement; però de tant en tant hi constatem encara greus recaigudes. No volem dir el fet de trobar-hi ça i lla algun mot no català, alguna construcció defectuosa, aquest o aquell castellanisme; això és, en la forma com es confeccionen els nostres diaris, inevitable i prou és que el nombre d'aquestes defectuositats vagi disminuint de dia en dia. Volem dir que de tant en tant topem amb fragments d'una incorrecció lingüística aclaparadora, on rebroten defectes que semblaven ja del tot bandejats de la llengua literària.

En un d'aquests fragments que tenim a la vista, figuren, en poques línies, una mitja dotzena de gerundis abusius, complements directes introduïts amb la preposició *a*, i descuits tan greus com *alcanforat* per *camforat*, *averiguar* per *esbrinar*, i un absurd *ensangnat*, que, pel context, es veu que vol dir brut de sang, sangonós.

Cridem l'atenció dels directors sobre aquestes recaigudes, que ja no haurien d'ésser possibles en diaris com *La Publicitat* i *La Veu de Catalunya*.

Ⓕ 9-13 *LP* (6.II.1926), p. 6b-c

Ⓝ 9-13 «De Madrid». Sota l'ep., prou més explícit, de «Drama conjugal», *LVC* del mateix dia, p. 68, reproduïa, igualment en traducció catalana, idèntica notícia, només que sense tantes incorreccions com les aquí denunciades per Fabra.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

725

12 II 1926

Als que, després de tot el que s'ha dit tocant la grafia dels cognoms catalans, ens demanen el nostre parer sobre aquesta qüestió, els remetem a l'article de J. Estelrich, publicat en un dels darrers números de *La Veu de Catalunya*. Estem en un tot d'acord amb ell, i no sabríem pas justificar el nostre parer millor que no ho ha fet ell en el seu excel·lent article.

Únicament aprofitarem aquesta avinentesa per a insistir que la *catalanització* dels cognoms no vol dir llur *normalització ortogràfica*. Això ho han de tenir molt en compte els periodistes i correctors de les impremtes; més encara que posar-se a catalanitzar cognoms sense el consentiment o contra la voluntat dels que els porten, han de guardar-se de canviar-ne les grafies (suprimint *hh* finals, etc.), amb el pretext d'adaptar-les a l'ortografia establerta. *Antich, Estelrich, Ubach*, estan així perfectament grafiats. Si algun dia, a Catalunya, ha d'ésser qüestió de *desarcaïtzar* l'ortografia dels cognoms, aquest dia és molt molt llunyà.

Ⓔ *B* 360
Ⓥ 1 *Als que*] Als qui *B* ‖ 10 *que*] qui *B* ‖ 14 *molt molt*] molt *B*
Ⓕ 2-3 Estelrich (1926)
Ⓝ 2-3 L'art. d'Estelrich havia anat precedit de l'art. ed. de [Rovira i Virgili] (1926a), al qual havien seguit, en qualitat de resposta, dos art. de Farran i Mayoral (1926). Rovira respon al de Farran i Mayoral del dia 3 (1926b), i assaja una conciliació a 1926c.

726

16 II 1926

Sovint ens fan consultes desconcertants, i les més freqüents són encara sobre punts ortogràfics. La gent que ara es posa a escriure en català reprodueix les mateixes qüestions que foren un temps debatudes i ara són definitivament resoltes. Per què s'escriuria tal mot així i no de tal altra manera? Quines raons abonen tal i tal grafia? L'un no capeix per què, pronunciant-se *entussiasme*, s'escriu *entusiasme*, i dubta de la bondat d'aquesta grafia. L'altre no s'explica per què, escrivint-se en el singular *casa*, escrivim, en el plural, *cases*. Abans, quan l'ortografia no estava fixada, tals preguntes i tals dubtes eren justificats i era natural, en una època de desgavell ortogràfic, que cadascú desitgés de saber el per què de les grafies proposades per aquest o aquell gramàtic, per tal de decidir-se en favor de les que li semblessin preferibles. Però avui que hi ha una ortografia generalment accepta-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

da, en què està fixada la grafia de cada mot, un per un, el que cal és aprendre simplement i dòcilment aquestes grafies, com fa un francès amb les grafies dels mots francesos.

Ara, és clar que pot haver-hi qui no accepti el sistema ortogràfic avui en voga: aquest pot tornar a plantejar-se les qüestions ortogràfiques, pot entretenir-se a escatir i apreciar la bondat d'aquesta o d'aquella grafia, por adoptar les normes i les grafies que li plaguin. Però aquell qui accepta l'ortografia establerta, no ha de pretendre que hom estigui disposat a cada moment a explicar-li el per què i el com de les regles ortogràfiques o a donar-li les raons que decidiren l'adopció de tal o tal grafia. Vol saber per què s'escriu *entusiasme* i no *entussiasme*? Vol saber per què el plural de *casa* s'escriu *cases*? Que agafi un tractat d'ortografia o una gramàtica, i podrà satisfer la seva curiositat. Però que comenci escrivint *entusiasme* i *cases* segons prescriu el sistema acceptat.

Ⓔ *B* 1

727

20 II 1926

Al Sr. M. B.

Un corrector de proves ens escriu una carta on ens exposa una sèrie de dubtes ortogràfics. Ell ha dreçat una llista de grafies tretes de La Publicitat, les quals li semblen defectuoses, i al costat de cadascuna ha posat la grafia que li sembla preferible, i llavors ens pregunta qui té raó, o ell o La Publicitat. La contestació la hi donaria el *Diccionari Ortogràfic* de l'Institut, en la suposició, naturalment, que no li passés pel cap de confeccionar-se una ortografia pròpia i volgués ortografiar els treballs tipogràfics que passen per les seves mans d'acord amb el sistema de l'Institut. I el *Diccionari Ortogràfic* li diria que les grafies que ell ha constatat en La Publicitat i que ell creu dolentes, són les bones.

Ell troba, per exemple, *exclusiu, episodi, anàlisi, entusiasme*, i li semblen dolents perquè ell pronuncia aquests mots amb una *s* forta i porta al cap una regla segons la qual la *s* forta entre dues vocals s'escriuria *ss*; però ell no sospita que la pronúncia forta de la *s* en aquests mots pugui ésser defectuosa, ell ignora que en els mots presos del llatí literari no és la pronúncia actual, sovint defectuosa, que s'ha tingut en compte per a fixar la grafia de la *s*, sinó la grafia llatina, i que a la grafia així fixada, que és la bona,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cal sotmetre la pronunciació: no s'ha d'escriure *exclussiu* perquè pronunciem *exclussiu*, sinó escriure *exclusiu* perquè aquest mot és el llatí *exclusivus*; i llavors pronunciar aquest mot amb *s* i no *ss*, ço és, corregir-ne la pronunciació.

Un cop més: menys regles (que sovint les copsem mal formulades) i més consultes a un bon diccionari ortogràfic. I sobretot no oblidar que les grafies que hi figuren no han estat establertes a la babalà i encara que, en tot cas, són avui les úniques bones per a aquell, naturalment, que vulgui escriure en l'ortografia dita de l'Institut.

Ⓔ *B* 52 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 5, 8 «*Ortogràfic*»] «ortogràfic» *B* ‖ 19-20 «*exclusivus*»] «exclusivum» *B* ‖ 25-26 *per ... Institut.*] om. *B*

728

23 II 1926

Al Sr. M. B.

Coneguda és l'aversió que durant algun temps es tingué als llatinismes, sobretot quan es tractava de pseudoderivats de mots que en català s'havien allunyat dels mots llatins originaris més que els corresponents mots espanyols, la qual cosa els donava l'aire d'ésser manllevats a l'espanyol. Un mot com *metàl·lic* (que llavors s'escrivia ordinàriament *metàlic*) semblava una catalanització mal feta de *metálico* pel fet d'ésser el pseudoprimitiu *metall* i no *metal*. *Labial* era igualment condemnat perquè semblava tret de *labio* i no de *llavi*...

Aquesta repugnància als llatinismes i als pseudoderivats ha desaparegut, naturalment, entre la gent que segueix de prop l'obra de fixació del català literari. Però reapareix en els que de poc s'han posat a escriure en català, els quals, com nosaltres mateixos anys endarrera, pertot creuen veure castellanismes. Sovint rebem cartes denunciant-nos, com a mots que caldria bandejar, llatinismes perfectament acceptables; i ara mateix en tenim una al davant en què hom s'estranya de trobar admès en el Diccionari Ortogràfic el mot *cerebral* quan és evident, segons el signant, que l'adjectiu corresponent a *cervell* ha d'ésser *cervellal*. És un exemple típic: la catalanització de l'adjectiu *cerebralis* coindideix amb un *cerebral* espanyol, i l'espanyol diu *cerebro*; tot emmena a creure que *cerebral* és un castellanisme. El senyor M. B. pot, però, usar sense por el mot *cerebral*: el català pot molt bé admetre *cerebral* al costat de *cervell*, com el francès admet *cérébral* al costat de *cer-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

veau, com admetem *filial, bucal, labial, lingual, pectoral*, etc., etc., al costat de *fill, boca, llavi, llengua, pit*.

Ⓔ *B* 7 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 2 *pseudoderivats*] pseudo-derivats *B* ‖ 3-4 *espanyols*] castellans *B* ‖ 4 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 6 *pseudoprimitiu*] pseudo-primitiu *B* ‖ 9 *pseudoderivats*] pseudo-derivats *B* ‖ 11 *que*] qui *B* ‖ 15 *Ortogràfic*] ortogràfic de l'Institut *B* ‖ 18 *espanyol*] castellà *B* | *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 19 *tot emmena a creure*] això por emmenar a creure a alguns *B* ‖ 19-20 *El ... por*] Es pot usar *B*

Ⓝ En l'original de *LP* tant el mot *pseudo-derivats* (lín. 2), com *pseudo-primitiu* (lín. 6), queden partits a fi de línia, després de pseudo; els hem interpretats com *pseudoderivats* i *pseudoprimitiu*, respectivament, perquè en les altres *converses* en què apareixen aquests mots, ho fan sense guió, i, en la mateixa *conversa* (lín. 9), apareix pseudoderivats escrit junt, sense guió.

729

25 II 1926

Al Senyor M. B.

Ara, que, en català, la major part d'aquests llatinismes que molts veuen amb mals ulls, els tenim per mediació de l'espanyol. Mots més del llenguatge dels llibres que del llenguatge corrent, els hem adquirits per la lectura de llibres castellans, fent-los nostres mitjançant la sola catalanització de llurs desinències. Això fent, els mots han resultat generalment ésser els mateixos que haurien resultat de la catalanització dels mots llatins corresponents, i són, per tant, perfectament admissibles. El català, no supeditat a l'espanyol, el dia que hagués hagut mester d'un adjectiu corresponent al substantiu *cervell*, hauria manllevat al llatí l'adjectiu *cerebralis*, com ha fet el francès, que, al costat de *cerveau*, presenta *cérébral*, i el mot *cerebralis*, catalanitzat, hauria donat *cerebral*; doncs, *cerebral* és bo encara que l'hàgim segurament pres del castellà.

Però el fet d'haver-se introduït molts de mots erudits a través del castellà ha estat causa d'innombrables formes errònies dels nostres llatinismes. Per exemple, si haguéssim pres directament del greco-llatí *apoplexia* i *apoplecticus*, mai no se'ns hauria ocorregut de fer-ne *apoplegia* i *apoplètic*; però l'espanyol diu *apoplegia* i *apoplético*, i així explica aquelles formes en lloc de les correctes *apoplexia* i *apoplèctic*. *Trapeci, olfat, adhessió*, etc., són altres tantes formes que devem a haver pres aquests mots de l'espanyol: si els haguéssim presos directament del llatí no se'ns hauria ocorregut de ferne sinó *trapezi, olfacte, adhesió*, etc. És estudiant un per un tots els mots de la llengua quan es veu fins a quin punt està castellanitzat àdhuc el nostre

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

lèxic d'origen erudit. Les coincidències en els errors (la *v* de *mòvil*, l'accentuació de *imbècil*, etc.) delaten sobretot la supeditació del català a l'espanyol: *dentifricium* és *dentifricio* en italià, *dentifrice* en francès, *dentifrice* en anglès; però ha bastat que l'espanyol, no sabem per què, digués *dentífrico*, perquè nosaltres adoptéssim *dentífric* en lloc de *dentifrici*.

730

4 III 1926

El senyor J. N. ens escriu consultant-nos sobre la bondat de la combinació *en què* en el següent passatge: «...resta un moment en l'aire, quan la marxa es caracteritza precisament *en què* sempre hi ha un dels peus en contacte amb terra». I afegeix: «Tinc ben entès que les combinacions *en què*, *a què* i *de què* són solament correctes quan aquest *què* és un pronom relatiu o interrogatiu (en el passatge transcrit, el *què* és una conjunció). Però, aquest *en què* de l'exemple que us consult, no sé per què em sembla bo i no em fa mal efecte.»

Aquest *en què* és com tot altre *en què* en el qual *què* no és un pronom relatiu o interrogatiu: no és més bo ni més dolent.

Si, malgrat el fet d'ésser la combinació *en què* estranya al català antic i problablement deguda, en el català modern, a la influència del castellà, l'acceptem tenint en compte la seva difusió en la llengua actual, llavors l'*en què* de l'exemple és bo com qualsevol altre *en què*.

Ara, si adoptem el criteri sostingut per nosaltres i una gran part dels bons escriptors actuals, de rebutjar l'anteposició de les preposicions *a*, *de* i *en* a la conjunció *que* (d'acord amb el català antic), llavors l'*en què* de l'exemple és dolent com qualsevol altre *en què*.

El bon o mal efecte que ens faci una construcció en un cas determinat, no és un criteri segur per a decidir si és bona o dolenta, sobretot en casos en què, en l'obra de depuració de la llengua, tractem precisament d'evitar una construcció habitual: en aquest cas és més aviat la construcció bona la que potser ens farà el mal efecte.

Nosaltres, en el cas en qüestió, malgrat el mal efecte que de moment ens pugui fer, preferiríem de suprimir la preposició *en* davant la conjunció *què*, la qual, naturalment, no accentuaríem. I, encara, si això no satisfeia al senyor J. N., preferiríem, abans d'admetre el seu *en què*, de substituir la proposició subordinada per una frase d'infinitiu (*...en haver-hi sempre un dels peus...*). També en lloc de *en què* podria dir-se, millor, *en el fet que*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

731

10 III 1926

Creiem que el mot espanyol *avance* (acción de *avanzar*), que tan sovint apareix en els telegrames de Madrid, hauria d'ésser traduït per *avançament* de preferència a *avenç*.

Tenim en català el verb *avançar*, prolongament d'un *abantiare* derivat de *ab ante*, d'on prové el nostre *avant*; però al costat d'aquest *avançar*, tenim un *avençar*, com al costat de *llançar* (derivat de *llança*) un *llençar*. *Avançar* correspon a l'espanyol *avanzar*, al francès *avancer*, a l'italià *avanzare*, i té en català, a més dels sentits de «anar endavant», «fer progressos», «portar endavant», comuns a tots aquests verbs, el de «no despendre, estalviar, dins un temps determinat, una part dels guanys o ingressos efectuats durant aquest temps». I és precisament en aquest darrer sentit que *avançar* es troba avui generalment substituït per *avençar*.

Ara bé, fóra sens dubte convenient que traguéssim partit de l'existència de les dues formes divergents *avançar* i *avençar* donant a la primera les significacions esmentades en primer lloc i reservant la segona per a la significació especial per a la qual avui s'empra ja habitualment *avençar* i no *avançar*; usaríem, així, avançar, com de fet ja sol fer-se, com a traducció de *avanzar* o *adelantar*, i *avençar* solament en la significació especial esmentada.

Llavors tindríem com a substantiu abstracte corresponent a *avençar*, *avenç*, i com a substantiu corresponent a *avançar*, *avançament*.

Ⓔ *B* 422
Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* | *acción*] acció *B* ‖ 7 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 13 *Ara*] Doncs *B*

732

19 III 1926

Quan un mot *M* que té dues accepcions *a* i *b*, pren dues formes divergents *A* i *B*, la llengua surt guanyant si aconsegueix associar la significació *a* a la forma *A* i la significació *b* a la forma *B*. Llavors, en rigor, en lloc de tenir un mot *M* amb dues accepcions *a* i *b*, té dos mots *A* i *B*, cadascun amb la seva significació pròpia: té un mot *A* que significa *a* i un mot *B* que significa *b*. És el cas dels dos verbs francesos *plier* i *ployer*.

Per això, quan en un mot català ha ocorregut la naixença d'una forma divergent i la llengua tendeix a usar aquesta forma per a una de les signifi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cacions d'aquest mot deixant l'altra per a l'altra o les altres significacions, creiem que és útil d'afavorir aquesta tendència convertint així la forma divergent en un veritable mot nou. És el cas de *avançar* i *avençar*, que estudiàvem l'altre dia. Un cas semblant és el de *llançar* i *llençar*. Així com nosaltres no usaríem –dèiem– *avençar* sinó amb la significació de «estalviar una part del guany» i, llavors, empraríem sempre *avançar* per a les significacions de «anar endavant», «portar endavant» «progressar», etc., limitaríem així mateix l'ús de *llençar* als casos com el de *això no serveix*: *llença-ho*, i en canvi escriuríem sistemàticament *llançar* en casos com *llançar llum, llançar una arma, llançar crits de dolor.*

Ⓔ *B* 355
Ⓥ 2 *associar*] d'associar *B* ‖ 11-12 *que ... dia*] om. *B* ‖ 13 *–dèiem–*] om. *B*

733

24 III 1926

«Els estats que han *recolzat* la candidatura del Reich, es veuran en una situació compromesa.»

Així trobem traduït, en un diari català, el següent paràgraf d'un telegrama espanyol: «Los estados que han *apoyado* la candidatura del Reich, se verán en una situación comprometida.»

No tot *apoyado* pot traduir-se per *recolzat*: el traductor ha oblidat això. Podem *recolzar* una escala en una paret; una escala pot *recolzar* en una paret; però la paret no *recolza* l'escala. Així mateix: podem dir que «hom *recolza* una teoria en tals i tals fets»; podem, encara, dir que «una teoria *recolza* en tals i tals fets»; però no podem dir que «tals i tals fets *recolzen* una teoria». Si *A recolza en B*, B *no recolza A*: B *presta suport a A.*

Recolzar transitiu vol dir fer descansar una cosa en una altra: *ell recolza l'escala* (complement directe) *a la paret* (circumstancial de lloc). El subjecte d'un *recolzar* transitiu és la persona que fa que una cosa (la designada pel complement directe) descansi o recolzi en una altra. El subjecte no pot ésser mai la cosa en la qual descansa o recolza l'altra. Els estats han *portat llur suport* a la candidatura del Reich, no l'han *recolzada.*

Ⓔ *B* 408
Ⓥ 4 *espanyol*] castellà *B*
Ⓕ 1-2 *LP* (12 III 1926), 5g ‖ 4-5 *La Vanguardia* (12 III 1926), 20b
Ⓝ 1-2 «La post-guerra»: «L'opinió de Stresemann. Els efectes d'una possible fallida de Locarno».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

734

27 III 1926

«No *res* del que ha passat podia ésser previst un dia endarrera.»

Això és una traducció d'un «*Nada* de lo que ha pasado podía...» Un barceloní, espontàniament, traduiria «*Res* del que ha passat podia...» Però el traductor, sabent que en una proposició negativa cal evitar l'omissió de la negació *no* motivada per la presència d'un *res* anteposat al verb, afegeix un *no*: solament que no el posa en el lloc on cal, ço és, immediatament davant el verb, sinó davant el mot *res*. Així, diu «*No res* del que ha passat podia...» quan havia de dir «*Res* del que ha passat *no* podia...»

Cal tenir ben present que, en una proposició negativa, és sobre el verb que recau la negació. Sense l'anteposició de *res* al verb, no diríem pas «Un dia endarrera podia ésser previst *no res* del que ha passat». Diríem certament «Un dia endarrera *no* podia ésser previst *res* del que ha passat». Doncs és evident que hem de dir «*Res* del que ha passat *no* podia...» i no pas «*No res* del que ha passat podia...»

Si parlant d'un home valent diem *Res l'espanta* (volent dir, naturalment, que no l'espanta res), corregirem aquesta expressió equívoca dient *Res* no *l'espanta*: si, imitant el traductor del passatge transcrit, dèiem *No res l'espanta*, voldríem dir tot el contrari: afirmaríem que l'espanta no res, ço és, la més petita cosa.

735

8 IV 1926

Malgrat el que s'ha dit sobre la conveniència d'introduir els infinitius complements amb la preposició *a* amb exclusió de la preposició *en* (*pensar a fer-ho*, i no *pensar en fer-ho*, malgrat *pensar en allò*), són molts els que encara usen *en* davant els infinitius complements dels verbs que, com *pensar*, *entretenir-se*, *consistir*, en el cas d'ésser llur complement un nom, el fan precedir de *en* (*pensar en una cosa*), a diferència dels verbs que, com *acostumar-se*, *decidir-se*, el fan precedir de *a* (*acostumar-se a un clima*). Així, escriuen *acostumar-se a fer-ho*, però *pensar en fer-ho*.

Això seria tolerable, encara que oposat a una tendència evident de la llengua moderna a introduir els infinitius complements mitjançant la preposició *a*, si els que admeten construccions com *pensar en fer-ho*, no admetien l'infinitiu precedit de la preposició *en* com a determinació circumstancial, ço és *en fer-ho* com a equivalent de *al hacerlo*. Però, admetent *en*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

fer amb valor adverbial (=*al hacer*), és perillós d'acceptar *en fer* com a complement (=*en hacer*). La llengua es ressentiria de donar la mateixa forma a l'infinitiu en funció de complement i a l'infinitiu en funció d'adverbi: certes construccions esdevindrien poc precises i algunes àdhuc equívoques.

Doncs sembla que els escriptors s'haurien de decidir o a prescindir de l'ús de *en* davant els infinitius complements o a prescindir de la construcció *en fer* amb la valor de *al hacer*. [...] i llavors no escriure mai, davant un infinitiu, *pensar en, entretenir-se en, consistir en,* sinó *pensar a, entretenir-se a, consistir a.*

Ⓥ 20 [...] A l'original hi ha quasi tota una línia en blanc.

736

11 IV 1926

Repassant, ara, el reglament d'una societat barcelonina, hem pogut constatar fins a quin punt ha desaparegut de la llengua escrita una antiga construcció catalana. Ens referim a la substitució sistemàtica que avui dia fem, en el llenguatge escrit, del futur d'indicatiu (*desitjarà*) pel present de subjuntiu (*desitgi*) en les proposicions de relatiu que expressen una acció futura i una proposició com «El qui ho *desitjarà*, podrà passar a un altra secció», es troba avui sistemàticament reemplaçada per «El qui ho *desitgi*, podrà passar a una altra secció».

Seria bo que els escriptors es fixessin en aquest punt de sintaxi. Que repassin els nostres documents antics, i veuran com, en tals proposicions de relatiu, el futur hi és usat normalment. Sols excepcionalment i amb certs verbs, hi apareix el present de subjuntiu. I és de doldre que el que era la construcció normal es trobi no solament preterida sinó absolutament arreconada en el llenguatge escrit d'avui.

«També perdran llurs drets els que *contrariïn* els fins de la Societat...»

«Els vocals que no *exerceixin* càrrec determinat, estaran obligats a...»

«Les proposicions que els socis *presentin*, no seran discutides si...»

«Els socis que a la una *restin* en el local, seran invitats a...»

«Únicament els socis i els forasters que *tinguin* els drets de soci, podran...»

«Acordar les providències que *estimi* oportunes.»

«Expedir les certificacions que es *lliurin*...»

«Portar un registre en el qual *constin*...»

«Signar les comunicacions que la Societat *trameti* a...»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En tots aquests exemples creiem que seria preferible d'emprar el futur d'indicatiu en lloc del present de subjuntiu: *contrariaran, exerciran, presentaran, restaran, tindran, estimarà, lliuraran, constaran, trametrà.*

No cal dir que en el dit reglament no hi ha ni un sol cas de futur.

Ⓕ 1-3 Reglament d'ús intern de l'Ateneu Barcelonès

Ⓝ 1-3 Fabra ocupava la presidència de l'Ateneu Barcelonès des del curs 1924-1925. El reglament intern llavors vigent, i sobre el qual treballa Fabra, havia estat aprovat el 9 d'abril de 1920. En la nova ed. que se'n fa aquell any 1926 a la impremta d'A. López Llausàs, possiblement amb posterioritat a la data de la present *CF*, hi apareixen ja esmenades les incorreccions aquí denunciades per Fabra.

737

21 IV 1926

Des que fou advertit que era convenient de defugir l'omissió habitual de la negació *no* en les proposicions negatives en què el verb va darrera algun dels mots *ningú, cap, mai, enlloc, gens* i *tampoc*, no són rars, en el català literari, els casos d'addició indeguda de la negació *no*, deixant ara de banda els casos en què el *no* afegit apareix mal col·locat.

El fet que a *Mai sentirà* porta a creure a molts que, entre un *mai* i el verb següent cal afegir sempre la negació *no*; i llavors creuen que una expressió com *Sense mai sentir*, és errònia i cal corregir-la interposant un *no* entre *mai* i *sentir. Sense mai no sentir.*

La regla més fàcil per a esbrinar si cal o no afegir l'adverbi *no* a un verb que segueix a un dels mots *ningú, cap*, etc., és de girar la frase posposant aquest mot al verb: si llavors apareix el verb amb un *no*, això és senyal que l'addicció *no* en la frase en qüestió és correcta; en cas contrari, no hem d'afegir la negació. Diem *No sentirà mai*; doncs direm *Mai no sentirà.* Diem *Sense sentir mai*; doncs direm *Sense mai sentir.*

Ara, si ni aquesta regla tan simple som capaços d'aprendre, millor és que no ens fiquem en correccions i acceptem com a bons *Mai sentirà. Enlloc el trobem* i anàlogues, que, en tot cas, són passadores, cosa que no són *Sense mai no fer res. Jo no sé que mai ningú no ho hagi dit*, o, encara, les que resulten de col·locar malament el *no* afegit: *No mai sentirà. No res pot fer-los canviar d'opinió*, etc.

Ⓥ 6 *Aquest inici de frase no té sentit, per omissió d'algun fragment; hauria de dir una cosa com*: El fet que «Mai no sentirà» sigui preferible a «Mai sentirà» ...

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

738

24 IV 1926

«I encara se n'empenedeix.»

Se n'empenedeix és segurament un cas més d'un fenomen que ha estat ja assenyalat fa llarg temps: el pas del pronom *en* a prefix de derivació que ocorre amb un cert nombre de verbs pronominals, per exemple *riure's*. Aquest verb exigeix un complement introduït amb la preposició *de*: *es riu dels seus amics*; d'on (reemplaçant el complement *dels seus amics* pel pronom feble *en*) *se'n riu*; i, pleonàsticament *se'n riu, dels seus amics*. Llavors, no sentint en una frase així el pleonasme, esdevingut *se'n riu dels seus amics* l'equivalent de *es riu dels seus amics*, concebut *se'n riu* com a dos mots *se* i *enriu*, tenim en reemplaçar-hi *dels seus amics* pel pronom feble *en*, *se n'enriu*: ha estat creat així un verb nou: *enriure's*.

D'una manera anàloga, tenim *emburlar-se*, *enrecordar-se* i d'altres, i segurament *empenedir-se*. Algun cop hem sentit àdhuc *me n'envaig* en lloc de *me'n vaig*.

Caldria evitar aquesta degradació del pronom *en*, no anteposant *en* al verb si no és expressant un seu complement: *em ric d'ell*, no *me'n ric d'ell*; en canvi, *me'n ric*, on *en* vol dir *d'ell*.

739

28 IV 1926

El mateix que s'esdevé en les proposicions de relatiu quant a l'ús del present de subjuntiu en lloc del futur d'indicatiu, ocorre en les proposicions subordinades introduïdes amb la conjunció *quan*: en lloc de «quan *estaré* bo, aniré a veure'ls», s'escriu avui, d'una manera sistemàtica, «quan *estigui* bo, aniré a veure'ls», com s'escriu constantment «els que *treballin* seran recompensats» en lloc de «els que *treballaran* seran recompensats». En les proposicions subordinades introduïdes amb la conjunció *quan* o amb un relatiu, l'acció futura problemàtica era abans normalment expressada pel futur; no hi és incorrecte el present de subjuntiu, que trobem també usat en català antic; però és de doldre que la construcció que hauria d'ésser almenys la predominant, es trobi avui no ja relegada a segon terme, sinó del tot abandonada pels nostres escriptors. I és encara més de doldre perquè, com ja hem advertit altres vegades, l'ús del present de subjuntiu en substitució del futur pot donar lloc a frases equívoques: si «los que *trabajamos* (acció present) seremos recompensados» és traduït per «els que *treballem* serem recompensats»,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

es comprèn que «los que *trabajemos* (acció futura) seremos recompensados» és millor de traduir-ho per «els que *treballarem* serem recompensats» que no pas per «els que *treballem* serem recompensats», que, pel fet d'ésser la forma de subjuntiu *treballem* (trabajamos) es confon amb la frase amb què traduïm «los que *trabajamos* seremos recompensados».

Ⓔ *B* 206
Ⓥ 5, 6, 15, 17, 18 *els que*] els qui *B*

740

1 V 1926

En una poesia hem trobat el grup *duu el capell* tractat com a trisíl·lab. Ja algun cop hem advertit que, en poesia, no és indiferent d'escriure *duu* o *du*; però el nostre advertiment sembla haver passat desapercebut o estat almenys oblidat.

En la tercera persona del present d'indicatiu i en la segona de l'imperatiu del verb *dur*, són admeses les dues grafies *duu* i *du*. Però aquestes grafies no corresponen a una mateixa pronúncia, en el qual una de les dues seria evidentment supèrflua. Les dues grafies corresponen a dues pronúncies distintes. *Du* rima amb *tu, comú, dur, segur*, etc.; *duu* no rima sinó amb *lluu*. Darrera *du* un mot com *el* forma o pot formar amb ell una sola síl·laba; darrera *duu, el* forma síl·laba a part com darrera *diu* o *mou*. La combinació de *du* i *me* és *du'm*; la combinació de *duu* i *me* és *duu-me*. *Du el capell* és trisíl·lab com *tu el comprens*; *duu el capell* és tetrasíl·lab com *diu el mateix*.

Doncs si el poeta vol que aquell grup valgui per tres síl·labes, ha d'escriure'l *du el capell*, no *duu el capell*.

Ⓕ 1 Juncadella (1926)
Ⓝ 1 Molt possiblement es refereix al vers «Dúu [sic] el cabell esblenat per les ventades», el cinquè d'un poema, de vint quartets decasil·làbics, intitulat «El cavaller Abril», que clou el llibre.

741

11 V 1926

«Allò *adolia* d'un defecte...»

Cal, hem dit moltes vegades, fer una revisió completa del nostre lèxic, puix que, sobretot en la categoria dels mots savis, no hi ha mot espanyol que no hagi estat adoptat i no passi com a perfectament català amb que se l'ha-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

gi revestit d'una forma catalana. Un exemple, citat moltes vegades, d'un mot que, tenint tot l'aspecte d'un llatinisme, ha estat temps emprat sense que hom sospités que es tractava d'un castellanisme, és *aclaració*: té tot l'aspecte d'un mot resultant de la catalanització d'un *acclaratio* llatí (inexistent), no essent sinó, catalanitzat en la seva terminació, el mot espanyol *aclaración*, derivat de *aclarar*. Aquests manlleus dissimulats són els més perillosos, puix que, sense cap senyal exterior que els delati com a tals manlleus, s'esmunyen fàcilment dins el català literari, i hi abunden actualment en tal nombre, que, als ulls d'un coneixedor de les llengües llatines, aquell ha d'aparèixer com una espècie de dialecte de l'espanyol.

«Allò *adolia* d'un defecte...» *Adolia*: vet aquí un *adolir* que no tindríem si en espanyol no existia *adolecer*. Sota el model de *merèixer* corresponent a *merecer*, traguérem un dia *adolèixer* de *adolecer*. Fou combatut, entre altres verbs en èixer, *adolèixer*, i llavors s'ha creat *adolir* sota el model de *florir* corresponent a *florecer*. Per traduir *adolecer* en el cas de l'exemple esmentat, no ens cal recórrer ni a *adolèixer* ni a *adolir*. Tenim *patir*: «Allò *patia* d'un defecte...»

Ⓔ *B* 379

Ⓥ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 4 *que*] què *LP*; *B* també fa aquesta esmena ‖ 8 «*acclaratio*»] «acclarationem» *B* ‖ 9 *espanyol*] castellà *B* ‖ 12 *i hi*] on *B* | *tal*] gran *B* ‖ 12-14 *que ... l'espanyol,*] om. *B* ‖ 16 *espanyol*] castellà *B*

Ⓝ 5-7 Vegeu *CF* 78, 269, 329, 574.

742

14 V 1926

Hi ha una cosa que convé no oblidar quan es tracta d'eliminar un mot no català. I és que no sempre la substitució pot operar-se recorrent a un mateix mot català. Un mot català pot ésser un bon substitut d'un mot no català en un cas determinat, i fer-lo l'equivalent d'aquest ésser una cosa del tot inacceptable. Figureu-vos un que, perquè a *coger* correspon a vegades *collir*, traduís *coger la mano* per *collir la mà* en lloc de *agafar la mà*. Doncs és segur que si el català hagués manllevat *coger* a l'espanyol (com li ha manllevat tants d'altres mots), en tractar ara d'eliminar-lo molts, pel fet que li correspon *collir* en *collir la poma*, haurien vist ja en aquest *collir* l'equivalent del *coger* a eliminar, i haurien acceptat com a bones frases com *collir la mà*. No altra cosa es féu, un dia, amb *doncs* reemplaçant *pues*: el fet que *doncs* correspon a *pues* en una frase com «Plou? *doncs* no sortim», ens portà a traduir tot *pues* per *doncs*, i hom escriví: «El meu pare no ha vingut, *doncs* està

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

malalt.» No altra cosa fan avui els que tradueixen *apoyar* constantment per *recolzar* i escriuen, així, frases com «X. *recolzà* l'esmena dels radicals».

S'indica que *ço* podia, en determinats casos, reemplaçar *lo*, i tot seguit aparegueren, en certs escriptors, tots els *lo* reemplaçats per *ço*: *ço bo, ço establert, etc.* Avui, dins la tendència a defugir aquest *ço* arcaic, no manca qui reemplaça tot *lo* per *el*, i llavors tradueix tranquilament *lo establecido, lo ocurrido*, etc., per *l'establert, l'ocorregut*, etc., i àdhuc *lo dicho* per... *el dit*!

Ⓔ *B* 313
Ⓥ 7 a *l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 8 *eliminar-lo*] eliminar-lo, *B* ‖ 19 *tranquilament*] tranquil·lament *B* (*Diccionari ortogràfic*: tranquilament [*o* tranquil·lament])

743

23 v 1926

En els originals que passen per les nostres mans i àdhuc en llibres impresos, fa pena la freqüència amb què trobem combinacions com *fixemzi* o *fixeuzi* analitzades així: *fixem-s'hi, fixeu-s'hi.*

I tan fàcil com fóra d'evitar aquestes grafies vergonyoses, solament fixant-se en la pronunciació d'aquelles combinacions! No saben els qui empren aquestes grafies que la *s* inicial sona *s* forta i que *fixem-s'hi* i *fixeu-s'hi* no poden, per tant, representar les pronúncies *fixemzi, fixeuzi?* O és que ells pronuncien, com el baix poble de Barcelona, *fixemsi, fixeussi?*

Què és *s'*? El pronom reflexiu de tercera persona. I ells creuen que el pronom reflexiu de *tercera* persona por adjuntar-se a un verb que està en *primera* persona (*fixem*) o en *segona* persona (*fixeu*)*?* El pronom que cal afixar a *fixem* és el de primera persona, *nos*: *fixem-nos.* El pronom que cal afixar a *fixeu* és el de segona persona, *vos*: *fixeu-vos.* I, amb l'addició del pronom *hi*, tenim: *fixem-nos-hi, fixeu-vos-hi.* Què són llavors *fixemzi, fixeuzi*? Són aquestes combinacions ternàries en què el segon element (*nos* o *vos*) ha estat reduït a la seva *s* final; i, en cas d'admetre-les en el llenguatge escrit, és evident que cal escriure-les *fixem's-hi, fixeu's-hi*, no *fixem-s'hi, fixeu-s'hi.*

744

28 v 1926

Parlant, en l'última conversa, de la freqüència amb què hom troba avui les combinacions com *fixem's-hi, fixeu's-hi*, erròniament escrites *fixem-s'hi, fixeu-s'hi*, vam al·ludir a un fet del català parlat que, limitat abans al parlar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

del baix poble, ha pres avui una extensió considerable: volem dir la substitució dels pronoms *ens* i *us* pel pronom reflexiu de tercera persona en la conjugació dita pronominal. Sabut és que, en els verbs pronominals, el verb s'adjunta un pronom feble que està en la mateixa persona gramatical que el verb; així, diem, en el singular, *jo m'ajeia, tu t'ajeies, ell s'ajeia*; i, en plural anàlogament, diem, o caldria que diguéssim, *nosaltres ens ajèiem, vosaltres us ajèieu, ells s'ajeien*; molts, però, en lloc de *ens ajèiem* i *us ajèieu*, diuen *s'ajèiem* i *s'ajèieu*. A cada moment se senten a Barcelona i en boca de persones de qui un mai no ho hauria esperat, locucions com *se n'anem, ja s'heu rentat la cara?, s'aixequem de dormir*, etc. No cal dir com és convenient que combatem enèrgicament la propagació d'aquesta grossa falta sintàctica. I, justament, els que, analitzant malament *fixem's-hi, fixeu's-hi*, escriuen *fixems'hi, fixeu-s'hi*, lluny de combatre aquesta falta, vénen més aviat a afavorir-la. Per un altre camí, arriben a la mateixa falta de concordança comesa pel baix poble.

745

5 VI 1926

Donada la manera com es confeccionen els diaris, són explicables les faltes que hom hi constata contra regles de temps establertes i generalment acceptables, regles, però, que sembla que haurien de conèixer tots el que intervenen en la confecció d'un diari català. Les abundoses infraccions a aquestes regles ens obliguen a repetir-nos en les nostres converses amb el perill de fer-les pesades i de cap utilitat, moltes d'elles, per a una gran part dels nostres lectors.

Però encara hi ha quelcom de pitjor en la nostra premsa, i són les faltes, no contra el català, sinó contra la gramàtica general, aquelles faltes que a tot arreu fan dir dels que les cometen que no saben d'escriure. Aquí es dóna, doncs, el cas de confiar-se la tasca d'escriure per al públic a gent que no sap... d'escriure!

Heus aquí alguns exemples d'aquestes faltes vergonyoses:

«Al camp X va tenir lloc aquest partit, *el qual*, donada la baixa forma del Y, ja a l'avançada era prevista una victòria del Z.»

« ...d'un fort xut *que* amb tot i parar X la bala reboté al marc.»

«... ja que el joc... de totes maneres el nivell de forces era manifest.»

«... va incórrer en penalty, que tirà X i Z va parar-lo amb molt d'encert.»

Ⓕ 14-18 *LP* (4 VI 1926), p. 3a-b

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

746

9 VI 1926

És prou sabut que a una combinació sintàctica d'una llengua no correspon sempre una mateixa combinació en una altra llengua. *A que, de que, en que* espanyols, per exemple, són traduïts cadascun diferentment en català segons que el mot *que* sigui un pronom, un adjectiu o una conjunció: en el primer cas es tradueixen per *a què, de què, en què*; en el segon cas, per *a quin, de quin, en quin*; en el tercer cas, simplement per *que*. Però això, és, naturalment, sovint oblidat en les traduccions mecàniques fetes traduint mot per mot sense penetrar el sentit de la frase. En aquestes traduccions un *a que* espanyol perilla d'ésser traduït per *a què* en tots els casos.

Quan trobem traduït «el señor X se opone *a que* se acepte la proposición» per «el senyor X s'oposa *a què* s'accepti la proposició», encara podríem creure que aquest *a què* és degut a la tendència del català modern a introduir les subordinades completives amb la mateixa preposició que si fossin complements nominals (ex.: «estic content *de* l'oferta»; doncs: «estic content *de què* vingui», en lloc de «estic content que vingui»).

Però quan trobem una combinació com *a que extremos* traduït per «*a què extrems*», llavors solament podem explicar-nos aquest *a què* pel que dèiem tocant les traduccions fetes mot per mot sense penetrar el sentit de la frase, posat que el traductor sigui català (que segurament moltes vegades no ho és).

Potser algú creurà que un tal *a què* és impossible: heus-ne aquí un exemple que acabem de trobar en un diari català:

«És impossible preveure *a què* extrems conduirà la situació actual.»

747

17 VI 1926

Quan apareix en un escriptor un nou mot o un nou gir, quan algú recomana qualsevol arcaisme o neologisme, és curiós com la novetat introduïda o proposada troba immediatament prosèlits, sia o no encertada, i com la gent es llença a usar-la àdhuc sense tenir una idea exacta de la seva significació. Bo que estiguem disposats a admetre tot allò que tendeix a enriquir i depurar la llengua; però no qualsevol novetat: cal abans encertir-nos que es tracta realment d'una millora (cal tenir en compte qui la proposa, una cosa!), i cal, encara, no adoptar-la fins que tinguem una idea exacta de la seva veri-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

table significació i extensió. Recordem, si no, el cas del *doncs* causal, del *quin* relatiu, del *no res menys* adversatiu.

És millor renunciar a un mot que usar-lo malament. Si el mot poc conegut ve a substituir un mot habitual bo, el millor que es pot fer és prescindir-ne, i si *desitjar, anhelar*, etc., són bons, per què usar en lloc d'ells un mot nou: *freturar?* Sovint es corre, sense cap necessitat, el perill de dir una cosa per altra, com s'esdevé en el cas de *freturar* que vol dir *mancar, necessitar.* I en el cas que la substitució del mot habitual per un de nou és indispensable perquè aquell és del tot inadmissible, escatiu bé quin és el seu substitut *en cada cas*; no oblideu que un mot pot ésser un bon substitut del mot a bandejar en un cas i no ésser-ho en un altre: si *recolzar* pot reemplaçar *apoiar* en tal i tal cas, això no vol dir que el pugui reemplaçar en tots els casos; *apoiar* en el sentit de *prestar suport*, per exemple, no pot substituir-se per *recolzar.*

748

25 VI 1926

És de notar, en els mots anglesos introduïts en la nostra llengua, una tendència a accentuar-ne la primera síl·laba. Això s'explica pel gran nombre de mots anglesos d'origen llatí en què l'accent està en una de les síl·labes que en el mot català corresponent són pretòniques: *nacional* és agut (*nacionàl*), *national* és esdrúixol (*nàtional*), nosaltres pronunciem *diccionàri*, els anglesos *díctionary*. Llavors, quan agafem un mot com *policeman*, tendim a pronunciar-lo *pólisman*, quan és *polísman*; i, així, de *referee*, que és un mot agut, hem fet *réferi* esdrúixol; i a la mateixa causa obeeix *fútbol* per *futbol.*

Però el que és curiós és que el que hem fet amb *referee, foot-ball*, etc., ho fem àdhuc amb mots francesos. És avui freqüent de trobar *chófer* en espanyol i *xófer* en català, amb l'accent en la primera síl·laba com si es tractés d'un mot anglès en *er* (com *revòlver, còrner*, etc.), essent així que es tracta, com és sabut, del mot francès *chauffeur*, amb l'accent, naturalment, en la segona síl·laba. Precisament es tracta d'un mot que, manllevat pels anglesos, conserva en anglès l'accentuació francesa, com ocorre en els altres manlleus recents fets per aquesta llengua a la llengua francesa (ex.: *unique, oblique*).

En el cas d'acceptar-se el mot francès *chauffeur*, bo que sigui substituït el so *eu* per *e*, bo que s'ortografiï a la catalana (*xofer*), però res no justificaria que li canviéssim l'accentuació donant-li l'aire d'un manlleu anglès.

Ⓔ *B* 575
Ⓥ 8 *i* ... «*futbol*».] om. *B* ‖ 9 «*foot-ball*»,] om. *B* ‖ 10 *fem*] hem fet *B* ‖ 11 *espanyol*] castellà *B* ‖ 13 *en*] a *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

749

1 VII 1926

És sabut que, de temps, s'ha recomanat d'evitar, en el llenguatge escrit, la supressió habitual de la negació *no* en les proposicions negatives en què, davant el verb, figura algun dels mots *mai, res, gens* i anàlegs. Ara bé: des que ha començat a escriure's *mai no ve, res no li agrada*, etc., en lloc de *mai ve, res li agrada*, etc., no hem cessat de rebre cartes de gent que, trobant absurdes aquelles construccions, ens demanen que les combatem, ignorant, naturalment, que justament nosaltres som dels que més han insistit a provar la conveniència de mantenir la negació *no*, darrera *mai, res, gens* i mots anàlegs.

I tots donen la mateixa raó per a condemnar l'addició de *no* a les frases habituals *mai ve, res li agrada*, etc.; i és que dues negacions (*mai* i *no, res* i *no, etc.*) fan una afirmació, i que per tant *mai no ve* voldria dir *sempre ve, res no li agrada* voldria dir *tot li agrada*, etc. Però ells, que amb tota seguretat diuen a cada moment, i troben indubtablement bones, frases com *no ve mai, no li agrada res*, etc., amb sentit negatiu, com no s'adonen que si, per allò de les dues negacions, fossin absurdes aquelles construccions, també ho serien aquestes?

En realitat, ni en aquestes ni en aquelles no hi ha dues negacions: no n'hi ha sinó una, que és *no*: *mai, res, gens*, etc., no són mots essencialment negatius, com resulta ben clarament de llur ús en frases com *L'has vist mai alegre?, Si et diuen res, els dius que jo t'ho he manat*, on *mai* i *res* tenen un valor positiu: signifiquen respectivament *alguna vegada* i *alguna cosa.*

750

7 VII 1926

Dèiem l'altre dia que no tenien raó els que consideren defectuosa una construcció com *mai no ve*, que és, al contrari, preferible a la construcció *mai ve*. Però els que no saben quan cal afegir un *no* a un grup de mots en què figura un *mai* precedint el verb, o no saben en quin lloc del grup cal col·locar el *no* afegit, aquests més val que no tractin de modificar la construcció habitual *mai ve*; perquè si, en una proposició expositiva negativa, és preferible *mai no ve* a *mai ve*, un *sense mai no venir* reemplaçant un *sense mai venir*, o un *no mai ve* reemplaçant un *mai ve*, no solament no són millors que les construccions habituals, sinó que són absolutament erronis. Si, doncs, el desig de no practicar l'omissió habitual del *no* en les proposicions negatives

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ens ha de portar a construccions absurdes com *sense mai no venir* o com *no mai ve*, més val renunciar a l'addició de *no* i acontentar-se amb les construccions habituals.

La ignorància d'aquesta regla condueix molt sovint a proposicions que diuen el contrari del que l'autor ha volgut dir. Vegeu-ne un exemple:

«...la rebuda que li tributà el poble de V., el record de la qual no res el podrà esborrar.»

Fixeu-vos bé. L'autor d'aquestes ratlles volia dir evidentment que el record *no* el podria esborrar *res*, i en lloc d'això el que en realitat diu és que el record el podrà esborrar *no res*, ço és, la més petita cosa. I això és degut a la col·locació errònia del *no*, que havia d'intercalar-se entre *res* i el verb.

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 749.

751

16 VII 1926

Corresponent al tractament espanyol de *usted*, tenim en català el tractament de *vostè*; però això no vol dir que fem del mot *vostè* el mateix ús que els castellans fan del mot *usted*: quan el subjecte d'una oració és la persona que tractem de *vostè*, sovint el català sobreentén el subjecte, cosa que no fa amb igual freqüència l'espanyol. Això ocorre principalment en les proposicions imperatives i interrogatives. On l'espanyol diu *Venga usted*, el català diu *Vingui*. On l'espanyol diu *Me entiende usted?*, el català diu *M'entén?* Ara, que quan entre dues llengües que ens són totes dues habituals hi ha en l'ús d'un mot petites diferències com aquesta, és freqüent que en traduir de l'una a l'altra llengua, hom oblidi aquestes diferències, i, així, no és estrany que, en la traducció d'un escrit espanyol, apareguin en català *vostès* que, parlant, mai no diríem. L'altre dia em va venir a la mà un anunci d'un sabó que començava així: «Renti's vostè durant una temporada...» i acabava així «... i faci vostè la prova.» Amb aquests dos *vostès* n'hi havia prou per endevinar que l'anunci era traduït de l'espanyol. Un català hauria dit: «Renti's durant una temporada», «i faci la prova». Però en aquestes traduccions mecàniques que tant combatem, es perd l'esma del propi llenguatge; i podríem ben bé alegrar-nos si no incorreguéssim en faltes més greus que l'addició d'un *vostè*!

Ⓔ *B* 574

Ⓥ 1 *espanyol*] castellà *B* ‖ 5, 6, 7 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 11 *espanyol*] castellà *B* ‖ 15 *de l'espanyol*] del castellà *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

752

25 VII 1926

En molts dels mots en què, abans de la fixació de l'ortografia, eren habituals dues o més grafies, no és rar avui de trobar encara de tant en tant, en les nostres publicacions, una grafia que no és precisament l'adoptada dins l'actual sistema ortogràfic. Cada dia és això menys freqüent; però hi ha algunes d'aquestes grafies errònies que són particularment persistents, per exemple, *buid, sed.* Són degudes, com *dança,* al fet que figuren equivocadament en algun vocabulari ortogràfic? O escriu hom *buid* i *sed* perquè llurs derivats *buidar* i *assedegar* tenen una *d*? O, en *set,* creu hom que cal escriure *sed* per distingir aquest substantiu femení del numeral *set*? En el fet de produir-se aquestes grafies errònies, quan no són degudes a equivocacions d'un llibre de consulta mal triat, hi juguen segurament aquestes regles ortogràfiques que som tan afeccionats a conjuminar per tal d'estalviar-nos d'aprendre de memòria les grafies bones. Mai no es dirà prou que totes aquestes regles condueixen indefectiblement a grafies errònies. I, el que és més greu, així com hi ha qui ha fet qüestió d'amor propi de persistir tossudament en el seu *sistema* ortogràfic d'abans de les Normes, hi ha qui posa el seu amor propi en aquestes regles conjuminades per ell, i sent llavors com una mena de rencor, o almenys un gran recel, per les grafies bones que vénen a tirar per terra aquelles regles.

753

28 VII 1926

No és que no puguin donar-se regles ortogràfiques que ajudin a recordar les grafies correctes, les quals no té hom ben fixades en la memòria com a conseqüència de la manera com ací cal aprendre l'ortografia. Però una regla, per a ésser utilitzable, ha d'ésser molt ben formulada i, cas de tenir excepcions, aquestes han de tenir-se sempre ben presents. Cal, doncs, desconfiar de tota regla que no s'hagi trobat en un bon tractat d'ortografia. Hi ha qui, comparant *portar, trobar, provar,* pronunciats amb *u* i escrits amb *o,* amb *porta, troba, prova,* i *durar, aturar, abusar,* pronunciats igualment amb *u* i escrits amb *u,* amb *dura, atura, abusa,* creu haver trobat la regla que presideix la grafia del so *u* en aquelles formes. Si obre, però, un tractat d'ortografia, hi trobarà la regla en qüestió, però amb una restricció que si ell no té en compte el portarà a escriure equivocament *surtir* (en lloc de *sortir*) perquè diem *surt*; o

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

vulgués (en lloc de *volgués*) perquè diem *vulgui*: la restricció és que la regla val sense excepció únicament per als verbs de la primera conjugació.

Si volem ajudar-nos de regles, aquestes han d'ésser, doncs, molt ben formulades, cosa certament molt difícil. Però encara fóra millor que ja no haguéssim d'ajudar-nos-en!

Ⓔ *B* 2
Ⓥ 13 *vulgui*: *la*] vulgui. La *B*

754

3 VIII 1926

Hem pogut constatar darrerament que alguns dels nostres millors escriptors usen el mot *oïda* significant «l'òrgan de l'oïda». És això sense dubte degut a la influència del mot espanyol *oído*, que significa, al mateix temps que «el sentit de l'oir», «cadascun dels dos òrgans de l'oïda». Ja en altra ocasió hem indicat que crèiem desencertat aquest ús del mot *oïda*: *oïda* és un mot abstracte tret del verb *oir* (com *sentida*, de *sentir*; *traïda*, de *trair*, etc.) i significa «l'acció d'oir» i «el sentit de l'oir»; però no significa «l'òrgan de l'oïda», que, en català, és *orella* (com en francès *oreille*).

El nostre femení *oïda* no correspon al masculí espanyol *oído*, sinó al femení francès *ouïe*; així, pot dir-se *L'òrgan de l'oïda*, com en francès es diu *L'organe de l'ouïe* i *A l'oïda d'aquesta nova*, com en francès es diu *A l'ouïe de cette nouvelle*; però en cap manera, ens sembla, *Oïda interna* i *Oïda externa*, com a traducció de *Oído interno* i *Oído externo*, sinó *Orella interna* i *Orella externa*.

Això fa que podem dir perfectament *Arribar una nova a oïda meva*; però ja no ens sembla acceptable de dir *Arribar una nova a oïdes meves*, on *oïdes*, en plural, estaria usat en el sentit de «l'òrgan de l'oïda», com en la frase espanyola *Llegar a oídos míos*. La frase catalana que tradueix literalment aquesta frase espanyola és *Arribar a orelles meves*.

Ⓔ *B* 515
Ⓥ 3, 9 *espanyol*] castellà *B* ‖ 16 *on*] en *LP*, per error; també esmentat a *B* ‖ 18 *espanyola*] castellana *B* | *tradueix*] la tradueix *B* ‖ 19 *aquesta frase espanyola*] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

755

6 VIII 1926

Quan es tracta d'evitar un castellanisme, és freqüent, si es troba un mot català que el pot reemplaçar en alguna de les seves accepcions, que hom faci d'aquest mot –sobretot si és un mot tot just reintroduït en la llengua, ço és, un arcaisme– el substitut del mot castellà en totes les seves accepcions. El castellanisme és, així, còmodament evitat, però és en aparença solament que la influència de l'espanyol ha estat esborrada; per la influència de l'espanyol un mot català ha adquirit una extensió que no tenia i que sense la influència de l'espanyol no hauria segurament tingut mai. És el cas de *oïda* fent-se, en mans dels nostres escriptors, l'equivalent del mot espanyol *oído*.

El català posseïa els dos mots *orella* i *oïda*, que no tenien sinó una accepció comuna: la de «sentit de l'oir».

Orella designa uns cops la part externa de l'òrgan de l'oir (*tenir les orelles llargues*, *estirar les orelles*) i altres tot l'òrgan de l'oir (*no sentir-hi d'una orella*, *xiular les orelles*). Un fet anàleg passa amb el mot *boca*, que uns cops vol dir la cavitat bucal (*amb la boca plena d'aigua*) i altres cops l'obertura formada pels llavis (*besar a la boca*). Encara, *orella*, com el seu corresponent francès *oreille*, pot emprar-se per a designar el sentit corporal de què l'orella és l'òrgan (*tenir l'orella fina*, *ésser dur d'orella*).

Oïda (substantiu participial de *oir*, com *vista* de *veure*) significa l'acció d'oir; i pot també designar, com el mot francès corresponent *ouïe*, el sentit de l'oir («venir a *oïda*», «*sens veu e sens oïda*»).

El català modern, perdut el mot *oïda*, manlleva a l'espanyol el mot *oído*, i dóna naturalment a aquest mot la mateixa extensió que té en espanyol; i com que en aquesta llengua, *oído* és usat de preferència a *oreja* per a designar tot l'òrgan de l'oir, d'ací que el català, tot conservant les frases fetes *xiular les orelles*, etc., hagi adoptat *oído* en casos com *tenir mal a l'oïdo*, *l'oïdo intern*, etc., arribant a creure que, amb propietat, sols podia usar-se *orella* quan es tractava de designar la part externa de l'orella.

Ara bé; si reintroduït el mot *oïda*, en fem el substitut de *oído* en tots els casos, no és això un castellanisme? Amb la substitució de *oïda* a *oído*, evitem, certament, aquest mot espanyol, però, és que no continua essent un castellanisme de fer-li significar allò que *oïda* no ha significat mai i que difícilment hom comprèn que mai hagués pogut significar?

Ⓔ *B* 516

Ⓥ 6, 6, 8 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 9 *espanyol*] castellà *B* ‖ 22 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 23 *espanyol*] castellà *B* ‖ 24 *llengua,*] llengua *B* ‖ 29 *Ara*] Doncs *B* ‖ 30 *no*] ¿no *B* ‖ 31 *espanyol*] castellà *B* | *és*] ¿és *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

756

13 VIII 1926

Per expressar l'acció de rebre per mitjà de les orelles la sensació del so, el català *posseïa* el verb *oir*, prolongament del verb llatí *audire*; però, amb el temps, limitat l'ús d'aquell verb a l'expressió *oir missa*, ha acabat expressant aquella acció amb el verb *sentir*. Així, no diem *hem oït un soroll*, sinó *hem sentit un soroll*; *no t'oeixo bé*, sinó *no et sento bé*; *no hi oeix de cap orella*, sinó *no hi sent de cap orella*. És clar que això no vol dir que, en la llengua literària, no puguem emprar *oir* en expressions com aquestes (i àdhuc en certes ocasions, com a mot tècnic, és d'aconsellar d'emprar aquest verb); però usar-lo sistemàticament en lloc de *sentir* (com hem vist que fan ara alguns escriptors), això ja és una altra cosa: això suposaria una condemnació del fet acomplert per la llengua transportant la significació de *oir* al verb *sentir*, i res més absurd que la condemnació d'aquest fet semàntic. Com ell se'n troben a centenars en totes les llengües literàries. Precisament el francès ha abandonat també el seu verb *ouir*, que ha reemplaçat per *entendre*, tot conservant a aquest verb les seves significacions antigues de «tenir intenció», «consentir», etc.

No hi fa res que *sentir* tingui en català altres accepcions: això no condueix a cap equívoc que no pugui ésser fàcilment evitat. Bo que, en el llenguatge arbitrari i artificiós de tal o tal disciplina científica, s'adopti *oir* (mot específic) en contraposició a *sentir* (mot genèric); això pot ésser útil i per tant acceptable; però que això no porti a creure (com sembla que creuen alguns) que sempre que diem *sentir* en el sentit de *audire*, *sentir* és dolent i cal reemplaçar-lo per *oir*. Al contrari, en bon català *audire* és *sentir*, i sols hauríem de recórrer a *oir* quan hi hagués una raó especial que abonés aquest arcaisme.

Ⓔ *B* 517
Ⓥ 1 *Per*| Per a *B* ‖ 12 *ell*| ell, *B*

757

24 VIII 1926

Diferents vegades hem combatut l'ús de certes frases verbals, degudes indubtablement a la influència de l'espanyol.

Una d'elles és la combinació del verb *venir* amb un gerundi indicant que l'acció expressada pel verb en gerundi es realitza repetidament d'un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

quant temps ençà. Exemple: *Des de fa algun temps ve observant-se.* Noteu que en aquest *ve observant-se* el verb *venir* ha perdut la seva significació pròpia de «transportar-se d'allà ací», que conserva, per exemple, en *Ara el veig que ve cantant.* Aquest *ve cantant* és bo; aquell *ve observant-se*, a parer nostre, dolent.

Anàlogament, tot essent bo *Va a collir raïms*, jutgem dolent *Em sembla que va a ploure*, on *va a ploure* (perduda, en *anar*, la seva significació de «transportar-se d'ací allà») tindria, com en la frase francesa *il va pleuvoir* o l'espanyola *va a llover*, la força d'un futur immediat.

Nosaltres creiem que cal evitar en absolut frases com *venir observant-se* i *anar a ploure*, com evitaríem també de dir *quedar acordat*, *establert*, etc., quan amb aquestes frases s'expressen exactament els mateixos pensaments que amb les frases *ésser acordat*, *establert*, etc. I àdhuc en molts casos que avui emprem una frase com *estava dinant*, nosaltres preferiríem de dir simplement *dinava.*

758

1 IX 1926

De totes les faltes de sintaxi del català modern, la més vergonyosa és potser el *doncs* causal («No vaig venir, *doncs* estava malalt»): cometre avui aquesta falta que hom ha combatut incessantment des de fa més de vuit anys en conferències, articles, notes periodístiques, etc., denota, en efecte, de part dels que escriuen per al públic, una negligència imperdonable.

Indubtablement s'ha guanyat molt aquests darrers anys tocant a correcció gramatical. El *doncs* causal havia estat, com tothom sap prou bé, freqüentíssim, podríem dir d'ús general: avui ja són moltes les publicacions on no se'n troba absolutament cap. Però és lluny encara el dia, si aquest arriba mai, en què podrem cantar victòria davant la seva completa extirpació del català escrit. Pensem en els *quins* relatius que encara trobem abundosament en els escrits de mant comunicant forà i en els parlaments de certs catalanistes. I el bandejament del *doncs* causal va endarrerit respecte al del *quin* relatiu.

Però, certament, allí on anys endarrera el *doncs* causal era encara freqüent –en els nostres diaris, per exemple–, ara el trobem clares vegades refugiat en algun treball de col·laboració que ha escapat segurament a la vigilància del revisador d'originals. Ahir mateix, quan ja començàvem a fer-nos la il·lusió que l'horrible *doncs* causal era definitivament bandejat dels nostres diaris, en trobàvem un en una ressenya esportiva. Això vol dir que cal

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

extremar la vigilància amb els escrits de certs col·laboradors: són aquells en què abunden els gerundis defectuosos, en què potser encara s'esmuny algun *quin* relatiu, en què pul·lulen els *hi* i els *en* pleonàstics; són aquells on encara és possible, avui, de trobar algun *doncs* causal.

Ⓕ 18-20 *LP* (27 VIII 1926), 4c
Ⓝ 18-20 «Els esports. La VIII volta ciclista a Catalunya»: «Martinetto, que anava molt retardat, es veu que ha fet un esforç fantàstic, doncs davant la nostra sorpresa veiem com s'ajunta a Mució».

759

4 IX 1926

Hi ha qui dóna una valor excessiva al fet de constatar-se una construcció determinada en català antic. Això no prova de bell antuvi sinó que la construcció ha estat un dia catalana; però el català ha fet camí de l'edat mitjana ençà, i una construcció medieval pot haver estat abandonada davant d'una altra construcció rival; així que, després que s'ha constatat l'existència d'una construcció en català antic, resta encara a estudiar si és realment avantatjosa la seva reintroducció, i si, al contrari, la llengua no hi perdria més que no hi guanyaria amb aquesta reintroducció. Altrament, pel procediment de trobar-ne exemples antics, es podrien justificar en cadascuna de les llengües llatines, la major part de les construccions avui tan sols trobadores en aquesta o en aquella llengua.

Un exemple farà comprendre clarament el que volem dir. El català modern defuig evidentment de suprimir la conjunció *que*: ningú no dirà parlant, *m'alegraria vinguessis demà*. En el català literari, però, trobem girs com *li preguem faci tal cosa*, traducció servil del castellà oficinesc *le suplicamos haga tal cosa*. És just, és enraonat, que, tenint en compte la repugnància del català parlat a la supressió de la conjunció *que*, el gramàtic condemmi aquell gir i prescrigui, com a obligatori, de dir *li preguem que faci tal cosa*. Ara bé, aquesta regla tan justificada podria indubtablement ésser combatuda retraient exemples antics d'aquella supressió. Però els que això fessin no tindrien pas raó, la regla proscrivint la supressió de la conjunció *que* és bona malgrat els exemples antics de supressió.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

760

12 IX 1926

La presència d'una construcció en l'antic, no diem ja en el català de documents anteriors al tretze, de sintaxi vacil·lant, sinó en el català de la millor època, no vol dir que aquesta construcció hagi, sense més, d'ésser considerada com a bona en el català dels nostres dies. Avui, per exemple, el verb *haver* usat impersonalment va constantment acompanyat, en el català de Catalunya, de l'adverbi *hi*, enfora d'algunes frases estereotipades. Diem *hi ha, hi havia, hi ha hagut, ha d'haver-hi, un home.*

En català antic, *haver* impersonal es construïa normalment sense *hi*. Ara bé, què diríem del qui, fundant-se en aquest fet del català antic, abonés construccions com *ha un home, havia dos homes*, etc.?

Quan avui, en aquesta o aquella traducció de l'espanyol, trobem un *haver* impersonal sense *hi*, això ha d'atribuir-se evidentment a una imitació del castellà. Seria debades que, fundant-se en l'ús antic, es pretengués defensar aquell *haver* sense *hi* fent-lo passar com un arcaisme: l'escriptor modern no l'ha emprat evidentment per imitació dels antics, sinó per imitació del castellà.

Però encara fóra pitjor que algun arcaïtzant, retraient exemples antics (i en podria retreure!), tractés de justificar aquella construcció i protestés de l'excessiva rigidesa de la regla moderna segons la qual *hi* és l'acompanyant obligatori de l'*haver* impersonal.

761

17 IX 1926

Hem combatut diferents vegades la construcció *blasmar d'algú*. Hem fet notar que *blasmar* és un verb transitiu (com el seu corresponent francès *blâmer*), que vol per complement directe la designació de la persona blasmada: *Nosaltres blasmem el senyor X*, no *Nosaltres blasmem del senyor X*; *Nosaltres el blasmem*, no *Nosaltres en blasmem*. I sembla que hem tingut la sort de convèncer els que usaven aquesta construcció en lloc d'aquella.

El fet d'alterar, en un verb reintroduït en la llengua, la construcció del seu règim, no és rar. Un altra construcció moderna que hem hagut de fer notar que no era l'antiga ocorre amb el verb *regraciar*. Els antics, en efecte, deien *regraciar a X una cosa*; avui tothom escriu *regraciar X d'una cosa*. La gent no veu ja en *regraciar* un succedani de *agrair* (i, per tant, com es diu *agraeixo a X una cosa*: *regracio a X una cosa*), sinó un substitut de *remer-*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ciar, que demana la designació de la forma a qui es donen les gràcies en complement directe (doncs: *regracio el Sr. X d'haver fet tal cosa*). I com que, a pesar dels nostres advertiments, aquella construcció ha anat arrelant-se en la llengua, potser ja és qüestió de transigir-hi, sobretot si es té en compte que la gent sent molt més la necessitat d'un verb que expressi la idea de *remerciar* que no la de *agrair*, per a la qual ja disposa d'aquest verb, perfectament català. I, d'altra banda, *regraciar*, format paral·lelament a *remerciar*, no és desenraonat de fer-li significar *donar les gràcies*.

Ⓔ *B* 544
Ⓥ 6 *que*| qui *B*
Ⓝ 1 Vegeu *CF* 512, 673, 720.

762

19 IX 1926

Al senyor M. B.

«Per què uns cops *llança* i altres *llença* en un mateix escrit?»

Així com a vegades, en virtut de l'evolució fonètica del llenguatge, dos o més mots originàriament distints esdevenen morfològicament iguals (*nou* és el reflex de *nóvem*, *nóvum*; *núcem* i *nócet*), ocorre, al contrari, que un mateix mot pot, en virtut d'una evolució divergent, aparèixer dins un mateix parlar sota dues formes diferents.

Quan això s'esdevé la llengua literària sol adoptar una sola d'aquestes dues formes, la que creu preferible per aquesta o aquella raó (la seva major regularitat, la seva major difusió, etc.); i això, en general, és enraonat de fer-ho. Però quan la llengua empelta una diferenciació de significacions a la diferenciació morfològica, llavors cal anar amb compte a condemnar qualsevol de les dues formes, puix que, en rigor, estem en presència de dos mots en lloc d'un, i l'acceptació de les dues formes enriqueix llavors la llengua. Com l'espanyol admet *huelga* i *juerga*, i el francès, *plier* i *ployer*, el català literari faria bé d'admetre *llença* al costat de *llança*, *jeu* al costat de *jau*; *faiçó* al costat de *faisó*, etc. Com ja ha admès, de temps, *hec*, *heus*, *heu*, *heuen*, etc., al costat de *he*, *has*, *ha*, *han*.

Poc guanyaria res la llengua ademetent *jonoll* al costat de *genoll*, o *enraderir* al costat de *endarrerir*, o *gavinet* al costat de *ganivet*, etc.; però no és de menysprear que, mitjançant l'admissió de formes divergents, pugui fer distincions com les que mostren les frases *llança llum*, *llança un dard* d'un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

costat i, de l'altre *llença les sabates velles*, o per citar només un altre exemple, *jeu tot lo dia* en front de *ací jau En X.*

Ⓔ *B* 356 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 1 *Per*] ¿Per *B* | *escrit?*»] escrit?», ens pregunta el senyor M. B. *B* ‖ 2 *com*] com, *B* ‖ 4 *nóvem*] nóv *LP*, per error, també restituït per *B* ‖ 14 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 23 *en front*] enfront *B*

763

24 IX 1926

No res menys essent una locució usada constantment en català antic com a equivalent de *encara més* o *així mateix*, sempre ens ha semblat malament que fos reintroduïda amb significacions altres que aquesta, sobretot admetent-se també, com s'admet, amb aquesta significació.

Com és sabut, *no res menys* ha estat usat molt, en el català modern, com a conjunció adversativa, ús que nosaltres hem combatut i que sembla, en fi, comptar ja amb ben pocs partidaris, almenys entre els bons escriptors, que, com a rèplica a les conjuncions del tipus *nientemeno*, *néanmoins*, semblen ja preferir *no gens menys* a *no res menys*.

Però hi ha encara un altre *no res menys* en català modern i és el que s'usa com a traducció del *nada menos* espanyol. És clar que allí on els castellans diuen *nada menos que*, lògicament el català pot dir *no res menys que*; però és perillós potser de fer significar *nada menos* a l'acoblament *no res menys*, tot usant-lo al mateix temps amb la seva significació antiga de *així mateix*. Seria, doncs, preferible –ens sembla– que en traduir *nada menos que* recorreguéssim de preferència a una altra combinació com és ara *no altre que*.

Llegim en un article publicat recentment: «L'objecte de l'anada a X, del rei Y, era *no res menys que* donar al monestir Z...» Trobaríem millor que allí on diu *no res menys que* digués *no altre que* o *no altre sinó*, que, amb el *no* modificant directament *altre*, té, ens sembla, la mateixa força que la combinació espanyola *nada menos que*.

Ⓔ *B* 271

Ⓥ 8 «*nientemeno*»,] «nientemeno» (italià), *B* | «*néanmoins*»,] «néanmois» (francès), *B* ‖ 11 *espanyol*] castellà *B* ‖ 22 *espanyola*] castellana *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

764

30 IX 1926

Hi ha dos grups importants de verbs derivats d'adjectius, i d'un mateix adjectiu es deriven freqüentment dos verbs, l'un pertanyent a l'un d'aquests grups, l'altre a l'altre grup. Formen l'un d'aquests grups els verbs en *ejar* (ex.: de *negre negrejar*) i l'altre els verbs en *ir*, que sovint es formen amb l'ajut del prefix *en* (ex.: de *negre ennegrir*), altres vegades amb l'ajut del prefix *a* (ex.: de *magre amagrir*), i algun cop sense prefix (ex.: de *agre agrir*).

En general, els dos grups es distingeixen, no solament pel sufix de derivació –en els uns, *ejar*; en els altres, *ir*– sinó per llur significació. Els verbs en *ejar* són generalment intransitius i signifiquen, per exemple, *magrejar*, «posseir la qualitat de *magre* en major o menor grau», «tirar a *magre*». Els verbs en *ir* són generalment transitius i tenen una significació incoativa: *amagrir*, vol dir «fer tornar *magre*», i, conjugat pronominalment (*amagrir-se*), «esdevenir *magre*».

Es troben, però, alguns verbs en *ejar* transitius amb la significació incoativa dels verbs en *ir*: al costat de *agrir-se* i amb la seva mateixa significació («esdevenir *agre*»), s'usa *agrejar-se*, sense que això sigui obstacle a l'existència d'un *agrejar* intransitiu, que significa «tirar a *agre*». Aquells verbs en *ejar* equivalents per llur significació als verbs incoatius en *ir*, són, naturalment, perfectament admissibles. Però, en general, hem d'usar amb precaució els verbs en *ejar* transitius, limitant-nos a emprar els consagrats per l'ús. Quan la llengua estableix una distinció entre dues formacions com la dels verbs en *ejar* i la dels verbs en *ir*, més val enfortir-la que no pas debilitar-la.

No ens sembla, doncs, digna d'imitar-se una frase com «La nuvolada negrejava el cel».

Ⓔ *B* 343
Ⓥ 2 *verbs*,] verbs: *B* ‖ 9 «*ir*»–] «ir»–, *B*

765

6 X 1926

En algunes contrades existeix, ens diuen, el verb *endurar* en el sentit de *dejunar*. En aquest sentit el trobem llargament usat en català antic: «Si en lo començament l'infant reeb viandes amesurades e temprades, tot dia crexerà e

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

millorarà. Mas qui el fahia continuament *endurar*, soterrar-lo ha.» «Haguérem d'*endurar*, que no menjàrem ni beguérem.»

Trobem bé la reintroducció d'aquest verb en el llenguatge escrit, proposada i practicada per algun escriptor; però aquesta reintroducció de *endurar* seria indubtablement més avantatjosa si es donava al verb una significació més general. *Endurar*, dejunar, és *suportar el dejuni*, ço és, *una cosa dura i penible* com és el dejuni. Ara bé, *endurar*, no usat d'una manera absoluta, intransitivament, sinó acompanyat d'un complement directe, transitivament, cabria indubtablement d'usar-lo significant *suportar* la cosa expressada per aquest complement, que hauria, naturalment, d'ésser sempre una cosa dura i penible.

Sense complement, s'entendria que aquest, sobreentès, és *el dejuni*; amb complement, aquest indicaria clarament que *endurar* no vol dir *dejunar*, sinó *suportar* la cosa expressada per aquest complement. *Endurar* seria llavors la traducció de l'*endurer* francès usat transitivament, com, per exemple, en *Endurer le froid*, *Endurer des misères*.

Ⓔ *B* 471
Ⓕ 2-4 *DAg* III, *s. v. endurar* ‖ 4-5 Ibíd.
Ⓥ 3 *l'infant*] (l'infant) ‖ 4 *millorarà*] millorará ...

766

13 X 1926

Sovint, en ésser reintroduït en la llengua literària un mot de la llengua antiga, el nou vingut ha estat pres i blasmat per molts com un francesisme arbitrari. I és que un bon nombre dels mots catalans antics desapareguts eren comuns al català i al francès. El que ha passat algun cop amb aquests mots és que els escriptors els han donat equivocadament una significació que no tenien: una significació moderna del mot francès. *Abillar*, per exemple, s'ha volgut fer sinònim del *habiller* modern francès, ço és, de *vestir*. En un cas així no és un francesisme el mot *abillar* en si, sinó el fet de fer-li significar *vestir*.

Però, en la majoria dels casos, els dos mots català i francès tenen la mateixa significació i en la readopció del mot català no hi ha cap perill d'incórrer en un francesisme. És el cas de *blasmar*, de *aürtar*, de *endurar*.

Un altre mot antic que, repès, tindria tot l'aire d'un francesisme, seria el verb *esbatre* significant «distreure l'ànim d'una pena, etc., amb diversions, esbargiments, etc.». En trobem, no gens menys, nombrosos exemples en català antic:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«En aquell lloc feia compte l'enamorat i dolorós cavaller poder *esbatre* les enamorades angústies que el turmentaven.»

«Algun acte en el qual el nostre enteniment se pusca *esbatre.*»

Cp.: «plaer i solacívols *esbatiments*».

Ⓔ *B* 307
Ⓕ 16-17 *DAg* III, *s. v. esbatre* ‖ 18 Boccaccio (1910: 22) ‖ 19 Íd. (1910: 4)
Ⓥ 16 *aquell*] aquest tal ‖ 19 *plaer*] plaers

767

19 X 1926

En el català de la decadència eren admesos un gran nombre de noms terminats en *o*. A darreries del segle passat tothom deia encara *centro, teatro, triunfo*, etc., i encara que ja dèiem *círcul, àngul*, no feia gaire que havien estat bandejats *círculo, ángulo*.

Els esforços per a desterrar els noms en *o* o donar-los almenys forma catalana, no han estat endebades, i avui, àdhuc en llenguatge parlat, poden donar-se com a eliminats la major part dels que usàvem trenta anys endarrera.

La substitució d'un tan gran nombre de noms en *o* per noms acabats en consonant o en *e* ha portat, però, a creure que era tots els noms en *o* que calia eliminar de la llengua. No és així: a part d'un cert nombre de noms del llenguatge de cada dia, tals com *guerxo* o *flonjo*, hi ha dues categories de noms en què indubtablement la forma en *o* és perfectament lícita: són els uns els que són abreviacions, com *quilo* per *quilogram*, *auto* per *automòbil*; i els altres els que són originàriament primeres persones de l'indicatiu de verbs llatins, com *credo, distinguo*. És, doncs, perfectament lícita la forma *veto*, per la qual advoca Mn. Cardó. *Vet*, admès per nosaltres, no és, però, com podria creure's, una forma filla d'una dèria exagerada de descastellanització: es troba en català antic, i és per això que fou admesa. Això no és, però, obstacle perquè ens adherim a l'opinió de Mn. Cardó, favorable a l'admissió de la forma *veto*.

Ⓔ *B* 332
Ⓥ 17, 20 *Mn.*] mossèn *B*
Ⓝ 16-17 ¿En alguna comunicació personal? Mn. Cardó (1926) no hi fa cap ref. Sobre la vida i l'obra del personatge, vg. altrament *Miscel·lània Carles Cardó* (1962).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

768

24 x 1926

Al Sr. R. del C. i Ll.

Entre les moltes cartes que rebem fent-nos consultes gramaticals (les quals, si no les volem deixar incontestades, ens obligaran a substituir en part aquestes converses per una «correspondència filològica»), n'hem rebut, fa poc, una en què l'autor torna a suscitar l'antiga qüestió, ja resolta, de si, quan una determinació circumstancial precedeix el verb, és obligatori d'adjuntar a aquest algun dels dos pronoms *hi* i *en*. L'autor creu que una construcció com «En aquest capítol exposem la teoria tal», és defectuosa, poc catalana, i que cal dir: «En aquest capítol *hi* exposem la teoria tal».

Va errat: *hi* hi és admissible, però no obligatori; i, com a correcta, ho és més la construcció sense *hi* que la construcció amb *hi*.

Ell compara aquest cas d'inversió amb el cas en què el membre anteposat al verb és un complement, i diu: si, en una frase com «Considerem aquesta teoria», en fer la inversió, diem «Aquesta teoria, *la* considerem», llavors, en una frase com «Hem llegit en el segon capítol», en fer la inversió, hem de dir, paral·lelament, «En el segon capítol *hi* hem llegit». Es tracta, però, de dos casos diferents: en el primer cas el membre anteposat és un complement, l'anteposició del qual altera l'ordre gramatical dels mots, puix que el complement té el seu lloc obligat darrera el verb, mentre que en el segon cas el membre anteposat és una determinació circumstancial, que frueix, quant a la col·locació, d'una llibertat que no té un complement. Per això en el primer cas, l'anteposició del complement porta com a conseqüència de tornar a expressar-lo en enunciar el verb, puix que altrament la frase ens faria l'efecte d'incompleta, coixejaria; i no passa això en el segon cas, en què el membre anteposat té la força, no d'un complement del verb, sinó d'un adverbi.

Ara, que fóra d'aconsellar de no recórrer tant a l'anteposició dels circumstancials, de què avui s'abusa. «En el segon capítol hem llegit» és, en general, millor, més correcte, que «En el segon capítol *hi* hem llegit», però molt millor és, en general, «Hem llegit en el segon capítol». Aquesta hauria d'ésser la construcció normal, i no hauríem de recórrer a la inversió sinó en vista a un determinat efecte estilístic.

Ⓔ *B* 298 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 1-3 (*les ... filològica*)] om. *B* || 21 *això*] això, *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

769

31 x 1926

De temps que combatem que es doni per molts a la preposició composta *per a* la mateixa extensió que l'espanyol dóna a la seva preposició *para*. Així com a les dues preposicions espanyoles *por* i *para* no es corresponen exactament les preposicions franceses *par* i *pour*, creiem que tampoc no han de fer-s'hi correspondre les nostres *per* i *per a*. En certs casos que el català modern ha emprat sovint *per a* com a traducció de *para*, és indubtable, creiem nosaltres, que cal usar *per*. Però estem lluny de creure, com fan alguns, que calgui rebutjar en absolut la preposició *per a*, per bé que sigui completament estranya al català central. Són tantes les relacions sintàctiques que, no admetent-se *per a*, es trobarien expressades per la preposició *per*, que la llengua escrita patiria evidentment del bandejament d'aquella preposició.

És clar que en el llenguatge corrent (que, però, encara que insuficientment, ha procurat remeiar la seva pobresa en aquest punt recorrent a altres preposicions) la confusió de *per* i *per a* rares vegades pot donar lloc a equívocs, puix que, gairebé sempre, el mateix context ens precisa, sens dubte possible, la significació de la preposició. Però suposeu que es tracta, en un escrit, una matèria abstrusa; llavors és un greu inconvenient per a la comprensió del text el fet que la preposició no us indiqui, ella, si es tracta d'una relació d'efecte a causa o d'una relació de destinació.

Llegíem l'altre dia un paràgraf que deia així: «Aquestes facultats subsconscients no es mostren fetes pel món físic present, com els sentits normals no es mostren fets pel medi en el qual ja existien abans de la naixença.» I ací ens deturàrem perquè, a la primera lectura, no copsàrem el sentit del paràgraf, cosa que evidentment no ens hauria ocorregut si l'autor hagués escrit: «Aquestes facultats subconscients no es mostren fetes per al món físic present, com els sentits normals no es mostren fets per al medi en el qual ja existien abans de la naixença.»

Ⓔ *B* 253

Ⓥ 2 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 3 *espanyoles*] castellanes *B* ‖ 13 *que,* | el qual *B* ‖ 14 *remeiar*] de remeiar *B* ‖ 24 *copsàrem*] *copiàrem LP*, error d'impremta evident; *B* el reemplaça per *capírem*, però nosaltres hem restablert un probable original *copsàrem*, d'una banda per la seva major similitud amb *copiàrem*, i, d'una altra, perquè es correspon millor pel sentit a l'ús que aquí en fa Fabra: entre els exemples que ell mateix posa sota *copsar* en el *DGLC*, hi ha *copsar* el sentit d'una paraula.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

770

10 XI 1926

Al Sr. B. Burch

Ens escriu un comunicant lamentant-se que la llengua literària no usi l'adverbi *arreu* sinó en els circumstancials de lloc. El llenguatge de Barcelona (o almenys el de molts barcelonins) encara en fa un ús més limitat, puix que es redueix a emprar-lo com a reforç de l'adverbi *pertot*, en l'expressió *pertot arreu*. Tothom, però, coneix avui, no solament un *arreu* equivalent a *pertot*, sinó un *arreu* usat per a reforçar certes expressions adverbials de temps i àdhuc certs pronoms quantitatius (*Dejunar quatre dies arreu*, *Tots arreu*), i no creiem que en faltin exemples en la literatura moderna. És clar que fóra sensible que expressions com aquestes, perfectament entenedores, fossin arreconades; però no veiem pas que la llengua guanyés gaire a acceptar tots els sentits en què es troba usat *arreu* en els diferents dialectes (ací significa *tot seguit*, allà *sempre*). La mateixa expressió retreta pel nostre comunicant, *Ja està per arreu*, és segur que per a molts és perfectament ininteligible.

S'ha d'anar molt amb compte en la introducció de mots i expressions dialectals, perquè a vegades, en lloc d'enriquir la llengua, podem perjudicar-la omplint-la d'expressions ambigües. Acceptat en la llengua literària un *bo i* intensiu o mera falca, ¿seria convenient que els qui, en llur parlar, empren *bo i* significant *no ben bé*, *quasi*, tractessin d'introduir en aquella aquest *bo i* dialectal?

Ⓔ *B* 414 ENDREÇA] om. *B*

771

16 XI 1926

Al Sr. R. R.

Contrastar i el seu postverbal *contrast* són, en efecte, dos mots l'ús dels quals ha estat considerablement restret en el català modern. Deixant a part llur significat tècnic, igual al dels mots espanyols corresponents, avui només usem *contrast* amb la significació de «oposició o diferència entre dues coses o qualitats que ressurt de llur acostament o comparació», i *contrastar*, amb la significació «formar contrast»: les seves paraules d'avui *contrasten* amb les d'ahir. Abans trobem *contrastar* usat abundosament amb la significació de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«oposar-se», «fer impediment o obstacle», i llavors *contrast* amb la de «oposició», «impediment», «obstacle», i àdhuc «lluita» o «contesa».

«La qual fou enderrocada per embelliment de la ciutat e perquè *constrastava* al passar dels entremeses.»

«Puix foren armats, se tingueren per segurs de tots aquells qui *contrastar* los volien.»

«Oh crueltat de pares qui posa tal *contrast* a tan sencera amor.»

«En una església catedral, mort lo bisbe, era gran *contrast* entre los de la dita església per raó de l'elecció de bisbe.»

Tots aquests usos de *contrastar* i *contrast*, fóra potser desitjable de restablir-los, i sobretot el de la locució adverbial *no contrastant*, que avui trobem constantment reemplaçada per *no obstant*.

Ⓔ *B* 447 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 3 *espanyols*] castellans *B*
Ⓕ 10-11 *DAg* II, *s. v. contrastar* ‖ 12-13 Ibíd. ‖ 14 Íd., *s. v. contrast* ‖ 15-16 Ibíd.

772

30 XI 1926

Al Sr. J. Porcioles

En català tenim els dos adjectius *mig* i *mitjà* que es corresponen gairebé exactament amb els dos adjectius francesos *demi* i *moyen*. L'espanyol *medio* ha produït una forta pertorbació en la distribució d'aquells dos mots.

Mig es diu d'allò que és la meitat d'una cosa. (Li correspon, en espanyol, *medio*.) *Mitjà* es diu d'allò que, per la magnitud, intensitat, etc., està comprès entre dues coses (en espanyol, *mediano*). Però el fet que, amb aquesta significació, l'espanyol diu alguns cops *medio* i no *mediano*, ha fet que el català reemplacés a vegades *mitjà* per *mig*, per exemple, en una expressió com *terme mitjà* (en francès *terme moyen*). I també *mig* ha fet recular *mitjà* aplicat a allò que ocupa una situació intermediària; i, així, diem erròniament *la part mitja* (*la parte media*) en lloc de *part mitjana* (*la partie moyenne*). Cp. *el carrer de Sant Pere mitjà* (entre *el més alt* i *el més baix*).

En alguns parlars *mig* ha reemplaçat també *mitjà* substantiu, significant allò que serveix per a arribar a un fi (en espanyol *medio*; en francès *moyen*). En altres parlars, però, i entre ells el de Barcelona, per a traduir aquest *medio* espanyol, hem recorregut al mot *medi*, i ara ens fa estrany, i a

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

algú sembla àdhuc erroni, l'ús de *mitjà* amb aquesta significació, acostumats com estem a considerar *mitjà* com a equivalent de l'espanyol *mediano.*

Cal rebutjar per això el mot *medi*? No; però aquest mot, admissible com una catalanització de *medius* llatí, no l'hauríem d'usar per a expressar conceptes per als quals el català disposa ja de mots de formació popular; *medi* el podem, en canvi, utilitzar per a expressar el concepte que els francesos denoten per *milieu*, en una expressió com *el medi ambient*, o el que els francesos expressen per *médium*, per bé que, en aquest sentit, és indubtablement preferible *mèdium.*

Ⓔ *B* 500 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 2 *L'espanyol*] El castellà *B* ‖ 4-5, 6 *espanyol*] castellà *B* ‖ 7 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖‖ 15, 17 *espanyol*] castellà *B* ‖ 19 *l'espanyol*] el castellà *B*

773

8 XII 1926

Sovint des d'aquestes planes responem a preguntes que sobre qüestions de llenguatge ens són adreçades per lectors de LA PUBLICITAT. Moltes preguntes, però, són sobre punts ja tractats extensament en aquesta secció del diari, i resten incontestades perquè, sots pena de repetir alguna de les converses ja publicades, la resposta hauria de reduir-se a una o dues ratlles, no podria tenir l'extensió d'una conversa. Això ens decideix a reemplaçar de tant en tant la conversa habitual per una llista de respostes breus a un cert nombre de preguntes, una mena de «correspondència», perquè per altra banda ens sap greu de deixar sense resposta aquell a qui ha ocorregut un dubte de gramàtica o de lèxic i mostra l'interès a resoldre'l.

Així, per exemple, se'ns ha preguntat en alguna ocasió: És correcte d'usar *no* en una proposició en què figura un *mai* anteposat al verb? Sobre l'ús del *no* en aquest cas no és qüestió de fer una conversa, en què hauríem de repetir allò mateix que extensament ha estat dit en altres converses. Però, en una correspondència, ens serà avinent de respondre a aquella pregunta alhora que a d'altres: la contesta seria una cosa així: No és sols correcte sinó, en general, preferible i àdhuc en alguns casos indispensable.

També vindrà bé de contestar així certes comunicacions en què la resposta no podria tenir tampoc les dimensions d'una conversa ordinària. Precisament hem rebut un d'aquests dies una carta del nostre amic M. Ferrà, a la qual no ens cal altra cosa que respondre: D'acord.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Sigui aquesta curta resposta el començament d'aquesta secció de correspondència, que pensem fer alternant amb les converses.

Diu la carta de M. Ferrà: «Hem de donar per acordat que un *sello* és en català un *segell*? Jo ho trobo un xic solemne: com si els francesos diguessin *sceau* per comptes de *timbre-poste*. Si trobem justificat l'escrúpol, per què no proposar *timbre postal*?»

Ⓝ 11-14 Vegeu *CF* 749, 750 ‖ 14 Vegeu *CF* 737, *CF* 749 i *CF* 750. ‖ 20 Molt possiblement es tracta de l'escriptor mallorquí Miquel Ramon Ferrà i Juan.

774

23 XII 1926

Al Sr. M. T.

Quan en una llengua hi ha dues categories de mots com és ara els verbs en *ir* purs (*dormir*: *dorm*) i els verbs en *ir* que prenen l'increment *eix* (*patir*: *pateix*), o com és ara els adjectius de dues terminacions (*car*: fem. *cara*) i els adjectius d'una terminació (*gran*: fem. *gran*), ocorre, no rares vegades, que un mot passa d'una categoria a l'altra. Així, *cobrir* era abans un verb pur (*cobre*), es conjuga avui com *patir* (*cobreix*); *fort*, que era abans un adjectiu d'una terminació, fa avui, en el femení, *forta*.

Aquest pas d'una categoria a l'altra por produir-se a tot moment sota la influència de diverses causes. En els verbs en *ir*, essent els que presenten l'increment *eix* de molt els més nombrosos i oferint un model de conjugació còmode, es comprèn que en molts verbs primitivament purs hagin pogut néixer per analogia formes en *eix*, que, posades en concurrència amb les pures, hagin acabat eliminant-les: d'aquí, *cobreix* reemplaçant *cobre*, *llegeix* reemplaçant *llig*, *oeix* reemplaçant *ou*, etc. En canvi, l'espanyol, amb el seu *presume*, *acude*, etc., pot provocar la substitució d'un *presumeix*, *acudeix*, etc., per un *presum*, un *acut*, etc. *Fort*, *verd*, *cortès*, sota la influència dels innombrables adjectius que diferencien el femení del masculí, han pogut crear-se els femenins *forta*, *verda*, *cortesa*. Però un adjectiu com *cortès-cortesa*, *comú-comuna*, esdevingut, així, de dues terminacions, pot, més tard, sota la influència de l'espanyol *cortés*, *común*, invariables, reesdevenir d'una sola terminació (*una noia cortès*, *una propietat comú*).

D'aquí, en la llengua, un cert nombre de vacil·lacions: apareguda una forma nova, aquesta es troba un temps més o menys llarg en concurrència amb l'antiga, fins que l'una de les dues acaba per desaparèixer. Ara, que tota llengua literària tendeix a accelerar la desaparició d'una de les dues formes

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

rivals, i sols tolera la vacil·lació mentre no hi ha encara cap raó per a decantar-se més aviat a favor de l'una que de l'altra.

En el cas consultat, sols deuen considerar-se com a bones les formes (en el femení) *cortesa, comuna* i *grisa.* Doncs: no *una noia cortès,* sinó *una noia cortesa*; no *una propietat comú,* sinó *una propietat comuna*; no *una història gris,* sinó *una història grisa.*

Ⓔ *B* 71 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 5 «*cobrir*»] «cobrir», que *B* ‖ 14 *l'espanyol*] el castellà *B* ‖ 20 *de l'espanyol*] del castellà *B* ‖ 28 *consultat,*] que el senyor M. T. ens consulta *B* | *deuen*] han de *B* ‖ 28-29 *les formes (en el femení)*] (en el femení) les formes *B*

775

1 I 1927

Al Sr. M. C.

Modisto deu haver-se d'atribuir, indubtablement, a una debilitació del sentiment que *modista* és un mot format amb el sufix *ista,* com *dentista, ateneista,* etc. Essent, en espanyol, *ista* un sufix que serveix igualment per a formar noms masculins i noms femenins, no es comprèn altrament la repugnància a usar *modista* com a masculí: com es diu *un dentista,* és natural de dir *un modista.* Solament si hom oblida la formació de *modista,* el seu caràcter de mot derivat format mitjançant el sufix *ista,* llavors es comprèn que a un *modista* femení es pugui fer correspondre un masculí en *o* quan el mot vol aplicar-se a un home; d'on, *modisto.*

Modisto té l'avantatge d'establir una distinció entre els dos gèneres, però no pot deixar de repugnar al qui té viu el sentiment de la seva formació, al qui hi veu un derivat en *ista,* al qual *modisto* fa el mateix efecte que li faria un *dentisto* o un *floristo.*

El *modisto* espanyol ha estat introduït en el català, on trobem aquest mot sense cap modificació (*modisto*) o catalanitzat, sia llevant-li la *o* final (*modist*) sia canviant-la en *e* (*modiste*). Totes aquestes formes ens semblen inacceptables: l'única forma admissible és *modista.* I si aquest mot *modista* no respon bé al que es vol dir amb *modisto,* llavors cal recórrer a un altre mot abans d'admetre un *modist,* que sols podria acceptar-se al costat d'un *dentist,* un *florist,* un *ateneist,* etc.

Ⓔ *B* 502 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 1 «*Modisto*»] La forma castellana «modisto» *B* ‖ 3 *espanyol*] castellà *B* ‖ 14 *espanyol*] castellà *B* ‖ *(«modist»)*] («modist»), *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

776

13 I 1927

Correspondència

Al Sr. M. R.– Les expressions espanyoles *tal y cual* i *tal o cual* són, en efecte, millor traduïdes per *tal i tal* i *tal o tal* que per *tal i qual* i *tal o qual*, com encara fan molts. Quant a *cada qual*, és en absolut dolent: cal substituir-lo per *cadascú*. *Qual* en català modern és exclusivament l'adjectiu relatiu, que cal fer precedir *sempre* de l'article *el*: *el qual*, combinació que, en sobreentendre's el substantiu a què es refereix esdevé l'equivalent del pronom relatiu (*qui*, *que o què*). *Qual* interrogatiu constituiria un arcaisme: avui l'adjectiu interrogatiu és exclusivament *quin* (que, en canvi, no cal emprar mai com a relatiu!).

Al Sr. R. S.– La llengua literària, emprant *bo i* per reforçar un gerundi, adjectiu, etc. (*bo i callant*, *bo i ajagut*), no creiem que fóra gaire encertat (com ja hem dit en alguna altra ocasió) d'admetre-hi el *bo i* dialectal (Vilafranca, etc.), equivalent a *gairebé*: en naixerien una munió d'expressions equívoques. Ara, que tampoc no ens sembla convenient d'abusar de l'altre *bo i*.

Ⓝ 11-12 Vegeu *CF* 770.

777

20 I 1927

Sr. F. V. S. Encara que convinguéssim a dir *cranc* amb exclusió de *càncer*, l'adjectiu corresponent podria molt bé ésser *cancerós*, com l'adjectiu en *ós* corresponent a *aigua* és *aquós* i el corresponent a *concepte*, *conceptuós*. Però ací ocorre, encara, que *càncer* és perfectament admissible, al costat de *cranc*, que potser seria avantatjós de reservar per a designar l'animal dit *cangrejo* en espanyol. Cap inconvenient, doncs, a usar *cancerós*.

Sr. L. R. G. A Barcelona diem a cada moment *bueno*, i ningú no creu, per això, que *bueno* hagi d'admetre's en bon català. El que ocorre amb *bueno* passa amb molts altres mots del barceloní, que ningú no toleraria en el català escrit. Ara bé, creu el comunicant que el que ocorre amb aquests mots del parlar barceloní, no ocorre també amb molts mots dels parlars forans? Creu que basta que un mot sigui usat en tal o tal comarca catalana perquè la llengua escrita s'apressi a adoptar-lo? Per les mateixes raons que no és acceptat *bueno* no ho és tampoc l'*alego*, que ell estranya de no trobar consignat en el *Diccionari ortogràfic*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 383
Ⓥ 1-7 *Sr* ... *G.*] om. *B* ‖ 10 *Ara*] Doncs *B* | *creu*] ¿creu *B* | *comunicant*] senyor L. R. i G. *B* ‖ 11 *creu*] ¿creu *B*

778

30 I 1927

Correspondència

Al Sr. C. V. A.– És clar que en el vostre parlar *foren* significa exclusivament *fueran*: és perquè no hi perdura el perfet simple. Però com que la llengua literària continua usant aquest perfet simple i el perfet simple del verb *ésser* és, en la seva tercera persona del plural, *foren*, d'aquí que hi aparegui *foren* amb la significació de *fueron*, al costat de *foren* amb la significació de *fueran*. Tots dos són bons, l'un arcaic, l'altre vivent.

A un lector.– La forma verbal *és* s'accentua per diferenciar-la gràficament del pronom reflexiu *es*. Aquesta diferenciació és indispensable, i no hi ha altra manera de fer-la que marcant amb un accent, dels dos mots, el que és accentuat o fort, que és el verb: el pronom és feble. *És* s'ha escrit així, amb accent, que necessàriament havia d'ésser l'agut o el greu; i el fet que l'accent adoptat sigui l'agut (d'acord amb la pronunciació de Barcelona) no vol dir en cap manera que es condemni la pronunciació oberta donada a la *e* d'aquella forma verbal en algunes contrades de Catalunya: l'accent de *és* vol dir que la seva *e* és forta (a diferència de la *e* del reflexiu *es*, que és feble) i, de més, que és tancada *en la pronunciació de Barcelona*, però no vol dir que el mot hagi forçosament d'ésser pronunciat amb *e* tancada, ço és, que la pronunciació amb *e* oberta sigui incorrecta.

Ⓔ *B* 36 títol] om. *B*
Ⓥ 1-7 *Al* ... *lector.* –] om. *B* ‖ 13 *a*] en *B*

779

6 II 1927

Indubtablement ha millorat molt el català als nostres diaris, però encara de tant en tant hi trobem, en les seccions traduïdes del castellà, defectuositats de les que tants cops hem denunciat, filles de la precipitació amb què es fa la traducció dels telegrames, telefonemes, etc. Ahir era un *so pena*, ço és, un *so* traduint la preposició castellana *so*. El mot català que tradueix *so* és *sots*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

(forma arcaica de *sota*): *so pena* és en català *sots pena*. Això és ben sabut i sols la precipitació amb què es fan les traduccions en els nostres diaris pot explicar que s'escapi encara un *so* com a preposició equivalent al *so* castellà, una cosa així com si aparegués *sin* en lloc de *sens* en una traducció de *sin duda*.

Sots, preposició, ha desaparegut de la llengua vivent reemplaçat totalment per *sota*, com *sens* davant de *sense*, però això no és obstacle perquè persisteixi en un cert nombre de locucions prepositives (com *sens* en *sens dubte*), tals com *sots capa de*, *sots mantell de*, *sots pretext de* i *sots pena de*.

Podríem citar infinitat d'exemples antics de *sots pena de*. *Sots pena* no és un castellanisme; però *so pena*!...

Ⓔ *B* 255

780

17 II 1927

La regla segons la qual les oracions que fan l'ofici d'un complement preposicional han d'ésser introduïdes amb la simple conjunció *que*, es troba molt sovint infringida per la major part dels escriptors catalans. La regla exigiria (al costat de *estic content d'ell*, *estic content de veure'l*) *estic content que hagis vingut*; però la majoria dels escriptors escriuen habitualment *estic content de què hagis vingut*, ço és, acostumen a posar davant l'oració completiva (*que hagis vingut*) la mateixa preposició que posarien en el cas que el complement fos un nom, un pronom o un infinitiu (*ell*, *veure'l*); i llavors transformen *que* en *què*, exactament com si es tractés d'un pronom relatiu.

A cada moment trobem, en les nostres publicacions, construccions com aquestes:

«De la frontera portuguesa arribà la notícia *de què* un grup de soldats sortí...»

«No posaria cap objecció *a què* fos discutit tot el problema.»

La regla exigiria:

«De la frontera portuguesa arribà la notícia *que* un grup de soldats sortí...»

«No posaria cap objecció *que* fos discutit tot el problema.»

I què s'oposa, en aquests dos exemples, a l'aplicació de la regla catalana de construcció de les oracions completives? És que no sonen perfectament els passatges transcrits, introduïdes les oracions completives amb la simple conjunció *que* exigida per aquella regla?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Hi ha casos, es dirà, en què la construcció sense preposició no és prou escaient; però, gairebé sempre, és quan ja no ho és àdhuc amb la preposició. «Invitant-los *que* assisteixin a una conferència» no és gaire escaient. Però tampoc ho és «Invitant-los *a què* assisteixin a una conferència». I és que ací, en lloc d'una oració completiva calia recórrer a una frase d'infinitiu: «Invitant-los a assistir a una conferència.»

Ⓔ *B* 285
Ⓥ 3 *la major part dels*] molts *B* ‖ 5 *la majoria dels*] molts *B* ‖ 19 *què*] ¿què *B* ‖ 20 *És*] ¿És *B*

781

20 II 1927

«*No res* de transcendental passa a la comèdia.»

Heus aquí una correcció desgraciada de «Res de transcendental passa a la comèdia» (amb la supressió habitual de la negació *no* quan un *res* precedeix el verb).

En una proposició negativa, el *no* que hi figura afecta directament el verb i es troba immediatament davant d'aquest o dels pronoms febles que el precedeixen (ex.: Aquell dia tu *no vingueres* fins més tard. Per què *no* m'ho *escrivies* tot seguit?). Així, si en una proposició negativa l'anteposició d'un *res* al verb ha emmenat a la supressió de la negació *no* (com ocorre habitualment en el llenguatge parlat) i volem en l'escrit esmenar aquella omissió, el *no* que afegirem ha d'adjuntar-se al verb, ha de posar-se immediatament davant el verb o els pronoms febles que el precedeixen.

«*Res* de transcendental passa a la comèdia» havia de mudar-se en «*Res* de transcendental *no* passa a la comèdia»: «*No res* de transcendental passa a la comèdia» és molt pitjor que la construcció que es tractava d'esmenar.

Per aquest desgraciat procediment de correcció, d'un home valent de qui diem *Res l'espanta*, el corrector diria *No res l'espanta*, que vol dir precisament tot el contrari de *No l'espanta res*, puix que vol dir que *L'espanta no res*, ço és, la més petita cosa!

782

25 II 1927

Moltes vegades hem assenyalat els perills que comporta l'adopció d'un mot o d'un gir estranys a la llengua parlada. La gent diu *Mai hi hem anat*; feu-los

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

avinent que això no està bé perquè hi manca un *no*: com que no senten la necessitat d'acompanyar d'un *no* el verb d'una proposició negativa (puix que, altrament, ja no el suprimirien en una oració com *Mai no hi hem anat*), tan bé els sona *Mai no hi hem anat* (correcte) com *No mai hi hem anat* (dolent), i per això trobem tan sovint el *no* que calia adjuntar al verb, adjuntat a l'adverbi. I, encara, oblidant altres que entre *mai* i el verb sols cal afegir un *no* si es tracta realment d'una proposició negativa, creuran que en un grup com *sense mai haver-ho fet* cal afegir un *no* i dir *sense mai no haver-ho fet* o *sense no mai haver-ho fet.*

Pensem, encara, en el que ha passat amb *llur*, que trobem a vegades usat amb referència a un sol posseïdor (*l'home i llurs fills*), o amb *ço*, amb què alguns expressen el neutre de l'adjectiu (*ço important*), o amb *no res menys*, que tan sovint trobem emprat com a conjunció adversativa. I, si un dia triomfava el criteri de substituir tot *que* subjecte per *qui*, tremolem de pensar els *que* complements i àdhuc els *que* conjunció que hom trobaria reemplaçats per *qui*! És clar que això no vol dir que s'hagi de renunciar a l'addició del *no* omès en el llenguatge parlat, ni a l'ús de *llur* o de *ço*, ni que s'hagués de desistir de canviar en *qui* tot *que* subjecte en el cas que aquesta innovació fos jutjada encertada. Però ens aconsella evidentment de pensar-nos-hi molt abans de llançar-nos a proposar qualsevol innovació sintàctica.

783

3 III 1927

«Monografies mèdiques» publica una nota demanant si no fóra millor de dir *glicosa* en lloc de *glucosa*. El mot *glicosa* vindria llavors a fer costat a *glicocol·la*, *glicosúria*, etc., el primer element dels quals és el mot grec *glukus*, dolç. Si el primer element d'aquell mot vol ésser el mateix que el d'aquests, *glicosa* seria evidentment el sol mot acceptable; i ja en anglès i en francès s'ha intentat de reemplaçar *glucose* per *glycose*.

El que sembla, però, que el qui proposà el mot *glucosa*, no formà aquest mot traient-lo de *glukus*, sinó de *gleukos*, vi dolç. Si és així, això explicaria la divergència entre la primera síl·laba de *glucosa* i la dels mots que realment contenen com a primer element l'adjectiu *glukus*. Però la *u* hi és de totes maneres irregular, puix que el mot originari conté el grup *eu* (Cp. *leucocit*, de *leukos*, blanc). *Glucosa* és, així, evidentment, un mot mal fet: llavors, tenint en compte que la *glucosa* és una substància dolça, podríem, sembla, abandonant el mot *glucosa*, adoptar *glicosa*, tret de *glukus*, dolç (com *glicocol·la*, *glicosúria*, etc.). Nosaltres, però, potser ens inclinaríem a respectar

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

glucosa –que és ja d'un ús general–, almenys mentre no es convingui arreu a substituir-lo per un mot derivat de *glukus*.

Ⓔ *B* 492

Ⓥ 3 «*glukus*»] «glukús» *B* ‖ 7 *que el*] és que el *B* ‖ 10 «*glukus*»] «glukús» *B* ‖ 11 *leucocit*] leucòcit *B* (Cf. *Diccionari ortogràfic:* leucocit) ‖ 12 «*leukos*»] «leukós *B* ‖ 17 «*glukus*»] «glukús» *B*

Ⓕ 1-2 Anònim (1926)

Ⓝ 1-2 La nota, anònima (¿de Jaume Aiguader i Miró?), apareix en el plec de fulls inicials sense numeració de pàg. De la resposta de Fabra en aquesta *CF*, se'n féu ressò la mateixa revista també a través d'una n. anònima, en el seu núm. 8 (febrer de 1927), en la qual, tot i fer explícit el respecte i l'admiració envers Fabra, s'insistia a donar bel·ligerància a la forma *glicosa* enfront de *glucosa*. En el seu núm. 10 (abril de 1927), *MM* regraciava Fabra «per la segona nota que sobre aquest tema ha inclòs a les seves *Converses filològiques*» i la reproduïa sense indicar-ne la data d'aparició. Del fet que la tal nota constitueixi el darrer paràgraf de la *CF* 802 (3 VII 1927), sembla llavors poder deduir-se que les *MM* sortien amb considerable retard en relació amb la data nominal que hi figurava. Cal dir altrament que, a l'últim, el *DGLC* entrà la forma *glicosa* per remetre des d'ella a la forma *glucosa*.

784

4 III 1927

Una falta d'ortografia és sobretot greu en un títol. En un títol hem trobat la grafia *oblid*.

Oblid és degut a una d'aquestes regles que la gent es conjumina per tal d'alleujar el treball d'emmagatzematge de les imatges visuals dels mots, indispensable per a escriure amb correcció ortogràfica. Hom veu que als femenins *verda, sorda, covarda, absurda*, corresponen els masculins *verd, sord, covard, absurd*, o que a *recordar, perdre*, corresponen *record, perd*, i llavors formula una regla segons la qual caldria escriure amb *d* final un mot (*verd, record*) quan una forma del mateix mot (*verda*) o un mot de la seva família (*recordar*) són pronunciats amb una *d*. Segons aquesta regla, caldria escriure *oblid, ajud, buid*, perquè diem *oblidar, ajudar, buidar*.

Bo és que per facilitar la recordança de les grafies correctes, hom s'ajudi de regles, però a condició que aquestes regles siguin ben formulades: la regla segons la qual el femení o el derivat ens donen la grafia correcta de la plosiva dental final, és bona a condició d'aplicar-la tan sols a aquells mots en què la plosiva dental *va precedida d'una consonant*, no a aquells en què va precedida d'una vocal. És aplicable a *verd, sord, record*, però no a *oblit, ajut, buit* (que s'escriuen amb *t* malgrat *oblidar, ajudar, buidar*). Abstracció feta dels adjectius plans en *id* (*àcid*, f. *àcida*), la *d* final precedida de vocal és excepcional, no es troba sinó en un nombre molt reduït de mots, que cal aprendre de memòria.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 32
Ⓥ 12 *per*] per a *B* ‖ 19 «*id*»] «-d» *B*
Ⓕ 1-2 Boutet (1927) i Millàs-Raurell (1927)
Ⓝ 1-2 A l'article de Boutet no consta el nom del traductor.

785

5 III 1927

Una regla anàloga a la que serveix per a recordar la grafia correcta de la consonant final en un bon nombre de mots acabats en el so de *t*, serveix per a recordar la de la consonant final en un grup, també considerable, de mots terminats en el so de *c*. Com *verda* ens diu que cal escriure *verd*, *llarga* ens diu que cal escriure *llarg*; en canvi, com hom escriu *buit* malgrat *buida*, hom escriu *groc* malgrat *groga*: la regla segons la qual la pronúncia del femení, del derivat, etc., ens dóna la grafia del masculí, del primitiu, etc., comporta ací la mateixa limitació: és sols aplicable a aquells mots en què el so de *c* final va precedit d'una consonant; no té res a veure, doncs, amb mots com *groc*, *amic*, *antic*, *aràbic*, *rònec*, *ròssec*, etc., etc., puix que el so de *c* final no s'hi troba precedit d'una consonant sinó d'una vocal.

I encara aquesta regla comporta una altra limitació: és sols aplicable al nom, no al verb; així, hom escriu *vinc*, *tinc*, *pretenc*, *ofenc*, *absolc*, *resolc*, *valc*, etc., malgrat *vingui*, *tingui*, *pretengui*, *ofengui*, *absolgui*, *resolgui*, *valgui*, etc.

Ⓔ *B* 33
Ⓥ 6 «*groga*»: *la*] groga. La *B*

786

10 III 1927

En el cas en què, en una proposició negativa, l'anteposició d'algun dels mots *cap*, *mai*, *enlloc*, etc., al verb ha emmenat a la supressió de la partícula *no*, bo és que combatem en el llenguatge escrit aquesta omissió i practiquem sistemàticament l'addició del *no*, que, diguem-ho encara una altra vegada, ha d'anteposar-se al verb, no al mot causant de la supressió del *no* (*Cap d'ells no ho ha fet*, i no pas *No cap d'ells ho ha fet*). Bo és que no admetem la supressió habitual del *no* davant el verb; però una altra cosa és que creguem que tot *cap*, *mai*, *enlloc*, etc., han d'anar acompanyats d'un *no* en el cas en què, estant el verb sobreentès, és impossible d'anteposar el *no* al verb:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

absent el verb, pot perfectament suprimir-se el *no* i àdhuc –fora de casos excepcionals i solament amb *res* i *gens*–, és millor de suprimir-lo.

Amb *cap*, *mai*, *enlloc*, etc., passa com amb el mot *personne* en francès. *Personne* figura en una proposició negativa: vagi el verb davant seu, vagi darrera seu, va acompanyat de la negació *ne*. El verb és omès: llavors *personne* sol, sense necessitat de cap partícula negativa, expressa la negació: *Qui avez-vous vu? Personne.*

Bo que si diem *No ho ha fet cap d'ells*, diguem, en anteposar *cap d'ells* al verb, *Cap d'ells no ho ha fet*. Però el fet que es consideri més correcte de dir *Cap d'ells no ho ha fet* que no pas *Cap d'ells ho ha fet* (sense *no*), no vol dir que no sigui correcte de dir *Cap d'ells* responent a una pregunta com *Qui ho ha fet?*, i que calgui dir *No cap d'ells.*

Llegíem l'altre dia en un diari barceloní: «forces angleses: tres batallons a les posicions i cinc en reserva. Forces franceses: *no cap* batalló a les posicions, 800 homes en reserva...» Cap necessitat no hi havia ací d'anteposar un *no* al mot *cap*, que, en l'absència d'un verb, expressa ell sol la negació tan bé com el *personne* francès citat més amunt.

(F) 22-24 *LVC* (5 III 1927), ed. del m., 6a

(N) 22-24 «Les forces estrangeres disponibles es componen de la següent forma: Anglesos [sic]: tres batallons en posició i cinc en reserva. Franceses [sic]: no cap batalló a les posicions; 800 homes en reserva i un miler en camí». És curiós de constatar com al mateix diari del dia abans, en l'ed. del v., *LVC* (4 III 1927), 6a, la mateixa notícia era redactada en la construcció abonada per Fabra: «Cap batalló a les posicions».

787

17 III 1927

Trobàvem, un d'aquests dies, un *por lo delicado de la cuestión* traduït per un *pel delicat de la qüestió.*

Un mot o un gir habituals han estat jutjats inacceptables i s'ha trobat el seu reemplaçant o reemplaçants; una cosa cal encara: saber dur la substitució a la pràctica.

En aquesta darrera fase d'una innovació té una gran importància el fet que el reemplaçant sigui un o n'hi hagi més d'un. Proposeu de bandejar l'adverbi *menos*: com que es tracta, en aquest cas, de reemplaçar tot *menos* per *menys*, la substitució és molt fàcil de portar a la pràctica. Proposeu, en canvi, de bandejar l'article *lo* neutre: com que ací no hi ha un reemplaçament únic, bo per a tots el casos, l'eliminació de *lo* resulta ésser altament dificultosa.

En aquest cas hi ha una tendència a emprar en tots els casos un mateix

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

reemplaçant. *Ço* ha estat proposat com a substitut del *lo* davant un relatiu; llavors, al costat de *ço que*, apareixen locucions com *ço bo*, *ço principal*, etc., com a reemplaçants de *lo bo*, *lo principal*, etc. Ara hi ha una tendència a preferir *el que* a *ço que*: llavors *lo bo*, *lo principal*, etc., seran per molts sistemàticament reemplaçats per *el bo*, *el principal*, etc. Molts no pensaran que, davant un adjectiu, si bé *lo* pot en certs casos ésser reemplaçat per *el*, en altres convé de substituir-lo per la perífrasi *el que té de*. En la frase damunt citada, aquesta perífrasi hauria anat evidentment molt millor que el simple article.

Ⓔ *B* 200

788

31 III 1927

Són avui en gran nombre els mots reintroduïts en la llengua escrita. En llur major part són mots que, durant la decadència literària, havien anat perdent-se reemplaçats per mots manllevats a l'espanyol; però, al costat d'aquests arcaismes indispensables, puix que sense ells no podríem prescindir dels mots forasters, se n'han posat en ús d'altres l'èxit dels quals solament pot explicar-se pel gust que hom sent en general per les novetats, ja que no vénen a remeiar cap castellanisme, sinó a posar-se en concurrència amb mots habituals perfectament catalans. Aquesta mena d'arcaismes, encara que innecessaris, mereixen també d'ésser ben acollits, però a condició que llur reintroducció no porti com a consequència l'arreconament d'aquells mots amb els quals vénen a posar-se en concurrència; perquè, altrament, tot no implicant cap guany en l'obra de depuració del lèxic català, tampoc no n'implicaran cap en la del seu enriquiment. Cap guany no representaria per a la llengua escrita la reintroducció del mot *freturar* si amb ell reemplaçàvem sistemàticament el mot *mancar*. Cal, doncs, més aviat usar amb moderació aquesta mena d'arcaismes.

Ara, quan veiem la frequència amb què hom dóna als mots novells una significació errònia, llavors ja és qüestió més aviat de lamentar-ne la reintroducció i àdhuc d'aconsellar de prescindir-ne, a tots aquells almenys que ignoren llur valor exacte. Hom pot transigir amb un *freturar* que massa freqüentment reemplaci *mancar*, però en cap manera amb un *freturar* que reemplaci *anhelar* o *dalejar*.

Fa pena aquesta lleugeresa amb què els qui escriuen per al públic es posen a usar mots, per altra part innecessaris, sense abans informar-se ben

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

bé del que aquests volen dir. Recordem, ara, haver hagut de combatre un *quiscun* usat amb la significació de *algun*, un *cobejar* amb la significació de *cobijar* espanyol!... Ara ens adonem que molts, enganyats per la semblança dels dos mots, es posen a usar *pervenir* en substitució de *provenir*.

Ⓔ *B* 485
Ⓥ 3 *a l'espanyol*] al castellà *B* ‖ 22 «*dalejar*»] «delejar» *B* (Cf. *Diccionari ortogràfic*: dalejar) ‖ 27 *espanyol*] castellà *B*

789

7 IV 1927

Correspondència

Sr. J. A.– El verb que tradueix millor el verb *adolecer* en sentit figurat és, no cal dubtar-ne, *patir*. És clar que acostumats a veure'l traduït per *adolèixer* o *adolir*, pot fer estrany a algú de trobar *patir* usat com a equivalent de *adolecer*; però *patir* amb aquesta significació és ben català, i fóra sensible que reculés davant d'aquells verbs, que cal, al contrari, evitar.

Dr. B.– És aviat dit que *desenvolupar* és un flagrant gal·licisme. En tot cas no és un gal·licisme d'ara: és un mot que ja trobem usat en el català medieval, així com *envolupar*. Creure que si no existeix *envolup* no pot existir *envolupar*, és suposar que quan existeixen un nom i un verb com, en francès, *enveloppe* i *envelopper*, és el verb que sempre és el derivat del nom, quan molt sovint és el nom que és el derivat del verb.

Sr. A. M.– És un error greu, que hem combatut moltes vegades, de creure que perquè es diu *esperit*, cal dir *esperitual* i no *espiritual*. És com si creguéssim que no es pot dir *filial*, *bucal*, etc., perquè el substantiu corresponent és *fill*, *boca*, etc. *Espiritual* no és un derivat de *esperit*, sinó la catalanització del mot llatí *spiritualis*.

Ⓔ *B* 456 TÍTOL] om. *B*
Ⓥ 1-6 *Sr. J. A. ... Dr. B.*] om. *B* ‖ 6 *gal·licisme.*] gal·licisme, com vol el doctor B. *B* ‖ 12-16 *Sr. A. M. ... «spiritualis»*] om. *B*
Ⓝ 6-8 Vegeu *DECLC*, IX, *s. v. voldre*, 372b-373a.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

790

14 IV 1927

Correspondència

A Sr. V. M.– No creiem que els que diuen *Nuri* és que condemnin *Núria*; i si ho fan, s'erren. *Nuri* no és, com diuen molt bé, sinó una forma dialectal comparable a *Hortensi* en front de *Hortènsia*, o *memori* en front de *memòria*, etc. En una llista de noms de sant, al costat de *Concepció*, *Montserrat*, etc., figurarà *Núria*, no *Nuri*: certament; i, signant un document oficial, caldrà posar *Núria*, no *Nuri*, com el que es diu Francesc posarà *Francesc* i no *Cesc*, i el que es diu Joaquim, *Joaquim* i no *Quim*. Però si a un Francesc, a un Joaquim, a un Josep li es permès de fer-se dir *Cesc* o *Cisquet*, *Quim* o *Quimet*, *Pep* o *Pepet* o *Po*, per què una *Núria* no podria fer-se dir *Nuri*?

Ⓔ *B* 358 TÍTOL] om. *B*
Ⓥ 1 *A Sr. V. M.*] om. *B* | *els que*] els qui *B* ‖ 3 *en front*] enfront *B* ‖ 9 *per*] ¿per *B*

791

16 IV 1927

Correspondència

Al Sr. P. Q.– Realment «les meves oïdes» que dieu haver trobat en el «D'ací i d'allà» és un disbarat. És fill de la creença que tenen molts que el mot *oïda* és l'equivalent exacte del mot espanyol *oído*. Llavors creuen que el castellanisme *oído* pot en tot cas reemplaçar-se per *oïda*, i on diem *els meus oídos* basta canviar *oídos* en *oïdes* i dir *les meves oïdes*. No: *oïda* és el sentit de l'oir, no l'òrgan de l'oir, que en català és *orella*. Podem dir *la meva oïda*, *a oïda meva*, però no *les meves oïdes*, *a oïdes meves*: tenim dues orelles; no tenim dues oïdes.

792

24 IV 1927

Correspondència

Al Sr. V. B.– Des que s'ha catalanitzat la grafia del mot anglès *football*, s'ha notat, en efecte, una vacil·lació en la seva accentuació gràfica: els uns

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

escriuen *fútbol*; els altres, *futbol*; ço és, els uns el fan pla; els altres, agut. La primera grafia té l'avantatge d'accentuar el mot d'acord amb l'accentuació anglesa, puix que en anglès, dels dos elements components del mot *football* (*foot* peu i *ball* pilota) és el primer el pronunciat amb major intensitat. Però *fútbol*, a menys d'acceptar per a la *o* feble de la darrera síl·laba una pronunciació en desacord amb les regles de pronunciació de les nostres vocals febles, emmena a canviar en la dita síl·laba el so de *ò*, que té en anglès, en el so de *u* (exemple: *cèrcol*, *pèsol*, *núvol*, etc., pronunciats *cèrcul*, *pèsul*, *núvul*, etc.); i llavors *fútbol* (pronunciat *fútbòl*) que no pas *futbol*. Per això ens sembla a nosaltres preferible la grafia *futbol*, que, per altra part, està d'acord amb la pronunciació més generalitzada en català.

Ⓔ *B* 491 TÍTOL] om. *B*
Ⓥ 1 *Al Sr. V. B.*] om. *B* ‖ 11 «*futbol*»] «fútbul» *B*

793

28 IV 1927

CORRESPONDÈNCIA

S'ha posat, ara, en voga el mot *nòtula*. No hi ha hauria res a dir: es tracta del mot llatí *notula*, que és un diminutiu de *nota* format amb el sufix *ula* que trobem en tants d'altres diminutius llatins. Però és el cas que, en introduir-lo al català, no sabem pas per què, se li ha doblat la *l* i s'escriu *nòtul·la*. No, no és *nòtul·la* que cal escriure, sinó *nòtula*, com no és *cel·lebrar*, *rel·ligió*, *el·legir*, *el·laborar*, *el·ludir* (amb una sola *l*!).

Mostruari, en efecte, no és un derivat correcte de *mostra*. Si, imitant els castellans, que de *muestra* han tret *muestrario*, volíem nosaltres fer, per mitjà del sufix *ari*, un derivat de *mostra* equivalent a *muestrario*, aquest derivat hauria d'ésser *mostrari*. Ara, que el català té un altre mot en *uari* que no podem tampoc considerar com a correcte: *vestuari*, responent al llatí *vestiarium* (en francès *vestiaire*; en espanyol, però, *vestuario*).

Ⓔ *B* 510 [1-6] *B* 503 [7-10] TÍTOL] om. *B*
Ⓥ 7 «*Mostruari*», *en efecte*,] «Mostruari» *B* ‖ 10-12 *Ara*, ... «*vestuario*»).] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

794

11 V 1927

Sr. J. A. Les dues preposicions locatives *a* i *en* són equivalents quant a llur significació: no hi ha entre elles la diferència de significació que hi ha en llatí entre *ad* i *in*, ni la que el castellà modern fa entre els seus *a* i *en*. Les dues poden indicar interioritat, situació a la superfície o proximitat; les dues poden servir indiferentment per indicar l'indret on és o s'esdevé alguna cosa o l'indret cap a on té lloc un moviment. Això no vol dir que sigui en tots els casos indiferent d'usar l'una o l'altra de les dues preposicions en els circumstancials de lloc, i en general, és el mot o grup de mots que elles regeixen el que s'ha de tenir en compte en l'ús de les dites preposicions; així, davant els noms geogràfics s'usarà sempre *a*; davant els demostratius, de preferència *en*; davant els articles definits, en canvi, de preferència *a*, llevat, però, els casos en què és convenient d'evitar la confusió amb un complement indirecte. Sobretot cap repugnància no heu de tenir a usar construccions com *venir en aquesta ermita, anar en aquella casa*, etc., de què es troben innombrables exemples en català antic.

Ⓔ *B* 244
Ⓥ 1 *Sr. J. A.*] om. B ‖ 5 *per*] per a *B* ‖ 13 *Sobretot*] Sobretot hom no ha de tenir *B* | *no heu de tenir*] om. *B*

795

17 V 1927

Al Sr. J. R.– Ens ha comunicat un afeccionat al joc d'escacs que, en les seccions dels diaris i revistes dedicades a aquest joc, s'ha posat en ús el mot *escaquer* per a designar el jugador d'escacs. El nostre comunicant no troba encertat aquest ús del mot *escaquer*, i realment té raó, puix que *escaquer* ja vol dir el tauler de jugar a escacs, com els seus corresponents italià, francès, etc. (*scacchiere, échiquier*, etc.). Per a designar el jugador no cal –ens sembla– cap mot: basta, parlant d'escacs, dir *jugador*, i, en altre cas, *jugador d'escacs*.

Al Sr. M. M.– Entre els mots que cal bandejar n'hi ha alguns, en efecte, molt difícils d'extirpar, no sols perquè es troben molt arrelats a la llengua sinó encara pel fet que no hi ha en català els mots exactament equivalents que puguin substituir-los en tots els casos. Un d'ells és *apoiar*, que ja, però, és evitat actualment pels bons escriptors recorrent a algun dels mots *recolzar, descansar, emparar, estontolar, prestar suport*, etc. Un altre mot també

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

difícil de substituir és *apretar*: *estrènyer* no és sempre un bon substitut de *apretar*; però tenim gairebé oblidat un mot que podríem emprar en la majoria dels casos en què *estrènyer* no va bé: aquest mot és *prémer*.

Ⓔ *B* 474 [1-8] *B* 411 [9-17]
Ⓥ 1 *Al Sr. J. R.*] om. B ‖ 3 *nostre comunicant*] senyor J. R. *B* ‖ 9 *Al Sr. M. M.*] om. B | *mots*] mots de la llengua moderna *B* | *en efecte*] om. *B* ‖ 10 *molt*] de molt *B* ‖ 15 «*apretar*»: «*estrènyer*»] «apretar». «Estrènyer» *B*
Ⓝ 2 Per una relació de les principals publicacions que incloïen per aquells anys temàtica d'escacs, vg. *Federació Catalana d'Escacs* (2001: 28). Dos mesos després d'aquesta *CF*, el juliol d'aquell 1927, apareixia *Els Escacs a Catalunya*, primera revista especialitzada sobre aquest joc en la llengua del país, que perduraria fins al 1938 (vg. *Federació Catalana d'Escacs* 2001: 33).

796

26 V 1927

Al Sr. J. C. C. En la conversa en què parlàvem dels castellanismes *apoiar* i *apretar*, no figurava un verb que, en efecte, pot substituir *apretar* en determinats casos: el verb *pitjar*. La nostra intenció ja havia estat d'esmentar-lo al costat de *estrènyer*; però, per un lapsus nostre o del caixista, dèiem que *prémer* podia servir, com a substitut de *apretar*, en la majoria de casos en què *estrènyer* fóra un mal substitut, allí on volíem dir en què *estrènyer* o *pitjar* foren uns mals substituts. Així, doncs, disposem, per a reemplaçar *apretar*, dels mots *estrènyer*, *pitjar*, *prémer*, i encara d'altres com *premsar*. Però ens pensem que el dia que la gent es decideixi a prescindir de *apretar*, no deixarà de caure en l'error de voler-li donar un substitut únic. Cal només recordar el que passa amb *apoiar*, que per molts sembla no tenir altre substitut que *recolzar*, i *apoiar-se*, *recolzar-se*. Així, no és rar de trobar *recolzar* en lloc de *prestar suport* i *recolzar-se* en casos en què cal dir *recolzar* o *basar-se*, per exemple, quan escriuen *Aquesta teoria es recolza en tal i tal fet*, allí on caldria dir *recolza en tal i tal fet*.

Ⓔ *B* 412
Ⓥ 1 *Al Sr. J. C. C.*] om. B ‖ 2 *en efecte*] om. *B* ‖ 13 «*suport*»] «suport», B
Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 795.

797

1 VI 1927

Encara *recolzar* (a propòsit d'un passatge d'una notícia de la secció d'esports, que l'ús indegut d'aquest verb feia del tot inintel·ligible).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Avui es troba a vegades usat el verb *recolzar* tan fora de lloc, que si no sabéssim que amb ell es vol dir *apoiar*, no entendríem pas la proposició bastida al seu entorn. Cal explicar encara, una vegada més, les significacions de *recolzar*?

Suposem un objecte A, sostingut totalment o parcialment per un objecte B i que ha estat col·locat en aquesta posició per una persona que anomenarem C. Podem, llavors, dir que «A *recolza* (no *es recolza*!) en B o sobre B». Podem encara dir que «C ha *recolzat* A en B o sobre B». Però no podem dir que «B *recolza* A».

És el sostingut que *recolza*, no el sostinent: B *sosté* A, *presta suport* a A, o el *suporta*: no el *recolza*.

Ⓔ *B* 409
Ⓥ 5 *Cal*] ¿Cal *B*

798

14 VI 1927

Sr. J. C. C. Ara, a propòsit d'un congrés, s'ha parlat molt de *riegos*, i LA PUBLICITAT ha traduït *riegos* per *regs*. Alguns han criticat aquest mot, que per a molts té tot l'aire d'una catalanització artificial del mot *riego*. Si és solament per això que el condemnen, cal recordar que *reg* és un mot llargament usat en alguna contrada catalana, per exemple, a l'Urgell. Allà són corrents, segons ens fa saber el senyor Serra Boldú, expressions com *terra de reg* (en oposició a *terra de secà*), *terra de bon reg*, *terra de mal reg*. Ell ja havia emprat fa temps el mot *reg* en una obra que escriví sobre els regs o irrigacions de l'Urgell. Ara, cada operació de regar que es fa no es diu *reg*, sinó *regaó*, que equivaldria a la nostra regada. LA PUBLICITAT, entre *reg*, *irrigació* i *regada* (exclòs, creiem amb raó *regadiu*), ha preferit *reg*. No s'ha inventat, doncs, aquest mot: l'ha trobat ja existent en la llengua.

En el cas present, però, potser hauria estat més encertat que *reg* el mot savi *irrigació*: *reg*, allí on existeix el mot *rec* (estrany al parlar d'Urgell), té l'inconvenient de no diferenciar-se'n sinó per l'escriptura, la *g* i la *c* finals confonent-se, com és sabut, en la pronunciació. Però, abans de condemnar «reg», no oblidem que és un postverbal ben fet de *regar* ja existent en la llengua parlada.

Ⓔ *B* 538
Ⓥ 1 *Sr. J. C. C.*] om. *B* ‖ 17 *postverbal*] post-verbal *LP* (Cf. *Diccionari ortogràfic:* postverbal)
Ⓝ 1 Es tracta del IV Congrés Nacional de Regs i de l'Exposició Hidràulica de Montjuïc, convocats per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, i que van tenir lloc a Barcelona entre el 25 de maig

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i el 6 de juny d'aquell any. A *LVC* van optar per la forma *regadius*. ‖ 6 Molt possiblement es tracta del folklorista Valeri Serra i Boldú, natural de Castellserà, a l'Urgell.

799

17 VI 1927

Quan hom proposa el bandejament d'algun mitjà d'expressió manllevat, sovint la gent es lamenta d'haver-hi de renunciar; els sembla gairebé impossible de prescindir-ne, i la seva falta implica, segons ells, una greu llacuna de la llengua, sense considerar que molts cops el tal mitjà és també completament estrany a llengües com l'italià o el francès. En canvi, veiem a molts desaprofitar mitjans d'expressió de la pròpia llengua quan aquests són estranys a l'espanyol, reemplaçant-los gairebé sistemàticament per les perífrasis a què es veu obligada de recórrer aquesta llengua, mancada d'aquells mitjans d'expressió. Tal es lamenta de la falta d'un article neutre diferent del masculí, el qual no sap aprofitar-se degudament de l'adverbi *hi* i el substitueix per *a ell* o *en ell* o *en el mateix*, etc., que són les traduccions de les perífrasis a què ha de recórrer l'espanyol, mancat d'un adverbi equivalent al nostre *hi* i al *y* francès.

Vegeu-ne un exemple: «El Passeig de Gràcia començà a guanyar la seva popularitat mercès als llocs d'esbarjo que *en ell* varen anar establint-se...»

¿Per què, ací, *en ell* i no *hi*?

800

22 VI 1927

En els verbs *respondre, prendre, moure*, es noten, en el subjuntiu i en l'imperatiu, freqüents vacil·lacions entre les formes pures *responeu, preneu, moveu* i les formes en *gueu respongueu, prengueu, mogueu*. Així, no és rar de trobar *Vol que li responeu aviat*, al costat de *Vol que li respongueu aviat*, *Respongueu-li*, al costat de *Responeu-li*, *No li responeu*, al costat de *No li respongueu*.

Hi ha, no gens menys, una regla ben fàcil per a usar rectament aquestes formes en *eu*. Totes són segones persones del plural. En les frases en què figuren, si en lloc d'adreçar-se a més d'un (plural) ens adreçàvem a una sola persona (singular), o bé si en lloc d'emprar el tractament de *vós* (que exigeix el verb en plural), empràvem el tractament de *tu* (que vol el verb en singular), el verb en lloc d'estar en la segona persona del plural estaria en la segona persona del singular. Fixem-nos ara si la forma de singular que llavors

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

empraríem és una forma pura (com és ara *respon, pren, mou*) o una forma amb *gu* (com és *ara responguis, prenguis, moguis*). En cada cas, la forma del plural ens ve indicada per la del singular: si en singular diem *respon*, en plural direm *responeu*; si en singular diem *responguis*, en plural direm *respongueu*.

Diem: *Vol que tu li responguis.* Direm, doncs: *Vol que vós li respongueu.*

Diem: *Respon-li tu.* Direm, doncs: *Responeu-li vós.*

Diem: *No li responguis encara.* Direm, doncs: *No li respongueu encara.*

Ⓔ *B* 156

801

29 VI 1927

«Maximilià Harden, que fins ara s'havia negat absolutament a fer declaracions, acaba de publicar un article en un periòdic de Berlín en el qual *recolza* el punt de vista del president del Consell francès Poincaré...»

Ací *recolza* està usat impròpiament.

Repetim, una vegada més, que quan *recolzar* s'usa transitivament o sia amb un complement directe, el qui recolza (el subjecte de la proposició) no és el qui fa de suport o presta suport a la cosa recolzada, sinó el qui fa que ella recolzi sobre una altra. Si hi ha una escala que recolza en una paret, la paret no la recolza: el qui la recolza o l'ha recolzada és el que l'ha posada de manera que ella recolzi a la paret. En el cas del passatge *apoyar* podia traduir-se per *prestar suport, sostenir, ajudar*, etc., però no per *recolzar*.

Ⓕ 1-3 *LP* (25 VI 1927), 1e

Ⓝ 1-3 «Maximilià Harden, que fins ara s'havia negat absolutament a fer declaracions, acaba de publicar un art. en un periòdic de Berlín en el qual recolaz [sic, per error mecànic] el punt de vista del president del Consell francès Poincaré».

802

3 VII 1927

(Correspondència)

Sr. J. C. C. Com reconeix el senyor J. C. C. en una carta que ens adreça, nosaltres no hem dit pas que preferíem *reg* entre el diferents mots catalans amb què podem traduir el mot *riego*. No hem fet més que constatar la seva exis-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tència en la llengua, la qual no ignorava el redactor de La Publicitat que llançà el mot tot recentment a propòsit del *Congrés d'Irrigació*. Ara, que els inconvenients de *reg* no sabem veure que siguin altres que el que assenyalàvem en la conversa en què parlàvem dels mots *reg, regada, regaó, regadiu* i *irrigació*. Quant a aquest darrer mot, no creiem que sigui cap inconvenient que, en un altre ordre de coses, sigui emprat amb una altra significació. Això ocorre en una infinitat de mots del català i de totes les altres llengües.

Dr. A. Si no hi ha cap inconvenient d'ordre tècnic per a l'adopció del mot *glicosa*, ans, com sembla, aquesta designació es troba ésser més congruent al costat dels nombrosos mots tècnics començats en *glico*, cap objecció no tenim a fer a l'adopció d'aquest mot en el llenguatge científic, i per tant a la seva inclusió en el diccionari general de la llengua. Àdhuc, si els tècnics es decideixen a favor de *glicosa*, no hi haurà cap inconvenient a fer-l'hi figurar com a preferible a *glucosa*.

Ⓔ *B* 539 títol] om. *B*
Ⓥ 1 *Sr. J. C. C.*] om. *B* ‖ 11-17 *Dr. A. ... «glucosa».*] om. *B*
Ⓝ 7 Vegeu *CF* 798. ‖ 11-17 Vegeu *CF* 783; el Dr. A. fa ref. molt possiblement a Jaume Aiguader i Miró.

803

7 VII 1927

Al Sr. B. M. La segona persona del plural del present de subjuntiu essent idèntica a la corresponent del present d'indicatiu en la immensa majoria dels verbs catalans (*No camineu prou de pressa, Vol que camineu més de pressa*), hom comprèn que, en aquells verbs com *moure* en què aquella és *mogueu*, distinta de la d'indicatiu, que és *moveu*, hi hagi una tendència a reemplaçar *mogueu* per *moveu*; d'on, una vacil·lació, en el subjuntiu, entre *moveu* i *mogueu*, vacil·lació que retrobem en l'imperatiu. Ara bé, per a usar correctament aquestes dues formes, hi ha dos camins. L'un (i aquest a molts semblarà el millor) consisteix a aprendre's per a cada verb irregular els paradigmes dels tres presents i, llavors, saber encara, en cada cas que se'ns presenta, quin dels tres modes, indicatiu, subjuntiu o imperatiu, ens cal usar. Però això és un poc complicat per a qui no tingui una bona formació gramatical. L'altre camí, en canvi, no exigeix cap coneixement gramatical i consisteix a parar-se a veure, en cada cas en què hi ha vacil·lació entre una forma en *gueu* i una forma pura, quina forma usaríem si en lloc d'ésser el subjecte plural (*vós* o *vosaltres*) fos singular (*tu*), i llavors, emprar en plural la

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

forma pura (*moveu*) o la forma en *gueu* (mogueu), segons que usem en singular la forma pura (*mou*) o la forma en *guis* (*moguis*). Diem *Mou-te*, doncs direm *Moveu-vos*: diem *No et moguis*, doncs direm *No us mogueu*. I aquest segon camí ens sembla, encara, el millor perquè amb ell establim tot d'una una d'aquestes associacions de formes sense les quals seria gairebé impossible l'aprenentatge de la llengua per la massa parlant. Vacil·lem en l'ús de *moveu* i *mogueu* perquè ha estat debilitada o perduda l'associació *moumoveu*, *moguis-mogueu*. És clar que per l'altre camí, una minoria culta emprant sempre correctament *moveu* i *mogueu*, podria fer que a la llarga es vigoritzés o restablís en la llengua l'associació debilitada o perduda; però és innegablement d'una eficàcia molt més segura d'establir-la tot d'una enfora de tota consideració d'ordre gramatical.

Ⓔ *B* 157
Ⓥ 1 *Al Sr. B. M.*] om. *B* ‖ 7 *Ara*] Doncs *B*

804

13 VII 1927

Sempre que en una proposició que exigeix el verb en subjuntiu o en imperatiu, ens trobem en presència d'una vacil·lació entre una forma en *gueu* (*prengueu*) i una forma pura (*premeu*), ja sabem que, recorrent a les associacions *pren-preneu* i *prenguis-prengueu*, tenim un mitjà fàcil i segur per a determinar la forma que ens cal emprar: diem *pren-la*, doncs direm *preneu-la*; diem *no la prenguis*, doncs direm *no la prengueu*; diem *vull que la prenguis*, doncs direm *vull que la prengueu*.

En la primera persona del plural, quan ens trobem en presència d'una vacil·lació anàloga entre una forma en *guem* (*prenguem*) i una forma pura (*prenem*), no podem seguir el mateix camí per a determinar la forma que ens cal emprar, pel fet que l'imperatiu manca de primera persona del singular i que aquesta persona no és pura àdhuc en l'indicatiu (*prenc*), en què ho és la del plural (*prenem*); però en aquest cas podem recórrer a una regla ben simple: sempre que ens trobem en presència d'una vacil·lació entre dues formes com *prenguem* i *prenem*, emprem la forma en *guem*. (Podríem també recórrer a aquestes dues regles: 1. A un singular en *gui*, correspon un plural en *guem*; 2. Manant o prohibint, de les dues formes existents, emprem sempre la forma en *guem*), fixem-nos: es diu *vol que la prengueu, no la prengueu*, però *preneu-la*; però es dirà *vol que la prenguem, no la prenguem* i... *prenguem-la*!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 158
Ⓥ 15 «*prenem*»] «preneu» *LP*, per error, restituït també a *B* ‖ 17 «*guem*»] «gueu» *LP*, per error, no restituït a *B*

805

16 VII 1927

CORRESPONDÈNCIA

Sr. F. A. El mot que el senyor Alentorn ens comunica (*reguiu*) vol dir «terreny que es pot regar» a jutjar pels exemples aplegats pel senyor F. de Moragues:

«de tornar les aygues dels *reguius* per los rechs»;
«a dit rech y *reguiu* de Adrover se li dona y assenyala»;
«terratinents de dit *reguiu*».

És un mot interessant; però no cal enfrontar-lo amb *irrigació* significant «subministrament d'aigua a les terres per canals, recs, etc.», ni amb *regada* significant «cadascuna de les operacions de regar». Cal en tot cas enfrontar-lo amb el mot *regadiu* o amb les expressions *terra de reg* (Urgell) o *terra de regar*; sobretot, per veure si és preferible a ell, amb el mot *regadiu.*

Ⓔ *B* 540 TÍTOL] om. *B*
Ⓥ 1 *Sr. F. A.*] om. *B* ‖ 4 *aygues*] aygües *B*

806

20 VII 1927

En els temps d'obligació (*ha d'anar*) i en el perfet perifràstic (*va anar*), hom pot adjuntar els pronoms febles a l'auxiliar (*hi ha d'anar, hi va anar*) o posposar-los a l'infinitiu (*ha d'anar-hi, va anar-hi*); i és un fet prou conegut que hi ha gent del poble que fa les dues coses alhora, ço és, repeteix darrera l'infinitiu el pronom que ja havia dit adjuntat a l'auxiliar (*hi ha d'anar-hi, hi va anar-hi*).

És clar que aquesta construcció ha d'ésser curosament evitada en la llengua escrita. Però, com que és una falta en què ni tan solament incorren en la llengua parlada la gent d'una mica de cultura –els quals àdhuc se'n burlen quan la senten en boca d'algú–, no és estrany que els gramàtics no li hagin sortit al pas, creient que cap escriptor no cometrà, escrivint, allò que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

blasma quan ho sent a dir a algú del poble. No gens menys, cal parlar-ne, perquè entre els que escriuen, n'hi ha que ho fan amb tan poca cura, que no hi ha disbarat que no pugui esmunyir-se en llurs escrits, fins d'aquells que sembla que ni parlant havien de cometre.

Llegíem l'altre dia en un diari català: «... però si *se li* hagués d'exigir-*se-li*...»

807

21 VII 1927

Pot discutir-se si, al costat de la construcció *en entrar jo*, és convenient l'acceptar *a l'entrar jo*: el que sembla indiscutible és la licitud de la primera d'aquestes construccions; i sobretot és un fet que la gran majoria dels escriptors actuals s'ha decantat de fa temps a favor d'ella i l'usa avui amplament. Ara bé, el fet d'acceptar aquesta construcció, porta una conseqüència: la inadmissió de la preposició *en* com a introductora d'un infinitiu complement (així, no direm *pensar en fer una cosa*, sinó *pensar a fer una cosa*).

Aquesta substitució de *a* a *en* davant els infinitius complements ja ve aconsellada per la forta tendència del català a favor de *a* en aquesta classe de complements, tendència que palesen els innombrables casos en què, en frases del llenguatge familiar, hom oposa l'infinitiu introduït amb *a* al nom o pronom introduït amb *en* (*entretenir-se en una cosa*, però *entretenir-se a fer una cosa*), malgrat que la influència castellana s'oposa a aquest desenvolupament del català modern. Si, però, tenint en compte l'ús antic de les dues preposicions *a* i *en* davant l'infinitiu complement i els casos en què la llengua parlada vacil·la en l'ús d'aquestes preposicions i àdhuc prefereix *en* (en opinió nostra, per influència castellana), algun escriptor dubtés a bandejar *en* com a introductor de l'infinitiu complement, el fet d'acceptar la construcció *en entrar jo* (en substitució o al costat de *a l'entrar jo*) l'hauria de portar a no admetre sinó *a* en el cas d'ésser l'infinitiu un complement i no un circumstancial, puix que, altrament, s'exposa, si el context no ho evita, que el lector prengui per una determinació circumstancial allò que ell ha escrit com un complement del verb principal.

808

22 VII 1927

Un català mitjanament instruït s'esgarrifaria si en un escrit castellà trobava *estase* en lloc de *estuviese* o *andaron* en lloc de *anduvieron*: a cada moment

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

trobem avui encara, en llibres sortits de bones impremtes, *estés* en lloc de *estigués*, *poderen* en lloc de *pogueren*, *beveren* en lloc de *begueren*, etc., etc.

Es dirà: És que el català literari no està encara fixat com ho està l'espanyol o el francès. Bé: Això pot ésser invocat solament en alguns casos: *estés*, per exemple, es troba usat per bons escriptors i àdhuc algú ha sostingut que *estés* és millor que *estigués*. Però molt més nombrosos són els casos en què el que escriu no té aquesta excusa: ¿en quina gramàtica trobarà abonada una forma com *poderen* o com *beveren*? Abans de posar-se a escriure caldria que hom repassés una mica la morfologia. O ¿és que hom creu que basta que una forma es digui perquè sigui lícit d'emprar-la en la llengua escrita? Per ventura ignoren els que això creuen que en totes les llengües existeixen formes divergents com *estés* i *estigués* o *poder* i *poguer*: no gens menys aquestes vacil·lacions del llenguatge vivent no traspuen en la llengua escrita.

Però no: en general, els que cometen faltes com *poderen*, *beveren*, *dieren*, etc., és simplement perquè no han obert mai una gramàtica catalana o almenys no l'han estudiada com caldria. I això sí que potser no ho trobaríem enlloc del món: que hom es posi a escriure per al públic, sense abans haver après d'escriure gramaticalment la seva llengua.

El mal que denunciem ací és molt més estès que hom no podria creure a primera vista: esgarrifaria la llista de formes errònies que hom podria dreçar tretes dels nostres llibres i de les nostres revistes.

809

24 VII 1927

De tant en tant sorgeix una convenció ortogràfica errònia que, per imitació, va estenent-se i perilla d'esdevenir endèmica, una de tantes tares de difícil extirpació. Ara ens adonem que algunes impremtes s'acostumen a escriure *m'en*, etc., en lloc de *me'n*, etc. (*m'en vaig*) i àdhuc en lloc de *me n'*, etc. (*m'en ha portat*); també en aquest cas, *me'n ha portat*.

Per no caure en aquestes grafies errònies no cal sinó recordar dues regles ben simples:

I. Davant qualsevol pronom que no sigui *hi* o *ho*, s'escriu constantment *me*, *te* i *se* (sencers). Doncs, *me'n vaig*, *me n'ha portat*; no *m'en vaig*, *m'en ha portat*.

II. Quan un pronom que admet l'apòstrof pospositiu (*m'*) i el prepositiu (*'m*) es troba entre dues vocals, cal sempre donar la preferència al pospositiu. Doncs: *me l'emporto*, no *me'l emporto*. (No és excepció d'aquesta

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

regla *recordeu's-en*, en què *'s* és una forma reduïda de *us*, no el pronom reflexiu.)

810

26 VII 1927

Si en uns exàmens de gramàtica preguntéssim a molts dels que intervenen en la confecció de llibres, revistes, diaris, etc., «Com s'escriu *anemzen*?», és de creure que no contestarien pas satisfactòriament. Poques vegades, en efecte, trobareu ben escrita aquesta contracció dels tres mots *anem*, *nos* i *en*. La manera habitual d'escriure *anemzen* és *anem-se'n*: una monstruositat. En primer lloc la grafia *anem-se'n* no respon a la pronúncia *anemzen*, puix que la *s* inicial d'un mot (aquí *se*) no sona *z* sinó *ç*. Però fixeu-vos en l'enormitat que representa, en un verb pronominal, l'aparellament d'un verb en primera persona (*anem*) amb un pronom de tercera persona (*se*), puix que *se* en català no és altra cosa que el pronom reflexiu de tercera persona. Amb *vés* lliga *te* (*vés-te'n*), amb *vagi* lliga *se* (*vagi-se'n*), amb *anem* lliga *nos* (*anem-nos-en*). La *z* de *anemzen* no és, doncs, sinó una reducció de *nos*, és la *s* final de *nos*, lligant-se amb la vocal següent, sona *z*, com tota *s* final en igual cas. La grafia correcta és *anem's-en* on *'s* està per *nos* i és respectada la pronúncia *anemzen*.

811

26 VIII 1927

Amb gust interrompem, per un dia, les nostres vacances per contestar a les tres preguntes que ens fa el nostre car amic Ferran Soldevila.

Tocant la qüestió de l'emprament del signe d'interrogació al començament d'una proposició interrogativa, estem completament d'acord amb ell: el fet de no tenir una construcció especial per a les proposicions interrogatives, fa molt convenient l'ús d'un signe que ens adverteixi el moment en què comença la interrogació. Si, però, la proposició interrogativa és curta, això és innecessari, puix que, en aquest cas, en començar la lectura de la proposició, la vista ja copsa el signe d'interrogació final, i l'inicial esdevé superflu. Per això creiem, com Ferran Soldevila, que tot admetent el signe d'interrogació inicial, no ens cal imitar estrictament el castellà, que empra els dos signes inicial i final àdhuc en el cas de reduir-se la interrogació a una sola paraula. Salvant aquest cas, advoquem per l'adopció del signe d'interrogació

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

inicial, puix que amb ella es facilita enormement la lectura de les proposicions interrogatives.

Una de les altres dues preguntes, gairebé no és una pregunta: Ferran Soldevila afirma que *somatenista* no és un derivat ben fet de *sometent*, i té tota la raó. Però, ací, som nosaltres que més aviat faríem una pregunta: ¿és que no podria prescindir-se'n de tenir una denominació especial per a designar un individu del sometent? És clar que això és difícil havent-se'n creat ja una; però abans no sabem que la gent digués altra cosa que *un* (*un home, un individu*) *del sometent.*

Quant a la tercera pregunta, que es refereix a la conveniència d'escriure amb majúscula els noms dels naturals d'un poble, la nostra opinió és que, dins el criteri general universalment adoptat per a l'escriptura de les majúscules (prescindint, naturalment, de les llengües que, com l'alemany, escriuen amb majúscula tots els noms, els propis i els comuns), aquells noms s'han d'escriure amb minúscula. Però això no vol dir que, per raons altres que les purament gramaticals, aquells noms no es puguin escriure amb majúscula com fan els francesos: i no parlem dels anglesos, que escriuen amb majúscula àdhuc els adjectius corresponents. Si entre els escriptors, de la categoria de Ferran Soldevila, es manifestava una forta tendència a favor de l'adopció de la majúscula en els dits noms, nosaltres no la combatríem pas: però, ara com ara, votaríem pel manteniment del costum actual d'escriure'ls amb minúscula.

Ⓔ *B* 45 [3-15] *B* 559 [16-22] *B* 46 [23-35]

Ⓥ 1-2 *Amb ... Soldevila.*] om. *B* ‖ 3-4 *Tocant ... estem*] Un il·lustre escriptor ens consulta sobre la qüestió de l'emprament del signe d'interrogació al començament d'una proposició interrogativa. Estem *B* ‖ 10 *Ferran Soldevila*] l'escriptor que ens consulta *B* ‖ 11 *imitar ... empra*] emprar *B* ‖ 16-17 *Una ... Soldevila*] Ferran Soldevila ens ha fet algunes preguntes, una de les quals gairebé no és una pregunta: l'il·lustre historiador *B* ‖ 19 *prescindir-se'n*] prescindir-se *B* ‖ 23 *Quant ... refereix a*] Un escriptor ens pregunta sobre *B*

Ⓕ 1-2 Soldevila (1927)

812

19 I 1928

En reprendre la nostra col·laboració a La Publicitat –interrompuda per la necessitat d'apressar la confecció de tres llibres, dos dels quals comencen ara a estampar-se– pensem dedicar la majoria de les nostres *converses* a notar les faltes que anem constatant en les publicacions catalanes, indicant-ne la correcció i recordant, si s'escau, les regles gramaticals que elles infrin-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

geixin. Moltes regles gramaticals seran, així, recordades, i no hi haurà perill que ho siguin inoportunament, puix que, quan enunciarem una vegada més una regla, serà a propòsit d'una falta constatada en alguna publicació, prova segura de la seva ignorància per part d'algú, i d'algú, precisament, dels qui, escrivint per al públic, tindria el deure de saber-la.

No deixarem per això d'ocupar-nos de tant en tant de les qüestions de lèxic i de sintaxi que van contínuament suscitant-se; i això ens permetrà de contestar, dins les mateixes *converses*, a consultes com les que recentment ens ha fet el senyor F. Soldevila. En dies successius pensem, doncs, ocupar-nos de les qüestions que ens posa aquest car amic nostre.

Però vet ací que ell mateix, en el seu article, ja nota una d'aquelles faltes de gramàtica, a les quals pensem dedicar, com hem dit, la majoria de les nostres *converses*; ens referim a l'ús incorrecte de formes com *violent* i *suculent* en lloc de *violenta* o *suculenta*. Repetim una vegada més a propòsit d'aquesta falta: cap adjectiu en *ent* corresponent a un adjectiu espanyol en *ento* no és invariable en el femení: tots tenen un femení acabat en *enta*. *Violent* i *suculent* (en espanyol, *violento* i *suculento*) es troben en aquest cas; doncs, llur femení serà *violenta* i *suculenta*.

Ⓥ 1 *col·laboració*] publicació *LP*, però una nota al peu de la *conversa* del dia 22 fa aquesta correcció.
Ⓕ 14-15 Soldevila (1928)
Ⓝ 2-3 Possiblement deu tractar-se de les dues publicacions consignades per Solà i Marcet (1998) sota els núm. de ref. 087 i 088.

813

22 I 1928

Al costat de les qüestions suscitades pel senyor F. Soldevila, pròpies d'un estat ja molt avançat de depuració de la llengua, oferien un contrast ben notador, ens portaven a un pla ben per sota del d'aquelles qüestions, aquells *suculent* i *violent* femenins constatats pel mateix senyor Soldevila, que demostren com és de vaga la coneixença que molts periodistes tenen de les regles més elementals de la gramàtica catalana. Però hi ha encara un pitjor que aquells *suculent* i *violent*; i basta, per a convèncer-se'n, passar els ulls per la secció telegràfica i d'altres dels nostres diaris. En algun d'ells, d'un temps ençà, es nota més aviat una davallada lamentable quant a la correcció i a la puresa de llenguatge, fins al punt de fer-nos creure en un possible retorn al català provincià d'abans de la renaixença. I això és vergonyós i intolerable. Cal, costi el que costi, posar-hi remei.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Perquè es vegi que no exagerem, vet ací unes quantes de les innombrables faltes de llenguatge que hem pogut constatar recentment en un diari català (deixant de banda faltes de morfologia com *combatim* per *combatem*, *prevaleixin* per *prevalguin*, *pretingut* per *pretès*, *ocorreix* per *ocorre*, *satisfagui* per *satisfaci*, *podessin* per *poguessin* ... i *vend* per *ven*!):

Tiburons (per *taurons*), *abogat* (per *advocat*), *reinat* (per *regnat*), *lealment* (per *lleialment*), *recavar* (per *recaptar*); i, sense ni tan sols catalanitzar llur terminació, *alcance* (per *abast*), *rebelde* (per *rebel*)... i *fraude* (per *frau*); i, encara, *plaç* (per termini), *carèixer* (per mancar), *gosar* (per gaudir), *lograr* (per *aconseguir*), *arrastrar* (per *arrossegar*), *cundir* (per *esbombar-se*), i *celós* (per *gelós*), i *rogar* (per pregar), i *colgar* (per *penjar*); i –no mentim– *sós* (per *fat*!).

814

24 I 1928

Com s'ha fet i continua fent-se amb els mots, convé que es faci una revisió de les frases fetes i de les expressions formulàries. Una expressió pot estar constituïda per mots, tots ells ben catalans, una fórmula pot recórrer a una paraula ben catalana, i no ésser pas genuïnament catalana, i llavors és evident que, per lògica que sigui, cal combatre-la si ve a posar-se en concurrència amb una expressió o fórmula catalana amenaçant de fer-la desaparèixer. És per això que creiem que té raó el senyor F. Soldevila quan condemna la substitució gairebé sistemàtica que avui es fa de l'expressió *em dol* per *sento*, comparable a la substitució de *no s'hi val* per *no hi ha dret* o *no s'ho val* per *no hi hà de què* i tantes i tantes altres.

La voluntat que ha posat la gent, a vegades, a substituir expressions perfectament catalanes (per exemple, *gràcies*) per d'altres que els han semblat més catalanes (*mercès*), seria indubtablement més ben esmerçada combatent expressions que realment són castellanismes, com la que amb raó condemna el senyor Soldevila.

Ⓔ *B* 603
Ⓥ 9 «*dret*»] «dret», *B* ‖ 14 *castellanismes*] forasteres *B*
Ⓝ 7-9 Vegeu l'art. citat a *CF* 812.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

815

28 I 1928

No podem pas esperançar de veure els diaris catalans alliberats de les faltes greus de llenguatge que hi constatem avui en tanta abundància, mentre una gran part de llur text sigui una traducció del castellà feta a corre-cuita en el moment mateix de compondre el diari.

En una traducció així no hi ha temps material de copsar el significat de cada frase i, llavors, donar-li forma catalana; es tradueix mot a mot sense parar-se a considerar si la frase resultant és correcta o vol dir el mateix que la castellana, o àdhuc si vol dir alguna cosa.

El traductor, en possessió d'una sèrie d'equivalències que ell té establertes entre tals mots castellans i tals mots catalans, acostuma a traduir invariablement cada mot castellà per un mateix mot català. Així, *apoyar*, per exemple, es troba invariablement traduït per *recolzar*, i un mot com *fué*, que vol dir adés *fou* adés *anà*, perilla d'ésser constantment traduït per *fou*, que s'assembla més a *fué* que no pas *anà* (exemple: *fué contando*: *fou contant*, que no vol dir res).

A vegades, amb la pressa, l'indueix a establir una equivalència la semblança exterior entre el mot a traduir i un mot català que significa tota una altra cosa; i així, trobem *alcance*, que vol dir *abast*, traduït per *encalç*, que vol dir *empait*, o bé, exemple preciós, *traer* traduït per *treure*!

Però altres vegades ni tan solament encerta a donar al mot a traduir una forma catalana, i així apareixen en les seves traduccions formes com *rebelde*, *alcance*, *pleno*, etc., etc. Dins aquest cas de no-traducció del mot, recordem un exemple en què, adonant-se el traductor que en realitat deixava sense traduir un mot, el posà entre cometes. Es tractava del mot *bazo*. El traductor acceptava, doncs, cientment un mot castellà, prova evident de la pressa amb què feia la traducció: no tenia temps de consultar un diccionari, on hauria trobat que el *bazo* era la *melsa*!

Ⓔ *B* 315

Ⓥ 3 *corre-cuita*] correcuita *B*, error induït probablement perquè a l'original de *LP* el mot està partit a final de ratlla pel lloc on hi ha el guionet ‖ 6 *catalana*;] catalana, i *LP*, però està corregit així en una nota al peu de la *conversa* següent; *B* no incorpora aquesta correcció ‖ 25 *cientment*] certament *LP*, corregit també així en la mateixa nota; *B* no incorpora tampoc aquesta correcció.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

816

31 I 1928

Certes seccions dels nostres diaris són en el fons bilingües: els mots prou són, si no tots gairebé tots catalans, però la construcció és en absolut castellana. Són traduccions mot a mot en què sovint són infringides les regles més elementals de la sintaxi catalana. Allí on en castellà hi ha un *que*, en català apareix un *que*; on hi ha un *lo*, un *el*; on hi ha un gerundi, un gerundi, etc.; i a vegades, naturalment, resulten frases que són completament ininteHligibles. Per entendre-les cal fer una substitució mecànica dels mots, inversa de la que ha fet el traductor: llavors, reproduïda la frase castellana, hom entén el que era impossible d'entendre en la traducció catalana.

Trobeu, per exemple, «*fou transcurrint el temps*». Això no vol dir res. Però reemplaceu *fou* per *fué*, *transcurrint* per *transcurriendo*, *el temps* per *el tiempo*, i així obteniu la frase castellana *fué transcurriendo el tiempo*, perfectament clara: vol dir *anà transcorrent* (no *transcurrint*, naturalment) *el temps*.

El lector comprèn bé com ha estat que ha sortit una enormitat com *fou transcurrint el temps*: el traductor, que no es detura a copsar el sentit d'allò que tradueix i no fa sinó traduir cada mot aïlladament, veu *fué* i el substitueix per *fou*, veu *transcurriendo* i el substitueix per *transcurrint*, sense adonar-se que *fou transcurrint* no vol dir res, i que calia traduir *fué* per *anà*.

Citem un altre cas curiós. Es tractava de traduir *a lo bueno* (tres mots): el primer és traduït per *a*, el segon per *el*, el tercer per *bo*, i el resultat és *a el bo* (tres mots): el traductor s'ha oblidat que *a* i *el* es contrauen sempre en *al*!

817

7 II 1928

El senyor F. Soldevila senyala el nom *número* com un mot que caldria proscriure de la llengua literària. La forma del mot és realment no-catalana, i la distinció que hom fa entre *número* i *nombre* és així mateix del tot arbitrària. Com fa observar molt bé el senyor Soldevila, és partint d'un estat de la llengua en què es deia exclusivament *número*, que, en reintroduir *nombre*, el fet que el francès posseís *numéro* i *nombre* amb significacions distintes fou la causa que no goséssim eliminar del tot *número* i el retinguéssim, com equivalent de *numéro* francès, significant el nombre amb què una cosa és designada dins una sèrie o col·lecció: *La casa número 3*; *El número 3 d'una revista*, etc. Si en el català central ens haguéssim trobat que dèiem *nombre* i no

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

número (com ocorre en algun parlar català), mai segurament se'ns hauria ocorregut d'introduir en català aquest mot de forma castellana: fou certament en tractar de reemplaçar *número* per *nombre*, que, adonant-nos que el francès feia una distinció entre *numéro* i *nombre*, no es gosà a fer aquella substitució en els casos en què el francès diu *numéro*.

I així s'establí una distinció anàloga a la que més tard s'ha establert entre *orgue* i *òrgan* o entre *muscle* i *múscul*, amb la diferència, però, que en el cas de *nombre* i *número*, l'un dels dos mots té una forma no gens catalana i que la distinció entre ambdós mots no és avui realment sentida sinó per una minoria exigua de catalans, puix que la gent continua, en general, dient *número* en tots els casos (en aquells indrets, naturalment, on *nombre* havia desaparegut de la llengua parlada).

Però és indubtable que els que s'han acostumat a fer aquesta distinció, no es resignarien fàcilment a abandonar-la, i algú a qui ha estat insinuada la conveniència de renunciar a *número*, ja l'ha defensat invocant l'abreviació internacional N.º, de la qual seria la lectura. Potser, doncs, més que condemnar en absolut el mot *número*, el que cal, ara com ara, és de fer constar que *nombre* és permissible en tots els casos i que no és per tant erroni de traduir *número* per *nombre*. Faríem llavors com els anglesos, que, al costat del mot *number*, que poden usar en tots el casos, admeten el mot *número* (whose abbreviation is N.º).

Ⓔ *B* 512

Ⓥ 11 *se'ns*] no se'ns *B* ‖ 23 *els que*] els qui *B* ‖ 24-26 *i ... lectura*] om. *B* ‖ 30 «*número*»] «numero» *B* ‖ 31 (whose ... N.º)] om. *B*

Ⓝ 1-2 Vegeu l'art. citat a *CF* 812.

818

11 II 1928

¿Recordeu la campanya que es va fer temps endarrera contra els gerundis desadverbialitzats? Va donar el seus fruits: es notà tot seguit una disminució considerable d'aquelles horribles frases de gerundi que, en lloc d'expressar una circumstància del fet expressat pel verb principal, denoten un fet posterior (que, correctament, no pot ésser expressat sinó per una segona proposició independent de la primera). *Vaig anar a casa seva trobant-lo a fora*: heus ací un exemple de gerundi desadverbialitzat. El fet de *trobar-lo a fora* no és cap circumstància de *l'anada a casa seva*. Podem anar a casa seva *corrent, procurant no fer tard, pensant que el trobarem*, etc., etc., però no *trobant-lo a fora*. El fet de *trobar-lo a fora* és posterior a *la meva anada, i ha*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

d'ésser, doncs, expressat en una proposició a part: *Vaig anar a casa seva i el vaig trobar a fora.*

Doncs bé, cal reconèixer que la millora iniciada arran d'aquella campanya, fou una millora passatgera: avui el famós gerundi desadverbialitzat torna a trobar-se usat amb la mateixa abundància que abans: «ha estat arrastrat (sic) el pont de la via fèrria, *quedant* interceptat el tràfec...», «l'automòbil topà contra un arbre, *quedant* ferits els ocupants.» etc., etc.

¿Serà inútil que sol·licitem de nou l'atenció dels nostres escriptors envers aquests gerundis? Remeiar-los no és pas difícil: no cal sinó posar un xic d'atenció als gerundis que segueixen el verb del qual depenen. Gairebé sempre indiquen una acció posterior i són per tant dolents. Llavors basta, en general, de canviar la frase de gerundi (*trobant-lo a fora*) per una proposició independent (*i el vaig trobar a fora*). Àdhuc en una traducció a corre-cuita del castellà, no sembla difícil de fer una tal correcció. És qüestió de voler-ho fer: no es tracta de cap correcció dificultosa.

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 626, 697, 703 i 838.

819

18 II 1928

Resten encara sense respondre algunes de les consultes que, temps endarrera, ens feia el senyor F. Soldevila. Són les referents a l'ús adverbial de l'adjectiu *breu*, a la licitud de l'expressió *dins un any* i semblants, i a la conveniència d'eliminar el mot *pudor* traduint l'espanyol *pudor* o el francès *pudeur*.

Té raó el senyor Soldevila quan diu que l'ús adverbial de l'adjectiu *breu* constitueix un gal·licisme, com en té quan troba infundada l'aversió que alguns semblen tenir per l'expressió *dins un any*, que és, en efecte, perfectament lícita. Ara, quant a *pudor*, reconeixem amb ell els inconvenients d'aquest mot, que es confon gràficament amb *pudor* significant *mala olor*; però no ens sembla que el fet d'ésser homògrafs *pudor* (fr. *pudeur*) i *pudor* (fr. *puanteur*) basti per a condemnar el primer d'una manera absoluta. Creiem que és suficient que els escriptors, no oblidant l'existència d'aquella homografia, vagin molt amb compte en el seu ús, recorrent, si és necessari, a algun dels substituts proposats pel senyor Soldevila. En general, però, l'equívoc és fàcilment evitable sense renunciar a *pudor* (fr. *pudeur*): l'adjunció, per exemple, de l'article o de qualsevol altre atribut, en masculí, exclou tot equívoc amb *la pudor* (fr. *puanteur*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *B* 531
Ⓥ 4 *l'espanyol*] el castellà *B*
Ⓝ 1-2 Vegeu l'art. citat a *CF* 812.

820

21 II 1928

Al Sr. M. M.

És blasmar algú, no *blasmar d'algú.*

No recordem exemples antics del verb *regraciar*, si no és construït amb un complement directe de cosa i un complement indirecte de persona: *regraciar a algú alguna cosa. Regraciar*, així, ve a ésser un equivalent d'*agrair*. Els moderns, reprès el verb, el construeixen habitualment amb un complement directe de persona i un complement de cosa introduït amb la preposició *de* o *per*: *regraciar algú d'alguna cosa* o *per alguna cosa. Regraciar* ve, llavors, a ésser l'equivalent del *remercier* francès. No sabríem desaprovar aquesta construcció, àdhuc suposant que fos completament estranya al català antic: el verb, donada la seva formació, no repugna aquella significació ni per tant aquesta construcció, i d'altra banda, aquesta permet d'expressar en un sol mot la idea de donar les gràcies, com fa el *remercier* francès. En tot cas, *regraciar* és preferible al *remerciar* que usen alguns.

Cap guany, en canvi, no representa per a la llengua el canvi de construcció que alguns fan amb el verb *blasmar*, i que consisteix a reemplaçar el complement directe per un complement introduït amb la preposició *de*, a dir *blasmar d'algú* en lloc de *blasmar algú*. Ací, el canvi de construcció sembla únicament motivat pel fet que amb el *blasmar* hom reemplaça un *dir mal* que hom té en el pensament: el *blasmar*, llavors, apareix amb la mateixa preposició que posaríem darrera d'un *dir mal*: *dir mal d'algú*, doncs, *blasmar d'algú*. Equipareu, en canvi, *blasmar* amb un *censurar* o sia *jutjar* o *declarar digne de blasme* (que és la seva veritable significació), i llavors us sortirà la construcció justa: *blasmar algú* (ço és, jutjar o declarar *algú digne de blasme*). Compareu amb el francès: *blâmer quelqu'un*, no *blâmer de quelqu'un.*

821

26 II 1928

Indubtablement els encarregats de traduir els telegrames castellans tenen les seves instruccions encaminades a evitar determinats castellanismes. Ells

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

saben, per exemple, que no han de deixar passar cap *lo* neutre, i no en deixen passar cap. Però fixeu-vos que el *lo* a evitar és sistemàticament reemplaçat per *el*; i és que la instrucció sobre el *lo* es redueix a advertir que cal evitar el *lo* i que el seu substitut és *el*. Totes les instruccions que se'ls donen són segurament d'aquest tenor: on trobeu un *menos*, poseu un *menys*; on trobeu un *además*, poseu un *demés*; on trobeu un *lo*, poseu un *el*. Aquesta mena de regles són suficients en molts casos; en altres, no. El cas del *lo* neutre és dels segons. Què cal fer allavors? Reemplaçar la regla única per tantes regles com traduccions diverses pot tenir el mot a evitar. Millor dit: no donar una regla sobre el *lo* aïllat, sinó sobre les diverses combinacions en què entra el *lo* (*lo que*, *lo bueno*, *en lo referente a*, etc.). Així, *en lo referente a* és, en català, *en allò que es refereix a*; doncs convé que, entre les instruccions donades al traductor, n'hi hagi una que digui: una tal frase (i tal altra i tal altra d'anàlogues) es tradueix per tal frase (i tal altra i tal altra). Les instruccions, en casos com el del mot *lo*, tenen de recaure sobre la frase en bloc, no sobre el simple mot a evitar. En el cas de *lo*, la substitució sistemàtica de *lo* per *el*, dóna a vegades frases absurdes i ininteligibles, com *el bona que és*, per exemple!

822

2 III 1928

Al Sr. R. H.

El fet que ara ens denuncia el Sr. R. H. fou ja advertit anys endarrera per Mn. Clascar, i després n'hem parlat algun cop nosaltres en aquestes converses. És evident, però, que els advertiments de Mn. Clascar i els nostres no han tingut cap eficàcia. Es tracta de l'abús que fem, escrivint, de frases verbals com *vaig a fer*, *estar fent*, allargassaments, ja sovint del mal gust en espanyol, l'ús repetit dels quals devem indubtablement a una imitació servil de les construccions castellanes corresponents.

Vaig a fer és sens dubte una combinació de mots perfectament catalana quan *vaig* hi té el mateix valor que té en una frase com *vaig a casa*. Però és dubtós que es pugui dir el mateix quan *vaig*, *vas*, etc., perdut el seu valor de «transportar-se d'un indret a un altre», hi és emprat com un mer auxiliar de temps, la frase prenent el valor d'un futur immediat de l'altre verb, com quan diem *vas a escarmentar-te*, que té tot l'aire d'una combinació emmanllevada.

Quant a *estar fent*, és clar que és acceptable, però és evident que se n'a-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

busa. És una frase que el català ha usat tostemps més aviat amb circumspecció, mentre que ara és emprada pot dir-se sistemàticament en substitució del verb simple, sempre que es tracta d'expressar una acció començada abans del moment designat pel verb i que dura encara en aquest moment. El català, fora dels casos en què es vol emfasitzar la idea de la continuïtat de l'acció, usa millor el verb simple que la perífrasi en qüestió, i tenia certament raó Mn. Clascar quan blasmava la substitució habitual d'una frase com *vam arribar quan dinaven*, per la frase *vam arribar quan estaven dinant*.

Ⓔ *B* 218 ENDREÇA] om. *B*

Ⓥ 1-4 *El ... eficàcia.*] om. *B* ‖ 4 *Es tracta*] Algun cop hem parlat *B* ‖ 5-6 *allargassaments ... espanyol*] om. *B* ‖ 6-7 *servil*] om. *B* ‖ 7 *corresponents*] *avantposat a* construccions *B* ‖ 16 *tostemps*] totstemps *LP*, per error, restablert també a *B* (Cf. *Diccionari ortogràfic*: tostemps) ‖ 22 *Mn.*] mossèn Frederic *B* | *quan*] quan, temps enrera, *B*

Ⓝ 3-4 Vegeu *CF* 477 i *CF* 655.

823

6 III 1928

Al Sr. R. H.

Creiem que es veia bé quin era *l'anar a fer* que condemnàvem en la conversa anterior. Quan el verb *anar* hi vol dir «transportar-se d'un lloc a un altre», la combinació és, no cal dir-ho, perfectament acceptable: *vaig a cercar aigua a la font, ara vaig a pagar-li el lloguer* (dit per un que *va* a casa del propietari per tal de pagar-li el lloguer). També és correcta quan el verb *anar* hi està usat en sentit figurat, significant, per exemple, procedir: *Resolt el primer problema, anem a resoldre el segon. L'anar a fer* que condemnem és el d'una frase com *vas a patir molt*, equivalent a *patiràs molt*. És el cas en què *anar* és un simple indicador de temps, expressa simplement la futuritat immediata.

Una llengua que, com el català, posseeix la perífrasi *vaig escarmentar-me* amb la valor d'un pretèrit, es comprèn que repugni una perífrasi com *vaig a escarmentar-me* amb la valor d'un futur: *m'escarmentaré*. Malgrat l'existència del perfet perifràstic (*vaig fer*), es comprèn la possibilitat d'una combinació com *vaig a fer* (àdhuc en el cas en què és possible una confusió formal amb aquell pretèrit per absorció de la *a*) quan la idea de *anar* (en sentit propi o figurat) és ben present en el *vaig*, però no quan el *vaig* hi esdevé un mer auxiliar de temps talment com en el pretèrit *vaig fer*.

Ⓔ *B* 219 ENDREÇA] om. *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

824

9 III 1928

Al Sr. R. H.

No condemnem en absolut la perífrasi *estar fent*. Però és ben cert que fins aquests darrers anys l'extensió del seu ús en la llengua parlada era lluny d'ésser la que té en espanyol *estar haciendo*. Ja no s'usa per molts solament en els casos en què hom insisteix sobre la idea de continuïtat de l'acció, sinó sempre que existeix aquesta continuïtat, àdhuc en aquells casos en què res no perd la llengua no indicant-la expressament, per tal com ja es desprèn clarament del context. Mn. Clascar havia recollit exemples de *estar fent* que, contrastats amb les frases resultants de substituir-hi la perífrasi pel simple verb *fer*, sonaven indubtablement com a menys genuïnament catalans.

Però es tracta, ací, d'una pertorbació dificilíssima de combatre. És comparable a la pertorbació que es nota en l'ús de *estar* i *ésser* amb els adjectius, que fa que alguns diguin *estar fred* on sempre s'havia dit *ésser fred*: la llengua que diu *estar bo*, *estar malalt*, *estar irat* (expressant un *estat*), és tan fàcil que llisqui a acceptar un *la sopa està salada*, en lloc de la *sopa és salada* (expressant una *qualitat passatgera*). L'evitació de *estar* en aquest cas és segurament difícil; però encara ho és més en el cas d'ús indegut de *estar* amb gerundi.

Ⓔ *B* 220 ENDREÇA] om. *B*
Ⓥ 3 *espanyol*] castellà *B*
Ⓝ 7-9 Vegeu *CF* 477, 655, 822.

825

3 IV 1928

«Guanyaren F. i J. amb un score que demostra *el renyida* que fou la lluita.»

Heus ací una frase que seria del tot ininteligible si, en llegir-la, no reemplacéssim *el renyida* per *lo renyida*. Que és la substitució inversa de la que ha fet l'autor de la frase transcrita, el qual, tenint al davant un *lo reñida*, no ha sabut fer altra cosa, recordant que el català literari rebutja l'article neutre *lo*, que traduir el *lo* castellà o reemplaçar el *lo* del llenguatge parlat per un *el*, com hauria fet si s'hagués tractat d'un *lo* antecedent d'un relatiu. Certament, per haver de fer aquesta correcció, més valia que hagués deixat l'article *lo*: la claretat hi hauria guanyat: *lo renyida* és incorrecte, però és, almenys, perfectament intel·ligible. *Lo renyida* és dolent, però *el renyida* és pitjor: dissimula un castellanisme de forma, però, la frase és encara dolenta

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i, el que és pitjor, inintel·ligible si un no desfà la substitució feta per l'autor en escriure-la.

És l'inconvenient d'adoptar procediments mecànics de catalanització. Bo és que es vulgui evitar un castellanisme; però cal, en cada cas, saber com s'evita. Si no se sap, millor és deixar-lo. Saber que cal evitar *lo* és saber alguna cosa; però cal saber alguna cosa més: cal saber com s'ha de reemplaçar en cada cas. Creure que es pot sempre evitar *lo* reemplaçant-lo per *el*, porta a construccions lamentables com les del passatge transcrit. Però, per a molts, és massa demanar que aprenguin que en el cas d'aquest passatge no s'evita el *lo* reemplaçant-lo simplement per un *el*, sinó que cal reemplaçar «*lo* + adjectiu + *que* + verb» per «*com* + verb + de + adjectiu»: *com fou de renyida.*

Ⓔ *B* 201
Ⓥ 9-10 «*lo renyida*» ... *inintel·ligible*] om. *B* ‖ 12 *un*] hom *B*
Ⓕ 1 *LP* (31 III 1928), 7f
Ⓝ 1 «Davant el Match Chile-Espanya de la Copa Davis». La frase fa ref. a la victòria de la parella de tennistes Flaquer i Juanico sobre la formada per Morales i Tarruella, en el partit celebrat el dia abans a les pistes del Reial Barcelona Lawn-Tennis, en el marc de les eliminatòries prèvies.

826

17 IV 1928

En el mateix número de LA PUBLICITAT on condemnàvem la construcció *el renyida* (emprada en substitució de *lo renyida*) trobàvem un exemple de la construcció catalana (vivent a Mallorca) que tan bé resol el cas del *lo* intensiu (*lo reñida que es*) i que nosaltres indicàvem al final de la nostra conversa (*com és de renyida*). En rigor, però, no era exactament la mateixa, sinó una variant en què és suprimida la preposició *de* davant l'adjectiu, dient-se *com és renyida*, en lloc de *com és de renyida*, omissió que creiem admissible sempre que la subordinada és de tal naturalesa que no són possibles, sense equivaler-se, un *com* modal i un *com* intensiu. Heus ací l'exemple al·ludit: «Això us donarà a entendre com sóc fidel a l'ensenyament de l'Estat.»

Però, en el mateix telegrama on figurava aquesta construcció, hi havia un *el* corresponent a un *le* neutre francès, en una expressió en què el català antic no hauria emprat *lo* (és a dir, *el*), sinó *al*: *el més ràpidament possible.* Nosaltres, en una expressió com aquesta, preferiríem *al* a *el.* Tan viable és, en efecte, l'un com l'altre, i el primer té l'avantatge que restableix una construcció amplament usada en català antic.

Ⓔ *B* 202
Ⓥ 8 *naturalesa*] natura *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓕ 10 *LP* (3 IV 1928), 5f
Ⓥ *ensenyament*] ensenyança
Ⓝ 1-5 Vegeu *CF* anterior. ‖ 10 «Discurs de Poincaré a Carcassona»: «Avui encara sóc membre del Consell de tres Universitats; això us donarà a entendre com sóc fidel a l'ensenyança de l'Estat».

827

19 IV 1928

Fa ja temps que s'establí com a regla que els verbs que demanen un complement substituïble pel pronom *hi* (*acostumar-se, entretenir-se*) s'han d'enllaçar amb el seu complement mitjançant la preposició *a* quan aquest és un verb en infinitiu, essent així que, quan el complement és un nom, els uns es construeixen amb la preposició *a* i els altres amb la preposició *en*. Diem, amb la mateixa preposició, *acostumar-se a una cosa i acostumar-se a fer una cosa*; però, tot dient-se *entretenir-se en una cosa*, cal dir, segons aquella regla, *entretenir-se a fer una cosa*. Anàlogament *pensar en tu*, però *pensar a venir*. La regla en qüestió és sovint negligida pels nostres escriptors, sense adonar-se'n que la fa indispensable el sol fet d'acceptar-se l'infinitiu precedit de *en* en les determinacions circumstancials (*en entrar jo, tots s'alçaren*). L'admissió de la preposició *en* davant un infinitiu, sia aquest complement (*entretenir-se en fer...*) o circumstancial (*en entrar jo...*), condueix a frases equívoques, sols evitables, si mantenim la construcció *en entrar jo*, etc., erigint en regla l'ús exclusiu de la preposició *a* davant l'infinitiu-complement, ja recomanable per altres raons.

Llegíem en un bell article inserit dies endarrera a La Publicitat: «El secret està *a* saber plagiar» (d'acord amb la regla); però tot seguit: «*en* fer-ho amb gràcia; *en* procurar que...» Hom s'explica difícilment que havent introduït el primer complement amb la preposició *a*, l'autor canviï sobtadament de construcció emprant, amb el mateix verb *està*, la preposició *en* davant el segon i el tercer complement. Fóra més comprensible *en* en tots tres casos (oblit de la regla) que no *a* en un cas i *en* en els altres dos. ¿O és que creu l'autor que és indiferent l'ús de l'una o de l'altra de les dues preposicions? Per a nosaltres no ho és pas, i insistirem en l'exclusió de *en* davant els infinitius-complements, almenys mentre no sigui bandejada la construcció *en entrar jo*, etc., cosa que creiem difícil i, certament, no pas desitjable.

Segons nosaltres, el paràgraf transcrit hauria de dir: El secret està *a* saber plagiar; *a* fer-ho amb gràcia, *a* procurar que...

Ⓕ 17-19 Bellmunt (1928)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

828

4 v 1928

Convindria que portéssim la nostra atenció d'una manera especial cap a un aspecte de la construcció que fins ara hem més aviat negligit: ens referim a l'ordre dels mots dins la proposició. És fàcil constatar en el català escrit actual un nombre exorbitant d'inversions immotivades. Comparem un escrit català amb un de francès o d'anglès i notarem que, així com en aquestes llengües la inversió és una cosa excepcional, en català apareix com una construcció normalíssima: els casos d'inversió i de no inversió estan gairebé en raó inversa en català que en aquelles llengües. I és que, així com en aquestes llengües la inversió és sempre motivada, en català alterem a cada pas l'ordre gramatical dels mots sense que cap motiu d'ordre estilístic en justifiqui la inversió.

Si hem de dir que, en una gramàtica, la sintaxi precedeix la morfologia, sense que hi hagi cap intenció d'emfasitzar la idea expressada pel mot *morfologia*, sembla que, no havent-hi cap motiu per alterar l'ordre gramatical dels mots, no cap dir-ho d'altra manera que així: «la sintaxi precedeix la morfologia». Doncs, bé; dins les habituds estilístiques del català actual, no tindria res d'estrany que aquesta proposició aparegués tragirada així: «la morfologia, la precedeix la sintaxi». ¿Per què aquesta inversió que obliga a expressar dues vegades el complement, si no hi ha cap intenció d'emfasitzar-lo? ¿Per què no dir, planerament: «la sintaxi precedeix la morfologia»? Construccions com «la morfologia, la precedeix la sintaxi», tan freqüents en el català d'avui, haurien d'ésser curosament evitades. Sobretot, si es té en compte que, àdhuc quan per algun motiu volguéssim començar pel terme *la morfologia*, podríem fer-ho sense recórrer a la inversió, és a dir, sense alterar l'ordre gramatical dels mots, dient «la morfologia és precedida per la sintaxi».

Ⓔ *B* 292
Ⓥ 3 *constatar*] de constatar *B* ‖ 8 *que,*] que *B*

829

6 v 1928

Normalment, en l'oració expositiva l'únic membre que va davant el verb (llevat dels pronoms febles i de la negació *no*) és el subjecte: els complements del verb, el terme predicatiu, els circumstancials, van darrera. L'anteposició

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de qualsevol d'aquests membres al verb constitueix, doncs, una inversió (com igualment, la posposició del subjecte). Ara bé, aquesta inversió no s'hauria de fer que no fos motivada. Molt fort ha d'ésser el motiu perquè alterem l'ordre d'un complement; no així, quan es tracta d'un circumstancial començant una proposició; però el català abusa d'aquesta inversió fins al punt que sembla que l'anteposició del circumstancial al verb hi sigui la construcció normal, i la posposició, l'excepció. Però el que és pitjor, encara, és que, un cop començada una proposició per un circumstancial, es sol, quan ve el verb, acompanyar-lo d'un pronom feble (*en, hi*) equivalent al circumstancial ja expressat, el qual resulta, així, doblement emfasitzat (per la inversió i per la repetició) sense que, sovint, l'autor hagi tingut la més petita intenció d'emfasitzar-lo. La inversió ha estat simplement deguda al fet que la idea que el circumstancial exposa se li ha ocorregut en primer terme; per això sol l'ha posat primer; però, després, en construir la proposició, oblidant que la determinació circumstancial escrita és un membre de la proposició que està construint, el tracta com si fos una cosa dita a part, anterior a la proposició, i llavors, naturalment, sent la necessitat d'expressar-lo mitjançant un pronom feble. Com, tenint en la ment la idea «en aquell palau», diem «hi vivia el comte», l'escriptor, després d'haver escrit «en aquell palau», tractant aquesta determinació de lloc com una cosa deslligada de la proposició que construeix, diu «hi vivia el comte»: *en aquell palau hi vivia el comte.* Aquesta construcció, és clar, no és en absolut condemnable; però d'acceptar-la excepcionalment, com un recurs estilístic, a usar-la podríem dir sistemàticament, com fan molts, hi ha una distància enorme. I això últim és el que cal combatre si no volem que el català aparegui en un pla d'inferioritat respecte a les llengües germanes.

Ⓔ *B* 293
Ⓥ 5 *Ara*] Doncs *B* ‖ 11 *es*] se *B*

830

10 v 1928

En una exposició que no comporta cap moviment afectiu de l'autor (l'enunciació d'una veritat científica, la descripció d'un procés físic o químic, etc.), l'ús freqüent de les inversions constitueix una veritable barroeria. Un lector francès o anglès restaria estupefacte de trobar-se amb una prosa tan moguda, tan plena d'inversions i de pleonasmes, contrastant estranyament amb la naturalesa de l'assumpte tractat. No podria sinó pensar dels catalans:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

¡quina gent singular és aquesta que, sense cap motiu aparent, tortura la frase i la capgira i la reforça a cada moment amb mots pleonàstics! Perquè no podria pas imaginar que tot aquell trasbals que el meravella, no és una cosa volguda, com sia cosa que l'assumpte tractat comporta perfectament l'ordenació gramatical dels mots en el moment de portar-los al paper. Però allò que el lector francès o anglès atribuiria a un estat emotiu inexplicable, no és degut a altra cosa sinó al fet que l'escriptor, al qual ja acuden els pensaments prou desordenadament, va escrivint els termes de la proposició en el mateix ordre que se li ocorren les idees sense fer el menor treball de reordenació, com ignorant que hi ha un ordre gramatical dels mots dins la proposició. La seva prosa no es veu, així, alliberada d'un element subjectiu que constitueix una veritable nosa per al lector, que es veu obligat a seguir el pensament de l'autor en una fase encara a superar de l'elaboració del seu treball. Molts escrits catalans demanen encara l'última mà que els hauria hagut de donar llur forma definitiva, on els mots apareguessin en l'ordre adequat per a produir l'efecte volgut, que no és pas sempre l'ordre en què han anat compareixent a la ment de l'escriptor.

Ⓔ *B* 294
Ⓥ 6 *naturalesa*] natura *B*

831

15 V 1928

«Del projecte n'és l'autor el Sr. X.»

Heus ací un exemple d'una construcció tan freqüent avui en la nostra prosa, que segurament són molts els que no hi trobaran res de condemnable. I, amb tot, té una ordenació de mots tan antigramatical, que hom es veu gairebé obligat a posar una falca al verb perquè la proposició no sembli incompleta.

La proposició en qüestió, sense la inversió que implica de començar-la amb el membre «del projecte», diria així: «L'autor del projecte és el Sr. X.» ¿Què s'ha guanyat invertint l'ordre dels mots del grup «l'autor del projecte»? Afeixugar la frase amb un mot falca. I com que la inversió del nostre exemple és practicada amb tanta freqüència, hem acabat per veure en el mot falca *en* l'acompanyament obligat de tot verb que porta anteposat un membre començat amb la preposició *de*: *en* ja no és sentit com un pleonasme; i llavors l'emprem àdhuc en aquells casos en què l'anteposició del dit membre no constitueix una inversió, com ocorre quan és el terme relatiu, i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

convertim normalment una frase com «el projecte del qual és autor el Sr. X.» en «el projecte del qual n'és autor el Sr. X».

Esforcem-nos, doncs, a no fer inversions inútils. Defugint-les, evitaríem la munió de mots falques que tant enfastigen la nostra prosa, i no cauríem en construccions tan antigramaticals com és la d'expressar dues vegades un complement, la primera amb un relatiu i la segona amb un pronom feble («el projecte *del qual n'*és autor el Sr. X»).

Ⓔ *B* 297
Ⓥ 1 *Sr.*] senyor *B* ‖ 3 *els que*] els qui *B* ‖ 8 *Sr.*] senyor *B* ‖ 16, 17 *projecte*] projecte, *B* | *Sr.*] senyor *B* ‖ 19 *enfastigen*] enfastiguen *LP, per error*; afeixuguen *B* ‖ 22 *Sr.*] senyor *B*

832

20 V 1928

Els dos grans defectes de la prosa actual són la freqüència de les inversions i la tendència a encabir en una sola proposició allò que naturalment hauria d'ésser expressat per mitjà de dues o més proposicions independents. Avui és freqüent que l'escriptor que ha d'enunciar una sèrie d'esdeveniments successius sense cap lligam de causalitat entre ells, ho faci, no mitjançant una sèrie de proposicions independents adequadament ordenades i coordinades, sinó mitjançant una sola proposició en què un dels esdeveniments és enunciat com a principal i els altres apareixen expressats per oracions subordinades talment com si fossin circumstàncies d'aquell.

S'ha d'enunciar, per exemple, aquests tres fets successius: el bolc d'un cotxe en un dels revolts d'un camí, la conducció dels ferits al poble de X., la mort d'un d'ells, el senyor Y, poc abans d'arribar en aquest poble. Sembla que això hauria d'enunciar-se, si fa o no fa, així: «El cotxe bolcà en un dels revolts del camí. Els ferits foren conduïts al poble de X. Un d'ells, el senyor Y, morí poc abans d'arribar-hi.» L'enunciació d'aquests fets, però, sol avui fer-se així: «El cotxe bolcà en un dels revolts del camí, *essent* els ferits conduïts al poble de X., *morint* l'un d'ells, el senyor Y., poc abans d'arribar-hi.»

La causa principal de l'abundància de gerundis incorrectes és aquesta dèria de fer frases llargues, com la de l'abundància de *hi* i de *en* pleonàstics és la *pràctica* freqüent de les inversions.

Ⓔ *B* 299
Ⓥ 8-9 *subordinades*] subordinades, *B*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

833

29 V 1928

Al Sr. M. M.

Ja sabem que hi ha qui defensa l'hipèrbaton i els llargs enfilalls de frases i oracions subordinades, que, segons ells, donarien a l'estil vivor, energia i amplitud. Però, en realitat, si en la prosa actual trobem tan abundosament tota mena d'inversions i un predomini aclaparador de la subordinació sobre la coordinació, tot això no és pas volgut: es deu simplement al fet que molts no tenen ni idea d'algunes de les qualitats que ha de tenir un escrit perquè es pugui considerar ben redactat. Ignoren que l'ordre d'exposició més adequat no coincideix sovint amb l'ordre en què se'ns han anat ocorrent les idees, i que cal posar una gran cura a marcar degudament la il·lació dels pensaments anunciats. S'estalvien, així, el treball d'ordenació dels mots dins la proposició, i el treball, singularment difícil, de seccionar el discurs en una sèrie de proposicions independents degudament ordenades i coordinades. En lloc d'una sèrie de proposicions la il·lació de les quals resti ben senyalada, cadascuna en el seu lloc degut, amb la seva conjunció adequada, amb el seu verb en el temps que li pertoca d'estar, apareix llavors una sola proposició desordenada i allargassada, en què no són les relacions que hi ha entre els pensaments allò que governa llur expressió, sinó el mecanisme de la subordinació. El treball de redacció resulta, així, extraordinàriament simplificat; però l'escrit en pateix enormement: es pot dir, en rigor, que encara és a mig redactar. Cal, doncs, que posem un gran esment en la redacció dels nostres escrits, evitant les inversions innecessàries, els pleonasmes inútils, i sobretot les proposicions quilomètriques farcides d'oracions subordinades i de frases de gerundi.

Ⓔ *B* 300 ENDREÇA] om. *B*

834

1 VI 1928

Diferents vegades hem combatut, sense èxit, l'ús de la perífrasi *va a fer* en el sentit d'un simple futur. Heus-ne ací un exemple tret d'un diari d'ahir: «Les despulles humanes *van a ésser* examinades atentament, i...»

Quin és el *va a fer* bo i quin és l'incorrecte? Un senzill exemple bastarà a fer-ho comprendre:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Si essent fora de casa, on hem de dinar, diem: «Anem a dinar», aquest *anem a dinar* és correcte.

Si essent al rebedor de la casa i el dinar servit al menjador, diem «Anem a dinar», aquest *anem a dinar* és correcte.

Però, si volent anunciar que avui, contra el costum, dinarem a les tres, i diem: «Avui anem a dinar a les tres», aquest *anem a dinar* és incorrecte. (No es tracta, naturalment, d'un *anem a dinar a les tres* que vulgui dir que a les tres *anirem* realment a l'indret on hem de dinar.)

Aquest últim cas és el del passatge transcrit, que, segons nosaltres, hauria d'esmenar-se així: «Les despulles humanes *seran* examinades atentament...»

Ⓕ 3 *LVC* (31 v 1928), 5b
Ⓝ 3 «La situació actual. Inspecció d'una cova descoberta a Altamira».

835

12 VI 1928

Indubtablement els castellanismes sintàctics són dels més difícils d'extirpar. Si es tracta de bandejar un mot foraster del qual s'ha trobat el substitut adequat, basta denunciar-lo i indicar aquest substitut, perquè tot seguit hom vegi operar-se una reducció en l'ús d'aquell mot, i sovint no tarda a ésser del tot bandejat. Àdhuc en el cas en què la substitució ofereix la dificultat de no poder-se fer per mitjà d'un sol substitut (com en el cas de *apoiar*, per exemple), no solament no per això deixa el mot foraster d'ésser aviat bandejat, sinó que, després d'un període més o menys llarg de substitucions errònies, acaben per emprar-se correctament els seus substituts.

¡Però quan es tracta d'un castellanisme sintàctic, quant lentament s'opera la seva eliminació! ¡I quines recaigudes no sofreix de tant en tant! ¡Recordem el cas del *doncs* causal, de l'adjectiu *demés*, del relatiu compost *el que*. Fa anys que han estat denunciats (llurs substituts són *puix que*, *altres*, *el qual*), se n'ha insistentment parlat, condemnant-los, dotzenes de vegades; i, no gens menys, encara avui no és rar de trobar-ne exemples àdhuc en els diaris de ciutat, àdhuc en llibres!

Caldrà, doncs, tornar a ocupar-se'n encara, una vegada més i una altra i una altra. No basta que molts no els cometin ja: no els hauria de cometre ningú; i mentre hi hagi escriptors que hi incorrin, estarà plenament justificat que hom torni a ocupar-se'n per veure si a la fi se'n pot aconseguir l'extirpació completa.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Així, no s'estranyin els lectors si en aquestes planes tornem a parlar del *doncs* causal, i del relatiu compost *el que*, i de l'adjectiu *demés*, de l'ús incorrecte del mot *quin* i de l'article neutre..., defectes dels quals és una vergonya que a hores d'ara el català no estigui encara completament alliberat.

836

23 VI 1928

Una vegada més parlem del *doncs* causal... Alguns ens faran, sens dubte, el retret que ja se n'ha parlat prou, d'aquest *doncs* causal; que tot el que es pot dir contra d'ell ha estat dit temps ha i un munt de vegades. Sí, és cert; però també és veritat que encara, a cada moment, es troben *doncs* causals en les nostres publicacions: agafeu qualsevol diari, passeu la vista per certes seccions, i és gairebé segur que no trigareu a topar amb un *doncs* d'aquests que, després del que se n'ha parlat combatent-los, hom podria creure morts i enterrats. Ara bé: mentre la llengua literària no es vegi completament alliberada del *doncs* causal, no és solament justificat, sinó que és indispensable de parlar-ne; puix que no ens hem pas d'acontentar que una part dels nostres escriptors no hi incorrin: és indispensable que no hi incorri cap. Mentre hi hagi un escriptor que cometi una falta, no és inoportú de parlar-ne.

Els qui avui, escrivint, empren més o menys sovint el *doncs* causal, poden dividir-se en dues categories. –els uns ho fan perquè no n'han sentit parlar mai o bé han oblidat que hi ha un *doncs* (un temps molt freqüent en la llengua literària) el qual cal evitar: gent, doncs, que ignora la qüestió; –i els altres són els que prou saben que hi ha un *doncs* que cal evitar, el famós *doncs* causal, però que, en el moment que els ve un *doncs* a la ploma, no es recorden de deturar-se a examinar si és bo o dolent.

A aquests darrers cal només demanar-los que no deixin passar cap *doncs* sense deturar-se a mirar si és correcte o no, que cada vegada que es posin a escriure, recordin que un *doncs* pot encloure una falta, i llavors, és clar, no deixaran passar cap *doncs* causal.

I a aquells que no saben encara de què va, cal recomanar-los que cada vegada que se'ls ocorrerà d'escriure un *doncs*, es deturin i es fixin bé en la relació que hi ha entre el contingut de l'oració que acaben d'escriure i la que van a escriure encapçalada amb un *doncs*: si amb aquesta volen justificar o explicar allò que han dit anteriorment, si allò que van a dir no és la conseqüència d'allò que han dit, sinó, al contrari, la causa, el *doncs* és incorrecte i cal, llavors, reemplaçar-lo per una conjunció causal: *puix que*, *vist que*, *ja que*, *perquè*, etc.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Per exemple: un que ha de restar a casa seva per tal o tal motiu, no pot anar per això a una excursió a què l'han convidat. Fixeu-vos bé: el fet de no poder-se moure de casa és la *causa* que no pugui anar a l'excursió. Si diu «Demà no vindré a l'excursió, *doncs* no em puc moure de casa», aquest *doncs* és incorrecte: és incorrecte perquè amb ell introduïm una proposició de causa, i *doncs* no és una conjunció causal: *doncs* denota la conseqüència, no la causa.

Ⓔ *B* 267
Ⓥ 8 *Ara*] Doncs *B* ‖ 14 *categories, -els*] categories: els *B* ‖ 16 *-i*] i *B*
Ⓝ 1-3 Vegeu *CF* 14, 19, 183, 322, 372, 383, 384, 445, 617, 618, 684, 758, 836, 838, 843, 843b, 846, 860, 882, 912.

837

26 VI 1928

Ja sabíem que no exageràvem quan donàvem a entendre, en la nostra darrera conversa, que érem encara lluny d'haver aconseguit l'extirpació del *doncs* causal de la nostra llengua literària. No tardàvem a constatar-ne dos exemples que ens donaven desgraciadament la raó d'una manera plena: l'un, a la primera plana d'aquest diari, en un article signat; l'altre, en una novel·la recentment publicada, escrita per cert en un català d'una correcció poc comuna.

Copiarem els dos passatges on figuren aquests *doncs*, com a il·lustració de la regla que donàvem per evitar l'ús incorrecte de la conjunció en qüestió. Fixem-nos que en ambdós casos, el *doncs* introdueix una oració causal: en el primer cas, una oració on es justifica el fet de gosar l'autor parlar d'originalitat referint-se a una cosa que és una reproducció; el segon cas, una oració on es justifica el fet de sorprendre's un personatge que un altre li digui una cosa.

Diu així el passatge de l'article de LA PUBLICITAT: «Ara gosaríem també parlar... de la seva originalitat (del gravat de reproducció), *doncs*... en mans dels mestres aquesta llei de gravat esdevé art d'interpretació.»

Diu així el passatge de la novel·la al·ludida: «Ella m'ho ha dit aquesta tarda, i per cert que m'ha sorprès, *doncs* fins avui s'entossudia callant...»

Ⓕ 15-17 Sacs (1928) ‖ 18-19 Llor (1928: 116)
Ⓝ 15-17 Sacs, parlant del mestre gravador J. Torné, proposava de celebrar una «exposició dels millors mestres del gravat de reproducció». ‖ 18-19 «Aprofita la diada per dissimular el primer moment de trobar-se sol amb Eulàlia. Ella m'ho ha dit aquesta tarda, i per cert que m'ha sor-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

près, doncs fins avui s'entossudia callant sense fer cabal del disgust de la nostra mare». En la reimpressió de l'obra de l'any següent (1929), l'error aquí denunciat per Fabra apareixia ja esmenat: «m'ha sorprès, ja que fins ara s'entossudia a callar».

838

29 VI 1928

Fa temps que es va fer una campanya en la premsa contra els gerundis incorrectes. Aquella campanya va produir el seu resultat: el nombre de gerundis incorrectes va disminuir considerablement en pocs dies. Hi ha hagut després una recruada, indubtablement. Però això no demostra la inutilitat d'aquella campanya, sinó la necessitat de reproduir-la. Si això fèiem, tornaria a produir-se una baixa en el nombre de gerundis defectuosos, i podria aconseguir-se que la malura no reprengués nova ufana, insistint periòdicament en la campanya tantes vegades com fos necessari, i segurament aconseguiríem, així, la completa extirpació de la defectuositat combatuda. Ens han dit que a la redacció d'un diari de Madrid hi ha un rètol que contínuament recorda als seus redactors que cal evitar aquells gerundis, que no són solament un flagell del català sinó del castellà, d'on probablement ens han vingut. Nosaltres, ací, en les nostres redaccions, podríem fer una cosa semblant.

I si ho fèiem, al costat del rètol que digués, traduint el de la redacció del diari madrileny, «Aneu amb compte amb els gerundis», n'hi hauria d'haver d'altres i, entre aquests, abans que cap altre, un que digués «Eviteu el *doncs* causal».

El *doncs* causal és potser la tara més greu de la llengua literària actual, pitjor, sens dubte, que el gerundi abusiu. ¿No seria, doncs, hora que es fes una croada contra l'ús abusiu d'aquesta conjunció anàloga a la que es féu contra els gerundis incorrectes? ¿I que s'hi insistís, com caldria insistir en aquesta? Però encara hi ha un altre mitjà de combatre'ls aquells per les mans dels quals han de passar els escrits a publicar: els directors i redactors en cap dels diaris, els directors de les empreses editorials, els revisadors d'originals de les impremtes. Si ells volguessin no sortiria ni un gerundi incorrecte, ni un *doncs* causal. ¿Per què no volen?

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 626, *CF* 697 i *CF* 703, amb les anotacions corresponents.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

839

5 VII 1928

El Sr. Delfí Dalmau reclama la nostra atenció sobre els disbarats que es cometen en la nomenclatura de les ciutats estrangeres. Són, en efecte, nombrosos; però molts d'ells són inevitables en tant que no es faci un estudi sistemàtic dels dits noms. És clar que molts d'aquests disbarats que delata el senyor Dalmau podrien ja ésser evitats per les persones de mitjana cultura; però l'adaptació al català dels noms geogràfics suscita una sèrie de qüestions no gens fàcils de resoldre i que exigeixen evidentment aquell estudi sistemàtic.

En primer lloc hi ha la qüestió àrdua de quins són els noms que hem de sotmetre a una catalanització i quins els que hem de deixar intactes. Tothom està d'acord a escriure *Nàpols*, *Londres*, *Viena* (catalanitzats); suposem que tothom està d'acord a escriure *Reims*, *Oporto*, *York* (intactes); però hi ha molts noms en què hom vacil·la entre la forma intacta i una forma més o menys catalanitzada; sobretot es trobem en aquest cas els noms compostos en què un dels elements és un adjectiu o un nom comú, per exemple, *New-York* o *Buenos Aires*. En tot cas cal no caure en l'error de respectar com a originals les adaptacions castellanes: podem dubtar entre *Milà* i *Milano*, però no entre *Milà* i *Milán*; podem dubtar entre *Nova-York* i *New-York*, però no entre *Nova-York* i *Nueva-York*.

Després, en els noms no catalanitzats en llur forma, ve la qüestió de l'ortografia, sobretot en els mots de llengües que no empren el nostre alfabet. La cosa més racional sembla que és (sempre en el cas de noms no catalanitzats) de respectar l'ortografia originària quan es tracta de mots d'una llengua que empra l'alfabet llatí, i d'aquí l'admissió dels símbols *k*, *y*, *w*, *ch*, *sh*, etc.; però de no emprar, en canvi, cap d'aquests símbols quan es tracta de mots de llengües com el rus o l'àrab, que empren altres alfabets: els tals símbols, en aquests mots, no són sinó transcripcions angleses o alemanyes que no té cap solta que siguin respectades en català. Però tant en un cas com en l'altre, no deixen de presentar-se dificultats difícils de resoldre: el romanès, el txec, per exemple, tot emprant l'alfabet llatí, usen un gran nombre de lletres modificades i, no existint aquestes lletres en les nostres impremtes, ¿com ens cal transcriure-les? Per altra part, en llengües com el rus, ens trobem que certes transcripcions (*k*, *kh*, etc.) tenen, pot dir-se, un caràcter internacional pel fet d'emprar-les els mateixos russos quan escriuen llur noms en caràcters llatins. ¿Les respectarem en aquest cas?

Després hi ha encara el problema de la transcripció dels símbols que representen sons estranys al català.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Finalment, encara, hi ha una altra qüestió, en alguns casos: la de saber la veritable forma del nom en la llengua originària. Així *Helsingfords* és el nom suec, no el nom finlandès, de la capital de Finlàndia. El senyor Dalmau condemna amb raó l'adopció d'aquell nom: però ¿qui, del Pirineu enllà, no escriu *Lérida* en lloc de *Lleida*?

Ⓔ *B* 365
Ⓥ 1 *Sr*] senyor *B* ‖ 40 *finlandès,*] finlandès (que és Hèlsinki) *B*
Ⓕ 1-8 Dalmau (1928)
Ⓝ 1-8 L'autor de l'article qüestiona, entre d'altres coses, la legitimitat internacional del topònim suec Helsingfors per a Helsinki i de l'alemany Reval per a Tallin. Sobre el tal personatge, vg. Solé i Camardons (1998), que en cap cas no esmenta per res l'art. aquí al·ludit.

840

12-VII-1928

Al Senyor D. Dalmau

Després d'haver-se traçat les normes a seguir en la catalanització dels noms geogràfics, caldria encara fer la llista de tots els llocs que per llur importància són més o menys freqüentment citats, i aplicar a llurs noms les normes de catalanització establertes. No cal esperar que cadascú, en el moment que necessita escriure un d'aquests noms, apliqui encertadament unes normes que forçosament no poden ésser sinó molt elàstiques: als escriptors se'ls han de donar fixades les formes catalanes dels noms geogràfics, en una llista fàcil de consultar. És clar que és vergonyós que caiguin a vegades en faltes com la d'adoptar la forma castellanitzada d'un nom anglès o francès (*Nueva-York, Burdeos*) o la de posar nom marroquí en ortografia francesa o alemanya; però no es pot exigir, no havent-hi cap nomenclàtor per consultar, que hom encerti quina ha d'ésser la denominació que cal donar a la capital de Finlàndia o Estònia o a una illa de la qual no sabem sinó el nom castellà que ens feien cantar a estudi. Nosaltres invitaríem el senyor Dalmau, ell que s'interessa per aquesta qüestió, sens dubte importantíssima, dels noms geogràfics, de voler col·laborar a fer aquest nomenclàtor, dreçant una llista de tots els noms que cregui que hi haurien de figurar; volenterosament revisaríem amb ell aquesta llista, tot fent les consultes pertinents als entesos en la matèria, i, així, pervindríem, segurament en poc temps, a fer el llibre que ara manca i sense el qual són impossibles d'evitar la major part dels errors que, amb tota la raó, lamenta el senyor Dalmau.

Ⓝ 21 Vegeu *CF* anterior.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

841

9 IX 1905

Les tres preteses lleis d'escursament, de distinció y d'eufonia

Comparant les paraules catalanes d'origen llatí ab les paraules llatines d'ont provenen, un s'adona tot seguit que una infinitat de mots catalans tenen un nombre menor de sílabes que'ls mots llatins corresponents. Dels acusatius dissilàbics *sólem, fócum, bónos, flóres, témpus*, provenen els monosílabs *sol, foc, bons, flors, temps*; dels trisílabs *óperam, úngulam, sédecim, fíliam, móriat*, han sortit els dissílabs *obra, ungla, setze, filla, muira*; els monosílabs *fill, pou, dit, ull*, corresponen als trisílabs *fílium, púteum, dígitum, óculum.*

El nombre de sílabes d'una paraula disminueix quan una vocal es suprimida (es el cas de *flóres*); quan se redueix y ve a fondres ab una consonant contigua (es el cas de *fíliam*); quan, vinguda a posarse en contacte d'una altra vocal, s'hi uneix donant un diptong (es el cas de *móriat*). Ara bé: tots aquests fenòmens son prou freqüents en català, y d'aquí ve que moltes paraules catalanes siguin més *curtes* que les corresponents llatines.

Un hom comprèn, doncs, perfectament que's digui que, en el pas dels mots llatins a mots catalans, s'opera tot sovint *un escursament*, y adhuc que's parli d'*una tendencia general* de la nostra llengua a escursar les paraules llatines. Ara, que aquesta tendencia sigui *una llei fonètica* del català, la llei d'escursament, això ja es una altra cosa. Es clar que si hi ha un escursament, aquest obeirà a una llei, que podèm anomenar llei d'escursament; però aquesta llei no la tindrèm mentres no sapiguèm *quins son els fonemes llatins que'l català suprimeix o redueix.* Una cosa es constatar un escursament, dir que existeix una tendencia a escursar, y una altra cosa establir la llei o les lleis d'aquest escursament.

Doncs bé: el Sr. Nonell y el Sr. Grandia, no res menys que l'inventor de la llei d'escursament y el séu principal propugnador, comensen confonent aquestes dues coses. El Sr. Nonell, en el séu *anàlisis morfològic*, després d'informarnos que «la tendència general de la llènga catalana es a escursar les paraules llatines», diu a continuació mateix, referintse a *aquesta tendencia*: «L'aplicació d'*aquèsta llei* a les paraules de la llènga llatina forma un dels caràcters distintius y 'l mès principal del català». Y el Sr. Grandia, en la seva *Gramàtica etimològica*, s'expressa així: «Fòra d'aquesta sílaba (l'accentuada),

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tot lo restant de la paraula tendex a pèrdres. Aqueixa *tendència* s'anomena *llei d'escurçament*».

Realment estranya, de la part de dos gramàtics, aquest empleu abusiu de la paraula llei. Cap foneticista donarà mai el nom de llei a la tendencia originadora d'un fenòmen, sinó a les condicions en que aquest se cumpleix. En veritat, els dos gramàtics catalans treuen a relluir massa aviat la denominació «llei d'escursament». Però, en el fons, axò es una cosa d'una importancia secondaria; la qüestió es que, en una part o en l'altra, ells ens donguin *de fet* la llei d'escursament, y bé es de creure que axò no dexaràn de ferho, es dir, que en una part o en l'altra, ens ensenyaràn les transformacions fòniques que han produit l'escursament: quins fonemes cauen, quines vocals se reduexen, quins diptongs se formen.

Vejàm, doncs, què ens diuen de tot axò'ls Srs. Nonell y Grandia.

El primer ens informa de la caiguda de les desinencies monosilàbiques en els mots variables y, respecte a les sílabes àtones en general no ens diu més que aquestes lluminoses paraules: «La tendència de la llènga catalana es a precipitarse en la pronunciació de les sílabes atòniques que preceexen a la tònica, y de parar en la accentuada, suprimint la vocal ò la sílaba que venen després d'ella».

En quant al Sr. Grandia, aquest fa caure totes les sílabes que seguexen a l'accentuada. Però en la major part dels exemples que posa veièm subsistir alguna cosa de les sílabes post-tòniques: veièm certament la paraula escursarse, perdre les vocals d'aquestes sílabes, dexar caure algunes de les llurs consonants; però moltes d'aquexes no desaparexen, y adhuc certes vocals no's pot dir propiament que caiguin. ¿Què es, doncs, lo que desapareix? ¿Què es lo que subsisteix? Axò no se'ns diu. Y respecte a les sílabes anteriors a l'accentuada, se limita'l Sr. Grandia a dirnos que se'n suprimexen... algunes.

Una cosa resulta, no obstant, ben clara en en Nonell y en en Grandia, y es que, per la llei d'escursament, ha de caure sempre l'última vocal àtona de les paraules variables y tot lo que li ve darrera: *násus* dona *nas*; *céntum, cent*; *amátis, amat*; *ámant, am* (Nonell); *sánctus* dona *sant*; *témplum, templ*; *viáticus, viatg* (Grandia). Y axò ja es una llei... solament que es falsa.

Apliquèm aquesta llei a un nom llatí de la segona declinació, *lócus*. Comparant aquest nom ab el mot català corresponent *lloc*, veièm que'l primer presenta en el singular diferentes formes, *lócus, lóci, lócum, lóco*, mentres que 'l segon no 'n presenta més que una: *lloc*. Aquesta forma única, de quina llatina prové? Vetaquí un problema que han estudiat y resolt els romanistes: la forma actual ve de l'acusatiu, es *lócum* que ha donat *lloc* (en el cas present, *lócus* hauria donat *llocs*, *lóci* hauria donat *llou*). Doncs bé:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pera 'ls Srs. Nonell y Grandia, el tal problema no existeix, totes les formes donen *lloc*. En efecte, agafèm *lócus, lóci, lócum, lóco*, apliquemhi la llei d'escursament, y les desinencies desaparexeràn totes, y s'obtindrà en tots els casos *lloc*. Y, en el plural, *lóci, lócis, lócos*, donaràn igualment *lloc*. Analogament: *cárus* y *cára* donen abdós *car*; *fílius* y *fília*, abdós *fill*; les sis formes de l'indicatiu present *ámo, ámas, ámat, amámus, ámatis, ámant*, donen respectivament *am, am, am, ama, amat, am...*

Ara bé: si 'l present d'indicatiu se conjuga realment d'altra manera, y el plural de *lloc* no es *lloc*, sinó *llocs*, y el femení de *car* no es *car*, sinó *cara*, axò es degut (sempre segons els Srs. Nonell y Grandia) a l'existencia de dues noves lleis que limiten l'acció de la d'escursament: la llei de distinció y la llei d'eufonía.

«L'objecte de la primera –diu el Sr. Nonell– es evitar la confusió que resultaría de sòlament escursar les paraules llatines». Y a continuació indica el medi de que's val la llengua pera evitarla: conservar *certes* desinencies. El masculí *fílius* y el femení *fília*, per exemple, hauríen de donar tots dos, per escursament, la matexa paraula *fill*: doncs la llei de distinció evitarà aquesta confusió conservant una de les dues desinencies *-us* o *-a*; y, en efecte, la desinencia *-a* del femení dexa de caure, formantse axí 'l femení *filla*, diferent del masculí *fill*.

Però aquesta llei que fa que's conservi la distinció entre les formes *fílius* y *fília*, tolera que desaparegui la distinció entre les formes *cantabam* y *cantabat*, que donen totes dues *cantava* (*jo cantava, ell cantava*). Y un no pot menys de preguntarse quina deu esser aquesta llei de distinció, l'objecte de la qual es «evitar la confusió que resultaría de sòlament escursar les paraules llatines», pero que no evita aquesta confusió més que en certs casos. En va cercaríem en en Nonell la resposta an aquesta pregunta, es dir, l'*enunciat* de la llei. L'autor ens parla certament d'una llei de distinció... pero s'oblida de donarnosla!

No volguèm saber, doncs, per què en els uns casos s'evita la confusió de dues formes que l'escursament vindría a confondre, y en els altres una tal confusió es tolerada; ni pretenguèm saber per què's conserva tal desinencia y no pas tal altra, la desinencia de *fília* y no pas la de *fílius*, per exemple. Unicament quan veièm persistir la *-a* de *fília*, sapiguèm que la raó de la seva persistencia es que aquesta evita una confusió. Y en axò consisteix la llei de distinció del Sr. Nonell.

Però –preguntèm ara nosaltres– ¿y si ni axò tant sols fos veritat? Hi ha motius pera dubtarne; perque si la raó de la persistencia de la *-a* en la paraula *fília* es que aquesta *-a* estableix una distinció, sembla que una *-a* que no's troba en aquest cas (es dir, quan no estableix cap distinció) no hauría pas de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

persistir, y, no obstant, persisteix; totes les *as* finals persistexen. Aquí estàn, per exemple, els mots *candela* y *pœna*, que, per escursament, hauríen de donar *candel* y *pen*; aquestes dues formes no venintse a confondre ab cap altra paraula, la llei de distinció no sembla pas que hi hagi de tenir res que veure; un esperaría, doncs, que les paraules catalanes provinents de *candela* y *pœna* fossin *candel* y *pen*. Y en efecte... son *candela* y *pena*.

Podría ocorre un dubte: que la persistencia de la *a* final en les paraules *candela* y *pena* s'expliqués per la tercera llei. Però aquesta llei es la d'eufonía, que, com veurèm ara mateix, no pot tenir res que veure ab aquelles dues paraules. La *a* final de *candela* y *pena* queda, per consegüent, inexplicada.

La llei d'eufonía ve a dir axí: sempre que per l'escursament resultaría una combinació de consonants *impronunciable... o difícil de pronunciar*, s'introdueix una vocal eufònica, que es la *e*... o *una altra vocal*. Exemple: *témplum* dona per escursament, *templ*; però *templ* es impronunciable, doncs s'hi afegeix una *e*, y resulta *temple*.

Però per què, en aquest cas, la *e* y no una altra vocal? Axò no ho diu la llei. Es més: no solament no sabèm per la llei quina ha d'esser la vocal eufònica en cada cas, sinó que ni sisquera sabèm ben bé en quins casos cal afegir una eufònica. Perque, què volen dir ab axò d'una combinació impronunciable o dificil de pronunciar? L'eufonía es una cosa molt elàstica: pregunteu sobre l'eufonía d'una combinació determinada a un castellà y a un alemany. El Sr. Nonell y el seu imitador ens havíen d'enumerar aquestes combinacions impronunciables de que parlen. La matexa combinació *mpl* final, un balear la pronuncía sense necessitat d'afegir cap nova vocal a la paraula.

El Sr. Grandia dona com exemples de la llei d'eufonía *temple* y *viatge*. Examinèm ara 'l cas de *viatge*: *viáticus* donaría per escursament *viatg*, que sería impronunciable y demanaría una *e* eufònica; d'aont: *viatge*. Però vejam, no tenim en la llengua la paraula *maig*? *Maig* sona *matx*; y, existint *matx*, no es possible *viatx*? Per què, doncs, *viatge*?

(Acabarà)

Ⓔ *QGC* 92-100 TÍTOL] *substituït per* Els nostres savis

Ⓥ 26 *el Sr. Nonell*] mossen Nonell *QGC* | *el Sr. Grandia*] mossen Grandia *QGC* | *no res menys que l'inventor*] –l'inventor *QGC* ‖ 41 *part o en l'altra*] banda o altra *QGC* ‖ 42 *y bé es de creure que axò no dexaràn de ferho*] om. *QGC* ‖ 43 *part o en l'altra*] banda o altra *QGC* | *ensenyaràn*] ensenyin *QGC* ‖ 44 *escursament:*] escurçament; que ens facin a saber *QGC* ‖ *En quant*] Quant *QGC* ‖ 56 *les llurs*] ses *QGC* ‖ 58 *lo*] el *QGC* ‖ 59 *lo*] el *QGC* ‖ 63 *lo que*] quant *QGC* ‖ 88 *medi*] mitjà *QGC* | *pera*] per *QGC* ‖ 96-97 *un no pot menys de*] un hom no pot sinó *QGC* ‖ 99 *més que*] sinó *QGC* ‖ 100 *an*] a *QGC* ‖ 103 *els uns*] alguns *QGC* ‖ 113 *quan*] que *QGC* ‖ 139 com] com a *QGC* ‖ 141 aont] on *QGC*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓕ 29-32 Nonell i Mas (1895: 15) ‖ 33-35 Grandia (1901: 6-7) ‖ 49-52 Nonell i Mas (1895: 15) ‖ 63-64 Íd. (1895: 22) ‖ 64-65 Grandia (1901: 7) ‖ 86-87 Nonell i Mas (1895: 16) ‖ 125-127 Íd. (1895: 16) ‖ 139 Grandia (1901: 7)

Ⓝ 26 Sobre Jaume Nonell, vg. Solà (1987: 231-241). Reproduït després dins íd. (1991: 153-165).

842

16 IX 1905

Les tres preteses lleis d'escursament, de distinció y d'eufonia
(Acabament)

Fullejant l'*Anàlisis morfològic* del Sr. Nonell, trobaríem a cada pas, en els capítols dedicats a l'estudi del nom, exemples de vocals eufòniques com la *e* de *viatge* y de lletres distintives com la *a* de *candela*. No obstant, les aplicacions més curioses de les dues lleis de distinció y d'eufonía no 's troben potser en el nom, sinó en el verb. Rars son els temps de la conjugació en que no vegèm intervenir totes tres lleis conduint als resultats més inesperats. No cal sinó fixarnos en un temps qualsevol, el primer de tots, per exemple: l'indicatiu present dels verbs de la primera.

Se tracta d'explicar les sis formes *am, ames, ama, amam, amats, amen*: y l'explicació es com segueix:

L'indicatiu present de *amáre* es *ámo, ámas, ámat, amámus, amátis, ámant*. Aplicanthi la llei d'escursament, resulta, com hem vist: *am, am, am, amam, amat, am*.

Fixantnos en el singular, veièm que les tres persones resulten idèntiques. Però hi ha una llei de distinció, que té precisament per obgecte «evitar la confusió que resultaría de sólament escursar les paraules llatines», y l'existencia d'aquesta llei ens permet esperar que en algunes persones subsistiràn certs elements de les desinencies. En quines persones y quins elements, axò ja no'ns ho diu la llei de distinció.

La cosa passa aquí de la manera següent. La desinencia es suprimida en la primera persona y persisteix *en part* en la segona y en la tercera. Essent aquestes dues *ámas, ámat*, qualsevol esperaria *ams, amt*. Doncs no: *ámas* conserva precisament la consonant y dona *ams*, y *ámat* conserva precisament la vocal y dona *ama*. (Remarquèm que en altres temps la llei de distinció tolera perfectament la confusió de la tercera persona ab la primera: *jo amava, ell amava*: *jo amàs, ell amàs*.)

Tenim, doncs, en el singular, *am, ams, ama*, les tres persones distintes,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

les tres formes pronunciables. Un creuria que son ja les tres formes definitives. Doncs no: la segona persona no es *ams*, sinó *ames*. ¿Per què? *Perque'ls antics escriptors catalans, no contents ab la distinció que establia la* s, «*n'hi van afegir una altra, qual fou la interposició d'una* e *entre la darrera llétra de la radical y la dita* s».

Aquí un se queda espalmat. ¿Es que el català –se pregunta un– es una invenció dels seus antics escriptors? Les seves formes, que un creu filles de transformacions fonètiques graduals y *inconscients* o degudes a l'analogía, ¿es que han estat establertes per mitja dotzena de lletrats? ¡Axí deu haver estat, puix que an ells devèm la *e* de *ames*!

Però, adhuc admetent això, ¿còm s'explica que'ls nostres antics escriptors no estiguessin contents ab la distinció que establia la *s*? O, pera expresarnos com el Sr. Nonell, quina fou la *raó filosòfica* de l'intercalació de la *e*? Resposta: establir una distinció entre aquesta segona persona de l'indicatiu present y la segona persona del present de subjuntiu, que era *ams*.

Els antics escriptors afegexen, doncs, una *e* a *ams* d'indicatiu pera distingirlo de *ams* de subjuntiu. Però –¡oh, desgracia!– aquest *ams* de subjuntiu –no sabriem pas dir per quina *raó filosòfica*– s'allarga, també, y pren... precisament una *e*!

Passèm al plural. La tercera persona *ámant*, perdent la seva desinencia, se redueix a *am*; però es clar que s'haurà evitat la seva confusió ab la primera persona del singular conservant alguna lletra de la desinencia. ¿Quina? Aquí li ha tocat quedarse a la *n*: *ámant* ha donat *amn*.

Les altres dues persones del plural son *amámus, amátis*, y, escursades, *amam, amat*. Un diría que aquestes han de subsistir axí, puix son perfectament distintes de les altres y distintes l'una de l'altra. Doncs no: *amat* pren encara una *s* distintiva. ¿Per què? Segurament els nostres antics escriptors devíen creure convenient ferho axí: no contents ab la distinció que establia la *t*, devien volernhi afegir una altra, *qual fou* l'addició d'una *s*.

Tenim, doncs, després d'aquesta aplicació podríem dir matemàtica de les lleis d'escursament y de distinció a l'indicatiu present: *am, ames, ama, amam, amats, aman*. Ara intervé la llei d'eufonía. La forma *amn* es impronunciable, té de pendre una vocal eufònica. ¿Quína pren? ¿Una *e*? Allavors la forma definitiva serà *amne* (de *amn, amne*, com de *himn, himne*, y de *templ, temple*). ¡Doncs no, per centèssima volta! Aquí l'eufònica no 's posa al darrera, se posa al mig: *ámant* dona *amen*.

¡Y, cosa remarcable, aquesta persona pera la qual ha calgut fer aplicació de totes tres lleis, sense exceptuar la de *distinció*, ens resulta idèntica a la corresponent del present del subjuntiu! Indubtablement li hauría valgut més pendre una altra eufònica.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Com se veu, en el pensament del senyor Nonell, sempre que subsisteix una lletra de lo que ell anomena desinencies àtones, es que's tracta d'una eufònica o d'una distintiva. Tota la seva teoría de les formes catalanes consisteix en axò: una forta tendencia a escursar els mots llatins vol que siguin suprimides totes les desinencies àtones sense excepció; però un desig de claretat y exigencies d'eufonía fan que determinades lletres resistexin victorioses l'acció corrossiva de l'escursament; aquestes lletres son les que veièm persistir: les distintives y les eufòniques. Teoría irreprotxable... si únicament aquestes distintives y eufòniques fossin en realitat distintives y eufòniques. Però, ben al contrari, les veièm sovint aparèxer sense que un motiu qualsevol de distinció o d'eufonía pugui explicar la llur persistencia; caure en molts casos en que la llur persistencia hauría evitat la confusió de formes primitivament distintes; y adhuc produir algun cop confusions en lloc d'evitarles, tot y posarhi les mans els nostres antics escriptors.

No: les tres preteses lleis d'escursament, de distinció y d'eufonía ni son lleis ni expliquen res. Ningú que desconegués el català podría per medi d'elles endevinar o deduir ab seguretat una sola forma nominal o verbal catalana. Son tendencies mal definides, el resultat de les quals pot ser l'un o l'altre, el que un vulgui, el que convingui. Tot se redueix, en el fons, a treure lo que 's veu que ha caigut y dir: «llei d'escursament», y a dexar lo que's veu que ha subsistit y dir: «llei de distinció» o «llei d'eufonía».

Una observació superficial dels fets ens ensenya que uns fonemes cauen y els altres persistexen més o menys modificats. Pera explicarnos aquets fenòmens se'ns revela una tendencia capital de la nostra llengua, s'ens donen (?) tres lleis generals de transformació, se 'ns escriu tot un llibre; y després de tot axò... sabèm que, en efecte, uns fonemes cauen y els altres subsistexen; però les condicions en que aquests fenòmens se realisen, *les llurs lleis*, ens son encara perfectament inconegudes.

Y un miracle fora ni tan sols entrevèureles a través de les raons y contra-raons del Sr. Nonell y de les etimologies fantàstiques del Sr. Grandia.

Ⓔ *QGC* 100-105 *Publicat com un sol text amb l'anterior amb el títol de* Els nostres savis

Ⓥ 24-26 *(Remarquèm ... «amàs».)*] om. *QGC* ‖ 33 *un se queda*] un om resta *QGC* | *pregunta un*] pregunta un om *QGC* ‖ 34 *Les*] Es que les ‖ 36 *¿es que*] om. *QGC* ‖ 42 *«ams».*] «ams». (Primitivament, el present de subjuntiu feia, com un om sab: «am», «ams», «am», «amem», «amets», «amen») *QGC* ‖ 43 *pera*] per *QGC* ‖ 46 *«e»!*] «e», esdevé ... «ames»! *QGC* ‖ 50 *quedarse*] romandre *QGC* ‖ 58 *distinció a*] distinció, *QGC* ‖ 69 *de lo*] d'allò *QGC* ‖ 86 *lo*] allò *QGC* ‖ 90 *Pera*] Per *QGC*

Ⓕ 11-13 Nonell i Mas (1895: 44) ‖ 29-32 Íd. (1895: 50) ‖ 87-88 Íd. (1895: 16)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

843

21 III 1907

El «doncs» causal*

La nostra premsa'ns serveix quotidianament i profusament una vasta col·lecció de faltes de sintaxi. Emplear l'interrogatiu *quin* en lloc del relatiu *qual*[1], traduir el *cuyo* castellà per *qual* o per *quin*[2], fer de la combinació *els hi* el datiu del pronom de tercera persona[3], aquestes faltes i d'altres no menys serioses són, com tot-hom sab, el nostre pa de cada dia de la premsa catalana. Però, –té raó en Joaquim Cases, –entre tantes faltes, potser no n'hi ha cap de tant vergonyosa com el *doncs* amb que'ls nostres periodistes tradueixen el *pues* causal dels castellans i que'ns serveixen també quotidianament i profusament.

Imagineu-vos que llegíssiu, en un text castellà, això: «Entre las víctimas se creía que había el célebre tenor N., pero este rumor ha resultado inexacto, *luego* dicho tenor no se embarcó por encontrarse algo indispuesto.» Us fregarieu els ulls creient que no heu llegit bé; puix el fet que'l tenor N. no s'hagués embarcat es clar que no es la conseqüencia sinó la causa de resultar inexacta la nova de la seva mort. Y quan veiéssiu que realment el text diu *luego*, no podrieu sinó creure que's tracta d'una errada d'impremta.

Doncs una cosa com aquest *luego* es el *doncs* causal avui a la moda. La clàusula citada no es sinó la traducció d'aquesta altra, treta d'un diari català: «Entre les víctimes se creia que hi havia'l cèlebre tenor N., però aquest rumor ha resultat inexacte, *doncs* dit tenor no s'embarcà per trobar-se quelcom indisposat». Fixeu-vos bé: la proposició *doncs dit tenor no s'embarcà* es l'equivalent exacte de la proposició catalana *luego dicho tenor no se embarcó*; puix el *doncs* copulatiu es una conjunció deductiva: vol dir el mateix que *luego*. Tenim, doncs, una partícula deductiva empleada com a conjunció causal, es dir, com a sinònim de *perquè*: això es el *doncs* causal!

Jo ja veig un nombre considerable de llegidors dubtar, no pas del fet d'esser empleada la conjunció *doncs* en clàusules com la transcrita (el fet es desgraciadament prou conegut de tothom), sinó de que sigui realment un disbarat l'empleu de la dita conjunció en les proposicions de causa. Sembla impossible: una construcció que'ns horroritzaria, a nosaltres catalans, si la vèiem en el castellà, a penes hi parem esment i potser ni'ns en adonem quan la trobem perpetrada en la nostra propria llengua; es dir, que coneixem millor el valor d'una conjunció castellana que'l d'una conjunció catalana! Gracies, en efecte, als nostres imponderables *descastellanisants*, un gran nombre de llegidors catalans ja atribueixen tot naturalment a una partícula

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

deductiva un valor causal i fins molts deuen haver-se après tots satisfets que, en bon català, cal escriure *doncs* en tots aquells casos en que, parlant, cometem el castellanisme de dir *pues*.

El *doncs* causal es una *troballa*! No us penseu que sigui una corruptela de la llengua parlada, un mal sobrevingut a la nostra parla durant el llarg període illiterari que ha travessat: el *doncs* causal es una cosa *volguda*... Se tractava d'evitar el *pues* castellà empleat en la llengua parlada. Sembla que la cosa indicada hauria estat de veure quines eren les conjuncions causals del català antic, de triar la que semblés més facilment adoptable... Doncs no, els nostres *descastellanisants* han fet millor i més senzill: han agafat una conjunció *deductiva* i n'han fet tranquilament... una conjunció *causal*. Però no s'han adonat que, volent fugir d'un castellanisme, queien en un altre, el de donar a una paraula catalana que té sols alguna de les accepcions del *pues* castellà (a la vegada causal i deductiu) totes les accepcions que té aquesta paraula, castellanisme molt pitjor que'l que tractaven de combatre.

Y la novella conjunció causal ha anat estenent-se depressa per la llengua escrita. Els nostres diaris l'empleen gaire bé sistematicament.[4] N'hi trobareu en totes les seccions, adhuc en una gran part dels articles signats; però sobretot en la deplorable secció telegràfica, en la qual es traduit el castellà mecanicament, paraula per paraula, i a la paraula castellana *pues* li ha pertocat esser traduida per la paraula catalana *doncs*.

Es deplorable: el *doncs* causal, esdevingut endemic en el català de les nostres publicacions més llegides! Però la cosa verament desconsoladora seria que s'encomanés a la llengua parlada; perquè mentre això no sigui, mentre'l *doncs* causal no passi d'esser una cosa postissa, volguda, hi ha l'esperansa que, pervinguts a una major cultura gramatical i literaria, la llengua escrita no tardaria a treure-s de sobre un defecte tant gros com es el *doncs* en qüestió. Però suposeu que aquest *doncs* arribés a introduir-se en la llengua parlada. Qui l'en treuria llavores? Seria una tara més del català parlat, un motiu més de distanciació entre la llengua literaria i la llengua parlada.

Perquè la llengua literaria no podria pas sinó refusar-se a donar a la conjunció *doncs* un valor causal, oposat al deductiu que ha tingut en totes èpoques. Del contrari, se seguiria o bé la mort del *doncs* deductiu davant del *doncs* causal, rompent-se així sense solta la continuitat històrica de la llengua, o bé l'acumulació, en una mateixa paraula, de dos valors diametralment oposats abans expressats per conjuncions distintes: cosa, aquesta ultima, amb la qual no es pas dificil de veure que la llengua hi perdria extraordinariament. Imagineu-vos només un raonament qualsevol, una demostració matemàtica per exemple, jugant-hi una copulativa que pot significar igualment *per consegüent* i *perquè*!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Jo dic: *Aquesta figura té tres costats, doncs es un triangle.* Això, en bon català, significa: aquesta figura que (per tal o tal raó) sabem que té tres costats, es *per consegüent* un triangle: es un triangle perquè té tres costats. Però la mateixa frase, en el català dels nostres *descastellanisants*, vol dir tot el contrari, es dir: aquesta figura té tres costats *perquè* es un triangle. Vol dir tot el contrari, sense per això deixar de significar el mateix, puix que'ls nostres *descastellanisants* continuen empleant la copulativa *doncs* amb el seu valor deductiu: en el llur llenguatge, *doncs* significa *per consegüent* i *perquè*!

Jo ja m'imagino com sortiria de les llurs mans, al modernisar-la que fessin, la següent frase de Bernat Metge: «Mas la ànima racional es simple naturalment e sens composició, *car* de no res la creà Deu, *donchs* es immortal». (Es dir: *perquè* de no res la creà Deu, *per consegüent* es immortal). La qual frase, modernisada, hem d'esperar que diria: Mes l'ànima racional es simple naturalment y sens composició, *doncs* de no res la creà Deu, *doncs* es immortal. I, analogament, una frase com aquesta, de «Tirant lo Blanch»: «*Donchs, puix* est tan magnànim, no sies cruel» esdevindria: *Donchs, donchs* ets tant magnànim, no sigues cruel.

Fóra realment una gran desgracia que'l *doncs* causal arribés a introduir-se en la llengua parlada, esdevenint d'artificial espontani. I, mireu, en correm el perill si un hom no mira de posar un remei prompte al abús actual del *doncs* en la nostra premsa diaria.

*Donada la naturalesa d'aquesta serie d'articles, respectarém en ells al seu ilustre autor, l'ortografia propria y la *i* llatina. (N. de la R.)

1. *Ell ha fet això, per quin motiu caldrà...* en lloc de: *Ell ha fet això, per qual motiu caldrà...*

2. *Una escena, quals personatges...* o *Una escena quins personatges...* en lloc de: *Una escena, els personatges de la qual...*

3. *Els hi fa mal el cap* en lloc de *Els fa mal el cap.*

4. Escrit el present article, me diuen que en algun diari s'ha iniciat una reacció contra'l *doncs* causal. Tant de bo tothom es convencés ben aviat que cal combatre-l amb la més gran energia.

Ⓔ *QGC* 14-18

Ⓕ 6-9 Casas-Carbó (1906) ‖ 85-87 Metge (1889: 29; [2006: 141]) ‖ 91 Martorell (1873-1905: IV, 65; [2005: 1241])

Ⓥ1 91 *magnanim*] magnanim en totes les virtuts, e vols pujar en monarca

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

843b

El «doncs» causal

I

La nostra premsa·ns serveix quotidianament i profusament una vasta col·lecció de faltes de sintaxi. Emplear l'interrogatiu *quin* en lloc del relatiu *qual*, traduir el *cuyo* castellà per *qual* o per *quin*, fer de la combinació *els hi* el datiu del pronom de tercera persona, aquestes faltes i d'altres no menys serioses són, com tot·om sab, el nostre pa de cada dia de la premsa catalana. Pero, –té raó en Joaquim Cases, –entre tantes faltes, potser no n'hi ha cap de tant vergonyosa com el *doncs* amb que·ls nostres periodistes tradueixen el *pues* casual dels castellans i que·ns serveixen també quotidianament i profusament.

Imagineu-vos que llegissiu, en un text castellà, això: «*Entre las víctimas se creía que había el célebre tenor N., pero este rumor ha resultado inexacto*, luego *dicho tenor no se embarcó por encontrarse algo indispuesto.*» Vos fregarieu els ulls creient que no heu llegit bé; puix el fet que·l tenor N. no s'agúes embarcat es clar que no es la conseqüencia sinó la causa de resultar inexacta la nova de la seva mort. I quan veiessiu que realment el text diu *luego*, no podrieu sinó creure que·s tracta d'una errada d'impremta.

Doncs una cosa com aquest *luego* es el *doncs* causal avui a la moda. La clausula citada no es sinó la traducció d'aquesta altra, treta d'un diari català: «Entre les victimes se creia que hi avia·l celebre tenor N., però aquest rumor ha resultat inexacte, *doncs* dit tenor no s'embarcà per trobar-se quelcom indisposat». Fixeu-vos bé: la proposició *doncs dit tenor no s'embarcà* es l'equivalent exacte de la proposició castellana *luego dicho tenor no se embarcó*; puix el *doncs* copulatiu es una conjunció deductiva: vol dir el mateix que *luego*. Tenim, doncs, una particula deductiva empleada com a conjunció causal, es dir, com a sinonim de *perquè*: això es el *doncs* causal!

Aquest *doncs* causal es tota una troballa dels nostres imponderables *descastellanitzants*. Se tractava, en efecte, de trobar una paraula que traduís exactament el *pues* causal dels castellans, el qual menaçava d'invadir la nostra llengua escrita... Sembla que la cosa indicada auria estat de veure quines eren les conjuncions causals del català antic i de triar la que semblés més facilment adoptable. Doncs no, els nostres descastellanitzants ho han fet millor i més senzill: han agafat una conjunció *deductiva* i n'han fet tot tranquilament... una conjunció *causal*! El fet que, en determinats casos, el *pues* castellà pot traduir-se per *doncs*, els ha fet creure que *doncs* era l'equivalent de *pues*!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

I la novella conjunció causal ha anat estenent-se depressa per la llengua escrita. Els nostres diaris l'empleen gaire bé sistematicament. N'hi trobareu en totes les seccions, aduc en una gran part dels articles signats; però sobretot en la secció telegrafica, en la qual es traduït el castellà mecanicament, paraula per paraula, i a la paraula castellana *pues* li ha pertocat esser traduïda per la paraula catalana *doncs*.

Es deplorable: el *doncs* casual, esdevingut endemic en el català de les nostres publicacions més llegides! Però la cosa verament desconsoladora seria que s'encomanés a la llengua parlada; perquè mentre això no sigui, mentre·l *doncs* causal no passi d'esser una cosa manllevadiça, volguda, hi ha l'esperança que, pervinguts a una major cultura gramatical i literaria, la llengua escrita no tardarà a treure-s de sobre un defecte tant gros com es el *doncs* en qüestió. Però suposeu que aquest *doncs* arribés a introduir-se en la llengua parlada. Qui l'en treuria llavores? Seria una tara més del català parlat, un motiu més de distanciació entre la llengua literaria i la llengua parlada.

Perquè la llengua literaria no podria pas sinó refusar-se a donar a la conjunció *doncs* un valor causal, oposat al deductiu que ha tingut en totes epoques. Del contrari, se seguiria o bé la mort del *doncs* deductiu davant del *doncs* causal, rompent-se així sense solta la continuitat istorica de la llengua, o bé l'acumulació, en una mateixa paraula, de dos valors diametralment oposats, abans expressats per conjuncions distintes; cosa aquesta ultima, amb la qual no es pas dificil de veure que la llengua·y perdria extraordinariament. Imagineu-vos un raonament qualsevol jugant-hi una copulativa que pot significar igualment *per consegüent* i *perquè*.

Jo dic: *Aquesta figura té tres costats, doncs es un triangle.* Això, en bon català significa: aquesta figura que (per tal o tal raó) sabem que té tres costats, es *per consegüent* un triangle: es un triangle perquè té tres costats. Però la mateixa frasa, en el català dels nostres *descastellanitzants*, vol dir tota una altra cosa, vol dir: *aquesta figura té tres costats* PERQUÈ *es un triangle.* Vol dir *aquesta figura té tres costats* PERQUÈ *es un triangle*, però al mateix temps pot voler dir *aquesta figura té tres costats,* PER CONSEGÜENT *es un triangle*, perquè·ls nostres *descastellanitzants* continuen empleant la copulativa *doncs* amb el seu valor deductiu; en el llur llenguatge, *doncs* significa *per consegüent* i *perquè*!

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

844

28 III 1907

El pronom-adjectiu «qual»

La paraula catalana *qual* es primitivament un pronom-adjectiu interrogatiu i relatiu (el mateix que *cual* castellà, *quale* italià, *quel* francès, *care* romanesc...).

Són exemples de *qual* interrogatiu: «*qual* és estada la causa de la vostra sobtosa mort?» B. M.;[1] –«Per qual natura fa major fret en la alba que en la mija nit?» B. M.; «E aquestos en un matí..., saben en qual manera l-esperit sant proceheix del pare e del fill..., e quals coses són necessaries a separació de matrimoni... e qual fo major poeta entre Virgili e Homer...» B. M.

Són exemples de *qual* relatiu: «Coses noves has dit, *les quals* me han alegrat...» B. M.; –«... ma muller, *la qual* una serpent ha morta ab son verí.» B. M.; –«... som exit tost e sens gran pena de la vall de miseria, *a la qual* no desig tornar. E som estat instrument ab *lo qual*...» B. M.;– «conegué Felix la manera segons *la qual* se corromp lo cos...» R. L.; –«Consciencia es aquella natura intellectiva per *la qual* la anima sent que s-inclina contra la final intenció per *la qual* es creada.» R. L.; –«...lo que nosaltres desitjam es pau gloriosa, *la qual* pau per a nosaltres dones es molt delitosa.» T. B.; –«... havies per clar la ànima morir ab lo cos, lo contrari de *la qual* cosa t-he fet atorgar.» B. M.; –«... de Deu, qui ha veritat creada a sa semblança, contra *la qual* semblança es falsetat.» R. L.

Al costat del *qual*, provinent de *qualis*, apareix, ja en català antic, un nou pronom-adjectiu interrogatiu de formació catalana: *quin, quina*. Per exemple: «Digues: *quin* dret tens tu en aquesta ciutat?» T. B.; –«O *quina* tan grandissima desconexença com es la de ta senyoria!» T. B.; –«... suplich-vos que-m vullau dir *quina* es la penitencia que-n portats.» B. M.; – «... demanà al hermità que li digués en *quina* edat del mon eren stats millors cavallers.» T. B. Aquest nou interrogatiu ha acabat per eliminar l'altre; de manera que, en la llengua moderna, les dues funcions, interrogativa i relativa, del *qual* primitiu se troben repartides en dos mots diferents: *quin*, interrogatiu, i *qual*, relatiu.

Al mateix temps que *el qual* pronom, el català antic presenta, derrera les preposicions, el relatiu simple *que*, provinent de *quid* tònic. Ex.: «... com los quatre elements de *que* lo cos es compost» R.L.; –«... no veig coses evidents per *que* ho dega creure» B. M.; –«... aquesta tribulació en *que* posat estàs» T. B. Així, el *que* preposicional castellà equivalent a *el cual* (*el negocio de que le había hablado*), que un hom ha de traduir en francès necessariament[2] per *lequel* (*l'affaire de laquelle je vous avais parlé*), pot esser traduit

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en català per *què* (*el negoci de què us havia parlat*). Convé, però, no confondre aquesta substitució de *el qual* per *què* amb una altra, molt en favor en castellà, la de *el cual* per *el que*. Ex.: *las reformas militares, en las que se incluía...* Aquesta substitució es excessivament rara en les altres llengues romaniques. A la dita frase castellana, el català oposa: *les reformes militars, en les quals s'incloia...*

El català no té un relatiu equivalent al *cuyo* castellà, el qual tradueix per la perífrasi *el... del qual*. Ex.: «e pren speriencia de aquell tan famós cavaller, *lo* nom *del qual* era Q...» T. B..; –«e es pública fama vos tenir en la cort vostra un cavaller, *los* actes singulars *del qual* són molt experimentats». T. B.; –«La paciencia e amor conjugal de Griselda, *la istoria de la qual* fo per mi de latí en nostre vulgar transportada, callaré». B. M.; –«... e en un bell verger ell entrà ab lo fill del rey e ab altres escolans, en *la* companyia *dels quals* fo Felix». R. L.; –«... los poetes han parlat ab figures dins *l*-escorça *de les quals* s-amaga...» B. M.; –«seria no esser Deu, sens *l*-esser *del qual* tot quant es seria debades». R. L.[3]

Se veu, doncs, que malgrat de la concurrencia del *quin* interrogatiu, el mot *qual* estava en gran favor en català: com relatiu, precedit del article, el trobem, en efecte, reemplassant sovint els relatius simples *qui* i *que* àtons, subjecte i complement directe (*coses les quals m'han alegrat; ma muller la qual una serpent ha mort*), es la forma preponderant del relatiu preposicional (*la manera segons la qual; instrument ab lo qual*), la forma exclusiva del relatiu adjectiu (*lo contrari de la qual cosa*), i entra a formar part de la perífrasi equivalent a *cuyo* (*aquell cavaller lo nom del qual*, en castellà: *aquel caballero cuyo nombre*). Però havien de venir temps calamitosos per al pobre *qual*, fins al punt que l'influencia castellana d'un costat i els *descastellanisants* del altre, arribarien a posar en perill la seva existencia, la primera amb el seu *el que* i els segons ab el llur *quin*.

Veus-aquí les vicissituds que'ls temps moderns reservaren al relatiu en qüestió:

Mancava una paraula per a traduir el *cuyo* castellà. Oblit de l'antiga perífrasi o peresa de capgirar la construcció castellana, s'agafa'l *qual* i se li fa significar... *cuyo*! Una frase com aquesta, de Bernat Metge: «... una molt gran caverna, *la* porta *de la qual* guarda Cerberus» esdevé: una molt gran caverna *qual* porta guarda Cerberus. Bons autors cauen en aquesta falta; però això no la fa pas excusable.

Mentre'ls nostres escriptors calquen així, amb el llur *qual* possessiu, una construcció castellana, una altra construcció estrangera va infiltrant-se en la nostra llengua escrita; ens referim al relatiu castellà *el que*, que avui se troba en el català tant a casa seva com en el castellà: «... les reformes mili-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tars, en *les que* s'incloía...» –«fou una festa de *la que* guardaran record...» –«L'orfeó va executar cansons entre *les que* no mancaren...» (El Poble Català). En lloc de: les reformes militars en *les quals* o en *que* s'incloía..., fou una festa de *la qual*..., L'orfeó va executar cansons entre *les quals*...

Y quans ens posem a descastellanisar, deixem en pau les damunt dites construccions i les emprenem, en canvi, contra'l pobre mot *qual*, que té la desgracia... de semblar-se massa al *cual* castellà. *Qual, qual* ¿per què *qual*? –hauran dit– ¿no tenim el *quin*, evidentment preferible? Si'l català diu *no sé quín es* aont el castellà diu *no sé cual es* ¿no tenim, doncs, un *quin*, ben català, que tradueix admirablement el *cual* castellà? ¿Per què, doncs, no hauriem d'escriure sempre *quin* en lloc de *qual*? Y veusaquí en circulació construccions com aquestes: «una nombrosíssima gentada, en *la quina* tenien brillant representació...» –«foren suprimides immediatament; *quina* supressió...» –«una escena, *quins* personatges...» Construccions que venen a reemplassar: una nombrosíssima gentada, en *la qual*..., foren suprimides immediatament; *la qual* supressió..., una escena, *quals* personatges...; construcció aquesta última ja defectuosa ella, puix cal dir: una escena, *els* personatges *de la qual*...

Els que prefereixen *quin* a *qual*, creient-lo sens dubte més català, no s'adonen que'l llur *quin* relatiu constitueix certament un castellanisme; en efecte, el castellà té un *cual* interrogatiu i relatiu; el català té un *quin* solament interrogatiu; fer d'aquest seu interrogatiu un interrogatiu-relatiu com el *cual* castellà es senzillament cometre un castellanisme. Oh *descastellanisants*, deixeu estar en pau el *qual*, no'l volgueu foragitar de la nostra llengua; al contrari, useu-lo forsa, –posat que no li feu significar *cuyo*, –i estigueu segurs que, lluny de cometre un castellanisme, l'evitareu moltes vegades.

1. B.M. es Bernat Metge; R.L., Ramon Lull, T.B., Tirant lo Blanch.
2. En no sent d'usar-se dont, où.]
3. Altra perífrasis: «... tots vosaltres, lo be e honor de *qui* com a propri stimo.» T. B.

Ⓕ 4-5 Metge (1889: 82; [2006: 165]) ‖ 5-6 Llull (1873-1904: I, 140; [1931-1934: II, 30]) ‖ 6-8 Metge (1889: 193-194; [2006: 222]) ‖ 9-10 Íd. (1889: 151; [2006: 200]) ‖ 10 Íd. (1889: 130; [2006: 185]) ‖ 11-12 Íd. (1889: 89-90; [2006: 168]) ‖ 12-13 Llull (1873-1904: I, 294; [1931-1934: III, 46]) ‖ 13-15 Íd. (1873-1904: II, 232; [1931-1934: IV, 189]) ‖ 15-16 Martorell (1873-1905: IV, 68; [2005: 1243]) ‖ 16-17 Metge (1889: 115; [2006: 178-179]) ‖ 18-19 Llull (1873-1904: II, 97; [1931-1934: IV, 36]) ‖ 22 Martorell (1873-1905: IV, 67; [2005: 1243]) ‖ 22-23 Íd. (1873-1905: IV, 76; [2005: 1252]) ‖ 23-24 Metge (1889: 98; [2006: 172]) ‖ 24-25 Martorell (1873-1905: I, 108; [2005: 185]) ‖ 30-31 Llull (1873-1904: I, 294; [1931-1934: III, 46]) ‖ 31-32 Metge (1889: 25; [2006: 139]) ‖ 32-33 Martorell (1873-1905: I, 27; [2005: 90]) ‖ 43-44 Íd. (1873-1905: I, 99; [2005: 168]) ‖ 44-45 Íd. (1873-1905: II, 2; [2005: 459]) ‖ 46-47 Metge (1889: 232; [2006: 241]) ‖ 47-49 Llull (1873-1904: I, 143; [1931-1934: II, 34]) ‖ 49-50 Metge (1889: 153; [2006: 201]) ‖ 50-51 Llull (1873-1904: I, 8; [1931-1934: I, 31]) ‖ 68-69 Metge (1889: 142; [2006: 193]) ‖ 104 Martorell (1873-1905: IV, 172; [2005: 1339])

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓥ 9 *noves*] noues, e null temps per mi hoydes | *dit*] dit, respongui yo | *han*] han axi ‖ 10 *qual*] qual estant en la flor de la sua jouentut ‖ 13 *Consciencia*] Consciencia, fill, dix lo hermita a Felix ‖ 17 *la ànima*] aquella | *morir*] morir qualque jorn | *cosa*] cosa dessus ‖ 22 *Digues*] Digues, Capita sens misericordia ‖ 24 *dir*] dir, si legut vos es ‖ 31 *no*] ne ‖ 32 *aquesta*] aquesta gran ‖ 45 *un*] un strenu ‖ 49 *ab*] ab integuents [sic per integuments] e ‖ 104 *propri*] propi | *stimo*] stime

845

4 IV 1907

Les terminacions «encia», «ancia»

El fet de dir-se, per exemple, *esencia, constancia* en castellà y de dir-se *essenza, constanza* en italià, *essence, constance* en francès, ha fet nèixer el desig d'escriure *essensa, constansa* en lloc de *essencia, constancia.* La qüestió es llunyar-nos del castellà!... Podría esser també que algú's pensés que paraules tals com *essencia, constancia* són castellanismes.

Aquestes paraules en *encia* y en *ancia* no són castellanismes, són llatinismes. Si fos ara que'ls introduíssim en la llengua, en la nostra ma estaria catalanisar-los més o menys, suprimir o conservar la llur *i* posttònica, fer de *essentia* llatí *essensa* o *essencia* català, de *constantia constansa* o *constancia,* etc. Però'ls tals llatinismes són antics en la llengua, els usaren abundosament els nostres autors mig-evals, i ells els donaren la forma que definitivament havien de tenir en català. Nosaltres no podem sinó pendre-ls tals com ells ens els han llegats.

Si'ls nostres escriptors antics van adoptar *essencia, paciencia, influencia,* etc., i aquestes paraules van passar a la llengua parlada amb la llur *i* i així han arribat als nostres dies, es del tot arbitrari posar-se ara a escriure *essensa, paciensa, influensa,* etc.

Però fa temps que sembla que juguem amb la forma i amb el valor de les paraules catalanes; tothom fa i desfà segons li plau; un dia, per traduir el *cuyo* castellà, fem significar *cuyo* a la paraula *qual*; l'altre agafem la partícula *doncs,* deductiva i continuativa, i la fem conjunció causal; l'altre escrivim *etat, castetat* en lloc de *edat, castedat,* sens dubte perquè la *t* ens hi sembla més catalana, o inventem grolleries com *ambent, greuíssim, barbrisme.* Doncs no es pas d'estranyar que ara alguns ens hagin sortit amb els llurs *essensa, paciensa, influensa, potensa,* etcètera, etc. Fos que *essencia, paciencia* els semblessin castellanismes, fos que'ls agradés més *essensa, paciensa,* ells s'han posat tranquilament a escriure *essensa, paciensa,* sense tenir gens en compte que tothom diu *essencia, paciencia* i sense recordar que'ls nostres autors mig-evals escriuen constantment *essencia, paciencia.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Cal aquí fer una observació i es que no totes les formacions en *entia* i en *antia* presenten *encia* i *ancia* en català, sinó que moltes presenten *ensa* i *ansa*, tals són, per exemple, *naixensa, coneixensa, volensa, prometensa, creensa, semblansa, anyoransa, tempransa*... Es clar que en aquest article no es qüestió d'aquestes paraules, sinó d'aquelles que en tots temps han estat escrites amb *i*, com *essencia, paciencia, constancia, ignorancia*, les quals ara tracten alguns de reemplassar per *essensa*, etc.

Els sufixes llatins *entia* i *antia* se presenten, doncs, en català sota dues formes: *ensa* i *encia, ansa* i *ancia*. El fet que un sufixe llatí prengui dues o més formes en una llengua romànica es freqüentissim; així tenim en castellà *gravedad, sequedad* al costat de *suavidad, iniquidad*, en francès *rationnel, naturel* al costat de *national, social*, en italià *libraio* al costat de *locandiere*. Havent-nos llegat els nostres passats formes en *ensa* i *encia* i formes en *ansa* i en *ancia*, posar-nos ara a uniformar els damunt dits sufixes ve a esser una cosa així com si'ls castellans, perquè tenen *gravedad, sequedad* se posessin a escriure *suavedad, iniquedad*; o'ls francesos, perquè tenen *comparaison, conjugaison*, se posessin a esciure *declinaison, modificaison, végétaison*.

Els enamorats de les terminacions *ensa* i *ansa* que's prenguin la pena de fullejar els nostres *clàssics* i hi trobaran a cada pas paraules en *encia* i en *ancia*: *absencia, abstinencia, audiencia, ciencia, clemencia, consciencia, conseqüencia, convalescencia, diferencia, diligencia, eloquencia, essencia, excellencia, existencia, experiencia, ignorancia, indulgencia, influencia, intelligencia, licencia, magnificencia, negligencia, obediencia, paciencia, penitencia, permanencia, potencia, presencia, prudencia, resistencia, reverencia, sentencia, violencia*... i *abundancia, constancia, discrepancia, estancia, ignorancia, substancia*...

Al costat d'aquestes paraules en trobaran, en canvi, de terminades en *ensa* i en *ansa* les quals han desaparegut o han pres modernament les terminacions *encia, ancia*: *aparensa, captinensa, creensa, fallensa, semensa*..., *acostumansa, alegransa, benanansa, benauyransa, concordansa, observansa, perdonansa, provansa, significansa*...

Ara bé, si paraules com *abstinencia, ignorancia* no són castellanismes, es, en canvi, versemblant que mots tals com *creencia, concordancia* (antigament *creensa, concordansa*) siguin deguts a l'influencia castellana, i un hom farà perfectament preferint les antigues formes sense *i* a les modernes amb *i*. Però una altra cosa es posar-se a reemplassar tots els mots en *encia* o en *ancia* per paraules en *ensa* i en *ansa*!

Ⓔ *QGC* 46-49

Ⓥ 20 *«qual»*] «quin» *QGC* ‖ 43-44 *ve a esser una cosa així*] fóra *QGC* ‖ 58 *«fallensa, semensa»*] om. *QGC* ‖ 59 *«benanansa, benauyransa»*] «benaurança» *QGC* ‖ 60 *«provansa»*] om. *QGC*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

846

16 v 1907

IV (*)

Tornant al «doncs» causal

He rebut aquests dies una carta, l'autor anònim de la qual, tot felicitant-me pel meu article sobre l'abús de la conjunció *doncs*, m'indica la conveniencia de donar sobre aquesta partícula i totes les altres avui empleades incorrectament, «regles *prohibitives* ben senzilles, acompanyades unicament d'aquelles explicacions que siguin indispensables per a la llur comprensió» i exemplificades ab frases tretes dels nostres escriptors antics.

Vaig a complaure-l donant avui la regla prohibitiva corresponent al *doncs* causal, per bé que aquesta regla ja estigués implícitament continguda en el meu primer article: mai serà de massa cridar una vegada més l'atenció dels nostres escriptors sobre l'abús de la conjunció *doncs*; a més que jo crec també en la conveniencia de les regles prohibitives que'm recomana l'autor de la damunt dita carta.

Veus-aquí, doncs, la regla prohibitiva corresponent al *doncs* causal:

Una proposició de causa no pot mai esser introduida per la conjunció *doncs*.

Proposició de causa es aquella que expressa la raó, el motiu, la causa de la cosa expressada per una altra proposició. Ex.: *No hi vaig poder anar, perquè estava malalt*. La proposició *perquè estava malalt* es una proposició de causa (i *perquè*, una conjunció causal). *Ja que jo no hi era, podien deixar-ho per a un altre dia*. La proposició *Ja que jo no hi era* es una proposició de causa (i *ja que*, una conjunció causal. Les conjuncions causals, es dir, que serveixen per a introduir proposicions de causa, són, entre altres, *perquè*, *ja que*, *puix que*, *puix*, *car*).

Ara bé, mentre duri la passa de *doncs* causal que estem patint, sempre que'ns vingui a la ploma un *doncs*, hem de veure si la proposició que anem a introduir es una proposició de causa. Si ho es ens cal rebutjar el *doncs* i escriure en lloc seu *puix* o *ja que*. En cas contrari, podem escriure *doncs*.

Que, traduint del castellà, ensopeguem una frase com aquesta: *Estará enfermo, pues no me escribe*. Si'ns passava pel cap de traduir el *pues* per *doncs*, no'ns cal sinó considerar que la segona proposició es de causa i tot seguit haurem hagut esment que'l *doncs* no hi escau. En canvi, una frase com aquesta: *¿Está lloviendo? pues no salgamos*, o com aquesta altra: *¿Pues*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

quien vendrá? estan perfectament traduides dient: *Està plovent? doncs no sortim*; *–Doncs qui vindrà?*

El *doncs* es deductiu, continuatiu, però no causal. Així, està molt bé en les frases següents, tretes d'autors antics; però està, en canvi, completament fòra de lloc en les quatre frases modernes que citem més avall, tretes, no pas d'un article, sinó d'un discurs, el que prova fins a quin punt el *doncs* causal s'ha infiltrat en el nostre català literari.

Exemples antics (*doncs* bons):

«... la ànima racional es creada a fi que tostemps entena, am e recort Deu; e si era mortal, no faria sempiternalment ço per què seria creada; *donchs* segueix-se que es immortal.»

«Los aucells fan nius, les feres cerquen cavernes en que habiten, e-ls peixos, roques en que-s meten; *donchs*, qui pot dir que no usen de rahó?»

«Digues, abans que venguesses en lo mon, què eres? –Ço que seré aprés la mort, diguí yo. –E que seràs? –No res. *–Donchs* no res eres abans que fosses engendrat?»

«E nòs dixem-li (li diguérem) quant havia que ell era en la ost. E ell dix que be havia xv dies. *Donchs*, dixem nòs si xv dies ha que vós sots (sou) en la ost, bé ha VIII dies que havem feit cridar que negú no parlàs ab los moros si a nòs no-u demanaven e vós res nos en demanàs (demanàreu), *donchs* per què hi parlàs (parlàreu) vós?»

Exemples moderns (*doncs* dolents):

«... en els paisos llatins les masses obreres han fet marrada, *doncs* han sigut distretes dels seus propris interessos.»

«Aquest exemple deuen imitar-lo les nostres classes obreres, *doncs* aquesta tàctica ha portat grans aventatges...»

«Els partits y agrupacions polítiques no sols poden tenir sinó que no poden deixar de tenir orientació y criteri en materia social, *doncs* els que no tenen orientació renovadora volen la conservació de tot lo actual.»

«A tots els homes reflexius jo'ls demano que estudiin serena y imparcialment el problema, *doncs* estic segur que arribaran a la mateixa conclusió.»

En aquests quatre exemples moderns, les proposicions introduides per la conjunció *doncs* essent proposicions de causa, la frase resulta mal construida; hauria calgut emplear, en lloc de *doncs*, la conjunciò *puix*, com, per exemple, en les frases següents del *Tirant lo Blanch*:

«Comtessa, a mi par que vós me donau bon consell, *puix* la ciutat es tan forta e ben provehida de totes coses necessaries a la guerra.»

«Los parents de la comtessa la pregaren se-n tornàs o dexàs allí son fill, *puix* lo Rey en prenia càrrech.»

«O mare semblant a ovella fecunda qui has parit lo fill per a esser mort

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

e trocejat en la cruel batalla! Mas que m-aprofita dolre sobre cas inremeyable; *puix* lo Rei no pot haver pietat de mi ni de mon fill? »

«Que-m valen a mi los bens ni les riqueses, *puix* so destituhida de tot goig, plaer e consolació...?»

«... jamés yo consentí ni ginyí mai negú per als quatre cavallers. –Be som certs, dix lo Rey, que vostra honor es salva; emperò, *puix* lo cas s-es seguit, anem a la sglesia del senyor sanct Jordi e hoyrem aquí missa e farem-los la honor que ells son merexedors, *puix* sabem que son Reys coronats.»

Una altra conjunció causal era *car* (l'adopció de la qual no'm sembla pas necessaria): «... lunya tota paor de tu, *car* yo so aquell que penses» –«mas... yo no creuré que siau mort, *car* homens morts no parlen.»

Deixa-m terminar el present article donant algunes frases en les quals figura 'l *doncs* (deductiu o continuatiu) al costat del *puix* o del *car* (causals):

«... e vosaltres ab gran maldat e trayció li haveu feta sentir dolor inestimable... *donchs*, com podeu demanar misericordia, *puix* en vosaltres no s-es trobada?»

«... yo vinch a suplicar que hajau pietat de mi, com no tingua en aquest mon altre bé sinó aquest fill... E sia de vostra mercè esser en recort de la gran amistat, amor e consideració del meu virtuós marit... E reduesch a la memoria de la senyoria vostra aquelles almoynes e caritats que en lo temps del vostre hermitatge yo-us feya dar... que-m vullau lexar mon fill, qui es orfe de pare... *Donchs*, senyor, *puix* sou pare de misericordia e de pietat, obtingua de la mercè vostra aquesta tant alta gracia.»

«Racional dius encara que es la ànima dels bruts per ço com aquells esquiven perills e cerquen plaers... fan nius e moltes altres coses consonants a rahó. Si tu sabesses be la sua definició no haguesses així parlat. Hoyes, *donchs*, e torna a dret camí, *car* descarrerat est.»

«Però digues-me, si-t recorda, que eres abans que fosses engendrat? –A mí, diguí yo, no-m recorda, ne so cert que era, *car* no-u viu (vaig veure). Mas be crech que no era res; *car* hom so així com los altres e cové que seguesca lurs petjades. –*Donchs*, dix ell, tu creus ço que no has vist?»

*Poden consultarse els anteriors articles de aquesta serie: I *El «doncs» causal*, en el número de El Poble Català de 31 de mars; II *El pronom adjectiu «qual»* en el de 28 de mars; y III *Les terminacions «encia», «ancia»*, en el de 4 d'abril.

Ⓔ *QGC* 18-22 *Publicat com a segona part del núm. 843, introduït per* II

Ⓥ 1-13 *He ... «doncs».*] om. *QGC* ‖ 24 *duri*] durarà *QGC* ‖ 27 *«ja que»*] qualsevol altra conjunció causal *QGC* ‖ 28-31 *Que ... esment*] Si al girar en català una frasa tal com: «Estarà enfermo, pues no me escribe», ens passava pel cap de traduir el «pues» per «doncs», no·ns cal sinó considerar que la segona proposició es de causa per veure tot seguit *QGC* ‖ 37-39 *tretes, ... literari.*] tretes d'un

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

discurs d'en Carner. *QGC* ‖ 46-53 *En substitució d'aquests exemples a QGC apareix el següent:* «Deya Sanct Agustí que negú no pot amar ço que no coneix; doncs si Deu volem amar cové que hajam sciencia e conexença sua» [cf. Eiximenis (1495: 245; [1981: II, 523])] ‖ 59-61 *«Els ... actual.»*] om. *QGC* ‖ 64 *quatre*] tres *QGC* ‖ 85 *Deixa-m ... donant*] Eus-aquí finalment *QGC* ‖ 90-96 *En substitució d'aquest exemple a QGC apareix el següent:* « ... e dixeren que mes volien morir que sofrir tan gran onta com aquesta seria. E dix lo Rey: "Donchs, pus" yo·us veig en tan bona voluntat, pensem-nos de ben defendre» [Jaume I (1873: 128; [1991: 93])] *i, en una nota referida a «pus», diu:* Una altra forma de «puix». Una tercera forma, bastant empleada modernament, es «puig». ‖ 101-104 *En substitució d'aquest exemple a QGC apareix el següent:* «Mas l'ànima racional es simple naturalment e sens composició, "car" de no res la creá Deu; "donchs" es immortal» [Metge (1889: 29; [2006: 141])]

Ⓕ 41-43 Metge (1889: 34-35; [2006: 143]) ‖ 44-45 Íd. (1889: 71; [2006: 160]) ‖ 46-48 Íd. (1889: 10; [2006: 131]) ‖ 49-53 Jaume I (1873: 364; [1991: 263]) ‖ 55-63 Carner [i Romeu] (1907a) ‖ 68-69 Martorell (1873-1905: I, 24; [2005: 88]) ‖ 70-71 Íd. (1873-1905: I, 64; [2005: 131]) ‖ 72-74 Íd. (1873-1905: I, 64-65; [2005: 132]) ‖ 75-76 Íd. (1873-1905: I, 65; [2005: 132]) ‖ 77-81 Íd. (1873-1905: I, 228; [2005: 311]) ‖ 83 Metge (1889: 3; [2006: 127]) ‖ 84 Íd. (1889: 5; [2006: 128]) ‖ 87-89 Martorell (1873-1905: IV, 66; [2005: 1242]) ‖ 90-96 Íd. (1873-1905: I, 61; [2005: 127]) ‖ 97-100 Metge (1889: 74-75; [2006: 161]) ‖ 101-104 Íd. (1889: 11; [2006: 131])

Ⓥ 46 *Digues*] digues, respos ell ‖ 68 *comtessa*] Comtessa e de son fill ‖ 79 *aquí*] aqui la ‖ 90 *yo*] yo, adolorida Comtessa | *vinch*] vinch a la vostra excelencia | *que*] que axi com sou misericordios, e ple de tota bondat e virtut, que

Ⓝ 54-63 Pronunciat el dia 26 de gener d'aquell any, aquest havia estat el discurs inaugural del Centre Nacionalista Republicà. Publicat després a Carner [i Romeu] (1907b), ja hi aparegueren esmenats els tres *doncs* incorrectes aquí denunciats per Fabra: el de la primera ocurrència (pàg. 23) amb un *perquè*; els de la segona (pàg. 24) i de la tercera (pàg. 31), amb un *puix*.

847

23 V 1907

V (*)

Formes verbals guturalisades

El català, com tot-hom sab, posseeix nombrosos verbs tals com *valer, dir, moure*, que presenten formes tals com *valc, valgué, dic, digué, moc, mogué*, el radical de les quals termina en *c* o en *g*, i formes tals com *val, valent, diu, dient, mou, movent*, les quals estan desproveides de les dites guturals *c* i *g*. Anomenarem les primeres, formes *guturalisades*, i les segones, formes *pures*.

La gutural de les primeres té un doble origen; en les formes de present, prové de *c* llatina; en les de passat, prové de la *u* dels pretèrits llatins en *ui* tals com *hàbui, vólui*.

Es cosa prou sabuda que la *c* llatina va perdre'l seu valor gutural davant

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de *e* i de *i*; així *cantu, cohorte* esdevenen en català: *cant, cort* (amb *c* gutural), però *centu, civitate* esdevenen *cent, ciutat* (amb *c* igual a *s*). Doncs un verb tal com *dícere* havia de conservar la seva gutural en unes formes (*dico, dícat*) i perdre-la en les altres (*dicit, dicendo*); i, en efecte, *dico* esdevé *dic* (com *amicu, *anticu* esdevenen *amic, antic*), *dícat* dóna *diga* (com *amica, spica* donen *amiga, espiga*); però *dícit* esdevé *diu* (com *perdice, perdiu*) i *dicendo, dient* (com **racimu, raím*). D'on resulta que són formes guturalisades: la primera persona del singular del present d'indicatiu (*dic*) i totes les persones del present de subjuntiu (*diga, digues*, etc.) Totes les altres formes de present són pures: *tu dius, ell diu, nosaltres diem*, etc., el gerundiu (*dient*) i l'infinitiu (*dir*).[1]

Un verb tal com *moure*, provinent de *movere* llatí, no podia tenir primitivament formes de present guturalisades, sinó que havia de conjugar-se *jo mou, tu mous*, etcètera, i, en el subjuntiu, *mova, moves*, etcètera. No es, en efecte, fins més tard que hi apareixen les formes guturalisades *moc, moga, mogues*, etc., les quals no són pas hereditaries sinó creades a imitació de *dic, diga, digues*, etc. En els verbs com *moure*, la gutural es, doncs, deguda a una contaminació i, com es natural, no apareixerà sinó en la primera persona del singular del present d'indicatiu (*moc*) i en el present de subjuntiu *moga*, (*mogues*, etcètera).

Aquesta contaminació la veiem produir-se en ple període literari migeval; autors com Lull empleen infinitat de formes tals com *mou, mova* (corresponents a les castellanes *muevo, mueva*), *beu, beva* (cast. *bebo, beba*), *respon, respona* (castellanes *respondo, responda*), formes pures que més tard veiem anar desapareixent davant de les formes guturalisades *moc, moga, bec, bega, responc, responga*. Passat aquell període, la contaminació continúa encara fent els seus progressos: els subjuntius *sia, sapia, capia*'s veuen reemplassats per *siga, sàpiga, càpiga*; *jo sóc* fa una forta concurrencia a *jo só*; *voler* conserva *vull*, però canvía *vulla* en *vullga, vulga*.

En les formes de passat, la gutural prové, com hem dit, d'una *u*, la qual ha estat tractada com la *w* germànica en mots tals com *werra, dwerh, Wilhelm*, d'ont han sortit *guerra, guerxo, Guillem*. El llatí clàssic posseeix, com sabem, nombrosos pretèrits en *ui* (*válui, valuísti*, etcètera, en l'indicatiu, *valuíssem, valuísses*, etc. en el subjuntiu; pretèrit perfet el primer, plus-quamperfet el segon); als quals vénen a afegir-se, en llatí vulgar, *venui, crédui, stétui*, etc. Aquests pretèrits en *ui* del llatí passen a les llengües romàniques sofrint la *u* els canvis més variats en les distintes regions de l'imperi. En l'extrem occidental, la *u* s'introdueix en el radical, una forma com *hábui* esdevé *hauve*, d'ont el portuguès *houve* i el castellà *hube*; en l'extrem oriental, la *u* atreu l'accent, *hábui, vólui* esdevenen *avúiu, vrúiu*; en francès, després d'una

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

serie de modificacions fonètiques i analògiques complicadíssimes, explicades admirablement per en Suchier, dóna origen als pretèrits en *u* (*j'eus, je dus, je pus*...); en català i en provensal, la *u*, assimilada a la *w* germànica, esdevé *gu*: una forma com *valuísset* esdevé *valgués*; *váluit* esdevé *válgue valc*. D'on neixen el perfet d'indicatiu *valc, valguist, valc, valguém, valgués, vàlgren* i l'imperfet de subjuntiu *valgués, valguésses*, etc. Aquest persisteix, aquell esdevé més tard *valguí, valguíst, valgué, valguèm, valgués, valguéren* (per imitació de *temí, temist, temé, temém, temés, teméren*) i finalment *valguí, valguéres, valgué, valguérem, valguéreu, valguéren* (amb les noves formes tretes analògicament de *valguéren*). Observem que, davant la *g* provinent de *u*, certes consonants desapareixen i d'altres exigeixen l'intercalació d'una *e*; així tenim *hagué, degué, begué, mogué, cregué, pogué, jagué, plagué*; *paregué, corregué.*

No tots els pretèrits guturalisats actuals tenen la llur gutural sortida d'una *u* llatina; alguns la deuen a l'analogia, a una contaminació anàloga a la que havem constatat en els presents. Així, el perfet de *dícere* essent *dixi*, el perfet primitiu de *dir* no pot esser guturalisat i es, en efecte, *dix, dixist*, etc (corresponent al castellà *dijo, dijiste*, etc.); *diguí, diguist*, etc. no són sinó formes analògiques que vingueren a reemplassar les primitives formes amb *x*.

En fi, els participis en *ut*, emparentats com estan amb el perfet d'indicatiu, adopten el radical d'aquest temps; així tenim *hagut, degut, begut, mogut*, etc. De manera que'l domini de les formes guturalisades comprèn, en el present, la primera persona del singular del d'indicatiu i totes les del de subjuntiu, i, en el passat, el perfet d'indicatiu, l'imperfet de subjuntiu i el participi en *ut*.

En el període literari mig-eval la guturalisació no sobreïx podem dir mai del seu domini *natural*. Però de llavores ensà la veiem invadir el gerundi i l'infinitiu, prenent naixensa formes com *diguent, valguent, creguent*, etc., *volguer, poguer, sapiguer*, etc.

La llengua literaria moderna ¿què ha de fer amb aquests infinitius i gerundius guturalisats, l'adopció dels quals la llunyaría evidentment de la llengua literaria antiga? Si avui dia els infinitius i gerundius purs fossin completament morts, si ningú digués ja *voler, poder, saber*, o *dient, valent, creient*, llavores potser caldria resignar-se a adoptar les formes modernes, originades per una desviació en el procés de guturalisació dels verbs catalans; però essent les formes pures encara ben vivents, està fora de dubte que la llengua literaria ha de donar la preferencia a aquestes, que són les tradicionals. Preferir les formes guturalisades essent vivents les pures, consagrades pels nostres grans escriptors mig-evals, fóra la cosa més anti-literaria que un hom pot imaginar-se; fóra treballar pera la desaparició de les formes

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tradicionals quan precisament estem obligats de fer tots els possibles per allargar i assegurar la llur vida. Els infinitius i els gerundius guturalisats no solament no han d'esser preferits, sinó que'ls hem de rebutjar en absolut.

No escriurem, doncs, mai *poguer, volguer, valguer, sapiguer, capiguer,* sinó *poder, voler, valer, saber, caber* (o *cabre*); ni tampoc *poguent, volguent, valguent, sapiguent, capiguent, caiguent, jaguent, creguent, diguent, riguent, moguent, absolguent, prenguent, coneguent, siguent, tinguent, vinguent,* etc., sinó *podent, volent, valent, sabent, cabent, caient, jaient, creient, dient, rient, movent, absolent, prenent, coneixent, essent, tenint, venint,* etc.

En el cas de *siga, sàpiga, càpiga* es tot altre, puix, per un costat les formes pures corresponents *sía, sapia, capia,* han desaparegut completament del dialecte central, al contrari de *voler, volent,* etc., i per l'altre costat *siga, sàpiga, càpiga* no vénen sinó a continuar un procés de guturalisació consagrat per la nostra literatura antiga, que accepta successivament la substitució de *moga* a *mova,* de *crega* a *crea,* de *responga* a *respona,* de *puga* a *puixa.* Jo crec que podem perfectament acceptar aquells tres subjuntius així com *vulga* reemplassant *vulla.* Són, en canvi, indubtablement preferibles a les formes guturalisades *sapigués, sapigut, capigués, capigut, sigués, sigut,* les formes tradicionals, encara ben vivents, *sabés, sabut, cabés, cabut, fos, estat.*

* Poden consultarse els anteriors articles d'aquesta serie: I *El «doncs» causal,* en el número de El Poble Català de 21 de mars; II *El pronom adjectiu «qual»* en el de 28 de mars; III *Les terminacions «encia» «ancia»,* en el de 4 d'abril; y IV *Tornant al «doncs» causal* en el de 16 de maig

1. En el present article fem abstracció de l'imperatiu, que estudiarem en un altre article.

Ⓔ *QGC* 57-64

Ⓥ 5 *A* QGC *hi ha una nota a peu de pàgina que diu:* A la denominació de «guturals» amb què solen designar-se les consonants tals com la «c» de «cap» i la «g» de «gust», es indubtablement preferible la de «velars» o «postpalatals». En el present article hem adoptat, no obstant, la primera denominació, d'on s'ha tret la de «formes guturalisades» amb què solen designar-se les formes «valc», «valgué», etc. ‖ 7 *llatina*] *A* QGC *hi ha una nota a peu de pàgina que diu:* En les formes arcaiques «planc», «planga» i analoques, la gutural prové d'una «g» llatina. En un verb com «plángere», en què «plàngit», « plangendo», etc. (amb «ng» davant «e», «i») donen «plany», «planyent», etc. (com «longe» dóna «lluny»), les formes «plángo», «plangat» (amb «ng» davant «a», «o») donen «planc», «planga» (com «longu», «longa» donen «llonc», «llonga»; però aquestes formes guturalizades han estat més tard substituides per formes pures: «planc» per «plany(o)», «planga» per «planyi». ‖ 19 *de*] del *QGC* ‖ 21 *de present*] del present *QGC* ‖ 27-29 i, ... etcètera)] om. *QGC* ‖ 43-44 *pretèrit ... segon*] om. *B* ‖ 48 *«hube»*] «hove» *QGC*; *hi ha, a més una nota a peu de pàgina que diu:* El diftong llatí «áu» dona regularment «o» en castellà i «ou» en portuguès: «páucu», «áuru», «amáut» (per «amávit») donen «poco», «oro», «amó» en cast., «pouco», «ouro», «amou» en port. (pronunciat a Lisboa: «pócu», «óru», «amó») La forma castellana «hove» va esser després reemplaçada per «huve», modernament escrit «hube».‖ 49 *«vólui»*] «jácui», «pótui» *QGC* | *«avúiu», vrúiu»*] «avúi», «zacúi», «putúi» *QGC* ‖ 50-51 *explicades ... Suchier*] om. *QGC* ‖ 53-54 *una ... «valc».*] om. *QGC* ‖59 *«valguéren»*] *A* QGC *hi ha una nota a peu de pàgina que diu:* Davant de «g» provinent de «u», certes consonants desapareixen i d'altres

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

exigeixen intercalació d'una «e»; així, «habuisti» dona «haguist», «debuisti» «deguist», «bibuisti» «beguist», «mobuisti» «moguist», «potuisti» «poguist», «jacuisti» «jaguist», «placuisti» «plaguist»; però «paruisti» «pareguist», «curristi» «correguist». ‖ 59-62 *Observem ... «corregué».*] om. *QGC* ‖ 67 *etc.*] *A* QGC *hi ha una nota a peu de pàgina que diu:* Es sabut que la «x» llatina dóna «x» palatal en català i «j» en castellà: «metaxa madeixa madeja, buxu boix boj», etc. ‖ 72 *del d'*] de l' *QGC* | *de*] om. *QGC* ‖ 88 i 89 *fóra*] seria *QGC* ‖ 99 *En el*] El *QGC* ‖ 101 *l'altre*] altre *QGC* ‖ 112 *que ... article.*] om. *QGC*

848

6 VI 1907

VI (*)

La combinació pronominal «els hi»

Fins en bons autors no es rar de trobar usada la combinació *els hi* en lloc del datiu *els*. Ex.: *Els hi fa mal el cap, No'ls hi agrada gens, Doneu-los-hi les flors,* en lloc de *Els fa mal el cap, No'ls agrada gens, Doneu-los les flors.* Molts cops ha cridat hom l'atenció sobre aquesta falta de gramatica; però ha estat completament en va.

També es molt freqüent l'empleu de *els hi* en lloc d'altres combinacions pronominals. Ex.: *Aquest plec ja'ls hi portaran,* en lloc de *Aquest plec ja'ls el portaran. Això no'ls hi podran dur,* en lloc de *Això no'ls ho podran dur.*

No es difícil de conèixer quan cal rebutjar la combinació *els hi,* ni es tampoc difícil de fer la correcció corresponent. Basta examinar, en cada cas, quins són els *complements nominals* que tractem de reemplassar amb la dita *combinació pronominal.*

Tot-hom sab prou el que es un complement. En la proposició *Tu culls flors,* la paraula *flors* es un complement del verb *culls*; complement nominal, puix conté un nom: *flors.* En la proposició *Tu dónes flors als teus cosins,* el verb *dónes* va acompanyat de dos complements: l'un es *flors,* l'altre es *als teus cosins*; amdós, complements nominals. En la proposició *Aquesta tarda hem vist tes germanes al teatre,* el verb *hem vist* porta tres complements nominals: *tes germanes, al teatre, aquesta tarda.*

Sabem, per altra part, que'ns es donat molt sovint reemplassar els complements nominals d'un verb per partícules àtones, –complements pronominals. Si estèm parlant de *flors,* la proposició *Tu'n culls* vol dir el mateix que *Tu culls flors*; la partícula àtona *en* hi reemplassa'l complement nominal *flors.* Anàlogament una proposició com *Tu dónes flors als teus cosins* pot transformarse en: *Tu'n dónes als teus cosins, Tu'ls dónes flors, Tu'ls en dónes,*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

aon el pronom àton *els* reemplassa'l complement *als teus cosins*, i la partícula *en*, el complement *flors*. Fent el mateix en la proposició *Hem vist tes germanes al teatre*, tenim: *Les hem vistes al teatre*, o bé: *Hi hem vist tes germanes*, o bé: *Les hi hem vistes*, aon el pronom àton *les* reemplassa'l complement *tes germanes*, i l'adverbi àton *hi*, el complement *al teatre*.

Ara bé: *els hi* essent la combinació de *dos* complements pronominals, no'ns es dat emplear-la en el lloc d'*un sol* complement nominal. Així, no'ns es donat reemplassar la proposició *Tu dónes flors* ALS-TEUS-COSINS per la proposició *Tu'LS HI dónes flors*: cal dir *Tu'LS dónes flors*. En canvi, es perfecta la substitució de la proposició *Tu portes els teus cosins al teatre* per la proposició *Tu'ls hi portes*, aon el pronom àton *els* vol dir *els teus cosins*, i la partícula *hi* vol dir *al teatre*. Si donem, enviem, portem, oferim, demanem, etc., unes caixes a uns homes o a unes dònes, no direm *els hi donem, els hi enviem, els hi portem, els hi oferim, els hi demanem unes caixes*, sinó *els donem, els enviem, els portem, els oferim, els demanem unes caixes*. Així mateix no escriurem *els hi fan mal els peus, els hi ha agradat molt, els hi hem dit que hi aniriem, els hi veig l'intenció, els hi erem aprop*, sinó *els fan mal els peus, els ha agradat molt, els hem dit que hi aniriem, els veig l'intenció, els erem aprop*. Cp. (exemples antics): «..yo per res a present no-*ls* daria pau ni treva.» –«E si la fortuna-*ls* era tan favorable que-*ls* lexàs vençre la batalla...» –«... diran que-*ls* fa mal l'estòmech.» –«E nós dixem-*los* que escoltassen ço que nós *los* voliem dir.» –«... elles creen que totes coses *los* estiguen be.» –«... los sarrahins... pensant que'l dit senyor Rey *los* era luny...», etc., etc.

La combinació *els hi* no pot esser empleada sinó reemplassant *dos* complements nominals, com en la proposició *Tu'ls hi portes* (*els teus cosins, al teatre*). Però, adhuc en aquest cas, quan l'un dels dos complements equival a *a ells, a elles* (complements directius), ens cal molt sovint rebutjar *els hi* i reemplassar-lo per una altra combinació. Per saber, en cada cas, quina combinació pronominal cal emplear, basta veure quin sería'l segon complement pronominal quan en lloc de *els* posessim el complement nominal corresponent: aquell complement pronominal es el que'ns cal emplear darrera de *els*. Suposem, per exemple, una proposició tal com *Envia'l plec als meus germans*, en la qual tractem de reemplassar els dos complements per pronoms àtons. Estarà ben dit *Envia-ls-hi?* Si en lloc de *els* posàvem el complement nominal corresponent (*als meus germans*) diriem: *Envia-L als meus germans*; doncs cal dir *Envia-ls-EL* i no pas *Envia-ls-HI*. En aquest cas ens ha calgut, doncs, reemplassar *els hi* per *els el*. Es el cas en el qual els antics, invertint l'ordre dels complements, deien *lo·ls* «L'endemà totes les donzelles lo prengueren e ab molta honor lo portaren fins a la porta de la liça tot armat, lliurant-lo als fels que mort o viu *lo·l* haguessen a restituir.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Cas en que cal escriure *els la* en lloc de *els hi*: *Demana la clau als veíns. Demana-*LA *als veins.* Doncs: *Demana-ls-*LA i no pas *Demana-ls-hi.* Exemples antics: «...e enviam-los dir que menjassen la grua e que nós *la-ls* enviavem tota viva.» –«... prestaven pecunia ab condició que hom *la-ls* retés.» –«... meteren lo cap sobre lo llit e cobriren-se sperant la mort quant *la-ls* darien.»

Cas en que cal escriure *els els* en lloc de *els hi*: *Demà portaran els mobles a les senyores N.* Demà'LS *portaran a les senyores N.* Doncs: *Demà'ls* ELS *portaran* i no pas *Demà'ls hi portaran.* Exemples antics: «Nós los LX milia sous darem de bon grat, mas que diguen ells que-*ls los* pach hom aquí no-u poria fer.» –«... que nós los haviem emparats los feus e les honors e no haviem ahut juhiy de nostra cort. E pus que ans de juhiy *los los* haviem emparats, que-*ls los* rendessem.»

Cas en que cal escriure *els les* en lloc de *els hi*: *Hem donat les joguines a aquelles nenes.* LES *hem donades a aquelles nenes.* Doncs: *Els* LES *hem donades* y no pas *Els hi hem donades.* Exemples antics: «E manam que-ls tinguessen apparaylat galines vives... e quant ells fossen venguts que *les los* faessen degolar.» –«... e que les cartes que nos haviem feytes als pobladors de Murcia... no *les los* tenia hom, ans *les los* trencaven.»

Cas en que cal escriure *els ho* en lloc de *els hi*: *Diré allò als teus pares.* HO *diré als teus pares.* Doncs: *Els* HO *diré*; i no pas *Els hi diré.* Cp.: «E si de ço que saber volen no poden haver lur intenció... s'esforcen saber-ho dels marits lurs, los quals, posat que-*ls ho* diguen, no son gens creeguts».

Notem finalment un cas en que cal dir *els en* en lloc de *els en hi*: *Portareu quatre caixes als Srs. N.* EN *portareu quatre als Srs. N.* Doncs: *Els* EN *portareu quatre* i no pas *Els en hi portareu quatre.* Altre exemple: *No parlis d'això a tos pares. No'*N *parlis a tos pares.* Doncs: *No'ls* EN *parlis* i no pas *No'ls en hi parlis.* Cp.: «Una cosa solament vull de tu: que res que a present hajes vist o hoyt no tengues secret a mós amichs e servidors. Car, ultra lo plaer que hauran de mon estament, *los ne* seguirà gran profit.»

Podem també, en la majoria dels casos, conèixer fácilment quina combinació pronominal cal emplear en lloc de *els hi* veient quina fóra la combinació si en lloc de dirigir-se l'acció a *ells* o a *elles*, se dirigia a *nosaltres* o a *vosaltres.* El pronom que, en aquest cas, apareixeria derrera de *ens* o de *us*, es el que cal emplear derrera de *els* en el cas de dirigir-se l'acció a *ells* o a *elles.* Així, de la mateixa manera que, quan l'acció va dirigida a *vosaltres*, diem *us enviaré allò, us el donaré demà, us la demanen, us els pendran, no us ho paguen, no us en donen cap*, hem de dir, en el cas de dirigir-se aquella a *ells* o a *elles*: *els enviaré allò, els el donaré demà, els la demanen, els els pendran, no els ho paguen, no'ls en donen cap.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

*Poden consultarse els anteriors articles d'aquesta serie: I *El «doncs» causal*, en el número de El Poble Català de 21 de mars; II *El pronom adjectiu «qual»* en el de 28 de mars; III *Les terminacions «encia» «ancia»*, en el de 4 d'abril; IV *Tornant al «doncs» causal* en el de 16 de maig, y V *Formes verbals guturalisades*, en el de 23 de maig.

En l'article anterior, aon diu «imperfet el segon» (referint-se a *valuissem*) ha de dir: «plus-quam-perfet el segon».

Així mateix aon diu «*anticu*», «racimu», ha de dir «*anticu» «*racimu» (indicant l'asterisc que's tracta de formes extranyes al llatí clàssic).

Ⓔ *QGC* 23-29

Ⓥ 18 *«teatre»*] A *QGC* hi ha una nota a peu de pàgina que diu: «Es costum (no gaire bo, però que seguim en el present article perquè·ns facilita l'exposició) nomenar complements dels verbs, no sols els complements propiament dits, sinó les determinacions circumstancials (denominades generalment "complements" circumstancials o adverbials)». ‖ 53 *Per*] Per a *QGC* ‖ 95-104 Podem ... «cap».] om. *QGC*

Ⓕ 44-45 Martorell (1873-1905: II, 120; [2005: 575]) ‖ 45-46 Íd. (1873-1905: IV, 229; [2005: 1393]) ‖ 46 Metge (1889: 181; [2006: 215]) ‖ 46-47 Jaume I (1873: 110; [1991: 80]) ‖ 47-48 Metge (1889: 192; [2006: 221]) ‖ 48 Muntaner (1860: 20; [1927-1952: I, 31]) ‖ 63-65 Martorell (1873-1905: I, 153; [2005: 244]) ‖ 68-69 Jaume I (1873: 290; [1991: 210]) ‖ 69 Metge (1889: 50; [2006: 152]) ‖ 69-70 Martorell (1873-1905: II, 309; [2005: 723]) ‖ 73-75 Jaume I (1873: 212; [1991: 154]) ‖ 75-77 Íd. (1873: 519; [1991: 375]) ‖ 80-82 Íd. (1873: 442; [1991: 320]) ‖ 82-83 Íd. (1873: 487; [1991: 352]) ‖ 85-87 Metge (1889: 185; [2006: 218]) ‖ 92-94 Íd. (1889: 119; [2006: 180])

Ⓥ1 45 *lexàs*] dexas ‖ 46 *que·ls fa mal l'estòmech*] quel estomech los fa mal | *dixem-los*] dixem los que calassen e ‖ 65 *lo·l*] lols ‖ 68 *dir que*] dir que per estrena Dalmenara ‖ 75 *que nós*] can nos ‖ 87 *no*] non

849

13 VI 1907

VII (*)

L'article neutre

Tothom sab que'l castellà posseeix un article masculí *el* i un article neutre *lo*: *el bueno* i *lo bueno, el que V. quiere* i *lo que V. quiere.*

El català modern també posseeix un article neutre diferent del masculí. Per als que rebutjen la forma *el*, l'article masculí es *lo* reduible a *l* i l'article neutre es *lo* invariable. Ex.: *lo pare, ab lo pare, l'avi, sense'l pare*; *lo bo, lo únic, de lo bo lo millor.* Per als que accepten la forma *el*, l'article masculí es *el, l'* o *'l* i l'article neutre es *lo*. Ex.: *el pare, amb el pare, l'avi, sense'l pare*; *lo bo, lo únic, de lo bo lo millor.*

Ara bé, la diferenciació dels dos articles masculí i neutre en el català modern ¿no es un castellanisme? Si ho fos, vet-aquí que, en el Congrés de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la llengua catalana, l'hauriem deixat passar sense dir-ne res, en aquell Congrés on precisament tot ens feia olor de castellanisme: HE *estat* era un castellanisme; *hem* VIST *tes germanes* era un altre castellanisme; *estimeu* A *qui us estima*, un altre... Es segur que tot això no són castellanismes; en canvi, la dita diferenciació té tot l'aire d'esse-n un.

Fixem-nos només en els tres fets següents:

I. En català antic l'article neutre té la mateixa forma que'l masculí. L'article masculí es *lo*, que, davant o darrera vocal, pot reduir-se a *l*; l'article neutre es *lo*, reduible a *l* davant o darrera d'una vocal. El català antic no coneix, doncs, la diferenciació moderna.

II. El castellà es la sola llengua romànica que posseeix un article neutre diferent del masculí. El portuguès *o*, el francès *le* o *l'*, l'italià *il*, *lo* o *l'* són igualment masculins i neutres. Sols el castellà té un *lo* neutre al costat d'un *el* masculí.

III. No són estranyes al català modern expressions com aquestes: *El bo es que no ha vingut*, *El que jo't dic es que no vindrà*, *No parlem del que farem*, en les quals *el* es un article neutre. Però aquestes expressions, que diem, no les solem escriure. Una distinció rigorosa entre l'article masculí i el neutre seria, doncs, més cosa de la llengua escrita que de la parlada; i, dins aquesta, el *lo* neutre sembla menys generalisat entre'l poble que entre'ls que han rebut una influencia castellana més forta.

Els exemples següents proven suficientment que'l català antic no feia cap distinció entre'ls articles masculí i neutre.

«... a mi no es forçat que puga fer més de·*l* possible.»

«... de-*l* bo tria hom lo millor.»

«... e desija lo cor coses nocives, e avorreix coses útils... e no decerneix lo ver de·*l* fals.»

«... Si se acustuma... a haver poder de fer bé, afrevoleix en si lo poder de fer mal; e açò mateix se segueix de·*l* contrari.»

«... donar compliment a·*l* que es estat deliberat.»

«... com no-m responeu a·*l* que us demane?»

«... estava continuament atenta a-*l* que deyen.»

«E per venir a-*l* que vull dir e satisfer a·*l* que la senyoria tua me ha dit.»

«... pensant com havia dada fi a·*l* que tant havia desijat.»

«... perdon-me la excellencia vostra de·*l* que diré.»

«... no prengau enuig de·*l* que us diré.»

«... la excellencia vostra sta admirada, e tots los altres, de·*l* que Phelip ha fet...»

«... la roba ja no·s pot guastar més de-*l* que es.»

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«...us tinch molta obligació de·*l* que per mi fet haveu.»

«Ab gran rahó se creurà de vós tot lo contrari de·*l* que la vostra lengua manifesta.»

«... allò era molt poc en sguart de·*l* que ell desitjava.»

«... la lengua rahona lo contrari de·*l* que té en lo cor.»

«E semblants paraules deya lo Rey... manifestant dolre·s molt de·*l* que fet havia.»

«Yo no sé que s·es, mas avisada de·*l* que he hoyt a dir: com los bacins sonen senyal de tempestat e de sanch.»

«E·m tinch per foll e decebut com so caygut en tan gran ignorancia de creure a negú, com fos clara l-experiencia de·*l* que s-es seguit.»

«E encara yo no sé quina rahó done de·*l* que dech fer.»

«E Tirant li donà ses instruccions de·*l* que tenia de dir al Rey de Sicilia.»

«... car tot açò e lo més de·*l* que us he recitat es stat en mon temps.»

«... car yo a vós per a sempre vull servir com a senyora que sou de mi... suplicant-vos de molta gracia conega en vostra gentilesa que sou contenta de·*l* que he fet per vós.»

«... gran consolació tenim de·*l* que·ns haveu dit.»

«E si la divina Providencia me fa gracia que puga atenyèr la fi de·*l* que tinch començat...»

«E feta fidelíssima resposta de·*l* que lo virtuós Tirant los havia dit...»

En totes les frases transcrites escriuriem avui *lo* en lloc de *l*. Doncs bé, si'ls antics no feien cap distinció entre l'article neutre i el masculí –escrivint *Estava atenta al que deyen, No decerneix lo ver del fals*, etc.– i expressions com aquestes són encara vivents –puix parlant diem prou sovint *Escolta'l que't dic, Parlem del que farem*, etc.– ¿no fóra més raonable que, en lloc de rebutjar sistemàticament aquestes construccions, miressim, al contrari, d'anar introduint l'article neutre *el* en la llengua escrita, tendint a fer desaparèixer la diferenciació dels dos articles masculí y neutre?

Pot objectar-se que aquesta diferenciació es aventatjosa. Es indubtable que té'ls seus aventatges; però aquests no són de molt tant grans com sembla a primera vista. Les altres llengües romàniques se'n passen molt bé. *Le bon* francès, *il buono* italià signifiquen, adés *el bueno*, adés *lo bueno*. En aquestes llengües l'adjectiu substantificat no té una forma especial, diferent de l'adjectiu masculí, com en castellà. Una inferioritat, si's vol, però'l que succeeix es senzillament que aquelles llengües no recorren a l'adjectiu substantificat amb la mateixa freqüencia que la llengua castellana. Mes els catalans, tenint sempre al davant el model del castellà, traduint constantment d'aquesta llengua, copiant-ne servilment totes les construccions, ens havem acostumat a recorre a la substantificació de l'adjectiu amb la mateixa fre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

qüencia que'l castellà i, naturalment, avui ens arriba a semblar que'ns fóra gaire bé impossible d'escriure quatre ratlles sense disposar d'un article neutre diferent del masculí. Posem-nos, però, a traduir del francès o de l'italià i ens sortiran llargues clàusules, pàgines enteres, sense un adjectiu neutre. Cada llengua té'ls seus recursos, els seus mitjans d'expressió, y segons siguin aquests recorre amb preferencia a unes construccions o a les altres. Mentre seguirem construint a la castellana, es clar que necessitarem els mateixos mitjans d'expressió que'l castellà i haurem de trobar desaventatjós de renunciar a qualsevol d'ells.

Quan l'article es empleat com antecedent d'un relatiu, el context ens indica gaire bé sempre prou clar si's tracta d'un neutre o d'un masculí encara que donem a amdós articles la mateixa forma. Si estem parlant de *llibres* la frase *El que vós dieu es molt antic* vol dir evidentment *El que V. dice es muy antiguo*; en canvi, *Estava atenta al que deyen* (en què *el* no pot referirse a cap substantiu anterior) voldrà dir *Estaba atenta á lo que decían.* En aquest cas, com sabem, el francès recorre al seu demostratiu, que té una forma per al masculí (*celui*) i una altra per al neutre (*ce*): *ce que je vois (lo que veo)*. El català antic recorria anàlogament a *ço* neutre, diferent del masculí *ceyl*: *ço que veig* (*lo que veo*), *ceyl que veig* (*el que veo*). Però, amb el temps, *ceyl* i el seu femení *ceyla* son reemplassats per *lo* (o *l*) i *la*, i, finalment, *ço* ho es per *lo* (o *l*). Alguns han intentat modernament escriure *ço que* en lloc de *lo que*; resurrecció que veiem molt difícil: recordem que la decadencia del demostratiu-antecedent *ço* ja's manifesta dins el mateix català antic, com ho proven els exemples citats més amunt («donar compliment al que es estat deliberat» i següents).

* Poden consultarse els anteriors articles d'aquesta serie: I *El «doncs» causal*, en el número de El Poble Català de 21 de mars; II *El pronom adjectiu «qual»* en el de 28 de mars; III *Les terminacions «encia», «ancia»*, en el de 4 d'abril; IV *Tornant al «doncs» causal* en el de 16 de maig; V *Formes verbals guturalisades*, en el de 23 de maig, y VI *La combinació pronominal «els hi»*, en el de 6 de juny.

Ⓔ *QGC* 34-40

Ⓥ 58-61 *Yo ... seguit*] om. *QGC* ‖ 71 *E ... dit ...*] om. *QGC* ‖ *Mes*| Però *QGC*

Ⓕ 9-15 *PCILC* ‖ 34 Martorell (1873-1905: I, 99; [2005: 168]) ‖ 35 Íd. (1873-1905: I, 206; [2005: 291]) ‖ 36-37 Íd. (1873-1905: IV, 123; [2005: 1301]) ‖ 38-39 Llull (1873-1904: II, 37; [1931-1934: III, 139]) ‖ 40 Martorell (1873-1905: I, 38; [2005: 104]) ‖ 41 Íd. (1873-1905: I, 147; [2005: 238]) ‖ 42 Íd. (1873-1905: I, 346; [2005: 427]) ‖ 43-44 Íd. (1873-1905: IV, 76; [2005: 1252]) ‖ 45 Íd. (1873-1905: IV, 158; [2005: 1329]) ‖ 46 Íd. (1873-1905: I, 48; [2005: 114]) ‖ 47 Íd. (1873-1905: I, 85; [2005: 149]) ‖ 48-49 Íd. (1873-1905: I, 306; [2005: 396]) ‖ 50 Íd. (1873-1905: I, 347; [2005: 428]) ‖ 51 Íd. (1873-1905: II, 3; [2005: 462]) ‖ 52-53 Íd. (1873-1905: II, 276; [2005: 697]) ‖ 54 Íd. (1873-1905: II, 279; [2005: 699]) ‖ 55 Íd. (1873-1905: II, 329; [2005: 744]) ‖ 56-57 Íd. (1873-1905: IV, 7; [2005: 1194]) ‖ 58-59 Íd. (1873-1905: IV, 23; [2005: 1207]) ‖ 60-61 Íd. (1873-1905: IV, 32-33; [2005: 1215]) ‖ 62 Íd. (1873-1905: IV, 103; [2005: 1280]) ‖ 63 Íd. (1873-1905: IV, 170; [2005: 1338]) ‖ 64 Íd. (1873-1905: IV, 197; [2005: 1366]) ‖ 65-67 Íd. (1873-1905: IV, 200; [2005: 1370]) ‖ 68 Íd. (1873-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1905: IV, 206; [2005: 1375]) ‖ 69-70 Íd. (1873-1905: IV, 268; [2005: 1424]) ‖ 71 Íd. (1873-1905: IV, 285; [2005: 1436]) ‖ 114-115 Íd. (1873-1905: I, 38; [2005: 104])

Ⓥ 50 *guastar més*] mes guastar ‖ 58 *hoyt a*] hoyt ‖ 69 *Providencia*] Potencia

Ⓝ 9-15 I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat a Barcelona l'octubre de l'any anterior, les actes del qual no sortirien publicades fins un any després de l'aparició d'aquest text de Fabra: *PCILC*. L'ex. «hem vist les germanes» és a partir del tema que hi havia exposat Alcover (1906: 125), en el qual el clergue manacorí considerava l'única forma correcta «he vistes les teves germanes».

850

20 VI 1907

VIII(*)

L'intercalació d'un guionet entre l verb i el pronom

Als redactors d'El Poble Català

Els castellans i els italians escriuen en una sola paraula'ls pronoms posposats al verb i aquest verb: *escríbeme, hacerlo, dárselo*; *scrivimi, farlo, darglielo*. Els portuguesos, en canvi, intercalen un guionet entre'l verb i el pronom afixat: *escreve-me, fazê-lo, dar-lh'o*. Abans els portuguesos feien com els castellans; però l'habitud ortogràfica d'escriure junts verb i pronom, la qual no ofereix cap inconvenient en castellà, n'oferia de considerables en portuguès; així aquesta llengua va acabar per adoptar el sistema del francès, que, com sabem, intercala un guió entre'l verb i els complements afixats *(écris-moi, donnez-le-nous)*.

En portuguès, donada la forma dels seus pronoms àtons i les modificacions que aquests sofreixen quan s'ajunten al verb, s'esdevé sovint que tal combinació de verb i pronom se troba presentar les mateixes lletres que tal altra paraula; l'empleu del guió permet diferenciar aquella d'aquesta; el guió permet diferenciar, per exemple, *dou-to* (que vol dir *te'l dono*) de *douto* (que vol dir *docte*). Però hi ha més: sense l'empleu del guió resultarien idèntiques en l'escriptura paraules que no solament tenen diferent significació sinó pronunciació distinta; per exemple, *comia* (que vol dir *menjava*) i *comi-a* (que vol dir *la vaig menjar*): *comia* es pronunciat amb una *i* curta, *comi-a*, amb una *i* llarga. Com diu bé l'eminent filòleg Gonçalvez-Viana, aquest cas sol justificaria l'empleu del guió en portuguès.

En català tenim un cas anàleg en *mirin-s'ho* i *miri-ns-ho*: el primer correspon al castellà *mírenselo* i sona *mirinsu*; el segon correspon al castellà

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mírenoslo i sona *mirinzu*. Totes dues combinacions se composen de les mateixes lletres: si les escrivim sense separar el verb i els pronoms, resulten idèntiques: *mírinsho*.

Fa ja setze anys que jo notava aquest inconvenient i d'altres que ofereix en català l'habitud ortogràfica d'escriure junts el verb i els pronoms afixats; però encara es l'hora que una gran part dels nostres escriptors continuen arrapats al *sistema castellà* no volent compendre'ls aventatges de l'empleu del guió en la nostra llengua. Llavors de la campanya lingüística de *L'Avenç*, alguns van qualificar de *bitzantinisme* l'adopció del guionet davant dels pronoms afixats. No tenien pas gens de raó; ho seria, si voleu, en castellà o italià, però no ho es de cap manera en català, aon serveix per a distingir *mirin-s'ho* de *miri-ns-ho*, *portin-hi* de *porti-n'hi*, *miri-s* de *miris*, *porti-n* de *portin*, *donant-t'ho* de *donant-ho*...

L'empleu del guionet va esser proposat per mi en el meu *Ensayo de gramática de catalán moderno*, publicat l'any 1891; després, en totes les meves obres gramaticals, he insistit sobre'ls seus aventatges (V. *Contribució a la gramatica de la llengua catalana* i *Tractat d'ortografía catalana*, publicats respectivament el 1898 i el 1904); *L'Avenç* va adoptar-lo entre les seves reformes ortogràfiques i desde llavors l'ha empleat constantment en totes les seves publicacions; doncs, malgrat la meva insistencia i la perseverancia dels de *L'Avenç* i malgrat l'utilitat evident de la reforma, aquesta encara troba una forta oposició, no solament de la part dels repetanis, –d'aquells que, per exemple, han estat anys i anys cometent la monstruositat d'escriure *casas*, *parlas*, amb l'escusa que'l públic no'ls entendria si escrivien *cases*, *parles* (?), –sinó de la part dels que com vosaltres mateixos heu escrit desde'l primer moment *cases*, *parles*, i fins heu tingut el valor de desempellegar-vos de la *y* i del *ch* final, tant en favor entre'ls nostres savis (encara que, tot escrivint *mai*, *rei*, *aire*, etc., no heu gosat tocar la conjunció *y* i, bons minyons, continueu escrivint *nit y dia*.)

Davant de la superioritat evident del sistema portuguès sobre'l sistema castellà, es realment incomprensible que no'ns sapiguem separar dels castellans decidint-nos d'una vegada a imitar als portuguesos. El cas de *mirinsho* ab dues significacions i dues pronuncies distintes, bastaria ell tot sol per a justificar la reforma en qüestió, adhuc suposant que aquesta no oferís els aventatges que realment presenta en molts altres casos. Enumerem-los breument una vegada més en l'esperansa que això us pugui portar a adoptar una reforma indubtablement més útil que la substitució de *y* per *i* i de *ch* per *c*.

Quan el pronom *se* s'uneix: a un verb acabat en vocal, pren la forma *s*: *renti-s* (*lávese*), *miri-s* (*mírese*). Sense'l guió, aquestes combinacions se confonen amb *rentis* (*laves*), *miris* (*mires*). Es més clar escriure *renti-s*, *miri-s*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

diferenciats de *rentis, miris*. La *s* del pronom *se* es una *s* sorda: en una combinació com *miri-se-les*, l'omissió del guió 'ns porta, o bé a doblar la *s* per indicar-ne la pronunciació sorda (*mirissela*), o bé a donar a una infinitat de *s s* senzilles intervocàliques una pronunciació sorda contra la regla prou coneguda que la *s* senzilla sona *s* sonora entre vocals. (Ex.: *casa, pesa.*) Avui trobem de costat *vúlguesho* amb *s* sonora i *vúlguisho* amb *s* sorda (en no essent que escrivissim *vúlguissho*!); amb el guió tindriem *vulgues-ho* i *vulgui-s'ho*; quant més clar!

El pronom-adverbi *ne* pren la forma *n* derrera d'un verb acabat en vocal: *parli-n* (*hable de ello*), *prengui-n* (*tómelos*). Sense guió, aquestes combinacions se confonen amb *parlin* (*hablen*), *prenguin* (*tomen*). Es més clar escriure *parli-n, prengui-n*, diferenciats de *parlin, prenguin*. Afegim l'adverbi *hi* i, sense'l guionet, no podem fer la distinció entre l'imperatiu *porti-n'hi* (*llévelos allá*) i l'imperatiu *portin-hi* (*lleven allá*), puix totes dues combinacions resulten escrites *portinhi*. (La segona combinació essent ordinariament pronunciada *pòrtinti*, si's vol que aparegui la *t* en l'escriptura, l'omissió del guió dóna *portinthi*, que ve a confondre-s amb *portin-t'hi*, mentre que'l guió permet distingir aquella combinació d'aquesta escrivint sigui *pòrtint-hi* sigui *portin-t-hi*).

La *s* final dels pronoms *els, ens* davant de vocal es una *s* sonora: les combinacions *porti-ls-en, dugui-ls-els, fassi-ns-el* escrites sense guió (*portilsen, dúguilsels, fàssinsel*) ofereixen una *s* sonora darrera de consonant contra la regla prou coneguda que la *s* darrera de consonant es sorda, inconvenient agravat enormement per la circumstancia que en combinacions com *fàssinsel* la pronunciació sorda de la *s* es també possible, tenint allavores la paraula una altra significació: *fassin-se'l*. Empleant el guió diferenciem perfectament *fassin-se'l* (*háganselo*) de *fassi-ns-el* (*hàganoslo*); en la primera, la *n* pertany al verb, la *s* al pronom *se* i es, per consegüent, sorda; en la segona, amdues lletres pertanyen al pronom *nos* (*ns*), i la *s* hi es sonora com tota *s* final davant de vocal (Ex.: *bons amics*). Sense guió, *fassin-se'l* y *fassi-ns-el* se confonen en *fàssinsel*. I, cosa curiosa, els mateixos que aquí no tenen escrúpol de representar per *s* una *s* sonora darrera de consonant, són els primers a escriure *tranzacció, tranzigir*, de por sens dubte que algú pronuncii *transsacció, transsigir* (?).

Quan el verb termina en *l* o *ll* i el pronom es *lo, la, los, les, li*, l'omissió del guió condueix a grafies com aquestes: *absollo, molla, disollos, cullli, recullles, bullla*, per *absol-lo, mol-la, disol-los, cull-li, recull-les, bull-la*. Me direu que en aquest cas ja empleeu el guió. Doncs farieu encara millor empleant-lo en *míri-ns-ho* i *mirin-s'ho*, en *fassi-ns-el* i *fassin-se'l*, en *fiqui-ns-hi* i *fiquin-s'hi*, que confoneu en *mirinsho, fassinsel, fiquinshi*; i en *porti-n'hi*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i *portin-hi, vagi-n'hi* i *vagin-hi*, que confoneu en *pòrtinhi, vàginhi*. Y no us sembla preferible diferenciar *miri-s* de *miris, parli-n* de *parlin*, que confondre-ls? Y no us sembla convenient evitar la complicació ortogràfica *mírisseles, rèntissel, vàgissen* o complicacions com *vulguesho, díguesho* (pronunciats *vúlguezu, díguezu*) al costat de *vúlguisho, mirisho* (pronunciats *vúlguissu, mírissu*)? Rebutjat el guió, molts escriuen *enviante* per *enviant-te*, i mentres hi hagi qui escrigui *enviante*, una paraula com *envianthi* pot tenir dues significacions: *enviant-hi* i *enviant-t'hi*. No es, doncs, preferible *enviant-hi* a la grafia equívoca *envianthi*? Y no trobeu preferibles a *rebla, rompla, ajuplo, escupli, morte* i altres, les grafies *reb-la, romp-la, ajup-lo, escupli, mor-te?...*

En canvi dels nombrosos aventatges que presenta l'empleu del guió, digueu-me quins inconvenients ofereix... si no son el d'anar contra la rutina establerta i el de constituir un procediment estrany a l'ortografia castellana, de la tutela de la qual no sabem deslliurar-nos.

*Poden consultarse els anteriors articles d'aquesta serie: I *El «doncs» causal*, en el número de El Poble Català de 21 de mars; II *El pronom adjectiu «qual»* en el de 28 de mars; III *Les terminacions «encia», «ancia»*, en el de 4 d'abril; IV *Tornant al «doncs» causal* en el de 16 de maig; V *Formes verbals guturalisades*, en el de 23 de maig; VI *La combinació pronominal «els hi»*, en el de 6 de juny, y VII *L'article neutre* en el de 13 de juny.

Ⓕ 30-32 Collell (1891: 589)

Ⓝ 19-20 Sobre Aniceto dos Reis Gonçalvez Viana (1840-1914), vg. Garcia Castanyer (2006: 293). Altrament, a la «Llista de les principals obres consultades (d'on s'han tret nombrosos exemples)» inclosa al final de Fabra (1920 [2006b]), hi figura, escrita per aquest autor portuguès en col·laboració amb l'hispanista i catalanòfil Raymond Foulché-Delbosc, íd. (1898), obra concebuda com a llibre de text per a l'ensenyament del francès en l'educació secundària de Portugal. Del mateix Gonçalvez Viana, Fabra és possible que en conegui també 1883: 29-98 i 1885. Ara: aquella obra de què cita diferents passatges és Gonçalvez Viana (1904), concretament en la seva intervenció a *PCILC* (Fabra 2006b: 124-129 i 133). ‖ 30-32 «y veyent per altra part que'l grupo inventor y patrocinador del nou sistema está donant una série de conferencias que modestament titulan *Campanya lingüística del Avenç*, creyém del cas dirhi, per ara, quatre paraulas no més, pera lamentarnos de que, en moments de verdadera decadencia literaria com los que está passant lo Catalanisme, hi hage qui s'entretinga en aqueix bizantinisme de cercar guinguetas ortográficas». Sobre Jaume Collell i la seva ideologia lingüística, vg. Requesens i Piqué (1994).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

851

25 VII 1907

X

Catalanisació dels adjectius en «undus»

Les llengües romàniques han pres del llatí literari un nombre considerable d'adjectius en *undus*, tals com *fecundus*, *profundus*, *furibundus*. A l'adoptar aquestes paraules, cada llengua les ha nacionalisades a la seva manera. El castellà n'ha fet *fecundo*, *profundo*, *furibundo*, etcètera, reemplaçant senzillament la terminació exòtica *us* per la terminació castellana *o*. Els catalans diem també *fecundo*, *profundo*, *furibundo*; però es de creure que devem a l'influencia castellana aquests adjectius en *undo*, com tantes altres paraules en *o* de la llengua parlada actual (*polo*, *modelo*, *metro*, *centro*, etc.) Per això la llengua literaria s'ha decidit a rebutjar-los, cercant de dar als adjectius llatins en *undus* una fisionomia catalana com els castellans els han donat una fisionomia castellana.

En aquesta tasca de descastellanisació, com en moltes altres ocasions, ens hem oblidat d'una cosa, i es que'l català ha estat una llengua literaria abans d'ara. Quan un hom veu *inventar* a cada moment convencions ortogràfiques, elevar a literaria qualsevol forma vulgar, construir la clàusula catalana amb els mateixos motllos del castellà literari, un hom creuria, en efecte, que'l català no ha estat fins ara sinó un pobre dialecte sense cap tradició literaria. Així, en el cas present, ens vam posar a catalanisar els adjectius en *undus* sense tenir en compte que ja devien haver estat catalanisats pels nostres autors antics.

La fórmula de catalanisació a la qual hem arribat es: terminació *us* suprimida, *ú* canviada en *ó*; doncs: *fecond feconda*, *profond profonda*, *immond immonda*. ¿Són aquestes les formes adoptades pels nostres autors mig-evals? Això no'ns ho hem preguntat: davant de les formes castellanisades *fecundo*, *profundo*, etc., han estat proposades les formes amb *o* tònica i sense *o* final, i avui els escrits venen plens de *feconds* i *fecondes*, *profonds*, *immonds*, *vagabonds*, *muribonds*... Y com que als castellanismes *pluma*, *tumba* del llenguatge usual, ja feiem correspondre *ploma*, *tomba* en el llenguatge escrit, i ara, amb la fórmula adoptada, reemplacem *fecunda* per *feconda*, *profunda* per *profonda*, etc., ja posats a substituir *uu* castellanes per *oo* catalanes, vetaquí aparèixer *inonda* en lloc de *inunda*, i *seconda* en lloc de *secunda*, i *soma* en lloc de *suma*.

Aquesta invasió creixent de formes artificials amb *o* fa que, adhuc dei-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

xada apart tota consideració d'ordre històric, un no pugui menys que preguntar-se fins a quin punt es justa la solució adoptada, amb els seus *feconds, profonds* i *vagabonds*. ¿Es que realment la catalanisació dels adjectius en *undus* exigeix el canvi de la *ú* llatina en *ó* catalana? Cal regonèixer que no: el canvi de *u* en *o* es admissible, però no necessari. Poden certament invocar-se raons en favor de la solució actual; però també podrien invocar-sen en favor d'una solució que admetés la conservació de la *u* llatina. Y si una solució *ú* no es absolutament rebutjable ¿no estem en el cas de preguntarnos si realment vam estar encertats decantant-nos a una solució *ó* i si no hauria estat preferible l'adopció d'una solució *més acostada* al llenguatge parlat?

Són tres lleis de fonètica catalana perfectament establertes que, en les paraules que han passat evolutivament del llatí al català: Primer. La terminació *um* ha estat suprimida en aquelles paraules en que's trobava separada de la sílaba accentuada per una consonant senzilla; així *matú-rum* ha dat *madur, cabál-lum cavall, cór-num corn*; –Segon. La vocal *u* breu ha estat transformada en *o* tancada: *bucca* ha dat *boca, bursa bossa, gutta gota*; –Tercer. La consonant *d* ha desaparegut darrera de *n*: *mandáre* ha dat *manar, meréndat berena, respóndet respon, véndit ven*. Doncs una terminació com *úndum* havia de transformar-se en *ón. Secúndum, rotúndum, profúndum* han donat, en efecte, *segon, rodon, pregon*. Els femenins corresponents, conservant la *a* final, han donat *segona, rodona, pregona*.

Suposem ara que volem introduir en el català la paraula llatina *fecundus*. (Es prou sabut que les llengües romàniques han enriquit els llurs vocabularis amb continus emmanlleus fets al llatí clàssic.) En aquest cas, com en tots els anàlegs, no's tracta pas de sometre la paraula a tots els canvis que hauria sofert si hagués passat evolutivament del llatí vulgar al català, transmesa oralment de pares a fills; se tracta tant sols de donar a la paraula una fisionomia catalana, de catalanisar-la superficialment. Ens contentarem, doncs, catalanisant-ne la terminació.

En vista dels populars *segon, rodon, pregon*, responent a *secundus, rotundus, profundus*, ¿establirem el canvi de les terminacions *undus, unda* en *on, ona?* En veritat, l'existencia d'aquells adjectius populars no sembla esser suficient pera justificar una catalanisació tant forta, la qual faria de *fecundus fecunda, fecon fecona*, de *immundus immunda, immon immona*. Una manera d'evitar aquest desfigurament de la paraula llatina, es conservar-ne la *d*: la solució actual. Però si, per no llunyar-nos massa del llatí, acceptem *nd* en lloc de *n*, ¿què ens impedeix, feta ja una primera concessió, de conservar la *ú* llatina en lloc de canviar-la en *o* tancada? Desde'l moment que renunciem a assimilar els llatinismes en qüestió als mots populars en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

on, ona, no es gens desenraonat conservar-hi la *u*, que trobem conservada en tots els altres llatinismes: *fuga, dubte, diluvi, gust, súplica, luxuria, curs, bifurca, diurn, rude*, etc.

El fet que, en els emmanlleus al llatí, la *u* tonica –llarga o curta– es conservada, ens permet d'admetre intactes els femenins *fecunda, profunda*, etc. Renunciem així al canvi de *ún* en *ón*, al qual el català primitiu sembla molt afectat i *ens acostem al castellà* (pera molts, *feconda, profonda* tindran sempre l'aventatge de no coincidir ab les formes castellanes); però, en canvi, posem d'acord el llenguatge escrit ab el parlat, cosa de la qual solament ens podem desistir quan s'hi oposin motius altrament seriosos. Afegim ara que'ls nostres autors antics escriuen *fecunda, profunda*... Tot sembla, doncs, portar-nos a adoptar una solució *ú*.

En el masculí se'ns presenta una segona qüestió: la catalanisació de la terminació *ndus*. Si suprimim completament la desinencia *us*, la paraula's troba acabar en *nd*, terminació estranya a la llengua. Podriem evitar-la canviant la *d* en *t*, i així trobem antigament *vagabunt* («Tirant lo Blanc»); però, si volem conservar la *d* del llatí i del femení català, podem adoptar una final vocàlica, que ha d'esser una *e*, procediment que trobem aplicat en altres casos en que's tracta, com aquí, de conservar una *d* llatina (per exemple, en *rude*. Bernat Metge) i que, en el cas present, va donar *fecunde, profunde*.

Posem de costat les dues fórmules: *fecond feconda* l'una; *fecunde fecunda* l'altra. Si pensem que les formes actuals presenten *ú*, que la *ú* es perfectament admissible en català i que aquesta *ú* la trobem en els nostres autors antics, ¿no serem portats a abandonar les formes amb *ó* actualment empleades en la llengua escrita? Per la meva part, jo, que en el període de propagació d'aquestes formes, les he consignades com les preferibles, avui, estudiat millor el problema, no dubto pas a posar-me al costat del senyor Bulbena, que, en el seu diccionari, adopta la segona fórmula: *fecunde fecunda*.

Ⓔ *QGC* 50-56

Ⓥ 6 *de creure*] evident *QGC* ‖ 39 *podrien*] poden *QGC* ‖ 83-85 *Afegim ... «ú».*] I, si això no bastava per a decantar-nos a una solució «ú», hi ha l fet que ls nostres escriptors antics escriuen, no pas «feconda», «profonda», sinó ... «fecunda», «profunda». *QGC* ‖ 89 *(«Tirant lo Blanch»)*] om. *QGC* ‖ 93 *Bernat Metge*] om. *QGC*

Ⓕ 89 Martorell (1873-1905: II, 233, i IV, 100; [2005: 667, 1278]) ‖ 93 Metge (1889: 155; [2006: 202])

Ⓥi 93 *rude*] rudes

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

852

8 VIII 1907

XII

D'Ortografia[1]

...L'ortografia moderna ha d'anar amb compte a modificar les convencions tradicionals: *tj*, *tg*, *ig*, *x* són símbols característics de l'ortografia catalana que fóra temerari voler reemplassar per altres. Diem això perquè no es rar veure de tant en tant aquest o aquell escriptor fent substitucions com, per exemple, la de *ig* final per *tx* (*matx*, *rotx*, per *maig*, *roig*). ¿La grafia tradicional *ig*, quin inconvenient presenta? ¿Constitueix una dificultat ortogràfica? No, puix el sò *tx* final es representat *sempre* per *ig*: *maig*, *roig*, *vaig*, *veig*. ¿Podem tenir por que algú la llegeixi malament? Aquí estan els cognoms freqüentíssims *Roig*, *Reig*, *Puig*, que tothom pronuncía com cal. Per altra part, l'ortografia usual escriu *maig*, *roig*,, etc., i tothom pronuncía bé aquestes paraules. ¿*ig* es una convenció tant desenraonada? ¿Per què hem d'anar, doncs, a desfigurar *maig*, *vaig*, *veig*, etc., escrivint *matx*, *vatx*, *vetx*? ¿Quins aventatges ofereixen aquestes grafies? *tx* es etimològicament i *històricament* fals i dóna a les paraules un aspecte tot diferent del dels seus derivats.

...Les mateixes habituds ortogràfiques del català modern, hem d'anar en compte a contradir-les. En l'obra de fixació d'una ortografia nacional, hi ha a fer prou reformes indispensables, perquè'ns entretinguem a fer-ne d'insignificants. La tasca grossa a fer es *nacionalisar* la nostra ortografia, fer-la ben adequada a la nostra llengua, i *simplificar-la tot el possible*. Una reforma que no hi contribueixi de debò es cosa secundaria; adhuc no essent precisament dolenta, tant se val, ara com ara, arreconar-la.

...Una habitud del català modern es posar una *i* entre *a*, *e*, *o*, *u* i la *x* representativa de la fricativa palatal sorda: *baix*, *baixa*, *baixar*. Els antics solien escriure *x* en l'interior de la paraula (*matexa*) i *ix* en fi de paraula (*mateix*), escrivint així la *i* que apareix en la pronunciació quan ve a afegir-se una *s* al mot (*mateixs* pronunciat *matéis*). Els moderns no han adoptat, doncs, cap convenció nova; no han fet sinó generalisar l'empleu de la *i* davant totes les *xx* palatals. Aquesta habitud moderna (que està d'acord amb la pronunciació en tant que'ls dialectes que deixen sentir una *i* davant de *x* final, la fan sentir igualment davant de *x* interior) té l'aventatge d'establir una distinció gràfica entre la *x* palatal i la *x* doble dels mots emmanllevats al llatí tals com *axioma*, *flexible*, *exemple*. Doncs a alguns no'ls sembla bé l'addició de la *i* i escriuen *ix* final, *x* interior (*baix*, *baxa*); i altres van més

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

enllà i escriuen sempre *x* senzilla (*bax*, *baxa*). ¿Tant mateix fa tanta nosa i tant mal efecte la *i* davant de la *x*? Podriem igualment suprimir-la en *puig*, *veig*, *maig*, etc. I escriure *pug*, *veg*, *mag*, grafies prou freqüents en català antic. Vet-aquí reformes potser defensables, però realment insignificants, inútils si no perjudicials. Un corolari d'aquella reforma es la substitució de la *x* llatina per les combinacions *cs*, *cz*: *acsioma*, *flecsible*, *exzemple*... Observem, de passada, que les grafies modernistes *eczemple*, *eczamen*, *eczòtic* no són ni etimològiques, ni tradicionals, ni fonètiques!... Una pregunta: Ens cal escriure *eczhibir?* Vet-aquí un digne parió de *tranzhumant* (que així deuen escriure *transhumant* els que s'entretenen a canviar *transigir*, *transacció*, *transició*, etc., en *tranzigir*, *tranzacció*, *tranzició*!)

Més profitós que estar-se entretenint a canviar *ig* en *tx*, *ix* en *x*, *x* en *cs* o en *cz*, fóra sens dubte mirar de desempellegar la nostra ortografia de certes convencions completament inútils, algunes forsa perjudicials: volem dir la *h* etimològica, el *ch* final, la *y*... La primera constitueix una grossa dificultat ortogràfica sense reportar el més petit benefici; *ch* i *y* són dues antigualles inservibles. *L'Avenç* va proposar i adoptar ja fa temps les tres reformes: supressió de la *h* etimològica, substitució de *ch* per *c*, substitució de *y* per *i*; però aquestes convencions estan arrapades a la nostra ortografia; la gent hi està afectada, i tal escriptor que no té cap escrúpol a reemplassar *ig* per *tx* (*vetx*) o a acceptar la reducció de *l* doble a *l* senzilla (*colegi*) o a escriure *ss* en lloc de *s* en paraules com *cohesió*, *museu*, *centèsim* (tant freqüentment escrits *cohessió*, *musseu*, *centèssim*!), creuria cometre un crim deixant d'escriure la *h* darrera de la *c* final o reemplassant el símbol *y* per *i*. El respecte exagerat per petites futeses tradicionals, vet-aquí un altre entrebanc en el treball de simplificació i perfeccionament de la nostra ortografia.

La llengua antiga l'hem de tenir sempre molt en compte: ella'ns dóna fetes les convencions pera representar els sòns catalans no llatins (*tj*, *tx*, *ig*, *ny*); ens ensenya com hem de catalanisar les paraules emmanllevades al llatí clàssic (conservació de *ll* en *intelligent*, etc., conservació de *m* en *redempció*, etc.); ella, amb la llengua parlada, *i no pas l'etimologia llatina*, són la guia suprema pera l'empleu correcte de les lletres d'ortografia dubtosa (*b* i *v*, *a* i *e*, etc.). Però això no vol dir que'l respecte que li devem hagi d'esser dut fins a copiar les imperfeccions de la seva escriptura, les incoherencies, les lletres purament etimològiques, llavors explicables, avui absurdes. Així com tampoc podem conformar-nos amb les habituds modernes en tant que abandonen indegudament grafies tradicionals o adopten a la babalà grafies i procediments extrangers. *L'Avenç* va fer bé introduint en l'ortografia catalana la munió de reformes que sabem. D'altres se n'han de fer encara.

...Les reformes més útils de *L'Avenç*, les més racionals, han trobat sem-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pre una forta oposició. La llur propaganda ha estat i es costosa. Si algunes no estan lluny d'atenyer el llur triomf definitiu, d'altres han avansat ben poc, algunes fins han hagut d'esser abandonades.[2] El rutinerisme: aquest es un dels principals obstacles al perfeccionament de la nostra ortografia. Ell pren tota mena de formes: adés invoca'l respecte que devem a la llengua antiga (i's lamenta davant l'omissió d'una *h*, tot dient davant d'un castellanisme vergonyós com la *ll*: «Déu nos guard d'un ja-està-fet»); adés se revesteix d'armes tretes d'una ciencia estantissa (com que la *i* subjuntiva dels diftongs es... una consonant!); adés sab trobar en les grafies habituals una utilitat que mai han tingut (com que la *y* es indispensable pera indicar la pronunciació monosilàbica de les combinacions *ai, ei, oi, ui*); adés, en fi, se manifesta en una resistencia *passiva* formidable, mescla d'incultura filològica, de falta d'atenció, de barroeria, de tossuderia... ¿Com explicar altrament l'insistencia en certes faltes d'ortografia, veritables faltes d'ortografia fòra de tota discussió? ¿Com explicar altrament que no s'obrin camí reformes tant útils i tant fàcils d'implantar com la de separar el verb i el pronom afixat intercalant entre'ls dos un guió?...

1. Fragment d'un treball llegit en el «Centre Excursionista».
2. La supressió de la *h* etimològica de *home, hora*, etc.

853

15 VIII 1907

ENTORN DE LES FORMES «VALER» I «VALDRE»

I

Hi ha dues categories d'infinitius llatins terminats en *ere*. Els infinitius de la primera categoria porten l'accent tònic en la penúltima sílaba: *habére, valére, solére, vidére, debére, movére*, etc. als quals vingueren a afegir-se, en llatí vulgar, *potére, volére, sapére, capére, cadére*. Els infinitius de la segona categoria porten l'accent tònic en l'antepenúltima sílaba: *pérdere, véndere, rúmpere, créscere, plángere, cúrrere*, etc. En els primers, es accentuada la terminació (*vol-ére*); en els segons, ho es el radical (*pérd-ere*).

En castellà tots els infinitius en *er* porten l'accent sobre la terminació; així, no sols hi trobem *habér, valér, debér*, etc., corresponents als llatins *habére, valére, debére*, sinó també *perdér, vendér, rompér, crecér*, etc. malgrat *pérdere, véndere, rúmpere, créscere*. En canvi, l'immensa majoria dels

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

verbs catalans corresponents porten l'accent sobre'l radical; així diem, no solament *pèrdre, vèndre, rómpre, créixer, plànyer, córrer*, etc. aont es conservada l'accentuació llatina, sinó també *vèure* malgrat *vidére, dèure* malgrat *debére, mòure* malgrat *movére*, etcètera. Sols uns quants verbs presenten la terminació accentuada, tals com *havèr, podèr, volèr*.

Oblidant sens dubte l'existencia d'aquests infinitius en *èr*, algú ha afirmat que, així com la forma *castellana* dels infinitius en qüestió es en *ér* tònic (Exemple: *perdér, crecér*), la forma *catalana* es en *re* o en *er* àtons (Ex.: *pérdre, crèixer*). I un gramàtic ha arribat a establir que la terminació llatina *ere* esdevé, en català, *re* tant en el cas d'esser àtona (*pérdere*: *pèrdre*) com en el d'esser tònica (*vidére*: *vèure*) i ha donat com a formes normals *pòdre, sàbre*, posant formes tals com *poder* i *sabèr* entre parèntesi (al costat de *pòdre* i *sàbre*), com a formes secundaries, produides sens dubte *irregularment*.

No es d'estranyar, doncs, que en aquells verbs en què la llengua parlada coneix dos infinitius com *valèr* i *vàldre*, el bon catalanista doni la preferencia a *vàldre*: si no n'hi havia prou que aquesta forma sigui evidentment la menys semblant a la castellana *valér*, vénen els savis i ens diuen que la forma normal, la forma *catalana* dels infinitius de la segona es en *re*. Qui no donarà la preferencia a *vàldre*? Ben segur que algú ja deu afigurar-se que l'infinitiu *valér* i anàlegs són castellanismes. Jo no estranyaria pas gens que aviat veiéssim introduir-se en la llengua escrita'l *pòdre* i el *sàbre* de l'esmentat gramàtic!

Res de més perillós, en aquests temps de descastellanisació a tort o a dret i de poca coneixensa de la llengua antiga, que deixar anar en obres tècniques afirmacions errònies o regles inexactes. En el cas present, el fet real es que la majoria dels infinitius catalans de la segona porten l'accent sobre'l radical i no pas sobre la terminació com en castellà; però això no autoritza de cap manera a afirmar categòricament que la forma *catalana* d'aquests verbs es en *re* (tenint, com tenim indiscutiblement, infinitius ben catalans en *èr*, tals com *havèr, podèr*), ni menys a establir que la terminació llatina *ere* dóna sempre *re* en català i presentar *podèr, sabèr*, etc. com a formes secundaries, inferiors, nascudes no se sab com, al costat de les regulars *pòdre, sàbre*, etc. A aquell a qui ja *agrada* més *vàldre* perquè s'assembla menys al castellà *valér*, no li cal sinó que, tot amagant-li que *valèr* es forma literaria antiga, li diguin que *vàldre* es més *regular*, més *català*!

En canvi, una exposició seriosa, científica, dels fets que han originat *valér* i *vàldre* y una coneixensa exacta de l'importancia respectiva d'aquestes dues formes dins l'antiga llengua literaria, potser farien veure que, si *volem* donar la preferencia a una d'elles, ens cal donar-la més aviat a *valer* que no pas a *vàldre*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En l'evolució fonètica que han sofert els mots llatins a l'esdevenir neollatins, l'accent tònic no canvia de lloc, fòra en determinats casos comptadíssims; doncs els infinitius llatins en *ere* tònic han de donar infinitius neollatins accentuats en la terminació, i els en *ere* àton, infinitius neo-llatins accentuats en el radical. Així veièm *habére, potére, volére, sapére, valére, vidére* esdevenir *avoir, pouvoir, vouloir, savoir, valoir, voir* en francès, *avére, potére, volére, sapére, valére, vedére* en italià, *havèr, podèr, volèr, sabèr, valèr, vehèr*[1] en català; i, en canvi, *pérdere, véndere, créscere, plángere*, etc. esdevenen *perdre, vendre, croître, plaindre* en francès, *pèrdere, véndere, créscere, piángere* en italià, *pèrdre, vèndre, créixer, plànyer* en català (Cp. en romanesc: *aveà, puteà, vreá; piérde, vínde, crésce, plínge*).

Però un verb, per analogia amb altres verbs, se pot crear un infinitiu nou, el qual ve a posarse en concorrencia amb l'infinitiu heretat i pot acabar eliminant-lo de la llengua. Per exemple, a les formes *creu, crehem, crehent, crehia, cregués, cregut*, etc., corresponia un infinitiu *crèure* (de *crédere*); doncs a una serie de formes anàlogues tals com *seu, sehem, sehent, sehía, segués, segut*, etc.[2] els ha estat donat, paralelament, un infinitiu *sèure*, el qual, en aquest cas, ha acabat eliminant l'infinitiu primitiu *sehèr* sortit de *sedére* (fr. *seoir*, it. *sedére*, rom. *seded*). Com veièm, *sèure* no prové directament de *sedére*, sinó que es una forma creada per imitació de *crèure, bèure* i altres; es una forma *analògica*. Totes les llengües llatines presenten nombroses formes verbals analògiques, i es gracies a la llur existencia que a un infinitiu llatí en *ére* tónic (*respondére*) pot correspondre un infinitiu neo-llatí accentuat en el radical (it. *rispóndere*) i vice-versa (*recípere*: fr. *recevoir*).

El castellà i el portugués estan en oposició amb totes les altres llengües literaries en tant que canvien tots els infinitius de la segona categoria en infinitius de la primera, reduint les dues categories a una sola, mentre que les altres llengües les conserven totes dues; essent de notar que, en els canvis d'una categoria a l'altra, manifesten precisament una predilecció per la segona: a *respondére, ridére, torquére*, corresponen *répondre, rire, tordre* en francès, *rispóndere, rídere, tórcere* en italià, *respòndre, ríure, tòrcer* en català. (Cp. en rom. *râspúnde, ríde, toárce*).

Totes les llengües a excepció del castellà i del portuguès, tendeixen a reduir la primera categoria; però, en aquesta direcció, les unes van més enllà que les altres; l'italià, per exemple, diu *muòvere* quan el francès diu *mouvoir*. Ara bé, la llengua que va més enllà i que presenta per consegüent menys verbs de la primera categoria es precisament la tercera llengua hispànica: el català. No cal sinó recordar *sèure, vèure, càure*, quan l'italià diu *sedére, vedére, cadére*, i el francès *seoir, voir, choir* (rom. *sedeá, vedeá, câdeá*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Veièm, doncs, que la regla segons la qual *ére* llatí donaria *re*, es falsa; *ére* ha de donar i dona sempre *èr*, i això explica'ls infinitius *havèr*, *podér*, *sabèr*, *volèr*, *valèr*, *solèr*, *dolèr*, *cabèr*, *parèr*,[3] *vehèr*, *jahèr*,[4] etc.; els infinitius com *respòndre*, *ríure*, *tòrcer*, *véure*, *jàure*, *càbre*, *vàldre*, etc., no essent pas excepcions a aquesta regla fonètica, sinó senzillament formes analògiques. Ara veièm el que són en realitat les formes *valér* i *vàldre*; la primera, sortida directament de *valére* en virtut de l'evolució fonètica que sofrí el llatí al passar a català; la segona, no provinent de *valére*, sinó deguda a l'acció de l'analogia. *Valèr*, doncs, ja no'ns apareix com una forma anormal, venint a constituir una excepció de tal o tal regla; es, al contrari, una forma perfectament regular, filla d'una llei fonètica capital: la de la conservació de l'accent llatí. ¿I qui gosarà afirmar que la forma *catalana* dels infinitius de la segona es en *re* o en *er* àtons (en oposició amb la forma *castellana* en *er* tònic)? Això sols podriem dir-ho amb raó si tots els antics infinitius en *èr* haguessin desaparegut de la llengua, reemplassats per infinitius analògics en *re*; però això no ha estat, i aquí tenim, ben vivents, *volèr*, *podèr*, *sabèr*, *havèr* i *valèr* mateix, i *solèr*!... Tots aquests infinitius en *èr* poden usar-se sense cap por: són ben *catalans* i ben *regulars*.

La superioritat de *vàldre* sobre *valèr* o de *valèr* sobre *vàldre*, no l'hem de cercar, doncs, en si l'una es més *catalana* que l'altra o si l'una està d'acord i l'altra no amb tal regla fabricada arbitrariament per un gramàtic. Les dues formes són ben *catalanes*, l'una fonètica, l'altra analògica; igualment dignes, quant al llur origen, d'esser admeses en la llengua escrita. Totes les llengües literaries ens ofereixen nombrosos exemples de formes verbals d'origen fonètic i d'origen analògic: *devoir*, *faire*, *venir* són formes heretades; *recevoir*, *plaire*, *tenir*, formes analògiques.

I es clar que la superioritat d'una forma, tampoc l'hem de deduir de la seva menor semblansa amb la forma castellana corresponent. Fóra una cosa excessivament humiliant, un veritable *provincialisme*, que raonéssim així: el castellà diu *valér*, doncs ens cal escriure *vàldre*; el castellà diu *venir*, doncs diguem *víndre*; el castellà diu *podér*, *sabér*, doncs diguem *poguèr*, *sapiguèr*, o *sèbre* o *sàbre*, que tenen l'aventatge de no assemblar-se tant a les formes castellanes.

No: si volem escullir entre dues formes, no cal guiar-nos per aquestes consideracions; es l'historia de la llengua literaria y l'estat actual de la llengua parlada que'ns han d'indicar, en cada cas, a quina forma cal dar la preferencia.

1. Forma arcaica, reemplassada per *veure*.

2. *Crehem, crehent, crehia, sehem, sehent, sèhia*, formes antigües reemplassades avui en el dialecte central per *creièm, creient, creia, seièm, seient, seia*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

3. Reemplassat avui per *parèixer, parèr* subsisteix; no obstant, com substantiu. Cp. *plaèr*, de *placère*.

4. Reemplassat avui per *jaure*, com *vehèr* per *veure*.

Ⓔ *QGC* 72-79
Ⓥ 41 *ni*] i *QGC* ‖ 85 *tendeixen*] tendeixen així, QGC ‖ 92 *Veièm ... la* ‖ La *QGC*
Ⓕ 20-24 Bulbena i Tosell (1898 i 1907)
Ⓝ 20-24 Antoni Bulbena, en l'apartat dedicat als «verbs de la segona conjugació» (1907: 25), escrivia: «podèr (*podre*)», així com en el dedicat als «verbs de la tercera conjugació» (1907: 26), entrava: «valdre (*valre*)». El mateix «gramàtic» (1898: 56) posava en peu d'igualtat el doblet *poder–podre* amb *venir–vindre*, i afirmava de *podre* que es conjuga com *soldre* (1898: 66).

854

29 VIII 1907

ENTORN DE LES FORMES «VALER» I «VALDRE»

II

En català, tota *e* llarga llatina accentuada (*seta, tela, tres*) havent-se transformat en *e* oberta (*sèda, tèla, très*)[1] i tota *e* final separada de la sílaba accentuada per una consonant senzilla (*collà-ré', exà-me', dul-cé'*) havent acabat per esser totalment suprimida (*collar, eixam, dols*), una paraula com *valére* havia de donar necessariament *valer*. Sols en la nostra terra es encara possible dir, en una obra tècnica, que *vàlre* ha sortit de *valére*.– ¿Còm pot mai *valére* haver-se transformat en *vàlre*? preguntareu.– Molt senzill: per *escursament*.– Una escursada com la de *valére* en *vàlre*, admesa tot naturalment, fa ja temps, per un savi català, li va valer d'un savi estranger una crítica duríssima junt amb el consell que si volia *continuar* dedicant-se a l'etimologia, li calia *estudiar* fonètica. Avui hem progressat, i els que no saben fonètica, escriuen... fonètiques!

Valére no pot haver donat *vàlre*. D'ont ha sortit llavors aquesta forma? Una forsa d'ordre intelectual, l'*acció de l'analogia*, ve sovint a modificar els resultats de l'evolució *mecànica* dels sons. En francès, *debére* esdevé *devoir*, *recípere, reçoivre*; però aquests dos verbs, en tots els altres temps, se conjuguen d'una manera idèntica, sols se diferencíen extraordinariament en l'infinitiu: doncs la llengua tendirà a donar a amdós verbs infinitius semblants, sigui donant al verb *devoir* un infinitiu *doivre*, sigui donant al verb *reçoivre* un infinitiu *recevoir*. D'aquí l'aparició de la forma *recevoir*, que ha vingut a reemplassar l'infinitiu primitiu *reçoivre*. *Recevoir* es degut a l'acció de l'analogia. Ella ha engendrat *vàlre*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Fixem-nos en dos infinitius com *dolére* i *mólere*. Així com, en el primer, l'enfortiment de l'accent d'intensitat produeix la debilitació i caiguda consegüent de la *e* final (*dolèr'*), en el segon origina la supressió de la *e* interior (*mól're*) la *e* final trobant-se portar un accent secundari que la fa més resistent que la primera. Però aquesta diferencia enorme en el tractament de la terminació *ere*, deguda a la diferent posició de l'accent, desapareix en el futur, que es un compost de l'infinitiu i de les formes *he*, *has*, etc. Els futurs de *dolére* i *mólere* són, en efecte, *doler'hà*, *moler'hà*, igualment accentuats (accent principal en l'última sílaba, accent secundari en la primera), i la *e* intermitja, obeint a la llei de Darmesteter, cau en amdós; d'aon: *dolrà*, *molrà*. L'analogia dels dos futurs fa possible la naixensa d'un infinitiu *dolre*, venint a afavorir la creació d'aquest *dolre* (paralel a *molre* i més acostat a *dolrà* que no pas l'infinitiu primitiu *dolèr*) el fet d'haver acabat per conjugar-se'ls dos verbs d'una manera idèntica en tots els altres temps. Així veiem aparèixer *dòlre* al costat de *dolèr*. Com *dòlre* es *vàlre*: una forma deguda a l'acció de l'analogia.[2]

Quan una llengua crea una forma analògica, aquesta coexisteix naturalment durant un temps més o menys llarg amb la forma heretada, establint-se entre amdues una lluita en la qual intervenen en favor de l'una o de l'altra una infinitat de circumstancies, adés triomfant la forma analògica, adés restant victoriosa la forma fonètica. En francès, el *recevoir* analògic acaba per eliminar el *reçoivre* primitiu; en canvi, havent aparegut, al costat de *fuir* sortit de *fugíre*,[3] un infinitiu analògic *fuire* (precisament corresponent al nostre *fúgere* dialectal), aquesta forma *fuire*, lluny d'eliminar el *fuir* primitiu, acaba per desaparèixer ella, després d'haver coexistit amb *fuir* durant els segles XIII, XIV i XV, com coexisteixen avui en el català els dos infinitius *valèr* i *vàldre*.

L'aparició de formes analògiques origina, doncs, hesitacions més o menys durables entre les formes noves i les antigues: abans que'l francès no adoptés definitivament *recevoir*, ha estat dubtant entre *recevoir* i *reçoivre*. La literatura tendeix a la llarga a fer desaparèixer aquestes hesitacions. Totes les que constatem en el francès mig-eval han desaparegut fa llarg temps del francès literari. En canvi, en català, a les hesitacions que encara presenta'l català mig-eval, han vingut a afegir-sen de noves, i es que l'absensia d'una literatura ha afavorit durant segles la naixensa i la propagació de tota mena de formes analògiques; d'aquí les nombroses hesitacions del modern català literari: *valèr* i *valdre*, *venir* i *víndre*, *volér* i *volguèr*, etc.

En la lluita entre les formes noves i les tradicionals, la llengua escrita exerceix, en general, una acció conservadora. Quan en un domini lingüístic que ja posseeix una literatura important, apareix o comensa a estendre-s

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

una forma qualsevulga, es natural que'ls escriptors se resistiran a adoptar-la, en el llur desitg d'introduir les menys variacions possibles en la llengua literaria, i es clar que la resistencia de la llengua escrita a l'admissió d'una forma constituirà un obstacle a la seva difusió podent arribar, sinó a foragitar-la de la llengua, al menys a no deixar-la passar de vulgar o de dialectal. A vegades, no obstant, l'empenta de les formes analògiques es tant grossa que, malgrat la resistencia de la llengua escrita, acaben invadint completament la llengua parlada; llavors, si aquella continúa rebutjant-les, ja ho farà ab menys raó; i en el cas en què les formes tradicionals arribin a caure en completa desuetud, llavors la llengua escrita no tindrà altre remei que adoptar decididament les formes noves si no vol esdevenir arcaica. Però mentre les formes literaries tradicionals siguin ben vivents, tant freqüents al menys com les formes rivals, cap bon escriptor pot preferir aquestes a aquelles contribuint així, sense solta, a enfondir la separació entre la llengua literaria actual y la llengua literaria antiga.

Ara bé, el català antic presenta l'infinitiu *sabèr* responent al llatí vulgar *sapére*; després apareixen *sapiguèr*, *sèbre*, *sàbre*; però, al costat d'aquestes formes, subsisteix encara l'infinitiu primitiu *sabèr*: doncs aquesta forma *sabèr*, la tradicional, la dels nostres autors antics, la qual a través de tants segles *iliteraris* resisteix victoriosa la concurrencia de les formes noves i arriba ben vivent fins als nostres dies ¿no la preferirem a la contaminada *sapiguèr* o a les dialectals *sèbre* i *sàbre*? Es el mateix cas de *poder*, *voler* i *haver*. El cas de *dolèr* es diferent, puix *dolre* es ja una forma *clàssica*. *Doldre* es, doncs, admissible, sense que això vulgui dir que ens calgui rebutjar en absolut la forma *dolèr*, encara vivent, filla llegítima del *dolére* llatí. Però imagineu-vos que *dolre* estigués desproveit del seu prestigi literari i fos molt menys extès en la llengua parlada del que realment es; llavors ¿no seria indubtablement preferible *dolèr* a *dolre*? Doncs tal es el cas de *valèr* i *valre*; *valèr* es preferible a *valre* o *valdre*, encara que certs diccionaris donin *valèr* –el descendent de *valére*– com vulgar.

Tenint en compte l'historia de la llengua literaria i l'estat actual de la llengua parlada, nosaltres creiem que'ls verbs catalans en *èr* poden esser agrupats com segueix:

I.– *Havèr* auxiliar (que's conjuga: *jo he*, *tu has*, etc.), *sabèr*, *podèr*, *valèr*. Aquestes formes en *èr* són les úniques admissibles. Rebutjades, doncs: *haure*, *haguèr*, *sebre*, etcètera.

II.– *Valèr*, *solèr*. Són preferibles a *valdre*, *soldre* (així com *tenir*, *venir*, a *tindre*, *vindre*.)

III.– *Havèr* transitiu (que's conjuga *jo hec*, *tu heus*, etc.), *cabèr*, *calèr*, *dolèr*. Poden esser empleats al costat de *heure*, *cabre*, *caldre*, *doldre*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

IV.– Tots els altres infinitius en *èr* són arcaics: *jahèr, vehèr, cahèr,* etc. (reemplassats per *jaure* o *jeure, veure, caure,* etcètera.)

1. El canvi de *e* llarga en *e* oberta no ha tingut lloc sinó en català oriental; en balear, la *e* llarga ha esdevingut *e* neutra i en les varietats occidentals, *e* tancada.

2. Una *d* haventse desenrotllat entre *l* i *r*, formes com *valre, valrà, dolre, dolrà, molre, molrà,* han esdevingut *valdre, valdrà, doldre, doldrà, moldre, moldrà* (*lr* per *ldr* es dialectal).

3. En llatí vulgar, *fúgere* havia estat reemplassat per *fugire*, d'aon *fuir* francès, *fugir* català, *huir* castellà, *fuggire* italià.

Ⓔ *QGC* 80-86

Ⓥ 3 *«exà-me'»*] om. *QGC* ‖ 4 *«eixam»*] om. *QGC* ‖ 7 *senzill*] senzill, vos responen, *QGC* ‖ 63 *resistiran*] resisteixin *QGC* ‖ 78 *Ara bé,*] Per exemple, *QGC* ‖ 98 *«haguèr»*] om. *QGC*

Ⓕ 32 Darmesteter (1917-1920: 92-93) ‖ 91-92 Bulbena & Tosell (1905: *s. v. valèr*).

Ⓝ 9-11 El «savi català» al·ludit és Jaume Nonell i Mas: vg. Schädel (1903-1905). Entre altres crítiques (com ara la manca de criteris científics en el tractament de qüestions tanmateix interessants: pàg. 366-367, el coneixement imprecís del llatí: pàg. 367, l'ordenació inadequada de materials: pàg. 370, la manca d'un resseguiment comparatiu entre la llengua col·loquial de la gent culta de Barcelona i l'actual llengua estàndard parlada: pàg. 374), Schädel retreu a Nonell i Mas, en relació directa amb el tema pel qual és aquí igualment increpat per Fabra, el fet que estableixi una «llei d'escurçament» que no es correspon amb els fets («Der grösste Fehler, den Verf. in seinen Forschungen begeht, besteht darin, dass p. 15, 16 eine *"lley general d'escursament"* aufgestellt wird, die den Tatsachen nicht entspricht», pàg. 373), segons la qual cauen indistintament totes les vocals àtones («Nach dieser *"lley"* fallen alle Auslautvokale unterschiedslos», ibíd.), només que no pas la *a* («Für *–a* stimmt die *"lley"* aber nicht», ibíd.), per fonamentar la qual teoria és llavors que Nonell i Mas recorre a una segona llei que anul·laria eventualment la primera («Um seine Theorie zu halten, stellt Verf. daher eine zweite *"lley de distinció"* [ib.] auf, die die erste zeitweilig aufheben kann», ibíd.). Després de raonar circumstanciadament i amb ex. contra aquestes dues lleis i encara una altra, la d'«eufonia», tot posant en relleu les mancances de Nonell i Mas, Schädel conclou que aquest no està pas familiaritzat amb els principis d'història de la llengua («Der Mangel an Vertrauertheit mit den Prinzipien der Sprachgeschichte», ibíd.) i, doncs, no pot provar científicament allò que aporta («wenn von diesen Belegen ein wissenschaftlicher Gebrauch gemacht worden wäre», ibíd.). ‖ 32 Sobre Arsène Darmesteter (1846-1888), vg. Lloret i Ramos (2006: 668) i Garcia Castanyer (2006: 293). ‖ 91-92 *Valèr* va seguit d'un *vulg.* i se'n remet a *valdre*, forma a partir de la qual s'entren les equivalències corresponents en francès i en espanyol.

855

12 IX 1907

Entorn de les formes «valer» i «valdre»

III

L'existencia dels infinitius en *èr* ha estat causa d'una particularitat notable que ofereix la conjugació catalana.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

L'infinitiu llatí termina en *áre*, en *ére*, en *ere* àton o en *íre*. La terminació catalana *èr* ha sortit de *ère* (*hab-ére*: *hav-èr*); *áre* i *íre* han donat *ár* i *ír* (*port-áre*: *port-ár*; *dorm-íre*: *dorm-ír*); *ere* àton ha acabat per donar *re* o *er* segons la consonant anterior (*pérd-ere*: *pèrd-re*; *násc-ere*: *néix-er*). El català distingeix, doncs, en l'infinitiu, les quatre conjugacions llatines, com fan el francès, l'italià i el romanesc, separant-se en aquest punt del castellà i del portuguès, que sols coneixen *ár*, *ér*, *ír*.

El gerundiu llatí termina en *ándo*, en *éndo* i en *iendo*; però la *i* de la terminació *iendo* desapareixent com vocal (adés sense deixar petjada, adés palatalisant la consonant anterior), les tres terminacions clàssiques se troben, en llatí vulgar, reduides a dues: *ándo* i *éndo*, la primera corresponent als verbs en *áre*, i la segona, als verbs de les altres tres conjugacions (*port-ándo*, però *hab-éndo*, *perd-éndo*, *dorm-éndo*). L'italià i el castellà conserven les dues terminacions llatines, el primer amb els seus *ándo* i *èndo*), el segon amb els seus *ándo* i *iéndo* (amb canvi de *e* breu llatina en *ié* castellà[1]). El francès redueix les dues terminacions a una sola: *ant*. El portuguès, en canvi, se crea, per als seus verbs en *ír*, una tercera terminació *índo* (segons la proporció *ár* : *ándo* o *ér* : *éndo* :: *ir* : INDO), presentant així, en el gerundiu, una varietat de terminacions superior a la del llatí vulgar. El català, gracies als seus infinitius en *èr*, ha anat encara més enllà que'l portuguès i presenta *quatre* terminacions de gerundiu.

Jo he demostrat recentment[2] que la *è* oberta del llatí vulgar ha donat (excepte davant determinades consonants) *e* tancada en català i que la *é* tancada del llatí vulgar ha donat constantment *e* oberta en català *oriental*. El llatí clàssic tenia una sola *e*, que podia esser llarga o curta; però havent, en el transcurs del temps, la *e* curta esdevingut una *e* oberta i la *e* llarga esdevingut una *e* tancada, ens trobem, en virtut de l'inversió de *ee* operada en el català oriental, que aquest dialecte presenta una *e* oberta o tancada segons que la *e* del llatí clàssic sigui llarga o curta. Així, doncs, una terminació com *ére* (amb *e* llarga, doncs tancada en llatí vulgar) esdevé *èr* (amb *e* oberta), i una terminació com *éndo* (amb *e* curta, doncs oberta en llatí vulgar) esdevé *ént* (amb *e* tancada).

Aquesta terminació catalana *ént* sortida de *endo* llatí, es la que trobem avui dia en tots els verbs en *er* o *re* àtons: *neixént*, *creixént*, *coneixént*, *planyént*, *vencént*, *corrént*, *perdént*, *venént*, *rebént*, *riént*, *cloént*, etc. Els verbs en *ir* s'han creat, com en portuguès, un gerundiu en *int*, introduint la *i* de l'infinitiu en el gerundiu, i la nova terminació *int* hi reemplassa l'*ént*, sortit de *éndo*; així tenim *dormint*, *sentint*, *oint*, etc., responent a **dormendo*, **sentendo*, **audendo*, etc. D'una manera anàloga, els verbs en *èr* han introduit la *è* de l'infinitiu en el gerundiu, d'on ha nascut una nova terminació de gerun-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

diu: *ènt*. Així, als infinitius *havèr, podèr, sabèr, volèr, valèr,* corresponen els gerundius *havènt, podènt, sabènt, volènt, valènt.*

Gràcies, doncs, a l'existencia dels infinitius en *èr*, el català ofereix la particularitat de distingir les quatre conjugacions llatines en el gerundiu com en l'infinitiu, en oposició a totes les altres llengües literaries:

Llat. vulg.	I-*ando*	II-*endo*	III-*endo*	IV-*endo*
Port.	*ando*	*endo*	*endo*	*indo*
Cast.	*ando*	*iendo*[3]	*iendo*[3]	*iendo*[3]
Cat.	*ant*	*ènt*	*ént*	*int*
Franc.	*ant*	*ant*	*ant*	*ant*
Ital.	*ando*	*endo*	*endo*	*endo*
Rom.	*índ*	*índ*	*índ*	*índ*

Avui sembla que corren mals vents per als infinitius en *èr*. Els gramàtics se 'ls miren amb mals ulls, rebels com són a les precioses regles i lleis fonètiques que ells se confeccionen; i qui 'ls escoltés, s'imaginaria portant una vida migrada molts d'aquests infinitius vigorosos als quals veiem imposar la llur vocal al gerundiu. Fa realment gracia trobar, en alguna gramàtica, tal infinitiu en *èr* postergat a l'infinitiu en *re* o adhuc totalment rebutjat, i més avall, el gerundiu corresponent marcada cuidadosament amb un accent greu la seva vocal oberta, que deu precisament a aquell infinitiu en *èr*.

Els verbs catalans provinents de la segona conjugació llatina els quals presenten gerundius en *ènt* son aquells en què encara viuen els infinitius en *èr*: verbs com *jaure, veure, seure,* que han perdut els llurs antics infinitius en *èr,* terminen en *ént* en el gerundiu: desapareguda la causa de la substitució de *ént* per *ènt,* ja no apareix aquesta terminació sinó aquella (*jaiént, veiént, seiént*). Vosaltres que sembleu inclinats a arreconar *valèr, solèr,* etc., tant mateix podrieu esborrar l'accent greu dels gerundius corresponents. Objectareu que la llengua diu *valènt, solènt*; però també diu *valèr, solèr* i vosaltres els preferiu *valdre, soldre,* i adhuc insinueu *podre, sabre...*

En la llengua antiga trobem *valer*; el llatí —la llengua mare— presenta *valére*; el català parlat diu encara *valèr*; *valèr* es adhuc la forma predominant en el dialecte central; el gerundiu es *valènt* ¿per què prefeririem *valdre* a *valèr*? Un catalanista 'm deia, en una ocasió, que *valdre* li era molt més *simpàtic* que *valèr*; *valèr* s'assemblava massa al castellà *valer*: *v, a, l, e, r*: les mateixes lletres; *valdre* era evidentment preferible... Tot un tractat de morfologia sentimental! ¿Els nostres literats i els nostres tècnics (?) se deixarien portar també per aquests sentimentalismes de *provincià*? ¿El castellà continuaria exercint la seva influencia pertorbadora adhuc en ple període de descastellanisació?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

1. El canvi de *e* breu en *ié* es una *llei* de transformació del castellà confirmada per innombrables exemples. Això no impedeix que'l *ié* castellà sigui qualificat de diftong *capritxós* (??) en certa gramàtica catalana. En canvi, els diftongs catalans, ah! aquests no tenen res de *capritxosos*, són fills de l'etimologia (?), deguts a una llei fonètica, etc., etc. Veig que'ns tornem *patrioteros*!

2. P. Fabra.– «Les *e* toniques du catalan».– *Revue hispanique*, tome XV. – New-York, Paris. 1907.

3. *iendo* que's redueix a *endo* darrera de *ll, ñ* (*mullendo, tiñendo*) i esdevé *yendo* darrera de vocal (*leyendo*).

Ⓔ *QGC* 86-91

Ⓥ 11 *com*] com a *QGC* ‖ 40-41 *«*dormendo», «*sentendo», «*audendo»*] «dormendo», «sentendo», «audendo» *QGC* ‖ 63 *cuidadosament*] escrupolosament *QGC* ‖ 73 «sabre» ...] «sabre»! *QGC* ‖ 80 *tècnics (?)*] tecnics *QGC* ‖ 87 *Veig que ens tornem «patrioteros»!*] om. *QGC*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

856

15 xi 1907

Traducció de l'expressió relativa castellana «el que»

En les dues frases que posem a continuació, apareixen els dos valors diferents que'ls castellans donen a la combinació de l'article *el* amb el pronom relatiu *que*.

I.– *Quiere* el que *tú me diste*. (En francès: *Il veut* celui que *tu m'as donné*).

II.– *El camino por* el que *hemos venido, es...* (En francès: *Le chemin par* lequel *nous sommes venus, est...*)

L'un *el que* ve traduit per dues paraules franceses (*celui que*); l'altre, per una sola (*lequel*).

Recordem que les proposicions subordinades anomenades *de relatiu*, són proposicions atributives, se refereixen a un substantiu de la proposició principal; en la frasa *Vol el llibre que tu'm vas donar*, la proposició subordinada *que tu'm vas donar* es un complement atributiu de *el llibre*, determina'l substantiu *llibre* com podrien fer-ho'ls atributs *vell*. (*Vol el llibre* vell), *meu*. (*Vol el llibre* meu), *d'en Pere*. (*Vol el llibre* d'en Pere); el mot conjuntiu *que* es el *relatiu* i el terme de la proposició principal *el llibre*, al qual se refereix la proposició subordinada, es l'*antecedent* d'aquest relatiu, antecedent que pot reduir-se al simple article en frases com aquesta: *Quin llibre vol? Vol* el *que tu'm vas donar*. Doncs bé, en la primera de les dues frases citades: (*Quiere el que tú me diste*), *el* es un antecedent i *que* un relatiu; i en la segona: (*El camino por el que hemos venido...*), *el que* es tot ell un relatiu, l'antecedent del qual es *el camino*.

Són exemples de *el que* combinació de *el* antecedent i *que* relatiu (pri-

mer valor): *El perro que han comprado es blanco*; EL QUE *perdieron era negro.* (*Le chien qu'ils ont acheté est blanc;* CELUI QU'*ils ont perdu était noir*).– *Voy á comprar* LOS QUE *vimos ayer.* (*Je vais acheter* CEUX QUE *nous avons vus hier*).– *¿Cuál quieres?* LA QUE *està cerca de tí.* (*Laquelle veux-tu?* CELLE QUI *est près de toi*).– LAS QUE *yo quiero son las blancas.* (CELLES QUE *je veux sont les blanches*).

Són exemples de *el que* simplement relatiu (segon valor): *La hija de mi amigo,* AL QUE *he hablado esta mañana.* (*La fille de mon ami,* AUQUEL *j'ai parlé ce matin*). *–La hija de mi amigo, á* LA QUE *he escrito esta mañana.* (*La fille de mon ami, à* LA QUELLE *j'ai écrit ce matin*). *–Las sillas en* LAS QUE *nos hemos sentado.* (*Les chaises sur* LESQUELLES *nous nous sommes assis*).

Es de notar que'l segon *el que* (simplement relatiu) es reemplassable per *el cual* o pel relatiu sensill *que*, mentres que'l primer *el que* (combinació d'antecedent i de relatiu) no pot esser reemplassat ni per *el cual* ni per *que*. Un hom pot dir indiferentment *El camino por* EL QUE *hemos venido* o *El camino por* EL CUAL *hemos venido*; però no pot dir *Quiere* EL CUAL *tú me diste* en substitució de *Quiere* EL QUE *tú me diste*. En la frasa *La relación de las aventuras de Don Quijote, en* LA QUE *los lectores vulgares*, etc., la combinació *la que* té'l segon valor, puix podria dir-se *en* LA CUAL *los lectores vulgares*. En canvi, en la frasa *Esta obra y* LA QUE *escribió dos años más tarde*, la combinació *la que* té'l primer valor, ja que no podem pas dir *y* LA CUAL *escribió dos años más tarde.*

Ara bé, la combinació castellana *el que* pot esser traduida en català per *el que* (si no ho es per *aquell que*) quan es la combinació d'un *el* antecedent amb un *que* relatiu (*el que* equivalent a *celui que* o *celui qui* i no reemplassable per *el cual*); però quan es un simple relatiu (*el que* equivalent a *lequel* i substituible per *el cual*), l'hauriem de traduir per *el qual*, i no pas per *el que* com solem fer-ho: *Vol* EL QUE *tu'm vas donar*; *–El gos que han comprat es blanc*; EL QUE *van perdre era negre*; *–Vaig a comprar* ELS QUE *vam veure ahir*; *–Quina vols?* LA QUE *es aprop teu*; –LES QUE *jo vull són les blanques*;–però no pas *El camí* PEL QUE *hem vingut*, sinó *El camí* PEL QUAL *hem vingut*; – no pas *La filla del meu amic, a* LA *que he escrit aquest matí*; –ni *Les cadires en* LES QUE*'ns hem assegut*; –ni *Els homes contra* ELS QUE...; –sinó *La filla del meu amic, a* LA QUAL *he escrit aquest matí*; *–Les cadires en* LES QUALS *ens hem assegut*; *–Els homes contra*'LS QUALS...

Una observació: no traduím mai *el que* per *el quin* (*quin* no es un relatiu, sinó interrogatiu: *Quins tens? No sé quina té. Pregunta-li quins vol*; o ponderatiu: *Quin noi més petit*! *Quina dòna més aixerida*! *Quins homes més extranys*!) No escriguem *Els homes contra*'LS QUE..., però tampoc *Els homes contra*'LS QUINS... Es igualment dolent *Els homes contra*'LS QUI...

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓔ *QGC* 30-33
Ⓥ 63 *Es ... qui ...*] om. *QGC*

857

21 XI 1907

«QUIN » Y «EL QUAL»

Si un castellà'ns demanava en quins casos el pronom-adjectiu *cual* se tradueix per *quin* i en quins casos per *qual*, li podríem donar una regla ben senzilla: *cual* no precedit d'article, se tradueix per *quin*; *cual* precedit d'article, se tradueix per *qual*. Ex.: ¿CUÁL *es el tuyo*? QUIN *es el teu*? –¿CUÁLES *quieres*? ¿QUINS *vols*? –¿CUÁL *de estas dos casas te parece mejor*? QUINA *d'aquestes dugues cases te sembla millor*? –*No sé* CUÁL *es. No sé* QUIN *es.* –*Pregúntale* CUÁLES *han venido. Pregunta-li* QUINS *han vingut.* –*La hija de mi amigo,* AL CUAL *hemos hablado esta mañana. La filla del meu amic,* AL QUAL *hem parlat aquest matí.* –*Hay una edición de este libro,* LA CUAL *se vende muy barato.* –*Hi ha una edició d'aquest llibre,* LA QUAL *se ven a molt bon preu.* –*El camino por* EL CUAL *hemos venido. El camí* PEL QUAL *hem vingut.*

A manera d'apèndix a la nostra regla, fóra convenient que li recordéssim que, en castellà, la combinació *el que* es tot sovint empleada en lloc de *el qual*. (Ex.: *La hija de mi amigo, á* LA QUE *hemos hablado esta mañana*, aon *la que* equival a *la cual*) i també en lloc de *cuál* (Ex.: *¿Cuál eligirán? No sé* EL QUE *eligirán*, aon *el que* equival a *cuál*), i que li advertíssim que convé traduir-la per *el qual* quan equival a *el cual* i per *quin* quan equival a *cuál*. Així: *La filla del meu amic, a* LA QUAL *hem parlat aquest matí* i *Quin triaran? No sé* QUIN *triaran.* En canvi, LAS QUE *yo quiero son las blancas* (aon *las que* no es reemplasable ni per *las cuales* ni per *cuáles*) és: LES QUE *jo vull són les blanques.*

Fóra també convenient que li recordéssim que el *cual* castellà pot esser empleat amb l'accepció de *cómo* o *según* (Ex.: *Cayó al instante en profundo sueño,* CUAL *si se hubiera bebido... –La cosecha,* CUAL *se presenta*) o amb un valor distributiu (Ex.: CUAL *ríe,* CUAL *llora*), advertint-li que en aquests casos *cual* no pot ésser traduit ni per *qual* ni per *quin*, sinó per *com, segons, l'un... l'altre.*

I, després d'això, ens caldria encara fer-li un advertiment: Heu après,–ens caldria dir-li,– com se tradueixen en bon català, el vostre *el cual* relatiu i el vostre *cuál* interrogatiu; però ara heu de saber que una gran part dels nostres escriptors no segueixen la regla que acabem de donar-vos, sinó

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que usen els dos mots *quin* i *qual* completament a llur voluntat. En realitat us podiem estalviar d'apendre cap regla: useu indiferentment *quin* i *qual*, amb article o sense, i podeu estar segur que no cometreu cap bunyol que, en tot cas, no hagi ja estat comès per algun escriptor català.

Obrim, en efecte, qualsevol publicació catalana i, de deu casos nou, hi trobarem algún *quin* en lloc de *qual*, algún *quin* amb article o algún *qual* (relatiu) sense article, en oposició amb l'ús general dels nostres bons autors. Un diari català'ns forneix els exemples següents (Els exemples antics són trets d'en Lull.)

«... comparegué la mare, *la quina* era fora quan...» (en lloc de: LA QUAL *era fòra quan...*); «... han tret els pals, *els quins* han sigut substituits...» (en lloc de: ELS QUALS *han estat substituits...*). Cp.: «... era un cavaller, *lo qual* era molt vanagloriós.» –«... e riquesa corporal es compliment dels V senys dels cors, *los quals* son veher, ohir, adorar, gustar e palpar.»

«... una nombrosíssima gentada, en *la quina* hi figuraven...» (en lloc de: *en* LA QUAL *figuraven...*). Cp.: «Jesuchrist es una persona en *la qual son dues* natures.» –«Ja un de sos fills se mes en religió, en *la qual* se doná a Deu amar, conexer e servir.»

«... foren suprimides immediatament; *quina* supressió...» (en lloc de: LA QUAL *supressió...*); «... acordaren la venda de...; *qual* acord produhí molt mal efecte...» (en lloc de: EL QUAL *acord produhí molt mal efecte...*). Cp. «... donant lo cor abundancia de sanch per tots los membres, en *la qual* abundancia son enfortits los membres.» –«En Deus es bondat d-on ve benauyrança en hom, contra *la qual* benauyrança es malauyrança, qui es dessemblant a la bontat de Deu; *la qual* bontat...» –«Confessió, fill, dix lo ermitá, es atorgament dels falliments que hom ha feyts contra Deu; en *la qual* confessió se cové penediment...»

Ⓕ 43-44 Llull (1873-1904: II, 50; [1931-1934: III, 154]) ‖ 44-45 Íd. (1873-1904: II, 124; [1931-1934: IV, 67]) ‖ 47-48 Íd. (1873-1904: II, 157; [1931-1934: IV, 103]) ‖ 48-49 Íd. (1873-1904: II, 49; [1931-1934: III, 153]) ‖ 52-54 Íd. (1873-1904: II, 167; [1931-1934: IV, 115]) ‖ 54-56 Íd. (1873-1904: II, 82; [1931-1934: IV, 18]) ‖ 56-58 Íd. (1873-1904: II, 238; [1931-1934: IV, 195])

Ⓥ 48 *Ja*] La ‖ 57 *feyts*] fets

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

858

6 XII 1907

Una llei d'escursament

Tot-hom sab prou que la majoria dels mots llatins, en el llur pas a catalans, han sofert una reducció en el nombre de les llurs sílabes. Constatant aquest fet, dient que'l català escursa o tendeix a escursar les paraules llatines, els nostres gramàtics creuen ja haver enunciat una llei fonètica, la llei d'escursament. Es com si un físic, després de recordar el fet que tots els cossos tendeixen a caure, creia ignocentment haver enunciat una llei física, la llei del caïment dels cossos.

No'ns es donat parlar de llei o de lleis d'escursament fins a saber *com* s'escursen les paraules llatines a l'esdevenir catalanes, fins a saber quines vocals llatines desapareixen, quines vocals se consonantifiquen, quines vocals esdevenen subjuntives... Però tot això ja es més difícil que contentar-se a constatar que'l català tendeix a escursar les paraules llatines i batejar pretenciosament aquesta tendencia amb el nom de llei d'escursament. Es veritat que'ls filòlegs catalans tenien la tasca singularment simplificada pels treballs realitzats pels romanistes d'altres terres; però nosaltres no'ns preocupem de l'estat de la ciencia afòra de casa, i els treballs d'en Diez i dels seus continuadors ens són perfectament inconeguts.

En qualsevol fonètica francesa, trobareu, per exemple, una llei de transformació coneguda amb el nom de llei de Darmesteter. Se refereix a les vocals de les sílabes anteriors a l'accentuada. Imagineu-vos un mot com *hospitále* accentuat en la tercera sílaba; *hospitále* porta ja en llatí vulgar un accent secundari en la primera sílaba, es pronunciat *hóspitále*, i el francès, en la seva forta tendencia a suprimir les vocals post-tòniques, deixa caure igualment la *i* de *hóspi-* y la *e* de *tále*: *hóspi-tále* hi esdevé *hosp-tel* (d'aont *hostel, hôtel*). D'aquí la llei de Darmesteter, que diu: en sílaba no inicial situada immediatament davant de la sílaba dominant, el francès suprimeix totes les vocals llatines llevat la *a*: *hospitále hôtel, bonitáte bonté, manducàre manger, cerebéllu cerveau, paroláre parler, venir-hái viendrai.*

Davant tant sols d'aquesta mitja dotzena d'exemples, si un hom para esment que'ls mots catalans corresponents són *hostal, bondat, menjar, cervell, parlar, vindré*, tot seguit sospitarà que la llei de Darmesteter deu esser també aplicable a la nostra llengua. Així es, en efecte, i no cal fer pera convence-sen sinó multiplicar els exemples francesos i examinar les paraules catalanes corresponents:

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Cer(e)fóliu	*cerfeuil*	*cerfull*
Cin(e)rárium	*cendrier*	*cendrer*
Blasph(e)máre	*blâmer*	*blasmar*
Ver(e)cúndia	*vergogne*	*vergonya*
Dod(e)cína	*douzaine*	*dotzena*
El(ee)mósyna	*aumône*	*almoina*
Vend(e)r-há	*vendra*	*vendrá*
Vol(e)r-há	*voudra*	*voldrá*
Consu(e)túmen	*coutume*	*costum*
Fil(i)cária	*fougère*	*falguera*
Jud(i)cáre	*juger*	*jutjar*
Al(i)qúnu	*aucun*	*algú*
Sept(i)mána	*semaine*	*setmana*
Civ(i)táte	*cité*	*ciutat*
Tax(i)táre	*tâter*	*tastar*
Com(i)tátu	*comié*	*comiat*
Cum-in(i)tiáre	*commencer*	*comensar*
Coll(o)cáre	*coucher*	*colgar*
Mansi(o)náta	*maisniée*	*mainada*
Sing(u)láre	*sanglier*	*senglar*
Misc(u)láre	*mêler*	*mesclar*
Cons(u)túra	*couture*	*costura*
Ung(u)láta	*onglée*	*unglada, etc.*

Altres exemples catalans: *ten(e)rúmen tendrum, acc(e)ptóre astor, pot(e)r-hà podrá, med(i)cína metzina, il(i)cína alzina, domn(i)cél-la donzella, cap(i)téllu cabdell, lim(i)táre llindar, auctor(i)cáre atorgar, follicátu folgat, pect(o)rále pitral, arb(o)réta arbreda, col(o)rátu colrat, lep(o)rárium llebrer, hon(o)ráre honrar.*

En Darmesteter ens dóna, doncs, feta una llei de transformació del català. Però nosaltres no'ns hem pres la pena d'estudiar fonètica, i, en les nostres gramàtiques històriques i etimològiques, quan fa ja més de 25 anys que la llei de Darmesteter es descoberta, no sabem dir altra cosa sobre'l tractament de les vocals pretòniques, sinó que'l català tendeix a precipitar-se en la pronunciació de les sílabes anteriors a l'accentuada, que suprimeix alguna de les vocals d'aquestes sílabes i que tendeix a suprimir-les totes!

No desesperem, perxò: amb temps y perseverancia, molt serà que algun dia no fem la descoberta de... la llei de Darmesteter!

Ⓔ *QGC* 106-109

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓥ 4 *creuen ja*] ja creuen *QGC* ‖ 8 *No'ns*] No: no ·ns *QGC* ‖ 32 *pera*] per *QGC* ‖ 44 *«Consu(e)tumen» ... «costum»*] om. *QGC* ‖ 60-64 A *QGC* aquest paràgraf és traslladat en una nota a peu de pàgina ‖ 71 *suprimir-les*] suprimir-les ... *QGC*

Ⓝ 16 Fa ref. a Diez (1836-1843) i (1853). ‖ 19-20, 25-28, 67-68 Vegeu *CF* 854, 32.

859

21 XII 1907

L'OBRA DELS NOSTRES DESCASTELLANITZANTS

El català no n'ha tingut prou amb una desgracia. Quan reneix com a llengua literaria i comensa la tasca de descastellanitzar-lo i de polir-lo, un nou flagell li cau assobre: l'incultura filològica y gramatical d'una gran part dels seus conreadors. Pretenem deslliurar la nostra llengua de les defectuositats que presenta degudes a l'influencia castellana, i n'hi anem ineptament introduint d'altres en nombre extraordinari. Sovint sentireu parlar despectivament del català que ara's parla, de l'*horrible* català que ara's parla; sería bo que comenséssim a fixar-nos en l'*horrible* català que ara s'escriu.

Descastellanitzar ha esdevingut avui dia sinònim de llunyar-se del castellà, i per llunyar-nos del castellà sovint rebutgem i desfigurem paraules i construccions catalaníssimes pel gros defecte d'assemblar-se massa a les castellanes corresponents. En canvi, cometem castellanismes inconeguts en la llengua parlada i creiem haver fet obra de descastellanització esborrant la *o* final d'una paraula castellaníssima o posant un *hi* darrera de un *en ell* traducció servil d'un *en él* castellà. A vegades, fugint d'un castellanisme, caiem en un altre de pitjor. A vegades fugim d'un castellanisme imaginari i caiem en un castellanisme real.

Per tot arreu creiem veure castellanismes: *edat*, *castedat*, no deuran la llur *d* a una influencia castellana? *ambient* no hi deurà la seva *i*, així com els mots terminats en *ancia* i *encia?* Doncs escriguem *etat*, *castetat*, *ambent*, *essensa*, *ignoransa*... Un hom no's detura a examinar si realment el mot sospitós es degut a l'influencia castellana. *Edat* es ben català, *ambient* té la seva *i* del llatí (*ambiens*), els nostres autors antics estan plens de noms en *ancia* i *encia*; però *edat*, *ambient*, *essencia*, si no son castellanismes, en tenen tot l'aire quan un hom els compara amb els mots inventats pels nostres descastellanitzants; i ja n'hi ha prou: la majoría'ls rebutjarà com a castellanismes. De dugues paraules, de dugues formes, basta que l'una s'assembli menys que l'altra a la castellana corresponent, pera esser sistemàticament preferida. Jo conec qui, per aquest motiu, prefereix *vindre* a *venir*, *poguer* a

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

poder, tot sabent que *venir* i *poder* no són pas castellanismes. I mentre'ns entretenim a canviar *edat* en *etat*, *ambient* en *ambent*, *gravíssim* en *greuíssim*, *xoc* en *topament*, *gracies* en *mercès*, no'ns en passen pas pocs, de veritables castellanismes! La meitat de la castellanofobia actual, ben encarrilada, bastaría per a netejar en poc temps de tota influencia castellana la nostra llengua; doncs bé, no fóra pas gens difícil de demostrar que'l català que ara s'escriu es al menys tant castellanitzat com l'*horrible* català que ara's parla: el seu vocabulari es, en efecte, calcat del castellà, la seva construcció es purament castellana, la seva ortografía mateix està subordinada a la de la llengua oficial. Fins arribem a copiar-ne les faltes: aquí tenim, per exemple, el mot *automòbil*, que escrivim malament (*automòvil*) per la senzilla raó que'ls castellans també l'escriuen malament.

Si tenim mal ull per a descobrir castellanismes, encara tenim pot-ser pitjor mà per a esmenar-los. Quan ens adonem d'un castellanisme, real o imaginari, aviat ho tenim arreglat. Sovint no es qüestió sinó de suprimir o canviar alguna lletra. *Plasso* es evidentment un vergonyós castellanisme, però li treiem la *o*, y heus-lo aquí transformat en una paraula catalana. El mateix procediment aplicat a *cupo* donaría *cup*, que no'ns convé; doncs, en lloc de suprimir la *o*, la canviem en *u*, i ja està arreglada la cosa. La morfología i la semasiología catalanes no tenen secrets per nosaltres; nosaltres sabem derivar d'un adjectiu com *greu* un superlatiu *greuíssim*; nosaltres sabem fer d'una conjunció ilativa una conjunció causal. Se tractava, en efecte, de combatre'l castellanisme *pues*; doncs bé, si la conjunció catalana *doncs* tradueix admirablement el *pues* castellà en frases com *Está lloviendo? pues no salgamos* (*pues* ilatiu), res no'ns impedeix d'emplear-la per a traduir frases com *Estará enfermo, pues no me escribe* (*pues* causal). Quant a la generació de *greuíssim*, no pot esser més clara: desde'l moment que'l positiu es *greu* i no pas *grave*, el superlatiu no podía evidentment esser altre que *greuíssim*, com si de *breu* no forméssim *brevíssim*, de *blau blavíssim* i de *suau suavíssim*. Per altra part, rebutjar *gravíssim* perquè'l positiu es GRREU suposaría rebutjar *notabilíssim* perquè diem *notable* o *sacratíssima* perquè diem *sagrada*. Un raonament análeg va portar a escriure *barbrismes* l'autor d'un diccionari de *barbarismes*!

Com un hom pot veure, aquí fem i desfem a nostra voluntat; qualsevol té dret a malmetre o a inventar paraules, o a canviar-ne la significació. Recentment un gramàtic vol que *ocell* no signifiqui *ocell* (es dir, *ave*) sinó *pájaro*. L'únic remei contra'ls procediments arbitraris dels nostres descastellanitzants fóra l'estudi dels nostres autors antics: ell ens ensenyaría que *ocell* vol dir *ocell* (igual al francès *oiseau*), que *edat*, *ambient*, *gracies* són paraules perfectament catalanes, que *doncs* no pot usar-se pas sempre en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

lloc de *pues*, ens ensenyaría a construir com cal les proposicions de relatiu, a arraconar formes com *volguer*, *sapiguer*, *sigués*, *vegés*, a usar amb moderació les partícules àtones *hi* i *en*. Però no cal, perxò, que'ns fem gaire ilusions: si'ls nostres descastellanitzants llegeixen algun cop els nostres autors mig-evals, es més aviat per fer-nos present d'algun preciós arcaisme perfectament inútil. Sempre hem estat afectats al arcaisme; escrivint sistemàticament *mon* en lloc de *el meu*, *aní* en lloc de *vaig anar*, preferint *quiscun* a *cadascú*, *qualque* a *algun*, *jorn* a *dia*, ens fem càndidament l'ilusió que'l nostre pobre català torna'l més pur catalanesc. No hi ha altre inconvenient sinó que'ls arcaismes són terriblement perillosos en mans inexperimentades. L'altre dia llegiem en un diari català que un orador havia estat aplaudit tant sols per *quiscuns* concurrents!

Res més convenient i necessari que l'estudi de la llengua antiga, però per que aquest estudi fos profitós de veres, ens caldria una preparació filològica de què manquem completament avui dia. Es inimaginable, per exemple, el bé que faria a la nostra llengua la creació a Catalunya d'una càtedra de llengües romàniques. Fóra comensar per on cal comensar. Però nosaltres comensem per l'últim, i ja'ns posem, tant satisfets, a escriure gramàtiques didàctiques; les circumstancies ens hi empenyen, i les que surten són rebudes amb el més gran entusiasme. Per la meva part, cada cop que tinc noticia de l'aparició d'algun d'aquests llibres, tremol pensant què deuran ensenyar als nostres nois. Els ensenyaran que *doncs* es una conjunció causal? que *quin* es un pronom relatiu? que cal farcir la frasa de *ens* i de *his*? que cal dir *au* en lloc de *ocell*? Els ensenyaran tant sols gramàtica general? La veritat es que estem lluny de poder dir que'ls nostres llibres didàctics siguin millors que'ls pitjors castellans. Tinc una gramatiqueta al davant que diu, entre altres disbarats, que totes les paraules tenen accent prosòdic, que en castellà totes les vocals son tòniques, que la *x* catalana sona com la *ch* castellana i que la *g* final de *boig* té'l mateix sò que la *g* de *ginesta*!

Ⓔ *QGC* 7-13

Ⓥ 11 *catalaníssimes*] catalanes *QGC* | *gros*] sol *QGC* ‖ 29 *«venir»,*] «venir», «valdre» a «valer», QGC ‖ 30 *tot ... castellanismes*] om. *QGC* ‖ 32 *topament*] topada *QGC* ‖ 39 *faltes*] equivocacions *QGC* ‖ 51 *ilativa*] deductiva *QGC* ‖ 54 *ilatiu*] deductiu *QGC* ‖ 68 «ocell» ... «oiseau»),] «ocell» (equivalent al francès «oiseau») tradueix «ave», *QGC* | *A continuació d'aquesta frase,* QGC *afegeix una nota a peu de pàgina que diu:* ... cervos, lehons, «falcons», «aguiles», «perdius», «faysans» e moltes altres besties e «ocels» ... Bernat Metge [Metge (1889: 134; [2006: 188])] | ... e un «colom» ama mes son par «colom» que no fa caval ne altre «auçel». Llull. [Llull (1873-1904: II, 138; [1931-1934: IV, 82])] | ... «voltors», corbs e altres «aucells de rapina». Tirant lo Blanch. [Martorell (1873-1905: IV, 111; [2005: 1287])] o *DAg* I, *s. v. aucell*] ‖ 83 *per que*] perquè *QGC* ‖ 87 *tant*] tot *QGC* ‖ 93 *La*] Perquè la *QGC*

Ⓕ 61-62 Careta y Vidal (1901) ‖ 65-66 Vallès (1904: 126) ‖ 95-98 Íd. (1904: 1, 5, 8, 9 i 13)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 95-98 Per una crítica més circumstanciada d'aquesta gramàtica, vg. *CF* 864. ‖ 65-66 «Es idiotisme anomenar *ocell* a tot animal de ploma indistintament. Sols son *ocells* els qui en castellà son *pájaros*».

860

9 I 1908

El diftong francès «oi»

Pocs són els sons llatins que han passat per una sèria tant gran de modificacions com les que ha sofert la vocal *e* tancada en el nord de Fransa, mitjansant les quals, en mots com TÉLA, HABÉRE, ha acabat per esser pronunciada *uà*: *tuál*, *avuár*.

Mentre que en certs parlars romànics, com l'italià, la *e* tancada (aquest sò en que vingueren a confondre-s la *e* llarga i la *i* breu del llatí literari) ha arribat intacta fins als nostres dies, en francès, ja en el VIII^è^ segle, sofria una modificació considerable: situada a la fi d'una sílaba, s'allargava, perdía la seva homogeneïtat i esdevenía *éi*, després *èi*; un mot com *téla* esdevenía *tèile*. La *Cantilène d'Eulalie* (any 900) presenta ja *haveir*, *saveiet* (*SAPÉAT.)

El diftong *èi*, sortit de *e*, persisteix encara en els parlars francesos occidentals; però, en el centre, continúa transformant-se: en el XIII^è^ segle, un mot com *téla* ja no sona *tèile* sinó *tòile*. El diftong provinent de *e* tancada vingué així a confondre-s amb el diftong resultant de la combinació d'una *o* (provinent de *o* tancada o de *au*) amb una *i*, en paraules com *dortoir* (DORMITORIU) i *joie* (GAUDIA).

El francès modern escriu encara *toile*, *avoir*, *dortoir*, *joie*, d'acord amb la pronuncia del XIII^è^ segle; però'l diftong *òi* no ha persistit pas, sinó que ha continuat transformant-se i ha acabat per donar la combinació actual *uá*: tot-hom sab que *toile*, *avoir*, *dortoir*, etc. sonen *tuál*, *avuàr*, *dortuár*. Les etapes intermediaries han estat *òe*, *oé*, *oè*, *uè*.

L'evolució de l'antic diftong francès *òi* ha donat lloc a dues qüestions gramaticals interminables, que no han estat definitivament resoltes fins a mitjans del XIX^è^ segle. Ens referim a la lluita entre la pronuncia *oé*, considerada com normal desde'l XIV^è^ segle, i la pronuncia *úa*, apareguda a París en el XVI^è^, i a la lluita entre les pronuncies *oè* i *è* en paraules com *savoit*, *monnoie*, etc. (avui escrites *savait*, *monnaie*). Dues pronuncies populars *uá* i *è* tendint a eliminar *oè*, la llengua literaria s'esforsa llarg temps mantenint aquesta pronuncia; *uá* i *è* han acabat per imposar-se, però la llur implantació ha estat lentíssima gracies a la resistencia formidable de la llengua literaria.

Apareix la pronuncia *oà*, *uà*, comensa a estendre-s entre'l poble de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

París, i tot seguit l'assenyalen els gramàtics com una pronuncia viciosa, una corrupció deplorable del *oè* tradicional, un *parisienisme* que cal evitar a totes passades. Res no detura, perxò, els progressos d'aquest *oà* del «menu peuple parisien»; passat el XVII^è^ segle, el veiem invadir ràpidament el parlar de la gent instruida. Desde aquest moment *oè* es ben mort: París diu *uá*, i han d'esser inútils tots els esforsos que un hom fassi per mantenir la pronuncia oficial *oè*. La resistencia de la llengua literaria ha estat tenàs per sobre de tota ponderació; durant el XVIII^è^ segle, *oè* compta amb innombrables partidaris, i l'any trenta de la centuria prop-passada encara trobem qui manté aquesta pronuncia arcaica: avui, com sabem, totes les gramàtiques franceses ensenyen que'l diàgraf *oi* sona *uà*. (Si la cosa hagués passat a Catalunya, es segur que encara fariem gramàtiques prescrivint *oè* i combatent furiosament *uà*: un *barcelonisme*!)

Un altre exemple de resistencia de la llengua literaria a consagrar una innovació de la llengua parlada, el trobem en el manteniment del diàgraf *oi* en paraules com *savait, monnaie*, durant llarg temps escrites *savoit, monnoie*, malgrat pronunciar-se *savè, monè*. Feia ja molt que la llengua havia reduit *oè* a *è* en aquests mots, quan Berain, el 1675, proposa escriure-ls amb *ai* en lloc de *oi*; però aquesta reforma ortogràfica, ja llavors tardana, no aconsegueix el seu triomf definitiu fins ben entrat el XIX^è^ segle; adoptada per Voltaire el 1751 (*Siècle de Louis XIV*), no aconsegueix, en efecte, esser admesa per l'Academia fins el... 1835! (A Catalunya encara potser hi hauria algú que s'obstinaria a mantenir la grafia *oi*, aquí que conservem preciosament adhuc les menuderies caligràfiques dels nostres avis).

* * *

El llegidor ja pot compendre a qui endressem especialment aquest article: a aquells que creuen qüestió d'una mica de bona voluntat i obediencia, no diem ja immobilitzar la llengua, sinó tornar-la al mateix-mateix estat en que's trobava per allà al XV^è^ segle; i també a aquells que perden deplorablement el temps anatematitzant el parlar barceloní en la creensa que es altament convenient i possible deslliurar la llengua literaria moderna de l'influencia que hi exerceix el llenguatge de Barcelona, a bon dret i irresistiblement. Als uns i als altres recomanem que estudiin detingudament l'historia de les lluites entre les pronuncies *uè* i *uà*, entre les pronuncies *uè* i *è*, i entre les grafies *oi* i *ai* en el francès modern.

Ⓔ *QGC* 117-121

Ⓝ 10 També coneguda amb el nom de *Séquence* o *Poéme de sainte Eulalie*, composta a finals del segle IX a l'abadia de Saint-Amand (Nord), consta de vint-i-nou versos en romanç que passen

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

per ser el document més antic de la poesia francesa. ‖ 49, 52 Sobre la proposta ortogràfica de Nicolas Bérain i l'adopció que n'acabarà fent Voltaire a l'obra aquí indicada per Fabra, vg. Brunot (1913: 1a part, 113) i François (1932: 2a part, 961-962).

861

28 II 1908

Les preposicions «de», «a», en davant de la conjunció «que»

Els castellans diuen: *Me quejo* DE *su conducta* i *Me quejo* DE *que hayan hecho esto, Estoy seguro* DE *ello* i *Estoy seguro* DE QUE *vendrá, Su madre consiente* EN *venir* i *Su madre consiente* EN *que venga conmigo, Me han obligado* Á *hacer eso* i *Me han obligado* Á *que yo no le encubra*; introdueixen, doncs, el complement (d'un verb, nom o adverbi) d'una manera idèntica, sigui'l dit complement un substantiu (*su conducta*), sigui tota una proposició (*que hayan hecho esto*): en les dues frases *Me quejo de su conducta* i *Me quejo de que hayan hecho esto,* els complements de *me quejo* (un substantiu en la primera frasa, tota una proposició en la segona) són introduits amb la mateixa preposició *de.*

El castellà, assimilant així la proposició completiva a un substantiu, se separa de totes les altres llengües romàniques, les quals ometen davant de la conjunció *que* la preposició amb què introduirien el complement en el cas en què aquest fos un substantiu en lloc d'una proposició. Així, els francesos diuen: *Je suis sûr* DE *cela,* però *Je suis sûr* QU'*il viendra,* i, anàlogament, *Je m'étonne* QU'*il ne voie pas le danger, Je suis fâché* QUE *vous ne m'ayez pas prévenu.* Els italians: *Mi maraviglo* CH'*egli non sia ancora giunto, Voi si avete stimolato* CHE *io* etc. En romanesc diuen *Ma tem* DE *un lucru,* però *Ma tem* SA (que) *nu ne apuce ploaia.*

En català modern trobem a cada pas construccions com aquestes: *Me queixo* DE *que hagin fet això* (en lloc de: *Me queixo que hagin fet això*), *Estic segur* DE *que vindrà* (en lloc de: *Estic segur que vindrà*); es dir que, en la nostra llengua escrita, se va extenent l'habitud castellana d'assimilar la proposició completiva a un substantiu; cada dia estan més en favor les combinacions de les preposicions *de, a, en* amb la conjunció *que,* en substitució de la simple conjunció *que.* Això'ns fa creure que la majoria dels nostres escriptors no s'han fixat que les construccions en qüestió constitueixen precisament una particularitat de la llengua castellana: altrament no s'explicaria que's decantessin al castellà més aviat que a les altres llengües romàniques.

Tenint constantment al davant el model d'una llengua que diu *Estoy*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

seguro DE *ello* i *Estoy seguro* DE QUE *vendrá*, es natural que a un *Estic segur* D'*això*, fem correspondre un *Estic segur* DE QUE *vindrà*, i adhuc se comprèn que una frasa com *Estic segur* QUE *vindrà* pugui esser considerada com incorrecta. Però si parem esment que l'omissió de la preposició, la qual, per comparació amb el castellà, ens pot semblar defectuosa, es precisament la regla en les altres llengües romàniques, ja no'ns caldrà espantarnos d'abandonar els caminadors del castellà. Y ens ha d'empenyer a fer-ho pensar que separant-nos de la llengua oficial i decantant-nos a les altres llengües llatines, no fem sinó continuar els procediments dels nostres autors antics.

La construcció habitual d'aquests es, en efecte, l'introducció de les proposicions completives amb el simple *que* adhuc en el cas en que aquestes fassin l'ofici d'un complement preposicional (*Estic segur* D'*això*, però *Estic segur* QUE *vindrà*, i no pas *Estic segur* DE QUE *vindrà*):

«... prestaven pecunia ab condició *que* hom la-ls retés...»

«... gran plaer hauria *que* dels dits e auctoritats dels juheus...»

«... e donassen occasió *que* fossen be coneguts en lurs costums e maneres.»

«E les barres li asseguessen a qui primer ne parlà *que* yo fos vostra muller...»

«E si vos... enuig no-y prenieu *que* yo entràs dins lo retret...»

«... so molt content *que*-l metam en execució.»

«... lavors ella hagué plena noticia *que* per ella se fahia la festa...»

«... que no-s devia enfellonir *que* algun parlàs mal de ell.»

«... e qui desija que hom lo cregua prengua en cascun parlar tostemps veritat, acostumant la lengua *que* no sapia mentir...»

«... negú hagué sentiment *que* ell fos vencedor.»

«... yo no so digne *que* tu sies causa de la mia mort.»

«... restant en dubte *que* no l-haveu volgut acceptar perque es stat meu.»

«... e tots nosaltres stavem en gran pensament *que* no vinguessen aquí e *que*-ns prenguessen.»

«... era cahut en dubitació *que* Deus fos res.»

En totes aquestes frases, avui emplearíem més aviat que'l simple *que*, alguna de les combinacions *de que, a que, en que.* Nosaltres pensem, com hem dit, que la generalització d'aquestes combinacions en el català modern es deguda a inadvertencia dels nostres escriptors, i volem creure que si paraven esment que l'introducció de les proposicions completives mitjansant les dites combinacions constitueix una particularitat del castellà i que les altres llengües, i amb elles el català antic, empleen en general la simple conjunció *que*, no dubtarien un moment en ometre les preposicions en les proposi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

cions completives, sobretot tenint en compte que la llengua parlada no s'oposa absolutament gens a aquesta omissió.

Ⓔ *QGC* 41-45

Ⓕ 45 Metge (1889: 50; [2006: 152]) ‖ 46 Íd. (1889: 59; [2006: 156]) ‖ 47-48 Íd. (1889: 85; [2006: 166]) ‖ 49-50 Íd. (1889: 189; [2006: 220]) ‖ 51 Martorell (1873-1905: I, 56; [2005: 123]) ‖ 52 Íd. (1873-1905: I, 287; [2005: 378]) ‖ 53 Íd. (1873-1905: II, 59; [2005: 526]) ‖ 54 Íd. (1873-1905: II, 160; [2005: 606]) ‖ 55-56 Íd. (1873-1905: II, 162; [2005: 607]) ‖ 57 Íd. (1873-1905: II, 254; [2005: 679]) ‖ 58 Íd. (1873-1905: II, 257; [2005: 684]) ‖ 59 Íd. (1873-1905: II, 280; [2005: 699]) ‖ 60-61 Íd. (1873-1905: II, 295; [2005: 711]) ‖ 62 Llull (1873-1904: I, 7; [1931-1934: I, 30])

Ⓥ 56 *veritat*] veritat, axi | *la*] sa

861b

Les preposicions atones «de», «en» i «a» davant la conjunció «que»

Els castellans diuen: *Me quejo* DE *su conducta* i *Me quejo* DE QUE *hayan hecho esto*; *Estoy seguro de ello* i *Estoy seguro* DE QUE *vendrá*; *Su madre consiente* EN *venir* i *Su madre consiente* EN QUE *venga conmigo*; *Me ha obligado* Á *hacerlo* i *Me ha obligado* Á QUE *no le encubra*; introdueixen, doncs, el complement d'un verb[1], d'un substantiu o d'un adjectiu d'una manera identica, sigui·l dit complement un substantiu (*su conducta*), sigui tota una proposició (*que hayan hecho esto*). En les dues frases *Me quejo de su conducta* i *Me quejo de que hayan hecho esto*, els complements de *Me quejo* (un substantiu en la primera frasa, tota una proposició en la segona) son introduits amb la mateixa preposició *de*.

El castellà, assimilant així la proposició completiva a un substantiu, se separa de totes les altres llengües neo-llatines, les quals suprimeixen davant de la conjunció *que* (*che* en italià, *să* en romanès) la preposició amb què introduirien el complement en el cas que aquest fos un substantiu (o pronom) en lloc d'una proposició; així, els francesos diuen: *Je suis sûr* DE *cela*, però *Je suis sûr* QU'*il viendra* (amb supressió de la preposició *de*), i, anàlogament, *Je m'étonne* QU'*il ne voie pas le danger*, *Je suis fâché* QUE *vous ne m'ayez pas prévenu*[2]. Cp. en italià: *Mi maraviglio* CH'*egli non sia ancora giunto*, *In caso* CH'*egli muoia*. (En romanès diuen, analogament: *Mă tem* DE *un lucru*, però *Mă tem* SĂ *nu ne apuce ploaia*).

En català es avui general l'empleu de les preposicions *de*, *en* i *a* davant de la conjunció *que*: *Me queixo* DE QUE *agi fet això*, *Estic segur* DE QUE *vindrà*, etc. El fet de constituir l'empleu de les expressions conjuntives *de que*, *en*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que i *a que* una particularitat del castellà amb relació a totes les altres llengues neollatines, sembla aver passat desapercebut als nostres escriptors; altrament no s'explica que les agin adoptades sense·l més petit escrupol, no parant esment que·l català antic està d'acord, no pas amb el castellà, sino amb les altres llengües germanes, puix que introdueix les proposicions completives sense preposició encara que facin l'ofici d'un complement preposicional: *Estic segur* D'*això*, però *Estic segur* QUE *vindrà*, i no pas *Estic segur* DE QUE *vindrà*.

Sota l'influencia d'una llengua que diu *Estoy seguro* DE *esto* i *Estoy seguro* DE QUE *vendrá*, es natural que a un *Estic segur* D'*això* fem correspondre un *Estic segur* DE QUE *vindrà*, i aduc que una frasa com *Estic segur* QUE *vindrà* pugui esser considerada com a incorrecta. Però si pensavem que l'omissió de la preposició, que, per comparació amb el castellà (llengua patró), ens pot semblar defectuosa, es precisament la regla en les altres llengües literaries, ja no caldria espantar-nos d'abandonar els caminadors del castellà. I si això feiem i ens decidiem a ometre la preposició, seguint els francesos, els italians i els romanesos, no fariem sinó continuar els procediments dels nostres autors antics.

La construcció abitual en els nostres autors mig-evals es, en efecte, com ja hem dit més amunt, l'introducció de les proposicions completives pel simple *que* (sense preposició al davant) aduc en el cas d'aquestes fer l'ofici d'un complement preposicional (complement introduit amb *de, en, a*). Vet-aquí alguns exemples entre·ls infinits que podriem citar:

«... e passats quinze dies ne trameteren cinch fahent demostració *que* volien allí adobar e mostrar carena.»

«... lavors ella hagué plena noticia *que* per ella se fahia la festa...»

«... negú hagué sentiment *que* ell fos vencedor.»

«... era cahut en dubitació *que* Deus fos res...»

«... ells li liurarien la vila ab la condició *que* aquels qui anar se·n volrien se·n anassen la on volguessen.»

«... So molt content *que*·l metam en execució.»

«... yo no so digne *que* tu sies causa de la mia mort...»

«... que no·s devia enfellonir *que* algun parlas mal de ell.»

«... e qui desija que hom lo cregua prengua en cascun parlar tostemps veritat, acostumant la lengua *que* no sapia mentir...»

«E si vos... enuig no·y prenieu *que* yo entras dins lo retret...»

«... aquels qui·s gaben *que* son sos amadors...»

«... no ha pogut comportar que negú se pogués gloriejar *que*·l tingués pres...»

En totes aquestes frases, avui emplearíem més aviat que·l simple *que*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

alguna de les combinacions *de que, en que* o *a que*. Nosaltres volem creure que la generalització d'aquestes combinacions en el català modern es deguda a inadvertencia dels nostres escriptors i que quan s'adonaran que l'introducció de les proposicions completives mitjançant les dites combinacions constitueix una particularitat del castellà i que a tals combinacions les altres llengües i amb elles el català antic oposen, en general, la conjunció *que* no precedida de preposició, no dubtaran un moment a ometre les preposicions en les proposicions completives, sobretot tenint en compte que la llengua parlada no s'oposa absolutament gens a una tal omissió.

1. En el present article es sols qüestió dels complements propiament dits V. nota de la pàg. 24.
2. Quan en francès apareix *de*, no es davant de *que*, sinó de *ce que*.

Ⓕ 47-48 Martorell (1873-1905: I, 272; [2005: 362]) ‖ 49 Íd. (1873-1905: II, 59; [2005: 526]) ‖ 50 Íd. (1873-1905: II, 254; [2005: 679]) ‖ 51 Llull (1873-1904: I, 7; [1931-1934: I, 30]) ‖ 52-53 Pere III (1850: 43; 1885: 31; [1941: 31]) ‖ 54 Martorell (1873-1905: I, 287; [2005: 378]) ‖ 55 Íd. (1873-1905: II, 257; [2005: 684]) ‖ 56 Íd. (1873-1905: II, 160; [2005: 606]) ‖ 57-58 Íd. (1873-1905: II, 162; [2005: 607]) ‖ 59 Íd. (1873-1905: I, 56; [2005: 123]) ‖ 60 Llull (1914 [2003]: 393; [2009: 452]) ‖ 61-62 Martorell (1873-1905: IV, 47; [2005: 1227])

862

30 V 1908

Les succession «l·l», «mpt», «mpci», «mf», etc.

El català, el mateix que les altres llengües romàniques, posseeix, com sabem, dugues menes de mots d'origen llatí: els anomenats *mots hereditaris* (*Erbworte*) i els anomenats *mots emmanllevats* (*Lehnworte*); els uns, paraules del llatí vulgar que han estat transformades gradualment i insconscientment (FACTU, *fajtu faytu*...) fins a adquirir la llur forma actual (*fet*), paraules pertanyents al vocabulari primitiu de la llengua catalana; i els altres, paraules del llatí escrit que han estat deliberadament transportades al català i catalanitzades d'una manera artificial, tal *pacte*, que no és sinó 'l mot llatí PACTUM reemplassada la terminació exòtica *um* per la terminació catalana *e*.

Un hom comprèn facilment que en l'element hereditari es ont trobarèm les diferencies més fortes y característiques entre 'ls diferents parlars romànics, degudes a l'evolució distinta que han sofert els sons llatins segons les regions; un mateix sò, per exemple la *o* oberta en mots com MÓRIT, se conserva en català (*mor*), esdevé *ué* en castellà (*muere*), *eu* en francès (*meurt*), *uò* en italià (*muore*), *oà* en romanesc (*moare*), i això explica que, en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

certs casos, dos o més representants romànics d'un mateix mot llatí poden arribar a ésser completament dissemblants, com ho son, per exemple, *fals* i *hoz* (FALCE), *pla* i *chào* (PLANU), *ulls* i *yeux* (ÓCULOS), *vui* i *oggi* (HODIE), *lleva* i *ià* (LÉVAT).

Els emmanlleus recents, que no han estat sovint sinó lleugerament romanitzats, no deixen perxò de presentar formes dissemblants en les diferents llengües romàniques, i és que cada llengua ha adoptat els seus procediments especials de romanització, imprimint així un sagell especial adhuc a les paraules emmanllevades. En general, aquests procediments diferents de romanització no són, al cap devall, sinó una conseqüencia de la distinta manera d'ésser de l'element hereditari: el castellà, que en els mots evolutius ha transformat la final llatina *um* en *o* i 's troba, per consegüent, posseir un nombre extraordinari de noms terminats en aquesta vocal, fa de PACTUM *pacto*, mentre que 'l català, en el qual la *o* final ha desaparegut o esdevingut *e*, dóna al llatinisme en qüestió la forma *pacte*; així, la diferencia entre la castellanització i la catalanització (artificials) de PACTUM té les seves arrels en la distinta evolució fonètica que l'element hereditari ha experimentat en les dugues llengües castellana i catalana. Però, en alguns casos, constatem divergencies en la romanització dels mots emmanllevats al llatí, les quals no recolzen precisament sobre divergencies preexistents en l'element hereditari, i vénen, per conseguent, a establir noves diferencies entre les diverses llengües romàniques. Així 'l català i'l castellà, al adoptar llatinismes com REDEMPTOR, EXEMPTUS, tracten de conservar-hi 'l grup *mpt*, estrany a amdugues llengües; però, mentre 'l català aconsegueix familiaritzar-se amb la successió *mt*, el castellà acaba per assimilar la *m* a la *t* i escriu *nt* (*redentor, exento.*)

Un cas curiós de diferenciació en l'element emmanllevat es el que ofereix la romanització de la *l* doble llatina en catalá i en castellá. En totes dugues llengües el sò *l* doble en les paraules hereditaries havia estat transformat en *l* palatal (paraules com VALLE CABALLU havien esdevingut *vall cavall, valle caballo*), Al adoptar després un mot llatí com COLLEGIUM, amdugues llengües tracten de conservar-hi la *l* doble i escriuen *collegi, collegio*; però, mentre'l castellà acaba simplificant la seva *l* doble (d'on la grafia moderna *colegio*), el catalá aconsegueix l'aclimatació del sò *l-l* i continúa, per consegüent, escrivint *collegi*. Ens trobem, aixi que la *ll* dels mots emmanllevats es diferentment romanitzada en dugues llengües en les quals el sò *l* doble del llatí vulgar havia precisament sofert un tractament idèntic (en oposició amb totes les altres llengües romániques, les quals no palatalitzen la *l* doble: port. *vale, cavalo*; franc. *val, cheval*; rom. *vale, cal*; it. *val-le, caval-lo*).

Modernament, veièm recular el sò *l-l* davant de la *l* senzilla castellana; *l-l* está perdent-se: ahir encara dèiem *expel-lir, apel-lar*, vuí alguns encara

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

diuen *col-legi, col-locació,* però cada día son més freqüents les pronuncies *colegi, colocació.* I aquesta tendencia a suprimir un sò catalá, deguda indubtablement a l'influencia castellana, hem de confessar que'ls escriptors, lluny de combatre-la, l'hem afavorida per mor de no trobar una manera adequada de representar el sò *l-l.* El signe natural de la *l* doble fòra, en efecte, una *l* doble (*ll*); però aquest signe ja serveix malastrugament per a representar la *l* palatal (*vall, sella*) i escrivint *apellar, intelligencia,* un hom s'exposa que la gent llegeixi defectuosament *apellar, intelligencia* (amb *l* palatal). En els primers temps de la renaixensa un hom escrivia *apel-lar, intel-ligencia,* evitant així, amb la intercalació del guiò, el perill que aquests mots poguessin ésser llegits amb *ll*; però'ls moderns, repugnant-los no sense raó la grafia *ll* i no acudint-sels, en canvi, que podria crearse un nou simbol per a la *l* palatal, han preferit renunciar a la *l* doble i escriuen *apelar, inteligencia* i adhuc *colegi.* Fins aquells qui no'ns conformem a abandonar les pronúncies tradicionals *apel-lar, intel-ligencia,* i proposem l'adopció de nous simbols per a la representaciò de la *l* palatal, en l'endemig escrivim provisionalment *apelar, inteligencia, silaba,* i així renunciem tots plegats a l'única manera possible avui dia de combatre les pronuncies *apelar, inteligencia,* etc., que fóra que aquestes paraules aparaguessin als llegidors constantment escrites amb doble *l.*

Estem, doncs, assistint a la desaparició d'un sò catalá i d'una particularitat remarcable de la nostra llengua sense fer absolutament res pera evitarho. De mica en mica les grafies *apelar, inteligencia,* etc., han anat generalitzant-se i fins es de creure que ja son molts els que les accepten com a definitives. El senyor Bulbena mateix, que s'esgarrifa d'ordinari davant la més petita modificació ortográfica i invoca a cada moment la tradició i el respecte que devem als nostres pares, adopta en el seu diccionari les grafies *apelar, inteligencia,* etc., i ni tant sols consigna en les grafies tradicionals *apellar, intelligencia,* consagrant aixi la substitució d'una habitud catalana (conservació de *ll* en els llatinismes) per una habitud castellana (simplificació de aquesta *ll.*)

També existeix en la llengua la tendencia a reemplassar la successió *mpt* per *nt,* així, son cada dia més freqüents les pronuncies *redentor, presuntuós,* en lloc de *redemtor, presumtuós,* i, analogament, *redenció, presunció.* Aquí, sortosament, l'ortografia usual s'oposa a la pronunciació castellanitzada dels llatinismes en qüestió escrivint constantment *redemptor, presumptuós, redempció, presumpció,* i es de creure que, sota l'influencia d'aquestes grafies, s'operará més o menys aviat una reacció en la pronunciació, tant més probable que'l catalá no te cap repugnancia per la *m* en sílaba inversa i estem habituadíssims a pronunciar sense cap dificultat aquest sò

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

davant de les dentals, exemples *fem toies, hi anavem tots, un camp teu*, i els plurals *rams, camps*, etc. En realitat fóra trist que perdéssim les pronuncies *mt* i *mci*, puix constitueixen una particularitat del catalá, no solament davant del castellá sinó davant de totes les altres llengües neollatines, ja que totes han perdut la nasal labial *m* dels llatinismes en qüestió: l'italiá, en efecte, hi ha transformat, com el castellá, la *m* en *n*, escrivint *redentore, redenzione*; i en francés i en portuguès, encara que la *m* hi es conservada en l'escriptura, aquesta lletra no hi es sinó el signe de la pronunciació nasal de la vocal anterior.

La facilitat amb què'ls catalans pronunciém la *m* (bilabial o labiodental) davant qualsevol consonant, –el que'ns permet de conservar la *m* de *redemptor, redempció* i llatinismes análegs,– ens permet igualment d'escriure *immens, commoure*, etc. (en oposició amb el castellá *inmenso, conmover*, d'acord amb l'ortografia llatina *immensus, commovere*), de mantenir invariable el prefixe *circum-* i de transcriure *mph* clássic per *mf* : *circumferencia, circumjacent, circumlocució, circumnavegació, circumscriure, circumspecte, circumstancia, circumvolució, amfiteatre, ámfora, èmfasi, simfonia, limfa, triomf, cámfora, nimfa, paranimf.*

Ⓥ 108-109 *conmover*] A l'original diu *commoure*, per error

Ⓝ 3 El plural que, en el present context, cal esperar d'aquests dos mots alemanys, és en realitat *Wörter*; cal llegir, per tant, *Erbwörter* i *Lehnwörter.*

863

30 VII 1908

Les nostres gramàtiques didàctiques

Deia jo, en un meu article, que les nostres gramàtiques didàctiques no són pas millors que les pitjors castellanes. Sé que això va semblar una exageració a més d'un.

En el meu article feia precisament alusió a una petita gramàtica catalana que'm guardarà de mentir: mireu els disbarats que contenen dugues tristes planes de les cent vuitanta-vuit que té'l llibre.

Comensa la plana vuit dient que la *g* catalana de *verge* se pronuncía com la *g* francesa de *vierge* i com la *g* italiana de *vergine*, cosa absolutament impossible, puix que la *g* de *vierge* i la *g* de *vergine* son dos sons completament distints. A continuació havem esment que la *g* de *boig* sona com la *g* de *ginesta*. I, en una nota que ve a arrodonir el paragraf dedicat a la lletra *g*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

llegim: «El sò gutural de la *g* castellana (vol dir el sò de *j* castellana) és completament desconegut en català. En català no hi ha cap sò gutural.» Ara bé, tant *gutural* és la *g* de *gente* com la *g* de *gota*, i aquesta no és pas desconeguda en català.

Acaba la plana nou dient que la *z* catalana té un sò especial (?) i invariable, igual al de la *z* italiana. L'autor ignora, com se veu, que la *z* italiana té DOS sons, l'un sord (per exemple, en *calza*) i l'altre sonor (per exemple, en *zona*)... cap dels quals és precisament igual al de la *z* normal catalana (la *z* de *colze*, *onze*, *catorze*, *zero*, etc.)

Si l'autor sembla tenir idees molt vagues sobre la pronunciació de l'italià, no deuen ésser gaire més exactes les que té sobre la pronuncia castellana, puix, en la mateixa plana nou, ens diu que en castellà la *v* sona diferentment que la *b* i que la *x* catalana's pronuncía com la *ch* castellana, és dir que la *x* de *coixa* sona com la *ch* de *coche*!

En una d'aquestes dugues planes, trobem encara aquesta inexactitud: que s'ha perdut l'ús de la lletra *j* davant de *e*, com si, en efecte, dingú no escrivís *Jesús*, *Jerusalem*, *jeya*, etc., etc.

I, sense moure-ns d'aquestes dugues planes, podem veure com l'autor nomena *dolsa* la *g* de *gust* en oposició a la *g* de *verge*, que és tant *dolsa* com aquella, i com nomena *xiulant* la *s* de *camisa* en oposició a la *s* de *salut*, que és també *xiulant*, és dir sibilant.

Pareu bé esment: en solament dugues planes els nois aprenen que la *g* francesa és igual a la *g* italiana, que la *z* italiana té un sò invariable, que avui dia ja no hi ha dingú que escrigui *j* davant de *e*, que la *z* és una *xiulant* però no la *s*, i que'ls castellans pronuncíen la *v* com els del Camp de Tarragona i pronuncíen *coixe* en lloc de *coche!*

No-rès-menys aprenen que cal escriure *llingüística* en lloc de *lingüística*, *zafir* en lloc de *safir*, *a n'algún* en lloc de *en algún*...

I, finalment, aprenen que és perfectament lícit emplear el *doncs* ilatiu com a conjunció causal: una veritable falta de gramàtica! Disbarat que, naturalment, no podía faltar en l'obra d'un fervent descastellanitzant.

Perquè l'autor és un fervent descastellanitzant, i el seu llibre, amb tots els seus defectes, té indubtablement un gros mèrit, el de trobar-s'hi arreplegades un nombre extraordinari de pensades i de troballes dels nostres descastellanitzants. Així, en una campanya que s'emprengués contra aquest nou flagell de la nostra llengua, un tal llíbre vindria a facilitar singularment la tasca.

Algún dia'ns en aprofitarèm.

Ⓔ *QGC* 110-113

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓥ 5 *mentir*] *QGC* afegeix una nota a peu de pàgina que diu: «Resum de gramàtica catalana» pel prof. Emili Vallès. ‖ 9-10 *completament*] perfectament *QGC* ‖ 19 normal] om. QGC | *catalana (la «z»*| catalana de QGC ‖ 21 *)*] om. *QGC* ‖ 28 *«jeya»*] «jeya», «objecte» *QGC* ‖ 45 *de troballes*] troballes *QGC*

Ⓕ 4-6 Vallès (1904: 8-9) ‖ 12-13 Íd. (1904: 8, n. 1) ‖ 26 Íd. (1904: 8)

Ⓝ 1-2 Vegeu *CF* 860,93-95. ‖ 4-6 L'obra constava efectivament del nombre de pàg. aquí indicat per Fabra, més un full d'errates i un altre d'índex, ambdós sense numerar. ‖ 40-41 Vegeu-ne el següent ex.: «No s'hà de confondre la *llengua* catalana ab el *català que are's* parla, doncs aquest derrer no es més qu'una corrupció d'aquella» (Vallès 1904: 1-2).

864

26 VIII 1908

Les nostres gramàtiques didàctiques

Deixeu-me suposar un moment que l'obreta de què parlávem en el nostre darrer article ha estat adoptada a l'escola catalana del districte tal. En uns exàmens que s'hi celebressin, sentiriem coses com aquestes. (Un descastellanitzant me corregiría: «S'ha de dir *hi sentiriem*, DONCS l'omissió de *hi* és un castellanisme.»)

–Digues, noi, en català hi ha paraules átones? paraules no accentuades? –No, senyor, no n'hi ha; perquè «totes les paraules tenen accent prosòdic en una o altra vocal.» (Sens dubte, en el pensament del autor, *a, en, per*, etc., no són paraules.)

–I sabs alguna diferencia notable entre les vocals castellanes i les catalanes? –Sí, senyor: «que en castellà totes les vocals són tòniques.» (*Tòniques* vol dir *accentuades*: quina és, doncs, la diferencia entre *cántara, cantara* i *cantará?*)

–Com se nomenen en català les paraules que porten l'accent en la sílaba antepenúltima?... ai! vull dir «*avant*penúltima» (no'm recordava que'ls castellans diguessin *antepenúltima* i els francesos *antépénultième*!...) –Se nomenen *esdrújules*. Així catalanitza un descastellanitzant a ultransa la paraula italiana *sdrucciolo*.)

–Com s'escriu la vocal átona de *fulles?* –Amb *e*: *fulles*. –I la de *cantes?* –Amb *a*: *cantas*. –I la de *canten?* –Amb *a*: *cantan*. –Per què? –No sabria dirho. (Hem de confessar que nosaltres tampoc.)

Passem a la morfología.

–Digues, noi, el femení de certs noms no's pot formar afegint al masculí la terminació *essa*? –No, senyor: *esa*. Ex.: *jutge, jutgesa*. (Nosaltres crèiem ingenuament que's deia *jutgessa, mestressa*...)

–I digues, quins són els noms en *s* que en el plural doblen la *s* davant

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la terminació *os*? –Els mateixos que alguns escriuen amb *ç*. (Així *pas, nas, interès, progrés, congrés, mercés, òs, ós, cos* i tants d'altres que ningú no ha pensat mai escriure amb *ç* fan, en efecte, el plural... *passos, nassos, interessos*...)

–I quins adjectius són invariables? –Els terminats en *l*. (Exemples: *mal mala, sol sola, paralel paralela*, etc., etc.)

–Com formen el femení'ls adjectius en *s*? –Els monosilabs doblen aquesta *s*. (Exemples: *ras rasa, gris grisa, llis llisa*, etc., etc.)

–Se declina'l nom català? –Sí, senyor. Ex.: nominatiu *pare*, genitiu *pare*, acusatiu *pare*... (Pel qual paradigma se pot veure que, en efecte, el nom català... no's declina).

Passem a la sintaxi. (Aquí recordem alló de que'l català ha de tenir «sintaxi propria» i ens sentim, nosaltres també, descastellanitzants a ultransa.)

–Digues, digues, noi, com se formen els temps compostos dels verbs catalans? En el català que tu i jo parlem, pobres barcelonins, se formen mitjansant l'auxiliar *haver*; però jo't pregunto com se fomen en la «llengua catalana», que ja sabs que no cal confondre amb «el català que ara's parla». –Se formen mitjantsant els dos auxiliars *haver* i *ésser*. –Bé, i sabs els verbs intransitius amb quin auxiliar se conjuguen? –Amb l'auxiliar *ésser*. (Es dir que cal dir: *Era plogut tot lo dia. Seria semblat que no voliem fer-ho*...)

–S'usa mai la preposició *a* davant del terme directe d'acció? –Mai. (Exemple: *Avui t'he vist-*A MI?... Es veritat que aquest A MI és en «l'horrible» català que ara's parla. Però aquest altre exemple: *Per saviesa coneixia hom Deu a* A SI *mateix* és de... Tirant lo Blanch.)

–I, en aquesta «llengua catalana», que ja sabem que és tota altra que «l'horrible català» que tu i jo parlem, en quins casos el participi passat concorda amb el complement passiu? –Sempre! –Sempre? –Menys quan al proferir el participi, no pensem «ab» el complement. (Ja és distracció! Però'l més estrany és que en una llengua que ningú parla, –la llengua catalana que no cal confondre, etc.– un hom pugui tenir AYTALS distraccions!)

Ⓕ *QGC* 113-116

Ⓥ 48 «vist» *a mi*] «vist» a tu *QGC* | aquest *a mi*] aquest «a tu» *QGC*

Ⓕ 7-8 Vallès (1904: 13) ‖ 11 Íd. (1904: 5, n. 1) ‖ 15-16 Íd. (1904: 14) ‖ 17-18 Ibíd. ‖ 19-20 Íd. (1904: 3-6) ‖ 23-24 Íd. (1904: 24) ‖ 26-27 Íd. (1904: 25) ‖ 31 Íd. (1904: 33) ‖ 33-34 Ibíd. ‖ 35-36 Íd. (1904: 26-27) ‖ 43-45 Íd. (1904: 45-46) ‖ 47 Íd. (1904: 108) ‖ 49-50 Martorell (1873-1905: II, 350, i III, 372; [2005: 767, 1177]) ‖ 52-54 Vallès (1904: 105-106)

Ⓝ Fabra estrafà en aquesta *CF* diferents passatges de Vallès (1904), en una crítica negativa, a la *CF* anterior; se'n remet aquí a les pàg., amb el benentès que els ex. adduïts per Fabra no sempre són cit. lit. ‖ 54 Emili Vallès se serveix sistemàticament de la forma aquí escarnida, *ab*, i fins la introdueix com a tal: «Capítul XIII. De la preposició [...] *Ab*» (Vallès 1904: 109-110). ‖ 56 Sobre la forma *aital*, aquí igualment escarnida per Fabra, vg. també Vallès (1904: 42).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

865

1908

La preposició «a» en l'acusatiu

Esmena de D. Pompèu Fabra

La preposició *a* ha d'emplearse devant dels pronoms personals tònics (*mi, tu, nosaltres, vosaltres, ell, ella, ells, elles*) i en alguns altres casos.

No 's pot considerar el seu ús en l'acusatiu com un castellanisme, sinó que 'l castellà hi ha donat una major extensió que les altres llengues, ja que 's troven aplicacions de la *a* en els dialectes d'Italia com el sicilià, calabrès i romà; se trova aplicat en la Engadina y en el llenguatge rumanès parlat en les boques del Danubi.

Ⓝ 1-7 Esmena presentada per Fabra a Costa i Llobera (1906), dins *PCILC*: 123.

866

1908

Concordansa del participi ab el terme d'acció

Esmena total de D. Pompèu Fabra, Professor de l'Institut Tècnich, de Bilbao

I. Originariament totes les llengües novo-llatines fan concordar el participi ab el règim directe. (En una oració com *he cantada una cançó*, que significava originariament *tinc cantada una cançó*, tenim: *he* verb, *una cançó* règim directe, *cantada* predicat d'aquest règim; donchs, naturalment: acort de *cantada* ab *cançó*).

II. Més tart, quan la combinació sintàctica verb-predicat (*he cantada*) passa a esser un temps (el perfet del verb *cantar*), llavors la flexió del participi tendeix a desaparèixer, es dir, se tendeix a donar una forma *única* al temps compost (HE CANTAT *una cançó*, com HE CANTAT *un cant*), exactament com en els temps simples (CANTEM *una cançó*, com CANTEM *un cant*).

III. Aquesta tendencia 's manifesta en *totes* les llengües, sobre tot quan el participi precedeix el règim: en *cap d'elles* l'acort del participi y del règim es obligatori en tots els casos (*aveva vinto una impresa*, Maquiavel, *quelle che abbiamo veduto*; en francès el participi es sols variable quan el prece-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

deix el règim: *la femme que j'ai vue*, però *j'ai vu une femme*). Es una afirmació gratuita l'atribuir exclusivament a l'influencia castellana 'l pas del participi constantment flexible del català antich (*he cantada una cançó*) a participi generalment no flexible (*he cantat una cançó*).

IV. Donat l'estat actual de la llengua, creyem que pot tant sols considerarse obligatori l'acort del participi ab el règim directe quan aquest es un pronom de tercera persona o la partícula *ne*: *La noya, no l'hem vista*; *llebres, n'hem caçades quatre.*

Ⓥ 2 *règim*] regim 129 ‖ 4 *acort*] acord 129 ‖ *casos*] cassos 129
Ⓝ 1-22 Esmena presentada per Fabra a Alcover (1906), dins *PCILC:* 129 i 683-684.

867

1908

Del ús dels verbs auxiliars catalans

Esmena total de D. Pompèu Fabra, no acceptada pel ponent

I. Originariament *totes* les llengues novo-llatines presenten tres classes de verbs: 1.ª verbs els participis dels quals poden unirse a *habere* y a *esse*; 2.ª verbs els participis dels quals no admeten sinó *habere*; 3.ª verbs els participis dels quals no admeten sinó *esse*. Els verbs de la 1.ª y 2.ª classe formen els temps compostos ab l'auxiliar *habere* (he cantat); els de la 3.ª, ab l'auxiliar *esse* (so vengut). Donchs, bé: *per tot* se manifesta una tendencia a fer passar els verbs de la classe 3.ª a la 2.ª, es a dir, a reemplaçar l'auxiliar *esse* per l'auxiliar *habere*: no es solament el castellà que ha arribat a l'empleu d'un sol auxiliar (*he venido*, com *he cantado*), sinó 'l portuguès (*tenho vido*, com *tenho cantado*); molts dialectes italians, el rumanès (*am venit*, com *am cîntat*). Aquesta simplificació s'ha operat també en català modern: *hem vingut*, *havíen mort*, etc. (antich y dialectal: *som venguts*, *eren morts*, etc.). Per quina raó no l'acceptaríem en el català escrit? Allí aont l'evolució de la llengua ha produit una simplificació, se pretendría tornar endarrera y establir una diferenciació artificiosa?

II. Els escriptors de les regions ont es vivent l'auxiliar *esser* faràn bé d'usarlo sempre que espontaniament els vingui a la ploma; els escriptors de les regions ont s'ha operat la simplificació dels dos auxiliars en un sol (*haver*), poden perfectament prescindir de l'auxiliar *esser* en els temps compostos, evitant així un divorci entre 'l llenguatge escrit y el parlat.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓥ 6 *Donchs*] Doncs 685 ‖ 13 *acceptaríem*] acceptariem 685 | *aont*] aon 685

Ⓝ 1-20 Esmena presentada per Fabra, i no acceptada pel ponent, a Obrador (1906), dins *PCILC:* 137-138 i 684-685.

868

1908

Sobre procedencia y ortografía de la x catalana

Esmena total de D. Pompèu Fabra, no acceptada pel ponent

A. Procedencia. Els fonemes llatins que donen normalment *x* en català són: *x, ps, ssi, sti, sc* davant de *e* y *i.*

B. Ortografía. El sò *x* pot esser:

I. Inicial. En aquest cas s'escriurà (y s'ha escrit sempre) *x*: *xop.*

II. Darrera de consonant. En aquest cas s'escriurà (y s'ha escrit sempre) *x*: *gronxa.*

III. Darrera de *i.* En aquest cas s'escriurà (y s'ha escrit sempre) *x*: *ix, guix.*

IV. Darrera de *a, e, o, u.* En aquest cas s'escriurà *ix*: *baix, baixa.* (Així escrivien comunment els antichs en fi de paraula, y alguns cops dintre de la paraula. La grafia *ix* actual, no es, donchs, cap *convenció nova*: es senzillament una *generalisació* d'un procediment antich, el qual té l'aventatge de diferenciar, en l'escriptura, la *x* palatal de la *x* doble llatina dels mots savis com *axioma, examen*).

Els que no accepten *ix*, fan la diferenciació de les dues *xx*, escrivint *acsioma, eczamen*; però aquestes grafies tenen l'inconvenient de no esser ni etimològiques ni *tradicionals.*

Ⓥ 3 *Ortografía*] Ortografia 685 ‖ diferenciar, en l'escriptura,] diferenciar en l'escriptura 686 ‖ 15 «*xx*»,] «*xx*» 686 ‖ 17 «*tradicionals*».] «tradicionals», y la segona (*cz*) ni tant sols *fonètica*, puix no's pronuncia *eczamen*, sinó *egzamen.* 686

Ⓝ 1-17 Esmena presentada per Fabra, i no acceptada pel ponent, a Oliva (1906), dins *PCILC:* 162 i 685-686.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

869

1911

Les formes «veiés» i «vegés»

Els gramatics ens ensenyen que quan apareix una irregularitat en la primera persona de l'indicatiu present (*ric*), aquesta irregularitat se presenta igualment, per regla general, en totes les persones del present de subjuntiu (*rigui, riguis*, etc.), del perfet d'indicatiu (*riguí, rigueres*, etc.) i de l'imperfet de subjuntiu (*rigués, riguessis*, etc.). Així es, en efecte. Però·ls gramàtics solen donar una importancia excessiva a les llurs regles i tot seguit que n'han trobada una, en fan la pedra de toc per a decidir la superioritat d'unes formes sobre les altres; entre dugues o més formes rivals, ells tendiran sempre a donar la preferencia a aquella que entra dins la llur regla; així, ells preferiran *vegés* a *veiés* solament perquè *vegés* està d'acord amb la regla damunt dita: la regla es *ric-rigui-rigués*, doncs *veig-vegi-vegés*. La forma *veiés* ens apareix llavors com alguna cosa d'anti-gramatical, sens dubte inferior a *vegés*, quan justament es *vegés* que es inferior a *veiés*.

L'irregularitat dita guturalització del radical, –la més freqüent del verb català,– se presenta, amb comptades excepcions, en totes les formes citades més amunt; aquestes formes constitueixen, doncs, el seu domini; però un estudi istoric del verb català·ns porta tot seguit a dividir aquest domini en dos, l'un comprenent les formes del present (*ric, rigui*) i l'altre les del pretèrit (*riguí, rigués*). Primitivament en efecte, la guturalització no comprèn en uns verbs sinó les formes del present (en *dir* tenim *dic* i *diga*, però *dix* i *dixés*) i en altres sinó les formes del pretèrit (en *poder* tenim *poch* i *pogués*, però *puix* i *puixa*); i, per altra part, la gutural prové, en el primer domini, d'una gutural llatina (*c* o *g*) que conserva davant de *o* i de *a* (DICO *dic*, DICTAT *diga*) el sò gutural que ha perdut davant de *e* i de *i* (DICIT *diu*, DICENDO *dient*), mentre en el segon domini, prové d'una *u* llatina, la *u* dels perfets en *ui*, la qual ha esdevingut *gu*, com en provençal (POTUISTE *poguist*, POTUI *pogu' poch*).

L'extensió que més tard adquireixen les formes guturalitzades es deguda a l'acció de l'analogia. En el domini del present veiem tot seguit la *c* de *dic* (DICO), *duc* (DUCO), *coc* (COQUO), *planc* (PLANGO), etc., introduir-se en altres verbs com *riure, moure, seure, entendre*: l'analogia de *tu rius, ell riu, ells rien* amb *tu dius, ell diu, ells dien* dóna naixença a una forma nova *ric* analoga a *dic* i que ve a posar-se en concurrencia amb la primitiva *riu* (de *RIDO), sobre la qual ofereix l'aventatge de diferenciar-se de la tercera persona *riu* (de RIDET). Així neixen les formes de present *plac, jac, moc, crec*, etc. En el pre-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tèrit s'opéra també una obra de contaminació, i al mateix temps els preterits com *moch, moguist, moch, moguem, mogues, mogren* són reemplaçats per *moguí, moguist, mogué, moguem, mogues, mogueren* sota l'influencia dels pretèrits com *perdí, perdist,* etc. En un moment donat, un cert nombre de verbs trobant-se posseir, com *moure,* un present *moch* al costat d'un pretèrit *moguí,* això ve a donar un nou impuls a l'obra de contaminació dins de cada domini: paral·lelament a *moch*-present *moguí*-pretèrit, van apareixent pretèrits com *diguí* recolzat en el present *dich* o presents com *puch* recolzat en el preterit *poguí.* Així, els verbs guturalitzats, qualsevol que sigui l'origen de la guturalització, acaben per extendre-la als dominis del present i del pretèrit; d'on la regla dels nostres gramatics.

Uns quants verbs escapen, no obstant, a aquesta contaminació. *Aver* conserva *he* i *aja,* malgrat *aguí* i *agués*; *voler* conserva *vull* i *vulla* malgrat *volguí* i *volgués.* Però es clar que, donat el gran nombre de verbs que donen un mateix radical a les formes dels dos dominis, les formes primitives estaran sempre en perill de veure-s menaçades per formes contaminades, sobretot durant periodes il·literaris com el que ha travessat el català; així, en l'epoca post-literaria veièm recular *ajam* i *ajau* davant de les formes analogiques *aguem* i *agueu*; on el verb *voler* ha estat guturalitzat tot el present de subjuntiu (*vulga, vulgues,* etc.); un radical guturalitzat avent aparegut en el verb *saber* per l'intercalació d'una *g* entre la *i* i la *a* final de *sapia* (*sápiga*), tot seguit apareix el pretèrit *sapigués* que menaça·l pretèrit primitiu *sabés*; analogament, apareixen *capigués* corresponent a *cápiga* (per *capia*) i *sigués* corresponent a *siga* (per *sia*). L'aparició d'aquestes formes analogiques ha originat una seria d'esitacions en la llengua literaria moderna: *vulga* i *vulla, capigués* i *cabés, sigués* i *fos, haguem* i *hagem.* Ara bé, si fóra sens dubte criticable que en cada cas donessim la preferencia a la forma literaria antiga pel sol fet d'esser l'antiga, fóra ben pitjor donar la preferencia a la forma contaminada pel sol fet d'estar d'acord amb la regla citada més amunt.

Anem ara al cas de *veiés* i *vegés.*

Una altra irregularitat dels verbs catalans es la palatalització del radical causada per la *i* o la *e* de les terminacions llatines *io* (AUDIO) o *eo* (VIDEO), *-iam, -ias,* etc. (AUDIAM, etc.) o *–eam, -eas,* etc., (VIDEAM, etc.) Així, en el verb *voler,* tenim *vull* i *vulla* (de VOLEO, VOLEAM) al costat de *vols, vol,* etc. (de VOLES, VOLET); en el verb *morir,* tenim *muyr* i *muyra* (de MORIO, MORIAM) al costat de *mors, mor,* etc., (de MORIS, MORIT, etc.); en el verb *oir* tenim *oig, oja* (de AUDIO, AUDIAM) al costat de *ous, ou,* etc. (de AUDIS, AUDIT). La palatalització del radical es una irregularitat que apareix tant sols en el present, i lluny de tenir la força d'expansió de la guturalització, la veiem al contrari perdre aviat una infinitat de formes; (exemples *deja, creja, valla, calla* reemplaça-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

des per *dega, crega, valga, calga*, i més tard *oja, muyra, fira* reemplaçats per *oeixi, mori, fereixi*). Se comprèn, doncs, que no agi tendit a passar al domini del pretèrit.

Un verb com *veure* no pot presentar primitivament *j* sinó en la primera persona de l'indicatiu present (sortida de VIDEO) i en el present de subjuntiu (sortit de VIDEAM, VIDEAS, etc.). En efecte: VIDEO dona *veig* i VIDEAM *veja* (com RADIU *raig* i INVIDIA *enveja*); però VIDERE, VIDEMU(S), VIDETIS, VIDENT, VIDENDO, VIDE(B)AT avien de donar *veher, vehem, veheu, vehent, vehia* (com JUDÆU *juheu*, SUDORE *suhor*, CRUDA *cruha*) i VIDES i VIDET, *veus* i *veu* (com PEDE *peu*, HAEREDE *hereu*). Doncs cap *j* en el pretèrit (tret, el d'indicatiu, de VIDI, etc., i el de subjuntiu, de VIDISSEM, etc.) Així, l'imperfet de subjuntiu es en català antic *vehés*. Se comprèn, però, que essent tant gran el nombre dels verbs que obeeixen a la regla citada, les formes persistents *veig* i *veja* agin pogut donar naixença a un *vegés*. Ara, si aquest *vegés* analogic agués acabat per eliminar completament de la llengua la forma fonetica *vehés*, se compendria bé que fos adoptat per la llengua literaria moderna, en el qual cas vindria a esser un nou exemple de la regla damunt dita (venint a augmentar la llista de les formes de preterit contaminades. Ex.: *defengués, fongués, vengués*, abans *defenés, fonés, venés*). Però lluny d'esser així, la forma principal de la llengua actual no es pas *vegés* sino *veiés*, que no es altre que·l *vehes* antic amb una *i* interposada entre les dugues *ee*, com ha succeit en *vehent, vehem, veheu*, esdevinguts *veient, veiem, veieu*. Doncs, si la contaminació no ha aconseguit en aquest cas triomfar, puix la forma literaria *vehés* segueix vivint en el *veiés* actual, no anirem pas nosaltres deliberadament a arreconar aquesta forma i reemplaçar-la per la contaminada *vegés* pel sol fet que aquest *vegés* està d'acord amb la regla dels nostres gramatics (sobre tot si·s té en compte que la dita regla se refereix en realitat exclusivament a la irregularitat denominada guturalització).

870

21 VIII 1913

UNES INTERESSANTÍSSIMES NOTES D'EN POMPEU FABRA

«Agè». – Té raó N'Alomar: «agè» és absolutament inadmissíble.

«Caïm». –Els nostres autors antics escriuen normalment «Cahim», amb «m». «Caín» és sens dubte admissible; però el sol fet de presentar aquest nom en hebreu «n» i no «m» no exigeix pas la substitució de «Caín» a «Caïm».

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«Condemnar». –En llatí tenim «damnare», però «condemnare»: la forma catalana «condemnar» és, doncs, irreprotxable. Les formes amb «a», com la francesa «condamner» o l'italiana «condannare», són posteriors a les formes amb «e» i degudes a una contaminació del verb simple. Si en català no s'ha produit sinó dialectalment aquesta contaminació, ¿per què preferiríem «condamnar» a «condemnar»?

«Contrabàndol». –«Contrabàndol», traduint a «contrabando», s'explica per l'existencia, en català, del mot «bàndol» amb el sentit de ban, edicte (V. Dicc. Labernia, etc.); però jo preferiria «contrabàn».

«Convoi». –Es el mot francès «convoi» (substantiu verbal de «convoyer», «conviare»). Això sol no exigiría «convoi», amb «v»: Ep. el portuguès «comboio». Per decidir si s'ha d'escriure «convoi» o «comboi» cal tenir en compte els dialectes que, com el mallorquí, no confonen la «b» i la «v». Si els mallorquins, tarragonins, etc., pronuncíen «convoi», «aconvoiar», és indubtable que no cal escriure «comboi» sinó «convoi».

«Escarabat». –En llatí vulgar trobem els dos radicals «scarab-» («scarabacus», «scarabus») i «scaraf-» («scarafaius») que tots dos havíen de donar «escarav-» en català (Cp. «habere haver», «caballus cavall»; «defensa devesa»; «raphanus rave»); doncs, amb l'adjunció del sufixe «-at»: «escaravat». Aquesta forma, fonèticament regular, la trobem en català antic, i a ella correspòn la forma provençal «escaravatx»; però també hi trobem «escarabat», amb una «b» anòmala. El català modern a quina grafía ha de donar la preferencia? Els dialectes que no confonen la «b» amb la «v» ens ho han de dir. Jo, en la meva gramàtica, vaig donar la preferencia a «escaravat», perquè em féu creure que aquesta era la pronuncia normal mallorquina el fet de trobar aquest mot constantment escrit amb «v» en les «Rondayes mallorquines de Mossèn Alcover i en les transcripcions fonètiques d'En Schädel («Mundartliches aus Mallorca»). Però, si com sembla, els mallorquins pronuncien normalment «b» (i així mateix els tarragonins, etc.), llavors és a «escarabat» que cal donar la preferencia.

«Esperó». –Es l'antic alt alemany «sporon». Aquest mot, per dissimilació entre les dues «oo», donà «éperon» en francès, «eperone» o «sperone» en italià, «esperó» o «esparó» en català; ni la «e» ni la «a» hi són etimològiques. Ara bé, –essent un fet que en català antic s'escrivía normalment «esperó» (o «esparó»), – si els valencians, com sembla, pronuncíen «esperó» i no «esparó» (V. Dicc. Martí i Gadea), és indubtable que la grafía «esperó», proposada per N'Alomar, és preferible a la grafía «esparó», adoptada en la meva gramàtica.

Sufixe «-essa». –La forma «-esa», de rigor en «princesa» (on ha tingut lloc una dissimilació idèntica a la que constatem en «Narcisa» per

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«Narcissa»), és admissible en «duquesa», «comtesa» (per analogia amb «princesa»); però en els altres femenins, en els quals la forma «-essa» és la més extensa, ¿com podem preferir «-esa» a «-essa», que és precisament la forma fonèticament correcta (ja que «-essa» prové de «-issa»)?

(Se continuarà)

Ⓕ 31-32 Alcover (1913-1915) ‖ 32-33 Schädel (1905) ‖ 41 Martí y Gadea (1891: *s. v. esperó*) ‖ 42 Alomar (1913)

Ⓝ 42 «Crec preferibles les formes *esperó* i *esternudar* (*sternuere*) a les formes *esparó* i *estarnudar*, acceptades ja per en Pompeu Fabra en la seva imponderable gramàtica» (consultat i citat aquí a partir de Ginebra 2001: 212).

871

29 VIII 1913

(Continuació)

«Gonfaró». –No veig per què hauríem de preferir «gonfaló» a «gonfaró». El mot no té originariament ni «l» ni «r», puix prové de «gundfanon». Aquest mot germànic dóna en català «gonfanó» (forma que trobem abundantment en català antic) i, amb dissimilació de la segona «n», «gonfaló» i «gonfaró». Ara bé, el canvi de «n» en «r» sota l'influencia dissimiladora d'una altra nasal, és en català un fet molt més freqüent que no pas el canvi de «n» en «l», i d'altra part en el dialecte central diem «r» i no pas «l»; doncs, inacceptada per arcaica la «n» etimològica per què preferiríem la «l» a la «r», «gonfaló» a «gonfaró»? Notem endemés que a Barcelona no diem «gonfaró» sinó «ganfaró», amb el canvi, perfectament acceptable, de la primera «o» en «a» sota l'influencia dissimiladora de la «o» accentuada.

«Gegant». –La vocal catalana que continúa la «i» breu llatina no és la «i» sinó la «e». Es prou sabut que en llatí vulgar la «i» breu esdevingué una «i» oberta, que acabà confonent-se amb la «e» tancada provinent de la «e» llarga; i com que la «e» tancada del llatí vulgar dóna «e» en català, per això en les síl-labes inaccentuades la «e» catalana correspòn no solament a la «e» llatina (Ex.: «securus», «segur»; «seniorem», «senyor»; «nepotem», «nebot») sinó a la «i» breu llatina (Ex.: «disfactus», «desfet»; «bisneptus», «besnets»; «invidia», «enveja»; «fidelis», «feel»; «bibendo», «bevent»). Quan en un mot d'origen evolutiu trobem una «i» responent a una «i» breu llatina, aquesta «i» catalana no és pas en general la continuació de la «i» llatina, sinó una de anòmala deguda a una pertorbació en l'evolució de la «e» tancada llatina, i

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

així trobem «i» per «e», no sols en mots com «civada», del llatí «cibata», sinó en mots com «finestra», del llatí «fenestra». Suposem que «gegant» fos un mot hereditari, la «e» hi sería perfectament regular, i la «i» de la forma dialectal «gigant» sería tant poc la continuació d'una «i» llatina (la «i» de «gigantem») com la «i» de «ginesta» o de «ginoll» (provinents de «genesta» i «genuculum»). Però, sens dubte, el mot no es completament popular, i «gigant» pot llavors deure efectivament la seva «i» a «gigantem». Suposant que fos així, «gigant» no sería per això preferible a «gegant», que és la forma predominant dins el dialecte central.

«Gener». –El seu ètim és «januarius»; però en llatí vulgar «januarius» era correntment reemplaçat per «jenuarius». D'aquest «jenuarius« o «genuarius», testificat per nombroses inscripcions llatines, provenen l'italià «gennaio» i el castellà «enero», i en prové així mateix el català «gener». Al costat de «gener», trobem «janer» ja des d'antic, –«janer» que podem considerar com la continuació del clàssic «januarius», o com un llatinisme reemplaçant la forma popular «gener» per dissimilació entre les dues «ee» (Ex.: «mateix» per «meteix», «fael» per «feel», «sancer» per «sencer», etc.) «Janer» és, doncs, perfectament admissible, i àdhuc fóra indubtablement preferible a «gener» si tots els dialectes catalans confonguessin la «e» i la «a» inaccentuades, com ho fan el català oriental i el balear: de «gener» i «janer» homòfons, fóra preferible «janer», més acostat a «januarius». Però hi ha els dialectes que no confonen la «e» i «a» inaccentuades; i d'aquests, el lleidatà diu «gener», el valencià, «giner», sortit de «gener»... «Gener» no és, doncs, absolutament rebutjable, com voldría suposar-se.

«Feel». –«Feel» és la continuació de l'acusatiu «fidelem», amb la supressió regular de la desinencia «em», la transformació regular de la «i» breu en «e» i la caiguda regular de la «d» intervocàlica; «fael» és sortit de «feel» per dissimilació de la primera «e» sota l'influencia de la «e» accentuada (Ex.: «mateix» per «meteix», «vaés» per «vées», etc.). Les dues formes les trobem abundantment en els nostres autors antics, i si ens hem de decidir per una d'elles, és natural que preferim la primera, més fidelment continuació de la forma llatina. Però no oblidem que, al costat d'aquestes dues formes, n'hi havía encara una tercera, «fel», resultat de la reducció de les dues vocals a una sola (Ex.: «rebre» de «reebre», «dena» de «deena», i que aquest «fel», que trobem ja en En Joanot Martorell, Eximenis i altres autors mig-evals, és la forma dominant des del segle xvi i hauría acabat segurament per ésser el representant únic del «fidelis» llatí, sense la concorrencia del llatinisme «fidel»».

(Se continuarà)

Ⓕ 56-57 *DAg*, iv, *s. v. fel*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

872

6 IX 1913

(Acabament)

«Granit»: de l'italià «granito» (d'on també el castellà «granito» i el francès «granit»). De «granit»: «granític» (Cp. l'italià i castellà «granítico» i el francès «granitique»).

«Ignasi». Es el mot savi «Ignaci», que, introduit d'hora en català i esdevingut mot de la llengua del poble, ha sofert el canvi de la sorda «c» en la sonora «s». «Ignasi» és, doncs, una forma mig-savia, com tantes n'hi ha en català i les altres llengües novo-llatines; i és tant arrelada, que no crec encertat pretendre reemplaçar-la per «Ignaci».

«Ignocent». Es la forma dominant dins la llengua antiga i dins la llengua actual. En Joan Esteve, en el séu vocabulari, imprès a Venecia el 1489, posa «Ignoscent», i En Johanot Martorell, En Joan de Gualba, l'Eximenis i tots els bons autors del XV segle escriuen «ignocent» de preferencia a «innocent». Quant al llenguatge actual, pens que el barceloní diu «ignocent», quan no «inocent» (que és una pronuncia castellanitzada, com la pronuncia «semana» per «setmana»), però mai «innocent». Però això no vol dir que no es pogués adoptar «innocent», més acostat al llatí i a les altres llengües novo-llatines.

«Jovenil». Tractant-se d'un mot savi, el fet de dir-se «jove» no exigeix escriure «jovenil», amb «o». Així escrivim, i no a tort, «bucal» malgrat «boca», «dulcificar», malgrat «dolç», «curvilini» malgrat «corba», «numeral» malgrat «nombre», «exclusió» malgrat «exclòs» (com escrivim «lingual», «literal», «admissió» malgrat «llengua», «lletra», «admès»). Però això no vol dir que, en certs casos, no puguem i no sigui fins convenient admetre la modificació fònica o gràfica del mot savi sota l'influencia dels mots hereditaris amb ell emparentats. Tothom escriu, per exemple, «governatiu» i no «gubernatiu» («gubernativus»); com tothom escriu «joventut» i no «juventut» («juventus»). I ja que tothom, sota l'influencia de «jove», «jovent», «jovenalla», etc., escriu «joventut» en lloc de «juventut», bé pot admetre's «jovenil» en lloc de «juvenil», sobretot existint «jovenívol».

Terminacions llatines «-us» i «-um». No se'n pot prescindir; però n'hem de fugir tant com se pugui.

«Lògic». En els neologismes, la llengua s'ha decantat decididament a favor de la «l» inicial. En «llògic» per «lògic», més que la continuació de l'antiga tendencia a convertir tota «l» llatina inicial en «ll», hem de veure-hi un fenòmen d'assimilació regressiva: la palatalització de la «l» sota l'influencia

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de la «g» següent, fenòmen que retrobem en «llegislar», «llegió», «relligió». Jo crec preferible «lògic» a «llògic», com «religió» a «relligió»; i així mateix «il-lògic» a «illògic».

«Malenconía». Preferesc a tota altra forma d'aquest mot, «malenconía», corresponent a l'italià «malinconía» i d'on deríva el bell adjectiu «malenconiós».

«Pe'l». Em sembla millor diferenciar «pel» inaccentuat (contracció de la preposició «per» amb l'article masculí) de «pel» accentuat (substantiu, en castellà «pelo»), accentuant gràficament aquest («pèl») que intercalant un apòstrof entre la preposició i l'article («p'el»). El fet de no accentuar-se gràficament «cel», «tel», «mel», «vel», consonants de «pel», substantiu, no impedeix gens accentuar «pel» per diferenciar-lo d'un mot inaccentuat que resulta escriure's amb les mateixes lletres; com en francès el fet d'escriure's sense circumflexe «bu», «vu», «pu», «su» (participis de «boire», «voir», «pouvoir», «savoir») no impedeix escriure «dû» (participi de «devoir») per diferenciar-lo de «du», contracció de la preposició «de» i l'article «le». En canvi ¿no fóra ben desconvinent que desféssim la contracció «pel» tot conservant les contraccions «al» i «del»? I, per altra part, no fóra pas cosa de gaire bon fer: N'Alomar voldría «p'el»; d'altres preferiríen segurament «pe'l».

«Píndola». No és corrupció moderna i vulgar; la trobem ja en el XVèn segle i en obres literaries. Es forma que figura en el vocabulari d'En Joan Esteve: «féu una «píndola» de femta e meté-la-y en la bocha».

«Poncella». «Puncella» és forma que es troba abundantment en català antic (Cp. «pucelle», «pulcella», etc. que Koerting fa derivar de «pulcella», forma sincopada de «puellicella»); però del moment que els mallorquins i els valencians pronuncíen «poncella», escriguem en bona hora «poncella», que ja es troba també en català antic.

«Qüestió». La pronunciació de la «u» en «qüestió» és perfectament admissible tractant-se com se tracta d'un mot savi; «cue» és àdhuc la pronuncia normal del nexe «que» en els mots emmanllevats al latí. Cp. «freqüentar», «eqüestre», «deliqüescent», etc.

«Salvatge». ¿Què hi fa que el mot llatí d'on prové «salvatge» fos un derivat del mot d'on prové «selva»? Els castellans no diuen per això «selvaje» sinó «salvaje», ni els francesos «souvage» sinó «sauvage». Com «salvatge», hi ha en català un gran nombre de mots que presenten dins la primera síllaba una «a» responent a una vocal llatina altra que «a»: «balança» (cast. «balanza», fr. «balance»), «madeixa» (cast. «madeja»), «llagosta» (cast. «langosta», fr. «langouste»), «almoina» (fr. «aumône»), «alzina», «falguera», «mateix», «barret», «barretina»...

«Sedaç». Jo també preferesc «sedaç» a «cedaç»; però és un fet que en

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

català antic es troba freqüentment «cedaç» (amb la mateixa assimilació que presenta el castellà «cedazo»), i per això en el meu vocabulari he consignat aquesta grafía, al costat, però, de «sedaç», que crec preferible.

«Tramvía». Del moment que el català admet, en els mots emmanllevats, el nexe gràfic «mv» (Ex.: «decemvir», «circumvolució»), res no s'oposa a la conservació de la «m» etimològica en el mot «tramvía».

«Per a». Si prescindim, com alguns pretenen, de la preposició composta «per a» o «pera» reemplaçant-la en tots els casos per la preposició simple «per», llavors empobrim evidentment la llengua, que no tindrà sinó una preposició per a expressar les relacions que les altres llengües novo-llatines expressen mitjançant dues preposicions «para» i «por», «pour» i «par», «per» i «da». I si admetem la preposició composta al costat de la preposició simple, llavors ¿per què preferiríem la grafía de la decadencia («pera») a la grafía mig-eval («per a»)? «Pera», polisíl-lab inaccentuat, és un mot sense parió dins la nostra llengua, destinat indefectiblement a ésser mal llegit (en tenim l'experiencia), mentre que «per a» no és sinó una preposició més del tipus «fins a», «cap a», «dret a». La grafía «per a» dóna lloc a combinacions com «per a ell», que poden fer estrany avui que solem escriure «an ell» en lloc de «a ell»; però precisament «an» és una forma que hem de procurar bandejar de la llengua literaria, restablint les antigues combinacions «a ell», «a aquell», etc.; i del moment que escriguem «a ell» i no «an ell», una combinació com «per a ell» ja no podrà oferir res d'insòlit.

Ⓕ 10-11 *DAg* IV, *s. v. ignocent* [Esteve (1489 [1998]: i2v)] ‖ 11-12 Ibíd. ‖ 57 Íd. VI, *s. v. píndola* [Esteve (1489 [1998]: g6v)] ‖ 58-60 *LRW* 7506, *s. v. puelicellus, -a*

Ⓝ Els volums del *DAg* utilitzats en aquesta *CF* i l'anterior no es publicaran fins a 1921 i 1929.

873

16 VIII 1917

Castellanismes de la llengua escrita

En la llengua escrita són evitats molts castellanismes de la llengua parlada; però, en canvi, hom n'hi constata que li són propis. Quan escrivim cometem, en efecte, una munió de castellanismes sintàctics estranys a la llengua parlada. Es dóna, doncs, el cas curiós que, en plena època de descastellanització del català, la influència castellana imposa als escriptors construccions que converteixen llur català en una llengua encara més acostada sintàcticament a la castellana que no és el català que ara es parla.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

El fet de dir-se en castellà *Viven en Gerona* ens feia escriure en la primera època de la renaixença, i encara avui ens fa escriure algun cop, *Viuen en Girona*, mentre parlant tots diem *Viuen a Girona*. En canvi, ningú no gosa escriure *Pujaren en aquella muntanya*, que és com se diu en bon català, sinó *a aquella muntanya* o *an aquella muntanya*, per la repugnància d'usar *en* en un cas en què el castellà usa *a*. Veiem així infiltrar-se en la llengua escrita la regla castellana segons la qual *en* s'usa per a introduir la indicació de l'indret on és o s'esdevé alguna cosa (*Viven en Gerona. Nevó en Puigcerdá*), i *a*, la indicació de l'indret envers el qual té lloc un moviment (*Fueron a París*); regla a la qual no ha obeït mai el català. I pesa talment aquesta regla sobre els escriptors catalans, que molts, àdhuc quan seran advertits que és una regla que no regeix ni ha regit mai en català, es resistiran a creure-ho i seguiran considerant en certs casos com una falta de gramàtica recòrrer a una preposició diferent de la volguda per la regla castellana.

Llavors, si troben en català antic una construcció com *Eren en Itàlia*, creuen tenir raó en escriure *Viuen en Girona*, segons aquella regla; però no veuen que en català antic hom escrivia igualment *Anaren en Itàlia*, i que si, al davant dels noms geogràfics, eren usades les dues preposicions *a* i *en*, no ho eren segons la regla castellana. De manera que escriure *Eren en Itàlia* i *Anaren a Itàlia* constitueix un castellanisme.

Hi ha un altre cas en què la influència castellana manté en la llengua escrita l'ús de les dues preposicions *a* i *en* en lloc de la sola preposició *a*. I el pitjor d'aquest cas és que, si hom recorre a la llengua antiga, aquesta sembla donar la raó als que persisteixen a usar les dues preposicions. Però si la llengua moderna, malgrat la influència castellana, ha operat la simplificació de les dues preposicions, és evident que aquesta és filla d'una tendència tan forta que la llengua literària faria malament oposant-s'hi, sobretot si es té en compte que la dita simplificació no suposa cap deterioració de la llengua.

Es per això que jo no vacil·lo a establir aquesta regla:

«Certs verbs, com *accedir, contribuir, excitar, procedir, acostumar-se, arriscar-se, exposar-se, dedicar-se*, admeten un complement introduït mitjançant la preposició *a* (*Accedir* A *al que demanen*; *Contribuir* A *les despeses*; *Excitar* A *la rebel·lió*; *Procedir* A *la votació*; *Acostumar-se* A *la foscor*; *Arriscar-se* A *una empresa*; *Exposar-se* A *un perill*; *Dedicar-se* A *l'estudi*); d'altres, com *pensar, tardar, vacil·lar, delitar-se, exercitar-se, entossudir-se*, admeten un complement introduït mitjançant la preposició *en* (*Pensar* EN *ell*; *Tardar* EN *l'execució*; *Vacil·lar* EN *l'explicació*; *Delitar-se* EN *el joc*; *Exercitar-se* EN *obres de caritat*; *Entossudir-se* EN *una cosa*). Ara bé:

»Quan el complement és un infinitiu, cal emplear la preposició *a* tant amb els uns verbs com amb els altres. Ex.: *Accedir* A *rebre'l*; *Contribuir* A

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pagar un deute; *Excitar* A *parlar*; *Procedir* A *fer-ho*; *Acostumar-se* A *estudiar una estona cada dia*; *Arriscar-se* A *dir-ho*; *Exposar-se* A *caure*; *Dedicar-se* A *estudiar*; *Pensar* A *dir-ho*; *Tardar* A *venir*; *Vacil·lar* A *respondre*; *Delitar-se* A *cantar*; *Exercitar-se* A *muntar a cavall*; *Entossudir-se* A *negar-ho*».

Es cert que el català antic usa en aquest cas les dues preposicions *a* i *en* com el castellà; però no ho és menys que una forta tendència a la simplificació de les dues preposicions s'ha produït en català: una tendència certament no deguda a la influència pertorbadora del castellà, sinó tota oposada, i tan forta que, malgrat aquella influència, es pot ben dir que ha arribat a triomfar en la llengua parlada, com ho prova l'ús exclusiu que aquesta fa de la preposició *a* en aquelles frases que són del català vivent, no preses del català dels llibres.

Una tendència tan forta, la qual ha estat causa d'un allunyament major de les dues sintaxis castellana i catalana, precisament en una època en què el català sofreix una castellanització intensíssima, la llengua literària sembla que ha d'acollir-la i no combatre-la. Seria absurd que en nom de la llengua antiga no volguéssim consagrar la simplificació operada en la llengua parlada: i l'arcaisme seria aquí inoportú.

En el fons, però, quan trobem en els escriptors moderns usades les dues preposicions davant els infinitius, no es tracta d'un arcaisme sinó d'un castellanisme.

874

16 V 1929

El verb *oir*, en català, havia estat reemplaçat per *sentir*, excepte en l'expressió *oir missa*. Ara, en la llengua literària, ha estat reprès i s'hi troben a cada pas expressions com *oir un so*, *oir les paraules*, *oir trepig*, significant exactament el mateix que la llengua parlada expressa dient *sentir un so*, *sentir les paraules*, *sentir trepig*. Substitució, en general, ben ociosa, i que caldria combatre si, com sembla, perilla d'esdevenir sistemàtica, com si amb ella es tractés d'esmenar una imperfecció de la llengua parlada. Molt bé que en certs escrits en què convé de designar la sensació auditiva amb un mot específic, es prefereix *oir* a *sentir*; però, en la majoria dels casos, cap avantatge no té de reemplaçar el verb usual *sentir* per l'insòlit *oir*, el qual pugui justificar l'arreconament d'expressions tan vives i clares com *sentir un soroll*, etc. Justament cal combatre la dèria que molts tenen de fugir, en tota ocasió, del mot usual i emprar en lloc seu un nom arcaic o dialectal, sovint poc o no gens entenedor i que corre, encara, el perill d'ésser usat malament. Prou

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

modificacions cal fer en la llengua corrent perquè, per gust, ens posem a ferne d'innecessàries.

Tant de doldre fóra que es cregués que no es pot dir *sentir* en el sentit d'*oir*, com de creure, com fan molts, que no es pot dir *orella* sinó en el sentit de pavelló de l'orella. Aquests tals tradueixen sistemàticament *oído* per *oïda*, sense adonar-se que aquests dos mots no són pas equivalents, puix que *oïda* no vol dir mai l'òrgan de l'oïda, sinó solament l'acció d'oir o el sentit de l'oïda. Així, una cosa pot arribar *a la meva oïda*, però no *a les meves oïdes*.

875

26 v 1929

El fet d'haver-se hagut de substituir un bon nombre de mots habituals per d'altres que eren fora d'ús (arcaics o dialectals), ha donat per resultat que molts, en escriure català, desconfien sistemàticament dels mots corrents, i sempre que descobreixen un mot insòlit que és l'equivalent o que ells creuen que és l'equivalent d'un mot habitual, arreconen aquest apressant-se a reemplaçar-lo pel mot nou. Així, empedrant llurs escrits de mots estranys, creuen escriure un català millor. Però, si el mot corrent que ells arreconen és bo, –i n'hi ha tants, afortunadament, de mots corrents que són bons!– llur català no hi guanya res perquè aquest mot, clar, que tothom entén, hagi estat substituït per un de nou, poc o no gens conegut del lector; ans hi perd, com es comprèn, ja que l'abundor de mots insòlits el fa menys entenedor a la majoria dels lectors, això deixant de banda que sovint el mot nou serà mal emprat, no voldrà dir el que ells li volen fer dir.

Un mot nou que no vingui a esmenar una defectuositat evident del català col·loquial o que no vingui a enriquir realment el lèxic català, hauria d'ésser més aviat evitat curosament. Un mot nou, solament manejat per un escriptor expert, pot esdevenir avantatjós en tant que pot venir a augmentar els mitjans d'expressió de la nostra llengua. La majoria devem abstenirnos d'usar-lo fins que, reintroduït amb solta per un bon escriptor, vitalitzat per un ús discret i traçut, esdevingui un mot ben entenedor a tothom, i llavors sí que podem usar-lo sense por de fer un dany a la llengua, i àdhuc amb avantatge, si els escriptors han aconseguit fer-ne, no l'equivalent exacte del mot usual, sinó un seu sinònim.

Després, encara, cal tenir en compte que un mot pot ésser bo, però no adequat a un determinat estil. ¿Quin efecte estrany no faria, per exemple, en el teatre, un diàleg entre gent barcelonina en què els personatges diguessin sistemàticament *quelcom* en lloc de *alguna cosa*?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

876

2 VI 1929

No es podria insistir massa recomanant a la gent de no allunyar-se de la llengua usual pel sol gust d'allunyar-se'n. Si un mot del llenguatge corrent és bo, ¿per què cercar de reemplaçar-lo per un altre? Aquell seria sens dubte ben usat, puix que tenim el sentiment just del seu valor; en canvi, el mot amb què el substituïm, ¿estem segurs que té exactament el valor que nosaltres li donem? I, àdhuc suposant que l'usem bé, ¿el nostre català què hi guanya fent-se menys entenedor a un gran nombre de lectors? ¿I, si no menys entenedor, esdevenint menys natural? Són els escriptors professionals els encarregats d'acollir els mots nous, els qui, servint-se'n, els poden convertir en mots útils a la llengua, fent-los (com dèiem l'altre dia) no els succedanis dels habituals, sinó sinònims que vinguin a enriquir realment la llengua. La majoria, solament quan hàgim après bé el valor d'un mot nou per haver-lo trobat un cop i un altre cop ben usat pels bons escriptors, llavors usem-lo, i això, encara, si en escriure ens ve a la ploma, mai, però, recorrent-hi com a mitjà de reemplaçar un mot bo del llenguatge corrent.

Ben lluny de fer-ho així, hi ha qui, en el moment que s'adona de l'existència d'un mot, sent la pruïja d'usar-lo tot seguit, sense saber que el valor d'un mot rares vegades és copsat exactament sinó després d'haver-lo trobat usat un gran nombre de vegades en frases diverses. Un mot, trobat en una lectura, pot rebre pel qui n'ignora el valor exacte, dues o més interpretacions. Ell li'n donarà una: el valor que ell assignarà així al mot insòlit, serà sempre el veritable? Recordem el que ha passat amb fretura. Aquest mot vol dir necessitat, mancança. Doncs, bé, tal el troba usat en una frase com ell tenia una gran fretura de diners i ho feia tot per procurar-se'n, i creu que fretura vol dir anhel, desig, i amb aquesta significació es posa a usar-lo. Sabut és que avui són molts els qui donen aquesta significació al mot fretura; i el que ha passat amb fretura ha passat així mateix amb molts altres mots. Això sol ens hauria de fer anar molt amb compte a usar mots insòlits en substitució dels habituals; però pensem, encara, que aquests mots insòlits, l'ús dels quals és tan perillós, no milloren per res el llenguatge sinó usant-los amb una traça i bon gust de què són sols capaços un petit nombre d'escriptors. A la majoria ens convé, doncs, abstenir-nos-en.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

877

9 VI 1929

Els qui, recorrent aquesta o aquella contrada, troben un mot usat amb una significació que no és la que se li dóna en el llenguatge de la capital o en la llengua literària, són sovint inclinats a creure que és aquella la significació correcta del mot i no l'altra, la barcelonina; i, satisfets, corren a proposar-la i l'acullen joiosos pensant contribuir així a la depuració de la llengua. Però ¿qui els assegura que és a Barcelona i no en aquella contrada que el mot ha sofert el canvi semàntic que ha causat la divergència de significacions, sempre de doldre? Però, àdhuc suposant que és a Barcelona que s'ha operat el canvi, si aquest canvi s'ha operat igualment en un gran nombre de parlars i és amb la nova significació que s'usa el mot en qüestió arreu menys en una determinada contrada, no perquè l'accepció que es doni al mot en aquesta contrada sigui la primitiva, això vol dir que és la millor i que ens cal rebutjar l'altra. Al contrari: fora del cas que es tracti d'una significació deguda a una influència estrangera o que impliqui evidentment una defectuositat del lèxic, una significació que és l'adoptada per la majoria dels individus parlants és sempre la més digna d'ésser acollida per la llengua escrita; i, si l'altra és incompatible amb ella, és l'altra que ha d'ésser-ne exclosa o, pel cap alt, donada com a dialectal amb la consegüent nota explicativa.

En el català central *blat* és *trigo*, *sutge* és *hollín*. Suposeu, ara, que un cercador d'innovacions troba que en tal contrada *blat* vol dir *ordi* i *sutge* vol dir el sèu brut d'una roda de carro, i llavors es posa a usar aquests mots en aquestes accepcions: el menys que li podem exigir és que adverteixi al lector que quan diu *blat* vol dir *ordi* i que quan diu *sutge* vol dir la brutícia que es fa en una roda enseuada. ¡Ara, el que seria intolerable és que pretengués que diguéssim *blat* en lloc d'*ordi* o que sostingués que els barcelonins no sabem el que ens diem quan anomenem *sutge* la susbstància negra i finament dividida que el fum diposita a les parets de les xemeneies!

878

16 VI 1929

El català presenta des d'antic un gran nombre de verbs formats amb el prefix *a*, al costat de verbs que solament es diferencien d'ells per l'absència d'aquest prefix, tals com *aconhortar* al costat de *conhortar*; i ocorre sovint que hom usa indiferentment, donant-los la mateixa significació, l'un o l'altre dels dos verbs que es troben en el cas de *aconhortar* i *conhortar*. Ara bé,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

havent-se manifestat en la llengua una tendència, perfectament explicable, a eliminar l'un dels dos verbs, era enraonat evidentment de no oposar-s'hi, sinó d'afavorir-la, i en cada cas decidir-se per l'un dels dos verbs concurrents, prescindint de l'altre o almenys assenyalar-lo com a menys bo. Així s'ha fet, per exemple, amb els verbs *aconhortar* i *conhortar*, *aconsolar* i *consolar*, *assaciar* i *saciar*, *abotonar* i *botonar*, *acontentar-se* i *contentar-se*, *adelitar-se* i *delitar-se*, *allunyar* i *llunyar*, *aconsellar* i *consellar*, en els quatre primers parells preferint les formes sense *a*, i en els quatre darrers les formes amb *a*.

Però hi ha alguns casos en què, al contrari, convé conservar els dos verbs, i és quan a la diferència de forma la llengua ha fet correspondre o tendeix a fer correspondre una diferència de significació. Així, en català antic, els dos verbs *abastar* i *bastar* són equivalents, com *aconhortar* i *conhortar* o *assaciar* i *saciar*: tots dos signifiquen "ésser suficient" i també, tots dos, "arribar" (a tocar, a capir, etc.); però, amb el temps, la primera significació s'ha anat associant amb la forma *bastar* i la segona amb la forma *abastar*. Ara bé, en un cas com aquest és perfectament lícit de separar-nos de la llengua antiga donant a *bastar* exclusivament la primera significació i a *abastar* exclusivament la segona. I seria absurd que, per un respecte exagerat per la llengua antiga, ens entestéssim a conservar totes dues significacions en cadascun dels dos verbs: la llengua hi perdria evidentment.

Hi ha un bon nombre de verbs que permeten de fer amb ells el que s'ha fet amb els dos verbs *abastar* i *bastar*. La llengua, espontàniament, ja ho ha fet o tendeix a fer-ho; però, com que sovint encara es noten vacil·lacions en llur ús, bo és de procurar que desapareguin fixant bé la significació a adoptar per cadascun dels dos verbs en concurrència. Heus-ací uns quants exemples de verbs amb *a* que no cal confondre amb els corresponents sense *a*:

Anomenar i *nomenar*. El primer significa "donar nom a algú o alguna cosa", "esmentar algú pel seu nom"; el segon, "designar algú per a un càrrec".

Arreplegar i *replegar*. El primer significaria "agafar o recollir d'ací i d'allà coses escampades a terra, disperses, abandonades, etc., per aplegar-les, guardar-les, apropiar-se'n"; el segon, "tornar al seu primer estat allò que s'havia desplegat o estès".

Assenyalar i *senyalar*. El primer significaria "mostrar signant, fent un senyal", "ésser senyal": el segon, "fer o posar una marca o senyal en alguna cosa".

Aguaitar i *guaitar*. El primer significa "sotjar pacientment per sorprendre, posar un aguait" (*acechar*); el segon, "vigilar amb l'esguard, mirar".

Adreçar i *dreçar*. El primer significa "posar dret allò que és tort, pla allò que és guerxat", "fer anar envers una persona"; el segon, "posar dret allò que està inclinat o ajagut", "elevar un monument, etc."

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

I, com aquests: *abaixar* i *baixar*, *acaptar* i *captar*, *allevar* i *llevar*, *apassar* i *passar*, *apedregar* i *pedregar*, *aplaçar* i *plaçar*, *atraçar* i *traçar*, *arruixar* i *ruixar*, etc.

879

23 VI 1929

Molt deu indubtablement la llengua literària actual a les aportacions dels dialectes, i més encara potser a les de la llengua antiga; però, portats per un afany de depuració ultrançat, no hem pas d'acollir sense examen tots els mots i girs que trobem en aquells i en aquesta; els materials que ens ofereixen han d'ésser sotmesos a una tria. Deixant de banda que un excés de dialectalismes i arcaismes crearia una llengua poc o no gens entenedora, cal tenir en compte que molts d'ells, lluny de fer cap bé a la llengua, la perjudicarien. Quant als dialectalismes, per exemple, no és rar que un mateix mot (*sutge*) o un mateix gir (*bo i*) hagin pres, en contrades diferents, significacions diverses, i, en aquest cas, l'admissió de totes dues significacions, en la llengua estandard, li llevaria evidentment precisió. Quant als arcaismes, no és tampoc rar de trobar mots que, per una evolució semàntica independent de tota influència forastera, avui tenen una significació tot altra que l'antiga, i en aquest cas la reintroducció de la significació antiga vindrà a produir una pertorbació no compensada per cap guany positiu. No tot l'antic és, ara, bo; no han passat en va alguns segles des del català dels nostres autors medievals al català actual. Bo que ens esforcem a foragitar de la llengua aquelles innovacions que, degudes a influències forasteres, han vingut a deturpar-la (i en aquest cas els manlleus a la llengua antiga són inapreciables); però allí on s'ha produït una innovació no deguda a influències estranyes i que en res no perjudica la llengua, per què no l'admetríem, i, un cop admesa, per què ens entestaríem a posar-li en concurrència la forma o significació antiga? És evident que la llengua perdria en precisió si, al costat de *tenir* o substituint *tenir*, ens poséssim a usar *haver* amb la seva significació antiga, de *posseir*, quan avui *haver* (transitiu) vol dir *passar a posseir*. I encara cal tenir en compte que en la majoria de casos en què s'ha produït una innovació no deguda a una influència forastera, la llengua hi ha guanyat; i, àdhuc en aquests casos, ens entestaríem, per un respecte exagerat a la llengua antiga, a rebutjar les innovacions millorades? Si la llengua antiga no establia cap diferència entre els dos verbs *bastar* i *abastar*, i la moderna ha establert una diferència entre aquests dos mots, ben vinguda sigui aquesta diferenciació: no guanyaríem evidentment pas res tornant a usar indistintament aquests

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dos verbs. Si avui fem una distinció perfecta entre *ha mort* i *és mort*, la llengua no guanyaria res que ressuscitéssim en *és mort* la significació de *ha mort* i suprimíssim aquesta perífrasi. Si el català modern, en el futur, ha soldat en un sol mot (*portaré*) els dos mots que l'engendraven (*portar* i *he*), cap guany no implicaria evidentment per a la llengua que ens poséssim ara a descompondre el futur, com ja hem vist que ha intentat fer algun dels nostres arcaïtzants a ultrança. Ens hem acostumat massa, en els casos de divergència enre la llengua antiga i la moderna, a considerar sistemàticament aquella superior a aquesta, i no és sempre així; al contrari, sovint és superior aquesta a aquella. Els materials que ens forneix la llengua antiga han d'ésser, doncs, sedassats, potser encara amb més cura que els que ens ofereixen els dialectes. Els escriptors han d'anar tan amb compte almenys amb els arcaismes com amb els dialectalismes; i la resta... acontentar-se imitant els bons escriptors actuals, amb la qual cosa, per altra banda, evitaran de caure en certes errades que tan poc parlen en favor de la cultura lingüística i gramatical del nostre poble. El català pot ésser excel·lent sense *quinscuns*, *assats*, *jatsies* i *fretures*!

880

30 VI 1929

S'ha d'anar molt amb compte en l'adopció de nous arcaismes; cal sobretot no encoratjar ni imitar els qui assagen tothora de ressuscitar construccions antigues, siguin les que siguin, solament perquè es troben en els nostres autors medievals. Molts arcaismes han estat introduïts en la llengua escrita, indispensables com a reemplaçants que són de castellanismes inadmissibles o de greus defectuositats contretes durant el llarg període de decadència literària; tants, que si no hagués estat la capacitat verament extraordinària de renovació del català, s'hauria sens dubte produït un allunyament excessiu entre la llengua escrita i la parlada. I al costat d'aquests arcaïsmes que venien a remeiar tares evidents del català de la decadència, fins potser se n'han introduït alguns que no eren realment necessaris. Si examinem, però, el català mitjà usat pels escriptors actuals, constatarem que la incorporació de mots i construccions medievals no ha escapat a un treball de garbellament; han estat proposats i practicats per aquest i aquell escriptor tots els arcaismes imaginables, però no han surat pas tots. Surar vol dir ésser acceptats per la majoria i posar arrels en la llengua, ço és, haver-ne esdevingut o estar en camí d'esdevenir-ne un mot o gir vivent no sentit ja com a arcaic o artificiós.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

S'ha operat, doncs, un treball de garbellament, fins en plena època de febre depuradora, quan, davant els múltiples mals a remeiar, ens llançàvem adalerats a la recerca de materials antics amb què poder depurar i redreçar la llengua moderna. De les innovacions innombrables que, durant aquesta època, han estat proposades, les unes han reexit, les altres no han prosperat, i és que no totes eren igualment viables, i l'instint lingüístic dels bons escriptors ha operat el degut garbellament. Però abans d'arribar a aquest català normal dels bons escriptors d'avui, la manca de fixesa lèxica i gramatical, inevitable en tot període de forta renovació, no hauria evidentment estat tan greu i duradora si hom hagués estat més caut en el triatge de les innovacions a assajar. Ara, que hem arribat a un grau avançadíssim de depuració i tenim una experiència que ens permet jutjar millor sobre la viabilitat d'una innovació, fóra imperdonable que persistíssim en la nostra dèria arcaïtzant; això obriria un nou període de vacil·lacions i divergències que, àdhuc després de remeiat, vindria a augmentar el nombre de dissidents d'ara, aquesta gent entossudida a mantenir llurs pensades fins quan és evident que no tenen ja cap probabilitat de surar.

I, encara, ens aconsella de no anar a la babalà en l'adopció d'arcaismes, el fet que, si tots tenen l'inconvenient de produir almenys momentàniament una distanciació entre la llengua escrita i la parlada i d'ésser un obstacle a la fixació o uniformització desitjables en tota llengua literària, en molts casos, encara, aquest inconvenient no és pas compensat per l'esperança d'aconseguir un guany per a la llengua literària, puix que ens molts casos el mot o gir antic no és pas superior, ans inferior, al mot i gir modern. Cal, doncs, que, ara més que mai, anem amb molt de compte en l'adopció de nous arcaismes.

881

7 VII 1929

En eixamplar-se el cercle dels qui llegeixen el català antic, un nou perill amenaça la llengua literària: la introducció d'arcaismes innecessaris i àdhuc, sota tots els aspectes, perjudicials. Hi ha qui creu que tot l'antic pot ésser incorporat al llenguatge modern i hi representa un guany. Cap sedàs s'interposa, llavors, entre la llengua antiga i la moderna: ja hem vist originals en què *haver*, *endreçar*, es troben normalment usats en les accepcions antigues de *tenir*, *adreçar*, d'altres en què figuren girs com *dir-li he* enlloc de *diré* o locucions conjuntives com *per ço car* o *per ço que*.

En l'obra de redreçament i fixació de la llengua lierària, no hem hagut

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

solament de combatre els innombrables castellanismes que durant els segles de decadència literària s'havien introduït en la nostra llengua, sinó, encara, una infinitat de defectuositats degudes a pensades poc felices dels mateixos que perseguien la depuració i redreçament de la llengua. Recordem el treball que ens ha costat de foragitar de la llengua el *doncs* causal, el *quin* relatiu i tantes altres barroeries inventades pels descastellanitzants a ultrança dels començaments de segle. Recordem, encara, el treball que ens ha donat i ens dóna d'anar alliberant la llengua de les formes, les paraules i les construccions degudes a la dèria dialectalitzant, llavors que es creia (i encara hi ha potser qui ho creu) que tot el que no és barceloní és per això sol bo i per tant digne d'ésser acollit en la llengua literària. No caiguem ara en l'equivocació de creure que tot l'antic és a imitar: seria funest.

Una arcaïtzació excessiva de la llengua faria indispensable un ardu treball de desarcaïtzació, temps a venir, quan ens adonaríem del desgavell que produiria la barreja d'accepcions velles i modernes, la doble funció d'una infinitat de girs, quan haguéssim esment de la inoportunitat dels enrevessaments medievals i de la resurrecció d'estats de transició afortunadament des de llarg temps superats.

Quan estem a punt de poder llegar a les generacions venidores una llengua literària depurada i normalitzada, no anem a obrir un nou període de fluctuacions i divergències que sols acabaria quan, imposant-se de nou el seny, pervinguéssim a treure de la llengua els arcaismes innecessaris que en mala hora hi haguéssim introduït.

Si els escriptors capdavanters han d'anar amb una gran circumspecció en la introducció d'arcaismes (tot arcaisme superflu hauria d'ésser rebutjat en absolut), no cal dir que la resta hem de guarir-nos de tota pruïja arcaïtzant. El català modèlic no ha d'ésser per a la generalitat el català medieval, sinó el català dels bons escriptors actuals. I ja faran prou si, amb la lectura assídua d'aquests, es van adonant de les defectuositats del català que ells escriuen, el qual, mentre el corregeixen d'aquestes defectuositats, tan dolent serà amb arcaismes com sense... Més ben dit: serà pitjor.

882

14 VII 1929

Mentre uns quants ens preocupem d'introduir nous perfeccionaments a la llengua i discutim els avantatges i desavantatges que llur implantació pot reportar-hi, és a dir, mentre ens preocupem d'anar arrodonint l'obra de depuració de la llengua, procurant eliminar les defectuositats que hi resten

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

i suplir les deficiències que encara presenta, és trist de constatar que encara són en tan gran nombre els qui segueixen cometent faltes de llenguatge, que ja fa llarg temps que han estat denunciades i remeiades; i quan hom veu que aquestes faltes són comeses per persones que escriuen per al públic, llavors hom no pot impedir que el guanyi el descoratjament. Hom comprèn que la massa parlant, en sa majoria, trigui a assimilar-se el català correcte dels bons escriptors: és lentament, per la lectura assídua d'aquests escriptors, que les innovacions hi han d'anar penetrant. Però una altra cosa és que aquestes triguin tant a ésser advertides pels qui es dediquen a escriure per al públic, pels professionals de la ploma.

Si agafeu qualsevol periòdic català no és solament en les seves seccions anònimes que constateu nombroses faltes de llenguatge; en trobeu àdhuc en articles signats. És en un article signat que llegíem, un d'aquests dies, un *tenir que* i un *desalentar*! Creiem que el menys que es pot exigir d'un escriptor és que estigui al corrent dels avanços realitzats, que sàpiga que *tenir que* és un gir inadmissible i que *desalentar* és un castellanisme ja imperdonable, o bé que no és *podéssim*, que cal escriure, sinó *poguéssim*, i que, en canvi, cal escriure *poder* i no *poguer*, o bé que *freturar* no vol dir *desitjar anhelosament*, sinó *estar mancat de* i que no és transitiu sinó intransitiu.

El fet sol que els qui estan obligats a escriure correctament hi posin tan poca cura, és ja lamentable; ¡però com ens hem de plànyer, encara més, la llur descurança si pensem que la lectura és avui el sol mitjà que té la massa parlant per a aprendre d'escriure amb correcció la seva llengua! ¿Quins resultats volem esperar si li servim un català ple d'incorreccions tan greus com el gir *tenir que*, o *res* en lloc de *gens*, o bé de mots com *desalentar*, *despegar* o *burlader*? La primera cosa que cal fer quan es vol escriure per al públic, és aprendre d'escriure correctament... sí, doncs, no és que es pensi que se'n pot saber sense aprendre'n!

883

21 VII 1929

Hem assenyalat entre les coses que entrebanquen l'obra de fixació de la llengua escrita, d'una banda l'ús d'arcaismes superflus, de mots i girs amb un valor que no és el llur, de solucions gramaticals no gens viables, i d'altra banda, la ignorància o oblit, per part de molts, de les regles més elementals de la gramàtica, la descurança amb què hom deixa passar en els seus escrits els castellanismes més evidents i grollers. Hi ha encara una altra cosa que pot fer molt de mal, semblava que finalment ens n'havíem guarit; però hi

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

ha senyals que pot rebrotar qualsevol dia: ens referim a aquell esperit d'intransigència que fa que el qui ha adoptat una regla gramatical durant un temps en què era tinguda per facultativa, insisteixi a practicar-la el dia que, estudiada millor la qüestió, la generalitat dels bons escriptors es decideixen a abandonar-la.

Tots els escriptors de la generació actual han condemnat amb raó la intransigència dels pocs que no saberen renunciar a les convencions ortogràfiques que els eren cares, per adoptar l'ortografia que aconseguia l'adhesió de la immensa majoria dels catalans; seria incomprensible que, ara, algun d'ells es deixés portar pel mateix esperit d'intransigència davant les solucions gramaticals que es vagin imposant.

És sols pel consentiment d'una forta majoria que el sistema ortogràfic de l'Institut esdevenia l'*única* ortografia a seguir, independentment del seu valor intrínsec: els qui en discrepàvem en aquest o en aquell punt no teníem altre remei que renunciar a les nostres solucions per cares que ens fossin, i per això foren justament blasmats els qui no saberen posposar els seus gustos al voler de la majoria. Doncs bé, així com un dia el sistema ortogràfic de l'Institut s'imposava per l'adhesió d'una majoria suficientment forta, avui es va imposant així mateix un sistema gramatical; i si, en tal o tal qüestió, després d'un període de vacil·lacions i temptejaments, s'ha arribat a imposar una solució, cal acatar-la: persistir a rebutjar-la seria caure en el mateix pecat d'intransigència que tant hem blasmat en els antinormistes.

884

12 XII 1929

Les consultes lingüístiques que darrerament ens han estat fetes per diferents escriptors, no les hem contestades immediatament perquè esperàvem fer-ho des d'aquesta secció de La Publicitat, quan reprendríem la nostra col·laboració en aquest diari, interrompuda l'agost darrer: era més escaient, ens semblava, de contestar públicament consultes que ens havien estat fetes públicament, com és ara la de la senyoreta Canyà i les del nostre amic Pol, aparegudes a *La Veu de Catalunya*. Però diverses circumstàncies han retardat més que no pensàvem la represa de les nostres tasques periodístiques, i això ha estat causa que aquelles consultes hagin restat sense contestar un temps excessivament llarg. Ens sap força greu i en demanem perdó als nostres comunicants: si haguéssim pogut pensar que havíem de tardar tant a contestar-los públicament, des d'aquesta secció del nostre diari, ens hauríem apressat a fer-ho particularment.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Presentades les nostres excuses, passem a contestar avui la consulta de la senyoreta Canyà i una de les d'en Pol, esperant a dir alguna cosa sobre l'altra (tocant el gènere del mot *mar*) quan ell ens hagi il·lustrat respecte a una distinció que nosaltres no veiem prou clara per a fer-ne l'objecte d'un precepte gramatical.

Ens preguntava la senyoreta Canyà si hi ha algun mot català que tradueixi el mot castellà *manguito*. No en coneixem d'altre sinó manguito: volem dir que la designació catalana actual de l'objecte que els castellans anomenen *manguito*, no és altra que *manguito*. Això no vol dir, naturalment, que ens calgui adoptar definitivament aquest mot: si no ens plau, podem intentar trobar-li un substitut. Cap inconvenient no veuríem, però, en l'adopció definitiva de *manguito* si no fos que aquest mot té una forma tan poc adient al geni de la nostra llengua: els manlleus de la categoria de *manguito*, són freqüentíssims en totes les llengües modernes. ¿Per què no podríem admetre per a designar una peça de vestir un mot manllevat a l'espanyol, si ja tenim, manllevats al francès, *jaqué*, *paltó*, *pantalon*, etc., o manllevats a l'anglès, *jersei*, *suèter*, *smoking*, etc.? El que realment ens porta a desitjar l'eliminació de *manguito* no és precisament que sigui un mot castellà, sinó la seva forma tan poc catalana, doblement no catalana: pel seu radical (*manga*, en lloc de *mànega*) i pel seu sufix (*ito*, en lloc de *et*, *ell*, *í*, *ó*, etc). Bé, doncs ¿ens decidim a rebutjar-lo, com sembla que és el desig de la senyoreta Canyà? És qüestió, llavors, de trobar-li un substitut fàcilment entenedor. ¿Adoptaríem un derivat de *mànega*, com ho és, de *manga*, *manguito*, de *manche*, *manchon*, o de *manica*, *manicotto*? ¿O bé adoptaríem un derivat o compost de *mà* que indiqués clarament que es tracta d'un abrigall per a les mans, com ho és *peüc* de *peu*, *espatller* de *espatlla*, o *cobricap* de *cap*? ¿O bé recorreríem simplement a la catalanització formal d'un mot foraster correntment conegut de les nostres dames, com el mateix *manguito* o el francès *manchon*? Cal que ens hi pensem una bona estona, senyoreta Canyà, i molt serà que entre tots no trobem una solució satisfactòria.

En Pol admetria per al mot oreneta una etimologia que exigiria el canvi de la seva primitiva *e* en *a*. Sembla, però, fora de dubte que *oreneta* prové d'un diminutiu del mot llatí *hirundo*: el mateix *hirúndula* que, amb el canvi normal del sufix *ula* pel sufix *ella*, ha donat, en francès, *hirondelle*, hauria donat en català, amb el canvi regular del grup llatí *nd* en *n* catalana, *oronella* i *orenella* (amb una assimilació o una metàtesi vocàliques freqüents en les síl·labes febles); i *oreneta* no és altre que *orenella* amb un canvi de sufix perfectament explicable (puix que *ella* i *eta* són ambdós diminutius).

Ⓕ 19-20 Canyà (1929) ‖ 44-45 Pol (1929a, 1929b i 1929c)

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 19-20 «Aquest hivern torna a aparèixer el "manguito", lectores. Però abans de repetir la paraula d'aquest accessori de les nostres àvies, voldria demanar a mestre Fabra com s'ha d'anomenar aquesta peça: "maneguí"? Voldríeu dir-m'ho, estimat mestre Fabra? M'estic tornant boja per trobar el veritable mot nostre, i endebades he cercat llibres i llibretes ... Oi que em faríeu l'honor d'assenyalar-me'l, amable mestre Fabra?». ‖ 44-45 Abans d'aquesta «lletra oberta» «al mestre Fabra», dins la seva sec. habitual «Al dia» Pol havia escrit dos art. sobre aquesta qüestió: «No podria ésser que els catalans, tan amics d'indicar procedències [...] haguéssim volgut, en dir "oraneta", dir ocell d'Oran?» (Pol 1929a), i «Dilecte amic i mestre. Em permeteu una doble consulta? La faig coneixent la vostra amabilitat i el vostre alt ministeri. Primerament: Hem d'escriure "el mar" o "la mar"? [...] Segonament: Hem d'escriure "oraneta" o bé "oreneta"?» (Pol 1929b).

885

19 XII 1929

Uns mercers ens escriuen fent-nos saber que ells empren ja fa temps el mot *maniguet* com a substituïdor de *manguito*. *Maniguet* és un diminut de *màniga*, que, com és sabut, és una forma secundària de *mànega*; i, precisament, tenint en compte que, en el primitiu, sembla avui preferir-se la forma amb *e* (*mànega*) a la forma amb *i* (*màniga*), ells insinuen que potser encara millor que el *maniguet* adoptat per ells, fóra *maneguet*. No ho creiem, com sia que *maneguet* coincidiria amb el diminitiu de *mànec* i això no deixaria d'ésser un incovenient per a l'establiment de l'associació entre el mot *maneguet* i la idea que avui expressem amb el mot *manguito*. Entre *maneguet* i *maniguet*, nosaltres preferim *maniguet* (potser també seria preferible *màniga* a *mànega* significant la part del vestit que cobreix el braç fins al puny i deixar per a *mànega* les altres significacions d'aquest mot, entre les quals aquella en què avui sol ésser substituït pel mot castellà *manguera*). Ara, és viable *maniguet*? Seria planera la seva adopció? ¿No el troba la senyoreta Canyà, preferible, si més no, a *maneguí*, que ja vol dir una altra cosa?

I ara, mentre ens afanyem, plegats, a trobar un mot amb el qual puguem reemplaçar *manguito*, permeti'ns la senyoreta Canyà que aprofitem l'avinentesa per dir-li com ens meravella que ens tracti insistentment de *mestre* quan evidentment no es capté pas com a bona *deixebla* nostra: ella sap, per exemple, que nosaltres combatem a classe la substitució sistemàtica del *que*, subjecte, per *qui*, i ella, que es complau a dir-se deixebla nostra, practica *sistemàticament* aquesta substitució:

"aquesta peça d'indumentària femenina *qui* es torna a posar de moda"
"una amable lletra *qui* diu així"
"de manguito, *qui*... fou inventat"
"les fredors de la tramuntana *qui* feien tallar la pell".

Sabem prou que avui encara no és unànime la condemnació d'aquest

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

qui; la senyoreta Canyà pot, doncs, encara, usar-lo sense que li pugui ésser retret com una falta de gramàtica; però ha de comprendre que, mentre persisteixi a usar sistemàticament *qui* en lloc de *que* subjecte, nosaltres ens meravellem que es complagui a tractar-nos insistentment de mestre.

Ⓝ 1-31 Vegeu *CF* anterior i la n. corresponent. ¿Deu tractar-se dels mateixos «mercers» que ja s'havien adreçat a Fabra a propòsit del mot *Ilustrí / lluentina*? Vegeu *CF* 549 i *CF* 554.

886

5 I 1930

Uns mercers ens escrivien que ells usaven de temps, com a substitutiu de *manguito*, el mot *maniguet*; d'altres, en canvi, han usat el mot *maneguí*, i d'aquest mot es manifesta partidari un altre comunicant: la senyora E. Llorente. Tots dos mots presenten incovenients: *maneguí* ja significa una altra cosa, que és precisament una peça de vestir, i *maniguet* tindria, allà on diuen *mànic* en lloc de *mànec*, l'incovenient de confondre's amb el diminutiu de *mànic*: el mateix incovenient que nosaltres assenyalàvem en *maneguet*, amb què els dits mercers proposaven de reemplaçar llur *maniguet* atenent que la forma que és considerada com a més correcta per al primitiu és *mànega* i no *màniga*.

Nosaltres, tenint sobretot en compte les confusions a què podria donar lloc *maneguí*, ens decantàvem primer a favor del *maniguet* dels mercers, sense, però, que ens satisfés plenament, i per això ens guardàvem de proposar-lo com una solució definitiva. Després, havent llegit la comunicació de la senyora E. Llorente, ens inclinàvem a creure, com ella, que *maneguí* era, si més no, la solució més viable, i ens decantava, encara, a favor seu el fet que un bon escriptor havia ja usat en una traducció *maneguí* amb la significació de *manguito*. Però, ara com abans, nosaltres que, contràriament al que creu la senyora E. Ll., som enemics de prescriure solucions purament arbitràries, que no recolzin en un fet de la llengua o no comptin, almenys, amb l'assentiment d'una majoria considerable d'escriptors, en aquesta qüestió, en què es tracta d'*inventar* un mot per a substituir *manguito*, no sabríem proposar en ferm cap solució sense abans conèixer els parers del major nombre possible de gent entesa. Diguem, però, des d'ara, que les opinions que anem recollint són quasi unànimement favorables a... *maniguet*.

N'ha recollit alguna la senyoreta Llucieta Canyà?

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ⓝ 2-4 Es tracta del nom d'una persona real fet servir tanmateix a tall de pseud.: «El reusenc catedràtic [Miquel Ventura], enfront dels perills de les actualitats polítiques, es valgué de precaució usant en moltes de les seves publicacions el nom de la seva dona, Eufèmia Llorente», segons llegim a Vidal (1972: 257). La intervenció en la polèmica per part de Miquel Ventura, no apareguda a *LP*, va recollir-la aquest en la segona ed. del seu llibre, signat Euphemia Llorente de Domingo (Ventura 1930: 95-102). La primera ed., publicada també aquell 1930 al mateix lloc, anava precedida d'una n., en pàg. sense numerar abans dels crèdits, on es llegia: «Cathalans: Aquesta obreta es el primer llibre cathalà en prosa, imprés a Madrid. Compreu-lo, propagueulo». Sobre el personatge en qüestió, antifabrista acèrrim des del primer moment, vg. Ginebra (1994) i també Sunyer i Molné (1984).

887

12 I 1930

En pocs dies hem trobat en publicacions catalanes tres o quatre exemples del verb *recolzar* usat impròpiament en el sentit de *prestar suport*.

Tothom usa bé el verb *recolzar* en sentit no figurat: diem *L'escala recolzava a la paret* o *Hem recolzat l'escala a la paret*; no diem, en canvi, *La paret recolzava l'escala*. És justificat, doncs, que diguem, emprant el mot *recolzar* en sentit figurat, *Aquesta teoria recolza en tals o tals fets*; però no que diguem *Aquests fets recolzen la nostra teoria* o *El diputat X. recolza la nostra proposició*.

És evident que si en usar *recolzar* en sentit figurat, tinguéssim present la significació que donem a aquest mot en les frases en què l'emprem en el seu sentit propi, no escriuríem mai frases com les dues citades en darrer lloc. Però ha bastat que hom fes notar que *recolzar* usat en sentit figurat pot reemplaçar *apoiar*, perquè molts hagin cregut que això volia dir que *apoiar* pot sempre ésser reemplaçat per *recolzar*. Llavors la substitució dels *apoiar* que ens vinguin a la ploma es redueix a una simple operació mecànica i tot *apoiar* és reemplaçat mecànicament per *recolzar*. El *recolzar* que escrivim no és, així, el *recolzar* de la llengua viva usat figuradament; és una successió de sons en la qual insuflem totes les significacions del mot *apoiar*, un *recolzar* equivalent a *apoiar*. Solament a una substitució mecànica poden atribuir-se absurditats com *Aquests fets recolzen la nostra teoria*, que és com si diguéssim *Mireu com la paret recolza l'escala!*

Cal no perdre mai de vista la llengua parlada. Ella és la que ens ha de guardar d'esgarriar-nos.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

888

19 I 1930

La reintegració de mots i girs de la llengua antiga ha estat altament beneficiosa per a la llengua literària: amb ella ens ha estat donat de reemplaçar satisfactòriament un gran nombre de castellanismes de lèxic i de sintaxi. Però cal reconèixer –i avui ja ho reconeixem la majoria– que ens havíem excedit en l'arcaïtzació de la llengua escrita: posats a acceptar arcaismes, no sabérem sovint destriar els convenients dels superflus, els viables dels no viables. Tota divergència entre el català actual i l'antic no ha estat pas sempre deguda a la influència pertorbadora del castellà; però hi hagué un temps que, en tots els casos, s'intentà de reemplaçar el mot o el gir moderns pels corresponents mot i gir medievals. No hi hagué arcaisme, fos o no fos avantatjós, vingués o no a reemplaçar un veritable castellanisme, fos o no fos viable, que hom no assagés d'introduir-lo en la llengua literària, talment com si es tractés, no simplement de depurar aquesta, sinó de ressuscitar la llengua antiga. Ja, però, en ple període arcaïtzant, es féu notar per alguns que en molts punts en què la llengua actual diferia de l'antiga, no es tractava d'un castellanisme, que l'arcaisme en tot cas era, doncs, superflu, i àdhuc es féu notar que ens certs casos de divergència la construcció antiga no era pas superior sinó més aviat inferior a la moderna. Avui ja estem lluny de creure que tot arcaisme, pel sol fet d'ésser un arcaisme, és admissible, i són unànimement acceptades per la llengua literària un cert nombre de solucions que estan en oposició amb les antigues.

Però ocorre un fet curiós: certs escriptors que accepten tal construcció moderna en lloc de l'antiga, es plauen, de tant en tant, a usar aquesta. No sabríem aprovar aquestes vel·leïtats arcaïtzants. Si accepten la solució moderna, què n'acaben d'emprar de tant en tant l'antiga? Retardar evidentment la fixació de la sintaxi. O és que l'accepten a desgrat i sols provisionalment, amb l'aspiració de restablir, un dia, l'antiga? Llavors que usin aquesta sistemàticament des d'ara declarant-se francament dissidents. Però si no és així, que abandonin del tot l'antiga. No treu cap a res que el qui, en la formació dels temps compostos, admet com a auxiliar *haver* per a tots els verbs, es plagui de tant en tant a escriure *és mort* com a equivalent (que no ho és!) d'un *ha mort*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

889

26 I 1930

Ens hem adonat que, en aquests darrers temps, apareix molt sovint en les publicacions catalanes el plural *òrfens*. Per què *òrfens* i no *orfes*?

Aquesta vacil·lació actual entre les dues formes *òrfens* i *orfes* ens recorda la que hi hagué ja fa molt temps entre *hòmens* i *homes*. *Hòmens* és la forma fonèticament regular del plural *home*: la *n* etimològica caiguda en el singular en trobar-se ésser final de mot, es conservà en el plural, i, així, tinguérem *home* i *hòmens* com tenim *pa* i *pans*, *camí* i *camins*, *raó* i *raons*. La llengua antiga no coneix altre plural de *home* que *hòmens*; però en el català central aquesta forma fou reemplaçada per un plural analògic tret del singular afegint-hi simplement una *s* (segons el model de *temple temples*, *dubte dubtes*, *miracle miracles*, etc.). En presència de les dues formes concurrents *homes* i *hòmens*, els partidaris d'aquesta retreien la seva tradició literària i la seva existència en nombrosos parlars actuals. Però quan se'ls féu adonar que la forma que ells condemnaven en el plural de *home*, l'admetien sense escrúpol en un gran nombre de mots que es trobaven en el mateix cas que *home*, llavors fou unànimement acceptada la forma *homes*.

En efecte, si no admetien *homes*, tampoc havien d'admetre, per les mateixes raons, els plurals *ases*, *joves*, *verges*, *marges*, *coves*, *freixes*, *orgues*, *termes*, *raves*, etc. I com que cap d'ells no estava disposat a reprendre, en substitució d'aquests plurals analògics, els plurals fonèticament regulars *àsens*, *jóvens*, *vèrgens*, *màrgens*, *còvens*, *fréixens*, *òrguens*, *térmens*, *ràvens*, etc., es decidiren a abandonar *hòmens* i a adoptar definitivament *homes*.

Ara bé: *orfe* pertany a la mateixa categoria que tots aquests mots; no hi ha, doncs, cap raó perquè hi preferim el plural *òrfens* al plural *orfes*. No és *òrfens* que ens cal escriure, sinó *orfes*.

890

30 I 1930

El mot «qui»

El mot *qui* es troba usat, en tots temps, en els quatre casos següents:

I. En les oracions interrogatives independents o subordinades. Ex.: *Qui ha estat? Qui has vist? No sé qui ha estat.* Aquest *qui* es refereix sempre a persona. Amb referència a cosa, se li oposa *què*: *Què ha passat? Què t'ha dit? No sé què ha passat.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

II. En les oracions de relatiu adjectives (ço és, que fan d'adjunt d'un nom o pronom, que és el terme anomenat antecedent). Ex.: *La noia amb qui parlaves. L'home de qui parlaves. L'amic a qui hem escrit. Qui* és la forma que el relatiu pren en aquestes oracions adjectives quan, referint-se a persona, va precedit d'una preposició. Amb referència a cosa, se li oposa *què*: *El martell amb què hem clavat els claus. La raó per què ho hem fet.*

III. En les oracions de relatiu dites substantives. Ex.: *Qui dia passa, any empeny. Que hi vagi qui vulgui.* Ací, l'oració subordinada (*qui dia passa*) designa ella sola una persona, fa la funció d'un substantiu, mentre que, en *La noia amb qui parlaves*, és la combinació de l'antecedent (*la noia*) i l'oració subordinada (*amb qui parlaves*) la que designa una persona, l'oració de relatiu fent-hi la funció d'un adjectiu. A aquest *qui* de les oracions substantives s'oposa, quan la designació és de cosa, un *el que*: *El que tu voldries és anar-te'n.* L'oració substantiva (*el que tu voldries*) es descompon, així, quant a la seva forma almenys, en un antecedent (*el*) i una oració adjectiva (*que tu voldries*).

IV. Repetit, al començament de dues oracions o membres coordinats i consecutius, significant *els uns... els altres.* Ex.: *Perderen cent combatents, qui morts, qui desapareguts.* Aquest *qui*, com els anteriors, es refereix sempre a persona.

Els quatre *qui*, doncs, es refereixen a persona (o cosa personificada); tenen encara, de comú que tots quatre són forts o accentuats.

* * *

V. Les oracions de relatiu adjectives demanen una forma feble del pronom conjuntiu en no essent que aquest vagi precedit d'una preposició, en el qual cas és, com hem vist, un mot fort o accentuat (cas II). En català, la forma feble del pronom relatiu és *que*; i, així aquest *que* (com el mot corresponent castellà *que* o el mot corresponent italià *che*) s'hi troba usat com a subjecte i com a complement directe (casos, tots dos, en què el relatiu no ha d'anar precedit de preposició): *L'home que ha vingut* (*que*, subjecte). *L'home que jo he vist* (*que*, complement directe). En francès, en canvi, el pronom relatiu feble pot revestir dues formes distintes, *qui* i *que*, i això li permet de diferenciar formalment el relatiu en funció de subjecte del relatiu en funció de complement directe, en el primer cas recorrent a *qui*, i en el segon, a *que*: *L'homme qui est venu. L'homme que j'ai vu.* Contràriament al *qui* fort català, l'ofici del qual és de designar persona, el *qui* feble francès, que té per ofici de designar el subjecte, el mateix pot referir-se a cosa que a persona: *L'eau qui bout. La querelle qui les divise.*

El català medieval posseïa un *qui* feble. No arribà, però, mai a establir

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

entre *qui* i *que* febles la distinció rigorosa que constatem en la llengua francesa, com ho proven els nombrosos exemples de *que* subjecte que s'hi troben a totes èpoques. Ací, convé recordar que en algunes edicions modernes d'autors antics, en les quals apareixen *qui* i *que* febles usats sistemàticament a la francesa, això és degut que els editors, amb el prejudici que els antics feien rigorosament aquella distinció, quan han trobat en el text un *que* subjecte l'han considerat com una falta del copista i l'han reemplaçat per *qui*. Però, sigui com sigui, el fet és que existia el *qui* feble i que el trobem amplament usat com a subjecte.

Aquest *qui* feble que, com el *qui* feble francès, el mateix podia referir-se a cosa que a persona, la llengua moderna el perd reemplaçat (totalment o parcialment segons els dialectes) pel seu concurrent *que*, que mai no havia deixat d'emprar-se com a subjecte. Però és clar que en el moment, durant la renaixença, que, a fi de redreçar la llengua de la decadència, s'esbatanaven les portes als arcaismes, no podia mancar que fos reprès per la llengua literària, i havien d'impel·lir els renaixentistes a reintroduir-l'hi, no solament llur amor als arcaismes en tant que arcaismes, sinó la sospita que la seva pèrdua podia ésser deguda a la influència castellana, i sobretot els grans avantatges que veien en el fet de poder establir la distinció francesa, i, encara, el fet de constatar, en la mateixa llengua parlada actual, casos de *qui* que els apareixien com a supervivències del *qui* feble de la nostra llengua medieval. Així fou reintroduït el *qui* feble dels antics, ensems amb tants d'altres arcaismes. Però no tardaren a manifestar-se dues tendències: els uns no l'acceptaven sinó amb referència a persona, i encara d'entre ells, alguns aconsellaven no usar-lo sinó en aquells casos en què servís per a desfer un equívoc (*L'home qui ha vist en Joan*, oposat a *L'home que ha vist en Joan*); els altres l'acceptaven amb el seu valor antic, l'admetien àdhuc amb referència a cosa, i llavors, admès aquest *qui*, rebutjaven en absolut el *que* subjecte erigint en regla la distinció francesa.

Hi hagué un moment que aquesta solució pogué semblar la destinada a triomfar definitivament, puix que àdhuc molts dels qui no gosaven adoptar-la per por d'establir un divorci massa gran entre la llengua escrita i la parlada, en llurs discussions amb els seus partidaris reconeixien que era, sens dubte, *teòricament* la millor. Però, quan en l'acceptació de les innovacions s'ha tingut més en compte llur viabilitat, llurs probabilitats de reincorporar-se a la llengua viva, s'ha operat una forta reacció contra el *qui* feble. Els escriptors partidaris del seu ús a la francesa són ja una minoria exigua (volem dir *numèricament* exigua), i entre els que solament usen el *qui* feble amb referència a persona es nota una forta tendència a no emprar-lo ja sistemàticament i àdhuc a abandonar-lo.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Aquesta reculada del *qui* feble és perfectament explicable, sobretot en els casos en què l'antecedent no és una designació de persona. El *qui* amb referència a cosa no és viable, perquè el català actual té associat el mot *qui* amb la idea de persona i l'ús del *qui* a la francesa exigeix la destrucció d'aquesta associació. Pareu-vos a considerar com fan estrany i àdhuc ens sonen com a no-catalanes construccions com aquestes: *L'aigua qui ha vessat del càntir. Feia un vent qui s'ho emportava tot. Aquesta és la flor qui m'agrada més.* O bé, encara: *Què tens qui t'amoïna? Això és el qui a tu t'agrada. Ell ni ens voldrà rebre, qui és pitjor.*

El *qui* usat com a subjecte en les oracions de relatiu adjectives no sona, és clar, tan malament quan és emprat amb referència a persona, perquè no exigeix desfer l'associació esmentada; però sona encara malament, perquè nosaltres (volem dir els catalans que en els nostres parlars no usem mai *qui* subjecte en les oracions de relatiu verament adjectives, que som una forta majoria) *sentim* el mot *qui* com un mot *fort* o accentuat, i no pot deixar de produir-nos un efecte estrany, com d'una emfasització inoportuna, de trobar-nos-el en un indret de la frase en què el nostre sentiment lingüístic ens feia esperar un mot *feble*. Diguem en veu alta una frase com aquesta: *Això, dóna-ho a l'home qui ha vingut aquest matí.* ¿No dringa això estranyament a les nostres orelles? I, si no, mirem l'efecte que ens fa la substitució del *que* per un *qui* en frases com les següents: *La vaig trobar a casa, que acabava d'arribar. Jo era abaix, que esperava la Maria. Jo en conec, que poden ajudar-nos.* (Les quals, amb la substitució del *que* per *qui*, sonarien: *La vaig trobar a casa, qui acabava d'arribar. Jo era abaix, qui esperava la Maria. Jo en conec, qui poden ajudar-nos.*)

Haurien d'ésser molt grans els avantatges de l'ús sistemàtic del *qui* com a subjecte, oposat a un *que* complement directe, perquè ens decidíssim a fer substitucions com aquestes. Però, encara, cal tenir en compte que els avantatges que en certs casos podria tenir l'ús del *qui* com a subjecte, són il·lusoris mentre la distinció entre *qui* subjecte i *que* complement directe sigui una mera convenció, no una cosa sentida. Ara, que, donat que tots els *qui* vivents no precedits de preposició el mateix poden usar-se en funció de subjecte que en funció de complement directe, no sembla pas fàcil que s'arribi a fer *sentir*, en determinats casos, el mot *qui* com a signe distintiu del subjecte.

* * *

VI. Hi ha un cas, que no és cap dels quatre examinats al començament d'aquest article, en què la llengua parlada usa encara correntment el mot *qui*. Ara bé, el *qui* en aquest cas serveix per a fer una distinció altrament impor-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tant per a la llengua literària que la distinció francesa entre *qui* subjecte i *que* complement directe en les oracions de relatiu adjectives. Es tracta, doncs, d'un *qui* l'adopció sistemàtica del qual, tot constituint un perfeccionament de la llengua literària, no implicaria l'establiment d'una distinció estranya a la llengua parlada (com la distinció entre *qui* subjecte i *que* complement directe), sinó simplement la normalització d'una distinció que, iniciada ja a l'edat mitjana, és encara vivent i no donaria, per tant, lloc en cap cas a frases que repugnessin al nostre sentiment lingüístic. Però aquesta distinció, per fer-se degudament, exigeix l'abandó de l'altra.

Tractarem d'explicar breument quin és aquest *qui*.

En català són freqüents les combinacions de l'article definit amb el pronom relatiu. Ex.: *Aquest llibre i el que comprarem.* Aquestes combinacions poden tenir dos valors. En el cas de l'exemple anterior, en la combinació de l'article i el relatiu (*el que*) hi ha un nom sobreentès (*llibre*); és perquè sobreentenem un nom que l'article ve a posar-se en contacte amb el relatiu. Aquest es troba ací en el mateix cas que l'estudiat en V, i la llengua parlada hi emprarà, naturalment, el seu pronom feble *que*. (No cal dir que els partidaris de la distinció francesa escriuran *que* en l'exemple citat, però mudaran en *qui* el *que* d'una frase com *Aquest llibre no és el que m'agrada més.*)

S'esdevé altres vegades que, en la combinació de l'article definit i el pronom relatiu, no es sobreentén cap nom (com en francès en la combinació *ce que* en una frase com *Ce que l'œil ne suit, le cœur ne le désire*). Llavors la combinació ve a tenir la força d'un pronom comparable al simple *qui* de les oracions de relatiu substantives (cas III). Una tal combinació pronominal pot denotar persona o cosa; ara bé, la distinció que el castellà fa donant respectivament a l'article les formes *el* i *lo* (*el que*, personal; *lo que*, neutre), el català, que té una mateixa forma per a l'article masculí i el neutre, la fa donant respectivament al relatiu les formes *qui* i *que* (*el qui*, personal; *el que*, neutre). Ex.: *El qui ha dit això, ment. Això és el que t'agrada: fer-lo glatir.*

Modernament, havent-se introduït en el català un article neutre (un *lo* invariable) diferent del masculí, hi apareix, com a concurrent perillós de la distinció *el qui* personal i *el que* neutre, la distinció castellana *el que* personal i *lo que* neutre; però aquesta distinció no ha pas aconseguit fer desaparèixer l'altra i, avui, *el qui* és encara ben viu, i així mateix és viu *el que* neutre. La llengua literària, que no admet l'article neutre *lo*, no pot, doncs, raonablement desaprofitar l'existència d'aquestes dues combinacions, ans el que ha de fer, defugint les vacil·lacions de la llengua parlada, és erigir en regla que, amb referència a persona, s'escrigui sistemàticament *el qui*, i *el que* serveixi exclusivament com a traducció de *lo que* castellà o *ce que* francès.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ara, aquesta distinció rigorosa entre un *el qui* personal i un *el que* neutre no es pot fer, evidentment, si es vol fer la distinció francesa entre un *qui* subjecte i un *que* complement directe, puix que aquesta exigiria el canvi de *el que* neutre en *el qui* totes les vegades que el relatiu és subjecte, i, inversament, el canvi de *el qui* personal en *el que* totes les vegades que el relatiu és completament directe. Així, segons els partidaris de la distinció francesa, es diria *Això és el que tu voldries*, però no podria dir-se *Això és el que t'agrada*; hauria de dir-se *Això és el qui t'agrada*; es diria *El qui ha dit això ment*, però no podria dir-se *Aganat es diu del qui la gana té apoderat*; hauria de dir-se *Aganat es diu del que la gana té apoderat*. Ens trobem, doncs, davant de dues distincions incompatibles, i en la necessitat de decidir-nos per l'una d'elles renunciant a l'altra, no creiem que pugui dubtar-se que és la distinció francesa la que ens cal abandonar.

No vol dir això que, necessàriament s'hagi de proscriure tot *qui* subjecte en les oracions de relatiu adjectives (cas V): amb que no s'hi admeti *qui* amb referència a cosa, ja no s'entrebanca l'establiment de la distinció entre les combinacions pronominals *el qui* i *el que* com a respectivament representatives de persona o de cosa. Però els qui, en les oracions adjectives, es plauen a practicar l'arcaisme consistent a reemplaçar pel mot *qui* el *que* subjecte amb referència a persona, que sàpiguen que, amb això no indiquen millor la funció de subjecte del relatiu, puix que el mot *qui* és igualment apte a representar el complement directe. Ja d'antic trobem exemples de *el qui* (o del seu equivalent *aquell qui*) en què el mot *qui* és el complement directe del verb de l'oració relativa: «com la dona ama, desconeix pare, marit e fills e tota la sua honor met en poder *del qui* (ella) ama»; «haver de sofrir mai la venjança *dels qui* has ultratjats»; «E per tal com a ell no podem retenir, som allenegats ab *aquell qui* amam»; «E *aquells qui*, mentre eren vius, ell enganava ab grans afalagaments».

Seria sens dubte interessant que examinéssim, ara, quina extensió cal donar o es pot donar al *qui* del cas VI, amb quins antecedents (sempre pronoms: *aquell*, *tothom*, etc.) deu o pot usar-se. Però això allargaria excessivament aquest article, l'objecte del qual, d'altra banda, no és sinó de fer veure els desavantatges que tindria la implantació, dins la llengua literària, de la regla francesa en l'ús del nostre pronom *qui*.

Ⓕ 184-185 Martorell (1873-1905: III, 139; [2005: 964]) ‖ 186-187 Oliver (1929: 88) ‖ 187-188 Íd. (1929: 108)

Ⓥ₁ 184 *marit e*] marit, e a ‖ 187 *amam*] aman

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

891

13 II 1930

En la llengua literària actual, constatem la pràctica de dues distincions fetes mitjançant el relatiu *qui* contraposat al relatiu *que*. És l'una d'elles la mateixa que fan els francesos amb els seus pronoms febles *qui* i *que*, emprant *qui* quan el relatiu és complement directe (*L'homme qui vient. L'eau qui bout.* Però: *L'homme que j'ai vu. L'eau que j'ai bue*). L'altra és la que es fa en les combinacions pronominals d'article i relatiu, emprant *qui* quan la combinació denota persona (*El qui diu això, ment*) i *que* quan la combinació denota cosa (*El que tu voldries és que jo me n'anés*).

La primera distinció és estranya a la llengua parlada: aquesta usa el relatiu *que* indistintament com a subjecte i com a complement directe (*L'home que ve. L'home que he vist*), i en els comptats casos en què usa *qui* (en les oracions de relatiu substantives), aquest pot denotar el complement directe tan bé com el subjecte. És, doncs, solament en virtut d'una convenció del tot arbitrària, que es fa *qui* el signe indicador del subjecte i *que* el signe indicador del complement directe. La segona distinció, al contrari, no és estranya a la llengua parlada, on encara són ben vives les combinacions pronominals *el qui* i *el que* amb referència respectivament a persona i a cosa. Així, l'establiment de la primera distinció en la llengua literària ens porta sovint a l'admissió de construccions artificioses moltes de les quals no sabríem esperar que la llengua parlada pugui mai arribar a adoptar (tals com *Què tens qui t'amoïna? Cintes, en tinc qui són millors que les teves*), mentre que la segona distinció no implica altra cosa, en cada cas, sinó l'adopció d'una de dues construccions igualment vives (per exemple, de les dues construccions *Això és el que tu voldries* i *Això és lo que tu voldries*, la primera; de les dues construccions *El que diu això, ment* i *el qui diu això, ment*, la segona).

Ara bé: les dues distincions són incompatibles, i si adoptem l'una, hem d'abandonar l'altra (Vegeu el nostre article *El mot qui*, en el número 53 del *Mirador*). Llavors, sembla que no hi ha dubte possible i ens cal renunciar a la primera (*qui* subjecte, *que* complement directe) i per adoptar aquesta, que implica una convenció arbitrària i estableix un divorci greu entre la llengua escrita i la parlada, no sacrificarem pas l'altra, de la qual difícilment pot prescindir una llengua que no fa cap distinció formal entre l'article masculí i l'article neutre.

Sembla que, davant aquestes consideracions, els pocs escriptors que practiquen la distinció francesa entre els mots *qui* i *que* haurien de renunciar-hi sumant-se, així, a la quasi totalitat dels escriptors catalans. Ara que, si n'hi ha algun que s'entesti a practicar-la, solament en aquest seria justificat

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que canviés el *que* subjecte en *qui*, àdhuc en els casos en què aquest canvi condueix a les construccions més extravagants: ell no té altre remei que separar-se de la llengua parlada sempre que li ho exigeixi la regla que s'ha imposat seguir. Però el que no es comprendria és que els qui no accepten aquesta regla se separessin mai de la llengua parlada escrivint *qui* on aquesta usa exclusivament *que*. Perquè ¿com justificarien ells el canvi d'un *que* natural per un *qui* artificiós? ¿Preferirien *El meu pare, qui és mestre...* a *El meu pare, que és mestre...* solament pel gust de separar-se de la llengua parlada?

Ⓝ 27-28 Aparegut efectivament al núm. indicat de *Mirador* (30 I 1930), i reproduït en la present ed. en qualitat de *CF*, amb el núm. 890.

892

11 IX 1930

La feina aclaparadora que en aquests moments pesa sobre meu ha estat causa que contesti tard i més breument que no hauria volgut a les consultes que em féu Mn. Cardó en el número de 28 d'agost del *Matí*. M'és certament grat de complaure el meu amic contestant a les seves consultes en el *Matí* mateix; però jo li pregaria que, d'ací endavant, m'estalviés de fer públicament el que tan sovint faig de paraula en consultar-me ell privadament els seus dubtes i les seves solucions, o, millor dit, en consultar-nos mútuament els nostres dubtes i les nostres solucions. Si mai creu oportú de fer constar el meu parer sobre alguna de les qüestions debatudes en les nostres converses, ell, tan bé com jo, pot donar-lo a conèixer, sabent que compta per endavant amb el meu assentiment... i amb el meu agraïment, puix que així m'estalviarà d'haver de robar temps a tasques urgents, que no comporten el menor ajornament.

Considera Mn. Cardó com a gal·licismes inacceptables *depassar*, *llord*, en el sentit de *feixuc*; *acordar* en el sentit de concedir, i l'expressió *no importa quin* emprada per alguns escriptors com a equivalent de *qualsevol*. Crec, com ell, del tot inacceptables els dos primers; però no gosaria condemnar una expressió com *acordar una gràcia*, que trobem igualment en italià (*accordare una grazia*). Quant a *no importa quin* tal com es troba usat en el passatge transcrit per Mn. Cardó, és indubtablement una innovació, que no va, però, contra les possibilitats estilístiques de la llengua (podia produir-se enfora de tota influència estrangera); ara, el que fóra deplorable és que ens poséssim a reemplaçar sistemàticament *qualsevol* per *no importa quin*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

La distinció que voldria establir Mn. Cardó entre *liberal* (forma erudita: sentit polític) i *lliberal* (forma popular: sentit moral), seria purament arbitrària, no equiparable a la que la llengua literària fa, per exemple, entre *llença* i *llança*, que recolza en un fet de la llengua parlada. *Liberal* i *lliberal* no són ni l'un ni l'altre formes *populars* quant a llur origen (ambdós són llatinismes); i, quant a llur ús, em penso que *lliberal* ha estat sobretot emprat modernament en el sentit polític, que ha estat indubtablement el més popular, el sentit moral expressant-se més aviat pet altres mots. Potser abans d'intentar la implantació de la solució proposada per Mn. Cardó, caldria posar-se la qüestió de si, en els mots *liberal, liberalisme, liberalitat*, etc., és preferible de conservar la *l* inicial llatina (com fem avui) o de reemplaçar-la per *ll* per acostar-nos a *lliure, llibertat, alliberar*, etcètera. Suposant que triomfés el segon criteri (que voldria dir que s'hi decantés la majoria dels escriptors i fos *sancionat* per l'Institut), llavors tindria un major fonament la solució proposada per Mn. Cardó, ço és, l'adopció de *liberal* com a mot tècnic del llenguatge polític (puix que recolzaria en un fet de la llengua: avui, en efecte, en el llenguatge polític tothom està d'acord a escriure aquest mot amb *l* inicial). Però hem de dir que no veiem cap avantatge a separar en dues formes diferents els dos sentits moral i polític que trobem reunits en tots els reflexos moderns de *liberalis*: el *liberal* castellà, el *libéral* francès, el *liberale* italià i el *liberal* anglès...

Com a preposicions locatives també em semblen a mi preferibles *davant de, damunt de*, etc., a *davant, damunt*, etc.; però tot tendint-se a fer la distinció proposada per Mn. Cardó, no em sembla que, ara com ara, pugui condemnar-se en absolut la construcció antiga *davant el palau, damunt la taula*, etc., que és encara la mallorquina.

Completament d'acord amb Mn. Cardó en el que es refereix als mots *res, mai, cap*, etc. Mn. Cardó sap que no em canso de recomanar l'ús d'aquests mots en les oracions interrogatives, condicionals, etc. En cadascun dels dos cursets de gramàtica que he donat aquest estiu (el de Palestra i el de l'Escola d'Estiu) he dedicat una lliçó sencera a aquesta qüestió. És lamentable que els escriptors no hi posin més esment.

També estic d'acord amb Mn. Cardó tocant l'abús que es fa avui de l'adjectiu *aliè*: és verament de doldre que *d'altri* i *estrany* es trobin gairebé sistemàticament reemplaçats per *aliè*, traducció còmoda de *ajeno*. No crec, però, que s'hagi d'arribar fins a bandejar-lo completament de la llengua.

Quant a *pesombre*, pregunta Mn. Cardó si valdria la pena d'acceptar definitivament aquest mot, avui usat per tothom, o si ha de bandejar-se implacablement. Que pensi només que *pesombre* per *pesadilla* (usat, en efecte, per molts en la llengua escrita, però completament estrany encara a

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

la llengua parlada) no és altre sinó una deformació de *pesadumbre* (passant per les formes vulgars *pesaúmbre*, *pesàumbre*). Una informació errònia va fer creure que s'havia trobat un bon substitut de *pesadilla*, i a això es deu la inclusió del mot en qüestió en el *Diccionari ortogràfic*. Reconegut l'error, sembla, però, natural que ens esforcem a combatre *pesombre*, com hem fet amb el *doncs* causal, el *quin* relatiu i altres innovacions equivocades. I volem creure que els autors que han emprat aquest mot, estaran més aviat disposats a renunciar-hi i s'esforçaran a bandejar-lo en les futures edicions de llurs obres, que no pas a persistir en l'ús d'un mot que constituiria un castellanisme de la pitjor espècie.

Ⓕ 2-3 Cardó (1930)

Ⓝ 52-54 El títol del curs impartit per Fabra la primavera d'aquell any a Palestra era el d'*Alguns punts de Gramàtica Catalana*. S'emmarcava dins la primera tanda de cursos de cultura catalana organitzats per Palestra, entitat que ell mateix presidia. Aquests van obtenir una gran acollida. El de Fabra, amb 131 inscrits, va ser el més nombrós; vg. Anònim (1930) i Romeva (1930). El curs a l'Escola d'Estiu s'enquadrava en l'onzena convocatòria d'aquesta, que reprenia la seva activitat aquell 1930, entre el 21 de juliol i el 16 d'agost, després de la interrupció de sis anys provocada per la dictadura de Primo de Rivera. El cinquè i darrer capítol de l'apartat dedicat a sintaxi dins el curs de Fabra versava, efectivament, sobre: «La negació. Estudi dels mots *res, cap, ningú, enlloc, mai i gens*»; vg. Diputació de Barcelona (1930: 7-8).

893

7 XI 1945

Els catalans ens gloriegem de tenir una llengua normalitzada –llengua de cultura, vehicle d'ensenyament, òrgan de govern–; però hem de reconèixer que no ens hem aplicat gaire a aprendre-la. Basta veure com, en els periòdics catalans que es publiquen actualment –quan fa més d'una trentena d'anys que la normalització del català ha estat assolida–, trobem insistentment emprades construccions i formes que, des que tenim fixada la llengua, cal considerar com a errònies. Això prova el desconeixement que molts tenen encara d'algunes de les regles gramaticals la coneixença de les quals és indispensable per a escriure correctament aquesta llengua de què ens sentim tan orgullosos.

El qui les hagués ben apreses no cometria, en efecte, faltes de gramàtica com les que hi ha en frases com les següents:

Com a prova de que nosaltres no hem cregut; Franco, persuadit de que la signatura d'un tractat...; tenim que fer un gran esforç; una consulta en regla en la qual tots i cada un de nosaltres hi tindrà veu i vot; el pròleg, en el

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

que s'expliquen; no els hi atorguem més que una mitja confiança; si ningú li ha fet veure que això es inexacte, li ferem veure nosaltres; el Sr. M. no hi podrà assistir; però encara no els hi ha comunicat; s'han obstinat en negar-ho; no poden jutjar-ho, doncs no coneixen les raons que...

És de creure que, en aquests moments en què estem mancats de llibres on estudiar el català, pot retre un bon servei als qui desitgin escriure'l correctament, la publicació d'unes lliçons de gramàtica en cadascuna de les quals es doni una regla sintàctica, o morfologica, o àdhuc ortogràfica (notem grafies com *païs, evaquació, salvatje*...) És creient-ho així, que m'he decidit a escriure aquestes lliçons de gramàtica, que ara apareixeran a *la Humanitat* amb el títol de *Converses Filològiques*, ço és amb el mateix títol amb què aparegueren fa anys, a *la Publicitat*, una sèrie de petits articles sobre qüestions de gramàtica catalana. Cal, però, advertir que les d'ara difereixen essencialment d'aquelles: llavors es tractava de fer conèixer les raons que, en l'obra de fixació de la llengua, havien aconsellat d'adoptar unes determinades construccions, formes i grafies, i de rebutjar-ne d'altres; mentre que ara no es tracta sinó de donar a conèixer unes quantes regles d'una llengua ja fixada. Aquestes lliçons desproveïdes de *raonaments*, no seran, doncs, en rigor, unes veritables *converses*.

894

21 XI 1945

S–1

En català els pronoms dits relatius són *que, qui, què* i *el qual. El qual* –amb el seu femení *la qual* i els seus plurals masculí i femení *els quals* i *les quals*– és l'anomenat relatiu compost; i *que, qui* i *què* es consideren com les tres formes que pot revestir l'anomenat relatiu simple. En la frase *Deixa'm el llibre que llegies*, el relatiu és *que*, i *el llibre* és l'antecedent d'aquest relatiu. En la frase *L'home amb qui anaves aquest matí, m'ha vingut a trobar aquesta tarda*, el relatiu és *qui*, i l'antecedent és *l'home*. En la frase *El martell amb què hem clavat els claus, on l'has posat?*, el relatiu és *què*, i l'antecedent és *el martell*. En la frase *Són qüestions de les quals caldrà fer un estudi detingut*, el relatiu és *les quals*, i l'antecedent *qüestions*.

Ara bé, una falta que es comet avui força sovint en la llengua escrita, és d'usar la combinació *el que* com a equivalent del relatiu compost *el qual*; per exemple, quan escrivim *El capítol III, en el que s'expliquen* en lloc de *El capítol III en el qual s'expliquen*. No és que en català no existeixi la combinació

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

el que, però aquesta combinació no deu emprar-se com equivalent de *el qual*. En una frase com *Aquest capítol i el que hem llegit abans són...*, la combinació *el que* vol dir *el capítol que: que*, sol, és el relatiu simple *que*, i *el* és l'antecedent d'aquest relatiu. Aquest *el que* (no equivalent a un *el qual*), és correcte. Parem esment que, en aquest exemple, no podríem dir *el qual* en lloc de *el que* (*Aquest capítol i el qual hem llegit abans són...*), i que, en canvi, en una frase com *Aquesta proposició a la que tots prestarem el nostre suport...*, pot dir-se *la qual* en lloc de *la que* (*Aquesta proposició a la qual tots prestarem el nostre suport...*); i amb això comprenem que *la que* hi és emprat com equivalent del relatiu compost *la qual*, i que, per consegüent, és incorrecte.

La regla que cal tenir en compte per evitar aquest *el que* erroni, és, doncs, ben simple: cada vegada que ens vingui a la ploma un *el que*, cal sols considerar si és substituïble per *el qual*: si ho és, senyal que és incorrecte. No cal però substituir-lo precisament per *el qual*: En lloc de *El capítol III, en el que s'expliquen*, pot escriure's *El capítol III, on s'expliquen* o *El Capítol III, en què s'expliquen.*

Assenyalem un altre substitut de *el qual* que, introduït un dia en el català pels descastellanitzants a ultrança de finals del segle passat, ara, quan semblava que s'havia aconseguit bandejar-lo, sembla rebrotar en el català de l'exili: *el quin*! (*El capítol III, en el quin s'expliquen...*).

895

1 XII 1945

S–2

En una frase com *És un afer del qual encara no m'havien parlat*, hi ha un conjunt de mots (*del qual encara no m'havien parlat*) que fa de complement determinatiu del nom *afer*. Dins aquest conjunt –que s'anomena proposició relativa perquè és una proposició subordinada introduïda per un pronom relatiu (*el qual*)–, aquest pronom expressa la mateixa idea que el seu antecedent (*afer*). Ara bé, en una proposició relativa, trobant-se l'antecedent (*afer*) representat pel pronom relatiu (*el qual*), s'incorre en una construcció defectuosa quan se'l representa una segona vegada per mitjà d'un pronom feble (en aquest cas, *en*) adjuntat al verb (*havien parlat*): *És un afer del qual encara no me n'havien parlat.*

En el català d'ara es troben nombrosos exemples d'aquesta construcció defectuosa: *«L'Ateneu X., del qual n'era el president»* (en lloc de *del qual era*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

el president). *«La nostra resposta, en la qual tots hi poden veure...»* (en lloc de *en la qual tots poden veure...*).

«Un nou partit on s'hi trobessin reunits tots els altres sectors» (En lloc de *on es trobessin reunits tots els altres sectors*).

«Aquestes consideracions que en tots els casos, sense excepció, les hem tingudes en compte» (en lloc de *hem tingut en compte*).

«Aquesta joventut a la qual li toca d'aixecar el nostre poble» (en lloc de *a la qual toca d'aixecar el nostre poble*).

«Una falta que, tot adonant-vos-en, no l'heu volguda esmenar» (on el pronom *l'*, adjuntat al verb de la proposició de relatiu, és dolent, però en canvi és bo el pronom *en* adjuntat al gerundi *adonant-vos*).

M–1

En la premsa catalana trobem cada dia més frequentment usats un nombre considerable de gerundis terminats en *guent*: *volguent, poguent, haguent, sapiguent, valguent, absolguent, prenguent, responguent, deguent, creguent, caiguent, coneguent, tinguent...* Volem creure que els escriptors que empren aquestes formes en *guent*, ho fan inadvertidament, no recordant que no són pas les adoptades per la llengua escrita: *volent, podent, havent, sabent, valent, absolent, prenent, responent, devent, creient, caient, coneixent, tenint...* No és de creure, en efecte, que els qui es gloriegen que els catalans tinguem, en fi, una llengua normalitzada, manquessin conscientment a les normes establertes donant la preferència a les formes en *guent* sabent que les formes que la llengua normalitzada ha acollit com a bones són unes altres.

Retinguem aquesta regla, ben simple: Cap gerundi en *guent* no és bo. No ho és tampoc cap infinitiu en *guer*. No escriguem, doncs, com fan molts avui, *volguer, poguer, haguer*, etc., sinó *voler, poder, haver*, etc.

896

13 XII 1945

S–3

El complement d'un verb com *accedir*, s'hi enllaça per mitjà de la preposició *a* (*Accediren a la nostra petició*); el complement d'un verb com *complaure's*, s'hi enllaça per mitjà de la preposició *en* (*Es complaïen en la contemplació d'aquells mals*). Són complements, tant els introduïts amb la preposició *a* com els introduïts amb la preposició *en*, tots ells representables pel pronom *hi* (*Hi accediren. S'hi complaïen*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Però quan el complement d'aquests verbs és un infinitiu en lloc d'un nom, mentre els verbs com *accedir* l'introdueixen amb la preposició *a* (dient-se *Han accedit a fer-ho*, amb *a*, com es diu, amb *a Han accedit a la nostra petició*), quan es tracta d'un verb com *complaure's*, la llengua vacil·la entre la construcció amb *en* i la construcció amb *a*: es diu *Es complauen en fer mal* i *Es complauen a fer mal*. D'aquestes dues construccions, es considera avui com la sola correcta la segona.

Pensar en fer-ho, sinó *Pensar a fer-ho*.

S'obstina en negar-ho, sinó *S'obstina a negar-ho*.

Han invertit cent mil pessetes en edificar aquesta casa, sinó *Han invertit cent mil pessetes a edificar aquesta casa*.

Tot consisteix en tenir les dues peces ben juntes, sinó *Tot consisteix a tenir les dues peces ben juntes*.

Es deliten en caçar i pescar, sinó *Es deliten a caçar i pescar*.

La regla que cal aprendre per a evitar l'ús de la preposició *en* davant d'un infinitiu complement d'un verb com *complaure's*, és aquesta: Quan un infinitiu fa de complement d'un verb que, en el cas d'ésser el seu complement un nom o pronom, s'hi enllaçaria amb la preposició *en*, l'infinitiu no s'ha d'introduir amb aquesta preposició, sinó amb la preposició *a*.

No és que la llengua no admeti la introducció d'un infinitiu amb la preposició *en*, però no és en aquesta classe de complements representables pel pronom *hi*, sinó en determinacions circumstancials que expressen precedència, causalitat: *En entrar jo, tots s'alçaren. En veure'ls tan pobres, tothom s'admirava que poguessin fer el que feien.* Són determinacions circumstancials que també poden ésser introduïdes amb la preposició *a* seguida de l'article *el*: *A l'entrar jo, tots s'alçaren. Al veure'ls tan pobres...* (D'aquestes dues construccions concurrents, l'una amb *en* i l'altra amb *al*, avui es tendeix a donar la preferència a la primera.)

M–2

No són els gerundis en *guent* (*poguent*, *diguent*, etc.) i els infinitius en *guer* (*volguer*, *sapiguer*, etc.) les soles formes verbals incorrectes que trobem amplament usades en les publicacions catalanes. Hi trobem sovint formes de present com *complasc*, *complasqui* en lloc de *complac*, *complagui*; *coneixo*, *coneixi*, en lloc de *conec*, *conegui*: *compareixo*, *compareixi*, en lloc de *comparec*, *comparegui*; *contradeixo*, *contradeix*, *contradeixi*, en lloc de *contradic*, *contradiu*, *contradigui*. Si hi ha qui usa *poguent*, *diguent*, *creguent*, en lloc de *podent*, *dient*, *creient*, hi ha, en canvi, qui usa *podés*, *diés*, *creiés*, en lloc de *pogués*, *digués*, *cregués*. Són freqüents, en el participi, *complascut*,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

aparescut, comparescut, en lloc de *complagut, aparegut, comparegut.* Trobem també de tant en tant formes de futur incorrectes com *perderé, permeteré, romperé,* en lloc de *perdré, permetré, rompré,* i àdhuc, algun cop, un infinitiu com *escriure* escrit *escriurer*!

N. D. L. R. – Com era de preveure, la publicació d'aquesta nova tanda de «Converses filològiques» ha estat acollida amb entusiasme. Per la nostra part estem orgullosos que Mestre Fabra hagi confiat a «La Humanitat» la publicació de les seves noves «Converses». N'estaríem doblement –i amb això creiem que tots prestaríem un servei a la nostra cultura– si les altres publicacions catalanes volguessin reproduir-les. D'acord amb el seu autor, des d'ara n'autoritzem la seva reproducció.

Ⓥ 6 *pronom*] pronom feble *ms* ‖ 13 *segona.*] segona. No s'escriurà, doncs: *ms*

897

25 xii 1945

M–3

Hi ha molts casos en què la llengua parlada vacil·la entre dues formes com *bevent i beguent, bevés i begués, beveu i begueu, bevem i beguem.* De les dues formes *bevent i beguent,* la llengua escrita rebutja la segona; en canvi, de les dues formes *bevés i begués,* rebutja la primera. Quant a les formes terminades en *eu* i *em,* totes dues són bones, però no poden emprar-se indistintament: *Vol que begueu més* és correcte, i no ho fóra *Vol que beveu més*; en canvi, *Beveu-ne més* és correcte, i no ho fóra *Begueu-ne més.*

Cas de *bevent i beguent.* Com hem dit en una altra conversa, totes les formes en *guent* són dolentes: no escriurem, doncs, *beguent, diguent, responguent, poguent, volguent, sapiguent, coneguent,* etc., sinó *bevent, dient, responent, podent, volent, sabent, coneixent,* etc. (Són igualment dolentes totes les formes d'infinitiu en *guer*: no escriurem, doncs, *poguer, volguer, haguer, sapiguer, capiguer,* etc., sinó *poder, voler, haver, saber, cabre,* etc.)

Cas de *bevés* i *begués.* Ací les formes en *gués* són les bones. No escriurem, doncs, *bevés, diés, creiés, podés, coneixés,* etc., sinó *begués, digués, cregués, pogués, conegués,* etc. Excepcions: en els verbs *saber* i *cabre* les formes bones són *sabés* i *cabés.* Cal rebutjar, doncs, *sapigués i capigués* (així com, en el participi, les formes *sapigut* i *capigut,* en lloc de *sabut* i *cabut,* que són les bones). En el verb *escriure, escrivís,* és millor que *escrigués.*

Cas de *beveu* i *begueu.* Una manera fàcil de conèixer quina de les dues formes cal emprar és deturar-se a veure quina forma prendria el verb si, en lloc de referir-se a *vós* o a *vosaltres,* es referís a *tu*: diem, sense cap vacil·lació, *Beu-ne més, No en beguis tant*; llavors direm *Beveu-ne més, No en begueu*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tant (a *beu* correspon *beveu*; a *beguis* correspon *begueu*: *Begueu-ne més, No en beveu tant* foren incorrectes). Com diem *Digues-ho* i no *Diu-ho*, direm *Digueu-ho* i no *Dieu-ho*; com diem *Mou-te* i no *Mogues-te*, direm *Moveu-vos* i no *Mogueu-vos*. Adreçant-nos a un que tractem de *tu* diem *Per què no li respons? Ell t'ha demanat insistentment que li responguis*. Llavors, adreçant-nos a un que tractem de *vós*, li direm *Per què no li responeu? Ell us ha demanat insistentment que li respongueu.*

Cas de *Bevem i beguem*. Ací també si diem *M'ha manat que no em mogui*, això és senyal que cal dir *Ens ha manat que no ens moguem*. Ara, que en l'imperatiu (en què no pot aplicar-se aquesta regla), no cal sinó recordar que la forma correcta és sempre la forma terminada en *guem*: *Beguem-ne una copa més. No en beguem més. Responguem-li. Diguem-li-ho.*

S–4

Les tres frases següents són exemples dels tres casos en què és correcte l'ús del mot *quin*:

Quin dia arribarà?
No sé quin dia arribarà.
Quin dia més rúfol

Però, en mala hora, s'introduí artificiosament en la llengua escrita un *quin* amb què s'intentà substituir el relatiu *qual* i que cuidà eliminar-lo. Aquest *quin*, combatut insistentment des de fa almenys mig segle, encara no ha estat del tot bandejat de la llengua escrita: en trobem encara exemples en les publicacions catalanes actuals:

«... aquesta reforma, de la quina s'han declarat partidaris...»
«... s'han recaptat uns vint mil francs, quina quantitat serà destinada a ...»
«... el capità X, quins fills foren emportats per les forces de...»

En la primera d'aquestes frases, *la quina* està en lloc d'un *la qual*: *...Aquesta reforma, de la qual s'han declarat partidaris...*

En la segona, *quina quantitat* està en lloc d'un *la qual quantitat... s'han recaptat uns vint mil francs, la qual quantitat serà destinada a ...*

En la tercera, *quins fills* està en lloc d'un *els fills del qual... el capità X, els fills del qual foren emportats per les forces de.*

Notem un *quins* també erroni: el que es troba algun cop usat com a plural del pronom *qui*: *Tots eren al voltant de la taula, quins drets, quins asseguts*. S'ha de dir *qui drets qui asseguts*. El plural de qui (Ex.: *qui és?*) no és *quins* sinó *qui* (Ex.: *qui són?*).

Ⓝ 8 Vegeu *CF* 895,24-38.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

898

7 I 1946

S–5

Siguin les tres frases:

1. *He sentit el plor del nen.*
2. *He sentit plorar el nen.*
3. *He sentit que el nen plorava.*

El mateix ofici que en la frase 1 fa el grup *el plor del nen*, i en la frase 2 fa el grup *plorar el nen* (ço és, l'ofici de complement del verb *he sentit*), fa, en la frase 3, el grup *que el nen plorava*, el qual és una proposició (*el nen plorava*) introduïda amb el mot merament conjuntiu *que* (ço és, un *que* conjunció).

Amb el verb *gloriejar-se* es poden formar frases com:

1. *Es gloriegen de la seva ociositat.*
2. *Es gloriegen de no treballar.*

En aquestes frases el verb (*es gloriegen*), a diferència del verb *he sentit* en les frases més amunt esmentades, s'enllaça amb el nom (*ociositat*) o amb l'infinitiu (*treballar*) per mitjà d'una preposició: la preposició *de*. Ara bé, quan el complement del verb *gloriejar-se* és, en lloc d'un nom o d'un infinitiu, una proposició introduïda amb la conjunció *que*, no cal posar davant seu la preposició *de*, ans la construcció preferible, en general, és la seva introducció per mitjà de la simple conjunció *que*:

3. *Es gloriegen que els seus fills no treballen.*

Són molts, però, els qui en una frase com aquesta emprarien la combinació *de que* més aviat que la simple conjunció *que*, escrivint: *Es gloriegen de que els seus fills no treballen.* I és que pocs semblen haver hagut esment d'una recomanació que ja es va fer a l'hora de la normalització de la llengua i s'ha repetit després en articles, conferències, etc.: que convenia evitar l'ús de la preposició *de* davant de la conjunció *que*. Així, malgrat que es digués *Es gloriegen de no treballar*, no s'havia de dir *Es gloriegen de que els seus fills no treballen*, sinó *Es gloriegen que els seus fills no treballen*, com no s'havia de dir *Estic molt content de que ho hagis fet*, sinó *Estic molt content que ho hagis fet*; ni *Com a prova de que no he dit mai això*, sinó *Com a prova que no he dit mai això*; ni *Sota pretext de que era massa tard*, sinó *Sota pretext que era massa tard.*

I aquesta recomanació s'estenia a les preposicions *a* i *en.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

S. - 5

Siguin les tres ~~formulacions~~ frases:

1. He sentit el plor del nen.
2. He sentit plorar el nen
3. He sentit que el nen plorava

El mateix ofici que en la frase 1 fa el grup el plor del nen, i en la frase 2 fa el grup plorar el nen (és a dir, l'ofici de complement del verb he sentit), fa, en la frase 3, el grup que el nen plorava, el qual és una proposició (el nen plorava) introduïda amb el mot merament conjuntiu que (és a dir, un que conjunció).

Amb el verb gloriejar-se es podem formar frases com:

1. Es gloriegen de la seva ociositat.
2. Es gloriegen de no treballar.

En aquestes frases el verb (es gloriegen), a diferència del verb he sentit

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

en les frases més amunt esmentades, s'enllaça amb el nom (ociositat) o amb l'infinitiu (treballar) per mitjà d'una preposició: la preposició de. Ara bé, quan el complement del verb gloriejar-se és, en lloc d'un nom o d'un infinitiu, una proposició introduïda amb la conjunció que, no cal posar davant seu la preposició de, ans la construcció ~~lingüda com a bona~~ preferible, en general, és la seva introducció per mitjà de la simple conjunció que:

3. Es gloriegen que els seus fills no treballen.

Són molts, però, els qui en una frase com aquesta emprarien ~~més~~ ~~aviat~~ la combinació de que ~~[illegible]~~ més aviat que la simple conjunció que, escrivint: Es gloriegen de que els seus fills no treballen. I és que

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

pocs semblen haver hagut esment d'una recomanació que ja es va fer a l'hora de la normalització de la llengua i s'ha repetit després en articles, conferències, etc.: que convenia evitar l'ús de la preposició de davant de la conjunció que. Així, malgrat que es digués Es gloriegen de no treballar, no s'havia de dir Es gloriegen de que els seus fills no treballen, sinó Es gloriegen que els seus fills no treballen, com no s'havia de dir Estic molt content de que ho hagis fet, sinó Estic molt content que no hagis fet; ni Com a prova de que no he dit mai això, sinó Com a prova que no he dit mai això; ni Sota pretext de que era massa tard sinó Sota pretext que era massa tard.

I aquesta recomanació s'estenia a les preposicions a i en.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

899

1 II 1946

S–6

Un verb com *gloriejar-se* regeix la preposició *de*: *Es gloriegen d'haver fet això*. Però si el complement de *gloriejar-se* és una proposició introduïda amb la conjunció *que* (tal com *que els seus fills no treballen*), aquest complement no exigeix davant seu la preposició *de*, ans, al contrari, és preferible de prescindir-ne: *Es gloriegen que els seus fills no treballen.*

Que cal preferir el simple *que* a la combinació *de que* s'ha dit i repetit des de fa més d'una trentena d'anys, però aquesta recomanació sembla haver passat inadvertida per una gran part dels nostres escriptors a jutjar per la freqüència amb què, en les publicacions actuals, apareix usada l'anteposició de la preposició *de* a la conjunció *que*, la qual sol, llavors, escriure's *què*: *Es gloriegen de què els seus fills no treballen.*

Costa imaginar-se que hom es posi a escriure en català sense haver-ne estudiat la gramàtica. Molts, segurament, hauran llegit algun cop una gramàtica catalana; però, llavors, com s'explica que, en les publicacions catalanes, es trobi infringida tan sovint, gairebé sistemàticament, la regla en què es condemna l'ús de la combinació *de què* (amb un *què* conjunció)? Heus ací aquesta regla, ben entenedora i fàcil de recordar:

Quan una proposició introduïda amb la conjunció *que* fa de complement d'un verb, d'un adjectiu o d'un nom que, en el cas d'ésser llur complement un nom, un pronom o un infinitiu, el volen precedit de la preposició *de*, no per això una tal proposició ha d'anar precedida d'aquesta preposició; ans al contrari, *de que* és una combinació que s'ha de mirar d'evitar.

Exemples (trets de la *Gramàtica Catalana* publicada per l'*Institut d'Estudis catalans*): *Estic molt content del resultat.* Però: *Estic molt content que hagis vingut.*

Estaven segurs d'ell. Però: *Estaven segurs que no ho faríem.*

Tenien l'esperança de trobar-t'hi. Però: *Tenien l'esperança que vindríeu un dia o altre.*

Ho fa amb la condició de no desfer-ho fins la setmana entrant. Però: *Ho fa amb la condició que no ho desfacin fins la setmana entrant.*

Té por dels llops. Però: *Té por que no vindran.*

No t'enfadis del que et dic. Però: *No t'enfadis que et digui això.*

Et recordes d'en Pere? Però: *Et recordes que ells t'ho van dir?*

En una altra conversa parlarem de les combinacions *a què* i *en què*, que es troben també sovint usades a tort en lloc de la simple conjunció *que.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

900

15 II 1946

S–7

Hem de mirar, doncs, d'evitar el contacte de la preposició *de* amb la conjunció *que*, del qual trobem avui tants d'exemples en les publicacions catalanes. Així, malgrat dir-se *Es gloriejaven de llur coratge, Es gloriejaven d'això, Es gloriejaven d'haver-ho fet* (frases en què el complement del verb *gloriejar-se* és introduït amb la preposició *de*), no es dirà *Es gloriejaven de que els seus fills no treballen*, sinó Es *gloriejaven que els seus fills no treballen.*

El mateix que diem de la combinació *de que*, pot dir-se de les combinacions *a que* i *en que*. Així, malgrat dir-se *Vam accedir a la seva petició, Vam accedir a rebre'ls*, no es dirà *Vam accedir a que ho fessin ells*, sinó *Vam accedir que ho fessin ells*; malgrat que es digui *S'ha acostumat a la foscor, S'ha acostumat a venir tots els dies*, no es dirà *Acostumeu-lo a que vingui cada dia a la mateixa hora*, sinó *Acostumeu-lo que vingui cada dia a la mateixa hora.* Malgrat dir-se *Obstinar-se en una cosa, Obstinar-se a fer una cosa*, no es dirà *Obstinar-se en que* (o *a que*) *facin una cosa*, sinó *Obstinar-se que facin una cosa.*

Convé advertir que l'omissió de la preposició no és l'únic mitjà de què disposem per a evitar les combinacions *de que, a que* i *en que*, jutjades incorrectes. Per exemple, en una frase com *L'error prové de que, en els càlculs, no s'ha tingut en compte...*, pot evitar-se la combinació *de que* reemplaçant-la pel grup *del fet que* o bé ometent la conjunció i posant en infinitiu el verb de la proposició subordinada: *L'error prové del fet que, en els càlculs, no s'ha tingut en compte...* o bé *L'error prové de no haver-se tingut en compte en els càlculs...* En el cas d'aquesta frase és perfectament admissible l'omissió de la preposició davant de la conjunció *que* (*L'error prové que, en els càlculs, no s'ha tingut en compte...*), però hi ha casos en què indubtablement no ho és, i per a aquests casos és que convé recordar que pot mantenir-se la preposició sense per això haver de recórrer a les combinacions *de que, a que* i *en que*: en la gran majoria d'aquests casos basta, per a evitar-les la intercalació d'un mot (nom o pronom) entre la preposició i la conjunció.

El francès evita també l'encontre de certes preposicions amb la conjunció *que* intercalant un mot entre la preposició i aquesta conjunció, d'on provenen les seves combinacions *de ce que, à ce que*, etc: *Je suis fâché de ce que vous ne m'ayez pas prévenu* (al costat, però, ací de *Je suis fâché que vous ne m'ayez pas prévenu*). Una construcció que és un pas cap aquestes combi-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

nacions franceses, la trobem en aquest passatge en què l'autor sembla haver volgut evitar un *en que*: «*Aquests dos projectes es diferencien essencialment en això, que l'un obeeix al desig de... i en l'altre no s'ha tingut en consideració...*»

901

1 III 1946

P–1

De la mateixa manera que un verb com *e-xa-mi-nár* es diu, en el present, *e-xa-mí-na* i no *e-xá-mi-na*, en un verb com *can-vi-ár* es deia *can-ví-a* i no *cán-vi-a*. Però quan jo era infant ja hi havia qui, sota la influència del castellà, que diu *cámbia*, deia *cánvia* en lloc de *canvía*, així com *estúdia*, *pronúncia*, etc. en lloc de *estudía*, *canvía*, etc. De llavors ençà les pronúncies *cánvia*, *estúdia*, *pronúncia*, reemplaçant les pronúncies tradicionals *canvía*, *estudía*, *pronuncía*, han anat prenent una gran extensió fins al punt que actualment ja gairebé tothom accentua a la castellana aquestes formes verbals.

Al començament d'aquest segle, quan les formes en *ía* eren ben vivents encara, es donava el cas que molts catalans les empraven àdhuc parlant en castellà. Recordo el cas d'un català, professor en una Escola de Bilbao, al qual els seus alumnes, de llengua castellana, havien tret una cançó que començava així: «El señor Galé tiene la manía de que nadie estudía.» Es tractava d'un català que, parlant en castellà, accentuava les dites formes a la catalana. Ara, en canvi, són munió els catalans que, parlant en català, les accentuen a la castellana! Hauríem de parar esment en aquest defecte de pronunciació i esforçar-nos a evitar-lo.

Vet-ací un altre defecte de pronunciació que també devem a la influència castellana:

En català, com sabem, hi ha una *s* sorda (la que se sent, per exemple, en els mots *pensa*, escrita *s*, *passa*, escrita *ss*, *força*, escrita *ç*, *cendra*, escrita *c*) i una *s* sonora (la que se sent, per exemple, en els mots *nosa*, escrita *s*, *onze*, escrita *z*). I ocorre que, quan un mot acabat en *s* va seguit d'un mot començat en vocal, aquesta *s* final, que és sorda, es canvia en una *s* sonora en enllaçar-se amb la vocal inicial del mot següent. En el grup de mots *En tinc dos*, la *s* del mot *dos*, és una *s* sorda; però en el grup de mots *Dos amics* la *s* del mot *dos* és una *s* sonora (ço és, sona com la *s* de *nosa*, no com la *s* de *pensa*). El castellà es diferencia del català en el fet que, en enllaçar la *s* final d'un mot amb la vocal inicial del mot següent, la *s* es manté sorda: la *s* del mot

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

dos és sorda en el grup *Dos amigos* com ho és en el grup *Tengo dos*. I aquí també ha ocorregut –i amb quina freqüència!– que, parlant en castellà, hi féssim a la catalana l'enllaç de les *s* finals. Però recentment s'ha produït el fet contrari: que hi ha catalans, malauradament cada dia més nombrosos, que fan en català, l'enllaç de les *s* finals a la castellana dient *dossamics* en lloc de *dosamics*, i confonent, així, *els astres* amb *els sastres*!

902

15 III 1946

L–1

Hem vist en una conversa anterior que la combinació *el que* és bona en una frase com *S'ha emportat els meus llibres i el que m'havies deixat* (on *el que* vol dir *el llibre que*), però és dolenta en una frase com *Llegeix aquest llibre, en el que trobaràs molts exemplars d'aquesta construcció defectuosa* (on *el que* vol dir *el qual*). Aquest *el que* dolent és un calc d'un *el que* castellà (*Lee este libro, en el que encontrarás...*) Vet-ací un cas en què l'ús del mot ben català (*que*) constitueix un castellanisme.

En constitueix així mateix un l'ús del mot *doncs* en una frase com «*Aquest exemple han d'imitar-lo les classes obreres, doncs aquesta tàctica ha portat grans avantatges*». Ací el *doncs* és emprat per a introduir una proposició (*aquesta tàctica ha portat grans avantatges*) en la qual s'expressa la *causa* per què s'ha de fer allò que es diu en la proposició anterior. És un exemple del famós *doncs* causal que un temps infectà el català de la renaixença. En bon català el mot *doncs* no ha estat mai una conjunció causal. Com fou, doncs, que s'introduí en la llengua escrita? És que en castellà, al costat d'un *pues* no causal (*No me escuchas? Pues ya te arrepentirás*) al qual correspon en català el mot *doncs* (*No m'escoltes? Doncs, ja te'n penediràs*), hi ha un *pues* causal (*Sufre la pena, pues cometiste la falta*), i en tractar d'evitar el castellanisme *pues* de la llengua parlada, no s'ocorregué sinó reemplaçar-lo pel mot *doncs*, i amb *doncs* es traduí tot *pues* castellà, tant el causal com l'altre. I, així, a un *Sufre la pena, pues cometiste la falta* es féu correspondre un *Sofreix la pena doncs has comès la falta*. Malgrat la voga que aconseguí el *doncs* causal (el *Patufet* el servia abundosament a la nostra mainada), no arribà, sortosament, a penetrar en la llengua parlada; però ens n'ha costat, de feina, netejar-ne la llengua escrita! Darrerament, a casa nostra, ja gairebé el podíem donar per bandejat; però ací, en l'exili, hem cons-

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

tatat que encara se'n troben exemples en les publicacions actuals. És que el deixaríem rebrotar?

Anàlogament, hi ha casos en què l'ús del mot català *baix* constitueix un castellanisme. Es diu, en català, *En Pere no és alt, és més aviat baix, No parlis tan alt, parla més baix, Els uns eren a dalt, els altres, a baix*, frases en què *baix* correspon a *bajo*. Ara bé, el fet que, en la majoria dels casos, al mot castellà *bajo* correspongui el mot català *baix* ha estat causa que una expressió com *bajo la dirección de* hagi estat traduïda per *baix la direcció de*, quan en bon català s'ha de dir *sota la direcció de* com s'ha de dir, amb *sota* i no *baix*: *Servir sota les ordres de, Llibre publicat sota la cura de l'Institut, Sota pretext que era massa tard, Sota la influència del seu preceptor, Sota aquest aspecte.*

Ⓝ 1-5 Vegeu *CF* 894. ‖ 22-24 Vegeu *CF* 14.

903

30 III 1946

S–7

En la frase *Demà enviaré aquestes caixes al meu oncle*, hi ha dos complements del verb *enviaré*: l'un (*aquestes caixes*) designa la cosa que serà enviada; l'altre (*al meu oncle*) designa la persona a qui serà enviada aquesta cosa. Si el mateix pensament expressat en aquesta frase, el volguéssim comunicar al nostre interlocutor després d'haver-li dit *Avui he rebut aquestes caixes*, podríem fer-ho dient *Demà les enviaré al meu oncle*, frase en la qual la cosa que diem que enviarem (les caixes) seria designada pel pronom feble *les*. Si l'hi volguéssim comunicar després d'haver-li dit *El meu oncle ha tornat de París*, podríem fer-ho dient *Demà li enviaré aquestes caixes*, frase en la qual el pronom feble *li* voldria dir *al meu oncle*. I si l'hi volguéssim comunicar després d'haver-li dit *El meu oncle m'ha demanat aquestes caixes*, podríem fer-ho dient *Demà les hi enviaré*, frase en la qual el pronom feble *les* voldria dir *aquestes caixes*, i el pronom feble *hi* voldria dir *al meu oncle*.

Parem esment que, en l'expressió dels complements d'un verb per mitjà de pronoms febles, cada complement és representat per un sol pronom, cada pronom representa un sol complement. Si es té en compte això, no es caurà en l'error d'escriure, per exemple, referint-se a uns amics, *Demà els hi enviaré aquestes caixes*, frase en la qual un sol complement (*als meus amics*) seria representat per dos pronoms (*els* i *hi*), o en l'error d'escriure *El meu oncle m'ha dit que t'havia deixat un llibre i que encara no li havies tornat,*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

frase en la qual amb un sol pronom (*li*) serien representats dos complements (*el llibre* i *al meu oncle*). En aquella frase calia escriure *els* en lloc de *els hi*, i, en aquesta, *l'hi* en lloc de *li*.

Però, tot emprant-se dos pronoms per a representar dos complements, es pot incórrer encara en una falta de gramàtica com, per exemple, quan per a dir que enviarem un llibre a uns amics diem *Els hi enviarem*, en lloc de dir *Els l'enviarem*. Hi ha, però, una manera ben fàcil de determinar en cada cas quins són els dos pronoms que cal emprar perquè la combinació pronominal sigui correcta: en el cas present, si representéssim per un pronom feble el sol complement *als amics*, diríem *Els enviarem el llibre*, i si representéssim per un pronom feble el sol complement *el llibre*, diríem *L'enviarem als amics*; doncs, els dos pronoms a combinar en el cas que vulguem representar tots dos complements per pronoms febles, son *els* i *l'*. Solament cal tenir en compte que si l'un dels dos pronoms és *el, la, els* o *les* i el que s'ha de combinar amb aquest pronom és el pronom *li*, aquest *li* es canvia en *hi*. Exemple: per a comunicar el pensament expressat en la frase *He comprat aquestes cadires a la Maria*, diem, referint-nos a les cadires, *Les he comprades a la Maria*, i, referint-nos a la Maria, diem *Li he comprat aquestes cadires*: els dos pronoms a combinar, en el cas que vulguem representar tots dos complements (*les cadires* i *a la Maria*) per pronoms febles, son *les* i *li*, i llavors, canviant *li* en *hi*, direm: *Les hi he comprades*.

904

14 IV 1946

S–8

En el català parlat, quan adjuntem *li* a un verb, amb aquest *li* a vegades representem un sol complement, a vegades en representem dos. Diem, per exemple, referint-nos a un nen: *No vols que li deixi el càvec? No tinguis por: no li deixaré*. És fàcil de veure que amb el primer *li* representem un sol complement (*al nen*), mentre que amb el segon representem dos complements (*el càvec* i *al nen*). Ara bé, el primer està ben escrit escrivint-lo *li*; però el segon no s'ha d'escriure *li* sinó *l'hi*, combinació dels dos pronoms *l'*, que representa el complement *el càvec*, i *hi*, que representa el complement *al nen*. La grafia *li* no és correcta sinó en el cas que el *li* de la llengua parlada expressa un sol complement. Si es té en compte això, és fàcil de copsar quins dels *li* que figuren en les frases següents estan ben escrits i quins caldria escriure altrament (*l'hi, la hi* o *li ho*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

En permeto recomanar al lector que faci el següent exercici: corregir, en aquestes frases, tots els *li* que jutgi defectuosos.

1. *Ell t'escriu sovint, i tu no li escrius mai.*
2. *Li van prometre un llibre i encara no li han donat.*
3. *Encara no li han donat el llibre que li van prometre.*
4. *Ella ens envia flors, i nosaltres li enviem fruita.*
5. *Si el volia comprar, li vendríem.*
6. *Si la volia comprar, li vendríem.*
7. *Abans el trobava cada dia al cafè; ara no li veig mai.*
8. *Ja heu pujat l'armari al primer pis? –Ara li pujarem.*
9. *La Maria li ha demanat la raqueta; però ell no li vol deixar.*
10. *T'he dit que posessis el ram al gerro, i encara no li has posat .*
11. *Si no li parles més alt, no et sentirà.*
12. *Digueu-li que vingui. Li direu?*
13. *A tu, t'ho contaré. Però tu, si veus en Joan, no li contis.*
14. *Li cedien l'hort. Li cedien, i no l'ha volgut.*
15. *Li agraeixo que m'hagi portat a casa en el seu cotxe.*
16. *M'ha portat a casa en el seu cotxe. Li agraeixo.*
17. *El nen plora. Què li han pres?*
18. *Ja no té el llapis? Que li han pres?*

Són bons: –el *li* de la frase 1; –el primer de la 2; –els dos de la 3; –el de la 4; –el primer de la 9; –el de la 11; –el primer de la 12; –el primer de la 14; –el de la 15; –el de la 17.

(Acabarà en el número vinent)

905

30 IV 1946

S–8

(Acabament)

Correccions a fer:

2. *i encara no l'hi han donat.*
5. *l'hi vendríem.*
6. *la hi vendríem.*
7. *Ara no l'hi veig mai.*
8. *Ara l'hi pujarem.*
9. *però ell no la hi vol deixar.*
10. *i encara no l'hi has posat.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

12. *Li ho direu?*
13. *no li ho contis.*
14. *L'hi cedien, i no l'ha volgut.*
16. *Li ho agraeixo.*
18. *Que l'hi han pres?*

Remarca. Per a veure clarament que el segon *li* de la frase 2 no té el mateix valor que el segon *li* de la frase 3, basta veure la forma que prendrien aquestes frases si la persona a qui es va prometre el llibre fos *tu* en lloc de *ell*:

2. *Et van prometre un llibre i encara no te l'han donat.*
3. *Encara no t'han donat el llibre que et van prometre.*

Fent una substitució anàloga en 17 i 18, tindríem

Per què plores? Què t'han pres?
Ja no tens el llapis. Que te l'han pres?
(A *et* correspon *li*; a *te l', l'hi*).

S–9

Parlem avui de la combinació *els hi*, que pot revestir, ultra aquesta forma, les formes *'ls hi* i *los hi* (*els hi venem, vendre'ls-hi, venguem-los-hi*). El que direm de *els hi*, entengui's que ho diem també de *'ls hi* i *los hi*.

Primitivament *els hi* és la combinació de *els* amb l'adverbi de lloc *hi*. Ex.: *Ells no deuen anar mai al teatre: no els hi veig mai* (on *hi* vol dir *al teatre*). Però no tarda a aparèixer en la llengua un *els hi* en què *hi* reemplaça el pronom *li*. Aquest *els hi* (que trobem abundantment usat en el català medieval, al costat de *los hi*) és la combinació avui adoptada quan es tracta de combinar els dos pronoms *els* i *li*.[1] En són exemples: *En Joan m'ha demanat els llibres. Vols que els hi porti?* (on *hi* vol dir *a ell*). *La Maria demana els seus vestits: els hi has de tornar* (on *hi* vol dir *a ella*). Vet ací els sols *els hi* correctes.

Tots els altres *els hi* del català actual, cal evitar-los, començant per un *els hi* amb què es representa un sol complement. Ex.: *Això, a nosaltres, no ens agrada; i, a ells, tampoc no els hi agrada.* En català, el plural de *el* és *els*, el plural de *la* és *les*; el plural de *li* és *els*:

1. *Veuràs el teu amic? – El veuré demà.*
   Veuràs els teus amics? – Els veuré demà.
2. *Veuràs la teva amiga? – La veuré demà.*
   Veuràs les teves amigues? – Les veuré demà.
3. *Escriuràs al teu amic* (o *a la teva amiga*)? *– Li escriuré demà.*
   Escriuràs als teus amics (o *a les teves amigues*)? *– Els escriuré demà.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Aquest *els* que vol dir *a ells* o *a elles* és el que es troba en català modern llargament reemplaçat per la combinació *els hi*. Hom ha condemnat amb raó l'ús d'aquest *els hi*. No escriurem, doncs:

Quan ells vindran, els hi donaré aquest ram.
ni *No el volen pas comprar: no els hi agrada.*
ni *Si les veig, els hi diré que has arribat.*
ni *Amb què jugaran si els hi prens les joguines?*

Sinó:

Quan ells vindran, els donaré aquest ram.
No el volen pas comprar: no els agrada.
Si les veig, els diré que has arribat.
Amb què jugaran si els prens les joguines?

Les conseqüències de l'aparició d'aquest *els hi*, plural de *li*, han estat funestes per a les combinacions pronominals binàries el primer element de les quals és el pronom *els* i àdhuc per a aquelles en què el primer element és el pronom *les*. Avui trobem, en efecte, reemplaçades sovint per *els hi* les combinacions *els el, els la, els els, els les, els ho* i àdhuc *les hi*!

1. *Si ens el deixen* (el cove), *els hi tornarem tot seguit.*
2. *Si ens la deixen* (l'escala), *els hi tornarem ara mateix.*
3. *Si ens els han presos* (els sacs), *no els hi podem pas tornar.*
4. *Si ens les han preses* (les claus), *no els hi podem pas tornar.*
5. *Si ens ho han robat, com els hi podem tornar?*
6. *La Maria demana les joies. Els hi has de tornar.*

En 1 calia dir *els el tornarem tot seguit*; en 2, *els la tornarem ara mateix*; en 3, *no els els podem pas tornar*; en 5, *com els ho podem tornar?* en 6 (on *hi* és correcte), *les hi has de tornar* (*les*, ço és *les joies*).

Una conseqüència curiosa de l'addició de *hi* al pronom *els* (plural de *li*) és que quan aquest pronom s'ha de combinar amb un *en*, aquest *en* s'intercala entre *els* i *hi*. Exemples: *Sempre dónes diners als nois. No els en hi donis tant!* (en lloc de *No els en donis tant!*).

1. Això no vol dir que hom condemni l'ús de la combinació *li'ls* per part dels escriptors d'aquelles regions en què s'ha mantingut la combinació antiga *los hi*, transformada –amb una altra ordenació dels seus elements–, el *li'ls* (com *lo li, la li, les li* en *li'l, li la, li les*).

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

906

6 VI 1946

S–10

Un procediment que se sol recomanar per a determinar quina és la combinació pronominal que ens cal escriure quan tractem de representar per mitjà de pronoms febles dos complements d'un verb, és el que consisteix a veure quin pronom empraríem si tractàvem de reemplaçar per un pronom feble un sol dels dos complements; veure després quin pronom empraríem si fos solament l'altre complement el que tractàvem de reemplaçar per un pronom feble; i, llavors, combinar aquells dos pronoms. Si l'un d'aquells pronoms fos *los* i l'altre *ho*, la combinació a emprar fóra *los ho*.

Sigui la frase *Digueu als meus germans que en Jordi ja ha arribat*. El verb *digueu* hi va acompanyat de dos complements: *als meus germans* (que designa les persones a qui s'ha de dir una cosa) i *que en Jordi ja ha arribat* (que designa la cosa que s'ha de dir). Si tractem de comunicar el pensament expressat en aquesta frase representant el complement *Als meus germans* per un pronom feble, aquest és *los*: *Si veieu els meus germans, digueu-los que en Jordi ja ha arribat*. – Si és l'altre complement (*que en Jordi ja ha arribat*) el que tractem de representar per un pronom feble, aquest és *ho*: *En Jordi ja ha arribat: digueu-ho als meus germans*. – Doncs, si volem expressar per pronoms febles els dos complements, la combinació pronominal que ens cal emprar serà *los ho*: *En Jordi ja ha arribat; si veieu els meus germans, digueu-los-ho*.

Un altre exemple: *Porta les eines als treballadors.– Els treballadors ja són ací: porta'ls les eines* (on *'ls* vol dir *als treballadors*). – *Ací tens les eines; porta-les als treballadors* (on *les* vol dir *les eines*). – *Aquestes son les eines dels treballadors: porta'ls-les* (on *'ls* vol dir *als treballadors* i *les* vol dir *les eines*).

Cal, però, advertir que la combinació pronominal a emprar no és sempre la suma dels dos pronoms obtinguts per aquest procediment. Quan l'un dels dos pronoms és *el, la, els* o *les* i l'altre és *li*, aquest es canvia en *hi*; així, en lloc de les combinacions *li'l, li la, li'ls, li les*, s'empren les combinacions *l'hi, la hi, els hi, les hi*.[1] Exemple: *Porta les eines al fuster. – El fuster ja és ací: porta-li les eines* (on *li* vol dir *al fuster*). – *Ací tens les eines: porta-les al fuster* (on *les* vol dir *les eines*). *Aquestes són les eines del fuster: porta-les-hi* (on *les* vol dir *les eines* i *hi* vol dir *al fuster*: *hi* és emprat aci en lloc de *li*). També trobem, en la llengua parlada, *li* canviat en *hi* quan l'altre pronom és *en*, per exemple, quan diem *En Jordi volia cervesa, i no n'hi han volgut donar*. Però

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

n'hi per *li'n* és sols admissible en el llenguatge col·loquial: la combinació correcta és *li'n*, que és la que s'obté pel procediment de les substitucions parcials: el pensament expressat per una proposició com *no han volgut donar cervesa a en Jordi* és expressat per *no n'han volgut donar a en Jordi* darrera d'una proposició com *M'han donat cervesa a mi*; és expressat per *no li han volgut donar cervesa* darrera d'una proposició com *En Jordi tenia set*; doncs: *En Jordi volia cervesa, i no li n'han donat.*

Cal advertir, encara, que la llengua evita l'encontre del pronom *ho* amb els pronoms *hi* i *en*, així com l'encontre de dos *en*. Significant *Posa això al calaix*, diem *Posa-ho al calaix* (on *ho* vol dir *això*) i *Posa-hi això* (on *hi* vol dir *al calaix*), però no *Posa-ho-hi*. Significant *Treu això del calaix* (on *ho* vol dir *això*) i *Treu-ne això* (on *ne* vol dir *del calaix*), però no *Treu-n'ho*. Significant *Hem tret armes de la caixa*, diem *N'hem tret armes* (on *en* vol dir *de la caixa*), i *N'hem tretes de la caixa* (on *en* vol dir *armes*), però no *Ne n'hem tretes*.

1. Això no vol dir que aquells en el parlar dels quals son encara vives aquelles combinacions, no les puguin emprar en el llenguatge escrit.

Ⓥ 46 «*del calaix*»] per a la comprensió del text hauria de dir: «del calaix», diem «Treu-ho del calaix»

907

18 VI 1946

S–11

Quan en una proposició negativa alguns dels mots *mai, enlloc, gens, cap, res, ningú, tampoc* o de les expressions *en ma vida, ni l'un ni l'altre* i anàlogues precedeix el verb, és comú, en el llenguatge corrent, d'ometre la partícula *no* que, com a regla general, acompanya el verb de les proposicions negatives. Diem *No hi vaig mai*, però habitualment no diem *Mai no hi vaig*, sinó *Mai hi vaig* (amb omissió del *no*). Ara bé, és sempre preferible –i àdhuc en alguns casos indispensable– d'evitar aquesta omissió de la partícula negativa.

Això fa que, posats a evitar-la, ens calgui afegir un *no* a la frase en la majoria dels casos en què algun d'aquells mots o d'aquelles expressions precedeix el verb i aquest no va acompanyat d'un *no*; però no en tots, i la millor manera d'esbrinar si un verb que ve al darrera d'algun d'aquells mots o d'aquelles expressions ha d'anar o no ha d'anar acompanyat d'un *no*, és de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

mirar el que passaria si, en lloc d'anar el dit mot o expressió al davant d'un verb, li anava al darrera.

Diem, per exemple, *Mai hi vaig*. Si posposàvem *mai* al verb, diríem *No hi vaig mai*. Doncs, en el cas que *mai* vagi davant del verb, escriurem *Mai no hi vaig*.

Diem *sense mai veure'l*. Si posposàvem *mai* al verb, diríem *Sense veure'l mai*. Doncs, en el cas que posem *mai* davant del verb, escriurem *Sense mai veure'l* (i no *Sense mai no veure'l*), com algú fa erradament.

No oblidem que el *no* que indica que una proposició és negativa va anteposat al verb, no als mots *mai*, *enlloc*, etc. Si afegim un *no* a un *Mai hi vaig*, ha d'ésser per a convertir-lo en un *Mai no hi vaig*: *No mai hi vaig* seria incorrecte. Si en la frase de doble sentit *Res l'espanta*, habitual en el llenguatge corrent, volem dir que no l'espanta res, i en restablir el *no* omès el poséssim davant de *res*, llavors la frase obtinguda (*No res l'espanta*) seria una frase afirmativa que voldria dir tot el contrari que *No l'espanta res*: *És una noia molt temorega: no res l'espanta* (proposició afirmativa); – *És una noia molt coratjosa: res no l'espanta* (proposició negativa).

Notem que els mots *mai*, *enlloc*, *gens*, *cap*, *res*, *ningú* no són mots de sentit negatiu. Ex.: *Saps res de nou? Demaneu-li si en sap res. Si trobeu cap errada, corregiu-la. L'havies vist mai tan alegre? Mai que el trobis saluda'l de part meva. No deixis aquests papers sobre la taula, perquè si feia gens de vent se'ls emportaria. «Com consir que el món sia creat de no res, he maravella com de no res pot ésser creat res.»* Ramon Llull. Si aquells mots, tots sols, poden expressar una negació, és quan resumeixen una proposició o un grup negatius, com, per exemple, quan responent a una pregunta com *Quants llapis tens?*, resumim la resposta negativa *No en tinc cap* dient simplement *Cap* (omissió d'un *no* perfectament admissible).[1]

Acabarà en el proper número.

1. En una proposició expositiva com *Mai hi vaig*, la sola presència del *mai* indica també el caràcter de la frase; però en aquest cas és preferible, com sabem, de no ometre el *no* davant del verb, mentre que en el cas de *Quants llapis tens? –Cap*, és en general preferible *Cap* a *No cap*.

Ⓕ 35-36 Llull (1873-1904: I, 41; [1931-1934: I, 69])

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

908

* 4 VII 1946

S–11

(Acabament)

En tot el que hem dit, hem deixat de banda les proposicions negatives introduïdes amb la conjunció *ni*, en les quals no s'ha d'anteposar *no* al verb. Així, en enllaçar-se les dues proposicions negatives *No neva* i *No plou* per mitjà de la conjunció *ni*, es diu *No neva ni plou*. Ara bé, quan apareix un *ni* davant d'un grup verbal, poden donar-se dos casos; que aquest *ni* formi part d'una expressió com *ni l'un ni l'altre*, preposable al verb, o que sigui el mot amb què s'enllaça una proposició amb la proposició que la precedeix. En la frase *Ni tu ni jo podem fer això*, el grup *ni tu ni jo* és una expressió preposable al verb, la qual, en el cas de posposar-s'hi, fa que el verb aparegui acompanyat d'un *no* (*No podem fer això ni tu ni jo*); i, en anteposar-la-hi direm millor *Ni tu ni jo no podem fer això* que no pas *Ni tu ni jo podem fer això*. En canvi, en la frase *No el sento ni el veig*, el *ni* que apareix davant de la segona proposició és el *ni* amb què s'enllacen les dues proposicions negatives *no el sento* i *no el veig*: la frase *No el sento ni el veig* és correcta. No escriurem, doncs, creient millorar la construcció, *No el sento ni no el veig*. Quan, en coordinar les dues proposicions negatives, introduïm l'una i l'altra per mitjà de la conjunció *ni*, direm analogament *Ni el sento ni el veig* (i no pas *Ni no el sento ni no el veig*).

P–2

Paral·lelament a *plac, plaus, plau*, a *crec, creus, creu*, a *cloc, clous, clou*, l'indicatiu present del verb *dur* fa *duc, duus, duu*; però, al costat de les formes *duus* i *duu*, les gramàtiques consignen, com a formes secundàries, *dus* i *du*, degudes a la reducció de *úu* a *ú*, que retrobem en els adjectius *cru* i *nu*, antigament *cruu* i *nuu*.

Les dues grafies *duu* i *du* corresponen a dues pronúncies diferents: la *u* de *du* es pronuncia com la *u* de *tu*; no així el grup *uu* de *duu*: *du* rima amb *tu*, com amb *cru, comú, oportú*, com amb, *dur, madur, segur* (pronunciats *dú, madú, segú*), mentre que *duu* rima amb *lluu* (del verb *lluir*), amb *pruu* (del verb *pruir*); amb el nom arcaic *nuu* (núvol).

Si afixem a *duu* (que també és una persona de l'imperatiu) un pronom feble, aquest revesteix la mateixa forma que si s'afixés a les formes verbals *plau, creu* o *clou*. Com diem *plau-me, creu-lo, clou-los*, diem *duu-me, duu-lo, duu-los*, mentre que, amb *du*, diriem *du'm, du'l, du'ls*.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

«*Ell duu els corders a l'establa*» (amb el verb pronunciat *dúu*, d'acord amb la grafia *duu!*) no és un octosíl·lalb (com no l'és *Ell veu els corders a l'establa*); el fóra, en canvi, *Ell du els corders a l'establa* amb la reducció possible de les síl·labes *du* i *els* a una sola síl·laba.

Ara bé, essent *du* una grafia l'ús de la qual no és pas interdit (vegeu qualsevol gramàtica catalana), hom no s'explica com els nostres poetes, avui, amb una quasi unanimitat, no empren, en els seus versos, altra grafia que *duu*: àdhuc en aquells casos en què la rima o la mesura dels vers exigeix la pronúncia *du*, ells no deixen d'escriure *duu*!

909

2 VIII 1946

S–12

Sia una frase com *He perdut el capell*, en què el verb en un temps compost –combinació del seu participi passat (*perdut*) amb una forma del verb *haver* (*he*)–, va acompanyat d'un complement (*el capell*) que, designant la cosa *perduda*, és el complement passiu o directe del verb *perdre*. Originàriament, en una frase com aquesta, el participi passat (*perdut*) es posa en femení (*perduda*) si el complement directe és un nom femení (per ex. *la clau*): *He perduda la clau*. I anàlogament, es diu *He perduts els capells, He perdudes les claus*. Ço és, es fa concordar el participi amb el complement. I així mateix en les altres llengües romàniques. Però amb el temps en totes elles es manifesta una tendència a fer el participi invariable: *He perdut la clau, He perdut els capells, He perdut les claus*. (Cp. *He perdido la llave, J'ai perdu la clé*.)

El castellà obeint a aquesta tendència, arribà aviat a la invariabilitat del participi; mentre que el català (com el francès i l'italià) fa encara avui, en determinats casos, concordar el participi amb el complement directe: al castellà *No tengo la llave, la he perdido*, el català oposa *No tinc la clau, l'he perduda* (per bé que, actualment, potser ja son més els qui en aquest cas diuen *l'he perdut* que no pas els qui diuen *l'he perduda*).

El fet que el català medieval fa normalment concordar el participi amb el complement portà a algú a creure que els casos d'invariabilitat del participi que ocorren en el català modern (*He perdut la clau*) eren exclusivament deguts a la influència castellana i en el Congrés de la Llengua Catalana arribà a proposar-se que s'erigís en regla de fer concordar el participi amb el complement en tots els casos. Calia, així, escriure no solament *No tinc la clau, l'he perduda*, sinó *He perduda la clau, La clau que he perduda*, etc. Aquesta

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

proposició fou rebutjada i s'acordà que en qualsevol cas l'escriptor era lliure de fer concordar el participi amb el complement o deixar-lo invariable.

Mentrestant la gent fa cada dia menys la concordança, i els escriptors hi ajuden no practicant-la ni els casos en què encara és vivent. No semblen haver fet cap cas d'una recomanació que els ha estat feta més ençà del Congrés de la Llengua Catalana: que fessin de preferència la concordança quan el complement directe és un pronom personal feble de tercera persona (*el, la, els, les, en*), sobretot quan és *la.*

Ⓝ 21-23 Vegeu *CF* 866 i l'anotació corresponent.

910

24 VIII 1946

S–13

Uns aclariments a la conversa S-12: En primer lloc convé advertir que, en aquesta conversa, s'escaparen algunes errades: en la ratlla 2 de l'apartat 3, on diu *porta* ha de dir *portà*; en les ratlles 9 i 10 del mateix apartat, on diu *He perdut la clau* ha de dir *He perduda la clau*; en la ratlla penúltima de la conversa, on diu *Ep.,* ha de dir *Cp* (abreviatura de *compareu*); i dues errades més de les quals jo sóc el culpable: en la ratlla 11 de l'apartat 3, darrera del mot *rebutjada,* cal llegir *i s'acordà que*: i en la penúltima ratlla de la conversa, darrera del mot *feble,* cal afegir *de tercera persona.*

Recordem allò dit en la conversa S-12: *He perdut* és un temps compost del verb *perdre* (com l'és, en castellà, *he perdido* del verb *perder*; en francès, *ai perdu* del verb *perdre*; en italià *ho perduto* del verb *perdere*; en romanès *am pierdut* del verb *pierde*). Originàriament, el participi, segon element constitutiu del temps compost, concorda en gènere i nombre amb el complement directe del verb: *He perduda la clau, Han venudes les vaques, Havien caçats tres conills.* Una tendència es manifestà, però, en totes les llengües romàniques envers la invariabilitat del participi, a dir, per exemple *He perdut la clau* en lloc de *He perduda la clau, Han venut les vaques* en lloc de *Han venudes les vaques, Havien caçat tres conills* en lloc de *Havien caçats tres conills.* El castellà assoleix de pressa la invariabilitat del participi; el català, en canvi, arriba a l'època moderna practicant encara la concordança en un nombre major o menor de casos segons els dialectes: en el català de Barcelona no es diu ja *He perduda la clau,* però es diu encara *La clau, l'he perduda,* amb una tendència, però, a dir *La clau, l'he perdut.*

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

Ara bé: a l'hora d'emprendre la tasca de normalització de la llengua, es presenta el problema d'establir una norma que reguli la concordança del participi amb el complement directe (El francès va establir-ne una: no fer la concordança quan el complement va darrera del verb; fer-la quan aquell precedeix aquest: *J'ai perdu la clé*, però *La clé que j'ai perdue*). Solucions donades a aquell problema:

Solució I.– És la proposada per un escriptor mallorquí en el primer Congrés de la Llengua Catalana (1907), segons la qual la concordança seria obligatòria en tots els casos: *He perduda la clau, Les vaques que hem comprades, Hem trobats els documents, La clau, ja l'he trobada, A tu, Maria, no t'he vista, Conills, n'han caçats quatre.*

Solució II.– És l'acordada en aquell Congrés, rebutjada que fou la solució I: En tots els casos sense distinció serien admissibles la concordança i la invariabilitat del participi; doncs, igualment admissibles: *He perduda la clau* i *He perdut la clau, Les vaques que hem comprades* i *Les vaques que hem comprat, Hem trobats els documents* i *Hem trobat els documents, La clau, ja l'he trobada* i *La clau, ja l'he trobat, A tu, Maria, no t'he vista* i *A tu, Maria, no t'he vist, Conills, n'han caçats quatre* i *Conills, n'han caçat quatre.*

Solució III.– Tolerable, si es vol, la concordança en tots els casos, però preferible (potser fóra millor de dir obligatòria) quan el complement directe és un dels pronoms febles *la, les, els* i *en*: ço és, tot essent correcte (i sens dubte preferible en general) d'escriure *He perdut la clau, Les vaques que hem comprat, Hem trobats els documents*, és preferible (jo diria obligatori) d'escriure *La clau, ja l'he trobada, Les vaques, les hem comprades, De conills, n'hem caçats quatre, Noies, n'hem vistes moltes.* Vet aquí, doncs, la regla a seguir: en els temps composts del verb *haver* i el participi passat, cal fer concordar el participi amb el complement directe quan aquest és un pronom personal feble de tercera persona llevat del reflexiu *es*.

Hem constatat que la majoria dels escriptors actuals infringeixen aquesta regla ben sovint, cada cop més sovint. És de doldre que, lluny de combatre una tendència que haurien d'esforçar-se a deturar, s'hi abandonin descurosament, talment com si mai no haguessin pres esment de l'existència de la dita regla. Al pas que anem, no fóra estrany que, en un temps no llunyà, arribéssim a la invariabilitat del participi. Hi hauríem guanyat? Hi hauríem perdut? Jo crec que hi hauríem perdut.

És principalment per a cridar l'atenció dels nostres escriptors sobre aquesta regla sintàctica, que he escrit les converses S-12 i S-13. I n'escriuré encara una altra!

Ⓝ 30-31 Vegeu *CF* 866 i *CF* 909.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

911

7 IX 1946

S–14

En les Converses S-12 i S-13, proposàvem per als temps composts del verb, l'adopció d'una regla de concordança del participi amb el seu complement directe, fem veure, ara, com és fàcil l'aplicació d'aquesta regla, que no cal tenir en compte sinó en el cas en què el complement és un dels quatre pronoms *la, les, els i en.*

Que el pronom és *la* (o un *l'* que és un *la* amb elisió de la seva vocal): el participi pren la seva forma femenina del singular (*perduda*); –que és *les*: el participi pren la seva forma femenina del plural (*perdudes*); –que és *els*: el participi pren la seva forma masculina del plural (*perduts*); –que és *en*: el participi pren la primera, la segona o la tercera d'aquestes formes segons que aquest pronom representa respectivament un nom femení en singular (per ex. *pipa*), un nom femení en plural (per ex. *eines*) o un nom masculí en plural (per ex. *rellotges*). Exemples:

Ja no té la pipa que li vaig donar: l'ha perduda. –Els hem tramès la caixa, però encara no l'han rebuda. –La Maria, no l'hem vista enlloc. –En Joan ens demanava la seva màquina: no es recordava que ja li havíem tornada.

No ens tornen les eines: ens pensem que les han perdudes. –Les caixes que us hem tramès, les heu rebudes? –Ja no son ací, les cadires: se les han emportades.

Ja no tenia cap rellotge: se'ls havia venuts tots. –No et puc deixar els llibres que em demanes: encara no me'ls han portats. –No he vist encara els forasters. Els has vistos, tu?

No m'ha pogut deixar sinó dues motxilles velles: la nova l'havia perduda. M'ha dit que hi havia moltes truites, a l'estany i que n'havia pescades més de trenta. –Si voleu us en donarem un, de pa: n'hem comprats quatre.

A fer recordar aquesta regla (ja de temps formulada) i a recaptar-li l'adhesió dels nostres escriptors, hem dedicat tres Converses; però ens guardem prou de declarar-la obligatòria. Això, no cal dir-ho, sols pot fer-ho l'Institut d'Estudis Catalans. Nosaltres, doncs, ens hem limitat ací a recomanar-ne l'adopció. Però no ens fem gaires il·lusions sobre l'eficàcia de la nostra recomanació, tan grans ens semblen els progressos que en aquests darrers temps ha fet la no-concordança del participi en la llengua parlada, abandonada a la tendència envers la seva invariabilitat, que els nostres escriptors, en general, no han combatut pas com calia.

Ⓝ 27 La present *CF*, *CF* 909 i *CF* 910.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

912

15 x 1946

L–1

Els mots francesos *voix* i *voie* pronunciant-se ambdós *vuà*, els catalans francesos diuen *veu*, no solament traduint *voix*, que vol dir *veu*, sinó *voie*, que vol dir *via*. Davant d'un fet com aquest, els catalans hispànics ens escruixim del grau de francesització a què és arribat el català deçà els Pirineus. Però no ens adonem que fets semblants han tingut lloc en el nostre català que tant ens gloriegem d'haver depurat. El mot *baix* tradueix el castellà *bajo* adjectiu (*un hombre bajo*: un home baix) o adverbi (*hablan muy bajo*: parlen molt baix), i, llavors, traduïm per *baix* el *bajo* preposició d'una expressió com *bajo la influencia de*, dient *baix la influència de* en lloc de *sota la influència de*, com diem, anàlogament *baix la direcció de, baix la presidència de, baix les ordres de, baix pretext de*, expressions en totes les quals hauríem d'emprar *sota* i no *baix*.

Un altre exemple. El castellà posseeix, al costat de construccions com *este libro y el que me ha dado tu amigo* (on *el que* vol dir *el libro que*), construccions com *este libro, en el que se lee* (on *el que* vol dir *el cual*); i això fa que, dient-se en català, *aquest llibre i el que m'ha donat* (on figura un *el que* traducció correcta d'un *el que* castellà), ens ocorri sovint de dir, i sobretot d'escriure *aquest llibre, en el que es llegeix* en lloc de *aquest llibre en el qual es llegeix*.

Un altre exemple, encara: el famós *doncs* causal. I la cosa extraordinària en aquest cas és que aquest *doncs* no s'ha introduït en la llengua inadvertidament, com el *baix* en lloc de *sota*, o *el que* en lloc de *el qual*, o el *veu* en lloc de *via*, sinó deliberadament, i precisament per a combatre un castellanisme: el *pues* que s'havia introduït en el català de la decadència, en el qual se sentien sovint frases com *no hi aneu vós? Pues jo tampoc no hi aniré*. En una frase com aquesta s'ha d'emprar *doncs* i no *pues*, es va dir amb raó; però, llavors, es va caure en l'error de fer de *doncs* l'equivalent del *pues* castellà, i al costat de frases com *no hi aneu vós? Doncs jo tampoc no hi aniré*, aparegueren en la llengua frases com *sofreix la pena, doncs vas cometre la falta* (traducció del *sufre la pena, pues cometiste la falta*). I aquest *doncs* causal, tan absurd que no ha arribat a penetrar en la llengua parlada malgrat el favor de què va gaudir durant llargs anys en la llengua escrita, encara no n'ha estat bandejat del tot avui, quan fa ja més de mig segle que va ésser denunciat i ha estat, després, insistentment combatut.

Nosaltres, doncs, també tenim castellanismes anàlegs al *veu* del català

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

de França. I no comencen ja a generalitzar-se en la llengua parlada construccions com *És molt lleuger: no pesa res*? Ací el castellà *nada* adverbi quantitatiu es troba traduït, no pel nostre adverbi quantitatiu *gens*, com caldria, sinó pel pronom *res* pel fet que és amb aquest mot que el català (en aquest cas correctament) tradueix el *nada* quan aquest mot és emprat com a pronom: *aquesta balança és espatllada: no hi podràs pesar res.*

Cal, doncs, que vigilem l'ús de *baix*, de *el que*, de *doncs*, de *res*. No caiguem en barbarismes com el que hem assenyalat en el català d'ací i de què tant ens escruixim els catalans d'allà baix! (D'allà baix, on és de témer que els mals de què encara no havíem sabut guarir la nostra llengua, hauran sofert una recruada.)

913

13 XI 1946

L–2

Hem rebut recentment de Barcelona una llista dels castellanismes que eren d'ús corrent en el català de les darreries del segle passat. Llegint aquesta llista, hom comprèn com un filòleg estranger, en parlar de la castellanització del nostre català, pogués dir-ne, llavors el mateix que nosaltres diem avui de la francesització del català dels rossellonesos: tant era de gran el nombre de mots castellans que s'havien anat introduint en la nostra llengua.

De llavors ençà la llengua parlada havia millorat considerablement sota la influència de la llengua escrita, gairebé neta de castellanismes: a Barcelona sentíem ja a molts parlar un català molt més pur que el de vint anys endarrera, i hom podia gloriejar-se amb raó de l'aptitud sorprenent que tenia el català parlat per assimilar-se les innovacions operades en la llengua escrita. Aquesta aptitud havia estat reconeguda per lingüistes estrangers, que se'n meravellaven, i ens encoratjava a prosseguir l'obra de depuració de la llengua escrita sense témer que això ens pogués dur a un allunyament massa fort entre aquesta i la llengua parlada.

No era, doncs, solament la llengua literària que havia de sortir millorada gràcies a la intensa tasca de depuració acomplerta durant els primers decennis d'aquest segle, sinó, encara, la mateixa llengua parlada, i tot feia esperar que estàvem en camí de netejar la nostra parla dels castellanismes que la deformaven. Malauradament, tot just iniciat el redreçament del català parlat, havia d'abatre's sobre la nostra terra un malastre que ens privaria del goig de veure consolidar-se i difondre's els guanys obtinguts en l'obra de

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

depuració del nostre lèxic. I interromput el procés de descastellanització, castellanismes que crèiem a punt de desaparèixer, persisteixen encara, i àdhuc, segurament, n'han rebrotat alguns dels que donàvem per definitivament eliminats. Si dreçàvem avui una llista dels castellanismes subsistents en la llengua parlada, no seria pas gaire més curta que la que hem dit que havíem rebut de Barcelona.

En aquesta llista trobem mots i locucions com *apuro, gasto, oïdo, paro, rato, tieso, reaci, adelantar, atinar, alentar, averiguar, crusar, encauçar, pertenèixer, aconteixement, ditxós, carinyós, algo, puro, a la cuenta, nada menos, des de luego...* Tots aquests castellanismes i tants d'altres són de l'ús corrent avui com ho eren quaranta anys endarrera. Potser altre cop en marxa l'obra de descastellanització interrompuda, vet ací, doncs, una de les tasques que ens caldrà emprendre urgentment el dia que ens serà donat de tornar a la nostra terra. Però no cal, braços plegats, esperar aquell dia per a posar-nos a la feina: amb una mica de bona voluntat, ens hi podríem posar des d'ara. Res no ens en priva.

* * *

En la conversa L-1, hi ha dues errades: on diu (línia 6 «*deçà de*», ha de dir «*deçà*», i on diu (línia penúltima) «*mots*», ha de dir «*mals*».

Ⓥ 33 On diu *Potser* hauria de dir una cosa com *Potser caldria posar* per a donar sentit a la frase.

914

25 XII 1946

No hi ha cap llengua exempta de mots presos a d'altres llengües: l'espanyol, per exemple, presenta un nombre considerable de mots manllevats al francès, i aquesta llengua en té un bon nombre de manllevats a l'espanyol. Això vol dir que, en l'obra de depuració del lèxic català, hom no s'ha de proposar –i, de fet, ningú no s'ho ha proposat mai–, d'eliminar tots els mots que el català hagi pogut manllevar a l'espanyol. Però els mots castellans introduïts en el català de la decadència eren en tan gran nombre i de tal naturalesa, que hom s'adonà tot seguit que una de les tasques a emprendre, en l'obra de redreçament de la nostra parla, havia d'ésser la de depurar a fons el seu lèxic.

L'obra de depuració havia començat sens dubte en iniciar-se la renaixença literària, però no fou sinó fins que l'Institut emprengué la confecció

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

del seu Diccionari, que pogué fer-se intensament i sistemàticament; i fou així com, vint anys endarrera, ja podia hom gloriejar-se dels resultats obtinguts, puix que ja s'havia trobat remei a la majoria dels castellanismes jutjats inacceptables, i, encara més, vèiem com llurs reemplaçants catalans eren diligentment acollits pels nostres escriptors i anaven àdhuc penetrant en la llengua parlada.

Podíem constatar amb goig, ja aleshores, com estava d'avançada la tasca depuradora encomanada a l'Institut, i tot ens permetia esperar que aviat disposaria el Govern de Catalunya dels mitjans amb què podria fomentar la divulgació dels guanys obtinguts en l'obra de redreçament de la nostra llengua. Però aquella tasca s'hagué d'interrompre, i les nostres esperances es veieren frustrades. L'obra de depuració del lèxic català quedava, així, deturada.

N'ha estat una conseqüència que molts dels castellanismes que deu anys endarrera estaven ja a punt d'ésser eliminats, es trobin, avui encara, reviscolats, amplament usats en la llengua parlada i àdhuc alguns admesos en la llengua escrita. Però cal reconèixer que tots tenim d'això una mica de culpa, hem de convenir que, descurosos, poc hem fet per a millorar el nostre català com si res no ens fos donat de fer fins que fóssim tornats a casa nostra.

Des d'ara, però, amb un poc de bona voluntat, cadascú podria fer quelcom per a mirar de millorar el seu català. L'Institut ja fa temps que ha reprès la tasca interrompuda malgrat la dispersió d'aquells a qui estava confiada. Seguim el seu exemple. Per a ajudar als que es proposin des d'ara parlar un català menys castellanitzat, he pensat dedicar un cert nombre d'aquestes converses a qüestions lèxico-gràfiques, les dedicades a qüestions gramaticals esdevenint innecessàries en el moment que es publica per fi una gramàtica catalana.

915

11 I 1947

Tot esperant la sortida de la Gramàtica editada per «Cultura Catalana» dedicarem encara una conversa a les qüestions gramaticals abans de començar la sèrie de converses que pensem dedicar al lèxic. L'objecte de la present conversa és demostrar, contra el que alguns semblen creure, que no exagerem quan diem que en les publicacions catalanes apareixen tota mena de faltes de gramàtica. Vet ací les que hem anotat recentment llegint, un llapis a la mà, algunes d'aquestes publicacions. Grafies errònies: abad, ajud, oblid,

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA

fret, bloqueix, extranger, exprèmer, transcribim, trovava, movilitzar, ovirar, vesllumar, impresió, decissió, sugerint, desitjem, calurosa, rigurosa, escupint, escullint, insoportable, somegir, aixamplar, avençades, poguem, cà, fè, prèn, suïs.

Formes errònies: poguer, sapiguent, apareixèren, complaviem, estés (per estigués), rétrer-vos (per retre-us), aprenem (per aprenguem); –imatge punyenta, creença comú; –s'ens oblidaren, explicar-los-hi que..., cada u d'ells, el ara qualificat.

Llur en lloc de *seu*: L. J. que és el delegat que... per llurs intervencions...

Quan pensem amb Macià (amb *amb* en lloc de *en*); –Consisteix en creure (amb *en* en lloc de *a*); Ajudar als que ho fan tot perquè... (amb *als* en lloc de *els*); –Han de lluitar per que no se'ns fiqui al cos (amb *per que* en lloc de *perquè*); El primer que cal fer és preguntar-se perquè apareix... (amb *perquè* en lloc de *per què*).

Expressar per un pronom feble allò que ja està expressat pel pronom relatiu: ...dels quals no *n'*havia sentit parlar feia anys; –...en èxtasi, estat del qual només l'*en* despertava...; ...a la qual se *li* ha fet pressió...

Omissió de la conjunció *que* (*li feren dir* vingués en lloc de *li feren dir que vingués*) i anteposició d'alguna de les preposicions *de, a* i *en* a la dita conjunció (*estic content de que hagin vingut* en lloc de *estic content que hagin vingut*): ...estem segurs són també les nostres –...d'aquesta actitud que creiem continuarà...; –puix que sabem hi ha aquí...; –recomanar a tots els compatriotes aportin llur contribució; –...s'ha fet la remarca de que un dels grans mèrits de Macià... –recelosos de que el catalanisme deixés d'ésser...; –Si la força de les armes obliga a que gran nombre dels nostres elements...; –...ja hem quedat en que aquesta classe d'oradors de vegades fa els estralls. (Potser dirà algú que aquestes construccions no poden tenir-se encara per faltes de gramàtica, però en tot cas és lamentable de trobar-les tan abundosament malgrat haver estat tant de temps assenyalades com a construccions que hem de procurar evitar).

Castellanismes sintàctics: *baix* el nom de; –en *váries* vitrines; –durant *varis* anys; – Ho hem fet sempre així, però *en el successiu*...; –depèn *no res menys* que de Franco; –que es proposa *no res menys* que salvar una civilització; –...organització en *la que* no pot haver-hi... –Un festival en *el que* prengueren part... –Tenim *que* parlar amb ells...; ...*per a que* no es forgi cap il·lusió...; ...deturarem la nostra ploma *doncs* tenim temença de molestar *al* lector.

Ⓝ 1 Es tracta de l'obra consignada a Solà i Marcet sota el núm. de ref. 136.

Obres completes de Pompeu Fabra en format digital. IEC-UPF. Llicència CC BY-NC-SA